

ELBAKARE SURESİ

﴿ ۲ ﴾ سُورَةُ الْبَقَرَةِ

Medenîdir. Peygamberimiz sallallahü aleyhi vesellem Efendimizin Medineye hicretlerinden sonra ilk nazil olan suredir. Bununla beraber bütün kur'anın en son nazil olan «

وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

en sonra tamam olan bir surei celiledir. Fatiha mazamini kur'anı icmalen müştemil olduğu gibi bu da ekseri

ahkâmını tafsil cihetinden öyledir. Bu iki haysiyettedir ki « أَفْضَلُ الْقُرْآنِ الْفَاتِحَةِ » ve «

أَفْضَلُ الْقُرْآنِ سُورَةُ الْبَقَرَةِ » hadîsi şerifleri varit olmuştur. Kezalik Resulullah

Efendimize bir gün bir melek geldiği sırada «müjde, sana iki nur verildi ki senden evvel hiç bir Peygambere

verilmemişti: Fatihatülkitab ve havatimi suret-il-bakara» diye tebşir ettiği rivayati sabitedendir. Bu surei

celilenin lisanımızda umumiyetle en meşhur ilmi «baş elif lâm mim» yahut «büyük elif lâm mim»dir. Asıl

ismi hassı ikidir. Suretülbakare, süretülkürsî. Elif lâm ile elbakare, Beniisrailin bakaresi demek olduğundan

sade «bakare» kelimesinde bu manaya işaret kalmıyor. Beniisrailin işbu bakare kıssası yalnız bu surede zikredilmiş olduğundan bu tesmiyeye sebep olmuştur ki bu tesmiyede bakare kıssasının ehemmiyetine hususî bir tenbih vardır. «Elkürsî» kürsiyyi ilâhî demektir. Bu isim de âzamı ayat olan ayetülkürsînin bu surede bulunmasındandır. Bunlardan başka bu surenin biri has biri müşterek iki de lâkabı vardır. Evvelkisi

Senamül kur'an, ikincisi Ezzehradır. «

إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ سَنَامًا وَسَنَامُ الْقُرْآنِ الْبَقْرَةُ = her şeyin bir senamı -bir

hökücü bir zirvesi- vardır. Kur'anın senamı da elbakare suresidir» hadîsi ve

Sh:»147

اقْرَأُوا الزَّهْرَاوَيْنِ الْبَقْرَةَ وَالْأَمْرَانَ = iki Zehrayı, elbakare ile âli İmran

surelerini okumağa devam ediniz» hadîsi ile ifade buyrulmuştur. Demek Kur'an bir cismi zi hayata teşbih

edilecek olursa Fatiha başı, elbakare gövdesinin en mühimmi diğer sureler sair azası, echizesi, etrafı

mesabesinde. Filvaki Fatihada dahi söylediğimiz veçhile maanii kur'anın inkişafatındaki münasebatı en

ziyade ilmi beşerin henüz kühüne eremediği ilmi hayat tenasüplerine ve ekmel bir cismi zi hayatın

ahengine benzer. Bunu maddiyet ve maneviyeti tam bir insanı ekmele benzetir, onu da vücudi Muhammedî

olarak tasavvur ederseniz tertibi kur'andaki lâhufî san'atın bir misalini mülâhaza etmiş olursunuz ve malûmdur ki bir zi hayatın ilk teşekkülündeki nizamı tertip, teşekküli kâmilindeki nizamı tertibin aynı değildir. Bunun gibi kur'anın nüzulündeki tertibi ile cem-ü kitabetindeki tertip dahi birbirinin aynı değildir. O tam bir nizamı nümûv ile yirmi üç senede peyderpey inkişaf etmiş ve bittabi hasılındaki nizamı kül, nizamı nüzulden başka olmuştur. Filhakika surei Fatihadan sonra hangi sureyi alacak olsanız bu tertipteki tenasübi ekmele bulamazsınız. Çünkü Fatihadaki «ihdina» duasından sonra «

الْمَ . ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ

tam bir cevabıdır. Ve bu cevap bütün kur'ana şamildir. Binaenaleyh Fransa hükûmetinin bu senelerde yaptırdığı yarım bir kur'an tercemesinde gûya Avrupalıların fikrine, mizacına takrip için surelerin bu tertibi ekmele alt üst edilerek Fatihanın başa, Elbakarenin nihayete alınması, bir nevi tahrif maksadına mübteni değil ise her halde tenasübi hakkı anlamamaktan mütevellit bir tahakküme mağruranedir. Bu tıpkı bir endama bakıp şu başın altına bu sine bu gövde konulmamalı idide bunun yerine parmaklar, eller, kollar, ayaklar, bacaklar vazedilmeli idi gibi tertibi fitrîde (fizyolojide) tahsihata kalkışmağa benzer.

MÜNASEBAT VE İCMAL - Elbakare suresinin zatında sevki küllîsi, Fatihada taleb edilen hidayetin

cevabı küllîsi olmakla mecmuı kur'anın da sevki küllîsidir ki bu ilk ayetinde zahirdir. Kur'anın hikmet ve

gayei nüzulünü de tazammun eden bu irtibat ve münasebetten sonra « الْم » umumî bir faslı hitabın

esasını mutazammındır. « يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا ذَٰلِكَ » ayetine kadar ilk hitabı

ilâhî evvelen ve bizzat Resulullah Efendimizedir. Bu hitabta insanların kabiliyeti hitap ve hidayet noktai

nazarından haleti ruhiyeleri itibariyle bir tasnifi vardır ki bu tasnifi evveli Fatihadaki mün'amü aleyhim,

mağdubi aleyhim, dallîn tasnifi nihaîsine sureten şebih ve manen alâkadardır. Çünkü nimet, hidayetin,

hidayet te kabiliyeti hitabın fer'idir. Kabiliyeti hitap velev mütefavit olsun her insana fitrati ulâ itibariyle

bahşedilmiş bir rahmeti ilâhiye ise de suiistimal ile itiyat neticesi olarak ademi kabiliyet te bir tabiat halini

iktisap edeceğinden makamına göre kabiliyeti hitabın ve muhatabın tayini, her hangi bir irşadın ve müfit

olması matlup olan her kelâmın şartı aslîsidir. Bunun için ilmi ruh, Belâgatin, ilmi edebin erkânı olan

tasarrufatı lisaniyle ve mantıkîyeden mukaddem bir şart evveldir. İşte Cenabı Allah Suretülbakarenin

başında evvelâ Resulüne hitab ile bu şartı irşadı talim buyurmuş, ve ilk önce mebhasi ilim noktai

nazarından bizzat Resulüne teminat bahş ettikten sonra umumun fitrati aslîsindeki kabiliyeti hitabı tehyiç

eden ve şeraiti imanı muhtevi bulunan bir tenvir ile söze başlamıştır. Kur'anın dibacesi makamında bulunan

bu tasniften sonra iptida « يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا » ayetinden itibaren « إِيَّاكَ نَعْبُدُ »

» misakı ubudiyetinin teklif ve icabını tasrih ederek rabbülâlemîn icmalindeki isbatı ulûhiyyet ve rububiyet delillerini en geniş hikmetleri icmal eden bir üslûp ile fezleke eder ve onun akibinde nübüvvet münkirlerini ilzam eden icaz dellini serd eyler ve burada sirri ubudiyet olan inzar ve tebşiri

Sh:»149

icmal ederek yevmi dinin mükâfât ve mücazatını icaz ile bir tasvir eder. Müteakiben beyanatı ilâhiyenin üslûbuna ait bir ihtardan sonra fitrati beşerin kıymetini tesbit ve hılkati beşere doğru ircaı nazar ettirir ve hılkati Ademdeki bedaati, hikmet ve gayeyi, ta'limin, ilmin, lisanın, iman ve tâatın ehemmiyetini ve netaicini, Yahudilik ve Hıristiyanlıktaki zenbi aslî nazariyesinin mebdeini telkinden sonra Yahudiyet ve Nasraniyet gibi iki milletin menşei olan Beni İsraille tevcihi hitap ile mazideki mevkilerini faziletlerini esbabı nimetlerini ve iman ettikleri kitabın hükmüne göre en şayanı dikkat kıssalarıyla mağdubü aleyh olmalarına sebep olan cereyanı ahlâkîlerini tasvir ve bu miyanda Dini islâmın itikadî, ahlâkî, hukukî, içtimaî bazı esasatını tesbit eder. Badehu müminlere tevcihi hitap ile bazı usul takrir ederek ehli kitaptan Yehud-ü Nasaranın müşterek olan vücuhi dalâline ve aralarındaki husumet ve münafereye tenbihten sonra bu gadab-ü dalâlden halâsları için bir Hazreti Adem evlâdına yakışacak hissi uhuvvetle esası tevhit dairesinde bir ruhi içtimaî

iktisap etmek üzere tarıkı hakkı irae ve hasleti İbrahimi, binâı Kâbeyi, vasiyeti Yakubu ihtar ile lâakal milleti İbrahimiye esası üzerinde bir cismi içtimaî teşkil etmelerini teklif etmiş ve birinci cüzde bu esasları takrirden sonra ikinci cüzden itibaren haldeki sıratı müstakime ve âlemine nümunei imtisal olacak olan milleti islâmın teşkilâtına, ahkâm ve kavanini asliye ve fer'iyesinin bilhassa beyanına geçmiş ve cismi içtimaîyi teşkil eden salât ve hac hakkında tahvili kıbleden başlayarak hayatı tayyibe için sabr-ü tahammül ve sebat ve saire gibi mehasini ahlâka ve envai birr-ü hayra, esbabı refaha helâl ve haram, habis ve tayyib vesaili maişet ahkâmına, salât, hac, sıyamı ramazan, zekât ve alelûmum sadakat ve nafakata, cihad gibi usulî ibadata, fitne, katli nefis, hamir, kumar, zina vesair bu gibi kebair ve fücurun zem ve men'ine, kısâs ve mukabele bilmislin meşruiyetine,

Sh:»150

eytam ve emvali eytama, münakehat, hayz gibi ahvali nisa, talâk, iddet, nafaka gibi aile ahkâmına, gerek ilim ve gerek silâh ile müdafaat ve mücahedatı ammeye, enbiayı kiramın meratibi faziletlerine, kudret ve azameti ilâhiyenin hakikatine, mucizâtı enbiyaya dair makasıdı asliye beyan etmiş, esasatı hukukiyeye, hikmet ve teavüni iktisadî hakkında teşvikata ve zemmi ribaye, müdayenat, kâtibi adil, şehadet, rehin

vesaire gibi muamelât esaslarına ve nihayet Hazreti Peygamberin leylei miracdaki sureti iman ve akd-ü misakiyle din islâmın hakikati imaniye ve teklifiyesini telhıs eden bir hatime ile hitam verilmiştir. Ve bunların her birini makamına ve esbabı nüzulüne göre öyle mütenevvi ve müessir üslûbi beyan ile ifade etmiştir ki bir taraftan her ayeti ve belki her kelimesi bir kitaba mevzu teşkil edecek cemiyeti maaniyi ihtiva eyler.

AYETLERİ - Küfiyyun tadadında iki yüz seksen altı, basriyyun tadadında iki yüz seksen yedi, hicaziyyun tadadında iki yüz seksen beş, şamiyyun tadadında iki yüz seksen dördtür. Bu tadat ihtilâfı, kıraette olduğu gibi bazı ayet başlarında rivayetin taaddüdündendir.

Çünkü mukaddimede beyan olunduğu üzere ayetlerin fasılaları ve adetleri de tevkîfî ve naklî olduğu müttefekun aleyhtir. Bizim kıraetimiz olan Âsım kıraeti kûfî olduğundan tadadı kûfî ahzedilmek evlâdır. Kelimatı altı bin yüz yirmi, harfleri yirmi beş bin beş yüzdür.

FASILALARI - م . ن . د . ب . ر . ق . ل yedi harftir. « ل » fasılası yalnız «
فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ» ayetinde « ق » fasılası da yalnız iki yüzüncü ayetin nihayeti olan
« قُمْ لِنُدَبِّرْ » remzile « خَلَّاقٍ » dadır. Bu fasılaları müfessirini kiram kalk düşünelim demek olan

hulasa etmişlerdir.

Sh:»151

﴿١﴾ الْم ﴿٢﴾ ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ
﴿٣﴾ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ
يُنْفِقُونَ ﴿٤﴾ وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ
قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿٥﴾ أُولَئِكَ عَلَى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ
وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٦﴾

Meali Şerifi

الم 1 işte -o kitap, bunda şüphe yok, aynı hidayet, korunacaklar için 2 onlar ki gaybe iman edip

namazı dürüst kılarlar ve kendilerine merzuk kıldığımız şeylerden infak ederler 3 ve onlar ki hem sana

indirilene iman ederler hem senden evvel indirilene, ahirete yakini de bunlar edinirler 4 bunlar işte

rablarından bir hidayet üzerindedir ve bunlar işte bunlar o murada eren müflihin 5

1. ﴿الْم﴾ Bulunduğu altı surenin hepsinde birer ayettir. «المصّ» dahi bir ayettir. Lâkin «
المراقف» bir ayet sayılmıyor «الرّ» dahi bulunduğu beş surenin hiç birinde ayet değildir, «طسم»
ikisindedede birer ayettir. «طسّ» ayet değildir. lâkin «يسّ . طه» birer ayet «حمّ» dahi hepsinde
birer ayet «عسقّ . حمّ» iki ayet «كهيعصّ» bir ayettir. «ق . ن . ص» birer ayet

değildirler. Ve bu tadat kûfiyyun rivayetidir. Basriyyun yirmi dokuz surede bulunan işbu mukattaattan hiç
birini bir ayet olarak saymamışlardır. Ayet mes'elesi kıyasî değil tevkifi bir ilim olduğundan bu ihtilâf vücuhi
kıraet gibidir. Ve bu suretle Elbakare suresinin muhtelifün fih olan ayetlerinden birincisi «الم» dir.

Kitabette bir kelime gibi yazıldığı halde kıraette tadat suretiyle elif lam mim diye üç kelime olarak
okunuyor. Bu üç kelime manalı birer isimdirler. Delâlet ettikleri manaları da müsemmaları olan hurufi
basitedir. Bu harfler kelimelerin maddesi olan ve hurufi mucem, hurufi mebani, hurufi heca tesmiye olunan
tek seslerdir ki «ا . ب . ت» gibi nukuş bunların hat denilen alâmetleridir. O isimler esasen bu
seslerin olduğu halde bu nakışlara da itlâk olunur. Her isim, başındaki ilk sesin veya nakışın adı, her nakış

da bizzat o seslerin bir nevi resmidir. Arapçada mahreci muhakkaka müstenit aslî olarak yirmi sekiz harf ve bunların yirmi sekizde ismi ve nakşı basiti vardır. Bunlardan başka bir de mahreci mukaddere müstenit olup bizzat okunamıyan tebaî bir harf daha vardır ki buna da lam elif denilir. Ve alelekser elif ismi buna verildiğinden diğerine hemze denilir. Lam elif bitteba okunan bir harfi meddir. Makablindeki harfin harekâtı selâsesine tabiiyeti itibariyle üç hali bulunduğundan hurufi med «vav, ya, elif» nami müstearlarıyla üç olarak gösterilir. Binaenaleyh aslî ve tebaî müsemmayı huruf, hakikaten yirmi dokuz ve hükmen otuz bir addolunur. Yirmi dokuzuncusu ancak terkipte okunabildiğinden « لا » ile gösterilir ki otuz bir adedini de irae eder.

Sh:»153

Harflerin işbu infirat ve besatet halleri elif ba ta diye bir bir sayılarak anlatılır ve (ا . ب . ت) diye mukatta olarak yazılır. Bunun ismi elifbadır. Bil'akis kelimelerde olduğu gibi terkip hallerini anlatılacağı zaman da « ا ب ج د » suretinde yazılır ve kendi basit sesleriyle okunur.

Halbuki « ا ل م » ebcet gibi yazıldığı halde elifba gibi okunur. Demek ki ikisinde haysiyetini cami

olarak hurufi hecanın daha mükemmel bir unvanı gibidir. Okunuşuna nazaran manası sarihdir. Fakat

yazılışına nazaran ebced gibi mühmel ve mübhem bir kelime görünür. Gerçi yazılış elifba gibi okunmayıp

ebced gibi okunsa idi « **الْمَ . الْمَ . الْمَ** » ilah... vücuhi muhtemelesile manalı bir kelime teşkil

edecekti. Lâkin böyle yazıldığı halde elifba gibi okunması bundan bir mana çıkarmayı işkâl etmektedir. Bu

iki haysiyetin böyle içtimaından yeknazarda anlaşılır ki burada biri zahir, biri batın iki mana melhuzdur.

Acaba matlubi aslı hangisidir? İşte müfessirini kıram bu iki noktai nazardan hareket ederek bir kısmı

mukattaati süverin manayı muradı malûm olabileceğine, bir kısmı da olamayacağına kail olmuşlardır.

Malûmiyet veya imkânı malûmiyete zahip olanlar başlıca iki zümre teşkil ediyorlar:

1- Bu isimlerin manaları malûmdur. Bunları iptidaiyi hitapda tadattan maksat, bütün hurufi hecayı elifba ve ebced haysiyetleriyle ihtar ve bunlardan teşekkül eden kelimat ve kelâme nazarı dikkati celbetmektir ki bu ihtar ve tenbihi müteakıp işte kitap demek lisanın maddei asliyesini göstererek bir tahaddi ilân etmek ve i'cazi kur'ana telmih eylemek olduğunu beyan etmişlerdir. Ve bu zümredeki ekseri ulema, bu üç harfin mecmuu bu sureye veya kur'ana bir isim olmasını da tercih etmişlerdir.

2- Manayı muradın kelimatı selâsede değil müsemmeyatında yani terkip haysiyetinde ve tabiri âharle

kitabete

Sh:»154

haysiyetinde aranmak lâzım geleceğini ve bunların bir manayı remzîsi bulunduğunu ve lisanı Arapta bunun

misalleri bulunabildiğini söyleyenler vardır. Bu da başlıca iki esasta hulasa edilir:

Birincisi, kasr-u terhîm tarikidir ki şairin « قُلْتُ لَهَا قَفِي فَقَالَتْ قَاف » mısraında

olduğu gibi» vekaftü «kelimesinden kaf harfiyle iktifa etmesi, kitabette misali de meselâ Ahmet yerinde bir «

ا » elif yazılması bu kabildendir. Ve bu suretle hurufi hecanın her biri, evvelinden, ahirinden, ortasından bir

veya müteaddit isimlere remzolabilir. Filvaki « الرّ. حمّ. ن » cem'edildiği zaman «

الرّحمن » isminin hasıl olduğu görülüyor. Diğerlerinde halledilememekle beraber böyle Esmaulaha

veya saireye tahlilî veya terkiybî remizler mümkün bulunuyor.

İkincisi, ebcedin hisap tariki ve şifre usulüdür.

3- Zahir ve batın iki haysiyetin ikisini de mülâhaza etmek lâzımdır. Ve manayı muradı aramak için bu tariklerin, bu manaların, hepsini cemetmek ve ihtimalâtı akliye ve tabiiye ile daha ileri gitmek ıktiza eyler. Bunda ise maani müteşabih olur. Tayini murada imkân bulunamaz.

« الم » Sanki elmalûmülmechul terkibi gibi bir mana ifade eder. Ve bu mana hakikat ve esma ilâhiyeye kadar gider. Ve bu tefsirin hasılı « اللَّهُ أَعْلَمُ » mazmununa müntehi olur ki bu da bize ilmi beşerînin başında daima künhüne erilmez bir mebdein vücudünü talim eder.

Filhakika hem dirayeten ve hem rivayeten bu noktai nazarların hiç birini feda etmiye imkân yoktur. Zira mukattaâtı süverin kıraeti ve hey'eti umumiyesindeki münasebat ilk noktai nazar hakkında pek büyük bir karine teşkil etmektedir. Elifba gibi okunan mukattaâtı süver, evvelâ elifba harflerinin yirmi dokuz sayısına müsavi olarak yirmi dokuz surede mevcuttur. Saniyen yirmi sekiz ismin tam nisfi bulunan on dört harf ismi

(

الف . لام . ميم . صاد . راء . كاف . هاء . ياء . عين .
(صاء . سين . حاء . نون . قاف) intihap olunmuş ve o suretle intihap olunmuş ki bu

nısf bütün harfun sıfat itibariyle müteaddit taksimatındaki aksam ve envaından her birinin nisfini ve bazı ehemmini muhtevi olduğundan zikrolunmıyan diğer nısfı tamamen mağlûp ederek mecmuı harufu lehcei asliyesiyle, tecyidiyle göstermiş bulunuyor ki tefsiri Kazıde dahi musarraha olan bu tasarrufatın tafsilinden sarfı nazara ediyorum.

Salisen, me'huz olan bu harfler, müfret ve mürekkep olarak surelere o suretle tevzi edilmiştir ki bunda lisanın Sarf ve Nahiv itibarile taksimatı esasıyesine büyük bir alâkası vardır. Kelimenin aksamı selâsesi, birden beşliye kadar kelimatın ebniyei asliyesi, mücerret ve mezit taksimatı, mezit binasının yedi harfı tecavüz edemeyeceği, rubaî ve humasîde asıl ve mülhak taksimi ve daha bazı envai taliyesi bunlardan okunabilir. Arabın şir-ü belâgati pek yüksek bir mertebede bulunmasına rağmen lisanın tecvid, iştikak, Sarf, Nahiv ve saire gibi ilimleri henüz teşekkül etmemiş ve okuyup yazanlarda bile kavaidi lisaniye nazariyyatına dair malûmat teessüs eylememiş bulunduğu bir zamanda bir nebiyyi ümmî tebliğile deakiki

ilmiyeye ait ibraz edilen ve bil'ahare kavaidi lisaniyenin vaz'ı esasında büyük bir rehber olduğu da şayani
kayıt bulunan ve bilvücuhi sirri i'cazi mutazammın olan bu kadar tasarrufatı bedianın delâlet ve iradeden âri
farzedilmesi nasıl kabul edilebilir? Aynı zamanda şu da inkâr edilemez ki bu kadar yüksek bir delâlet-ü
iradenin zahirden başka hedefi yoktur demek dahi aynı karain ile kabili te'lif olmadığı gibi bunlardaki
vücuhi delâletten bir çoğunu ihmal eylemek demektir. Binaenaleyh asıl manayı murat zahir ve batın, Elifba
ve Ebced noktai nazarlarının cem'indedir. Delâleti lâfziyeden delâleti akliyyeye ve oradan delâleti tabiiye ve
zevkiyyeye intikal ederek ânati vücudün hepsini nazardan geçirmek ve hiç birinde tevakkuf etmeyip
aslı

Sh:»156

vücudün sirri tekvinine, mebdei evvele kadar gitmek ve bu suretle mabadettabiyyi, âlemi gaybı bir lâhzada
mütalea edip ilm içinde itirafı cehl-ü acizden sonra kemali iman ile irşadı ilâhîye müterakkip olmak işte
müteşabihat denilen mukattaâti süverin faidei hitabı iptilâi rasihîn denilen bu namütenahi manada
müncelidir.

Hakikati beşeriye, idrak ve tebliği idrakdadır ki biz buna mantık ve lisan tabir ederiz. İdrak bizzat maani ile tebliği idrak da kelimat ile, kelimat ise asvat ile cereyan eder. Demek ki asvat, kelimat, maani, erkânı lisanıdır. Kitabet ise lisanüllisan demektir. Ve bu sebeple lisan ve kitabet beşeriyette terakkiyatı ilmiye ve amelîyenin mebnayı asfîsidir ve herkesin malûmudur ki Elifba harfleri denilen asvatı müfrede ve basita bütün lisanların maddesi, bunların eşkâli hattiyeleri de kitabetin üssül'esasıdır. Bunun için bir lisanın Elifbası ne kadar mazbut ve muntazam, telâffuzu, lehcesi ne kadar fasih ve dakik, kavaidi tasrif ve terkibi ne kadar metin ve ilmî, vücuhi delâlet ve ifadesi ne kadar vasi ve amik ve tabîî, imlâsı da ne kadar sabit ve muttarit ise. o lisan o nisbette yüksek ve o nisbette mütekâmildir. Binaenaleyh ta bidayetinde kıraet ve kitabete tergib emrile nazil olmağa başlaması ve başlarken dini islâma gelinceye kadar ahiri edyan olan Hıristiyanlığın teslis dalâletine parçalarcasına Ahadî hakikîden ve vahdî itibarî olan ikiyi, tabiri aharle vücudi Haktan ruh ve cisim isneyniyetini yeknazarda farketiren « » şekli kitabeti ile Allah ve âlem nisbetini açıktan ilham etmesi ve bundan başka Yehudîliğin ismi söylenmez diye tanıdığı mabudî ekberin ismi a'zamına da telmih etmiş olması ve daha söylerken aksayi siyneden dudağın ucuna kadar bütün hurufun maharici külliyesine muntabık üç mahreçten tertibi mahsus ile çıkararak insana kendini tarttırıp

Sh:»157

tanıtacak olan elif lâm mim harflerini düşündüre düşündüre okutması ve bu arada Ruvakiye felâsifesinin Elifba delili tabir edilen isbatı ilâh deliline de işaret etmiş bulunması ve bu delâlât ve telmihattan sonra da akıl ve fikri beşeri sirri lisan içinde asvattan kelimattan maaniye, maaniden eşyaya, eşyadan sirri tekvine ve mebdei vücade ve ilmi ilâhîye kadar götürmesi bu kitabı celilin mebededen müntahaya kadar hidayeti beşeriyeyi tekeffül ettiğini büyük bir belâğatle ifade etmektedir.

Ey mütefekkir! « » remzine bak ve meharici hurufa riayet ederek elif lam mim diye oku, okurken

kendini bir tart, ruhundan cismine, batınından zahirine, sinenden dudaklarına doğru yokken var olarak çıkıp gelen o sesleri de iyice bir dinle, bu sırada bir elifba, ebced okurcasına bütün hurufi hecayi müsemmalarıyla hayalinden geçir ve düşün. Esasında hiçbir manâsı olmiyan bu münferit ve basit seslerden, layuhsa manâyi hamil olan kelimelerin ve bu kelimelerden kelâmların ve bu kelâmlardan kâinatı ifade eden kütübi celilenin sureti husulünde nasıl bir kudret ve nasıl bir sirri tekvin gizli olduğunu düşün. O zaman anlarsın ki âlemde her manâ, her feyz, her terakki, her kemal, her ümit bir nizamı içtimaîye hem de vaz'ı lâyikiyle bir nizamı içtimaîye medyundur. Kendi kendine hiçbir manası, hiçbir kuvveti, hiçbir tezahürü

olmiyan mevaddı basite eczai münferidesi lâıyk oldukları bir nizamı içtimaîyi buldukları zaman onlardan kimyalar, hikmetler, hey'etler, hayatlar fışkıarak şu gözümüzün önündeki kâinatı şuhut teşekkül ediveriyor.

Kezalik kendi kendine hiçbir manâsı, hiçbir kuvveti tezahür edemiyen insan ferdleri de yerli yerinde mükemmel bir nizamı içtimaîye mazhar oldukları zaman da onlardan dünyaları teshir eden hey'eti içtimaiyeler milletler, devletler meydana gelir, taş, ağaç kovuğundan çıkamiyan

Sh:»158

o fertler kürei arzın bir ucundan diğeri ucuna gidip gelmekle kalmayup göklerde bile fütihat yaparak ve âleme envarı hakk-u ma'delet saçarak saadete garkolurlar. İşte elifbanın o basit ve manâsız harflerine o namütenahi maaniyi ifaza eden nizam ve vaz'ı içtimaî sana kainatın sirri tekvinini baştan başa mutalea ettirecek bir miftahi hidayettir. Düşün ve düşün bu besait nereden geldi ve bunlara o nizamı içtimaîyi kim ve nasıl verdi? Sen seslerden kelimeyi, kelimededen maaniyi, maaiden eşyayı okuyup görebiliyorsan böyle ma'dumun mevcut, manasızın manâlı olabilmesi, ayrı ve müteferrik şeylerin birleşip bir kül teşkil

edebilmeleri, bütün bunlar üzerinde minelezel ile'ebed hâkim ve muhit bir kudreti vahdaniyenin delil ve bürhani olduğunda tereddüd edebilir misin? hayır edemezsin ve etmek için kendinde hiçbir hak göremezsin, o halde sen başka şeye bakmamalısın, o menbaı cuddan kendin için de metin ve müstakim bir nizamı içtimaî aramalısın, batın ve zahirinle ona arzı teslimiyet etmelisin ki, istediğin hidayet ve saadeti bulasın. Düşün sade o nizamı ve o nizamın seyri şu'ununu düşün ve bütün bunları o ehadı muhit olan menbaı cude ermek için düşün. Fakat sakın onun hakikatine ereceğim, onu ve onun ilm-ü kudretini ihata edeceğim diye uğraşma. O noktaya geldiğin zaman acz-ü cehlini itiraf et. Et de « **آلَم** » oku, Allahü âlem de. « **مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ** » diye arzı iptihal eyle. O zaman sende ne şek kalır ne ıztırap ne buhran kalır ne kuşku.

Bu izahattan sonra anlaşılır ki bu bapta İbni Abbas Hazretlerinden mervi olan vücüh içinde «

آلَم أَنَا اللّٰهُ أَعْلَمُ demektir» Te'vil veya tefsiri yalnız mânayî remzî olarak değil, aynı

zamanda faidei hitabın hasılı olmak itibariyle de ne güzeldir. Şu kadar ki bu mana mebbeinde değil

müntehai tefekkürde verilmelidir. «Her kitapta Allahın bir sirri vardır. Kur'andaki sırrı da sure evveleridir»

mea-

Sh:»159

linde Hazreti ebi Bekirden mervi olan ve «her kitabın bir safvesi vardır ve bu kitabın safvesi -zübdesi- de
hurufı teheccidir» diye Hazreti Aliden mervi olan beyanatı âliye dahi bihasebilmeal obirinden başka

değildir. Hattâ yine Hazreti Aliden mervi olan « كَهَيْعَصَ . حَمَّ عَسَقَ » esmai ilâhiyedendirler»

kelâmı da bu cümlelerden hariç bir mana değildir. Ve hepsine şamil olduğu için mukattaatı süver
müteşabihattandır.

Müteşabihat denildiği zaman manasız bir ibhami küllî iddia edildiğini zannetmek büyük bir hata teşkil
eder müteşabihat manasız ve mühmel değil, kesreti maaniden dolayı muayyen bir murat tayini mümkün
görünmeyen ve daha doğrusu ifade ettiği hakaikı muhita zihni beşerle kabili istiap olmadığından dolayı
mübhem görünen bir ifadedir. Bu öyle bir beyandır ki hakikat, mecaz, sarih, kinaye, temsil, tahkik, zahir, hafi
gibi vücuhi beyanın mecmuunu havidir. Bunun için balâda buna «elmalûmül mechul» ifadesini arzetmiş
idik. Zaten kelâmda ibham mevkiine göre en büyük vücuhi belâgatten birini teşkil eder. Her şahıs her
manaya muhatap olamayacağı gibi bütün ilmi ilâhînin ifham.. ve tebliğine alelûmum beşeriyetin kudreti dahi
mütehammil değildir. Ulûmi Enbiya bile ilmullaha müsavi olamaz « وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا ».

Bu hakikat tefaslı hitap olarak ancak « **الْم** » gibi bir ifade ile tefhim edilebilir. En âlim insanların bilmedikleri ve bilemeyecekleri neler vardır. Hükema derler ki ilmin başı hayretidir. Bu itibar ile de Kur'anın başında irşat ve hidayetini bidayetinde böyle hayretengiz bir tebliğin belîğ bir kuvvei teshiriyesi vardır.

Ayâtı Kur'aniye bidayeten nazil oldukça aleyhisalâtü vesselâm Efendimiz bunları nase okur, tebliğ buyururdu. Fakat buna muarazadan aciz kalan küffar «

لَاتَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ » derler, «sakin şu

kur'anı dinlemeyiniz, okundukça gürültü ediniz. Belki bastırır galebe edersiniz» derlerdi ki

hâlâ

Sh:»160

müessir ve ciddî sözler karşısında böyle yapmak küffarın mizacıdır. Razî vesaire tefsirlerinde İbni Revme ve

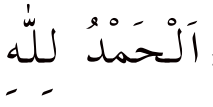
Kutrubtan rivayet olduğuna göre mukattaatı süver nazil olduktan sonra okunduğu zaman nazarı dikkat

ve hayretlerini celbettiğinden o küffar dahi dinlemek temayülünden kurtulamamışlar ve gürültüden

vazgeçerek kur'andan muntefi olmuşlardır ki bu fıkra bunların bilhassa bir sebebi nüzulü olarak

kaydedilmek iktiza eder.

Başta celbi hayret faidesi mühimmesi Fatihanın evvelinde bulunmak lâzım gelmez mi idi diye bir sual varidi hatır olur. Fakat şunu bilmek lâzımgelir ki ilk şuur, hayretten mukaddemdir ve Kur'anın gayesi de evvelen ve bizzat ilim ve hidayete müteveccihdir. Fatiha « » ile beşlase idi bu iki mühimme fevt olurdu. Ve hatta Fatihadaki vuzuhiyle mebdei tevhid üzerinde ahd-ü misak yapılmadan evvel bu suret müfit olmaktan ziyade muzır olurdu.

Bu vücuh ile beraber bu mukattaatın buldukları sureye dahi bir isim gibi delâlet etmelerine hiç bir mani tasavvur olunmamak lâzım gelir. Nitekim « » in manayı muhkemi surenin de ismi olmasına mani olmamıştır.

I'RAP - Elif lâm mim isimleri evvelâ zahirleri veçhile tadat mevkiinde bulduklarından i'raplari yoktur. Çünkü müfredatı madude, cümlei iptidaiye gibi i'rapsızdır. Maamafih aralarında mübteda, haber olmaları melhuz bulunduğu gibi mecmuu bir isim veya isim mevkiinde mülâhaza edilerek bu elif lâm mimdir mealinde mahzuf bir müptedanın haberi veya oku, dinle, belle, yahut kase ederim gibi bir fili mahfuzun

sarih veya gayri sarih mefulü bihi olmak ve nihayet mecmuu mübteda ve « ذٰلِكَ الْكِتٰبُ »

cümlesi haber yapılmak dahi melhuzdur bu miyanda nasb 'rabı işbu hurufa nazarı dikkati celbetmek noktai

nazarından eblâğdır ve bunda manayı kasem daha kuvvetlidir. Şu kadar ki bunu hepsine tamim taraftarı

değiliz.

Sh:»161

Bu izahattan sonra bilhassa şunu nazarı dikkate arz etmek isteriz:

« اَلَمْ » Elif lam mim isimlerinin müsemmaları olan hurufi heca seslerine delâlet ettirdiğinde

hasbelluğa iştibah edecek bir cihhet yoktur. Fakat bu sesler alel'tlâk sesler midir? yoksa bir ahdi ve bir

hususiyeti haiz muayyen sesler midir? bunu düşünmek ıktiza eder. Bu nazmın bedaati iptida bir garabelle

tecelli ederken bu seslerde bir ahid, bir hususiyet hissetmemek de mümkün olmuyor. Evvela elif lam harfı

tarif manâsını ifhamdan hali kalamaz.

Saniyen mim dahi lûgâtı Arebin bazısında lam yerine harfı tariftir. «

« أَمِنَ امْبِرَّ امْصِيَامُ فِي امْسَفَرٍ » سوالine karşı «

« لَيْسَ مِنْ امْبِرَّ امْصِيَامُ فِي امْسَفَرٍ » hadîsi «

« لَيْسَ مِنَ الْبِرِّ الصِّيَامُ فِي السَّفَرِ » demek olduğu malumdur. Binaenaleyh bu

seslerin alel'itlâk hurufi heca sesleri değil, bir garabeti bedia içinde hassiyeti mahsusa ile malum ve mahut

bir takım sesler olması pek mütebadırdır. Ve tayine karine de vardır. « ذٰلِكَ » den ta «

« يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا » nidasına kadar bu surenin başındaki hitabın evvelen ve bizzat

Resulullah'a müteveccih olması ve bir de vahyin keyfiyeti nüzulu hadîsleri mülâhaza edilince diyebileceğiz

ki bu sesler Kur'an nazil olurken sem'î Muhammedîde bir hususiyet ile çınliyan ve suver-ü maanisini kalbi

risaletpenâhîlerine takrir-ü tesbit eden vahiy sesleridir. Huruf ve kelimatın mutat olan tarzı zuhurlarından

büsbütün başka bir hususiyeti harikul'ade ile tecelli eden o lâhutî sesler yalnız Resulullahın mesmuu ve

mahsûsü olduğundan keyfiyatı mahsusa ve mümeyyezeleri de ancak ona malûmdur. « اَلَمْ » nazmı

Kur'anı kalbi Muhammedîye tenzil eden o harikul'ade seslerin yalnız Peygamberce belli olan vasfı

mümeyyizlerini müş'ir alemi cinsleri demek olur. Ve Binaenaleyh Kur'anın veya surenin bir ismi olması

rivayeti bu noktai nazarla pek müfit ve muvafıktır. O halde manayı dinliyelim:

«آلَم» » Allahu a'lem yâ Muhammed «Elif lam mim» denilin-

Sh:»162

ce senin derhal anlayacağıın o harikul'ade sesler, vakit vakit salsalei ceres gibi o lam mim gunneleriyle kulaklarında çınlayan vahiy sesleri, teayyünatı şuhudiyeleri insanlar beyninde ancak sende zuhura başlayan ve fakat diğer insanlarca da Elifba ve Ebcet gibi cinsleriyle tasavvur edilebilen o huruf-ü kelimat ve onların medlûlları, hasılı o isim veya esma yok mu?

2. ﴿ذٰلِكَ﴾ işte o sesler ve o seslere verilen nizamı bedi ile sana ve senin kalbine mintarafillah

inzal edilmekte bulunan o «آلَم» o i'cazkâr nazım ve mana yani o Kur'anıdır ancak

﴿الْكِتَابُ﴾ tam kitap, yegâne kitap itlâkına seza olan o bürhani hakk-u ahkâm, yahut «

﴿اِنَّا سَنُلْقِيْكَ عَلَیْكَ قَوْلًا ثَقِيْلًا﴾ ayetiyle mev'ud olan o ağır ve muazzam kelâmullah ki

badema «elkitab» denilince Allahın yalnız bu kitabı anlaşılacak ve bunun yanında diğerlerine kitap

denilmesi reva olmiyacaktır. -Bunun içindir ki Müslümanlar beyninde kitap denilince ancak Kur'an anlaşılır.

Hattâ ehadîsi Nebeviyeye bile kitap denilmez de sünnet tabir olunur.- şu halde burada kitabın tarifi şu olur:

Peygamberimiz Muhammed Mustafa sallâllahü aleyhi vesellem Efendimize inzal edilmiş olup her bir suresi

i'caz ifade eden ve ondan bize tevatüren menkul ve o suretle Mushaflarda mektup bulunan nazmı beliğ. Ki

hem mecmuuna, hem bazına itlâk olunur. Yani küll ve küllî beyninde müşterektir. Şer'an bu suretle muarref

olan kitap asıl lûgatte ketb ve kitabet gibi bir zamm-u cemi manasını mutazammın olarak, hurufu birbirine

zammetmek yani yazmak manasına masdar iken urfte mektup manasına ismolmuştur. Kitabet ve kitap

esasen nazmı hattıdedir. Maamafih ibare dediğimiz nazmı lâfziye dahi itlâk olunur. Evvelkinde kitap bir

yere yazılmış olan yazı mecmuu, ikincide ise yazılan yazı ile ifade olunan ibare demektir. «Fulan kitap

benim kütüphanede var» dediğimiz zaman evvelkini, «fulan kitap ezberimdedir» dediğimiz zaman

da

Sh:»163

ikinciye söylemiş oluruz. Şüphe yok ki bunların hepsinin altında manaya delâlet muteberdir. Ve her kitaptan

maksut o mananın fehmidir. Fakat sadece manaya -kelâm denilebilirse de- kitap itlâkı mütearef değildir.

Hakikati kitap, o manaya dallolan nazım ve nihayet nazım ve mana mecmuudur. Binaenaleyh işbu kelâmı

münzele kıraet itibariyle kur'an, bilkuvve veya bilfiil kitabet itibariyle kitap denildiği zaman nazım ve mana beraber kastedilmek ve daha doğrusu manaya delâlet eden nazmı lâfzî veya hattî tasavvur olunmak zarurî bulunduğundan yalnız manaya kur'an veya kitap denilemeyeceği sühuletle anlaşılır. Çünkü mana ne okunur, ne yazılır, okunan nazmı lâfzî, yazılan da nazmı hattîdir. Medlûli mahz olan mana ile zihinde maksut olan suveri elfazı, kelâmı nefsîyi fark edemiyenler kitabı, sadece manadan ibaret imiş gibi tevehhüm edebilirler. Lâkin mes'ele ilm-ü fen ve bilhassa İlmünnefis nazarile mütalea edildiği zaman mükemmel, güzel, metin denilebilen efkâr ve maaninin suveri elfaz ile öyle derin bir iştibak ve irtibatı görülür ki lisan dediğimiz o suveri lâfziyeyi alıverecek olursanız fikirde, manada hiç bir metanet ve itkan bulamazsınız. O yüksek maani ve efkârdan nişane göremezsiniz. Yani nazım, yalnız, ahare değil mütefekkirin kendi kendisine bile tefhim ve temyizi manada mühim bir vasıtaadır. Zaten böyle olmasa idi lisan ve kitabetin terakkiyatı fikriye ve maneviyede büyük bir ehemmiyeti kalmazdı. Bunun için nazmı lâfzi ve hattî ikisi birden tayyedilmek suretiyle sırf manadan ibaret bir kitap, bir kur'an tasavvuru mümkün değildir. Ve yine bunun içindir ki Cenabı hak meleklerle karşı Âdeme verdiği imtiyazı sade talimi maani ile değil belki talimi esma ile vermiştir. Peygamberimize münzel olan da kur'anın yalnız manası değil, hem nazmı ve hem manasıdır.

Bunda şüphe etmemeli ve asla sui zanne düşme-

Sh:»164

melidir. Çünkü bu ﴿لَا رَيْبَ فِيهِ﴾ dir. Haddi zatinde her türlü şekten âri ve her töhmetten müberradır. Kidaplar içinde hak kitabullah olduğu bunun kadar kat'iyet ve yakin ile malûm olan ve sıratı müstakimi bunun kadar gösteren hiç bir kitap yoktur. Bunun ne keyfiyeti vahiy ve inzalinde bir şüphe, nede tebliğinde bir töhmet vardır. Ey Resuli kibriya, Gari hıradan beri Ruhi eminin getirmekte olduğu o vehiy seslerini sen kemali şühud ile dinleyip biliyorsun, senin sıdk-u emanetin de mücerrep ve malûmdur. Sonra bu kitabın i'cazına da söz yoktur. Zaten ilmi yakinin menşe'i de evvelâ şühudi tam ve tecribei kâfiye, Saniyen bizzat bu şühut ve terci beye imkân bulunmıyan mevakide haberi sadık ve şehadeti tarihiye, salisen aklın hüsni istidlâli değil midir? Binaenaleyh münzili hak, şiarı hak, muhbiri sadık, gayesi mahzı hayır ve saadeti beşer olan bu kitapta reybe mesağ verecek ne bir cehl-ü gaflet, ne de bir sui niyyet ve garazı fasit tasavvuruna hak yoktur. Şühut ve tecribeye eremiyenler için de ilel'ebed delâlet i'caz ile hüsni istidlâl tariki açıktır. Allah tealâ bu kitap ile bunu da taahhüt etmiştir. Bunun kemalinde, hakkıyetinde, ahlâkiyetinde, nisbetinde irtiyabe düşecek olanlar iki sınıftan hali olmazlar, bunlar ya cehli mürekkebe

boyanmış, ağrazı mahsusalarından başka hiç bir şeye hissi iltifatı kalmamış olan mahtumül kulûb
muanidini keferedir. Veya cehli külliye inanmış, her hususta şekkû şüphe ruhlarını kaplamış, idraki hakka,
ilm-ü ikana, hüsni ahlâka erdirecek nuri basiretleri sönmüş, nifakı, sui zannı şiar edinmiş reybiyyundurlar.
Artık bunların şekleri, kuşkuları da tamamen manasız, hükümsüz, haksızdır. Bu kâfirlerin, münafıkların
hallerini de yakında görürsünüz.

Reyb, esasında nefse bir ıztrap, bir kuşku vermek manasına masdar iken, örfi lûgatte bu ıztıraba başlıca
bir sebep olan şekk-ü şüphe manasında istimali galebe

Sh:»165

etmiştir. Yani reyb, şekke yakın ve fazla olarak sui zan gibi bir töhmet manasını da mutazammındır. Fakat
asıl manası şüphe ve kuşku, yani kuşkulu şüphelidir. Yalnız şüphe kelimesini de bu manada kullanınız.

Burada reyb bütün cinsi ile nefyedilmiş olduğundan reybi ilmî ve reybi ahlâkî diye tefrik olunabilecek olan
şek ve töhmet haysiyetlerinin ikisi de selbedilmiş ve iki cihetten isbatı yakın ile kitabın kemali beyan

olunmuştur. « لَارَيْبَ فِيهِ » «zalike» nin ikinci haberi olabilirse de bir cümlele mustakille olması

daha muhtar ve bir suali mukadder mülâhazasıyle bir cümle istinafiye olması ise daha belîğdir. Bir ferdi feridin bütün cihanı beşeriyetle ve alehusus eğrazı faside ile memlû zalum-ü cehul bir cihanı beşeriyetle mübarezesi demek olan vazifei risalet noktai nazarından Resuli Kibriya: «yarab, reyb-ü şirk içinde yüzen şu kütlei beşer benim karşıma çıkıp da bu kitabın hak kelâmullah olduğu ve sana tarafı ilâhîden vahyen inzal kılındığı ne malûm? bu senin sözün; şairler, muharrirler, müellifler gibi sen de bunu kendin tasavvurluyorsun ve fazla olarak bir de Allaha isnat ve iftira ediyorsun diye bühtane kıyam edecek olurlarsa ben ne yaparım?» diyebilirdi İşte Cenabı Allah böyle bir suale meydan bırakmamak için «bu bapta hiçbir veçhile irtiyabe mahal yoktur.» Diye sarahaten teminatı mutlâka bahşetmiştir ki bunda ruhi Resulullahın vahyi gerek talâkki ve gerek tebliğde sadikulva'dilemin olduğunu tescil ve ilân vardır. Ve bu suretle kitabın lâraybefih olduğunu tescil, mübelliği olan Muhammedü leminin laraybefih, olduğunu da tescildir. Yakında «

وَأَنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا « ayeti ve daha ileride «
وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ
يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ» gibi ayetler ile kur'an bu noktaları ber tefsil müdafaa ve isbat edecektir.

Bu mebde-e İlmî kelâm ve hikmet noktai nazarından baktığımız zaman herşeyden evvel reyp ve ikan

mes'ele-

Sh:»166

sine yani ilm-ü marifet nazariyesinin kühüne işaret edilmiş ve bu baptaki bütün cidali felsefi bir vahyi sarih ile bertaraf edilivermiş bulunduğunu görürüz ki akait kitaplarımızın en başında; «hakaiki eşya sabit ve bunlara ilim mütehakkiktir» akidei evveliyesinin vaz'ı ve sofestaiye denilen ehli reyp ve inadın reddi ve esbabı ilmin tahkiki ile söze başlanması da bundan neş'et etmiştir. Ve yeni felsefelerde en evvel bu noktaya ehemmiyet verdikleri ehlinin malûmudur. Böyle olmakla beraber ulûm-ü fûnunun terekkiyatına rağmen âlemde gerek nazarî ve gerek ahlâkî reybilîğin vakit vakit tevessü etmekte olduğu dahi inkâr olunamaz. Binaenaleyh beşeriyetin en büyük marazı kalbî ve ahlâkî şüphe ve irtiyap mes'elesinde olduğunu ve saadeti beşer gayesinde bunun herşeyden evvel lâzım ü l'izale bulunduğunu Kuraniâzîmüştân bu suretle iş'ar ettikten sonra insanları, iman, ilm-ü ikan ile yaşatacak olan tariki hakkı ve sıratı müstekimi peyderpey izah ü beyan edecek ve ederken gayb-ü şehadet, yani makul olan mabadettabia ile mahsûs olan tabiat arasında yakinî olan hakayika ve hepsinden evvel tevhidi hakka nazarı dikkati celbeyliyecek ve bütün bunlarda haysiyeti ahlâkiye ve hassiyeti ameliyeyi umde olarak takip ettirecektir. Bu nikâti ilmiye ile surei Bakarenin başı Fatihadan sonra bütün Kur'anın bir dibacei umumiyesi demek olduğundan tertibi süverin ne kadar tabîi ve

ne kadar ilmî ve derin esbabı ihtiva ettiği tezahür edeceği gibi Hazreti Peygamberin muhiti beşerîsi ile bu hakaiki ilmiye teemmül ve mukayese edildiği zaman da kur'anın mücerret vahyi ilâhî olduğunda zerre kadar iştıbahe mahal olmadığı bizzarure teslim edilir.

Lareybefih olan bu kitap ﴿هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ﴾ müttekilere aynı hidayettir. Dalâletten çıkıp

vikayei hakka girmek istidadını haiz olanlara ahkâmı hakkı bildirecek bir delil,

Sh:»167

sıratı müstekimi irae edecek bir beyyinedir. Tabiri aharle Bu kitapta pek büyük bir hidayeti rabbaniye vardır.

Fakat müttekiler için, zira bundan istifade ederek matlûbe erecek olanlar reyb-ü şüpheden, şüpheli

yollardan sakınarak kendilerini korumak, akibetlerini kazanmak kabiliyetine malik bulunan müttekilerdir.

Gerçi bu kitap esas itibariyle «هُدًى لِّلنَّاسِ» dır. Alelumun insanları irşat ve tarikı hakkı irae için

nazil olmuştur. Lûtf-ü lefafetle yol göstermek demek olan bu hidayetin, bu davet-ü delâletin mahiyeti

itibariyle şuna buna ihtisası yoktur. Fakat hidayetten matlûp olan ihtida yani maksada vusul gayesi halen

veya mealen ittika sıfatını haiz olanlara nasip olacak, kabiliyeti fitriyelerini zayı etmiş olanlar bundan

müstefit olamayacak ve belki düçarı husran olacaklardır. «

وَنَنْزِلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ
«الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا»

Hüda, hem lâzım ve hem müteaddi olur. Fatihada beyan olunduğu üzere hidayet, iraei tarik ve isali

matlûp, iki manada müşterek veya müstameldir ki birine hidayeti gayri musile, diğetine hidayeti musile tabir

olunur. Canabı hakka nazaran biri tarıkı musile delâlet-ü irşat, diğeri halkı ihtida ve tevfiik demektir.

Kur'anda ikisi de varit olmuştur. Binaenaleyh binnetice « هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ » de hidayeti musile yani

tevfiik « هُدًى لِّلنَّاسِ » de sade delâlet-ü irşat manaları zahir görünür ise de ledettahkik kur'ana

muzaf olan hidayetin hidayeti irşadiye olacağı tebeyyün eder. Çünkü tevfiik ve halkı ihtida sıfatı kelâme

değil sıfatı file racidir. Ve burada « لِّلْمُتَّقِينَ » denilmesinin mühim bir nüktesi vardır. Bundan

anlaşıyor ki bu kitap ile vaki olan irşadı ilâhînin müessir olması ve tevfiika iktiran etmesi, muhatap olan

insanların bir fi'li ihtiyârîsi ile adeten meşruttur. Kur'an herkese tarıkı hakkı sureti umumiyede göstermek için

nazil olmuş olmakla beraber herkes bunu kabul ve ihtiyarda müsavi olmayacak, bir takımları buna iradesini

sarf etmeyecektir. Çünkü insanlığın esası fitra-

Sh:»168

tinde umumî olan kabiliyeti hitap bir takımlarında sui itiyat ile külliye zail olmuş bulunacağından irşadati kur'aniye belâgati kâmile ve hakikati şamilisiyle beraber o gibilerin kalplerinde bittabi daiye mahabbeti uyandırmıyacak ve belki aksi tesir yapacaktır. Bunun için asıl faidei hitap, hüsni ihtiyara malik bulunan erbabi istidada ait olacaktır ki bunlar da ittikasi ve lâakal kabiliyeti ittikasi bulunan müttakilerdir.

Binaenaleyh kur'anın hikmeti nüzulü iptida iradei beşerin inzımanı şartıyla hidayeti ammedir. Fakat şartın tahakkukuna nazaran bu hikmet, bu gaye hidayeti müttakîn olarak tahakkuk edecektir. Bununla beraber müttakî vasfı bir vasfi iktisabî olduğu cihetle istikbale nazaran bütün insanları istifap etmesi mümkün olan bir vasıftır. Bu itibar ile hidayet'in maziden kat'ı nazarla yine hidayeti amme olmasına mani olacak bir tahsis

değildir. Arebe hidayettir veya Aceme hidayettir denilmiyor. Şu halde « هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ » (bu kitap

bütün nev'i beşere hidayet için nazil olmuştur. Fakat bu hidayetten istifadenin ilk şartı ittıkayı ihtiyar etmek, yani korunmayı istemektir. Binaenaleyh evelemirde korunmaya talip olunuz ki felâh bulasınız) mealinde bir takva tavsıyesini mutazammındır.

İttika, vikayeyi kabul etmek, tabiri aharle vikayeye girmek. Vikaye ise ferti sıyanet, yani elem ve zarar

verecek şeylerden sakınıp kendini iyice korumak demektir. O halde lûgaten ittika veya onun ismi olan takva, kuvvetli bir himayeye girerek korunmak, hasılı kendini iyi sakınıp korumak demek olur. Bunun lâzımı olarak korkmak, ictinap ve ihtiraz etmek, tevakki eylemek manalarında da kullanılır. Tevakkide tekellûf, ittikada sadelik vardır. En şamil ve en kuvvetli vikaye ise ancak Allahın vikayesidir. Zira vikayei beşer istikbale ve akibete tamamen hâkim olamadığı gibi halde meşhut olan elem ve zararların bile hepsine hâkim olamaz. Binaenaleyh iyi korunmak demek olan hakikati ittika ancak

Sh:»169

vikayetullaha girmekle tahakkuk edebilir. Gerçi rahmaniyete ve aslı hilkate nazaran herkesin vikayetullahtan ıztırarı ve tabiî bir hissei mevhubesi vardır. Ve o nisbette herkes ittikasız bir vikayei cebriyeye mazhar olur. Lâkin rahimiyete ve ihtiyarî fiillere nazaran insanın bu vikayeye şuur-u ihtiyariyle girmesi, yani ittikas dahi şart olmuştur. Demek ki vikayei ilâhîyenin her cihette tamamı tecellisi insanın halden ziyade akibeti istihdaf eden hissi ittikasına vabestedir. İşte bunun için şeri'de alelittlâk ittika veya takva: İnsanın kendisini Allahın vikayesine koyarak ahirette zarar ve elem verecek şeylerden iyice koruması, tabiriâharle seyyiattan tevekki ve hasenatı iltizam etmesi diye tarif olunur ki hakikî haşyet ve

mahabbet ile alâkadar olarak biri vücudî diğeri ademî iki haysiyeti haizdir: **تَحْلِيَّةٌ ، تَخْلِيَّةٌ**

Euzü besmeleden, kelime-i tevhiden itibaren bu iki haysiyeti görürüz. Binaenaleyh takvayı şer'îyi sırf menfi

ve mücerret perhizkârlıktan ibaret zannetmek hatadır. Maamafih ittika bunların yalnız birinde istimal

olunduğu çöktür. Meselâ kur'anda haşyet, iman, tövbe, tâat, terki ma'siyet, ihlâs manâlarından herbirinde

kullanıldığı mevaki vardır. Velede tahkik kur'anda ittika ve takva üç mertebe üzerine zikrolunmuştur ki

birincisi azabi muhalleden tevekki için şirkten teberri ile iman «**وَالزَّمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى**»

gibi. İkincisi, kebairi irtikâptan ve sagairde isrardan içtinap ile feraizî eda etmektir ki şer'an mütearef olan

takva budur. «**وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَاتَّقَوْا**» gibi. Üçüncüsü, sirri kalbini

hakdan işgâl edecek her şeyden tenezzüh ve bütün mevcudiyeti ile Haktealâye teveccüh ve incizaptır ki bu

da «**يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ**» emrindeki takvayı

hakikidir. Bu mertebe o kadar geniş ve o kadar amîkdir ki esbabının derecelerine göre tabakatı

mütefaviteye inkisam eder. Ve himemi celilei enbiyanın müntehi olduğu derecelere kadar çıkar. Bu suretle

enbiyayı izam aleyhimüsselâtü vesselâm hazarâtı hem nübüv-

vet ve hem vilâyet riyasetlerini cemetmişler, onların âlemi eşbaha taallûkları, mealimi ervaha uruclarına

mani olmamış ve masalihi halk ile uğramaşları da şüuni hakkda istigraklarına zerre kadar sed çekmemiştir.

Bu da esasen semerei iktisapları değil Haktealânın rahmeti mahsusası eseri olmuştur.

«

لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعَمُوا
إِذَا مَا اتَّقَوْا وَآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَآمَنُوا ثُمَّ
اتَّقَوْا وَأَحْسَنُوا» ayeti kerimesi takvanın bu üç mertebesini cem'etmiştir. «

« إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ » ayetinin de camiüttakva olduğu bir hadîsi şerifte

varit olmuştur. Binaenaleyh kur'anın hidayeti bu meratibi takvadan herbirine şamildir vehüdenilmüttekin

hepsinden eam olan mutlâk ittika mefhumıyla tefsir olunmak iktiza eder. Lâkin burada şu sual varit olur.

Burada hidayeti kur'anın ittika ile meşrut olduğu anlaşılıyor. Halbuki ittika da hidayeti kur'andan müstefat

olan bir netice olacağına göre mes'elede bir devir lâzım gelmiyor mu? cevap: Hayır, evvelâ bu karine ile

kat'iyyen anlarınız ki burada iptidaen tekvadan murat mebdei takva, yani kabiliyeti tavkadır. Ve müttekin

demek inat ve nifaktan, reybi küllîden ictinap edebilecek ve yakini hakka namzet olabilecek fitrati selime ve

ukuli sahiha erbabi demektir ki müfessirin bunu « مُشَارِفُونَ لِلتَّقْوَى » diye tefsir ederler.

Saniyen hidayet ziyadei mertebeye de şamil olduğundan takva, kabiliyeti takva ile meratibi müttekaddime

erbabından eamdır ki buna umumi mecaz tesmiye edilir. Salisen takva, gayei kusva değil vesilei felâh-ü saadettir. Hidayeti kur'andan müstefat olacak neticei Matlûbe gadabü dalâlden salim olarak niami ilâhiyeye vusul olduğu cihetle takvadan dahi e'amdır. Binaenaleyh hidayeti kur'an kabili ittika olan ve henüz dalâlette bulunanlardan başlayarak meratibi takvanın hepsinden geçerek saadeti ebediyeye kadar varacağından mutaleai meratip ile iştiratı takvada emarei devir asla melhuz değildir.

Sh:»171

Hasılı kur'an, hem mebde ve hem münteha itibariyle hidayettir. Bunun için insan ne kadar yükselirse yükselsin hidayeti kur'andan asla müstağni olamayacaktır. Onun hidayeti havassu avammın bütün meratibine şamildir. Filvaki Dini islâm bir taraftan hayatı Dünyeviye'nin şeraiti zaruriyesini talim buyuracak, diğer taraftan bu hayatı faniyenin gayei mutlâka olmadığını ve bunun da istihdaf etmesi lâzım gelen ebedî gayeler bulunduğunu gösterecek ve onun da şeraiti iktisabını tefhim edecektir. O yalnız iptidaî insanların gıdaı ruhanîsi değil, terakki etmiş medeniyetlerin de namütenahi yükselmesi için zâmanı tekâmül olmak üzere nazil olmuştur. Filvaki cemiyeti beşeriyede tam manasiyle tevhidi Hakka müstenit bir nizamı hayat sureti umumiyede henüz teesüs etmiş değildir. Henüz beşeriyeti amme vikayetullaha girmemiş ve akibet

ve Ahiretine ikan hasıl edecek mertebeyi ittıkaye yükselememiş olduğundan âlemde buhranı içtımâi

berdevam bulunmuştur.

« ذٰلِكَ الْكِتَابُ » hakikati şuhudiyesini « الْم » Kur'anın haysiyeti ezeliyesini « هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ » hikmeti nüzulünü ve gayei
« لَا رَيْبَ فِيهِ » hassai ilmiye ve ahlâkiyesini

ameliyesini natık ve her lâhık sabıkını mukarrir ve mübeyyin ve binaenaleyh kemali ittisal hasebiyle hurufı

atıf gibi revabıtı lâfziyeden bile müstağni dört cümlei mütenasikadan mürekkep bir nazmı veciz olarak

Fatihadaki « اِهْدِنَا » duasının cevabı olmuştur. Dikkat olunursa bu nazımda öyle bir hüsni inkişaf vardır

ki evvelâ, hattan üç harfı basitten, lâfzan üç ismi müfredede inkişaf ediyor. Saniyen, bunların her birine

mütenazır gibi üç cümlei vecize inbisat eyliyor, Salisen bu nazmı celil manayı aslîsi kemakân sabit olmak

üzere mütenevvi vücuhı i'rabı muhtevi olarak her birinde bir iltımâi mahsus ile tecelli eyliyor. Sonra bunları

aynı veçhile üç ayet ve üç kıssa takip edecek ve daha sonra da « يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا »

hıtabı ammiyle makasid süver peyderpey

inkışafında devam eyliyecektir. Bu beyanın tarzı inkışafı tenasübi kur'ana bir misal verme için ne kadar şayanı dikkattir.

3. ﴿الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ﴾ o müttekiler ki gaybi Hakka iman ederler -yahut-

giyaben dahi iman ederler, tabiri aharle onlar gözle değil kalp ile iman ederler, onlar reybi külliden âzade oldukları gibi iman etmek için önlerine dikilmiş putlara, haçlara da bağlanmazlar, gözlerinin önünde bulunan bu günkü ve şu andaki meşhudat-ü mahsûsata saplanıp kalmazlar, maverayi hissi, kalbi ve müteallâkatı kalbi tanırlar. İşlerin başı görölende değil, ruh, akıl, kalp gibi görölmeden görende tutulmadan tutanda, zaman ve mekâna musahhar olmıyarak maddeleri fırlatıp oynatan, fezaları doldurup boşaltandadır. Onların kalbi selimleri, basiret ve firaseti safiyeleri, akılı melekîleri, fehmi sarîhleri, nazarı sahihleri velhasıl kabiliyeti iz'anları, seyyiattan silkinebilecek hissi irfanları maaliye koşabilecek azmi vicdanları, hüsni ihtiyarları vardır. Meşhudat-ü mahsûsatı yarar kabuklarını soyarlar, içindeki özüne, önünde ve arkasındaki sirrine nüfuz ederler, şahit ile meşhudu temyiz ederler, mahsûsattan makulâta intikal edebilirler, hudus-ü fena içinde gaypten şühuda, şuhuttan gaybe gelip geçip giden şuunatı mahsûsenin satırları altındaki maanii gaybiyeyi sezerler.

Filhakika mevcudat görülen ve görülmiyen, tabiri aharle meşhut ve gayri meşhut olmak üzere ikiye ayrılır. Ve bir çok hükema, hakikati, görülmiyen ve hatta görülemiyen (اينويزبيل) kısmında telakkı ederler ve buna âlemi manâ, âlemi emir, âlemi akıl veya âlemi ruh veya âlemi melekût derler ve Felsefenin mevzuu olarak da bunu tanırlar. Filvaki şimdiki Garp felsefelerinde de şunu görüyoruz: Mer'î veya meşhudi haricî bize havassi hamsimizle geliyor ve bunların her birinin bir amili var: ziya, savt,

Sh:»173

rayiha, tat, hararet ve burudet, biz bizzat bunları hiss-ü müşahede ederiz ve bunlar vasıtasıyla de diğer eşyayı. Fünun ve bilhassa fünunı tabiiye gösteriyor ki. Bunların her biri bir tecelliden, bir nümayıştan, bize bir görünüşten bir şainden ibarettir. Meselâ ziya dediğimiz parlıtı bizim haricimizde mevcut değildir. Çünkü hariçte ziya fennin tahkikine göre bir ihtizazdan ibarettir. Mer'î olmiyan madde cüz'i ferdlerinin veya esirin ihtizazlarıdır. Parlıtı, ziya o ihtizazın bizim basıramıza taallûku, temassı anında vaki olan anî bir tecellidir. Bu mes'eleyi imamı Gazalî İhyâsında şöyle tesbit etmiştir: Nuri şemis avammın zannettiği gibi güneşten çıkıp bize kadar gelen bir şeyi haricî değildir. Belki gözümüzün güneşe tekabülü anında bizzat kudreti ilâhiye ile ihtira olunan bir hâdisedir. Bu hakikat ehli keşfe münkeşif olmuştur keزالik savt de böyle. Biz biliyoruz ki

ses hariçte havanın bir tetevvüci mahsusundan ibarettir. Kulağımızdaki gürültü manasına ses, o temevvücün samiamıza dokunduğu anda hasıl olan bir tecellidir. Hararet ve berudet dediğimiz dahi esasında ziya gibi bir ihtizazi esirî veya cüz'i ferdidir. Bunun içindir ki hararet ziyaya, ziya hararete tahavvül eder. Aralarında bir mertebe farkı vardır. Bunu elektrikten anlıyoruz hasılı rayiha ve tatda esasında birer ihtizaz olup bizim şammemiz veya zaikamıza temassında koku ve tat olarak tecelli ederler. Demek rü'yet ve şuhudi haricîde vasıta olan bu beş amilin hepsi hakikatte harekete racidirler ve hepsi hareketin bize bir tecellii mahsus olan şundurlar. Biz bu hareketleri görmüyoruz. Aceba kütlelerde gördüğümüz hareket nedir?. O da nameri hakikatın bir tecellisi değil midir? Ve o halde bu vasıtalarla gördüğümüz âlemi meşhut hep birer hayalden birer tecellided başka birşey değildir. Bunların illeti olan hakikat ise gayri meşhuttur, mühacerati umumiye, binayi memalik, muharebat ve saire gibi vukuati tarihiyenin

Sh:»174

illetleri de insanların tasavvurları, ihtisâsları, iradeleri gibi gayri mer'i olan esbabdan başka nedir?

Binaenaleyh hakikat gayri mer'idir. Ve nakabili rü'yettir. Mer'i olabilen onun tecelliyatı, hayali, zilali,

in'ikâsatıdır ilah...

Bu ifade bize âlemi pek güzel izah ediyor. Bu izaha göre bütün hakikat gayptir. Tabiat, âlemi şehadet bir hayaldir, hem de hareket tecellisinin hayalidir. Hakikat nihayet akıl ile, basiret ile, kalp gözüyle görülebilir. Şühudi haricî ile değil. Bu noktada yürüyen ve Allahtealânın ve melâikesinin rü'yeti basarla görülmesi mümkün olmadığına kail olan ulema ve hükemai islâmiye de vardır. Fakat bizim Ehli sünnetin sahih telâkki ve imanımıza göre hakikati ilâhiye gaybi mahız değildir o gayb-ü şehadetin merciidir muhiti külli şeydir. Bunun için ona itlâkı hassiyle gayp denmez, esmai hüsnada bu isim varit olmamıştır. O, Ahirette cihattan, mekândan münezzeh olarak görülebilir. Fakat ihata olunamaz, olunamıyacağı için tamamen meşhut da olamaz, ona doyulmaz. Biz veçhi ilâhîde bir hissai şehadete kailiz. Fakat hissei gayb daha ziyade olduğuna da inanırız. Bunun için ona itlâkı gayri hassiyle gayip da denilir. Allahın melâikesi de bize gayptir, Ahireti de, fakat onlar da kabili şehadettir. Meselâ umumiyetle kuvvet görünemez deriz. Halbuki görünen de kuvvetten ibarettir. İstikbal bugün görünmez, yarın görünür. Hasılı bizce gayp görülemiyen demek değil görülmiyen demektir. Bugünün makulü yarının mahsûsü olabilir. Biz delilsiz olan gaybe değil, delili olan gaybi makule iman ediyoruz. Her delil ise medlûlünün birveçhini haiz olduğu için delildir. Delilimiz, aklımız, nefsimiz, kalbimiz, âlem ve kitabullah. Binaenaleyh gaybı hakka iman ederken hakkı şühudu inkâr etmeyiz, kalpleri olanlar görürler ki tabiat denilen şüunatı mahsûse bir lemhai halin tecellii zahiridir. Bunun

arkasında zulmetlere karışmış bir silsilei mazi, önünde de henüz doğmamış bir silsilei ati

Sh:»175

ve hepsinin maverasında bir kalp ve cümlesinin üstünde bir hâkimi vahid vardır. Ve Dünya namını alan halihazır, şühuddan gaybe intikal etmiş bulunan o mazi ile gaypdan şühuda doğacak olan o ati zencirleri arasında yekâne göze batan bir halkai zahire, vücudi beşer sanki na mütenahi iki derya arasında ince bir berzah, kalbi beşer de onun merkezi sikletine tutunmuş bir rasıd, bir ucu bir deryaya, bir ucu da diğer deryaya atılmış olan tabiat zenciri mütevali bir hareketle o berzahın üzerinden kır kır geçip akıyor, bir denizden çıkıyor diğerine batıyor. Bütün sıkleti sevadiberzaha basarken o rasıt her lâhzasında geçen bir halkai şüun görüyor. Yalnız ve yalnız onu müşahede ediyor. Nazarı his ne deryalara erişiyor ve ne diplerindeki zencire, o ancak berzahtan geçen halkaya bakıyor ve ancak onu görüyor ve görürken zencirin bütün sıkletini çeken berzahın gıcirtısını da içinden mütemadiyen dinliyor ve inliyor. O hareketten ve bu gıcirtıdan artık o kadar kuvvet ve zaruretle biliyor ki halihazırda meşhut ve mahsûs olan tabiatı zahirenin iki tarafında mazi ve ati, evvel ve ahır denilen birer âlemi gayp var, âlemi şehadet, tabiatı mahsûse bilimkân varsa âlemi gayp, tabiatı gayri mahsuse evleviyyetle ve bizzarure var. Bundan başka o mahsûsi zahirin

tarafeyininden maada, onun bir batını, bir iç yüzü, tabiri aharle o rasdın tutunduğu ve iliştiği bir mabadettabia veya mafevkattabia da vardır. İş o zencirde değil, onu salıp tahrik edenle o berzahı kuran, o rasıdı tutan o deryaları birbirine karıştırmıyan rasıtla mersudu birleştirerek marifet husule getiren, gayb-ü şühudun muhit küllü, kefilî mutlâkı olan kudreti baligadadır. Binaenaleyh vikayeî nefis isteyenler meşhudat ve mahsûsâtı seyr ederken daha evvel onların maverasındaki gaybe ve gayb-ü şehadetin mercii küllüne, kefilî mutlâkına, rabbülâlemîne, rahmanı rahime, maliki yevmidine «

اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَ اِيَّاكَ نَسْتَعِينُ » diye iman ederler. Ve bu iman

Sh:»176

başlıca üç rüknü ihtiva eder: Meb'de-e iman, meada iman, mebde-ü mead beynindeki vesaitü batınaya iman, ki bunların dördüncüsü de vasitai zahire olan âlemi şehadete ilimdir. Ve bu suretle gayb-ü şehadet

birleşince iman ve marifet « هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ » tevhidini

bulur.

Gayp, gaybet ve giyp manasına masdar veya gaip manasına isim ve sıfat olur -ki bu da ya adil gibi

tesmiye bilmasdardır, veya meyyit ve meyt gibi gayyip muhaffetidir- binaenaleyh lisanımızdaki gaybettim, gayboldu tabirleri doğrudan doğruya sahihdirler. Bazılarının zannettiği gibi bunu gayib ettim suretinde yazmağa lüzum yoktur. Gayp ve gaip ise iptida idraki histe veya bedaheti akılda hazır olmiyan tabiri aharle şüuri evvelîde meş'ur olmiyan demektir ki bunun bir kısmı şüuri evvelîde meş'ur olmiyan demektir ki bunun bir kısmı şüuri intikalî ile idrak olunabilir. Meselâ evinizde otururken kapınız çalınır, ses duyarsınız, bu ses sizin için meş'ur, hazır ve şahittir. Bundan intikal edersiniz ki kapıyı çalan vardır. O henüz sizin için kaiptir. Bakıp görünceye kadar onu bişşahıs tayin edemezsiniz, fakat kapıyı bir çalan bulunduğunu da zarurî bir surette intikalî olarak tasdik edersiniz. Bu bir iman veya bir ilmi intikalî olur. Sonra henüz kapınızı çalmıyan ve eseri size yetişmiyen daha nice gaipler bulunduğunu da alelîtlâk tasdik edebilirsiniz. Fakat bunların bir kısmı nefselemirde madum olabilirler. Gayp ile gaip fark da edilir. Gaip sana görülmez, seni de görmez olandır. Gayp ise görülmez fakat görür olandır. Şu halde iki gayp vardır. Bir kısmı hiç bir delili bulunmiyan gaiplerdir ki bunları ancak Allâmülguyub bilir. «

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ» ayetindeki gaypten murat bunlardır

deniliyor ki sırasında izah olunur. Diğer kısmı da delili bulunan gaiplerdir ki «

الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ» da gaypten murat da bu kısımdır. « الْغَيْبِ » in elif lâmi ahd

içindir. Yani müttekilerin inandıkları, tanıdıkları gayp, delili bulunan gaybi hakır ki bu da Hak tealâ ve sıfatı,

Ahret ve ahvalı,

Sh:»177

melâike, nübüvveti enbiya, inzali kütüp gibi mebadii imaniyedir. Ve bu iman bazılarında intikali hadsî ve keşfi ile, bazılarında da intikali fikrî ve istidlâlî ile hasıl olur. Sonra gaybe iman ile gıyaben iman arasında cüz'î bir mefhum farkı vardır. Zira evvelkinde gaybın mü'menün bih olduğu musarrah, ikincide ise mü'menün bih mahzuftur. Bunun için bazı müfessirin arada büyük bir fark gözetmiş ve «sizin gerek gıyabınızda ve gerek şühudunuzda iman ederler» diye tefsir etmiş. Yani mü'menün bihin gayp olduğuna taarruz etmeyip münafıkînden ihtiraz olduğunu göstermiştir. Fakat zahir olan gıyabın da mü'menün bihe ait olmasıdır. Ve binaenaleyh gaybe iman ile gıyaben iman arasında mealen fark yoktur. Ve her iki itibar ile imanın kıymet ve faidesi gaybe taallük etmesi veya gıyabî olması haysiyetiyle olduğuna tenbih vardır. Çünkü korunmak ona mütevakkıftır. Peygamberi görüp iman eden eshabın da en büyük meziyyetleri onu gaibe müteallik ihbarlarındaki tasdikleriyle. Ve burada peygamberi görmeden tasdik edenlerin de medhine işaret vardır. Nitekim İbni Mes'ud Hazretleri «

«وَالَّذِي لَا إِلَهَ غَيْرُهُ مَا آمَنَ أَحَدٌ أَفْضَلَ مِنْ إِيْمَانِ بَغِيْبٍ

buyurmuş ve bu ayeti okumuştur.

Diğer bir tefsir ile de burada gayıp, ayin mukabili olan kalb ve sirri kalbdır ki kalbin, sirri kalbin merci şühud olduğunu bilmek ve hakkı ve delâili nübüvveti gözden ziyade kalb ile görüp şirkden levsi maddiyattan kurtaran bir imana ermek manasını ifade eder ki bunda derin bir tariki imana işaret vardır. Yani kalbi bilen Allahı bilir.

İman, aslı lûgatte emn-ü emandan ifaldır. Hemzesi ta'diye ve bazan sayruret manalarında kullanılır. Ta'diye olduğuna göre eman vermek, emin kılmak demektir ki esmaullahdan olan «mü'min» bu manadandır. Sayruret olduğuna göre de emin olmak demek olur. Ve vüsuk-u itimat manasını ifade eder ki lisanımızda inanmak denilir.

Sh:»178

Urfi lûgatte ise mutlaka tasdik etmek manasınadır. Çünkü tasdik eden, tasdik ettiğini tekzipten emin kılmış veya kendisi kizipten emin olmuş olur. İman bu manalarda « آمنه » gibi bizzat ta'diye eder. Bununla

beraber « آمِنَ بِهِ » veya « آمِنَ لَهُ » gibi «ba» veya «lâm» ile de ta'diye eyler. «Ba» ile ta'diye

ettiği zaman itiraf manasını, «lam» ile tadiyesinde de iz'an ve kabul manasını tazammun eder. Bunun için «

الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ» gaybi tasdik ve itiraf ederler, yahut tasdik ettiklerini huzurda da

gıyapta da tasdik ve itiraf ederler demek olur.

Bir şeyi tasdik, onu sadık olarak ahzetmek demektir. Sıdk ise ya kelime veya kelâme taallûk ettiğinden

imanın da müteallakına taallûku bu nisbette suveri muhtelif üzre ceryan eder. Meselâ Allaha iman ile

kitab-ullaha ve Ahirete iman suretlerinde bazı mana farkları vardır. Maamafih tasdikın asıl menşei, sıdkı

kelâmda ve sıdkı kelâmın menşai de sıdkı hükümde, yani vakıa mutabakatındadır. Zihin ve hariç, tabiri

aharle kalb ve ayn, işte sıdk-u hakkiyet, bu iki tarafı mütenazır arasındaki istikamet ve isabet nisbetindedir,

vakı-a mutabık ve musıp olabilen zihin ve kalb sadık, hilafı gayri sadıktır, binaenaleyh iman ve tasdikın

mebdei bu sıdku isabet nisbetini kabul ve itiraf etmektir. Aynı vaki nefsi natıkada veya huzurunda bizzat

mevcut ise tasdikı şuhudîdir, bedahtı hissiye veya akliye tasdik gibi. Bizzat değil de hazır olan delil veya

dalli vasitasiyle hazır ise tasdikı gıyabîdir. Bu surette o vakii gaip emsal ve ezdah ile azçok kabili kıyas ve

tahdit ise delilin ittirat ve in'ikâsındaki derecei zâman nisbetinde tasdikı icmalî veya tefsilî, resmî veya haddî

bir ilim bir tasavvuri muayyen ifade eder. Vaki gaip misilsiz ve zıdsız, şebihisiz ve nazırsız ise o tasdikı

giyabî mahdut bir ilim değil na mahdut bir itikadı mutlâk olur ki umumiyetle iman denince bu anlaşılır. Ve bu iman ilmin hem başı ve hem gayesidir. Ve bundaki iman, imanı ilmî-

Sh:»179

den yüksek ve kuvvetlidir. Zira her tahdidi tasavvurî delil olarak alınmayıp da matlûp bizzat olarak alındığı zaman birer mani'î yakın olabilir ve bildiğinin mavarasını inkâr eden cahil kalır. Fakat böyle bir imanı mutlaka lâyük olan ancak Allahtealâdır. İman billah bu suretle şühuddan gaybe namütenahi uzanır gider.

Luğaten alelittlâk tasdik ya kavfî veya filf olur. Tasdikı kavfî biri kalbî diğeri lisanî olmak üzere iki türüdür. Binaenaleyh urfî lugat noktai nazarından tasdikın üç mertebesi vardır. Birincisi, tasdikı kalbîdir, bir kimse her hangi bir hükmün veya bir kelâmın veya mütekellimin sıdkını yalnız gönlünde itiraf ve teslim ve bunu kendi kendine ifade ettiği ve onun sıdkına kalben emin olduğu zaman o hükmü veya kelâmı veya mütekellimi tasdik etmiş olur. İkincisi tasdikı lisanîdir. Bu da kendisinden başka ahare dahi tebliğ ve isma edebilecek bir veçhile bu böyledir diye bir kelâmı lafzî söylemektir ki ya hakikî veya zahirî olur. Birisinde bu

tasdikı lisanî tasdikı kalbî ile birleşir, söyliyene nefsinde de sadık olur. Diğerinde lisan başka, kalb başka olur. Yani lisanen diğerini tasdik ederken kalben kendini dahi tekzip eyer, üçüncüsü tasdikı filîdir ki bir kelâmın icabını filen icra etmekle olur. bu da tasdikı kalbî veya lisanîden birine veya her ikisine mukarin olup olmadığına göre bir kaç mertebeye ayrılır. Tasdikı filî, tasdikı kalbîye, iktiran etmezse riya veya ikrah ile yapılmış olur.

Acaba lisanı şeride iman bunların hangisidir. Yani dini islâmda bunların hangisini yapan mü'min sayılır?

İmanı lûgavî ile imanı şerînin farkı var mıdır? Bunu kur'andan peyderpey öğreneceğiz ve bu ayetten itibaren başlıyoruz,

İmanı şerînin imanı lûgavîden iki cihetle hususiyeti mevzûi bahistir: Evvelâ, iman edilecek olan müteallak yani mü'menün bih itibarile imanı şerî ahastır. Bittevhid Allaha

Sh:»180

ve Muhammed aleyhisselâmın Allah tarafından getirdiği kat'iyyen malûm olan şeylere icmalen ve

lüzumunda tafsilen imandır. Bunun en mücmeli Allaha ve ondan gelene iman, tabiri aharle «

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ» imandır. Bir mertebe tafsıl ile, Allaha,

risaleti Muhammediyeye, Ahirete imandır. İkinci bir tafsıl ile, Allaha, meleklerine, kitaplarına,

Peygamberlerine, yevmi Ahirete, kaza ve kadere, bas ba'delmevte, sevap ve ikabe imandır. Üçüncü

tafsilde de kitap ve sünnet ile Muhammed aleyhisselâmin tebliğ ettiği kat'iyyen sabit olan ahbar ve ahkâmın

mecmuuna ve her birine muradullah ve muradı Resulüllah veçhile imandır ki burada «

﴿الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ﴾ . ﴿وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ﴾
﴿وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ﴾ وبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ» bütün bunları iki mertebe

üzere beyan etmiştir. Diğer tafsılât da ileride gelecektir. Ve bu meratipten her biri derecei istitaat ile

müterafıktır. Bütün bir ilmi din demek olan tafsıl havassın şiarı olabileceğinden avam ve umum için farizai

evveliyeye icmal ve nihayet tafsilin mertebesi saniyesidir. Ve işte Surei bakarenin başı bu iki haysiyeti irae

etmiştir. Halbuki imanı lûgavînin müteallekatı bundan daha vasidir. O, hakka ve nahakka, müstakim ve

gayri müstakime şamil olduğu gibi malâya-ni olabilecek fûruata da şamildir. Lûgaten iman denebilecek bir

çok tasdikler vardır ki onlar şer'an aynı küfüdürler, meselâ şirke inanmak, şeytanın sözüne sadakatine

inanmak, küfrün, zulmün hayır olduğuna inanmak, zinanın fuhşun, sirkatin bigayri hakkin katli nefsin,

ibadullahe tecavüzün iyi olduğuna inanmak lûgaten birer iman ve fakat şer'i islâmda birer küfüdürler.

İmanı lûgavînin diğerk bazı kısmı da vardır ki şer'an küfür olmamakla beraber birer vecibei imaniye teşkil etmezler, bir kısmı mubah, bir kısmı mendub, bir kısmı da seyyie ve ma'siyet olabilir ve bunların tafsilî fıkıh mes'eleleridir.

Hasılı imanı lûgavînin bir kısmı hak ve hayır, bir kısmı şerr-ü batıl, bir kısmı da heva-vü abes ve malâ ya'ni

Sh:»181

olabilir. Hak ve hayır onları imanı şer'înin aynı veya dairesi şümulünde feridirler. Çünkü asıl imanı şer'î halin maverasında veya batınında gaybolan hak ve hayrın miftah ve mikyasını bahşeden ve bir nesakı tevhit takip eyleyen mebadii külliyedir. Filhakika bütün iş hak ve hayırdan evvel bunların mebdesi ve miyarındadır. Ve din islâmın mütearefeî aslıyesi olan mebadii imaniyesi de bu miftah ve miyarı verir.

Hidayet de onu takip edenleredir, Gaybi atıynın miftahı, şühudi halîde, şühudi halînin miftahı, onun gaybi

batını ile gaybi mazisinde ve hepsinin miftahı ise indi ilâhîde «

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ» binaenaleyh insan miftahı hakk-u

hayrı kendi heva-ü hevesinde aramamalı, bizzat veya bilvasıta Allah tealâdan almalıdır. vesaiti inkâr

etmemeli, fakat ubudiyeti ancak Allaha yapmalıdır, Çünkü «

مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ» dir.

Saniyen, müetallaktan sarfennazar nefsi mahiyet itibariyle imanı şer'înin hususiyeti mezvui

bahsolmuştur. İmanın manai şer'îsi yalnız bir fi'li kalbî midir? yalnız bir fi'li lisanî midir? İkisi birden midir?

Yoksa bunlarla beraber fi'li cevarih midir? Bu noktada bazı mezhep farklarına tesadüf ediyoruz. Şöyle

ki:

1- Havaric ve Mu'tezile mezhebidir ki imanı şer'î, hem fi'li kalp ve hem fi'li lisan ve hem fi'li cevarihdir. Yani

Resulullahın tebligatını kalben tasdik, lisanen ikrar, amelen tatbik eylemektir. Bunların üçü birden rükni

imandır. Bunlardan velev birisi bulunmayan kimseye mü'min denmez. Havaric nazarında kâfir, Mu'tezile

nazarında mü'min ile kâfir arası fasık denilir, bunlar imanı şer'îde, imanı lûgavînin meratibi selâsesini

cemetmiş oluyorlar. Selefden ve muhaddisinden bazıları dahi imanı ikrar billisan, tasdik bilcenan, amel

bil'erkân diye tarif etmişlerdir ki imamı Şafiî dahi bu cümlede dahidir, Fakat bunlar ameli terk eden fasıkın

imandan çıkmış veya küfre dahil olmuş olduğuna kail değildirlir. Binaenaleyh

Sh:»182

bunların kavilleri Havarîç ve Mu'tezile mezheplerinden büsbütün başkadır. Bunlar hakikatte aslı imanî

değil, kemali imanî tarif etmiş oluyorlar.

2- Kerramiye mezhebidir ki imanî şer'î yalnız lisan ile ıkrardır. Bunlara göre tasdikı kalbî bulunsun, bulunmasın lisanen ıkrar eden, lisanına sahip olan mü'mindir. Tasdikı kalbî dahi var ise içi dışı mü'mindir.

Yok, münafık ise dışı mü'min içi kâfirdir. Bunlar imanî lûgavîn ednası zahirîsi olan yalnız tasdikı kavlf

manasiyle iktifa etmişler ve imanî şer'înin mi'yarını da müslümanlar arasında cereyan edecek muamelât ve

ahkâmın mebedinde sebebi zahirisini gözetmişlerdir. Bunlara göre iman bir kelime mes'elesi demek

oluyor. İkrar rükün, tasdikı kalbî şarttır diyenler olmuştur.

3- İmanın rükünü tasdikı kalbîdir. Dilsizlik, ikrah vesaire gibi bir mani-i zarurî bulunmadıkça ıkrarı lisanî de

şarttır. Lâkin tahkukunun şart mı, yoksa tamamının şartı mı, bunun hakkında da sözler cereyan etmiştir.

Eş'arîler bu kavrl üzerindedirler.

4- İman, fi'li kalb ile fi'li lisan mecmuudur. Bunların ikiside imanın rüknüdür. Maamafih ikisi de aynı seviyede rükni aslî değildirler. Fili kalbînin mükellefiyeti hiç bir mazaretle sukut kabul etmez. Bu rükni aslîdir. El'ıyaze billâh bu zail olduğu anda küfür tahakkuk eder. Fi'li lisan olan ırkara gelince: Bu da rükündür. Lâkin ikrahı mülci zaruret ve mazireti karşısında bunun vücubu sakıt olur. Ve o zaman yalnız imanı kalbî kâfidir. Fakat mazireti ikrah bulunmayan hali vüs'atte ıkrarı terk eden indallah dahi kâfir olur. Şu kadar ki cemaatle namaz kılmak gibi şeairden olan bazı âmal dahi ıkrar makamına kaimdir. Filvaki imanı şer'î daima ba veya lâm ile sılalandığından ıkrar-ü inkiyat ile tasdik manalarını mutazammındır. Ve dini islâmın hedefi insanlığın yalnız batını değil, batın ve zahiri mecmuudur. Hiç bir mani yok iken

Sh:»183

imanını yalnız kalbinde saklıyan ve izhar-ü ilân etmiyen kimsenin indallah kıymeti imaniyesi olamayacağı

kitap ve sünnetin bir çok delâliyle sabittir. Tatbikatı ameliye imanın semerati matlûbesi olduğundan dahi şüphe yok ise de, nefsi amel, nefsi imanın aynı veya cüz'ü değildir. Fer'i ve netayici matlûbesidir. Din bir meyva ağacına benzer, tasdikı kalbî onun tahtelarz kökü, ikrarı lisan sakı, a'mali saire dalları, yaprakları, çiçekleri, meyvaları gibidir. Ağaçtan maksut meyvası olduğu gibi imandan maksut da hüsni ameldir ve takarrüb ilâllah onunladır. Fakat dalları kesilmek, yaprak, çiçek açmamak, meyva vermemekle ağaç kurumuş olmayacağı gibi şecerei iman da böyledir. Fakat sakından yerle beraber kesilmiş olan ağaçların alelekser kurdukları ve zamanını bulduğu halde sak sürmiyen ağacın tutmamış olduğu gibi bilâ ma'zeretin ikarsız iman da böyledir. Ancak kışta kalmış olduğu için, henüz topraktan filiz vermiyen tohumun veya kökün kurduğuna hükmolunamayacağı gibi ma'zeret zamanında tasdikı kalbî de böyledir. İşte imanın böyle bir rükni aslîsi, bir rükni tâlisi, sonra da derecatı müterettibe üzerine furu ve zevaid-ü semerati vardır.

Ve kemali iman bunlarladır. «İman yetmiş kûsur şubedir. Bunların ednası yoldan eziyeti refetmektir =

الْإِيمَانُ بِضْعٌ وَسَبْعُونَ شُعْبَةً أَدْنَاهَا إِمَاطَةُ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ

» hadîsi şerifi gibi bir takım asar da bu fûru ve şubata dahi iman itlâk edilmiş gibi görünürse de bu kemali

iman noktai nazarındandır. Ve hatta şubei iman denilmesi aslı iman olmadığını gösterir, Binaenaleyh bu

şuabat ve fûru, hılâfî küfrolan aslı iman değil, hılâfî fiskolan kemali imandır ve bunun için bu ayette de

«yü'minun», «ikamei salât» ve «infak» imandan ayrıca zikrolunmuştur. Balâda zikrolunan bazı selef ve

muhaddisin kavilerini de böyle anlamak lâzım gelir. Aslı imanın böyle fili kalb ve fili lisan iki rükünden ibaret

ve ma'zereti meşrua zamanında ıkrarın kabili sukut bir

Sh:»184

rükün olması manayı lûgavînin evsati olduğu gibi İmamı Âzam Ebu Hanife Hazretlerinin ve ammei fukahânın

da tefsir ve telâkkisidir. Müşarünileyh eshabına Ehli sünnet velcema mezhebinin esasını takrir ve beyan

ettiği en son vasayasında der ki: İman ıkrar billisan ve tasdik bilcenan -yani bilkalp- dir. Yalnız ıkrar iman

olmaz. Zira olsa idi münafıklar hep mü'min olmak lâzım gelirdi. Kezalik yalnız marifet de iman olmaz, çünkü

olsa idi ehli kitabın da hepsi mümin olmak lâzım gelirdi. Allah tealâ münafıklar hakkında: «

وَاللَّهُ يَشْهَدُ أَنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ» buyurmuş, Ehli kitap hakkında da «

الَّذِينَ اتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ»

buyurmuştur. Sonra amel imandan ayrıca bir iştir. Meselâ fakirin zekâtı yoktur denilir de imanı yoktur

denilmez -kezalik fakirin zekâta imanı yoktur da denilmez- kezalik müşarünileyh «el'alimü velmüteallim»

namındaki kitabında der ki: İman, tasdik ve marifet ve ıkrar ve islâmdır. Ve tasdik hususunda insanlar üç

mertebedir. Bir kısmı Allahı ve Allahtan geleni hem kalbiyle ve hem lisaniyle tasdik eder. Bazısı da lisaniyle

tasdik ve kalbiyle tekzip eyler, diğler bir kısmı da kalbiyle tasdik, lisaniyle tekzip eyler, evvelkisi indallah ve indennas mü'mindir. İkincisi indallah kâfir ve indennas mü'mindir. Çünkü nas onun kalbini bilmezler ve zahiren gördükleri ikrar ve şahadete binaen ona mü'min demeleri lâzım gelir ve kalbini bileceğiz diye tekellüfe düşmeleri de caiz değıldir. Üçüncüsü imanını gizlemek mecburiyetinde bulunduğı tekiyye halinde ise onu tanımayanlar nazarında kâfir tesmiye olunur. İndallah ise mü'mindir. Yine buyurur ki: İman hakkında böyle tasdikı yakın, marifet, ikrar, islâm dedim, izah etmeliyim, bunlar muhtelif isimlerdir. Ve hepsinin manası yalnız imandır. Şu suretle ki Allah tealâ rabbımdır diye ikrar eden Allah tealâ rabbımdır diye tasdik eder. Allah tealâ rabbımdır diye tekayyun eder. Allah tealâ rabbımdır diye bilir tanır ve Allah tealâ rabbımdır diye kalbiyle ve lisaniyle arzı teslimiyet eder ve

Sh:»185

hepsinin manası birdir. Daha sonra İmamı Âzam imanda bir fartı mahabbet haysiyeti bulunduğunu da şu suretle anlatıyor: Mü'min Allah tealâyı bütün masıvadan ziyade sever, o derecede sever ki ateşte yakılmakla Allaha kalbinden iftira etmek beyninde muhayyer kılınsa yanmayı iftiraya tercih eder. Fıkhı ekberde dahi buyurmuştur ki: İman ikrar ve tasdiktır ve mü'minler iman ve tevhit de müsavi ve âmalde

mütefadıldır: İslâm da o evamiri ilâhiyeye teslim ve inkıyaddır. Tarıkı lûğatte iman ile islâm beyinde fark vardır. Lâkin şeri'de islâmsız iman, imansız da islâm olmaz. Bunlar bir şeyin zahr-ü batnı gibidir. Din ise iman ve islam ile beraber bütün şeriatın ismidir [İntehâ]. İman esasen masdar ve binaenaleyh bir fi'il olmakla beraber urfen ve şer'an isim olarak dahi kullanılır ve o zaman iman nefsinde bu fiil ile başlayan bir keyfiyeti sabite ifade eder. Bütün bunlardan da anlarız ki evvelâ: dini islâm yalnız bir iman mes'elesi değildir. İman ve âmal mecmuudur. Tatbikatı ameliyeyi atıp da dinin feyzi küllîsini beklemek tehlikelidir. Saniyen böyle olmakla beraber iman amel demek değildir. Amelin vücubına iman ile o ameli yapmak bile birbirinden farklıdır. Müslüman amel ettiği için mü'min olacak değil, iman ettiği için amel edecektir. Binaenaleyh amelini sırf mübalâtsizlikten ve istihfaftan dolayı terketmiş değil ise kâfir olmaz. Salisen dini islâmın imanın da esasen kalp ve vicdan işi olan bir rükün bulunduğu şüphesiz olmakla beraber matlûbi Hak olan iman mes'elesi mücerret bir emri vicdanîden ibaret değildir. O tam bir insan gibi batnı kalpten başlayıp bütün zahire intişar edecek ve sonra kâinata mahasini ameliye saçacaktır. Müslümanın imanı, âlemi ızrara masruf olan tasavvurâtı müfside veya ihtisâsatı şeytaniye değildir ki kalp ve vicdanda haps-ü tevkife mahkûm olsun. Müslüman ancak bir zarureti mücbire karşısında imanını sadece bir emri

vicdanî olarak saklayıp hapsetmeğe mezun olabilir o da düşmanın ikrahı kat'isine maruz kaldığı zamandır.

O zaman da fedayi nefis ederek imanını hapisten kurtarması imanını haps ederek nefisini kurtarmasından

müreccaktır. Ve maamafih ikisi beyninde muhtardır.

İşte bu ayette Cenabı Allah müttekileri beyanda «الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ» ile dinin iman

kismini telhis ettikten sonra amel kısmını da telhis ederek buyuruyor ki:

﴿وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ﴾ Veselâti ikame ederler, yani malûm olan namazı dos doğru kılarlar

ve idame ederler. - Kur'anda namaz hakkında yüsallune veya sallu fillerinden ziyade «

﴿وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ﴾ • ﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ﴾ • ﴿حَافِظُوا عَلَيَّ﴾
﴿الصَّلَاةَ﴾ buyurulması şayanı dikkattir. Elbette, salâti ikame ederler demekte namazı kılarlar

demekten fazla bir mana vardırki bu lâakal doğru dürüst yani tadili erkân ve huşu-u hudu ile güzelce kılmak

ve hatta kıldırılmak manalarını ifade eder. Ve bunun için namazda tadili erkân vacip olduğu gibi bilhassa

namaz için emribilmaruf ve nehyi anilmünker ve levazimi sâlâtın istikmali için sarfı mesai dahi icabatı

islâmiyedir. Ebeveynin evladına namaz terbiyesi, ihvanı dinin yekdiğerine tasviye ve tezkiri, ülül'emrin izalei mevani ve istikmalî esbab ile terğib ve teşviki, Cum'a ve cemaâte ihtimam ve ikdamı da bu cümledendir.

İkame, kıyam veya kivamdan ifal olarak lûgatte kaldırıp dikmek veya düzeltip doğrultmak veya terviç ve idame etmek veya ihtimam ile icra etmek manalarına geldiğinden salâte nisbetinde bu manaların birinden

veya kadri müterekinden belîğ bir istiare yapılmış ve bunun için bir kelîmelik « يُصَلُّونَ » yerine iki

kelîmelik « يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ » intihap edilmiştir. Evvel emirde dikmek veya doğrultmak manalarını

düşünelim: Bu bize « الصَّلَاةُ عِمَادُ الدِّينِ » - namaz dinin direğidir» hadîsi şerifini hatırlatır.

Bu hadîsde din yüksek bir binaye teşbih ediliyor ve namaz aynı o bi-

Sh:»187

nanın direği gösteriliyor ki iman da bu binanın temelidir. Buna istiarei mekniye veya istiare bilkinaye denilir.

Bu ayette de namaz cemaatle kaldırılabilir büyük bir direğe teşbih ediliyor ve onun güzelce dikilmesi

veya doğrultulması suretiyle o yüksek binayı dinin inşa ve muhafaza ve idamesi lüzumu iş'ar olunuyor. Bir

de bu binanın ileride beyan olunacak erkân ve şua batı sairesi ve tezyinat ve tecemmülâtı bulunduğuna işaret buyuruluyor. Binaenaleyh namaz kılarlar demekle ikamei salat ederler demek arasında ne büyük fark vardır. Filvaki din gayet büyük ve kudsî bir binadır. Ve bu binanın kerestesi, levazimi, sureti ve pilânı yani şeriat bizzat şun'u vaz'ı ilâhîdir. Ona tevfikân inşası, kurulup meydana gelmesi ve içinde saadette yaşanması da insanlara aittir. Temsilen diyebiliriz ki bu binanın mimarı Allah, baş kalfası Peygamber, amelesi ümmettir. Bu binanın temeli kalblerin derinliklerinde atılacak ve ağızlardan taşacak, direği ferdi namazlarla izhar ve tesviye olunacak ve cemaat ile meydanı şühuda dikilecek, sonra üzerine aksami sairesi inşa edilecektir. Ve fakat şurası unutulmıyacaktır ki bu bina camit değil zihayattır. Bu selef tarafından bir kerre yapılmış olmakla sonradan gelenler, yalnız bunun içinde oturup kalacak değillerdir. O bir büneyi zi hayat gibi her gün yapılıp işletilecek, her gün nûmuvvü inkişafına hizmet edilecektir. Bu bina ve direk teşbihi bize islâmın vaz'iyeti içtimaiyesini ve bu vaz'iyette namazın kıymet-ü ehemmiyeti mevkiyesini anlatıyor. Filvaki cemaatle namaz içtimaiyeti islâmiyenin direğidir ve bütün teşkilâtı islâmiyetin mebnasıdır. Ve cemaatle namaz kılmak ve kıldırmak o direği dikmektir. Münferiden namazlar da bu direğin ihzar ve tesviyesidir. Dosdoğru, zahir-ü batını temiz ve muntazama olarak namaz kılmak, imanın nemalanıp bütün vücuttan fıskırması ve güzergâhı hayata bir

cereyanı muntazam ve müstakim vermesidir. Bununla zahir-ü batın mümkün olduğu kadar tasfiye ve kalb-ü

beden mümarese ile takviye edilir. Her hangi bir kimsenin binamaz bulunduğu halile namazına devam

ettiği halini mukayese ederseniz musalli bulunduğu zamandaki ahlâkını her halde yükselmiş bulursunuz «

« **إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ** » bu mukayesedeki yanlışlıklar, ayrı

ayrı şahısları mukayese etmekten neş'et eder. Bazı hususta ahlâkları farzedilen binamaz namazına devam

ettiği zaman hiç şüphesiz ahlâk-ü maneviyatça daha yükselir. Namazı kılan kimsenin hayatta lâakal dört

kazancı vardır: Birincisi taharet, ikincisi kuvveti kalb, üçüncüsü intizamı evkat dördüncüsü salâhı içtimaî. Ki

bu faydeler devam şartıyla en resmî bir namazda bile vardır. Namazın azamî fevaidi kabili hesap değildir.

Lâkin en asgarî faidei ahlâkiyesi bilfiil kibri kırmak, uhuvvete hazırlanmak, Allah rızası için iş yapmağa

alışmaktır. Bunun için namazda geyinebileceği en güzel ve en temiz elbisesini geymek ve kendine gurur

vermesi melhuz olan bu hal içinde örtülecek nice ayıpların bulunduğunu düşünüp yüzünü yani alnını ve

burnunu yerlere koyarak kalbinde iman ettiği Allah huzurunda o kibr-ü gururu kırarak mükerreren secdeye

kapanmak en mühim bir esastır « **خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ** » namazda bilhassa

secdenin kibre olan bu tesiri mühiminden dolayıdır ki mütekebbirler en ziyade namazın secdesine itiraz

ederler, o süslü elbiseler içinde alınlarını Allah rızası için yere koymak mecburiyeti onların kibir

damarlarına, sinirlerine pek fena dokunur « **وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ** »

düşünemezler ki o süsler, o alınlar hep atayayı ilâhiyedir. Ve zamanı gelince o yağlı alınlar toza toprağa

karışacaktır. Hem o topraklar, o yerler o kadar tahkire, mütemadiyen çiğnenmiye lâıyk değildir. Zaman olur

ki onlar için kanlar dökülür. Hayatı beşer oradan fıskırır ve onu fıskırtan Allah tealâdır. O süslere o

bedenlere mesaisi

Sh:»189

sebketmiş bir takım ibadullahın da hakları taallük etmiştir. Binaenaleyh o topraklara, o yerlere toprak ve yer

oldukları için değil halıkı olan Allah tealânın azamet-ü kibriyası namına bihakkın secdeye kapanıp kibirden

ve hodgâmlıktan sıyrılmak ve ibadullah ile ihvanca geçinmek için onların cemaatlerine karışmak pek kudsî

bir vazife olduğunu unutmamak icap eder. Namaz o kibr-ü gururu kırarken aynı zamanda insanın ruhi

hürriyetine öyle bir i'tilâ verir ki bu i'tilâ en haşmetli hükümdarların huzurundaki şerefi müsulden çok

yüksektir. Bunun için namaz mü'minin bir mi'racıdır. Yani onu hadîdi beşeriyetten Arşı ahadiyeti ilâhiyeye

çıkartan bir merdivendir. Namazda bütün bir hayatı beşerin suret ve meratibi münderiçtir. Huzuri ilâhîde

vücade gelmek, hazırlanmak, düşünmek, istemek, defeat ile kalkmak, bükülmek, düşmek, rahat edip oturmak, nihayet selâm ve selâmetle işini bitirmek. İnsani bütün hayatın kademelerinden geçirterek, esrarı vücudu, Dünya ve Uhreyi düşündürerek Cenabıallaha mülâkat ettirir ve büyük bir iman ve sevab ile yine âleme avdet ettirir. Yine bir hadîsde beyan olunduğu üzere namaz, islâm ile küfrün farikidir.

Biz burada namazın Dünyevî ve Uhrevî, maddî ve manevî bütün fedail ve fevaidini sayacak değiliz.

Çünkü o namütenahidir. Nakabili ihsadır. Bunun hey'eti mecmuası lisanı dinde büyük sevab namiyle yadolunur. Fakat burada namazın imandan sonra nasıl bir mebdei ahlâkî ve içtimaî olduğunu ve onun üzerine ne kadar büyük bir bünyani içtimaî kurulacağını muhtasaran ifade etmek istedik. O büyük bünyanın direği işte evvelâ ferdî namazlarla ihzar ve tesviye edilir ve cemaatle dikilir ve ondan sonra da mabadi yapılır. Ve ikamei salât tabiri bu mühim manayı baligan mabelâğ ifade ediyor ve hidayete namzet

müttekileri « وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ » diye değil « يُصَلُّونَ » diye tarif, tavsif, medheylıyor.

Bunlardan anlaşılır ki bunun mealinde «namaz kı-

larlar» tabiriyle iktifa etmek doğru değildir. Burada « الصَّلَاةُ » in elif lamı ahd içindir ki keyfiyeti malûm

ve mahut olan islâm namazı demektir. Ve bu keyfiyet yani namazın nasıl kılınacağı, şerait-ü erkânı,

sünnet-ü âdabı, mekruhat-ü müfsidatı ile sıfat-ü erkânı, sünnet-ü âdabı, mekruhat-ü müfsidatı ile sıfat-ü

mahiyeti « صَلَّى كَمَا رَأَيْتُمُونِي أَصَلِّي » - namaz kılarken beni gördüğünüz gibi namaz

kılınız» hadisi şerifi mucebince Peygamberden görüldüğü ve filen ve kavlen ve takriren ahzedildiği sıfat ve

keyfiyettir ki bu keyfiyet-ü mahiyet ta bidayetten beri beynelislâm bil'amel mütevatiren malûm ve kütübi

dinde mazbuttur ve «yüsallune» buyurulmayıp da lami ahd ile «yükimunessalâte» buyurulmasında bu

mana dahi sarihdir yani «yükimunessalâte» dosdoğru namaz kılınlar demek değil. Namazı dosdoğru

kılınlar demek olduğundan gaflet edilmemelidir.

Salât kelimesinin lûğati Arabde iki mehazi vardır. Birisi alelittâk dua manasıdır ki Peygambere salât-ü

selâm dediğimiz zaman sureti mahsusada bunu anlarız. Diğeri « صلوا = salv » maddesinden gelen

«sallâ» filinin masdarıdır ki tahriki salveyn demek olur. Araplar bu manaca «salla» dedikleri zaman «

حَرَكَ صَلَوِيَهُ = salveynini tahrik etti» manasını anlarız. Kezalik «

ضَرَبَ الْفَرَسُ صَلَوِيَهُ بِذَنْبِهِ = yani at ve kısarak kuyruğıyle iki salvini sağa sola çarptı»

denilir. Salveyn oylukların başındaki iki tümsek kemiktir. «Sallâ» nın bu tahrik manası «

كَفَّرَ الْيَهُودِيُّ » tabirine şebihtir. Yahudiler birbirine selâm ve ta'zim sırasında başını eğip ve kılıcını

oynatıp kasiğına doğru bir yan bükelermiş ve bu tarzı selâma Arapçada kâfireteyni tahrik manasına tekfir itlâk edilirmiş. Binaenaleyh kefferelyehudiyü = Yahudî kâfirlerini oynatıp bükerek reverans yaptı demek olur. Kâfire kıçdaki kaba ve tıknaz iki etin ismidir ve kâfireteyn tesniyesidir. Bu suretle «keffere» tahriki kâfireteyn manasına «sallâ» de rüku ve sücud da yapıldığı gibi bizim belini eğmek dediğimiz tahriki sal-

Sh:»191

veyn manasına kullanılmış. Demek ki Araplar hem Yahudilerin yaptığı reveranslı baş kıç selâmlarını tanırlarmış hem de yerlere eğilerek kandilli temenna usullerini. İşte lûğaten -biri kalb ve lisan işi olan dua, diğeri de bir hareketi bedeniye işi olan fili mahsus- iki manaya gelen salât kelimesi şer'an Peygamberimizden görüle geldiği üzre kalbî, lisanî, bedenî e'fal ve erkânı, mahsusadan mürekkep gayet muntazam bir ibadeti kâmilenin ismi olmuştur ki necasetten taharet, hadesten taharat, setri avret, vakit, niyyet, istikbali kible namiyle altısı dışından başlayan şart; iftitah tekbiri, kiyam, kıraet, rükû, sücud, teşehhüd mikdarı fa'dei ahire namiyle içinde yapılan altı da rükn olmak üzere lâakal on iki farzı; Fatiha, zammı sure, tadili erkân, ka'dei ulâ ve saire gibi bir takım vacipleri, bunlardan başka bir çok sünnetleri, müstahapleri,

edebleri, mekruhati ve müfsidatı sonra beş vakit ve Cuma gibi farz, vitir ve Bayram gibi vacip ve diğer sünneti müekkede ve gayri müekkede, nevafile olmak üzere enva-u aksamı vardır ki beyanı kütübi fikihiyeye aittir. Cemaat dahi Cumada farz, diğerlerinde vacip veya sünneti müekkededir. Ve burada salâttan aslı mürad farz olanlardır. Salât kelimesinin lamı ince de okunur, kalın da ve kalın okunmak itibariyle «vav» la yazılır, verş kiraetinde te tefhim olunur.

O müttekiler sade iman ile ve yalnız ikamei salât gibi ibadati bedeniye ile de kalmaz, ibadati maliyede de bulunurlar. ﴿وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ﴾ kendilerine nasip ve kısmet ettiğimiz rızıkdan, maddî ve hatta manevî şeylerden azçok harç ve infak eder, fisebilillâh sarfiyatta da bulunurlar.

مِمَّا, idğam ile «مِنْ مَا» dır. Ma kelimesinin Türkçemizde en güzel mükabili nesnedir. Fakat biz bu kelimeyi zayi etmek üzere bulunduğumuzdan şey diyoruz. Gerçi

Sh:»192

ma, alelittlak veya alelumum şey manasına dahi kullanılabilir ise de asıl manası akılsız olan şey veya

şeylerdir. Yani nesnelerdir. Akıllıya men denilir. Ve bunun için mukaddema ma nesne, men kimesne diye tefrik idilirdi.

Rızık, esasen kelâmı arapda hazz-ü nasip manasına isim olup, nasip etmek, merzuk etmek manasına masdar dahi olur ki «رَزَقْنَا» onun fi'lidir. Ve bu karine ile «ma» ismolan rızıktan ibaret olur. Ehli sünnete göre manayi şer'îsi de lûgavîsinin aynidir ki Cenabı Allahın zi hayata sevk ve intifa nasip ettiği şey diye tarif olunur. Binaenaleyh milk olsun olmasın, yenilen, içilen, ve sair suretle istimalinden bilfiil intifa edilen emvale sadık olduğu gibi evlâda, zevceye, say-ü amele, ilm-ü maarife dahi şamil olur. Fakat hepsinde intifa edilmiş olmak şarttır. Ve bu intifa, intifaı Dünyevî ve Uhrevîden eamdır. Binaenaleyh dinî veya Dünyevî bilfiil intifa edilmeyen mal, milk evlât ve iyal, ilm-ü marifet rızık değildir. Bu suretle bir şey muhtelif vücuhi intifaa göre muhtelif kimselerin rızkı olabilir. Fakat malından, kudretinden, ilminden intifa etmeyenler merzuk değildirler.

İnfak, malın elden çıkarılması, harç ve sarfı demektir. Şer'an farz, vacip, mendup aksamı vardır. Bu infak karinesile ya rızık mala tahsis edilmek veya infak mecazen maldan maadasına da tamim olunmak ıktiza edecektir. Zahir olan evvelkisidir. Fakat ikinci de muhtemeldir binaenaleyh ayetin bu fıkrası evvel emirde

zekât, ve sair sadakat ve sılalar ve ianeler ve vakıf gibi fukaraya vesair vücuhi birre ve meuneti iyale sarfı

emval gibi bütün ibadâtı maliyeye şamildir ki ileride «

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلَّوَالِدَيْنِ
وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا تَفَعَّلُوا مِنْ
خَيْرٍ الخ ۰۰۰

dahi şamil olabilecektir. Maamafih bunların hepsinin başında, binai islâmdan biri bulunan zekât vardır. Ve

bunun için bir çok müfessirin burada

Sh:»193

evvelen ve bizzat murat zekât olduğunu beyan etmişlerdir. Fakat felâhın mevkufün aleyhi olmak itibarile

salâta olduğu gibi burada da farz olan infak kastedilmek iktiza ederse de farizai infak yalnız zekâta

münhasır olmadığından muhakkıkını müfessirîn tamim taraftarıdır. Ancak bu miyanda zekâtın birinci

mevkii işgal ettiği de unutulmamalıdır. Çünkü binai islâmın ikincisi de zekâttır. Bir hadîsi şerifte de varit

olduğu üzere zekât kantarai islâmdır. Islâmın bir köprüsü bir geçidir. Dinin iman ile temeli atılıp namaz ile

direği dikildikten sonra geçilecek mühim bir geçidi vardır ki zekât işte o geçidi geçirecek bir köprü olmak

üzere bina edilecektir. Çünkü Dünya ve Ahirette korunmak için yapılacak olan muhteşem binayı islâmın,

Dünyadaki darüliislâm, Ahiretteki darüsselâmın inşası için bir takım masarifi maliye vardır ki bunlar ibadeti

maliye ile yapılacaktır ve bunun en zarurîsini de zekât teşkil eder. Zira «

اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَ اِيَّاكَ نَسْتَعِينُ » diye bir nesaki tevhit içinde münhasıran Allaha ibadet etmek

ve cemaati ihvan ile namaz kılabilmek için safları tesviye etmek ve o saflarda bir hissi müsavat ile

muntazaman arzı vücut etmek lâzımdır. Bu ise o cemaat içinde kuti yevmî olacak kifafi nefisten mahrum

kimse kalmamakla mümkün olur. Bir aç ile bir tokun bir safta bünyanı mersus gibi bir hissi mahabbet-ü

uhuvvetle yekdiğerine kalben perçinlenmesi kabil değildir. Binaenaleyh cemaatin hakikî bir ibadeti tevhit

olması cidden fakir ve miskin olanlarının gözetilmesi ve çalışabileceklerin çalıştırılması için evvelâ zekât ve

sadakâtı fıtr ile zenginlerle fakirler arasındaki uçurumu kapatarak bir rabıtai mahabbet tesisi, hem de

hepsinin mevlâsı Allah tealâ olduğunu bildiren bir his ve iman ile tesisi büyük bir farîzadır. Bu farîzanın bu

niyyetle edasında müslüman artık ferdiyetinde hasaseti beşeriyesinden silkinecek, Allah tealânın bir

halifesi yani bir naibi olmak rütbesini ihraz edecek ve elindeki malın

malullah olduğunu ve kendisinin onu muhtaç olan ibadullahı isal etmeye memur bulunduğunu idrak ederek «al birader, bu benim değil, senin hakkındır, bende bir emanettir, ben sana Allah tealânın gönderdiği şu çıkını şu koli postalı teslim etmeye memur bir müvezzim» diyerek keza tevazüle fakirin, fakiri sabirin hakkını vererek kalbini tatyip edecek ve bununla o cemaatin mümkün olduğu kadar açıklarını kapatacaktır. İşte kitap ve sünnetin istikrasına nazaran kütübi usuliye ve furuiyemizin zekât nazariyesi icmalen budur. Bu suretle zekât müslümanı derekei beşeriyetten niyabeti ilâhiyeye geçiren bir köprüdür. Namaz kadematı hayattan huzuri ilâhiye çıkararak bir miraç olduğu gibi zekât da o miraçta alınan bir memuriyeti lâhutîyenin kantaresidir. Ve her islâm bu kantareyi yapıp geçmeğe, yani zekât vermek için halâl mal kazanıp maliki nisap olmağa çalışacak ve henüz verecek halde değil ise lâakal onun ulviyetine iman ile meşbu olacaktır. Yani Müslümanın gözü, zekât almağa değil, vermeğe matuf bulunacak ve ancak muztar kaldığı zaman zekât ve sadaka alabilecek ve aksi halde aldığı haram olduğunu unutmayacaktır. Bu suretle teessüs eden cemaati İslâmiyenin namazında ne büyük bir kuvveti tevhit bulunacağını ve bunların o muhteşem binayı islâmî ikmal ve istikmal için nasıl bir aşk-u şevk ile mücahedeye atılacakları teemmül edilirse dini islâmın esasındaki ulviyet ve bu ayetlerle o müttekilere verilen payei medhin ehemmiyeti derhal anlaşılır ki ileride beyan olunacak olan sıyamın dahi bu noktayı her kalbe hissettirmek için mühim bir hasısai terbiyeviyesi bulunduğu zahirdir. Görülüyor ki bu ayette binai islâmdan imandan

sonra iki âmel zikrolunmuştur ve şeriatte bunlar diğerlerinden evvel farz kılınmıştır: Salât, zekât. Çünkü bunlar bütün ibadâtın aslıdırlar ve burada bilhassa zikredilmeleri hususiyetlerinden naşî değil, diğerlerinin envainına işareti de

Sh:»195

mutazammın olduklarından dolayıdır. Zira bütün ibadât iki nev'a münkasimdir. Biri ibadâtı bedeniye, diğeri ibadâtı maliyedir. Hac gibi hem bedenî ve hem malî olan üçüncü bir kısım dahi bu iki haysiyetin terkididir. Binaenaleyh namaz bütün ibadâtı bedeniyenin mümessili aslîsi, zekât da bütün ibadâtı maliyenin mümessili aslîsidir ve bunlar imanın ilk müeyyidesi ve bil'amel ilk inkişafıdırlar binaenaleyh bu ayeti

kerimede bütün mebadii iman gayipde, bütün usuli âmal dahi salât ve infakta icmal edilerek dini islâmın

ilmî, amelî, usul-ü fûruu telhîs olunmuştur ki bunlar Fatihada « اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ »

» misakiyle sıratı müstakim ve nihayet hamd unvanında toplanmış idi, bundan sonra gayibda telhîs edilen

mebadiyi imaniye vahiy ve nübüvvet mes'alesi itibariyle bir mertebe daha tavzih olunarak buyuruluyor

ki:

4. ﴿وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ﴾ ve

o müttekiler ki hem sana vahy-ü inzal edilen ve edilmekte bulunan kitap ve şeriate, hem de senden evvel

vehy-ü inzal edilmiş bulunan yani Tevrat, İncil, Zebur, Suhuf gibi kitaplara iman ederler, ki bu iman da

risaleti Muhammediyeye ve bütün enbiyayı salifenin nübüvvetlerine iman ile mümkündür. Zira habere iman

muhbire imana mütevakkıf bulunduğu gibi onların cümlei nümzelâtından birisi de

nübüv-

Sh:»196

vetleri davasıdır. Evvelki ayet alelûmun müslüman olan mü'minler, bu ayette mukaddema Ehli kitaptan olup

ta müslüman olan mü'minler hakkında nazil olduğu beyan buyruluyor. Maamafih böyle olması iki ayetin

yekdiğerini mütemmim ve muzih olmasına mani değildir. Ve matekaddeme iman maziyi hikâyeden ibaret

zannedilmemelidir. Binaenaleyh bütün kütübi münzeleye ve enbiyai salifeye esas itibarile iman dahi islâm

iman ve akidesinden bir cüzdür ki « قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ الخ . . . » gibi ayetlerde bu

cihet tafsil olunacaktır. Ve bunun için müslümanlık bütün edyanı semaviyenin şahidir. Zira mesaili

imaniyede nesih yoktur ikmal vardır. Nesih şerayii ameliye itibarile caridir. Bu ve emsali ayatı Kuraniye ve

süneni Nebeviye bize bilhassa şunu gösterir ki müslümanlık dini umumîdir. Bütün insanlara şamil ve edyanı münzelenin hepsine hürmetkâr bir dindir. Diğer dinler ise livai tâbiyetleri altında diyanet itibarile kendilerinden başkalarını yaşatmazlar, hududı vicdanîleri dar ve kısadır. Bunlar kendilerinden başkasına bir hakkı hayat tanımamayı diyanetin muktezası bilirler. Tanırlarsa yalnız siyaseten bir ıztırar ile tanırlar, yakın zamanlara kadar Hıristiyan devletlerin içinde kendilerinden başka bir millet yaşattığı görülmemiş ve bu sebeple bunlar başka dinden olan akvama hâkim olamamıştı, son zamanlarda bu vicdan darlığındaki mazarrâtı siyasiyeyi gören Avrupa devletleri Katoliklik ve Protestanlık mubarezelerinden doğan bir hürriyeti vicdaniye davasıyle Fransa inkılâbı kebirinden sonra liberallık, lâıyıklık, ve insaniyet kelimeleri altında kelime Nasraniyyetten inhirafa doğru yürümüş ve o zamandanberi diğer akvam üzerinde hükûmet tesisine yol bulabilmişlerdir. Fakat bu kelimeler müsbet ve merhametli umumî bir vicdanı hak tesisine değil, dinsizliğe ve hodkâmlığa doğru menfî bir gidiş istihdaf ettiğinden terakkiyati ilmiye ve sinaiyesini hakka raptedecek yerde

Sh:»197

beşeriyeti haktan tebaüde, vicdansızlığa ve ihtirasata sürüklenmiş ve neticesi islâmiyetin gösterdiği hakikî

ve müsbet hukukî hürriyet ile insanlığa temin ve tamim eylediği cihanşümul hayat haktan uzaklaşmak ve ıztırabat hayat arttırmaktan ibaret olmuştur.

Bu noktai nazarla denilebilir ki beşeriyeti hazıra bi'seti Muhammediye zamanında olduğu gibi nuri islâmın umumî bir inkişafn ve msalemeti amme için hakkın alelûmum insanlık üzerinde kuvvetli bir hkimiyetini görmek derdile kıvranp ęabalamaktadır. Beşeriyetin şimdiki dalli, insaniyetin hak üzerinde hâkim olması fikrinde toplanıyor. Bu ise insanlar miyannda en kuvvetli görünenlerin bir halık mabut gibi telâkkisine müncer oluyor. Bu ihtirasatn teşdidile hukukun ęięnenmesini ve emniyyet- msalemeti umumyenin haleldar olmasını intaç ediyor. Halbuki saadeti beşer hakikatte insaniyyetin hakka hâkimiyeti davasında değil, hakkın insaniyyete hâkimiyeti esasndadır. Ve islâmın muadelei hayat için «

اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَ اِيَّاكَ نَسْتَعِينُ » misakiyle talim buyurduğu kanun fitrat de budur.

Binaenaleyh beşeriyet ya hakka galebe etmek davasiyle ihtiras ve ıztırap içinde birbirini yeyip gidecek

veya Hak tealâya iman ile onun hâkimiyeti mutlakasna tabi olmak için dini islâma ve tebliğat

Muhammediye sarlacaktır. Hakk insanın madununda gören dar vicdanların felâh bulacaklarını ve dairei

beşeriyet için bir kutbi müsbet olabileceklerini zannetmek ne büyük hatadır. Büyük vicdanlar hakk bir bilir

ve haktan gelenin hepsine, her birisinin kendi mikdarına göre kıymet verir. Ve işte kalbi islâm bu büyük

iman ve vicdanın sahibidir. O herkese bu imaniyle sinesine açar. Bütün vicdani beşeri bu vüs'at ve semahatle hakka takrip etmeğe çalışır. Bunu kavrayamayan bu yüksekliğe eremiyenleri de hakkın vahdet ve şümulüne taarruz etmemek ve hakka cüz'î küllî intisabı kabul etmek şartıyla kendi sâhai diyanetlerinde hür tu-

Sh:»198

tarak sinesinde yaşatır ve onların hakkı hayatına hürmeti de sade zaharî bir siyasetin değil, hakikî dininin müktazası bilir.

Filvaki ﴿وَبِالْأَحْرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ﴾ ahirete yakın sahibi olacak olanlar da ancak bunlardır,

bu şümüllü imana malik olanlardır. Mesela «Hazreti Musa Peygamber idi amma İsa değil idi. Tevrat

kitabullahdır. İncil değildir. Yahut Musa ve İsa aleyhimeselâm Peygamber idiler amma haşâ Muhammed

aleyhisselâm değildir. Olsa bile o bizim değil Arapların Peygamberidir. Tevrat ve İncil kitabullahdır amma

Kur'an değildir» gibi sözlerle Allahın Peygamberlerini tefrik eden, kimine inanıp kimine inanmıyarak

Muhammed aleyhisselâmın nübüvvetini ve ona nazil olan kitap ve şeriati tanımayanların Ahiret hakkında bir

takım zanları, bazı kanaatleri bulunsa bile yakînları yoktur. Gerçi her felsefede, her dinde bir fikreti ahiret vardır. Fakat bunların çoğu bürhansız bir takım emaniden, ideallerden ibaret kalır. Çünkü mesail ve tariki Ahiretin imkânı vücudü akıl ve kâlp ile her zaman sabit olursa da tahakkukunda bürhanı aklî, farziyat, temenniyatı kalbiye kâfi değildir. O ancak min tarafillah gelen enbiyai zi şanın haberi sadıkları ile bilinebilecek umuri gaybiyedendir. Bunu hatm-ü ikmal eden ise Hatemül'enbiya olan Muhammed Mustafa sâllallahü aleyhi vesellemdir. Binaenaleyh enbiyaya iman etmeyenlerin Ahirete, doğru imanları olamayacağı gibi enbiyayı salifeye iman edenler dahi Hatemül'enbiyaya ve ona inzal olunan kitap ve şeriate iman etmedikçe Ahiret hakkındaki iman ve kanaatleri yakın mertebesini bulamaz, vakii hakka mutabık olamaz. Meselâ Musevîler «Cennete ancak Yehudî olanlar girecektir ve bize nari Cehennem olsa olsa sayılı birkaç gün temas edecektir» derler, İsevîler de aynı sözü kendileri hakkında söylerler. Kendilerinden başkasına Dünya ve Ahirette hakkı hayat

Sh:»199

ve saadet tanımazlar ve sonra naîmi cennet dünya nimetleri cinsinden midir? daimî midir, değil midir. O bir bekayı ruh mes'elesi midir değil midir? diye ihtilâf ederler, halbuki Allahı bir bilip bütün enbiyayı tasdik ve

resulü ahirüzzamanın risaletine ve ona inzal olunan kitap ve şeriate de iman ettikleri zaman indî ve nefsi olan o gibi zununi fasideleri hakikate muvafık olmaları itikatları tebligatı Muhammediyeye imanla gider de ahiret hakkında vakıa mutabık iken hasıl ederler. Dünya hak, Ahiret de hak, hayat hak, ölüm ve kıyamet de hak, öldükten sonra dirilmek de var. O da hak, haşır hak, sual hak, hisap hak, mizan hak, sırat hak, sevap hak, ikap hak, cennet hak, cehennem hak, ve hepsinin fevkinde rıdvanı ekber ve müşahedei cemalullah da hak, Allahın izniyle mü'minlere şefaati da hak, cennet ebedî, cehennem de ebedi, maamafih o ebedî cehenneme girdikten sonra kurtulup çıkacak ve nihayet cennete gidecek olanlar da var. Ahiret nimetlerinde dünya nimetlerine benzeyenler de var, dünyada görülmedik, işitilmedik, hatıra gelmedik şeyler de var. Şu fark ile ki naimi ahiret ebedî ve elemsiz dünyanın kavanini ilmiyesi ahiretin tahlilâtı külliyesiyle tafsilâtını idrake müsaide de değil, onu künhiyle bilmek, künhi hakkı bilmeğe mütevakıftır. Kavanini ilmiye bize onun akla muhalif bir muhal olmadığını ve nihayet alelittak bir âlemi gaybin mevcut olduğunu ve bugünün herhalde bir yarını bulunduğunu ve ona hazırlanmamız lüzumunu isbat ve ifham eder. Fakat o yarının nasıl olacağını ancak Allah bilir. Ve gayptan haberdar olan enbiyai kiram haber verebilir.

Ahiret, esasen ahir sıfatının müennesidir ki son ve sonraki manasına sıfat iken lisanı şerî'de dari ahire ve hayatı ahire ve neş'eti ahire terkiplerinin muhaffeti olarak ism olmuştur. Mukabili olan Dünya da böyledir.

Ahret kâh Dünya ve kâh ulâ mukabili kullanılır. Dâri ahiret,

Sh:»200

hayatı mahza, hayatı ebediyedir. Hayatı mahzayı insanların kimisi yalnız aklî ve ruhanî telâkki eder, kimisi de hissî ve cismanî. Fakat hakikatini henüz bilmediğimiz hayatın bizce kemali hem akliyet ve hem hissiyetindedir. Kur'anın bize bildirdiği hayatı ahire ise Ekmeli hayat olduğundan biz ona inanırız, ta'mikati felsefesiyle uğraşmayı zait addederiz. Ben, «ben» dediğim zaman ruhaniyet ve cismaniyetimin noktai vahdetine basıyorum ve hayatı da bunda biliyorum. Âlemi gaybın bu günkü âlemi şehadetten namütenahi derecede evsâ ve ekmel olduğunu biliyoruz ve her halde yarın için daha ekmel bir hayatın muhakkak olduğu şüphesizdir. Buna «acaba!» diyenler kalpleri kör olanlardır. Maddemiz erir, maddei külle karışır, kuvvetimiz dağılır kuvveti külle karışır, hepsi erir Hak tealâyâ raci olur. Mukaddema Allahtan kendime geldim, yine Allaha gideceğim, gidersem, rabbımın bir âleminde daha niçin kendime gelemiyeyim. Niçin rahmetlerine iremiyeyim, hemen Cenabı hak hüsni hatime nasıp etsin felsefenin: olan yine olacaktır, diyen

ittirat kanunu, bekayı illiyet kanunu bile bu imkanlarımı zarurî kılmaz mı? Aleyhissalâtü vessalam

Efendimizden rivayet olunuyor ki şöyle buyurmuşlar: «Taaccüb bütün taaccüb ona ki Allahın halkını görüp

dururken Allahda şek eder. Şuna taaccüb olunur ki neş'eti ulâyı tanır da neş'eti uhrayı inkâr eder. Şuna da

taaccüb olunur ki her gün her gece ölüp dirilip dururken ba'sü nüşuru inkâr eder. Şuna da taaccüb olunur

ki Cennete ve naimi Cennete iman eder de yine darülgurur için çalışır, şuna da taaccüb olunur ki evvelinin

bulaşık bir nutfe, ahırinin mülevves bir ciyfe olduğunu bilir de yine tekebbür ve tefahur eder». Bu hadîs

Ahret hakkında ilim ve fen noktai nazarından başlıca iki hakikati gösterir. Birincisi neş'eti ulâ ve uhra

tabirile hem hakikati ahirete ve hem ittırad ve tekerrür kanununa işarettir. İkincisi zahiren nevm-ü

yaka-

Sh:»201

zayı gösteren her gün her gece ölüp dirilmek meselesidir ki hakikati hayat ve hakikati Ahret noktai

nazarından pek mühimdir. Biz her gün gıdaya, uyuyup uyanmaya neye muhtaç oluyoruz? Çünkü

bedenimiz, eczayı bedenimiz her gün ve hattâ her saat, her lâhza mütemadiyen ölüyor, ve yerine yenisi

halk olunuyor ve bu halk olunurken biz uyuyoruz. Bunun için uyku sadece zahirî değil, hakikaten de bir

ölüm oluyor. Çıkardığımız bütün ifrazatımız, ecza bedenimizin cenazeleridir. Demek ki hayat ancak teceddüdi emsal ile halkı cedit sayesinde devam ediyor. Devam eden nedir? benim birliğim nedir? Bu da bir kanunu ittirat ve temasül ve tekâmül tecellîsidir. Binaenaleyh hayatı Dünyeviyemin zâmanı zatında benim ruhaniyet ve cismaniyeti sabitem değil halkullah, bakaulлахtur. Ve işte hayatı Ahiret de böyledir.

İkan, yakın sahibi olmaktır. İkan istikan teyakkun yakın hepsi bir manaya gelir yakın, vakıa mutabık ve her hangi bir teşkik ile zail olmayacak surette şekk-ü şüpheden âri olan sabit ve cazım bir itikat demektir.

Tabiri aharle yakın, şekk-ü şüphe bulunmayan ilmi mütkan, rayb karışmayan ilim, nakzına ihtimal bulunmayan ilimdir. Maamafih yalnız cezmi kalbî manasına da yakın itlâk edildiği vardır. Şu anda şüphem yok ki bu böyledir. Şimdi ve ileride şüphe edilmez bu böyledir. Başka türlü olmak mümteni bu böyledir.

Bunun üçüne de yakın denilir, Fakat asıl yakın ikinci ile üçüncüdür, yani birinci tarifdir. İlmi ilâhîye yakın itlâk edilmez. Bunun iki sebebi vardır. Birincisi esma ve sıfatı ilâhiye tevkîfidir. Kitap ve sünnette ise ilmullaha yakın itlâkı görülmemiştir. İkincisi yakın ve ikan şekk-ü şüphe şanından olanlar hakkında kullanılır. Bunun için ulûmı zaruriyeye yani huzurî olan bedihiyata, bedihiyatı evveliyeye yakın denilemeyeceğine sahip olanlar bile vardır. Yakında matlûp olan vakıa mutabakat ve ademi raybdır. Fakat bu

Sh:»202

vakiin zarurî olması değil ancak vaki olması şarttır. Binaenaleyh müşahedat, mücerrabat, mütevatirat ve istidlâlâtı sahiha dahi yakın ifade ederler. Bazı Garp feylesoflarının iddia ettikleri gibi yakın yalnız ilmi zarurî ve huzurî demek değildir. Yakinin meratibi vardır. Meselâ riyaziyat, istintacatı mantıkiye yakinî ve zarurî olduğu gibi ulûmi adiyeye ve mücerrebe, ulûmi tabiiye miyanında kimya ve fizik ilimleri zarurî olmıyarak yakinîdirler. Ancak bunların vakıatı mücerrebesinden istidlâlâtı faside ile intaç edilen nazariyat ve farziyatın hepsi yakinî değildir. Bu esbaba mebni tayyareleri yaparız, fakat bir çimeni, bir böceği, serçenin bir tüyünü yapamayız. Acaba mümkün değil midir. Mümkün olmasa idi vücade gelmezdi. Allah tealâ onları evvelen ve bizzat ve sonra maddeleri tohumları vasıtasile yarattığı gibi bizim elimizle de yaradabilir. Nitekim

Peygamberlerin ellerinde yapabileceğine dair nümuneler de gösterdiğini Kur'an haber de veriyor. «

وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِأَذْنِي فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ
طَيْرًا بِأَذْنِي

zafî hususundaki vüs'atî imanımızı yıkacak değil, takviye edip tevsî edecek delâil telâkki edilmek lâzım gelir.

Fenleri kendi hudutları dahilinde takip ve terakki ettirmeliyiz. Fakat onlara inanırken hiç bir zaman

kudretullâhı tükettik Dünya ve Ahireti bitirdik zannetmemeliyiz yakiniyatı adiyeye, yakiniyatı zaruriyeyi feda

eylememeliyiz. Biz var isek, bizim ilmimiz var ise, Allah tealâ ve onun ilm-ü kudreti daha evvel var. Bu
günkü âlemi şehadet var ise yarınki âlemli gayip de bittabi var. Bu gün olmiyanlar yarın olur. Bu gün
inanmadıklarımıza yarın inanmak mecburiyetinde kalırız. Hiç yanılmamak, hiç şaşmamak, ye'si küllîye
düşmemek istiyorsak hiç bir hâdisenin yıkamayacağı hiç bir teşkikin izale edemeyeceği en hak ve en küllî
esaslara iman etme-

Sh:»203

liyiz ki dairei yakinimiz daralmasın ilm-ü fenni boğmıyalım, sahai imkânı kısaltmıyalım, mümkün muhal
demiyelim, hayır yerine şerre koşmıyalım muhal zannettiklerimizin imkânını, hattâ vukuunu gördüğümüz
zaman perişan oluruz. Sudan ateş, ölüden diri çıkar mı biiznillâh çıkar, hayat yapılır mı biiznillâh yapılır.
Göklere çıkılır mı biiznillâh çıkılır. Kabirde sual sorulur mu biiznillâh sorulur. Ölen dirilir mi biiznillâh dirilir.
Lâkin iki kerre iki tek olur mu olmaz. Cüz küllünden büyük olur mu olmaz. Malûl illetini geçer mi geçmez,
insan bizzat halik ve bizzat ma'but olabilir mi olamaz. O Allahın izniyle kuş da yapsa, ölüleri diriltse yine
kuldur yine kuldur. Bütün imkânlar kudretullahdadır. Ve istikbal dediğimiz zaman namütenahidir. Ve o
namütenahide bizim nice serencamımız ve mes'uliyetlerimiz olacaktır. Ve işte Hazreti Muhammed bize

mutlâk olan bu imanı küllîyi bu akidei tevhidi ve buna göre ameli salihî talim için bas'a buyrulmuştur. Ona

iman edenler hiç bir zaman aldanmazlar, her zaman yakîn sahibi olurlar.

5. «ذَلِكَ» «ك» harfi hitaptır ki «ذَلِكَ» ismi işaret cemi, «za» nin cem'i, «أُولَآءِ» «أُولَآءِ» «أُولَآءِ»

gibi evvelâ Peygambere hitabî has, saniyen hitabî âm olabilir. Meali: «Sana söylerim bunlar, o gördüklerin

o evsafını işidüklerin» demektir. Yani ya, Muhammed böyle kalbî olan ve sade görünene bağlanmayıp

aklın idrak edebileceklerine dahi cümleten iman ve tasdik ettiği ibadatı bedeniye ve maliyeyi ifa ile tarîkı

semi'den başka yolu olmıyan hususata dahi şümüliyle iman etmek ve edebilmek kabiliyyet ve meziyetlerini

camî olan o müttekileri işittin ya, işte bunlar, «عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ» tarafî rabbanîden

rabbi ahadleri olan Allah tealâ tarafından hidayet üzere dirler. Yani onun hidayetine namzet ve o hidayet

üzere

Sh:»204

yürüyecek olan ve yürümekte bulunanlar alâ meratibihim onlardır. Hidayeti irşadiyeyi bunlar dinler,

meretebe meretebe hidayeti filiyeye bunlar erer. «إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ» diyecek olan

veya diyenler bunlardır. Bunun cevabı kavfî ve fi'lîsini alacak ve sıratı müstakimde yürümiye muvaffak

olacak olanlar yine bunlardır. ﴿وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾

Ve işte herkesin fikrinde ve zikrinde müflihun müflihun diye duyup yadettikleri ve fakat ta'yin

edemedikleri bahtiyarlar, cidden ve ebediyyen felâh bulanlar, bulacak olanlar, gadab-ü dalâlden salim

olarak niamı Ebediyei ilâhiyeye erecekleri muhakkak olanlar ancak bunlar, bu hidayet üzere bulunanlardır.

Allah, Peygamber tanımayanlar değil, yalnız evvelki Peygamberlere iman etmiş olanlar da değildir. İman

edip bedenen ve malen ibadet ve âmalı saliha yapmayanların halleri de tehlikeden salim değildir. Bunların

felâhları dahi mümkün olsa da tam ve kâmil değildir. Mademki imanları vardır. Rahmeti ilâhiye ile felâhları

kabil ise de harikulâde kabilindendir. Sünnetullah değildir. Maamafih onlar hakkında imansızlar gibi ye'si

küllî de caiz olmaz. Zira indallah zerrei iman da zayi olmaz.

Müflih, «iflah» dan felâh bulan demektir. Felâh aslında felâhat gibi yarmak manasile alâkadardır ki o

gündeki maniyayı yarıp kendini kurtarmak ve matlûbuna ermek yani zafer bulmaktır. Mü'minler de Dünya ve

tabiat ve şehvet manialarını yarıp gaybde gizlenen matlûplarına eren ve Ahirette ebedî felâh bulanlar

olacaktır. Lisanı Arabda böyle haber elif lâm ile muarref olursa kasır ifade eder. Burada (hüm) zamiri fasıl denilen bir harftir ki haber ile mübteda beynini sıfatten fark ettirir. Mühim bir rabitai hükümdür. Bundan da bir kasır anlaşılır. İzah ettiğimiz mana bu kasırlarla tarifi manasıdır,

Sh:»205

emsalinde tatbik edilsin. Bu gibi ta'riflerde iki nevi mana melhuzdur: Birisi öteden beri müflihun vasfile şöhetşiar bir takım zevatı mübheme vardır bunu duyarsınız. Fakat tayin edemezsiniz. Eğer duydunuzsa işte bunlar ancak o müttekilerdir. İkincisi, eğer duymadınızsa bu mefhumu iyi tasavvur ediniz ve hakikatini tahkik ediniz ve ettiğiniz zaman biliniz ki bunlar ancak onlardır, demek olur. « **أَوْلَيْكَ** » nin tekrarı

hidayet ile felâhın müstakil birer haslet olduklarına işarettir. Aradaki atfın vav ile yapılması da hidayet ile

felâhın mefhumen ve maksadan mugayeretlerine işarettir diyorlar. Maamafih birinci « **أَوْلَيْكَ** » o

imanları yapan müttekilere, ikinci de « **عَلَى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ** » kaydinden sonra onlara raci

olması ve binaenaleyh manen tekrar bulunmaması daha muvafıktır. Görülüyor ki hidayetin müttekilere kasrı

yoktur ve lâkin felâhın hidayettekilere kasrı vardır. Ve bu nokta mühimdir düşün. Sonra felâhın hidayete,

hidayetin takvaya terettübü de illiyet tarikiyle değil, adet tarikiyle cereyan ettiğine ve müessiri hakikî Allah

tealânın fazl-ü rahmeti olduğuna işaret için arada «فاء» gibi sebebiyet ifade eden bir harf

zikrolunmamıştır.

Kur'an işte alel meratip bu müttekilere hidayettir. Acaba burada niçin «Hüdenlinnas» denilmedi de

Hüdenilmüttekin denildi? diyeceksin; çünkü:

﴿٦﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ
لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿٧﴾ حَتَّمِ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ وَعَلٰى سَمْعِهِمْ وَعَلٰى
اَبْصَارِهِمْ غَشٰوَةً وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ﴿٨﴾

Meali Şerifi

Amma o küfre saplananlar, ha inzar etmişin bunları ha

Sh:»206

etmemişin onlarca müsavidir, imana gelmezler 6 Allah kalblerini ve kulaklarını mühürlemiş ve gözlerine bir perde inmiştir ve bunların hakkı azîm bir azaptır 7

TAHLİL VE MÜNASEBAT - Lisanı Arapta, lisanımızda mukabili bulunamıyan bazı harfler vardır ki « ان » de bunlardandır. Bu harf, fi'le benzeyen altı harften biri olup yerine göre elbette, her halde, şüphesiz,

lâcerem, muhakkak gibi bir tahkik ve te'kit manası ifade eder. Razînin naklettiği veçhile Arabın ilk feylesofu sayılan «Kindî» eimmei lisandan imamı Müberrede gitmiş ve ben kelâmı Arabda bir haşiv buluyorum

meselâ « عَبْدُ اللَّهِ قَائِمٌ » diyor, sonra « اِنَّ عَبْدَ اللَّهِ قَائِمٌ » diyor. Daha sonra « اِنَّ عَبْدَ اللَّهِ لَقَائِمٌ » diyor. Bunların hepsi ma'nen bir, arada fazla lâfızlar var demiş,

Müberred «hayır demiş haşiv yok, elfaz ihtilâf edince mana da ihtilâf eder. Evvelki doğrudan doğru kıyâmı haber veriyor. İkinci bir sualin cevabı oluyor. Üçüncü de bir münkirin inkârına cevap oluyor» diye izah

ederek dekaiki lisaniyede feylesofun cehlîni gösterivermiştir. Bu bir harf bize bir nazım altındaki maaninin inceliklerini anlatmaya ve bundan zühul edenlerin muhakematı fikriyede münasebetsizliklere düşeceklerini

ne güzel anlatır. İmamı belâgat Abdülkadiri Cürcanî der ki tahkik «inne» te'kit içindir. Bir haber muhatabın zannı hilâfına değil ise «inne» ye ihtiyaç yoktur. Fakat samiin zannı hilâfına bir haber verildiği zaman ona

ihtiyaç vardır. Ve haber ne kadar müsteb'at olursa «inne» nin hüsnü o kadar artar ilah...» işte bu ayette de

öyledir. Burada evvelen «hüdenilmüttekin» takyidine karşı hatıra gelen bir suale istinafen bir cevap vardır.

Saniyen bu ayette beyan olunacak mazmunı haber istib'at olunabileceğinden onu te'kit ve takrir vardır.

Binaenaleyh bu ayetin «hüdenilmüttekin» fıkrasına gayet kavi bir münasebet tezat ve tekabülü vardır. Ve

bu suretle bu iki ayet, evvelkilerin kasimi olan bir tasnif ifade etmektedir.

Sh:»207

Küfür, zammı «kâf» ile aslı lûgatte küfran gibi setri nimet yani nankörlüktür. Bunun aslı da fethi «kâf» ile kefiridir ki alelittak setir demektir. Feth ile olan bu manadandır ki tohum eken ziraatçıye kezalik geceye kâfir, meyva tomurcuğuna kâfur, kalça etlerine kâfire denilmiştir. Binaenaleyh feth ile kefir, setri mutlak eam, zam ile küfür setri ni'met ehastr. Şer'an küfür ise imanın mukabilidir, imansızlık demektir. Yani bir kimsenin iman şanından olduğu halde iman etmemesidir ki tekzip ve inkâra ve terki tasdika ve ıztırar ve mani bulunmadığı zaman terki ikrara da şamildir. İmandaki tasdik gibi küfürde tekzip dahi, kalbî, kavlî veya fi'lî olur. Tekzibi kalbî nasıl küfr ise bilâ ıztırar tekzibi kavlî de öyledir. Hattâ böyle bir tekzibi kavlî daha eşna bir izharı adavet mukaddesatı fi'len tahkir, tezyif, tehzil ve istihfaf, ibtale say etmek eşna küfür olduğunda şüphe yoktur, yalnız kalpte gizlenen küfre küfür denip de kavlen veya fi'len izhar ve ilân olunan küfre küfür denmemek

nasıl mümkün olur, meğerki o izharı kavli veya fi'li «

إِلَّا مَنْ أٰكْرَهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ » istisnayı şer'isi mucibince zarurî bir

ikraha mübteni olsun. Tekzibi fi'li iman ile içtimalı mümkün olmiyan fi'li yapmaktır. Ancak tekzibi fi'li ile ademi

fiil arasında büyük fark vardır. Meselâ namaz kılmamak başka, haça tapmak yine başkadır. Namaz

kılmamak küfür değilse bile haça tapmak her halde küfr olur. Bu noktai nazar olduğundan mucibi küfr olup

olmıyacağına ihtilâf edilmiştir. Halbuki tahkir ve istihfaf ifade eden kezalik Mushafı çirkâbe atmak, güneşe

secde etmek, zünnar bağlamak, küfür neşretmek, istihlâli ma'siyet, tahlili haram, tahrimi helâl gibi bizzat

eseri küfür, delili küfr olduğu belli bulunan e'ali mükezzibenin zarureti ikrah yoksa küfr olduğunda hiç ihtilâf

edilmemiştir. Biz balâda beyan

Sh:»208

olduğu üzere terki amelin ve her ma'siyetin mucibi küfr olmadığına kailiz. Fakat bu mes'ele de pek sui

istimal edilmiştir. Burada dikkat edilecek bir nokta vardır ki o teemmül olunursa Havariç ve Mu'tezileden

sarfı nazarla hakikatte ihtilâf bulunmadığı tebeyyün eder. Terki amel iki türüdür. Birisi terki cüz'î, diğeri terki

küllîdir. Yani biri terk, biri de terki itiyat etmektir. Meselâ bazan namaz kılmıyan ile terki salâtı itiyat eden

arasında büyük fark vardır. Namaza imanı olan, onu vazife tanıyan kimsenin hasbelbeşeriye ara sıra bazı tekâsülû bulunabilmek ma'kuldür. Binaenaleyh terki cüz'î küfrolmüyabilir. Lâkin terki i'tiyat eden, kılmayı hiç hatırına getirmiyen ömründe hiç kılmıyan ve hattâ kılmamağa azmetmiş bulunanların ehli kible olduklarına.

Allaha, Peygambere ve Peygamberlere, Kur'ana ve Ahirete, farizai vazifeye imanı bulunduğu nasıl hükmedilebilir? Hulâsa iman, nesakı tevhit ile bir cümle mu'tekadata nakabili tecezzi bir inkıyadı tabiiyet, küfür de onlardan velev birinin olsun bulunmamasıdır. Yani küfür için iman edilecek şeylerin hiç birine inanmamak şart değildir. Birine veya bir kısmına inanmamak da küfürdür. İman bir mucibei külliye'dir. Küfür ise onun nakızı olduğundan salibei cüz'iyeye ile vaki olur. Salibei külliye'de mütevakıf olmaz. İman ile küfür sade zıd değil, mütenakızdırlar ne içtima ederler, ne irtifa, arada vasıta, menzile beynelmezileteyn yoktur.

Bir insan ya kâfirdir ya mü'min, fasık da feskine göre bunlardan biridir. İman ile küfür, iki noktai nazarla mülâhaza olunur. Birisi insanın yalnız Allah tealâyâ karşı vaziyeti, diğeri de mü'minlere karşı vaziyetidir, evvelkinde mü'min yalnız Allah tealânın ilmini düşünerek imanını ve kendini ona göre murakabe ve teftiş eder. Bu noktada hem batnından ve hem zahirinden mes'uldür. İkincisinde insanların ilmini ve onlara kendini ve ne suretle tanıttığını ve ne gibi muamele izhar ettiğini ve onların ilmine

karşı kendisinin ne gibi bir muameleye maruz olması lâzım geldiğini teemmül ederek imanını ve kendini ona göre murakabe ve teftiş eder. Çünkü imanı islâmînin bir hukukullah, bir de hukukî ibat ciheti, bir infirat, bir de içtima haysiyeti vardır. Allaha, Peygambere kalbimde imanım var deyip de ibadullaha karşı hep küfür muamelesi yapmak imanı islâmînin şiarı değildir. Din ve imana muhtaç olan Allah değil insanlardır. Küfretmek lisanımızda sebbi galiz ile sebbetmek manasına da urfolmuştur ki Arapçada yoktur. Fakat daha ziyade İstanbul lisanında beyne'l'avam mutearef olan bu mana esasen manayı şer'îden me'huzdur. İptida dine sövmek, imana sövmek, ağıza bilmem ne yapmak gibi mucibi küfrolan seblere ıtlak edilirken biraz tamim edilmiştir. Bunun için küfretmek tabiriyle kâfir olmak tabiri beyninde bir fark sezilir.

İnzar, korkulu bir şeyi sakındırmak için bildirmek, yani ileride şu fenalık var sakın diye irşat etmektir.

Hatim, tabi gibi basmak manasınadır. Ve ketm ile de alâkadardır. « عَلَى » ile sılalandığı zaman üzerini mühürlemek, yani bir şeyi veya içindekini tevsik için üzerine mühür veya damga basmak, bir çıkını, bir odayı, bir zarfı mühürlemek gibi. Bir de bir şeyi nihayete erdirmek manasına gelir. Lâkin bunda « خْتَمَهُ » gibi bizzat tadiye eder. Binaenaleyh burada evvelki manadan bir istiareidir.

Kalb, yürek ve gönül manalarına gelir, yani kalb iki manaya kullanılır. Birisi göğsün sol tarafında, sol memenin altına doğru konulmuş bir nevi çam kozalağı şekline benzer bir surette -sanevberiyüşşekil- ve bedendeki etlerin hiç birine benzemiyen, hem âsap ve hem adalât ensacının hakikatlerini cami bulunan bir lâhmı mahsustur ki uruk ve şerayîn bütün damarların köküdür. İçinde butaynleri yani karıncıkları, üzeynleri yani kulakcıkları vardır. İnsanın a'za ve echizesi içinde bizatihi müteharrik olan odur. Ruhi muharrik

Sh:»210

ondan başlar. Bu, motörü kendinde kendi kendine açılıp kapanan bir tulumbadır. Deveranı dem buna medyundur. Ve maamafih bu hareketin teneffüs ve hareketi rievye ile de bir alâkası ve muvazatı vardır. Bu kalb, ilmi ebdandan olan İlmî tıbbın ve etıbbanın meşgul olduğu kalbi cismanî ve mekânîdir. Buna biz lisanımızda yürek tabir ederiz. Nitekim mideye de kursak deriz, «kursak aşını yastık başını ister.» İkincisi, ruhanî bir lâtifei rabbanî olan ve bütün şuur, vicdan, ihtisat ve idrakâtımızın, kuvvei âkilemizin madeni yani maneîvî âlemimizin merkezi bulunan lâmekân kalbdır ki nefsi natika dahi tabir olunur. İnsanın asıl

hakikati bu kalbdır. İnsanın müdrik âlim, arif olan lâyenkasim cüz'ü, muhatap, muatep, mutalep ve mes'ul olan cevheri budur. Bütün benliğimiz evvelâ bundadır. Bunun için idrak eden (ben) idrak olunan (ben) in içindedir. Ben ruhuma, cismime, aklıma, idareme bundan geçerim. Bu sanki ruhumuzun bir gözüdür.

Basiret bunun nazarı, akıl bunun ruhu, irade bunun kuvvetidir. Bunu ruhumuzun kendisi telâkki edenler de çoktur, lisanımızda biz buna yine kalb deriz. Balâda gönül denildiğini de söylemiştik, çünkü gönlümden geçti, kalbimden geçti, zihnimden geçti, aklımdan geçti dediğimiz zaman hepsinde aynı manayı kastederiz.

Bununla beraber kalb ile gönlü fark ettiğimiz noktalar da vardır. Meselâ kalbin çürük deriz de aynı manada gönlün çürük demeyiz. Bazan yürek kelimesini de bu manada kullandığımız olur ki yürek kelimesini de bu manada kullandığımız olur ki yürekli adam, şecaatli, kuvveti kalb sahibi adam demektir. Şüphesiz lâmekân olan bu kalbi ruhanînin bütün bedene ve kalbi cismanîye bir alâkası vardır. Fakat ulema ve hükema bu alâkanın veçhini, keyfiyeti taallûkunu evvele mirde ve bizzat bedeninin hangi noktasına taallûk ettiğini tayinde hayrete düşmüşlerdir. Bu taallûk evvelâ kalbi cismanîye midir? Dimaga mıdır? Cümlei asabiye midir, cümlei asabiye ve adaliye mecmuuna mıdır. Yoksa

kalb ve dimağ, uruk-u a'sab ve adalât-ü echizesiyle bedenın sureti vahdaniyesine midir? Sonra bu teallûk, a'razın ecsama, evsafın mevsufatına teallûku gibi midir? Bir aleti istimal edenin alete teallûku gibi midir? Bir mütemekkinin mekâna teallûku gibi midir? Her ikisini cami olarak bir kapudanın gemiye teallûku, bir hükümdarın memlekete teallûku gibi midir. Hasılı madde ile kuvvetin alâkası nedir? Ve sonra maddî kuvvetle mane'î kuvvetin alâkası nedir? Bunlar felâsifeyi, İlmi ruh erbabını yoran, hayretler içinde boğan noktalarıdır. Ancak iptidaen olsun, intihaen olsun, evvelen ve bizzat olsun, saniyen ve bilvasıta olsun, failiyet haysiyetinden olsun, kabiliyet haysiyetinden olsun her halde bunun kalbi cismanîye dahi bir alâkası derkârdır. Avamili hissiyede hareketin ehemmiyeti büyük olmasına ve büyük temayülü bulunmasına nazaran bedenimizde harekâtı hariciyenin intibaatından müteesir olan ve onları alan alâtımız, havassı zahiremiz, a'sabımız, dimağımız olmakla beraber bunların cereyanı bedendeki hareketi zatiyemizin kıymetine medyun bulunduğu ve bu hareketi zatiye bizzat müteharrik olan kalbi cismanîde bulunup ondan başladığı ve bunun haleti maraziyesinde infialâtı hissiyenin, küduratı batınenni alâkası da aşikâr görüldüğü cihetle mebdei hareketle menbaı şuuru birleştirmiş olmak için kalbi ruhanînin ilk alâkasını da kalbi cismanîye rabt etmek hem tabiî, hem de hemen her lisanda denecek derecede ikisinin dahi bir isim ile yad edilegelmiş bulunmasından anlaşılın ittifakı amme muvafık olduğunda şüphe yoktur. Bu hali kabul etmemekte ısrar edenler olursa onların her iki ismin biri diğerinden teşbih ve istiare tarihiyle ahzedilmiş

olmasını yani bedende kalbi cismaninin mevkii ne ise ruhta da kalbi ruhanînin mevkii o gibi olduğunu

tasavvur edebilirler, akıl ile kalbin alâkasını da akıl kelimesine bırakalım.

Sh:»212

Kur'anda, İlimi kur'anda, İlimi dinde, İlimi ahlâkta Edebiyatta kalb denilince bu ikinci mana kastedilir, temiz

kalbli adam, kör kalbli adam, kalbi bozuk, kalbsiz gibi tabirlerde kalbden ne anlıyorsak burada kalbden de

onu anlayacağız ki iman bilgaybde marifetullahta bu kalbi sezmenin, tanımanın büyük ehemmiyeti vardır,

her şeyi bu kalb ile duyup da bundan bunun tarzı vücudünden gafil olanlar, bunu mülâhaza edemiyenler,

din hususunda putperestlikten göz önündeki cismaniyete tapmaktan ileri geçemezler. Mühürlü kalbler işte

onlardır.

Gişave perde demektir.

TEFSİR VE TEVİL - 6 ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Şüphesiz ki küfürleri takarrür etmiş olanlar

﴿سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ﴾ kendilerini ha inzar etmişsin ha

etmemişsin onlar için müsavidir: ﴿لَا يُؤْمِنُونَ﴾ iman etmezler. Fakat bu inzar ve ademi inzar

senin için müsavî değildir, «سَوَاءٌ عَلَيْكَ» değil «سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ» dir.. Zira sen vazifeni

yapmış ve Allahın hucetini ibraz-ü izhar etmiş olursun, ecir senin, vizir onların olur. O müsavatın, iman

etmediklerinin sebebine gelince: Çünkü 7

﴿خَتَمَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَعَلَىٰ سَمْعِهِمْ﴾ Allahü azimüşşan onların kalplerini

ve samialarını mühürlemiştir. Hakikati kendilerinden sezip düşünüp bulmağa, olmadığı halde dinleyip

işitmeğe, hüsni telâkki etmeğe isti'datları kalmamıştır. Asli kalb mevcuttur ve fakat iptidayı fıtratteki

selâmetlerini zayi etmişler, sui i'tiyadlarıyla onu örten bir tabiat saniye iktisap eylemişlerdir. Bu iktisabı da

Allah tealâ infaz etmiştir. Artık onlar kendilerinden, kendi heva-vü heveslerinden, ağrazı şahsiye ve

nefsaniyelerinden başka hiç bir şeye iltifat etmezler. İdraki hakikat için yaratılmış olan o kalblerin bütün

faiiliyyet ve kabiliyyetleri nefsanîyyetle boğulmuş velev atideki menfaatleri

Sh:»213

namına olsun, kendilerinden, haldeki garazlarından hariç, hakaiki gaybiyeye karşı inat ile kaplanmışlar,

onlar «أَوَلَمْ نَعْمَرِكُمْ مَا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ» medlûlünce Allahtealânın

bahşettiği devrei tezekkürî itmam etmişler ve artık küfür onların takarrur etmiş müktesebatları, tabiat ve hilkatı saniyeleri olmuştur. Onlar ne hakikatı kalb gibi delaili enfüsiyyeyi ne de Kur'an gibi daima bahir bir mucizei maneviye ve akliyyeyi teemmül ederler ve hatta ne dinlerler ne dinlemek isterler, bilmek işlerine gelmez, bilseler de kabul etmezler. Bunlardan başka ﴿وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ﴾ gözlerinin üzerinde de bir perde vardır. Âlemi şhadette, hey'eti âlem, teşekkülü meadin, sureti nebatat-u hayvanat, teşrihi beşer gibi gözle görülebilen delâili hakkı, bakmak isteseler bile göremezler, çünkü o gözler perdelidir. Onları gaflet, şehvât, nefsanîyyet, hodgâmlık perdesi bürümüştür. Meselâ her gün semalara bakar, o manzarai dilnevazı görür de, şu yerdeki, şu bedendeki, şu küçücük gözün, küçücük hadekasına intiba eden bir lemhai zıya ile hariçten o kadar uzak ve geniş eb'ad-ü mesafe içindeki büyük manzarai hariciyenin nasıl ve ne ile idrak edildiğini görmez ve düşünmez, acıktığı zaman ekmeğe koşar da haricindeki ekmeği nasıl idrak ettiğini ve ona nasıl ve ne sayede isabet ve intbak edebildiğini düşünmez ve görmez ilah, ilh... Hasılı onlar idraki hak için şart olan kalb-ü akıl, havassi selime, semaı haber denilen üç sebebi ilmin üçünden de mahrum bir haldedirler.

Görülüyorki ayette «kulub» ile «ebsar» cemi ve aradaki «semi» ise müfret olarak irad edilmiştir. Bunun hakkında müteaddit vecihler söylenmiştir. Lâkin bizim anladığımıza göre bunun sebebi, imanda ayatı

kalbiye ve ayatı afakiye turukı fikriye ve şuhudiyenin tenevvü-ü kesretile beraber dinde tariki sem'in, delili

naklînin bir yani merkezi nübüvvet olduğuna işarettir. Şurası şayanı ihtardır ki

Sh:»214

Arabcada «üzün» ile «semi ve samia», «ayn» ile «basar» ve «basire» pek güzel temyiz ve tefrik edilmiştir.

Lâkin Türkçemizde hem üzne, hem samiaya sade kulak dediğimiz gibi «ayn» ile «basar» ı ayırmıyarak

ikisine de göz deriz. Halbuki cismanî kulak sağır da, cismanî göz bakar körde dahi mevcuttur. Burada ruh

ve cisim tahliline ihtiyaç vardır. Ve bu noksanı lisanımızda Arabca ile ikmal etmiye mecbur olmuşuzdur.

Kalb nasıl mühürlenir? Malûm ya üzeri mühürlenmek, zarf, kap, örtü ve kapı gibi şeylerde olur.

İnsanların kalbleri de ulûm-u maarifin zuruf ve ev'iyesi gibidir. Ne kadar idrakâtımız varsa orada saklıdır.

Samia da bir kapı gibidir, mesmuat oradan girer, Bilhassa mazideki, atide ve haldeki ahbarı gaybiyyeye ait

haberler, mezamini kütüb, semi tarikile bilinir. Binaenaleyh kalbin mühürlenmesi zarfın mühürlenmesine,

sem'in mühürlenmesi, kapının mühürlenmesine benzer. Aleyhissalâtü vessellam Efendimiz hadîslerinde şu

mealde buyurmuştur ki: İbtida bir günah yapıldığı zaman kalbde bir nükte sevda yani kara bir leke olur,

eğer sahibi pişman olur, tevbe-ü istiğfar ederse kalb yine parlar, etmez de günah tekerrür ederse o leke de

artar nihayet arta arta bir raddeye gelir ki leke bir gılıf gibi bütün kalbi kaplar ki surei Mutaffinde «

« رَيْنَ » ayetindeki « كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ »

reyn»de budur. Bu hadîs gösteriyor ki zunub tevali ettikçe kalbleri gılıf gibi kaplar. Ve işte o zaman işbu «

« حَتَّمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ » ayetinde buyurulduğu gibi mentarafilâh hatm-ü tabı yapılır. O

müstevlî leke o kalbe basılıp tabedilir. Bidayeten aharlı mücellâ leke o kalbe basılıp tabedilir. Bidayeten

aharlı mücellâ bir abadî kâğıt üzerine dökülmüş silinmesi kabil bir mürekkep gibi iken, bundan sonra

matbu, silinmez bir hale gelir, tabiri aharla bil'itiyat bir tabiati saniye olur. Ne silinir, ne çıkar ve o zaman ne

iman yolu kalır nede küfürden kurtulmuş çare. Bu hatm-ü tab'ın kesbi ibaddan, hakkı Allahdandır.

Binaen-

Sh:»215

aleyh burada hatmin Allaha isnadı mecazı aklî değil, ehli sünnetin anladığı gibi.. hakikattir ve cebir yoktur.

Bu hadîs ve ayet ahlâkta i'tiyat mes'elesini ne güzel izah eder. Ahlâkın ve dinin kıymeti devam ve itiyadda

olduğunu ne güzel anlatır. Bu nokta terbiye meselesinin sirridir. Şer'an bir gûnahta ısrar ile ademi ısrarın

farkı da bundandır. İstihlâli ma'siyetin, haramı halâl saymanın küfrolması da bununla alâkadardır. İman mes'elesinde kâfirler için bu netice i'tiyat, bu tabiatı saniye bu melekei rasiha ne ise amel mes'elesinde mü'minler için dahi böyledir.

Hasenata i'tiyat ile alışılır. Seyyiat da i'tiyat ile içinden çıkılmaz bir tabiatı saniye olur. Cereyanı hayat bu i'tiyadın iktisabı demektir. İlk fitrette iradei beşerin alâkası yoktur. Fakat i'tiyadda ilk hissesi mühimdir.

Maamafih bunun üzerine intihaen halk yine Allahındır. Binaenaleyh bu mes'elelerde fitreti ulâ gibi cebir yoktur. Aynı zamanda insaniyyetin halikiyeti de yoktur. Yalnız kazancı vardır. İnsan bir taraftan yaratılmıştır alır, diğer taraftan yaratılacağı kazanır onun kalbi Allahın halkı ve halkının güzergâhıdır. İnsan asil değil naibdir. Allah tealâ onlara iptida kalb vermeseydi veyahut bizatihi mühürlü olarak verseydi o zaman cebir olurdu, halbuki ayet öyle demiyor. Binaenaleyh bazı Avrupalıların yaptığı gibi bu ayetlerle cebir isnadına kalkışmak, ayeti anlamamaktır. Yalnız Allah tealâ bu gibi kâfirlerin iman etmeyeceklerini bildiği halde yine iman ile mükellef tutmuştur. Halbuki Allahın ilmî hilâfına bir şey olmayacağından dolayı bu iman teklifi malâyütak değil midir suali irat edilmiştir. Lâkin bunu da şöyle anlamak lâzım gelir. Bu teklif fitreti ulâyaya nazaran malâyütak değildir. Ve onun için yapılmıştır. Gerçi tabiatı saniyeye nazaran malâyütaktır. Lâkin onun için yapılmamış sade bilinmiştir.

Hikmeti Kur'an ve usuli islâmiyeye nazaran ilimde cebri

Sh:»216

fi'li yoktur. Bundan «vücubi aklî yoktur» diye de tabir ederler. Cebir ve icab iradenin ve tekvinin eseridir.

Faili muhtarın önden veya sondan bir şeyi bilmesi, onu yapması ve yaptırması demek değildir. Ne bilen yapmaya mecburdur ne de bilinen yapılmaya mecburdur. İradenin fi'le çıkması bile kudrete, kudretle beraber birde tekvine mütevakkıftır. Bunun içindir ki biz kendimizde iradeye ıktiran etmiyen ilimler ve hattâ kudret bulunduğu halde fi'le çıkmamış nice iradeler buluruz. Bütün bunlar bize gösterir ki ilim, irade, kudret, tekvin, mütemayiz sıfatlardır. Ve binaenaleyh Allah tealânın bilmiş olması da cebren yaptırmış olması demek değildir. Ve Allah tealâ hatmi, tabiati saniyeyi abdin iradesinden ve bahşettiği kudretinden sonra halk buyurmuştur ve teklifi mezkûr nihayet izafî ve arazî bir suretle malâyütak olmuştur. Bu ise hem caiz ve hem vakidir. Ve öyle olması yakışır, hasılı kader, cebir değildir. Bunlar Allahın ilminden dolayı kâfir olmamış, kâfir olduklarından ve olacaklarından dolayı Allah öyle bilmiş, öyle takdir etmiştir. Takdiri musibin manası, düşünülürse bu pek kolay anlaşılır.

﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾

Bunlar için felâh da yok büyük bir azap vardır. Çünkü bunlarda

balâda zikrolunan iman ve Ahirete iman yoktur. Allah, kitabullah, Peygamber, Ahiret denildikçe o mühürlü

kalbler kıvrır, çarpır, o mühürlü kulaklar uğuldar, o perdeli gözler teprenir etrafa yalpa vurur. Öldükten

sonra da narı Cahimi boylarlar. Bunun tafsilâtını da ileride görürsünüz.

SEBEBİ NÜZULÜ - İbni Abbas Hazretlerinden bir kaç tarik ile hasılı rivayet mealen şudur: Resulullah

Efendimiz bütün insanların iman etmesine ve hidayeti ilâhiyeye tabi olmasına fevkal'âde şevk-u hahiş

beslerdi. Medineyi teşriflerinden sonra da nevahisindeki Yehud ve

Sh:»217

rüesayı Yehud bile bile çifitlik ediyorlar, inkâr ve cuhud da ileri gidiyorlardı. Binaenaleyh Cenabıallah bir

tarafan zikri evvelde, ilmi ezeli'de herkesin iman ve saadeti mukarrer olmadığını, bazı kalblerin mukadder

olan kabiliyeti iman devresinden istifade edemiyerek kapanacağı da nezdi ilâhîde bittakdir bilinmiş

bulduğunu ve ilmi ilâhînin şaşmıyacağı ihbar-ü il'âm ve tesliye, bir tarafan da onları tevbih ve takdir

buyurmuştur. Ve bu suretle Surei bakarenin başından yüz ayetin ahbarı Yehuddan, Evs ve Hezreç

münafıklarından bir takım kimseler hakkında nazil olduğu ve hattâ İbni Abbas Hazretlerinin bunları

isimleriyle, şahıslarıyla, nesebleriyle zikrettiği rivayet olunmuştur. Rabi İbni Enesden vaki olan rivayette de

bu iki ayetin nüzulü. « قَادَةُ أَحْزَابٍ » ve alehusus yevmi Bedirde katlolunanlar ile alâkadar

olduğu zikrolunmuştur. Gerçi sebebi nüzulün hususiyeti, hükmün umumiyetine mani değilse de bu ayetteki

« الَّذِينَ كَفَرُوا » dan umumi istiğrakî ile alel'itlak kefare murat olunmadığı da edillei şuhudiye ve

karinei saire ile malûmdur. Ezcümle bundan mukaddem «

« الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ » . « وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ »
« وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ » ayetlerinde her nevi şirk ve küfürden imana intikal edenler dahi

dahil bulunuyordu. Ve onların sebebi nüzulü de onlar olmuştu. Binaen'aleyh bidayetden kâfirler iki kısımdır.

Bir kısmı mahtu mülkülûbdurlar, iman etmezler, diğer kısmı ise henüz öyle değildirler. Bilâhare ihtida

ederler ve hattâ havassı ümmetten ve etkiyadan olurlar. Şu halde « الَّذِينَ كَفَرُوا » karinei siyak-u

sibak ile bilhasebissıdk muhassasdır, lâkin yalnız sebebi nüzullerine mahsus zannedilmemelidir.

Bihasebilmeal mukayyet kuvvesindedir. Bunun için balâda sade küfredenler bir kerre küfretmiş bulunanlar

diye değil, küfürleri takarrür etmiş olanlar diye izah edilmiştir. Böyle kâfirler yine olabilir.

Buraya kadar iki nakız olan bilkuve veya bilfil iman

Sh:»218

ile küfre nazaran insanlar, aralarında vasita bulunmayan iki kısmı müteakile tasnif edilmiştir. Bundan sonra

da taksimi sanevîde kâfirlerin en muzır cinsi olan ve küfr ile iman beyninde dolaşır gibi görünen münafikîn

tavsif olunacaktır ki evvelkilere, keferi inat, bunlara da ilmen veya amelen keferi reyb diyebiliriz. Bunlar

ayrı bir kıssa ile kâfirin kıssasına rabten beyan ediliyor. Fakat mü'mini hakkında dört ayet, kavileri ve fiileri

bir olan keferi malûme hakkında ancak iki ayet inzal buyrulduğu halde kavileri fiillerine benzemiyen bu

münafikîn hakkında on üç ayet inzal buyurulmuş ve bu surede kâfirîn sınıfının ayetleri on beşe baliğ

olmuştur. Ve bütün bunlar, evvelâ Resulûllahı, saniyen mü'minleri irşat içindir.

﴿٨﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ
بِمُؤْمِنِينَ ﴿٩﴾ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا
أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿١٠﴾ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا
وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴿١١﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ

لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ ﴿١٢﴾ ۞
إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِن لَّا يَشْعُرُونَ ﴿١٣﴾ ۞ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ
آمِنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنُؤْمِنُ كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ ۗ أَلَا
إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَكِن لَّا يَعْلَمُونَ ﴿١٤﴾ ۞

Sh:»219

﴿١٤﴾ ۞ وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَى
شَيْطَانِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ ﴿١٥﴾ ۞ اللَّهُ
يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدَّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٦﴾ ۞ أُولَئِكَ
الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالََةَ بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبِحَت تِّجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا
مُهْتَدِينَ ﴿١٧﴾ ۞ مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ
مَاحَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ
﴿١٨﴾ ۞ صُمُّ بُكْمٌ عُمَىٰ فَهُمْ لَّا يَرْجِعُونَ ﴿١٩﴾ ۞ أَوْ كَصَيْبٍ مِّنَ
السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ
مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ ۗ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٢٠﴾ ۞

يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ وَإِذَا
أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ
إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٢٠﴾

Sh:»220

Meali Şerifi

İnsanlar içinden kimisi de vardır ki Allaha ve son güne iman ettik derler de mü'min değillerdir 8 Allahı ve mü'minleri aldatmağa çalışırlar, halbuki sırf kendilerini aldatırlar da farkına varamazlar 9 kalblerinde bir maraz vardır da Allah marazlarını artırmıştır, ve yalancılık ettikleri için bunlara elîm bir azab vardır 10 Hem bunlara yer yüzünü fesada vermeyin denildiği zaman biz ancak ıslahcılarız derler 11 Ha! Doğrusu bunlar ortalığı ifsat edenlerdir bunlar lâkin şuurları yok farkında değillerdir 12 Yine bunlara nâsın iman ettiği gibi iman edin denildiği zaman "ya biz o süfahanın iman ettikleri gibi mi iman ederiz?" derler, ha doğrusu süfaha kendileridir ve lâkin bilmezler 13 bir de iman edenlerle karşılaştılar mı "amenna" derler ve kendi

şeytanlarla halvet oldular mı "emin olun derler, biz sizinle beraberiz, biz ancak mütehziziz" 14 Allah onlarla istihza ediyor da tuğyanları içinde bocalarlarken kendilerini sürüklüyor 15 bunlar işte öyle kimselerdir ki hidayet bedeline dalâleti satın almışlardır da ticaretleri kâr etmemiştir yolunu tutmuş da değillerdir. 16 bunların meseli şunun meseline benzer ki bir ateş yakmak istedi, vaktaki çevresindekileri aydınlattı, tam o sırada Allah nurlarını gideriverip kendilerini zulmetler içinde bıraktı, artık bunlar görmezler 17 sağırdılar, dilsizdirler, kördürler, artık bunlar dönmezler 18 yahut semadan boşanan bir yağmur hali gibidir ki onda karanlıklar var, bir gürlleme, bir şimşek var, yıldırımlardan ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkıyorlar, ve Allah kâfirleri kuşatmıştır 19 Şimşek nerede ise gözlerini kapıverecek önlerini aydınlattımı ışığında yürüyorlar, karanlık üzerlerine çöktü mü dikilip kalıyorlar, Allah dilemiş olsa idi elbet işitmelerini görmelerini de alıverirdi, şüphe yok ki Allah her şey'e kadir, daima kadirdir 20

SEBEBİ NÜZULÜ - Bu ayetlerin Medine ve civarındaki bir takım münafikîn hakkında nazil olduğu

müttefekun

Sh:»221

aleyhtir. Rivayet olunduğuna göre bunlar Evs veya Hezrec kabilelerine mensup bazı kimselerle onlara hemhal olanlardır ki reisleri Abdullah ibni beyyibni Selldr Peygamberimizin Ensari olan Evs ve Hezrec kabileleri o zaman Yesrib denilen Medinenin en esaslı unsuru idiler ki ikisine birden Ma'seri Hazrec dahi denilirdi. Bunlardan başka Medine civarında Kureyza, Beni Nadır, Beni Kaynuka gibi Yehudi kabileleri vardı, Medine içinde sakin Yahudiler de bulunuyordu, büyük bir Peygamberin gelmek üzere bulunduğu ulemaı Yehud beyninde söyleniyor ve Medine halkı arasında intişar ediyordu. Yehudiler, Hazreti Musanın «bana benzer Peygamber» dediği Peygambere, o peygambere Arabca (الرَّسُولِ . النَّبِيِّ) unvanile intizar ediyorlardı ve karaine nazaran bunun zamanı geldiğini seziyorlardı ve fakat bunu kendilerinden bekliyorlardı. O sırada Abdullah ibni Übey de kendini Evs ve hazrec içinde Yesrib hükümdarlığına namzet gibi görüyordu. Enfs- afakdaki bu ahvalden bihikmetillahı tealâ en evvel intibaha gelen Evs ve hazrec oldu. Hac mevsiminde Mekkeye gidip Akabei ulda on iki, ertesi sene Akabei saniyede yetmiş kişi Hazreti Peygambere biat ettiler, onun ensari olmağa başladılar, şirkden kurtulup gaybe iman ettiler, hattâ bir çokları Hazreti Peygamberin gıyabında iman ettiler, nihayet aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz hicret buyurdular, Yesrib darlhicre oldu, ve Medine yani şehir namını aldı, Peygamberimizin burada istikrarından sonra kelimeı islâm sür'atle ahali beyninde intişar etti. Müslümanlık ve müslümanlar çoğaldı, abedeı evsane, mşrikine karşı kahir bir ekseriyet aldı, maamafih Evs ve Hazrec

içinde iman etmiyen bir ekalliyet de vardı, Yehud ehli kitaptan ise de bilâkis ekserisi saika hasedle küfürde

inat etmiş ve maamafih en büyük ulemadan Abdullah ibni selâm Hazretleri gibi bazı zevatı kalile dahi «

«وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ

mediha-

Sh:»222

sına mazhar olarak imanı ezelielerini izhar etmişlerdi. İman etmiyen ve « إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا

ayetinin sebebi nüzulü olan ahbarı Yehud gizli gizli cem'iyatı hafıyye rolü oynuyorlardı, Bunlar

Peygambere ve müslümanlara husumet etmek için obirlerinden iman etmiyen ekalliyet ile gizlice ittifak

ederek islâm miyanında onlardan zahiren iman etmiş görünen bir münafikîn zümresi teşkil etmişlerdi ki

bunların reisleri Abdullah ibni Übeyyibni Selûl idi: İfhamı ilâhî ile Peygamberimiz onları tanıyordu, ve

havassı eshabına da bildiriyordu. Bu sebeble bunların esami ve ensabı bile rivayet olunmuştur ki tefsirde

zikirleri manasızdır. Bu münafikîn müslümanların ibadatında ve bütün hususatı diniyelerine zahiren ve

daima iştirak ederler ve el altından da entrika çevirmeye çalışırlardı, şayanı dikkatdir ki bunlar zahiren ve

daima iştirak ederler ve el altından da entrika çevirmeye çalışırlardı, şayanı dikkatdir ki bunlar zahiren

mucibi küfrolan bir şeyi göstermemeye çalışırlar ve yalnız zahiri muhafaza ettiklerinden dolayı

bihikmetillahi tealâ cemaati islâmiyeden tardolunmazlardı. İşte zahiren malûm olan küffardan ziyade bu

gibilere karşı inzıbatı islâmîyi muhafaza etmek vazifei risalette ve islâmda pek ehemmiyetli bir mes'ele

teşkil ettiğinden Cenabiallah bunlar vesilesile balâdaki on üç ayeti inzal buyurarak mahiyetlerini tavsif

etmiştir.

8. ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ﴾ Nas insanın cem'idir. Aslı ünastır. Yahut lâfzının gayri olarak ismi

cem'i'dir. Bazan halk ve ehali tabirlerimiz gibi avammı nas manasına da kullanılır, yani zikrolunan

kefereden başka insanların bazısı da vardır ki

﴿يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ Allaha ve o yevmi ahire, o son güne yani

Ahirete iman ettik der ﴿وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ﴾ halbuki bunlar mü'min değildirler - mü'min

olmadıkları halde «amenna» diye yalan söylerler, dikkat edilirse Peygambere imanı alelekser kale bile

almazlar da Allaha ve yevmi ahire imanı söylerler ve gûya bu kadarla Peygamberi tasdik ediyormuş gibi

görünürler. Niçin mi

böyle yaparlar? Bunlar böylelikle 9 ﴿يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا﴾ Allaha ve

mü'minlere hud'a yapmağa kalkışirlar, onlara hud'a yarışına çıkarlar, Allahı ve mü'minleri de hud'a

yaparmış gibi farzederler ﴿وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ﴾ -bu da (ا د ح)

kıraetlerinde « يُخَادِعُونَ » okunur.- Halbuki hud'ayı başkasına yapmıyorlar, ancak kendilerine

yapıyorlar, akıbet kendilerini aldatmış veya kendilerini aldatmağa kalkışmış oluyorlar, kendilerini

aldatıyorlar da ﴿وَمَا يَشْعُرُونَ﴾ hissetmiyorlar. Farkında değiller, şuuruları yok da ne

yaptıklarından haberleri olmuyor.

Hud'a, esasında bir gizlilik manâsını tazammun eder. Ve tarifi: Başkasına karşı zahiren selâmet ve sedat

iham eden bir emir izhar edip batında onu izrar edecek bir şeyi gizlemektir. Muhadea, hud'a

müşabakasına, hud'a yarışına kalkışmaktır ki ikisi birden değil evvelâ bir taraftan başlamak şarttır.

Nefs, bir şeyin zatı ve kendisi demektir. Ruh ve kalb manasına da gelir, urfi şeri'de şehvet-ü gadabın

mebdei olan kuvvei nefsanıyeye de ıtlak olunur. Burada evvelkidir.

Şuur, hissi zahirle hissetmektir. Yani şu anda his halinde olan ve henüz hafızaya ve akla tamamen geçmemiş bulunan zahir bir ilimdir ki zühulün zıddıdır. İdrakin ilk mertebesi, yani bir şeyin kuvvei akıleye ilk mertebesi vüsulü, ilk tecellisidir. Zira ilim, nefsin manaya vüsulüdür. Ve bu vüsulün bir takım mertebeleri vardır ki şuunr bunların birincisi yani nefsin manaya ilk mertebesi vüsulüdür. O mananın tamamına nefsin vukufu hasıl olunca tasavvur, bu mana şuurun zehabından sonra tekrar istirca olunabilecek veçhile ruhda bakî kalmış ise hıfız, bunu talebe tezekkür, tekrar bulan vicdana zikir tesmiye olunur. Şuur bir haysiyetle ilmin en zaıfıdır, çünkü sebat

Sh:»224

ve istisbatı yoktur. Bu sebeple ilmullaha şuur denmez. Diğer bir haysiyetle en canlı bir ilimdir. Çünkü filhal ve bilfiil deşik bir lemhai şühud ve huzurdur. Ve ilmi ilâhînin kemalini anlatacak en güzel bir şahittir. «

وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَّمَحٍ بِالْبَصْرِ

Her şuur birlik içinde bir ikiliği, ikilik içinde bir birliği muhtevidir. Ve bir anda iki şuur olmaz. Lâkin şumullû bir şuur olabilir ve insan ibtida-i halinde şuur ile şuurun mazmununu, şair ile meş'uru temyiz edemez. Kalb kendinden ziyade meş'uruna müstağrak olur, Ve bunun için şuur daha ziyade havassi zahire ile olan hissi harice ıtlak edilir ve havassi

zahireye meşair denilir. Ve buna mukabil nefsin kendindeki bir emri şuuruna da kendinde bulmak demek olan vicdan namı verilmiştir ki buna hissi batın veya şuuri batın dahi denilir. Ve doğrusu hissi zahir demek yalnız hevassi zahire ile olan hissi hariç demek değildir. Vicdan da bir hissi zahirdir. Maamafih vicdan daha ziyade bir şuur şuuri demektir. Bu hissi zahir ve hissi batın tabirlerinde izafet veya sıfat manalarını sırasına göre tefrik etmelidir. Hissi batın için ayrıca bir havassi batına cihazı da zarurî değildir. Şuur halî ve anî olduğu için, akıl maverayı şuurdan itibar edilir. Ve akıl, mazmuni şuurun tahlil ve terkibi ile lübbünü alır ve bundan istidlâl ile zımında ve maverasında alâkadar bulduğu levazım ve melzumata intikal eder.

Binaenaleyh akıl, nisbet şuurundan başlar. Bunun için onun ilk kanunları butlan, ayniyet, gayriyet, tenakuz şuurlarıdır: İzafet de şuurun ilk kanunudur. Çünkü şuurun hakikati, ruha kendisinin veya kendisindeki veya haricindeki bir emrin huzuren tecellisidir ki bu tecelli itibarî veya hakikî bir izafetin hasilıdır. Fakat şuur bu izafetin kendisi midir? Ruhun bundan bir infiali midir. Yoksa ruhun bir fili midir, daha başka bir şey midir?

Bu nokta cayı nazardır. Şuuri hakikî bir lemhai an olan basit bir vahdet şuurudur. Bu da iptida, hakkı mutlakın

nefs bir lemhai tecellisi, saniyen nefsin kendiye veya alel'ittlak haricin nefse bir in'ikâsı ile başlar ki bu ikiden hangisinin mukaddem olduğu henüz kesdirilemiyen bir nazariyedir. Diğer şuurlar hep bunun üzerinde yürür. Bunu haiz olan nefse ruh veya zi ruh denilir. Şuur lemhaları evvelâ birer nokta gibi gelir ve nefisde az çok kalır, ve kalmasına hıfız denilir. Hıfız bir zihin kuvvetidir ve bir mazi kıymetini ifade eder. Şuur, gayri müstakir, hıfız ise müstakirdir. Bunun için hıfız zühule de iktiran edebilir. Ve o zaman mahfuzat gayri meş'ur olur. Bundan da anlarız ki ruhda lâşuurf denilmese bile gayri meş'ur olan umur ve hâdisat da vardır.

Hafızadaki emrin ikinci şuuruna tahattür, tezekkür ve zükür tesmiye olunur. Ve şuurun tevalisi ve tevali kıymetleri de bu sayede husule gelir. Bu suretledir ki şuurlar tereküp eder. Tasavvura ve suveri zihniye-vü ilmiyeye kadar müntehi nisbetinde tedahül ve tezaüf edecek nisbet şuurlarının mütezaifen tezayüdüdedir.

Aklın bunlar üzerindeki seyrine nazar ve fikir denilir. Asıl ilim bu terkiplerdeki son nisbeti meş'urenin vaki nisbetine yani hakkiyete ait hükm iledir. Yani şuurun mebdei, hakkı mutlak olduğu gibi fikrin, akl-ü ilmin hedefi de hakkı muayyendir. Demek oluyor ki aklın bütün cereyanına alettevali mütemayiz şuur hâdiseleri refakat eder. Bu cereyanın âleti akıl, makarri kalb, hasılı ilim veya hayaldir.

Akil fillah olan şuurun maverasından başlar. Onun evvelile, ahirile, batnile alâkadar olur. Bunlardan başka şuur kısmen nefsin hoşlanmak, tiksirmek, münbesit olmak, münkabiz olmak gibi bir hâdisesile

müterafik olur ki buna zevk ve his denilir. Bu his, velev bir nokta kadar basit ve müphem olsun o zevkin
sebebine bir hariç kıymeti isnad edebilirse bir ihsas tabir olunur. Ve şuurun ilmî kıymeti bu haysiyettedir. Bir
lâhza bakarsın sende bir keyf var,

Sh:»226

bunu duyuyorsun, bu keyfe bir şuurun var, bunu biliyorsun, fakat bu ciheti bırak, bu keyf neden geliyor?
ruhun kendi mi yapıyor?. Sırf bir eseri nefsi midir? Yoksa harici bir sebebin eseri midir? Buna dair hiç bir
şey sezemiyorsan, yalnız his halindesin bu bir sekirdir. Buna bir şuur denilirse, hisden ibaret bir şuur
demek olur. Bizzat ilmî hiç bir haysiyeti yoktur. Fakat bu hissın sebebine az çok bir hariciyet verebildiğin,
meselâ bedenine çarpan bir hareretin, bir havanın, gözüne çarpan bir ziyanın, kulağına ilişen bir sesin,
burnuna dokunan bir rayihanın eseri olduğunu da sezebildiğin anda bir ihsas karşısında bulunursun, asıl
şuur budur. Ve bu şuurun şühud denilen ilmî bir haysiyeti vardır. Ve işte hariçten kat'i nazarla nefsindeki
hâdiseyi bir sen bir de sendeki bir hâdisiye, bir emir, meselâ bir keyf olarak seçtiğin, yani sade
neş'elenmekten fazla birşey yaptığın anda da bir ihsası batın, bir vicdan vardır.

Hasılı haricî olsun batınî olsun, her hissin bir ciheti ihsası bir de ciheti ihtisası vardır. İkisine de his denilir.

Fakat ilmiyet ve idrak asıl ihsas haysiyetile olandadır. Ve şuur daha ziyade bunun adıdır. Yalnız zevkî olan ihtisas haysiyetine his denilirse de şuur ve ilim demek mütearef değildir. Buna Sufiyye hal tabir ederler, hal başka, hale şuur yine başkadır. İhtisasın mevzuu yalnız «^{أنا} = ene » dir. Şuur ve vicdan dahi «ene» den bütün bütün çıkamaz, akıl ise maverai şuurdan başladığı için zati «ene» kendini taakkul edemez. «ene» sade bir şuur veya vicdan ile kendini tanır ve kendini tanıdığı için kendine gelen ihsasatı ve kendinden çıkan ihsasatı tanır. Fakat bu tanıyışın her lemhai halinde bir istigrakı vardır. Bununla bizzat «ene» şuurî bir zühul gibi muzmer kalır da akibinde bir teveccühe muhtaç olur. Ve bunun için çocuğa kendini bilmez denir.

«Ene» şuurunu hiç bulunmadığı veya sarih olduğu yani hep «ben, ben» dediğimiz anlarda, ne hariçten ve ne ahvalimizden hiç bir

Sh:»227

şey bilmeyiz. Bildiğimiz zaman ise benliğimiz malûmumuza müstağrak olur ki buna fenâ tabir edilir. Demek ki ilim için «ene» şuurunu gizlenmeli, kalb tarassudi hariç ve murakabei nefis ile iştilal edebilmelidir. Hak bu ikisi arasında görülür. Ahlâkta murakabei nefis, ilimde tarassudi hariç daha mühimdir. İkilik içinde bir izafet

gibi tecelli eden Şuur hâdisesini, hareket ve ihtizaz-ü intibai maddî hâdiselerinden fark-u temyiz

edemiyenler, ruha, sirri kalbe aşına olamazlar da kalb ve ruh diyecek yerde dimağ derler dururlar, göz ile

fotoğrafi, gramofon borusile kulagı ağızı bir gibi zannederler, dimağ bir kütüphane olsun, onu okuyan kim?

Bunu aramazlar. İşte « وَمَا يَشْعُرُونَ » bu hakikati gösteriyor.

Münafıklardaki bu hud'a kârlığın ve bu Őuursızlığın sebebi nedir; denilirse 10.

﴿ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ ﴾ onların kalblerinde yani kalbi ruhanilerinde hiç görülmedik mühlik bir

marazı manevî ve ahlâkî vardır. Maraz, bedeni mizacı sahihinden inhiraf ettirip müvazenesini bozan ve

vazifesini matlûp veçhile yapmamasına sebep olan bir hâleti arizadır. Fakat maddiyatta kullanıldığı gibi

maneviyatta da kullanılır. Sıhhat asıl, maraz tâlidir. Fitreti ulâda her kalb sıhhattadır. Lâkin bunlar kalbin

hıfzı sıhhatına bakmamışlar, kalblerinde büyük bir maraza müptelâ olmuşlardır. Burada marazdaki tenvin,

tehvil içindir. Demek hail bir maraz var. Bütün ahlâksızlığın mebdei olan büyük bir maraz var, idrak ve

iradenin âfeti olan bir maraz var. Bu maraz birrivaye ve biddiraye tesirlerin ve bilhassa eslâfı müfessirinin

beyanı veçhile akidesizlik marazı, Şekk-ü Şüphe, kuşku marazı, hasılı marazı reyb-ü nifaktır. Bütün sui

niyyetlerin başıdır. Buna müptelâ olan nefis, hak tanımaz, Allahda Şüphe eder. Allahın emrinde Şüphe eder.

Allahın « لَأَرِيْبَ فِيهِ » olan kitabında Şüphe eder, Allahın Peygamberine Şüphe eder.

Allahın

Sh:»228

hâlis mümin kullarında ve onların müstakim olan efal-ü harekâtında şüphe eder, her şeyden şüphe eder,

hattâ kendinden şüphe eder. Bilginin kıymeti kalmamıştır. Lâkin benlik şuurundan da hiç çıkmaz.

Nazarında hakk-u hakikat kendinden ibaret görünür. Bakar ki kendisi reyb-ü şüphe ile meş'budur. Kıyası

nefs eder. Herkesi ve her şeyi şüpheli görür. Yerler, gökler, ağaçlar, taşlar, hayvanlar, insanlar, Allah,

Peygamber, hep onu aldatıyor zanneder. Suizan ile dolar. Her şeyden kuşkulanır. Fakat bütün efal-ü

harekâtile yine kendisine karşı kendini tekzip eder. Zevkine, keyfine, şehevatına o kadar meclupdur ki

onlardan hiç şüphe etmez, acaba bunların aslı var mıdır, bunun sonu ne olacaktır? Demez, hepsine atılır,

sarılr, onun için hakk-u hayır hiç, zevk her şeydir ve herşey kendisidir. Onu, reybi ilmî içinde benlik derdi,

kibir, hırsı cah, sevdayı riyaset sarmıştır. Bunun için imansız iken imanlıyım zanneder. Aldatmayı hud'a

yapmayı entirika çevirmeyi dirayet ve muvaffakiyyet telâkki eyler, müminle mümin, kâfirle kâfir görünür.

Bütün bunları ne mecburiyetle yaptığını düşünmez, böyle yapması, bütün uğraşdığı bu şeylerin

kendisinden başka bir mevcudiyetten mün'akis bir tazyik olduğunu fark etmez. Arada, böyle hud'a ve

adavet yerine bir mahabbeti külliye tesisi için samimî olma'ya çalışmak kendisi için de en'fa olduğunu idrak etmez. Bunlar Dünyanın nimetlerine gark olsalar yine iğneli beşikte gibi yaşarlar. Marazı reyb-ü nifak böyle müz'îç bir şeydir o münafıkların kalblerinde işte bu maraz vardı. Ve her maraz tabî olmadıkça kabili tedavidir. Bunlar ise bu marazı tedavi için gelmiş olan dini hakka sarılmazlar da ondan da kuşkulanırlar.

﴿فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا﴾ Binaenaleyh Allah tealâ bunların marazını artırmıştır. Şöyle ki:

Allah tealâ insanlardan, insanlar içinde Araptan, Arap içinde Kureyşten, Kureyş

Sh:»229

içinde Beni Haşimdan Muhammed ibni Abdullah ibni Abdülmuttalib ibni Haşim ibni Abdimenaf ibni Kusay

ibni Kilâb ibni Mürre ibni Kâb ibni Lüey ibni Fihri ibni Malik ibni Nadr ibni Kinane ibni müdrike ibni İlyas ibni

Müdar ibni Nizar ibni Meadd ibni Adnan isim ve nesebile bir Peygamber göndermiş ve ona «

لَا رَيْبَ فِيهِ» bir kitap inzal etmiş ve onu doğup büyüdüğü Mekke'de bırakmayıp bütün Dünyaya,

kiyamete kadar neşri nur etmek için buraya, bunların buldukları yere getirmiş ve insanlar peydepey ona

iman ederek bir cemaati azime teşkiline başlamışlar, eğriliği kaldırıp, doğruluğu ta'mim ediyorlar, tarikı

hakdan, sıratı müstakimden başka bir şey istemiyorlar, akviyanın zuafaya tasallutuna meydan vermiyorlar, hak denildimi hatır, gönül tanımıyorlar, herkesi müsavi tutuyorlar. Tegallüp ile insanlardan intifa yasak, dalavere yasak, rüşvet ve iltimas yasak, fuş-ü fücür yasak, neler neler yasak, bunlardan başka vazifeler, farizalar, mücahedeler, muntazam suretlerle muntazam vakıtlarda çalışmalar, uğraşmalar, neler neler var, aç kal sabreyle fazilet saç, tok ol, şükret, yine fazilet saç, putlara tapma, zevkine esir olma, Allahdan başka ma'bud tanıma ve ancak ondan yardım iste, bu olur mu? Bu hal ile Abdullah ibni Übeyyibni Selûl gibilerin hükümdarlığına nasıl imkân kalır, bazirgânların ticareti nasıl döner, Allahın va'di yapacağı bu miydi? Bu tedavi değil bir tuzaktır diyorlar, artık o maraz mintarafillâh bunların kalblerine tabolunuyor, bir tabiati saniye oluyor da gittikçe artıyor onlar da bu yüzden Allaha ve mü'minlere muhadeaya başlıyorlar.

MARAZ, bedelinin mizacı sahihinden inhirafı ve vazifesini matlûp veçhile yapmamasına sebep olan bir haleti arızasıdır ki illet dahi denilir. Demek ki reyb, imansızlık, i'tikatsızlık da insanda asıl değil talidir. Ve marazî bir haldir. Her çocuk doğarken iman ve i'tikat fitratile doğar,

şüphe nedir tanımaz, bunun için Hak i'tikadı, iman billâh fitrîdir. Bu fitrati asliye insana ileride şüpheyeye düşmesi için değil, şüpheleri atması, tariki hakkı bulması ve tedrip tarikile de imanı tabiat edinmesi için verilmiştir. Binaenaleyh kalblerdeki bu maraz cibrî değildir. Bunu yapan güzergâhı tecrîbede nefislerin fitrati sahihayı gözetmemesi, hıfzı sıhhati kalbe bakmaması, emrazi ahlâkîyi tedavi etmemesi, hasılı zevk hissine çok düşmesi ve her şeyde kendini ve kendi zevkini görmek istemesidir. Bazı insanlar tecrîbede bunu tamamen bulamayınca hatalar, isabetsizlikler vaki olduğunu görünce kendisinin aynı hak olmadığını takdir ve kendinden evvel hakka iman edecek yerde fitrati ulâda aldandığına kail olma ve her şeyden şüphe etmeye başlar. Ve bu şüphe ile mücadele ederek hakkı görmek ve cereyanı vücut kendisinin değil Hak tealanın hükmünde bulunduğunu teslim ve kendisinin Allah için bir vazifei ubudiyete mahkûm olduğunu itiraf etmeye benlik sevdası ve za'fı iradesi mani olur da reybi-ü şüpheyi esas ittihaz eder. Ve bu suretle ancak şüpheyeye i'tikat eyler ve şüphe kendisi için hem tabiat ve hem gaye olur. Ve hayır namına da herkese onu tavsiye eyler, bu cihetle Reybiyyun ve Sofestaiye bile bir i'tikadın esiridirler: Reybe i'tikat. Bu i'tikad da sabit bir « أنا » yoktur. Tenakuz hamulesi olan bir fikri seyyal, bir « أنا » hayali, bir « أنا » iştiyaki, bir « أنا » derdi yani hiç gizlenmek istemiyen bir benlik davası enaniyet, hodgâmlık vardır.

Fen ve felsefe noktai nazarından imanı hak hem fitrî ve hem tedribîdir. Fakat reybi i'tihadî yalnız tedribî

yoldadır. Reybi itikadının böyle tedribî ve tecribî görünen hasırası bu gibilere i'tikat ve iman hakkında bir kuşku telkin eder. Kitaba, dine bağlanmaktan hazer ederler, istidlâle, istintace, akıl-ü mantika istihfaf ile bakarlar, buna muaraza için, tedrib, tecrube, istikrayı benimsemek isterler, gûya bunları şüphenin, i'tikatsızlığın bürhanı

Sh:»231

imiş gibi ileri sürerler, bu vesile ile hayat adamı olmalı, hayat gibi her gün değişmeli, hayatta hiç bir nümune takip etmemeli derler, bir sireti ahlâkiye takip eden seciyeli iman ve i'tikat sahiplerine alelîtlak mahdut fikirli, dar kafalı adamlar nazarile bakarlar, bilmezler ki mahdut fikirler, yalnız hale bağlananlar ve onun önünü ve arkasını görmiyenlerdir. Bilmezler ki tedribin, tecribenin, istikrarın gayesi de şüphe değil tıpkı istintaç gibi şüpheden kurtulmak, bir i'tikadı hakka ermektir. Bilmezler ki zevkin hikmeti faniyata boğulmak, hiçlere esir olmak değil, ebedî bir visali hakka bir lemhai marifet edinmektir. Basiretini toplıyanlar için küllîden cüz'îye, mebdeden müntehadaya, müntehadan mebde-e istintaç ile istikra reybi silmek için aklın yekdiğerine tekâlûf eden evvel ve ahırın vahdetini gösteren iki şahidi, iki tarıkı mütenazırdır ki ikisinin hasılı, evvel-ü ahırî i'tikadı hakdır. Zevki vicdan da bu i'tikad ile hakka açılan bir

noktai şuurdur. Hakka fitratı iman ile doğ, bu iman ile tariki tecribeden doğru geç, hakka iman ile öl, ona

rücu et. İşte saadeti islâm, işte kalbleri marazlı o münafıkların hud'a yapmak istedikleri nuri hüda.

Lâkin onlar bu maraz ile ve bu marazın izdiyadiyle kalmıyacak ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾

onlar için Ahirette ve hatta Dünyada pek mulim, gayet acı bir azab da vardır. Bu azab bilhassa

﴿بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ﴾ « ا د ك ج ع ي ع » kıraetlerinde tekzipten (

يَكْذِبُونَ = yükezzibûn) okunur- Yalan söyler olmaları veya doğruyu yalan addetmeleri sebebiyledir.

Bunlar müstemirren yalan söylerler, imanları yok iken imanımız var dedikleri gibi daima eğriyi doğru,

doğruyu eğri gösterirler, azablarına sebep de bilhassa budur. Çünkü yalan evler, azablarına sebep de

bilhassa budur. Çünkü yalan evvelâ Dünyada büyük bir vicdan azabına sebebdir. Yalancılar su üstünde bir

yonga gibi çalkalanır ve her lâhza bir

Sh:»232

iğneli beşikte yatıyor gibi yaşar. Gerçi Dünyada bu da bir i'tiyat olur ve o azap gide gide bir nevi uzubete

münkalip olur, onu adeta kaşındırır. Maamafih bu kaşınmanın tadı bir uyuz hastalığının kaşıntıları gibi

kanatan, boğucu elemelerle karışık bir tattır. Lâkin bunun ve bu yalan i'tiyadının Ahiretteki azabı büsbütün müdhıştır. Çünkü yalan söylye söylye kalb mütemudiyen intibaatı kâzibe ile kaplanır. Ruh artık bununla nemâlanır. Hayatı ruhiye bir âlemi evham, bir sahai butlan olur kalır. Nuri hak oraya ara sıra yanar döner bir yıldız böceği halinde görünen bir fener gibi gelir. Artık o kalb ve onun gözleri, kulakları nef-u darri, hayr-ü şerri seçemez olur, kâr der zarara koşar, hayır der şerre koşar, gülistani ateş görür kaçır, ateşi Cennet sanır atılır. Derken rahmeti Hak ile arasına kalın bir sur çekilir ve fakat bu surun ara sıra açılır bir kapısı bulunur, o açılırsa nuri Hak, rahmet-ü saadet oradan kâh kâh imrenmek için görünür ve kapanır «

سُورَ لَهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ

nihayet bir kapanır, bir daha açılmaz olur. Onlar zülmeti butlan içinde ilelebet hasretle yanarlar, sönmek

bilmez kara bir ateş ile yanarlar. Bu ayette «فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا» buyurulduğu gibi diğer bir

ayette de «

وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَى رِجْسِهِمْ
وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ

bütün bunlar kavanini ilâhiyedir. İman eden kazanır, etmiyen de yanar, yakılır.

Bu münafıkları teşhis ettirecek ve azaplarında esbabı müşeddide olacak, nifaklarına müteferri bazı evsafı

seyyileri daha vardı şöyle ki:

11. ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ﴾ Bu ayet balâdaki «
يَقُولُ آمَنَّا» ya matuftur. Bunlara şu yer yüzünde müfsitlik yapmayın, fesat çıkarmayın, ortalığı ifsat

etmeyin diye tenbih ve nehi anilmünker yapıldığı zaman

﴿قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ﴾ hayır biz müfsit değil, muhlis adamlarız, ifsat değil

yalnız ıslah ve ıslahat yapan kimseleriz demektedirler böyle demişlerdir ve

Sh:»233

böyle derler. Bilhassa Ebüssüdüdün dahi izah ettiği veçhile bunu derken yaptıkları ifsadatı inkâr ile örtmek

isterler. Bunda asıl maksatları ise yaptıkları şeylerin ifsat değil mahzı ıslah olduğunu iddia etmektir. Çünkü

bunlar hakk-u hakikatı seçemediklerinden ve seçmek istemediklerinden, bozmayı düzeltmek sanırlar, yer

yüzünün fesadı, ibadullahın ahvalini bozan, gerek maişetlerine ve gerek Ahiretlerine müteallik işlerini

çığırından, istikametinden çıkaran fitneler, harplerdir. İfsat da bunları ve bunlara bâis olacak şeyleri ihdas

etmektir. Münafikîn de böyle yapıyorlardı. Mü'minlerin içine karışıyorlar. Esrarlarını kâfirlere ifşa ve onları

ehli iman aleyhine taşvik ediyor. İnsanları tutuşturmak, mü'minleri bozmak, ızrar etmek için fırsatlar icat etmek ve fırsatlardan istifade eylemek gibi şenaatler yapıyorlardı. Mü'minler de bunları teyakuzlariyle gözden kaçırmıyorlar, gaflet etmiyorlar ve nehyi anilmünker vazifei diniyesini yapıyorlar. Sureti münasibede nasihat ve ihtaratta bulunuyorlardı lâkin münafıklar ne nasihat dinlerler, ne de dinlemek isterler. Bunlara karşı « إِنَّمَا نَحْنُ مُصَلِحُونَ » derlerdi, mü'minler bunların yalan yanlış islahcılık davasına inansınlar mı? İşte Cenabı hak bu noktayı şu tenbih ile tenvir ediyor:

12. ﴿أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِن لَّا يَشْعُرُونَ﴾ Ey ehli iman!. sakın

aldanmayınız uyanık durunuz, bunlar müfsidîn güruhunun kendisidirler, güruhi müfsidîn dedikleri ancak bu kısım kimselerdir. Bu muhakkak, lâkin bunlar böyle olduklarını hissetmezler, buna da şuurları olmaz.

Bunların bu gün şuurları olmadığı gibi yarın da yoktur. -Dedik ya, marazı kalb, marazı reyb onlara herşeyi ma'kûs gösterir.

13. ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمِ امْنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ﴾ bir de sade lâf ile, mücerret

Allaha ve Yevmi ahire iman ettik demekle iman olmayacağı ihtar edilmek ve emri bilma'ruf yapılmak için

bun-

Sh:»234

lara «şu nasın, şu tam insanların iman ettiği gibi, Peygambere ve ona inzal edilene ve ondan evvel inzal

edilene dahi zahiren ve batınan, kalben ve lisanen iman ediniz» denildiği zaman

﴿قَالُوا أَنْوْمُنُ كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ﴾ biz o sefihlerin, budalaların iman ettiği gibi

iman eder miyiz? Dediler, müsavata razı olmadılar.

Lûgaten Sefeh, re'y-ü revîşte hafiflik ve yufkalıktır ki akıl noksanından neş'et eder. Yani ucu budalalığa

varan hafifliktir, fikirsizlik, temkinsizliktir ki mukabili ağır başlılık tam akıllılıktır. Şar'an de akıl ve dinin

muktezası hilâfına harektir ki mukabili rüşd-ü sedaddir. Lisanımızda sefahet de bu manada müteareftir.

Hasılı sefeh ve sefahet re'y-ü fikirde heva-vü hevese tabi olmak, akıl ile değil zevk ile hareket etmektir. Bu

da ya esasen budalalıktan ve ya akıl hükûmsüz kalmak itibarile budala halinde olmaktan neş'et eder.

Binaenaleyh münafıklar hasbellisan bunu budala manasında kullanıyorlar. Acaba münafıklar bunu

söylemekte ilânı küfr ederek nifaktan çıkmış, açıktan kâfir olmuş olmuyorlar mı? İmamı Vahidî buna

cevaben «bunlar bu sözü müminler arasında değil, aralarında izhar ediyorlardı. Cenabı Allah bunu haber

veriyor» demiştir. Lâkin bu, zahiri siyaka muhaliftir. Çünkü « إِذَا » « قِيلَ » ile « قَالُوا » nun aynı zamanda vukuunu ıktıza ediyor, gönüllerinden böyle dediler manası vermek de hilâfı zahirdir. Doğrusu bu söz tam münafıkça iki yüzlü, tevriyeli bir söz olduğundan biz süfeha, gibi iman edermiyiz tabirinin bir mahmili sahihi de mümkündür. Binaenaleyh bunu nasihat edenlere karşı söyledikleri zaman da kat'î bir ilânı küfür yapmış olmuyorlar, bu da münafıklığın ve küfri münafikanenin bir nev'i mahsusu oluyor ki «

« وَأَسْمَعُ غَيْرَ مُسْمَعٍ » demeleri gibidir.

Balâda münafıklar « وَمِنَ النَّاسِ » diye insanlardan sayıldığı

Sh:»235

halde burada « كَمَا أَمَّنَ النَّاسُ » diye insanlara mukabil tutuluyor, onlardan ayırd ediliyor ki

bunda ne güzel nükteler vardır: münafıklar nas ile müsavata razı olmuyorlar ve kendilerini mafevk ve

münevver, akıllı bir sınıfı mütemayiz farzediyorlar ve bu za'm ile onlara hud'a etmeğe cür'et ediyorlar. «

« أَمِنُوا كَمَا أَمَّنَ النَّاسُ » tekabül ve teşbihi de onların beğenmedikleri nasın onlardan daha

kemalli olduklarını ve kendilerinin de onlar gibi iman ederek naili müsavat olmalarını ve böyle olması

kendileri için tedenni değil, terakki olduğunu anlatıyor ki bu onlara «siz henüz insan değilsiniz, insan olunuz» mealinde bir ihtarı tazammun ediyor. Münafıklar da cevapta o nası tahkir ediyor, o budalalar diyor, musavata razı olamıyorlar ve böyle yaparken hem bu tefrikte Allahın kendilerine iftira etmediğini halleriyle tasdik ediyorlar hem de iman hususunda kendilerine bir hakkı temayüz verilmediğinden dolayı müsavi iman teklifini reddeyorlar, fakat sarahaten biz iman etmeyiz de demiyorlar. Kendilerinin hususî ve başka bir imanları olduğunu ve olması lâzım geldiğini ima etmek istiyorlar. Nâs nazarlarında muhakkar, budala oluyor. Bunun için Cenabıhak yukarıda « وَمِنَ النَّاسِ » diye alelîtlak nâstan sayıyor. Burada da nasınkemalini göstererek münafıkları kendi ikrarlarıyla insanlardan saymıyor.

Filvaki lisanı Arapta da « النَّاسِ =ennas» tabiri makamına göre kâh tazim ve kâh tahkir manasını ifade eder. Demek ki iman hususunda münafıkların, ehli reybin saplandıkları fikri mahsus, imanın insan için bir tuzak olması ve binaenaleyh sırasında yalnız ilcamı avam için kullanılması noktasında toplanır ve bunun için kâfirlerle beraber yaşamak imkânını gördükleri zaman imanın lakırdısından bile sıyrılırlar, mü'minler içinde yaşamağa mecbur kaldıkları zaman da imandan bahsederler. Lâkin havassın imanile avammın imanı arasında zarurî bir fark ve temayüz bulunacağı davasından feragat etmezler,

halbuki

Sh:»236

dini islâmın teklif ettiği şeraiti iman, hakk-u hakikatın en umumî ve en küllî olan hututü esasiyesi olduğu için

aslı imanda ve şeraitinde havass-u avam farkı mevzuubahs olamaz, bu fark o imanın a'malinde ve meratibi

kemalinde mevzuı bahs olabilir mebdei küllîde müsavat başka bunda terakki mes'elesi yine başkadır.

Halbuki ehli rey esası imanı, safveti kalbi, ihlâsı budalalık telâkki ettiklerinden, mü'minlere aldatılmağa

müheyya, sâdedil, budala gözile bakarlar. Fakat Allah tealâ buyuruyor ki

﴿الَّا اِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلٰكِنْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ şunu muhakkak biliniz ki,

süfeha, budala, ancak o münaflıkların kendileridir, lâkin bilmezler - gerçi onlar kendilerini, ilm-ü marifette

herkesten mümtaz görmek isterler ise de onların ilim ile münasebetleri yoktur. İlim bir ikan işidir. Hele

istikbale ait olacak ilim, ikanlı bir mantık ve istintac işidir ki başı imanı hak, gayesi visali Hakdır. Onlar ise

baştan nihayete reybile meşbudur. Yukarıda münaflıkların evvelâ « مَا يَشْعُرُونَ » nefyi hal, saniyen «

لَا يَشْعُرُونَ » nefyi istikbal sıgasile hiss-ü şuurları, burada da « لَا يَعْلَمُونَ » diye ilimleri nefy

olunmuştur ki bunda hem mebde ve gaye itibarile zemm-ü tevbih noktai nazarından tedrici bir terakki vardır

ki tezayüdi maraz ile mütenasıptir, hem de ilim ile şuurun mevzu farklarına işaret vardır. Din ve iman,

sefahet ve ademi sefahet mes'elesinin sadece hiss-ü şuur ile değil, ilm ile alâkadar olduğunu ifade

ediyor.

Bu munafıkların mü'min olmadıklarını ve ahlâkan ne kadar düşük olduklarını şununla daha iyi

anlarsınız: 14 ﴿وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا﴾ bir de bunlar mü'minlere

rast geldikleri zaman alelittlak (amenna) derler, budala zannettikleri mü'minlere yaltaklanır, yüzden

hulûskârlık, mürailik ederler, ﴿وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ﴾ kendi şeytanlarına, gizli

mukavelelerle, gizli meclislerde kendilerine gizli gizli fitne

Sh:»237

ve fesat dersi veren mütemerrit, çıfıt, şeytanat üstütlarına tenhaca varıp halvete çekildikleri zaman da

﴿قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ﴾ biz her halde sizinle beraberiz, bundan emin olunuz derler, şeytanatta

beraber olduklarına ıkrar verirler ve müminlere karşı yaptıkları mümaşattan kuşkulanmasınlar diye suali

mukaddere cevap makamında şunu da ilâve ederler: ﴿إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزُونَ﴾ şüphe yok

ki biz başka değil, hep müstehzi takımıyız, hep böyle istihza, alay eder dururuz derler ve ahlâksızlıklarile

ifihar ederler. -Sadakat arzerderken hiyanetlerini, şecaat arzederken sirkatlerini söylerler. İşte ilim ve akaidde istihfaf ve istihzanın mucibi küfrolması hakkındaki kaidei külliye bu gibi ayetlerin mazmunudur.

Rivayet olunduğuna göre Abdullah ibni Übey yardaklarile bir gün sokağa çıkmışlar, sahabei kiramdan bir kaç zatın karşıdan gelmekte olduklarını görmüşlerdi. İbni Übey yanındakilerine «bakınız ben şu gelen budalaları başınızdan nasıl savacağım» demiş ve yaklaştıkları zaman hemen Hazreti Ebi Bekrin elini tutmuş, «merhama, Seyyidi beni Temim, şeyhulislâm, Resulullahın garda sanisi olma, nefs-ü malini Resulullaha bezletmiş bulunan Hazreti Siddik» demiş, sonra Hazreti Ömerin elini tutmuş «merhaba seyyidi beni adiy, dininde kavi, nefs-ü malini Resulullaha bezletmiş bulunan Hazreti Faruk» demiş, sonra Hazreti Alinin elini tutmuş «merhaba Resulullahın amca zadesi, damadı, Resulûllah sallâllahü aleyhi vesellemeden maada bütün beni Haşimin seyyidi» demiş ve işte o zaman bu ayeti kerime nazil olmuş. Daha tafsili diğer bir rivayette Hazreti Ali «ya Abdullah Allahdan kork, münafıklık etme, çünkü münafıklar şerri halkullahdır» demekle «müsaade et ya Ebelhasan benim hakkımda böylemi söylüyorsun vallahi bizim imanımız sizin imanınız gibi ve bizim tasdikımız sizin tasdikınız gibidir» demiş ve ayrılmışlar,

Abdullah ibni Übey arkadaşlarına «nasıl yaptım gördünüz ya: İşte siz de bunları görünce böyle yapınız»

demiş onlar dahi «sağ ol, sen bizim içimizde ber hayat oldukça hep böyle hayırlı istifadeler ederiz» diye

kendisini meth-ü sena etmişler, müslümanlar da varıp Hazreti rısaletle haber vermişlerdi ve akıbinde bu

ayet nazil oldu» dahi denilmiştir. Bu rivayete göre «amenna» diyen esasen İbni Übeyyibni Selûl oluyor ve

bu sözle arkadaşlarını da temsil ediyor. Balâda « وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ » diye müfret

suretinde başlanması da bunu ima eyliyor. Fakat ayette bunların hepsinin beraber varıp tenhada, halvette

görüştükleri şeyatinin, şeytanat muallimlerinin bunlardan ve İbni Selûlden başka ve birden ziyade bir cemi

olduğu tasrih buyrulmuş olması ve « إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزُونَ », « إِنَّا مَعَكُمْ » fıkralarının

sureti sevki, bu şeytanların güruhu münafıkînin arkasında ve onlardan hariç ve fakat onlarla gizli bir alâkayı

haiz hafi bir teşkilâta delâlet ettiği aşikârdır. Ayeti kerime hâdisenin daha derin, daha gizli menbalarda

cereyan ettiğini göstererek Resulûllahi ve ehli imanı tenvir etmiştir. Bunun için bir çok müfessirin, bu

şeyatinin, Reisi münafıkînden başka rüesayi müşrikîne ve أَحْبَار = ahbari Yehuda işaret olduğunu

nakletmişlerdir.

ŞEYTAN - Şeytan her hangi bir mütemerrit, yani azgınlıkta, şerr-ü habasette fevkalâde bir temayüzle

sınıf ve eşbahinin haricine çıkmış şirir, anut manasına bir ismi cinstir ki gerek insandan, hayvandan, yılan gibi mahlûkatı zahireden ve gerek sair mahlûkatı hafiyeden alâkai ruhiyesi bulunan habislere ıtlak olunur. İnsan şeytanı, hayvan şeytanı, cin şeytanı denilir, nitekim Kur'anda şeyatını ins ve şeyatını cin tabirleri çok defa gelecektir, insan görünür, fakat esası habaset ve şeytanatı görünmez asarile belli olur. Binaenaleyh insan şeytanında bile şeytanlık bir emri hafidir. Bunun için şeytan ismi gizli bir kuvveti habise, bir ruhi habis mülâhazasına raci

Sh:»239

olur. Ve şeytanı ins, şeytanı cinne merbut demektir melek mukabili olan şeytanı cin yani gizli şeytan, bazı felâsıfece yalnız mücerredatı maneviye olarak izah edilmiş ise de bunun maddî haysiyetini de inkâr etmek doğru olamayacağından buna habîs olan maddî kuvvetleri dahi ilâve etmek zarurîdir. Ve Ehli sünnetin izahı böyledir. Bu suretle şeytan ismi cins bilhassa gayri mer'i olan ervah ve kuvayı habiseye ism olmuştur ki hilkatte her cins bir ferdi evvel ile başlamış olduğundan şeytan denilince bu cinsin babası olan o ferdi evvel yani iblis hatıra gelir ve ozaman ismi has gibi olur. Şeytana İfnsı farisîde diyv denilir ki bu kelime Garbe dolaşmış aksine ilâh manasına diyö olmuştur. Eimmei lûgatın beyanına göre şeytan kelimesi mefhum

noktai nazarından bir manayı vasfıyî haizdir. Ve bunun iştikakında iki kavî vardır. Birisi Sibeveyhin dediği

gibi uzaklık manasına (شَطْن) maddesinden **فيعال** veznindedir ki baid, uzak demektir. Filvaki şeytan

da haktan uzaktır. Ondan da uzaklaşmak lâzım gelir, diğeri ihtirak veya butlan manasına (شَيْط) maddesinden

فعلان vezninde olmasıdır ki yanmış ve batıl demektir. Filvaki şeytan da böyledir. Bu surette kelime

alem olmadığı için münsarif olmuştur. « شَطْن » maddesinin lisanı Arabın gayride de bulunduğu mevzu

bahs oluyor. Binaenaleyh şeytan bir ismi cinstir. Bundan şeytanı cin cinsi tebadür etmekle beraber şeytanı

inse dahi hakikat olarak ıtlak edilir ve hattâ hayvana bile, nitekim Hazreti Ömer Şama teşriflerinde bir ata

bindirilmiş idi, biner binmez at çalım yapmaya başlayınca hemen inmiş ve beni bir şeytana bindirdiniz

buyurmuş idi. Bu âyette ise insan şeytanları olduğunda müfessirinin ihtilâfı görülüyor.

Bu yedi âyette münafıkînin mahiyetleri, haleti ruhiyeleri, evsaf ve şenaii sabiteleri kemali belâğat ve

vecazette fezleke edilerek ihbar buyurulmuş, başdaki « وَمِنَ النَّاسِ »

âyetinin mazmumuna nazır olup onu ezher cihet tafsıl ve izah eden bu yedinci âyet ise, onların bütün ruhlarını kendi ıkrarlarile iki kelimede hulâsa ederek gösterivermiştir.

Şüphe yok ki bu şenaatleri işidenlerin derhal gayızları kaynar ve onların azabı elime istihkaklarını teslim etmekte hiç tereddüd etmiyerek kahrolsunlar diye feryatta isti'cal eder, ve cenabı Allahın hemen bunları mahv etmesini veya asınız, kesiniz gibi bir emir vermesini hırs ile gözetir ve bu hırs ile bir lâhza imhallerini görmemek ister. İşte Cenabıhak hassasiyeti islâmiyenin böyle heyecanlı bir dereceye geldiği nazik bir dakikada bütün bu heyecanı teskin ve endişeleri izale etmek için derhal buyuruyor ki 15.

﴿اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ﴾ Allah onlarla

iztihza ediyor ve daha edecek yani kendilerini maskaraya çeviriyor ve daha çevirecek de, böyle kalb körlüğüle şuursuzluk, basiretsizlik idraksizlik içinde tuğyan edip gitmelerine adetâ medet ve imdat ediyor ve azgınlıklarına meydan veriyor, tabiri aherle körükörüne tuğyanlarında sürüklenip götürüyor.

Bu istihzai ilâhî cümlesinden olmak üzere bunlara Dünyada müslüman muamelesi yapılır, cemaati islâmiye haricinde tutulmazlar. Münafık olmiyan gayri müslimler gibi âyinlerinde, ahkâmı mahsusasi

diniyelerinde serbest değillerdur. Münafıklara gerek ibadât ve gerek muamelta müteallik ahkâmı ilâhiyenin hepsi müslümanlar gibi tatbik edilir, müminler bunlara dikkat etmeğe, bu hususta gözlerini açıp mücahede etmiye, zimamı hükmü ellerinde tutmağa memur edilmişlerdir. Bunda başlıca üç hikmet vardır: birincisi islâmın sabr- sekineti, ulvvi terbiyesi, semahati ruhiyesidir. İkinçisi, bu sayede bunların muhiti islmde ve ahkâmı islâmiye altında yetişecek olan evltlarından ciddî mü'minler yetişmesine imkân bırakmaktır.

Sh:»241

Üçüncüsü de bu münafıkları kalben iman etmedikleri ahkâmı ilâhiyenin tatbikatına mecbur etmek suretile her lâhza gönül azabı içinde bırakmak ve maskaralıklarının cezasını Dünyada dahi ekdirmektir. İstihza ilâhîden biri budur. Ahirete gelince: «

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ» olduktan başka bunların

orada da istihza muamelesine maruz kalacakları, Cennetin kapıları kendilerine gösterilip gösterilip de kapatılvereceği hadisler de beyan olunmuştur. Bu gibi muamelede Cenabıhakkın ben ve biz gibi

mütekellim sigasile hitab etmeyip de gaib gibi Allah buyurması izharı celâl ve kibriya içindir. Meselâ bir

kumandanın, maiyetine hitaben ben şöyle istiyorum demesile kumandanınız böyle istiyor demesi arasında ne büyük fark vardır.

İstihza bir kimseyi hezl içinde maskara etmek ve şeref-ü haysiyetini kırmak istemektir. Kesr veya katli seri manasına (هزء) den mehuzdur. Burada Allah tealâya istihza yakışır mı diye hatıra derhal bir sual gelir.

Lâkin, Allaha isnat olunan ekseri fillerde ve sıfatlarda gayatı murat olduğunu Fatıha da görmüştük.

Mâlumdur ki istihzadan gaye hezl değil şeref-ü haysiyeti kırarak maskara etmek ve budalalığı işrap edip

sezdirmeden tahkir ve istihfaf eylemek ve bundan bir rıza duymaktır. Halbuki münafıkın gibi müstehzilerin

çoğu istihza ettikleri kimseleri hakikaten tahkire muktedir olamazlar da çok vakit, budalalık, hakaret

müstehzilerin kendilerinde kalır ve onunla eğlenirler. Halbuki cenabı Allah rızası hilâfına hareket edenler

hakkında adaleti ilâhiyesini ızhar etmek için böyle bir tahkir ve tezlili murat ettiği zaman onları bihakkin

tezil ve terzil eder. Ve bütün kâinat nazarında bednam eyler de o, bir mecnun gibi kendisinin bu halinden

haberdar bile olmaz. Ayıplarını gizliyorum zannederken bütün âleme teşhir eder de farkında olmaz.

Dünyada şuurun bu tarzı insilâbı en büyük betbahtlık olduğunda ise hiç şüphe yoktur.

İşte Allahın istihzası ki bunu ancak Allah yapabilir ve bu bir madeleti ilâhîyedir. Ve her adalette rızayı ilâhî vardır. Birisi süslenmek ister ve karşısında altın yaldızlı bir kâğıt görür, okumasını bilmez, ziynet diye göğsüne yapıştırır, sokağa çıkar, ve bununla çalım satmak ister, görenler ise bakarlar levhada «haza rezil» yazılmış, zavallının haberi yok, olmak ihtimali de yok. İşte eliyazebillâh bu bir istihza ilâhî olur. Allah tealâ münafıkları tuğyanlarında böyle maskara eder. Bu manalar hasabiledir ki şer'an Allaha müstehzi denilmez fakat istihza eder denilir.

16. ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالََةَ بِالْهُدَى﴾ bunlar öyle kimselerdir ki

hidayet bedelinde dalâleti satın almışlardır. Hidayet tam ellerine değmiş, malları olmuş gibi iken onu

vermişler, dalâletle trampa etmişlerdir ﴿فَمَارَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ﴾ de ticaretleri kâr etmemiştir

﴿وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ﴾ ve kâr yolunu bulmak ihtimalleri olmamış, kâr yolunu tutamamışlardır.

-Bunlar hidayet ve muvaffakiyet nasıp olanlardan değildir, çünkü muamelei ticariyede başlıca iki maksat

vardır. Birisi sermayenin selâmeti, diğeri kârdır. Halbuki bunlar sermayelerin sermayesi olan hidayeti

vermiş yerine onun zayı demek olan dalâleti almışlardır. Binaenaleyh ne kâr kalmış ne kâr ihtimali, kâr

yolu. Bu ayet müttekîn hakkındaki «أُولَئِكَ عَلَى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ» ayetinin adili olarak

bil'ibare münafıkının hatimeî hallerini natıktır. Ve maamafih bil'işare bunların şeyatini olan keferenin akıbetlerini de müştemildir. Cenabı hak bunların hallerini, Dünyada her şeyden akdem bildikleri, ehassı emel edindikleri ticaret ve murabahacılık haleti ruhiyesine göre bir istiarei temsiliye ile tasvir buyurmuş ve hidayeti diniyenin nefsinde mühim olan ticareti dünyeviyeden akdem ve onun selâmeti için de bir şartı zarurî olduğunu anlatmıştır. Bu tasvirde ticaretin büyük bir medhi vardır. Fakat ticaret-

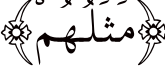
Sh:»243

ten evvel onun hakikî, lâzım bir yolu bulunduğuna ve bu yolun hüsni idrak ve tariki istikamet olduğuna ve ticarete yalan, hud'a entrika yolunun hakikî bir kâr yolu olmadığına tenbih ve binaenaleyh istikamet kanununa sarılabilmek için hidayeti diniyeye ermek şartı akdem olduğuna işaret buyurulmuştur.

Mahiyetleri bilinen, « لا • لا » diye haklarında iki defa teyakkuz ve intibaha davet vaki olan ve bu iki ayet ile de akıbetleri, hasarları tasvir buyurulan münafıkların içten içe gayei islâmî ve hayatî islâmîyenin hüsni cereyanını çığırından çıkarmak noktai nazarından mazarratları derkâr bulunduğu bir taraftan bunlar hakkında alenî kâfirden ziyade nazarı dikkati celp ile mü'minleri tenvir etmek, diğer taraftan

bu münafıkların nefselemlerdeki hasar ve akıbetlerini mahsûs bir surette ifrağ ederek kendilerini tehvil ve

herkesi nifaktan tahzir için bu babta temsilen dört ayet daha inzal buyurulmuştur şöyle ki:

17. -Mesel, aslında misil ve nazır yani bir şeyin benzeri, manendi manâsınadır ki

Kamus mütercimi beктаş diye gösterilmiştir. Şebeh, şibih, şebih denildiği gibi, mesel, misil, mesil denilir.

Saniyen vaktile bir hâdise ve bir tecrube münasebetile söylenmiş olup atalar sözü diye dilden dile dolaşan

güzel sözlere, darbı mesellere itlak edilmiştir. Çünkü bunların mevridi denilen ilk hâdiseler madrıbı denilen

son hâdiseye mümasil addedilerek temsil edilmiş bulunur. Sütten ağzı yanan yoğurdu üfler de yer gibi.

Salisen taaccüp ve istiğrap edilecek tuhaf ve ibretli bir hâle veya bir sıfata veya bir kaziyeye ve hikâyeye

dahi mesel denilir ki darbı mesel gibi dilden dile dolaşmağa ve her yerde söylenmeğe lâıyk olduğu cihette

ondan istiare edilmiştir. Bu sade nakil ve hikâye olunur. Darbı mesel gibi her iyradında bir teşbih temsil

manâsı mülâhaza edilmez, fakat ilk söylenişi

Sh:»244

hakikat de olabilir, bir istiarei temsiliye de olabilir, buna dâstan dahi denilir. Dillere dâstan oldu deriz.

Destan manzumeleri bundan mehuzdur. Bu manadan delil ve hüccet manâsına dahi gelir. Çünkü bu gibi meseller, gerek bir nadir hakikat olusun ve gerek bir tahyil ve temsil yani sırf bir masal olsun bir şöhreti şayiayı haiz buldukları zaman sırasında bazı hakikatler onlara teşbih olunarak ifade olunur. Meselâ bu iş kurt ile kuzu masalına benzer denilir. Birile diğerine temsilen istidlâl edilir. İşte Edebiyatta bir hakikati diğer bir hakikate veya bir hayale veya meşhur bir mesele benzeterek misalî bir surette ifade etmeğe temsil tabir olunur ki teşbih veya istiare, hakikat ve mecaz kısımlarına ayrılır.

Edebiyatta tefhim ve cazibe noktai nazarından temsilin büyük ehemmiyeti beyaniyesi vardır. Çünkü alel'ekser akıllar vehimlerin müdahale ve tasallutlarına maruz olduklarından makulâtı hafiyeyi hüsni idrakten mahrum kalırlar, temsil ise vehimleri akla teshir eder de hakikati cahil, gabi kimselere bile tefhime vesile olur. Zira temsil, dakik ve rakik makulâtı hafiyenin nikab-ü hicabını atarak onları açık mahsusat kisvesinde ibraz eder de tanınmadık şeyleri tanınmış, görülmedik şeyleri görülmüş gibi izhar ve ifham eyler. İş bunun mevkiini bilmek ve hüsni istimal edebilmektir. Zamanlar olmuş ki edyanı salifenin ruhi makulâtı karinesiz temsilât ile ifham ve tamim edilmiş ve temsili, tersim ve teccim ile timsaller de takib etmiş ve bu suretle ruhlar unudulup putlara, timsâllere perestiş olunmuştur. İşte dini islâm «

الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ» âyetinde olduğu gibi imanı mahsûs-ü meşhuttan evvel doğrudan

doğruya aklî ve kalbî olan gaybe ve hakikatin mebdde ve mercii bulunan vahdeti Hakka ibtina ettirerek, ruhi insanîyi meselden hakikate, temsilden tahkike terakki ettirmiş ve Kur'an bu terakkiyi temin için hakikatleri kıymeti akliye ve kalbiyelerile

Sh:»245

muhkem bir surette beyan ve tebliğ ettikten sonra o hakaiki ma'kuleyi temsilât ile de ifhama takrip ve telkin eylemiştir. Ve bunu yaparken tahkik ile temsil arasına karinei zahire ikame ederek, hak ile batılı iltibastan mahfuz tutmuştur. Bu sebeple Kur'anın uslubı beyanında tahkiki mukabilinde temsilât ve muhkemat mukabilinde müteşabihat dahi bulacağız. İşte uslubı beyanda tahkik ve temsil temayüzüne ilk olarak bu âyetten başlıyoruz. Bundan evvel ahvali münafikîn tahkik tarikile tesbit buyurulmuş olduğu halde şimdi de temsili cihetine geçiyoruz. Bundan ve bir sahife sonraki «

إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا

Kur'an uslubı temsili dahi haiz olmakla hakaikını rumuz ve temsile boğmamış, hakkı zahirin hak, temsilin temsil olarak bilkarine anlaşılmasını iltizam ve temin eylemiştir. Binaenaleyh bu babda karinei mekaliye ve haliye bulunmayan mevakide tenakuz ile imkânı zatîyi seçebilen akıl karinesinin delâletine müracaat

olunur. Ve böyle bir karinei temsil bulunmadıkça zahiri Kur'an, mahzı istib'adı vehmî ile tevil olunamaz.

Bakınız bu âyette karinei temsil lâfzan bile ne kadar zahir ve müteaddiddir. «

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الذِّی

mesel, hali acib, vak'ai garibe manasınadır. Yani bunların halleri ve alehusus hidayeti verip dalâleti işıra

halleri ﴿كَمَثَلِ الذِّی اسْتَوْقَدَ نَارًا﴾ şu ateş yakan veya ateş yakanlar kıssasına

benzer ki birisi bir ateş yakmak istemiş ﴿فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ﴾ ateş parlayıp da

yakanın etrafındaki şeyleri aydınlatınca ﴿ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ﴾ Allah o kimselerin bütün

ışıklarını, daha doğrusu göz nurlarını alıvermiş ﴿وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ﴾ de onları

karanlıkta bırakmış ﴿لَا يُبْصِرُونَ﴾ ne aydınlık, ne bir şey, hiç bir şey görmez

olmuşlar

Sh:»246

görmez bir halde kalmışlar. -Ateş mi sönmüştü? . Bir hayli müfessirin öyle izah etmişler. Fakat ateş

sönmeden aydınlık devam ederken Allah onların görececek göz nurlarını alıvermiş olmak daha zahir ve daha

bedi'dir. Sahibi keşşaf « وَالْأَوْجَهُ أَنْ يُرَادَ الطَّبَعُ » derken bunu ihtiyar etmiş gibidir ki

ma'badi de bunu gösteriyor. Buyuruluyor ki 18. ﴿صَمُّكُمْ عَمَىٰ فَمَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ﴾

= bunlar sağdırlar, dilsizdirler, kördürler, bu halden dönüp evvelki nurlu hali bulamazlar. Daha vazıhı: Artık

kendilerine gelemesler, tamamen bihuş ve sersemdirler, binaenaleyh yolu nerede bulacaklar? Bu surette

sönen yalnız göz nurları değil bütün nuri şuur, nuri idrak olduğu anlaşılıyor ki bu mana «

«خَتَمَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَعَلَىٰ سَمْعِهِمْ وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ»

mazmuundaki hatm-ü tab'ın daha kuvvetlisidir. Bu surette kıssadaki ateş yakan, Nurları gidenlerin

haricinde kalır «وَالَّذِينَ» ve «حَوْلَهُ» «اسْتَوْقَدَ» zamirlerinin lâfzan ve manen müfret

olması zahir olur. Resulullahın davet ve hidayeti karşısında münafıkının ahvali de tıpkı müstevkidin

parlattığı ziyâ karşısında gözleri mintarafillâh görmez oluverenlerin hali gibidir. Arabda ateş yakmak tenvir

etmek, maksatlarile de yapıldığından bu manalarda kullanılır kezalik yangın çıkarmak gibi suikastle de

olabileceğinden fitne-vü fesat çıkarmak manasına da gelir. Ve burada ikisine dahi muhtemeldir. Bundan

başka davet hayra da olur, şerre de, binaenaleyh yangın çıkarmak ve şerre davet etmek manalarına telâkki

edildiği zaman, nurun alınması ateşin söndürülmesi demek olacağı zahirdir. Ve bu surette ateş yakan

zulümatta kalanlardan olur ki bu ateşi yakan münafıkların reisidir, «الَّذِي» müfreddir veya mecmumdur

ve «الَّذِي» cemi manasıdır. Ve bir çokları böyle tefsir etmişlerdir. Fakat ateş yakmak, tenvir etmek ve

hayre davet eylemek manasına tasavvur edildiği zaman gerek müstevkit ve gerek (مَنْ حَوْلَهُ) olan

zevil'ukulün nuru sönmemiş olduğu halde (مَا حَوْلَهُ) mazmununda dahil

olan

Sh:»247

hayvanat makulesinin nurları sönmüş ve o ziyadan ancak bunlar mahrum kalmış olurlar, bu takdirde ancak

(هُم) zamiri mahavlehudaki (مَا) içinde bulunan hayvan gibi insanlara raci olur. Evvelki surette mesel

için büyük bir bedaat ve harika yok gibidir. Gerçi yanan bir ateşin nagihan sönuvermesi garip ise de

şiddetli bir rüzgâr gibi bir sebeple az çok yine mu'tat görünür. Fakat ziya dururken şuurun, kabiliyeti rü'yetin

esasından gaip oluvermesi ilâhî bir harikadır. Ve meselin en bedîf noktasını teşkil eder. Bundan başka

evvelkinde temsil basittir, bir hey'eti diğer bir hey'ete teşbihtir. İkincide ise iki hey'etin mülâhazasından

mürekkep bir hey'eti, diğer böyle bir heyete teşbih suretile bir mertebe daha terkip vardır: Peygamberin

davet vehidayeti karşısında münafikîn, «müstevkit» karşısında etrafındakilerin bir kısmı. Daveti

Muhammediye ve onun irşadı baki ve fakat münafikînin nuru iz'anlarını Allah almıştır ve belki bunların içinde

ibtida imanı kalbî dahi nasip olduğu halde bilâhare nifaka sapan, kalben irtidat ederek nuru imanını zayi

edenler bile bulunmuştur. (Nazmı Kur'an) işte bu temsili, böyle tabakatı meani ile zuvücuhi kesire halinde

ibraz etmiştir ki her birinin bir vechi sahihi vardır. Daveti Muhammediyenin istikadı nâr ile gösterilmesi ise ikinci temsilde görüleceği üzere şunu ifham eder: bu davet bir taraftan tebşir, diğer taraftan inzarı muhtevidir bu davet cennetin mukabilinde bir de narı Cehennem gösteriyor. Bu ateşten kaçın, şu Cennete koşun diyor, münafıkların da tebşirata ağızları sulanıyor, inzardan da başları dönüyor, ağızdan amenna diyorlar, hidayet buraya kadar geliyor, lâkin kalblerine iman girmiyor, çünkü nuru ızanları sönmüş, fenalığa ceza veren âdil bir Allaha inanmak istemiyorlar, her türlü emellerine kul gibi hizmet edecek adaletten âciz bir ilâh istiyorlar.

19. ﴿أَوْ كَصَيْبٍ مِّنَ السَّمَاءِ﴾ -«kemeseli sayyibin», yahut

«kemeseli

Sh:»248

zisayyibin» takdirindedir ki evvelinde münafıklar kıssası toptan sayyib kıssasında teşbih olunmuş ve kıssaların müfredatlarında müşabehet gözedilmemiş bulunduğundan sade teşbihi mürekkep, ikincide ise kıssaların eczasında dahi teşbih gözedilmiş bulunacağından buna da teşbihi mefruk veya müferrak denilir.

Sayyib filasıl isabetin sülâsisi olan « صَوَّبَ » masdarından sıfatı müşebbehe olup şiddetle dökülen yağmura, bir de şiddetli buluta isim olmuştur. Sema, manayı ahassiyile gök dediğimiz şu kubbe, başımızın yukarı tarafında direksiz, telsiz açılmış koca şemsiyedir ki lisanı Nebevîden sakfı merfu ve mevci mekfuf diye rivayet edilmiştir. Esası manası yüksek demektir ki insanın üst tarafına gelen her yüksek şey'e ıtlak olunur. Ve her ufkun bir Seması olur. Âlemi ervah ve ukul dahi bir veya müteaddit semalardır. Binaenaleyh سَمَاءٌ = Sema kelimesi esasen izafî bir manâyı haiz bir ismi cins olup küllî veya cüz'î taayyün kasd edildiği zaman « السَّمَاءُ » = essema» denilir. Burada yağmur denildikten sonra gökten geldiği malûm iken « مِنَ السَّمَاءِ » denilmesi bütün bir ufku kaplıyan Semayı malûmı tasrih ederek bu yağmurun bir taraftan değil Semanın her tarafından geldiğini anlatmak ve meselde yağmurla beraber bütün o manzarai Semayı tasvir ettirmek ve bir de sayyibin evvelâ yağmur manâsını tebadür ettirmek nûktelerini haizdir.

Manâya geelim: Yahut o münafıkların hali bir yağmur kıssasına, tabiri aharla yağmura tutulanlar

kıssasına benzer ki Semanın her tarafından bardaktan dökülür gibi boşanmış kuvvetli bir yağmur

﴿ فِيهِ ظُلُمَاتٌ ﴾ onda türlü türlü karanlıklar var. -Gece karanlığı, kara sayyib bulutu Dünyayı

kaplamış yağmurun kesafeti de bunlara munzam olmuş, insanın içini sıkıyormu sıkıyor, göz gönül

kararıyor mu kararıyor. Binaenaleyh zulmetler

Sh:»249

katmerlenmiş, iç dış zifirî karanlık, bundan başka ﴿وَرَعْدٌ﴾ dehşetli bir gök gürültüsü, titretici bir patlayışı gürleşiyi var ki beyinlerde çatlıyor, afakta gürleyor, ﴿وَبَرْقٌ﴾ bir de şimşek, şimşek çakışı; çakıp şakıdıkça, parlayıp yıldırarak bir lemhai ümmî gibi karanlıkları yarıyor, yürekleri ağza getiren bir halecan veriyor. Bunlara tutulanlar

﴿يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ﴾ yıldırarak geldiği için

yıldırım ve çarptığını mahv ettiği için saika ve cem'inde sevak denilen, gözlere şimşek kulaklara ra'd

halinde tezahür eden ucu nereye dokunursa ifna eyliyen, insanı ve hayvanı bir anda mahveden, madenleri

eriten, demiri mıknatıslayan, mıknatısların kutuplarını alt üst eden, hasılı « الصَّوَاعِقِ » denilince her

türlü mesaip ve mehalikile malûm bulunan o ateşin kamçılardan, o dehşetli şirarelerden, yıldırımlardan

parmaklarını kulaklarına tikiyorlar, bunu da ﴿حَذَرَ الْمَوْتِ﴾ ölüm korkusile, ölümden sakınmak

için yapıyorlar, lâkin kulak tıkamak neye yarar, korkunun ecele faidesi ne?

﴿وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ﴾ Allah bütün kâfirleri her taraflarından, içlerinden,

dışlarından, Dünyalarından, Ahiretlerinden kuşatmıştır. -Kudreti ilâhiyenin ihatasından harice çıkmak

mümkün mi? Allahın izni olmadıkça bundan kurtulmalarına ihtimal mi var? Yıldırımdan korkulmaz mı?

Ölümden sakınılmaz mı? Evet amma bunlardan daha evvel Allahdan korkmak ve onun azabından

sakınmak lâzımgelir, yıldırımları yapan kim; bütün bu alâmetleri belirden kim? Bulutların arasından, o su

hazinelerin içinden bu ateşleri çıkartan kim? Onları tâ uzaklardan kulaklara işitdiren, gözlere gösteren kim?

Sakınmak hissini veren ona göre tedbir almak kabiliyyetini ihsan eden kim? O yıldırımların huruc

noktalarını, isabet noktalarını tayin

Sh:»250

eden ve bulutları ona göre sevk-u idare eden kuvvetler, melekler kimin? Hepsi hepsi Allahın, yıldırımlar da

Allahın bir belâsı, azabının bir nümunesidir. Bunlardan korkup sakınmak isteyenlerin daha evvel Allahdan

korkmaları ve onun evamirine, kanunlarına ittiba ederek felâketten sakınmanın, nimetine ermenin yolunu

bilmeleri icap eder. Bir Allah korkusu insana bütün korkuları attırır, izni Hüda ile her korkudan kurtulmanın

bir çaresi vardır. Fakat Allahdan kurtulmanın imkânı yoktur. O da iman ve teabbüd ister, kanunlarının,

emirlerinin tatbikını ister. Ona bununla yaklaşır, azablarından bununla korunulur, felâh bulunur. Yoksa

ra'd-ü berkı gördükten sonra yıldırımdan korkmanın kulak tıkamanın hiç bir faidesi yoktur, şimşek çakınca

olacak olur, yıldırım yerini bulur. Ra'd işidildiği zaman da bunlar beş on saniye evvel olmuş bitmiştir.

Ümid-ü beşaret şimşegin yaldızlı çakışında değil, ra'din gümbürtülü gelişindedir. Bilmiyenler ra'di berkten

sonra, yıldırımı da bu gürültü ile beraber gelir zannederler. Halbuki yıldırım şimşekle düşer, esasen ra'd da

onunla beraber patlamıştır. Daha esasında ra'd, o yıldırımı çıkaran sarsıntıda, sadmede' darbededir.

Bulutlara havaya bu darbeyi vuran bir kuvvet, onu idare eden bir melek vardır ki ra'd ismi ona kadar

dayanır, bu kuvvet, bu melek buluttan buluta, buluttan havaya darbeyi indirdiği zaman sademesinden bir

gürültü ile bir ateş, bir şirare çıkar, berk, şimşek bu şiraredir, yıldırım bundadır. Ses ağır gelir sonra işidilir ve

geldiği zaman size geçmiş olsun, biiznillâh yıldırımı düşürdüm siz kurtuldunuz der. Binaenaleyh hâdis

zahiren zannedildiği gibi berk, sonra ra'd ve saika değil, hakikatte ve indallaha ra'd ve berk ve saika

suretindedir. Size de berk ve saika ve ra'd halinde görünür ve işidilir. Bunu bilmeniz, anlamanız lâzım gelir.

Bunun için Allah tealâ «ra'dün ve berk» buyurmuş. Ra'di takdim et-

Sh:»251

mekle beraber aralarını mutlak cem için olan «vav» ile raptetmiş, «berkun sümme ra'dün» buyurmamıştır.

Bunu fünunı tabiiye okumamış olan Nebiyyi Ümmî Hazretleri kendi kendine elbette bilemezdi, Allah bildiriyor, ehli ilm-ü fen de bunu tasdik edeceklerdir. Ederken vahyi ilâhînin hakikatini anlamaları icap eder.

Hele elektrik hâdisatıle bilistidlâl görülmeyen esiri bulmağa çalışanlar, Allahı daha evvel anlamalı, Peygamberine vahyinin hakkiyetini de hiç olmazsa bu gibi ince noktalardaki te'yidatı fenniye ile itiraf etmelidirler. Ra'd sesi bir tesbih olduğunu, bunu işidenlerin hamd-ü şükretmesi lâzım geldiğini de unutmamalıdır. Saika cidden müthişdir. Bir belâyı ilâhîdir. Ve berk ile beraberdir. Lâkin bundan tevakki etmek, maddî ve manevî bir siperi saika bulmak evvel gerektir. O da Allahı, evamirini ve kanunlarını tanımakla olur. Berk çakdıktan sonra kulak tıkamanın hiç bir manası yoktur. O zaman insan kurtulursa mahza inayeti Hak ile kurtulur ve gök gürültüsünü işittiği zaman da kurtulmuş olduğunu bilir. O vakit kudretullaha hamd-ü şükretmesi lâzım gelir. Bunlar ve bunları anlatan Kur'an hep ayatı haktırlar, bu davetlere, bu irşadlara kulak tıkmak ne bedbahtlıktır.

Ra'd-ü berkin, saikanın hakikatî maneviye ve maddiyesini izah için, lûgavî, dinî ve hikemî tarifler vardır:

Lûgavîsi; ra'd buluttan çıkan müz'îç sesin ismidir ki iptida anî bir patlayış ve sonra hayli mümted bir gürültü olur, biz buna gök gürlemesi deriz. Bu kelime esasında titremek veya titretmek tabiri aharle zangırdamak ve zangırdatmak manalarile alâkadardır. Berk, parıldamak, yıldaramak manasile alâkadar olup buluttan anî

olarak çıkıp yıldararak, şakiyarak sönüveren bir parıltının ismidir ki lisanımızda şimşek tabir olunur.

Bunun çakmasına da denilir. Saika, gayet şiddetli, serii hâil bir sadme bir çarpıştır ki bir ateş parçasile

çarpdığını imha eder

Sh:»252

bu münasebetle mevt, şiddetli azap manâlarına da kullanılır. Lisanımızda buna yıldırım denilir ki yıldırma ve

yıldırma manâlarile münasebeti zahirdir. Ragıp der ki ra-dü berk ve saika haddi zatında bir şey'in üç

muhtelif tesirleridir.

Dinî izahı: Bulutları Allahtealânın iradesine göre yağmur yağacak yerlere sevk-u idare eden bir melek

-yani müdrik ve muharrik bir kuvvet- vardır ki ismine « الرعد » denilir. Bu melek rüzgâr melâikesinden

başka olarak bulutları sureti mahsusada zecr-ü sevk eder. Bunun sevki rüzgârın sevki gibi taş

yuvarlarcasına değıldir. Bu tıpkı bir çobanın tağanni ederek deve sürmesine benzer -tabiri aharle ruhun

bedeni idare etmesi, sözün, nağmenin diğetine tesir yapması gibi batından icrayı nufuz eden ruhanî ve

kuvvanî bir tesirdir- bu melek bulutlarda bir tahallüf gördüğü zaman çarpar, haykırır, bu haykırış onun

kudreti ilâhiyeyi ilân eden bir tesbih ve tekbiridir. İşidilen gürültü, zahîrî rad budur. Haykırırken hiddet-ü şiddeti ziyadeleşince ağızından ateş saçar, diğêr bir tabir ile nurdan ateş kamçılar çalar. Görülen berk bu kamçılardır. Saika bunun ateşin darbesidir. O kamçının ucu nereye dokunursa ihlâk eder. Bunun hepsi o bir melekin yani « الرعد » in bir darbesinden ibarettir. Bu darbenin havaya ve dolayısıyla ruhu insanınin semî kuvvesine tesir ve tezahürü savtı rad, daha inceden ve daha sür'atle basırasına tesir ve tezahürü şimşek ve dokunduğı şeye lemîs tezahürü saika namını alır. Bulutdaki hâsılı te'siri de itaattir. Ve bunların hepsi Allahın emrini icra etmekten ibarettir. Bu âyetde « رعد », savtı ra'd manasına olmakla beraber aslına da işarettir « وَيَسْبِحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ ». Bu meleke melekî ra'd, melekî zecr, melekî vakd, berk fi'line de darbei melek, مصع melek denilmiştir.

İşte devri eshabdan itibaren en mütekaddim müfessirini kiramın mervi olan beyanatına göre ra'd-ü

berk

Sh:»253

ve saika hâdiselerinin hakikati böyle kuvvet mebbe'ine irca edilmiş, fakat kör kuvvet değil, kuvvanî ve

ruhanî müdir bir muharriki müdrük olan melek kuvvetine icra edilmiştir. Fennî izahların hiç biri buna muhalif olmamış ve bu daireden çıkmamıştır. Ancak kör kuvvette sıkışıp kalanların idraki buralara varamaz.

Binaenaleyh hikemî tarifine gelemiz: vaktile en meşhuru, bulutların isticâki, yani delk-ü temass ile çakmak taşından çıkan ses ve şirare suretile izah idi. Lâkin İbni Sina Şifasında bunu pek beğenmemiş bulutların tâ denizlerden, göllerden su buharı halinde çıkarken tamamen safi olmayıp az çok buharı duhanî ile ve bir az da hararet ile çıkmaları ve yükseldikçe su buharının daha evvel teberrüdü hasabile obirlerini arada tazyik etmeleri ve nihayet bu tazyikin iştidadı ile onların indifa ve iştiâl etmesi hususlarını dermiyan ederek uzun uzadıya izah etmiş ve hasılı demiş ekseriya ra'd-ü berkin sebebi hareketi rihiyedir ki ses çıkarır ve iştiâl eder ve bazan berk ve iştiâl dahi ra'de sebep olur, çünkü... Çünkü... ilah...

İbni Sinadan çok mukaddem olan İbni Ceriri Taberi tefsirinde diyor ki diğer bir takım ehli ilim, ra'd: dediler, bulutların altında boğulan rihin çıkıp fırlamasıdır. Ses bundandır. İbni Abbas Hazretleri Ebülhulde bir mektub ile «ra'd nedir?» diye sormuştu o da «الرعد ريح» diye cevap vermişti. Fakat İbni Abbas Hazretleri kendisi «الرَّعْدُ مَلَكٌ مِنَ الْمَلَائِكَةِ» diyordu. ilah... Demek İbni Sinanın rih nazariyesi de eski bir nazariye olmakla beraber bunun sebebini tâ deryalardan gelen buharı duhani ve hararete kadar götürmek noktai nazarı havayı nesiminin ve bulutların elektriklenmesi hakkında

kararlaşmıyan nazariyat miyanında Şimdiki fenni tabif dahi mevcut bulunuyor. Bu günkü izahatı hikemiyeye gelince; bunları elektrik hâdisatına tatbik etmişlerdir.

Ötedenberi Yunanca elektiron denilen kehrubada

Sh:»254

görünen bir cezb hassası vardı. Sonradan bu hassanın az çok her cisimde bulunduğu anlaşıldı ve buna elektrikiyet, kehrübaılık denildi, Hikmeti tabiiye uleması hâdisatı tabiiyede âdeten müessir olan hararet, savt, ziya, mıknatısiyet gibi bazı avamil sayarlar ki elektrik de bunların beşincisi oldu. Ve bunun tenevvüatı delkden husule gelen te'siratı kimyeviyye veya sair vesait ile husule gelip kuvvanî elektrikiyet denilen kısımları bulundu. Bu gün sanayide bir çok tatbikatı yapılan, altın gümüş yaldızlama, izabe ve sebk-ü sıyagat, telgraf, telefon, tenvirat, tahrikât ve tedavi gibi bir çok hususatta istifade edilen elektriğin istihsal ve isti'mali için muhtelif aletler, cihazlar, makineler yapıldı. Maamafih elektriğin esası ve mahiyeti ne olduğu tamamen anlaşılamayıp maddei nariye ve ziyaiye gibi farziyatta kaldı, Nihayet hararet ve ziya gibi ecsamın atum denilen cüz'i fertlerinin bir sureti mahsusada hareketinden veya bunların arasını işgal eden bir esirin

hareketinden husule geldiği derpiş edilerek daha ziyade bu sonuncuya ehemmiyet verildi ve hasılı bütün

kuvvetlerin esasında bir hareket kuvvetine ircaı fennin en kuvvetli nazariyesi oldu. Filvaki elektrikte de

hareket, hararet, ziya tahavvülâtı hep görülüyor, binaenaleyh elektrik fennin en mühim bir kuvvetidir. Bu da

biri erkek biri dişi gibi müsbet menfi iki cinse ayrılıyor «

سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا». Bunların bir cinsten olanları birbirlerini itiyor,

def ediyor, muhtelif cinsten olanları da bir birini cezbediyor, birleşiyor. Ve cisimlerin satıhları bunlarla işba

ve ifrağ edilebiliyor. Bunların ittihadları hafı ve celî olmak üzere iki türlü oluyor. Meselâ üstüvanî uzunca bir

şey bir mecmaı elektrikiyeye yakın bulunduğu zaman bu üstüvanî şey dahi bitte'sir mugayirülcins iki

seyyaleli hamil oluyor ve havanın bunun üzerindeki baskısı bunların birleşmesine mani oluyor. Fakat bir

vasıta ile bu baskının şiddeti tenakus eder veya iki seyyalenin

Sh:»255

kuvvei tevettüriyeleri ona galebe ediverirse bundaki müsbet, menfi iki cins elektrik birbirleriyle hemen ittihat

ederek üzerinden mahvoluyorlar ki buna elektrik ifragı denilmiştir. Bunlar bu ittihat esnasında bazan

çakmak gibi bir sadme yapıyor ve bir şirare dahi çıkarıyorlar ki böyle gürültü yaparak ittihat etmelerine

ittihadı ra'dı deniliyor. Bu şirareleri biz tramvaylar işlerken alel'ekser geceleri görürüz. İşte bu aletlerde görülen bu hâdise eyipce bir zaman evvel âsari cevviyeye tevfiik edilerek ra'd-ü berk ve saika bunlarla izah edilmekte bulunmuştur. Bunun için saika şöyle tarif ediliyor: «Muhtelif cinste elektriği hamil iki bulutun elektriklerinin yahut bir bulut ile kürei Arz elektriklerinin tevtürleri -gerilişleri- havanın mukavemetine galebe çaldığı anda iki muhtelif elektriğin birbirleriyle ittihadile vaki olan bir elektrik ifrağ ve tahliyesidir ki ra'd bunun sadmesi ve gürültüsü, berk bunun şiraresidir».

Vaktile İbni Sina Şifasında diyordu ki berk ile ra'd aynı zamanda vaki olurlar, fakat savt zamanî olduğu için geç işidilir. Ziya ise zamanî olmayıp anî olduğundan daha evvel görülür, bu günkü fen de diyor ki ra'd-ü berk aynı zamanda vaki olur. Gerek savt ve gerek zıya ikisi de zamanîdir. Lâkin savtın sür'ati saniyede (337) veya (340) metre, sür'ati zıya ise az çok ihtilâf ile beraber üç yüz sekiz bin kilometre olduğundan daha az mesafelerde anî görülür. Yani yıldırım şimşekle beraber düşmüş, varacağı yere varmıştır. Gürültüsü de sonradan beş ilâ on saniye kadar fark ile işidilir. Mesafeyi tahminen bilmek isterseniz, bir şimşek çakınca saate bakınız ve dinleyiniz, bir kaç saniye sonra ra'd gürültüsünü işidirsiniz. Aradan kaç saniye geçmiş ise onu üç yüz kırk ile darbediniz, meselâ $7 \times 340 = 2380$ işbu iki bin üç yüz seksen metre size o fırtınalı bulutla aranızdaki mesafeyi gösterir ki sür'ati ziyaya nazaran bu bir an meselesidir.

Çünkü

Sh:»256

ziya bu mesafeyi bir saniyenin yüz yirmi beşte bir cüz'i kadar bir zamanda katedecektir ki bunu biz hissedemeyiz. Bu ifadeye nazaran yıldırım mutlaka Semadan arza düşer surette olmayıp hilâfına da olabilir. Çünkü elektrik şiraresi her cihete münteşir olabilir, lâkin ekseriya nakili elektrik ecsama hücum eylediğinden ve Arz ise pek ziyade nakili elektrik olduğundan ekseriya saika Semadan Arza düşmektedir. Fakat haricî bir sebep ile Arz müsbet elektrikle ve kendisine tekarrüb eden bulut menfi elektrikle meşbu olduğu zaman hücum daima müsbetden menfiye olduğu için saikanın yerden göğe doğru çıkması da mümkün ve vaki deniliyor.

Seyyal elektrik, nakili elektrik ecsamı cezb veya onlara hücum etmek hassasına malik olduğundan nakil olan ağaçlara, binalara ve bahusus ma'deniyat cinsinden eşya üzerine düşdüğü meşhuttur. Bunun için böyle fırtınalı havada ağaç altlarında ve ezcümle nâkil olan çınar ve kavak ağaçları altında saklanmak gayet tehlikelidir. Çam ve fıstık ağaçları pek nâkil olmadığından bunların altında tahaffuz binnisbe

mümkündür. Siperi saika ve beynel'avam yıldırım demiri denilen demirin dairesi eslemdir. Bu da bir kanunı
haktır. Fakat bunlar da ra'd ve berkden mukaddem ve ecel gelmediyse mümkün olabilir. Saika ne yapar?
Çok şeyler yapar, neuzübillah insanı ve hayvanı bir anda helâk eder. Ve kabili ihtirak ecsamı ihrak eder.
Madenayıt eridir. Gayri nâkil olan ecsamı kırar, Arzın kütlesine duhuli esnasında geldiği istikamette ne cins
ecsam bulunursa kâffesini erittiğinden varid olduğu cihette ebruyi zücac ile mahlût takriben on metre
tulinde dirgen gibi bir nevi çatal külçe hasil olur ki buna da yıldırım demiri denilmiştir eğer demir değneğe
rast gelirse mıknatıslar, eğer mıknatıslı bulursa kutuplarını tebdil eder ilâh...

Ra'dden hasil olan gangame yani çatlayışdan sonra imtidat eden gümbürtü hakkında müteaddit

farziyat

Sh:»257

var ise de henüz mukarrer değildir. Bazıları seda mevcesinin sathı Arz ile bulutlar arasında, bir kaç defa
mün'akis olmasına atf eylemekte, diğer bazıları da ra'd denilen hâdisenin müteaddit ve şirarelerden
mürekkep olup sathı Arza gelinceye kadar sıkletleri muhtelif tabakalardan mürur etmesine ve her tabakanın

sadası ayrı olduğundan mecmuunun ihtilâti mezkûr gamgameyi teşki ettiğine kail olmaktadır. Demek ki bu

günkü fennin nazarında; parlamak, gürlemek, yakmak gibi lâakal üç tezahürü bulunan ra'd-ü berk ve saika

hâdiseleri, sadme, şirare, ceryan âsarı gösteren ve esasında elektrik ifrağına raci olan bir vakiadır. Hevayı

nesimîde, âlâtı elektrikiyede vukubulan şirare ve sadmenin hevayı nesimîde vukubulan bu hâdiselere

müşabeheti hasebile fenni tabiî ulemasının ekserisi Semada berk-ü ra'd ve gamgame ile tatbik etmek

efkârında bulunmuşlar ve nihayet bunu bir hayli tecribelerle teyid etmişler ve bu bapta bazı kanunlar tesbit

eylemişlerdir. Ve bu suretle hevayı nesimînin ve bulutların elektrik ile mahmul olduğunu kabul etmişlerdir.

Hevayı nesimîden azâde olarak her zaman cüz'î, küllî seyyal elektrik bulunduğu ve bunun bazan müsbet

ve bazan menfi nev'inden olduğu dermiyan olunuyor. Beyan ettiklerine göre bulutsuz lâtif zamanlarda hava

müsbet elektrik ile mahmul olup miktarı günün saatlerine nisbeten tehallûf ve ezcümle sathı Arzdan 1,30

metre irtifadan itibaren pek yükseklerle kadar tezayüd eyler, fakat bu ihtilâfin sebebi ve hangi kaide tahtında

tezayüd ettiği meçhul kalmıştır. Ebniye ve ağaçlı olan mahallerde âsari elektrik hemen hiç yok gibi, ancak

şehirlerdeki vasi meydanlarda cüz'î miktar müsbet elektrik bulunuyor. Tulu Şemisde havanın kütleindeki

müsbet elektrik gayet az iken zevale iki saat kalıncaya kadar haddi kemale vasıl olur. Zevalden sonra

guruba bir saat kalıncaya kadar tedricî tenakus eyler, gurubı Şemisten iki

Sh:»258

saat sonra yine tezayüt etmeğe başlar, kış mevsimi elektriğin mıkdarı yazdan fazla olur. Semada bir çok bulut bulunduğundan havanın elektrikine nisbeten bazan müsbet ve bazan menfi olur. Semada bulunan bulutların hareketi ziyade olduğu takdirde havanın kütlesindeki elektriğin cinsi saatten saate tahallüf eder. Fakat fırtınalı ve yağmurlu zamanlarda mütevaliyen müsbet ve menfi cinse tebeddül eder. Ve maamafih şiddete elektrik hemen hemen mıkdarı mahsusunda bulunur. Hasılı hevayı nesimînin ve bulutların elektrik ile mahmul olduğu bittecribe müsbet addediliyor ise de esbabı el'an farzıyatta kalmıştır. Bazıları diyor ki ma mukattar tebahhur ettiği esnada hiç bir elektrik alâimi müşahede olunamadığı halde kalevî bir mayiin tebahhuru esnasında buharı müsbet veya menfi elektrik ile mahmul oluyor. Binaenaleyh sathı arzda bulunan deryaların ve göllerin sularında cüz'î, küllî emlâh bulunduğu ve bunların mütemadiyen buhara inkılâp ettiği bedihî olmakla hevayı nesimînin bu sebeble müsbet elektrik ile mahmul olduğu zannolunuyor. Diğer bazıları ise kûrrei arzı büyük bir galvanizme cihazı farzederek kütlesinde vukubulan te'siri kimyevî kendisini menfi elektrik ile mahmul etmiştir ve bu sebeple sathına temas eden hevayı nesimî de müsbet elektrik ile mahmul olur, demişlerdir. Buna binaen bir tecribei mahsusa ile beyan edildiğine göre su ile turp birbirine temas ettiği zaman daima bir elektrik cereyanı hasıl, bunun da suda münhal bulunan mevaddı

ecnebiyenin cinsine göre bazan menfi ve bazan müsbet olduğu ve bulutlar da denizlerden ve göllerden tayaran eden su buharının tekâsüfünden husule geldiği için ona göre bazısı müsbet ve bazısı menfi elektrik ile mahmul bulunur. Kürei arz dahi berveçhi balâ tabiî olarak menfi elektrik ile mahmul bulunduğundan sathına temas eden havayi nesimî dahi müsbet elektrik ile mahmul olur. Demektedir, hulâsa

hava

Sh:»259

elektrikleniyor, bulutlar elektrikleniyor. Ve bu elektrikler tevettür edip geriliyor, hevanın ki ekseriya bulutların tesirile tevettür ettiği halde bazan haricî bir vasıta ile de oluyor, İki bulut arasında veya bulutla hava arasında böyle müsbet, menfi iki mütehalif ve tevettür etmiş iki elektrikin tekabülünde müsbet menfiye hücum ile menfinin onu cezbinden sadme ve şirare, ra'd-ü berk husule geliyor.

Görülüyor ki savt, hararet, zıya ayrı ayrı birer «âmili» tabii görünürken hepsi bir harekete icra olunuyor.

Hareket ecsamın kütlesinde olduğu gibi zerratında, cüz'î fertlerinde de oluyor, hareketin menşesine yani

muharrikine de kuvvet namı veriliyor. Ve her hareket hususiyetine göre bir kuvvetin eseri addolunuyor

demek ki esasında elektrik bir kuvvettir denildiği zaman bir muharriktir denilmiş oluyor, lisani dinde ise bu muharrike daha güzel bir tabir olmak üzere melek deniliyor. Şu kadar ki melek denilirken ruhanî bir muharriki müdrik tasavvuru da munzam oluyor. Zaten kuvvet denildiği zaman, bizzatihi muharrik ve kendini şair olan ruha kadar gitmemek kabil değildir. İşte bu hadisattaki körlüğü bir ilim kutretile mülâhaza ettiğimiz zaman hakikati bulmuş olursunuz. İttihadı elektrikî de bir müdrikin esir tazyikidir. Binaenaleyh bu izahata bile lüzum kalmadan pek iyi anlaşılır ki meleki zecre meleki vakd, mas'ı melek, tehalüf kayitlerle dinî lisanda ilk olarak rivayet edilen esas mabadettabîî kuvvet nazariyesile bu izahatı fenniye'nin künhüne muntabıktır. Evet müsbet elektriki menfi elektrike hücum ettiren o meleki zecirdir, ve bu bir darbedir, bundan çıkan ses, ra'd ise (الرعد) o melekin kendisidir, berk de bir vakd, bir şiraredir. Ve bunların bütün sirri, tehalüfü ref ile vahdeti, emri hakka itaati temin oluyor. Saikaya saika denilmesi de çarpıp yakması mahvetmesi, ya'ni fi'li haysiyetiyledir. Zahirde bize görüldüğü gibi ra'd, berk-

sh:»260

den sonra değildir, hakikatte ve indallah ra'd-ü berk birliktedir. Hattâ ra'din aslı vakıya nazaran bir haysiyeti takaddümü bile vardır. Elektrik berkıyetten evvel ra'diyet ve ihtizazdır. Bulutlar ve hava, daha

evvel bununla içlerinden titreye, titreye geriliyor ve bu hâdisede birbirlerine hücum eylerken kütleві hareketle değil evvelâ içten içe bu titreyişle bu ihtizaz ve irtiad ile hücum ediyorlar. Sonra ra'dın sesi kulaklara vasıl olduğu zaman saikayı ihtar eden titretici bir tesir ile beraber onun artık geçdiğini müjdeliyen bir tebşiri de vardır. Sonra âyette zulûmat ve savaık cemi'lendiği halde ra'd-ü berkin müfred getirilmeleri de manidardır.

Bunların bu sıradaki hallerini hiç sorma 20. ﴿يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ﴾
şimşek hemen gözlerini çarpıp alıverecek ﴿كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ﴾ onlara
parlayıverdikçe ışığında yürürler ﴿وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا﴾ başlarına karanlığı
çökerdiği vakıt da dikilir kalırlar ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ﴾ Allah dilemiş olsa idi
﴿لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ﴾ kulaklarındaki işitmek ve gözlerindeki görmek
hassalarını da alıverirdi. Buna şüphe mi var?. ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾
Allah tealâ kadîrdir: Kudreti her şey'e ve daima yetişir. -Esmâi hüsnasından biri de « قدير » ismi şerifidir
ki pek kudretli, hem de daima kudretli demektir.

Kudret, fi'l-ü terkin sıhhatı demektir. Bu itibar ile kuvvetten ayrılır, çünkü kuvvet bir cihete, kudret ise her

cihete nazırdır. Meselâ bir taşın yuvarlanması kuvvetledir, o yuvarlandığı yerden dönemez, kudret ise sağa giderken aksine de gidebilir, yaparken bırakabilir, hasılı kuvvet ıztırar, kudret ihtiyar ifade eder.

Sh:»261

Şey, mevcut demektir, bunda ma'dume şey denemez. Bilinmesi ve haber verilmesi sahih olabilen manâsına da gelir, bu manâ ile mümkün olan ma'duma da şey denebilir. Lâkin mümteni lizatihi olan ma'dum hiç bir şey değildir, o ne bulunabilir, ne bilinebilir, ne haber verilebilir, lûgaten aslı meşiyetten sıfatı müşebbehedir ki şaidileyen, meşiy dilenmiş manalarına gelir, eşyaya şey denilmesi, meşiyeti ilâhiyenin taallûku itibale meşiy olduğu içindir, bu manâca Allaha şey denmez, fakat şai manasına olarak

şey denir. Binaenaleyh « عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ » de Allah dahil değildir, lâkin «

بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ » de dahildir. Bu izahtan sonra Allah tealâ kendi gibi bir Allah daha yaratabilir

mi? Tarzında bir tevehhüm varid olamaz. Zira o mümtenidir, şey değildir. Yaratılan yaratan olamaz, hem sonradan yapılsın, hem ezelf olsun, işte imtina' muhal buna derler. Allahtéalâ öyle bir Vacibülvücuddur ki onun lâşerikeleh olan sıfatı vahdaniyetini izale etmek hiç bir veçhile mümkün değildir, bu onun kemali

zafsidir ve bütün sıfatları da böyledir. Binaenaleyh böyle her şey'e kadir olan Allahtealâyı yarattığı gözleri, kulakları alıvermekten kim meneder? Bunu bilmeli, Allaha, Peygambere, ehli imana hud'a yapmaktan, fesat çıkarmaktan sakınmalı, sakınmak için saikayı gözetmemeli ra'd-ü berkden evvel Allahdan korkmalıdır. Bu

âyeti müteakıp « يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا » hitabını âmmı ne kadar beliğ oluyor?

İşte Cenabıhak münafıkların halini bir de böyle sayyib meselile tasvir buyurmuştur. Bu teşbih teşbihi mürekkep olduğuna göre müfredatında müşabehet aranılmıyarak heyeti mecmuasında münafıkların hayretini, şaşkınlığını tahayyül etmek kifayet edecektir. Maamafih bunu teşbihi mefruk olarak tahlilî bir surette mülâhaza da mümkün olmuştur. Şöyle ki: dini islâm sebebi hayat olmakta kuvvetli bir yağmura, bi'seti Nebeviye zamanında Dünyanın hali ve her zaman islâma karşı küffarın şüphe

Sh:»262

leri zulmetlere, Dinin va'd-ü vaidi berk-u ra'de, kâfirlerin ve münafıkların namzet oldukları masaib ve ikap saikalara teşbih edilmiştir. Maba'di de islâma münafıkların nazarını ve fırsat buldukça ondan sureti istifadelerini temsil ediyor. Bu iki temsilin sebebi nüzulünde Yehudilerin dahi bazı rivayatta mevzuibahs

edildiğini görüyoruz.

Buraya kadar Cenabıallah evvelen ve bizzat Resullüne hitab ederek kabiliyeti hitab ve hidayet noktai nazarından insanların sunufunu ve her birinin mahiyetlerini, haleti ruhiyelerini, akibetlerini beyan eden bir tasnifini ve bütün ulûmun ruhunu ve ilmi hikmeti Kur'anın hututı aslîseyini müştemil gayet derin ve gayet şumullü bir mebhası ma'rifeti ihtiva eden tenviratı şamile ile beraber küfrü tabiat edinen inatçı kâfirlerle reyb-ü nifakı tabiat edinen münafıkların yola gelmiyeceklerini, korunamıyacaklarını ve bunun için hidayeti kur'anın müttekilere mahsus bulunduğunu i'lân ve ifham ettikten ve temsillerle da'veti ammenin lüzumuna irşat buyurduktan sonra teklifin âmmoldüğünü, mükellefinden hiç bir sınıfın azade kalamıyacağını, inzar ve ademi inzar onlar için müsavi olsa da Pegyamberin vazifesi noktai nazarından müsavi olmadığını anlatarak alelumum insanlara tevcihi hitap ederek berveçhi âti ilk emrini vermiştir:

﴿٢١﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ
مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٢٢﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ
فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ
الشَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٣﴾

﴿٢٣﴾ وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا
بِسُورَةٍ مِّنْ مِّثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ
صَادِقِينَ ﴿٢٤﴾ فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي
وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿٢٥﴾ وَبَشِّرِ
الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرَىٰ مِنْ
تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِّزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي
رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ وَهُمْ
فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٦﴾

semadan bir su indirdi de onunla türlü mahsullerden size bir rızık çıkardı, sizde artık bilecek halde iken

tutupta Allaha menendler koşmayın 22 ve eğer kulumuza ceste ceste indirdiğimiz kur'andan şüphede

iseniz haydi onun ayarından bir sure meydana getirin ve Allahdan başka güvendiklerinizin hepsini çağırın,

eğer sadıksanız bunu yapın 23 yok yapamazsanız -ki hiç bir zaman yapamıyacaksınız- o halde çırası

insanlarla o taşlar olan

Sh:»264

o ateşten sakının, o kâfirler için hazırlandı 24 iman edip salih ameller işliyenlere ise müjdele: Kendileri için

altından ırmaklar akar cennetler var, onlardan: hangi bir semereden bir rızık rızıklandıkça onlar, her

defasında "ha! bu bizim önceden merzuk olduğumuz" diyecekler ve ona öyle müteşabih olarak

sunulacaklar, kendileri için orada pak, çok pak zevceler de var, hem onlar orada ebedî kalacaklar 25

Bu ayetin, Fatihadaki « رَبِّ الْعَالَمِينَ » vasfının isbatına, « أَيَّاكَ نَعْبُدُ » misakına, sonra
bu surenin başındaki « هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ » fıkrasına, ve nihayet üç kıssanın hey'eti mecmuasile

sayyib temsilinin gayei mazmununa ne kadar münasebetdar olduğunu ihtara hacet yoktur. Tertibi kur'ana

nazaran bu ayet Allah tealânın sarîh olarak ilk emrini havi oluyor ki bu emir, binayi islâmın üssülesası olan tevhidî ubudiyet ve rububiyetten başlıyor. Ve ülûhiyetin rububiyete, rububiyetin halikiyete tevakkufunu gösteriyor ve halikî isbat ediyor. Ve akıbinde nübüvveti ve sıdkı Muhammedîyi isbat ve müdafaa ediyor.

21. ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ﴾ ey insanlar! -akl-u bülûğ ile insanlığın ilk kademei kemaline

basmış olanlar! bakınız, gerek « اِيَّاكَ نَعْبُدُ » misakını vermiş olsun, gerek olmasın, hepiniz: mü'min

kâfir, münafık, hangi sınıfa, Dünyadaki akvamdan hangi kavma mensup olursanız olunuz, fakir, zengin,

âlim, cahil hangısından bulunursanız bulununuz hepiniz her zaman şu emrile mükellefsiniz:

﴿اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ sizi ve sizden

evvelkileri, babalarınızı, analarınızı, bütün atalarınızı, ecdadınızı vesairlerini baştan nihayete halkeden

rabbınıza rabbülâlemîne ibadet ve ubudiyet ediniz, kemalî mahabbet-ü mehafetle, en güzel edeb ve saygı

ile ona boyun eğiniz ve onun emirlerine, ahkâmına itaat ediniz. -« اِيَّاكَ نَعْبُدُ » misakını verenler

onu

ifa etsin, vermiyenler, vermiye çalışsın, ona ibadet ve itaat ediniz ki ﴿لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ bilfil

korunabilesiniz, hakikî müttekilerden olmanızı ümit edebilesiniz.- yoksa saıklar gibi hâdisatı âlemden,

ölümden korkmakla, kulak tıkmakla asla korunamazsınız, dikkat ediniz « لَعَلَّكُمْ » buyruluyor. Bu ise

ümit ifade eder. Bu surette de korunmanız bir ümidi kavi olarak gösteriliyor da korunacağınızdan emin

olunuz denilmiyor. Çünkü iradei ilâhiyeyi hiç bir şey takit edemez. Siz ibadetinizle onu korumaya mecbur

edemezsiniz. Ubudiyet kanunu bir kanunı ekserîdir. Asıl koruyacak olan fazl-ü rahmeti ilâhiyedir. İbadet

evvel emirde hilkatinizin, terbiyenizin bir şükranıdır bunun Allahı mecbur edecek, minnet altında bırakacak

bir kudreti mucibesi yoktur ve zaten Allahın müstahik olduğu şükr-ü ubudiyeti kâmilen eda de edemezsiniz.

Binaenaleyh ibadet ediyorum diye her akıbetten emin olmayınız, ancak ümidvar olunuz ve ümidinizi

Allahdan başkasına bağlamayınız ve Allahı tanımak için hilkatinize ve terbiyenize bakınız, o zaman

bilirsiniz ki bir halikınız ve rabbiniz var, hem sizi ve hem sizden evvelkileri halk eden odur. 22.

﴿جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ فِرَاشًا﴾ o, öyle lütufkâr bir halikdir ki ﴿الَّذِي﴾ şu

altınızdaki arzı size bir döşek yapmış, -sizi orada yaratmış, yetiştirmiş, üzerinde her türlü rahatınız esbabını

temin etmiş, yatıp kalkıyor, uyuyup uyanıyor, dayapın oturuyorsunuz, o altınızdaki alınıvermiş olsa nerede

karar ederdiniz? kâşanelere yığıldığınız kaba döşekler neye yarardı. İşte arz size böyle bir döşek

﴿وَالسَّمَاءَ بِنَاءً﴾ başınız üstündeki müzeyyen gök kubbeyi de bu döşeği ihtiva eden büyük,

muhteşem bir bina yapmış.- insan olup da bu bina içinde o döşeğe kurulmıyan var mıdır? Bu binanın yanında fakirlerin imrendiği, zenginlerin gururlandığı diğer binaların, konakların, sarayların ne ehemmiyeti olabilir?

Sh:»266

büyük, küçük, zengin, fakir sizin hepiniz aynı hanede oturan ve bir döşekte yatan bir aile değil misiniz?

Kimin binasında, kimin döşeginde yattığınızı düşünürseniz hangi mevlânın kulu olduğunuzu ve olmanız

lâzımgeldiğini bilirsiniz. İşbu:

« وَالسَّمَاءَ بِنَاءً » bize gösteriyor ki sema bütün arzı muhittir ve arz binadaki bir döşek gibi

onun içindedir. Başka bir ayette « سَقْفًا مَحْفُوظًا » buyurulmuş olması burada binanın sakf ile

tefsirini icab etmez, o da semanın diğer bir haysiyeti, diğer bir vasfıdır ki tavan gibi daima başımız üstünde

görülmesi haysiyetidir. İş sade bu kadar mı ya?

﴿ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً ﴾ Burada zamir ile « منه » demek lâzımgelirken zâhir

olarak (مِنَ السَّمَاءِ) buyurulması, bundan murad evvelki sema olmadığına işarettir. Zira herhangi

bir şey'in fevkında olan şey altındakinin semasıdır. Hattâ evin tavanına bile sema denilir, yani bir de

yukarıdan, o sema tarafındaki bulutlardan bir su indirip

﴿فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ﴾ de bu su sebeble size dürlü

meyvalardan, mahsullardan rızık çıkarmaktadır. -Siz o bina içinde o döşekte yuvarlanırken bu sudan içer ve

bu sayede yetişen meyvalardan, hububat ve sair fevakihten kısmetlenirsiniz. Bakınız, Rabbiniz nasıl bir

rahmandır. Siz bu saydıklarımızı hep bilirsiniz bunları bilmek için başkaca okumağa veya derin felsefeler

yapmaya hiçde lüzum yoktur. ﴿فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾

halde siz bunları ve halıktan başka Allah olamayacağını bilip dururken, Allaha, bir olan o mabudı hakka

denk aramağa, emsal uydurmağa şerikler koşmağa ve Fir'avnın yaptığı gibi yerde gökde durbinlerle Allah

aramıya kalkmayınız.- da bu emri veren ve bütün bunları yapan, ihsan eden ve şeriki, nazırı bulunmıyan

hâlikınız, rabbınız rahmanırâhim bir Allaha tevhid ile ibadet ve kulluk ediniz.

Sh:»267

Endad, niddin cem'idir. Misil ve emsal gibi ki manâları birdir. جعل = ca'l tabiri gösteriyor ki Allaha

hangi şeyden olursa olsun misî tasavvur olunursa uydurma olur, hak olmaz bâtil olur, bunu bile bile yaparsanız korunanlardan olamazsınız, inatçı kâfirlerden olursunuz.

Buna karşı bir takım insanlar: «evet Allah belli amma bize böyle emrettiği ve Peygamber gönderdiği ve Muhammedüleminin Peygamber ve Kur'anın kelâmullah olduğu ne malûm?. bu bize şüpheli geliyor, kuşkuluyoruz bunu bile bile değil bilmediğimizden, şüphe ettiğimizden inkâr ederiz» dediler ve daha diyebilirler. Bunun için Cenabıhak umumî olan bu daveti tevhid-ü ubudiyeti müteakıp Resulünün nübüvvetini ve ona bahş ettiği Kur'anın bürhanı ilâhî olan lâreybe fihi bir mucizeyi ebediye olduğunu sarahaten göstermek için şüphesi olanlara karşı açıktan bir müsabaka, bir yarış ilân ediyor ki buna «tahaddi mucizesi» denilir, Peygamberi zişan Efendimizin mucizeleri gerçi çoktur. Fakat maddî ve zamanî olan mucizelerin kuvveti ve faidesi umumî değildir. Onun kuvveti bulunduğu zamana ve muhîta münhasır kalır, sonradan işidenler bu gayrı makul diye inkâr da edebilirler. Nitekim öyle de oluyor. Bir de beşeriyetin dinden istifadesi asıl harikalara sarılmak değil, Sünnetullahı, kavanini müstemirre ve makuleye sarılmaktadır. Yani ilimdedir harikalar kulların ıztırar zamanlarında Allah tealânın inayeti mahsusasıdır. Hidayetten gaye ise ıztırdan tahıstır. Binaenaleyh mucizenin en mühimmi ebedî, aklî ve ilmî kıymeti haiz olan mucizedir. Bu mucize ise Kur'andır. Cenabıallah Resülüne bunu o kadar kat'iyet ve yakin ile

bildirmiştir ki Kur'anı hiç bir insan, hattâ bütün insanlar tanzir edemezler. Bu bizzat va'd-ü teahhüdi ilâhî tahtındadır. Kur'an her hangi mahiyette bir kelâm farz edilirse edilsin, en dâhi addedilen üdeba ve hükema ve şüara tanzirına muaraza-

Sh:»268

sine kalkarsa âciz kalır. Kur'anda o kadar fevkal'âdelik görmek istemiyen körler veya garazkârlar ne farz ederlerse etsinler, Kur'an ile tahaddiye kalkışdıkları zaman mağlûp olagelmışler, hiç bir şey yapamamışlardır. Allah tealâ iktidarlarını derhal bağlamış veya esasen hiç vermemiştir. İşte Allah Peygamberine bu kuvveti vermiş ve asırlardan beri de bunu isbat etmiştir. Dünya kurulduğu kurulalı gaibe müteallık bu kadar büyük ve bu kadar emsalsiz bir haberi bu kadar ciddiyetle Peygamberlerden ve bilhassa Hatemülenbiyadan başka hiçbir kimse isbat etmeğe değil dermiyan etmeğe bile cür'et edememiştir, çünkü yalancılının mumu yatsıya kadar yanar. Şarlatanlar, muvakkat bir zaman için parlar söner. Napoleon Bonapart Mısıra geldiği zaman muharebelerindeki temayüzüne güvenerek ve bunları bir mucize zannederek «ben Muhammedi severim o da benim gibi büyük bir kumandan idi fakat ben daha büyüğüm» demişti. Bu gururu, bu tahaddiye kıyamı nihayet Akkâ kal'asından başlayarak kırılmağa yüz tuttu,

nihayet söndü gitti ve o zamandan beri Fransızlar onun açtığı yaraları tedavi edemediler. Hasılı sirri tehaddi

kur'anın ve nübüvveti Muhammediyenin ebedî bir kanunu ve bürhanıdır. Cenabıallah bu bürhanı ihtar ve

nübüvveti Muhammediyeyi, hakkıyeti kur'anı te'yid ederek ve insanlar içinde bunda şüphe edenleri

kasdederek buyuruyor ki:

23. ﴿وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا﴾ ve şayet abdi

hassımız, mümtaz kulumuz, Muhammed Mustafaya doğruluğu, eminliği bu ane kadar herkesin müsellemi

olan sevgili Resulümüze verdiğimiz risaletten ve bunun fermanı olmak üzere parça parça indirmekte

olduğumuz kur'andan bir şüphede bulunursanız, bir kuşkuya düşerseniz, meselâ vahiy inanılır şey midir?,

Allah kitap gönderecek olsa böyle mi gönderir? Böyle parça parça, ayet ayet, sure sure kitap inmek nasıl

şey? Bunlar

Sh:»269

bize maddî ilimlerden ne öğretiyor? Altın madenlerinin nerelerde olduğunu mu gösteriyor? Kimyaları mı

buluveriyor. Bu bir şiir değil midir? Bunu insan kendiliğinden yapamaz mı? Binaenaleyh Muhammed ya bir

şair gibi ara sıra bunları kendi söylüyor da Allah gönderdi diye bizi aldatıyor veya kendi aldanyormu, gerçi

Muhammedin şimdiye kadar akli da vardı, istikamet ve emaneti de vardı, o ne aldanır ve ne aldatırdı tecrube

böyle amma ne çıkar? Tecrube mazıyı gösterir, olabilir ya belki bugün bozuldu, aklını kaçırdı veya ahlâkını

değiştirdi, ihtimal, artık kurnazlığa kalkıştı, hasılı ne tarafından baksak kestiremiyoruz, her halde bunun

kendisinden olması ihtimalini yenemiyoruz, Allahdan geldiğinde şüphe ediyoruz. Bile bile değil fakat

hakkımız olan böyle bir kuşku ile onu tanımıyoruz, çünkü müsbet olmıyan bir şey'e inanmak da budalalıktır,

kârı akıl değildir gibi bir takım kuşkular taşıyorsanız bunun da isbatı kolay, bunda da derin derin felsefelere,

hayallere dalmağa lüzum yok ﴿فَاتُوا بِسُورَةٍ مِّنْ مِّثْلِهِ﴾ eğer bunu bir insan yapabilirse,

haydi bunun gibisinden bir sure getiriniz. -yani üslûpta ve belâgat-ü bedaatte kur'an surelerine benzer ve

tam ona mümasil bir sure de siz bulunuz, ve ona tam benzemek için söyleyen de o kulumuz gibi ümmî ve

onun gibi ahlâklı olsun, okuyup yazanlardan, tahsil görenlerden, şairlikle uğraşanlardan olmasın, haydi bu

son kaydi de hafzedelim, size müsaade eyliyelim, alelİtlak her hangi bir şahıstan olursa olsun böyle bir

sure getiriniz, ﴿وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ﴾ ve hattâ Allahdan başka

güvendiğiniz ne kadar yardımcılarınız, tanıdığınız ne kadar ma'butlarınız, iktidarını farzettığınız ne kadar

putlarınız şuaranız, übedanız, ulemanız, hukemanız, ümeranız, hasılı size baş, el, ayak olmak istiyecek ne

kadar yordakçılarınız, şahitleriniz, muktedabihleriniz varsa hepsini de çağırınız.

Sh:»270

Şüheda, şehidin cem'idir. Şehid ise, hazır, şahit, nasır, nümunei imtisal manalarına gelir ki burada her

hangi birisi demektir. ﴿إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ eğer davanızda sadık iseniz.- yani bu başta

şüpheye mahal olduğu fikrinde muhik iseniz bunu yapmanız ve yapabilmemiz lâzım gelir. Bir insanın

kendiliğinden yaptığı bir şey'i veya daha iyisini diğer insanlardan behemehal bir yapan bulunur. Mu'tat olur.

Görmez misiniz, feylesoflar bile tabiat muttarıddır derler. Siz de zaten böyle demekle bunun şairlerde

fülânlar da emsali var demek istiyorsunuz. Varsa haydi bulun getirin, bu gün değilse yarın getirin, obir gün

getirin 24. ﴿فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا﴾ yok eğer bunu yapamazsanız, mislini getiremezsiniz

﴿وَلَنْ تَفْعَلُوا﴾ ki hiç bir zaman yapamıyacaksınız -Kıyamete kadar yapamıyacaksınız.

Yapmanız mümkün değil ya, mümkün olsa da yapamıyacaksınız, Allah yaptırmıyacak. O halde

﴿فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ﴾ çirası insanlar ve

taşlar olan o dehşetli ateşten sakınınız ki ﴿أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ﴾ bu ateş, bu narı Cahim,

kâfirler için hazırlanmıştır.-

Bedahet, şuhut, istidlâli aklî, tecrîbe, haber, bunlar ilmin, yakının en mühim vasıtaları, mi'yarlarıdır. Siz bir vakıa görüyorsunuz, işte kitap, bunun nazmındaki yüksekliği de bizzat anlıyanlar bedaheten görüyor, diğerleri de bunlardan duyuyor. Şimdi Allahdan, Peygamberden kur'an ile bu haberi de işidiyorsunuz, tecrîbe de yapınız ve cereyan eden tecrîbelere de bakınız, göreceksiniz ve hattâ gördünüz ki bunun misli yapılmadı ve yapılmıyor ve yapılmaz. O halde şüphe etmiye ne hakkınız kalır, az çok ilmî bir sebebe istinat etmiyen şüphe, vesveseden veya ahlâksızlıktan başka ne olur? Gerçi siz vahyi bizzat tecrîbe edemezsiniz, çünkü o Allahın bir

Sh:»271

vakıai mahsus ve mümtazesidir. Peygambere Peygamberlerden başka misal bulamazsınız. Fakat onun asarını tecrîbe edebilirsiniz, zaten ilmî ve fennî tecrîbelerin ekserisi de böyledir. Güneşin doğduğunu ziyasından anlarsınız. Böyle bir tecrîbe size sebebi vakıin küllî ve umumî mi? Yoksa münferit ve mümtaz bir şey mi? olduğunu anlatır. İşte Allah tealâ bu ihbarile, bu irşadile size eseri vahyi tecrîbe etmek için bir mi'yarı mahsus veriyor, çünkü hepsini tecrîbe etmiye kalkarsanız ömrünüz kifayet etmez ve irşadın faidesi olmaz. Onları da asırların tecrîbesi gösterecek ve isbat edecektir. Binaenaleyh siz bu mi'yarı mahsustan

istifade edebilirsiniz. Bilhassa «

﴿فَاتُوا﴾ . ﴿فَانِ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا﴾ emir ve ihbarı

kat'isinin mazmununa dikkat ediniz. Sizi bir mütegalibin kuvvei cebriyesile bağlamıyor, ikinizi bir yere

getirmekten menetmiyor. Hür, muhtar, serbest bırakıyor, haydi şairlerin ve sairenin sünühatına veya

gafillerin, kendini bilmezlerin, sahtekârların, şarlatanların igfalâtına benzer gibi tevehhüm ettiğiniz ve

bundan dolayı şüphelendiğiniz Kur'anın ve hatta bir surenin mislini getirmek için elinizden geleni yapınız

diyor, ve yapamıyacağınızı da, hakikatin kıyasız gibi olmadığını öyle bir kat'iyetle haber veriyor ve bunun

yalan olamayacağını öyle bir yakîn ile söylüyor ve binnetice fi'len isbat da ediyor ki bundan büyük yakîn

olmaz, bundan büyük ilim olmaz. O halde vahyi bir kerre diğer şairlerin fülânların sünühatına benzetmiye

asla hakkınız yoktur. Nihayet şunu diyebilirsiniz: Muhammed gibi bir insan daha yok ki bulalım da ona

söyletelim, Ona Allah öyle bir akıl, öyle bir kuvvet vermiş ki onu kimseye vermemiş, o harikulâde mümtaz ve

bütün insanlardan mümtaz bir fitretle yaratılmış da bunları o sayede yapıyor ve fakat yine kendi yapıyor

diyeceksiniz. Öyle ise diğer şüpheleri bırakıp bir kerre bunu tasdik ediniz, ettikten sonra bir daha

düşününüz, böyle bir zat size o

harikul'âde mümtaz fitretin kendi zatfisi olmadığını söylüyor bununla bir gurur duyup size çalım satmıyor, o

kudret ile sizden Dünya istifadeleri istemiyor. «

لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ ط» diyor, tegallüp

davasına kalkışmıyor, kemali tevazu ile ben Allahın bir kulu ve Resulüyüm diyor ve sonra kemali yakîn ile «

وَلَنْ تَفْعَلُوا» diyor ve asırları keşfediyor. o halde onun mümtaz aklına ve nazirsiz kudretine i'timat

ederek verdiği vahiy haberlerini tasdik etmeniz lâzım gelir. Eğer Allaha inanmıyorsanız, onda şüphemiz

varsa böyle bir aklın şehadetile ona inanmanız ve ubudiyet etmeniz iktıza eder. Ve eğer Allaha

inanıyorsanız bunu doğrudan doğru Allahın yaptığını, kendini ve evamirini bildirmek için gönderdiğini

evleviyetle tasdik etmeniz lâzım gelir, onu tasdik etmemek için aklî, tecribî, ilmî, fennî, mantikî hiç bir

şüpheyne imkân bulunmadığını idrak etmeniz icap eder. Bunu bilmez, hâlâ şüphe davasından vaz geçmez,

hâlâ kuşkulanırsanız, buna inadınızdan ağrazi şahsiyenizden, ahlaksızlığınızdan başka bir sebep kalmaz

ve hiç bir mazereti bulunmayan kâfirlerden olursunuz hakkı kat'iyyen reddedenler kâfir olduğu gibi haksız

yere şüphe edenler de kâfirdir. O halde şunu biliniz ki kâfirler için hazırlanmış bir ateş, bir Cehennem vardır

ki o korkduğunuz, kulaklar tıkadığınız saıkların hiç birine benzemez, o ateş, çırası insanlar ve taşlar olan

bir ateştir, artık bundan kendinizi sakınabilerseniz sakınınız.

Kur'anın işbu « وَلَنْ تَفْعَلُوا » ıhbarı o günden bu güne kadar bin üç yüz kırk dört senelik bir

tecribe ile sıdkını gösteren bir mucizei ebediyedir. Bu tahaddinin i'cazı karşısında yarıştan vaz geçilmiş,

silâhlar çekilmiş, kanlar akılmış, Dünyalar karıştırılmış, her türlü zahmetler, masraflar ihtiyar edilmiş ve

fakat bu mucizeye hiç bir cevabı red verilememiştir. Ancak tesvilât ile irşadı Kur'anın önüne geçmeğe

çalışılmıştır. Bunlara karşı adaleti ilâhiye elbette yerini bulacaktır, o ateş sönmemiştir

Sh:»273

«

فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ

». Bu âyette velhicare kelimesinin fennî bir irşadı muhtevi bulunduğu şüphe yoktur. Gerçi bu hicareden

murad heyakil-ü asnamdır ve Cehennem ateşini tutuşturmağa sebep olan vekudun insanlar ve heyakili

ma'bude olduğunu beyan buyuruluyor. Lâkin aynı ifadede o, çıra, kömür gibi ateş tutuşturan taşlar

bulduğunu da bildirmiş oluyor ki erbabı fen bunun taş kömürler olduğunu söylüyorlar. Vekud, ateş

yakılan kibrit, ot, çöp, çıra, paçavra, odun vesaire gibi şeylerin hepsine itlak olunur.

Bakınız beyanatı Kur'aniye ne kadar canlıdır. Tamamen ilmî ve mantikî ve hikemî olan ve bir felsefi ilâhiyenin kühünü teşkil eden bir mebhas; edillei mantikiye ve ruhiye-vü afakiyesinin cezirlerle hem veziz ve hem gayet basit ve bedi bir surette nasl tefhim olunmuştur. Yüksek bir minberden büyük ve muhtelif bir cemaate hutbe irad eden, va'z eden, ders okutan, tebligat yapan, ahkâm vaz eden fevkalâde belîğ bir hatıbin lüzumuna göre kâh sağa, kâh sola ve kâh merkeze iltifatlar ederek sırasında umumuna ve sırasında bir kısmına, kâh muhaliflerine ve kâh muvafıklarına ve kâh hepsinin karşısında yaveri mahsusuna tevchi hitab etmesindeki iltimaati beyan kulaklarda temsil ettirir « يَا أَيُّهَا النَّاسُ » nidasile başlayan hitabı âm « وَأَنْ كُنْتُمْ » « فَلَا تَجْعَلُوا » lâhzalarında bir vechi mahsus aldı ve nihayet acı bir inzar ile tamam oldu, derken gülüyor, bir hususiyet daha alıyor ve abdi hassına nasbı nazar ederek buyuruyor ki:

25. ﴿وَبَشِّرِ﴾ Bu vavı atf yukarıdaki âyetlerin fehvasından anlaşılın lâzımı manâya işarettir şöyle

ki: habibim!. Sen de insanlardansın ve umumî olan işbu ibadet ve ubudiyet emriyle sen de memursun, bununla beraber senin bir hususiyetin var, sen benim abdi hâs ve mümtazımsın risalet gibi bir vazifei mahsusan var, işte bu imtiyazının fermanı olan bu Kur'anı ve bu tahaddi mucizesini

Sh:»274

gördün ya, bunu, al ve senin için hiç bir korku, hiç bir keder olmadığını anla, umum nâsı emrime davet et,

mucizeni göster, yola gelmeyenlere bu inzarımı tebliğ et, bundan başka bir de

﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ erkek olsun dişi olsun iman edip de iyi işler

yapanlara bir Allaha ubudiyet imanına yaraşır, akl-ü nakle uygun a'mali salih işliyenlere de şunu tebşir

et.-

Salihat, salihanın cem'idir. Salih aslında iyi, yaraşıklı, aklen ve naklen müstakim, hayırlı manâsına vasf

iken tai nakl ile hasene gibi ameli salih manasına ismolmuştur ki kalbî, bedenî, malî olmak üzere üç nevî

vardır. Ve burada iman ile amelin az çok bir farkı anlaşılır. Fakat tebşir sade imana değil mecmuuna

yapılmıştır, amel imandan cüz değil ise de amelsiz hakkı tebşir olmadığı da anlaşılıyor. Sonra «

الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ» cem'i müzekkerlerinde tağlib vardır ki erkeklere ve kadınlara şamildir.

Bu şümülü ilerde «وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ» gibi âyetlerle anlarız.

Hasılı iman ile a'mali salihayı cemedenlere şunu müjdele ki ﴿أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ﴾ onlar için

Cennetler var-. Yani içine girilmeden görülmez gizli, nadide bağlar bağçeler var. Bunların umumunu ihtiva

eden vatani uhrevîye, darisevaba « الْجَنَّةِ » ıtlak olunur, Cennet aslı lûgatte masdar binâi merredir ki

bir örtüş bir kerre setir demektir ve bu maddenin bütün müştakkatında bir nevi setir manası vardır. Nitekim

cin, herkese görünmez hafi bir nevi mahlûk, cinnet, aklın gaybolması cen kararmak, görülen eşyanın

nazardan gizlenmesi demektir. Saniyen Cennet bir setir manâsından zemini görünmez, gayet girift

ağaçlarla mestur bağçe ve bostana ıtlak olunmuş. Salisen lisanı dinde Dünya göziyle görülemiyen gaybı

Hakda gizli Darüssevabın ismi olmuştur ki Kur'anda elcennet denildiği zaman bu taayyün eder. Fakat

lâmsız olarak

Sh:»275

Cennet denildiği zaman makamına göre kâh bu ve kâh ikinci manâya gelmiştir. «

جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ» denildiği zaman da «elcennetü» nün eczası ve

meratibi murad olunur ki burada öyledir.

Bunlar öyle büyük ve vasi cennetlerdir ki ﴿تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ Altından

meselâ Dünyadaki Nil, Fırat, Ceyhun, Seyhun nehirleri gibi büyük büyük ırmaklar akar, öyle küçük çaylar,

cedveller, harlar değil nehirler. -hâlis temiz su nehri, taze süt nehri, safi bal nehri, sarhoş etmez, künhü

tasavvur olunmaz şarabı tahur nehri akar; bu Cennet bağçelerinin tafsilâtını sormak mı istersiniz? Bunlar

tarif olunur şeyler değildir. Onlar da «

«مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ»

şeyler vardır. Çünkü insanlar misal görmedikleri şeyleri anlayamazlar, bunun için şimdilik şu kadarını

anlayınız ki ﴿كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا﴾ o ameli salih sahibi müminler

bunlardan, bunlardaki bir semereden bir rızık ile merzuk olduklarının her defasında

﴿قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ﴾ ha bu, o rızık o nimet ki bize bundan evvel -yani

Dünyada- da kısmet edilmiş idi diyecekler ve her alışı onu ibtida Dünyada merzuk oldukları nimet

nev'inden görecekler. Çünkü iman ve amellerinin sevabıdır. Gayıbdaki o bağçeleri Dünyadaki bu iman ve

amel ile yetişdirdiler ve bunların bir nevi semeresi Dünyada da az çok görülür ve hattâ tadılır. Nitekim «

﴿وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٌ﴾ buyurulmuştur ki biri Dünya, biri Ahret cennetidir.

Filvaki insanların hepsi Allahdan korkmuş ve ona göre amel etmiş olsalardı Dünyanın da her tarafı bir

Cennet kesilirdi. Fakat Allahı ve makamı rububiyeti tanıyanlar ve ondan korkanlar için bundan başka bir

Cennet daha vardır. Onlar fena Dünyada bu ümit ve

Sh:»276

bişaretle hiç bir gammin altında boğulup kalmazlar Allah korkusu hiç bir korkuya benzemez, onun yanında

daima ebedî bir neşvenin zevkı vardır, Zevkı rıdvan. Acaba dareyndeki bu zevk bu semere hakikaten aynı

neviden midir? Hayır aynı neviden değil ﴿وَأْتُوا بِهٖ مُتَشَابِهًا﴾ müteşabihtirler, birbirine

mütekabilen bir benzeyişleri vardır. Ve önce onlar buna bu teşabüh halinde sevk olunmuşlardır. Hakikatte

ise aralarında bihasebizzat büyük farklar vardır. Ezcümle biri gayrı safı, diğeri safidir, biri bir zevkı gaybî

diğeri mahzı şuhuddur. Dünyada bu rızık, bu semere gölgesile sırf ruhanî ve aklî olarak tadılır, Ahirette ise

tam hakikati ile aynı vücut olarak hakkalyakîn tadılır. Bunun için Ahiret ruhuma mı, cismime mi diye

düşünüp durma, o senin indallah malûm olan hakikatinedir. Sanadır sana. Nihayet biri elden kaçabilir,

münkatı, fani, gayri ebedîdir, diğeri kaçmaz, lâyenkatı ve ebedîdir. Bu ayetin bu iki cümlesi bize gösteriyor

ki Dünyada idrak ne kadar yükselir ve iman-ü amel de onunla ne kadar mütenasip olursa semerati

uhreviye de o kadar çok olacak ve derece o nisbette yükselecektir. «

﴿مُتَشَابِهًا﴾ ve «هَذَا الَّذِي رَزَقْنَا مِنْ قَبْلُ» denilmesinde buna büyük bir delâlet

vardır. « وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا »

Bu semereden başka ﴿وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ﴾ onlar için o Cennetlerde

tertemiz, pampak çiftler, eşler yani erkekler için zevceler, kadınlar için zevçler vardır. Ve bunların hiç birinde

dünyadaki pisliklerden eser yoktur. Bunlar sade tahir değil her veçhile mutahherdirler o zevcelerde ne

maddî olan kir, hayz ve nifas vesaire gibi tabîî cismanî ne de ahlâksızlık, geçimsizlik, biçimsizlik,

münasebetsizlik olmadığı gibi zevçler de öyle pampak, tertemizdirler.

Şimdi, diyebilirsiniz ki aynen böyle değilse de bunlara hemen hemen benzer bağçeler, semereler, zevc

ve zevceler, Dünyada olabilir, vatan denilen şey de böyle bir cennet

Sh:»277

gibi olabilir. Evet dari islâm dediğimiz müslüman vatanı da böyle olmak lâzım gelir. Ve bu ayet «

﴿مُتَشَابِهًا﴾ kaydile buna da işaret etmiştir. Lâkin mes'ele ve müjde bundan ibaret değil, Dünyadaki bu

dari islâmdan başka asıl bir darüsselâm vardır ve bunların biribirinden sizin anlayacağınız, en zahir farkı

şudur:

﴿وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾

o imanı kâmil ve ameli salih erbabı bu Cennetlerde muhalled ve

daimîdirler. Bir kerre girince artık bir daha çıkmazlar. Diğer ayetlerde bu hulûd ebeden diye de te'kîf

edilmiştir. Halbuki Dünya vatani, Dünya Cenneti ne olsa elden gidebilir, imanı kâmil ve ameli salih erbabı

darı islâm olan vatanlarını biiznihi tealâ muhafaza ve müdafaa ederler ve onu harap olmaktan mallarile,

canlarile vikaye eylerler ise de bunda takdiri ilâhî başka türlü de tecelli edebilir ve nihayet bundakilerin

hepsi çıkarlar, ölümler giderler, bunun böyle büyük küçük kıyameti de vardır. Fakat darüsselâm öyle değil;

asıl Cennet bağçelerine gidenler orada ebedî kalırlar ki bütün müjde bundadır. Ve bütün saadet bundadır

ve rıdvanı ekber bundadır «لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ».

Bir takım kimseler, bu gibi tebşiratta, bilhassa rızıktan ve kadından bahsedilmesine itiraz etmek istiyorlar

ve hissi dinî insanı bunlardan kesip yalnız leaizi ruhaniye ile uğraştırmalı diyorlar, Fakat orası garibtir ki

böyle deyenlerin hepsi bu iki zevki cismanî için can verenler miyanında zuhur ediyor. Halbuki bu tebşirat

görüldüğü üzere her ciheti tamamen cami bulunuyor ve Ahiret zevklerinde Dünyadaki evzaktan hiç birinin

misali, müteşabihi eksik olmadığını ve bunun karşısında şehevatı Dünyeviyenin adliğini, mülevvesliğini de

gösteriyor.

Beyanatı kur'aniyeyi sui telâkki ile karşılamak isteyenleri hem red ve hem irşat için şimdi de lisanı

Kur'anın üslûbu hakkında bir ihtar yapılacaktır, Vaktile kâfirlerden bazıları Allah her şeyi doğrudan doğru

hakikatile

Sh:»278

anlatıvermeli idi, temsiller, teşbihler Allah kelâmında yakışır mı? Hem bu temsiller, bu meseller, zübab,

beyti ankebut gibi sineğe, örümcek yuvasına kadar tenezzül ediyor, bunlar Allah için ayıp değil mi? gibi

lâkırdılar söylemişlerdi. Binaenaleyh bunları red ve umuma izahı hakikat için beyanda bazan iradı meselin

kıymeti bulunduğuna, meselin de bir hakikati ihtiva ettiğine ve bu sebeple lisanı Kur'anda yerine göre

tahkik gibi temsilin dahi mevcudiyetine ve bunların istihfaf edilmemesi, sui te'vile uğratılmaması ve bu

yüzden dalâlete düşülmemesi ve hepsinin min indillâh hak bulunduğuna iman edilmesi lüzumuna

tenbihen buyruluyor ki.

﴿٢٦﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيَىٰ أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَّابْعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا
فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ
كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا
وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ ﴿٢٧﴾ الَّذِينَ
يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ
يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٢٨﴾

Meali Şerifi

Bilmeli ki Allah bir sivri sineği hattâ daha üstününü

Sh:»279

bir mesel yapmaktan sıkılmaz, iman edenler bilirler ki o şüphesiz hakdır, rablarındandır, amma küfre

saplananlar Allah böyle bir mesel ile ne murad etmiş? Derler, evet Allah onunla bir çoklarını şaşırır, yine

onunla bir çoklarını yola getirir, hem onunla ancak o fasıkları şaşırır 26 ki Allahın ahidini misak ile

bağlandıktan sonra bozarlar, Allahın vaslını emrettiğini ka'ederler ve yer yüzünde fesad yaparlar, işte

bunlar hep o husrana düşenlerdir 27

Allaha mesel yapmak, mesel iradetmek yakışmaz mı zannederler? 26.

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا﴾ şu muhakkaktır ki Allah tealâ

her hangi bir şey'i mesel olarak irat etmekten çekinmez ﴿بِعُوضَةٍ فَمَا فَوْقَهَا﴾ o şey velesve

bir sivri sinek ve üstündeki kanat vesaire gibi ufak tefek de olsun, tabiri aharle küçüklükte mafevkı yani

daha aşağısı olsun, maamafih nazmı Kur'an bizim (aşağı yukarı) dediğimiz gibi daha yukarı ve daha aşağı

demek de olabilir.

Darbı mesel tabiri, meseli madrub, yani darboluna gelmiş meşhur mesel manâsına dahi kullanılır ise de

esasında mesel darb etmek yani meseli yerinde istimal ve tatbik etmek, makamına göre iyice yapıştırmak

demektir ki yeniden bir mesel vaz'-ü inşa etmek değildir. Temsil ise umumîdir. Lâkin Kur'andaki meseller,

sureti umumiyede re'sen inşa edilmiş temsiller olduğu halde aynı suretle tatbik dahi edilmiş bulunması

haysiyetiyle darb tabir olunmuştur. Binaenaleyh burada temsil yerine bu tabirin ve kezalik istihya lâfzının

istimallerinde bile aynî bir tatbikı vardır. Şunu unutmamak lâzımgelir ki Cenabıallah mesel ve misali yani

mahiyeti temsili yapmamış olsa idi, insanlar hiç bir şey idrak edemezlerdi, alelhusus mahsûsattan hiç bir şeyi bilemezlerdi, çünkü bütün suveri hissiye, hattâ akliye hakikate nazaran bir

sh:»280

mesel, bir temsildir. Bunun içindir ki insan kendini kendi nefsinde mücerred « بن » demekten başka bir suretle bilmez, zira ne hissî, ne aklî bir sureti misaliyesini haiz değildir. Onu alırsa «insan insanın ayinesidir» mazmununca haricinden alır, demek ki maneviyatın ve hakaiki ma'kulenin mesel ile tefhiminde büyük hikmetler mündemiçtir. Bu sebeptendir ki Kütübi münzelei salifede mesel daha çokdu, fakat Kur'an hisden ziyade akla hitab ettiği için tahkiki, muhkematı daha ziyade iltizam etmiş ve maamafih hisleri de mahrum bırakmamışdır ve bunların bir kısmı mühimminde bilhassa Kütübi salifenin tahrife ve sui tefsire uğrayan mazmunlarını tahkik ve tashih ve akla takrip gibi hikmetler mevcuttur. Böyle esasî ilim ve mühim sirri terbiye ve hidayet ile alâkadar olan darbı meselden Cenabıallah çekinmez ve binaenaleyh

﴿فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ﴾ ehli iman olanlar

her zaman bilirler ki Allahın yaptığı mesel rablarından gelmiş olmak itibarile behemehal hakdır. Bunda

rabbanî ve sirri muhakkak vardır. Ve meseli ilâhî muhakkak bir veçhi mümaselet ve müşabeheti muhtevidir.

Bu vecih zahir ise onu bilirler, hafi ise « **الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ** » derler ve hakkiyetine iman ederler.

Hak, nefselemirde sabit ve aklın inkâr edemeyeceği derecede sübutu vacip olan demektir. Vücubi lizatihi

olan, Hak tealâdır. Onun inayeti « **لِغَيْرِهِ** » olan da zatında mümkünattan olanlardır. Bu manâ ile hak ve

hakikat zaten birdir. İtibaren ayrıdır, ikisinin de cem'i hakaik gelir. Hukukun müfredi olan hak da islâmda bu

manâdan me'huzdur ki lehde olarak sabit ve vacip olan demektir. Aleyhte olursa vazife ve vecibe olur.

Hasılı hak, fikrin, kelâmın mutabekat ettiği vakın ismidir. Maamafih bu itibar ile mutabık olan kavil ve itikada

dahi itlak olunur.

Sh:»281

﴿ **وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ** ﴾ Küfr ile muttasıf olanlara gelince
﴿ **مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا** ﴾ Allah bununla, bu garip nekire mesel ile ne demek

istemiş sanki bundan muradı ne? Derler. Bir taraftan istihfaf etmek, diğer taraftan hidayeti sui te'vil ile

dalâlete düşmek isterler. Bunlar Allahın ne murat ettiğini öğrenirlerse inanacaklar mı? İşte

﴿يُضِلُّ بِهٖ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهٖ كَثِيرًا﴾ Allah bu sebeple bir çoğunu dalâlete

düşürür, onları sapkın yapar, istedikleri dalâleti halk eder. Bir çoğuna da hidayet verir, onlara da hidayet

hak eyler. Zira Hâlık birdir, o da Hâlıkı külli şey olan Allahdır. Hidayetin hâlıkı Allah olduğu gibi dalâletin

halıkı da Allahdır. Allah halk etmese idi ve herkesi hidayete mecbur etse idi, Dalâlet denilen şey insanların

istemese mevcut olamazdı, halbuki dalâlet de bir istihaktır ve Allah tealânın dalâleti halk etmesi, ona talip

olan mahlûkların -mes'uliyet kendilerine raci olmak üzere- talebelerini is'af etmek gibi bir şanı ulûhiyet ve

rububiyettir. Yoksa iptida hidayet fitratile halkettiği kullarından hiç birini Allah cebri surette idlâl etmez, men'i

mutlak ve cebri mahız da rahimiyeti ilâhiyeye yakışmaz. Bunun için idlâl, halkı dalâl, şanı ilâhiye nasıl

yaraşır? Onun esmaı husanası miyanında (mudil) isminin bulunmasını akıl nasıl kabul eder? Diye hatıra

gelmesi melhuz bir suali mukaddere cevaben derhal şu cümle istinafiye tezyil buyurulmuştur:

﴿وَمَا يُضِلُّ بِهٖ إِلَّا الْفَاسِقِينَ﴾ fakat Allah bununla fasıklardan dalâlete müstahik

olanlarından başkasını idlâl da etmez. 27. ﴿الَّذِينَ﴾ şol fasıklar ki

﴿يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ﴾ nakzı ahdederler, hem de Allahın ahdini

nakzederler, bunu da misak ile tevsikten sonra yaparlar. İbti-

dai hilkatte « **اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ** » mazmunu üzere aklen ve fitraten Allah ile beyinlerinde yapılmış olan ezelf ahdi, iman ve ubudiyet ahdini, bu kanunı küllîi fitrîyi, balâda görüldüğü üzere her iki taraftan misak ile tevsik ve te'kit olunduktan, bir taraftan misak inzali kütüb, ba'sı resul ile takviye, diğer taraftan kalben ve lisanen iman ve ıkrar ile tahkim edildikten sonra bu ahd-ü misakî ilâhîyi kendi kendilerine nakz-u feshetmeğe, bozmağa, çözmeğe cür'et ederler. İman etmemeye veya imandan çıkmağa çalışırlar, Fıkıhda: «bir kimse kendi tarafından tamam olan bir şey'in nakzına say ederse sa'yi merduddur» kaidesi bu gibi ayattan me'huzdur.

﴿ **وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ** ﴾ ve Allahın vaslolunmasını emrettiği

şey'i kat'ederler, ameli salih yapmazlar, salâhi temin eden evamir ve ahkâmı ilâhiyenin aksine hareket

ederler. ﴿ **وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ** ﴾ maâsî ve kebair ile daima yer yüzünde de fesat

çıkarırlar işte Allah böyle fasıkları dalâlete düşürür. Şimdi bunların hallerini de anlayınız:

﴿ **أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ** ﴾ bunlar işte bütün hasirûn guruhudurlar, kazançtan mahrum,

işî gücü zarar-u ziyan olan kimseler diye asıl bunlara denilir.

Fısk, aslı lûgatte hurucu manasınadır. Nitekim delikten çıkan farelere fevasık tabir olunur. Lisani şeri'de irtikâbı kebire ile tâati ilâhiyeden huruc manasınadır ki sagirede ısrar da bu cümledendir. Ve şer'an fıskın üç mertebesi vardır: Birincisi günahı çirkin addetmekle beraber ahyanen irtikâp etmek, ikincisi üzerine düşerek inhimak ile yapmak, üçüncüsü çirkinliğini inkâr ederek yapmaktır. Bu üçüncü tabaka küfür mertebesidir. Fasık bu hale gelmedikçe Ehli sünnet mezhebinde mü'min namı kendisinden selbolunmaz. Binaenaleyh fasık vasfı içinde kâfirler bulunabileceği gibi imanını zayi etmemiş olanlar da bulunabilir. Mu'tezilîler, bu kısmı ne mü'min, ne kâfir, ikisi ortası say-

Sh:»283

mışlar, Havaric ise üçünü de kâfir addetmişlerdir. Maahaza bu ayeti kerimedde, « **الَّذِينَ** » ile tavsif olunan fasıkînin küfürlerinde, irtidatlarında söz yoktur. Çünkü bunda üç vasıf zikredilmiştir. Allaha verdiği ahdi nakzedip akidesini bozmak, emri ilâhînin aksini yapmak, menahiyyi irtikâp ile de yer yüzünü fesada vermek, bunun üçü birleşince de küfür tahakkuk eder. Nitekim üst tarafında da «

« **وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا** »

buyurulmuştur. Ve işte temsilâtı Kur'aniyeyi sui te'vil ve istihfaf ile idlâlî ilâhîye kesbi istihkak eyliyen hasirün

bunlardır. Bu kıssada en şayanı dikkat olan noktalardan birisi, balâdaki âyetlerde yalnız iman ve küfür

tekabülü esas iken burada hem iman ve hem ameli salih mecmuuna mukabil olmak üzere ayrıca da fisk ve

fasikînin mevzuibahs edilmesi ve temsilâtı Kur'aniyenin sui tevil ile telâkkisi mes'elesinin bilhassa küfür,

dalâlet ve fisk hasletlerle alâkadar gösterilmesidir. Demek ki fisk biri ilmî, diğeri amelî iki ciheti haizdir. Asıl

küfür ilmî cihetindedir. Bu da bilir bilmez sui tevil mes'elesine raci'dir. Buna da en ziyade temsilât ve

müteşabihat vesile yapılır. Ve bu ekseriya küfri amelî ile de müterafik olur. Bu gibileri redd-ü inzar için

Cenabıhak kelâmı ilâhisinde hakaik asıl olmakla beraber yerine göre temsilâtın da mevcudiyetini ve bunun

esası olan hak noktai nazarına muhalif değil, belki lâzım bulunduğunu ve binaenaleyh bunları esasen hak

bilmek dahi cümlei imandan birisi olduğunu bir esas, bir kaidei itikadiye halinde beyan eylemiş ve bu

suretle üslûbı Kur'an hakkında mühim bir irşad yapmıştır. «

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلَهُ يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ
قَبْلُ قَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا
لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلْ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ قَدْ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ
وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ» Binaenaleyh temsilâtı hakka inan, matlub olan ameli yap,

te'vilini istikbale, cereyanı hâdisata bırak, zamanı gelince anlarsın.

Hulâsa, fîsk, ya küfrü veya küfrânı mutazammındır ve neticesi hüsrandır. Bunun için Cenabı Allah

bunu

Sh:»284

sureti gıyapta ve gûya bir nazariye halinde ve maamafih vakıa nâzır bir nazariye halinde takbih

buyurduktan sonra şimdi makamı irşatta bir iltifat ile hitabı âmmına bir lemeanı mahsus veriyor şöyle ki:

﴿٢٨﴾ كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ
ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٩﴾ هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا
فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ
سَمَاوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٣٠﴾

Meali Şerifi

Allaha nasıl küfr ediyorsunuz ki ölü idiniz sizleri diriltti. Sonra sizleri yine öldürecek sonra sizleri yine diriltecek. Sonra da döndürölüp ona götürüleceksiniz 28 o, o hâlikdir ki yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı. Sonra Semaya inayet buyurdu da onları yedi sema halinde nizamına koydu o her şey'i bilir bir alîmdir 29

Bu iki ayette bütün Dünya ve Ahiret ilimleri mündericidir, Hayat, cereyanı hayat, gayei hayat gösteriliyor. Hilkatı insaniyenin nazarı ilâhîdeki kıymeti anlatılıyor. İnsanın arz-u sema hepsinden hakkı intıfai tescil ediliyor. Delâili hilkat-ü Halik icmal ediliyor. Hilkatı Hak, rahmaniyeti Hak, minneti Hak isbat olunuyor. Hasılı ruhı beşer zeminden asumana, mahsusdan ma'kule yükseltiyor, ve bu hakaik karşısında küfür ve küfrana nasıl sapılabilece-

Sh:»285

ği istifhamı inkâr ile soruluyor ki bu iltifattaki belâgatin, nezahetin, ulviyetin, ilmiyetin, hakikatin, ahlâkiyyetin parlaklığına ve letafetine hayran olmamak kabil değildir. Küfür ve küfranı takbih ve insanları ondan tahzir için bu istifhamdaki te'sirin şiddeti ne kadar büyüktür.

28. ﴿كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ﴾ ey insanlar, insan adını taşıyanlar ve alehusus ey kefereler,

ey münafıkın, ey feseka! . Allaha nasıl nankörlük eder de ilmî ve amelî küfr-ü inkâra saparsınız? Az çok irfan

ve ahlâkı olanlar için bu nasıl tasavvur olunur? ﴿وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا﴾ halbuki siz hepiniz, gerek

her biriniz, gerek mecmuunuz mukaddema hep ölü idiniz, emvat halinde idiniz, hayatınız yoktu. -o zaman

zatî olarak neyiniz vardı? Şimdilik haydi ilerisi dursun, fakat lâakal bir toprak ve nihayet babanızın belinde

bir nutfeye, bir sümük olduğunuz hatırlarsınız ya? Filvaki siz böyle cansız meyyitler halinde idiniz, mevtanın

kabre taşındığı gibi öteberi taşıyıp duruyordunuz, böyle iken ﴿فَاحْيَاكُمْ﴾ Allah size hayat verdi-

teneffüs, tegaddi, tenasül eder, duyar, düşünür, ister, istediği yere gider, istediği işi yapar, muhitindeki

hadisatı hariciyeye kuvayı cismaniye ve ruhaniyesile mukavemet eyler, karşı kor, etli, canlı, akıllı, fikirli birer

insan yaptı, bunları yapan kim ise işte Allah odur. Eyi düşününüz, bu hayat sizin kendinizin midir? Kendi

zatî malınız milkiniz midir? Elbette değil, o kadar değil ki bir kılınızın rengini değiştiremezsiniz, malûm ya

her ne olsa siz hayatı seversiniz ve ona her şeyi feda etmek istersiniz, hayatınıza faidesi dokunacağını

zannettiğiniz kimselerin karşısında takla atarsınız, onlara kul köle olursunuz, halbuki kendinizi, bundan

evvelki halinizi âtinizi düşünecek olursanız, bu hayat sizin kendi malınız olmadığını anlarsınız o halde bu

hayatı size bahşeden Allahtealayı nasıl inkâr eder ve

Sh:»286

ona nasıl küfranı nimet eylersiniz? eyliyorsunuz? Allah size hiç bir şey yapmamış ve yapmıyacak olsa bile

hayatınızın maliki olduğu için sizin ona iman ve ubudiyet etmeniz, hayat sevdasıyla Allahı unutmanız

lâzım gelir. Hem siz bu hayatı o kadar benimsemeyiniz, çünkü ﴿تَمِيتَكُمْ﴾ Allah bundan

sonra sizi yine öldürür, öldürüyor ve öldürecek. -Şimdi diyeceksiniz ki işte biz de buna kızıyoruz ve bundan

yüz buluyoruz ya, iman ve ubudiyet etsek de etmesek de verilen hayatımızın sonra elimizden alındağını

görüyoruz, madem ki öleceğiz ve madem ki Allah verdiği alıyor, o halde hayat elimize geçmiş iken iyi

kötü mümkün olan ne zevki varsa görelim diyoruz, ölüm derdi; o evleri yıkan, zevkleri perişan eden,

çocukları yetim, kadınları dul bırakan, hayatlara kıyan, hayatları pençesinde kıvrandıran o ölüm musibeti

madem ki nasıl olsa yakayı bırakmıyor, artık Dünyaya bir daha gelecek değiliza, şu muvakkat hayata bütün

ihiras ile sarılalım ve keyfimiz için ne yapabilirsek yupalım demekten kendimizi alamıyoruz ya! Fakat bu ne

kadar yanıştır, ve ne bedbaht bir zevktir! Böyle olsa idi bile hayatın bu zevklerini böyle körü körüne ve

çılıncasına değil, tariki meşru ile istifaya çalışmak ve Allah tealâya ihlâs ve şükranı en büyük bir zevk

bilmek ve ona büyük bir mahabbet-ü mahafet beslemek lâzımgelirdi ve bunun o vakit hayatta da umumî ve

şumullü faideleri görülürdü. Halbuki iş bu kadar değil, bunun ilerisi de var. ﴿ثُمَّ يُحْيِيكُمْ﴾

sizi öldürdükten sonra yine diriltir ve diriltecektir.- Size evvel verdiği gibi ve hattâ ondan daha âlâ yine bir

hayat verir ve verecektir. Ba's ba'del mevt de haktır. Görmez misin olan yine olur. Eğer olmasa idi sen

kâinatta hiç bir kanun göremezdin, bir yaptığını bir daha yapamazdın, ilimden, san'atten hiç bir hissen

olmazdı, sen bu sayededir ki hangi şey'i iyi bilersen onu

Sh:»287

bir daha ve bir daha yapabilirsin, tohumlarını bu sayede eker, çiftlerini bu sayede sürer, hasılâtını bu

sayede kaldırırın, atlara, arabalara, şimendiferlere, otomobillere, vapurlara, tayyarelere bu sayede biner,

onları da bu sayede yapabilirsin, sen hayat kanununu tamamen bilse idin bu babda hiç bir şüphe

taşımazdın, o zaman sen bile bir zihayat yapabilir ve onu bozduktan sonra tekrar yine yapabilirdin. Şimdi

yapamıyorsan ilm-ü fennin, kudret-ü san'atın buna yetişmiyorsa, henüz kanunı hayatı bilemediğinden,

henüz maddelerin ruhların esrarı evveliyesine nüfuz edemediğinden, daha esasında yaratmak, halk etmek

kudretine bizzat malik olamadığıındandır. Zaten sen aslı maddeyi, kuvveti göremezsin, gördüğün onların

hasılları, tezahürleridir. İlimin, fehmin, kudretin de bunlarla mütenasibdir. Bunların içinde taakkul ettiğin

maddei ulâyı bulsan, onların esrarına da nûfuz etsen acaba bütün kuvvetleri, ruhları, melekleri, keşfetmiş olacak mısın? Halk kudretine esasından sahip olacak mısın? Hayır. Maddeyi ve kuvveti aslından imha veya ihdas edebilecek misin? Kendi kendine hayır. Fakat onları olduğu kadar alıp Hak tealânın verdiği ruhunla tasarruf edebileceksin ve bizzat hak tealâyâ daha hususî bir nisbet peyda edebilirsen o zaman biiznillâh sirri hayat-ü ihyaya da vukuf peyda edebilirsin. Sen bunları henüz bilemiyor, yapamıyorsan, kanunî hayatın künhüne eremiyorsan, ortada mevcut olan hayat ve ihyayı da inkâr edemezsin ya? Nefselemerde bir hayatın ve bir hayat kanununun cereyanında şüphe edemezsin ya? Ve hele bu kanunun sende, senin kendinde tatbik edilmiş bulunduğu şüphe etmenin hiç manası yoktur ya? O halde bu bürhan ile şunu bizzarure bilirsin ki bu hayatı yapan ve bunun kanununu bilen bir zatı alâ vardır. Hayat ve kanunî hayat hak, ve onu yapan ve bilen Haktealâdır. Binaenaleyh olan yine olacak, ölen yine dirilecektir.

Ve

Sh:»288

bunu ancak Allah yapabilecektir. Nasıl ve nerede yapacağına gelince onu kendi bilir, bize bildirdiği de yapacağı ve her halde yapacağıdır. Dilerse yerde yapar, dilerse göğe çıkarır, dilerse kabirde yapar, dilerse

kiyametde, her halde bu bizim diğer bir Şe'nimiz, diğer bir hayatımız olacaktır ki onun Őunununu tafsil etmeğe

bu günkü havselerimizin kifayeti yoktur. O lemi Ahirettir. Onunla aramızda geçilecek berzah vardır. Kabir

lemi, kabir hayatı, Cenabı Hak cümlemize imdad etsin, bu geçitleri suhuletle, tatlılıkla geirtsin, imanı

kâmil, ameli salih ile hsn hatime nasip etsin. Buradaki « **ثُمَّ يَحْيِيكُمْ** » hayatı kabir ile de tefsir

edilmiştir. Kıyametten sonra neşir ile de tefsir edilmiştir. Hangisiyle olursa olsun işler bununla da

kalmıyacaktır ﴿ **ثُمَّ إِلَيْهِ تَرْجَعُونَ** ﴾ sonra hepiniz ona irca olunacaksınız, Bu ilk hayat da ne

haslet iktisab etdinizse ona göre mizandan geçecek mükâfat ve mcazatına ereceksiniz «

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ، وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا

يَرَهُ» sirri zâhir olacaktır. Ve o zaman ehli Cennet ve rıdvan: «

﴿ **الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ** ﴾ diyecekler.

Nihayet böyle, bir de Allah tealânın dünkü ve bu günkü eltafını dinleyiniz 29. ﴿ **هُوَ الَّذِي** ﴾ o

Allah Şol halikı zıŐandır ki bakınız size neler ihsan etmiş

﴿ **خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا** ﴾ evel Şu altınızdaki yeri ve bu yerde

bulunan Şeylerin hepsini: anasırı, mrekkebatını, denizleri, karaları, dağları, dereleri, ovaları, sahraları,

ormanları, ırmakları, pınarları, madenleri, otları, ağaçları, çiçekleri, meyveleri, hayvanları, kuşları, hasılı: «

﴿ **مَا** ﴾ denilen Şeylerin hepsini sizin için, sizin hayatınız ve mematınız da intifanız için halk etti. Hep bunları

insanı yaratmak ve yarattıktan sonra mes'ut yaşatmak için yarattı, cümlesini insanlara müsahhar

ve

Sh:»289

sahhar ve mubah kıldı. Binaenaleyh esas itibarile bunların mecmuundan insanlar için bir hakkı intifa ve bir

sureti intifa vardır. Ve bu sureti intifa bazısında müsbet ve bazısında menfi bir haysiyettedir. Umumunun nâfi

olması her birinin her veçhile ve herkes için nâfi olması demek olmaz, bir kısmında mazarrat haysiyeti de

vardır. Bu cihetle yine Allahın derecei saniyede istisna edeceği muzır bazı muharremat ve habais gibi

hususattan ve bir de birbirinize nazaran hakkı müktesep olmuş emval ve emlâk gibi şeylerden

maadasında intifa sizin için mubah kılınmıştır. Buna Fıkıhda ibahai asliye tabir olunur. Ve bu ibahanın delili

yalnız akıl değil bu nastir. «Nüfus ve ırz-u namustan maada eşyada asl olan ibahadır. Hususî bir delili

hurmet bulunmadıkça ibaha ile amel olunur» kaidei Fikhiyesi bu nasdan me'huzdur. Yalnız akıllara kalsa

idi kimi hep mubah der, kimi hep haram der, kimi de şaşırır kalırdı, ve nitekim öyle olmuş ve olmaktadır.

Burada şuna dikkat etmek lâzım gelir ki bu ibaha insanların umumuna alesseviye yapılmış, insanlar insan

için yaradılmamış ve yekdiğerine ibaha edilmemiştir. Bunun için insanların canları, ırzları, yekdiğerine

mubah değildir. Hattâ bir insan kendi canında, ırzında bile dilediği gibi tasarrufa mezun değildir, insanlar

kendileri için değil Allaha ubudiyet için yaratılmışlardır. «

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ» binaenaleyh insanların kendini

öldürmeğe, kendini veya ırzını başkasına satmağa hakkı yoktur. Ancak Allahın emrine ve ahkâmına

tevfikan nikâhı meşrua mezundur. Hilâfında âsim olur. İnsanların amelleri, malları, milkleri de yekdiğerine

karşı nefislerine mülhaktır. Bunlar da ahare memnudur. Lâkin kendileri için mubah olduğundan rızalarile

diğerlerine de terk ve i'ta edebilirler, ukud ve muamelâtı maliye bu esas üzere cereyan eder. Hâsılı hakkı

hayata ve hakkı hüriyete ve hakkı namusa hiç bir kimsenin müdahale hakkı yoktur. Bunlar

insanın

Sh:»290

doğrudan doğruya hakkullah olan hukukî esasiyesindendir. Ve bunlara taarruz kebairdendir. Akıl ve din de

böyledir. Nüfusta, ırz-u namusta, akılda, dinde asl olan ibaha değil hurmettir.

İşte Cenabiallah insanları bu kadar yüksek yaratmış ve böyle yaratmak ve böyle yaşatmak için evvelâ

bütün Arzı ve Arzdaki cemi' eşyayı yaratıp, onların intifaina âmâde kılmış, bunları onlar için yaratmış ve

hattâ bu kadarla da kalmamış ﴿ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ﴾ sonra yukarıya da geçmiş,

Semaya doğrulmuş, iradesini göklere tevcih etmiş ﴿فَسَوَّيْنَهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ﴾ ve

binaenaleyh eczai Semayı, bunlardan bilhassa yedi semayı tesviye etmiş, Arzın yaradılması üzerine

bunlarda da tadilât icra eylemiş, hasıl olan inkılâp buhranını nizamına koymuş, bunlardan da Arza ve

insanlara menafi temin etmiştir. Bu sayededir ki insanlar bu binayı muhteşem içinde yaşarlar, yerler, içerler,

sulanırlar, teneffüs ederler. Zıya, hararet alırlar, ayâtı hakkı görerek, ilimler, fenler edinirler, nazarlariyle,

ruhlariyle ve hattâ Allah nasıp edince cisimleriyle çıkarlar, mi'rac yaparlar. «سَبْعَ سَمَاوَاتٍ»

» den bedeldir. Ve bedeli ba'z zahirdir. Zira «فَسَوَّيْنَهُنَّ» buyurulmayıp ecza ve efrada veya envaa

işraten «فَسَوَّيْنَهُنَّ» buyurulması teb'iz karinesidir.

Burada insanların kablelhayat emvat ve hattâ nev'i insanînin ma'dum bulunduğu edvarın bir telhısı, «

«الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً ۗ ۝۰۰» ayetinin

bir tafsılı ve «رَبِّ الْعَالَمِينَ» vasfının bir isbatı ve hayatı beşerin şeraiti haliyle ve

mütekaddimesinin bir tasviri ve hilkatî insaniyenin kıymet-ü ulviyeti, nihayet inayet ve rahmeti ilâhiyenin

vüs'atî ile zat ve sıfatı ilâhiyeyi münkirlere isbat ve şükran ile vazifei ubudiyete davet vardır ki Şeyh Sa'dî

merhum Gülistanda bu mazmunu şöyle ifade etmiştir.

ابرو بادو مه و خورشید و فلك ذرکارند
تاتو نانی بکف آری و بغفلت نخوری

Sh:»291

Demek Allah tealâ insanı yalnız Yerde yaşıyacak ve yerdeki eşyadan intifa edebilecek birhalde yaratmamış ona Semadan da birhisseyi intifa ayırmış ve hattâ bununla alâkadar olarak Semavatın yedisinde ta'dilât yapmıştır. Şu halde insan yalnız Arzî bir mahlûk değildir. O yerlerde daralırsa göklerden intifaa me'zundur ve fakat bunun için evvelâ ruhi semavîlik hissiyatını duymalı ve Allahı tanımalıdır. Arzın şehvanî ve hayvanî süfliyetlerinde boğulanlar ise bu tealiden mahrumdurlar. Yarın Yerdeki nimetler tükenecek biz aç kalacağız diye ağlarlar dururlar.

Şüphe yok ki evvelâ Arzdakilerin halkı, sonrada Semaların tesviyesi meselesinde sonralık yani «^سثم»

manası zamanen değil rütbeten yani ifade noktai nazarından bir sonralıktır. Zira bu bapta gayei beyan

insanların tenviridir. Halbuki idraki beşer noktâi nazarından merkezi âlem insanın kendisidir bütün idraki

hariç bu merkezde toplanır, cazibei idrak « أَنَا » den başlar. Buna birinci derecede yakın olan da

ayağının altındaki Arz ve sonra Semadır. Zira insan Arzı evvelâ lâmisesi ve kendi sıklitle tanır, lamise ise

havassı saireye mukaddemdir. Ve idraki en yakındandır ve hattâ bu seviyyeden pek yükselememiş olan

nice insanlar vardır ki kendisini sade yerle alâkadar bir mahlûk zanneder. Ve Semadaki menafiinden

gafildir. Cenabıhak da irşadatını, idraki beşerin bu cereyanına göre beyan buyurmuştur ki bunun

zahirinden Arz Semadan evvel yaratılmış gibi anlamamalıdır. Maamafih burada tesviyei semavatın hakikî

ve zemanî bir tehirine işaret yok demek de doğru değildir. Bazı müfessirînin anladıkları vechile « ثُمَّ »

hakikat olarak ahz olunabilir. Gerçi Arz alelîtlak Semadan evvel yaratılmış değildir. « كَانَتْ رَتَّقًا »

Fakat Arzın fazayı hilkatte bir cirmi mahsus olarak yaratıldığı zaman ile ondan evvelki tesviyei Semaviye

aynen kalmamak lâzım gelirdi. Bu gün fennen mülâhaza edebiliriz ki Arz teşekkül ettiği andan itibaren

sikleti

Sh:»292

mahsusası, cazibesi, dafiası hasebile mensup olduğu manzumei ecrâmın vaz'iyetlerinde ve arada mevcei

mekfuffa, dühanı esirfide, cazibei umumiye nizamının bir tahavvülü, bir inkılâbı olmuştur. Binaenaleyh cazibei Arziye ile alâkadar olan seb'ı Semavat tesviyesi ve nizamı hilkati Arzdan evvel değil, sonra olmak lâzımgelir. Ve bu surette cazibei arziyenin tahaddüsünde asla müteessir olmiyan ciheti Sema bu tesviyede dahil olmaz ve onlar bu seb'a Semavatın maverası kalır. Bu günkü fen, ilmi hey'et henüz ecramin ikisinden fazlası arasındaki cazibe tahavvülâtını hesap edebilmekten âciz bulunduğu için Kur'andaki bu tesviyenin hududunu tayin edebilmekten uzaktır.

Bu seb'a Semavatın tefsir ve tevilinde başlıca iki mülâhaza vardır. Birisi, Arzdan Zühreye kadar bir, Zühreden Utaride iki, Utaritten Şemse üç, Şemisten Mirriha yahut yine Arzdan Mirriha dört, Mirrihten Müşteriye beş, Müşteriden Zuhale altı, Zuhalden daha ilerisine kadar yedidir ki Ahiren keşfedilmiş olan Üranus ve Nebtün seyyareleri ve daha keşfedilmesi mümkün olanlar hep bu yedinci hudut dahilinde demektir. Çünkü bu takdirde bu yedi Sema bilhassa hilkati Arz üzerine tesviyeye dahil olanlardır bu gün bu tesviyenin daha ileri gittiği isbat edilemez. Bu mülâhaza alelekser, ilmi hey'et noktai nazarını takip edenlerindir ki zamanımızın hey'et telâkkisine de muhalif değildir. Zira bunda mevzuibahis Arzın merkeziyeti değil' arza nazaran Sema kelimesininin tatbikidir. Manzume Şemsiyede Arz merkez olmamakla beraber bizim tahtımız ve idrak-ü mülâhazamızın meb'dei de bizzat kendimiz ve Arzın cazibesi olduğundan

bu tertip o haysiyettedir. Ve izafidir. Başka bir seyyarede bulunsak o zaman bunu o Arz tasavvur etmemiz lâzımgelirdi. Meselâ Güneşte bulunduğumuzu farz edersek Utarit bir, Zühre iki, Arz üç, Mirrih dört, Müşteri beş, Zuhâl altı,

Sh:»293

ilerisi yedi deriz ve bu misale göre yedi tane de arz tasavvur etmemiz lâzımgelir. Eski Batlemyus heyetini takip edenler Kameri birinci seyyare saydıklarından ondan başlarlardı ve yedincisi Zuhale dayanırdı ve Kur'andaki Semavat âyetlerini o heyete tatbik etmek için fen derdile zahmetler çekerlerdi. Filvaki ilmi heyetin riyazî olan mesaili hisabiyesi ve pek eski zamanlardanberi husuf ve kûsuf hesaplarındaki isabetler inkâr edilmemek ıktiza ederdi. Lâkin bunlarla heyetin, mebadii, ilmiyesini teşkil eden nazariyat ve hattâ farziyatı ayırmak lâzım gelirdi. Meselâ Batlemyus ilmi heyetinin bütün esası şu nazariyede toplanıyordu: «seyyarelede iki hareket görülüyor, bunun biri tabîî ise, diğeri her halde kasrî olmak lâzımgelir, bu da her birinin bir felekte merkez olmasına ve onun hareketile müteharrik bulunmasına mütevakkıftır. Binaenaleyh yedi seyyarenin bir feleki, sevabitin de bir feleki ve umumunu muhit bir de feleki Atlas vardır. Ve hareketi yevmiye bu feleki Atlasındır.» Diyorlardı, buna mukabil ulemai tefsir ve hattâ Mütেকellimîn de bu

nazariyenin yakinî olmadığını diğer bir sebebin melhuz olabileceğini söylüyorlardı ve hattâ ilk evvel felâsifeden Sabit ibni Kurre bir cezp nazariyesini bile dermiyan etmişti. Filvaki ahiren cazibei umumiye nazariyesi inkişaf ettirildi ve onun üzerine pek eski olan sukut nazariyesinin teyidile yeni ve mükemmel bir İlmi hey'et teessüs etti ve fakat bu heyet eskisi gibi bütün hey'eti âlemi ihata davasından sarfı nazar ederek ciddî hududi işğalini manzumei Şemsiye dahiline hasretti. Binaenaleyh bunda bu manzume haricine çıkarılarak yapılan mülâhazalar sırf farziyattır. Cazibei umumiye kanunu bu gün adetâ mütearefe tavrını almış bir mevuzai ilmiye olmuştur. Ve filhakika semavatın direksiz durmalarını izah etmek itibarile de beyanatı Kur'aniyeye çok muvafıktır. Ve henüz bu bapta istikraî ve tecribî bir nakız misali

Sh:»294

görülmemiştir. Ancak cazibe kelimesi o kadar mücerret ve o kadar manevî bir mefhum ifade ediyor ki bunu bir melek kelimesile tasavvur etmek ve bizzat kudreti ilâhiyeye rapteylemek daha ciddî ve daha hikemî olurdu.

Seb'a Semavattaki diğer mülâhazaya gelince: Arzın üstünde bütün yıldızların tezyin ettiği maddî âlemin hepsi bir semadır. Seb'a Semavatın birincisidir. Ve bunun maverasında bundan başka altı sema daha vardır. Bunlar ruhanî ve ma'kul olarak tasavvur edildikleri zaman fazanın ecsama intibakı gibi aralarında tıbak-u mutabakat mefhumu daha barızdır. «

إِنَّا زِينَا السَّمَاءِ الدُّنْيَا زِينَةَ الْكَوَاكِبِ» de bunda zahirdir. Ve islâmda

ekâbiri müfessirinin kavilleri budur. Sonra mi'rac hadîslerinde de semavatın böyle ruhanî manalarına işaret vardır. Ve Cenabihak her an bunların şuu ni muhtelifesini tesviye etmektedir. Ve bu tesviye maddiyata

münhasır değildir ve hiç şüphesiz Arzı halketmesi üzerine de bunlara bir tevsiyeyi mahsusa vermiş ve arz üzerinde yaradacağı insanların halkı ve bil'âhare onların intifa'ları için meleklerine emirler vermiş, tesirler

ika etmiş, fazayı âlemde yeni bir sünneti cariyeye açmıştır. Şimdi bazıları burada diyebilir ki acaip, cereyanı hâdisat böyle ilmî midir? Bunları kör bir kuvvet gelişi güzel, tesadüfî olarak icap edivermiş değil midir? Bu

kadar namütenahi şeyler ilme nasıl sığar. Ve insan yaradılmadan evvel, onun yaradılacağı bilinip, hesap edilerek Arz-u Sema ona göre nasıl ihzar edilir? Buna cevaben de buyruluyor ki siz bunları istib'ad etmeyin

﴿وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ o Allah her şeye alîmdir, ezelen ve ebeden alîmdir. -Onda

bütün ilimlerin ilmi vardır. Onun ilmi olmasa idi ilim nereden çıkardı? Esbap ve müsebbebat birbirine nasıl merbut olurdu? Fünun nasıl teessüs ederdi? Arz-u Sema hayata evvelden ihzar edilmemiş olsa idi hayat

nasıl zuhur ederdi? İşte Allah böyle bir

Sh:»295

Allahdır. Ve insanları böyle yüksek bir ilm-ü kudretle böyle şamil bir rahmetle Arz-ü Semanın bir hasılası bir

nüşhai sugrası ve belki kübrası olarak yaratmıştır. Ve bütün esbabi saadetlerini de ihzar etmiştir. Artık bu

sefil, miskin hayattan silkininiz bu edvarı, bu nimetleri derhatır ediniz, ruhunuzun ne gibi ulviyetlere namzet

kılındığını düşününüz. Bu Arzda ve o Semavatta taharriyat icra ediniz, nefiniz için halk-u ihzar edilmiş

bulunan şeyleri bulunuz ve Allah yolunda bunlardan intifade ederek diğer hayata, Ahiret hayatına

hazırlanınız siz bütün bu meratipten geçirilip Allaha icra olunacaksınız. Binaenaleyh yükseliniz, yükselmiye

azmediniz. Şimdi bunlara karşı Allaha nasıl küfür veya küfran edersiniz, bu yükseklikleri, bu derinlikleri iyi

düşününüz. Bundan başka asl-u nesebinizi bilmek ve bu nimetlerle bir bina, bir döşek içinde yüksek

kardaş hayatı yaşamak ve sizi iğfal edecek fikirlerden sakınmak için şunu da nazarı ibretle dinleyin ve ilme

ehemmiyet verin. Alîm olan Allaha bakınız ne buyuruyor:

﴿ ٣٠ ﴾ وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَأِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً

قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣١﴾ وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٢﴾

Sh:»296

﴿٣٢﴾ قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٣٣﴾ قَالَ يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٣٤﴾ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٥﴾ وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٣٦﴾ فَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ

مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٣٧﴾ فَتَلَقَّىٰ آدَمَ مِن رَّبِّهِ كَلِمَاتٍ
فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿٣٨﴾ قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا
جَمِيعًا فَمَا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَن تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٩﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا
أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٤٠﴾

Sh:»297

Meali Şerifi

Ve düşün ki rabbin melâikeye "Ben Yerde muhakkak bir halife yapacağım" dediği vakıt "Â!.. Orada fesat
edecek ve kanlar dökecek bir mahlûk mu yaratacaksın?. biz hamdinle tesbih ve seni takdis edip dururken"
dediler. "Her halde ben sizin bilemiyeceğiniz şeyler bilirim" buyurdu 30 Ve Ademe bütün esmayı ta'lim
eyledi, sonra o âlemîni melâikeye gösterip "Haydin davanızda sadıksanız bana şunları isimleriyle haber
verin" buyurdu 31 Subhânsın Yarab! Bizim için senin bize bildirdiğinden başka ilim ne mümkün, o alîm,
hakîm sen, şüphesiz sensin" dediler 32 Ey Adem bunlara onları isimleriyle haber ver buyurdu Bu emir

üzerine Adem onlara isimleriyle onları haber veriverince de buyurdu ki demedim mi size Ben her halde Semavüt-ü Arzın gaybini bilirim, ve biliyorum ne izhar ediyorsunuz da ne ketmeyliyordunuz 33 Ve o vakit melâikeye "Adem için secde edin" dedik, derhal secde ettiler, ancak İblis dayattı, kibrine yediremedi, zaten kâfirlerden idi 34 ve dedik ki "ya Adem sen ve zevcen Cenneti mesken edin, ikiniz de ondan dilediğiniz yerde bol bol yeyin, fakat şu ağaca yaklaşmayın ki haddi aşan zalimlerden olmayasınız 35 Bunun üzerine Şeytan onları oradan kaydırđı, ikisini de buldukları naz-ü naimden çıkardı, biz de haydi dedik bâzınız bâzınıza düşman olarak inin ve size yerde bir zamana kadar bir karar ve bir nasıp alma var 36 derken Adem rabbından bir takım kelimeler telâkkı etti yalvardı, o da tevbesini kabul buyurup ona yine baktı, Filhakika odur ancak öyle tevvab öyle rahîm 37 Dedik: İnin oradan hepiniz, sonra benden size ne zaman bir hidayetci gelir de kim o hidayetcimın izince giderse onlara bir korku yoktur ve mahzun olacaklar onlar değildir 38 Küfre saplananlar ve ayetlerimize yalan diyenler ise işte bunlar ateş arkadaşlarıdır, onlar orda muhalled kalacaklardır 39

Burada hitap yine evvelâ Resulullahı tevcih buyuruldu. Demek kıssanın kühünü hakkiyle o anlayacak

ve me'zun olduğu kadar da o anlatacaktır. Maamafih buna her ferde ait hitabi âm neşvesi de verilmiştir.

Demek ki bunda zahir bir istifadei amme dahi vardır. Ve her ferdin bunu nefsinde fehmi-ü tatbik etmesi

matlûptur. Bunda zahir olarak inayeti rabbaniye, kaza-vü kader, indallah kıymeti Admî mebdei, tenasüli

beşerî mebdei, din, ilm-ü lisan mebdei, ahlâk, vazife ve uhuvvet mebdei, ictimaiyat mebdei, hukuk mebdei

vardır. Tenasüli beşerînin ilk din, ilm-ü lisan devrinden itibar edilmesi ve beşeriyeti ahîrenin bu mebde-e

istinat etmesi lüzumu ve mahiyeti insaniyenin tarifinde bunların zatî bir kıymeti bulunduğu ve fakat zenb-ü

ma'siyetin husumet-ü adavetin zatî ve fitrî olmayıp arazî ve telkinatî hariciye eseri olduğu ifham olunuyor.

Bu suretle Hıristiyanların zenbi aslî (peşe orijinal) akîdelerinin doğru olmadığını, mahiyeti Şeytaniyenin

mahiyeti insaniyeden hariç bir şey olduğu ve bu ikisi arasında adaveti kadime bulunduğu, Şeytanın bu

adavetten farig olmayacağı ve fakat insanlığın buna karşı kendine, kendi fitretine sahip olarak nefsinin ve

nev'iyetini muhafaza ve müdafa edebileceği ve o zaman saadeti beşerîyenin haddi aksâsını bulacağı ve bu

hususla tevbenin kıymeti anlatılıyor. Tenasüli beşerî mebdeinde terbiye kanununun ceryanı, Yer yüzünde

nev'i insanînin ezelf ve kadım olmayıp bilâhare tedricen hâdis olduğu yani bu günkü nev'i beşerînin ezelf

olmadığı ve bu günkü tenasül kanununun bidayeten mevcut olmayıp Arzın bir devrei kemalinden sonra

bizzat hârika olan bir hâdise hıkat ile başladığı ve binaenaleyh tabiatı ezeliye nazariyesinin doğru olmadığı, ve filhakika Arzın devri ateşinde Pastur nazariyesinin cereyanına imkân olmayacağından bu gün kanun olan tenasülün bidayeten hârika olan bir hâdisiye müntehi olacağı ve ilmi hayvanatta teselsülün butlanı ve Arzın hâdis olması esasına mebni iptidada kabulü zarurî görülen tekevün bizâtihi nazariyesinin de tabirini ıslah etmek iktiza edeceği, çün-

Sh:»299

kü iptida fevkalkanun böyle bir hadise zarurî ise de bunun bizatihi ve lizatihi olmayıp halk-u tekvini ilahî eseri olduğu ve filhakika böyle olmazsa ya ilm-ü fenni kökünden yıkacak olan illetsiz, sebepsiz bizatihi ve lizatihi mütekevvin bir hâdise kabul edilmek veya şimdiki tenasül kanununun ve bunun cereyan ettiği kürei Arzın hâdis olmayıp, namütenahi surette ezeliyet ve kidepleri iltizam olunmak lâzım geleceği ve halbuki ilm-ü fen nazarında Arzın mahlûkiyeti ve hudusu delâili kaviye ile bizzarure sabit bulunduğu ve nihayet yeni felsefelerin İlm-ü ahlâk itibariyle fitrati beşeriyede cereyanını isbate çalıştıkları veraset kanununun az çok bir esas ihtiva ettiği ve fakat bunun da veraset suretiyle değil, hilâfet suretiyle tasavvur edilmesi lâzım geldiği, yani her intikalde Allahtealânın bizzat bir halk-u tesiri gözetilmek iktiza eyliyeceği ehli ilme ihtar

edilmiş bulunuyor.

Evvelâ takdiri ilahî ve inayeti rabbaniye ihtar edilerek buyuruluyor ki 30.

﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ﴾ «vâv» yine mazmunı sabıka matuftur. «Ya Muhammed, ey

Adem oğlu, zikr olunan nimetleri unutma ve o vakti da unutma ki insanlar Yer yüzünde zuhur etmeden

evvel rabbın iradei ezeliyesini izhar ve kudreti lâyezalîsini ibraz ederek meleklerle

﴿أَنْتَ جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً﴾ ben mutlaka Yer yüzünde bir halife yapacağım,

bir halife tayin edeceğim demişti ki meali: Kendi irademden kudret ve sıfatımdan ona bazı salâhiyetler

vereceğim, o bana izafeten, bana niyabeten mahlûkatım üzerinde bir takım tasarrufata sahip olacak, benim

namıma ahkâmımı icra ve tenfiz eyleyecek, o bu hususta asîl olmiyacak, kendi zatı ve şahsı namına

bilasale icrayı ahkâm edecek değil, ancak benim bir naibim, bir kalfam olacak, iradesile benim iradelerimi,

benim emirlerimi, benim kanunlarımı tatbika memur bulunacak sonra onun arkasından gelenler ve ona

halef olarak aynı, vazifeyi icra edecek olanlar bulunacak, «

﴿هُوَ الَّذِي جَعَلَ خَلَائِفَ الْأَرْضِ﴾

sirri zahir olacak. Bu manâ Ashabı kiramdan ve tâbîinden uzun uzadıya nakledile gelen tefsirlerin hulâsası

ve hasilıdır.

Burada «yapacağım = **اِنِّى جَاعِلٌ**» demek, acaba «halkedeceğim = **اِنِّى خَالِقٌ**» demek

midir, değil midir? Bu tefsir yok değildir. «**جَعَلَ**» bir mefule müteaddi olursa halk demek olur. Burada da

«**جَعَلَ**» halkdan eam ve daha mutlakdır. Ve ikisine de muhtemil bulunuyor. Halk mes'elesi ileride «

اِنِّى خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ ، فَاِذَا سَوَّيْتَهُ وَنَفَخْتُ فِيْهِ مِنْ رُوْحِى
جَاعِلٌ» ayetlerle tasrih olunacaktır ki işbu «**جَاعِلٌ**» tebliği «

اِنِّى خَالِقٌ» takdirinden sonra görünüyor. Arada takdiri zat ile takdiri sıfat farkı vardır. Lisanımızda

kalfa tabirinin sahihi olan halife kelimesi, (yani birinin arkasından makamına kaim olmak manasile

alâkadar olarak) **فَاعِلٌ** bima'na **فَاعِلٌ** dir. Yani aslı «halif» tir. Ve «ta» sı mubalâğa içindir.

Binaenaleyh isim olarak kullanılan sıfatı galibedendir ki Fransızca «reprézantan» kelimesi de bu ma'nanın

mümessilidir, cem'i halâif ve hulefa gelir. Masdarı da hilâfettir. Hilâfet vekâlet gibi asaletin mukabili olarak

başkasına niyabet etmek yani az veya çok onun yerini tutarak onu temsil etmek demektir. Ragıbın

Müfredatında beyanı veçhile bu niyabet de ya aslın gaybubetinden veya bir meunetten veya aczinden,

yahut da bunların hiç biri olmadığı halde mahza asîlin naibine bir şeref bahşederek tekrim etmesinden neş'et eder. Ve işte Cenabı Allahın Arzda evliyasını istihlâfı bu kabildendir. İlah..., demek ki her naibin, halifenin kıymet ve şerefi, asîlin şerefi ve niyabetin derecesile mütenasiptir. Cenabıallah da Arzda bir halife yapacağım deyince kendilerini bir istişare makamında gören melâike bir taraftan bundaki şerefi takdir ettiler, diğer taraftan da Yerdeki bir mahlûka mintarafillâh böyle yüksek bir salâhiyeti iradiye bahşedilmesinde bir şer ihtimalinden de korktular. «Yerde» deyince «

اِنِّى خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ» takdiri anlaşılıyordu. Acaba bu salâhiyeti alan, hüsni istimal

edebilecek mi? acaba bunu asalet zannederek kendi hesabına ıcrayı ahkâma kalkışırsa yer yüzüne fesad vermiyecek mi? Cenabıhak henüz bu noktaları ve o

sh:»301

salâhiyetin derecesini ve hikemi hafiyesini bildirmemiş olmakla melekler

﴿قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ﴾ orada yani

Yer yüzünde onu fesada verecek, onda fesatlar çıkaracak ve kanlar dökecek bir kimse, bir âmil mi

yapacaksın? ﴿وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ﴾ halbuki biz hep sana

hamdederek daima tesbih ediyoruz ve sana mahsus takdisat ile arzı takdis eyleriz. Veya: senin için

kendimizi daima temizler, temiz tutarız, dediler. Ve bu suretle maksatları haşa itiraz olmayıp hikmetini bir

istifsar olduğunu bildirdiler maamafih bununla hilâfete zimnen bir râğbet de ızhar ettiler.

TESBİH, Allah tealâyı tenzih etmek, yani zati akdesini i'tikaden ve kavlen ve amelen lâıyk olmıyan her

türlü şaibden arı ve uzak tutmaktır. Aslı, suda pek iyi yüzerek uzaklara gitmek demek olan «سَبَّحَ»

masdarındandır ki tefili teksir ifade eder. Allahı takdis de böyledir. Bu dahi esasında pey uzağa gitmek

demek olan «قُدِّسَ» den me'huz olarak tathir etmek, pek temiz tutmak manâsınadır. Çünkü tathir,

pislikten çok uzaklaştırmaktır. Maamafih «ve nükaddisü leke», «nükaddisü taksiden leke» demek olduğu

gibi «nükaddisü nüfusena li'eclike» demek de olabilir ki ikisile de rivayet varit olmuş ve bunun için balâda

ikisine de işaret edilmiştir.

MELÂİKE VE MELEK NEDİR? Evvelâ ciheti lisaniyesini tetkik edelim: Ebu Hayyanı Endelüsi gerek

Bahrımuhît namındaki tefsiri kebirinde ve gerek Nehrimad ismindeki tefsiri mülâhhasında der ki (melek)

mimi aslî olarak kuvvet demek olan «melk» den «feal» dir. Feâlie ve feail vezninde melâike ve melâik diye cemilenmesi şaz tarikiledir. Ebu Ubeyde buna kail olmuştur. İlah..... Binaenaleyh melek lûgaten kav'i zülkuvve demektir, lâmin kesrile «melik» ve lâmin fethile «meleke» kelimelerinin manâlarile alâkadardır. Lâkin bu surette melâike cem'i kıyasî olmamış olur. Halbuki Arapçada aslı bulmak için cemi, esaslardan biridir. Bunun için diğer taraftan mimi

Sh:»302

zait olup aslı mel'ektir deniliyor ki İbni Ceriri Taberî dahi Camiulbeyanında bunu şöyle izah eder: melâike «

مَلَائِكَة

» in cem'idir. Şu kadar ki Arapta müfredinin hemzesizi hemzelisinden daha çok ve daha

meşhurdur. Melâikeden bir melek derler, hemzesini hazfederek harekesini makablindeki sakin olacak olan

lâma naklederler ve cemi'ledikleri zaman hemze ile aslına reddederek melâike derler ki bunun misali

çoktur: « تَرَى » « تَرَأَى » gibi. Maamafih müfredin hemze ile geldiği de vardır. Nitekim şair şöyle

demiştir.

فلست بجنى ولكن ملائكا تحدر من جو السماء يصبوب

ki burada « مَلَكًا » « مَلَكًا » demektir. Bazan müfredinde me'lek de denilir ki bu da « جَذَبَ »

yerine « جَبَذَ » « شَمَّالُ » yerine « شَأْمَلُ », denilmesi gibi bir kalbtir. Lisanımızda da bu gibi kalbin

emsali çoktur. Meselâ köprü, toprak, ekşi yerine köprü, toprak, eşki gibi. Fakat müfredinde « مَالِكُ »

denildiği zaman cem'inde de « مَالِكِ » denilmek lâzımgelirdi. Halbuki böyle cemi'lendiği mahfuzum

değildir. Bazan melâik ve melâike diye cemi'lenir. Mesma mesami mesamia gibi işbu melek kelimesinin

aslı « مَلَأَكُ » mefal vezninde risalet yani elçilik manasınadır ki أَرْسَلَ إِلَيْهِ رِسَالَةً diyecek

yerde « أَرْسَلْتُ إِلَيْهِ » لَأَكُ إِلَيْهِ – يَلْعَكُ fi'linden gelir, me'lek de aynı veçhile « أَرْسَلْتُ إِلَيْهِ »

manasına «elektü ileyhi elketen ve me'leketen ve üluken» filinden masdarı mimîdir. Adıyy ibni

Zeydil'imadî:

ابلع النعمان عنى ملائكا انه قد طال حبسى و انتظار

demıştır ki diğer lûgat ile مَلَأَكُ me'leken diye dahi inşat olunuyor. Bu manâda daha bazı şevahid

vardır. İşte melâike de bu risalet manâsile melâike tesmiye edilmişlerdir. Çünkü melâike Allahın resulleri

elçileridir. Enbiyasına ve gönderdiği ibadına gönderir ilâh..... Yani «melek» ismi mekân olmak üzere mevzu

risalet veya

Sh:»303

meful manâsile Resul, mürsel, âmili risalet, vesaiti rabbaniye demektir. Ehli lisan da, müfessirîn de bu iştikakı tercih edenler çoktur. Ragıp da melaïke lâfzında bunu tercih etmiş ve melekte demiştir ki Nahviyun meleki de melâikeden muştak ve mimini zait yaptılar. Halbuki bazı muhakkıkîn bunun mülkden olduğunu söylemiş ve şöyle izah etmiştir: Melâikenin siyasattan bir şey'e memur ve müstevli olanına lâmin fethile «melek», beşerde olana da lâmin kesrile «melik» denilir. Binaenaleyh her melek melâikedir. Fakat her melâike melek değildir. Melek «

﴿فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا﴾ . ﴿فَالْمُقْسِمَاتِ أَمْرًا﴾ . ﴿وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا﴾ gibi âyetlerde işaret olunandır ki melekülmevt bu cümledendir. «

﴿وَالْمَلِكُ عَلَىٰ أَرْجَائِهَا﴾ . ﴿عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِ هَارُوتَ وَمَارُوتَ﴾ . ﴿مَلِكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ﴾ Bir de der ki melâike,

vahide ve cem'a itlak olunur ilah... Binaenaleyh bu izaha göre de melek lâfzı kuvvet ve tedbirden, melâike de risalet manâsından me'huz olmuş oluyor. Ve aynı zamanda melâike, melekten eam ve onun cinsi

bulunuyor. Şu halde her ikisinde bir kerre manâyı risalet vardır.

Acaba bu risalet sadece tebliği emir midir? Yoksa tebliği fiil midir? Yani yalnız ilmî ve kelâmî bir tebliği ruhî mi yapıyorlar, yoksa bilfil kudret ve tekvini ilâhînin de mübelliği oluyorlar mı? Âyâtı Kur'aniyenin delâletlerine göre her ikisini dahi bulunduğunu anlıyoruz. Peygamberlere ve hattâ yine melâikeye evamiri ilâhiyeyi tebliğ eden melekler bulunduğu gibi cihad ve sair hususatta fi'len kuvvet ve imdat getiren melâike de bulunuyor ve bir de «الروح = erruh» ismi mahsusıyla bir meleki mahsus dahi okuyoruz. Halbuki âlemde hiç bir hâdise olamaz ki ona kudreti ilâhiyenin bir taallûkı mahsusunu bulunmasın, binaenaleyh cinsi melâike kudret ve tekvini ilâhînin vahdetten kesrete tevezzüunu ve onun tenevvüat ve taayyünatı mahsusasını ifade eden mebadii faile olarak mülâhaza edilmek lâzımgelir. Ve kâinatta hiç bir şey, hiç bir hâdise, hiç bir fil-ü hareket tasavvur olunamaz ki

Sh:»304

böyle bir risalet ile vaki olmuş olmasın, bundan başka bir nevi melâike daha vardır ki bunlar hâdisatı tekviniyeden mukaddem şuuni emriye ve kelâmîyeyi, tabiri âharle şuuni ruhiyeyi mevcudatı akilenin cereyanı ruhîsine ait evamir ve irşadatı rabbaniyenin tecelliyatı mahsusasının ifade ederler. Bunlar daha

evvel resulî idrakdirler, müdrik ve muhtar olan mebadii faileye kablel fil hayrın ve rızayı ilâhînin viçhesini
ira'e eylerler ve melâikeye olduğu gibi beşere de müvekkeldirler. Şeytanın melâikeye tekabülü de bu
cihettendir ve alekser melâike yalnız bunlar zannedilmiştir. Biz her hâdiseyi iki mebde ile tasavvur ederiz
ki biri mebdei fail, diğeri mebdei kabildir. Meşhudatımız bu ikisinin haysiyeti müşterekesidir. Asıl madde bu
mebdei kabilden ibarettir. Biz asıl maddeyi görmeyiz, gördüğümüz hep eseri failiyettir. Görülen her fi'l-ü
hareket, her şe'n-ü hâdisede bizzat veya bilvasıta bir mebdei fail tanırız. Şüphe yok ki muharriksiz bir
hareket yoktur ve madde kendi kendine âtıldır. Bundaki her hareket veya sükûn bizzat veya bilvasıta fail bir
kudreti muharrikenin eseridir ve her hâdise böyle bir faili müessirin tezahürüdür. Biz eseri görür, eseri idrak
ederiz. Halbuki aynı eserle hakikatte idrakimize tezahür eden o faili müessirin bir lemhasıdır. Madde onun
altında bir ma'kuldür. Gördüklerini madde zannedenler, onu kuvvet sayesinde gördüklerini bilmelidirler.
Buradan feylesofların kuvvet nazariyesine atlıyacak olursak bütün kuvvet ve kudretin Haktealâ da tevahhüd
ettiğini ve kudreti ilâhiyenin ilk vasıtai taayyün ve tecellisi melâikenin risaleti demek olduğunu ihtar etmek
kolay olur. Lâkin bunlar miyanında kuvayı müdrike de vardır ki onlar da vakiatı kablel vuku tefhim eden
rububiyeti ilâhiyenin mübelliğidirler ve binaenaleyh melâikesiz bir hâdise tasavvuru gayri mümkündür,
melâikesiz bir katra yağmur bile düşmez, şu kadar ki iradei insa-

Sh:»305

niye ile alâkadar kuvayı tâliyedeki şerr-ü fesad âmili gibi icrayı tesvilât eden ervah-ü kuvayı şeytaniye de balâda izah olduğu üzere bu melâikeye mukabildir.

Bu izahatı serdettikten sonra melâikenin mahiyet ve envayı hakkındaki akvali de icmal etmek faideli olacaktır. Vaz'ı mesele şudur: melâikenin bizaîha kaim zevat, tabiri âharle cevahir kabilinden olduklarında ukalânın ittifakı vardır. Fakat bunlar mütehayyiz midirler, mücerret midirler? Bunda ihtilâf ediliyor:

1- Mütehayyizdirler. Melâike bir takım ecsamî lâtifei esiriyedir ki eşkâli muhtelifle ile teşekküle kadirdirler.

Bu kavil ekseri mütekellimîn kavlidir. Çünkü diyorlar Peygamberler bunları şekillerile görmüştür şekiller ise cismanîdirler, haizi eb'addırlar. Bir de maddesiz kuvveti mücerrede tasavvuru bizzat kudreti ilâhiye tasavvuru demektir. Allahdan maada zati mücerret yoktur. Madde tasavvurdan silindiği zaman tasavvur olunan kuvvet ve kudreti mahza aynı kudreti ilâhiyeden ibaret kalır. Henüz hiç bir teşekkülü haiz olmıyan eczai lâyetecezza halindeki maddei mahza ise kabil ve atılı mahızdır. Onda hiç bir failiyet ve kuvvet yoktur.

Bunlara failiyet demek olan kuvvet ifaza edildiği zaman teşekkülü haiz mürtabıt bir cismi esirî olurlar.

Denebilir ki teşekkül bunların hakikatleri değil maddede tezahürleridir. Binaenaleyh kendileri maverayı maddedir. Buna şu cevap verilir ki melâike ve resul tabiri de bu haysiyetledir. Yoksa maverayı maddede bunlar aynı kudreti ilâhiyeye raci'dirler. Bu kavil asrı hazırda ekseri Hikmeti tabiiye ulemasının esirsiz kuvvet tasavvur etmemelerine müşabihdir.

2- Hükemanın ve bilhassa hükemai islâmiyenin kavilleridir ki melâike ne mütahayyiz, ne ecsamdırlar, bunlar nüfusu natkai beşeriye yani ruhi insanî gibi cevahiri mücerrededirler, fakat mahiyetçe bunlardan baş-

Sh:»306

kadırlar, kuvvetce daha mükemmel ve ilimleri daha çoktur. Aralarındaki nisbet güneş ile ziyasının nisbeti gibidir. Ve bunlar iki kısımdırlar, bir kısmı marifeti Hakka müstağrak ve başkasile iştigalden

mütenezzihdirlar « يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ » bir kısmı da kalemi kaza

vü kaderin cereyanına göre Semadan Arza tedbiri umur ederler ki bunlar da « فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا »

» dırlar, ve bunların Semavî ve Arzî olanları vardır. Evvelkiler de bunların ruhları mesabesindedirler.

NASÂRÂ'dan bir taifenin de melâike bedenlerinden müfarekat etmiş ervahı fazilei beşeriye diye telakki ettikleri tefsirlerimizde ve kütübi kelâmiyemizde zikrolunuyor. Zamanımızda gayri islâmî felsefelerin maddeyi kuvvet kuvveti ruha icra eden nazariyeleri de esasında hükemanın salifüzzikir cevahiri mücerrede nazariyesidir. Mücerredatı umurı itibariye addedenler de mütekellimîn mezhebine irca olunabilirler.

Balâda beyan olunan kavli muhtar veçhile bütün kâinatı maddiye bir sema olduğuna ve bunlardan maada Semalar bulunduğu göre hakikati melâikenin ve bunların makamlarının ne kadar yüksekliklere ve derinliklere varacağı tasavvur etmelidir. Bunların kesretlerini anlatmak için aleyhissalâtü vesselâm Efendimizin şöyle buyurduğu naklolunmaktadır: Sema gıcırdamaktadır. Ve gıcırdamak hakkıdır. Onda bir kadem mevzii yoktur ki bunda bir meleki sacit veya raki bulunmasın. Bu bapta temsilen şöyle bir nisbeti mütezayide dahi rivayet olunmuştur: Beni Adem cinnin uşrû, bunlar hayvanatı berriyenin uşrû ve bütün bunlar Arza müvekkel olan melâikenin uşrû mesabesinde. Sonra Semai dünya melâikesi bütün bunlardan o nisbette çok ziyade, Semai saniye melâikesi de o nisbette ziyade, Semai sabıaya kadar mütezayiden hep böyle, sonra bunların

Sh:»307

heyeti mecmuası melâikei Kürsiye nazaran az bir şey, sonra hepsinin mecmuı adedi altı yüz bine baliğ olan süradıkati Arştan birinin melâikesine nazaran onda bir kalmaz. Ve bunlardan bir süradıkın yani bir büyük perdenin tül ve irtifaina nazaran Semavat-ü Arz ve içindekiler ve araları bir kadri mahsûs teşkil etmezler ve bunun her karışında bir meleki sacit veya raki veya kaim vardır ki tesbih ve takdis eder. Sonra bunların mecmuu Arş etrafında dönen melâikeye karşı denizden bir katra kalır. Sonra İsrafil aleyhisselâmın eşyası olan melâikei Levh ve Cibril Aleyhisselâmın cunudu olan melâike lâyuhsadır. Cinslerini, müddeti ömürlerini, keyfiyeti ibadetlerini ancak Allah bilir « وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ » yine aleyhissalâtü vesselâm Efendimizden şöyle rivayet olunmuştur ki: «Semaya urûc buyurdıkları zaman kal'a burcları gibi bir mevkide bir takım melâike görmüştü. Bunlar birbirlerinin yüzüne doğru mütekebilen yürüyüp gidiyorlardı. Bunlar nereye gidiyorlar diye Resulü Allah Cebraile sordu, Cebrail bilmiyorum. Ancak yaradıldığımdan beri ben bunları görürüm ve evvel gördüğümün bir tanesini bir daha görmem dedi. Onlardan birine, ikisi birden sen ne zaman halk olundun? Diye sordular. O da bilmiyorum ancak Canabıallah her dört yüz bin senede bir yıldız halkeder. Ben yaradıldığımdan beri de dört yüz bin yıldız yarattı diye cevap verdi. Melâikenin kesretini ve kudreti ilâhiyenin vüs'ati tecelliyatını anlamalı.

سبحان من تحير في صنعه العقول

سبحان من بقدرته يعجز الفحول

Şüphe yok ki bu tenvirat asrı hazırdaki heyet fikrinden de çok yüksektir ve bunların hepsini ecsamı lâtıfei

esiriye ile tahdit etmek de pek muvafık olmasa gerektir. Onlar nihayet melâikei arziyeyi ve semai dünya

melâikesini izah edebilir. Meğer ki Semai dünyanın dar manasile tefsirinde ısrar edilsin. Bu ise

mütekellimînin

Sh:»308

muhtarı değildir. Bu ayette zikrolunan melâike hakkında da cüz'î bir ihtilâf vardır. Bundan murat melâikei

Arzdır, diyenler olmuştur ki bu da dahhakin İbni Abbas radiyallahü anhümadan bir rivayetine müntehi

olmaktadır. Lâkin ekser Sahabe ve Tabiîn rıdvanullahı aleyhim ecmaîn Hazaratı lâfzın umumuna ve

muhassis bulunmadığına mebni bütün melâike olduğunu söylemişlerdir.

İşte bütün melâike Arzda hilâfete müteallik böyle bir takdiri ezelinin kendilerine tebliği üzerine hitabı ilâhî

karşısında «

أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ
بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ ﴿۱﴾» diye maruzatta bulundular. Cevaben rabbımın
﴿۱﴾ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿۲﴾ her halde ben sizin bilemeyeceğinizi bilirim

buyurdu. -Şüphe yok ki alelîtlak düşünöldüğü zaman bunun böyle olduğunu ve ilmi ilâhînin kendilerinden

çok ziyade ve yüksek bulunduğunu melâike bilirlerdi. Öyle iken makamı inkârda te'kit ifade eden « انى »

ile takviye ederek cenabı Allahın bunu tekrar ihbar etmesi gösterir ki muradı ilâhî bu umum içinde bir

hususı yani istihlâf meselesini istihdaf etmektedir ki melâikeye hafı kalan ve şer ihtimali karşısında

taaccüp-ü istib'at ve arzı ihtısas ile söz söylemelerine sebep olan da bu idi. Binaenaleyh siyakı ma'na,

hilâfetin hikmet ve devaîsi ve ona liyakat mes'elesi hakkında bilmediğiniz cihetler var. Ben sizin

bilmediğiniz bir çok şeyleri bildiğim gibi bunu da bilirim demek olur. Ve bununla cevap suale her veçhile

mutabık olmak için bu bapta yalnız hısalı melekînin ademi kifayetine ve talebin ademi cevazına da zımnen

işaret buyrulmuştur. Burada « طَالِبُ الْقَضَاءِ لَأَيُّوَلَّى عَلَى الْقَضَاءِ » hikmetine

de tenbih vardır.

Cenabiallah onlar bu cevabı verdi 31. ﴿وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا﴾ bir taraftan da

Ademe bütün o isimleri talim etti.- Ya o esmayı Allah kendi vaz'edip Ademin ruhuna nakş-ü ilham etti veya

Ademe bunları lüzumunda vaz'edip kullanacak

Sh:»309

bir istidadı mahsusu haiz bir ruh nefhini takdir etti ki evvelki zahir, ikinci muhtemeldir. Talim ile yani

öğretmek ile bildirmek herkesin malûmudur bundan Hazreti Ademin, aslı lisan olan isimleri birdenbire bir

i'lâm ile bilmiş olmayıp, sirri terbiye hükmünce bir isti'dat ile az çok bir tedric içinde belliyeyeceği anlaşılır. Ve

burada bu ta'limin takdiri mütekaddimi ve nefsi Ademin sıfatı zatiyesi beyan olunuyor ki bu sıfat nev'i

beşerin mahiyet ve fitreti ulâsı demektir. Zira Adem nev'in ilk ferdidir ve havassı nev'iyenin aslı ondan

mevrustur.

Bu isimler nedir? ve « كَلَّمَهَا » istiğrakının derecesi şumulü ne kadardır?. Yani bütün eşyanın isimleri

midir? Yoksa bir takım esma' ma'hubenin mecmuu mudur? İlmî tabirile « الْأَسْمَاءَ » daki elif lââm

istiğrak için midir? Yoksa Allahın öğretmesini murad ettiği isimler manasına ahdi haricî olup « كَلَّمَهَا »

bunun te'kidi midir? Bu noktada eslâfî müfessirînden bir kaç kavil vardır:

1- Bu isimler, insanların tearûfüne, anlaşmasına sebep olan bütün isimlerdir: İnsan, hayvan, arz, bahr, cebel, himar vesaire hepsi (İbni Abbasdan Dahhak), Gurab, hamame ve her şeyin ismi (mücahit), her şeyin ismi, be'ir, bakare, şâte varıncaya kadar (Said ibni Cübeyr), her şeyin ismi, hatta şu, bu, hades bile (İbni Abbasdan Saidibni Ma'bed), her sınıf halkın ismi ve cinsine ircaı, şu cebel, bu deniz, şu şöyle, diye her şeyin ismi (Katade). Bunların hasılı, bütün elsinenin aslı olan lûgâtın hepsi oluyor. Ve elif lâm istğraka hamlediliyor. Bundan kıyamete kadar olmuş olacak bütün şeylerin esamisi manasını anlıyanlar da olmuştur.

2- Melâikenin esamisi (Rabî ve daha diğerleri).

3- Züriyetinin esamisi (İbni Zeydden İbni Vehbden Yunus ibni Abdilâlâ ve daha diğerleri). Bu iki surette

de elif lâm ahd içindir ve bunun karinesi gelecek olan « عَرَضَهُمْ » zamiri gösterilmiştir. Çünkü tağlib

muhtemel olmakla beraber « هُمْ » zamiri zevilukulde zâhirdir. Ve

Sh:»310

bu karineye nazaran bazı müfessirîn hem esmai melâikeye ve hem esmai zürriyete şumulünü yani ikinci ile üçüncüyü cemetmişlerdir. Bu esmayı esmaullah diye ahzelmeye de bu zamir manidir.

4- Esmadan murat lisan değil, havassı eşya, tabiri âharle o havastan müteşekkil suveri ilmiyedir diye de tefsir edilmiştir. Lâkin bunun ilimden ziyade kelâm, hiç olmazsa kelâmı nefsi olan zihin olması ıktiza eder.

Her ne olursa olsun burada kat'î olan zihin olması ıktiza eder. Her ne olursa olsun burada kat'î olan nokta

Hazreti Ademe az veya çok talimi lisan edilmiş ve müşarün'ileyhin ilim ve kelâm sıfatlarına mazhar kılınmış olması, kelâm ve lisan mes'elesinin emri hilâfette şayanı ehemmiyet bulunmasıdır. Lisan hususunda bütün

Beni Ademin zamanımıza kadar vâki olan tenevvü ve terakkiyatın cümlesi esas itibarile Hazreti Ademin

fitreten mazhar buyurulduğu bu talimi esma hasîsasına medyundur. İlim ve mantık hassası bu suretle nev'i

insanînin fitreti asliyesinde dahil zatiyatından bulunmuş ve bundan evvel hakikatı Ademiye ve tam

manâsile ruhi Ademî tamam olmamış olur. Bu suretle kuvvei kelâmiye ruhi insanînin mahiyetinden bir cüz

teşkil etmiştir. Cenabıhak bu kuvveyi ruhi Ademe zafî olarak bahşetmiş ve nefhın tamamından sonra da

Adem bilfiil şerefi lisan ile müşerref olarak lüzumuna göre esmayı tekellüm eylemiştir. Binaenaleyh

Ademden evvelki mahlûkat her ne nevinden olursa olsunlar lisandan mahrum idiler ve binaenaleyh insan değil idiler, insanlık hilâfeti Ademiye ile müterafıdır. Ma'siyeti insanın zafîsi sayıp da sıfatı ilmi ve sıfatı kelâmı araziyyatından saymak istiyenler insanı bilememişlerdir. Bundan da şu neticeye geliriz ki bu talim, kablennefî yalnız ruhu Ademe idise, ona kuvvei kelâmiyenin, vaz'ı esma istidadının bahşedilmiş olduğunu ifade eder. Ve bu suretle esmanın bilfiil vâzıı, ikdarı rabbanî ile peyderpey Adem olmuş olur. Ve eğer zahir veçhile nefnı ruh ile beraber

Sh:»311

veya sonra ise vâzıı esma, Allah tealâdır. Ve Ademe ilham veya ilmi zarurî ile peyderpey talim buyurmuştur.

Evvelkinde « الْأَسْمَاءُ كُلَّهَا » kıyamete kadar bütün elsinenin esmasına şamil bir istiğrakı hakikî

olur. İkincide ilk tekellüm edilen bütün esmaya mahsus ahdı haricî olur. Müfessirince ta'lim böyle iki suretle

de tevil edilmiştir. Ve ilmi Usulde buna müteferri olarak vaz'ı lûgat meselesindeki ihtilâf hasıl olmuştur. Zâhir

olan her halde bilfiil ta'lim ve o ta'limin takdiridir, Yani lisan, Ademin eseri hilâfeti değil, sebebi hilâfetidir.

İşte Allah tealâ Ademe böyle esmayı ta'lim etti ﴿ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ﴾

talimden bir müddet sonra da bu isimlerin müsemmalarını yani delâlet ettikleri zevati melâikeye arz etti.

Buradaki « هَمَّ » zamirinde bir dakîkai lisanîye vardır ki lisanımızda bulunmaz. « عَرَضَهَا » denilmeyip

« عَرَضَهُمْ » buyrulması arz olunan şeylerin zevil'ukul olduğunu göstermekte zahirdir. Ve esmayı takyid

ettiren karine de budur. Bu zamirin melâikeye ircaı ve o isimlerin esmai melâike olması da bunların

melâikeye arzı ile mütenasip olmuyor. Binaenaleyh en zahir manâ bu müsemmeyatın Hazreti Ademe halef

olacak olan zürriyetleri olmasıdır. Salifüzzikir esma dahi bunların isimleri yani insan isimleri demek olur.

Maamafih bütün esmanın talim edilip de yalnız bunların arz edilmiş olması da ihtimal dahilindedir. Lâkin

her iki halde böyle olmak için zürriyetleri halk edilmiş bulunması lâzımgelir. Halbuki âyette henüz Hazreti

Havvanın bile halkına işaret yoktur. Ve kissanın siyaki da buna muhalif görünmektedir. Bu müşkil, ma'ruf bir

hadîs ile izah olunuyor ki bunlar melâikeye küçük karıncalar, mikroplar misalinde arz edilmişlerdir. «

أَمْثَالُ الذَّرِّ » ki zürriyyet kelimesi bundan muştakdır. Bu hadîs bunların o zaman Ademde henüz

tohum halinde yani istikbalde bütün Beni Ademi temsil eden ilk büzey

Sh:»312

ratı maneviye suretinde bulduklarını ifham eder. Eğer burada bu vakiatın cismaniyeti kesife âleminde

olmayıp Hazreti Ademin nefsi natkasinın takdirî veya ruhunun esirî bir cismaniyeti lâtife iktisap etmesi halinde olduğunu tasavvur edebilirsek o cismi esirî eczasında kıyamete kadar gelecek Beni Ademin müteselsilen temessülleri veya nefsi natkasinındaki suveri maneviyeyi zürriyat o esmanın melâikeye arz olunan medlûlâtı olarak mülâhaza edilebilir. Ve böyle olmasına vakianın Arza hubuttan mukaddem olması karine demektir, bu surette melâikeye arz, arzı hissî değil, arzı ilmî ve hakikî olur. Filvaki isimlerin asıl medlûlâtı eşyanın suveri ilmiyesidir. Kelimelerin mevzuu lehi asıl bunlardır. Demek Ademe evvelâ eşyaya ve bilhassa zürriyetine müteallik ilim ihsan edilmiş ve bundan başka bu malûmata ait isim ve suveri lisaniye dahi ta'lim buyrulmuştur. Melâikede olmiyan da budur. Bunlar takdir edilmiş ve hubuttan sonra da Hazreti Adem bunların fi'liyatını Arzda görmüştür. Burada bilfil ilmin fitriyeti veya ademi fitriyeti meselesi vardır ki başka yerlerde tafsili gelecektir.

Rabbın melâikeye bunları arz-u irae etti de

﴿فَقَالَ أَنْبُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ haydi siz bil'işare

ifade etmek istediğini hilâfete liyakatiniz imasında sadık yani musip iseniz işte bunların isimlerini bana güzelce haber veriniz buyurdu.- Bu zevatı sade kendilerile değil isimlerle dahi tanıtabileceklerini sorarak evvelâ melâikeyi -acizlerini izhar-ü isbat etmek için- imtihan etti ve bununla şunu da anlatmış oldu ki

tasarruf, tedbir, ikamei ma'dilet, bunların müteallaklarını, isti'datlarının mertebelerini ve hukukun mikdar-ü

derecelerini bilmeğe ve bundan başka bir de bizzat ihzarlarına muhtaç olmaksızın

gıyap-

Sh:»313

larında dahi isimlerle anlatabilmeğe mütevakkıftır. Ve bu bapta sıfatı ilimden daha fazla bir hususiyet ve

meziyet ifade eden sıfatı kelâmın, kuvvei lisaniyenin, tabiri aharle hakikate mutabık natkiyetin zatî bir

kıymet-ü ehemmiyeti vardır. Ve onsuz icrayı ahkâm mümkün değildir.

Bu imtihana karşı melaike 32.

﴿قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ
الْحَكِيمُ﴾ «süphaneke, en yüksek tesbih ve tenzih sana yarab!. senin bize bildirdiğinden başka

bizim hiç bir ilmimiz yoktur, her şeyi bilen ve daima bilen alîm ve her sun'unda hakîm, hakikaten sensin ve

ancak sensin» dediler ve böyle ızharı aciz ve arzı tesbih eylediler.

SÜBHAN, tesbihin bir ismi alemidir. «Subhaneke» de ekseriya tevbe mukaddimesi olur. Şimdi burada şu sualler hatıra gelir: Melâike hiç bir isim bilmiyorlarsa o zaman sıfatı kelâmdan külliyyen mahrum bulunuyorlardı demek olur. O halde bu sözleri nasıl söylüyorlar ve kelâmı ilâhiye nasıl muhatab oluyorlardı, yok eğer bunlar külliyyen mahrum değiller de henüz gösterilen yeni şeylerin isimlerini bilmiyorlar idise o zaman niyabete alelittlak liyakatsizlikleri nasıl sabit olur?. Filhakika esmadan murat birinci rivayet veçhile alelumum esma ise melâikenin bütün esmadan mahrum bulunacakları cihetle bizzat sıfatı kelâmları olmadığı ve ancak sıfatı ilimden bir hisseleri bulunduğu anlaşılır ve eğer esmai zürriyet ise diğer esmayı menetmeyeceğinden sıfatı kelâma mani olmaz ve bu surette melâikenin ademi liyakatini isbat matlûp olmayıp başka bir hikmetin ibrazi matlûp olur. Lâkin her iki takdirde melâike ile olan muhatabai ilâhiye sıfatı kelâma raci olmayıp manâsı büsbütün başka olmak ve sıfatı ilim ile te'vil edilmek muktazai zahirdir. Evvelki umum takdirinde bu zarurîdir. Husus takdirinde ise liyakat hikmeti hasebile zahirdir. Binaenaleyh melâike esmayı,

Sh:»314

kelâmı Ademin inbasile öğreneceklerdir. Burada İlmi kelâmın mu'dil bir meselesine gelmiş oluyoruz. Şu

kadar söyliyelim ki asıl ilim hakikatın bizzat, bir tecellisi ve bir inkişafı mahsusudur, kelâm da ilmin bir tecellisi, hem de bir dal, bir alâmet ile binniyabe bir tecellisidir. Aslı ilimde hakikatın bizzat bir veçhi vardır. İsimde kelâmıda ise o veçhin ancak bir naibi vardır. Zira ismin asıl manâsı bir şey'i zihne refetmek için alâmet ve delil olan şey demektir, ve manayı istilâhîsi bundan me'hzudur. Binaenaleyh isim kendisi de bir şey olmakla beraber ismiyeti diğeri bir şeye naip ve alâmet olması itibariledir. Ve Âllahüalem bu hikmete mebnidir ki hilâfete liyakat, esma ve kelâmıdaki bu manayı niyabet ile mütenasip olmuştur. Ve Allah bunu iptida Ademe ihsan etmiştir. Ve işte ulûmı beşeriye niyabî olan işbu suveri kelâmıyenin haylûleti ile alakadar olduğundan dolaydır ki tasavvuratı zılliye ile meşbudur. Ve ilmi keşfi ile ilmi ismî ve fikrînin büyük farkları bundandır. Demek ki Cenabıallah ile melâikenin evvelki muhatebeleri hiç bir suveri ismiye ve niyabiye karışmayan ve bizzat veçhi hakikat üzerinde vaki olan bir cereyanı ilmîdir. Ve meleklerin mükalemeleri, tesbihleri takdisleri bizzat olan bir işrakı ilmî demektir ki bununla asıl sıfatı kelâmın niyabî olan tarzı cereyanındaki fark aşikârdır. Binaenaleyh meleklerin bilmedikleri ve bildiklerinde noksanları bulunabilirse de hataları, cehli mürekkepleri olmaz. Ve bunun için denilmiştir ki melâike ancak nas ile amel eder. Beşer ise istinbat ve kıyas kuvvesine maliktir. Balâdaki ifadelerinde de sarahaten liyakat dava etmemişler ve yeni agâh oldukları mes'eleyi nâkıs olarak görebilmişler ve hakikati niyabeti bilmemekle beraber söylediklerinde de bir veçhi hakikat söylemişlerdir. Beşeriyetin hatâ ve cehli mürekkep kabiliyeti

de kendilerindeki kelâm sıfatı ve bundaki haysiyeti niyabiye ile alâkadardır. Şeytan bun-

Sh:»315

ları bu cihetten aldatabilir. Gerçi kelâm esasen ilmi hakka ve sıdka mevzudur. Ve onun naibidir. Ve bu naibin temsil ve delâletinde de ciddiyet vardır, lâkin kelâmın zâtisi olmıyan bir te'sir ile yalan söylenir. Sonra kelâm aynı ilim ve aynı hak diye ahzedilir. Ve suveri kelâmiye ve niyabiye ile mahlût olan suveri fikriye ve tasavvuriye bizzat ilmi hak yerine konulur. Ve hasılı bilerek söylenilmez, bilerek anlaşılmaz ve hepsinin maverasında hak talep ve taharri edilmez. Hasleti niyabet, bir asalet talâkki edilir. Ve o zaman insanlığın bütün şerr-ü fesadı başlar. Halbuki Cenabıhak fitratı Ademi kendi sıfatından hem ilim ve hem kelâm sıfatlarına mazhar kılmış ve kendine esmayı ta'lim ettikten sonra melâikenin karşısında liyakatini isbat için bir de imtihan eylemiştir.

Melâike itirafı aciz ve teslimi ilm-ü hikmet edince rabbın 33.

﴿قَالَ يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ﴾ ya Adem, bunlara şunların isimlerini güzelce haber

ver dedi - ve halifenin kim olacağına da bu hitap ile işaret etti.

Adem isminin üdmeden veya edimi Arzdan muştak « أَفْعَلُ » vezninde Arabca bir kelime olduğu rivayet olunuyor ise de a'cemî yani gayri Arabî ve فَاعِلٌ = fâal vezninde olması tercih ediliyor, Zamahşerî, beyzavî, Ebüssüüd ve saire gibi muhakkikinin muhtarı budur. İmam Şa'bî bunun azer ve a'zar gibi ibrânî bulunduğu zahib olmuş, süryanîde de adem toprak demek olduğunu söylemiştir. Bazılarına bunun aslı hâtam vezninde süryanî olduğuna zahib olmuşlardır ki bu surette lisanımızdaki adam talaffuzu daha aslî olmuş olur. Arabî ise alemiyet ve vezni fiilden dolayı, Gayri Arabî olduğuna göre de alemiyet ve ucmeden dolayı gayri munsarıftır. Ve her iki takdirde bir ismi cins olmayıp ismi alem olduğu muhakkaktır. Adem, beşer, insan gibi ismi cins makamında kullanılacak olursa cem'i avadim gelir ve o zaman cem'i gayri munsarif olursa

Sh:»316

da müfredi munsarif olmak ve «reeytü admen» demek icab eder ki «ademiye» (ferden min beni adem) demektir. Ve doğrusu hariçte her ismi cins iptida bir ismi alemin ta'mimidir. Ve vahit, kesire bittabi mukaddemdir. Her halde Arabîden maada ibrânî ve süryanîde bu ismin muhtelif lehçeleri mevcut olduğu

anlaşıyo. Sabiede « عاذيمون » isminin bile gayri Arabî olarak bu ism ile bir alakası görünüyor.

Bununla beraber Ebülbeşerin elsinei muhtelifede başka başka isimlerle yadolunduğu da nakl ediliyor.

Şehristanînin Milel-ü nihalde beyanına göre Mecustan Küyumresiye taifesi Keyumers Ademdir derler. Ve

keyumersin Adem olduğu Hint ve Acem tarihlerinde de varit olmuştur. Lâkin diğer müverrihler buna

muhalefet etmiştir. İbniesir dahi Kâmilinde Mecusun Ceyumers dediği Hazreti Ademdir diye zikreder. En

zahiri, Adem ismi beşerin ilk lisanına ait bir kelime olmak üzere ahzedilmek ıktiza edecektir.

İşte Cenabiallah melâikeden sonra Ademi de bu emr ile imtihan etti ve Adem onları isimlerle bertafsil

anlattı. ﴿فَلَمَّا أَنْبَاهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ﴾ binaenaleyh Adem o arz olunan şeyleri isimlerle

onlara haber verince

﴿قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ﴾ rabbın melâikeye «ben size: her halde ben bütün

Semavat-ü Arzın gaybını bilirim demedim mi? ve siz ne ibraz ediyorsunuz ve ne gizliyor idiniz? onuda

biliyorum» buyurdu. Ve bununla evvelki « إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ » kavli celilinin manasını

tafsil ve tefsir etti. Bundan anlaşılır ki icmal hakikatte tafsilin aynıdır. Şu da anlaşılır ki melâikeye olan

kelâmın hakikati ancak manadan ibarettir. Suveri lâfziye ve ismiye değildir, yoksa icmali söyliyem tafsil

söylemiş olmazdı. Balâda ihtar ettiğimiz veçhile bu tafsîlin masikalehi de umum değil husus yani bu

miyanda bilhassa

Sh:»317

Adem aleyhisselâmda tahakkuk eden devaii hilâfeti takrir ve ızharı hikmet-ü kudrettir ki işte sizin mukaddema anlayamadığınız sirri hikmet ve esbabı liyakat budur demek oluyor. Cenabıallah bütün sun'ı ilâhisini böyle esbab ve hikemi hafiyeye rapt etmiştir. Fakat ona karşı hiç bir sebep ile davayı liyakat ve istihkaka da hak yoktur. Çünkü o bir şey murat ederse böyle yeni sebebler halk eder ve neticesini de o suretle, ihsan eyler. Müsebbibülesbaba sebep ile davayı istihkak manâsız olur. Sebebi aslî ve hakikî ancak onun iradesidir, Hikmet de onun lâzımıdır. Görülüyor ki Cenabı Allah Ademi halife olmak üzere halk buyurmuş ve keyfiyeti melâikesine istişare eder gibi icmalen tebliğ etmiş ve cevabı malûm üzerine onu talimi esma ile terbiye etmiş ve sonra melekler ile beraber imtihandan geçirip melâikeye ızharı aciz ve ona bilfiil isbatı ehliyet ettirmiş ve melâikenin mütemadiyen tesbih-ü takdis vazifesile iştiğali, bu makamı cedide liyakatleri için sebebi kâfi olmadığını da göstermiş ve nihayet onları Ademe inkıyad ettirmek için ızhar etmiştir.

Hasılı bu kıssada rububiyeti ilâhiyenin tarzı tecellisi büyük bir vuzuh ve pek ince bir üslûp ile ifham edilerek insanın fitrati asliyesinde mündemiç olan enfûsî niâmî ilâhiye tezkir kılınmış ve bununla rububiyeti ilâhiyeye ma'rifet te'min edildikten sonra gıyaptan mütekellime iltifat tarikile mabadi de ayrıca bir ihtara tabi tutulmuştur şöyle ki:

34.

﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى ﴿۳۴﴾ وَاسْتَكْبَرَ﴾

dördüncü nimet olarak o vakti de derhatır et ki biz melâikeye «Ademe secde ediniz»

diye emrettik de İblisten maadâsı derhal secde ettiler. O ibâ ve istikbar etti: Yahut melâike

derhal

Sh:»318

secde ettiler. Fakat İblis dayattı ve kibirlenmek istedi ﴿وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ﴾ ve esasen

kâfirlerden idi -surei Kehifde geleceği üzere aslı Cin denilen gizli mahlûkattan idi ki bunların kâfirleri de

vardır- bu emr üzerine taatten huruç etti, kâfir oldu. Akıbetin böyle olacağını da Allah tealâ ilmi ilâhîsinde

biliyordu bu itibar ile kader de kâfirler defterinde mukayyet bulunuyordu. Yoksa İblisin Ademe secde

emrine kadar küfrü fi'len sabk etmemiştir « **فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ** » fakat Alah böyle bildiği için o

kâfir olmadı, o kâfir olacağı için Allah onu öyle biliyordu ve öyle takdir etmiş idi. Filvaki İblis kibr etmek

istedi. Nefsinde mümkün olduğu halde itaati ihtiyar etmedi ve o zaman bilfiil kâfir oldu. Binaenaleyh «

كَانَ » idi manasına değil oldu manasına hamledilmek de mümkündür. Görülüyor ki İblis, Allahı inkâr ettiği

için değil emrine itaat etmemesi dolayısıyla kâfir olmuş ve buna nazaran farz olan her hangi bir vazifeyi

yapmayanın küfrüne hükmedenler bulunmuştur. Lâkin ulemamız diyorlar ki İblisin sebebi küfrü yalnız emre

itaat etmemesi değil, onu beğenmemesi « **أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ** » diye istikbar ederek kendi kıyasile intikad

etmeğe kalkışmasıdır. Ve Akaid-ü fıkıh kitaplarındaki mesaili tekfirin bir kısmı da bu esasa muhtemeldir.

Bunda « **الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ** » zemimesi vardır ve

eşedir.

Aslı lûgatte secde, son derece tevazu ile alçalıp serfûrî etmek ki kibrin tam zıddıdır. Şer'an da alını yere

koymaktır ki ta'zim ve inkiyadın en yüksek suretidir. Ve ondan ahaştır. Zira evvelki ayaklar altına yatıp

yuvarlanmakla dahi olabilir. Manayı şer'isinde ibadet kasdini ilâveye lüzum yoktur. Çünkü secdenin ibadet

olması için niyyet şart ise de secde olması için şart değildir. Maama-

Sh:»319

fih lûgavî ve şer'î her secdede bir manayı tezellül ve tazım-ü inkiyad vardır. Bunun için Allahdan maadasına

secde etmek şer'an küfürdür. Ve secde fi'lî bir tâzım-ü inkiyad olduğu cihetle yalnız kalbî olan inkiyad

hakkında mecaz olur. Acaba melâikenin secdesi hangisidir? Kelimatı Kur'aniye meanii şer'iyesine haml

edilmek ıktıza eder ve melâike sureti cismaniyede dahi tecelli edebileceklerinden vaz'ı cephe manası

mümkündür. Maamafih melâikenin secdesini kendi hakikatleri ile mütenasip olarak mülâhaza etmek ve

hasbelhilâfe Ademe bâ emri ilâhî bir biatı fi'lî halinde talâkki eylemek daha muvafıktır. Bu ise Ademe bir

tekrim olmakla beraber bizzat Allah tealâyâ bir ibadettir. Bununla melâike ahkâmı ilâhiyenin icrası noktai

nazarından Ademe mertebeli hilâfetiyle mütenasip bir surette hizmet ve muavenete memur kılınmış ve bir

ahde raptedilmiş demek olur. O halde melekler Ademe bizzat müsahhar değil, fakat bilhilâfe hâdim

olacaktır ve her halde mabudı asîl olan Halk tealâdır. Hasılı bu secde Ademe bir ibadet değildir.

İşte insanlar böyle bir babanın evlâdıdır ve kendileri onun halefi, onun halifesidir, bu nimeti bilmeli, bu

kardeşliği takdir etmeli ve hiç biri âlemde asalet davasile kendi hesabına yaşamağa çalışmamalı büyük bir cemaati uhuvvet halinde yaşamalı ve yaşamak için kendi hükümlerini değil, Allahın ahkâmını, Allahın emirlerini, kanunlarını tatbik etmeli ve o zaman melâikenin de kendilerine hizmet edeceğinden ümidvar olmalıdır. Bunda ib ve istikbar eden İblisin etbaından olmalıdır. Bunda ib ve istikbar eden İblisin etbaından olmamalı, tebdili fitrat etmemelidirler. Cenabıallah burada İblisin ib ve istikbarını ihbar ederken bilhassa onun emsali olan ve emri ilâhîye inkıyad- itaat hususunda tekebbür ve aralarındaki hukuki vacibeyi teslimden imtina eden mahlkları tevbih buyurmuştur ve bu nassın msika lehi budur. Ve bunların bir kısmı Hazreti Resu-

Sh:»320

lullahın hicretghi etrafında bulunan Yehud ve ahbarı Yehud idiler ki Peygamberi ve sıfatını biliyorlardı ve bi'setini neşr ediyorlardı. Böyle iken hased saikasile ikrar ve iz'andan imtina ve istikbar ettiler. İbni Cerir burada der ki: İşte Cenabıallah keferi Yehudun bu hallerine işaretle İblisi kfirn zümresine nisbet etti, cins- nesebde başka olduğu halde din- millette onların idadinden addetti ilah... Binaenaleyh İblis ile kâfirler arasında başka cihetten mcaneşet gözetmek lüzumsuzdur.

İBLİS ismini bazı müfessirîni mütekaddime « ابلاس » masdarından bir ismi Arabî olarak

göstermişlerdir. İblâs ise hayirden me'yusiyet pişmanlık ve mahzuniyet manâlarına gelir. İblisi dahi Cenabı

Allah ma'siyetine mukabil bütün hayırlardan me'yus bir şeytanı recim kılmıştır. O halde İblis hayirden son

derece me'yus demektir ve i'rabda esma' a'cemiye ahkâmına tabi tutulmuş ve gayri munsarif olmuştur.

Fakat böyle olması daha ziyâda gösterir ki bu dahi Adem gibi a'cemîdir. Arabcaya diğer bir lisandan intikal

etmiştir. Muhakkıkîn buna kail olmuşlardır.

İşbu secde kıssası burada kıssayı mütekaddimeye ma'tufen ayrıca zikrolunmuştur. Bundan da işbu

secdenin « فَأَذًا سَوِيَّتَهُ وَنَفَخَتْ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ »

ayetindeki emri ta'likî ile alâkası mevzuı bahs olmuştur. Biri ta'likî olarak kablelhalk, diğeri de tencizî olarak

badehu iki emr var. Acaba secdede bir mi, iki mi?, Ta'lim ve imtihandan evvel mi, sonra mı? Buradaki «

أَسْجُدُوا » emri tencizîsi sonra olduğunu, obiri de tesviye ve nefhı ruhı takibettiğini ifade ediyor.

Ebüssüüd fai cezanın takip ifade ettiğine ilişerek secdenin badettalim ve emri tencizî ile yapıldığında ısrar

ediyor. Razî de mukaddem ve emri ta'likî ile yapıldığını ifade ediyor ve secdenin teaddüdüne kail olan

görülüyor. Bu arada zahir olan bu emrin ba'del'halk şartın tahakkuku üzerine sabık emri ta'likînin tenciz-ü

infazı olmasıdır. Bunun gerek takdiri ve gerek tekvini ta'limi esmadan, imtihandan sonradır.

sh:»321

Maamafih tesviye ve nefhı ruh mecmuundan müterahı de değildir. Çünkü bu ta'lim ve imtihan nefhı ruhun

tamamı cümlesindedir. Yani bundan anlaşılıyor ki nefhı ruhtan murat hayyolması değil hayyi natık

olmasıdır. Bed'i değil kemalidir. Binaenaleyh « **أَسْجُدُوا** » yerindedir. « **فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ** »

» onun tencizen teveccühüdür. Hakikati Adem nefsi natıkadır. Ve nefhı ruhun ma'nası nefsi natıkanın

nefhıdır. Hayatı Ademî asıl bundadır.

Burada İblisin bihususıhi tevbihi macerası bırakılmıştır. Çünkü sevkı kıssa bilhassa Ademe ve Beni

Ademe olan niamı fitriyenin ihtarıdır. Bu suretle melâike ile Adem beynindeki macera beyan buyrulduktan

sonra şimdi de takdirdeki o imtihan ve teveccühün semeresi ve İblis ile olan macerası beyan ve fitrati

Ademîde zenb-ü ma'siyetin arazî olduğu ihtar edilmek için « **وَأَذِّقْنَا** » deki « **قُلْنَا** » ya atf ile

buyuruluyor ki: 35. ﴿وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ﴾ bir de

demiştik ki ya Adem!. sen ve zevcen şu Cennette sakin olunuz.- Çift demek olan zevc asıl Arabcada çiftin

her tekine, hem erkeğe ve hem dişiye dahi itlak olunur. Demek ki bu sırada Hazreti Ademin bir de zevcesi

halk edilmiş bulunuyordu ki bu da ayrıca bir harikai ilâhiyedir. İnşaallah bunun tafsilini de ileride ezcümle

surei Nisanın baş ayetinde göreceğiz.

Acaba bu Cennet o zaman Arzdaki Cennetlerden biri mi idi?. Böyle zannedenler olmuştur. Arzı

Filestinde yahut Faris ile Kirman arasında bir Cennet idi. Hubutu da oradan Hinde nakli idi denilmiştir ve

fakat bunlar şöyle bir istidlâl ile söylenmiştir: Çünkü halkı Ademin Arzda olduğunda ittifak vardır ve bu kıssa

da Semaya refi zikredilmemiştir, olsa idi bilevleviye tezkir olunurdu. Bir de cenneti Huldolsa idi, çıkılmaz ve

şeytan oraya giremezdi. Lâkin bu zan görüldüğü kadar ma'kul ve tabîî değildir. Ademin Arza hübutu Yer

yüzünde zuhuru olmak

Sh:»322

akl-ü nakle daha muvafıktır. Cenneti Hulde mukîmen girmekle müsafereten girmek arasında da fark vardır.

Ve binaenaleyh « **الْجَنَّةُ** » Ahirette mü'minlerin varacağı darı sevabdır ki el'an mevcut ve fakat Dünyada

nazardan mesturdur. Ve « **الْجَنَّةُ** » denilince lisanı Kur'anda mütearef olan budur. Ademin Cennette

iskânı hali âlemi Ahiret neş'etine müşabih bir neş'eti ulâdır. Ve elhaletühazihi bize nazaran bir âlemi

ma'kuldür. Arz ile onun arasında bir bu'di mekânî tasavvuruna da lüzum yoktur. O da aynı feza dahilindedir.

Bunda akla takrip için söylenebilecek olan söz: Nefsi natikai Ademin bütün kuvvei kemaliyesini haiz olarak

maddeye, anasını evveliyeye ilk taallûku ta'biri aharle aslı beşer olan ilk höceyreyi Ademiyeenin esirî bir

surette teşekkülü ve ondan zevcinin inşiaıdır. Muhyiddini Arabînin bir tabirine göre ruhun tabiata ilk

tevdiidir..

Cenabıallah Ademe buyurmuş ki zevcinle beraber bu cennette sakin ol

﴿ **حَيْثُ شِئْتُمَا** ﴾ nerede ve bundan bol bol yiyiniz. ﴿ **وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا** ﴾

isterseniz orada yiyiniz ﴿ **وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ** ﴾ ve fakat şu ağaca yaklaşmayın,

bundan yemeye kalkışmayın ﴿ **فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ** ﴾ ki zalimlerden olursunuz.

ZULÜM, haddini tecavüz edip bir hakkı mevzunin gayriye koymaktır. Demek ki Cenabıhak Ademe

Cennette büyük bir hürriyet vermekle beraber ona yine bir had ta'yin etmiş ve ona yaklaştıkları takdirde

zalimler zümresine dahil olacaklarını da bildirmiştir. Bu, şunu tansıs eder ki hilâfeti Ademiye mutlak değildir. Ve bunun bir haddi mahsusu vardır ki tecavüzü zulümdür, o haddi ta'yin eden bu şecere ne idi? Doğrusu bunu Allah taâlâ Kur'anda bize ismile bildirmemiştir ve ancak bunun Cennette bir şecerei muayyene olduğunu ve salâh-ü saadeti Ademin tağyirine sebep olmak hassası bulunduğunu ifham etmiştir, demek ziyadesini bilmemiz de indallah bir faide

Sh:»323

yoktur. Ve şimdilik mümkün değildir, ve muhakkıkını müfessirinin muhtarı budur. Maamafih buğday veya üzüm veya incir olduğu hakkında bazı rivayetler de vardır. Ehli Tevrat «bür» yani buğday demişler, Vehb ibni Yemaniden de: «Fakat öyle bir cennet buğdayı ki danesi sığır yüreği gibi, kaymaktan lezzetli, baldan tatlı diye bir tabir menkuldür. İbni Abbas ve daha bazılarında «sünbüle» diye mervidir. «Dünyada evlâdına rızık kılınan sünbüledir» tabiri dahi naklediliyor. İbni Mes'uddan asma, üzüm ağacı ve bazılarında incir tabiri varit olmuştur. Bu miyanda şu tabir de vardır: «Bu öyle bir ağaçtır ki melâike hulûd için bununla kaşınırlar». Bunların bir manayı temsilî ifade ettikleri de zahirdir. Nitekim Cennet meyvelerinin teşabühü meselesi sebk etmişti, Hıristiyanlardan mervi olan telâkkiye göre bunun kadınla erkek arasında mukareneti

cinsiyeden kinaye olduğudur. Nasraniyetteki rehbaniyet yani evlenmemek, evlenmemeyi ibadet ve sevap

i'tikat etmek kazıyyesinin bu telâkki ile alâkadar bulunduğu da zannolunur. Lâkin Kur'anın nassı buna

müsait görünmüyor. O zaman « هَذِهِ الشَّجَرَةُ » ma'hasız olur. « وَلَا تَقْرَبَا » biribirinize

kırban etmeyiniz demek hem kâfi ve hem vazıh olurdu. Bu surette âdemin ilk izdivaci gayri meşru' olmak

lâzım geliyor. Her halde bizce evlâ olan bu babda tevakkuftur. Biz o ağacı ta'yin edemeyiz. Ancak şu kadar

mülâhaza edebiliriz ki ondan yemek, niyabeti unutmak ve asalet davasına kıyam etmek hassasını verir. Bu

da insanın fıtrati asliyesinden değil Şeytanın ilkaatından başlar. Bu buğday ise delice buğdaydır. Bir üzüm

ise şarap üzümüdür. Bir incir ise kurtlu incirdir. Ve her halde bir humarı vardır. Ve o humar akılı alır ve Allahı

unutturur. Cennette bu, yenilmek için değil tahdid ve ubudiyet için konulmuştur. Bununla beraber biz «

حُبُّ الدُّنْيَا رَأْسَ كُلِّ خَطِيئَةٍ » hadîsi şerifinde bu şecerei memnuayı ta'yin eden bir

delâlet buluyoruz. Demek Adem o zaman

Sh:»324

Dünya hududuna yaklaşmamak emri almış ve Adem bundan muktezayı fitreti olarak yememiştir. Fakat 36.

﴿فَازَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا﴾ - Hamza kiraetinde « فَازَلَّهُمَا » dır ki evvelki « zelle»

nin ifali olan «izlâl» den, ikinci «izale» dendir. Bu iskân üzerine o Şeytan, o İblis ikisinin de o ağaç yüzünden ayaklarını kaydırđı, yahut ikisini de Cennetten kaydırđı. Zira o zaman Şeytan matrut bulunuyor

idise de Ademe ve evlâdı Ademe ıgva imkânı selbolunmamış idi. Çünkü şerefi Ademî asıl bununla

tebeyyün edecekti, tasarrufı hilâfet bilfiil bununla tahakkuk edecekti, bu imkâna binaen Şeytan ne yaptı

yaptı Cennete bile girebildi ﴿فَاخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ﴾ de bunları buldukları

yerden veya hali naîmden çıkardı Cenneteki zaîi fitretlerine bir tehauvvül arız oldu, ﴿وَقُلْنَا﴾ biz de

dedik ki ﴿اِهْبِطُوا﴾ haydi ininiz ve o halde ininiz ki ﴿بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ﴾ bir

kısmınız bir kısmınıza teaddi ve tecavuz edecek düşmen

﴿وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ﴾ ve sizin için Arzda bir

zamana -ya'ni ölünciye- kadar muvakkat bir karargâh tutmağa çalışmak ve intifa edip yaşamak da bir hak

olsun. Zira yerler ve yerdekiler zaten insanlar için halk edilmişti. Ve Cennete iskân bunun bir mukaddimesi

idi. Fıtratınızden hariç olan Şeytanın ilkaatına bakılmasa idi bu Arza daha başka bir sureti salimede gelmek

de mümkün idi. Bu zelle üzerine Arza gelip hiç hakkı intifaa malik olmamak da mümkün idi. Halbuki inayeti

ilâhiye bu emri verirken bu lûtfu da esirgememiştir. Ve insanlık Dünyaya böyle bir lûtfi hak ile mütarafık bir

felâket içinde doğmuştur. Takdir bu felaketin imkânını selb etmemiş, fakat bunu zaîi dahi kılmamıştır.

Sebebi felâ-

Sh:»325

ket arazîdir. Nitekim bu emir verildi 37. ﴿فَتَلَقَىٰ آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ﴾ ve verilir

verilmez Adem de Rabbinden derhal bir kaç kelime telâkki etti. Burada «bizden» buyurulmuyor da

rabbinden buyuruluyor. Çünkü hübut emrile beraber Adem mevkii hitabdan mevkii giyaba tenezzül etmiş

bulunuyordu. Fakat halife olmak üzere takdir buyurulan fitrati Ademden, ilim ve esma kuvveleri,

nezolunmamış idi. Zellei vakıa henüz tabiat olmamış idi. Bu felâket üzerine derhal Adem bu fitratile rabbine

teveccüh etti ve ondan kendisine bazı kelimelerin telkin buyrulmakta olduğunu anladı ve o kelimeleri

istikbal edip aldı, kabul etti ve onlarla amel eyledi. Çünkü telâkki, «lika» dan mehuz olarak karşılayıp almak

ve aldığına sarılmaktır. Ademe bunlar, tasavvur dediğimiz sureti lisaniye ile mahlût bir ilmi niyabî altında bir

ilmi keşfi, bir şuuri hakikî ifham ediyorlardı. Bu kelimeler nelerdi? Surei «A'raf»ta gelecek olan «

رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ
الْخَاسِرِينَ» kelimeleri idi. Bundan başka şunlar da nakledilmiştir:

1-

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَلَا إِلَهَ

إِلَّا أَنْتَ ظَلَمْتَ نَفْسِي فَاعْفِرْ لِي إِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ.

2- İbni Abbas Hazretlerinden rivayet olduğuna göre şu münacat cereyan etmiştir: Yarab sen beni kendi elinle halk etmedin mi? -Evet. -Yarab senin rahmetin gadabını sebkemiş değil midir?. -Evet etmiştir. -Yarab ben tevbe eder ve islahı hal eyler isem sen beni yine Cennetine irca eder misin? -Evet ederim. Ve bu mealde bazı âyat daha vardır.

Teemmül olunursa bunların hepsi âyette aynı mazmunun ifadesine racidir ki bu da fitrati ulâ veçhile bütün mevcudiyetile Allah tealâya teveccüh ve onun avarız ile inkıtaa uğrıyan rahmet-ü in'amını gadab-ü dalâlden salim olarak tekrar isticlâp için tecdidi akdi iman ile kalben, kavlen ve fi'len tevbe ve salâha rucudur. Ve bunda dinin künhü münderiçtir. Bizim Dünyada diya-

Sh:»326

net-ü imanımız, fitrati ulâda mukadder olan rahmete ve akdi imana nazaran bir tevbe ve bir rücu

manasındadır. Ve saadeti insaniye zünubu kendisine tabiat edinmemek için daima tevbe-vü istiğfar üzere

bulunmaktadır. İnsanı me'yus edecek şey, bilfarz vaki olan bir günah değil, günahta ısrar etmek ve tevbeyi unutarak Şeytana ittibai taibat edinmektir. İnsan Allahına, fıtratine iftira etmemeli Şeytana ve şetanete karşı mücahede eylemelidir. Nitekim Hazreti Adem, zellenin neticesi olarak yer yüzüne çıkınca lûtfi ilâhî ile kendini topladı ve muktazayı fıtrati ile telâkki ettiği kelimelerle amel etti, kusurunu itiraf ile arzı iman ve:

«yarab beni kendime bırakma» diye yine hilâfetini istid'a eyledi de ﴿فَتَابَ عَلَيْهِ﴾ rabbi dahi ona tekrar rahmetile iltifat etti, tevbesini kabul eyledi ﴿إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴾ zira

senin rabbın olan Allah tevvabı rahîmdir ve hem tevvabı rahîm ancak odur. O, o kadar merhametli bir Allahdır ki kulunu bir kerre terk edivermekle ilelebet terk edivermez. Kulu dönüp tevbe ettikçe, İblis gibi ısrar etmedikçe yine bakar, yine bakar, namütenahi bakar, bir oldu, iki oldu, nihayet üç oldu. Yetişir artık demez, sayısız olarak döner bakar, çünkü rahimdir. Tevbe esasen rücu etmek, aslı sabıka dönmek demektir.

Binaenaleyh kula nisbet edildiği zaman arazî olan günah halini bırakıp aslî olan salâh haline dönmek demek olur. Allaha nisbet edildiği zaman da tâli olan nazarı gadabdan aslî olan nazar-ı rahmete dönmek manasını ifade eder. Bunun için tevbenin manayı şer'îsi, kulun günahını itiraf ve ondan nedamet edip bir daha yapmamağa azmeylemesi, Allahın da bu tevbeyi kabul ile günahı mağfîret etmesi diye tefsir olunur.

Acaba Allah tealâ Ademin tevbesi kabul etti de «ininiz» emrini gerimi aldı; buna cevaben buyruluyor

ki

Sh:»327

hayır 38. ﴿قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا﴾ Adem ve zevci ve bunların zımında bütün

Beni Adem ve Şeytan hepiniz oradan ininiz dedik. Bir kerre o emri bittekin infaz eyledik, hepsini yere

indirdik verilmiş olan bir emri ilâhînin geri kalmıyacağını böyle gösterdikten sonra da kabuli tevbenin

muktazası olarak bu emre şunu da tezyil ettik, ﴿فَأَمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى﴾ imdi benim

tarafımdan size her ne zaman Resul veya kitap gibi her hangi bir delil, bir sebebi hidayet gelir de

﴿فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ﴾ benim o hidayetime, o delilime her kim tabi olursa

﴿فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ artık onlara hakikatte hiç bir korku, ıkab

yoktur ve onlar ileride hiç bir veçhile mahzun olmazlar. Yani onlar için havf-ü hüzn devam etmez.

Aıkbetleri mahzı sürur-u neşat olur. Allah mahabbeti, Allah aşkı, ittibai hak, onlara hiç bir korku, hiç bir

hüzün tattırmaz, gerçi Allahı bilen, Allahı seven, Allahdan korkar ve fakat mahafetullah her saadetin zamanı

ve bütün korkuların siperidir. Buna mukabil 39.

﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا﴾ küfre sapıp bizim hidayetimizi getiren

âyetlerimize, alâmetlerimize, delillerimize, hüccetlerimize, gerek enfüsî ve gerek afakî şevahidi vahdaniyet

ve rububiyetimize, gerek âlemde ve hılkatı Ademde merkuş olan edillei fitriye-vü akliye ve gerek

Peygamberler de kitaplarla tebliğ olunan edillei kelâmiye-vü nakliyemizi tekzip edenler

﴿أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ bunlar da balâda «
﴿وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ﴾ diye beyan olunan narın, o dehşetli ateşin çırası ve kömürü

olacak ve ondan ayrılmıyacak olan arkadaşlarıdır, bunlar o ateşte daima muhalledirler. -Ve işte Arzda

hilâfeti Ademiyenin sureti tahakkuku bu hübut ve bu va'd-ü vaid ile mütera-

Sh:»328

fık olmuştur. Ve bu sıfat Ademden evlâdına intikal edecek, bunu bilenler birinci kısımdan, tanıyanlar ikinci

zümreden olacaklardır. Biri fitratî ulâ muktezasına halef olacak, biri de araz olan zellei tabiat edinerek

zahirde Ademe, hakikatte Şeytana halef ve refik olacaklardır. Binaenaleyh insanlar Kur'anın bu kıssalarını

iyi teemmül etmeli ve daima hatırında tutmalıdır. Görülüyor ki kıssanın sonunda sıyakı beyan bütün Beni

Ademi istihdaf etmekte ve Adem-ü Havva burada adeta zürriyetlerle beraber bir cinsi temsil

eylemektedirler. Sanki hübut yani yer yüzünde zuhûri nev'i beşer bir kesret ile vaki olmuştur. Ve sabıkan

beyan olunan vahdet, vahdeti cinsiye ve akliyedir denebilecek. Fakat iyi teemmül olunursa anlaşılır ki bu

hitabın istikbale derin bir şumulü vardır. Ve bunun içinde bu günkü ve yarınki, kıyamete kadar gelecek

insanların hepsi dahildir. Ve halbuki biz Arzda ilk intişar eden insanlar değiliz. Bununla beraber o hübutta

ve « **أَمَّا يَاتِيكُمْ** » hitabında dahil bulunuyoruz ne suretle? Çünkü babamız Ademin sulbünde

bilkuve bulunuyorduk. Demek ki bu bilkuve kesret, ilk hübut eden bilfil insanın Adem ve Havvadan ibaret

tek bir çift olmasına münafi değildir, ve tenasüli beşerinin me'bdei olan ilk harika -ki Arz hâdis olduğu için

zarurîdir- Arzın her tarafında birden zuhur etmiş, müteaddit, mütekessir harikalar değil, esaslı iki harikaya

ve bir tohmı asliye racidir. Ve burada hitabın umumî istihdaf etmesi Kur'ana muhatap olan müteehhir

insanların bilfil tenvirleri ve hilâfeti Ademiyenin tamimi ve uhuvveti beşeriyenin ihtarı hikmetine mebnidir.

Filvaki bunu mueyyit olan diğer bir âyet vardır ki orada « **قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا** » diye

Adem ve zevci tesniye olarak tahsis buyrulmuştur. Demek ki Cennetten Arza bilfil ilk çıkanlar bunlardır. Ve

bu çıkış da anî olmamıştır, Hem de zürriyetleri olan bütün nev'i beşer dahi bunlarda bilkuve mevcut olarak

beraber çıkmıştır

ve insanlar aslında cidden kardeşler. Ulûmi tabiiye ve Arzda bilfiil tekvini beşer noktai nazarından düşünenecek olursak bunun mebdeini işbu hübutta arayacağız. Burada Kur'an bize fazla izahat vermiyor. Asıl vakianın meb'dei olan harıkayı asgarisine irca ederek bildiriyor. Zira ayeti ilâhiye olacak olan odur. Mabadi bildiğimiz kanunı tenasüldür. Şüphe yok ki ulûmi tabiiye bu kanundan çıkamaz, çıkınca manayı tabiat kalmaz. Maamafih bir zarureti mantikiye ile Arzın hudusuna ve sonradan teşekkülüne hükmeden şimdiki fenni tabii tekevvünü beşerde dahi bu günkü maruf tenasül ve tevalüt kanununun ezeli olmadığı ve mebde'de bir tohumun, bir aslın hudusunu dahi zarurî olarak kabul etmektedir. Bu bapta bundan başka müşahedeye müstenit bir malûmat yoktur ki Kur'anın bu ayetini, onun gözüle de bir mülâhaza edelim.

Eskiden bazı tabiiyun beşeriyetin Arzda ezeliyetini iddia ederlermiş. Fakat bu günkü fûnunu tabiiyede bunların yeri yoktur. Lâkin farziyatçılar görüyoruz ki bunlar, kıtaâtı Arzdaki urukı beşerin ta esasında başka başka asıllardan gelmiş olmasını ve binaenaleyh beynelbeşer umumî bir uhuvvetin tabii olamayacağını zannetmek istiyorlar. Zenciler, Avrupalılar, Amerikalılar nasıl kardeş olur? demek istiyorlar, bunlar şunu düşünmüyorlar ki ilim daima vahdeti asıl noktai nazarını takip eder. Ve mümkün olduğu kadar harikanın taklilini arzu eder. Ve bu bapta verilecek hüküm hali hazırın müşahedessine müstenit bizzat bir mantık işidir. Bütün bunlar ise tenasülün mebdei vahidden başladığına hükmeder. Bunlara mukabil ilmi

hayvanatta istihale ve tekâmül nazariyesini takip edenler vardır. Ve bu nazariye felsefi noktai nazardan esas itibarile muvafık ve kanunı vahdet ve terbiyeye de mutabıktır. Lâkin hayvanata tatbikında müşahede ve tecribei fi'liyeyi tecavüz eden indî bir hüküm hatasını mutazammındır. Filvaki

Sh:»330

bütün ecsatı hayvanat mükemmel bir tasnif ile tertip edildiğini zaman görünüyor ki aralarında nakıstan kâmile doğru giden bir silsile meratip arz etmektedirler. Aralarındaki büyük farklılıklara rağmen bu tekâmül tebarüz ediyor. Bununla beraber hiç bir cinsin diğer cinsten tenasül ettiğine dair bir tecribeye, bir şahide de tesadüf edilmiyor. İnsan insandan doğuyor, arslan arslandan, at attan, maymun maymundan, köpek köpekten ilah... böyle olmakla beraber bu tecribeye rağmen vahdeti asıl esasına istinaden burada bir mantık yapılıyor. Hayvanatın işbu meratibi ecnasının kâmilî nakısından istihale veya bittekâmül tevellüt ederek gelmiş, bu suretle bir gün gelmiş ki hayvanın biri ve meselâ bir takdire göre maymunun biri veya bir kaçı insan doğuruvermiş ve insanlar bunlardan türemiş. Binaenaleyh insanlar arasında insanlık uhuvveti meşkûk ise de maymunluk veya hayvanlık uhuvveti meşkûk ise de maymunluk veya hayvanlık uhuvveti şüphesiz olmuş oluyor. Biz daima göğsümüzü gere gere ve ilmî noktai nazardan hiç ayrılmıyarak deriz ki

vahdeti asıl davası doğrudur. Evvelâ bütün hayvanat için bu asılı vahit maddedir. Anasını basitadır. Daha açık olmak için topraktır ve bu maddeten hayatın zuhuru bir illeti faileye mütevakıftır ki o nakısa kemal versin ve mademki tabiatın tenevvüatını görüyoruz. Demek ki tabiat faili evvel değil, nihayet bir faili tâlidir. Nakıstan tabiatile bir zait çıkamaz. Meselâ bir okkalık sıklet, iki okkalık sıkleti sürükleyemez, çıktığı, sürüklediği farzedilirse bir şeyin yok iken sebepsiz, illetsiz geldiğini kabul etmek lâzımgelir ve o zaman akıl, ilim ve fen yoktur. Zira illet ve tezayüfi illet kanunu inkâr edilirse hiç bir şey bilinemez, binaenaleyh bir kurttan bir kelebek bile çıkarsa tabiati ile değil, faili evvelin te'sirile, onun ıstıfasile çıkar. Yumurtadan civcivin çıkması bile haricî bir hararetin te'sirine mütevakıf değil midir? Aşılarda dahi hal böyledir. İlmin hiç infikâk etmemesi lâzım gelen işbu

Sh:»331

esbaba mebni, aralarında kurbi meratip bulunan ecnası hayvanatı hilâfi tecrube olarak behemehal birbirinden istihale ettirmek veya doğurtmak ne tabîdir, ne de zarurîdir. Bir kazıyeyi vakiye olsun söyleyebilmek üzere kurbağalar balıktan doğmuş, dönmüş demek için bir misali tecribî görmeğe ihtiyaç vardır. Delâleti tecrube ve icabı mantıkî yok iken böyle bir hüküm vermek elbette fennî ve felsefî bir hüküm

değildir. Sözün doğrusu meratibi hayvanatın bütün tekâmül hudutlarında re'sen faili evvelden gelen ve emsali sebk etmediğinden dolayı harika olan bir hâdisei zaide vardır ve insanda hepsinden başka olarak bir ruhi küllî vardır. İnsan bir hayvandan doğsa idi. Yine gayri tabî bir harika olurdu ve binaenaleyh aradaki silsile tekâmül heyeti umumiyesile tabî değil, gyaritabîdir ve eseri rububiyettir.

Bunun hangisi hangisinden doğduğunu sade Mantık bildiremez. Bunu ya müşahede veya tecrube veya vahiy bildirir. Tabiat muttarit olduğu haleden şimdiye kadar balıktan kurbağa, maymundan insan doğduğu asla görülmemiştir. Ve mahsuli tecrube olan Pastör nazariyesine de tamamen muhaliftir. Cinsi vahit dahilindeki aşilar şahit olamaz. Vahiy ise bize insanların maymunluğa tenezzülü hakkında bazı ıhtaratta bulunuyorsa da aksini haber vermiyor. Ve bize siz insansınız. İnsan olunuz, kardeş olunuz, hep bir babanın evlâdısınız diyor. Binaenaleyh esasında ilmî bir hakikati ihtiva eden, tekâmül ve istihale nazariyesinin yanlış bir tatbikini kabul etmek için elyevim hiç bir sebebi makul yoktur. Bütün bunlardan yakinî olarak bildiğimiz bir şey varsa o da ilk insanın Arzın sinesinde doğmuş olmasıdır. Ve bunda bir istifa vardır. Lâkin

bu istifa tabî değil rabbanîdir. Adem sun'ullahdır. « قَدْ أَفْلَحَ » suresine bak «

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ» ancak şunu da ıhtar etmek

lâzımgelir ki Arza hubutı Ademden zamanımıza kadar geçen tarih zannedildiği gibi beş on bin

senelik

Sh:»332

bir müddetten ibaret olmamak lâzımgelir. Bu kadar müddette beşeriyetin Arza intişarı kâmilî tecribeye nazaran gayri makuldür. Endelüslü İbni Hazm Fisalında dokuz asır evvel bunun dinimizce kat'iyen sabit bir mıkdarı malûmu olmadığını ve yüz binlerle seneye baliğ olabileceğini ve maamafih ne ezelî, ne anî dahi olmadığını pek güzel anlatmıştır ve her halde Amerika yerlileri bile Adem sülâlesidir. Ve bütün insanlarda fitrati asliye bir ve fakat tabiat muhtelifdir. Şâkile ayırır. Ve bu noktai nazardan efradı insaniye arasındaki farkı derece hayvanatın enva farkından çok mühimdir. Bunların en vasi sınıfları da mümin, kâfir tasnifidir.

Cenabıhak bütün bu taharriyatı ma'kule ve âdiyeyi bize bırakarak Kur'anında bunların esası olan takdirin ahkâmı rububiyetin nesakı tevhit üzere cereyanını ve bundan bilhassa insanlara tahsis edilen rahmet ve nimeti ilâhiyeyi ihtar ve kendimizi, kendi mıkdarımızı, salâhiyeti niyabiyemizi, uhuvvetimizi, rabbimizi tanıyarak istikbale, Ahirete ona göre hazırlanmamızı ve beynelbeşer bütün adavetlerin refi, fitrati ulâya itina şartile mümkün olduğunu bu kıssada umumen beyan ve Resulüne tezkir etmiş ve bunun nihayetini manen

« يَا أَيُّهَا النَّاسُ » hitabına rapteylemiştir. Bundan sonra da bilhassa bu kıssayı kitaplarında

okuyup bilen Beni İsrâile yani asrı saadetteki Yehudilere hitabı mahsusunu berveçhiati tevcih eylemiştir ki

« يَا أَيُّهَا النَّاسُ » hitabı âmmiyle kissai Ademden sonra bu rengi hitap ne kadar belîğdir.

﴿ ٤٠ ﴾ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ
وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أَوْفِ بِعَهْدِكُمْ وَآيَايَ فَارْهَبُونِ ﴿ ٤١ ﴾

Sh:»333

﴿ ٤١ ﴾ وَأَمِنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوا أُولَٰ
كَافِرِينَ بِهِ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَآيَايَ فَاتَّقُونِ ﴿ ٤٢ ﴾
وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿ ٤٣ ﴾
وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿ ٤٤ ﴾
اتَّامِرُوا النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ
أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿ ٤٥ ﴾ وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّهَا
لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ ﴿ ٤٦ ﴾ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا

رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿٣٣٤﴾

Meali Şerifi

Ey İsrail oğulları size in'am ettiğim nimetimi hatırlayın ve ahdime vefa edin ki ahdinize vefa edeyim, ve benden korkun artık benden 40 ve beraberinizdekini musaddık olarak indirdiğim Kur'ana iman edin, ona inanmayanların birincisi olmayın, benim âyetlerimi bir kaç paraya değışmeyin, ve benden sakının artık benden 41 hakkı batilla bulamayıp da bile bile hakkı gizlemeyin 42 hem namazı dürüst kılın ve zekâtı verin, rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin 43 nasa iyilik emreder de kendinizi unuttur musunuz? Halbuki kitap okuyorsunuz, artık akıl etmez misiniz 44 bir de sabır ile salât ile yardım isteyin, gerçi bu ağır gelir, fakat saygılı kimselere değil 45 onlar ki kendilerini hakikaten rab-

Sh:»334

lerine kavuşuyor ve hakikaten ona rücu ediyor sayarlar, böyle bir huşu ile kırlarlar 46

40. ﴿يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ Ey israil oğulları; -İsrail Hazreti Yakubun lâkabıdır ki ya siz «

« إِسْرَائِيلُ » ya siz hemzesiz « إِسْرَالُ », hemzenin yaya kalbile « إِسْرَائِيلُ » hemzei meftuha ile « إِسْرَائِيلُ » ve meksure ile « إِسْرَائِيلُ » dahi okunur. İbranîde bunun ma'nası safvetullah veya

Abdullah demek olduğu beyan olunuyor.. Binaenaleyh bu unvanda Yehudileri imana bir tahrik vardır ki

meali şu olur: Ey Allahın güzîde bir kuluna evlâtlıkla muzaf olan ehli Tevrat!

﴿اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ﴾ o size in'am etmiş olduğum büyük

ni'meti düşünün, hatırlayın, yadedin -zira zikir kalben de olur lisanen de. Bu hitap gösterir ki onlar her

şeyden evvel ni'mete taliptirler. Bununla beraber şükürü şöyle dursun aslı ni'meti bile unutmuşlardır. Bunları

Cenabı Allah onlara hatırlatacaktır ve bunlardan başlıcası « فَاِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى »

mazmununca kitap ve nübüvete işarettir ki nihayetinde bi'seti Muhammediyeyi idrakleri ve Medineye

hicreti nebeviye ile gelen hidayeti ilâhiye vardır. Vaktile olduğu gibi bilhassa şimdi üzerinize gelen büyük

ni'meti takdir ediniz, ﴿وَأَوْفُوا بِعَهْدِي﴾ ve benim ahdimi ifa ediniz.- Ta hübutü Ademden

bağlandığınız ve Tevrat ile taahhüt edip misak verdiğiniz bir ahdim mucibince siz her hangi bir zamanda

göndereceğim sebebi hidayete ittiba, iman ve itaat edecektiniz ve Musanın haber verdiği hatemülenbiyaya

iman edecektiniz. Benim bu ahdimi Resulüm Muhammede ittiba ile ifa ediniz ki

﴿أَوْفِ بِعَهْدِكُمْ﴾ ahdinizi ifa edeyim -sizi «

« لَأَخَوْفُ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ » cümlesine ithal eyliyeyim

fesatlar ah-

Sh:»335

lâksızlıklar yapmayınız, 41. ﴿وَأْمِنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ﴾ ve

bilhassa esası iman itibarile yanınızdaki Tevratı musaddık olarak inzal eylediğim Kur'ana iman ediniz ve

bütün amellerinizi buna tatbik eyleyiniz -baksanıza Tevratdaki kissai Adem bunda ne güzel ihtar edilmiştir.

﴿وَلَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ﴾ ve buna ilk kâfir olan siz olmayınız- ni'meti vahyi, ni'meti

nübüvveti ilk anlayıp tasdik edecek olan siz olmanız lâzımgelir, siz buna iman etmezseniz bazı fevaidi

dünyeviye mülâhazasile etmezsiniz, Fakat, ﴿وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا﴾

benim âyetlerimi, mucizelerimi semeni kalile satmayınız -bir kaç para gibi hasis Dünya men'faatlerine

değişmeyiniz bu âyata iman ederseniz elinizden kaçacağını zannettiğiniz paraların, dünyevî mülâhazaların

kat kat fevkında nimetlere nail olacağınızı bilmeniz ıktiza eder. ﴿وَأَيَّاءَ فَاتَّقُونِ﴾ artık bana

ve ancak bana ittika ediniz, yalnız benim vikayeme giriniz ehli takva olunuz- evvelki âyette rehbet burada

ittika ile emir buyurulması onun avam ve havassa umumî ve bunun havassa hususî bir hıtabı istihdaf

etmesi haysiyetiyledir. 42. ﴿وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ﴾ hakkı batıl ile karıştırıp

telbis etmeyiniz, doğruyu yalanla, yanlışlarla bulayıp da

﴿وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ bile bile hakkı ketmetmeyiniz - bu ayetin mefhumu

pek şümullüdür. İlmî ve amelî hususata şamildir. Bilgiçlerin, tedlislerine, tezvirlere ve tahriflerine, hattâ

ehli ticaretin karışık muamelâtından ve hâkimlerin haksız hükümlerine varıncaya kadar hepsine şümülü

vardır. «İnsanları aldatmayınız, sahtekârlık yapmayınız» mealinde bir umumu

Sh:»336

müfittir. Ve maamafih sevki bilhassa ilmî haysiyeti istihdaf ediyor. Nice kimseler vardır ki hakaiki ilmiyeyi

tahrif ederler, sui istimal eylerler, onları kendi gönüllerine göre evirerek çevirerek aslından çıkarırlar, bakırı

yaldızlarlar, altın diye satarlar, bu hal ahbarı Beni İsrailde çok vardı, bunlar kendi yazdıkları fikirleri, te'villeri

tercemeleri, aslı Tevrat ile karıştırıyorlar, seçilmez bir hale getiriyorlar, ve bazan da evsafı Muhammediye

hakkında yaptıkları gibi kütübi salifedeki ayetleri saklıyorlardı ki bu bapta «

﴿فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ
﴿يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ﴾ «عِنْدَ اللَّهِ﴾ vesaire gibi diğer ayetler de

vardır. Bunlar Tevratın aslını mahfuz tutmuyorlar, kendi yazdıkları tercemeleri işte kitabullah diye Tevrat

yerine koyuyorlardı ve mesaili ilmiyede hakikati takip etmiyerek kendi gönüllerine göre beyanatta bulunuyorlar, heva-vü teşehhiye sapiyorlar, safsatalar yapıyorlar, arzularına tabi oluyorlardı bu suretle hak fikri, hak i'tikadı kalmıyor, telbis, teşviş, aldatıcılık hükümran oluyordu. İşte bütün bunlara karşı ulemai Beni Israile sureti umumiyede bu hitabı nehiy irat buyurulmuştur ki Kur'anda bu bapta başka bir ayet olmayıp da yalnız bu ayet olsa idi kur'anın terceme ve tefsiri mes'elesinde ve sair vaziyeti ilmiyede islâmın hattı hareketini, vazifei ilmiyenin şeklini tayin etmek için bu ayet kâfi gelirdi. Tecridi Kur'an me'selesinin en büyük ehemmiyeti olduğu Kur'anı Kur'an, tercemesini terceme, tefsir ve te'vil de tefsir ve te'vil olarak bellemek ve bellemek bir farizai hak bulunduğu unutulmamalı. Farisî Kur'an, Türkçe Kur'an gibi tabirlerden ihtiraz etmelidir. Çünkü milyonla terceme ve te'vil yazılır, onlar yine hakikati Kur'an olmaz, Cenabihak ise «

لَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ» buyurmuştur.

Bundan başka 43. ﴿وَأَقِمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ﴾ bir de salâti ikame ediniz ve zekâti veriniz ﴿وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ﴾ hem rükû

edenlerle yani cemaati müslimîn ile beraber rükû ediniz, eğiliniz, rükû'lü namaz kılınız - Bunda hem o namazın başka değil; islâm namazı olduğuna tenbih hem de cemaatin vücuduna işaret vardır. Zira rükû ile namaz dini islâma mahsustur ve bunun için namazın eczası buna izafetle rek'at tesmiye olunmuştur ve burada « **صَلُّوا** » « **وَارْكَعُوا** » manasını ifade etmiştir. Binaenaleyh yalnız rükû doğrudan doğruya secdeye giderler, rükû etmezler. Rükû, sırtile beraber boynunu öne eğmektir. Lûgaten secdeye kadar varabilirse de şer'an itidali, belinden bir zaviyei kaime vaz'iyetinde bükülmektir. Kıyamdan secdeye kapanmakta bir itidalsızlık vardır ki bunu rükû itmam eder. Ve bu suretle müslüman namazı, kalbin salâh ve taharetile beraber bir mi'racı olduğu gibi harekâtı bedeniyenin de ta'zimi ve vekar-ü sekineti ifade eden her kısmını muhtevidir. Ömri beşerin güzarişini ne güzel tasvir eder. Cidden ikamei salât, itai zekât, devamı cemaat, ketmi hakdan, hakkı batıl ile telbisten meneder.

Bütün bu emirler, bu nehiyer, Beni İsrail'e hitaben varit olmakla beraber hükmü onlara mahsus değildir.

Şeriatî islâmiyede bunlar vardır. Siz de bunlara iman ve itaat ediniz demek olduğu zahirdir binaenaleyh sebebin hususu hükmün umumuna mani olamayacağı aşikârdır.

Bundan sonra telbisi hak yapmamakla beraber başkalarına hakkı tebliğ edip de kendini unutmak dahi

caiz olmayacağını anlatmak için bir hitabı mahsus daha varit oluyor. Rivayet olduğuna göre asrı saadette

Medinedeki ahbarı Yehuddan bazıları kendilerine gizlice gelip Muhammed hakkında ne dersin diye istifsar

edenlere doğrudur haktır derler, Resulullahı ittibâ etmelerini emrederlermiş ve fakat kendileri

maiyetlerinden ellerine geçmekte bulunan hedyâ ve vergilerden mahrum kalmak endişesile arzı tabiiyet

edemezlermiş. Bazı-

Sh:»338

ları da sadaka veriniz diye emreder, fakat kendileri vermezlermiş. Diğer bazıları da Allaha itaat ediniz, asi

olmayınız derler, fakat kendileri sözlerle âmil olmazlarmış nihayet bu âyet münasebetile namaz kılınız,

zekât veriniz diyenler olurmuş ve lâkin kendileri hiç birini yapmazlarmış işte bunların biri veya her biri

dolayisile şu âyetde nazil olmuş: 44.

﴿اتَّامُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ﴾ acaip siz, nasa birr: yani bol bol

iyilik emreder de kendinizi unutarmusunuz? ﴿وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ﴾ halbuki daima

kitap -yani Tevrat-da okuyorsunuz. ﴿أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ o halde akıl etmez misiniz? yahut daha

akıllanmıyacak mısınız? Fenalık emretmektense iyilik emretmek elbette iyidir, fakat akılı olan başkasının

iyiliğini isterken kendini unutmuyor mu?

Evvelâ, emir bilmaruf ve nehiy anilmünkerden maksat, diğerlerini irşat ile müstefit etmektir. Halbuki başkasını irşat edip de kendisini unutmak ve kendisini iyilikten, irşattan mahrum etmek. Eli selâmete çıkarıp kendini ateşe atmak demektir ki akli amelî noktai nazarından bir tenakuz teşkil eder.

Saniyen, nasa vaz-u ders vererek ilmini ızhâr edip de kendisi kendi emrini, kendi nasihatini dinlememek, kendini ve ilmini filen tekziptir. Bu nefsinde bir tenakuz olduğu gibi halkı bir taraftan irşat etmek isterken diğer taraftan idlâl eylemektir ki bu da bir tenakuzdur, bunda da bir nevi telbis vardır. Akli olan ise tenakuza düşmez.

Salisen, söylediği sözün, verdiği nasihatın bir kıymeti ve kalplerde bir nüfuzu matlûp olmak lâzımgelir, boşuna emir, boşuna gevezelik kârı akıl değildir. Halbuki verdiği emr-ü nasihatın kendisi hilâfını yapmak onun kıymetini kırmak ve herkesi ondan tenfir eylemektir. Daha açıkçası

bindiği dalı kesmek, oturduğu evi yıkmaktır ki bundan büyük budalalık olmaz.

Hasılı, iyilik iyiliktir, elbette nasa iyilik emretmek de nefsinde iyidir ve bir vazifedir. Fakat bunu yaparken kendini unutmak, işte budalalık oradadır. Bu âyette nehy edilen de budur. Binaenaleyh bu âyet fasıkın doğru söylemek, sözünde cidden iyiyi söylemek şartile vaz etmesini, emir bilmaruf yapmasını menetmemekle beraber bu gibiler hakkında gayet büyük ve büyük olmakla beraber zarif bir inzarı ihtiva ediyor ve hamakatlerini anlatıyor. Vaızın, amirin kendi hakkında ciddiyetini ve nasihat ederken herkesten evvel kendini düşünmesi lüzumunu tefhim ediyor. Ve bunun bilhassa akıl noktai nazarından şayanı taaccüp olduğunu gösteriyor, Buharî ve Müslimde bu bapta şu hadîsi şerif rivayet olunmuştur: Yevmi kıyamette bir adam getirilir, ateşe atılır, ateş içinde değirmen taşı gibi dönmeğe başlar, ehli nar onun etrafını çevirirler. Ey fülân!. Sen bize iyilikleri emreder, fenalıklardan nehy eyler değil miydin? derler, evet amma ben size emreder, kendim yapmazdım, sizi nehy eder kendim yapardım der. Binaenaleyh insan diğerine nasihat ederken kendini unutmamalı, ele telkin verip de kendi zakkum salkımı yutmamalıdır. İrşat için doğru söyleyenler böyle olursa, idlâl için eğri söyleyenlerin hali kıyas edilsin.

بر = Birr, hayrı vasi manasına isim, tevessü filhayır manasına masdar olur ki esasi fazai vasi demek olan (ber) kelimesindedir. Binaenaleyh geniş iyilik, bol bol iyilik etmek demek olan « بر » her türlü iyiliğe, her nevi hayra şamildir ve şöyle bir tasnif edilmiştir; « بر », üçtür: Allaha ibadette birr, akrabaya riayet te birr, ahabına muamele de birr.

Görülüyor ki avam ve havassıyla Beni İsrail'e hitaben verilen emirleri, nehiyeleri müteakip, taaccüp

Sh:»340

ve takrir ifade eden bir istifham ile başlayan ve bilhassa ulema-vü ümerayı ve hâkimleri istihdaf eyliyen bu hitap bütün bu evamir-ü nevahinin teblig-u tebellüğunda dini islâmın istediği ahlâk-u irfanın ulviyet ve ciddiyetini gösteren bir cümlele tevsik olmuş ve bilhassa, salât, zekât, cemaat emirlerini vely etmesi de bunların tehzibi ahlâktaki te'sirlerine bir işareti ihtiva etmiş ve bilhassa ilmile amel olmamak Beni İsrail ahbarının şiarı olduğunu anlatmıştır.

Şimdi, bütün bu güzel hitaplara, baştan başa hakk-u savap olan bu beliğ emirlere, nehiylere, ahlâkî davetlere irşatlara karşı söyleyecek söz yok, hepsi güzel. Lâkin bu kadar havaiç içinde bunları yapmak kolay mı? Bu kadar ciddiyete, bu kadar doğruluğa tahammül edilebilir mi? dersiniz 45.

﴿وَأَسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ﴾ daraldığınız vakit de ihtiyacınıza sabr-ü salât ile

istiane ediniz. Bunlarla Allahdan yardım isteyiniz.

SABIR, acıya katlanmak, onu geçirmek için sebat-ü mukavemet etmektir ki her ferahın, her muvaffakiyetin anahtarıdır, Baştaki darlığın, sıkıntının geçmesi için Allahın yardımını celbedecek esbabın birincisidir. Sabırsız nefisler her zaman darlık içindedir. Onların hadisatı kevnîyeye hiç mukavemetleri yoktur. Her şey ister, her şeyden muazzep olurlar, genişlik zamanında eldeki nimetin de kadrini bilmezler, gözleri daima başkasındadır. Az bir yokluk görünce tahammül edemez, hemen sukut eder, mahvolurlar. Halbuki Dünyada değişmeyen, tahavvül mahvolurlar. Halbuki Dünyada değişmeyen, tahavvül etmiyen hiç bir şey yoktur, binaenaleyh bir darlığa müptelâ olanlar, Allaha rabtı kalb ederek bunun da biiznillâh geçeceğine iman eder ve Allahın inayetini, felâh-ü ferah gününü hulûsı kalb ve kemali iman içinde beklerse akıbet halâs olur. Ve hiç bir fenalığa düşmeden halâs olur. Bunun için nefisleri sabra alıştırmalı, insan sabrı i'tiyat

Sh:»341

edinebilmelidir bu itiyat acıyı bırakmak için değil, defetmek içindir. Ve bunun yani sabrı itiyat ile nefsi tehzip edebilmenin en iyi çaresi de oruçtur. Oruç insanı her halde sabra alıştırır, tiryakilikleri tedavi eder, bu cihettedir ki buradaki sabır doğrudan doğruya sıyam ile de tefsir olunabilir ve olunmuştur, fakat her iki halde de burada maksudı aslî bizzat manayı sabırdır, Sıyam bunun bir vasıtasıdır. Bununla beraber namazın bu bapta dahi büyük ehemmiyeti ve faidesi vardır. İnsan yıkanır, temizlenir, ayıplarını, ayıp yerlerini kapatır, bunları yapmak için emek, mal da sarfeder, yüzünü Kibleye tevcih ederek istikametini ta'yin eder, kalbini hüsni niyyet ile doldurur, gönül buhranlarını, Şeytan vesveselerini tardederek ruhunun vahdet safasını takrir etmeğe çalışır, bütün azasile ve büyük bir saygı ile tekbirini alır ve ibadete koyulur. Dünyanın acıları, tatlılarını şöyle bir tarafa atar, Hak tealâya münacat eder onunla konuşur. Kur'anını okur dinler, onun huzurunda hayatın cerayanını, mebdeini, müntehasını arzeder, mütalea eyler, dikilip beklemek, eğilmek, mükerrer kapanmak, yine kalkıp doğrulmak nihayet oturup dinlenmek ve akıbet selâm-ü selâmete ermek ve o lâhzada gayipten şehadete geçerek şehadet getirmek gibi ruhî, bedenî büyük bir nizam-ü intizam ile bir mi'raç yapar ve hiç şüphesiz bu menazırı ulviye içinde nefisler zahir-ü

batınlarında zayi etmek üzere buldukları intizamı yeniden te'min ederler, Sabırdaki acılıkları da unuttur veya tahfif eyerler ve bütün bunlar mauneti ilâhiyenin celbine vasıta olur. Darlıktan patlıyacak dereceye gelen o fena nefisler kuvvetlerini, i'timatlarını arttıırlar, sıkıntı zamanlarının sühuletle geçmesi için imkân bulurlar ve fazla olarak ayrıca bir zevki saadet, bir bahtiyarlık duyarlar, bir ruh iktisap ederler ve bu sayede tezvîr, telbis, ketmi hak, aldatmak aldanmak, taaddi, tecavüz gibi zilletlerden, sukutlar-

Sh:»342

dan kendilerini kurtarırlar ve o yüzden gelecek menafîi hasîseye tenezzül etmeksizin nihayet inayeti ilâhiyenin büyük tecelliyatına ererler. Çünkü bütün Dünyadaki ıztrabı beşerînin esası ahlâkı umumiyenin sukutunda ve hak yerine batılın tervicindedir. Gadabı ilâhîyi celbeden de budur. Yoksa rahmeti ilâhiye

âlemşumuldür. Evet, amma, bu sabır, bu namaz, böyle istiane kolay mı? ﴿وَأَنَّهَا لَكَبِيرَةٌ﴾ şüphesiz bu da kolay değil, ağır ve büyük bir iştir amma ﴿إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ﴾ ancak

haşîine değil, başını önüne alıp düşünen saygılı kimselere ağır gelmez, hatta zevk verir, meleke olur 46.

﴿الَّذِينَ يَظُنُّونَ﴾ o saygılı kimseler ki şunları, şu demleri gözetirler;

﴿أَنَّهُمْ مُّلَاقُوا رَبِّهِمْ﴾ her halde kendilerinin bir gün olup rablerine mülâki olacaklarını,

rablerinin likasına ereceklerini, ﴿وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾ ve her halde dönüp ona varacaklarını, amellerinin mükâfatını alacaklarını sayarlar; İşte bunların her halde olacağını bir zannı galip ve kavi ile olsun bilenlere sabr-ü salât ile istiane ağır gelmez. -Bunlara ağır gelmezse hiç şüphesiz erbabı yakîn olan ehli imana hiç ağır gelmez. Zannın bazan ilmi yakîn manasına geldiği vardır. Burada bir hayli müfessirîn bu mana ile te'vil etmişler ve bunda zan ile iman olamayacağı esasını ve haşinin müminînden ehas olması mülâhazasını gözetmişlerdir. Halbuki zannı yakîn ile tevil etmekten ise haşini luğavî manasile ahz etmek siyakı âyete daha muvafıktır. Huşu, iman ve iman ile alâkadar olabileceği gibi zannı galiple de olabilir. Zira zannı galip vücubî amel ifade eder. Yarın gelmesi zannı galip ile maznun olan bir hayır veya şerre karşı âkil insan lâkayt davranamaz. Binaenaleyh sabr-ü salât zannı galip ile hareket edildiği takdirde bile

Sh:»343

insana ağır gelebileceği beyan olunca bunun yakın ve iman ile hareket edildiği takdirde hiç ağır gelmeyeceği ve hatta zevkı mahzolacağı bitarîkilevlâ anlaşılır. Bu da Sevki âyetin Beni İsrâile hitap olması itibarile daha belîğ ve daha müfit olur. Burada diğer bir mana daha muhtemeldir ki onu da mealde

gösterdik.

Şimdi bir taraftan Beni İsraili yadı nimetle islâma davet eden bu hitabı takviye ve teyit etmek, diğer taraftan da mazide nail oldukları nimetleri ihtar ve onlardan esbabı mahrumiyetlerini tezkâr ederek dini islâmı kabulleri takdirinde o maziden daha şanlı bir istikbale nail olabileceklerini ve aksi halde dehşetli bir inzara maruz bulduklarını ve bunların karşısında, menafii hasîse arkasında dolaşmak gayet vahim olduğunu ifham eylemek için şöyle bir nida, bir hitap daha tevcih ediliyor ki bu bir taraftan icmâl fezlekesi, diğer taraftan bir tafsıl mukaddimesidir:

﴿٤٧﴾ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ
وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٤٨﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي
نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ
وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٤٩﴾

Meali Şerifi

Ey İsrail oğulları!. size in'am ettiğim nimeti ve vaktile sizi âlemlerin üstüne geçirdiğimi hatırlayın 47

Ve öyle bir günden korunun ki kimse kimseden bir şey

Sh:»344

ödeyemez, kimseden şefaata de kabul edilmez, kimseden fide de alınmaz, hem onlar kurtarılacak da

değillerdir. 48

47. ﴿يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ﴾ ey

Beni İsrail benim size in'am etmiş olduğum nimetlerimi hatırlayın

﴿وَإِنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ ve bilhassa şunu hatırlayın ki ben sizi mazide

yani Musa ve onun değişmiyen ahlâfı zamanında bütün âlemine tafdil etmiş idim -hepsinin fevkına çıkarmış

idim, siz o zaman âlemin en yüksek milleti olmuş idiniz. Hani onları ne yaptınız, onları nasıl ele

geçirmiştiniz ve ne için elden çıkardınız biliyor musunuz? Haydi düşünün, ne idiniz, ne oldunuz düşünün

48. ﴿وَاتَّقُوا يَوْمًا﴾ hem ileride öyle bir günün hesap ve azabından sakınıp korunun ki

﴿لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْعًا﴾ o gün kimse kimsenin namına bir şey

ödeyemez ﴿وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ﴾ kimseden şefaata de kabul olunmaz

﴿وَلَا يَأْخُذُ مِنْهَا عَدْلٌ﴾ kimseden fidyeye de alınmaz ﴿وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ﴾

bunlara hiç bir taraftan bir medet de yapılmaz.- Hasılı kimse kimsenin başına gelecek azabı hiç bir vechile

defedemez. Ne zorla defedebilir, ne kolaylıkla. Zorla defedemez, çünkü nusret yok, kolaylıkla da

defedemez, çünkü bu ya meccanen olacak ya bedel ile, meccanen olacak olan bir şefaattir, o kabul

edilmez, bedeli de ya verileceği aynile vermektir. Halbuki ödemek yok veya gayrile vermektir, halbuki fidyeye

yok. İşte böyle bir kıyamet günü vardır. O gelmeden bundan sakınmalı, bundan korunmalıdır. Demek ki

bundan korunmak mümkündür. Fakat geldikten sonra ahirette değil, o gelmeden evvel dünyada iken

korunmak mümkündür. Çünkü «

﴿يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلَائِكَةَ لَا بُشْرَىٰ يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ﴾ melâike görünüp

vukuat

Sh:»345

başlayınca o gün mücrimler için hiç bir bîşarete imkân kalmaz. Mu'tezile bu ayete istinat ederek ahirette

ehli kebaire şefaati inkâr etmişlerdir. Fakat burada şefaata kabul olunmaması bilhassa küffar hakkındadır.

Ve hitap küfürde ısrar edenlere mahsustur. Zira Beni İsrail kendilerinin aba-ü ecdadı olan Peygamberlerin her halde kendilerine şefaata edebileceklerine i'tikat ediyorlardı bu ayet bunu reddediyor. Yoksa diğer ayetler gelecektir ve ehadis dahi vardır ki Allahın iznile yine şefaata olur. Menfi olan şefaata herkesin kendiliğinden ve izni ilâhîye ıktıran etmeden vukuu tasavvur edilen şefaatlardır. Binaenaleyh kendiliklerinden şefaata edebilirler zu'mile enbiya ve evliyaya taabbüt etmemeli, ancak Allah tealâya taabbüt etmelidir ki o istediğine her istediği zaman şefaata ettirir ve maamafih kıyametin iptidası öyle hevli engizdir ki o hengâmde şefaata dahi mevzu bahis değildir. Herkes kazancile kalabilecektir, ve bu ayet o hengâmeyi natıktır.

Bu icmal ve inzardan sonra o ni'metler ve bunlara karşı Beni İsrailin ahvali bervechi ati tafsil

olunuyor:

Evvelâ:

﴿٤٩﴾ وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ
يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ
عَظِيمٌ

Meali Şerifi

Hem hatırlayın ki bir vakit sizi Ali Firavnden kurtardık, sizi azabın kötüsüne peyleyorlardı; oğullarınızı boğazlıyorlar ve kızlarınızı diri tutmak istiyorlardı ve bunda size rabbiniz tarafından büyük bir imtihan vardı

49

Sh:»346

«أَذْكُرُوا إِذْ نَجَّيْنَاكُمْ» demek «أَذْكُرُوا نِعْمَتِي» ye ma'tuftur. Binaenaleyh «أَذْكُرُوا إِذْ نَجَّيْنَاكُمْ» takdirini ihtiyar edenler varsa da ihtarati olur. Burada «وَأَذْكُرُوا نِعْمَتِي إِذْ نَجَّيْنَاكُمْ»

atiye ni'mete ve ona karşı vaki olan halâta dahi şamil olduğundan tezkiri itlâkı üzere bırakmak daha belîğ

olacaktır. Bu gibi tezkir ve ihtar mevkilerinde biz «hani» deriz. Hani gerçi esasen nerede ma'nasına

mekândan istifham içindir. Maamafih «hani o günler» gibi tahassür ve «hani hatırlarsın ya!» gibi mücerret

tezkir için de kullanılır ki evvelkinin lâzımıdır. Ve bu makamda istimali mealen muvafık olabilir.

49. ﴿وَإِذْ نَحَيْنَاكُمْ مِنْ أَلٍ فِرْعَوْنَ﴾ ve hem o hengâmı hatırlayın ki hani sizi Âli

Firavnden tamamen kurtarmıştık -çünkü o zaman kurtarılan yalnız dedeleriniz değil onların dolayısıyla

sizdiniz, bütün Beni İsrail idi. Siz Beni İsrail onların elinde ne hâlde idiniz?.

﴿يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ﴾ o Âli Firavn size azabın kötüsünü peyliyor, canınıza

kıyıyorlardı.-

SEVM, mal peylemek, zulüm yüklemek, derde sokmak, salmak, bir siyma vermek, yani dağlamak

manalarına gelir ki her birile tefsir edilmiştir. Her halde bir suikast manasını ifade eder. Hikâye olunuyor ki

bunlar sınıf sınıf esir, amele gibi ayrılmış ağır yapı yapmakta, yıkmakta, dağlardan kayalar yontup taşlar

taşmakta, kerpiç, kiremit pişirmekte, neccarlık, demircilik ve daha bunlar gibi ağır hizmetlerde çalıştırılır

zaiflerine ve vergiler tarh olunmuş. Fakat bir hayli müfessirine göre buradaki sui azap maba'dinde atf

bulunmadığından şu cümlelerle müfesser olandır: ﴿يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ﴾ oğullarınızı

boğazlıyorlardı ﴿وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ﴾ da kızlarınız ve kadınlarınızı gûya sağ

birakıyorlardı. -Elbette bu bırakış da hayır için olmuyordu. O kızlar bu âlâm içinde büyüceler bile oğlanlar

kalmayınca hepsi ağyarın elinde kalacak, nihayet bütün

Sh:»347

nesil munkarız olacaktı. Diğer bir manâ ile: kadınlarınızın rahimlerini yokluyorlar, çocuk alıyorlardı. Üçüncü

bir mana ile: kadınlarınıza haya edilecek şeyler yapıyorlardı. Evvelkinde istihya, «haya» tan ikinci ile

üçüncü de «haya» dandır. ﴿وَفِي ذَٰلِكُمْ بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ﴾ ve bu

hengâmede rabbiniz tarafından size büyük bir imtihan vardı- azab ile imtihan kurtulmak esbabını ızhar için

imtihan. Necat ile imtihan da müstakil bir devlet ve millet teşkil ederek yer yüzündeki diğer devletlere faik

bir surette hüsni amel ve ahlâk ile yaşamak imtihanıdır.- BELÂ esasen tecrube ve imtihan demektir, fakat bu

imtihan bazan hayır ve bazan şer ile olur. Ve ekseriya iptida şerr-ü mihnet manasını tazammun eder.

Burada iki cihet de vardır. Azab bir beliyye ile imtihan, tahlis de bir hayır ile imtihandır.

Malûmdur ki Fir'avn, Mısırdaki Amalika hükümdarının unvanıdır. Cem'inde feraine denilir. Nasıl ki Rum hükümdarlarının bazısına Kaysar, bazısına Hirakl (kiral), Habeş hükümdarlarına Necaşî, Yemen mülûküne Tübba, İran hükümdarlarına Kısra, Türklerinkine Hakan deniliyordu. Buradaki Fir'avnin ismi hakkında da muhtelif rivâyat vardır: 1- Velid ibni Mus'ab (İbni İshak ve saire), 2- Fantus (Mukatil), 3- Mus'ab ibni reyyan, 4- Muğıs (bazı müfessirîn), 5- Kabus (Ebühayyan), Tarihi Kâmilde Kabus İbni Musab ibni Muaviye diye

göstermiş ve yerine kardeşi Velidin geçtiğini de nakletmiştir. Bu isimler hep Arabî demek olduklarına göre o zaman Mısır halen Araplar elinde imiş demek olur. Ancak fantus ismi diğerlerine benzemiyor, ve böyle olması bazı tarihi umumî kitaplarına tevafuk ediyor.

ÂL, ehilden me'huz ise de aralarında fark vardır. Âl başlıca şan-ü şöhret erbabına muzaf olur. Âli Fir'avn, Fir'avnin ehli dini, kavmi ve bilhassa etba-ü bendegânı.

Sh:»348

«Fir'avnden kurtarmıştık» buyurulmayıp da «Âli Fir'avn» buyurulmasında mühim bir nükte anlaşılıyor ki bununla yapılan mezalimin mümessili Fir'avn idise de bunda asıl mes'uliyetin ondan ziyade etbâna ait olduğu ifade edilmiştir. Çünkü Fir'avn yaptıklarını bunların eli ve bunların hizmeti ile yapmıştır.

Deniliyor ki bu suretle Beni İsrailden katledilen çocukların mecmuu dokuz yüz doksan bine baliğ olmuştu. Buna sebep de bunlardan doğacak bir çocuğun Fir'avnin hükûmetini mahvedeceği hakkında kâhinlerin verdiği bir haber veya Fir'avnin gördüğü bir rü'ya olduğu öteden beri menkuldür. Ne ibrettir ki bu

mezalim hiç bir faide vermemiş ve âkıbet o çocuk doğmuş, Fir'avnin kendisine beslettirilmiş, Hazreti Musa olmuş ve yine takdiri huda yerini bulmuştur. Acaba buna kadir olan Cenabı rabbil'âlemînin o kadar ma'sumun kesilmesine müsaade etmekte hikmeti ne idi? Buna Ebüssüut, tefsirinde işaret ediyor. Fakat daha evvel Muhyiddini Arabî Hazretleri Fususunda mealen şöyle izah eylemiştir: Bu çocuklar hep Hazreti Musaya hayatında imdat olmak ve onun ruhaniyetini takviye etmek için katledilmiştir. Çünkü bunların her biri Musa diye, Musa diye Musa hesabına hasılı Musa için katlediliyorlardı. Çünkü Fir'avn ve Âli Fir'avn Musayı henüz bilmiyorlarsa da Hak tealâ biliyordu. Elbette bunların her birinin alınan hayatı Musaya ait olacaktı, zira gaye o idi. Bu çocukların hayatı ise hep fitrat üzere bulunan temiz birer hayat idi, ağrazı nefsiye ile kirlenmemiş -kıssai Ademde beyan olunduğu üzere secdei Melâike devrindeki- fitrat ve hılkati asliye üzere bulunuyorlardı. Hazreti Musa, Musa diye katlolunan bütün bu çocukların hayatları mecmuu olacak ve hayatı Musa bunların mecmuuna muadil bulunacaktı. Her birinin ruhundaki isti'dad-ü kuvvet Musanın olacak, Musada tecelli edecekti. Demek ki bütün bunlar sağa olsalar ve öyle tertemiz

büyüseler, mecmuundan nasıl ve ne kadar bir kuvveti ruhiye hasil olacaksa ruhi Musanın kuvveti ona müsavî olacaktı, Fir'avnin başındaki orduya mukabil, Musa başlı başına böyle bir ordu idi. Bütün o kesilen çocukların ruhları, ruhi Musa maiyetinde idi. İşte Allah tealâ onlardaki kuvayı ve kuvveti toplamış Hazreti Musaya vermişti ve vermek için bunu yapmıştı. Bu da Hazreti Musaya bir ihtisası ilâhîdir ki ondan evvel Enbiyadan hiç birine nasıp olmamıştı ilah...

İmamı Razî Hazretleri der ki: İnsanın başka bir el altında ve üzerinde keyfe mayeşa tasarruf edilebilecek bir halde bulunması, lâsiyyema bu hal içinde bir de ağır, zor, pis işlerde istihdam edilmesi envai azabın en şiddetlilerinden olduğunda şüphe yoktur. Hattâ buna ma'ruz olanlar ekseriya ölümü temenni ederler. İşte Cenabı Allahın burada beyan buyurduğu birinci ni'met bu kötü azabdan tahlıs ni'metidir. İlah...

Demek oluyor ki bu ayette evvelâ hürriyet ve istiklâl ni'meti tezkâr edilmiş ve esaret mahkûmiyetinin fecaati ihtar buyurulmuştur.

Saniyen:

﴿٥٠﴾ وَاذْ فَارَقْنَا بِكُمْ الْبَحْرَ فَاَنْجَيْنَاكُمْ وَاغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ
وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿٥١﴾

Meali Şerifi

Ve bir vakit sizin sebebinize denizi yardığ, sizi necata çıkardığ da Âli Fir'avni garkettik sizler bakıp

duruyordunuz 50

50. ﴿وَاذْ فَارَقْنَا بِكُمْ الْبَحْرَ﴾ ve hani sizinle -firka firka-

denizi

Sh:»350

yarmıştığ ﴿فَاَنْجَيْنَاكُمْ﴾ de sizi toptan kurtarmış ﴿وَاغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ﴾ ve

başınıza belâ kesilmiş olan o Ali Fir'avni -Fir'avni de içinde olduğu halde- garketmiştığ

﴿وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ﴾ siz ise bakıyordunuz Bu ne büyük nimet idi? Bu deniz Mısırın civarındaki

denizlerden birisi ki ismine «İsaf» denilirmiş ve bu gün bahrı Kulzüm tesmiye olunuyor. Bizim «Şap denizi»

dediğimizin aslı İsaf denizi imiş. Elveym Bahriahmer dahi meşhur isimlerindendir. Kulzüm, şimdiki

Süveyşin yerinde bir şehir imiş ve esasen yutmak manasına gelir. Bahri Kulzüm isminin bu şehre ve

Fir'avnın garkına nisbetle bir tesmiye olduğu Şerhi Kamusta naklediliyor. Burada Firavnın garkı tasrih

edilmemiş ve balâda beyan olduğu üzere asıl Âli Firavnin cezası gösterilmiş ve Fir'avn bunların içine

idhal edilmiştir. İleride bu kıssayı daha ziyade tasfil eden âyetler gelecektir. Sizinle «yarmıştık» demek,

yarân biz idik, siz de buna bir sebep, bir âlet olmuştunuz demektir. «Sizin için» diye de tefsir edilmiştir.

Şuna dikkat edilmek lâzım gelir ki Kur'anıazımüşşan bu vakayiin cereyanı tarihîsini değil, asıl mutazammın

oldukları fevkal'âde ibret noktalarını, rabbanî cereyanlarını ifham-ü tezkir ediyor.

Salisen:

﴿٥١﴾ وَاذْ وَاعِدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ
بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ ﴿٥٢﴾ ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ
لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٣﴾

Meali Şerif

Ve bir vakit Musaya kırk geceye vâd verdik, sonra siz

Sh:»351

onun arkasından danaya tutuldunuz zulmediyordunuz 51 sonra bunun arkasından da sizden afvettik,

gerekti ki şükredecektiniz 52

51. ﴿وَإِذْ وَعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً﴾ ve hanı biz Musa ile kırk geceye

vaidleşmiştik -ona kırk gece Turda münacat vevahiy için mikat-ü mi'at tayin olunmuş o da icabet edip

rabbinin mikatına çıkmıştı. Ebu Amir, Ca'fer ve Yakup «ح . جمع . يع» kiraetlerinde elifsiz olarak «

﴿وَعَدْنَا﴾ okunur. Bu takdirde: hanı biz Musaya tam kırk geceyi vad etmiştik de

﴿ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ﴾ sonra siz onun arkasından buzağıya

tutulmuşdunuz -Sâmir'inin yaptığı buzağıya tapmıştınız ﴿وَإِنَّكُمْ ظَالِمُونَ﴾

zulmediyordunuz. 52. ﴿ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ﴾ sonra bütün bunların

arkasından sizi afvettik, sizden o günahları sildik-. Zira afiv esasen mahvetmek demektir. Bundan « عَنِ »

ile sıralanarak günahı mahvetmek manasına gelir. Evvelkinde « عَفَا » , ikincide « عَفَا عَنْهُ »

deniliyor. ﴿لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ ki bu sebeple olsun şükredesiniz - siz o zulmunuzla beraber

afvın ne büyük nimet olduğunu da anlayıp düşünmeniz ve şükürünü eda etmeniz lâzımgelir.

Hazreti Musanın nesebı: Musa ibni İmran ibni Yashir ibni Kahis ibni Lâviyibni Yakub ibni İshak ibni

İbrahim diye nakledilmiştir. Lâvi evlâdından olduğu meşhur olmakla beraber İmran ile Lâvi arasında daha

ziyade batın geçmiş olması ve zikrolunanlar bunların meşhur olanları bulunması kuvvetle muhtemeldir. Zira

Hazreti Yusüfün Mısıra duhulile Hazreti Musanın duhulü arasında dört yüz sene geçmiş olduğu da sahil

olarak naklediliyor Allahüa'lem.

Sh:»352

KIRK GECE: Hazreti Musanın denizi geçtikten sonra min tarafillâh va'dolunan kitap için bir mikat olmak

üzere tayin edilen ve Zilki'denin guresinden Zilhiccenin onuna kadar gündüzile beraber devam eden bir

ay on gecelik müddettir ki Hazreti Musa bunu Turda saim olarak geçirmiş ve nihayet münacat ile bizzat

kelâmı ilâhiye mazhar olup Tevratın elvahı kendisine inzal buyurulmuştu. Buna dair daha diğerk ayetler gelecektir. Aylar geceden başladığı için gün ile sayılmayıp gece ile sayılmıştır. Ve bunda diğerk bir ma'na da vardır. Tecelliyatı ilâhiye fecir gibi daima geceleri takip eder. Kara günler de geceden sayılır. İsmail Hakkî Hazretleri der ki Ehli tarikat kırk gün sülûkü bu ayetlerden ahz etmiştir! İlah... Lisanımızdaki çile tabirinin de aslı budur. Farisînin kırk manasına «çil, çihil» kelimesinden bir kırk demektir. İşte Hazreti Musa Beni İsraili denizden geçirdikten sonra Turda emri ilâhî ile çile çıkarırken arkasında onlar buzağıya tapmaya başlamışlardı ki ne kadar haksız bir nankörlüktür. Bununla beraber yine afvi ilâhiye uğradılar ki işte burada bilhassa bu afiv ni'meti ihtar olunuyor. Ve afvin sureti cereyanı kariben ayrı bir ni'met olarak beyan edilecektir.

Rabian:

﴿٥٣﴾ وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿٥٤﴾

Meali Şerifi

Ve bir vakit Musaya o kitabı ve fûrkanı verdik, gerekti ki doğru gidecektiniz 53

Musaya verilen kitabın Tevrat olduğunda ihtilâf yoktur. Fakat bu fûrkan Kur'anda olduğu gibi Tevratın da bir sıfatı olması veya Tevratteki ahkâmı şer'îye veya

Sh:»353

Tevrattan ayrıca yedibeyza ve asâ gibi mucizat yahut bir zafer ve ferah olması da muhtemeldir. Zira «fûrkan» aslında iki şey arasını kat'iyen fasledip ayırmak demektir. Hakkı, nâhakki, küfr-ü imanı, halâl-ü haramı, niza-ü davayı kat'eden, ayıran her şeye de fûrkan denilir, ve bu ma'na iledir ki Kur'anın lâkabı mahsus olmuştu. Tevrat dahi esasen hakk-u batılı tefrik eden bir fûrkanı ilahîdir. Burada atif hasebile fûrkanın Hazreti Musaya kitap ile beraber bahşedilmiş olan bir kudreti hâkimiyet olması bizce daha mütebadir görünüyor. Turdan kitap ile avdetinde de bunun bir tecellii mahsus olmuştu ki atideki ayet kısmen bunun beyanı demektir, binaenaleyh dördüncü ni'met Hazreti Musanın kitap ile Turdan gelmesidir.

Hamisen:

﴿٥٤﴾ وَاذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ اِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ اَنْفُسَكُمْ
بَاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوا اِلَىٰ بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ ذٰلِكُمْ
خَيْرٌ لَّكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ اِنَّهٗ هُوَ التَّوَّابُ

الرَّحِيْمُ ﴿٥٤﴾

Meali Şerifi

Ve bir vakit Musa kavmine dedi ki: "Ey kavmim cidden siz o danaya tutulmanızla kendinize zulmettiniz

gelin bârinize dönün, tevbe edin de nefislerinizi öldürün, böyle yapmanız bâriniz yanında sizin için

hayırlıdır" bu suretle tevbenizi kabul buyurdu. Filhakika o, öyle tevvab öyle rahîmdir 54

Sh:»354

Burada bir taraftan balâdaki afiv ni'meti tafsil edilmiş olmakla beraber bir taraftan da bu tafsil içinde

fürkanın tatbiki, buzağı fesağının sureti izalesi, tevbe ve vesilei tevbe gibi ibretli niâmı dakika ıhtar

olunmuştur.

54. ﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ﴾ ve hani Musa kavmine ey kavmim demişti
﴿أَنْتُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلِ﴾ siz buzağıya tapmanızla
﴿فَتُوبُوا إِلَىٰ بَرِّئِكُمْ﴾ Binaenaleyh bârinize: pâk
muhabbâk kendinize yazık ettiniz
﴿فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ﴾ hemen kendinizi katlediniz,
yaradan halikınıza tevbe ediniz de
﴿ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ عِنْدَ بَرِّئِكُمْ﴾ böyle yapmanız yâni
nefislerinizi öldürünüz
﴿فَتَابَ عَلَيْكُمْ﴾ ve bunun
tevbe ve katil, bâriniz indinde sizin için hayırlıdır. -Böyle demiş
﴿إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴾ şüphesiz o, o
üzerine bâri tealâ tevbenizi kabul etmiş idi

öyle tevvabı rahîmdir.

Burada Musa size demişti denilmeyip de « لِقَوْمِهِ » buyurulması, kezalik yukarıdanberi nimetlerde

«biz, biz» diye bizzat tasarrufatı ilâhîye ta'dat olunup gelirken şimdi Hazreti Musanın tebliğ ve tasarrufuna

nakli beyan edilmesi, kitabın nüzulünden sonra müşarûnileyhin min tarafillâh başkaca bir kuvvet iktisap

etmiş olduğunu ve artık Beni İsrail üzerinde icrayı ahkâma başlamış bulunduğunu iş'ar etmektedir ki bunda

evvelâ hükûmet nimeti, tatbiki fûrkan tezkâr ediliyor, lâkin bu nimet bizzat değil, Hazreti Musa vasıtasile binniyabe olarak izhar edilmiş ve ancak neticesi ve semeresi olan tevbe ve salâh balâdaki nimetler gibi ve fakat sureti gıyapta bizzat bâri tealâyâ izafetle beyan olunmuştur. Bu üslûbı beyandaki inceliklerin tafsılı bir kitap olur, fakat görülüyor ki

Sh:»355

hedefi beyan nimeti hükûmetin iptida değil, ancak neticedeki salâh itibarile bir nimeti ilâhiye olduğunu tezkirdir. Tevbe ve katil emri mes'uliyeti Musaya ait bir tasarrufı niyabî, neticedeki salâh da bizzat bir ihsanı ilâhî oluyor. Ve fûrkan o zaman tezahür ediyor. Kavm unvanı altında «

انْكُم ظَلَمْتُمْ اَنْفُسَكُمْ» gösteriyor ki zulmü nefis, nefsi ferdî ve kavmîden eamdır. Şirkin zararı millete, milletin zararı da fertleredir.

Ve buzağı mes'elesi kavmi Musada büyük bir fesat ve ihtilâle sebep olmuş ve temizlenmesi katli nüfusu

istilzam etmiştir. «فَاَقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ» mefhumen üç manaya muhtemeldir. Birincisi, manayı

hakikîsi ki herkesin kendisini öldürmesi yani intihar etmesidir, lâkin böyle ölse idi muhatap olan kavm

kalmaz veya ancak âsîler kalırdı. Binaenaleyh murat bu değildir. İkincisi hakikati örfiyesidir ki esasen ihvan

olan bir kavmin efradı haydi bakalım birbirinizi öldürünüz demektir. Ve ekseri müfessirîn bu manayı

göstermişlerdir. Tura giden Hazreti Musanın gıyabında Sâmirî Musa, altından bir buzağı yapmış bağırtmış ve bakareye tapan Mısırlı ve sair put perestler gibi Beni İsrailin bir kısmını, işte Musa bunu armağa gitti idi diye tapdırmış ve daha dünkü nimetlere karşı böyle bir fesad-ü ihtilâl çıkarmış, diğer kısmı Hazreti Harun ile beraber bunun cereyanını kuvvetle menetmeyip Hazreti Musaya intizar etmişler, o zamana kadar da fesat tevessü etmiş, Hazreti Musa Turdan gelince hükmi fûrkan ile umumuna birden «kendinize yazık ettiniz» diye hitap eylemiş, hem buzağıya tapanlara ve hem sükût ve intizar edenlere dahi bu günahlarından dolayı derhal tevbe eylemelerini ve tevbe edenlerin tevbe etmeyenleri hemen katletmelerini emr eylemiş ve bu harbi dahilî biiznillâh muvaffakiyetle neticelenmiş, Beni İsrail de kesbi salâh etmiş ve işte burada bu vakıa tezkir buyurulmuştur. Hikâye olunduğuna göre maktuller yetmiş bine kadar baliğ olmuş buna (قَاتِلُوا) buyurulmayıp da

sh:»356

«فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ» buyrulması hâdisenin dahilî ve acıklı olduğuna ve zulmi nefsin manasına

işarettir. Üçüncüsü sırf mecazî olmasıdır ki nefsinizi öldürünüz, yani günahınıza nedametle gam-ü kederden canınızı çıkarın yahut şehevattan men'i nefis ile riyazet ediniz, bu fesatları yaptırın, şirke saptırın, hep şehevattır. Tevbe de bunların kırılmasıyla müfit olur ve o zaman kabul edilir demektir. Bu te'vil de gösterilmiştir, bu da güzeldir, fakat bir ma'nayı işaridir.

BÂRİ, yaradırken ayıpsız, noksansız yaradan demektir ki haliktan ehass olur ve bunda fitrati ulâyı ihtar vardır.

Sadisen:

﴿٥٥﴾ وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً
فَاخَذَتْكُمْ السَّاعِقَةُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿٥٦﴾ ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ
مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٧﴾

Meali Şerifi

Ve bir vakit "ya Musa, dediniz: Biz Allahı aşikâre görmedikçe senin sözünle asla inanmıyacağız" bunun üzerine sizi o saika yakalayiverdi bakıp duruyordunuz 55 sonra sizi şükredesiniz diye ba's badelmekte mazhar ettik 56

55.

﴿وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً﴾ ve

hani hatırlarsınız ya siz «ya Musa biz Allahı aşikâre, açıktan açığa görmedikçe sana

Sh:»357

asla inanmıyacağız» demiştiniz de bunun üzerine ﴿فَاخَذَتْكُمْ السَّاعِقَةُ﴾ sizi yıldırım

çarpmış -tabiri aherle- dehşetli bir darbeye tutulmuş, yıkılmıştınız ﴿وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ﴾ ve

kımıldanmıya dermanınız kalmamış sade bakıp duruyordunuz. Demek ki ölmemişlerdi, fakat ölüm haline

gelmişlerdi, bir çokları bunu, bakıp dururken yıldırım çarpmıştı, ölmüş idiniz manasına anlamışlardır.

Halbuki « وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ » atfı veya hali bilhassa böyle bir zehaba meydan vermemek içindir.

«Ahız» nazara arız olan bir hal değil, «nazar» ahze mukarin olan bir hal olarak gösteriliyor veya atfediliyor.

Netekim bu çarpışın tafsıl olduğu « **وَإِخْتَارَ مُوسَىٰ قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا** » ayetinde «

فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ » buyurulmuştur. Muhakkikînin dirayeten tahkikleri böyle olduğu gibi

Vehp Hazretlerinden rivayeten dahi bunlar ölmemişler, belki o korkunç hali gördükleri zaman kendilerini

öyle bir titreme bir zangırtı almış ki hemen hemen mafsılları kopuyor, belleri kırılıyormuş, mahvolmak

raddesine gelmişler, o zaman Hazreti Musa ağlamış, rabbine dua etmiş, Cenabı Allah da bir açıklık ihsan

eylemiş, ondan sonra akılları başlarına gelmiştir. Nitekim şöyle buyuruluyor: 56.

﴿ثُمَّ بَعَثْنَاكُم مِّن بَعْدِ مَوْتِكُمْ﴾ bir müddet sonra sizi ba's badelmekte mazhar ettik -

adeta ölümünüzden sonra yine dirilik verdik, evvelki saika ölüm ise bu hakikaten bir ihyayi cedit olacaktır.

﴿لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ belki buna şükredersiniz.

Bu vakianın zikrolunan katilden sonra mı? Veya ondan evvel ve katil emrini müteakip mi? olduğu

hakkında iki kavil zikrediliyor. Her ne olursa olsun ayetten şu anlaşılıyor ki bu saika bir kavmin memati

mesabesinde bir musibet ve ondan kurtuluş da o kavmin tekrar hayatı,

ba's badelmevti manasında bir ni'meti kübra imiş, bu musibetin sebebi de açıktan görmeyince Allaha iman etmemek ve Hazreti Musaya inanmamak iddiası olmuştur. Tahlîs ise mahzû inayeti rabbaniye olarak tezkir edilmiştir. Elbette bunu yapanlar Beni İsrailin hepsi değildi. Bu dava üzerinde mikatta bizzat saikaya tutulanlar da müntehap yetmiş kişi idi, böyle olduğu halde bu ayette gerek dava, gerek musibet ve gerek ni'meti ba's hattâ Kur'ana muhatap olanlar dahi dahil olduğu halde bütün bir kavme nisbet olunuyor. Şüphe yok ki bunun hikmeti bütün bir millet arasında mes'uliyeti müşterek mes'elesi, evlâdı Adem beynindeki hilâfet kazıyyesidir. Kimse kimsenin günahından mes'ul değil iken bunun böyle olması gösteriyor ki hukukullah olan vazaifi umumiye mesailinde, farzı kifaye maddelerinde fert mevzuıbahis değil, yalnız cemaat, nefsi ümmet mevzuıbahistir. Bunun nîk-ü bedinde herkes müşterektir. Fûru, usulün ve herkes yekdiğerinin nâibidir.

Bu kadar niame sabıkadan sonra Allahı görmeden sana inanmayız diye Hazreti Musaya ısyân etmek ne büyük bir küfür ve küfrandır. Bu âyet marifetullah mesailinin en mühimlerinden birini ve sonra insanların sukut veya teali ile alâkadar halâtı ruhiyelerinden en calibi dikkat olanını bir cümlede ıhtar edivermiştir. Filvaki insanlar terakkî edecekleri zaman nazarları, kalbleri yükselir, idrakleri yalnız gözleri önünde duran mahsûsata bağlanır kalmaz, akıllarile maverayı şuhuda geçerler, hakaikı gaybiyeye iman ederler,

görülmelik, işidilmedik saadetlere irerler, bil'akis tedenni ettikleri, sukut edecekleri zaman da akılları kalmaz, kalbleri körlenir, gözleri mahsûsata dikilir, gözlerine batmıyan şey'e inanmazlar, inanmak için behemehal görmek isterler, fenalıktan sakınmazlar, gelecek felâkete de bilfil başlarına gelmeden inanmazlar, halbuki felâket gelince hükmünü icra eder.

Sh:»359

Derecesine göre ya ezer ya imha eyler, böyle mahsûsattan başka bir şey tanımayan, gözlerine batmıyan şey'e inanmıyanlar, inanmak istemiyenler, اساسız yürüyemiyen a'malara benzerler, ma'butlarını da ellerile tutmak, yoklamak isterler, nazarlarında ma'neviyat, ma'kulât, mücerredat evham addolunur. Tapmak için mücessem şeyler, putlar ararlar, bulamazlarsa yaparlar, ona taparlar, ondan imdat ararlar, çünkü insanlarda ibadet kanunu fitrîdir. Bundan kurtulamazlar, fakat ma'budi hakikîyi göremeyince kalblerinden, akıllarından kuvvet alamayınca gözlerinin tuttuğu, ellerinin iriştığı bir şeyden kuvvet dilenirler, hiç olmazsa bir öküz veya öküzün altında buzağı ararlar, Beni İsrailden bir kısmı dahi gerek Mısır ve civarındaki görgüleri ve gerek henüz yükselmemeleri veya her hangi bir sebeple tekrar sukut etmiş olmaları dolayisile Hazreti Musaya, «Allahı açıktan açığa görmeyince sana inanmayız» diye dayatmışlar,

akılsızlıklarından onunla kendilerini bir zannedip, sen «konuştum, kitap getirdim» diyorsun ya! «haydi bize de göster» diye isyana cür'et etmişler ve bununla Allahı bir cisim gibi karşılarında muhıt bir rü'yetle görmek istemişler, ki muhal idi, bütün gördükleri nimetler, hârikalar, istidlâllerine kâfi gelmemiş, böyle küfran ile hayali muhale düşmüşler. Binaenaleyh başlarına saıka musibeti bir hârîka halinde gelmiş ve bu musibetten yine bir hârîka olarak mahzı rahmeti ilâhiye ile kurtulmuşlardır, bizzat Allahı göremedilerse de başka mabutların yapmıyacağı ikabini görerek akılları başlarına gelmiş, görmeden inanmanın ne büyük ehemmiyeti olduğunu o zaman biraz takdir etmişler de bütün kavm bu sayede yeniden dirilmiş, halâs oluştur, bu büyük ve derin ders-ü nimet de bu nida da böyle iki âyeti vecize ile ifade ve tezkir edilivermişti ki bundan kitaplar yazılır, filvaki Cenabı Allah görülmez, görülemez değildir, o kendini görebilecek gözler yaratma-

Sh:»360

ğa da kadirdir. Lâkin ona bu gözler dayanmaz, ve görülürse ihata olunmaz. Bizim Dünyada faidemiz ona gıyabından şهادeti akliye ve kalbiye ile inanmaktadır.

Bu tezkire şu nimet de rap edilmiştir.

﴿٥٧﴾ وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّاءَ وَالسَّلْوىَ
كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ
يَظْلِمُونَ ﴿٥٧﴾

Meali Şerifi

Ve üstünüze o bulutu gölgelik çekdik, ve "size kismet ettiğimiz hoş rızıklardan yeyin" diye üzerinize hem

kudret helvası, hem bıldırcın indirdik, zulmü, bize etmediler lâkin kendilerine ediyorlardı. 57

57. ﴿وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ﴾ Bir de -sahrayı Tihte- üzerinize o ince bulutu gölgelik
yaptık ﴿وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّاءَ وَالسَّلْوىَ﴾ üstünüze hem kar gibi kudret helvası,
hem de yelve kuşu, bıldırcın indirdik ﴿كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ﴾ haydi yeyin

size kismet ettiğimiz pak ni'metlerden dedik. -Burada Cenabı Allah bunlardan yüz çeviriyor. Kendilerini

mevkii hıptan gıyaba atıyor, ve zulümlerini beliğ bir ihtisar ile ifham ederek buyuruyor ki

﴿وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴾ onlar bu nimetlere karşı

yaptıkları nankörlükle zulmü bize yapmadılar, lâkin hep kendilerine yazık ediyorlardı, -çünkü dinin, iman-ü

ame-

Sh:»361

lin faidesi, zararı Allaha değil kullaradır. Bu hususta yaptıkları zulüm ve nankörlük bir kaç ayet sonra ayrıca

ihbar edilecektir. Şu da rivayet olunuyor ki bunlar «temiz temiz, taze taze yeyiniz» denildiği halde

dinlememişler, iddihare toplayıp yığmağa başlamışlar ve bunun üzerine kesilmiş, zaruret içinde kalmışlar.

Dikkat edilince görülüyor ki ni'metler ta'dat olunup gelirken git gide bunlara küfranlar inzıman ediyor ve

hedefi tezkir, bunlar ve zulümler olmiya başlıyor:

Sabian:

﴿٥٨﴾ وَأَذِقْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ
رَغَدًا وَاَدْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةً نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ
وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٩﴾ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي

قِيلَ لَهُمْ فَانزِلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ
بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٥٨﴾

Meali Şerifi

Ve bir vakit "şu şehre girin de ni'metlerinden dilediğiniz veçhile bol bol yeyin ve secdeler ederek kapıya girin ve «hıtta» deyin ki size hatı'elerinizi mağfiret ediverelim, muhsinlere ise daha artıracacağız" dedik 58 derken o zulmedenler sözü değiştirdiler, kendilerine söylenildiğinden başka bir şeikle koydular, biz de o zalimlere fisk işledikleri için gökten bir murdar azap indirdik 59

Sh:»362

58. ﴿وَادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ﴾ ve hani demiştim ki ﴿وَاذْ قُلْنَا﴾ şü beldeye

-Beydi makdis mevziine yahut Erİha beldesine- giriniz

﴿فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا﴾ de onun neresinde isterseniz yahut dilediğiniz

veçhile bol bol yeyiniz ﴿وَادْخُلُوا الْبَابَ﴾ ve girerken kapısından giriniz hem de

﴿سُجَّدًا﴾ başlarınıızı eğerek, secdei şükrana kapanarak giriniz -kibir ile çalımla, azgınlık, serkeşlik

yaparak girmeyiniz ﴿وَقُولُوا حِطَّةً﴾ ve orada «hıtta» deyiniz

﴿نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ﴾ ki size bu şerait altında hatı'elerinizi mağfıret ediverelim, yani

veballerinizi rahmetimizle örtelim ﴿وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ﴾ şunu da haber verelim ki

muhsinlere -iyilik güzellik yapan, güzel hareket edenlere- daha fazlasını ihsan edeceğiz.

Tefsiri Asamde «hıtta» Arabî olmayıp aynen söylenmesi matlûp bir kelimedir denilmiş, diğır müfessirîn

ise bunun Arapça «حَطَّ» masdarının binai nev'i olduğunu söylemişlerdir.

HAT, bir şey'i aşağıya almak ve arkadan yük indirmek demek olduğundan «hıtta» bir nevi indiriş demek

olur ki bir tarzı mahsusta yükü yıkmak, veya boyunlardaki vebali indirmek karar veya duasını ifade eder ve

umumı mecaz suretile cem'i de mümkündür. Yani nüzul kararını veriniz ve günahlarınıza istıgfar ediniz

demek olur. Ve bütün Aşere kıraetlerinde «hıtta» merfu okunur. Binaenaleyh müfret değil mahzuf bir

mübtedanın haberi olarak (işimiz hıttadır) takdirinde bir cümledir. Meselâ lisanımızda bir i'lân veya

kumanda sırasında «kunak!», «yemek!», «uyku!», «hareket!», veya istirham sırasında «lutuf!», «inayet!»,

«afıv!» gibi müfret kelimeler de böyle

bir cümle takdirindedirler. İncil ve kütübi salifede «hıtta» kelimesi Ramazan ayının ismi olarak zikredildiğini

Kamus mütercimi Asım Efendi zikretmiştir. Fakat bu ayette bu suretle bir tefsir veya te'vil vaki olmamıştır.

TENBİH: « فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا » emri, Adem ile zevcesinin Cennette

iskân edildikleri zaman aldıkları emri andırmaktadır. Ve nitekim diğer bir ayette «

وَأْتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا » buyurulmamış « وَأْتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا » buyurulacaktır. Zaten « اسْكُنُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ

mı idi?

59. ﴿فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ﴾ Derken zalimler

güruhu, sözü değiştirdiler, kendilerine söylenenin başkasını yaptılar. -Denilmiş ki «hıtta» emrile alay

ederek bunun yerine « هَطًا سَمِثًا » demeğe başlamışlardı ki Nebt lisanında «

حِنْطَهُ » yani kırmızı buğday demek imiş, belli ki bu rivayette şecerei memnuanı « حِنْطَهُ حَمْرَاءُ

» tefsirine bariz bir temas vardır. O zalimler kapıdan girer girmez Dünya derdine düşerek Allahın emrini

tebdil-ü tağyire kalkıştılar,

﴿فَانزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ﴾ bunun üzerine biz de

sözü değiştiren o zalimlerin başlarına yukarıdan korkunç, habis bir azap indiriverdik

﴿بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ﴾ çünkü fısk içinde yüzüp gidiyorlardı, mütemadiyen çığırdan

çıkıyorlardı. -Bunu yapanlar ve bu azaba düşenler, kavmi Musadan bir güruh olduğu anlaşılıyor. Çünkü «

﴿فَبَدَّلُوا﴾ buyurulmuştur ki içlerinden bir kısmı «فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا

demek oluyor. Nitekim surei Arafta «فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ﴾ vardır. Burada siyakı ayet

bu kayitten müstağni olmuştur.

RİCZ, esasen «rics» gibi tiksiniilen pis, murdar şey demek olup bundan azab-ü ukubet manasına da

kullanılmıştır. Tenvin. tehvil içindir. Fısk-u fücurun akibeti işte böyle murdar azaplarla mahvolmaktır.

Saminen:

Sh:»364

﴿٦٠﴾ وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ ۖ فَانفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ

كُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعَثُوا فِي الْأَرْضِ مُمْسِدِينَ ﴿٦٠﴾

Meali Şerif

Ve bir vakit Musa, kavmi için su dilemişti, biz de asan ile taşa vur demiştik, onun üzerine ondan on iki pınar fışkırdı, her kısım insanlar kendi su alacağı menbaı bildi, Allahın rızından yeyin, için de müfsitlik ederek yer yüzünü fesada vermeyin 60

60. ﴿وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ﴾ ve hani Musa kavmi için istiska etmişti, ISTISKA,

sakiy talep etmek, sakiyde suvarmaktır. Yani Musa susuz veya kuraklıkta kalan kavminin suvarılması için

bir su veya yağmur istemiş, su taharrisine veya yağmur duasına çıkmış idi de

﴿فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ﴾ biz de taşa asan ile vur demiştik

﴿فَانفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَا عَشَرَ عَيْنًا﴾ binaenaleyh taştan on iki pınar fışkırdı

﴿قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ﴾ her kısım halk içecekleri pınarı tanıdı. Haydi

﴿كُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ﴾ Allahın rızından yeyin, için

﴿وَلَا تَعَثُوا فِي الْأَرْضِ مُمْسِدِينَ﴾ ve Yer yüzünde fesat çıkararak şuna buna

saldırmayın- dedik.

Sh:»365

Cümhuri müfessirîn bu ıstıskanın da menn-ü selva ile beraber olduğunu beyan etmişler, ancak Ebu Müslimi İsfehanî bu kelâmın istiklâlini nazarı dikkate alarak bunun ayrıca bir mucize olduğuna kail olmuştur. Âyet bunlardan birini tayin etmiyor.

Hazreti Musanın asası ne idi ve ne kadardı? Sonra bu taş, muayyen ve malûm bir taş mı idi?. Yoksa her hangi bir taş mı idi?. İmamı Razî, tefsirinde der ki: asanın her hangi bir ağaçtan veya Cennetin mersin ağacından olduğu ve boyu on zira ve başı iki çatalı bulunduğu, keزالık taşın Turdan getirilmiş veya asa ile beraber Hazreti Şuaybden alınmış, şöyle, böyle ma'hud veya mukaddes bir taş olduğu hakkında muhtelif rivayetler var ise de bu bapta mütevatir bir nassı kat'î olmadığından tafsilâtından sükût etmek ve ilmîni Allah tealâyâ tafviz eylemek ıktıza eder. Çünkü amelî bir hükmü tazammun eden mesailde ahbarı âhat ve zanniyat ile amel vacip olursa da amalî olmiyan ve sırf ilmî ve i'tikadî bir haysiyeti haiz bulunan hususatta nassı kat'î lâzımdır. Halbuki asa ve hacerin tafsilâtını bilmek te bizim için bir vazife ameliye olmadığı gibi

nassı kat'î de yoktur. Binaenaleyh tafsilinden sükût etmek her halde muhtardır. ilah...

Asanın ve taşın hakikatlerini tayin ile meşgul olmaksızın âyetten şunu anlıyoruz ki Cenabıhak burada mayeî hayat olan büyük bir nimeti Dünyeviye ile sermayeî hidayet olan büyük bir mucizeî rahmaniyeî ihtar-ü tezkir buyurmuştur, Hazreti Musa kuraklıktan, susuzluktan yanıp kavrulan kavmi için Cenabı Allahdan su diliyor. Yağmur duasına çıkıyor, Cenabı Allah da bu duayı kabul ve istenilenden daha büyük harikulâde bir nimet ihsan ediyor. Gelip geçici bir yağmur yerine, Beni İsrailin on iki Sıptından her birine mahsus ayrı ayrı on iki pınar fışkırtıyor ve bununla vücudî bâriye ve inayeti ilâhiye-

Sh:»366

sine bariz bir beyyine bahş ediyor ve o suretle bahş ediyor ki duanın akıbında bir de f'îlî bir teşebbüs lüzumunu emreliyor. «Asan ile taşın vur» diyor. Demek ki o sırada Hazreti Musa bilfarz bu emri ilâhîye derhal imtisal etmeyip de asayı taşın vurmanın suya ne münasebeti var gibi indî ve aklî bir kıyas ve muhakemeye kalkışsa idi bu nimet tecelli etmiyecek, dualar, taharriler belki boşa çıkacak idi. O halde harikanın en büyük sirri bu sebebin ilhamında ve bu büyük nimetin o sebebe rapt edilmiş olmasındadır

kuru taşları yarıp pınarlar fişkirtmeye kadir olan Allah tealâ o suları doğrudan doğruya ihsan edivermiyor da bir sebebi manevî ile bir sebebi maddîye teşebbüs üzerine ihsan ediyor. Sebebi manevî olan dua sebebi maddînin ilhamına vesile oluyor. Bunun üzerine sebebi maddî olan darbı asaye teşebbüs ile de taştan sular fişkırıyor, bürhanı hüda tamamile tecelli eyliyor. Bunu da yeyin için fesat çıkarmayın irşadı takip ediyor.

Filhakika Allah bir şey murat edince esbabını tehyic eder ve esbab o kadar muhtelif ve namütenahidir ki akli beşer ne kadar yükselse bunları tafsilâtile ihata edemez. Bunun için faide beyan asa ile taşın hususiyetini izahta değil, cereyanı vakıayı idraktedir. Hazreti Musa gibi bir Resuli zişanın arasında sebebi infilâk olacak her türlü mihanikî kuvvetleri tasavvur mümkindir ve Hak tealânın tecelliyatı nimeti her zaman böyle esbabı maddiye ve maneviyenin sivri içtimaındadır. Ne fıkdanı esbab karşısında me'yus olmalı, ne de esbabı ihmal etmemelidir. Allah tealâyâ hulûsı kalb ile duayı hiç bir zaman elden bırakmamalı ve aynı zamanda duanın en büyük semeresi inkişafatı ruhiye olduğunu bilmeli ve ilhamatı sübhaniyeden müstefit olarak en umulmaz esbabı dahi tatbik eylemelidir. Düşünülürse tarikı fende bile en büyük keşifler, kalbi insaniye şimşek gibi çarpan bir telkini hakkın eseridir. Bunu hayirde kul-

lanan hayra, şerde kullanan şerre vasıl olur.

Tasian:

﴿٦١﴾ وَاذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نَصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ
لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا
وَعَدْسِهَا وَبَصَلِهَا قَالَ أَتَسْتَبْدُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِاللَّهِ
هُوَ خَيْرٌ أَهْبَطُوا مَصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلَّةُ
وَالْمَسْكَنَةُ وَبَآؤُا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ
بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّاتِ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوْا
وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٦٢﴾

Ve bir vakit "ya Musa biz bir türlü yemeğe kabil değil katlanamıyacağız, artık bizim için rabbine dua et, bize Arzın yetiştirdiği şeylerden: Sebzesinden, kabağından, sarmısağından, mercimeğinden, soğanından çıkarsın" dediniz, ya: O hayırlı olanı o daha aşağı olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? Bir kasabaya inin o vakit size istediğiniz var" dedi, üzerlerinede zillet ve meskenet binası kuruldu ve nihayet Allahdan bir gadaba değdiler, evet öyle: Çünkü Allahın ayetlerine

Sh:»368

küfrediyorlar ve haksızlıkla Peygamberleri öldürüyorlardı, evet öyle: Çünkü isyana daldılar ve aşırı gidiyorlardı 61

61. ﴿وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ﴾ Ve hani siz -Bu ni'metlerin kadrini takdir edemeyerek ve şükür-ü

tâat yerine terbiyesizlik ederek- demiştiniz ki ya Musa!

﴿لَنْ نَصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ﴾ biz bir türlü yemeğe artık sabredemiyeceğiz, her gün

bıldırcın eti, kudret helvası yemekten bıktık usandık ﴿فَادْعُ لِنَارِبِّكَ﴾ binaenaleyh rabbına

dua et de

﴿يُخْرِجُ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا﴾

﴿وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا﴾ bize toprağın bitirdiği şeylerden, sebzelerinden, kabağından, hıyarından,

sarımsağından, mercimeğinden, soğanından çıkarıversin, -gerçi yeknesaklığın şehvati beşeriye üzerinde

az çok sıkıcı bir te'siri vardır. Ve buna karşı tenevvü talebinde esasen bir ma'siyet yoktur, fakat bunu

yaparken bir taraftan o ni'metin yokluğu zamanındaki ıztrabatı unutmamak ve diğer taraftan ulvî bir kalb ile

hareket edip şükran ile izdiyadını aramak ve sonra hissi şehvetle edeb-ü terbiyeyi unutup da «rabbimiz»

diyecek yerde «rabbın» diye imansızlık eseri göstermemek icap ederdi Beni İsrailin bu talebinde şüphesiz

ki Medenî bir hayat talebi vardı, fakat bu talep yüksek bir maksat ve gaye ile değil, bıldırcın yerine soğan,

sarımsak yemek için hasis bir emele ibtina ediyordu. Bunda ise vaktile Mısırdaki geçirdikleri hayatı

sefilâneye adeta bir iştiyak anlaşılıyordu ki bu da hürriyetin kadrini takdir edemeyip bir nevi esarete

hahişger olmak demektir. Bunun için Hazreti Musa ﴿قَالَ﴾ cevaben şöyle dedi

﴿أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ﴾ siz aşağı bir şeye iyi ve

hayırlı

Sh:»369

bir ni'meti değiştirmek mi istiyorsunuz? ﴿اهْبِطُوا مِصْرًا﴾ öyle ise haydi bir mısra yani bir

kasabaya ininiz ﴿فَإِنَّ لَكُمْ مَأْسَأْتُمْ﴾ o vakit size istediğiniz var.-bu cevap bir taraftan

matlûplarının is'afı esbabını irae ederek yeni bir in'amı, diğer taraftan da sui ihtiyarlarını ve akıbetlerinin fenalığını ifade etmektedir.

MISIR, ismi has ve ismi cins olur. İsmi hassolduğu zaman gayrı munsarır olur. Cerr-ü tenvin kabul etmez.

Fakat üç harfli olup ortası da sakin bulunduğu için Nuh, Lût gibi munsarır olması da caizdir. İsmi cins

olduğu zaman da aleliltak Kasaba manasınadır. Nitekim Cum'anın şeraitinden birisi de mısırdır deriz. Bu

âyette her ikisile de te'vil varit olmuştur. Lâkin Beni İsrailin hurucundan sonra Mısra bir daha avdetleri vaki

olmadığına nazaran müfessirîn bunu ismi cins manasile Arzı mukkaddes Kasabalarından birine

hamletmişlerdir. Evvelki takdirde bu emir sırf bir emri tevbihî olmuş olacaktır. Maamafih ikincide dahi bu ima

mevcuttur ve bunun için karye veya belde denilmeyip mısır denilmiştir. Demek oluyor ki Beni İsrail böyle

soğan sarmısak yemek için binnetice Mısırdaki hallerini andırır bir hali zillete tarafdar olmuş oldular, acaba

akıbetleri ne oldu? Bu noktaya gelince Cenabı Allah kendilerini yine şerefi hitaptan mahrum ederek bir

cümlele istinafiye ile buyuruyor ki ﴿وَضْرَبْتَ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةَ وَالْمَسْكَنَةَ﴾ üzerlerine

de zillet ve meskenet binası kuruldu - tabiri aharle üzerlerine zillet ve meskenet damgası basıldı. Hakaret

altında ağır vergilere ve fakr-ü meskenete mahkûm kaldılar ﴿وَبَاوُبِعْضَبٍ مِّنَ اللَّهِ﴾ ve

nihayet Allahdan bir gadaba değdiler- müstahik oldular devletleri munkarız ve cemiyetleri perişan oldu,

Fatihada zikrolunan « مَغْضُوبٍ عَلَيْهِمْ » den oldular ﴿ ذٰلِكَ ﴾

Sh:»370

bu -baskı, bu gadap, yani bu sui akıbet şunun için idi ki

﴿ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ ﴾ bunlar Allahın bu kadar zahir-ü bahir

âyât-ü delâiline kâfirlik ediyorlar ﴿ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيْنَ بَغِيْرِ الْحَقِّ ﴾ ve Peygamberleri

bigayri hakkın katleyiyorlardı- Hazreti Şa'ya, Hazreti Zekeriyya, Hazreti Yahya gibi enbiyayı şehit

etmişlerdi. ﴿ ذٰلِكَ ﴾ de şundan naşı idi ﴿ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴾ ki

bunlar ısyanı âdet edinip mütemadiyen hadlerini tecavüz eyliyorlardı.- Halbuki sağirede ısrar kebireye,

kebirede ısrar küfre dai olur. Küfür ise her şenaati yaptırır.

NEBİY, nebe'den muştak olarak aslında « نَبِيٌّ » dir ki Allah tealâdan vahiy ile haber getiren

demektir. Ve tam Peygamber müradıfıdır. Cem'inde enbiya ve nebiyyîn gelir. Nafî kıraetinde aslı üzere «

نَبِيِّينَ » okunur. Nebiy Resuldan eamdir. Her Resul Nebidir. Fakat her Nebiy Resul değildir.

Maamafih Kur'anda müradif olarak kullanıldığı da vardır. Enbiyanın katli bigayri hakkın yani hükmi ilâhiye muhalif olacağı aşikâr olduğu halde ayrıca tasrih buyurulması şenaatlerini tansis ve bilerek yaptıklarına işaret içindir. Burada bunların Hatemülenbiya Efendimiz Hazretlerine dahi sui kasıplarına işaret buyurulmuştur.

Bu gadaptan sonra acaba bunlar için hiç bir felâh imkânı yok mudur? Buna cevaben buyuruluyor ki:

﴿٦٢﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَالَّذِيْنَ هَادُوْا وَالنَّصَارَىٰ وَالصَّابِئِيْنَ
مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صٰلِحًا فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ
رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿٦٢﴾

Sh:»371

Meali Şerif

Şüphe yok ki iman edenler ve Yehudiler, Nasraniler, Sabiiler bunlardan her kim Allaha ve Ahiret gününe

hakikaten iman eder ve salih bir amel işlerse elbette bunların Rableri yanında ecirleri vardır, bunlara bir

korku yoktur ve bunlar mahzun olacak değildirler 62

62. ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Dini Muhammediye zahirde iman etmiş olanlar yani dini islâmı

lisanlarıyla ıkrarlarından dolayı insanlar beyninde müslüman sayılanlar ﴿وَالَّذِينَ هَادُوا﴾

dini Musaya intisap etmiş olan Yehudîler ﴿وَالنَّصَارَى﴾ dini İsayaya mensup Nasranîler

﴿وَالصَّابِئِينَ﴾ bu üç dinden hariç olanlar ﴿مَنْ آمَنَ﴾ yani « مِنْهُمْ »

﴿بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ bütün bunlardan her kim Allaha ve Ahiret gününe -bu surenin

başında beyan olunduğu üzere- hakikaten zahir-ü batınlarıyla iman eder ﴿وَعَمِلَ صَالِحًا﴾ ve

bu imana yaraşıklı iyi bir iş yaparsa ﴿فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾ şüphesiz bunların

rableri indinde ecr-ü mükâfâtları vardır ﴿وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ ve

bunlara korku yoktur ve bunlar mahzun olacak değildirler yani yapılan inzarlar bunlar hakkında değildir.

İnsanlar sulbi Âdemden yer yüzüne indikleri zaman Cenabı Allah kendilerine «

فَمَا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ
﴿وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ diye her hangi bir zamanda gelen hidayetüne ittiba etmeleri şartıyla bunu

vadetmemiş mi idi? İşte tevbeî Âdemin semeresi olan o vadi ilâhî ile'ebet cari böyle bir

Sh:»372

ile mütenasip ameli salih yapacak olan kimselerin risaleti Muhammediyeyi inkâr etmelerine imkân nasıl

tasavvur edilir? Tarihin sahaifi şehadetinde nübüvveti Muhammediyeden daha bariz ve daha zahir hangi

nübüvvet vardır? Binaenaleyh Semadaki yıldızlardan bazılarını kabul edip de güneşi inkâr edenlerin

Allaha karşı imanlarında ciddiyet-ü ihlâs tasavvur etmek hak fikriyle asla kabili tevfiq olmiyan bir tenakuz

teşkil eder. Şayanı dikkattirki bu ayette iman, biri insanlara nazaran zahirî, diğeri indallah hakikî olmak

üzere iki defa zikredilmiş ve evvel emirde « الَّذِينَ آمَنُوا » Yehudilere, Nasaraya, Sabiîne mukabil

tutulmuştur. Demek ki bu üçü Kur'anın mevzuı bahs ettiği imandan alel'ittlak hariçtirler. Bununla beraber

imani zahirî erbabı bunlarla akran tutulmuş ve ameli salih ile meşrut gösterilmiştir. Demek ki gerek zahiri

mümin olan müslümanlar ve gerek bunlar haricinde bulunan Yehudîler, Nasranîler ve saire Kur'anda

matlûp olduğu veçhile Allaha ve yevmi Ahirete zahir-ü batınlarile cidden iman eder ve salihane amel

yaparlar ve bunda sebat ederlerse o zaman « لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ »

sirrine mazhar olacaklardır ki bunda da dini islâmın davet-ü hidayeti âm bir dini umumî olduğu zahir olur.

Bu âyetten nihayet şu neticeye geliriz ki dini islâmın hâkim olduğu hey'eti içtimaiyenin teşekkülü için iman hakikî şart değildir. O zahirî bir ıkrar ile dahi in'ikad ettiği gibi bunun içinde Dünyevî noktai nazardan bir akdi siyasî ile edyanı saire erbabı dahi hürriyeti diniyelerile hakkı hayata mazhardırlar. Fakat bütün bunların içinde ferdî veya içtimaî selâmeti hakikiye ancak imanı kâmil ve ameli salih erbabına mev'uttur, Ve heyeti içtimaiyenin zâmanı hakikîsi bunlardır. Dini islâmın Dünyevî, Uhrevî va'dettiği selâmet-ü saadetin sirri de bu hakikatte münderiçtir. Binaenaleyh imamı kâmil ve ameli

Sh:»373

kanunı umumîdir. Ve bu ayet o kanunun bir inkişafıdır. Binaenaleyh Yehudîler gibi zillet-ü meskenete düşenler ve gadabı ilâhîye uğramış olanlar bile her ne zaman tevbe eder, Allaha ve yevmi Ahirete cidden iman ederek Allahın son zamanda gönderdiği hidayete ittiba eyler ve ona göre ameli salih yaparsa o gadaptan kurtulur. Ve indallah ecr-ü mükâfatını bulur, «

لَاخَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ» sirrîne mazhar olur. Lâkin bu semereye irmek için

zahiren yani yalnız insanlar arasında mü'min ve müslüman olmak kâfi değildir. Hattâ bir zaman için mü'mini

salih yaşamış olmak da kâfi değildir. Onda sebat edip hüsni hâtime ile gitmek ve Allaha o iman-ü amel ile

kavuşmak da lâzımdır.

Bu surenin baş tarafında «

أُولَئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» tebşirinin

kimlere maksur olduğu ma'lûm idi ki bunda ezcümle «

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ
ayni zamanda « وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ» buyurulmuş olduğu için Ahirete iman ve ikani sahih

bütün Enbiya ile beraber Hazreti Muhammed aleyhisselâma ve ona inzal olunana iman edenlere mahsus

olduğu tebliğ kılınıştı. Binaenaleyh burada «

مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا» cümlesiyle beyan buyurulan

imani hakikînin bı'seti Muhammediyeden sonra o suretle müfesser olduğunda şüphe yoktur. Zaten bu

ayetin bilhassa bu noktai nazarla Beni İsrail'e hitab hayyızinde bir icmal olup bütün bu beyanatın dini

islâma davet sadedinde ve «

وَأَمِنُوا بِمَا آنَزَلْتُ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ

» emri celilinin te'yidi için sevkediğinde de işti bahe mahal yoktur. Bı'seti Muhammediyeden evvel Allaha

ve yevmi Ahirete iman eden ve ameli salih yapanlar bile Tevrat ve İncilin hükmünce istikbalin büyük

Peygamberine iman ile mükellef idiler, buna işareten « **أَوْفُوا بِعَهْدِي** » buyurulmuştu. Böyle iken

bi'seti Muhammediyeden sonra onu inkâr edenler miyanında imanı hakikî erbabı tasavvuruna imkân kalır

mi? Allaha ve yevmi cezaya imanı bulunan ve bu iman

Sh:»374

salih erbabının feyzı ilmî ve amelîsinden mahrum olan zahirî bir islâm hey'eti içtimaiyesi «

« **لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ** » va'di ilâhîsine mazhar değillerdir. Allaha imanı

olmıyanlar ihkakı hak edemezler, Ahirete imanı olmıyanlar da bakaye hizmet eyleyemezler. Herkesin yalnız

nefsi için çalıştığı bir hey'eti içtimaiyenin manzarası «

« **وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا** » âyetile tasvir olunan yevmi

Kıyametin bir nümunesi olur.

«HADE, YEHUDÜ, HEVDEN» esasen Arabcada tevbe etmek manasına olduğu gibi Yehudî olmak

manasına da gelir. Deniliyor ki lisanı Arapta bunlara Yehud denilmesi, ya balâda beyan olunduğu üzere

buzağıya taabbüdden hâil bir surette vaki olan tevbeleri dolayısıledir ve yahut Yahuza isminin ta'ribidir. Ve

Yahuza Hazreti Yakup aleyhisselâmin on iki evlâdının en büyüğünün ismidir. Bu surette Yehud, Beni İsrailin on iki sıbtından birincilerinin ismi olmak lâzım gelirken bu münasebetle umumuna birden tesmiye edilmiş demektir ki her iki takdirde Yehud, ismi cinstir, müfredinde Yehudî denilir.

NASARA, «nasranî»nin cem'lidir. Keşşafın beyanına göre müfredi «nasran» dır. «ya» ile nasranî, Ahmedî gibi mübalağa içindir. İsevîler kendilerine bu ismi vermişlerdir ki bunda üç vechi tesmiye beyan ediliyor:

1- Hazreti İsanın nazil olduğu «Nasire» karyesine nisbettir. İbni Abbas, Katade, İbni Cüreyc buna kail olmuşlardır.

2- Beyinlerinde tenasur bulunmak yani birbirlerine nusrat etmeleri hasebile bu namı almışlardır.

3- Hazreti İsa Havariyuna «مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ» buyurmuş, onlar da «نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ» demiş oldukları için bu isim ile tesmiye edilmişlerdir.

«NASRANÎ» Rumca hıristiyan diye terceme edilmiştir ki «Hıristos»a nisbettir. Firenkler «Kırışt»

diyorlar.

Sh:»375

Hıristos, halâskâr, fıdeyi necat vererek kurtaran «münci» diye şerh edildiğine nazaran «Nasranî» bunun

Arapçası ve Binaenaleyh Nasranî «hıristiyan» Nasara «hıristiyanlar» demek olur.

«SABIÎN» yahut «sabi» hakkında müteaddit tefsirler vardır: evvelâ lûgat itibarile « صَبَاءُ فُلَانٍ »

denilir ki filân kimse dininden çıkıp filân dine girdi demektir. Bu mana ile idi ki Arap müşrikleri Hazreti

Peygamber Efendimize « صَابِيَاءِ » derlerdi. Çünkü kendi dinlerine muhalif bir din ızhar ediyordu

kezalik yıldızlar matla'larından çıktıkları zaman « صَبَاتِ النُّجُومِ » denilir. Binaenaleyh esasi

lûgat itibarile ve tekabül karînesile «Sabiîn» izafî bir manayı haiz olup, İslâm, Nasara, Yehud haricinde

bulunan alel'ûmum edyanı saire mensuplarına şamil olur. Maamafih, urfen daha hususî manâlarla da tefsir

edilmiştir. Ezcümle:

1- Katadenin tefsiri veçhile bunlar, melâikeye taabbüt eder bir taifedir.

2- Nücuma ibadet eden bir taifedir. İmamı Razî der ki: akrep olan budur. Ve bunların başlıca iki kavilleri vardır: Birincisi, derler ki «halıkı âlem Allah tealâdır. Lâkin nücuma ta'zımı ve bunların namaz ve dua için kible ittihaz edilmelerini emreylemiştir.», İkincisi «Allah tealâ eflâk ve kevakibi halketmiştir ve fakat bu âlemdeki hayr-ü şerri, sıhhat-ü marazı, halk-u tedbir eden bu nücumdur. Binaenaleyh bu âlemin Allahı onlardır. Ve beşeriyetin onlara ta'zımı vaciptir. Sonra bunlar da Allah tealâyâ ibadet ederler ve insanlara vasıta olurlar.» derler. Bu mezhep Gildanilere mensup olan kavildir ki İbrahim aleyhisselâm bunları redd-ü ibtal için gelmişti ilah... Bunların Hazreti Nuha ve ba'zı rivayata göre Hazreti İdrise nisbet iddiasında buldukları da söyleniyor. Elhalete hazihi ahkâmı nücuma i'tikat bunlardan kalmadır. Surei Maidede tafsilât gelecektir bak!

Aşiren:

Sh:»376

﴿٦٣﴾ وَاذْخُرْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمْ الطُّورَ خُذُوا مَا
اتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٦٤﴾ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ
مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ
الْخَاسِرِينَ ﴿٦٥﴾ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي
السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿٦٦﴾ فَجَعَلْنَاهَا
نَكَالًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٦٧﴾

Meali Şerifi

Bir vakit de misakinizi almıştık, ve Turu üstünüze kaldırıp demiştik ki verdiğimiz kitabı kuvvetle tutun ve

içindekinden gafil olmayın, gerek ki korunursunuz 63 sonra onun arkasından yüz çevirdiniz, eğer üzerinize

Allahın fazl-ü rahmeti olmasa idi her halde hüsrana düşenlerden olurdunuz 64 içinizden sebt -istirahat-

günü tecavüz edenleri elbette bilirsiniz biz onlara sefil sefil maymunlar olun dedik 65 ve bu ukubeti

önündekilere ve arkasındakilere bir dersi ibret ve korunacaklara bir va'z-u nasihat olmak üzere yaptık.

Burada Beni İsrâilin Hazreti Musa maiyetinde ilk teşekküli millîlerine ve cereyanı dinîlerine ait bazı

ihbar-

Sh:»377

lar vardır. TUR, kelâmı Arapta alelîtlak dağ ma'nasına gelir ki Süryanîde dahi böyle olduğu zikrolunuyor.

Bazıları da nebatatı olan dağ demek olduğunu söylemişlerdir, Turısına da Hazreti Musanın mazharı kelâm

olduğu dağın ismi hassıdır. Ve buradaki «الطور» her üç ma'na ile te'vil edilmiş ise de zahir olan ahittir

ki o da Turisinadır. Bu misak alındığı zaman Beni İsrailin onun dibinde buldukları söyleniyor ve başka

rivayetler de zikrediliyor. Maamafih bu misak ile ta ibtida Mısırdaki Beni İsrailin Hazreti Musaya biatleri

ma'nasını anlamak mümkün olacaktır. Bu dahi Turun Semavî kıymetile başlamış ve denizden geçtikten

sonra tekrar tevsik olunmuştur. Bu suretle «وَرَفَعْنَا» daki «واو» İbni Abbastan mervi olduğu üzere

atf için olarak ikisini de beyan etmiş olur. Hal olması rivayetine göre ise yalnız sonrakini ifade eder.

63. ﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ﴾ ve hani sizin misakinizi almış yani Hazreti Musaya sağlam

bir ahd ile ittiba ve ona verdiğimiz kitabın emrine imtisal, nehyinden ictinap eylemenizi teklif etmiş

﴿وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمْ الطُّورَ﴾ ve Turu o mübarek dağı -başınıza iniverecek gibi bir vaziyette-

üstünüze kaldırıp ﴿خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ﴾ size verdiğimizizi kuvvetle, kemali ciddiyet

ve samimiyetle tutunuz ﴿وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ﴾ içindeki mazmun ve mündericatını belleyip

düşününüz ﴿لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ bu sayede belki sakınır korunursunuz, dareynde müttekilerden

olursunuz. Demiş idik ve bu suretle i'caz-kâr bir sevk-u ilca ile sizden sağlam söz almıştık 64.

﴿ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ﴾ sonra siz bunun arkasından yüz çevirdiniz ve o sözde

sebat etmediniz, onu kuvvetle tutmadınız mündericatını ihmal ettiniz

﴿فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ﴾

Sh:»378

derecede ki üzerinizde Allahın fazl-ü rahmeti nigeşban olmasa idi ve size tekrar tekrar Peygamberler

gönderme idi ﴿لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ bütün bütün hüsranda kalırdınız, kendinize ve

ehl-ü iyalinize büsbütün ziyan ederdiniz. «Biz ne yaptık mı?» diyeceksiniz. Yaptıklarınızın bazıları da

balâda ihtar edilmişti. Şimdi ezcümle şunu söyleyelim ki 65.

﴿وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ﴾ -Sebt, Cumartesi

günü manasına ismolduğu gibi bu güne ta'zim ile ibadete hasır ve sair iştiğalden tecerrüt eylemek

manasına masdar da olur ki burada öyledir. Her halde içinizden sebt yani cumartesi gününe ta'zim

hakkındaki hududı diniyeyi tecavüz edenleri bilirsiniz. Surei A'rafta «

وَسَأَلَهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ فِي
السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَعًا

üzere deniz kenarında vaki bir karyede cumartesi gününün hürmetine riayet etmiyerek dinin hududunu

tecavüz etmişlerdi de ﴿فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ﴾ biz de onlara maymun

olunuz, sürününüz dedik 66.

﴿فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِّمَابِينِ يَدَيْهَا وَمَا خَلَفَهَا﴾ ve bu kıssayı o zaman hazır

olanlara ve arkalarından gelen haleflerine ibreti müessire ﴿وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ﴾ müttekilere

de şayanı zikir bir mev'ıza ve muhtıra yaptık- onlar verdikleri sözde durmadılar, ahd-e vefa, vazifeyi ifa

insanlığın şiarı ve muktezası iken onu yapmadılar ve bu sebeple insanlığın levazımından olan ilm-ü

idraktan, ma'rifet-ü ikandan derhal mahrum edilerek maymun kılıklı, sefil, sergerdan oldular ki buna «

﴿مَسْخ﴾ tabir edilir. Bunlar zahiren ve batinen kuyruklu maymuna mı döndüler? Yoksa zahiren ve sureten

insan, batnen ve ma'nen maymun gibi mi oldular? Bunun tefsirinde iki kavil vardır. Bir hayli müfessirîn

zahire nazaran

Sh:»379

meshi tamme kail olmuşlardır. Fakat mücahit ve ona peyrev olan diğer müfessirîn bu hükmün temsilî olduğuna ve binaenaleyh meshi manevîye kail olmuşlardır ki zamanımızın zihniyetine bu daha karîp görünür. Gerçi hakikate nazaran tahavvüli surî tahavvüli manevîden daha müşkil ve daha mühim değildir. İnsanlık şiarlarının söndüğü bir bedenî zahiren dahi maymun suretini alivermesi iyi düşünülürse hemen hemen tabîî bile görünebilir. İyazen billah emrazı habise ile kılığını değiştirmiş ne kadar bedenlere tesadüf edile gelmiştir. Fakat suveri hayvaniye içinden bilhassa maymun suretinin zikr edilmesi her halde meshi manevînin ehemmiyetine bir karine gibidir. İnsan ile maymun arasındaki hakikî fark, bir kıl ve kuyruk farkı değil, akl-ü mantık ve ahlâk farkıdır. Maymunun bütün hüneri hissi taklidindedir. İnsan ne hareket yaparsa gören maymun onu derhal taklit eder. Ve bu taklit keyfiyeti bir çoklarının nazarında maymunu insana adetâ yaklaştırır. Halbuki maymunun önünde günlerce ateş yakınız, soğuk günlerde karşısında ısınmayı öğretiniz, sonra onu alıp bir kıra götürünüz, yanına kibrit, çıra, kömür de koyunuz, o, üşüdüğü zaman bunları bir yere getirip de bir ateş yakarak ısınmasını bile düşünemez, bu kadcırcık bir mantık bile gösteremez artık bu akl-ü mantığın üzerine terettüp edecek diğer muamelâtı ahlâkiyeyi tasavvur ediniz. İşte maneviyeti meshe uğramış olan insanlar da böyledir. Onlar kör bir taklitten başka bir şey yapamaz ve hissiyatı

hayvanilerinden maada bir his de ibraz edemezler, bir bakışa insan gibi görünürler, hakikatte ise

maymundan başka bir şey değildirler, fındığı kırar, yer de bir fındık ağacı dikmesini idrak edemez «

«أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ»

On birinci tezkirde: Bu surenin vechi tesmiyesi olan bakare kıssasına geliyoruz. Fakat bu tezkir itidida

Beni İsaile hitap suretinde değil tezkiri âm suretinde irat buyurulmuştur. Şöyle ki:

Sh:»380

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً قَالُوا
اتَّخَذْنَا هُزُوءًا قَالِ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٦٨﴾
قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ قَالِ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ
لَا فَارِضٌ وَلَا بَكْرٌ عَوَانُ بَيْنَ ذَلِكَ فَافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ ﴿٦٩﴾
قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْهَا قَالِ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ
صَفْرَاءٌ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّظِيرِينَ ﴿٧٠﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ
يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ

لَمْهْتَدُونَ ﴿٧١﴾ قَالَ أَنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَادَلُّولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ
وَلَاتَسْقَى الْحَرْثَ مُسَلَّمَةً لِأَشْيَاءَ فِيهَا قَالُوا لَعْنُ جِئْتَ بِالْحَقِّ
فَذَبْحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧٢﴾

Meali Şerifi

Bir vakit de Musa kavmine demişti: Allah size bir bakare boğazlamanızı emrediyor, ay dediler: Bizi

eğlence

Sh:»381

yerine mi koyuyorsun? Dedi: Allaha sığınırım öyle cahillere katılmaktan 67 dediler; bizim için rabbine dua

et nedir o? Bize beyan etsin, dedi: Rabbim şöyle buyuruyor: Bir bakare ki ne farımış ne bakir, ikisi ortası bir

dinç, haydi emrolduğunuz işi yapın 68 bizim için dediler: Rabbine dua et, rengi ne imiş bize beyan etsin,

Rabbim, dedi, Şöyle buyuruyor: Bir bakare ki sapsarı, rengi bakanlara sürur verir 69 dediler: Bizim için

rabbine dua et nedir o bize beyan etsin, çünkü o bakare bize müteşabih geldi, Maamafih Allah dilerse

elbette buluruz 70 Rabbim, dedi: Şöyle buyuruyor: Bir bakare ki ne koşulur arazi sürer ne de ekin sular, salma, hiç alacası yok, işte dediler, şimdi hak ile geldin, bunun üzerine o bakareyi boğazladılar, ki az kaldı yapmıyacaklardı 71

BAKARE, «bakar» in müennesi veya müfredidir. «Bakar» mandaya dahi şamil olmak üzere sığır cinsinin ismidir. Binaenaleyh bakare erkek veya dişi sığır, yani bir inek veya bir öküz, bir düve veya bir tosun veya bir manda olabilir, erkeğine bâkır, bakîr, beykur, bâkur dahi denilir, «bakr» yarmak demek olduğundan bu hayvan dahi toprağı sürüp yarmak için kullanılması itibarile bu isim verilmiştir.

67.

﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً﴾ ve

hani Musa kavmine hitaben «Allah size bir bakare zebhetmenizi emrediyor» demişti, buna karşı kavmi

﴿قَالُوا اتَّخَذْنَا هُزُوءًا﴾ acaip sen bizimle alay mı ediyorsun? Dediler -acaba böyle

demelerin veçhi ne idi? Deniliyor ki Allahın bakare zebbini emretmesini akılları almadı. Buna bir

münasebet bulamadılar, istib'at ettiler. Biz bundan şunu anlıyoruz ki kavmi Musa o zaman bakarenin

kurban edildiğini ve edilebileceğini tasavvur edemiyorlarmış demek ki icil vak'asının da delâlet ettiği üzere

henüz bakareyi mukaddes bir hayvan görüyorlardı. Böyle olması ise bu emrin

Sh:»382

henüz Mısırdaki iken ve Hazreti Musanın ilk bi'seti hengâmında verilmiş olmasını iş'ar eder. Kavmi Fir'avn

olan putperest Mısırlıların bakareye taptıkları ve hattâ boğa bunların en yüksek ma'butlarını temsil ettiği

rivayati tarihiyeden olduğuna nazaran bakare zebhetmek o zaman Beni İsrail üzerine şiddetle hâkim olan

Âli Firavnin mabutlarını boğazlamak demek olacağı cihetle Beni İsrail için Mısırdaki iken i'lânı ihtilâl demek

olan böyle müthiş bir emir elbette kabili icra ve mümkinüttasavvur görülemezdi. Mısırdan çıktıktan sonra

bile yine buzağı mes'elesinin delâletile anlaşılıyor ki kavmi Musanın ruhu henüz bakarenin zebhinden

memnun olamayacak ve onun mintarafilâh bir vesilei hayrolunduğunu sühuletle tasavvur edemeyecek bir

halde bulunuyormuş. Binaenaleyh bu ruhu islâh edecek ve binnetice mevtanın yeniden dirilmesine bir

misal vererek def'i fitne eyleyecek olan zebhi bakare emrini duydukları zaman Hazreti Musaya karşı, böyle

şey mi olur, bizimle eğleniyor musun? Diye keyfiyeti istib'at ettiler, inanamadılar, Hazreti Musa da

﴿أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ﴾ bunlara ﴿قَالَ﴾ ben öyle,

insanlarla istihza eden cahiller güruhuna dahil olmaktan Allaha sığınırım dedi -ve kendisinin yalnız emri

ilâhîyi tebliğ ettiğini ve bu tebliğin âlimane bir tebliğ olduğunu ifham etti.

Görüldüğü üzere bu emirde alelîtlak bir bakare kesilmesi teklif edilmişti. Ve derhal emre imtisal edip keyfettefak bir bakare kes verselerdi maksat hasıl olacaktı, fakat onlar evvelki istib'atları üzerine tebliğin ciddiyetini de anlayınca aralarında işi büyüttüler, beyinlerinde müşavere ederek kendi gönüllerinden nadir bulunur bir bakarei mahsusa tasavvur ettiler ve bunun üzerine Hazreti Musayı da gûya kurnazlıkla bir

imtihan etmek istediler de 68. ﴿قَالُوا﴾ dediler ki

﴿ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ﴾ rabbine

Sh:»383

bizim için dua et, bize onun ne olduğunu, mahiyetini beyan etsin. - « مَا هِيَ » mahiyetten yani hakikati nev'iyeden sualdir. Demek bunlar, iptida bakarenin hakikat mi, mecaz mı olduğunu anlamak istiyorlardı.

Buna karşı hakikati bakare malûm olduğundan evsafle şu suretle beyan buyuruldu ﴿قَالَ﴾ Musa

dediki ﴿إِنَّهُ﴾ Cenabı Allah ﴿يَقُولُ﴾ şöyle buyuruyor: ﴿إِنَّهَا بَقَرَةٌ﴾ o, bir bakare ki

﴿لَا فَارِضٌ﴾ ne pek yaşlı farımış ﴿وَلَا بَكْرٌ﴾ ne de pek taze bakir

﴿عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ﴾ ikisi ortası, tam güçlü kuvvetli bir dinç

﴿قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لُونَهَا﴾ yine icrasına yanaşmadılar. 69.

﴿قَالَ﴾ Musa dedi bizim için rabbine dua et o bakarenin rengi nedir? Bize beyan ediversin dediler.

﴿إِنَّهَا بَقْرَةٌ صَفْرَاءٌ﴾ Allah şöyle buyuruyor: o, öyle sarı bir bakare

﴿تَسْرُ النَّاطِرِينَ﴾ rengi artık sarının en parlak, en halısı

bakanlara sürur ve neşe verecek, gözünü gönlünü açacak derecede güzel ve sevimlisi. Bu beyana dahi

﴿قَالُوا﴾ dediler ki

﴿ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ﴾ bizim için rabbine dua et, bize onun hüviyeti

﴿إِنَّ الْبَقْرَةَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا﴾ zira bu bakare bize müteşabih

geldi. Hangi bakare olduğunu kestiremedik, biz evsafının beyanını istedikçe evsafı müştereke ve

﴿وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللَّهُ﴾ ve inşaallah biz

Sh:»384

﴿قَالَ﴾ Musa her halde yola geleceğiz, yahut kesmenin yolunu bulacağız 71. ﴿لَمُهْتَدُونَ﴾

﴿إِنَّهَا بَقْرَةٌ﴾ o öyle bir bakare ki

﴿لَا ذُلُّوْا﴾ boyunduruk altında ezgin değil

﴿وَلَا تَسْقَى الْحَرْثَ﴾ ne de ekin sular, belki

sureti bulmuş olurlar ve nihayet hakkı itiraf ederek ﴿قَالُوا لَنْ جِئْتِ بِالْحَقِّ﴾ işte

şimdi hakkı söyledin dediler.

Hikâye olunuyor ki sulehadan ihtiyar bir zatın bu evsafı hâiz bir buzağısı ve bir de çocuğu varmış, ihtiyar bu buzağıyı bir ormana götürmüş ve Allaha emanet ederek bırakmış, «Yarab, bunu çocuğum büyüyünceye kadar sana vedia ediyorum» demiş, sonra ihtiyar vefat etmiş, işte o buzağı da böylece himaye ilâhiyede büyümüş, bu sırada çocuk da yetişmiş ve bu hâdise vaki olmuş idi, araya, araya bunu buldular ve derisi

dolu altın ile satın aldılar. ﴿فَذَبَحُوهَا﴾ bu beyan üzerine kestiler

﴿وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ﴾ ve halbuki kesmiye yanaşmıyorlardı. Bu işi gözlerinde o kadar

büyütmüşlerdi. Ve bunun için Hazreti Musayı mütemadiyen sual ile iz'aç ediyorlardı, hattâ bazıları bu işi kırk sene sürüklediklerini rivayet etmişlerdir. Nihayet ilcai ilâhî ile emri yerine getirdiler, iptidasında alel'âde bir bakareyi zebh ile işin içinden çıkabilecek idiler, fakat pek ziyade istib'at ve i'zam ettiklerinden dolayı bu iş kendilerine pek pahaliya mal oldu ki teemmül edebilenler için işbu

Bakare kisasının dekaik-u acabitı pek çok ibretlerle meşhundur. Bunun için sureti umumiyede ihtar

edildikten sonra yine Beni Israile hitaben bu emrin en i'cazkâr bir semeresi şu veçhile tezkir

buyuruluyor:

On ikinci:

﴿٧٢﴾ وَاذِ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادْرَأْتُمْ فِيهَا وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ
تَكْتُمُونَ ﴿٧٣﴾ فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا كَذَلِكَ يُحْيِي اللَّهُ
الْمَوْتَى وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٧٤﴾ ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ
مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ
لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقُّ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ
وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا
تَعْمَلُونَ ﴿٧٥﴾

Meali Şerifi

Ve o vakit bir kimse katletmiştiniz de hakkında birbirinizle atışmış, üstünüzden atmıştınız, halbuki Allah sakladığınızı çıkaracaktı 72 onun için dedik ki o bakaranen bir parçasile o maktule vurun, işte böyle Allah ölüleri diriltir ve size âyetlerini gösterir gerek ki akıllanasınız 73 sonra bunun arkasından kalbleriniz katılaştı, şimdi onlar taşlar gibi hattâ daha duygusuz, çünkü taşların öylesi var ki

içinden

Sh:»386

nehirler kaynıyor, öylesi var ki çatlıyor da bağından sular fıskırıyor ve öylesi var ki Allahın haşyetinden yerlerde yuvarlanıyor, sizler ise neler yapıyorsunuz Allah gafil değil 74

«تَدَافَعْتُمْ» den tefaül olup «دَرَأَ» den defî manasına «تَدَارَعْتُمْ» aslında «تَدَارَعْتُمْ»

tedafatüm demektir.

72. ﴿وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا﴾ ve hani siz bir nefis yani bir insan katletmiştiniz ve bundan dolayı

aranızda büyük bir fitne çıkmış idi ﴿فَادْرَعْتُمْ فِيهَا﴾ de katli olunan bu nefis hususunda cürmü

birbirinizin üstüne atarak başınızdan defetmek istiyordunuz. Ve bu suretle muhasemat-ü münazeatiniz çoğalıyordu. Rivayet olunuyor ki içlerinde ihtiyar ve gayet zengin bir adam varmış, bunun bir oğlu ve bir çok da yeğenleri, yani biraderzadeleri bulunuyormuş, yeğenleri bu zengin amıcalarının mirasına konmak için onun bir tek oğluna gizlice öldürmüşler, ondan sonra da cenazesini kapıya koyarak bağırıp çağırmağa ve katlini aramağa, cinayeti şunun bunun üzerine atmağa kalkışmışlar, katilin bulunamaması hasebile binnetice büyük bir fitne çıkmış idi. İşte ey Beni İsrail siz Hazreti Musa gibi bir Peygamberi âlişanın hayatında böyle bir cinayet yapmış, birbirinizle muhasameye kalkışmış idiniz

﴿وَاللَّهُ مُخْرِجُ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ﴾ Allah tealâ ise sizin böyle gizleye geldiğiniz

cinayetleri meydana çıkaracaktı. -bunun için 73. ﴿فَقُلْنَا﴾ siz muhaseme ederken biz azîmüştün

dedik ki ﴿اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا﴾ zebh edilmiş olan bakarenin bir parçasile o maktul nefse vurun

﴿كَذَلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَى﴾ işte Allah böyle akl-ü hayale gelmez bir sebeple

ölüleri diriltir. Bundan anlaşılıyor ki bakarenin bir parçasını maktule vurdukları zaman maktul bir eseri hayat göstererek canileri haber

vermiş ve bu suretle o gizli cinayet meydana çıkarak niza ve fitne de bastırılmıştır. Demek ki zebhi bakare

emrinin neticesinde ihyai emvata misal ve şahit verecek büyük bir mucize zuhur etmiştir. Artık ölüler dirilir

mi imiş diyerek ba's ba'delmevti inkâr etmemelidir. Allah tealâ böyle akılların ihata edemeyeceği her hangi

bir suretle ölüleri diriltir. ﴿وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾ ve aklınız kemale ersin,

taakkul ve tedebbür edesiniz diye size âyetlerini, delillerini de gösterir. -Siz ölenlerin dirilmesini akla

muhalif gibi zannedersiniz, halbuki bu zan, akıldan değil, aklın noksanından gelir. Zira ilk hayatı bilâ misal

ibda eden kudreti baliganın ikinci hayatı inşa edememesi için hiç bir sebep yoktur. Akıl bunu evleviyetle

kabul etmek lâzım gelir, akıl, gerçi kıyas için daima bir misal arar, lâkin ilk hayat da misal olmak üzere

kâfidir. Maamafih bunu idrak edemiyenler için de Peygamberlere böyle bakare kıssası gibi i'cazkâr misaller

gösterilmiştir. Balâda saika kıssası da diğer bir misal idi ki biri nev'î diğeri ferdîdir. Binaenaleyh bakare

kıssasını Beni İsrail'e gösterilen bir ba's ba'delmevt misali olarak tasavvur etmek lâzımgelir.

Umumiyetle tefsirlerde zebhi bakare emrinin sebebi işbu katil hâdisesi olduğu gösterilmiş ve bunun için

katil fıkrasının veçhi te'hiri hakkında münakaşalar yapılmıştır. Lâkin âyette bunlar «وَأَذْ» ve «وَأَذْ» diye

ayrı ayrı tezkire tabir tutulmuş olduğu gibi katlin emirden evvel vukuuna ve emrin yalnız ondan dolayı

olduğuna delâlet edecek hiç bir karine gösterilmemiştir. Aradaki rivayetler de zahiri Kur'anı te'vil ettirecek

kuvvetten aridir. Binaenaleyh Ebuheyyanın beyanı veçhile hâdisei katlin zebh emrinden evvel vukuuna

hükmetmek zahiri Kur'ana muhalif olur. O halde emri zebih daha bâşka hikmetleri de muhtevi olarak varid

olmuş ve hâdisei katlin halli de bunun en mühim semerelerinden birini teşkil etmiştir. Bu

surenin

Sh:»388

işbu bakare kıssasına izafetle « **الْبَقْرَةَ** » tesmiye edilmiş olması da bunun mazmununda tezkir olunan

diğer kıssalardan ziyade bir şumul ve derinlik bulunduğu delâletten hali değildir. Dikkat edilirse görülürki

Kur'an bütün kıssaları « **مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ** » mazmuunu ibraz sadedinde ve kütübi salifede

mu'tad olan ve Beni İsrail nazarında yegâne üslûbı dinî telâkki edilen bir tarzı müteşabihte ve kemali

belâğatle tasvir ederek ihtar etmiş ve bütün bunları evvel ve âhırlarında âyâtı muhkeme ile makasidi

yakiniyeyi tevşih zımında dermiyan eylemiştir. Binaenaleyh bunlarda kâfirlerin yaptığı gibi «

« **مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهِذَا مَثَلًا** » diye sui te'vil ve telekkiye düşmeksizin «

« **فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ** » hakikatine ittiba etmek

lâzım geldiğini ve bütün bu havarikin künhünde ilmi ilâhîye tefvîz edilerek kabul edilmesi iktiza eden «

« **لَا رَيْبَ فِيهِ** » bir « **الم** » mebdei bulunduğunu unutmamalıdır. Bakınız bu esrarâlût mebde'lerle o

müz'ic, butlânperest haleti ruhiyeleri islâh edilmiş ve ba's badelmevt hakkında kalbleri yumuşatılmış olan

Beni İsrail hakkında şimdiki faide tezkir nasıl gösterilmiş?.

74. ﴿ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبَكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ﴾ Ey Beni İsrail!. bütün bunlardan sonra

kalbleriniz katıldı, size Peygamberler ve onların yedile gönderilen ayat-ü mucizat hiç kâr etmez oldu

﴿فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً﴾ artık o kalbler taş gibi veya ondan daha

katırlar, ﴿وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ﴾ çünkü taşların bazısı vardır ki

﴿لَمَّا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ﴾ her halde ondan te'siratı kevnîye ve sinaiye ile gürül gürül

ırmaklar fışkırır, fışkırabilir. Sizin kalbleriniz ise hiç bir te'sir duymaz ki o sayede kendilerinden enharı marifet

fışkırabilsin, ﴿وَإِنَّ مِنْهَا﴾ bazıları da vardır ki ﴿لَمَّا يَشْتَقُّ﴾ her halde bir teessürle

çatlar, ﴿فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ﴾ da ondan su çı-

Sh:»389

kar, fışkırmazsa sızar, ﴿وَإِنَّ مِنْهَا﴾ nihayet onları bazıları da vardır ki

﴿لَمَّا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ﴾ yağmurlar, kasırgalar, zelzeleler gibi kudreti ilâhiyeyi

gösteren ayatı ilâhiyeden müteessir olarak Allah saygısından her halde düşer, yuvarlanır yerinden oynar.

Halbuki sizin kalbleriniz bu kadar zahir ve bahir ayatı nazile ve beyyinatı katıa karşısında zerre kadar

müteessir olmaz, tergib-ü terhipten bir eser duymaz,

﴿وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾ ve fakat Allah sizin yaptıklarınızdan asla gafil

değildir.

Şimdi bu tasvir ve inzardan sonra bir de hallerini teşhir için ve cephei hitap bunların imanını temenni

eden hayırhah mü'minlere tevcih olunarak buyuruluyor ki:

﴿٧٥﴾ افْتَطَمَعُونَ اَنْ يُّؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ
يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللّٰهِ ثُمَّ يُحَرِّفُوْنَهُ مِنْۢ بَعْدِ مَا عَقَلُوْهُ وَهُمْ يّعْلَمُوْنَ
﴿٧٦﴾ وَاِذَا لَقُوا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا قَالُوْا اٰمَنَّا وَاِذَا خَلَاۤءَ بِعَضٰثِهِمْ
اِلٰى بَعْضٍ قَالُوْا اَتُحَدِّثُوْنَهُمْ بِمَا فَتَحَ اللّٰهُ عَلٰيكُمْ لِيُحَاجُّوْكُمْ
بِهٖ عِنْدَ رَبِّكُمْۗ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿٧٧﴾ اَوَلَا يَعْلَمُوْنَ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ
مَا يُسْرُوْنَ وَمَا يَعْلِنُوْنَ ﴿٧٨﴾ وَمِنْهُمْ اٰمِيْنٌ لَا يَعْلَمُوْنَ الْكِتٰبَ
اِلَّا اٰمَانِيًّا وَاِنْ هُمْ اِلَّا يَظُنُّوْنَ ﴿٧٩﴾

﴿٧٩﴾ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ ﴿٨٠﴾ وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً قُلْ أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨١﴾ بَلَى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨٢﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨٣﴾

geldiklerinde "amenna" derler. Birbirleriyle halvet yaptıklarında da "rabbinizin huzurunda aleyhinize hucdet

edinsinler diye mi tutup Allahın size açtığı hakikati onlara söylüyorsunuz? aklınız yok mu be?" dediler 76

Ya bilmezler mi de? ki onlar ne sır tutarlar ve ne ilân ederlerse Allah hepsini bilir 77 Bunların bir de ümmî

kısmı vardır, kitabı, kitabeti bilmezler, ancak bir takım ku-

Sh:»391

runtu yığını ümniyyeler kurar ve sırf zannardında dolaşırlar 78 Artık vay o kimselere ki kendi elleriyle kitap

yazarlar da sonra biraz para almak için "bu, Allah tarafındandır" derler, artık vay o ellerinin yazdıkları

yüzünden onlara, vay o kazandıkları vebal yüzünden onlara 79 Bir de dediler: Bize sayılı bir kaç günden

maada asla ateş dokunmaz, siz, di, Allahtan bir ahit aldınız mı? Böyle ise Allah asla ahinde hulfetmez,

yoksa Allaha karşı bilemiyeceğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz? 80 Evet kim bir seyyie kesbetmiş de hafesi

kendini her taraftan kuşatmış ise işte öyleler, ateş ehli, hep onda muhalledirler 81 iman edip salih salih

ameller işleyenler, öyleler de işte cennet ehli hep onda muhalledler 82

Bu üslûbı belâgate telvini hıtap tesmiye olunur.

Ey ehli iman!. 75. ﴿افْتَطَمِعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ﴾ artık bu katı kalblilerin sizin

hayırhahane temenniyatınızdan dolayı toptan imana geleceklerini ve ahır zaman Peygamberini ve onun

getirdiği kitabı tasdik eyliyeceklerini ümit mi ediyorsunuz? ﴿وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ﴾

halbuki bunlardan bir fırka vardı ki ﴿يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ﴾ allahın kelâmını ya'ni Tevratı

işidirler, bellerlerdi de ﴿ثُمَّ يَحْرِفُونَهُ﴾ sonra onu tahrif ederlerdi, manasını değiştirecek bir

surette kelimelerin, harflerin mevzilerini, vazı'larını değiştirirlerdi. Hem bunu anlamadıklarından, akl-ü

fehimlerinin eksikliğinden dolayı değil ﴿مَنْ بَعْدَ مَا عَقَلُوهُ﴾ akılları erdikten, ne

mazmumunda, ne de kelâmullah olduğunda asla şüpheleri kalmadıktan sonra ﴿وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾

bile bile ve ankasdin yaparlardı -artık böylelerinden iman ve hayır umulur mu? Bir de bunlar münafıklırlar

76. ﴿وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ iman edenlere mülâki ol-

Sh:»392

dukları zaman diğer münafıkların yaptıkları gibi ﴿قَالُوا آمَنَّا﴾ biz iman ettik derler

﴿وَإِذَا خَلَا بِبَعْضِهِمْ إِلَى بَعْضٍ﴾ birbirleriyle ya'ni bu münafıklar, mücahir olan

hemcinsleriyle تنها kaldıkları zaman ﴿قَالُوا﴾ her biri yekdiğerine şu suretle itap ederler de yahu

derler:

﴿اتَّحَدِّثُونَهُمْ بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ﴾

siz onlara, yani Muhammed ve eshabına rabbinizin huzurunda sizinle mubahase ederek galabe etmeleri

için Allahın size açtığı esrar-u hakayiki haber mi veriyorsunuz? Yani gerek Ahir zaman Peygamberinin

evsafı ve gerek Beni İsrailin maceraları hakkında Allahın Tevratta siz Yehudilere haber verdiği malûmatı

onlara bildiriyor ve sizi mağlûp etmeleri için ellerine hucet mi veriyorsunuz? Siz söylemeseniz onlar bu

esrarı nereden bilecek ve nereden söyleyecekler? ﴿أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ sizin aklınız yok mu? Hiç

düşünmüyor musunuz? Bu keşfi esrarın sonu nereye varacak diye birbirlerine serzeniş ederler. Lâkin 77.

﴿أَوَلَا يَعْلَمُونَ﴾ bunlar şunu bilmiyorlar mıda ki

﴿أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ﴾ her halde Allah onların gizlediklerini de

açıkladıklarını da bilir ve bildiği için Peygamberine de bildirir. -Binaenaleyh Kur'anın asıl Tevratı musaddık

beyanatı ve Beni İsrailin hakkındaki malûmattan müslümanların haberdar olmaları ve Tevratdaki evsafı

Muhammediyeyi bilmeleri, Yahudilerin keşfi raz etmelerinden değil, doğrudan doğruya Allahın

Peygamberine bütün bunları vahiy ile bildirmesinden, Hazreti Muhammedin hak Peygamber

olmasındandır. Ülemai Yehud bunları bilmez mi? Bilir fakat bildiklerini ketm-ü tahrif etmek onların

şairdir.

Sh:»393

78. ﴿وَمِنْهُمْ أُمِّيُونَ﴾ bir de bunların ümmîleri vardır ki

﴿لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ﴾ okumak yazmak bilmez, kitabı anlamazlar,

﴿إِلَّا أَمَانِيَّ﴾ sade bir takım ümniyyeler beslerler - bütün bildikleri hayal mayal mefkûrelerden,

duydıkları taklidî temenniyattan ibarettir.

EMÂNİY, ümniyyenin cem'idir. Aslı «أَفْعُولَةٌ =üfule» vezninde «ümnuye» olup temenninin sülâsîsi

olan takdir veya tilâvet manasına (menâ) dan me'huz bir isimdir ki insanın kendi nefs-ü hayalinde farz-u

takdir ederek temenni edip durduğu ve yahut virdi zeban ettiği şeydir ki Frenkler buna (ideal) derler ve

gençlerimizden bir çoğu bunu mefkûre diye terceme ediyorlar. Bunun hasılı insanın kendi gönlünden

saplandığı ve mütemadiyen arkasından koştuğu bir mana, bir hayal, bir kuruntu demektir. Bunun tahakkuku

mümkün ve binaenaleyh yakînî olanları bulunabilirse de alel'ekser delile ıktıran etmiyen kuru ve indî

temenniyattan ibaret kalır ve bu münasebetle emâniy, ideal, ebatıl-ü evham manasına da kullanılır.

Frenkler ahlâkiyatta bunu tatbik eden felsefeye (idealizm) derler, işte Yehudîlerin okumak yazmak bilmiyen

avam takımı da ilimden kitaptan behresi olmayıp sadece emâniy arkasında koşarlar

﴿وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ﴾ ve onlar yalnız zannederler - bir zan peşinde koşarlar, kuru bir

zann-ü taklitten başka bir şey'e malik değildirler, hakk-u batılı tayin ile seçemezler, bu cihetle bunların

vebali, kendilerini aldatan okur yazarlarındır.

79.

﴿فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ
عِنْدِ اللَّهِ﴾ imdi

Sh:»394

vay o yazıcılara ki ellerile kitaplar yazarlar da sonra bu Allah tarafındandır, derler- iftira ederler:

﴿لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا﴾ ki onunla beş on para kazanmak için. -haddizatında fâni

olduğundan dolayı az demek olan bir Dünya menfaati gibi hasis bir istifade için.. Yalan söyler hakkı tahrif

ederler. Bu suretle kütübi salifeyi büyük tahriflere uğratmışlardır.

﴿فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ﴾ evet vay onlara, o ellerinin yazdığı yalanlar

yüzünden ﴿وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ﴾ vay onlara o kazandıkları habis kazanç

yüzünden.- böyle hakaiki tahrif eden yalan yanlış yazılarla propagandalarla halkı igfal ederek haktan

uzaklaştırmanın âkibeti ne kadar fecidir. İnsanları azabı ebedîye sürükliyen bu dolandırıcılığın vebali

karşısında Dünyanın o süflî kazançları azabı Uhrevîyi ne kadar teşdit edecektir. Onlar kendi gönüllerince

gûya buna da bir çare bulmuşlar 80. ﴿وَقَالُوا﴾ ve avama şu ümniyyeyi de telkin ederek

demişlerdir ki ﴿لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَّعْدُودَةً﴾ sayılı bir kaç günden

maada bize Cehennem ateşi hiç de temas etmeyecektir. -Müfessirîn bu sayılı günlerin adedi hakkında

onlardan müteaddit sözler de rivayet etmişlerdir ki bunların en meşhuru kırk gündür. Tefsiri Nahcüvanîde

beyan olduğuna göre Tevratta Allahı bırakıp da buzağıya tapanların ateşe atılacakları hakkındaki âyetin

zuhur ve iştiharı üzerine avvamı Yehudun ümniyyeleri kırılmış ve dini islâma girmek temayülünü

göstermeğe başlamışlar, bunu gören ulemai Yehud telâşa düşerek ilân etmişler ki «buzağıya ibadet,

Hazreti Musanın gıyabında ancak kırk gün vaki olmuştu. Binaenaleyh biz Yehudîler Cehennemde nihayet

kırk günden fazla kalmıyacağız» tesellisini vermişler, Yehudîlerin bir takımından da Asmaî, şu iddiayı

hikâye etmiştir ki buza-

ğıya perestişlerinin müddeti yedi günden ibaret imiş, İbni Abbas ve Mücahitten dahi rivayet olunduğuna

göre Yehudîler «Dünyanın ömrü yedi bin senedir biz de her bin sene için bir gün azap göreceğiz»

demişler. Diğer bir rivayette de Yehudîler «Cehennemın bir tarafından bir tarafı şeceri Zakkuma kadar kırk

senelik yoldur ve onlar bir senelik yolu bir günde kat'ederek kırk günde ikmal edeceklerdir» diye Tevrat'ta

mezkûr bulunduğu iddiasını dermiyan etmişlerdir.

Yâ Muhammed ﴿قُلْ﴾ sen onlara şöyle söyle: ﴿اتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا﴾ siz
bu bapta Allah'dan bir aht, bir söz mü aldınız? ﴿فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ﴾ eğer öyle ise

Allah ahdini bozmaz, va'dinde hulf etmez

﴿أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَالًا تَعْلَمُونَ﴾ yoksa bilemiyeceğiniz bir şeyi Allaha

iftira ederek söyleyiveriyor musunuz? 81. ﴿بَلَى﴾ hayır, mes'ele onların dediği gibi değil

﴿مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً﴾ her kim bir seyyie kazanır, -bir fenalık yapar

﴿وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ﴾ ve hat'iyesi: o büyük günahı kendisini her tarafından kuşatır: Zahir

ve batnını, kalbini, dilini ve diğer azasını tamamen kaplarsa: cürmü i'tiyat ve istihlâl ederse

﴿فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ﴾ işte bunlar eshabı nâdır.

﴿هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ onlar o ateşte muhalledirler.- Öyle yedi günde kırk günde değil, hiç

bir zaman o ateşten çıkamazlar, daima orada kalırlar, orası âlemi ebeddir. Ve bunlar o âleme seyyie ile muhat olarak ve temiz hiç bir ciheti kalmıyarak gitmişler ve artık fenalık o nefislerin ebedî hasleti şamesi olmuştur, müstevli bir seyyie böyle olursa daha bir çok seyyiat ile muhat olanların halleri artık

Sh:»396

kiyas edilsin. Demek olur ki seyyie her tarafını ihata etmemiş olanlar ateşte muhalled değildirler, kalbinde zerre kadar iman kalabilenler, günahı günah bilenler hakkında hulud yoktur, sayılı günler, bunlar için

tasavvur olunabilir. Diğer taraftan 82. ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾

iman edip iyi ameller yapan kimseler ise

﴿أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ işte bunlar eshabı Cennet,

hep o cennette muhalledirler. -Cennet, Cehennem hakkında Allahın ahdi, va'd-ü va'di ve Peygamberine verdiği haberi işte bunlardır-.

Artık buna karşı rahmeti ilâhiyenin gadabı ilâhîye sabkı nazariyesine istinat ederek seyyiat ile muhat

olmuş ve kalblerinde zerrei iman kalmamış olanların dahi ateşte muhalled kalmıyacaklarını tevehhüm

etemek, Yahudilerin eyyamı ma'dude ümniyyesine düşmek ve adaleti ilâhiyeyi inkâr eylemek demektir.

Rahmeti ilâhiyenin sebki ve rahîmiyet ile tezahürü, seyyiatın ebedî mücazatını, mahzı seyyie kesilmiş olan

nefislerin maliki yevmiddin huzurunda ebedî mağlûbiyetlerini iktiza edeceği unutulmamalıdır. İlmi Hikmeti

Kur'ana nazaran âlemi ahiret bir neş'eti saniyedir ve şüphe yok ki neş'eti saniyenin tohumu neş'eti ulâdan,

yani dünyadan gidecektir. Binaenaleyh dünyadan gidişinde seyyie ile muhat olan nefsin neş'eti

saniyesinde cezai seyyieden başka bir şey tasavvur etmek neş'eti saniyeyi, neş'eti ulâ farzetmek gibi bir

tenakuz olur. Fakat seyyie tamamen nefsi ihata etmemiş ve o nefiste zerretenma bir ruhi hayır kalmış olursa

işte o zaman rahmeti ilâhiyenin sebki o nefsin nârda muhalled kalmıyarak akıbet halâs olabilmesini iktiza

eyler.

« لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً » diyen ahlâfı Beni İsrailin bu ahdi ilâhî

karşısındaki vaziyetleri nedir? Gerçi beyanatı sabıka bunların seyyiatını izah etmiştir. Maamafih ya

Muhammed!. onlara ve mü'minlere bilhassa şunu da ihtar et:

﴿٨٣﴾ وَاذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ
وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا
لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا
قَلِيلًا مِّنْكُمْ وَأَنْتُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٨٤﴾

Meali Şerifi

Ve bir vakit İsrail oğullarının şöyle misakını aldık: Allahdan başkasına tapmayacaksınız; ebeveyne ihsan,
yakınlığı olanlara da, öksüzlere de, biçarelere de; nasa güzellik söyleyin; namazı kılın; zekâtı verin; sonra
pek azınız müstesna sözünüzden döndünüz, hâlâ da dönüyorsunuz 83

83. ﴿وَاذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ Biz azımüşşan mukaddema bu Beni

İsrailin şöyle misakını almış idik:

1- ﴿لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ﴾ Allahdan başka ma'bud tanımayacaksınız, ondan

ma'adasına ibadet ve ubudiyet etmiyeceksiniz.

2- ﴿وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا﴾ ebeveyne yani babaya, anaya ihsan, yani her veçhile

güzellik gösterecek, güzel muamele edeceksiniz.

3- ﴿وَذِي الْقُرْبَىٰ﴾ kezalik kim olursa olsun kendilerine karabet sahibi bulunan

akrıbayı,

4- ﴿وَالْيَتَامَىٰ﴾ babaları ölmüş, yetim kalmış çocuklara,

5- ﴿وَالْمَسَاكِينَ﴾ maişetlerini kazanamıyarak, ellerinde avuçlarında bir geçim vasıtası

bulunmayan misknlere dahi ihsan edeceksiniz.

Sh:»398

6- ﴿وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا﴾ sair insanlara da güzel söz söyleyiniz.

7- ﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ﴾ ve namazı ikame ediniz.

8- ﴿وَاتُوا الزَّكَاةَ﴾ zekâtı da veriniz.

Ey Beni İsrail!. Siz böyle misak vermişsiniz ﴿ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ﴾ bu misakı verdikten sonra yüz

çevirdiniz, vaz geçtiniz -maaş-ü maada müteallık olan bu esaslı emirleri ağır görüp nakzı ahdeylediniz

﴿إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ﴾ ancak içinizden pek azı müstesna- kaldı ki bunlar bi'seti

Muhammediyeden evvel bu misak mucebince dinlerine riayet edenler, bi'seti Muhammediyeden sonra da

ona iman ile bu misakı ekme surette ifa eyliyen Abdullah ibni Selâm ve emsali zevattırlar. Bu pek az zevat

istisna edilince ﴿وَأَنْتُمْ مُعْرِضُونَ﴾ siz hâlâ o i'razda devam edip gitmektesiniz. -Bunlarda

böyle olduğunuz gibi doğrudan doğru hakkı hayatınızla alâkadar olan misaklarda da böylesiniz.

Bakınız:

﴿١٨٤﴾ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَآتَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَلَا تُخْرَجُونَ
أَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿١٨٥﴾ ثُمَّ

أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِنْكُمْ مِنْ دِيَارِهِمْ
تُظَاهِرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَإِنْ يَأْتُوكُمْ أُسَارَى تُفَادُوهُمْ
وَهُوَ مُحْرَمٌ عَلَيْكُمْ أَخْرَجَهُمْ أَفْتُونُونَ بَعْضُ الْكِتَابِ
وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذَلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي
الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَىٰ أَشَدِّ الْعَذَابِ وَمَا اللَّهُ
بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٣٩٩﴾

Sh:»399

Meali Şerifi

Yine bir vakit misakinizi aldık; birbirinizin kanlarını dökmeyeceksiniz, ve nüfusunuzu diyarınızdan
çıkarmıyacaksınız, sonra siz buna ikrar da verdiniz ve ikrarınıza şahit de oldunuz 84 Sonra da sizler ta
şunlarsınız ki kendilerinizi öldürüyorsunuz ve kendinizden bir fırkayı diyarlarından çıkarıyorsunuz,
aleyhlerinde ism-ü udvan ile birleşiyor tezahürde bulunuyorsunuz ve şayet size esir olarak gelirlerse
fidyeleşmeğe kalkıyorsunuz, halbuki çıkarılmaları üzerinize haram kılınmış idi, ya siz kitabın bir kısmına

inanıp da bir kısmına küfür mü ediyorsunuz? Şu halde içinizden böyle yapanlar binnetice Dünya hayatında

bir rüsvallıktan başka ne kazanırlar, kıyamet günü de en şiddetli azaba kakılırlar, Allah yaptıklarınızdan gafil

değildir 85

84.

﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَآتَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ أَنْفُسَكُمْ
﴿مِنْ دِيَارِكُمْ﴾ ve hani 9- birbirinizin kanlarını dökmeyeceksiniz, 10- kendi nüfusunuzu diyarınızdan

çıkarmıyacaksınız yani yekdiğerinizi vatanınızdan nefy-ü iclâ etmiyeceksiniz diye sizin misakinizi almıştık

﴿ثُمَّ أَقَرَرْتُمْ﴾ sonra siz buna ik-

Sh:»400

rar verdiniz de, iltizam da ettiniz, o halde ki ﴿وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ﴾ hepiniz yekdiğerinize şahit

bulunuyordunuz, yahut buna bu gün dahi şehadet edersiniz.

Bu suretle mecmuu ona baliğ olan evamir-ü nevahiyi müştemil olduğu halde bittağlip evamiri aşere

namındaki Tevrat esasatına benziyen bu on misakin, ahkâmı Tevrat mı? Yoksa Hatemülenbiya Efendimize

verdikleri ahit suretleri mi? olduğu hakkında iki rivayet vardır ki biz ikisinin de sıhhatine kail olmak

istiyoruz.

Beni İsrail ahkâmı Tevrata dahi esas itibarile mutabık olan bu ahkâm dairesinde hicreti nebeviye üzerine

aleyhisselâtü vesselâm Efendimizle akdi muahede ettikten sonra yine nakzı ahdeylemişlerdir. Bunun için

buyuruluyor ki 85. ﴿ثُمَّ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ﴾ sonra sizler, şimdiki sizler, işte şunlarsınız ki

﴿تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ﴾ kendilerinizi, kendinizden olan nüfusunuzu öldürüyorsunuz, ferdî, içtimaî

intihar ediyorsunuz ﴿وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِنْكُمْ مِنْ دِيَارِهِمْ﴾ içinizden bir kısmını

yurtlarından vatanlarından çıkarıyorsunuz. İşte bunu münferiden yapamazsınız. Fakat

﴿تُظَاهِرُونَ عَلَيْهِم بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾ onların aleyhinde diğerkisminiz ism-ü

udvan ile, yani vicdanların kabul edemeyeceği fenalık ve tecvüz-kârlık ile birbirinize zahîr oluyor, arka

veriyorsunuz, kötülük yapmakta toplanıyorsunuz ﴿وَإِنْ يَأْتُوكُمْ أُسَارَىٰ تَفَادُوهُمْ﴾

ve maamafih onlar düşmen elinde esir olarak size gelirlerse fidyelerini verip kurtarmağa kalkışıyorsunuz

-bu cümleyi onlar size esir düşer gelirlerse fide almağa kalkışıyorsunuz diye anlamak daha zahir gibi

görünür. Ve nitekim Ebu Müslimi İsfahanî öyle anlamıştır. Lâkin İbni Kesir, Ebu Amir, İbni Âmir, Hamza,

halefi aşır kıraetlerinde sülâsi

sh:»401

olarak tânın fethi, fânın sükûnile « تَفْدُوهُمْ » kıraeti buna müsait değildir. Bunun için cumhuri

müfessirîn evvelki manayı göstermişlerdir. Gerçi böyle fidyeyi verip onları esaretten kurtarmak mezmum

değildir, fakat böyle yapmaları bunların yine kendilerinden olduğunu ıkrar ve bunları çıkarırken

kendilerinden olduğunu bilerek kasden ve misakı mezkûre muhalefette zulmen çıkarmış bulduklarını

itiraf demek olduğundan sıyakı âyet itibarile için balâdaki « تُخْرِجُونَ » fi'line merbut olan şu cümlei

haliye buraya te'hir olunmuştur: ﴿ وَهُوَ مُحْرَمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجَهُمْ ﴾ halbuki esasen

onları çıkarmak size haram kılınmış caiz değil idi.- Misakınızın ahkâmına nazaran bundan memnu idiniz,

böyle iken çıkarıyorsunuz. Onlar ya sizdendir ya değildir. Sizden iseler ne hak ile çıkarırsınız, değil iseler

neye fîdye vermeye kalkışırsanız da muahidlerinize karşı onlara muavenet ibraz edersiniz?

Süddiden vaki olan bir rivayete göre Medine civarındaki Yehudilerden Beni Kureyza, Araftan Evs kabilesinin halifi yani muahidi, Beni Nadîr de Hazrec kabilesi halifi imişler, bunlar birbirleriyle muharebe ettikleri zaman her fırka katil, tahribi diyar ve ahalisini sürüp çıkarmak hususlarında kendi haliflerine yardım ederler ve maamafih her iki taraf Yehudilerinden bir kimse esir olursa birleşir onu fidye ile kurtarırlar, Arablar bu nasıl şey? Hem onlarla muharebe ediyorsunuz, hem de esirlere fidye veriyorsunuz diye kendilerine serzeniş edince de biz kitabımızın hükmünce bunları fidye ile kurtarmağa memuruz. Esasen bunlarla muharebe etmemiz de haramdır amma ne çare söz verdiğimiz haliflerimizin tezlil edilmelerinden de utanıyoruz derlermiş, buna karşı buyuruluyor ki

﴿أَفْتُمُونَنَ بَبْعُضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بَبْعُضِ﴾ acaip siz kitabın bir

kısına iman eder de diğer kıs-

Sh:»402

mına kâfir mi olursunuz? Bunun akıbeti ne olduğunu bilir misiniz

﴿فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذَلِكَ مِنْكُمْ﴾ sizden bunu yapanlarınızın cezası başka değil

﴿الَّا حَزِيٌّ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ her halde hayatı Dünyada büyük rüsvalıktır

﴿وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ يُرَدُّونَ إِلَىٰ أَشَدِّ الْعَذَابِ﴾ böyleleri Yevmi kıyamette de

azabın en şiddetlisine kakılırlar. -nitekim Dünyada Beni Kureyza katli ile, Beni Nadır Şama nef-yü iclâ ile bu

felâketi görmüşlerdir. Elbette Yevmi kıyamette de o eşeddi azabı görecekler. Ey Beni İsrail!. siz o gizli

çevirdiğiniz fesatları meydana çıkmaz, cezası verilmez mi zannedersiniz?

﴿وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾ Allah yaptıklarınızdan gafil değildir.

﴿٨٦﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ فَلَا
يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يَنْصَرُونَ

Meali Şerif

Bunlar Ahireti dünya hayata satmış kimselerdir, onun için bunlardan azab hafiflendirilmez ve kendilerine

bir yardım da olunmaz 86

Ya Muhammed!. 86. ﴿أُولَئِكَ﴾ işte bunlar -bu çirkin evsaf ile muttasıf olan Beni İsrail ve

bunlara benzeyenler ﴿الَّذِينَ اشْتَرُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ﴾ öyle

güruhtur ki bunlar Ahireti verip Dünya denilen alçak hayatı satın almışlardır.- Bunların Ahirete imanları,

istikbalde hakları kalmamıştır.

Sh:»403

Gerçi evvel yok değildi fakat o saadeti beş on paraya sattılar

﴿فَلَا يُخَفِّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ﴾ buna binaen ileride bunların çekecekleri azab asla hafiflendirilmez
﴿وَلَا هُمْ يَنْصُرُونَ﴾ kendilerine hiç bir taraftan yardım da olunmaz.- Bu

alışveriş ustalarının bütün kazançları, bu dehşetli ziyandan, bu ebedî hızlandan ibarettir. Onlar istedikleri

kadar eyyamı ma'dude ümniyyesile gönül eğlendirsinler, ruhları seyyie ile muhat olan bu bazirgânların

azapları munkati olmak şöyle dursun hafiflemez bile. Zira ebediyen satılmış bir mebi'in hırmanı da

ebedîdir.

DÜNYA, « دُنُو » veya « دِنَاءَة » den « أَدْنَى » ismi tafdilinin müennesi olup en yakın yahut pek

alçak manasına bir sıfattır. « السَّمَاءَ الدُّنْيَا », « الْحَيَاةَ الدُّنْيَا », «

الدَّارُ الدُّنْيَا », gibi mevsuflar ile terkibi vasfı olarak kullanılır. Bundan başka Ahiret kelimesi gibi

ve onun mukabli bir isim olarak da istimal edilir ki o zaman « الْحَيَاةَ الدُّنْيَا » yahut «

الدَّارُ الدُّنْيَا » terkiplerinden birinin yerine kaim olur. Maahaza Kur'anda bu mana hep «

Dünya denilen hayat, yani süflî, alçak hayat, yahut bu gün filhal içinde bulunulmak itibarile en yakın bulunan hayat demek olur. İleride bu hayatı Dünyanın nelerden ibaret bulunduğunu izah edecek âyetler gelecektir.

İşte onların hiç bir misakta durmamaları, verdikleri her ahdi nakzetmeleri ve zikrolunan bütün seyyiatı irtikâb etmeleri, Ahireti hayatı dünyaya satmış olmalarından ve Ahirete imanları kalmamış bulunmasındandır. Böyle olanlar şüphesiz ki ölümlerinden sonrası için hiç bir şey düşünemez ve onun için hiç bir hazırlık yapamaz. Beş on günlük geçici bir hayat için her fenalığı göze aldırır, beş on para için Allahın kitaplarını tahrif eder, ibadullaha karşı her fenalığı tecviz eder. Eyyamı ma'dude ümniyyesini uydurmaları da bu imansızlıktandır. Ruhları

Sh:»404

böyle seyyiat ile muhat olanlar elbette muhalled finnar olacaklar ve en şedit azabı göreceklerdir.

Bu hükmi inzar bu suretle itmam edildikten sonra şimdi de bunların Resulüllaha karşı suikasıdlerine

işaretle bu noktai nazardan dahi cinayetkârlıkları beyan buyurularak azabı ebediye istihkakları daha ziyade

tavzih olunacaktır.

﴿٨٧﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ
وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ أَفَكُلَّمَا
جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُكُمْ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِّقًا كَذَّبْتُمْ
وَفَرِّقًا تَقْتُلُونَ ﴿﴾

Meali Şerif

Celâlim hakkı için: Musaya o kitabı verdik arkasından bir takım Peygamberlerle de takib ettik, hele

Meryemin oğlu İsa'ya beyineler verdik ve onu ruhülkudüs ile te'yit eyledik, ya artık size nefislerinizin

hoşlanmayacağı bir emr ile bir Peygamber geldikçe her defasında kafa tutarsınız kibrinize dokunduğu için

kimine yalan der kimini öldürür müsünüz? 87

87. ﴿﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ ﴿﴾ «واو» kasem için, «لام» cevabı, «

قد» harfi tahkiktir ki «وَاللَّهُ لَقَدْ» demektir. Yani namı üluhiyete kasem olsun ki muhakkak biz

azimüşşan Musaya

Sh:»405

o kitabı' Beni İsrailin berveçhibalâ ahkâmını nakzedegeldikleri Tevratı verdik

﴿وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ﴾ ve arkasından onun izinde ve aynı şeriatle memur nice

Peygamberler daha gönderdik -ki bunlar Yuşâ, İsmuîl, Şem'un, Davut, Süleyman, Şa'ya, Armiya, Uzeyr,

Hazkıl, İlyas, El'yesa, Yunus, Zekeriyya, Yahya aleyhimüsselâm ve sair Enbiyadır.

﴿وَأَتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ﴾ hem İsabni Meryeme beyyineler

verdik.-

BEYYİNE, gün gibi gayet açık, vazih ve celi, manasına vasfiyetten ismiyete menkul bir kelimedir ki

kendisi gayet açık ve aşikâr olan ve bir davayı açık bir surette isbat eden yani kendi beyyin, gayrı mübeyyin

olan delili vazih demektir. Peygamberlerin mucizeleri bu kabildendir, binaenaleyh İsanın beyyineleri,

nübüvvetini vazihan gösteren açık mucizeleri demek olur ki tafsilâtı ileride zikrolunacaktır.

«İSA», Süryanîce «İşû» dur. Nitekim bazı Hıristiyanlar «Yesû» Firenkler «Jezû» derler. Bunun ismi mensubu olan «Jezvit» «İsevî» tabiri aharle «Yesuî» demek ise de Katolik Papaslarının cemiyeti mahsusalarına alem olmuştur ki lisanımızda «Cizvit» tabir olunur.

MERYEM, Süryanîde hâdim manasınadır. Arapça kadınlarda Meryem, erkeklerdeki zir gibi bir manaya kullanılır zir, kadınlara ihtilâti ve ziyareti çok olan erkek demektir. Nitekim Arap şairi Rû'benin:

قلت لزير لم تصله مريمه ضليل اهواء الصباء تندمه

beyti bu manalar ile müfesserdir ki biz «Meryem dudu» deriz.

Hazreti Musadan sonraki Peygamberler miyanında Hazreti İsanın bilhassa ismile zikredilmesi dini İsevînin Tevrattaki bazı ahkâmı nasih bir hususiyeti haiz olması

hasebiledir ki bu cihetle Nasraniyet Museviyetten başka bir din olmuştur.

İsaya bu beyinatı verdikten başka ﴿وَأَيَّدَنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ﴾ bir de onu ruhulkudüs

ile teyid-ü takviye ettik.- Ragıbın tarifine göre ruh, esasen hayvanın öyle bir cüzü'dür ki hayat bununla hasıl

olur ilah... Ruh ile nefis bir midir değil midir? Bunda da uzun uzadıya ihtilâflar vaki olmuştur. Nefis her

halde (ben) dediğim şeydir. Fakat ruh da bu mudur? Bunun bu âleti midir? Bu bapta hususî tasnifler

yapılmıştır ki «وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ» âyetinde inşaallah mümkün olan izahata destres

oluruz. Şimdilik şu kadar söyleyelim ki ötedenberi mahiyet ruh hakkında söz söyleyenler bunu başlıca üç

noktai nazardan düşünmüşlerdir. Hareket, hayat, idrak. Evvelâ, ruh bizzat bir mebdei hareket olârak

tasavvur edilmiştir. Bizzat tahrik eden her muharrik bir ruh ve bizzat vaki olan her hareket bir eseri ruhdur.

Buna göre hiç bir hareket tasavvur olunamaz ki bir ruh ile alâkadar olmasın. Şu kadar ki bizzat müteharrik

olanlar bizzat, bilvasıta müteharrik olanlar da bilvasıta bir ruhu muharrike istinat eder. Bu manaca ruh,

alel'itlak kuvvet müradifi demektir, basit olsun, zülvcuh olsun, şuurî olsun, lâşuurî olsun, iradî olsun, lâiradî

olsun, zatî olan her muharrik kuvvet bir ruhtur. Frenkler tarihi edyan kitaplarında bu mezhebe «

آنمیزم» namını vermişlerdir. Lâkin ruhun bu manası umumî değildir. Bu hareketi, hareketi iradiyeye

tahsis edecek olursak o zaman ikinci ve üçüncü manalara müradif veya müsavi veya onlardan ahas bir

ruhı amelî ve ahlâkî manası ifade etmiş olur. Çünkü hareketi iradiye, hayat ve idrak ile müterafık veya onlardan ehastr.

Sâniyen ruh bir meb'dei hayat olarak tasavvur olunmuştur ki bu evvelkinden ehastr. Zira hareketi zatiye meb'dei hayatın şeraitinden biridir. Her hayatta bir hareketi zatiye vardır. Fakat burada hayattan murat hayatı

Sh:»407

hayvanîdir. Çünkü hayatı nebatîye hayat ıtlakı tevatu' tarikile değildir. Zira hayatı nebatîde kütleî hareketi zatiye yoktur. Ve en meşhur manasile ruh denilince işbu mebdei hayat manası anlaşılır ve ruh bizatihi mevcut ve lizatihi hay bir meb'de olmak üzere tarif olunur ki Ragıp da bunu ifade etmiş demektir.

Salisen ruh, gerek cüz'î ve gerek küllî bir meb'dei idrak olmak üzere mülâhaza olunmuştur ki bu da ikinciden ehastr. Zira hayat idrakin şeraitinden biridir. Veya idrak meratibine göre hayatın bir eseridir.

Demek ki her ruhı müdrük, hay ve her hay, muharrik bizzattır. Lâkin her muharrik veya müteharrik bizzat,

zihayat olmak lâzım gelmiyeceği gibi her zihayatın da bir ruhi müdrik sahibi olması cayı nazardır. Bu surette ruh veya ziruh denildiği zaman ilk mertebeli şuurdan akla ve kuvvei kudsiyeye varıncaya kadar mütefavit meratibe mütehammil olan ve vücudun asıl ve zillî bir ikiliğini tazammun eyliyen şuur ve idrak mebdei kastedilir ki bazılarınca irade ve tahriki zatî buna müteferri olur. Maamafih hiss-ü şuur, ruhun en umumî mümeyyizi olmakla beraber irade ve tahrikin yalnız şuura terettübü cayı nazardır. Bu takdirde akıl, ruhun ekmele sureti olmuş olacaktır. Halbuki iradenin şuur veya akıl ile terafuku teslim olursa bile vücutta onlardan mütemayiz bir kıymeti mahsusası bulunduğunda şüphe yoktur. Akla mahkûm iradeler bulunduğu gibi şehvat-ü hissiyata mahkûm nice akıllar da vardır. Binaenaleyh ruh denildiği zaman hiss-ü şuur, akl-ü idrak kuvvelerinden başka irade, kudret gibi evsafı dahi haiz daha cem'iyetli bir mebdei cevherî anlaşılmalıdır. Lâzım gelir ve filvaki İlmî ruhtan bahsedenler, ruhun nazarî, amelî melekâtını nazarı dikkate almağa mecbur olmuşlardır. Asrı hazır İlmî ruh kitaplarında şuur, ruhun en umumî hâdisesi addolunmakla beraber kuvayı ruh, elem-ü lezzet, mahabbet-ü nefret gibi

Sh:»408

kuvvei hissiye idrakât, tasavvurat ve efkâr gibi kuvvei zihniye ve akliye, irade gibi kuvvei muharrike ve

ameliye olmak üzere başlıca üç kuvvenin mebdei olarak mülâhaza olunmaktadır. O halde manayı ehassile ruh denilirken hareketi zatiye daha doğrusu tahriki zafî, hayat, idrak haysiyetlerinin üçü birden mülâhaza olunmak daha muvafıktır. Yani ruh, lizatîhi muharrik, lizatîhi zihayat, lizatîhi müdrik bir mevcuttur. Eğer vasattaki hayat kelimesi sade bir manayı kimyevî ile ahz edilmeyip de bu üçünün mümessili olarak ahzedilirse bizatîhi mevcut ve lizatîhi hay ta'rifi aynı manayı ifade ederek manayı ehassile ruhun edna mertebesini göstermiş olur. Filvaki biz hassas hayvanatı mütekâmilede ve bilhassa nefsi insanîde bu üçünün birleştiğini görüyoruz. Binaenaleyh meşhur-ü mütearef olduğu üzere ruhun ekallî ma'nası hayat ile mülâhaza edilir ve her kuvvete ruh denilmez, manayı hayat ne kadar yükselirse ma'nayı ruh da o nisbette yükselmiş olur. Daha doğrusu ruh ne nisbette yükselirse ma'nayı hayat da o nisbette yükselir ve tahassus eder.

Ma'nayı eammiyle ruhun, atıl bizatîhi olan maddeye tekabülü zahirdir. Maddei ulâ ruhsuz bulunabilir fakat bu ma'naca ruhsuz bir cisim var mıdır? Bu münakaşa edilebilirse de maddei ulâdan mürekkep olan her cisim, terhib-ü te'lifi noktai nazarından bizzat bir kuvvete, bir mebdei harekete sahip olmak lâzım geleceğinden her cisimde eam ma'nasıyla bir ruh var demektir. Fakat ma'nayı mutavassıt veya ehassiyile ruhsuz cisimlerin vücudunda iştibah etmeyiz. Nitekim nice ziruhların ruhlarından mufarakat ederek

öldükleri meşhudumuzdur. Demek ruhun cisimden infikâkiyle temayüzü şüphe edilecek birşey değildir.

Fakat esas itibariyle ruhun hakikati cevheriyesi, cismin hakikati cevheriyesinden büsbütün mütemayiz

olarak âlemde iki cins cevher var mıdır? Yoksa cevheri cisim, cevheri ruha veyahut cevheri ruh, cevheri

cisme raci olmak üzere yal-

Sh:»409

nız bir cins cevher mi vardır? Yani fezayı âlemden cevheri ecsamın büsbütün kaldırıldığı farz olunursa ervah

dahi kalkar mı? Yahut bilâkis cevheri ruh kalkmış olsa ecsam da kalkmış olur mu? Yoksa birisi diğerinden

ayrı olarak kalabilir mi? Ulûmi hikemiyede her birinin taraftarı bulunan bu muhtelif nazariyelerden şimdilik

kat'ı nazar ederek şunu derpiş edelim ki ruhun hakikati cinsiyesi her ne olursa olsun hakaiki neviyesi ve

hattâ nev'i vahit içinde meratibi muhtelifesi bulunduğu şüphesizdir. İnsanların diğer hayvanlardan farkı

ruhlarının hakikati nev'iyeleri dolayısıyla olduğu gibi efrat ve sunufi beşer arasındaki fark da lâakal meratip

farkının kesretini göstermektedir. Alelûmum Enbiyai kiram ise derece farklarıyla beraber kıssai Ademden

anlaşıldığı üzere fitrati ulâya nazaran nev'iyeti beşeriye dahilinde haizi niyabeti ilâhîye olmuş yüksek bir

mertebei ruhun mazharı te'yididirler. O suretle ki adeta mafevkannevi addedilebilecek bir temayüzleri

vardır. Bu te'yid-ü temayüz, kâh ilm-ü idrak haysiyetinden ve kâh kudreti tasarruf ifade eden tahrik-ü irade haysiyetinden ve kâh her ikisile olmak üzere muhtelif meratıpte tecelli eder ki her biri beşerin mutad olan ruh nev'isinden mütemayiz olmakla harikulâde bir haysiyeti haiz olur. Ve bu harikulâdelerdir ki o Enbiyanın muhtelif meratıpte mucizelerini teşkil ederler. Bunun için ulumı Enbiyada aklı beşerin hasbettekerrür mutad olan ulûm ve idrakâtı fevkında bir ilim, tasarrufatı Enbiyada da yine mutad olan sınaatı beşeriye fevkında bir kudret-ü irade zuhur edegelmiştir. Bunun için ruhların bizzat izafeti ilâhiyeye müntehi olan mutad ve gayri mutad bütün kuvvelerini enva ve meratibini nazarı mülâhazaya almıyanlar veya alamıyanlar ve bu suretle ruhun en yüksek mertebesini aklı adî halinde mülâhaza ederek harika denilen hâdisatı garibe ve nadireyi daima mutad olan aklı adî mıkıyasile halletmeğe çalışanlar, mucizatı

Sh:»410

Enbiya karşısında hep inkâr-ü te'vil vadisine sapmışlardır. Diğer bir kısım insanlar da vardır ki mucizat nazariyesine sarılarak alelumum aklın ve ulûmı nev'iyenin hükmünü iskata çalışmışlardır. Bunların biri ifrat biri tefrittir. Ne alelittlak ittırad-ü tekerrür kanununa dayanarak kavanini hılkati ulûm-u fûnuni mutade hududuna hasr etmeğe hak vardır, ne de yalnız harikalara dayanarak ulum-ü fûnuni müstekırreyi

keenlemyekün addetmeğe hak vardır. Bir taraftan keşfiyatı cedide ile hîtai fûnunun ilâ gayrinnihaye kabili tevessü olduğu inkâr olunamaz. Diğer taraftan da akli adî ile ulûm-ü fûnuni müstekirrenin hiç bir zaman kabili ihmal olmıyan bazı hakaiki ezeliyeyi muhtevi buldukları da inkâr edilemez ki ezcümle illiyet ve tenakuz kanunları bu cümledendir. İlmîyet daha ziyade ittirat kanunlarının hükmüne racidir. Lâkin âlemde alelittlak tahavvül dahi bir kanunı ilmîdir. Halbuki her tahavvül ilk vukuunda ittirat kanununa karşı bir harika ifade eder. Bunun için imanı ilmî mayetinde imanı i'cazın irade noktai nazarından mühim bir kıymeti vardır. Çok zamanlar görülür ki ilmî adamların hududı ittirat haricindeki ameliyatta iradeleri zayıf ve hattâ mefkut olur. Buna mukabil hiç bir mıkyası ilmî bilmiyen bazı cahiller ulemanın muvaffak olamadığı işleri yapabilecek iradeler izhar ederler. Bu nokta ilmen binnazariye sabittir ve fakat tatbikatı ameliyesi ilmîyetten hariç bir hasısai ameliyeye mütevakkıftır ki bu da harikaya iman hasletine raci olur. Dini islâm bu hakikati tesbit ve ahlâkiyeti istikmal etmek için muhkematı ilmîye-vü akliye ile beraber imanı lâzımgelen mucizat bürhanlarını da göstermiştir. Bu sebeple hakikî din adamlarının ilmîyeti, iradiyetini zayıflandırmaz; o, sahai ilimde ilmî, ahvali fevkalâde de ise i'caza inanmış iradî bir adamdır. Adî insanların sevindikleri noktada onun korktuğu, nasın me'yus olup ağladıkları noktalarda

onun ümide revaç verdiği cihetler bulunur. Hasılı ruhi beşerden ye's-ü füturî izale etmek için i'cazın pek büyük bir te'siri vardır. Sırf aklî ve mantikî düşüncelerin yeisten başka bir şey göremedikleri muzlim dakikalarda hârika imanı, hicran günlerinde parlıyan nuru aşk gibi azm-ü iradenin bütün yeislerini silmeğe kâfi gelebilir. Fakat şurası unutulmamak lâzımgelir ki isminin de delâlet ettiği veçhile hârika imanı bir düsturî küllî ittihaz edilmemek ıktıza eder. Asıl, imanı aklî ve harekâtı ilmiyedir. Ne ilme ne dine ehemmiyet vermiyerek her lâhza hârika peşinde koşanlar ve daima ibda fikrile yaşamak istiyenler hiç bir zaman iptidâilikten çıkmıyacak ve beynelbeşer hiç bir rabıta bırakmıyacak derecede cahil, dâil-ü mudil kalırlar.

Buna binaendir ki mucizatı Kur'an, mucizatı sairenin fevkındadır. Ve işte ervahı Enbiya mertebelerine göre bu iki cihetle hususî bir surette mazharı te'yidatı rabbaniye olmuşlardır. Bu te'yidatın alâimi zahiresinden biri de ahlâkiyetleridir. Ruhı nübüvvet ismeti ahlâkiyeye maliktir. Bu sebeple dini islâm noktai nazarından Enbiyanın hepsi rezaili ahlâkiyeden müberradırlar. Gerçi hasbelbeşeriye bazan zelle ve hatanın suduru mümkindir. Fakat bunda ısrar ve istikrar yoktur. Avni ilâhî ile derhal tashih edilir. Biz eldeki Tevrat ve İncil nüshalarında Enbiyai salifeye isnat edilen gayri ahlâkî bazı fücür ve kabayihin tahrifat cümlesinden olduğunda iştibah etmeyiz. Cenabıhak ervahı Enbiyaya meratibi muhtelifede isnat ettiği bu te'yidata Hazreti

İsa hakkında bilhassa « **وَإِيْدِنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ** » fıkrasile bir hususiyet vermiştir. İsebni

Meryem envai ervahtan bilhassa ruhulkudüs ile müeyyet olmuştur. Bu gösterir ki ruhulkudüs' şahsiyeti İsanın cüz'ü değil onun müeyyididir. Binaenaleyh Nasaranın ruhulkudüsü şahsiyeti İseviye de dahil bir uknumi zatî olarak tasavvur etmeleri batıldır.

Acaba ruhulkudüsten mürat nedir? «Ruhulkudüs

Sh:»412

kelime itibarile fevkal'âde temizlik, taharet ve nezahet, yahut bereket ruhu, yahut ruhi mukaddes demek ise de mâsadaında müfessirîn bir kaç rivayet nakletmişlerdir.

1- Mücahit ve Rebiin beyanına göre «elkudüs», «elkuddus» gibi esmai ilâhîyedendir. Binaenaleyh ruhulkudüs ruhullah demek olabilir. Nitekim bu te'yid dolayısıyla Hazreti İsa'ya «ruhullah» dahi denilir.

2- İbni Abbastan bir rivayete göre burada «ruhulkudüs» Allahın ismi a'zamıdır ki Hazreti İsa bununla mevtayı ihya ederdi.

3- İncildir, nitekim «وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا» ayeti

kerimesinde Kur'ana dahi ruh itlak edilmiştir.

4- Katade, Süddi, Dahhak ve Rebiin beyanına ve ibni Abbastan diğer rivayete göre ruhulkudüs

Cebraildir. Ve buna esahhi akval demişlerdir. Çünkü Resulûllah Efendimiz Hassan ibni Sabit radiyallahü

anhe bir kerre «أُهَجُّ قُرَيْشًا وَرُوحَ الْقُدُسِ مَعَكَ» = Kureyşi hecvet ruhulkudüs

seninledir.» buyurduğu gibi diğer bir defasında da «وَجِبْرِيلُ مَعَكَ» Cebrail sizinledir»

buyurmuştur. Demek ki Ruhulkudüs Cebrailin «Ruhi emin gibi diğer bir ismidir. Nitekim Hazreti Hassan

dahi:

وجبريل رسول الله فينا وروح القدس ليس له كفاء

beytinde = Allahın Resülü olan Cibril bizdedir, o ruhulkudüsün ise küfvü yoktur» diyerek ruhulkudüsün

Cibril olduğunu göstermiştir. Cebraille ruhullah dahi denilmesi, diğer bir ismi ilâhî ile ruhulkudüsün de aynı

manaya olduğunu te'yit eder.

Lisanı Kur'ana ait bu nukulü lûgaviye karşısında ruhulkudüs Cebrail demek olduğu anlaşılır. Lâkin bu

takdirde şu sual hatıra gelir: Cebrail Hazreti İsadın başka Enbiyai ızama de nazil olduğu halde burada «

وَإِيْدِنَاهُ بِرُوحِ الْقُدْسِ» fıkrasında zamire Hazreti Musa bile iştirak

ettirilmiyerek

Sh:»413

Hazreti İsaye tahsisinin ma'nası nedir? Bundan ruhulkudüsün Cebrailden başka bir ruhi mahsus olduğu

anlaşılmaz mı? Müfessirinin beyanına göre cevap, hayır; bu tahsisin veçhi şudur: Cebrailin Hazreti İsaye

başka bir ihtisası vardır ki diğer Enbiyada bunun misli yoktur. Çünkü Hazreti Meryeme onun vilâdetini tebşir

eden odur. İsa onun nefhile doğmuş ve onun terbiye ve te'yidile büyümüş, her nereye gittiyse beraberinde

gitmiştir. Nitekim surei Meryemde «فَارْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا»

buyurulmuştur ki «ruhana» ruhullah, ruhulkudüs, Cebrail demektir.

Bundan başka malûmdur ki Beni İsrailin Hazreti İsa ve validesi hakkında ismet-ü kudsiyetlerine muhalif

sözler söylemiş olmaları ve burada hitap dahi bilhassa onlara olduğu cihetle tahsis için değil, bilhassa onlara karşı Hazreti İsayı tenzih için bu teyidat sureti hususiyede zikredilmiş ve bundan dolayı taharete delâlet eden «ruhulkudüs» ismi tercih buyurulmuştur. Şunu da ıhtar etmek lâzım gelir ki İsa ruhulkudüs ile müeyyettir fakat ruhulkudüs ile müeyyet olan yalnız İsa değildir. «

قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ

buyurulduğu veçhile Resulûllahe Kur'anı indiren de ruhulkudüstür. Halbuki Kur'anı indiren Cebrildir demek ki ruhulkudüs Cibril, Cibril ruhulkudüstür. Kuvveti noktai nazarından Cibril ismet-ü nezaheti noktai nazarından ruhulkudüstür.

İşte ey Beni İsrail, Allah tealânın Peygamber ve kitap göndermesi emsalsiz bir şey değil ötedenberi cari bir sünneti ilâhiyedir. Ve zikrolunduğu üzere bilhassa size Hazreti Musadan Hazreti İsaya kadar bunca Peygamberler göndermiş ve

﴿افْكُلْمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَىٰ أَنْفُسُكُمْ﴾ ya artık size nefsinizin hevasına uymıyan emri ilâhî ile yeni bir Resul geldikçe ﴿اسْتَكْبَرْتُمْ﴾ ona tabi olmayı kibrinize yediremeyip kafa tutacaksınız da ﴿فَفَرِّقَا كَذَّبْتُمْ﴾ o Peygamberle-

rin bir kısmını tekzip edecek, ﴿وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ﴾ bir kısmını da tekzip ile iktifa etmeyip

Zekeriya, Yahya vesaire gibi -öldürecek misiniz?- yok artık o meydanı bulamayacaksınız. Bunda ise

aleyhissalâtü vesselâm Efendimizi dahi katletmek azminde bulduklarına sarih bir işaret vardır. İstifham,

bunu yüzlerine çarpmak üzere tevbih-ü takri' içindir.

Bunlar, haklarında nazil olan bütün o güzel nasihatlere, davetlere, acı tatlı ihtarlara, tebşirlere, inzarlara,

taltiflere, tekdirlere karşı bakınız ne dediler:

﴿٨٨﴾ وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا
مَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٩﴾ وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِمَا
مَعَهُمْ وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا
جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٩٠﴾
بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ بَغْيًا أَنْ
يُنزَلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ فَبَاؤُوا بِغَضَبٍ عَلَى
غَضَبٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿٩١﴾

Sh:»415

Meali Şerifi

"Bizim dediler: kalblerimiz gılıfıdır", öyle değil kâfirlikleri sebeble Allah onları lânetledi onun için az, pek az imana gelirler 88 Yanlarındakini tasdiklamak üzere onlara Allah tarafından bir kitab gelince önceden küfredenlere karşı istimdad edib dururlarken o tanıdıkları kendilerine gelince tuttular ona küfrettiler imdi Allahın lâneti kâfirlerin boynuna 89 Ne çirkindir o kendilerini sattıkları ki; Allahın kullarından dilediğine kendi fadlından vahiy indirmesine bağyederek, Allah ne indirdise hepsine küfrettiler de gadab üstüne gadaba değıdiler ve o kâfirler için mühin bir azab var 90

GULF, ağlefin cem'i, ağlef, gulfe veya gılâfdan kabuklu yani sünnetsiz veyahut gılıflı demektir ki burada «kaşerli, kaşerlenmiş» mealindedir.

Hasılı bunlar 88. ﴿وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ﴾ bizim kalblerimiz gılıflı yani kaşerlidir,

kabukludur dediler ve bununla daveti Muhammediye ve irşadati Kur'aniyeye karşı kalblerinin kapalı

olduğunu ve bunları dinlemeğe, anlamağa yanaşmak niyetinde olmadıklarını lisanı istihfaf ile söylemek ve

hidayeti ilâhiyeden müstağni bulduklarını iddia suretile iftihar etmek istediler ﴿بَل﴾ hayır iş öyle

değil belki ﴿لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ﴾ küfürleri sebeble Allah onları lânetledi, babı

rahmetinden tardetti «

خَتَمَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَعَلَىٰ سَمْعِهِمْ وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ ﴿فَقَلِيلًا مَّا﴾ onun için bunlar az, pek az
﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ hükmü tecelli eyledi

﴿يَوْمِنُونَ﴾ iman ederler:- bâlâda «

يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِكُمْ
﴿بِعَهْدِي أَوْفِ بِعَهْدِكُمْ﴾ âyâtı muhkemesile yapılan o büyük ve lâtif davetler ve onu takip

eden yüksek ihtarat karşısında bunların nihayet « قُلُوبُنَا غُلْفٌ » diye inat ve istikbar etmeleri iftihar

edecek bir

Sh:»416

sebepten değil sırf mel'unluklarından nâşidir. Nasıl mel'un olmasınlar ki 89.

﴿وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾ vaktaki onlara Allah tarafından yeni ve

büyük bir kitab ﴿مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ﴾ yanlarında bulunan ve sizi ahır zaman Peygamberi

kurtaracaktır diyen Tevratı tekzip değil, kitabullahtır, verdiği haberler hakdır diye tasdik eden bir kitab: ya'ni

Kur'an geldi ﴿وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ﴾ bundan evvel ise bunlar

﴿يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ ehli küfre ya'ni Arab müşriklerine bunun

geleceğini açıyorlar ve bu sayede onlara karşı fütuhat talebinde bulunuyorlardı: «

اللَّهُمَّ انصُرْنَا بِالنَّبِيِّ الْمَبْعُوثِ فِي آخِرِ الزَّمَانِ الَّذِي نَجِدُ
نَعْتَهُ فِي التَّوْرَةِ = ilahı!. Tevratı evsafını bulduğumuz âhir zaman Peygamberile bize nusrat

ihşan et» diye dua ve istimdât ediyorlar ve müşriklere «

فَقَدْ أَظَلَّ زَمَانُ نَبِيٍّ يَخْرُجُ بِتَصَدِيقِ مَا قُلْنَا فَانْقَتَلَكُمْ مَعَهُ قَتْلَ
عَادٍ وَارَمَ = bizim söylediğimizi tasdik ederek çıkacak olan Peygamberin zamanı geldi, gölgesi bastı,

biz onunla beraber sizi Ad ve İrem gibi katledeceğiz» diyorlardı.

İbni Abbas, Katade, Süddi demişlerdir ki Resulullah Efendimizin bi'setinden evvel Beni Kureyza ve beni

Nadîr Yehudîleri Evs ve Hazreç kabilelerine karşı onunla istifhâh ederlerdi ve bu âyet bunlar hakkında nazil

olmuştur.

﴿فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا﴾ o
Vaktaki Kur'anı azimüşşan onlara böyle bir halde geldi

﴿كَفَرُوا بِهِ﴾ bunlar ona küfrettiler, tanımaz oldular.
tanıdıkları kendilerine gelince

﴿فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾ Allahın lâneti de bütün kafirlere. Bunun için bunlar,
me'lun oldular. 90.

﴿بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ﴾ bunların kendilerini sattıkları şey ne
kadar fena, ne

Sh:»417

﴿أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ﴾ ki Allahın inzal buyurduğu mübarek
kadar çirkindir!

kitaba, risaleti Ahmediyeye küfr etmeleri hem de pek alçak, pek rezilâne bir sebeble küfretmeleridir. Bilir

misiniz bunlar buna niçin küfrettiler?

﴿بَغْيًا أَنْ يَنْزِلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ﴾

Allahın kullarından dilediği bir kuluna, mahzı fadl-ü kereminden, peyderpey nimet indirmesine, onu âhir

zaman Peygamberi yapmasına karşı bagyen, yani o nübüvvetin doğrudan doğru kendilerine indirilmesini

istediklerinden bu Peygamber bizden, bizim ırkımızdan değil diye sırf hodgâmlık ve hased saikasile küfr

ettiler ve önce o Peygamber gelecektir, gelmek üzeredir.. Biz onunla fütuhat yapacağız deyip dururken

insanlıktan çıktılar. Söylediklerimiz yalanmış dediler, kendilerini böyle bir küfre sattılar, sattılar da

﴿فَبَاؤُا بِغَضَبِ عَلٰى غَضَبِ﴾ mukaddema mahkûm oldukları gadabdan halâs

olacakları bir sırada döndüler dolaştılar, gadab üzerine gadaba müstahik oldular, vaktile kendilerini Âli

Firavnin sui azabından kurtaran ve bu suretle büyük bir imtihana çeken Cenabı Allah, onları âlemlerin

üzerine geçirmiş iken onlar bu fazaili kendilerine celbeden Enbiyayı iptida tekzip, sonra katl ede ede

neticei imtihânda dönüp dolaşıp, Allahın gadabına uğramışlar, nimetleri gitmiş, vatanları, devletleri

mahvolmuş, kendileri, şu, bu milletin tahtı mahkûmiyetinde zillet ve meskenete düşmüş, nihayet ellerindeki

kitabın hükmünce bir ümitleri kalmış idi ki o da Hazreti Musaya benzeyen ve onları kel'evvel bu gadabdan

bu zillet ve meskenetten kurtaracak olan Âhır zaman Peygamberine iman ve ittiba etmeleri idi. Bu ümit ile

yaşarken ve müşriklere karşı istiftah ve iftihar ederken tam o Peygamber gelip aradıkları ellerine geçtiği ve

yanlarındaki kitabın hükmü olan bu ümitlerini tahakkuk ettir-

Sh:»418

mek için Kur'anı azimüşşan kendilerini «

﴿وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أَوْفِ بِعَهْدِكُمْ﴾ ﴿وَأَمِنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا﴾

﴿لِمَا مَعَكُمْ﴾ diye emri ilâhîye davet eylediği sırada sırf hased saikasıyla sözlerinden döndüler,

vakti geldi dedikleri Peygambere, hayır bekledimiz bu değilmiş, onun vakti gelmemiş imiş, bu bizden değil,

Araptıdır diyerek küfrettiler, tıpkı Hazreti Ademe karşı İblisin yaptığı gibi istikbar eylediler, Allahın

emirlerine, davetlerine « قُلُوبَنَا غُلْفٌ » dediler ve bu küfrü yaparken kendi sözlerini ve ellerindeki

kitabın o yegâne ümidi veren hukmünü cerh-ü tekzip etmek suretile kendi kendilerini terzil eylediler. Hasılı

bu bazirgânlar kendilerini bu kadar fena bir küfre sattılar ve bundan dolayı eski gadap üzerine tekrar bir

gadaba daha lâyük ve müstahik oldular ﴿وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُّهِينٌ﴾ filvaki kâfirlerin

hakkı da mühin, yani ihanetkâr, hakaretamiz, zilletli bir azabdır -bunlar öyle kâfirlerdir ki Allaha,

Peygambere, hattâ kendilerine kavlen ve fi'len küfredeler de bununla beraber bir de yalan yere imandan

dem vururlar. Şöyle ki:

﴿٩١﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمِ امْنُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا نُوْمِنُ بِمَا
أُنزِلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَاءَهُ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْ
قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِيَاءَ اللَّهِ مِنْ قَبْلُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٩٢﴾
وَلَقَدْ جَاءَكُمْ مُوسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ
وَإِنَّكُمْ ظَالِمُونَ ﴿٩٣﴾

﴿٩٣﴾ وَاذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا
مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاَسْمَعُوا قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأَشْرَبُوا فِي
قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ إِيمَانُكُمْ أَنْ
كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿﴾

Meali Şerif

"Allah ne indirdi ise iman edin" denildiği zaman da onlara "biz kendimize indirilen iman ederiz" derler de ötekine küfredeler, halbuki beraberlerindeki tasdik edecek hakk o, ya, de: İman ediyordunuz da niçin Allahın peygamberlerini öldürüyordunuz? 91 Celâlim hakkı için Musa size beyyinelerle gelmişti de arkasından tutunuz danaya taptınız siz o zalimlersiniz 92 Bir vakit size verdiğimiz kitabı kuvvetle tutun ve dinleyin diye Turu tepenize kaldırıp misakinizi aldık, dinledik isyan ettik dediler, ve küfürleriyle danayı kalblerinde iliklerine işlettiler, eğer, de: sizler mü'minlerseniz imanınız size ne çirkin şeyler emrediyor?

91. ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُم بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ﴾ Balâda beyan olunduğu üzere

Allahın her inzal buyurduğuna iman ediniz denildiği zaman bunlara

﴿قَالُوا نُوْمِنُ بِمَا أَنْزَلَ عَلَيْنَا﴾ biz, bize inzal olunana iman ederiz derler de

﴿وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَاءَهُ﴾ ve maadasına küfredeler, ﴿وَهُوَ الْحَقُّ﴾ halbuki hak

o hem de ﴿مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْ﴾ beraberlerindeki musaddık olmak üzere hak odur, o

maadadır -böyle iken yine ona küfredeler.- İmanın hedefi hak ve hak nerede bulunsa, her nereye nazil

olsa yine hak iken hem kendilerindekinin

Sh:»420

hakkiyeti ancak berikinin tasdikiyle tebeyyün edecek iken bunlar kendilerindekinden başka hiç bir şeye

hak dahi olsa inanmazlar. Âlemde hakperest olmiyanların hepsi de böyledir. Onlar için iman sözü bir

nefsaniyet işidir. İnanacakları bir şeyde mutlaka kendilerini görmek isterler. Meselâ kendilerinin olmiyan

âlime âlim demezler, kendilerinden olmiyan Peygambere Peygamber demezler, deseler bile bizim

Peygamberimiz değil derler, sırf bu yüzden Ahır zaman Peygamberine ve ona nazil olan kitabı hakka bizim tarafımızdan, bizim lisanımızdan değildir, o Arab Peygamberidir, Arab kitabıdır diye husumet bile ederler.

Beşeriyeti tefrikaya düşüren, insanlığı şirk-ü cidal içinde yüzdüren, hakka karşı kuvvet ile, mükâbere ve safсата ile, türlü türlü mel'anet ve şeytanet ile hücum eden ve ettiren hep bu nefsanîyet, hep bu kibir hep bu

hodgâmlıktır ki Hazreti Adem kıssasında İblis kıssası tamamen bunu temsil eder. Bunların önünde

kendilerini ehli din, ehli kitab, ehli iman gibi göstermek isteyen Yehudiler vardır. Bunlar nihayet izafî bir iman

iddia ederler. Biz ancak bize inzal olunana iman ederiz derler, başkasına küfrederek. Fakat Cenabıallah

gösteriyor ki bunların bu izafî iman davaları da yalandır. Çünkü bunlar kendilerindeki kendilerince esas

ittihaz olunan müsellemler bir hakikati tasdik ve te'yideden bir hakkı da doğrudan doğru bize nazil olmadı diye

redd-ü inkâr ederler. Meselâ Tevratın balâda beyan olunduğu üzere bir takım ihbaratı ve ahkâmı esasiyesi

var ve bu miyanda Hazreti Musaya benzer bir Ahır zaman Peygamberinin geleceği ve Beni İsrailin «

فَإِذَا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ» ahdi mucebince ona ittiba etmek

şartıyla kurtulacağı haber verilmiş ve bu babta mukaddema kendilerinden misak da alınmış ve zamanı

gelince bu misak mucebince kendileri tarafından kemali iftihar ile bu hakikat neşr-ü işaa da edilmişken,

Kur'an gelip de Tevrat haklı, bu haberler,

Sh:»421

bu kıssalar, bu va'dler doğrudur diye onu tasdik ve mucebince tarafı ilâhîden «ya Beni İsrail haydi vaktile

size verdiğim nimetlerimi yad eyleyin ve bana verdiğiniz ahdi ifa edin de bende size verdiğim halâs ahdini

ifa edeyim « وَأَمِنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ » emirlerini tebliğ edince

mahza Tevratı tasdik ve te'yide ma'tuf olan bu evamiri ilâhîyeyi redd-ü inkâra kalkıştılar «

« نُوْمِنُ بِمَا أُنزِلَ عَلَيْنَا » diye bir « قُلُوبِنَا غُلْفٌ » dediler de bütün bunlarla beraber

de izafî bir iman davası tutturuyorlar, şimdi siz böylemi diyorsunuz? Öyle ise size nazil olmuş bulunan

Tevrata ve ona hakır diyen Kur'ana inanınız dersiniz dönerler, onu da redd-ü inkâr ederler, demek ki

bunların « نُوْمِنُ بِمَا أُنزِلَ عَلَيْنَا » davası da yalandır. Bunlar başkasına nazil olan hakkı

inkâr etmek için kendilerine nazil olmuş ve taraflarından neşr-ü işaa edilmiş bulunanı da redd-ü inkâr

ediyorlar, tenakuzdan kurtulmuyorlar, artık bu safsatacılar da velev izafî olsun iman tasavvur olunabilir mi?

Bundan başka daha vazih olmak için

﴿ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِيَاءَ اللَّهِ مِنْ قَبْلُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴾

bunlara de ki: Siz dediğiniz de sadık yani kendinize inzal edilene inanır olsanız bundan evvel Allahın

Peygamberlerini katleder miydiniz? Sadıksanız onları niçin katlettiniz? -Peygamber öldürmek küfri mahız

değil midir? Tevrat bunu haram kılmamış mı? Alehusus Zekeriya, Yahya vesaire gibi öldürdüğünüz

Peygamberler hep sizin değil midiler? Daha evveline bakalım: 92.

﴿وَلَقَدْ جَاءَكُمْ مُوسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ﴾ Alimallah size Musa biyyenelerle, iyan, beyan

mucizelerle geldi ﴿ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ﴾ sonra da siz onun arkasından

tuttunuz buzağıya tapdınız ﴿وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ﴾ siz böyle zalimlersiniz -ey zalimler siz o zaman

mı kendinize inzal olunana iman ettiniz? o beyinelerden birini yine hatırlatılıp:

93.

﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ
بِقُوَّةٍ وَاسْمَعُوا﴾

Sh:»422

hani size verdiğimiz kitabı ve onun ahkâmını kuvvetle, ciddiyet ve ihtimam ile tutunuz ve dinleyiniz diye Tur

dağını tepenize kaldırarak misakinizi zorla almıştık -koca bir dağın şemsiye gibi baş üzerinde tehdid etmesi

ne büyük mucize idi? Fakat dinlediler mi? Buna karşı ﴿قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا﴾

gönüllerinden işittik ve isyan ettik dediler

﴿وَأَشْرَبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ﴾ küfürleriyle kalberinde buzağı sevdası

iliklerine işlemişti demek ki o zaman bile kendilerine indirilene iman etmemişlerdi ﴿قُلْ﴾ sen bunlara

şöyle şöyle ﴿بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ إِيمَانُكُمْ إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ Eğer siz

mü'min iseniz imanınız size ne çirkin emirler veriyor ki Peygamberleri katledersiniz kitabınızı tekzib

edersiniz, işittik isyan ettik dersiniz, hâlâ buzağıyı kalbden çıkarmazsınız böyle bir iman olsa olsa şeytana

iman olur. Bütün bu hallerile bunlar Ahireti de kimseye vermek istemezler. Lâkin Allaha, kitaplarına,

Peygamberlerine iman sözleri asılsız olduğu gibi Ahirete imanları da böyle olduğunu beyan için

buyuruluyor ki:

﴿٩٤﴾ قُلْ إِن كَانَتْ لَكُمْ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً مِنْ
دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوْا الْمَوْتَ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٥﴾ وَلَنْ
يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٩٦﴾

Sh:»423

﴿٩٦﴾ وَلَتَجِدَنَّهِنَّ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَوَةٍ وَمِنَ الَّذِينَ
أَشْرَكُوا يَوْمَئِذٍ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعْمَرُ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُزَحَّزِحٍ مِنْ

العَذَابِ أَنْ يُعَمَّرَ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٩٤﴾

Meali Şerifi

De ki Allah yanında Ahiret evi (Cennet) başkalarının değil de hassaten sizin ise, eğer davanız da sadıksanız, haydi ölümü ümniye edinin, canınıza minnet bilin 94 fakat ellerinden çıkan işler dururken onu hiç bir zaman temenni edemezler, Allah bilir o zalimleri 95 her halde onları insanların hayata en harısı, müşriklerden de haris bulacaksınız, her biri arzu eder ki bin sene mu'ammer olsa, halbuki mu'ammer olmak kendisini azabdan uzaklaştıracak değil Allah görüyor onlar neler yapıyorlar 96

Ya Muhammed! 94. ﴿قُلْ﴾ sen onlara de ki

﴿إِنْ كَانَتْ لَكُمْ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ﴾ eğer darı Ahiret saadeti diğer insanların hiç bir hissesi olmayarak hâlis sizin ise

﴿إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ hiç durmayın ölümü temenni edin ﴿فَتَمَنَّوْا الْمَوْتَ﴾

eğer siz bu davanızda sadık, sözünüzün doğruluğuna kani iseniz hemen ölüm istemeniz lâzımgelir.

DÂR, lûgatte dairen madar üzerine hüdud çevrilmiş mükemmel ve mahfuz bir surette süknaya hayat elverişli yer demektir. Lisanımızdaki büyük konak, saray, şehir, memleket, yurt, vatan kelimelerinin manalarına alelmeratib şamildir. Nitekim dari islâm, islâm sulh-u selâmet vatanı, dari harb, harbîler vatanı, harb-ü cidal yeri demek olduğu gibi, içinde bulunduğumuz bütün şu

Sh:»424

âleme de dari Dünya denilir, buna mukabil dari Ahiret de ölümden sonra ebedî darülkarar demektir. Binaenaleyh dari Ahiret sırf bizimdir demek öldükten sonra herkes ya mahiv veya kahrolacak, sade biz kalacağız, biz mes'ud olacağız demek olur. Ölümden sonra böyle ebedî bir saadet müstakillen kendilerinin olduğuna cidden kani bulunanların zahmetler, elemeler, kederlerde dolu olan şu üç beş günlük Dünya hayatına sarılmalarının hiç bir manası yoktur. Hele Dünyada vatandan, istiklâlden mahrum, zillet-ü meskente mahkûm bir halde yaşayanlar için böyle bir temenni zarurî olmak lâzımgelir 95.

﴿وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا﴾ halbuki onu hiç bir zaman isteyemez: temenni edemezler

﴿بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيهِمْ﴾ sebebi önce ellerinin yaptığı, Ahirete takdim ettiği şeyler, cürümler,

cinayetler, zulümlerdir. Yani bunlar sabikalıdır. O kirli ellerin ne yaptıklarını, Ahirete ne yolda varacaklarını

vicdanları duyar da Dünya Cennetinden vaz geçemezler, ölümü isteyemezler, Allah o zalimleri bilmez mi

sanıyorlar ki dâri Ahiret bizimidir diyorlar ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ﴾ Allah bütün

zalimleri bilir.

Esasen bunların Ahirete ne imanları vardır ne ümitleri, çünkü 96.

﴿وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاتِهِ﴾ istikrâ ederse insanların tek hayata

en harısı bunları bulursun. -Bunların Ahirete, diğer bir hayata ümitleri veya zerre kadar imanları olsa idi,

yalnız bu Dünya hayatına böyle herkesten hattâ müşriklerden bile ziyade hırs ederler mi idi?

﴿وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا﴾ müşriklerden de harıs.

﴿يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يَعْمُرُ أَلْفَ سَنَةٍ﴾ her biri arzu eder ki bin sene muammer olsa.-

Bazı müfessirîn bu müşriklerden murad Mecuslar olduğunu rivayet etmişlerdir ki o za-

Sh:»425

﴿وَمَا هُوَ بِمُزْحِرِهِ مِنَ الْعَذَابِ أَنْ يَعْمُرَ﴾ manki İranîler demek olur

halbuki o muammer olmak kendini azabdan uzaklaştıracak değil

﴿وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ﴾ Allah onların gizli açık yaptıklarını, yapacaklarını görüp

duruyor. -Yakub kıraetinde hitap ile « **تعملون** » okunur yani Allah hepinizin yaptığını, yapacağını

görüyor, biliyor demek olur.

BASIR, âmanın zıddıdır. Bununla beraber ya basardan veya basîretten sıfatı müşebbehe olduğu için

habîr, her veçhile vâkıfı umur yani işlerin zahir-ü batınına, ledünniyatına aşına manasına kullanılır. İşte

Allah böyle basırdır. Ona göre hayra hayır ile mükâfat, şerre de şer ile mücazat edecek ve herkesin Ahireti

ömrüne göre değil, ameline göre olacaktır. Halbuki amel de iman ile mütenasibdir. Ahireti tanımadıkları için

Müşriklerin hayata bu kadar harıs olanları vardır. Yehudîleri ise her halde bunlardan daha harıs bulursun,

binaenaleyh bunların Ahirete Müşrikler kadar bile yüzleri yoktur.

Bu haleti ruhiye bizzarure iki sebebin birinden hâli değildir. Ya bunlar dâri Ahiret saadeti sırf bizimdir.

Ateş bize olsa olsa sayılı bir kaç gün dokunup geçecektir derken bunun yalan olduğunu bilerek söylüyorlar,

bu surette Ahirete aslâ imanları yoktur. Ahirete iman davasında kendilerini yine kendileri tekzip etmektedir.

Ve yahut dâri Ahiretten maksadları öldükten sonra olan hakikaten Ahiret değil de Dünyada tasavvur

ettikleri bir istikbaldir. Deniliyor ki bunlar son zamanlarda Ahiret mefhumunu te'vil ve tahrif ederek şu

ümniyeye zahib olmuşlardır: Dünyada en nihayet Beytülmakdisin bulunduğu Arzı mukaddes kendilerinin

olacak ve orada bir hükümet ve devlet kuracaklar ve ondan sonra bütün Dünyayı istilâ edecekler,

Dünyanın yegâne devleti ola-

Sh:»426

caklarmış ve o zaman başkaları mahv-ü kahrolacak Dünya bunların olacakmış, dâri Ahiret bu imiş, bu

takdirde «dâri Ahiret diğer insanların hissesi olmıyarak hâlis bizimdir» Demeleri buna işaret ve eyyamı

madude sözü de o zamana kadar geçecek olan müddette her ferdin ömründen kinaye olur. Bu gün bütün

Dünyadaki Yehudîlerin bu ümniye üzerinde birleşmek istedikleri de anlaşılıyor. Onlar buna inanmış

olabilirler lâkin Allah tealâ Ahiret imanının bundan ibaret olmadığını, Ahiretin böyle telâkkisi caiz

olmıyacağını, Ahiret akidesi böyle olmayınca böyle bir fikrin tehakkuku mümkün olmıyacağını da üslûbı

hakim ile ve mülzim bir surette bilvüch beyan buyurmuştur. Haydi bu millet-ü cemaat noktai nazarından,

bir nevi Ahiret, bir ba's ba'delmevt demek olsun. Lâkin ruhi millî ve hayatı nev'î ne ile kaimdir? Hayatı efrad

ile değil mi? O halde bunu kazanmak o efradın mesaisine ve fedakârlığına mütevakkıftır. Bu tahakkuk

edinceye kadar nice ferdler geçmeli ve bu uğurda ifnayı hayat etmelidir ki ölmüş bir millet ba's badelmevte

mazhar olsun, halbuki öldükten sonra ferd için Dünyasındaki bu fedakârlığın mükâfat ve mücazatını zamin

olan diğer bir hayat, yani hakikî manasile bir hayatı Ahire bir dâri Ahiret imanı bulunmadıkça öyle nevî bir ümniyetin tahakkukuna imkân yoktur. Öldükden sonra ruhi şahsînin bakasına daha doğrusu şahsın ba's ba'delmevt diğer bir neş'et ve ebedî bir hayat ile ba'sine inanmıyan ve eyyamı ma'dude olan hayatı Dünyaya veda edince büsbütün hiç olup gideceğine ve bu hiçlikten tekrar çıkması imkânı bulunmadığına kail olan ferdler böyle fedakârlığa ve nice nice hayatların ifnasına mütevakıf bulunan öyle nevî bir ümniye için nasıl can verebilirler, nasıl fedakârlık edebilirler? Öldükden sonra hakikî Ahiret mükâfatı yoksa asırlarca sonra gelecek insanların konacağı bir saadet için bu günkü insanlar nasıl ve neden dola-

Sh:»427

yı bezli mesai ve fedakârlık etsin? Butün bunlar mahza hayr olduğundan dolayı, mahza Allah rızası için yapılacaksa ba'delmevt, ma'dumı mahz olacaklarını zanneden kimseler için hayrın, Allah rızasının manası nedir? Âlemde böyle ferdlerden mürekkebi bir heyeti içtimaiyenin öyle bir ümniyeti tahakkuk ettirmesine asla imkân yoktur. Bunu yapabilecek milletin efradı her halde Dünyada fedayı hayatı göze alabilir. Bunu yapabilmek de ba'delmevt bir mükâfatın tahakkukuna iman ile mümkündür. Yehudîler ise böyle bir Ahirete inanmadıkları için Müşriklerden ziyade hayata harıstırlar, ölümden fevkalâde korkarlar, dari Ahiret

namını verdikleri Arzı mukaddes ve Devleti Dünya ümniyesi de bu şerait altında tahakkuku kabil olıyan

mütenakız bir ümniyeden ibarettir. Eğer onlar hakikî Ahirete inanmadan buna inanıyorlarsa yalana

inanmaktan ibaret bir imanı Şeytanî olur. Buna da «

بِعَسْمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ إِيْمَانُكُمْ أَنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ» okunur. Diğer taraftan

onlarca Ahiret yalnız bu ise ve eyyamı ma'dude azab, o vakte kadar geçecek fertlerin Dünyadaki ömürleri

müddetinden kinaye ise bu ümniye uğrunda ve ondan evvel çalışıp ölmüş olanların hepsinin canı

Cehennemden başka bir şey görmeyecek demektir. Bu ise bir zulümdür. Bu telâkkiyi veren din ne zalimane

bir din olur. Ve bu fikir altında hubbi hayat Cehennem muhabbetinden ibaret bir delilik değil midir? O halde

bunlar için saadetin bir manası varsa o da hiç olmak için bir an evvel ölüp kurtulmaktan ibarettir

binaenaleyh hepsi ölümü temenni etmelidir ki bir gün evvel eyyamı ma'dudeyi bitirsin, halbuki bunlar kadar

ölümden kaçınan, bunlar kadar hayata hırs gösteren hiç bir kavim yoktur. Demek ki bu imanları da yalandır.

Bilfarz bu hırs Arzı mukaddes ümniyesinin ancak Dünyada görülebileceği için olsun o halde Dünyada

fedayı hayata mütevakkıf, uzun mücadeleler, büyük muharebeler yapılmaksızın istihsali

mümkün

olmayan Dünyevî bir gayeye böyle bir hubbi hayat ile irişmek sevdası tenakuzlarla dolu bir hayali muhalden

başka ne olur? Bu gayenin tahakkukunu isteyenler bu uğurda şehid olmak için mevdi temenni

edebilmelidirler. Bunu yapabilmek ise hakikî manasile Ahiret imanına tevakkuf eder. Bu da ancak «

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ
وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ» hükmünce Hatemül'enbiyayı ve ona nazil olan kitabı tasdik ile

mümkündür. Ve ancak o zamandır ki «وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ» va'di tahakkuk

edebilir. Görülüyor ki burada sade Yehudiler için değil bu münasebetle umum beşeriyet için pek büyük bir

ders vardır.

Bir de bu Yehudiler vahiy ve nübüvvet aleyhinde söz söylemiş olmak için vasıtai vahyolan Cibrili emine

«o bizim adüvvümüzdür» diye ızharı adavet etmişlerdi ki buna karşı şu iki âyet nazil olmuştur:

﴿٩٧﴾ قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ
اللَّهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٩٨﴾
مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ

عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ ﴿٩٨﴾

Meali Şerifi

Söyle, her kim Cibriile düşman ise bilsin ki o, o Kur'anı senin kalbin üzerine Allahın iznile indirdi,

önündekileri tasdiklayıcı ve mü'minlere bir hidayet ve bişaret olmak için 97

Sh:»429

her kim Allaha ve Allahın Meleklerine ve Resullerine ve Cibriile ve Mi'kale düşman olur ise bilsin ki Allah

kâfirlerin düşmanıdır 98

Bu âyetlerin sebebi nüzulü olan bu adavetin sureti izharı hakkında bir kaç rivayet vardır:

Birincisi - Turuki muhtelifeden varid olan rivayetlerin hasılına göre aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz

Medineye hicret buyurdıkları zaman Fedek Yehudîlerinin ahbarından Abdullah ibni Suriya, münazara

etmek için bir kaç kişi ile gelmiş. Evvelâ: ya Muhammed! demiş, uykun nasıldır. Zira âhır zamanda gelecek Peygamberlerin uykusu bize haber verilmiştir. Aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz «gözlerim uyur kalbim uyumaz» buyurunca, doğru, demiş. Saniyen nutfe babadan iken çocuk anasına nasıl benzer? haber verir misin demiş, Resulullah «kadının da suyu vardır hangisi galebe ederse müşâbehet ona olur» buyurmuş, doğru, demiş, salisen «İsrailin nefesine haram kıldığı taam ne idi haber ver, Tevratı nazaran nebiyyi ümmî bunu haber verecektir.» demiş. Resulullah Efendimiz buyurmuş ki «Musaya Tevratı indiren Allah namına söylerim, bilir misiniz? İsrail şiddetli bir hastalığa tutulmuştu, hastalığı uzadı, o zaman Allah kendisine bu hastalıktan afiyet ihsan ederse en sevdiği taamı, şarabı kendisine haram olsun diye nezretti ki deve eti ve deve sütü idi». Abdullah buna da evet dedikten sonra «rabian bir şey kaldı, onu da söylersen sana iman ettim: sana hangi Melek geliyor da Allah tarafından söylediklerini getiriyor?» diye sormuş, Resulullah «Cibril» buyurmuş, bunun üzerine Yehudî «o bizim düşmanımızdır, o kıtal, şiddet getirir, bizim Resulümüz -sefirimiz- Mikâildir ki müjde, ucuzluk, bolluk getirir, sana gelen o olsa idi iman ederdik» demiş, derhal hazreti Ömer sormuş: «Bu adavet ne zaman başladı?» İbni Suriya «bunun

sh:»430

iptidası demiş: Buhtü nassar denilir bir adam tarafından Beytûlmakdisin tahrip olunacağını Allah tealâ Peygamberimize vahyen bildirmiş ve onu ta'rif etmiş idi. Biz de aradık bulduk, onu öldürmek için adamlar gönderdik o zaman Babilde henüz miskin bir çocuktü, fakat Cibril «eğer Allah sizi bunun katline musallat kılarsa haber verdiği adam bu değilmiş demek olur, binaenaleyh bunun katli faidesizdir» diye onu müdafaa etti, sonra o, büyüdü, kuvvetlendi, hükümdar oldu, harb açtı, Beytûlmakdisi tahrib etti ve bize katliâm yaptı, bunun için biz onu düşman tanırız». Bunun üzerine bu ayetler nâzil olmuştur.

İkincisi - Sebebi nüzul doğrudan doğruya Hazreti Ömerle olan bir muhavere olmuştur şöyle ki:

Medinenin yukarı tarafında müşarünileyhin bir tarlası vardı, ona gelir giderken yolu Yehudîlerin dershaneleri önünden geçerdü, o da ara sıra gider onları dinlerdi. Bir gün «ya Ömer!. dediler eshabı Muhammed içinde senin gibi sevdiğimiz yok, diğerleri gelir geçer, iltifat etmez, canımızı sıkar, sen öyle yapmazsın bunun için sana çok ümid besliyoruz.» Müşarünileyh sordu, sizce en büyük yemin nedir? Turisinada Musaya Tevratı indiren rahman namına yemindir» dediler, binaenaleyh bu suretle kendilerine yemin vererek «Muhammedi kitabınızda buluyor musunuz» diye sordu, sükût ettiler «ne oluyorsunuz

söyleyin vallah ben size dinimde şekkim bulunduğu için sual sormuyorum» dedi, birbirlerinin yüzüne baktılar, içlerinden biri kalktı, «söyleyin veya söyleyeceğim» dedi, onun üzerine dediler ki «evet biz onu kitabda buluyoruz, lakin ona vahiy getiren melek Cibrildir, Cibril ise bizim düşmanımızdır, o hep azab, kital, zelzele gibi şiddetlerin sahibidir, eğer ona gelen Mîkâil olsa idi her halde iman ederdik, çünkü Mîkâil bütün rahmet-ü merhamete, ucuzluğa, selâmete müvekkeldir.» Hazreti Ömer sordu

Sh:»431

«Turisinada Musaya Tevratı indiren rahman hakkı için söyleyin indallah Cibrilin mevkii nedir?» dediler ki Cibril sağında, Mîkâil solundadır» müşarünileyh: Öyle ise şahid olun ki Allahın sağındakine düşman olanlar, solundakine de düşmandırlar ve bunlara düşman olan Allaha da düşmandır» dedi ve macerayı Peygambere haber vermek için avdet etti, huzuru risalete varınca gördü ki Cibril ondan evvel vahiy getirmiş, Resulullah kendisine bu âyetleri okuyuvermiştir.

Üçüncüsü - «Allah teala Cibrile nübüvveti bize getirmesini emrettiği halde, o başkasına götürdü, bundan dolayı düşmanımızdır» dedikleri de mervidir. Filvaki birinci âyetin mazmununa nazaran sebebi adavetin

Kur'anı kalbi Muhammedîye indirmesinden başka bir şey olmadığı ve bunun ise Allahın iznile yapıldığı ve aynı zamanda getirdiği Kur'anın şiddet-ü azab değil, kütûbi salifeyi müeyyid ve müminlere hidayet ve bişaret olduğu beyan buyurularak onlar tarafından dermiyan edilen diğer sebeblerin sebebi hakikî olarak değil yalan olarak söylendiği ifham olunmuştur.

FAİDE - Cibril esasen «cibr» ve «il» kelimelerinden mürekkeb İbranî bir kelime olarak fahri kâinat Efendimize vahiy getiren melekin ismidir. İbranîde Abdullah gibi ve rivayete nazaran aynı manada bir terkibi izafî ise de Arabca Ba'lebek gibi terkibi mezcîye şebih bir tarzda kullanılmıştır. Alemiyet ve ucmeden dolayı gayri munsarıftır. Arablar bunu sekiz lûgat üzere söylemişlerdir ki bunlardan meşhuru dördtür ve kıraeti Aşerede varid olmuştur:

1- Selsebil vezninde cebreil, Hamze ve kisaî kıraetleri.

2- Cebreil, Ebubekir rivayetile Asım kıraeti,

3- Cebriil, İbni kesir kıraeti,

4- Cimin kesrile cibril, mütebaki altı iman ile riva-

Sh:»432

yeti Hafs üzere Asım kıraeti ki bizim kıraetimiz budur ve Hicaz lûgatıdır. Diğer dördü de cebraiyl, cebrail, cebral, cebrindir. Arabın gayrı bazı lisanlarda da gabriyel, gabraiyl, gabril isimleri bundandır ki cimin Mısır lehçesile okunmasıdır.

Bu terkinin alemiyetten kat'ı nazarla esası mefhumu hakkında İbranîce cebr (abd) manasına, il de Allah

isimlerinden biri olmakla Abdullah demek olduğu ekseriyetle söylenmekte ise de bazı müfessirîn bunun «

جَبْرُوتُ اللّٰهِ» manasına olduğunu göstermişlerdir. Filvaki kelimenin Arapça « جبر »

maddesile zahirî bir alâkası vardır. Binaenaleyh Cibril, karşısında hiç bir kuvvetin müzahamesine imkân

olmayan ve asârında gerek ilmî ve gerek amelî her veçhile kat'iyet, zaruret, mübremiyet sabit olan, hasılı her

melekin, her kuvvetin, her satvetin her ruhun fevkında bulunan bir melek mefhumunu ifade etmektedir.

Filvaki vahiy de bu suretle bir ilmi zarurî ifade edib şekk-ü şüpheye, kesb-ü iradei beşerin haylûletine

imkân bırakmadığından vasitai vahyin bu isim ile tesmiyesi bir ta'rif mahiyetini de haiz demek olur. Buna

ruh, ruhullah ve ruhi emin ve ruhulkudüs denilmesi «

﴿ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ﴾ . ﴿﴾ . ﴿﴾ . ﴿﴾

» evsafıle tavsif buyurulması dahi bu manayı müeyyiddir. Bundan vahyin ve mu'cizati Enbiyanın ne kadar

büyük bir kat'iyeti haiz olabileceğini anlamak kolay olacaktır. Binaenaleyh burada Yehudilere karşı kendi

lisanlarile alâkadar olan bu ismin ihtiyar buyurulması, buna karşı adavetin ve ne kadar manasız ve ne

kadar mecnunane ve ne kadar kâfirane olduğunu ifham için ne büyük bir belâğat olmuştur. Binaenaleyh

âyetlerin manasına geçelim:

97. ﴿قُلْ﴾ Ya Muhammed!. sen şöyle de ve benim tarafımdan şunu ilân et ki

﴿مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ﴾ her kim Cibriile düşman ise karşıma çıksın.- Müfessirîn

bunun cümleî şar-

Sh:»433

tiye olduğunda ittifak ediyorlar, fakat ekseriyet, cezanın «sebebsizdir, manasızdır» yahut «kahrından

çatlasın» « لِيَمَّتْ غَيْظًا » gibi bir takdir ile mahzuf olup mabadindeki « فَاَنَّهُ » bu cezanın illeti

olduğunu söylüyorlar, Sahıb keşşaf bundan başka, cezanın mahzuf olmayıp mabadindeki «

فَاَنَّهُ نَزَّلَهُ عَلٰی قَلْبِكَ » cümlesi olabilceğini de söylemiş ve meali «bunun sebebi Allahın

iznile Kur'anı sana indirmesinden ibarettir» olacağını göstermiş ve nihayet bunun bir tehdid ifade ettiğini de

anlatmıştır. Lâkin buna « فَاَنَّهُ نَزَّلَهُ » cümlesinde « مَنْ » şartına ait bir zamir bulunmadığından

kaidesi lisana muhalif olduğu beyanile itiraz edilmiştir. Ancak Zemahşerî burada «bunun adavetinin

sebebi» diye bir mübtedâ ile bu zamirin mukadder olduğunu gösterdiğinden Ebuhayyanın bu itirazına

cevabı da anlatmıştır. Demek oluyor ki evvelki surette ceza mahzuf, illeti onun makamına kaim ikinci surette

ceza mezkûr, fakat cezadan rabitalı bir mübteda mahzufur. Her iki takdirde kelâmın bir manayı tehdidi

mutazammın olduğu ve ikinci âyetin bunu izah ettiği unutulmamak lâzımgelir. Sebebin beyanı vesiledir asıl

siyakı âyet, bu tevbihtir. Bunun için biz siyaka nazaran şu takdiri zahir buluyoruz: söyle: her kim Cibrile

düşman ise Allaha düşmandır ﴿فَاَنَّهُ نَزَّلَهُ عَلٰی قَلْبِكَ بِاِذْنِ اللّٰهِ﴾ çünkü o

Cibril Kur'anı senin kalbin üzerine Allahın iznile indirmektedir. ﴿مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ﴾

önündeki kütübi salifeyi musaddık ﴿وَهُدًى وَبِشْرٰى لِّلْمُؤْمِنِيْنَ﴾ ve mü'minlere hidayet

ve bişaret olmak üzere.

« اِلَى قَلْبِكَ » buyurulması iki cihetten şayanı dikkattir. Evvela: « اِلَى قَلْبِكَ »

buyurulmayıp « اِلَى قَلْبِكَ » ile irad edilmiştir ki « اِلَى قَلْبِكَ » isti'lâ ifade ettiğinden vahy-ü tenzil diğer varidat ve

sanihatı adiyeye gibi kalbe yalnız bir noktadan ilişivermekle kalmayıp bütün kalbi üzerinden istilâ ve

diğer

Sh:»434

ihhtisat ve idrakâtın cümlesini tatil ederek gelen ve her yakînin fevkında bir ilmi zarurî ve nakabili

mukavemet bir hükmi ilâhî ifade eyliyen bir cebri ilâhî olduğunu iş'ar etmektedir. Cibril, vahiy getirdiği

zaman Resulullahı öyle bir sarıp tazyik ediyordu ki canına tak diyordu. Bunun için Resulullah «

« فَعَطَّنِي حَتَّى بَلَغَ مِنِّي الْجَهْدَ » buyurmuştu. Nitekim Buharînin başında Hazreti

Aişeden rivayet olduğu üzere eshabı kiramdan Harisibni Hişam Hazretleri «ya Resûlullah sana vahiy

nasıl geliyor?» diye sormuştu, Resulullah buyurdu ki «ahyanen salsalei ceres -çan sesi- gibi gelir, bu bana

en şiddetlisidir. Derken kesilir, ben de hepsini hıfz etmiş bulunurum, ahyanen de melek bir adame

temessül eder, bana söyler, ben de söylediğini bellerim. Hazreti Aişe bunu naklettikten sonra demiştir ki

«filvaki ben gördüm gayet soğuk bir günde Peygambere vahiy nazil oluyordu, vahiy kesildi, Peygamberin

alnından ter fişkırıyordu, böyle ilk vahyin Hırada nasıl geldiği de Fatihada nakledilmişti. İşte burada «

« عَلَى قَلْبِكَ » veya « إِلَيْكَ » hatta « عَلَيْكَ » buyurulmayıp da « عَلَى قَلْبِكَ »

buyurulması bilhassa vahyin kalbi Resulullahı pek ziyade tazyik ve istilâ eden en şiddetli kısmına işaret

buyurulmuştur.

Saniyen: bu kelâmı söylemeğe Resulullah memur olduğu için muktezayı zahir onun lisanından tekellüm

sigasile « عَلَى قَلْبِي » denilmek idi. Resulullah söylerken benim kalbime demesi lâzım gelirdi, böyle

iken hitab ile « عَلَى قَلْبِكَ » buyurmuştur ki bu da bu sözü Resulullah kendi tarafından değil Allah

tarafından aynen söylemeğe memur olduğunu tansis içindir.

Hulâsa, ya Muhammed!. Sen değil, ben söylüyorum, sen bunu ilân et: her kim Cibriye düşmen ise şunu

muhakkak bilsin ki o Cibril sana bu Kur'anı kendiliğinden değil benim iznimle indirmektedir, hem de ondan

evvelki bütün kütübi ilâhiyeyi müeyyid ve onlar gibi rahmet ve hattâ mü'minîne onlardan fazla hidayet ve

bişaret olarak

indirmektedir, şu halde ona adavet etmek Allaha, Allahın bütün kitaplarına, müminlere olan hidayet-ü

bişaretine düşmen olmaktır 98. ﴿مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ﴾ her kim

Allaha ve Melâikesine ve Resullerine ﴿وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ﴾ ve bilhassa Cibrile ve Mikâile

düşmen olur ise ﴿فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ﴾ bilsin ki Allah da kâfirlere düşmendir.

-Belâlarını verecektir, onları yaşatması, imhal etmesi nimet değil, mahzı nikmettir. Meğer ki tevbekâr

olsunlar da mü'minler miyanına girsinler, o zaman bu hidayet-ü bişaretten onlar da müstefid ve mütena'im

olurlar.

Bu emirden sonra Cenabı Allah Resulünü bir daha te'yid ederek Yehudîlerin son siretlerini ve haleti

ruhiyelerini bütün cezirlerle bildiriyor ve nihayet onlara bütün bunlardan vaz geçerek yola gelmelerini

rahîmane bir belâğatle tavsiye ediyor şöyle ki:

﴿٩٩﴾ وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيْنَاتٍ وَمَا يَكْفُرُ بِهَا
الْأَفَاسِقُونَ ﴿١٠٠﴾ أَوْ كَلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ
بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠١﴾ وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْ عِنْدِ

اللَّهُ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ
كِتَابَ اللَّهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ كَانَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠٢﴾

Sh:»436

﴿١٠٢﴾ وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَىٰ مُلْكٍ سَلِيمٍ وَمَا كَفَرَ
سَلِيمٌ وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا
أَنْزَلَ عَلَى الْمَلَائِكَةِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ
حَتَّىٰ يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ
بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ وَمَا هُمْ بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ
وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلَّمُوا لِمَنْ اشْتَرَاهُ مَالَهُ
فِي الْأَخِرَةِ مِنْ خَلْقٍ وَلَبَسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا
يَعْلَمُونَ ﴿١٠٣﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ
خَيْرٌ لَّو كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١٠٣﴾

Meali Şerif

Şanın hakkı için sana çok açık âyetler: parlak mu'cizeler indirdik öyle ki iman sahasından uzaklaşmış fasıklardan başkası onlara kâfirlik etmez 99 ya o fasıklar hem bunları tanımayacaklar hem de ne zaman bir ahd üzerine muahede yapsalar her defasında mutlaka içlerinden bir güruh onu bozup atıverecek öyle mi? hattâ az bir güruh değil ekserisi

Sh:»437

ahd tanımaz imansızlar 100 hem Allah tarafından onlara beraberlerindeki tasdikleyici bir Peygamber gelince, eski kitab verilenlerden bir kısmı Allahın kitabını, omuzlarının arkasına attılar sanki bilmiyorlarmış gibi de 101 tuttular Süleyman mülküne dair Şeytanların uydurup takib etdikleri şeylerin ardına düştüler, halbuki Süleyman küfretmedi ve lâkin o şeytanlar küfr ettiler, nasa sihir ta'lim ediyorlar ve Babilde Harut Marut iki melek üzerine indirilen şeyleri öğretiyorlardı, halbuki o ikisi "biz ancak bir imtihan için gönderildik sakın sihir yapmayı tecviz edib de kâfir olma" demedikce bir kimseye öğretmezlerdi, işte bunlardan kişi ile zevcesinin arasını ayıracak şeyler öğreniyorlardı, fakat Allahın izni olmadıkça bununla kimseye zarar verebilir değillerdi, kendilerine zarar verecek, menfaati olmayacak bir şey öğreniyorlardı, kasem olsun onu

her kim satın alsa her halde onun Ahirette bir nasibi yok, bunu muhakkak bilmişlerdi amma canlarını

sattıkları o şey ne çirkin bir şeydi onu bilselerdi 102 evet iman edip de korunmuş olsa idiler elbette Allah

tarafından bir mükâfat çok hayırlı olacaktı, bunu bilselerdi 103

99. ﴿وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ﴾ Ey resulü ekmel! Şanımlı için

emin ol ki biz sana gayet açık ve vazih ve maksudi hakkı i'vicacsız, şeksiz, şüphesiz gösterir ayetler,

mu'cizeler inzal ettik. -Bu Kur'anın bilhassa maksadı tebliği gösteren, hakka davet eden âyatı muhkemesi o

kadar açık ve o kadar vazihdir ki zerre kadar akıl vs fehm-ü insafı olan buna iman etmekte tereddüd etmez

﴿وَمَا يَكْفُرُ بِهَا إِلَّا الْفَاسِقُونَ﴾ ve dinden ve istikamet fitretinden çıkmış, nakzı

ahdetmeğe ve hakkın hilâfına gitmeğe alışmış akidesi bozuk fasıklardan başka hiç kimse bunlara

küfreylemez -Buna küfredenler hep surenin başında beyan olunan o hasirun güruhu fasıklardır. Bunlardan

Malikibni Sayf «vallahi Muhammede iman

Sh:»438

etmemiz için bizim kitabımızda ahd-ü misak alınmamıştır» diye inkâr etmişti. Bunun hakkında şu âyet nazil

olmuştur: 100. ﴿أَوْكَلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا﴾ ya onlar, o fasıklar her ne zaman bir ahde

girişir, bir söz verirlerse ﴿نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ﴾ içlerinden bir fırkası bu ahdi bozup atacak mı,

sade bir fırka değil, ﴿بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ hattâ bunların ekserisi imansızdırlar-

Tevrata da iman etmezler, hiç dinleri yoktur, bunun için nakzı ahdetmeyi günah saymaz, vaktile Tevrata ve

Peygamberlere karşı kaç defalar nakzı ahdettikleri gibi şimdi de sana ve Kur'ana karşı öyle yapıyorlar, dün

işte geldi geliyor diye seninle istiftah ederlerken bu gün ondan vazgeçip sana vahyi getiren Cibrile bile

husumet ilân ediyorlar. 101.

﴿وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ﴾ hem Allah

tarafından bunlara beraberlerindeki kitabı tasdik-ü te'yid eden, gözledikleri bir resul, bir ahir zaman

Peygamberi gelince ﴿نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ﴾ ehli kitab

olanlardan bir fırka ﴿كِتَابَ اللَّهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ كَانْتَهُم لَآيَعْلَمُونَ﴾

Allahın ellerindeki kitabını sanki bilmiyorlarmış gibi büsbütün arkalarına attılar da 102.

﴿وَآتَبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَىٰ مُلْكِ سُلَيْمَانَ﴾ ın mülki Süleyman

yani Süleyman aleyhisselâmın hükûmet ve devleti aleyhine şeytanların takib ettiği şeytanetlere, kezalik

şeytanların okuya geldiği efsun ve efsane kitaplarına uydular ve onun arkasına düştüler.

TİLV, TİLÂVET iki mâ'naya gelir, birisi ta'kib etmek ya'ni bir şeyin arkasına düşmek ki mukaddem, tâli tabirleri bundandır. Diğer alettevali okumak ki bunda evvelki ma'nada vardır, burada ikisile de tefsir edilmiştir. Evvelki ma'na eammolmak itibarile ikincisine dahi sadık olabileceğinden daha müraccahtır.

Sh:»439

Bu şeytanlar nasıl şeytanlardı ve takip ettikleri şeyler nelerdi? Bunlar hem cin şeytanı ve ervahı habise denilen gizli şeytanlara, hem de insan şeytanlarına şamildir. Zira gizli şeytanların eserleri de insan şeytanları üzerinde zühur eder. Ve zahirdeki insan şeytanları o ervahı habiseden aldıkları şeytanetlerine göre Süleyman aleyhisselâmin mülkinde fitne zuhur edip hükûmetini zayı ettiğİ zaman ins-ü cin şeytanları pek azıtmış, dinsizlik ileri gitmişti, fitneyi çıkaran ve bilâhare Süleyman aleyhisselâma mağlûp ve musahhar

olan bu şeytanlar « بناء ، غواص ، آخريين » suresinde geleceğİ üzere Kur'anda « وَالشَّيَاطِينِ كُلِّ بِنَاءٍ وَغَوَّاصٍ وَأَخْرَيْنَ » bak.

Demek bunlar içinde bir takım desso san'atkârlar da vardı, işte bütün düşman ve menbaı vahiyden uzak

olan bu şeytanlar vukuatı cariyeye ve atiyeye hakkında kulak hırsızlığı ile bir takım malûmat edinirler ve bunun

birine yüzlerce yalan ve eracif karıştırarak gizli gizli neşriyatta bulunurlar. Ve buna vasıta olmak için kâhinleri intihap ederler ve onlara telkinat yaparlardı, bazı haberleri doğru çıktıkça kâhinler bunlara güvenir, bunun yanında binlerce eracif de neşrederlerdi, derken bu kâhinler bunları tedvin ettiler, cin celbi ve gönül teshiri hakkında türlü türlü sihr-ü efsun kitabları yazdılar, bu miyanda geçmiş ve gelecek şeyler hakkında haberlere benzer efsaneler, masallar, romanlarla yalanlar dolanlar neşrettiler, vekayi ve hakayiki tarihiye tahrif olunarak efkârı nassı aldatacak yanlış ve eğri yollara sevkedecek hurafeler neşrolunur, ve bunlar arasına bazı ilmî, hikemî şeyler karıştırılarak sui istimal edilirdi. Bu suretle cinler gaybi biliyor diye şayi olmuştu ve bu şeytanların tezvirat-ü tesvilâtı yüzünden fitne çıkmış, mülki Süleyman bir müddet elinden gitmişti, nihayet bi'avnihi tealâ Süleyman aleyhisselâm bunlara galebe etti ve hepsini teshir edip mukayyed

Sh:»440

olarak istihdam eyledi ve o zaman bütün bu kitapları toplatarak tahtının altında bir mahzene defnetmişti, vefatından bir müddet sonra hakikate aşına olan ulema da kalmayınca şeytanlardan insan suretinde birisi çıkıp «ey nas, bilmiş olunuz ki Süleyman ibni Davud Peygamber değil bir sahiridi, cinleri, şeytanları,

rüzgârları hep sihirle teshir ederdi, o, neye irdi ise ilmi sihir ile irdi, inanmazsanız sarayını arayınız, sakladığı kitaplarını bulursunuz» diye ilân etti ve bunların medfun olduğu mahalli gösterdi açtılar, filhakika bir çok kitap çıkardılar, bu sihr-ü efsane kitapları idi, bunun üzerine «Süleyman sahirmiş, hükûmetini sihir ile idare edermiş» diye şayi oldu, diğer bazı müfessîrinin rivayetine göre bu kitaplar vefatından sonra yapıp defnedilmiş, bir takımlarının üzerine Asaf ibni Berhıyanın eseri gibi sahte unvanlar konulmuş ve aynı desise ile neşredilmiştir. İşte «مَاتَتُوا الشَّيَاطِينَ عَلَى مُلْكِ سُلَيْمَانَ» bütün bu şeytanetlere işarettir, zaten Mısırdan beri Beni İsrail arasında sihir, hokkabazlık meçhul değildi, fakat bu kerre başka bir renk almıştı, bir taraftan siyasî içtimaî entrikalarla Süleyman aleyhisselâmın devleti aleyhinde ta'kib edilmiş, diğer taraftan onun dünyayı teshir eden ilmîdiye yine onun namına iftira ile tervic edilmek istenilmişti. O derecede ki sonraki Beni İsrail müşarünileyhe bir Peygamber değil, sahhar bir hükümdar nazarile bakarlanmış ve bunun için Beni İsrail bilhassa hükûmetlerini zayı ettikten sonra milletler arasında gizli yollarla bu kabil neşriyatı tervicten ve hüner şeklinde sihirbazlıktan hali kalmıyorlardı. Vaktaki aslı Tevrat mucibince bekledikleri Hatemülenbiya Efendimiz geldi ve Tevratı mevzuibahs etti. O zaman dönüp bununla mücadeleye başladılar «nübüvvet yolile buna muaraza edemiyeceğiz, biz ne yapsak Cibril ona haber veriyor» dediler ve Cibriye düşman oldular, Tevratı da büsbütün arkalarına atarak sihr-ü tezvîr yoluna saptılar, bu şeytanî

Sh:»441

eserlere ittiba ile «Süleyman, Muhammedin dediği gibi bir Peygamber değil idi, sahir bir hükümdaridi, sihirlerini mu'cize gibi gösterirdi diye iftiralar ettiler, buna nazaran Hazreti Süleymanın -haşa- kâfir olması lâzım geliyordu. Çünkü sihrin bu derecesi küfü olduğunda şüphe yoktur. Halbuki

﴿وَمَا كَفَرَ سُلَيْمٰنُ﴾ Süleyman kâfir değildi ﴿وَلٰكِنَّ الشَّيَاطِيْنَ كَفَرُوْا﴾
﴿يُعَلِّمُوْنَ النَّاسَ السِّحْرَ﴾ ki

nasa sihir ta'lim ediyorlardı, halkı ıgva ve idlal ediyor ve bunu öğretiyorlardı. -nassın bu fıkrası ta'limi sihrin küfrolunduğunu göstermektedir.

SİHİR NEDİR? Esası lûgatte sihir, ne olursa olsun sebebi hafi olan ince şey demektir. Nitekim gadâye de inceliğinden dolayı feth ile seher ıtlak olunur. Bunun ise alelittlak küfr olmayacağı bedihîdir fakat örfi şeri'de sihir, sebebi hafi olmakla hakikatin hilâfına tahayyül olunan yaldızcılık, şarlatanlık hud'akârlık yolunda cereyan eden her hangi bir şey demektir. Ve alelittlak söylendiği zaman mezzum olur. Çünkü bunda esrarengiz bir surette hakkı batıl, batılı hak, hakikati hayal, hayali hakikat diye göstermek vardır.

Nitekim « سَحَرُوا أَعْيْنَ النَّاسِ » ve «

يُخِيلُ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَى » buyurulmuştur. Maamafih mukayyed olarak

memduh olan ve izharı hak için kullanılan lâtif hususatta dahi istimal olunduğu vardır. «

انَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا » gibi ki buna sihri halâl de denilir ve mücazdır. Demek ki esrarengiz

sebebi hafi ile incelik, cazibei zahiriye, hud'a sui maksad sihrin mahiyetini teşkil eder. Binaenaleyh sihir

evvelâ nefsinde bir hârîka değildir. Yani esbabı muttaride hilâfına olarak bizzat iradei ilâhiye ile zuhura

gelen hâdisattan değildir. Onun her halde teşebbüs olunabilecek bir sebebi mahsusu veya muttaridi vardır;

Şu kadar ki o sebep herkes için ma'lûm olmadığından harika gibi tahayyül olunur.

Sh:»442

Bunun içindir ki sebebi herkes için mal'ûm olmıyan her hangi bir hakikat dahi âlemi iğfal için kullanıldığı

zaman bir sihir olur. Bu sebebin binnazariye izah edilebilir bir halde bulunması şart da değildir. Az çok

taklidi bir halde îka edilebilmesi de kâfidir. Hıkkatte sebebi ilmen izah edilemiyen muttarid veya gayri

muttarid bir takım hâdisatı garibe ihdas etmek alelittlak sihir olmaz. Lâkin bunlardan insanları aldatmak için

istifadeye kalkışıldığı ve bu suretle kulûbe icrayı te'sir edip dolandırıcılık yapılmak istenildiği zaman bunlar

sihir mahiyetini iktisab ederler, bunun için imansızlık, ahlâksızlık sihrin köküdür. Sahirler, Ulûmdan Sanayiden, Edebiyattan, Felsefeden, garaibi hıkkatten suiisti'mal ile istifade etmesini bilirler, bu suretle hakkı gizlemek için yazılmış nice felsefeler, nice romanlar, nice tarih kılıklı ürcufeler vardır. Vaktile hükemanın «hinzırların boynuna cevahir takmayın» nasihatı, bu gibilerden mealii ulûmu sıyanet için verilmişti.

Bundan anlaşılır ki sihrin envainı tayin etmek kolay değildir. Maamafih Fahrüddini razî tefsirinde sekiz kısma kadar saymıştır, bazı izah ile hulâsası:

1- Gildanî sihri ki kuvayı Semaviye ile kuvayı Ardiyenin mezci tarikile husule getirildiği söylenen ve tılsım namı verilen şeylerdir. Gildanîler kadim bir kavm olup yıldızlara taparlar ve bunların müdebbiri âlem olduğuna ve hayr-ü şerrin, saadet-ü nühuseyin bunlardan sudur ettiğine zahib olurlardı. Bunların tılsım namı verilen bazı acaib şeyler yaptıkları söylenmektedir. İbrahim aleyhisselâm bunların akidelerini ibtal için ba's buyurulmuştu ki başlıca üç firka idilir, bir kısmı eflâk-ü nücumin kıdemine ve lizatiha vacibülvücud olduğuna kail idiler ki bunlar bilhassa, Sabie namile ma'rufturlar, zamanımız tabirince kıdemi âleme kail bir nevi tabiiyun demektir; ve anlaşıldığına göre nücüm ve tabiiyatta hayli

Sh:»443

ileri gitmişler ve sınaî bazı garaibat ihdas etmişlerdir. Diğer bir kısmı eflâkin ulûhiyetine kail olarak her birine heykeller yapmışlar ve bunlara hizmet-ü ibadet etmişlerdir. Üçüncü bir kısmı da eflâk-ü kevakin fevkında faili muhtar bir halik isbat ederler, lâkin halkın onlara bu âlemde nafiz bir kuvvei âliye bahş etmiş ve tedbiri âlemi onlara tefvîz etmiş bulunduğuna kail idilir ki bu da ekseri tabiiyun mezhebine müşabihdir. Fikrimizce bu sihirde tabiiyat ile ruhiyatın eski zamanlarda keşf edilmiş memzuc bazı havassı garibesini tatbik edilmiş olduğu anlaşılmalıdır.

2- Eshabı evhamın ve nüfusi kaviyenin sihirleridir. Bunlar öyle tevehhüm ederler ki insanın ruhu terbiye ve tasfiye ile kuvvet ve te'sirini arttırır. Gizli kapalı şeyleri görebilecek derecede hiss-ü idraki ziyadelenir, kendi haricinde icrayı te'sir edecek kadar da iradesi şiddet bulur. O zaman istediği bir çok şeyleri yapar, eşyada, hayvanatta, insanlarda kendi bedeni gibi tasarruf eder. Hattâ o dereceye varır ki bir irade ile binye ve eşkâli değiştirebilir, ihya ve imate, icad ve i'dam edebilir. Filvaki terbiyei bedeniye gibi terbiyei ruhiyenin de bir çok ahkâm-ü fevaidi inkâr olunamaz, lâkin bu dereceleri bizzat bir bahşayışı ilâhî olabilirse de bunu

kesb-ü san'at ile kabili husul farzetmek evhamdır, bir takım kimseler, riyazat, havas, rukye, tecerrüd vesaire gibi bazı tariklere müracaat ederek İlmî ruhun bazı hâdisatı garibesile uğraşırlar ki manyatizme, hipnotizme, fakirizm vesaire bu cümledendir. Ve sihrin en muğfil ve en tehlikeli kısmı da budur.

3- Ervahı Ardiyeden istiane tarikile sihirdir ki azaim veya cincilik dedikleri budur. Mu'tezile ve müteahhirini felâsifeden ba'zıları Cinleri inkâr etmişlerse de bunlar kısa görüşlü ve inkârda sür'atli kimselerdir. Kâinata ruhanî, cismanî gizli kuvvet kalmamış, hepsi keşf-ü tah-

Sh:»444

did edilmiş gibi «Cinnin aslı yoktur» diye inkârı bastırmak ilmî bir hareket olamaz, bir takımlarına «bilmediğimiz, hafi, mestur nice kuvayı tabiiye vardır» Deseniz, evet demekte tereddüd etmezler de aynı ma'nada olmak üzere Cin vardır deseniz hemen inkâr ederler, bunun için ekâbiri felâsife Cinleri inkâr etmemiş ve ervahı Ardiye namile yad etmişlerdir. Fakat bunlarla esbabı muttarida tahtında insanların münasebet ve irtibat peyda edip edemeyecekleri ilmî bir surette tetkik olunursa buna henüz hükmolunamaz. Lâkin bundan dolayı bu tarzda vaki olabilecek sihirlerin vukuunu inkâr değil tasdik etmek lâzım gelir, hattâ

bu gün ispiirtizmecileri bu cincilerden sayabiliriz. İşte sihrin en meşhur aksamı asıl bu üç kısımdır.

4- Tahayyülât, el çabukluğu denilen sihirlerdir ki bunlara sihirde ziyade hokkabazlık, şa'beze namı verilir, bunun esasî tağliti histir. Bu tıpkı, vapurda giderken sahili hareket ediyor gibi görmeğe benzer. Buna Arabea ahız bil'uyun, lisanımızda göz bağıcılığı dahi denilir.Maamafih gözbağıcılığın daha sirrî olan ruhî te'sirat ile alâkası bulunmak da mümkündür.

5- Hiyeli sanayi ile yapılan âlâtın bilistiane a'mali acibe göstermek suretile sihirdir ki seharei, Fir'avn böyle yapmışlardı, rivayet olunduğuna göre bunların ipleri değnekleri civa ile imlâ edilmiş ve altlarından hararet verilince veya güneşin te'sirine ma'ruz kalınca ısınmaya başlayan ipler, değnekler harekete gelip kayarmış, zamanımızda fûnunun terakkiyatı bunlara bir çok misal yermeğe müsaiddir. Sinemalar bunun en mebzul bir misali olarak gösterilebilir, bunların halk üzerindeki hayalî olan te'sirati bir sihir te'siridir, hele aslını bilmiyenler için...

6- Ecsam ve edviyenin havassı hikemiye veya kimyeviyesinden istiane suretile yapılan sihirlerdir.

7- Ta'likı kalb suretiyle sihirdir. Sahir şarlatanlık

Sh:»445

yaparak ve kendini türlü türlü temedduhla satarak muhatabını cezbeder, bir ümid veya korku altında kalbini kendine rabt ve hissiyatına icrayı te'sir ederek yapacağını yapar. İsmi a'zam bilirim der, Cin celbederim der, kimya bilirim der, icabına göre hünerden, san'atten, kudretten, nüfuzdan, kerametden, ticaretten, menfaatten bahseder dolandırır. Ta'likı kalbin tenfizi amelde, ihfai esrarda te'siri ne kadar çoktur, en âdîsinden en meharetlisine varıncaya kadar, dolandırıcılığın envai buna merbuttur ve aksanı sihrin ekserisi ve hattâ az çok hepsi bununla alâkadardır denilebilir.

8- Nemmanlık, gammazlık gibi gizli tezvirat, akl-ü hayale gelmez, ilkaat, vasıtalı vasitasız tahrikât, iğfalât ile sihirdir ki beynennas en mebzul olan kısmıdır.

Bütün bu aksam esaslı iki kısma raci olur: birisi sırf yalan ve mahzı tezvîr-ü iğfal olan kavil veya fiil ile icrayı tesir eden sihir, diğeri az çok bir hakikati suiistimal ederek ika edilen sihirdir. Sihrin bütün mahiyeti,

hayali hakikat zannettirecek bir veçhile ruhi beşer üzerinde aldatıcı bir te'sir ika etmekten ibaret olduğu

halde bunun bir kısmı tahyili mahız, diğer bir kısmı dâ bazı hakikat ile memzucdur. Binaenaleyh her sihrin

hakiki te'sirden büsbütün ârî olduğunu iddia etmemelidir. Bu âyeti kerimede bu ikisine işaret için evvelkine

«السِّحْرَ» ve bu «يَعْلَمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ» ikinciye de

«مَاتَتُوا الشَّيَاطِينَ» e atf ile «

«وَمَا أَنْزَلَ عَلَى الْمَلَائِكَةِ بَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ» buyurulmuştur. Yani

bu şeytanlar sırf kendi uydurmaları olan sihri bir de Babilde Harut ve Marut namında iki meleğe inzal

edileni nasa, o zamanki Beni İsrail'e ta'lim ediyorlardı ve böyle yapmakla küfretmişlerdi. Gerek

mütekaddiminden ve gerek müteahhırından bazı müfessirler bu « ما » yı nafiye telâkki edip manayı

«Babilde Harut ve Marut namile iki meleğe bir şey inzal kılınmadı, Harut ve Marut hikâyesi de bu

şeytanların uydurduğu yalân bir masaldır» mealinde göstermiş-

Sh:»446

lerdir. Âyetin mabadindeki siyakı buna müsaid olsa idi biz de bunu tercih ederdik, fakat siyak buna müsaid

görünmüyor, «وَمَا يُعْلَمَانِ» rekiik düşüyor, binaenaleyh biz cumhuri müfessirinin beyanı veçhile

mevsül ahzediyoruz ki bu hem zahiri nazma muvafık, hem de anladığımızı nazaran derin hakikatleri

muhtevidir. Bu evvelâ harut ve Marut kisasının bir hakikatini beyan ediyor ve bunun haddi zatında sihir

değil ancak tarzı ta'limi ve suiistimali cihetile bir sihir ve küfür olacağını ifham eyliyor. Nitekim «

مَا أَنْزَلَ عَلَى الْمَلَائِكَةِ» hakkında sarahaten sihir ta'bir edilmemiş, ancak sihre

atfedilmiştir, maamafih bu şeytanlar tarafından tarzı ta'limin küfür olduğuna ve bundan bir sihri mahsus

yapıldığına işaret kılınmıştır. Demek ki « مَا أَنْزَلَ عَلَى الْمَلَائِكَةِ » haddi zatında bir sihir

değil, fakat ehli fesad elinde vesilei küfür olabilecek bir hakikat iken, bu şeytanlar bunu mahza sihir için ta'lim

etmişlerdir. Halbuki

﴿وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ﴾

Harut ve Marut bunu ta'lim edecekleri zaman «biz bir fitneyiz, yani bizim belledeceğimiz şeyler fitneye

müsaidir ve suiistimali küfürdür. Binaenaleyh sakın sen bunu belleyip de küfre girme» demedikçe ve bu

yolda nasihat etmedikçe onları bir kimseye ta'lim etmezlerdi, gelişi güzel herkese belletmezler,

suiistimalden, küfürden, sihirden men ederlerdi, bu şeytanlar ise böyle yapmadılar da bil'akis bunlarla

herkese sihir ta'lim ediyorlar.

İşbu iki melek ve bunların ta'limatı hakkında bir çok sözler söylenmiş, bahisler yapılmıştır, bütün bunları

mütaleadan sonra bizim âyetten anladığımız şudur. Malûmdur ki meleklerin insanlara ta'limi ya vahiy veya ilham demektir. Harut ve Marutun Cibril gibi vahiy melâikesinden olduklarına delil yoktur. Bil'akis âyet bunları iptida münzelünbih değil münzelünaleyh gösterdiğinden nüzulde mertebeli taliye meleklerinden oldukları zahirdir.

Sh:»447

Binaenaleyh ta'limleri de enbiyaya olan vahiy dercesinde olmayıp ilhamat kabilinden olmak mütebârdır.

İlham ise herkese olabilir. Demek oluyor ki eski bir merkezi medeniyet olan Babil şehri ahalisinden bir takım kimseler iki suretle böyle iki ilâhî kuvvet ile mazharı ilham olmuşlar, bu sayede esrarı hilkatten bazı havarık-u garaip öğrenmişler ve öğrenirken bunların şerre de müsaid olduğunu ve binaenaleyh suiistimali küfr olacağını da öğrenmişlerdir. O halde bu iki meleke inzal kılınan ve Babil halkına ilham tarikile ta'lim olunan bu şeyler haddi zatında sihir değil idi. Lâkin sihir halinde kullanılabilir ve böyle kullanılması mahzû küfr olurdu. Bunun için âyette bunun haddi zatında sihir olduğu ifade edilmiştir. Filvaki her ilim böyledir. Haddi zatında ilmin hepsi muhteremdir. Ve fakat büyüklüğü nisbetinde ilmî haysiyette hayr-ü şerre müsaidir. İlim ne kadar harikaengiz ve ne kadar ince ve yüksek olursa şerr-ü fitne ihtimali de o nisbette

büyük olur. Bundan dolayıdır ki âyatı hakkolan dini hakkı, tarıkı müstakimi isbat ve te'yid için mintarafillâh
ihşan olunan mu'cizeler, kerametler ve sair ilimler, hikmetler, fenler behane ittihaz edilerek âlemde ne
kadar küfürler, mel'aneler neşrolunmuştur ki bunların hepsi haram ve küfrolan sihir cümlesine dahildir. Bu
ise ilmin haddi zatisindeki ilmî haysiyeti değil, amelî haysiyetidir. İlimler hüsni istimal edilirse zehirlerden
devalar yapılır, suiistimal edildiği takdirde de devalardan sümum istihsal olunur. Hattâ bunun için ekser
ulemai şeriat gerek bu ayetten ve gerek mutlak ilim hakkındaki diğer ayetlerden şunu istidlâl ve istinbat
etmişlerdir: Zatinde şer'an haram olan hiç bir ilim yoktur. Hattâ şerrinden tevakki için sihri bilmek bile haram
değildir. Ancak yapmak haramdır ve hattâ küfürdür. «Ta'limi de bu haysiyetle mukayyet bulunmak iktiza
eder. Nitekim bu ayette iptida ta'limi sihir alelittlak küfür gibi gösterilmiş iken « وَمَا يُعَلِّمَانِ » fıkresile
bu itlak tah-

Sh:»448

sis edilmiştir. Hasılı sihrin mahiyeti asıl amelî haysiyetindedir ve sihir bir ilmi amelîdir. Şer ve bir tezvir
sanatidir. Ve bu amel bazı ulûmı hakikiyeye mütevakkıf olabilir ve onların suiistimalile sihir yapılır, meselâ,
elektrik bahsi bu gün mühim bir ilim, ve elektrikçilik mühim bir san'attir. Bunun suiistimalinden ve şer

yollarında tatbikatından da bir çok sihirler yapılmak mümkündür. Lâkin bunun böyle olmasından, elektrik ilminin haddi satında bir sihir olması lâzım gelmez, işte Babilde Harut ve Marut ilhamile ta'lim olunan şeyler de buna şebih olduğu anlaşılıyor. Bunun için ayette bunlar esasında melekî bir kıymetle gösterilmiş velâkin ta'lim ve taallümi ile tatbikatında müsteid bulunduğu fitne haysiyetile de şeytanî olan sihre ilhak edilmiştir. Demek ki sihir sırf şeytanî bir şeydir ve bu başlıca iki kısımdır. Birisi Şeytanların sırf kendilerinden uydurdıkları erâciftir. Diğeri Babildeki gibi esasında melekî olan bazı ulûm ve sanayii garibenin isti'malidir.

Artık burada melekler sihir ta'lim eder mi diye bir sual ve cevab ile münakaşaya mahal yoktur ve bundan ihtiraz için « م » yı nafiye yapmak lüzumsuz ve siyak beyana muhaliftir, melek sihir ta'lim etmez, lâkin meleklerin hayır için ta'lim ettikleri hakikatler ehli küfür ve şeytanlar elinde şerde istimal edilmek için sihirde de kullanılabilir, nitekim bunu evvelâ Babilliler yaptılar, anlaşıldığına göre bunlar bu iki melekin ilhamile keşfedip belledikleri Semavî ve Arzî, ruhanî ve cismanî kuvvetlerin ve bunların mezcinden mütehassıl bazı sınaatı mühimmeyi nücum-ü tabiate isnad ederek küfre girdiler, bu sebeble Gildanî sihri, tılsimat, kalfatriyat namile bir nevi sihir şöhret buldu, sonra bir takım Şeytanlar da Süleyman aleyhisselâmin devletine karşı kısmen bunu ve kısmen de kendi uydurdıkları tezviratı takib-ü tatbik etmişler ve bu suretle siyasî, içtimaî bir

çok fesadlar

Sh:»449

çevirmişler ve hükûmet ve devlet işleri için bu sihirleri bir ilim diye neşr-ü terviç etmek suretile icrayı

küfretmişlerdi. O zamanın halkı olan Beni İsrail bunları onlardan öğreniyorlardı ve milletler arasında bu yolu

ta'kibden hali kalmazlardı, nihayet bi'seti seniyyei Muhammediye üzerine i'cazı Kur'an karşısında

kitabullahı tamamen arkalarına atarak büsbütün bu şeytanlara tâbi oldular.

﴿فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ﴾ bu cümlelerin

rabtında da vücuhi muhtemile vardır. Bir çok müfessirîn, bunu Harut ve Marut fıkrasına rabtederek «

« مَا مِنْ أَحَدٍ يَتَعَلَّمُونَ » zamirini de « يَتَعَلَّمُونَ » zamirini bu iki meleke ve « مِنْهُمَا »

olan nasa, yani herkese göndermişlerdir. « يَعْلَمُونَ » veya « كَفَرُوا » üzerine veya «

« مِنْهُمْ يَتَعَلَّمُونَ » takdirinde atfı cümle alelcümle olarak daha makabline ma'tuf olduğu da

zikredilmiştir. Lakin bizim muhtarımız bunun « يَعْلَمُونَ » ye merbut veya doğrudan doğru «

« سَحَر » ile « مِنْهُمَا » zamirinin « وَاتَّبَعُوا » cümlesine ma'tuf ve «

« مَا أَنْزَلَ عَلَى الْمَلَائِكَةِ » e raci olmasıdır ki hasılı ma'na şudur: Kitabullahı arkalarına atıp

Süleymana karşı o şeytanların takib ettikleri şeylere ittiba eden bu fırkai ehli kitab, bu zümrei Yehud, bu kâfir şeytanların takib ve ta'lim ettiği bu iki nevi sihir kitaplarından koca ile karısı arasını ayıracak şeyler öğreniyorlar». Bu tabir, sihrin azamî te'sirini ifham içindir. Yani bunlar bu tarik ile karı ile koca beynini bile ayırabilecek fesadlar çeviriyorlar, bunu yapabilecek olan sihirlerle içtimaiyatta ne büyük fitneler çıkarılabileceğini kıyas ediniz. Karı ile kocasını ayıranlar, bu kadar kuvvetli bir rabtai içtimaiyeyi kıranlar, bir hey'eti içtimaiyeye neler yapmazlar, komşular, hemşehriler beyinde neler yapmazlar; efradı milleti birbirine mi düşürmez? Hükûmet ile tebaasının arasını mı açmaz? İhtilâlleri mi çıkarmazlar? Âyet bu noktada bize gösteriyor ki sihrin en büyük te'siri ruhlar üzerindedir, fikirleri bozar, kalbleri çeler, ahlâkı berbad, cemiyetleri perişan eder. Binaenaleyh sihrin aslı

Sh:»450

yoktur diye aldanmamalıdır. Ve böyle sahirlerden sakınmalıdır.

﴿وَمَا هُمْ بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ ve maamafih bunları

yapanlar, Allahın izni olmadıkça kimseye hiç bir zarar edemezler. -Te'siri hakikî, ne sihirde, ne sahirde, ne

tâbiatte, ne ruhta, ne Semada, ne Arzda, ne Şeytanda, ne Melektedir. Müessiri hakikî ancak Allahdır.

Menfaat-ü zarar da ancak onun iznile hasıl olur, o halde her şeyden evvel Allahdan korkmalı ve Allahın

vikayesine girmelidir ve bunlara karşı koymak için de kitabullaha sarılmalıdır. ﴿وَلَقَدْ عَلِمُوا﴾

Allahın kitabını arkalarına atan bu sihirbazların her halde malûmudur ki ﴿لَمَنْ اشْتَرَاهُ﴾

kitabullahı satıp da sihri alan bir kimse, elbette ﴿مَالَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلْقٍ﴾

bunun Ahirette hiç bir nasibi yoktur. Bunun akıbeti hüsrânı mübindir.

﴿وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ﴾ celâlim hakkı için, bunların kendilerini sattıkları şey ne

kötü şeydir amma ﴿لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾ bilir olsalardı.- Gerçi bunlar sihrin sonu ve sahirin

Ahiretten nasibi olmadığını ve sihre aldananın akıbeti mahzû husran olduğunu bilirler, fakat bir taraftan bu

bilgileri ile amel etmedikleri için hareketleri cahilânedir. Diğer taraftan Ahiret nasıbsızlığının dehşetini

bilmezler ve sihrin asıl zararı diğerlerinden ziyade yapanlara raci olacağını ve ömürlerini nasıl çirkin bir

şeyde geçirdiklerini bilmezler.

Bakınız Cenabı Allahın vüs'atı rahmetine ki yine kendilerine şu rahîmane nasihatı inzal buyurmuştur:

103. ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا وَاتَّقَوْا﴾ bunlar bütün bu seyyiat ile beraber

iman

Sh:»451

etseler de Allahdan korkarak bu fenalıklardan sakınsalardı

﴿لَمَثُوبَةٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ خَيْرٌ﴾ elbette Allah tarafından verilecek bir sevab bütün o
yaptıklarından ziyade haklarında hayır olurdu ﴿لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾ fakat bilir olsalardı.

Balâda görüldüğü üzere Cenabı Allah iptida «يَا أَيُّهَا النَّاسُ» nidasile umum insanları
misakı fitrî olan ibadetine davet etmiş idi. Saniyen «يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ» nidalarile Yehudiyet ve
Nasraniyet gibi iki milletin men'şei olan Beni İsraili büyük ve esrarengiz bir tarihin bütün ibretlerini icmal
ederek tezkiri niam ve ihtarı nikam suretile iman-ü takvaya davet ve bu miyanda dini islâmın kütübi salifeyi
müeyyid olan esasatı itikadiye dini islâmın kütübi salifeyi müeyyid olan esasatı itikadiye ve ahlâkiye-vü
amelîyesini ayatı beyyinat ile tefhim eyledi, şimdi bütün bunlara iman etmiş olan mü'minlere evvelâ ve
esaslı bir edebi içtimaî ve şer'îyi talim eden bir nida ile tevcihi hitab ve keferî ehli kitabın bazı ahvaline de
bu miyanda irşad edecektir. Şöyle ki:

﴿١٠٤﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انظُرْنَا
وَأَسْمِعُوا وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠٥﴾ مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا
مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ
رَبِّكُمْ وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ
الْعَظِيمِ ﴿١٠٦﴾

sh:»452

Meali Şerifi

Ey iman edenler! « رَاعِنَا » demeyin « انظُرْنَا » deyin ve dinleyin ki kâfirler için elîm bir azab

var 104 Arzu etmez o küfredenler: Ne ehli kitabdan ve ne müşriklerden ki size rabbinizden bir hayır

indirilsin, Allah ise rahmetiyle imtiyazı dilediğine bahşeder ve Allah çok büyük fazıl sahibidir 105

Kur'anda seksen sekiz yerde mü'minlere « يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا » diye hitab buyurulmuştur. Tevratta « يَا أَيُّهَا الْمَسَاكِينُ » diye hitab edilirmiş nihayet meskenet onların damgası olmuş, emn-ü eman da ehli islâmın akıbeti olacaktır.

104. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ ey iman şerefiyle müşerref olmuş olanlar « وَقُولُوا انظُرْنَا ﴾ demeyiniz de ﴿لَا تَقُولُوا رَاعِنَا﴾ « رَاعِنَا ﴾ deyiniz ﴿وَأَسْمِعُوا﴾ ve kulak veriniz dinleyiniz. « رَاعِنَا ﴾ bize mûraat et demektir.

MURAAT, «müfaale» babından ra'y-ü riayette mubalâğa veya müşareket ifade eder. Ra'y-ü riayet, bir kimse, başkasının umurunu tedbir ve mesalihini tesviye ve tedarük ederek muhafazasına i'tina etmektir ki hayvanat hakkında gütmek, insanlar hakkında siyaset ta'bir olunur. Nitekim ilmürriaye, ilmi siyaset ve idare demektir. Mûraat da riayetde mubalağa veya mütekabilen riayet demek olur. Ve bir insanın haline muraat etmek, ne yapacağını ve hali nereye varacağını gözetmek, murakabe etmek, ta'zim ile nazarı dikkate almak manasını ifade eder ki lisanımızda riayet bu ma'naca kullanılır. Bidayette makamı risaletden bir şey ta'lim-ü tebliğ buyurulduğu zaman ara sıra müslimîn « رَاعِنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ » yani bize riayet et ya

Resulâllah derlerdi ve bununla «bizi gözet, teenni buyur, müsaade et ki anlıyalım» demek isterlerdi,

Cenabı Allah bu tabirden nehiy buyurarak «رَاعِنَا» demeyiniz, bu

Sh:»453

tabiri kullanmayınız da «أَنْظُرْنَا» bize bak, bizi gözet deyiniz ve söze de iyi kulak veriniz, dikkatle

dinleyiniz, iyi belleiyb iyi tutunuz buyuruyor ki bunda gayet dakik ve mühim bir ta'limi edeb vardır. Gerek

ahzi ilim ve gerek talâkkii evamir-ü nasayih vesaire hususlarında Resulullah ile ümmeti arasındaki vaziyeti

ictimaiyeyi ve binaenaleyh islâmdaki velâyeti âmme münasebetinin küh-ü hakikatini ve merasimini ifade

etmektedir. «رَاعِنَا» demeyiniz acaba niçin?

Evvelâ, Yehudîler arasında birbirine seb için kullandıkları meşhur bir kelime vardı «رَاعِينَا»

derlerdi bu tabir Arabca «bizim çoban» demek olduğu gibi İbranî veya Süryanîce «

أَسْمَعُ لَا سَمِعْتُ = dinle a dinlenmeyesi, dinle a sözü dinlenmez herif» gibi tezyif-ü tahkir

manası ifade edermiş, müslümanların Peygambere karşı «رَاعِنَا» diye hitab etmelerini Yehudîler fırsat

bilerek ve «رَاعِينَا» kelimesini andıracak vechile ağızlarını eğerek sebb-ü taziyif kasdile raînâ, raînâ

demeğe başlamışlardı. Sa'dibni Muaz Hazretleri bunu işitmiş «ey Allahın düşmanları size lâ'net olsun,

Vallahi hangi birinizin Resulullah'a karşı bunu söylediğini bir daha işidirsem boynunu vururum» demiş,

onlar da buna karşı «siz böyle söylemiyor musunuz» diye kaçamak yapmışlardı ve bunun üzerine işbu

âyetin nazil olduğu rivayet edilmiştir. Surei Nisada «

مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا
وَعَصَيْنَا وَأَسْمَعُ غَيْرَ مُسْمِعٍ وَرَاعِنَا لِيَّا بِالسِّنْتِهِمْ وَطَعْنَا فِي

الدِّينِ^ط » âyeti bu hâdiseyi vazıhan göstermektedir.

Saniyen, « رَاعِنَا » emri hamakat ve kabalık manasına ruunet masdarından « رَاعِنٌ » sıfatına

lâfzen müşabihdir. Bu cihetten de bir sui iham vardır. Bu ise edebe mugayirdir. Bu iki sebebe nazaran

nehiy sui ihamdan naşi sırf lâfzî bir edebe raci'dir. Riayetle nazaret arasındaki mana farkından değildir.

Salisen, muraat rivayetten müfaale olduğu ve isneyn beyninde müşareket ifade ettiği için

tara-

feyn arasında müsavat iham eder. Bunu söyleyenler «sen bize riayet et, sözümüze kulak ver ki biz de sana riayet edelim, sözünü dinliyelim» manasında müteakabil bir riayet ve murakabe talep etmiş oluyorlar.

Halbuki Resulullah ile Ümmet, muallim ile müteallim, talib ile mürşid, ülülemir ile halk beyininde böyle şeraiti mütesaviye altında muraat esasına müstemid bir alâkai içtimaiye tasavvuru ve velâyeti âmmenin bu esas üzerinde cereyanını talep etmek, makamı risalet ve velâyetin kadrini bilmemek ve esası içtimaiyi

muzır ve manii terakki bir şekle ifrağ etmektir. Nitekim «

﴿وَلَا تَتَّبِعِ أَهْوَاءَ هُمْ﴾ . ﴿لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ
﴿كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا﴾» buyurulmuştur. Binaenaleyh imandan sonra mü'minlerin vaziyeti

içtimaiyelerini tesbit etmek ve kendilerini makasadı imana ve hüsni amele sevkedecek bir muktedabihe

ittiba eylemek en mühim vazifeleri olduğu ve fakat bunu muraat ma'nasiyle değil nezaret manasiyle telâkki

edib ona göre güzel bir edebi ictimaî takib etmek lâzım geleceği beyan buyurulmuştur. Demek ki

Resulullaha aid olan vazife muraat değil nazarettir. Muraat Ümmetine düşen bir vazife olmak lâzım gelir.

Bunun için ümmet, lâfzî, ma'nevî her türlü sui ihamdan ihtiraz etmek için «raina» dememeli, «unzurna»

demeli, ta'lim edilene ilme, tebliğ olunan ahkâma, evamir-ü nevahiye iyi kulak verib dinlemelidir. Nazaret

eden de vazifei nazaretin icabını bilmeli, ona da Ümmet tarafından bu vazife ihtar olunacağı zaman, bizi

gözet diye ihtar edilmelir.

Rabian muraatın aslı olan ra'y-ü riayette hayvanî bir murakabe mefhumu vardır. Nazaret ise, halıs muhlıs insanî bir mefhumdur. Binaenaleyh Ümmeti islâmiye hayvanî mefhumdan ihtiraz etmeli ve insanî mefhum taleb ve tatbik eylemelidir. Bunu yapmak da ümmetin kabiliyetine bağlıdır. Nitekim «

كَمَا تَكُونُوا يُرْسَلُ عَلَيْكُمْ

ve söz dinle-

Sh:»455

mek Ümmetin vazifesidir, mü'minler başıboş, mühmel nazaretsiz bırakılmağa razı olmamalı, kendilerine nazaret edecek bir imama tabi olmalı ve bu suretle bir Ümmet teşkil etmelidir ve fakat «raina» diye muraat talebine de kalkmamalıdır. Ayet mutlak olduğu için hem ahdi risalete, hem de diğerlerine şamildir. Ümmetin Resulullah'a karşı «unzuma» demeğe me'zun ve hattâ me'mur olduğuna nazaran bu hak veya vazifenin diğerlerine karşı cereyanı evleviyetle matlûbdur. Bu mes'ele akaid kitaplarında imamet bahsi unvanile ve farzı kifaye olmak üzere zikrolunmuştur. Görülüyor ki mü'minlere imandan sonra ilk emir bu oluyor... Bu

hitab kısaai İbrahimde tavzılı olunacaktır.

Ey mü'minler görüyorsunuz ya «raina» demeyiniz, «unzurna» deyiniz ve iyi dinleyiniz, itaat ediniz yoksa

﴿وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ kâfirlere azabı elîm vardır. İman yoluna gitmeyib de küfür

yoluna gidenler, o azabı elîmden hissedar olurlar, siz o kâfirlerden ümid ummayın!, 105.

﴿مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ﴾ arzu etmez o küfredenler: ne ehli

kitabdan ﴿وَلَا الْمُشْرِكِينَ﴾ ne de müşrikînden

﴿أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ ki size rabbınızdan bir hayır indirilsin.

Hiç biri mü'minlerin mintarafillâh bir devlete nail olmasını istemezler ve bunun için Peygamberinize

indirilen ve hayrı umuma raci olan vahy-ü nübüvveti de sevmezler, buna karşı bin türlü safsata ile

mükâbere ederler ve Allahın lûtfuna, kudretine müdahale etmek isterler, hiç bir şey yapamazlarsa «

﴿لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ﴾ derler.

﴿وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ﴾ Allah ise dilediği kulunu rahmetile mumtaz

kılar. O, böyle rahman olan bir faili muhtardır. ﴿وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ﴾ ve Allah çok

büyük fadl-ü

Sh:»456

kerem sahibidir. -Onun fadl-ü ihsanına had yoktur. Binaenaleyh siz Allahı böyle biliniz ve o kâfirlerin sözlerine kulak asmayınız, onlar vahy-ü nübüvvete itiraz etmek için ahkâmı fer'iyyeye itiraz etmeğe de kalkışirlar, baksanıza Kur'anda nasih mensuh da vardır. Bir zaman Allahın emri denilen bir ayet veya bir hüküm diğfer bir zaman nesholunuyor, yerine başka ayet veya başka bir hüküm ikame ediliyor. Bu Allah kelâmı, Allahın ahkâmı olsa böyle mi olur? Allahın kelâmında, Allahın ayetlerinde, Allahın hükümlerinde nesh olur mu? Allah hiç yaptığını bozar mı? Söylediğini geri alır mı? Verdiği hükümden, koyduğu kanundan hiç cayar mı? derler, bunu ilk evvelâ Yehudîler söylediler: Nesih mümkün olsa Allah hakkında caymak, evvel bilmediğini yeni bilmek ve ona göre karar değiştirmek «beda» gibi bir nakısa tasavvuru lâzım gelirmiş, bu muhal olduğundan nesih muhal imiş, Tevratın, dini Musevînin hiç bir ayeti, hiç bir hükmü değişemez, neshedilmezmiş bunun için İncil, Kur'an Allahın kitabı değilmiş, Nasraniyet, İslâmiyet Allahın dini değilmiş. Nasaraya gelince: Eskiden Nasraniyet neshi inkâr etmiyordu, İncilde Tevratın bazı ahkâmını nesheden ve meselâ sebit yerine pazarı ikame eyliyen nasih âyetler bulunduğunu teslim ediyorlardı ve bunlar nesih mes'elesiyle islâma itiraz etmezlerdi. Fakat son zamanlarda Protestanlar ve bilâhare

Katolikler dahi Yehudîler gibi neshi inkâre kalkıştılar ve hattâ Kur'andaki «

لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ

Rahmetullah Efendi merhum bu babda cevaben «izharülhah» namiye güzel bir eser yazmıştır. Sözü

açıkcası Nasraniyet islâma itiraz için bu davaya kalkışırsa evveleminde kendisini inkâr etmiş olur, Çünkü

Nasraniyetin Yehudîliğe muhalif nice ahkâmı diniyesi bulunduğu şüphe yoktur ve öyle değilse

Hıristiyanlığın mânâsı yoktur. Aynı sual Yehudîle-

Sh:»457

re de variddir. Çünkü Tevrat'ta da daha mukaddem enbiyanın şeriatlarını nasih ahkâm mevcuttur. Cenabı

Allah sırf kiskançlıktan neş'et eden bu gibi bütün vâhî iddiaları ibtal ve mü'minlere bir aslı teşri'yi beyan

ederek buyuruyor ki:

﴿١٠٦﴾ مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا
أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٧﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ
اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَالِكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ
وَلِيِّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٠٨﴾ أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا
سَأَلَ مُوسَىٰ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَتَّبِعِ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ

السَّبِيلِ ﴿١٠٩﴾ وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ
بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ
الْحَقُّ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ إِنَّ اللَّهَ عَلَى
كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١١٠﴾ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَمَا
تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِمَا
تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١١﴾

Sh:»458

﴿١١١﴾ وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ
نَصَارَى تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ
﴿١١٢﴾ بَلَى مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ
رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١١٣﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ
لَيْسَتِ النَّصَارَى عَلَى شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارَى لَيْسَتِ الْيَهُودُ
عَلَى شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ
مِثْلَ قَوْلِهِمْ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ

يَخْتَلِفُونَ

Meali Şerifi

Biz bir âyetden her neyi nesih veya inşâ edersek ondan daha hayırlısını yahut mislini getiririz, bilmez misin ki Allah her şey'e kadir, daima kadirdir 106 bilmez misin ki Allah, hakikat göklerin ve yerin mülkü, hep onun, size de Allahdan başka ne bir veliy vardır ne bir nasîr 107 yoksa siz Peygamberinizi bundan evvel Musaya sorulduğu gibi sorguya çekmek mi istiyorsunuz? Halbuki her kim imanı küfre değişirse

Sh:»459

artık düz yolun ortasında sapıtılmışdır 108 Ehli kitabdan bir çoğu arzu etmektedir ki sizi imanınızdan sonra çevirip kâfir etseler: hak kendilerine tebeyyün ettikten sonra sırf nefsanîyetlerinden, hasedden, şimdi siz afv ile safh ile davranın tâ Allah emrini verinceye kadar, şüphe yok ki Allah her şeye kadir, Daima kadirdir 109 hem namazı doğru kılın ve zekâtı verin, nefsilerinizi için her ne hayır da takdim ederseniz Allah yanında onu

bulursunuz, her halde Allah bütün yaptıklarınızı görüyor 110 bir de Yehud veya Nasradan başkası asla Cennete giremeyecek dediler, bu onların kendi kuruntuları, haydi de; doğru iseniz getirin bühranınızı 111 hayır: kim özü muhsin olarak yüzünü tertemiz Allaha teslim ederse işte onun rabbinin indinde ecri vardır onlara bir korku yoktur ve onlar mahzun olacak değillerdir 112 Yehud dedi ki: "Nasara hiç bir şey üzerinde değil" Nasar da dedi ki: "Yehud, hiç bir şey üzerinde değil" halbuki hepsi de kitab okuyorlar; İlimi olmiyanlar da tıpkı öyle onların dedikleri gibi dedi, onun için Allah ihtilâf etmekte oldukları davada Kıyamet günü beyinlerinde hükmünü verecektir. 113

KIRAET - « مَا نُنْسَخُ » İbni Amir kıraetinde nunun zammı ve sinin kesriyle « مَا نُنْسَخُ » okunur ki ihsahdandır. « أَوْ نُنْسَهَا » İbni Kesir ve Ebu amir kıraetlerinde birinci nunun ve sinin fethaları ve bundan sonra bir hemzei sakine ile « أَوْ نَنْسَاهَا » okunur ki tehir mânâsına nese ve nesiedendir.

Usuli şeriden neshin meşruiyetini müsbit olan bu ayetin sevkı kütübi salifinin cevazı neshi hakkında nâs isede mantuku itibarıyla « مِنْ آيَةٍ » âm olduğundan bâzı Kur'an ayetlerine de zahir olarak şamildir.

Binaenaleyh âyatı kur'aniyede de nâsîh ve mensuh vardır. Ve hilâfını iddia zahiri nassı inkâr olur.

Nesih lûgatte tebdil etmek yani bir şeye gayrisini halef yapmak demektir. Nitekim «

وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ

=

Sh:»460

linde nesih tebdil ile ifade edilmiştir, maahaza bu mana kâh o şey'in kendinde itibar edilir ki buna izale,

ilga, ibtal ta'bir olunur. «نَسَخَتِ الشَّمْسُ الظِّلَّ» güneş gölgeyi nesh etti demek onun

yerine geçti demektir ki buna izale ve iptal etti denilir. «

فَيَنْسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ» bu ma'nayadır. Ve kâh o şey'in mekânında itibar

edilir ki buna da nakl-ü tahvil denilir, nitekim «nesahtülkitab» kitabı istinsah eyledim, bir kitabdakini

diğerine naklettim demektir. Yazıda nesih, mirasda münasaha, ervahda tenasuh ta'birleri de bundandır. «

إِنَّا كُنَّا نَسْتَنْسِخُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ» âyeti de bu manayadır. Hulâsa lûgaten nesih

izale ve nakil manalarında müşterek gibi kullanılırsa da hepsinin esası tebdil manasıdır.

Istilâhı şer'i'de de nesih: her hangi bir hükmi şer'înin hilâfına sonradan diğer bir delili şer'înin delâlet

etmesidir ki ilmi ilâhîye nazaran evvelki hükmün müntehayı müddetini beyan, bizim ilmimize nazaran da zahiren baki görünen o hükmü ref-ü tebdildir ve bu iki haysiyetle nesih bir beyanı tebdil demektir, ve bunda hiç bir zaman Allaha nazaran caymak ve bilememek manası yoktur. Bunun içindir ki ebediyetle takyid edilmiş olan hükümlerde nesih cereyan edemez, kezalik haberlerde de nesih cereyan edemez. Nesih ancak evamir-ü nevahi gibi inşaî bir manayı tazammun eden ve vakıa müteallık bir ihbar ve i'lâm olmayıp mahzı icad olan ve sırf bir iradeyi gösteren ve bununla beraber ebediyeti tansis edilmemiş bulunan eşyada ve ahkâmda cereyan eder. Cenabı Allah âlemi tekvinde bu gün yarattığını yarın ifna ederek diğer bir şey'e tebdil etmekle, ilmine, kudretine, iradesine hiç bir nakisa âriz olmayacağı gibi âlemi teşriîde de başka başka zamanlarda başka başka hükmi şer'î inşa etmekle, meselâ mazideki bir emir yerine, halde bir nehiy inzal buyurmakla ilminde, iradesinde hâşa bir noksan değil belki her birinde bir kemali hikmetini göstermiş olur.

Ve bunda cay-

Sh:»461

mak mânası kabili mülâhaza değildir, indi ilâhîde mukarrer olan her şey ve her hüküm yerli yerinde varid olmuştur. Ve hakikatte hiç bir kelimesi değişmiş değildir. Hilkatte her lâhzenin ayrı bir emri olsa ilmi ilâhînin

zerre kadar tehavvülünü icab etmez. Hasılı hakaiki imaniye, itikadiye gibi ihbarî olan esasatı ilmiye kabili nesih değildir. Bunların bir an için zemanî olanları bile hakaiki ezeliye hükmündedir. Şu şöyledir. Fülân vakit fülân şey oldu veya olacak, denildi mi bu haberler, bu kazıyyeler artık ezelen ve ebeden sadıkdırlar, o vakitte o şey olmadı veya olmayacak denilemez, lâkin su iç, şerab içme, nikâh yap, zina etme gibi inşaî olan teşriat sarahaten ebediyetle takyid edilmedikce kabili nesihdirler, bunlar bir an için meşru, diğer bir an için gayri meşru olabilirler, ebediyetleri zarurî değildir ve nesihleri müddetlerinin beyanına raci'dir. Evvelki kısımda Kur'an Tevratı ve sair kütübi salifei ilâhîyeyi musaddıktır, müeyyiddir, daha ziyadesiyle müfessir ve mübeyyindir. İkinci kısımda ise Kur'an onlardaki bir takım ahkâmı nesih ederek her zamana göre tatbik edilecek ahkâmı ve usuli teşriî muhtevi yeni ve mükemmel bir şeriati semha' getirmiştir, şurası unutulmamak lâzım gelir ki düsturi tevhid mucibince âlemi tekvinde olduğu gibi âlemi teşri'de dahi icad ve inşa ancak Cenabı Allahın sıfatıdır. İbad nihayet onun inşaati içinde ve onun gösterdiği âyât ve edillenin delâleti ilmiyesine göre bir tasarrufa mezundur. Yoksa inşaî ilâhî olan kavanin, iradei beşer ile nesholunamaz. Neshin istilâhı şeri'deki bu tarifi bu ayetin hasılıdır ve tafsılı İlmî usuli fıkha aiddir. Gelelim mânasına:

Yehudîler, Allah nesih yapamaz ve binaenaleyh size böyle bir vahiy indiremez mi diyorlar? yalan

söyliyorlar ve yanlış biliyorlar, yapabilir ve yapar ve yapmasında hiçbir bir nakısa yoktur. Hayr-ü hikmet

vardır. Çünkü 106. ﴿مَا نَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ﴾ biz azametimizle her hangi bir âyeti

kısmen

Sh:»462

veya tamamen ve meselâ ma'nasındaki bir hükmünü veya lâfzının hükmü olan tilâvetini veya her ikisini

bizzat kitabımızla neshedersek veya diğer kıraete göre -Resulümüze sünnetile neshettirirsek

﴿أَوْ نُنْسِهَا﴾ yahut onu unutturur, hafızalardan silersek veya -diğer kıraete göre- o ayetin icrayı

ahkâmını tehir edersek ﴿نَاتٍ بِخَيْرٍ مِنْهَا﴾ ondan daha hayırlısını ﴿أَوْ مِثْلَهَا﴾

veya lâ'akal onun mislini ve dengini getiriniz.- İşte neshi şer'î bu aksam tahtında cereyan eder ve hiç biri

abes değildir. Ve hiç biri ademe, ihmali mahza ve hattâ noksana müteveccih değildir.

﴿أَلَمْ تَعْلَمْ﴾ Ya Muhammed!. sen bilmez misin ki

﴿أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ dir. Bilirsin ve bu ilim bürhansız, beyyinesiz de

değildir. 107. ﴿أَلَمْ تَعْلَمْ﴾ bilmez misin ki

﴿أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ bütün Semavat-ü Arz devleti ve

bütün şu kâinatı meşhude ve ma'kule âleminin hâkimiyet-ü saltanatı hep onundur, o Allah böyle bir Allahdır. Böyle bir Allah neye kadir olmaz ki... Baksana bu büyük devlette, bu nihayetsiz mülk-ü saltanatta her gün, her gece, her saat ve her lâhza neler yapılıyor? ve neler yıkılıyor, ne icadlar, ne ifnalar, ne kudretler ızhâr ediliyor? Ne hikmetler ısdar ve tatbik olunuyor, ne nesihler, ne insahlar, ne te'hirler, ne ta'vikler, ne insalar icra kılınıyor görmez misin? Saltanatı ilâhîyede cari olan, tebdil ve tağyir edilmez kavanin ve sünneti ilâhiye okunurken onun yanında zaman zaman, mekân mekân, semt semt, ferden ferda, lâhza belâhza ne kadar tatbikatı mütenevvia ve ne gibi süneni cüz'iyeyi müteferria ve mütehavvile ile nâsîh ve mensuh ahkâmı inşaiye icra edilmekte bulunduğunu, yıkılanların peyderpey emsalı ve hattâ terbiye-vü tekâmül ve istifa hükmile daha alâları yapılamakta olduğunu müşahede

Sh:»463

etmez misin? Böyle bir saltanatın sahibi olan Allah her şeye kadir olmaz mı? Böyle bir kudreti baliganın sahibi olan Allah, âlemi teşri'de niçin nesih yapamasın ve niçin neshettiğinin daha hayırlısını ve lâakal mislini gönderemesin? niçin evvel gönderdiği Tevrat ve İncilin bazı ahkâmını nesheden yeni bir kitab, yeni bir din vahy-ü inzal edemesin? Ve niçin bu kitabda, bu şeriatte nasîh ve mensuh ahkâmı bulunamasın?

Bil'âkis o namütenahi devletin cereyanına mutabık bir kitabı kâmil ve bir dini ekmel ihsan edilmiş olmak için

her zamanın, her mekânın, her muhitin ahvaline kabili tatbik ilel-ü mesalihi cüz'iyesile deveran edecek

nasihli mensuhlu, takdimli, tehirlî hem beka ve hem tahavvül süneni ilâhiyesile mütenasib ahkâm bahş

etmek hikmet değil midir? Halk-u ifnayı, nesh-ü insayı o yapmazsa kim yapabilir? Yoksa siz bu Semavat-ü

Arz mülki içinde başka bir veliyyülemrin, başka bir sahibi teşriin hâkim olduğunu mu zannediyorsunuz?

Hayır ﴿وَمَالِكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَّلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ﴾ sizin için bu devleti

hılkatta Allahdan başka bir hâkim, Allahdan maada hakiki bir muin-ü nasîr yoktur, vilâyeti hakikiye ve

nusreti hakikiye onundur. Kâinat onun, ahkâm onundur. 108.

﴿أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سَأَلَ مُوسَىٰ مِنْ قَبْلُ﴾

ey ümmeti Muhammed!. Yoksa siz bu âlişan Peygamberinizden, mukaddema Musadan talep olunanlar

gibi şeyler mi talep etmek istiyorsunuz? Hayır, siz ona benzer, öyle boş kâfirane, anudane taleplerde

bulunmazsınız, Allahı görmeden sana inanmayız demeye kalkmazsınız, Bakare kıssasında olduğu gibi

Peygamberinizi uzun uzadıya imtihanlara girişmezsiniz, bunu kâfirler yapar, nitekim Küffarı Kureyş bu kabil

şeyler istemişlerdi. Halbuki ﴿وَمَنْ يَتَّبِعِ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ﴾ iman yerine küfre

rağbet eden, iman ile küfrü değişmeğe çalışan ﴿فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ﴾ düz

yolda

Sh:»464

sapmış, şaşkınlık vadilerine düşmüş olur. Siz diğer Ehli kitabın sözlerine kulak asmayınız 109.

﴿وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ﴾ o Ehli kitabın çoğu

﴿لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا﴾ sizleri imanınızdan sonra geri

çevirip hepinizi kâfir yapsalar, irtidad ettirseler... Memnun olurlar, onlar sizin irtidadınızı müslümanlıktan

evvelki devirlere irticanızı arzu etmektedirler, bunun için her hileye müracaat ederler, bu da

hayırhahlıklarından, dindarlıklarından değil ﴿حَسَدًا مِّنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ﴾ sırf

nefislerinden, nefsanîyetlerinden neş'et eden hasedden,

﴿مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ﴾ hakk-u hakikat kendilerine tebeyyün ettikten, dini

islâmın hakkiyyetine her vechile, hattâ ellerindeki kitab mucebince bile vâkîf olduktan sonra

kıskançlıklarındandır.

Bu ayetin sebebi nüzulünde rivayet olunuyor ki ahbarı Yehuddan Fenhas ibni Azura ve Zeydibni Kays

ve daha birkaç kişi Uhud vak'asından sonra Huzeyfet ibniyeman ve Ammar ibni Yasir Radiyallahü

anhümaya «başınıza geleni gördünüz ya, demişler, eğer hak üzerinde bulunsaydınız, muharebede bozulmâz, mağlûb olmazdınız. Artık bizim dinimize dönün, bu sizin için hayırlıdır ve daha iyidir ve bizim yolumuz sizden daha doğrudur» bunun üzerine Ammar «sizce nakzı ahd etmek nasıldır» diye sormuş «şedid» demişler, o da öyle ise ben berhayat olduğum müddetçe Muhammed aleyhissalâtu vessellâme küfretmemeğe ahdetmiş, söz vermişimdir.» Cevabını vermiş, Yehudiler «ha, bu sapıtmış» demişler, Hüzeyfe «ben de demiş Allah rabbim, Muhammed Peygamberim, İslâm dinim, Kur'an imamım, Ka'be kiblem, Mü'minler ihvanım, kardeşlerim olmasına razıyım». Bunu Resulullah'a gelmişler anlatmışlar «isabet etmiş ve felâh

Sh:»465

bulmuşsunuz» buyurmuş, ba'dehu bu âyet nazil olmuştur.

Evet onlar bütün hakikat malûm olduktan sonra bile hasedlerinden böyle arzu ederler

﴿فَاعْفُوا﴾ binaenaleyh siz onları afvedin ﴿وَاصْفَحُوا﴾ dediklerine bakmayın, heyecana kapılıb da çekişmeğe, dövüşmeğe kalkmayın ﴿حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهَ بِأَمْرِهِ﴾ taki Allahın emri

gelsin, bulacaklarını bulsunlar. -Elbette bir gün gelecek belâlarını göreceklerdir. Zamanı gelir Allah

muharebe emreder, o zaman vazifenizi yaparsınız, zamanı gelir daha başka felâketlerini müşahede

edersiniz, nihayet Ahirette azabı azim içinde kıvrandıklarını görürsünüz, çünkü

﴿إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ dir. Bunda şüphe yok, siz şimdiki halde afv-ü safh

ile sabr-ü sekînet üzere bulunan 110. ﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ﴾ ve

güzelce namazınızı kılmağa ve zekâtınızı vermeğe devam edin. Bilhassa bu iki binayı din sizi her türlü

terakkiyata ihzar eder. ﴿وَمَا تَقْدِمُوا لِأَنفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ﴾ gerek bunlar ve gerek

daha başka nefsiniz için her ne hayır takdim ederseniz, yani bu gün bedelini peşin aramıyarak ilerisi için

hisabınıza kaydolunmak üzere hayır cinsinden her ne yaparsanız ﴿تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ﴾ onu

Allah yanında eksiksiz bulur hesab görüldüğü gün ecr-ü sevabını alırsınız. -Lisanımızda da meşhurdur:

İyiliği yap denize at balık bilmezse Hâlik bilir» derler, zira

﴿إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ Allah tealâ hayır veya şer her ne amel yaparsanız

her halde görür, bilir, hepsinden haberi vardır. Sen fülân vakit fülân işi yaptın, artık onu yapmamış

olamazsın, vaki vakidir velev bir an olsun, bir

kerre vaki olan ise hiç bir zaman gayri vaki sayılamaz. Ani vukuu itibarile ona her zaman vaki olmuştur denilir, o gizli imiş, onu evvela senin kalbin bilir, unuttum dersin, o yine ruhunda mevcuddur. Düşünürsen bulursun, ihtar edilse fark edersin, demek ki evvel'emirde senin ruhun, nefsi natıkan, senin hakkında Cenabı Allahın bir defteridir. Sen bu defterin hangi meleklerin elile tutulduğunu göremezsen de her halde tutulduğunu bilirsin. Bundan başka ve buna benzer ne kadar defterler vardır ki senin amelin onlara kaydedilir, bütün bunlar aynen Levhi mahfuzı ilâhîde mukayyedir. Ve hepsi bizzat Allahın yedindedir. Parmağına ufak bir diken dokunsa, senin ruhun ondan derhal haberdar olur değil mi? Allah dahi senin vücudüne, ruhuna, kalbine ilişen her hangi bir şeye hüvehüvesine agâhtır. Neyin varsa oradandır. Artık beğen beğen de beğendiğini yap, her halde orada hayrı hayır, şerri de şer olarak bulacaksın, hayr-ü şerrin mizanı da esasen hakkın yedinde bulunduğunu unutmamalısın.

Sizin irtidadınızla memnun olmak istiyen, türlü türlü şüpheler ilka etmeğe çalışan o ehli kitab, 111.

﴿وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ﴾

Cennete Yehudî veya Nasranî olanlardan başka hiç bir kimse girmiycek de dediler. Yani Yehudîler,

Yehudîlerden başkası, Nasara da Nasaradan başkası Cennete girmiycek dediler. Demek ki asrı risaletteki

Yehudîler, Cennet ve Cehennemden de bahsederlermiş ﴿تَلِكْ اَمَانِيهِمْ﴾ bu davalar onların

kendi kuruntuların dan ibaret kuru bir ümniyeleri hülyalarıdır. « اَمَانِيهِمْ » de «ya» şeddesiz olarak da

okunur (Ebu Ca'fer kiraeti) gönüllerinden boş boşuna öyle kurarlar öyle temenni ederler, lâkin sade ümniye

ve yalan mefkûre ile iş bitmez, delilsiz bürhansız kuru laf ile, gönlün hevasile, mücerret taklit ile dava kabul

edilmez, indallah fezyi imana iril-

Sh:»467

mez, birbirleriyle mütenakız olan bu iki davanın hangisi sadık olduğunu anlamak için bürhan ister, bunun

için ey Resuli sadık ﴿قُلْ﴾ sen onlara de ki

﴿هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ hangi biriniz bu davanızda sadıksanız

bürhanınızı getiriniz görelim -zira insanları doğru bir noktada toplayacak olan şey, bürhandır, halbuki

bunların bu kuru ümniyeye bürhan göstermeleri imkânı yoktur 112. ﴿بَلَى﴾ hayır, mes'ele ne öyle, ne

öyle, Cennet ne Yahudîlere mahsus ne de Nasaraya, hakikat şudur:

﴿مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ﴾ her kim Allah için yüzünü lekeden salim tutar, nefsini şirkten ve

emarei şirkten temizliyerek kemali ihlâs ile Allaha verir, bir Allah tanır ﴿وَهُوَ مُحْسِنٌ﴾ ve bu

halinde de özü muhsin bulunursa: Allahı görüyormuş gibi kendini Allah huzurunda bilerek yaptığını her

veçhile temiz kalb ile güzel de yaparsa ﴿فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ﴾ işte onun rabbi, indinde ecri

vardır. ﴿وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ ve bunlara ileride hiç bir korku

yoktur, ve bunlar Ahirette mahzun olmazlar. -İşte bunlara Müslüman ve bu dine İslâm denilir. Cennet

bunlarıdır. İndallah din de bu islâmdan ibarettir. Balâda haklarında «

«فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ» kezalik «
مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ
رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ» buyurulanlar da hep böyleleridir,

Muhammed aleyhisselamın tebliğ ettiği dinin esası da budur. Ve bu hakikattir ki bir ümniyeden ibaret

değildir. Bunu Allah söylüyor. Buna bütün akıllar, nakiller de şehadet eder. Bu evvela beyyin bizatihidir.

Saniyen hiç bir şahsın, hiç bir zümrenin kuruntusu olan bir ümniye olamaz. Zira bu tevhid, bu ihlâs, bu

ihsan ile İslâm, gönüllerin bir hevası değil, o hevaları silip temizlemekle yapılacak

bir

hasletidir. Bunun içindir ki İslâm, Allaha karşı yüz aklığı, alın temizliğidir. Ve malûmdur ki yüz aklığı ve alın temizliği ta'biri sahibinin zahiren ve batınen temizliğinden kinayedir. Bu âyetde de «veçh», zikri cüz iradei kül tarikile nefs-ü zatdan mecazdır. «nefseho» denilmeyip de «veçheho» denilmesinin nüktesi de İslâmın sadece bir emri batniden ibâret olmadığına tenbihdir. Zira secde uzvı olan veçih azanın eşrefi ve bütün vücudün mümessili bulunan bir uzuvdur. Bir yüzün görölmesi bütün bir insanın teşhisine kifayet eder. Bir yüzün görölmesi bütün bir insanın teşhisine kifayet eder. Bir yüzün tasviri bütün bir bedenın tasviri hükmündedir.

İSLÂM, silm-ü selâmet maddesinden ifal olduğu için ifal babının muhtelif binalarına göre, teslimi nefis yani inkıyad, salim bulundurmak, selim ve lekesiz tutmak, selâmete girmek, selâmete çıkarmak, müsâlemet, ihlâs gibi mütenevvi manaları ifade eder. Ve esasda iman ile birleşir ve dini islâm isminde bütün bu meani mu'teberdir. Allaha teslimi nefis ile iman ve inkıyad ma'nası ise cümlesini cami'dir.

İHSAN güzellemek güzel yapmak, ya'ni zatında ve indallah güzel olan bir ameli veçhi lâykile gergi gibi yapıp o amelin hüsni zatfisini, hüsni vasfisi ile tezyin eylemek demektir. Zira bir çok güzel şeyler vardır ki yapılırken çirkinleştirilir. Zira bir çok güzel şeyler vardır ki yapılırken çirkinleştirilir. Resulullah Efendimiz

meşhur iman hadîsinde ihsanı şöyle tefsir buyurmuştur: «

الْإِحْسَانُ أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ

يَرَاكَ = ihsan, Allaha görüyormuşsun onun gibi kulluk eylemdir, Çünkü sen onu görmezsen o seni

görür.» Binaenaleyh ihsan, İslâmın kemalindedir. Bunun için düsturu İslâm şöyle hülâsa edilebilir: evvelâ

temizlik saniyen güzellik. İslâmın « لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ » kelime-i tevhidinden, euzü

besmelesinden, abdest ve namazından tut ta bütün evamir-ü nevahisinde hep bunun tatbikını bulursunuz,

bu âyette de « أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ » bunu ne güzel icmal etmiştir: Allaha yüzü

temiz özü güzel.

İşte Cennete girmenin doğru yolu, bu İslâm-ü ihsan,

Sh:»469

bu temizlik ve bu güzelliştir. Böyle olduğu halde bundan sapmış olan Yehud ve Nasara Cennete

başkalarını sokmak istemezler. Bu da'valarının sıdkına bürhan olmadığı gibi kizbine beyyine vardır. Her biri

yekdiğeri aleyhine şehadet de ederler. Baksanıza hem öyle dediler, hem de bir taraftan 113.

﴿قَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارَى عَلَى شَيْءٍ﴾ Yehudîler «Nasaranın

istinad edecek hiç bir şey'i yoktur» dediler, diğer taraftan

﴿وَقَالَتِ النَّصَارَى لَيْسَ الْيَهُودُ عَلَى شَيْءٍ﴾ Nasara da «Yehudilerin

istinad edecek hiç bir şey'i yoktur» dediler ve bu suretle birbirlerinin davalarını, dinlerini kökünden

çürüttüler, tadelil-ü tekfir ettiler.

Rivayet olunuyor ki Necran ahalisi Hıristiyanlarından bir hey'et, sifaretle huzurı risalete geldikleri zaman

Medinenin Yehudî üleması da yanlarına gelmişlerdi, orada iki taraf mubahaseye giriştiler, derken

münazaaya başladılar, Yehudîlerden Rafi' ibni Hureymile Nasaraya karşı « مَا أَنْتُمْ عَلَى شَيْءٍ »

» dedi. Hazreti İsaye ve incile küfretti. Buna mukabil Necranlılardan biri de Yahudîlere «

« مَا أَنْتُمْ عَلَى شَيْءٍ » dedi ve Hazreti Musanın nübüvvetini inkâr ve Tivrata küfretti ve bu

hâdise üzerine bu ayet nazil oldu ve gösterdi ki bu münaza ve münakaza ferdî değil, alelûmum

Yehudîlerle Nasara arasında cari ve saridir. Ve her biri diğerinin dinini kökünden münkirdir. Yehudîlerin

Hazreti İsaye ve İncile asla hüsni nazarları olmadığı malûmdur ve fakat Hıristiyanların Hazreti Musayı ve

Tivrata inkârları umumî olmasa gerektir. Ayet yalnız münazaanın ilk şikkını beyan buyurmuş, diğerlerinin

şayanı zikr-ü ta'mim olmadığını anlatmıştır. Böyle olmakla beraber Yehudîlerin hiç bir şey'e istinad etmeyib

davaları asılsız olduğunu da Hıristiyanlar müttefikân söylerler. Her halde bunlar yekdiğerinin davalarını,

dinlerini, hiç bir şey değildir diye bütün bütün tekzip etmektedirler.

Sh:»470

Halbuki ﴿وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ﴾ söz de hepsi de kitab okuyorlar, bilhassa Tevratı ikisi de

okurlar, kitab okuyanlara ve alelhusus aynı kitabı okuyanlara ise bu hal yakışmaz bazı hususta ihtilâf

başka, esasta tenakuz yine başkadır. Kitab ise böyle tenakuzlara manidir. Ve böyle ihtilâfları kaldırmak

içindir, o kitab ikisinin de sözleri, hilâfi hakikat olduğuna şahiddir. Alelhusus ki hem Hazreti İsa ve hem

Hazreti Muhammed aleyhimesselem hakkında tebşirâtı bile muhtevîdir. Böyle iken Yehudîlerin Nasraniyete

bu kadar hücumları, kitaplarına muhalif bir ifrat, Nasaranın Tevrat okuyub dururken Yehudîliğe bu kadar

hücumları da ondan daha ziyade bir ifrat ve aynı zamanda kendi esaslarıyla bir tenakuzdur. Lâkin bütün

bunlardan şu hakikât şekk-ü şüpheden azade olarak tebeyyün eder ki gerek Yehud, gerek Nasara ikisi de

yalan söylüyorlar, ihlâs-u ihsandan çok uzak bulunuyorlar, ve işte Cennet bize mahsus demeleri de bu

yalanlar cümlesindedir. Böyle yalancılara Cennet ne kadar uzak, bu ayet ile Cenabı Allah ehli islâmı irşad

ve intibah-ü ihlâsa davet ediyor. Ve ey mü'minler sizler sakın bunlar gibi olmayınız, hepimiz bir kitab

okurken islâm ve ihsanı bırakarak böyle fena bir nizaa düşmeyiniz mealinde ihtar ediliyor.

Görüyorsunuz ya Yehud ve Nasara kitab okuyub dururken birbirlerine «hiç bir şey değil asılsız dediler

﴿كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ﴾ kezalik ilmi olmıyan kitapsız

cahiller, Arab müşrikleri, putperestler, dinsizler de tıpkı bunların söyledikleri gibi söylediler, bunlar da

Yehudîliğe Hıristiyanlığa edyanı Semaviyeye karşı, hiç bir şey'e istinat etmez, aslı yoktur dediler, o halde

Yehud ve Nasaranın bunlardan ne farkı kaldı? Bir farkı varsa bunlar bilmediklerinden böyle söylüyorlar,

Yehud ve Nasara

Sh:»471

ise bilerek ve sırf hevayı nefsanîlerine uyararak söylüyorlar, işte müslümanlar böyle olmamalı, diğer dinleri

kökünden inkâr etmemeli, söylediklerini akl-ü nakle tatbik ve bürhan ile isbat ederek ve daima huzuru

ilâhîde söz söyler gibi ihsan ile söylemeli, söyleyince hak söylemelidir. «

﴿أُدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ
بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾ . ﴿وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي
﴿هِيَ أَحْسَنُ﴾﴾ yoksa Yehud ve Nasaranın vesair cahelenin tuttıkları bu eğri yollarla bu Dünyada

ihtilâf hallolunmaz ve nev'i beşer zevki tevhide ve ni'meti hakkı umumen tadamaz. Lâkin bu ihtilâf ilelebed

gitmez

﴿فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ﴾

Cenabı Allah bunların Dünyada böyle ihtilâf etmekte buldukları şeyler hakkında yarın yevmi kıyamette

beyinlerinde hükmünü verecek, icra edecek, aralarındaki bütün bu niza'ları fi'len fasleyecektir. -bu

Dünyada cerbeze ile, safsata ile yalanla şarlatanlıkla, sihr-ü hud'a ile, tazyik-u tagallüb ile ve sair her hangi

bir vasıta ile alınan ve verilen ve kesbi kat'iyet etmiş artık fesholunmaz zannedilen haksız hükümler

Cemiyeti Akvamdan da çıksa hepsi âkıbet feshedilir, fakat o mahkemei kübrada verilen hükümler hiç bir

zaman fesholunmaz. Onlar ilelebet lâyetegayyerdiler. O gün bu mahkemede aleyhlerinde hüküm sadır

olacak haksızların, zalimlerin vay hallerine... Bunun üzerine hükmi ilâhîye işaretle buyuruluyor ki:

﴿۱۱۴﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ
وَسَعَى فِي خَرَابِهَا أُولَئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ
لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿۱۱۴﴾

﴿١١٥﴾ وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهَ اللَّهِ
إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾

Meali Şerifi

Allahın mescidlerini içlerinde Allahın ismi anılmaktan meneden ve harab olmaları zımında çalışan

kimselerden daha zalim de kim olabilir? Bunlar oralara korka korka olmakdan başka suretle girmek

salâhiyetini haiz değildirler, bunlara Dünyada bir zillet var, bunlara Ahirette azîm bir azap var 114

Maamafih, meşrik de Allahım mağrib de, nerede yönelseniz orada Allaha durulacak cihet var, şüphesiz ki

Allah vasi'dir alîmdir, 115

114.

﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَى
فِي خَرَابِهَا﴾ Allahın mescidlerini içlerinde ismi ilâhî zikredilmekten meneden ve o mescidlerin

maddeten veya ma'nen harab olmasına, yıkılmasına veya muattal kalmasına veya mescidlikden

çıkarılmasına çalışandan daha zalim kim vardır?; ve böyle zalimlerin Cennet ile münasebeti nedir?. Her şey'in hakkı, lâıyk olduğu mevki konulmak, zulüm de bir şey'i mezunun gayriye koymaktır. Demek ki bir şey hakkında, lâıyk olduğu mevkiinden ne kadar uzaklaştırılırsa, o kadar haksızlık, o kadar zulüm yapılmış olur ve o şey ne kadar yüksek ve ne kadar mukaddes ise zulüm de o nisbette ileri gitmiş bulunur. Netekim Allaha şirk en büyük zulümdür. Allahın mescidlerini, içlerinde Allah demekden menetmek ve harab olmalarına çalışmak da hem Allahın, hem mescidlerin hem de insanların hakkına son derece bir tecavüzdür. Bunu yapan zalimler hiç bir zulümden çekinmez hepsini yapar ve hepsine kapı açar.

Binaenaleyh mesacide taarruz ve onların maddeten veya ma'nen harab olmasına sayetmek

Sh:»473

zulümlerin en büyüğünden ve bunu yapanlar en zalim kimselerdendir. Bu derece zulmün emsali tasavvur

olunsa bile mafevkı tasavvur olunmaz. Netekim «

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا» gibi diğer bir takım âyetlerde de

bunun emsali beyan edilmiştir ve bu inkârı istifhamların hepsi bunların fevkında bir mertebeli zulüm

bulunmadığını beyan içindir « مَسَاجِدَ اللَّهِ » terkibi hiç bir istisnası olmayarak bütün mescidlere şamildir ve âyetin hükmü umumîdir.

Cumhuri müfessirinin beyanına göre asıl sebebi nüzul, Beyti makdisin tahribi mes'elesi olup âyet Rum ve Nasara hakkındadır. Bazı müfessirîn müşrikler hakkında olduğunu da beyan etmişlerdir. En doğrusu her ikisi yani Nasaranın müşrikîn ile müşterek buldukları hısalı şirk hakkındadır. Buhtü-nassar, müşrik Rumlar hıristiyan Rumlar, aynı fiilde iştirak etmiş ve Arab müşrikleri de Kâ'be hakkında kısmen bunlara benzemiştir. Maahaza asıl hedefi muahaze Rum hıristiyanlarıdır. İbni Abbas Hazretlerinden rivayet olduğu veçhile «Roma Kayserlerinden Titos Kudse hücum edip ahalisini katletmiş, zürriyetlerini esir almış, Tevratı yakmış, Beyti makdisi tahrip etmiş, içinde hınzırlar kesmişler, lâşeler bırakmışlardı ilah...» bundan dolayıdır ki ekseri müfessirîn sade Nasarayı zikretmiştir. Tarihlerin beyanına göre Beyti Makdis ilk defa Buhtü-nassar tarafından pek feci bir surette tahrib edilmiş ve Beni İsrail devletine nihayet verilmiş idi, ondan sonra mülûki Fürsden Erdişiri Behmen tarafından tekrar imar edilmiş idi ki İsrailîler buna kirş veya kürş namını vermişlerdir. Beni İsrail yine toplanmış ve İran tabiiyetinde bir hükûmeti mahalliyeye nail olmuştu, bilâhare Yunanlıların ve daha sonra Romalıların idaresine geçtiler, Zekeriya ve Yahya aleyhimesselâmı o zamanlar şehid etmişlerdi, Hazreti İsanın urucundan kırk sene kadar sonra da Kudüsün

ve beyti makdisin ikinci tahribi vaki oldu. Bu hâdise Roma Kayserlerinden (Neron) un

halefi

Sh:»474

Ospasyanoş zamanında başlamış ve zikrolunduğu üzere oğlu «Titos» tarafından itmam edilmiştir. Bu tahrib

bir daha avdet etmemek üzere Yahudî devletinin tamamen zevali olmuştur Espasyanos bunları etrafında

tazyik ve Kudüsde tahassuna mecbur etmişti, Titos da buraya şiddetle hücum ederek gizlenib

kaçabilenlerden maada ahalisini Yehudi olsun Hıristiyan olsun hep katliâm ve zürriyetlerini tamamen esir

etmiş, Kudsü yağma ve tahrib ettiği gibi Beyti makdis ve heykeli de tahrib eylemiş ve bütün kitaplarını

yakmış ve artık orada Beni İsrailden kimse kalmamış, badema ellerine hiç bir hüküm de geçmemiştir. Buna

da sebep kendi isyan ve taaddileri olduğu Roma tarihlerinde zikrolunmuştur. Balâda «

وَبَاوُبُغْضَبٍ مِّنَ اللَّهِ ذَلِكَ بَانَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ
«وَيَقْتُلُونَ النَّبِينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ»

beyanı ilâhîsi de bunu göstermiş idi. Bu suretle Beni İsrail cezalarını bulmuştu, fakat Rumlar da bütün bu

mezalime dalmıştı, badehu Kudüs üçüncü defa olarak yavaş yavaş imar olunmağa başlıyordu. Yehud ve

Nasara orada yerleşiyordu, İbni Esirin tarihi Kâmilde beyanına göre imparator İlya Anderyanos (Aderyanos

- Murad Bey tarihi) hissettiği bir muhalefet üzerine Yehudi ve Hıristiyan bir çok ehaliyi pek barbarcasına

katliâm yapmış ve beyti makdisi son defa olmak üzere tahrib eylemişti, maamafih yedi sekiz sene sonra

şehri imar etmiş, Rumdan, Yunandan bir çok halk iskân eylemiş ve Zöhre namına birde büyük heykel bina

etmiş ki bazıları yanlış olarak bunu ta Davud aleyhisselâma isnad ederlermiş. O zamana kadar şehrin ismi

«Oruşelim» iken bu i'mardan sonra «İlya» namı verilmiş ki «Beytürrab» demek imiş. Nihayet Romada

Nasraniyeti kabul ve i'lân eden İstanbul banisi Kostantinın anası Hilâna (Eleni) Nasaraca Hazreti İsanın

üzerinde asıldığı ve bir yere gömüldüğü iddia edilen salibi bulub çıkarmak için Kudüse gitmiş ve salibi

çıkartmış ve çıkarttığı gün Hıristiyanlarca idi salib

Sh:»475

namile bir bayram ittihaz edilmiş ve Kudse varır varmaz, Hazreti İsanın medfun olduğu iddia olunan kabir

üzerinde «Kamame» namı aharle «Kıyame» kilisasını bina ettirmiş ve sahra üzerinde biraz tamir edilmiş

bulunan Beytülmakdis heykelini yere kadar tahrib ve üzerine memleketin süprüntüleri dökülmesini

emreylemiş, o zamandan Hazreti Ömer zamanına kadar Nasara orayı mezbele yapmışlar, orada Allaha

ibadet ve dua etmek isteyenleri meneylemişlerdi, Hazreti Ömer orayı mezbele halinde bulmuştu, ve o zaman Mescidi Aksa müslümanlar tarafından bina edilmiş idi.

Görülüyor ki bütün bu tarihî vukuatta Kıldan ve Rum müşriklerinin Beytülmakdis hakkında takibettikleri men-ü tahrip mezalimine Rum Nasarası da aynı vechile ve hattâ daha devamlı bir surette iştirak etmişler ve onlardan ziyade mes'uliyet yüklenmişlerdir. Beyti makdis gibi kadim bir mescidi ilâhî hakkında böyle bir zulüm ise din ve Nasraniyet davasile taban tabana zıddır. İşte bütün bu tarihî mezalimi icmal eden bu âyeti kerime bilhassa Nasaranın müşriklere iştirak ettikleri bu zulme işaret ederek nazil olmuş, Yehudîler de sebebiyet vermek ve Beyti Makdisin hakkını ödememek suretile harabına çalışanlar zümresine dahil bulunmuştur. Ve binaenaleyh Sıyakı Âyet hem Yehudî ve hem Nasaraya ve hem müşrikîne temas ederek mesacidin hakkı hürmetini ta'mim etmiştir. Bu suretle Mekke müşriklerinin Resulullahı ve müslümanları Kâ'beden meni'lerine ve evvell-ü ahır mesacid hakkında yapılmış ve yapılacak men-ü tahribin cümlesine şamildir. Filvaki başta Nasara olmak üzere bu men'i yapan ve bu tahribe çalışanlardan daha zalim kim

vardır? ﴿أُولَٰئِكَ﴾ işte bu zalimler yok mu?

﴿مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ﴾ bunların o mescidlere korka korka

girmeden başka hakkı duhulleri yoktur.- Onlar

Sh:»476

tahribine say ettikleri o mescidlere yanaşamamalı ve şayed girerlerse can korkusile titreye titreye girmelidirler ve hakkı budur. Allah tealâ bunu erinde geçinde tatbik edecektir. Hürmet etmedikleri o mescidler, onların ellerinden başkalarına geçer, o zaman onlara girmek isteyecek olurlarsa giremezler, nihayet kemali tahassürle ve korka korka girebilirler. Netekim Kur'anın bu mu'cizesi zuhur etmiş, Kudüs Rumların elinden çıkmış, Beyti Makdis i'mar olunmuş, o zalimler de ona korka korka girebilir olmuştu ki bunda bu günkü müslamanlar için pek büyük bir dersi ibret vardır.

﴿لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ﴾ bunları yapan o zalimlere Dünyada büyük bir felâket ve mahrumiyet vardır. -Günlerden bir gün o men-ü zulmü yaptırın devletlerini, kuvvet-ü şevketlerini zayıf edecek, mahkûmiyete düşecek, perişan olacaklardır. Şayani dikkatdir ki Süddî tefsirinde bu hıyz-ü felâketten murad Kostantiniye şehrinin ellerinden çıkması yani İstanbulun fethi hadisesi olduğu zikredilmiş ve İbni Cerir, Keşşaf ve saire tefsirleri gibi mütekaddim ve muteber tefsirlerde de bu kavli naklolunmuştur. Bunlar, İstanbulun fethinden asırlarca mukaddem yazılmış olduğuna ve hele eslâfi müfessirinden olan Süddî beş altı asır mukaddem bulunduğuna nazaran bu tefsirin menbai nübüvvetden birrivaye ahz edilmiş

bir mu'cize olunduğuna iştibah edilmemek lâzım gelir.

Lâkin bunlar bununla da kalmıyacaklar: ﴿وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾

bunlara Dünyadaki o hızy-ü felâketten başka Ahirette de pek büyük bir azab vardır. -Dünya ve Ahiret böyle

azablar böyle zalimlerin hakkıdır. Allah kıyamet günü bunu tatbik edecektir. Böyle iken bir de Cenneti

inhisar altına almak davasındadırlar, o mescidlerden menedilen ve Allaha cidden ibadet etmek isteyenler

asla

Sh:»477

me'yus olmamalı. Ve o mescidlerden menedildik diye Allahdan ve Allaha ibadetten vaz geçmemelidir.

Çünkü 115. ﴿وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ﴾ öyle olmakla beraber sade o mescidler değil,

bütün Meşirk ve Mağrib, yani bir tarafı Meşrik, bir tarafı Magrib olan bütün Kürei arz Allahındır. Binaenaleyh

﴿فَإِنَّمَا تُوَلُّوا فَتَمَّ وَجْهُ اللَّهِ﴾ her nerede yönelerseniz orada da Allah yüzü yani

Allaha durulacak bir cihet vardır. -onun bir mekânı yoktur, Allah cihetten münezzehtir, fakat bütün cihetler

de onundur. Namaz kılmak için her halde bir mescidde bulunmak zarurî değildir. Zahir olan Arzın her

tarafında hattâ indezzarure her cihete namaz kılınabilir. Ve Allahın rızasına erilebilir,

﴿إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾ Allah hem vâsi hem alîmdir.- Vâsidir, rahmet-ü kudreti geniş her

şey'i muhit ve kullarına müsaadekârdır, Tahdid olunmaz, tazyıkı sevmez. Burada «

الْأَمْرُ إِذَا ضَاقَ اتَّسَعَ» kaidei fıkhîyesine işaret vardır. Alîmdir. Her şey'i bilir ve tamamile

bilir, kendine yapılan ibadet her nerede olursa olsun ona aġâh olur. Enbiyaya bir kible emretmesi darlıktan

veya ademi ilminden deġil, kullarını vikaye ve sirri tevhid ile terbiye etmek içindir. Allah vâsi ve alîm olduġu

için mukaddema emrettiġi bir kibleyi neshederek ona mümasil ve hattâ ondan daha hayırlı diġer bir kibleye

tahvil de edebilir. Görülüyor ki bu âyette namaz kılmak için büyük bir tevsi'a ve tahvili kible emrine de güzel

bir mukaddime ve güzel bir teşvik vardır. Ümemi salife mescidlerden başka bir yerde namaz kılamazlarken

müslümanlara Küreiarzın her tarafı namazgâh yapılmıştır. Ve Yehudilere de mem'nu buldukları

Beytülmakdisden daha kadim olan Kâ'beye teveccüh için hissiyatlarını okşıyacak veçhile güzel bir nasihat

verilmiştir.

Ey mü'minler, Allah tealâ böyle vâsi, ve böyle alîm iken Cenneti inhisara almaġa kalkan o Yehud ve

Nasa-

ranın müşriklere ne kadar benzediklerini gördünüz, bunların müşriklere iştiraki sade bu kadar da değil

daha var. dinleyiniz:

﴿۱۱۶﴾ وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ لَّهُ مَا فِي
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلُّ لَّهُ قَانِتُونَ ﴿۱۱۷﴾ بَدِيعُ السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿۱۱۸﴾
وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ كَذَلِكَ
قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ قَدْ بَيَّنَّا
الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Hem o zalimler Allah veled ittihaz etti dediler, haşa, sübhane: Doğrusu Göklere ve Yerde ne varsa hep

onun, hepsi ona Râm 116 Göklere, Yerin mübdii, bir emri murad etti mi ona yalnız "ol!" der, oluverir 117

İlmi olmiyanlar da, Allah bizimle konuşsa ya, yahud bize bir mu'cize gelse ya, dediler, bunlardan evvelkiler

de tıpkı böyle, bunların dedikleri gibi demişti, kalbleri birbirine benzedi; cidden yakîn edinecek bir ümmet

için biz mucizeleri açık bir surette gösterdik 118

Sh:»479

116. ﴿وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا﴾ Bir de bunlar Allaha evlâd isnad ettiler «Allah

veled edindi» dediler, Yehud «Uzeyr Allahın oğlu» dedi, Nasara «Mesih Allahın oğlu» dedi, Arab

müşrikleri «Melâike Allahın kızları» dediler ﴿سُبْحَانَهُ﴾ Hâşâ Allah sübhanehu ve tealâ böyle

teşbih, hacet, fanilik şaibelerinden münezzehtir,

﴿بَلْ لَّهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ hayır onun veledi yoktur, fakat, göklerde ve

yerde, aşağıda ve yukarılarda her ne varsa hepsi onundur, onun milki ve onun mahlûkudur

﴿كُلُّ لَّهُ قَانِتُونَ﴾ her biri ona münkad ve emrine âmadedir. -Halbuki malik ve memlûk

arasında evlâdiyet olmaz ve baba ile evlâd arasında bu kadar inkıyadi mutlak bulunmaz, az çok bir

mücaneset bulunur 117. ﴿بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ onun Semavat-ü Arzı ne kadar

bedi, ne kadar misalsizdir. Bunların seyrine doyulmaz, kühnlere irilmez, Allah bu güzel, bu misalsiz,

örneksiz Semavât-ü Arzın mübdiridir. ﴿وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا﴾ ve o bir işi yapmak isteyince

﴿فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ﴾ sadece ona «ol!» der ﴿فَيَكُونُ﴾ o da olur. -Başka hiç

bir şey'e mühtac olmaz işte milki olan bütün bu Semavat ve Arzı ve bütün bunlardaki şeyleri alettertib hep

böyle mücerred bir irade ile sade bir «ol!» demekle ibda etmiştir. Vilâdet ise böyle ibda ile değil, infisal ile

güçlülükle olur binaenaleyh bütün bu kâinat ile onun arasındaki ilk alâka, böyle bir halikiyet, mahlûkiyet

alâkasıdır. Yoksa tevlid-ü tenasül alâkası değildir. Mahlûkat onun zatında bir tegayyürle başlayıp ondan

koparak sudur ve tevellüd eden bir eser değildir, hakikî illiyet ve malûliyet alâkasını böyle tasavvur etmek

tenakuzdur. Bu, ilk tegayyürü illetsiz tasavvur etmek demektir ve binaena

Sh:»480

leyh illiyet kanununu nakzeylemektedir, hem böyle olsa idi o, bir gün tükenir, hilkat münkatı olurdu. Hasılı

bütün ilimlerin, felsefelerin, hikmetlerin esası olan bu noktada şunu bilmelidir ki mebde'i illiyet halk-u

icaddır. Tevlid-ü isdar değildir, her tevlid bir halika muhtaçdır ve Allah o halik tealâdır.

Şerayi'i mütekaddime erbabı Allah tealâyâ hilkatte sebebi evvel olması itibarile «Baba» ıtlak ederlerdi

hattâ babaya ebi asgar, Allah tealâyâ ebi ekber derlerdi, fakat evlâdı var demezlerdi, sonradan cahiller, bundan murad tevliğ-ü vilâdet ma'nası zannederek babanın evlâdı olur dediler, oğlu var, kızı var demeğe başladılar, bu ise Allahı bilmemek, ona Şirk koŐmaktır, çünkü evlâtta babaya bir mümaselet vardır, «elvedü cüz'ü ebih» netekim İsa Allahın oğludur diyenler ona Allah da dediler, bu âyet de bunu isbat etti ve islâmda bundan dolayı Allaha baba demek küfrolmuŐtur. Böyle bir ma'na için bir tabir, ma'rifetullahda cehle saik olacak gayet muzır, sui ihamlı bir ta'bir olduğundan derhal menedilmelidir. Yehud ve Nasaranın müşriklere iştirak ettikleri Şeylerin biri bu veled meselesidir, diğerı de Şudur.

118. ﴿وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ ilâhiyata ilmi olmiyan veya olsa bile alimane hareket etmiyen cahiller da'veti Muhammediyeye karşı ﴿لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ﴾ Allah bize de söylese ya, ﴿أَوْ تَأْتِينَا آيَةً﴾ yahud bize bir âyet, bir mu'cize gelse ya! dediler ve sanki gelenler âyet değilmiş gibi inadlarından inkâr etmek istediler. «

﴿أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسَىٰ مِنْ قَبْلُ﴾ hitabı

ilâhîsine kulak vermediler, bunu Arabdan Abdullah ibni Ümeyye ve emsali, Yehudîlerden Rafi ibni

Hüzeyme ve bazı Nasara söylemişlerdi ﴿كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ bundan

evvelkiler de Musaya, İsayâ böyle söylemişlerdi

Sh:»481

görüyorsunuz ya ﴿تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ﴾ evvelkilerle bunların kalbleri tamamen birbirine

benzemiş haleti ruhiyeleri sanki yekdiğerinin aynı olmuştur. -Biz âyet göndermedik mi?

﴿قَدْ بَيَّنَّا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾ ikan şanından olan, şüpheden kurtulmak, ilmi

yakîne irmek kabiliyetini haiz bulunan her hangi bir kavm için biz o âyetleri, mu'cizeleri çok açık gösterdik.

-Bunlardan yakîne eremiyenler, ta surenin başında beyan olunan kalbleri marazlı, Reybiyyun veya

mahtumülkulûb muanidîndirler.

Bunca âyâtı beyinatın tebliğinden sonra sanki hiçbir şey söylenmemiş gibi Resulullahın böyle en eski

küfürler, inadlarla, mükâberelerle karşılaşması kederini müstelzim olacağı cihetle kalbi Muhammedîyi

yeniden te'yid-ü tesliyet ve düşmanlarına ilkayı mehâbet-ü haşyet için buyuruluyor ki:

﴿١١٩﴾ اِنَّا ارسلناك بالحق بشيراً ونذيراً ولاتسئل عن
اصحاب الجحيم ﴿١٢٠﴾ ولكن ترضى عنك اليهود

وَلَا النَّصَارَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ إِنْ هَدَىٰ اللَّهُ هُوَ الْهُدَىٰ
وَلَعِنَ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ
اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٢١﴾ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ
يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ فَاُولَٰئِكَ هُمُ
الْخَاسِرُونَ ﴿١٢٢﴾

sh:»482

Meali Şerifi

Şek yok: biz seni hakkile rahmetimizin müjdecisi ve azabımızın habercisi gönderdik; sen o

Cehennemliklerden mes'ul de değilsin 119 sen millelerine tabi olmadıkça ne Yehud, ne Nasara senden

asla hoşnud da olmazlar her halde yol, Allah yolu de, şanıım hakkı için sana vahyile gelen bu kadar ilimden

sonra bilfarz onların hevalarına tâbi olacak olsan Allahdan sana ne bir veliy bulunur ne bir nasır 120

kendilerine kitabı verdiğimiz ehliyetli kimseler onu tilâvetinin hakkını vererek okurlar, işte onlar ona iman ederler, her kim de onu inkâr ederse işte onlar da husranda kalanlardır 121

Ya Muhammed!. 119. ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا﴾ bunda asla

şüphe yoktur ki biz seni hak olan Kur'an ile mübeşşir ve münzir bir Resul olarak gönderdik. Sen hak bir

Resulsün ki vazifen ilerideki müjdeleri, tehlikeleri, herkese tebliğ etmektir, Her birinin kalbine imanı

sokmak değildir. ﴿وَلَا تَسْأَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ﴾ ve sen ashabı cahimden

mes'ul olmazsın onlar. -kendi fiillerinden kendi kesiblerinden kendileri mes'uldür. Ve cezaları da sönmek

bilmiyen ve mütemadiyen tutuşan o kızgın ateşten çıkmamaktır ki ona nar Cahim ve bunlara ashabı Cahim

denilir. Nafi' ve Ya'kub kıraetlerinde «ta» nın fethi ve «lâ» mın cezmile « لَا تَسْأَلُ » okunur ki nehyi

hazırdır. Bu surette mana «ve artık ashabı Cahimden sorma, onlar hakkında benden bir şey dileme, onlara

yapacağımı ben bilirim» demektir, Yehudîler Hazreti Peygambere «gel bizimle bir müddet hoş geçin, bizi

memnun et de sana tabi olalım» diye bir teklifte bulunmuşlar, bundaki hud'alarını ifham için şu âyet nazil

olmuş 120.

﴿وَلَنْ تَرْضَىٰ عَنْكَ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ﴾ ya

Muhammed!. ne Yehudîler ne de Hıristiyan-

Sh:»483

lar, sen onların milletlerine tabi olmadıkça senden asla razı ve memnun olmazlar. -Hiç bir suretle onların gönüllerini hoş edemezsin, meğer ki milletlerine tabi olasan. Halbuki ikisinin de milletine tabi olmak gayri mümkündür, çünkü birbirlerine «hiç bir şey değil» diyen bu iki millet yekdiğerine son derece zıddırlar, içtima zıddeyn mümkün olmadığından bu iki milletin ikisine birden tabi olmanın ve ikisini birden razı etmenin yolu yoktur. Yehud Yehud, Nasara Nasara oldukça ikisinin de senden razı olmaları muhalldir. Binaenaleyh sen

lisanı risalete mahsus olan bir belâğat-ü edeb ile onlara ﴿قُلْ﴾ sade de ki

﴿إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَى﴾ Allahın hidayeti, işte uyulacak hidayet ancak odur.

-Hidayet diye ona denilir, sizinki değil, diğeri bir mana ile: Allah rehberi yok mu? İşte ittiba edilecek rehber ancak odur. Allahın Resulü, Allahın kitabı, Allahın dini dururken başkasına ittiba dalâlettir. Velhasıl hak din

Allah dinidir. Aranacak, uyulacak olan da odur. Ben size değil, siz bana uyacaksınız «

﴿الْحَقُّ أَحَقُّ بِالِاتِّبَاعِ﴾ yol hak yolu hidayet Allah hidayeti. Böyle söyle ve şunu bil ki
﴿وَلَسِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ﴾ vallahi sen

sana gelen ilimden sonra bilfarz onların millet dedikleri hevalarına, keyflerine, ittiba edecek olsan

﴿مَالِكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ﴾ Allahdan senin ne bir dostun bulunur,

ne de bir muînin. -Ortada helâk olursun zira indallah küfr-ü şirke şefaât yoktur.

MİLLET, esasî lûgatte söyleyip yazdırmak veya ezbere yazmak manasına olan « اِمْلَاق » masdarile

yani imlâ manasile alâkadar bir isimdir. Zemaşerînin «Esas» ta beyanına göre asıl manası «tarikati

meslûke» dir ki eğri veya doğru olabilir, bundan din, şeriat ma'nasında mütearef olmuştur. Şehristanînin

Milel-ü nihalde beyanına

Sh:»484

göre din, şeriat, millet denilen şeyler vaki'de ve haddi zatında aynı şeydirler, fakat itibaren ve mefhumen

her biri bir haysiyetle tefrik olunur. İ'tikad haysiyetile din, amel haysiyetile şeriat, ictima haysiyetile millet

denilir, Filvaki i'tikad edilen ne ise esas itibarile amel edilen odur. Amel edilen ne ise esas itibarile ictima

edilen de odur. Binaenaleyh millet, bir hey'eti içtimaiyenin etrafında toplandığı ve üzerinde yürüdüğü, tabiri

aharle ruhi ictimaîsinin tabi olduğu ve cismi içtimaişinin merbut bulunduğu mebadii hâkime ve tarikati

meslûkedir. Hakkı hak, na hakkı na hak, eğrisi eğri, doğrusu doğrudur. Şu kadar ki nâ hakları husrana,

hakkolan da hüsni akıbeta götürür. Demek ki millet, hey'eti içtimaiyenin kendisi değildir. Ona cemaat, kavm,

ümme't veya ehli millet denilir. Meselâ Yehudîyet ve Nasraniyet bir millettir. Ve fakat Yehud ve Nasara ehli millet, sahibi millettirler, ve kis aleyh. Maamafih millet, «ehli millet» ma'nasına da mecaz olarak kullanılır.

Meselâ «millet şöyle yaptı, millet böyle yaptı» denilir ki kavim demektir. Zikri müteallık, iradei müteallak

kabilindendir veya mecazî hazfîdir. Netekim ayette «**قُلْ بَلْ مِلَّةَ اِبْرٰهِيْمَ**» her iki ma'na ile

kabili tefsirdir. «**اَهْوَاءَهُمْ**» buyurulması gösteriyor ki Yehud ve Nasaranın takib ettikleri din ve millet

yukarıdan beri nâkâbili inkâr bürhanlarla isbat edildiği üzere kendi hevalariyle, gönüllerinin sevdalarıyle

uydurulmuş tahrifatır. Bunlar hakka değil kefiyelerine tabidirler, milletleri Enbiyaya nazil olan kitablardan ve

hak bulunan tevhid, islâm, ihsan esaslarından inhiraf eylemiş bam başka bir şey olmuştur. Cenabı Allah

bütün bu dinlerin esasatı sabikasını Kur'anda beyan buyurarak tasdik, te'yid etmiş ve bunlardan ayrılanların

hevadan ibaret bulunduğunu ihtar ile Peygamberini bunlara ittiba'dan şiddetle tahzir buyurmuştur. Bir ayet

evvel son derece te'min ve tatyib buyurduğu Peygamberine der'akab bu tahziri irad buyurması

ne

Sh:»485

kadar ma'nalıdır, Bunun Peygamberden ziyade ümmetine müteveccih bulunduğuna şüphe yoktur.

O eshabı heva, o ehli tahrif artık hakikî manasile Ehli kitab değildirler, çünkü 121.

﴿الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ﴾ bizim kendilerine kitab verdiğimiz ehliyetli kimseler

﴿يَتْلُونَهُ﴾ o verdiğimiz kitabı tilâvet ederler. Yani virdederek ders yaparak okurlar

﴿حَقَّ تِلَاوَتَهُ﴾ hem hakkiyle tilâvet ederek okurlar. -Tahriften, teşviştan sıyanet ederek

hevalarına uymıyarak elfazını, meanisini, ahkâmını cidden gözete gözete dikkatli ve saygılı ve devamlı bir

surette ve bilmediklerini, anlamadıklarını ehlinden sora sora hüsni niyyetle, temiz kalb, temiz ağızla okurlar,

gelişi güzel, baştan kara, bir eğlence gibi okumazlar, şarkı, gazel, roman, hikâye yerine koymazlar, kemali

hürmet-ü edeble okurlar, ﴿أُولَئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ﴾ işte böyle okuyanlar o kitaba iman ederler

ve hakikaten sahibi kitabdırlar. ﴿وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ﴾ ve fakat her kim o kitaba küfür ve küfran eder,

hakkiyle okumaz, hevasıyla tahrif ederse ﴿فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾ işte bunlar da

hasirûn güruhdurlar, o büyük saadetten mahrumdurlar.- Bu ayet ulemadan Abdullahibni Selâm ve emsali

zevatı fadile gibi Ehli kitabın mü'minleri hakkında nazil olmuştur ki bunlar Tevrat ve incili bihakkin tilâvet

edegelen eshabı imandan oldukları için Kur'ana ve Hatemülenbiyaya iman etmişler ve Resulullahdan razı

olmuşlardır. Eshabı sefine denilen zevat dahi bu cümledendir ki sebebi nüzulü bilhassa bunlar olduğu dahi

mervidir. Bunlar Caferibni Ebi Talib ile beraber bir gemide gelmiş olan otuz ikisi Habeşli sekizi de Şam

Rahiblerinden kırk kişi idiler.

Sh:»486

Burada Beni İsrailin de -velev kalil olsun- bir kısmı mü'minler miyanına girmiş ve medhi ilâhîye nail

olmuş bulunuyor. Bu mazhariyetin ve bu hususiyetin bahşettiği şevk-u heyecan ile şimdi Beni İsraille bir

tarafтан evvelki hitabatın tetmimi, diğer tarafтан mabadindeki kissai İbrahime nazaran bir husni tehallûs

olmak üzere bervechi âti bir hitab daha tevcih ve akbinde imamet, millet, ümmet mes'elesi izah

buyurulacaktır:

﴿١٢٢﴾ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ
وَإِنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٢٣﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي
نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ
وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿١٢٤﴾ وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ
فَاتَمَّهِنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ
لَايَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ ﴿١٢٥﴾ وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً

لِلنَّاسِ وَأَمِنَّا وَاتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلِّئًا وَعَهْدِنَا إِلَى
إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنَّ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ
السُّجُودِ ﴿١٢٦﴾

Sh:»487

﴿١٢٦﴾ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ
أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ قَالَ وَمَنْ
كَفَرَ فَأَمَتُّهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ
﴿١٢٧﴾ وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا
تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٢٨﴾ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا
مُسْلِمِينَ لَكَ وَمَنْ ذُرِّيَّتَنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ
عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٢٩﴾ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ
رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ
وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٣٠﴾ وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ
مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدْ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ

فِي الْآخِرَةِ لِمَنِ الصَّالِحِينَ ﴿١٣١﴾ اذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمَ
قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٣٢﴾ وَوَصَّى بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ
وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا
وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٣﴾

Sh:»488

﴿١٣٣﴾ اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ اِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتَ اِذْ قَالَ
لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ اِلَهَكَ وَآلِهَ اَبَائِكَ
اِبْرَاهِيمَ وَاسْمَاعِيلَ وَاسْحَقَ اِلَهاً وَاَحَدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٣﴾

Meali Şerifi

Ey İsrail oğulları!. sizlere in'am ettiğim ni'metimi ve sizi vaktile âlemdeki ümmetlerin üzerine geçirdiğimi

hatırlayın 122 ve sakının öyle bir günden ki kimse kimseden bir şey ödeyemez, kimseden fidye kabul

edilmez, ve ona şefaati de faide vermez, hem de hiç bir taraftan yardım olunmazlar 123 Şunu da hatırla

tutun ki bir vakit İbrahimi Rabbı bir takım kelimat ile imtihan etti, o onları itmam edince "ben seni bütün insanlara İmam edeceğim" buyurdu "ya Rabbi zürriyetimden de" dedi, buyurdu ki benim ahdime zalimler nail olamaz 124 ve o vakit beyti şerifi insanlar için dönüp varılacak bir sevabgâh ve bir darüleman kıldık -siz de makamı İbrahimden kendinize bir namazgâh edinin- ve İbrahim ve İsmâile şöyle âhd verdik: Beytimi hem tavaf edenler için, hem ibadete kapananlar için, hem rükü ve sücude varanlar için tertemiz bulundurun 125 ve o vakit İbrahim "Yarab burasını emin bir belde kıl ve ahalisini envaı semerattan merzuk buyur, "Allaha ve Ahiret gününe iman eyleyenlerini" dedi, buyurdu ki "küredenî dahi merzuk eder de az bir zaman hayattan nasib aldırırım ve sonra ateş azabına muztar kılarım ki o ne yaman bir inkılâbtır 126 ve o vakit ki İbrahim beyitten temelleri yükselti-

Sh:»489

yordu İsmâilde birlikte şöyle dua ettiler: Ey bizim Rabbımız kabul buyur bizden, daima işiten, daima bilen sensin ancak sen 127 Ey bizim Rabbımız hem bizi yalnız senin için boyun eğen müslüman kıl ve zürriyetimizden yalnız senin için boyun eğen bir ümmeti müslime vücade getir ve bizlere ibadetimizin yollarını göster ve tevbe ettikçe üzerimize rahmetinle bak öyle tevvab, öyle rahîm sensin ancak sen 128 Ey

bizim Rabbımız hem de onlara içlerinden öyle bir peygamber gönder ki üzerlerine ayatını tilâvet eylesin ve kendilerine kitabı ve hikmeti ta'lim etsin ve içlerini dışlarını temiz paklesin, öyle azîz öyle hakîm sensin ancak sen 129 İbrahim'in milletinden kim yüz çevirir? Ancak kendine kıyan sefih, hakikat biz onu Dünyada istifa ettik, Ahirette de o hiç şüphe yok salâhile seçilenlerdendir 130 Rabbi ona İslâm emrini verince, teslim oldum Rabbilâlemine dedi 131 Bu dini İbrahim kendi oğullarına vasiyet ettiği gibi Yakub da vasiyet etti: Oğullarım "Allah sizin için o dini istifa buyurdu, başka dinlerden sakının yalnız müslim olarak can verin dedi 132 yoksa siz şahidler midiniz, Yakuba ölüm hali geldiği vakit: oğullarına benim arkamdan neye ibadet edeceksiniz? dediği vakit? Dediler ki senin Allahın ve ataların İbrahim ve İsmail ve İshakın Allâhi ilâhi vahide ibadet ederiz, biz ancak ona boyun eğen müslimleriz 133

122. ﴿يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ ey İsrail oğulları! . size evvelâ Beni Ademden kitab ve

nübüvvete aşına, ahdi ilâhîyi hamil, büyük bir ümmet olmanız, saniyen kavmi Musadan bulunmanız

haysiyetile hitab edildi lâkin dinleyenleriniz az oldu, şimdi onları te'kid ile beraber bir de zürriyeti

İbrahimden bulunmanız haysiyetile ihtarlara muhatab tutulacaksınız. Ehli kitab nasıl olurmuş gördünüzya,

artık akl-ü insafı alarak

﴿اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى

﴿العالمين﴾ vaktile size in'am ettiğim nimetimi, nimeti nübüvveti ve bilhassa Hatemülenbiyanın ba'si

va'dini mutazammın olan

Sh:»490

ve onun bir mukaddimesini teşkil eden devleti maziyeyi ve o zaman sizi bütün zevluluk âlemine tafdil

eylediğimi hatırlayınız da 123.

﴿وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا
عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ﴾ kimsenin kimse yerine hiç bir

şey yapamayacağı, kimseden fidye kabul edilmeyeceği, şefaatin de men'faat vermeyeceği ve bunlara hiç bir

tarafıtan yardım edilmeyeceği günden o görülmedik günün azabından korununuz. Üçüncü defa' olmak üzere

bunlar size ihtar olunur. Siz o nimetin mazideki sebebi ne idi biliyor musunuz? Bunu bilmek için o nimeti

içinizi çekerek düşünün ve çektiğiniz, çekeceğiniz belâları hisab ederek ittikaya sarılın 124.

﴿وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ﴾ ve o vakti derhatır edin ki İbrahimi rabbi bir
o takım kelimeler ile mübtela kılmış, yani mükellef tutmuş, imtihan etmiş ve binnetice ﴿فَاتَمَّهَنَّ﴾ o

kelimatı itmam ve ikmal de eylemiş idi. Yani rabbi imtihan etmiş, İbrahim de onları ifa ve itmamına dua

etmiş idi.

İPTİLÂ VE BELÂ. Tecrîbe ve imtihan manasınadır ki esasen iki emri tazammun eder: birisi bir şey'in hafî olan halini tanımak istemek, diğeri de o şey'in cevdet ve redaetini, kemalini veya noksanını meydana çıkarmaktır. Evvelki âlimi kül olan Cenabı Allah hakkında kabili tasavvur olamayacağından Allahın imtihanı, ikinci emr ile mülâhaza olunur. Bir de imtihan, imtihan olunan hakkında hayır veya şer bir mihneti müstelzim olur ki bu münasebetle ibtilâ alel'ekser meşakkatli şeyler hakkında kullanılır, Cenabı hakkın tekâlifî de kulun temayülâtı nefsanîyesi ile rızayî ilahî arasında deveran ettiğî cihetle bir taraftan bir külfet ve zahmeti, diğeri taraftan kulda sebebi sevab veya ikab olan efal ve halâtın zuhurunu müstelzim terbiyevî bir hasleti mutazammın olduğundan

Sh:»491

tecrîbe ve imtihana şebihtir. Kullanın işlerinde tecrîbe ve imtihan ile itkan üzere amel etmelerini ve nazariyatı mücerrede ile iktifa eylememelerini ta'lim için Cenabı Allah kendi fi'lini tecrîbe ve imtihan suretinde ifham buyurmuştur.

İBRAHİM isminin esasen Süryanî bulunduğu ve Arabca manası « **أَبٌ رَّاحِمٌ** » demek olduğu ve

bu suretle Arabî ve Süryanî arasında lâfz-u mana müşabeheti buluna geldiği zikredilmiştir.

Rabbi, İbrahimi böyle imtihan etti de ne yaptı? Ne dedi bilir misiniz ﴿ **قَالَ** ﴾ rabbi, ona dedi ki

﴿ **أَنْتِي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا** ﴾ ben seni insanlara imam kılacağım, imameti kübra ile

seni öne düşürüp herkese muktedabih yapacağım.

İMAM, öne düşmek, maksud-ü metbu olmak mânâsına masdariyetten me'mun mânâsına ism olmuştur ki

muktedabih, ön: öncül demektir. Binaenaleyh İmameti kübra, umurü din-ü Dünyada insanlara riyaset,

bunun kemali de mertebesi risalettir. Bu İmamet ise düsturül'amel olacak bir takım ahkâma, millet-ü şeriate

mütevakkıf olduğundan bu hitab onu bir din-ü şeriate sahib kılmak ve bununla insanların önüne düşürmek

demek olur.

﴿ **قَالَ** ﴾ İbrahim cevaben ﴿ **وَمِنْ ذُرِّيَّتِي** ﴾ zürriyetimden de dedi. Yani yarabbi beni

iman yap fakat bu ihsanın sade bende kalmasın, zürriyetimden bir kısmını da alettevali İmam yap, bana

vereceğın nimeti İmamet-ü risaleti onlara da ver diye kelimenin itmasını reca etti ve anlaşılıyor ya

«hepsine» demedi zira bilirdi ki hepsine talep, muhalifi hikmet olurdu. Evvelâ zürriyetinin killetini, saniyen

zürriyetinin şıkak ve ihtilâfını istemiş olurdu. Salisen birçok ensar ve avana mütevakkıf bulunan İmamet

hususunda zürriyetinin agyare muhtaç olmasını temenni etmiş bulunurdu ki bunlar zürriyeti hakkında hayır

dua olmaz-

Sh:»492

di. Her halde zürriyetinde imam bulunurken ümmet de bulunmalı idi, bunun için « ذُرِّيَّتِي » demeyip «

ذُرِّيَّتِي » dedi. ﴿ قَالَ ﴾ rabbi bunu itmamen

﴿ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ ﴾ zalimler benim ahdime nail olmazlar buyurdu.- ve

zürriyetinden imam olabilecek kısmın her halde zalimler küruhu olmadığını ve zalimlerin bu devletten

kat'iyen mahrum olacaklarını ve İmametin hakkı âdillere verilmek bulunduğunu ifham etti. Bu âyet zalimin

İmamete ehil olmadığına ve ibtida âdil olup, sonradan zulüm yaparsa hal'i vacib bulunduğuna delildir.

Muarrafbillâm olan cemi'ler lâfzîâm olduklarından « الظَّالِمِينَ » kıyamete kadar gelecek zalimlerin

hepsine şamildir. Fakat bunun bilhassa nüzuli Kur'an sırasında tamamen malûm olmuş bir mütenaveli

vardır ki o da Beni İsraildir ve bu nassın mâsikalehi onlardır. Bunun için idi ki balâdaki ayetlerde müteaddid

surette « **وَأَنْتُمْ الظَّالِمُونَ** » diye tevbih edilmişler idi. Surenin başından beri Beni İsrailin ta'dadı

seyyatındaki hikmet bu zulmü isbat idi ki hasılı «Beni İsrail sonradan zalim oldular, zalimlerden ise İmam

ve Resul olmaz, onlardan İmamet munkatı olacaktır» demektir. İşte ey Beni İsrail sizin vaktiyle o nimete, o

fazilete nailiyetinizin sebebi, ta Hazreti İbrahimin rabbına imtihan verdiği bu kelimattan ve ona olan ahd-ü

vaiden nâşi idi. Siz Hazreti Musa devrinde zalim değil, belki zürriyeti İbrahim içinde en mazlûmları idiniz.

Bu sayede o nimeti ilâhiyeye nail olmuşunuz. Bir hayli zaman nübüvvet ve İmamet unsuru olarak âlemîne

tefevvuk ettiniz, lâkin icil mes'elesinden itibaren zulme başladınız, git gide bütün harekâtınızda bu zulüm

nihayet kavminizin hasleti şamesi oldu, artık badema İmamet İsrail evlâdından çıktı ve İbrahim zürriyetinin

diğer koluna geçti. İbrahimin bu imtihanını ve bu kelimatı iyi hatırlar ve iyi teemmül ederseniz delili vazih ile

anlarsanız ki Tevrat'ta mev'ud olan Hatemülenbiya İsrail oğullarından değil, İsrailin amcası Hazreti

İs-

Sh:»493

mail evlâdından gelebilecektir. Siz, Tevrat mucebince bir Hatemülenbiyanın geleceğinde iştibah etmez ve

onunla istifâh ederken bugün ba'sedilmiş bulunan Hatemülenbiya Muhammed Mustafa sâllallahualeyhi vesellem Hazretlerini biz Beni İsrâilden değil diye saikai hasedle inkâra kalkışıyorsunuz. Halbuki o, bu cihetle sizden değil ise de diğer cihetten sizdendir ve sizin zulüm damgasından muarra olan aslınızdandır, zürriyeti İbrahimdendir. Binaenaleyh siz ancak bu tarik ile gelen şerefi İmametten de hissemend olmak istemezseniz zulmünüz haksızlığınızı daha ziyade tezauf edecek, ilel'ebed nimet yüzü görmeyeceksiniz, bu kelimatı belleyiniz ve iyi düşününüz. Ve şunu da hatırlayınız ki 125.

﴿وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا﴾ hani biz «
﴿بَيْتِ اللَّهِ﴾ . ﴿بَيْتِ عَتِيقٍ﴾ . ﴿الْبَيْتِ﴾ » namile maruf olan Ka'beyi

vaktile insanlara me'rci' ve me'men yapmıştık. Nas onu hac ve ziyaret ederler, sevab kazanırlar ve onun haremde bulunanlar taarruzdan emin olurlardı. Şimdi siz bunu derhatır ediniz

﴿وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلِّينَ﴾ ve makamı İbrahimden bir namazgâh ittihaz

ediniz, orada namaz kılınız, yahut dua ediniz.

MAKAMI İBRAHİM, İbrahim aleyhisselâmın beyti bina ederken veyahut nası hacce davet ederken

üzerine çıktığı taşın bulunduğu yerdir ki elyevm makamı İbrahim namıyla maruftur. Tavaf namazı burada

kılınır. Nafi ve İbni Âmir kıraetlerinde mazi sigasiyle « وَاتَّخِذُوا » okunur. Yani biz Kâbeyi nasa merci

ve memen yapmıştık. Nas da onu Kible ittihaz etmişlerdi. Beytülmağdisten evvel Kible o idi. Binaenaleyh

burada da tahvili kibleye teşvik vardır.

O zaman Beyti böyle yaptık ﴿وَعَهَدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَاسْمِعِيلَ﴾ İbrahim ile

İsmaile de şöyle ahd ya'ni ekiden emrettik idi:

Sh:»494

﴿أَنْ طَهَّرَا بَيْتِي لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ﴾ ki

beytimi tavaf edenler, mücaveret eyleyen veya i'tikâfa girenler, rükû sükud yapanlar, namaz kılanlar için

temizleyiniz, daima tahir ve pak bulundurunuz dedik. Bunların taharet ile icrasını ve tahareti beyte daima

i'tina bir ahdi ilâhî bilinmesini emreyledik, Rükû ile namaz yalnız ümmeti Muhammede mahsus olduğuna

nazaran Cenabı Allah bu ahidde Hazreti İbrahim ve İsmâile böyle bir ümmetin geleceğini bildirmiştir.

Şunu da hatırlayın 126. ﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ﴾ bir vakit, yani Hacer ile İsmaili ibtida

Mekkenin yerine bıraktığı zaman İbrahim dua edip şöyle demişti:

﴿رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ﴾ Yarab

burayı, bu ziraatsiz vadiyi emniyetli bir belde kıl, ahalisine meyve, hububat, her türlü semerelerden rızık ver,

fakat hepsine değil ﴿مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ içlerinden Allaha ve

Yevmi ahire iman etmiş olanlara Yarabbi!.. Rivayet olunuyor ki İbrahim aleyhisselâm İsmail ile Haceri

buraya bırakıp Şama döndüğü zaman Hacer arkasına düşmüş «bu kuru, çıplak derenin içinde bizi kime

bırakıb gidiyorsun» diye söylenir, o da cevab vermezmiş, nihayet Hacer «bunu sana Allah mı emretti» diye

sormuş, muşarunileyh «evet» cevabını verince Hacer radiyallahüanha «öyle ise Allah bizi zayı etmez»

demiş ve razı olmuş. Hazreti İbrahim gitmiş, Keda = كداء tepesine çıkınca dereye bakıp «

«رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ أَلَيْهِ

etmiş idi ki surei İbrahimde gelecektir.

﴿قَالَ﴾ bunu itmamen rabbı dedi ki ﴿وَمَنْ كَفَرَ﴾ sade iman edene değil hem ona, hem

de kâfir olana rızık veririm.

Sh:»495

﴿فَأَمْتَعَهُ قَلِيلًا﴾ ve ancak onu az müstefid ederim, kâfirin intifaı Dünyaya münhasır kalır

﴿ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ﴾ sonra o kâfiri azabı nâra muztar kılarım, Ahiret

azabından kurtulmağa imkân bulamaz.- Hazreti İbrahim « لَآيِنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ »

nassına istinaden rızık meselesini dahi İmamet gibi kıyas ederek mümin olanlara tahsisen dua etmişti.

Cenabı Allah bu kıyasın sahih olmadığını, rızık mümin ve kâfire şamil bir rahmeti Dünyeviye olduğundan

bunun hem din ve hem Dünyada takaddüm demek olan İmamete kıyası maalfarık bulunduğunu ihtar

buyurarak duayı itmam eyledi. Demekki Enbiyanın kıyas ve ichtihadında bile hata olabiliyor ve fakat Allah

onların hatasını derhal tashih buyuruyor. Bunun için umuru ilâhiye de kıyas sağlam bir delil değildir. Cenabı

Allah gösteriyor ki kâfir de Dünyada merzuk olur. Fakat bu Dünya intifai mahdud az bir şeydir. Ahirette

ebediyen azabı nâra atılarak belâsını bulur. ﴿وَبِئْسَ الْمَصِيرُ﴾ o azab ne fena bir akıbet ve

ona gidiş ne fena bir gidiştir.

Nihayet şu kelimeleri de hatırlayın: 127.

﴿وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ﴾ hani bir vakit

İbrahim, İsmail ile beraber Beytin kaidelerini, temellerini atıyor, yükseltiyordu ve o sırada ikisi birden şöyle

dua ediyorlardı: ﴿رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ ey

rabbımız barigâhı ahadiytine refettiğimiz âcizâne fillerimizi bizden kabul et, şüphesiz ki sen semi' ve

alîmsin, duamızı işidir, niyyetlerimizi bilirsin, 128. ﴿رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ﴾ ey

rabbımız bir de bizi sana teslimi nefis etmiş, yüzleri, özleri, sırf sana müteveccih iki müslimi kâmil kıl.

«islâm» fi'li böyle « لَكَ » gibi « لَام » ile sıralandığı zaman istislâm, yani teslimi

Sh:»496

nefis, itaat ve inkiyadı kâmil manasına gelir veya onu tazammun eder.

﴿وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةٌ مُسْلِمَةٌ لَكَ﴾ bizim zürriyetimizden de sana arzı islâm etmiş, sana

muti, müslim bir ümmet halket ﴿وَأَرْنَا مَنَاسِكَنَا﴾ ve bizim menasikimizi, yani ibadet

edeceğimiz, kurban keseceğimiz mahalleri göster.

MENASİK, mensekin cem'idir ki nüsük veya nüsük mahalleri demektir. « نَسَكَ » fil'asıl son derece

taabbüddür. Fakat hac ve kurban hakkında şayidir. ﴿وَتَبَّ عَلَيْنَا﴾ ve bizim hepimize tevbeler

nasıb et ve tevbelerimizi kabul eyle, bize bir kerre değil daima nazar et

﴿إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴾ şüphesiz ki tevhabı rahîm ancak sensin 129.

﴿رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ﴾ ey

rabbımız, hem o zürriyetimiz içinden onlara senin âyetlerini okur

﴿وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ﴾ kitab ve hikmet ta'lim eder ﴿وَيُزَكِّيهِمْ﴾

onları pisliklerden tathir eder kendilerinden bir Resul gönder,

﴿إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ çünkü iradesi nâ mağlûb sahibi izzet ve her hükmü

aynı hikmet ve her sun'u gayetülgaye muhkem olan ancak sensin.

ASLI HİKMET, ilim-ü amelde itkan, tabiri aharle kavı-ü filde isabet demektir ki tafslı «

«يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ» âyetinde gelecektir. Bu Resulden murad da Hatemülenbiya

Muhammed Mustafa sallâllahü aleyhi vesellem olduğu aşikârdır. Çünkü zürriyeti İsmail içinde başka bir

Peygamber gelmemiş olduğu müttefekun aleyhtir. Netekim Resulullah bir hadîsi şerifindi «

«أَنَا دَعْوَةُ أَبِي إِبْرَاهِيمَ وَبُشْرَى أَخِي عِيسَى وَرَوِيَا أُمِّي = yani

ben babam İbrahimin duası ve kardeşim İsanın müjdesi ve validemin rüyasıyım» buyurmuştur.

Hazreti

Sh:»497

İbrahimin bu duasını şükürâne olmak üzere dir ki ümmeti Muhammede de namazlarda «

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى

« اِبْرَاهِيمَ وَ عَلِيَّ اَبْرَاهِيمَ الخ . . . » duası ta'lim buyurulmuştur. Bu âyetler

düşünüldüğü zaman bu salâvatı şerifenin manası ve teşbihin veçhi tamamilen anlaşılır. İşte İbrahim aleyhisselâm memur olduğu kelimatı eda ve namzed bulunduğu makama irtika için Kâ'benin temellerini atarken oğlu İsmail aleyhisselâm ile beraber yekzeban olarak yaptıkları duada o kelimatın bu veçhile itmamını dua etmiş ve kendine va'd olunan İmametın zürriyetinden bir ümmeti müslimeye ve onlar içinde ba'solunacak bir Resuli zişana müntehi olmasını gayei matlab olarak Allahtan dilemişler ve bu dualar b'seti Muhammediye ile tamam olmuştur. İmametten zalimlerin mahrumiyeti, Kâ'be ve ahvali, Mekke, İbrahim ve İsmail zürriyeti, bu zürriyetten ümmeti müslime, bunlardan bu Resuli zişan, tilâveti âyât, kitab ve hikmet, tezkiye ve taharet, islâm kelimeleri tahattur ve teemmül olunursa risaleti Muhammediye ve milleti İbrahim olan dini islâm hakkında cidden Ehli kitab bulunanların hiç şüphesi kalmaz.

Artık 130. ﴿وَمَنْ يَرْغَبْ عَنْ مِلَّةِ اِبْرَاهِيمَ﴾ Genabı Allahın insanlara böyle bir

imam, bir pişuva yaptığı İbrahimın milletinden, onun camiasından, onun ruhu dini olan islâmdan kim kaçar?

Hangi akıl sahibi bundan istinkâf eder de onun zürriyetine mev'ud olan bu saadetten mahrum kalmak

ister? ﴿اِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ﴾ meğer ki kendini tezlil-ü tahkir etmek, zilleti esaret ve

mahkûmiyette kalmak istiyen kimse olsun, bu gibilerden maadası o büyük milletten sarfinazar edemez.

Rivayet olunuyor ki Abdullah ibni Selâm birader zadeleri Seleme ile Mühaciri islâma davet etmiş «ve şu muhakkak malûmunuzdur ki Allah tealâ Tevrat'ta «ben İsmail evlâdından Ahmed isminde bir Peygamber gönderece-

Sh:»498

ğim, ona iman eden hidayet-ü rüşde erecektir. İmam etmiyen de mel'undur buyurdu» demiş bunun üzerine Seleme imana gelmiş velâkin Mühacir imtina etmiş idi, o zaman bu âyet nazil oldu. Ebül'enbiya olan

İbrahim bakınız ne büyük zattır: ﴿وَلَقَدْ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا﴾ namı uluhiyetime

kasem olsun ki biz o azameti şanımla İbrahimi Dünyada ıstıfa ettik, yani sair halk arasından bir zübdei safiye olarak seçtik, tehzib-ü terbiye edib halil ittihaz eyledik, imameti kübraya, nübüvvet-ü hikmete

infihab-ü ihtiyar eyledik ﴿وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ﴾ şüphe yok ki

Ahrette de o her halde salihîn zümresinden istikametile hayr-ü salâh üzere sebatlarına şehadet edilmiş olan ricali ilâhî cümlesindedir. Dünya ve Ahrette böyle bir zatın milletinden, akli başında bulunanlar hiç

istinkâf eder mi? O ıstıfa ta, ne zaman oldu bilir misiniz? 131. ﴿إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلَمْ﴾

rabbı ona, arzı islâm et, bana ihlâs-ü iman ile teslim ol dediği ilk anı teklifte ki

﴿قَالَ أَسَلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ Rabbülâlemîne teslimi nefsettim, özümü şirkten

sakınıb yüzümü ancak ona tuttum demiş, tevhide iman etmişti. « اسلم » emri ilk iman teklifinin

teveccühünden kinayedir ki bu emir surei İbrahimde «

﴿وَكَذَلِكَ نُرَىٰ إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ﴾ . ﴿فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَىٰ كَوْكَبًا﴾

olunduğu üzere iraei delâil suretiyle bir ihtar idi, yâni Allah tealâ onun kalbine marifeti islâma saik delâili

tevhide göstermiş, yıldızların, Kamerin, Şemsin üfulünden halık tealâya ve vahdaniyetine istidlâli ihtar

eylemiş. O da henüz bülûğundan mukaddem ve mertebeli nübüvvete ermeden evvel nazarı bir istidlâli akli

ile hudusi âlem delilinin künhünü idrak etmiş «

أَنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا
أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ» diye rabbülâlemîne arzı iman ve islâm etmiş idi ve binaenaleyh hiç bir

zaman kalbi İbrahim şirk ile alûde olmadı,

iptidasından intihasına? muvahhidi müslim idi. Rabbi onu aklının bidayetinden itibaren ıstıfa etti ve imtihan

ve ibtilâsı o zaman başladı. Kelimei islâm o zamandan itibaren İbrahimin milleti oldu. Bu kadarla da

kalmadı 132. ﴿وَوَصَّىٰ بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ﴾ bir de hem İbrahim kendisi ve

hem torunu Ya'kup her ikisi kendi oğullarına dahi bu milleti veya bu kelimeyi tavsiye ettiler.- Nafi, İbni Amir,

Ebu Ca'fer kıraetlerinde « أَوْصَىٰ بِهَا » okunur ki vasiyyet ettiler demek olur. İbrahimin oğulları:

İsmail, İshak, Medyen, Medan dört idi. Sekiz veya yirmi dört rivayeti de vardır. Ya'kubun oğulları on iki idi:

Rubin, Şem'un, Lâvi, Yehuza, Yeşsuhuz, Zebulun, Zevana, Tefuna Kevza, Uşir, Bünyamin, Yusuf

ayelhisselâmdır ki Beni İsrail bu on iki biraderin evlâd-ü ahfadıdır. İbrahim ve Ya'kubdan her biri oğullarına

bu milleti şu suretle tavsiye veya vasiyyet ettiler:

﴿يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ لَكُمُ الدِّينَ﴾ oğullarım cenabı Allah her halde

sizin için ittiba olunacak dini bizzat ıstıfa ve intihab etti, size dinlerin en safını, en güzidesini ihsan eyledi

﴿فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ binaenaleyh müslimi kâmil olmakdan başka

bir halde ölmeyiniz.

Ey milleti İbrahime rağbet göstermiyen Beni İsrail ve eşbahi! 133.

﴿أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتَ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ

﴿مَاتَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي﴾ Ölüm Yakubun huzuruna geldiği, yani Yakub vefat ederken, hali

ihtidarda bulunduğu sırada oğullarına «benden sonra neye ibadet ve kulluk edeceksiniz? dediği vakit siz

hazır mı idiniz? değildiniz, halbuki hakikî Beni İsrail olan Yakubun oğulları hazır idiler, ona cevap verdiler,

ne dediler bilirmisiniz? Bunu vehyi ilâhî ile öğreniniz:

﴿قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَالِاهَ أَبَائِكَ ابْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهِهَا
وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ﴾

Sh:»500

«biz senin ma'budun, ve ataların İbrahim ve İsmail ve İshakın ma'budu bir ilâha ibadet ve kulluk edeceğiz

ve biz ancak ona müslim-ü münkadız, başkasını tanımıyoruz» dediler. Mısırlıların türlü türlü putlara tapıklarını

gören Hazreti Yakub onların içinde bırakacağı oğullarına mukaddema yaptığı vasiyetin infazını te'kid için,

son nefesinde bu suali sormuş ve hakikaten İsrail, Abdullah olduğunu ve islâm üzere ölmek vasiyetinin

nümesini evlâdına göstermiş idi. Oğulları da bu cevabı vererek o vasiyetin infazına azimlerini gösterdiler

ve dikkat ediniz ki Yakubun dedesi İbrahimden ve amcası İsmailden başladılar. Bunları da « أَبَائِكَ »

unvanı altında onun babalarından saydılar, ve kendilerinin sade Beni İsrail değil, Beni İbrahim, zürriyeti

İbrahim olduklarını da ifade ettiler, çünkü kıssai İbrahimi biliyorlardı, sırrı nimeti anlıyorlardı, burada Tevratın Hatemül'enbiyayı tebşir ve tar'if eden âyetlerinden bazılarındaki «ihvanınızdan» kelimesinin manasını bir beyan vardır. Ellerdeki Tevratın beşinci sifrinin on birinci faslında lisanı Musadan: «İlâhınız rab tealâ size aranızdan ve ihvanınızdan bana benzer bir Nebiy -nebiyyen misli- ikame edecektir. Yine bu fasılda: «Rabbi tealâ Musaya dedi ki ben onlara ihvanınız miyanından sana benzer, sana mümasil bir Peygamber -nebiyyen misleke- nasb-ü ikame edeceğim. Bunun benim ismimle tebliğ edeceği kelimatı her kim dinlemezse ben ondan intikam alırım» varid olmuştur. Ve bundan dolayıdır ki hâlâ Beni İsrail ona muntazırdılar. Ey Beni İsrail, demek ki Hatemül'enbiya, Musaya mümasil bir sahibi şeriat ve furkan olacak ve ihvanınız arasından ba's buyurulacaktır. Beni İsrailden böyle bir Peygamber gelmemiştir. Ve bu sizden değil ihvanınızdan gelecektir, acaba Beni İsrailin ihvanı kimlerdir? Yine Beni İsrail midir? Halbuki bütün Beni İsrailin ihvanı onların kendileri olmamak lâ-

Sh:»501

zimgelir. Yakubun oğulları babalarına cevap verirken «babaların İbrahim ve İsmail ve İshak» demekle bu uhuvveti göstermişlerdir. Yakubun kardeşi Is evlâdından Eyyub aleyhisselâmdan başka Peygamber

gelmemiş, o da Hazreti Musadan evvel gelmiştir. Bu ihvan her halde evlâdı, İsmail, zürriyeti İbrahimdendir.

İsmail, İshakın büyük kardeşi ve Yakubun amcası idi. Hakikî manasiyle Beni İsrail olan Yakub oğulları

İsmaile dahi baba demekle İsmail evlâdının bu uhuvvetlerini anlatmışlardı.

Ulemai islâm ve müfessirîni kiram, elde bulunan kütübi salifede Hatemül'enbiya Efendimizin bi'setini

sarahaten veya istidlâlen tebşir ve ta'rif eden âyetlerin bazılarını berveçhiâti zikr-ü beyan eylemişlerdir.

Evvelâ - Tevratın balâda nakleylediğimiz iki âyeti ki Arapcaları «

﴿إِنَّ الرَّبَّ إِلَهُكُمْ يُقِيمُ لَكُمْ نَبِيًّا مِثْلِي مِنْ بَيْنِكُمْ
وَإِخْوَانِكُمْ﴾ . ﴿إِنَّ الرَّبَّ تَعَالَى قَالَ لِمُوسَى إِنِّي مُقِيمٌ لَهُمْ
نَبِيًّا مِثْلَكَ مِنْ بَيْنِ إِخْوَانِهِمْ وَ أَيُّمَا رَجُلٍ لَمْ يَسْمَعْ كَلِمَاتِي
الَّتِي يُودِّيهَا عَنْ ذَلِكَ الرَّجُلِ بِاسْمِي أَنَا أَنْتَقِمُ مِنْهُ﴾ dü.

Bunun yunancası da şu veçhile manzuru acizanem olmuştur:

﴿پروفیتیز ایمن اناستشی کریوس اوثغوس افتون اذرفون
ایمون اوسمه استفون بسا پیشی اینون قاقوسی توپروفوتو

اچینو افسلو ترقسته افتو لاغو افس

Saniyen - Tevranıt sıfrı evveli faslı tasimde: Hacere Sare gadab ettiği vakit Allahın meleki göründü, ya

Hacer nereye gitmek istiyorsun ve nereden geliyorsun dedi; Seyyidem Sareden kaçıyorum cevabını verdi.

Bunun üzerine melek «seyyidene dön ve ona tevazu eyle, zira Allah senin zer'ını ve zürriyetini teksir

edecek, sen gebe olacak ve bir oğlan doğuracaksın, Allah tealâ senin tazarruunu ve huşuunu dinlemiş

olduğundan dolayı ona İsmail tesmiye edersin,

Sh:»502

o insanların göz bebeği olacak ve onun eli hepsinin fevkinde olacak ve hepsinin eli ona hudu' ile uzanacak

ve o bütün kardeşlerine rağmen şükredecek». İsmail aleyhisselâmın eli cemii nasın fevkinde olması ise

bizzat değil ancak evlâdından Muhammed aleyhisselâmın ba'siyle olduğunda şüphe yoktur. Zira o zamana

kadar İsmail ve evlâdı İsmail Badiyede mahsur idiler, bi'seti Muhammediye üzerine dini islâm ile şark-u

garbe istilâ ettiler.

Salisen: - Yine bu sifrin yirminci faslında «rabbi tealâ Turisinada geldi ve bize Saîrden tulû etti ve faran dağlarında zuhur eyledi ve sağından kiddislerin unvanlarını saf yaptı da onlara izzet ihsan etti ve onları bütün şûba sevdirdi ve Kiddislerin hepsine bereketle dua etti». Faran dağı Hicazdadır. Zira Tevratla «İsmail Faran beriyesinde remiy teallüm etti» diyor, İsmailin Mekke'de sakin olduğu da malûmdur.

Binaenaleyh bu ayetin de Hicazda bi'seti Muhammediyeye ve fethi mekkeye işaret olduğunda iştibah edilmemek lâzım gelir. Yehudîler bunu «Turisnadan ateş zuhur ettiği vakit sâirden ve cebeli Farandan dahi birer ateş zuhur ve bu mevazîa intişar eyledi» diye te'vil ediyorlardı. Lâkin Allahın bir yerde mücerret bir ateş halketmesine, oradan rab geldi, tulû etti, zuhur etti denilmiyeceği aşikârdır. Böyle denilebilmek için oralarda bu vakiyî müteakib bir vahiy veya ukubet gibi bir harika ta'kib etmek ıktıza eder. O zaman ise Turisnadan başka buralarda böyle bir şey olmadığı müsellemler bulunuyor. Her halde bu ayet bi'seti Muhammediyeye ve onun Eshabına ve alehusus Mekkenin fethi esnasındaki Eshabı kiram saflarına işaret olduğu şüphesizdir. Netekim kitabı Habkukta bu ma'na tamamen beyan olunmuştur şöyle ki:

«Allah Turisnadan, Kudsî cebeli Farandan geldi, Muhammedin behasından Sema bir açılma ve hamdinden Arz bir dolma, manzarasının şûâî nur gibi olurdu, bel-

Sh:»503

desine izzile muhafaza eder. Ölümler önünden yürür. Yırtıcı kuşlar askerine arkadaş olur. Kalktı Arzı
misaha etti ve bütün ümmetleri teemmül ve onlardan bahseyledi, kadim dağlar eğildi, ebedî tepeler indi,
ehli Medyenin örtüleri sıyrıldı, atlara bindik gavs ve inkiyad binidlerinin üstüne çıktık, yakında yaylarını
doldurub atacaksın, ya Muhammed oklar senin emrinle tam bir kanış kanacak, Arz nehirlerle gürliyecek,
seni dağlar gördü titredi sel yağmurları senden inhiraf etti. Mehari ru'bundan ürktü korkusundan ve
perişanlığından ellerini kaldırdı, Şems-ü Kamer, meccralarından tevakkufa uğradı, askerler oklarının
parıltısından ve beyanının parlaklığında yürüdü, Arzı gadabla çiğnersin, ümmetleri zecren döğer harman
edersin, çünkü sen ümmetinin halâsı ve babalar toprağının istihlâsı için zuhur ettin» Nasara nushalarında
son fıkra ümmetinin halâsı ve Mesihin istihlâsı için zuhur ettin suretinde görüldüğü de mervidir. Filvaki
Muhammed aleyhisselâm meşairi kadimeyi geçmiş ve Hazreti Mesihi de Yehud ve Nasaranın
yalanlarından kurtarmıştır.

Rabian: - Kitabı Eş'yanın yirmi ikinci faslında: «kuvvet ver, çiçek aç, musahibin Mekkeye niyyet ediyor.

Artık vaktin yaklaştı, Allahın kerameti üzerine doğacaktır. Arz zulmetlere bürünmüş, sis ümmetleri

kaplamıştır. Rab sana tam bir işrak = اشراق ile işrak edecek, üzerine kerametini izar eyliyecek,
ümmeîler, senin nuruna, mülûk senin ziyayı tulûuna yürüyecek, gözünü etraftakilere kaldır ve teemmül et,
zira onlar senin yanında topanacak ve seni hac ve ziyaret edecek ve sana veledin beledi baidden gelecek,
Çünkü sen Ümmülkurasın, imdi sair bilâd evlâdı ke'enne Mekkenin evlâdı demektir, ve erikeler, serirler
üzerinde esvabınla ziyetlen, bunu gördüğün zaman mesrur olacak, ibtihac duyacaksın. Çünkü denizin
zahîreleri sana meyledecek, ümmetlerin askerleri sana hac eyleyecek, Medyen tokluları sana
sevkolunacak, Ehli Seba'

Sh:»504

sana gelib Allahın ni'metlerini konuşacaklar ve ona temcid edecekler, Farânın ağnamı sana gelecek, ve
benim mezbahıma beni razı edecek kurbanlar refolunacak ve o zaman ben beyti mahmidetim için bir hamd
ihdas edeceğim». Bu evsafın hepsi Mekke için fethinden sonra vücud buldu, milletlerin askerleri ona
haccetti, denizlerin zahîreleri oraya aktı, ihdas olunan hamd de «

لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ
لَكَ لَبَّيْكَ» dir. Arablar evvel de telbiye ederlerdi, fakat «

«لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ إِلَّا شَرِيكَ هُوَ لَكَ تَمَلِّكُهُ وَمَا مَلَكَ»

derlerdi. Kitabı Eş'iyada Badiye hakkında bir çok tevsifat vardır.

Hamisen - Tevrat müfessirlerinden Seman Tevratın sıfı evvelinde şunu rivayet etmiştir: «Allah tealâ İbrahim aleyhisselâma vahyedib dedi ki İsmail hakkındaki duanı kabul ettim ve onu mubarek kıldım, büyültüm ve cidden muazzam yaptım, on iki büyük tevlid edecek ve onu ben bir ümmeti azime için imam yapacağım» evlâdı İsmailde Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmdan başka bir ümmeti azîmeye imam olan yoktur ve bu ümmet, ümmeti Muhammed olduğu zahirdir.

Sadisen - Tefsiri sadesinde bulunduğumuz âyeti Kur'an ile alâkadar olmak üzere Hazreti Yakubun evlâdına vasiyyeti hakkında Tevratın Yunanca tercemesinde şu âyet nakledilmiştir:

او چقلىبون ارخون اقشىغو ذاچه ايغمنوس افتويمزون افتو
اوس پوچنه چه افتوس پروس ذوچيه اثنون

MÂNÂSI: Hazreti Yakub oğullarına hitaben demiş ki «ey benim oğullarım gelecek Resul gelmediği müddetçe bizden nübüvvet münkati olmaz, o geldikten sonra bizden nübüvvet ve saltanat münkati olur cümle âlem onun kudumuna muntazırdır.

Sabian: - Zeburun yine Yunancasından Şu nakledilmiştir:

Sh:»505

﴿اناتلى اترس ايمرس افتو ذيچه او شيني چه پشوس
ايرنيس آوس او اندن ارثى ايسلنى چه فتا چيرلفسى اپوڤلا
سش آوس ڤلا سش چه ايويونا، مون آوس ڤرلتوقس
ايقومنس انوبيون ڤروڤسنده اثوبس چه ايوخريا آفتو
خنلينقور سى چه ڤروشحيليون افتون ڤندس ايواسيس بس
﴿بس

Yani Haktealâ vahiy tarihiyle Davuda buyurdu ki: «senden sonra sahibi Şeriat bir Peygamber

bâsedeceğim ki Şemsi nübuvveti Şark ve Garbe nur saçacak, onun ilk ittiba eden ümmeti kavmı Arabdan

olacak, inad ve muhalefet edenler makhur ve zelil kalacak, Őeriatine cihanın mülûkû itaat edecek din-ü

Şeriatî kıyamete kadar baki olacak».

Saminen - İncillerde de hilyei Muhammediye hakkında bişaretler mevcuttur. Ezcümle: «

ار خنو موس اوصبروس تامو يفونده اوتى پروتوس موانى
nassi « او احمى اقشغوس ليسون تونمانده قونوزيما نفون افنو

mevcuttur.

Yani Hazreti İsa buyurmuş ki «o ki benden sonra gelecek, benden evvel halk olunmuştur. Ben onun

papucu bağıni çözmek hizmetine lâayık değilim» (Meta İncili)

Tâsian - «

قَالَ الْمَسِيحُ لِلْحَوَارِيِّينَ أَنَا أَذْهَبُ وَسَيَأْتِيكُمْ الْفَارَقْلِطُ رُوحُ
الْحَقِّ الَّذِي لَا يَتَكَلَّمُ مِنْ قَبْلِ نَفْسِهِ إِنَّمَا يَقُولُ كَمَا يُقَالُ لَهُ

» yani Hazreti Mesih Havariyuna demiştir ki: «Ben gideceğim ve size fariklit ruhulhak gelecektir ki kendi

tarafından tekellüm etmez. Ancak ona söylendiği gibi söyler (يُوحَنَّا) . Filvaki Kur'anda «

﴿إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ﴾ . ﴿قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ
مِنْ تَلْقَائِي نَفْسِي إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ﴾ . ﴿وَمَا يَنْطِقُ

« عَنِ الْهَوَىٰ إِنَّ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ ﴿٥٠٦﴾ » ayetleri bunu musaddıktır, Farıklıt iki

veçhile tefsir edilmiştir:

Birisi, şafi' müşeffa demektir ki Resulallahın bir sıfatıdır.

Sh:»506

İkincisi, Bazı Nasara demişler ki Farıklıt hak ile batılı ayıran demektir. Aslı Faruktur, lıt tahkik ve te'kid ifade eder. Bu suretle farıklıt sahibülfürkan demek olur. Bu ise Hatemül'enbiya Efendimizin isimlerinden biridir. Ve Nasaranın bu âyetleri anlamak istememeleri mahzı dalâlettir. -Evvelkisi farıklıtın Yunanca, ikincisi İbranîden me'huz olduğuna göredir.-

Aşiren - Bu âyetler eldeki kütübi salifenin nüsahi muhtelifesinde mevcut olan ve Yehud-ü Nasaraca aslı değil yalnız maanîsı gizlenmek ve sui te'vil ile tahrif edilmek istenilen âyetlerdir. «

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ

» muktezasınca bunlar hakkile okuyanlar ve cüz'i fehim ve insafı olanlar için bilhassa hey'eti mecmuasiyle

her türlü şüpheyi kesmeğe kâfi beyyinatdır. Ve Kur'anda bunların her birini musaddık âyetler de vardır.

Bunlardan başka müfessirini izam aslı büsbütün zayi' edilmiş bazı âyetler dahi nakletmişlerdir. Ezcümle

İbni Abbas Hazretlerinden rivayet olunduğu üzere Cenabı Allah Tevratıta Beni İsraille şöyle bir ahd

vermiştir: «ben Beni İsmailden bir nebiyyi ümmi ba'sedeceğim, her kim ona tabi olur ve getirdiği nuru tasdik

ederse günahını mağfîret ve kendini Cennete idhal eylerim ve ona iki ecir veririm, biri Musanın vesair

Enbiyai Beni İsrailin getirdiklerine ittiba ecri, biri de evlâdı İsmailden Nebiyyi ümmî Muhammedin

getirdiğine ittiba ecridir.» Bunun Kur'andaki tasdiki «

الَّذِينَ اتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِهِ هُمْ بِهِ يُؤْمِنُونَ . وَإِذَا يُتْلَىٰ
عَلَيْهِمْ قَالُوا آمَنَّا بِهِ إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّنَا إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلِهِ
مُسْلِمِينَ . أُولَٰئِكَ يُؤْتَوْنَ أَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا وَيَدْرُؤُنَّ
بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ

Hatemülenbiyanın «mevlidi Mekkede, meskeni Taybede, mülkü Şamda ve ümmeti Hammadûn» diye tavsîf

edildiği menkuldür.

Balâda nakledilen ve elyevm mevcut bulunan kütübi salife âyetleri de kât'iyen gösteriyor ki Cenabı

Allah ötedenberi ümme salifenin her birine istikbalde gelecek ve gayei kül olacak bir Peygamberi âlîşanı

v'ad-ü

Sh:»507

tebşir buyurmuş ve kudumundan evvel hepsine anilgiyab iman teklif eylemiş ve her kitabın ehli bunu kabul

ile Allaha ahd vermiştir. Bu ahd ve bu âyât mucebince ne Museviyet mebde, ne de Nasraniyet müntehadır.

Tevrat mucebince Musaya benzeyen ve kitabı hep Bismillâh ile başlayan o Peygamber Hazreti İsa

olmadığı zahir bulunduktan başka İncil âyetlerinin delâleti mucebince kendisinden sonra sahibülfürkan ve

ruhülhak olan o Peygamberlerin teşrif edeceğini tebliğ ve tebşir etmiş olmakla kendisinin ve dininin gayei

kül bulunmadığını beyan eylemiş ve Hatemül'enbiya hakkında en son ahdı o almıştır. İşte bu v'ad ve ahdı

tasdik ve bilfiil tahakuk ettirmek üzere Cenabı Allah «lâ raybe fih» olan kitabı mübini ve fûrkanı hakîmi ile

Hatemül'enbiya Muhammed Mustafa sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerini ba's buyurmuş ve bunun için

Beni İsrâile ilk hitabında «

﴿وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ﴾ . ﴿وَأَمِنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا
﴿لِمَا مَعَكُمْ﴾

için, aklî, naklî her türlü edilleyi bast eylemiş ve nihayet kıssai İbrahimdeki kelimata ve vasiyeti Yakuba

nazarı dikkati celbederek ihvanın manasını, islâmın kıymetini tefhim ve künhi meseleyi tenvir eylemiştir.

Şimdi bütün bu hitabatın faidesini telhis için buyuruluyor ki:

﴿١٣٤﴾ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ
وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٤﴾

Meali Şerifi

O, bir ümmetti geldi geçti, ona kendi kazandığı, size de kendi kazandığınız, siz onların amellerinden

sorulacak değilsiniz 134

Sh:»508

ÜMMET: İmam maddesinden me'huz bir isimi cemi'dir ki fırakı nâsa metbu' ve muktedabih olan cemaat

demektir. Yani bir İmam maiyetinde kavi bir ciheti vahdetle toplanıp muntazam bir surette icrayı faaliyet

eden ve bu suretle muhtelif sunuf ve fırakı insaniye üzerine hâkim bulunan hey'eti içtimaiyedir, Tabiri

aharle ümmet, İmameti kübrayı haiz cemaattir. Cemaatlere nazaran ümmet, fertlere nazaran İmam gibidir.

Demek ki ümmet, bir milleti hâkime eshabından müteşekkil olan hey'eti içtimaiyedir.

134. ﴿تِلْكَ﴾ Bu zikrolunan cemaat, yani İbrahim ve Yakub ve bunların vasiyetlerini tutan

müvahhid müslim oğulları ﴿أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ﴾ geçmiş bir ümmettirler, müteferrik insan

fırkalarının tevhid için, önlerine düşmüş, ıktida ve ittibaa lâyük bir cemaattirler. Binaenaleyh onlar başka siz

başkasınız siz onlar değilsiniz ve onlar sizden hiç değildir. Siz onların evlâdıyız diye kuru bir neseb ile

iftihar etmekle kurtulamazsınız ﴿لَهَا مَا كَسَبَتْ﴾ onların kazandıkları onlara aid

﴿وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ﴾ sizin kazandığınız da size aiddir.

﴿وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ ve siz onların yaptıkları amellerden mes'ul

olmazsınız. Herkesin menfaati kendi kazancında ve herkesin mes'uliyeti kendi amelindedir.- Cemaatler de

böyledir. Sizden evvelkiler hasenat kazandıkları halde siz onlara benzemeyip fenalık kazanırsanız

mücerred neseb davasile onların kazancından intifa edemezsiniz. Bil'akis evvelkiler fena şeyler yapmışlar

ve siz de onlara tabi olmamış iseniz onların fenalığı sizden sorulmaz, sizden sorulacak olan kendi

amellerinizdir. O halde, esâfınızın iyiliğiyle iftihar etmeyin, siz de onlar gibi iyi kazançlar kazanın, kezalik

eslâfınız hatalar yapmış, seyyiat işlemiş ise onunla da me'yus olmayın, siz onlara uymiyarak hak yoluna

gidin, hasenat yapın.

Sh:»509

İyilerin, büyüklerin evlâd ve mensubîni onlara ıktida ve ittiba ederek islâm-ü ihsan ile iyi ve büyük ameller yapmazlarsa kuru intisab ile kendilerini kurtaramazlar, kezalik kötülerin evlâdı onlara uymiyarak iyi ve güzel ameller yaparlarsa mücerred nesebden dolayı onların seyyiâtından muahaze edilmezler ve kendilerini kurtarırlar «

﴿كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ﴾ . ﴿وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى﴾ dir. Netekim Resulullah da akrabası Beni Haşime «

لَا يَأْتِيَنِ النَّاسُ بِأَعْمَالِهِمْ وَتَأْتُونِي بِأَنْسَابِكُمْ = sair insanlar bana amellerile gelirken siz sade neseblerinizle gelmeyin» buyurmuştur. Gerçi neseb, karabet bir şereftir. Fakat sadece neseb halâs-ü felâh için bir sebep değildir. Müfid olan intisab, asıl hüsni amelde, din-ü ahlâkta, hasılı sebebde ittiba ile intisabdır. «

فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ

» Cenabıhakkın mevahibi fitriyesi çoktur ve bütün mahlûkatına şamildir, ve mebdei fitrat herkes için

cebrîdir. Lâkin insan için buna mukabil bir kanun vardır ki o da kanunı talep ve kesibdir ve insan bundan mes'uldur. Kazançların hesabı görüldüğü zaman mevahibi fitriyesini suiistimal edenler daha çok zarar ederler, o vakit büyük nesebler yüzkarası olur. Bunun için herkes kazancına bağlıdır. Aceba bu böyle mutlak mıdır? Bu ayetler mutlak görünüyor. Fakat herkesin menfaat-ü mazarreti kendi kesbine maksur olacak, kimse kimsenin amelinden asla müntefi ve mutazarrır olmayacaksa teâvünün, içtimaiyetin, ümmet-ü İmametin hikmet ve faidesi nedir. Bu bir teshilden ibaret olsa yine bir menfaat değil midir? sonra tevarüs bir hükmi Dünyevî dahi olsa bunun menafîi uhreviye de hiç hükmü yok mudur? ve eğer alel'itlak böyle ise balâdaki Beni İsrail kıssalarında halef-ü selef yekdiğerinin efal-ü ahvaliyle niçin medih veya mu'ahaze olundular? gibi sualler hatra gelir, filvaki bu hüküm mutlak değildir. «

كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ إِلَّا أَصْحَابَ الْيَمِينِ» ayeti mucibince

kesbinin fevkinde mazharı nimet olan eshabı yemin vardır. Kezalik

Sh:»510

«وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ»

ayeti mucibince ittiba şartıyla zürriyetin usulüne ilhakı da derecei kesbin fevkinde bir saadeti natıktır.

Demek vehbiyat kesbin sade mebbeinde değil arasında ve müntehasında da vardır. Ve ahkâmı tevarüs-ü teâvün dahi böyledir. Binaenaleyh âyetin manası herkesin yekdiğerinden alel'ittlak müntefi veya mutazarrı olmasını nefiy değil, yalnız efali ihtiyariyede kesbin ehemmiyetini ve bu intifa-u mazarratın her halde bir kesb ile alâkası bulunduğunu isbat içindir ki bundan niâmı vehbiyenin nefyi lâzım gelmiyeceği gibi ecrin behemehal kesbile mütenasib olması da lâzım gelmez. Atayayı ilâhiye kesbile meşrut olduğu mevakide dahi o kesbin derecesiyle mahdud değildir. Küçük bir amele büyük ecirler verilebilir, bu suretle içtima, teavün esasları bir taraftan diğzerinin kazancından bir intifaı mutazammın olmakla beraber hakikatta bunlar dahi az çok bir şartı kesbile mesbukturlar ki bunun akdemi bir imama ve bir din-ü millet rabitasına ittiba ile vifak-u iştirak kesbidir ki bu da kesbi imana merbuttur. Bundan dolaydır ki kesbi hilâf derecesine göre intifaı içtimaîye manidir. Yine bundan dolaydır ki mücerred neseb-ü karabet ahkâmı tevarüsa kâfi değildir. Tevarüs, varisin müverrise halefiyeti demektir ki bu da onun milletine ittibaı ile meşruttur. Bu sebeble ihtilâfı din ve ihtilâfı dar men'i irsdir. Varis irs ile müverrisin kesbinden müntefi olmuş görüdüğü sırada asıl sebebi intifa evvelâ kendi kesbi olan ittibaı din-ü dârdan, saniyen o mirâsı hüsni istimalinden ibaret olur. Ve işte âyetlerin ittaki bu haysiyetledir ve bu haysiyetle herkesin menfaati kendi kazancındadır. Ve herkes kazancından mes'uldur. Kimse kimsenin günahından muahaza olunamıyacağı gibi hiçbir kimse diğzer kimsenin kazancından, kendinin hiçbir kesbi bulunmaksızın intifa edemez ve netaici kesbin bu kadar

adaletle tevzii Dünyada olamazsa Ahirette behemehal olacaktır. Ve bunun

Sh:»511

içindir ki Dünyada içtimaî kesiblerin kâr-ü zararını adaletle tevzi etmiyen ve yekdiğerinin mesaisinden

kendi hakkı kesbi olmiyarak intifaa kalkışan ümmetler çabuk munkarız olurlar ve böyle zalimler ümmet ve

imamete lâyük olamazlar. Bütün bunlarla beraber az ve muntazam ve güzel âmellerle büyük büyük menafi

iktisab etmenin bir yolu vardır. O yol tariki hak ve sıratı mustakimdir. Ve balâda görüldüğü üzere halef

salefin a'maliyle medih veya muahaze olunduğu zaman bu mehd-ü muahaze mücerred nesebe değil

tarikte ittibaa veya ademi ittibaa racidir ki bu da kendi kesibleridir. Binaenaleyh insanlar vaktiyle geçen

büyük bir ümmetin ensali ve ensabı olmakla kendilerini kurtaramazlar ve onlar gibi büyük olamazlar, onlar

gibi güzel çalışmağa ve güzel ameller yapmağa muhtaçdırlar, ve hattâ gelenler, geçenlerden ziyade hüsnî

amel yaparlarsa onları geçerler. Ve eslâf ile ahlâfın bu müterakki telâhukundan daha büyük ve daha

mes'ud bir ümmeti azîme husule gelir ve işte Hazreti İbrahim buna dua etmiş ve Hatemülenbiya bunu

tahakkuk ettirmek için tasdik ederek gelmiştir. Bu zaman böyle bir ümmeti azîmenin ve vasi bir sıratı

müstakimin teşkil-ü te'sisi zamanıdır. Ve bu iş mücerred ırk-u neseb davasını güden ve bununla beraber

atalarının gittiği yola gitmeyenlerin kârı değildir. Hem onların güzel yollarını kıymayıp tutmalı ve hem o yolu

tevsî ederek ve daha güzel amaller yaparak âlemsûmul bir şehrahi müstakim küşad etmelidir ki bunda

hulusî bir nesebin hükmü olmaz, bütün nesebler, bütün hasebler dahil ve insaniyetin hepsi müstefid

olur.

Bu böyle iken:

﴿١٣٥﴾ وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى تَهْتَدُوا قُلْ بَلْ مِلَّةَ
ابْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٣٥﴾

Sh:»512

﴿١٣٦﴾ قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ إِلَيْ
ابْرَاهِيمَ وَاسْمُعِيلَ وَاسْحَقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَى
وَعِيسَى وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَانْفِرُقَ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ
وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٧﴾ فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنْتُمْ بِهِ فَقَدْ

اهْتَدَوْاْ وَاَنْ تَوَلَّوْاْ فَاَنْمَا هُمْ فِى شِقَاقٍ فَسَيَكْفِيْكُمْ اللّٰهُ وَهُوَ
السَّمِيعُ الْعَلِيْمُ ﴿۱۳۸﴾ صِبْغَةَ اللّٰهِ وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ صِبْغَةً
وَنَحْنُ لَهٗ عَابِدُوْنَ ﴿۱۳۹﴾ قُلْ اَتَحَاجُّوْنَآ فِى اللّٰهِ وَهُوَ رَبُّنَا
وَرَبُّكُمْ وَلَنَا اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْ وَنَحْنُ لَهٗ مُخْلِصُوْنَ
﴿۱۴۰﴾ اَمْ تَقُوْلُوْنَ اِنَّ اِبْرٰهِيْمَ وَاِسْمٰعِيْلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ
وَالْاَسْبَاطَ كَانُوْا هُوْدًا اَوْ نَصَارٰى قُلْ ءَاَنْتُمْ اَعْلَمُ اَمْ اللّٰهُ وَمَنْ
اَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهٗ مِنَ اللّٰهِ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا
تَعْمَلُوْنَ ﴿۱۴۱﴾ تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ
مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْئَلُوْنَ عَمَّا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۱۴۲﴾

Sh:»513

Meali Şerifi

Bir de Yehud veya Nasara olun ki hidayet bulasınız dediler, de ki: hayır, hakperest hanif olarak İbrahim

milleti ki o hiç bir zaman müşriklerden olmadı 135 ve deyin ki biz Allaha iman ettiğimiz gibi bize ne

indirildiyse, İbrahime ve İsmaille ve İshaka ve Yakuba ve Esbata ne indirildise, Musaya ve İsayaya ne verildiye ve bütün Pegyamberlere rablarından olarak ne verildiye hepsine iman ettik, onun Resullerinden birinin arasını ayırmayız ve biz ancak onun için boyun eğen müslimleriz 136 eğer böyle sizin iman ettiğiniz gibi iman ederlerse muhakkak doğru yolu buldular, yok yüz çevirirlerse onlar sırf bir şıkkak içindedirler, Allah da sana onların haklarından geliverecektir, ve o, o işiden, o bilendir 137 Allah boyasına bak (vaftiz nolacak) Allahdan güzel boya vuran kim? Biz işte ona ibadet edenleriz 138 deki Allah hakkında bizimle mücadele mi edeceksiniz? Halbuki o bizim de Rabbimiz sizin de, ve bizim amellerimiz bize, sizin amelleriniz size, ancak biz ona muhlıslarız 139 yoksa İbrahim de, İsmail de, İshak da, Yakub da, Esbat da hep Yehud veya Nesârâ idiler mi diyorsunuz? Deki sizler mi daha iyi bileceksiniz yoksa Allah mı? Allahın şahadet ettiği bir hakikati bilerek ketm edenden daha zalim kim olabilir? Allah ettiklerinizden gafil değil 140 O bir ümmeti geldi geçti, ona kendi kazandığı size de kendi kazandığınız ve siz onların işlediklerinden mes'ul değilsiniz 141

135. ﴿وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى تَهْتَدُوا﴾ Yehud ve Nasâra bu

babda herkese Yehudî veya Nasâra olunuz ki hidâyet bulasınız dediler, Yehudîler Yehudîliğe, Hıristiyanlar

Hıristiyanlığa davet ettiler. Bunlar ikisi bir yere gelmez iken hem her biri kendi yoluna davet edip ihtilaf ve

niza çıkardılar, hem de bunun hidayet olduğunu iddia ettiler. Halbuki hidayet hılâf-ü şirkte değil, tevhidi

haktır. Bunun için ﴿قُلْ﴾ ya Mu-

Sh:»514

hammed!, sen şöyle de ﴿بَلْ﴾ Yehud ve Nasara değil ﴿مِلَّةَ اِبْرٰهِيْمٍ حَنِيفًا﴾ hanif,

yani küfür ve şirkten muteberri, hakka ve tevhide müteveccih olarak milleti İbrahim olalım, hep onun

milletine ittiba edelim, onun ehli milletinden olalım. İbrahim hanif idi

﴿وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ müşriklerden değildi. Kendisinden sonra gelen ve balâda

görüldüğü üzere bir çok cihetten müşriklere benzeyen Yehud ve Nasaradan hiç değildi.- Lâkin bunlar

geçmiş bir ümmet idi, biz onlardan nasıl olalım dersiniz, onun kolayı vardır. Evvelâ geçmiş olması

arkasından itibaa mani değildir: Saniyen, siz aynen geçmiş olan o ümmet değil, onu tecdid ve tevsî eden

ve onun duasında gayei matlûbu olan yeni bir ümmeti azîme, bir ümmeti müslime olunuz ki bu ümmet onun

milletini de muhtevî bir camiai kübra olur. Böyle olmak için 136 ﴿قُولُوا﴾ şöyle deyiniz

﴿اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَا اُنزِلَ اِلَيْنَا وَمَا اُنزِلَ اِلَى اِبْرٰهِيْمَ وَاِسْمٰعِيْلَ
وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَا اُوْتِيَ مُوسٰى وَعِيسٰى وَمَا اُوْتِيَ

﴿النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ﴾ biz Allaha ve bize inzâl olunana ve İbrahime, İsmâile, İshaka, Yakuba ve

Yakubun hafidleri olan Esbata inzal olunana, kezalik Musaya ve İsayaya verilmiş olana ve bunlardan başka

daha ne kadar Enbiya gelmiş ise hepsinin rabları tarafından kendilerine verilmiş olana iman ettik

﴿لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ﴾ bunların hiç birinin arasını ayırmayız.- Yehud ve Nasaranın

yaptığı gibi bazısını tanıyıp da bazısını tanımamazlık etmeyiz, böyle demek hepsinin mertebesini müsavi

biliriz demek değildir, hiç birine küfretmeyiz aslı nübüvete ayırmayız demektir. Binaenaleyh evvelâ Allahu,

saniyen kendi peygamberimizi salisen onun şهادetile diğerlerini tanırız

﴿وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ﴾

Sh:»515

ve biz ancak Allaha müslim ve münkadız.- İşte milleti islâm böyle vasi ve bütün edyanı cami bir dini ekmel,

bir milleti uzmadır. «قُولُوا آمَنَّا» buyurulması imanda kalben tasdikten başka lisanen ıkrarın da

vücubunu natiktir. Rivayet olunuyor ki bu ayet nazil olduğu zaman Resulullah Yehud ve Nasarayaya «Allah

böyle emretti» buyurmuş ve kiraet etmiş idi. İsayaya gelince: Yahudiler inkâr eyleyib küfrettiler, Nasara da İsa

diğer Peygamberler gibi değildir, o Allahın oğludur dediler, bunun üzerine şu âyet nazil oldu: 137.

﴿فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنْتُمْ بِهِ﴾ ey mü'minler siz böyle deyiniz, bunun üzerine

Yehud ve Nasara sizin iman ettiğiniz gibi iman ederlerse ﴿فَقَدْ اهْتَدَوْا﴾ ihtida etmiş, doğru

yolu tutmuş olurlar, aranızda ittihad ve ittifak hasıl olur. ﴿وَإِنْ تَوَلَّوْا﴾ ve eğer yüz çevirirlerse

﴿فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ﴾ onlar her halde şikak ya'ni ihtilâf, münazaa, muhasame

içindedirler, tefrikadan kurtulmaz, mütemadiyen niza ederler dururlar, ﴿فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ﴾

böyle olunca da ya Muhammed! . badema onların şerrine karşı Allah sana kâfidir. Biraz te'hir etse bile her

halde onların hakkından gelecektir, ﴿وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ ve o Allah sem'idir, duanızı

ve her türlü sözlerinizi işitir, Alîmdir, niyyetlerinize varıncaya kadar her şeyinizi bilir ve hükmünü icra eder.-

Hakka ihlas ile temessükün hükmü felâh-u zafer, hakka karşı şikakın hükmü de erinde veya gecinde

helâktir.

Hıristiyanlar çocuklarını Ma'mudiye dedikleri sarımtırak bir suya daldırırlar ve buna ta'mid, «vafiz» derler

ve bunun bir tahtir olduğunu söylerler ve ne zaman birisi çocuğunu böyle vafiz ederse işte şimdi hakkile

Hıristiyan oldu derler. Buna karşı Cenabı Allah müslümanlara buyuruyor ki siz böyle bervechibâlâ tevhid

ile

bilâ tefrik iman ettiğinizi söyledikten sonra şunu da ilâve ediniz: 138. ﴿صِبْغَةَ اللَّهِ﴾ biz Allah

boyası olan imanı fitrî ile iman ettik, sudan imana, sun'î boyaya tenezzül etmeyiz, Allah boyasına, Allah

boyasına. Zira ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً﴾ Allah boyasından daha güzel kimin

boyası vardır?- Maddiyatta bütün kâinata bir göz geçerseniz, eşcar-ü nebatata, bütün çiçeklere bilhassa

insanların simalarına bir atfı nazar etseniz onlardaki fitrî elvan ile, insanların sürdüğü sun'î boylar arasında

kıymet ve hüsn-ü beha cihetinden ne kadar büyük fark görürsünüz, bilhassa insan bedenlerine sürülen ve

fitrati tağyir eden sun'î boylar ne çirkin, ne mülevves, ne arazî şeylerdir? İşte manevîyatta din ve ahlâkta

dahi böyledir. Din, dini fitrî: iman, imanı fitrî; taharet, tahareti fitriye; cemal, cemali fitrîdir. Mükteseb olan

bütün tathirat tahareti fitriyenin muhafazasına ve ârizî bulaşıkların izalesine ma'tuf olmalıdır. İnsanları bir

paçavra boyar gibi bulaşık bir suya sokup çıkarmaktan ibaret südan bir din-ü imanın ne kıymeti olur! Din-ü

imanı bir boyaya teşbih etmek lâzımgelirse biz Allah boyası olan bir imanı fitrî ile iman ederiz. Maddî ve

manevî bütün taharetlerimiz, ziynetlerimiz hep fitrati ulâ esasını muhafaza ve istikmale masruftur. Dini islâm

ve imanı tevhid insanların mintarafilah boyandıkları öyle güzel bir Allah boyasıdır.

﴿وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ﴾ ve bu suretle biz ancak Allaha ibadet ve kulluk ederiz. Onun âbidleri

ve onun abidleriyiz. Bütün Peygamberlere imanımız onun hak Resulleri oldukları ve onun emrini tebliğ

ettikleri içindir. Yoksa onları ma'bud tanımamız, Nasaranın İsaye yaptıkları gibi şirke sapmayız, hattâ

Hatemül'enbiyaya tapmayız. Ona da « أَشْهَدُ أَنْ مَحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ » deriz

deyiniz. « صِبْغَةَ اللَّهِ » nazmi celili yukarıdaki « آمَنَّا » ya merbut olarak âyetin nihayetine kadar «

قُولُوا » emrinin mekulünde

Sh:»517

dahildir. Aradaki « صِبْغَةَ اللَّهِ » « فَاِنْ آمَنُوا » âyeti cümleli mu'terizadır binaenaleyh «

صِبْغَةَ اللَّهِ » mealinde « آمَنَّا » nın mefuli mutlakı makamına kaimdir. Maamafih igra

babından olması da tecviz edilmiştir. 139. ﴿قُلْ﴾ ya Muhammed! sen o Yehud ve Nasaraya şöyle

söyle ﴿اتَّحَاجُّونَنَا فِي اللَّهِ﴾ siz bize Allah hakkında «Allahın hak dini Yehudilik veya

Hıristiyanlıktır ve binaenaleyh Cennete ancak bunlar dahil olacaktır, geliniz Yahudî veya Nasara olunuz ki

hidayet bulasınız» diye münazara ve mücadele mi ediyorsunuz ﴿وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ﴾

halbuki o Allah hem bizim ve hem sizin rabbimizdir. Biz ona iman ederken sizin rabbiniz olduğunı inkâr

etmeyiz. O halde bize karşı bu mücadele ne boş, bununla beraber ﴿وَلَنَا أَعْمَالُنَا﴾ bizim

amellerimiz bizim ﴿وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ﴾ sizin amelleriniz de sizindir.- Biz müslümanlar

bâlâdeki imanımız muktezasınca diğery edyan sahiblerinin kendi i'tikadlarına göre yaptıkları dinî amellerine

müdahale etmeyiz, hürriyeti edyan ve vicdana riayet ederiz ve bunun için camiai islâm her camiadan

vasidir. Onun içinde edyanı semavîyeden her biri kendi halinde yaşayabilir. Allah tealâ hepimizin rabbıdır

ve indallah her birimiz kendi amellerimizden mes'ul olacağız. Şu kadar ki

﴿وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ﴾ biz ancak ona ihlâskârız. Amellerimizde ancak ona ihlâs ile hareket

ederiz, arzı ihlâs edecek başka ma'bud tanımayız, onun rızasına muhalif olan hususatta kimsenin hatırını

gönlünü dinlemeyiz, işte huzuri ilâhîye amellerimizle giderken aramızda bu fark ile gideceğiz ve ona göre

hisab vereceğiz ki bu nokta ne kadar şayanı dikkattir.

Ve buna karşı siz ne yüzle mücadele edebilirsiniz.

Sh:»518

Ey Yehud ve Nasara 140.

﴿أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ﴾
﴿كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى﴾ siz milleti İbrahime tabi olmamak ve bizimle mücadele etmek

için İbrahim, İsmail, İshak, Ya'kub, Esbat hep bunlar Yehudî ve Nasranî idiler mi diyorsunuz? Nafi, İbni,

Kesir, Ebu Amir, Halef rivayetiyle Hamze, Ebu Ca'fer, Revh rivayetiyle Ya'kub kıraetlerinde «ya» ile «

أَمْ تَقُولُونَ « قُلْ » mekulünde dahil, ikincide ona nazır ve re'sen

Peygambere bir hitabdır. O halde ma'na: Ya Muhammed!. o Yehud ve Nasara böyle mi diyorlar, bunların

kendilerinden olduklarını mı iddia ediyorlar? ﴿قُلْ﴾ sen onlara de ki

﴿عَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمْ اللَّهُ﴾ söyleyin bakayım siz mi daha iyi bilirsiniz, Allah mı? Elbette Allah

a'lemdir değil mi? Halbuki Allah öyle biliyor ve öyle şehadet ediyor ki onlar ne Yehudîdirler ne de

Nasaradırlar, daha evvel geçmiş bir ümmeti sabıkadırlar, İbrahim Hanifi müslimdir ve müşriklerden değildir.

Siz ise sabit olan bu hakikate şehadeti ketmediyorsunuz

﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةَ عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ﴾ ve acaba nezdinde ma'lûm

ve mintarfillah sabit bir şehadeti ketmeden daha zalim kim vardır? Zira doğru bir şehadeti ketmetmek de

en büyük zulümlerden biridir. Ve Allah tealâ İbrahime « لَآيِنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ »

buyurmuştur. Siz nasıl olur da bihakkin bir milleti metbua olabilirsiniz ve size uyanlar nasıl hidayete

erebilir? Siz yoksa zulmünüzden, ketmi şehadet etmenizden Allahı gafil mi sanıyorsunuz?

﴿وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾ Allah sizin yaptıklarınızdan ve yapacağınızdan

gafil değildir. Bu münasebetle bir daha işidiniz ki hakikat şudur: 141.

﴿تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ

عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٥١٩﴾

Sh:»519

bunu belleyin, badema hal-ü istikbali düşünün, işbu kanunı kesbe riayet edin, risalet ve imameti

Muhammediye tahtında teşekkül eden ve bütün Enbiya tarafından terhib edilmiş bulunan ümmeti

muazzamai müvahhideye dahil olmağa çalışın.

Müfessirinin beyanına göre bu âyette başlıca bir kaç tenbih vardır: Evvelâ aba-ü ecdadın fezailine ittikâl

ile kalınmamalıdır. Herkes ameliyle muahaze olunur. Saniyen eslâfa farz kılınan ahkâm aynen ahlâfa dahi

farz kılınmak nasıl müstenker değilse ihtilâfı mesaliha mebni Muhammed aleyhisselâmın insanları eski bir

milletten yeni bir millete nakletmesi ve bu suretle büsbütün yeni bir şeriat getirmesi de mümkündür. Bu da

istinkâr edilmemelidir. Balâdaki nesih âyetleri de bu imkânı natıktır. İşte «ezmanın tegayyürile ahkâmın

tegayyürü inkâr olunamaz» kaidei fikhiyesi bu gibi âyetlerin mazmunudur. Ahkâmın böyle ilel-ü mesalihi ile

deveranı bilmeğe «fıkıh» tabir olunur. Dini islâmın böyle bir taraftan ahkâmı sabite, diğer taraftan ahkâmı

mütehavvileyi haiz olması, onun kıyamete kadar bekasını teyid edecek esbaptan birisidir. Bu sayede

beşeriyetin hem terakkisi muhafaza olunur, hem de buhranlı, yıkıcı inkılâblardan mahfuz kalır. Salisen,

tarikati Enbiyaya temessük etmek isteyenlerin seleflerini, hata ve savab kör körüne taklid ile uğraşmayıp

hakk-u batılı bizzat temyiz ederek amel etmeleri lâzım gelecektir. Çünkü «

لَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ» buyurulmuştur. Bu gibi büyük esasları ihtiva eden bu

âyet, lâteşbih bir tercii bend gibi ayrı ayrı siyak ile takrir edilmiş ve bu takrir, mahzı tekrardan ibaret

kalmamıştır, birinde intisabı ırkî diğerinde intisabı dinî esası sevkolmuş ve bir de evvelkinde esbat «

تِلْكَ» işaretinde sarahaten dahil olmadığı halde ikincide dahil olmuştur. Ve bu suretle

birinci

Sh:»520

cüz hitam bulurken ruhî islâmın vahdeti temin edilmiştir ki bundan sonra vahdeti cismaniyesini temin

edecek olan Kible mes'elesine geçilecek ve ümmeti Muhammedin teşekkülüne ve evsafı zatiyesine işaret

buyurulacaktır. Buraya kadar Surei bakare «اِيَّاكَ نَسْتَعِينُ» e kadar Fatihanın evveline şebihtir

bundan sonra yeni bir sıratı müstakim hidayetine başlanacaktır. Bunun için buyuruluyor ki:

﴿١٤٢﴾ سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّيَهُمْ عَنِ قِبَلَتِهِمُ الَّتِي
كَانُوا عَلَيْهَا قُلٌ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى
صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٤٣﴾ وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا
شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا
الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعِ الرَّسُولَ مِمَّنْ
يَنْقَلِبُ عَلَى عَقْبَيْهِ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى
اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ
رَحِيمٌ ﴿١٤٤﴾

Sh:»521

﴿١٤٤﴾ قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً
تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ
فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ
الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٥﴾ وَلَعِنَ
أَتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ مَاتَبِعُوا قِبْلَتَكَ وَمَا أَنْتَ

بِتَابِعِ قِبَلَتَهُمْ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعِ قِبَلَةِ بَعْضٍ وَلَئِنْ اتَّبَعْتَ
أَهْوَاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّكَ إِذَا لَمِنَ

الظَّالِمِينَ ﴿١٤٢﴾

Meali Şerifi

Nas içinde süfehâ takımı "bunları buldukları Kiblede çeviren ne? diyecek, Deki Meşrik da Magrib de

Allahındır, o kimi dilerse doğru bir caddeye çıkarır 142 ve işte böyle sizi doğru bir caddeye çıkarıp ortada

yürüyen bir ümmet kıldık ki siz bütün insanlar üzerine adalet nümunesi, hak şahidleri olasınız, Peygamber

de sizin üzerinize şahid olsun. Kibleyi mukaddema durduğun Kâ'be yapışımız da sırf şunun içindir:

Peygamberin izince gidecekleri; iki ökçesi üzerinde geri döneceklerden ayıralım, o elbette Allahın hidayet

eylediği kimselerden maadasına mutlak ağır gelecekdi, Allah imanınızı zayi edecek değil, Her halde Allah

insanlara re'fetli çok re'fetlidir, rahîmdir 143 hakikaten yüzünün Semada aranıp durduğunu görüyoruz, artık

müsterih ol: seni hoşnud olacağın bir Kibleye memur edeceğiz, haydi yüzünü Mescidi Harama doğru çevir,

siz de -ey mü'minler- nerede bulunsanız yüzünüzü ona doğru çeviriniz; kendilerine kitab verilmiş

olan-

Sh:»522

lar da her halde bilirler ki o rablarından gelen haktır ve Allah onların yaptıklarından ve yapacaklarından gafil değildir 144 celâlim hakkı için sen o kitab verilmiş olanlara her bürhanı da getirsen yine senin Kiblene tabi olmazlar, sen de onların Kiblesine tabi olmazsın, bir kısmı diğer kısmın Kiblesine tabi değil ki.. celâlim hakkı için sana gelen bunca ilmin arkasından sen tutar da onların hevalarına uyacak olursan o takdirde sen de mutlak zulmedenlerdensindir 145

KIBLE: esasen insanın her hangi bir tarafa teveccüh ve istikbali hâlidir ki Türkçe yön demektir. Orfen namazda teveccüh olunan mekâna ismolmuştur.

Cenabıhak Kiblenin tahavvülüne ve yeni bir sıratı müstakimin iraesine ve bu suretle yeni bir ümmet teşkiline işaret ve bunun üzerine kendilerini bilmezler tarafından söylenecek cahilâne sözlerin hükümsüzlüğünü beyan için şöyle buyuruyor:

142. ﴿سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ﴾ Nâsın süfeha takımı, hafif akıllı idraksiz,

çapkın güruhu diyecekler ki ﴿مَا وَلِيَهُمْ عَن قِبَلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا﴾

«Bunları yani Muhammed ve ümmetini buldukları Kiblelerinden -Beyti makdisten- çeviren ne?» bu söz

neshi inkâr ve tahvili Kibleye i'tiraz etmek isteyen Yehud veya münafıkın tarafından sarfedilmiş ve âyet onlar

hakkında nazil olmuştur. Balâda « أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ » hükmi celiline nazaran

münafıkın hakkında olması daha münasibdir. Yâni bunlar böyle söylemiş ve söyliyceklerdir. ﴿قُلْ﴾

Ya Muhammed!. Sen o süfehaya şöyle söyle: ﴿لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ﴾ Meşrik ve

Mağrib, gün doğusundan gün batısına kadar bütün şu arz Allahındır, onun için hiç bir mekâna ihtisası

yoktur. ﴿يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ bunların maliki olan o

Allah

Sh:»523

dilediği kimseyi yeni bir sıratı müstakime hidayet eder, muvaffak kılar».- Burada doğrudan doğru Fatihadaki

﴿اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ﴾ duasına sarîh bir alâka, dekik bir cevab vardır. Evvelâ:

Sıratı müstakimin nekire olarak iradı, bunun azametini ve yeniliğine bir işaret ki istenildiğinden â'lâ ve

öteden beri gidile gelmiş olan mün'amün aleyhim sıratından daha başka ve daha güzel ve gayei nimet-ü

saadete daha selâmet-ü sühuletle götürən, yani gadab-ü dalâlden salim bulunan bir tarikı müstakim

demek olur. Saniyen' bu sıratı müstakime hidayet, sırf meşiyyeti ilâhiyeye rabtedilmiştir. Hilkatte meşiyyeti

ilâhiyeye merbut olmiyan hiç bir şey bulunmadığı halde bunun tasrihi, böyle bir sıratı ihsan ve ibtida ona

hidayet kulların kesb-ü meşiyyetiyle mukayyed olmayıb mahzı fazlı ilâhî olduğuna tenbihdir. Ve bu suretle

burada kesib kanununun bir kaydine ve bu işin mebdei kesbe mütekaddim bulunduğuna bir işaret vardır.

Kesib mesailinde meşiyyeti ilâhiye, meşiyyeti ibadi ta'kib eder. Bu gibi vehbî esasatta ise abdin kesbi

meşiyyeti ilâhiyeyi ta'kib etmek icab eder. Hasılı Cenabı Allah her şeye maliktir ve dilediği kulunu mahzı

meşiyyetile Peygamber yapar ve ona büsbütün yeni bir din-ü şeriat ihsan edebilir ve bundan onu

menedecek hiç bir kuvvet yoktur ve Peygamberlik bir kesib işi değildir ve bu iş «

لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ» kaidesinin dairei şümulünden hariçtir. O kaide

bu ihsandan sonra cereyan eder. Ve bunu yapabilecek olan Allah tealânın tahvili Kibleyi emretmesinde

i'tiraz edilecek hiç bir sebep yoktur. Ve cenabı hak Resuli Muhammede bu hidayeti bahşetmiştir. 143.

﴿وَكَذَلِكَ﴾ ve ey ümmeti Muhammed!. İşte böyle bir sıratı müstakime hidayet etmek suretile

﴿جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا﴾ biz sizi vasat' merkez ve her tarafı denk, mu'tedil, hayırlı bir ümmet

yaptık

Sh:»524

﴿لَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ﴾ ki siz diğer nas üzerine kavlen veya fi'len veya

halen şahidi adil ve nümunei imtisal olasınız.»

ŞÜHEDA, şehidin cem'idir, şehid de şehadetten «feil» bima'na «fail» veya «meful» olarak şahid yahud meşhud ma'nasınadır. Orfümüzdeki şehid «meşhud bilcenne» demektir. Burada ise şahid ma'nasınadır. Şahid, bir hakkı isbatta şehadetine ya'ni ilmi şühudî tarikle ihbarına müracaat olunan ve hükme beyyine ittihaz edilen kimsedir ki bundan bilistiare ıstılâhta bir hükmi külliyi isbat için müracaat olunan emri cüz'îye de şahid ıtlak olunur. Şer'an kendinin diğeri aleyhinde bir hakkını ihbar-ü taleb etmeğe dava, ve başkasının kendi aleyhinde hakkını ihbar etmeğe ikrar denildiği gibi bir başkasının diğeri aleyhine hakkını ihbar etmeğe de şehadet denilir. Binaenaleyh şahid, ortada mutavassıt, adil ve hakgü, sözü mesmu ve mu'teber bir kimse olur. Ve bu münasebetle fi'len ve halen nümunei imtisal ittihaz edilen muktedabih kimselere dahi şahid denilir. «Bu böyledir, çünkü fülân öyle diyor, fülân iş şöyle yapılmalıdır, çünkü fülân fülân öyle yapıyor» tarzında her hangi bir hüküm-ü karar için sened ittihaz edilen zevat hep şahiddirler ki bunlar en

büyük insanlar demektir. İşte cenabı Allah ümmeti Muhammedi insanlar arasında böyle hakşinas, hakgü, adil ve müstakim, hüsni ahlâkı, ilm-ü irfanı ile mümtaz, şayanı istişhad ve merkezî bir cazibeyi ve imameti haiz, muktedabih bir cemaat yapmak ve tam manasiyle adil bir ümmeti hakime teşkil etmek için sayei Muhammedîde yeni bir sıratı müstakime hidayet buyurmuştur. Ve akvamı saire arasında ümmeti islâm bu vazifelerini unutmamak icab edecektir. Müslümanlar şuna buna uyuntu olmayacak, diğer akvama nümunei imtisal ve merci olmak lâzım gelecektir ki bunu temin eden sıratı müstakim vehbî olduğu halde onun üzerinde bu noktadan yürümek bir emri kesbîdir. Ve bunu iktisab

Sh:»525

eden ümmetin icmaı da bir delili hak, bir şahidi hakikî olur. Filvaki bu şerait altında yürüyen müslamanlar ve bilhassa Eshabı kiram, akvamı cihanın merkezi teveccühü olarak emri hakda haizi imamet bir ümmeti kübra olmuşlardı. İşte ey müslümanlar! siz böyle nas üzerine şahid olasınız

﴿وَيَكُونَنَّ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا﴾ o resuli huda Muhammed Mustafa da sizin

üzerinize şahid ve size muktedabih olsun «

﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾ medlülünce siz onu ekval-ü

efalinizde, harekât-ü sekenatınızda şahid ve İmam ve nümunei imtisal bir metbuı hüman ittihaz eder ve onun getirdiği sıratı müstakim üzerinde yürürseniz bütün insanlar sizin arkanızdan gelir ve sizi cemaatinizle İmam tanır, ızharı hak için size ve sizin sözünüze müracaat eder. -Bunun için icmaı ümmetin delil olması Muhammedin ümmeti olmağa ve onun kitab-ü sünnetine ittiba eylemeğe mütevakıftır.- Bunu yapamayanlar ümmet olamaz. Başka milletlerin arkasında gitmeğe mecbur bir kavimi tâbi ve mahkûm olur, hürriyetini gaib eder, esir kalır. Hadîsi şerifte rivayet olunmuştur ki (Ahirette diğer ümmetlerin hepsi Enbiyanın tebliğatını inkar edecekler, Cenabı Allah berayı muhakeme Enbiyanın tebliğ davasına beyyine talep edecek, nihayet ümmeti Muhammed getirilecek, şehadet edecekler, diğer ümmetler «siz onu nereden biliyorsunuz» diyecekler. Ümmeti Muhammed de «Allah bize bunu kitabile ve Resuli sadıkının lisanile bildirdi» diye cevap verecekler, bunun üzerine Hazreti Muhammed sallâllahü aleyhi vesellem getirilecek, ümmeti kendisinden sorularak tezkiye edilecek o da onların adaletine şehadetle alenen tezkiye edecektir).

Resulullah Efendimiz Mekkede iken Ka'beye müteveccihen namaz kıları. Medineye hicretten sonra Sahreye müteveccihen namaz ile emrolunmuştu ki bunda Yehudîleri İslâma bir nevi te'nis vardı. Bunun hakkında buyu-

Sh:»526

« الْقِبْلَةَ » ﴿وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا﴾
ruluyor ki: « الْقِبْلَةَ » ﴿وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا﴾
« جَعَلْنَا » fi'linin mukaddem mefuli sanisi, « الَّتِي » muahhar mefuli evvelidir. Kiblenin sıfatı

zannedilmemelidir. Yani, senin vaktiyle üzerinde bulunduğun Ka'beyi kible yapışımız başka bir şey için

﴿إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلٰى عَقْبَيْهِ﴾
değil

ancak Peygambere ittiba edecek olanları, geldiği izden geri dönecek, irtidad eyliyecek olanlardan tefrik-u

temyiz etmek, habîs ile tayyibi birbirinden ayırd eylemek ve bu suretle her birinin hali benim gibi siz

kullarımla beraber hepimizin malûmu olmak içindir. Böyle olmasa idi onları yalnız ben bilirdim, siz bilemez,

ayırd edemezsiniz». -Peygamber Medineye gelip Beyti makdise doğru namaz kılmağa başlayınca Arabın

gücüne geldi, bilâhare Kâ'beye tahvil buyurulduğu zaman da Yehudîlerin gücüne gitti «kâh buraya, kâh

oraya bu ne oluyor? Bunda yakın olsa böyle olmazdı» diye irtidad edenler bulundu. Münafıklar söz ettiler,

müslümanlar «vefat eden ihvanımızın namazları ne olacak» diye telâş ettiler, buna karşı ve daha doğrusu

tahvilin mukaddimesinde bu ahvalin vuku bulacağına işareten bu âyetler nazil olmuştur.- İşte bu mesele de

böyle bir imtihan vardır. ﴿وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً﴾ gerçi bu hal, bu imtihan büyük ve ağır bir

şeydir ﴿إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ﴾ ancak Allahın hidayet ettiği, imanda sebat

nasib eylediği zevata değil, onlara Allahın hiç bir emri ağır gelmez, şunu da biliniz ki

﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ﴾ Allah sizin sebatkâr imanınızı veya imanınızın

eser ve alâmeti olan namazlarınızı hiç zayi etmek istemez, binaenaleyh Kible tahvil olunursa bundan evvel

kıldığınız namazlar, vefat eden ihvanınızın namazları indallah zayi olmaz

﴿إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُفٌ رَحِيمٌ﴾ çünkü Allah her halde in-

Sh:»527

sanlara pek re'fetli bir rahîmdir. Ne ecirlerini zayi eder, ne de maslahatlarını, hayırlarını terk eyler. Sizin

şefakat-ü merhamet namına bildiğiniz şeylerin bütün menabii ondadır. Onun nesih emirleri, sizin zararınıza

olacak veçhile makabline şamil olamaz. Her zaman için o zamanın hükmü cari olur.- Bu hüküm

zamanımızda «kanun makabline şamil olmaz, meğer ki muhaffifi ceza olsun» suretinde ifade olunan kaidei

teşriin esasıdır. Nafi, İbni Kesir, İbni Amir, Hafs kıraetlerinde Reuf, Hemzenin meddiyle, mütebakisinde

medsiz okunur, lâkin ma'na birdir.

İşte Allah böyle bir Allahdır ve size bu suretle bir sıratı müstakim verecek ve sabit bir kible gösterecektir»

Resulullah'a yukarıdan beri varid olan işaret üzerine tahvili Kible için vahyin vüruduna intizar ediyor,

Semadan Cibri'li gözetiyor ve babası Hazreti İbrahim'in Kiblesi olan Kâ'beyi temenni ederek dua eyliyordu

nihayet şu âyetler nazil oldu: Ya Muhammed; 144.

﴿قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ﴾ biz senin yüzünün sık sık Semada

dönüşünü görüyoruz ﴿فَلَنُؤَلِّينَكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا﴾ seni artık pek memnun olacağın bir

kibleye kat'iyen çevireceğiz. Binaenaleyh

﴿فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ sen hemen yüzünü dos doğru Mescidi

haramın şatırına ya'ni Kâ'be tarafına çevir.- Bu suretle eski Kible mensuh ve böyle istikbali Kible farz oldu.

Yüzün dos doğru çevirilmesi, beden'in ön tarafından tamamen yönelmesi demek olduğu aşikârdır.

Binaenaleyh yüzün ve beden'in Kâbeden başka bir tarafa bükülmesi namazı ifsad eder. Lâkin uzakta

bulunanlar için aynı Kâbeye isabet de şart değildir. Ve bunun için bizzat Kâ'be denilmeyib Mescidi haram

şatırına buyurulmuştur, Mescidi haram ise Kâ'benin kendi değil etrafındaki haremi şerifidir. Ve burada kıtal,

taarruz memnu bulunduğu ve emni kâmil matlûb olduğu için ona «haram» veya «harem»

denilmiştir.

sh:»528

ŞATR, bir şey'in nisfı veya bir cüz'i mütemayizi veya bir canibi ma'nalarına gelir. Kâ'be Mescidi haramın tam ortasında bulunduğu için nisfı Kâ'benin nisfına münthehi olur. Ve bunun için Mu'tezileden Cubbaî ve Kadı AbdülCebbar, namazda Kâ'benin nisfına isabet şart olduğuna ve bir kenarına teveccüh gayri kâfi bulunduğuna kail olmuşlardır. Fakat Sahabeden ve Ta'biînden, müteahhirînden Cümhuri müfessirîn uzaktan mescidi haram semtine teveccüh kâfi bulunduğunu ve ancak Mekke'de ve Mescidi haram içinde Kâ'benin her hangi bir tarafına teveccüh vacib olduğunu beyan eylemişlerdir ki buna göre hasılı ma'na mümkün olduğu kadar Kâ'be tarafına demek olur. Yani Şatır, nefsi Kâ'beyi ve mescidi haram, semti Kâ'beyi ifade eder. Ve bunun tafsilî kütübi fıkhiyenin istikbali kible bahsine aittir. Bera ibni Âzib radiyallahüanh Hazretlerinden rivayet olunuyor ki Resuli ekrem sallallahü aleyhi vesellem Medineye gelmiş ve on altı ay Beyti makdis tarafına namaz kılmış idi, badehu Kâ'beye tevcih kılındı. Bu tahvilin «bedir» gazasından iki ay mukaddem Recebi şerifte zevali Şemisten sonra vaki olduğu ve Resulullahın Beni Seleme mescidinde Eshabile beraber kılmakta bulunduğu öğle namazının iki rek'atini müteakip namazda iken çevrilib

«Mizaba» doğru yöneldiği ve erkeklerin kadınlar yerine, kadınların da erkeklerin yerine namazda tahvili mekân ettikleri ve binaenaleyh o mescide «mescidül kıbleteyn» namı verildiği dahi zikredilmiştir. Derhal etrafa haberler gitmiş «mescidi kuba» da dahi ahali namazda iken biri gelmiş Resulullah Kâ'beye çevrildi diye bağırır olmuş olduğu mervidir.

Tahvili Kible hakkında balâda «

وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهَ اللَّهِ

işaretler, bu ayet ile tamamen kesbi kat'iyet eylemiş ve Beytülma'dise teveccüh büsbütün nesh olunmuştur.

Bunun için bazı ulema nasih olan ayet «أَيْنَمَا تُوَلُّوا» olduğuna zahib olmuş ise de doğrusu

Cümhurun dediği

Sh:»529

gibi nâsîh işbu «فَوَلِّ وَجْهَكَ» emridir. Cenabı hak bizzat Resulünü bu emir ile tatyib buyurduktan

sonra eşhas ve emkineye ta'mimen de buyuruyor ki

﴿وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ﴾ ve her nerede bulunursanız yani

her nerede namaz kılarırsanız yüzlerinizi o tarafa çeviriniz, o tarafa yöneliniz. -demek ki namaz kılmak için

bir mescid gibi muayyen bir mahal ile tekayyüd farz değildir. Fakat muayyen bir Kible olarak Mescidi

harama doğru Kâ'be tarafına teveccüh herkese farzdır. Meğer ki düşman havfı gibi zarurî bir ma'zeret

karşısında buna da imkân bulunmasın, o zaman buna yakın herhangi bir cihet kâfi olur. İşte «

أَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهَ اللَّهِ

Kâ'beye tahviline sair ehli kitab ne diyeceklerdir? Derseniz

﴿وَأَنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ﴾ mukaddema kendilerine kitab verilmiş olan Yehud ve

Nasara taifeleri de ﴿لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ﴾ her halde bilirler ki bu tahvil

emri rabları tarafından bir emri haktır. Onlar içinde her ne kadar « مَاوَلِيَهُمْ عَنْ قِبَلَتِهِمْ » diye

itiraz etmek isteyen ve neshi inkâra kalkışan süfeha bulunursa da kitaba hakikaten aşına olanların bu gibi

ahkâmı inşaîye de mintarafilâh nesh-ü tebdilin caiz ve hattâ bir sünneti carîye olduğunu ve Ka'benin

vaktile Kiblei İbrahim bulunduğunu bilirler. ﴿وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ﴾ ve

Allah tealâ onların amellerinden gafil değildir ve cezalarını verecektir.» Binaenaleyh bu cümle ehli kitab

hakkında bir inzardır. İbni Âmir, Hamze, Kisaî, Ebu Ca'fer, Revh kiraetlerinde « تا » ile « يَعْمَلُونَ »

okunur. Bu surette Allah hiç birinizin amelinizden gafil değildir demek olub mü'minler hakkında tebşir,

kâfirler hakkında inzar olur. 145.

﴿وَلَعَنَ آتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ﴾ ya Muhammed!.

Val-

Sh:»530

lahi sen o inadçı ehli kitaba her âyeti getirsen, isbatı hak için ne kadar delâil ve mucizat mümkün ise hepsini

göstersen ﴿مَاتَبِعُوا قِبْلَتَكَ﴾ onlar senin Kiblene tabi olmazlar. Sen onlara akfî ve nakfî

âyât-ü edillenin en vazihını gösterdin, akl-ü hikmet, ahdi kadim ve bilhassa kıssai İbrahim ile şerefi Kâ'be

hakkında irae etmiş olduğun beyanatı vazihayı ve bu emri kat'îyi anlamak istemiyenler, hiç bir delili sem'i

itbara almazlar ve binaenaleyh senin me'mur olduğun Kibleye uymazlar

﴿وَمَا أَنْتَ بِتَابِعِ قِبَلَتِهِمْ﴾ sen de onların Kiblelerine tabi olamazsın, bundan başka

﴿وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعِ قِبَلَةِ بَعْضٍ﴾ onlar birbirlerinin Kiblelerine de tabi olmazlar. Zira

Yehudîler « صَخْرَةَ » ye, Nasara da gün doğrusuna dururlar ve birbirlerine muvafakatleri ihtimali yoktur

﴿وَلَئِنْ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ﴾ vallahi sen bu

Yehud ve Nasaranın hakka muhalif batıl üzere gittikleri hakkında sana gelen bu ilimden sonra farzı muhal

olarak onların hevalarına, emri hakka muhalif olan keyflerine, arzularına uyacak olursan

﴿لَمَنْ الظَّالِمِينَ﴾ bu takdirde şunu muhakkak bil ki sen de ﴿أَنْتَ إِذَا﴾

behemehal zalimler guruhundan olursun.- ve o zaman ahdi ilâhîye nail olamaz, nasa İmam olub ümmet teşkil edemezsin. Binaenaleyh senin onlara ittibain hükmi ilâhî ile muhaldir. Ey ehli iman!. Siz onların ne kadar zalim olduğunu bilir misiniz?

﴿١٤٦﴾ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ آبْنَاءَهُمْ
وَإِنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤٧﴾

Sh:»531

Meali Şerifi

O kendilerine kitab verdiğimiz ümmetlerin uleması onu -o Peygamberi- oğullarını tanır gibi tanır, böyle

iken içlerinden bir takımı hakkı bile bile ketmederler 146

146. ﴿الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ﴾ bizim kendilerine kitab verdiğimiz, kitabı okumak

nasıb eylediğimiz o ehli kitab uleması ﴿يَعْرِفُونَهُ﴾ o Peygamberi bilmez değillerdir, onu tanır,lar,

onun o Peygamber olduğunu ﴿كَمَا يَعْرِفُونَ آبْنَاءَهُمْ﴾ tıpkı oğullarını tanıdıkları gibi

tanırlar, bilirler ﴿وَإِنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ﴾ ve bunların bir kısmı

﴿لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ hiç şüphesiz bile bile hakkı ketmederler. -Burada

Peygambere hitab zamirile « يَعْرِفُونَكَ » buyurulmayıp da gıyabe iltifat ile « يَعْرِفُونَهُ »

buyurulmasında dakik bir kaç nükte vardır: Evvelâ: bu âyet cenabı Allah tarafından sureti gıyabda ve

bîtarafâne bir şehadeti ifade eder. Saniyen, Tevrat'ta Hazreti Musaya benzer bir Peygamber diye tavsif

buyurulmuş olduğu için ötedenberi Ehli kitab tarafında Hatemül'enbiya lâmi ahd ile « النَّبِيُّ » =ennebiy»

yani o Peygamber diye yadedilirdi, böyle ma'ruf idi «o» dedikleri zaman bunu anlarıydı. Ancak onun

Hazreti Muhammed olduğunu gösterecek bir beyyineye, kat'î bir delile ihtiyac vardı, Hazreti Muhammedin

getirdiği âyâtı beyyine ve mucizâtı vazıha ile bu da bihakkın te'min edilmiş idi ve bunların karşısında

bilhassa o zamanki ulemayı Ehli kitabın hiç bir veçhile şekk-ü şüphesi kalmamıştı ve bunu evlâdlarını

bildikleri gibi kat'î bir surette biliyorlardı. Netekim Hazreti Ömer Abdullah ibni Selâm Hazretlerine bunu

sorduğu zaman «ben onu oğlumun bildiğimden daha ziyade bilirim, çünkü

onda hiç şekk-ü şüpheye mahal yoktur, fakat evlâdına gelince ne bileyim belki validesi hiyanet etmiş

olabilir» demişti. Bunun üzerine Hazreti Ömer de müşarunileyhin başını öpmüştü. İşte «يَعْرِفُونَهُ»

buyurulmasında bu nüktei ma'rufiyete ve «o Peygamber» unvanına büyük bir telmih vardır. Bu âyet

bilhassa şunu da isbat ediyor ki sadece bilmek, sırf kalbî olan ilm-ü marifet imana kâfi değildir, imanı şer'î

için iz'an-ü inkiyad ve bundan başka hakkı ketmetmeyib zahiren ıkrar ve i'tiraf eylemek dahi lâzımdır.

İmanın kökü bir keyfiyeti kalbiye olmakla beraber onun mu'teber bir iman olması o kökün bir manii mücbir

bulunmadıkça zahirde intişarına mütevakıftır. Ehli kitab uleması o Peygamberi kalben pek iyi tanıdıkları

halde mü'min olamamışlar bilâkis bile bile ketmi hak ettiklerinden avamdan daha ziyade mezzum ve

makduh keferi muanidinden olmuşlardır.

Ey risaleti bu kadar sabit ve müberhem olan resulü ekme!

﴿١٤٧﴾ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١٤٨﴾
وَلِكُلِّ وِجْهَةٍ هُوَ مُوَلِّيهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ
بِكُمْ اللَّهُ جَمِيعًا إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٤٩﴾

Meali Şerif

O hak rabbından, artık şüpheye düşenlerden olma sakın 147 Her birinin bir yöneti vardır, o ona yönelir,

Haydin hep hayırlara ko-

Sh:»533

şun, yarışın; Her nerede olsanız Allah sizi toplar, bir araya getirir, şüphesiz ki Allah her şeye kadîr 148

Ya Muhammed: 147. ﴿الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ﴾ O emri hak rabbındandır, tabiri aharla hak,

Allahtan gelendir ﴿فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ﴾ Binaenaleyh sen sakın, şübheci

güruhundan olma ve onların hevasını gözederek, aldığı emri hemen infazdan geri durma. - Şüphe yoktur

ki bu hitabın Peygambere tevcihi umum ümmetini muhalefetten şiddetle tahzir ve bilhassa emri Kibleyi bir

daha takviye içindir. Filhakika bir din, bir millet, bir ümmet için Kible mes'elesinin pek büyük bir ehemmiyeti

vardır. Zira vücudda ruh ile cismin derin bir ihtilâtı vardır. Ve bir tezahürî cismanî ifade edemiyen

ruhaniyetin hiç bir hükmü yoktur, ruhun en büyük şiarı vahdet olduğu ve aynı zamanda her kalb-ü vicdanın

ruhanî duygusu sırf kendine ait bulunduğu için cismanî bir tezahürde birleşmiyen ruhlar arasında bir rabfîtai vahdet tezahür edemez ve binaenaleyh sadece vahdeti ruhaniye üzerine müesses bir ruhi içtimaî tasviri faidesiz ve belki gayri mümkündür, mütemasil ruhlu efrad arasında vahdeti ruhaniyenin mevcudiyeti, beyinlerinde bir vahdeti cismaniyenin tezahürile malûm olur ve bu suretle ruhaniyet cismaniyetten, cismaniyet ruhaniyetten müzaaf bir in'ikâs ile kesbi kuvvet eder ve ruhi içtimaî bu sayede teşekkül eyler ve ümmet bununla zuhura gelir. Bunun için Kible bir ümmetin vahdeti ruhaniyesine zâman olacak ilk tezahürü cismanîyi te'min eder ve Kiblesiz bir ümmet olamaz. Filvaki 148.

﴿وَلِكُلِّ وِجْهَةٍ هُوَ مَوْلِيهَا﴾ Ümmetlerden veya akvamdan her birinin bir yöneti vardır ki

o ona yönelir, Milleti İbrahime ittiba etmek ve bu suretle en büyük ve en güzide bir

ümmeti

Sh:»534

muazzamai mu'tedile olmak isteyenlerin yöneti de en kadim olmakla ma'ruf ve en şümüllü bir ciheti vahdet

olmağa lâyük olan ve İbrahim'in Kiblesi bulunan Kâ'bedir. Bu ümmeti muazzama buna yönelmelidirler. Ve

bu herkesin yönetine gelir. Yer yüzündeki akvamdan her birinin de buna yünelecek bir ciheti, bir yöneti

vardır. Meselâ Şimal halkı Kâ'benin Şimal cihetine, cenub halkı cenub cihetine, Şark halkı Şark cihetine, Garb halkı Garbına ve aradakiler aradan bir cihete yönelirler. Hepsinin cihetleri muhtelif olmakla beraber yine cümlesi bir Kâ'be alttan üstten göğe kadar bir merkez ve dairen madar ona teveccüh eden sekenei Arz onun etrafında sıra sıra birer saffi müstedir teşkil ederek yeknesak, yekemel, yekhedef bir cemaati kübra

teşkil edebilirler ﴿فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ﴾ binaenaleyh sizden her biriniz yönetime

yünelerek hayırlar yapmakta müsabakalar icra ediniz. Zira Kibleden maksad da böyle muntazam bir vahdet ile hayır müsabakasına girişmektir. Siz bunu biliniz de edyanı saire erbabından ziyade hayırlar yapınız ve

onları sebk ediniz ve muhtelif cihetlerde, başka başka beldelerde bulunduğunuzdan dolayı aranızda vahdeti içtimaiye yoktur sanmayınız. Zira

﴿أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمْ اللَّهُ جَمِيعًا﴾ her nerede olursanız olunuz, Allah

hepinizi bir araya getirir. Bir Kibleye teveccühünüz sayesinde ihtilâfı cihata rağmen hepiniz cemaati vahide olur ve hepiniz Mescidiharam içinde namaz kılıyor gibi muntazam bir hey'eti içtimaiye halini iktisab

edersiniz ve ecrinizi o suretle alırsınız. Ve böyle şey olur mu demeyiniz, çünkü

﴿إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ Allah her şeye kadir olduğu gibi sizi böyle

toplamağa ve ecrinizi vermeğe de kadirdir. Hali hazarde böyle, sefere gelince:

﴿١٤٩﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ
الْحَرَامِ وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ
﴿١٥٠﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ
الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ لِئَلَّا يَكُونَ
لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ
وَاحْشَوْنِي وَلَا تَمَنَّوْا نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥١﴾ كَمَا
أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ
وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ
﴿١٥٢﴾ فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ ﴿١٥٣﴾

rabbından olduğu muhakkaktır, Allah amellerinizden gafil de değildir 149 Her nereden yola çıkarsan

yüzünü Mescidi harama doğru çevir ve her nerede olsanız yüzünüzü ona doğru çevirin ki nas için

aleyhinizde bir hüccet olmya, ancak içlerinden haksızlık edenler başka siz de onlardan korkmayın benden

korkun, hem üzerinizdeki ni'metimi tamamlayayım hem gerek ki hidayete eresi-

Sh:»536

niz 150 Netekim içinizde sizden bir Resul gönderdik, size âyetlerimizi okuyor, sizi tezkiye ediyor, size kitab,

hikmet öğretiyor, size bilmediğiniz şeyleri öğretiyor 151 o halde anın beni, anayım sizi ve şükredin de bana

nankörlük etmeyin 152

149. ﴿وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ﴾ ve her hangi bir beldeden sefere çıkarsan

﴿فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ namazda yine yüzünü Mescidi haram

şatırına tut, yine hazerdeki gibi Kâ'be tarafına yönel ﴿وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ﴾ ve bu emir

her halde rabbından gelen haktır ve hikmete muvafıktır.

﴿وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾ ve Allah sizin amellerinizden asla gafil değildir.

Gerek hizada ve gerek seferde olsun bu emre gerek muvafik ve gerek muhalif bulunsun amellerinizden

hiç biri ecirsiz veya cezasız kalmaz. -Ebu amir kıraetinde « **يَعْمَلُونَ** » okunur ki muhalifler hakkında bir inzardır.

Kible me'seleli gayet mühim ve tahvili Kible ise bir emri âzîm ve alelhusus bunun mütezammın olduğu nesih mes'elesi Şeytanların fitne ve fesad için vesilei tesvilât ittihaz edebilecekleri dakik bir mes'ele olduğundan dolayı Kible hakkındaki bu emirler berveçhiâti bir daha tekrar ile te'kid olunacak ve maamafih mutazammın olduğu bazı hikmetler dahi ibraz buyurulmak suretile bu te'kid ayrıca bir manayı müstekilli ifade edecektir. Şöyle ki 150. ﴿ **وَمَنْ حَيْثُ خَرَجْتَ** ﴾ ya Muhammed!. Her nerede olursa olsun, uzağa veya yakına, gerek harb ve gerek diğer bir maksad için sefere çıkarsan dahi

﴿ **فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ** ﴾ namazda yüzünü Mescidi haram tarafına çevir ﴿ **وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ** ﴾ ve ey mü'minler!. Siz aktarı Arzdan her hangi bir yerde gerek mukim ve gerek müsafir olarak bulunursanız

﴿فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ﴾ hepimiz namazla yüzünüzü Ka'be tarafına çeviriniz, o tarafa yöneliniz ﴿لِيَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ﴾ ki nasın aleyhinizde bihakkın

tutunabileceği hiç bir delil kalmasın. -Yani tahvili Kible emrinin sizin anlayabileceğiniz başlıca iki hikmeti vardır, birisi bu emir, Ehli kitab ve müşrikîn gibi muhalifleriniz olan bayağı insanlar tarafından aleyhinizde isti'male salih hiç bir huccet bırakmamak içindir. Çünkü kütübi salifeye nazaran mev'ud olan

Hatemül'enbiyanın evsafı miyanında Kibleyi Kâ'beye tahvil edeceği hakkında delâletler veya işaretler vardır. Ezcümle kıssai İbrahimde nakledildiği üzere ahdi kadimden kitabül Eş'iyada Mekkenin istikbalini tasvir eden âyetler buna vazihan işaret etmektedir. Bu sebeple ehli kitab «Hatemül'enbiyanın Kiblesi Mekkede olacaktı, Muhammed ve eshabı ise hâlâ Beyti makdise duruyorlar.» diye şüphe edebilirler. Ve bunu bihakkın hücceti nakliye olarak dermiyan eyleyebilirler. Sonra Kiblei İbrahime muhalefet, Milleti İbrahim davasile mütenasib değildir. Bunu da müşrikîn bir hücceti akliye olarak bihakkın irad edebilirler.

İşte tahvili Kible emrinde evvelâ size karşı böyle aklen ve naklen muhik olabilecek ihticacları büsbütün refetmek ve hasımlarınıza aleyhinizde hiç bir hüccet bırakmamak hikmeti vardır. Bundan sonra onların hiç

biri böyle bir itiraz serd edemez, ağızları kapanır ﴿إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ﴾ ancak o

insanlar içinden zülmü şîâr edinmiş olan haksızlar başka.- Onlar hüccet, delil aramadan ağızlarına geleni söylerler, muhik bir itiraza imkânları olmadığı halde bu gibi zalimlerin ağızı durmaz, fakat böyle hüccetsiz,

bürhansız ve sırf haksız sözlerin de hiç kıymeti yoktur ﴿فَلَا تَخْشَوْهُمْ﴾ binaenaleyh siz onların

hiç birinden korkmayınız da ﴿وَإِخْشَوْنِي﴾ benden korkunuz.

Sh:»538

Ve benim emrime muhalefetten sakınınız. İşte emri tahvil nasa aleyhinizde öyle bir hücceti itiraz

birakmamak, bir de ﴿وَلَا تَمَّ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ﴾ size nimetimi tamamlamam içindir ki

﴿وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾ bu sayede mazharı hidayet olmayı ve doğru yolda salimen gidib gayei

merama ermeyi kaviyyen ümid edebilesiniz. -Asıl nimet, sıratı müstakime hidayet idi, emri Kible de bu sıratı

mustakimdendir. İtmamı nimet, bir nimetin noksan ciheti bırakılmayıb mümkün olan kemaline erdirmek

demek olduğundan bu nimetin itmamı da o yoldan doğruca gidib gayei felâha ermektir. Hazreti Ali «tamamı

nimet, islâm üzerine ölmektir» buyurmuş ve tamamı nimet duhuli Cennettir diye de bir haberde varid

olmuştur. Bu itmamı nimet lûtfü şuna benzer: 151.

﴿كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ﴾ netekim sizin içinizden, yani zürriyeti

İbrahim ve İsmail içinde sizden, yani siz insanlar cinsinden güzide bir Resuli müfahham gönderdik». Nev'i

beşerin yine beşer olarak bir Peygambere mazhariyeti ne büyük ni'mettir. Şüphe yok ki Allahın kullarına

göndereceği elçi, sadık mahlûkatından biri olacaktır. Zira Allah ile kulları arasında vasıta olacak gayri mahlûk bir takım tali mabutlar tasvuru muhaldir, batıldır. Binaenaleyh Allahın insanlara gönderdiği Resul insandan başka diğer mahlûkattan biri olsa idi, insanlık namına büyük bir şeref olmaz ve umum için o kadar şayani istifade de bulunmazdı. Beşere yine içlerinden « **إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ** » deyen bir Peygamber göndermesi, nev'i beşerin Allah tealâya doğrudan doğru tekarrübüne, kıssai Ademde beyan olunan hilâfetine en büyük bürhan olan bir şerefi namütenahidir. O Peygamberin içinde yetiştiği kavim için de bu şeref elbette daha müekked ve daha müzaaftır. Hem öyle bir Resul ki

﴿ **يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا** ﴾ size bizim bir mucizeyi bakiye olan

Sh:»539

ayetlerimizi tilâvet ediyor. Bunlar, o gelib geçici mucizeler gibi niâmı zaile kabilinden değildirler. Bunlara her zaman muarızlar ilzam ve iskât edilir, şüpheler izale olunur vekayi tahlil olunur. Bir çok ilimler elde edilir, bunlar güzel güzel tilâvet edilir, ibadetler yapılır, hüsni ahlâkın en büyük ve en cem'iyetli umdelerine erilir. ﴿ **وَيُزَكِّيْكُمْ** ﴾ ve sizi her türlü şirk-ü maasıdan, ulviyeti insaniyeye şeyn verecek maddî ve mane'î çirkinliklerden, pisliklerden temizliyecek, hakkın müzekkâ, mutahhar bir şahidi adili haline

getirecek, teksir-ü tanzim edecek bir sirete sevk ediyor

﴿وَيَعْلَمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ﴾ hem size bütün feylesoflara ders verecek kitab-ü

hikmet ta'lim ediyor. Ümmî iken size kitab-ü kitabet belletiyor, her türlü hikmetleri cami olan ilmi hukuk ve

şeraitini, hikmeti teşrii, mealii ahlâkı, esrarı içtimaiyi, mesalihi beşeriye, ilmi mebde-ü meadı, devleti

kâinata cari ve hakim olan kavanin ve süneni ilâhiyenin fezlekelerini ve bunların tarzı tatbik-u icrasını

sünneti kavliye ve fi'liyesiyle öğretiyor. ﴿وَيَعْلَمُ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ﴾ ve size

hiç bilmediğiniz, fikr-ü nazarla bilmek imkânını bulamayacağınız şeyleri, esrarı gaybiye ve ahvali uhreviyeyi

tarikı vahiy ile bilib ta'lim ediyor, ediyor da sizi üstadı âlem ve hâkimi cihan olacak ve bütün nasa nümunei

imtisal bir ümmeti vasat teşkil edecek bir hale getiriyor.- İşte şanı ulûhiyetimizle biz size İbrahimin duası

veçhile böyle bir Resul gönderdiğimiz gibi Kiblenizi tahvil ve tesbit etmek suretile de size nimetimi itmam

için bu emri hakkı verdim.- Muhammed aleyhisselâm insanlığa ne getirdi diye sual olunacak olursa bu

âyeti okumak kâfidir. Bi'seti Muhammediyede Dünyevî, Uhrevî böyle büyük bir itmamı ni'met vardır. Ve şunu

bilmek lâzımgelir ki Kâ'benin Kible yapılması da Dünya ve Ahirette

buna benzer bir itmamı ni'met için vesiledir. O büyük ümmeti vasat bu sayede teşekkül edecek ve felâhı

küllî bununla başlayacaktır. Binaenaleyh size şimdi iki vazife vardır: Birincisi 152. ﴿فَاذْكُرُونِي﴾

beni zikrediniz, lâıyıkıyla anınız ki ﴿اذْكُرْكُمْ﴾ ben de sizi bana lâıyık bir anışla anayım, imdad ve

inayetimi idame edeyim. İkincisi ﴿وَأَشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ﴾ bana şükrediniz,

ni'metlerime karşı, kalben veya lisanen veya beden en veya hepsiyle birden bana ta'zım ve benim

emirlerime itaat ve ni'metlerimi yerine sarf ile intifa eyleyiniz. İnkâr ve isyan ile bana küfür ve küfranı ni'met

etmeyiniz, hasılı unutkan ve nankör olmayınız.»

ZİKİR dahi şükür gibi ya lisanî veya kalbî veya bedenî olur. Zikri lisanî Allah tealâyı esmaî hüsnasiyle

yad etmek, hamdetmek, tesbih ve temcid eylemek, kitabını okumak, dua etmektir. Zikri kalbî gönülden

anmaktır ki başlıca üç nevidir: Birincisi, vücuhı ilâhîye delâlet eden delilleri düşünmek ve şüpheleri

defederek sıfat ve esmaî ilâhiyeyi tefekkür etmek, ikincisi, ahkâmı rububiyeti ve vezaifi ubudiyeti, ya'ni

Allahın tekâlifini, ahkâmını, evamir-ü nevahisini, va'd-ü vaidini ve bunların delâilini tefekkür etmek.

Üçüncüsü, enfüsî, afakî mahlûkatı ve bunlardaki esrarı hilkatî temaşa ve tefekkür ile her zerrenin âlemi

kudse bir ayine olduğunu görmektir ki bu âyineye gereği gibi bakanların gözüne o âlemi celâl-ü cemalın

envari in'ikâs eder ve bundan bir âni şuur içinde alınacak olan zevki şuhudun bir lemhası bile cihanlar

değer ve bu makamı zikrin hiç nihayeti yoktur. Bu noktada insan kendinden ve âlemden geçer. Bütün şuuru

hakka müstağrak olur. Hattâ zikir ve zakirden nam-ü nişan kalmaz da, meş'ur yalnız mezkûrdan ibaret kalır.

Gerçi bu makamın lâfını edenler çoktur, Fakat buna erenlerin lâf ile alâkası yoktur.

Aleyhissalâtü

Sh:»541

vesselâm efendimiz: «

لِي مَعَ اللَّهِ وَقْتُ لَا يَسَعُنِي فِيهِ مَلَكٌ مَقْرَبٌ وَلَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ

Benim Allah ile bir vaktim vardır ki onda bana ne bir meleki mukarreb, ne de bir nebiyi mürsel, hiç bir

yanışamaz» buyurmuştur.

Zikri bedenî: bedenın cevarih-ü âzasından her biri me'mur buldukları vezaif ile meşgûl ve müstağrak olmak ve neh'yolundukları şeylerden hâli bulunmaktır. Şükûr de bu meratibden her biriyle icra edilir. Ancak bunların şükür olması için şakirin kendisine vasıl olmuş olan nimeti hissetmesi ve bunları o nimete mukabil bir vazifei tazim olarak yapması şarttır. Zikir ise nimetin böyle bir kaydı vüsulü olmaksızın alel'ittlak bir

mahabbetin, bir aşkı kemalin eseridir. Şu halde şükürün zikre atfı esasen atfülhas alel'âm demektir. Lâkin her ikisi kaydı nimetten sonra zikredilmiş bulunduğundan burada atfı tefsirî kabilinden olur. Böyle olmamak için şükürün şükri urfî mânâsına hamli daha muvafıktır. O da vasıl olan nimetlerin hepsini mahulika lehine sarf eylemektir. Binaenaleyh her hatvei terakkide zikir bidayet, şükür bir nihayettir. Seyri namütenahide bunlar mütevaliyen birbirinde tedahül ederek giderler. Allah tealâ bu envaı zikirden hangisiyle zikrolunursa o da ona lâıyk bir veçhile zakirini zikir ve yad edecektir. Bu noktayı ifham için bu âyet muhtelif tabirat ile izah edilmiştir. Ezcümle:

1- Beni taatım ile zikrediniz, ben de rahmetim ile zikredeyim.

2- Beni dua ile zikrediniz, ben de icabet-ü ihsan ile zikredeyim. Yâni «

« ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ ».

3- Beni senâ ve itaat ile zikrediniz, ben de sizi senâ ve nimet ile zikredeyim.

4- Beni Dünyada zikrediniz, ben de sizi Ahirette zikredeyim.

5- Beni halvetlerde zikrediniz, ben de sizi sahralarda zikredeyim.

Sh:»542

6- Beni refahınız zamanında zikrediniz, ben de sizi belâ ve musibetiniz zamanında zikredeyim.

7- Beni taatle zikrediniz, ben de sizi meunette zikredeyim.

8- Beni benim yolumda mücahede ile zikrediniz, ben de sizi hidayetimle zikredeyim.

9- Beni sıdk-ü ihlâs ile zikrediniz, ben de sizi halâs ve meziydi ihtisas ile zikredeyim.

10- Beni bidayeten rububiyet ile zikrediniz, ben de sizi nihayette rahmet-ü ubudiyet ile zikredeyim. Hasılı

bidayeti ubudiyet zikr, nihayeti ubudiyet şükürdür.

«وَأَخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ»

İşte Cenabıhak bütün kullarını hulâsa olarak bidayet ve nihayeti cami bu iki vazife ile tazvif buyurmuştur.

Bu vazifeler hüsni ifa edildikce o nimet de baliğen mabelâğ itıمام edilecektir. Fakat zikir marifet ile şükûr

de nimet ile mütenasib olacaktır. Halbuki hakikati ilâhiyeyi bihakkin marifet onu kendisi gibi bilmek demek

olacağından, bu mütenahi âlemde kullar için gayri mümkündür. «مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ»

kezalik nıami ilâhiye namütenahidir. Meselâ bir nefeste içli dışlı iki nimet mevcuttur. Demek ki sadece her

nefeste iki şükûr vacibdir, bu halde bihakkin edai şükûr de gayri mümkündür. «

«مَا عَبَدْنَاكَ حَقَّ عِبَادَتِكَ» Demek ki bu hitabı ilâhî karşısında ilk hissedilen şey aciz ve

kudreti halikâ arzı teslimiyettir. Filvaki mebdei iman-ü islâm bu idraktır ve efdalî zikir «

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» dir. Bu tevhidin ve bu teslimiyetin muktezası da bu acz içinde kendini

evamiri ilâhiyenin yegâne vasıtai icraiyesi bilerek teveccüh eden vazifeyi en güzel bir surette ve azamî bir

derecede ifa için yalnız Allahdan istiane ederek hüsni surette sarf etmektir. Ve bu sarf aynı şükûrdür. Yani

teklif imkân-ü istitaat ile meşruttur. Fakat o istitaat Allahın bir meuneti olduğu için onun da nefselemerde

hadd-ü payanı yoktur. Binaenaleyh kul Allahını zikir ile ondan istiane

eder ve kendine verilen istitaatı sarf eyler, o istitaat ona fi'ile beraber Allahın murad ettiği kadar gelir, İşte

islâm o acizden bu bîpayan kudret-ü istitaata intikaldir. Şu halde her mü'min «

« اذْكُرُونِي » emri karşısında aczini hissederek evvelâ « اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَ اِيَّاكَ نَسْتَعِينُ »

misakını yad edecek ve buna şükr etmek için Allahdan istiane eyleyecektir. Bunun için bütün ehli imana

hitaben buyuruluyor ki:

﴿ ١٥٣ ﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ
اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿ ١٥٤ ﴾ وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ
اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿ ١٥٥ ﴾ وَلَنَبَلِّغَنَّكُمْ
بَشِيرًا مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ
وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِيرٍ الصَّابِرِينَ ﴿ ١٥٦ ﴾ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ
مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَأَنَا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿ ١٥٧ ﴾ أُولَئِكَ
عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ ﴿ ١٥٨ ﴾

Meali Şerif

Ey o bütün iman edenler sabr-ü salât ile yardım isteyin, şüphe yok ki Allah sabr edenlerle beraberdir

153 ve Allah yo-

Sh:»544

lunda katlolunanlara ölümler demeyin hayır diridirler ve lâkin siz sezmezsiniz 154 çaresiz sizleri biraz korku,

biraz açlık, biraz maldan, candan ve hasılâtтан eksiklik ile imtihan edeceğiz, müjdele o sabırlıları 155 ki

başlarına bir musibet geldiği vakit biz Allahınız ve nihayet ona döneceğiz «

إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ط derler 156 işte onlar, rablarından salâvat-ü rahmet onlara

ve işte hidayete erenler onlar 157

153. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ ey şerefi iman ile temayüz etmiş olan kâffe ehli iman!

Siz her halde ﴿اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ﴾ size mev'ud olan gayei kemale ermek

için her şeyden evvel sabır ile ve salât ile istiane ediniz.- Evvelâ sabr-ü sebata alışınız, nimetlerin

kendilerine göre külfetleri de vardır. Allahın bütün nimetlerine ve hele niamı nâmütenahiyeinin tamamına miftah olan nimeti iman ve islâma şükretmek ve bahusus bunu mertebeli ihsanda eda edebilmek elbette kolay değildir. Siz bu seyr-ü sülûkta ebedî bir gayeye yürüyeceksiniz ve yürürken imtihanlar geçirecek, biri dahilî, diğeri haricî iki büyük düşmanla çarpışacaksınız. Bir taraftan nefislerinizin hevası, diğeri taraftan kâfirlerin, hak düşmanlarının mühacemat-ü ezası ile uğraşacaksınız ve bunlara müdafaa ve mukabele etmek için mücadeleye, muharebeye mecbur olacaksınız; bazı zahmetler, meşakkatler göreceksiniz.

Ruhan bedenen riyazeti nefsiye yapmazsanız sabr-ü tahammüle, sebat-ü metanete alışmazsanız, meuneti ilâhîyenin ilk vesilelerinden birini zayi etmiş olursunuz, tehlikeye uğrarsınız en ufak bir sıkıntı, bir elem karşısında korkmağa, sızlanmağa başlarsınız. Ye's-ü fütura düşersiniz, şunu biliniz ki sabır her muvaffakiyetin başıdır. İmandan sonra tarikın başı sabır, ahlâkın başı sabırdır. İlmin başı sabır, amelin başı sabır, hasılı hikmetin başı sabırdır.- Sabırsızlık, ivmek bir anda her şey istemektir. Halbuki mahlûkat zamanîdirler ve terbiye kanununa tâbidir. Zaman ise tevali demektir.

Sh:»545

Bunun için mahlûkatın kemali muvaffakiyeti alettedric bir silsile ta'kib eder, bu ise sabra mütevakkıftır, her

şeyi bir anda istemek hiç bir şey istememektir, hatta yaşamak sabretmektir. Ulema' sabrı iki kısma taksim ederler: Birisi, elemi mekruha sabr-ü tahammül ile netaici hasenesine intizar, diğeri lezzeti âcileden ve şehvetten sabrile netaici seyyiesinden tevakkidir ki biri müsbet, diğeri menfi surette sabırdır, evvelkisi acı ilâçlarla tedavi gibi vazifeye ikdam, ikincisi zehirli tatlılardan sakınmak gibi mazarrattan ictinabtır. Maahâza bazı ahval vardırki orada sabır mezmum ve gayri meşrudur. O gibi ahvalde sūr'atle müdafaa için fedayi hayat daha müreccah ve belki vecibe olur.

Bu âyetteki « الصبر » in «elif lâmi» ahdi haricî olmak üzere aksamı sabırdan sıyam veya cihad murad olunduğı nakledilmektedir. Lâkin muhakkıkînin muhtarına göre «lâm», cins içindir, sıyam-ü cihad ile beraber sair envai sabra da şamildir. Hasılı ahlâkta imandan sonra sabır meuneti= معونت ilâhiyenin ilk tarikı isticlâbıdır. Salât da böyledir. Salâhı ruhanî, nizamı cismanînin, sabr-ü vekarın, ruhî, bedenî her vazifenin, Dünyevî ve Uhrevî her kemalin nâzımı olan, ferdî, içtimaî her hasleti haiz ve ümmet teşkilâtının en birinci ve en esaslı tezahürü bulunan namaz, imanın en büyük müeyyidesi, bütün ibadat-ü a'malin başı, mü'minlerin mi'raci, rabbülâlemîne cism-ü candan arzı hal ile münacatları, hulâsa zikr-ü şükrü cami bir ibadet olduğı için, meuneti ilâhiyenin en mukaddem, en yakın tarikı isticlâbıdır. Kiblenin haiz olduğı ehemmiyet de ilk evvel bunun içindir. Bu sebeble namaz; sabır gibi sade bir vasıta değil aynı zamanda

Allaha bir vuslet olmak üzere en büyük bir gayei zevktir, bu sayede masivadan çıkılır, elemeler, kederler

silinir, abid ile ma'bud hembezmi visal olur. Bunun içindir ki aleyhissalatü vesselam Efendimiz: «

وَجَعَلَتْ قُرَّةَ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ» buyurmuş, en bü-

Sh:»546

yük zevk-ü sürurunun namazda hasıl olduğunu göstermiştir.

Balâda Kiblenin ehemmiyeti hakkında varid olan ayatı celile, onun mevzuu olan namazın indallah haiz

olduğu kıymeti kudsiyeyi tefhim etmiş bulunduğundan burada yalnız sabrın kıymetini iş'ar için buyuruluyor

ki: ﴿إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ﴾ zira şüphe yok ki Allah sabredenlerle beraberdir. -Onun

esmai hüsnasından biri de «sabur» ismi şerifidir. Her kimde sabır varsa onda kudreti ilâhiyeden bir

şemmei tecelli vardır. Hele bu ehli sabır bir yere gelib bir cemaat olurlarsa her halde inayeti ilâhiyeye

irerler, Allah onların daima dostu ve velisidir, dualarına, taleplerine icabet için nusratı ilâhiye daima onların

yanlarında dolaşır, bu maiyyeti göstermiyen, ihfa eden şey o ehli sabrın müteferrik bulunmasıdır.»

Mukarenet-ü musahabet ifade eden « مع » kelimesi alel'ekser metbua dahil olur. Binaenaleyh Allah

sabirînin maiyetindedir buyurulmasında tenezzülâtı ilâhiyenin ulviyetini gösteren büyük bir nükte vardır, Ebüssüud bu nüktenin beyanında: «çünkü demiştir, sabra hakikaten mübaşeret edenler cemaati sabirîndir ve bu haysiyetle bunlar metbu gösterilmiş oluyorlar ilah. Ya'ni bu maiyyet şuunatı kesbiyyede meşiyeti ilâhiyenin meşiyeti ibad arkasından geldiğini ifade etmektedir ki rahimiyetin hükmü olan bu tenezzülü ilâhînin kullar hakkında ne büyük bir lütfolduğunu teemmül etmek lâzımgelir. Sabir meselesinin bütün miftahı bu noktadadır. Ve şunda şüphe edilmemelidir ki bu tenezzülü ilâhî bir lütfi iradîdir.

İşte ey mü'minler bunu bilerek zikr-ü şükür yolunda sabrile istiane ediniz, bu babde Allahın düşmanlarile malen bedenen mücahedeye mühtac olursanız onu da yapınız ve bu uğurda telefatınız bulunursa onların acılarına, firaklarına da katlanınız 154.

﴿وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ﴾

Sh:»547

ve sakın böyle Allah yolunda katledilmiş olanlara emvattırlar, öldürler demeyiniz -onları hakikaten ölmüş

zannetmeyiniz ve bununla son derece müteallim olup ceza-u fezaa düşmeyiniz ﴿بَل﴾ hayır- onlar

﴿وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ﴾ diridirler. Hem hayatı hakikiye ile diridirler ﴿أَحْيَاءُ﴾ ölü değil

ve lâkin siz duymazsınız- onların hayatını hissetmezsiniz, o hayat bu Dünyadaki meşairi zahire ile

hissedilecek bir hayat değildir. O bir hayatı ruhanî, daha doğrusu bir hayatı hakikîdir ki hattâ akl ile bile

temamen idrak olunamaz ancak hissi yakîn ile idrak olunur ve hissile bilinir.» Şuheda hakkında böyle daha

bir çok âyetler gelecektir. Haseni Basrî rahmetullahıaleyh Hazretlerinden mervidir ki «şehidler indallah

diridirler, rızıkları ruhlarına arz olunur da kendilerine revh-ü ferah gelir, netekim Âli Firavne sabah akşam

nar arz olunur da kendilerine elem-ü veca' gelir» ilah.. Bu nakil şehidler hakkında surei Âli İmrandaki «

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ

«حم» lerde Âli Firavn hakkında: «الخ

النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا
«ال فرعون أشد العذاب» âyetinin mazmunudur.

Bu âyette ruhların başlı başına kaim ve mehsûs olan cevheri bedenden başka birer cevheri

bulduğuna ve bunun badel'mevt müdrük olarak kaldığına, yâni bakayi ruh mes'elesine bir delâlet vardır.

Cümhuri Sahâbe ve Tabi'în rıdvanullahı aleyhim ecme'in Hazaratının da kavilleri budur. Buna delâlet eden

daha bir çok âyât-ü sünen vardır. O halde burada bunun şuhedaya tahsisi makamlarının indallah
yükseklğini iş'ar içindir. Bununla beraber islamda mes'elei Ahiret bundan ibaret değildir. Bunu daha
ziyade tavih-ü itmam edecek olan mes'elei ba's, halkı cedid ve saire vardır ki sırası geldikçe izah olunur.
Burada henüz mev'ti takib eden kabir ve âlemi berzah mes'elesine iş'aret buyurulmuştur. Bu âyetin

on

Sh:»548

dörde baliğ olan şuhedai «bedir» hakkında nâzil olduğuna dair bir kavil vardır. Lâkin tahvili kibleyi
müteakib ve gazai «bedir» den mukaddem bir ihzar olması daha ziyade melhuzdur.

Hasılı ey ehli iman sabr-ü salât ile istiane ediniz, çünkü 155.

﴿وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ
﴿وَالْأَنْفُسِ وَالْثَّمَرَاتِ﴾ ط biz Peygambere ittiba edip etmiyeni seçmek ve o nimeti itmam

etmek üzere sizi korkudan, açlıktan, emval, nüfus ve semerat eksikliğinden biraz bir şeye düçar edeceğiz

ve böyle bâzı mihnetlerle imtihan eyliyeceğiz.- Ahirette «

لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ » sirrine irmeniz için Dünyada biraz bu mihnetleri

tadacaksınız, düşmanların hücumu korkusu kıtlık ve darlıktan dolayı açlık, muharebe ve mesarifi muharebe

dolayısıyla mal, can eksikliği, kazanç ve evlâd eksikliği kabilinden her halde biraz birşey ile mübtelâ

olacaksınız. Bu ıtlak içinde bu âyet dini islâmda farz kılınacak olan bâzı ahkâm-ü tekâlîfe dahi işareti

mütazammındır. Havf, Allah korkusuna, açlık Ramazan orucuna, mal eksikliği zekâta, nüfus eksikliği

cihad-ü şhadete ve emraza, semerat eksikliği evlâd ve kazanç zayına işarettir ve bu âlâm-ü mihnetin her

birinden böyle bir azcık ibtilâ ile mükellefiyet bunların küllî ve umumî surette istilâlarına mâni olacak ve

Ahrette büyük büyük nimetlere isal edecektir ﴿وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ﴾ ya Muhammed!. Sen sabr

edenleri ise müjdele 156. ﴿الَّذِينَ﴾ o sâbirleri ki ﴿إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ﴾

kendilerine bir musibet isabet ettiği vakit yâni «

كُلُّ شَيْءٍ يُوَدَّى الْمُؤْمِنَ فَهُوَ لَهُ مَصِيبَةٌ = mü'mine ezâ verecek her şey ona bir

musibettir. Hadîsi şerifi mucebince eza verecek her hangi bir zarara giriftar oldukları zaman

﴿قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَأَنَا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾ «inna lillahi ve inna ileyhi raciun» derler.

-Biz her halde Al-

lahınız ve behemehal ona dönüp varacağız diye Allaha arzı teslimiyet ile müteselli olarak sabrederler ve

bunu yalnız lisanen değil, gayei halk-u hılkati düşünerek bütün kalb ile söylerler.» «İnna lillâhi» biz

Allahınız demekte emval-ü enfüs her şeyi Allaha teslim ve Allah tealânın milki olan her şeyde hattâ can ve

bedenlerimizde bile keyfe mayeşa tasarrufa hakkı olduğunu ve acı tatlı onun hiç bir tasarrufuna itiraz caiz

olmayacağını itiraf ile tasarrufatı ilâhiyyeye, kaza ve kadere ızharı rıza vardır ki bu makam pek büyük bir

makamdır. Bu makamı ihraz eden nefse nefsi radiye tabir olunur. «**إِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ**»

demekte ise «biz dönüp dolaşıp nihayette behemhal Allaha raci' olacağız, bidayeten yok iken Allahdan

geldiğimiz gibi nihayeten de yine ona varacağız» diye surî olan vücudi müstearımızın mevt ile fena ve

helâkine ve bununla beraber gayenin ademi mutlak olmayıp visali küllî olduğuna iman ve bu iman ile

indallah merdıy olmak ümidini izhar vardır ki bu makama nefsi merdıye makâmı tabir olunur. Bu ise gayei

matalib ve aksalmeratib olan rıdvanı ekberdir ve lezzeti rıza a'zamı lezaizdir. İnsanın nefsi ibtida nefsi

emmare iken maarifi diniye ve ahlâkı Muhammediye ile terakki ederek saniyen nefsi levvama, salisen nefsi

mutmeinne, rabian nefsi radiye, hamisen nefsi mardıye olur ki surei Fecirde «

«**يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً**»

hitabı ilâhîsi bunun beyanıdır. Bu rücuun bir mekân ve cihete intikal suretile olmadığı aşikârdır. Zira Allah

tealâ cihet-ü mekândan münezzehtir, binaenaleyh bunda üç mana muhtemeldir:

1- Bu, nefsimiz hakkında bir ıkrarı fenadan kinayedir.

2- İkrarı bakadır.

3- Min vechin fena ve min vechin bakayı ıkrardır.

Bizce doğrusu bu üçüncüsüdür. Zira hepimizin fenayı zatfisi ile baka billâhı ıkrardır. Biz vaktile hariçte

nasıl

Sh:»550

yok da ilmi ilâhîde var idisek yine onun gibi yok olacağız ve olduğumuz gibi yalnız ilmi ilâhîde ve sırf hükmi

ilâhîde mevcut kalacağız ve bu bizim bizdeki vücudumuz olmayacak bizim indallah vücudumuz olacaktır.

Ancak Dünyaya gelirken mevhubatı fitriyemizle gelmiş, henüz bir işe karışmamış yapacağımızı

yapmamıştık, giderken ise iyi veya kötü kazanacağımızı kazanmış, iyilik veya kötülük namına neyimiz varsa

hepsini omuzumuza almış, mes'uliyeti yüklenmiş olarak gideceğiz. Hasılı zatımız ilmi ilâhî ile, vücudumuz vücudi ilâhî ile, bakamız da bakayı ilâhî ile kaim olur. Vücudi ilâhi ise ezelf ve ebedîdir binaenaleyh rücu' ilallah bu veçhile mazharı cemal veya celâl olarak bakabillah demektir.

Razî diyor ki «bu rücu' Ahirete işarettir, biz Dünyada iken az çok kendimiz veya başkaları da menfaat ve mazarratımıza zahiren malik bulunuyorduk, gittiğimiz zaman bunlara hiç kimsenin hükmü geçmiyecek, ezher cihet üzerimizde yalnız hükmi ilâhî cereyan edecektir» ilah.. Bu itibar ile Allaha rücu'umuz badelmevt bütün ahvalimizde yalnız Allahın hâkim olması ve Allahın mer'cii ahkâm olması demektir ki bunun üzerine halkı cedid ile ba's, haşr-ü neşir ve sair ahkâmı uhreviye terettüb edebilecektir. Ve asıl Ahiret ba'sten sonraki hayatı ebediye olacaktır. Halbuki buradaki rücu' mevten sonra ve ba'sten evvelki halete de şamildir, buna bazıları bakayı ruh namını vermiş, rücuu, Ahireti onunla izah etmek istemiştir. Lâkin bakayı ruh tabirinde bir bakayı zatî şaibesı vardır, rücuda ise fenai zatfıy itiraf münderiçti bunun için Allaha rücu meselesinde bakayı ruhdan başka bir mana vardır. Bunda bir zaman olub ruhun dahi fenaya gideceğini bir itiraf yok değildir. Bedenimizin fenasından sonra nice müddetler ruhumuzla kalabileceğimiz müsellemler olmakla beraber kıyâmeti kübra gibi bir gün gelib ruhlarımız da fenaya gidebileceği «

كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَ

» muktezasınca fenai

sh:»551

zatımız ezher cihet tahakkuk edeceği ve ancak indi ilâhîde malûm olan hakikatimiz hiç bir veçhile zayı olmıyarak nefsel'emirde her türlü ahkâma tabi olabileceğimiz ve Dünyaya geldiğimiz gibi Ahirette de ba'slere, halkı cedidlere mazhar olabileceğimiz ve nihayet ebedî bir visali vücud ile cemalullahdan mütena'im dahi olacağımız anlaşılabilir. Eğer indallah ma'lûm olan hakikatimiz, ruhumuz veya cismimiz veya her ikisi demek ise bunlardan birile ve eğer bunların maverasında bir şey ise o suretle bir bakaya nail olacağımız ve bu baka hakikaten bizim kendi kendimize bir bakamız demek olmayıp ancak bakayı ilâhî ile mümkün olan bir bakamız olacaktır. Ve bunun için bizim tabîf denebilecek muktezayı zatımız, fanilik iken mukadderatımız, nasıbımız, bakabillâh tarikiyle mazharı celâl veya cemal olmaktır, ve maksadı aksa, rıdvanı ekber işte bu cemali ebedîdir. Fennin bakayı illet kanunı aziminde bu ma'na sabit demektir, maddeler cüz'î kuvvetler hepsi ma'lûldürler, binaenaleyh hepsi silinir, yalnız illeti küllolan Hak tealâ zat-ü sfâtiyle kudreti baligasiyle baki kalır ve bakayı ilâhîde o silinen mevadd-ü kuvayı faniyenin hüvviyyet ve

teayyünatı şahsiyeleri ilmullah olmak üzere tamamen mahfuz olarak vücudi ilmî ile sabit ve baki kalırlar ve yine her türlü ahkâma mezvu olabilecek bir hakikati haiz bulunurlar ve işte hayatı ahirenin zâmanı bu bakaulah ve bu bakabillâhdır. Ve bu veçhile bakabillâha bakı ruhanî ta'birini kullanan feylesoflar hakikati ilâhiyeyi ruh ve ruhi beşeri hakikati ilâhiyeden gibi düşündüklerinden dolayı bakayı ruhi esas Ahiret olarak tasavvur etmişler ve hakikati teşviş eylemişlerdir. Ruh gerçi emri rab olan bir sirdir. Ve bakayı ruh bir emri münker de değildir. Fakat bizim ebediyen bakı ruhumuzla becamıza hükmetmek bize bir bekayı zafî isnad eylemektir. Bu ise fenâi zafîmizi unutmaktır. Bu da illeti ulâyı, Allah tealâyı unutmaktır. Şunu bilmelidir

Sh:»552

ki hakikati hak ruhaniyyet ve cismaniyyetin fevkında bir mertebeyi ehadiyyettedir. Ruh emri rabbolmakla

beraber, rab emrine hâkimdir. « وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِ » unutulmamak lâzımgelir,

Binaenaleyh bizim vücud ve becamızın merci-ü mebnası Allahın vücud ve bekasıdır. Biz kendi bakamızla

değil, Allahın bekasile baki olabileceğiz, hayy-ü kayyum odur. «

« إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ » işte bu baka billâhi natıktır. Bu ne yalnız ruhanî ve ne

yalnız cismanîdir. Bu her ikisinin mebeidi, zâmanı olan bir bakayı hakikîdir. Ve Ahiret bu bakaya müstenittir.

Allah mevcut ve baki oldukça bizim için yeniden yeniye nice nice ruhaniyetlere, cismaniyetlere

mazhariyyet daima mümkün ve namütenahî mümkündür. Ölürüz, ruhumuz kalabilir, âlemi kabir ve berzahta

müsab ve müateb olabilir, kalmaması ve bir müddet sonra onun da fenaya gitmesi nefsinde mümkündür.

Fakat ilmullahdan, hükmullahdan, bakabillâhdan çıkmamız mümkün değildir. Asıl sevab-ü ikabın mercii

budur. Ve Ahiret sadece bir bakı ruh olmayıp hayatı berzahiyeden sonra başkaca bir neş'et ile ba's olacak

ve bunun da gayesi o neş'ete göre bir rücu ilallah olacaktır, binaenaleyh «

أَنَا لِلَّهِ وَأَنَا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ» bir taraftan zâmanı Ahiret olan bir rücu-u, bir taraftan da

Ahirette dahi aksayı emel ve gayei kemal olan bir rücuu iflakiyle mütezammındır ve böyle bakabillah ile

ümid-ü mahafet sadece bakayı ruh nazariyesine müesses ümidü mahafetten çok yüksek, çok hakikî, çok

ilmîdir. Her şaibeden müberra bir tevhid, bir islâm ilallahtır. Ve surei Yusüfde geleceği üzere bu tesliyet

ümmei Muhammeden başkasına verilmemiştir. Böyle bir tevhid ile bütün ümidini bakabillâha istinad

ettirerek radiye ve merdıyye makamlarına irmiş olan sabirler her müjdeye lâyıktırlar. Bunları şu ayet ile

tebşir et. 157.

﴿أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ

﴿المُهْتَدُونَ﴾ işte rablarının salevat-ü rahmeti

Sh:»553

bunlara mahsustur ve işte hidayete irmiş, doğru yolu tutmuş olanlar ancak bunlardır.-

ALLAHIN SALÂVATI: Bütün günahların mağfiretidir. Allah tealâ bunların günahlarını tamamen örter ve onları rahmetiyle öyle mesubata öyle ni'metlere isal eder ki bunlar Dünyada ne görülmüş, ne işidilmiş, nede beşerin hatır-ü hayaline gelmiş şeyler değildir. Bunlara «

فَادْخُلِي فِي عِبَادِي وَادْخُلِي جَنَّتِي» denilecektir. O sabırlar ancak ifası mümkün

olmayan şükri ilâhîde vaki olacak kusurları, günahları örtecek ve onların yerine sevablar celbedecek

mauneti ilâhiyedendirler. Mü'minler bunu bilerek sabr-ü salât ile istiane etmelidirler ve radiye vü mardıyye

makamlarını ihraz eylemelidirler ve namazlarında Mescidi haram şatırına yönelerek Allaha zikr-ü şukr

eylemelidirler ki mev'ud olan Dinî ve Dünyevi ni'met itmam edilsin, ebedî lezzeti rıza ihsan olunsun. Bu

Kiblenin kudsiyeti yalnız bundan ibaret de değildir. Bunda namazdan başka bir tarıkı zikir ve ibadet ve sizin

için başkaca bir sureti içtima ve takarrub daha vardır. Zira:

﴿١٥٨﴾ اِنَّ الصَّفَاَ وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللّٰهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ
اَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ اَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَاِنَّ
اللّٰهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ ﴿﴾

Meali Şerifi

Hakikat, Safa ile Merve Allahın şeâirlerindedir onun için her kim hac veya ömre niyetiyle Beyti ziyaret

ederse tavafı bunlarla yapmasında ona bir günah yoktur Her kim de

Sh:»554

gönlünden koparak bir hayır işlerse şüphesiz Allah ecrile meşhur kılar âlimdir 158

158. ﴿﴾ اِنَّ الصَّفَاَ وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللّٰهِ ﴿﴾ Mescidi haram etrafında

bulunan Safa ve Merve tepeleri Allahın şeâirindedir. İbadet ve kurbeti için belliklerden, alâimi

mahsusasında, menasikindedir.» Esasen Safa kaypak taş, Merve küçük ve yumuşakca taş demek olup

lâmi ta'rif ile « الصَّفَا . المَرَّوَة » Mekkede ma'lûm iki tepenin ismi alemleridir. Harfi ta'rifleri

Elbeyt, Ennecim gibi lâzımdır. İlim maddesinden alem ve alâmet ve alâim gibi şuur maddesinden «

شَعَائِرِ » , şaîrenin veya şîarenin veya meş'erin cem'idir ki alemi mahsus, alâmeti müş'ire, bellik

manâsınadır. Netekim harbde iki tarafın tanışması için kullanılan alâmet ve işarete de şiar «parola» denilir.

Şeâir bazan ibadetin kendisine, bazan da mev'zûine ıtlak olunur. Ezan, cemaat ile Namaz, ezcümle Cuma

ve Bayram namazları, hac şeâiri dindendirler. Kezalik camiler, menareler, hacdaki menasik, mevazî

mahsusa, meşair ve şeâirdendirler ki işte Safa ile Merve de bunlardandır. Binaenaleyh

﴿فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا﴾

Beytüllaha hac veya ömre yapan kimsenin tavafı bu ikisile yani Safa ve Merve ile yapmağa çalışmasında

hiç bir cünha, hiç bir günah yoktur.-

LÛGATEN HAC; kasdi mahsus manasınadır ki birşey'e çokca gidip gelmek manasını da ifade eder.

İTİMAR DA ziyaret demektir. Şer'an dahi hac ve ömre Beyti Şerifi vechi maruf üzere bir kasd-ü ziyarettir ki

haccın vakti mahsusu vardır. Ömrenin yoktur. Tafsilâtı kütübi fıkhiyeye aittir. Burada « أَنْ يَطَّوَّفَ » iki

kaydı tazammun eder. Birisi asıl tavaf, yani Beytin etrafında dolaşmak, diğeri tatavvuf yani bu tavafda

tekellüftür. Çünkü « يَطَّوَّفَ », « يَتَطَوَّفَ » nün idgamıdır ve « بِهِمَا » kaydı ve bu kayda

müteveccih olan « لَا جُنَاحَ عَلَيْهِ » hükmü

Sh:»555

aslı tavafa değil tatavvufa müteallıktır. Aslı tavafın farz ve rükün olduğunda ihtilâf yoktur. Fakat bu tavafa

Safa ve Mervenin ilavesi ve Safa ve Merve beyninde say «denilen kısmı tavaf hakkında «

« لَا جُنَاحَ عَلَيْهِ » buyurulmuştur. Bu ise zahiren bir tahyir gibi görünmekle beraber hakikatte

vacibe, mendube, mübaha muhtemeldir. Buna mukabil aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz haccı şeriflerinde

Safaya yaklaştıkları zaman «

« إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ اِبْدُوا بِمَا بَدَّ اللَّهُ = Safa ile

Merve Allahın şeaairindedir, Allahın başladığıyle başlayınız» diye emretmiş ve kendisi safadan başlayıb

Beyti görünceye kadar üzerine çıkmıştır. Bir hadîsi şerifin de bu babda «

« إِنَّ اللَّهَ كَتَبَ عَلَيْكُمُ السَّعْيَ فَاسْعَوْا » buyurarak sa'yin vücubunu göstermiştir.

Burada gerçi ma'nayı aslîsile koşmak demek olan say, vacib olmayıb «

« فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ » da olduğu gibi sadece yürümenin kifayet edeceği dahi müsellemler

ise de lâ'akal koşar gibi biraz sür'at ile «irmal» denilen yürüyüş tarzı mendub ve hasılı tavafda Safa ve

Merve ile tetavvufun vacib olduğu da anlaşılmaktadır. Buna binaen imamı Malik ve şafî Hazretlerinden bu tetavvufun dahi aslı tavaf gibi rükün ve farz olduğu rivayet olunmuştur. Maamafih bil'akis yalnız âyetin zahirine temessük ederek tahyire ve bu tetavvüfün vacib olmayıb nafîle olduğuna zahib olan fukaha dahi bulunmuştur. Lâkin mezhebi hanefide muhtar olan şudur ki âyetin zahirî farziyet ma'nasına, kat'î vücube manidir, aynı zamanda zikrolunan hadîsler ve teamül ise vücubu natıktırlar, binaenaleyh bu tetavvuf ne farzı kat'îdir, ne de nafîledir belki şibhi farziyyeti haiz bir vacibi zannîdir. Farz denemez çünkü «

لَا جُنَاحَ عَلَيْهِ» nebd-ü ibahaya da şamildir. Nafîle ve tetavvu'dur denemez, çünkü tetavvuun

mabadiinde ayrıca zikredilmiş olması buna manidir, bu ikisi arasında da hadîsler vücubu natıktır.

Binaenaleyh edillerinin kadri müştereki olarak bu tetavvuf vacibi zannîdir.

Sh:»556

O halde âyette zahiren tahyiri müfid görünen « لَا جُنَاحَ عَلَيْهِ » niçin varid olmuştur? Cevab:

Bunun veçhi âyetin sebebi nüzulündedir. Çünkü rivayet olunduğuna göre devri cahiliye de Safa üzerinde

«İsâf» namında bir put, Merve üzerinde de «Naile» namiyle diğer bir put vardı, cahiliye müşrikleri bunların

arasında tavaf eder ve bunlara mesheylerlerdi, islâm gelib esnamı kırdıktan sonra müslümanlar Safa ile

Merve arasında tavaftan çekindiler, nahoş gördüler, bunun üzerine bu âyet nazil oldu ki korkmayın bunda günah yoktur, bil'akis bunlar şeairi ilâhiyedir diye bu tavafa teşvik buyuruldu ve bu teşvikin bir nevi vücut ifade eylediği de hadislerle beyan edildi ve tavafa Safadan başlamak farz değilse de vacib oldu.

Lâkin imamı Şafî farz ile vacibi tefrik etmediğinden Şafiiyece farz ve vacib müsavi addedildi. Hazreti Ömer bir defa Safa ile Merve arasında koşmamış sadece yürümüş ve buyurmuştur ki «yürüyorsam Resulullahı yürür gördüm, koşarsam Resulullahı koşar da gördüm». Resulullah Efendimiz bervechi balâ Safa ile Merve arasında tavaf ederken müşriklere karşı kuvvetini göstermek için sayetmiş yani koşmuş idi. Bunun hatırası olmak üzere koşar gibi yürümek mesnun olmuş ve bu tetavvufa sa'iy itlak edilmiştir. Demek ki bunda a'dai dine karşı izhari kuvvet için riyazati bedeniyyeye dahi bir terhib vardır. Bunun esasî meşruiyeti ve bu tepelerin şeairi ilâhiyeden oması için meşhur olan şu hikâyeden naşi olduğu da beyan edilmiştir ki Hazreti İbrahim bırakıp gittikten sonra bu vadide Hacer ile İsmail susuzluktan son decere daralmışlardı, Hacer ciğerparesini mevkii Hareme koymuş, su aramak için tepeden tepeye koşmuştu ve bu sırada cenabı Allah inayetini izhar ederek Zemzem kuyusunun yerinde su fişkırtmış ve son dereceye gelen hali zaruretlerinde imdadlarına yetişmiş ve bu suretle şunu göstermiş idi ki Allah tealâ dari Dünyada sevdiklerini

Sh:»557

ba'zı mihnetlere düçar ederse de kendisine dua ve ilticadan ayrılmıyan ve bu babda elinden gelecek son vüs'unu sarfederek sabr-ü sebat edenleri behemehal ve ankarib ferah-ü ferecini ihsan ile imdad eyler. İşte buna alâmet olmak üzeredir ki Safa ile Merveyi kıyamete kadar şeairinden olarak göstermiştir bütün mü'minler ve ânifen beyan edildiği üzere böyle biraz korku, açlık ve sair mihen-ü mesaib ile imtihan olundukları zaman me'yus olmamalı, gücürgenmemeli ve müjdeli sabra irmek için çalışmalıdırlar.

Müşriklerin bir vakit bu tepelere putlar koymak gibi tecavüzleri bile bu hatırayı ifna edemez, tavafa bunların ilâvesi günah değil sevaptır, bundan başka ﴿وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا﴾ her hangi bir kimse memur

olmasa bile gönüllü olarak ve sırf kendi gönlünden koparak bu kabilden veya diğerinden bir hayır yaparsa

﴿فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ﴾ mukâfatını görür, çünkü Allah şükredenleri ve şükürlerinin

derecelerini bilir ve ona göre şükürlerini mukabilsiz bırakmaz, o mün'imi vehhab şakir kullarına karşı mahzı

lûtfundan mezidi in'am ile mukabele ederek şükür muamelesi yapar, bu muamelenin Dünya ve Ahirette

kıymeti ne kadar büyük olduğunu tasavvur bile edemezsiniz.» Netekim bir hadîsi kudsîde şöyle varid

olmuştur: «

لَا يَزَالُ عِنْدِي الْمُؤْمِنُ يَتَقَرَّبُ إِلَيَّ بِالنَّوَافِلِ حَتَّىٰ أَكُونَ سَمْعَهُ

الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ وَبَصَرَهُ الَّذِي يُبْصِرُ بِهِ وَقَلْبَهُ الَّذِي يُدْرِكُ بِهِ

» mü'min kulum, tetavvu ve nafilere bana tekarrub ede ede o dereceye gelir ki nihayet ben onun işittiği

kulağı, gördüğü gözü, bildiği kalbi olurum. Her işittiğini hak kulağıle işitir, her gördüğünü hak gözüyle görür,

her bildiğini hak bilgisile bilir, hiç bir işinde şaşmaz, yanılmaz, aldanmaz, aldatılmaz, doğruca muradına

irer, Allah ile arasında bu derece yakınlık ve visal peyda eder». Vazafini icrasından başka sırf gönülden

çoşularak devam edilen nafile hayırlar bu kadar büyük vesilei kemal ve saadettirler. Bunları herkes

bil-

Sh:»558

meli ve bilenler bilmiyenlere anlatıp belletmelidirler. Çünkü:

﴿١٥٩﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ يَكْتُمُوْنَ مَا اَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدٰى
مِنْۢ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ اُولٰٓئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللّٰهُ
وَيَلْعَنُهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ ﴿١٦٠﴾ اِلَّا الَّذِيْنَ تَابُوْا وَاَصْلَحُوْا وَبَيَّنَّوْا
فَاُولٰٓئِكَ اَتُوْبُ عَلَيْهِمْ وَاَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيْمُ ﴿١٦١﴾ اِنَّ

الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ
وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١٦٢﴾ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَخَفُونَ
عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يَنْظُرُونَ ﴿١٦٣﴾

Meaili Şerifi

İndirdiğimiz beyinatı ve aynı bidayet olan âyâtı insanlar için biz kitabda beyan ettikten sonra ketm

edenler muhakkak ki onlara Allah lâ'net eder, lâ'net şanından olanlar da lâ'net eder 159 ancak tevbe edib

hali düzeltib hakkı söyleyenler başka, ben onlara bağışlarım, öyle rahîm tıvabım ben 160 amma âyâtımızı

inkâr etmiş ve kâfir olarak can vermiş olanlar işte Allahın lâ'neti, Meleklerin lâ'neti, insanların

lâ'-

Sh:»559

neti hep onların üstüne 161 ebediyen onun altında kalırlar, ne azabları hafifletilir ne de kendilerine göz

açtırılır 162

Ensardan bir cemaat Yehudilere Peygamberin Tevratdaki evsafını ve ahkâma müteallık bazı âyetleri sormuşlardı, Yehudiler ketmettiler, söylemediler, onun üzerine bu âyet nazil olmuştur. İbni Abbas, Mücahit, Hasan, Katade, Rebi', Süddî, Asamdan bunun gerek Yehud ve gerek Nasara ehli kitab uleması hakkında nâzil olduğu da mervidir. Fakat sebebin hususiyeti hükmün umumuna mani olamayacağından hükmi âyet, emri dine müteallık bildiği her hangi bir hakikati ketmedip söylemeyenlerin hepsine amm-ü şamildir. Bunun için Ebühüreyre Hazretleri çok hadîs rivayet ettiği söylendiği zaman «Kur'anda iki âyet -ki biri bu, diğeri iki sahife sonra gelecek olan bunun naziri âyet- olmasa idi hiç bir hadîs rivayet etmezdim» demiş ve bu âyetleri okumuştur. Binaenaleyh emridine müteallık hiç bir ilim gizlenmemelidir. Zira Allah tealâ buyuruyor ki:

159. ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ﴾

Bizim inzal ettiğimiz beyineleri ve Allahın emrine, ahkâmina, irşadına ve bunlara iman ve ittibain

vücubuna delâlet eden ve aynı hidayet olan âyât-ü edilleyi

﴿مَنْ بَعْدَ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ﴾ o kitabda veya bu kitabda, gerek

Tevrat ve gerek İncil ve gerek Kur'an cinsi kitabda nasa beyanımızdan sonra o insanlar içinden bunları

ketmedenler, ya'ni ikrar-ü i'tiraf etmiyen, vakti hacette söylemiyen veya neşretmiyen veya neşrine mani olan

veya onu külliyyen veya kısmen tahrif, telbis etmek gibi her hangi bir suretle gizleyenler kim olursa olsun

﴿يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ﴾ Allah bunları işte bunlar, bu ketimlerinden dolayı muhakkak ﴿أُولَئِكَ﴾

lâ'netler ﴿وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ﴾ ve bütün

Sh:»560

lâ'net edebilecek lâ'net duası yapabilecek olanlar da bunları lâ'netler, hasılı bunlar her zaman ve her

tarafından bihakkın lâ'netlenecek mel'unlardır.- Şüphesiz ki haktan sükût eden dilsiz Şeytandır, «

﴿السَّائِتُ عَنِ الْحَقِّ شَيْطَانٌ آخِرْسُ﴾ dir. Şeytan ise daima mel'un ve mercumdur

160. ﴿وَأَصْلِحُوا﴾ ancak tevbe edenler ﴿إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا﴾ tevbe edip de ıslahı

hal edenler ﴿وَبَيْنَا﴾ ıslahı hal edip de ketmettiği hakikati beyan-ü neşredenler

﴿فَأُولَئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ﴾ işte ben Allahı azımüşşan da bunların tevbelerini kabul

eylerim ve bunları atfı nazar ederek kendilerini lâ'netten istisna ederim

﴿وَإِنَّا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴾ tevveli rahîm ancak benim. Benden ziyade tevbe kabul eden

hiç bir rahîm tasavvur olunamaz.- Burada kissai Ademe, kelimatı tevbeye bir icrai nazar bulunduğu

aşıkardır. « وَتَابُوا وَاصْلَحُوا » dan sonra « وَبَيْنَا » buyurulması ketim günahının tevbesi her

halde zıddı olan beyan ve tebyin sevabını işlemekle meşrut bulunduğunu ifham eder. Demek ki her

günahın kendine mahsus bir tevbesi ve her nevi küfrün bir tarzı imanı vardır. Alel'itlak her tevbe her

günahın tevbesi olamaz. Hasılı hakkı sarihi ketmetmek küfürdür ve iman da izharı haktır. Ve badelkür

izharı hak ile tevbe ve iman makbuldür.

Tevbe edenler böyle, maadasına gelince: 161.

﴿ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ ﴾ Allahın inzal ettiği beyinat ve hüdaye

ve bu cümleden olarak bütün Enbiya ve kitablarla beraber nübüvveti Muhammediyeye ve Kur'ana iman

etmeyib de küfürde ısrar ve kâfir oldukları halde vefat edenler ﴿ فَأُولَئِكَ ﴾ bunlar da işte

﴿ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴾ Böyle mel'unlardır.

Allahın, Meleklerin, insanların hepsi-

Sh:»561

nin lâ'neti bunların üstünedir. 162. ﴿ خَالِدِينَ فِيهَا ﴾ bu lâ'nette muhalled olarak kalırlar

﴿ لَا يَخْفَى عَنْهُمْ الْعَذَابُ ﴾ ve bunlardan ilelebed azab tahfif edilmez

demek olduğuna göre bu âyet evvelki âyetteki tevbe ile müstesna olanlardan maada ketmi hak edenler hakkındaki hükmi lâ'neti te'kid ve lâinunu tefsir etmiş olmakla beraber diğer cihette ondan eamdır. Zira lisanen veya kalemen hakkı söylemiş veya yazmış olmakla beraber kalben iman etmeyib kâfir kalan ve bu küfürlerinden tevbe etmiyerek ölenlere yukarıki lâ'netin şümülü cayi nazar olduğu halde bu âyet alel'ittak kâfirlere sarahaten amm-ü şamildir.

Ey insanlar siz artık böyle küfr-ü şikaktan vazgeçib hepiniz dairei tevhide giriniz, çünkü:

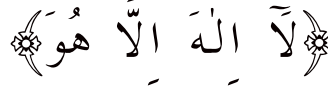
﴿١٦٣﴾ وَالْهَكْمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٣﴾

Meali Şerifi

Her halde hepinizin Tanrısı bir Tanrı, başka Tanrı yok ancak o, o rahmanı rahîm 163

163. ﴿وَالْهَكْمُ﴾ Ey insanlar hepinizin ibadet ve ubudiyetine lâyık ve müstehak olan hakikî mabudunuz ﴿إِلَهٌ وَاحِدٌ﴾ bir tek mabuddur. Vahid sıfatile muttasif bir ilâhdır ki ilâhlıkta tektir.

Hem sizden başkalarının da diğer bir ilâhı var sanmayınız

ondan başka

hak

Sh:»562

hiç bir ilâh yoktur. Ondan maadâ ma'bud tutulanların hiç biri ulûhiyete lâıyk değil, hepsi boş, hepsi batıldır.-

Onun fevkında veya müsavisi bir ilâh tasavvuru muhal olduğu gibi onun madununda olmak şartile de

ilâhiyetine iştirak edebilecek ma'budlar, Tanrılar yoktur. Ülûhiyet kabili iştirak değildir, ve bihakkın ilâh

ancak o vahid Tanrıdır. Onun bütün mahlûkâta meb'de olan bir çok esması ve sıfatı varsa da yine zatinden

bihakkın ta'bir mümkün değildir, hakikatı hak her türlü terkidten azade ve o ferdi ehad nâkabili tavsıfdir,

çünkü vasıf, mevsuf ile sıfat beyrinde az çok bir mugayeret ıktıza eder. Gayriyet olunca da ferdaniyet

kalmaz. Bir de ihtbar bir muhberün anh ile bir muhberün bih ister, bu ise ferdaniyete münafidir. Bunun için

esmai müştekkânın hepsi hakikatı hakkın künhi ahadiyetine vüsulden kasırdır. Onun zatine nihayet nihayet

« هُوَ » denilebilir. Bütün men'bai celâl ve izzet, cemîi cihati kesretten müberra olan ve ancak « هُوَ » diye

ifade olunabilen zati ahaddır. Onun zati sıfat ile tekemmül etmiş olmayıb bilâkis kemali zat, sıfatı kemalinin

istilzam etmiştir. İşte « هُوَ » o yenbu rahmet-ü izzete, o meb'dei âlâyı ahadiyete isal eder. Bunun için

hüve kelimesi bir zamir olduğu halde onun zatine delâlet eden en büyük ismi gibi olmuştur. Tevhid

denizine dalmış olan ehlüallah indinde bu ismin ehemmiyeti pek büyüktür. Buna ismi a'zam diyenler de

vardır. Maahaza ismi a'zam ﴿ٱللَّهُ﴾ ismi şerifidir diyenler daha çoktur. Zira Allah ismi, zat ve

bütün sıfât mecmuuna delâlet etmek itibarile daha cem'iyetlidir. Hüve ise makamı tevhidde a'zamdır. «

هُوَ، يَا هُوَ، يَا مَنْ لَا هُوَ إِلَّا هُوَ» ta'biri me'sûr olan ezkârı tevhiddendir.

İşte hepinizin bihakkın ma'budu bütün kesretlerin meb'dei olmakla beraber zatinde terki ve kesret

bulunmayan, ülûhiyette, vücubî vücudda hiç bir şerik ve naziri olmıyan o ilâh vahiddir. Hiç bir mahlûkun

bunun

Sh:»563

dairei ülûhiyetinden çıkması mümkün değildir, bütün bu azamet-ü kibriyasile beraber o

﴿ٱلرَّحْمٰنُ ٱلرَّحِیْمُ﴾ hem rahman hem rahîmdir. Bütün rahmetler onun, en rakik

merhametler onundur. Şirk edenler böyle bir ilâhı vahide şikretmiş, küfredenler böyle bir rahmanı rahîme

küfretmiş oluyorlar. Ve bu sebeble kendilerini bu rahmeti ezeliye ve ebediyeden mahrum ederek lânete

mazhar kılıyorlar. Binaenaleyh o şirk-ü küfürden sarfı nazar etmeli de Allaha ve Allahın münzelâtına iman

eylemeli ve dairesi tevhidde bu rahmetlere ebedîyen ermelidir.»

Deniliyor ki Kâ'be ve etrafında müşrikînin üç yüz altmış tane putları vardı. Bu âyeti işittikleri zaman

taaccüb ettiler de «ya Muhammed!. eğer sadık isen bir âyet -bir delili kat'î- getir de bununla sıdkını bilelim»

dediler. İbni Ceririn Atadan birrivaye beyanına göre aleyhissalâtü vesselâm Efendimizin Medineye

kudumunda «وَالْهَيْكُمُ إِلَهُ وَاحِدٌ» âyeti nâzil oldu:

﴿١٦٤﴾ إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَّاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Şüphesiz Göklerin ve Yerin yaratılışında, gece ile gündüzün biribiri ardınca gelişinde, insanlara yarar şeylerle denizde akan gemide, Allahın yukarıdan bir su indirip de onunla Arzı ölmüşken diriltmesinde, diriltilip de üzerinde deprenen hayvanatı yaymasında, rüzgârları, değiştirmesinde, Gök ile Yer arasında müsahhar bulutta, şüphesiz hep bunlar da akıllı olan bir ümmet için elbet Allahın birliğine âyetler var

164

Said ibni Mesruk Hazretlerinden rivayet olunduğuna göre: Kureyş «Yehudîlere Musanın getirdiği âyâtı bize söyleyin nelerdi» diye sormuşlar, onlar da asayı ve yedi beyzayı anlatmışlar, Nasaraya da sormuşlar, onlar da « **اكمه وابرصى ابرا وموتايى احيا** » mu'cizelerini anlatmışlar, bunun üzerine Kureyş Hazreti Peygambere «sen de Allaha dua et, bize şu Safa tepesini altın yapıversin de yakînimiz ve düşmenlerimize karşı kuvvetimiz tezayüd etsin» demişler, binaenaleyh Resulullah bunu rabbından niyaz etmiş, Allah tealâ da vahiy ile «bunu yaparım lâkin bundan sonra yine tekzip ederlerse onlara âlemînden hiç birine yapmadığım bir azab veririm» buyurmuş, bunun üzerine aleyhissalâtü vesselâm «yarab kavmimi ve beni halimize bırak, ben onları günden güne davet edeyim» diye dua

etmesine meb'ni Cenabı Allah bu âyeti inzal buyurarak Semavat-ü Arzın halkı ve buna müteferri cereyanı hilkatın, Safanın altına kalb edilmesi gibi istenilen mu'cizelerden daha büyük, daha nafi ve daha i'cazkâr olduğunu beyan buyurmuştur ki bunlar mu'cizat mesailinde Kur'anın fikri beşeri ne güzel terbiye ettiğini ifham etmeğe kâfidir.

Siz onun birliğine, kudret-ü rahmetine ve bu kadar insanlara kifayet edebileceğine şüphe edib zat-ü sıfatına delil ve mu'cize mi istiyorsunuz? 164.

﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾

Sh:»565

şu üstünüzdeki bu'dı muhit içinde sayısız ecramı ulviyesi ve aralarındaki eb'ad ve bu eb'adı işgal eden heva ve zıya gibi mer'î veya gayri mer'î ecsam veya keyfiyatı lâtife ve esiriyesi ve her birinin sey'r-ü hareketleri ile çizdikleri tabaka tabaka medarları, mahrekları ve nizamı içtimâileri ile teşkil ettikleri câbeca manzumeleri, burcları ile şu Semavata ve o ecramdan biri olub denizlerle karalarile, dağlarile, derelerile, ovalarile, çöllerile, pınarlarile, ırmaklarile, maadini ile, nebatatı ile, ormanlarile, seyranlarile ve bütün o

Semavata direksiz kuşaksız irtibat ve münasebetile ayağınızın altında yuvarlanan şu Arza bir bakınız, işte

mekân denilen fezayı bikeran içinde hey'eti âlem namını alan bu Semavat-ü Arzın halk-u ibdaında, nizamı

hılkatinde ﴿وَإِخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ﴾ ve gece ile gündüzün değişmesinde, uzayıp

kısalmasında, biribiri ardı sıra teakub etmesinde ve bu teakub ve tevali ile tecelli eyleyen vez'ı mekânide,

sirri zamanîde ve mahalli vahide tevarüdi azdadda

﴿وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ﴾ ve insanlara

nafi' humulelerle denizde akıp giden ve ecrabı Semavîyenin bu'di kebudi -Semada seyirlerini andıran

gemilerin cereyanında ve cereyan ettiği denizlerin sirri hılkatinde, bunlardaki bu cereyan ile tecelli eden

hareket-ü sükûn kanunlarında ve bu kanunların insanlara te'min ettiği menafın tarzı husulünde

﴿وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ

﴿مَوْتِهَا﴾ Allahın yukarıdan indirdiği suda, indirib de kuru toprağa ölümünden sonra su ile tekrar hayat

vermesinde ve bu hayatı nebatînin tarzı tekvininde ﴿وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ﴾ ve bu

Arzda zevilukule varıncaya kadar her türlü hayvanatı sınıf sınıf, cins cins, nevi nevi tefrik-ü tasnif edip

yay-

masında ve bu hayatı hayvanînin husulünde ﴿وَتَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ﴾ ve türlü türlü rüzgârları

bir taraftan bir tarafa, bir halden diğer hale evirip çevirmesinde

﴿وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ﴾ Sema ile Arz arasında

müsaahhar olan bulutlarda ﴿لآيَاتٍ﴾ hiç şüphesiz bir çok âyetler, maddî manevî, dinî dünyevî

nimetler, istediğinizden daha i'caz-kâr mu'cizeler vardır: Vardır amma ﴿لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾

akledecek bir kavim için. Yani akıllı olan ve aklından istifade eden kimseler için. Binaenaleyh akıl da bu

âyâtın biri ve belki en büyüğüdür.»

AKIL: Madeni kalb ve ruhda, şuaî dimağda bulunan bir nuri manevîdir ki insan bununla mahsûs olmiyan

şeyleri idrak eder. Akletmek; esbab ile müsebbebat, eser ile müessir arasındaki alâkayı, yani illiyet

kanununu ve ona müteferri' lüzum alâkalarını idrak ederek eserden müessire veya müessirden esere ve

yahud bir müessirin iki eserinin birinden diğerine intikal eylemektir ki mantık denilen bu intikal sayesinde

bir eseri mahsûsdan gayri mahsûs olan müessiri, meselâ mahsûs bir hışıldan gayri mahsûs bir hayvan

veya mahsûs bir müssirden gayri mahsûs eseri, meselâ görülen bir bal arasından gayri mahsûs olan bal,

yahud mahsûs bir eserden alâkadar bulunduğu diğer bir eser, meselâ görülmiyen bir arının vızıltısından

henüz gayri mahsûs bulunan balı ve yeri keşf-ü idrak olunur. Ve işte böyle mahsûsdan gayri mahsûse intikale vesile olan veya gayri mahsus bir manayı bizzat ve bilbedahe keşfeden âleti idrake akıl tesmiye edilir. Ve bu intikalin başlıca üç nev'i vardır. Birincisi, cüz'îden cüz'îye, ferdden ferde intikaldir ki buna temsil veya kıyasi fikhî denilir. İkincisi, cüz'îden küllîye

Sh:»567

vahidi ferdîden vahidi nev'îye veya vahidi nev'îden vahidi cinsîye intikaldir ki buna istikra tesmiye edilir. Kazayayı küllîyenin ve kavaidi fûnunun ekserisi ve belki umumu bu tarik ile keşf edilegelmiştir. Bunda müşahede ve tecribenin ehemmiyeti büyüktür. Üçüncüsü, küllîden cüz'îye vahidi cinsîden vahidi nev'îye veya vahidi nev'îden vahidi ferdîye intikaldir ki buna da manayı ahassile istintac veya kıyası Mahtıkî veya sadece kıyas tabir olunur ki bütün ulûmun tatbikatı fi'liyesi bununla yapılır. İstikraların netaici amelîyesi bununla istihsal olunur. Ve turukı İlmîyenin en kuvvetlisi budur. Çünkü bunda bir taraftan te'sis, diğer taraftan te'kid vardır.

Bütün ulûm-u fûnunun ve her türlü mazhariyeti beşerîyenin medarı olan illiyet kanununu hüsni idrak ve

tatbik sayesinde akıl, bu âyetlerden bu tariklerle vücud ve vahdaniyeti ilâhiyeyi ve rahmeti şamilisini bizzarure anlar keşfeder. Bu tariklerden birinde veya hepsinde yürüyen aklın da başlıca iki nevi' seyri vardır. Birincisi ağır, tedricî ve zemanî olan teemmülî seyridir ki buna fikir tesmiye olunur. Diğeri de bir lâhzada, bir hamlede matlûe vasıl oluverecek derecede seri olan anî seyridir ki buna da hads tesmiye edilir. Bu hads de iki kısımdır: Birisi her birinde mevzuuna göre uzun müddet vakı olan tahsîl, tecrîbe ve mümâreseden mütehasıl melekeî itiyattır ki kesbîdir. Nazarî amelî tahsîl ve terbiyeî İlmiye bu gayeye irmek içindir. Buna akılı mesmu dahi denilir. Diğeri doğrudan doğru fitrette merkez ve sırf vehbi ilâhî olan melekedir ki buna da kuvveî kudsiye veya akılı matbu veya garizî tesmiye olunur. Bunda esas itibariyle sa'y-ü kesbin hiç hükmü yoktur. Ve herkesin bu nevi o bir akılı mesmuun hiç hükmü olmaz. Bunun kabili tahdid olmıyan bir çok meratibi vardır ki bir zekâyî basitten ukulî Enbiya' mertebelerine kadar gider. En yüksek

Sh:»568

mertebesine akılı evvel denilir ki mebde'den gayeyi, gayeden mebdei, evvelden ahırî, âhirden evveli kemali

yakîn ile gören bu akılı evvel kelemi ilâhî ve nuri Muhammedîdir. Netekim hadîsi şerifte «

﴿أَوَّلُ مَا خَلَقَ اللَّهُ نُورِي﴾ • ﴿أَوَّلُ مَا خَلَقَ اللَّهُ الْقَلَمُ﴾ •

﴿أَوَّلُ مَا خَلَقَ اللَّهُ الْعَقْلُ﴾ » buyurulmuştur. Ukulün derecatındaki ihtilâf

noksanlarından münba'istir. Yoksa esas itibariyle ukul için tarik birdir, o da tarikı haktır. Bizim illiyet

mebdei, tenakuz mebdei gibi idraki hakka vesile olan esbabı asliye hakkındaki idrakâtı bedihiyemiz, aklı

evvelin künhi idrakini gösteren birer hissemizdir. Biz bu sayede her nevi malûmatı böyle bir tarzı bedahetle

idrak eden aklı evvelin, kuvvei kudsiyei mutlakının kemalini isbata bir beyyine buluruz. Bizim nisbî ve cüz'î

olan kuvvei hadsiyemizle aklı evvele böyle bir ittisalimiz ve bu sayede hakka bir vusulümüz vardır. Bütün

meratibile hadsi vehbî, kesbî olmadığı için bunda sa'y-ü iradei beşer amil değil ise de bunda bilûtfihi tealâ

malik olduğumuz hissemiz nisbetinde aklı fikrî ve bu babdeki medid terciyeden mütehassıl hadsi itiyadî

melekesi kesbî olduğundan Kur'anında cenabı Hak umum insanları bu tarika hidayet ve sevk için «

لَايَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ » buyurmuş ve akıl olmayınca doğrudan doğru hislerde icrayı te'sir

edecek olan mu'cizatın büyük bir faidesi olmayacağını anlatmıştır. Kur'anın bu gibi âyetlerinde insanları

idrak ve istidlâl için mucizattan ziyade ma'kulâtı külliyeye sevk vardır. Ve bunun için Kur'an, a'zamî

mucizattır. Fakat bundan ba'zılarının zannetmek istediği gibi mucizata Enbiyanın imtinasına ve

Hatemülenbiya' Efendimizin maddî mucizeler göstermediğine ve göstermeyeceğine işaret gibi bir ma'na

çıkarmağa kalkışmak da doğru değildir. Çünkü bu âyette icmal edilen ve her biri nefsel'emirde en büyük

harikai bedia olan asar ve âyâtı izhar eden kudreti baliga düşünlûdüğü zaman, Safa tepesinin altına

kalbedilivermesi bu kudrete nazaran hiç bir ehemmiyeti haiz

Sh:»569

olamayacağı ve bir muhal teşkil edemeyeceği suhuletle anlaşılır. Binaenaleyh cenabı Hak sebebi nüzul noktai nazarından bu ayetle şunu da anlatmış oluyor ki Semavat ve Arzın halk-u ibdai ve bunlar üzerinde zikrolunan tasarrufatı bedianın icrası gibi en büyük mucizeler ve müstemirrolan bu mucizelerin idrakinden hasıl olacak faidelerin yanında Safanın altına kalbedilmesi gibi muvakkat ve münferid bir hadisei harika talebi pek küçük bir şeydir. Bu büyük ve müstemir mu'cizeleri idrak ve mütalea edenler ve bu mütalea ile halık tealânın kanunlarına vukuf ile ittiba eyleyenler Safa tepesini altın yapmak gibi bir matlûbı bilâhare kendileri bile yapabilirler. Çünkü bu sayede yalnız Safanın değil bütün Mekke dağlarının altın ile döşenmesi bile mümkün olur. Allah tealâ bunun da yolunu yapmıştır. Yalnız meadin kanunlarını iyice idrak etmek bu matlaba kâfi gelir. Binaberîn Allahtan ve Peygamberden daha büyük, daha hayatî, kudsî, küllî ve ebedî metalib istemek iktiza eder.

« لآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ » de âyât, alâmati vazıha ve delâili kat'iye karşısında ciddî olarak

hiç bir söz söylenmek ihtimali bulunmıyan mu'cizeî bahire demektir ki Kur'anın âyetlerine âyet denilmesi de bu ma'na ile alakadardır. Demek ki Allah tealânın iki nevi âyâtı vardır. Birisi, kitabı tekvin ve hıkkatteki âyâtı fi'liye, diğeri de kitabı münzeldeki âyâtı kavliyedir. Bunların ikisi de zat-ü sıfat ve ahkâm-ü iradatı ilâhiyeye delâlet ettiklerinden dolayı âyet tesmiye olunmuşlardır. Bu iki kitabın ve bu iki nevi âyâtı mütেকabilen yekdiğçerlerinin dâl ve medlûlü, şerh-ü tefsirdirler. Kemali marifet, kitabı münzelin âyâtı kavliyesinden kitabı hıkkatin âyâtı fi'liyesini ve ondan hak tealânın zat-ü sıfatını okuyub anlamak ve anladıktan sonra onun kanunlarına, evamirine, ahkâmına ittiba ederek tarikı müstakimden radiye ve mardıye makamlarını ihraz ile bakabillâha vasıl olmaktır. İşte Kur'anın bu âyeti kav-

Sh:»570

liyesi bize bir çok âyâtı fi'liyeyi icmal ve irae ederek bu devleti kâinatın hadd-ü payansız ihtilâfatını müstemir bir nizamı i'cazkâr ile ibda' ve tanzim-ü tensik eden hâlıkı müdebbirin ve akl ile ma'kulün, hariç ile zihnin noktai intibakında kayyumı kül olan vücudi vahidini ızhar eyliyen Haktealânın zatı ehadiyetine ve kudret ve rahmeti şamilisine ve binaenaleyh bütün insanlara ve kâffeî mevcudata kâfi ve vafi, şerik-ü nazîrden münezzeğ bir ilah olduğuna delâlet eden bir çok edillei beyyineyi gayet veciz ve vecazetile beraber gayet

basit ve vazih surette cemedivermiştir ki bunda mekşuf ve gayri mekşuf nice nice ulûm-u fûnunun mevzu ve gayeleri vardır. Bunu en âdî ve en basit bir akıl duyar ve en yüksek akıllar bunda ebedî bir gayeyi tetkik ve müşahede bulur. Ve binnetice hiç bir akıl bu karardan dışarı çıkamaz.

İşte Kur'an en yüksek matalıbi ulûm ve fûnunun bu veçhle cezrini alarak bütün havass-u avammin vuzuh ile anlayacağı derecede basıtlendirib ta'lim ediverir. Vehm-ü hayalin şî'rî Edebiyatında hiç bir hakikate intibakı olmıyan ve bigayri hakkın ibda' namı verilen ve kuvvei vâhimenin gelib geçici bir lâhzai kâzibesini okşiyarak insanı bir ân için ve bir daha tekerrür etmemek şartile çarpıp geçen boş müeddalarında bir zevkı teselli aramağa alışmış olan ruhlar, Kur'anın bütün fitrate mir'at olan nazmı bediinde i'cazkâr bir yükseklik duyamazlarsa bunun sebebi zevkı fitrîlerinin ve akıllarının hevaiyyat içinde iflâs etmiş olmasında aramalıdırlar. Bu gibiler hakkı hep acı diye talâkki etmiş ve akılı hakka vusul için bir âlet tanıyacak yerde onu hakkı redd-ü ibtal ile mağlûb edebilecek gaddar bir silâh gibi kullanmak istiyen zalim müşriklerdir.

Filhakika:

Sh:»571

﴿١٦٥﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِن دُونِ اللَّهِ أَنَدَادًا يُحِبُّونَهُمْ
كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ
ظَلَمُوا إِذْ يَرُونَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ
الْعَذَابِ ﴿١٦٦﴾ إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا
وَرَأَوْا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ ﴿١٦٧﴾ وَقَالَ الَّذِينَ
اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّا لَنَا كَرَّةٌ فَنَتَّبَرًا مِّنْهُمْ كَمَا تَبَرَّأْنَا مِنَّا كَذَلِكَ
يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ
النَّارِ ﴿١٦٨﴾

Meali Şerifi

İnsanlardan kimi de Allahdan beride bir takım sınırlar ediniyorlar da onları Allah sever gibi seviyorlar,

iman edenler ise Allah için sevgice daha kuvvetlidirler, görselerdi o zulmu edenler: azabı görecekleri vakit

hakikaten kuvvet bütün kuvvet Allahındır ve hakikaten Allah çok şedid azablıdır 165 o vakit o metbu olanlar

azabı göyerek tabi olanlardan teberri etmişlerdir, aralarındaki bütün rabitalar didik didik kopmuştur 166

Tabi olanlar da şöyle demektedir: Ah bizim için Dünyaya bir dönüş olsa idi de onların bizden teberri ettikleri

gibi biz de onlardan teberrî etse idir! İşte böyle Allah onlara bütün amellerini üzerlerine yığılmış

has-

Sh:»572

retler halinde gösterecektir ve onlar o ateşten çıkacak değıllerdir 167

Vahdâniyet ve kudreti ilâhiye bu kadar âyâtı f'liye ve kavliyesiyle zahir-ü bahir iken buna karşı 165.

﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن﴾ insanlardan bazıları vardır ki

﴿يَتَّخِذُ مِن دُونِ اللَّهِ أَنْدَادًا﴾ Allaha karşı denkler, nazîrler tutarlar ki

﴿يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ﴾ onları Allah sever gibi severler. Emirlerine, nehilerine,

arzularına, itaat ederler de Allaha ısyân eylerler.- Şüphe yok ki böyle yapmak, gerek Allahı inkâr ederek

olsun ve gerek olmasın manayı ülûhiyette onları Allaha ortak yapmaktır. Bunların bir kısmı bu şirki tasrih

ederler. Fir'avinlere, Nümrutlara yapıldığı gibi onlara açıktan açığa ilâh, ma'bud namını vermekten

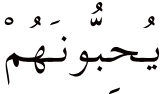

çekinmezler, Rabbimiz, Tanrımız derler. Ve hattâ ilâhlarının tevellüd ve tevalüdüne kail olarak onlara aynı

cinsten, ma'bud payesinde oğullar, kızlar tasavvur ve isnad ederler. Diğer bir kısmı da tasrih etmeden aynı

muameleyi yaparlar, onları Allah sever gibi severler, veliyyi ni'met tanırırlar, onların muhabbetini mebdai hareket ittihaz ederler, Allaha yapılacak şeyleri onlara yaparlar Allah rızasını düşünmeden onların rızalarını istihsal etmeğe çalışırlar, Allaha isyan olan şeyler de bile onlara itaat ederler.

Bu âyet bize gösteriyor ki ma'nayı ülûhiyette son derece mahabbet bir esastır. Ve ma'bud en yüksek mahbuddur ve böyle son derece sevilen şeyler ne olursa olsun ma'bud ittihaz edilmiş olur. Mahabbetin hükmü ise itaattır. Ve bunun için ma'bud, son derece muta olur. Ve her insanın siyretinde mebdai hareketi onun ma'bududur. İnsanlar tarafından böyle mahabbet ile ma'bud payesi verilen endad o kadar mütenevidir ki bir taş, bir maden parçasından, bir ot, bir ağaçtan tut da ecranı

Sh:»573

Semaviyeye Ruhlara, Meleklerle kadar çıkar. Maamafih « » de zevil'ukule raci olan « »

zamiri bunların bilhassa zevil'ukul kısmını tasrih etmektedir. Buna binaendir ki müfessirîni kiram bu endadı

«Allaha ma'siyette itaat ettikleri sâdâtları, reisleri, büyükleri» diye beyan etmişlerdir. Bu zamirin taglib

suretile sair putlara dahi teşmili takdirinde bile bu ma'na zahirdir. Filvaki servet-ü sâman, haşmet-ü kuvvet,

cah-ü ikbal, hüsn-ü cemal gibi her hangi bir ümide sebep addedilen dilberler, kahramanlar, hükümdarlar gibi insanları Allah gibi seven ve onlar uğrunda herşey'i göze aldırان nice kimseler vardır ki bu noktai şirkin, putperestlik esasını, beşeriyetin en büyük yarasını teşkil eder. Yunan, Roma, Avrupa medeniyet ve Edebiyatında böyle mahabbet ma'budlarının hadd-ü hesabı yoktur, bu his, zamanına göre türlü türlü şekillerde zuhur eder. Hıristiyanlık dahi bu ruh ile meşbu'dur. Hele Avrupa ruhunda, Avrupa Edebiyatında bu nevi şirk o kadar ileri gitmiştir ki her eline bir kalem alan ve her hangi bir şiir söylemek istiyen kimse mahbuduna ilâh payesini vermeği ve en ufacak bir işi medhiçin hemen yaratmak kudretini isnad edivermeği bir hüner, bir şeref addeder. Yer yüzündeki münazeatı beşer bütün bu muhtelif ve mütezzad ma'budların mücadelâtı yüzündendir. Bu şıkk-ü ihtilâf her birinin arkasındaki binlerce müdahinler tarafından körüklenir ve beşeriyet günden güne sukutı ahlâkîye sürüklenir, ilimlerin, fenlerin, san'atların terakkiyatı buna çare bulamaz, bil'âkis hepsi bu şirk ocağınını yakmak için gaz ve benzin yerine kullanılır. Bunlar hakikatte ne Allah tanır, ne Peygamber, her birinin gönlünde zaman zaman bir veya bir kaç mahluk yer tutmuştur. Onları Allah gibi severler, ve onlara ma'bud muamelesi yaparlar, onlara itaat etmek için Allaha isyan ederler, «

يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ

ma'bud

Sh:»574

derecesine çıkaranlar da dahildir. Bunun için Allahın Evliyası, Enbiyası, Melekleri gibi sevgil kullarını severken nazmı celilin mazmununu iyi düşünmeli, mahabbetlerini Allah mahabbeti derecesine vardırmaktan ihtiraz eylemelidir. Zira Allah için sevmekle Allah sever gibi sevmek arasındaki farkı bilmek lâzımgelir. Allahı sevenler Allahın yolunda giden sevgili kullarını da severler, lâkin Allah gibi değil, Allah için severler ve bu sevgi ile Allâh yolunda onlara ittiba ederler. «

«قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ» binaeanaleyh

Allahın sevdiği kullarını sevmek ve onlara ittiba etmek günah ve şirk değildir, bil'akis mahabbetullaha delil olur. Ve fakat bu mahabbet hiç bir zaman Allah mahabbeti gibi olmamalı, yani Hıristiyanların Hazreti İsa hakkında yaptıkları gibi onları ma'bud derecesine çıkaracak bir taabbüd suretini almamalıdır. Bunun en güzel misalini müslümanlığın miftahı iman olan kelime-i şehadetinde ve re'si ibadet olan namazında buluruz. Bir müslümân «

أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ

» derken Allahdan maada bütün ma'budların hepsini redd-ü nefyeder de bu kalbi pâk ile Peygamberi,

Hazreti Muhammedin ona ubudiyet ve risaletle izafetini tasdik ve Allah için bu hakka arzı şehadet eyler ki

bu şehadette Allahdan sonra Peygambere bir ilânı mahabbet vardır. Ve iman bu mahabbetle tamam olur.

Ve fakat mahabbetullah tevhidi kibriyayı ülûhiyet ile ve bunun yanında mahabbeti Muhammediye Allaha

ubudiyet ve risaleti haysiyetiledir. İşte Allah için mahabbetin en büyük nümunesi... Kezalik namazda

Allahdan maadasını velev cüz'î bir veçhile olsun niyete karıştırmak küfürdür. Ve namazı müfsiddir.

Namazda Peygamberden ve Allahın salih kullarından hiç bir şey istenmez, nihayet tahiyatta onlar

hıسابına da Allahdan selâm-ü salevat rahmet-ü bereket niyaz edilir ki bu dua da Resulullah'a ve ibadî

salihîne elbette bir ızharı mahabbet mevcuttur. Lâkin musalli huzuri ilâhîde on-

Sh:»575

lardan bir şey istemek mevkiinde değil, onlara dahi ziyadei derecat için rahmeti ilâhiyeyi isteyivermek,

hayatında onlara ikram etmek mevkiinde bulunacaktır. Ve müslüman bütün ömründe bu hattı hareketi esâsi

siyret addedecektir. Buna mukabil Evliya ve Enbiyayı veya ervahını veya melekleri müşriklerin mütevasıt

ma'budları gibi bir hissei ülûhiyetle sevmek, onları severken Allahı ve Allahın emirlerini unutmak, onlar

namına kurbanlar, âyînler yapmak, onların isimlerini « بِسْمِ اللّٰهِ » gibi fatihai umur ittihaz etmek «

يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللّٰهِ » mantukile bir şirk ve küfür olduğunda şüphe yoktur. Ve böyle yapmak

onlardan uzaklaşmaktır, çünkü onlar ancak Allahı sevmişlerdir. Maatteessüf müslümanlık namına dahi böyle batıl bir akidei mahabbete tutulan ve bununla dindarlık yapıyoruz zanneden bir takım erbabı gaflet de zuhur etmiştir. Bunlar alel'ekser ilmi dinin iyi tahsil edilmediği ve malûmatı diniyenin esası bilinmeden ağızdan ağıza bir efsane gibi dolaştırıldığı cahiliyet devirlerinde, cahiliyet mıntıklarında zuhur ede gelmiştir, Çünkü hissi ubudiyet insanlarda fitrî olduğundan dolayı hakikî ve mütekâmil ilmi din sönünce, insanlar, cahiliyeti ulâ devrindeki efsanelerle gönlüne doğan hevaiyatı acibe içinde taabbüde çalışır. Hurafat ile boğulur gider. Ölü veya diri, canlı veya cansız putlara bağlanır. Maamafih bu dalâletin felsefi tarik ile ilm-ü marifet namı altında intişar eden kısmı da yok değildir. Ve elbette bu daha mühimdir, burada münkiri ilâhiyet olan tatil (ateizm) felsefelerinde bahse lüzum görmüyoruz. En derin cehalete müsavi ve hattâ daha bedter olan ta'til felsefelerinin şenaati bilvücuh ıhtardan müstağni olduğu gibi İlmî ve Felsefî haysiyetten hükümleri de yoktur. Fakat felsefei ilâhiye ve vahdeti vücud namı altında gizlenen bir felsefei ta'til vardır ki din ve ahlâk namına İlmî ve hikemî şekilde en büyük zarar bundan neş'et edegelmiştir. Ve her nerede bir şirk var-

sa, bununla az çok bir alâkası vardır. Evvelâ şunu kayd edelim ki «

وَالْهَكْمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَّا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

islâmda emrolunan umumî mevzuı iman « لَّا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ » tevhidi, yani tevhidi ülûhiyettir. «

لَّا مَوْجُودَ إِلَّا اللَّهُ » diye ifade edilen tevhidi vücud değildir. Bu olsa olsa tarıkı marifette

kat'ı merahil etmiş havassıçın mevzuı bahs olabilir. Ve bizim nazarımızda tevhidi vücud alelîtlak münker

değil, belki keşfen müsbettir. Lâkin «Allahtan başka mevcud yoktur» demekle «her mevcud Allahdır»

demek erasında pek büyük fark vardır. Evvelkisi tevhidi mahz olabilir, lâkin ikincisi şirki mahızdır. «Allahtan

başka mevcud yoktur» denildiği zaman masivaya isnad edilen vücudün hakikî olmayıb hayalî, vehmî,

şuurda mün'akis bir emri zillî olduğu ve vücudı hakikînin ancak Allaha muhtas bulunduğu ıkrar ve âlemin

bizatîhi ve lizatîhi vücudı hakikîsi nefyedilmiş olur ki bu vahdeti vücuddur. Çünkü keşfen sabit olduğu üzere

biz âlem namına ne biliyorsak hepsi mahsûsatımız, hayalimiz, suveri zihniye ve intibaatı ruhiyemizden

ibarettir. Bunları a'yan tasavvur etmemiz ve bil'izafe hak diye bilmemiz zatinde vahıdı ekmele olan Hak

mefhumunun ezelen ve ebeden tahhakkukunu tasdik sayesinde mümkün olabilir ki bunu Fatihada izah

etmiş idik. Binaenaleyh vahdeti vücud tevhidi vücudîsi, eşbahı âlemin zillî ve hayalî olduğunu görmek ve

onları silib maverasındaki hakkı vahıdın vücudüne iman eylemek ile mümkün olur. Netekim «

لَّا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ » Allahtan başka ilâh yok dediğimiz zaman da bir takım putların, bir çok

kimseler tarafından ma'bud ittihaz edildiğini inkâr etmiş olmuyoruz da bunların hakkolmadıklarını i'lân ve ancak bir Allah isbat ve kabul etmiş oluyoruz, lâkin «her mevcud Allahdır» denildiği zaman vücudde hakikî bir kesret kabul edilmiş ve hepsinin Allah olduğu iddia edilmiş oluyor ki bunda tevhid yok bil'âkis Allahı teksir ile işrak vardır. Bu bir

Sh:»577

vahdeti vücud değil, ittihadı vücud veya hulûl nazariyesidir veyahud Allahı inkâr ile ancak âlemi isbattır, «bir» e «her» demektir. Lâşerike leh olan Allaha namütenahi şerikler isbat etmek, mevcudatı hayaliyeyi mevcudı hakikî farzetmektir. Buna en ziyade «Panteizm» «ittihadı ilâhiyyet» denilir ki bu nazariyede Allah ve vücud hakikaten her şey ile müttehiddir veya her şeyin içine hulûl etmiştir. Hâşâ Ali ilâh, Veli ilâh, Fir'avin ilâh Nümrud ilâh ilâh... her şey ilahdır. Bunda isbatı âlem ve nefyi sani' vardır. İşte bir takım cehele veya melahide hikmeti ilâhiye namiyle muhal olan bu ittihad veya hulûl veya ta'tıl nazariyesini vahdeti

vücud ve mahzı tevhid diye ele alarak « لَّا إِلَهَ إِلَّا هُوَ » demek «

لَّا مَوْجُودَ إِلَّا هُوَ » demek olduğunda ısrar eder ve bunu da «her mevcud odur» ma'nasiyle

tefsir eyler ve hatta külli mecmuî ile külli ifradîyi tefrik etmiyerek « هَمَّةٌ أَوْسَتْ » der. Her şeyden

maverasında Allahı görecek yerde her şeyde ve hattâ her şeyi Allah görmek ister. «

هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ» âyetinin beyan ettiği mertebeli cem'i

mertebeli farkta ayrı ayrı söyler ve bu suretle kendini Allah görmek ve göstermek için kâmil insanları bizzat

Allah gibi gösterir. Artık erenler, evliyalar, bir ilâhlar cemaati manzarasında tahayyül olunur. Halbuki bu

nazariyenin esasına göre Şeytanların velilerden, kâfirlerin mü'minlerden farkı kalmamak lâzım gelir. Çünkü

her mevcud o sayılır. İşte «

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ

de Mısırdan, Hindden, Yunândan, Romadan gelen bu ittihad nazariyesinin bir fer'idir. Bir ifrat-u telbisten

kaçınmak için ahiren âlemi islâmda Hanbelîler içinden Vehhabî mezhebi zuhur etmiş ve bu mezheb

Allahdan maada her kim olursa olsun ona ızharı hürmet ve muhabbet etmek şirk olduğunu ilân eylemiş ve

buna binaen makabire hürmet etmeyi bile şirk talâkki etmiştir. Bu hürmet ve

Sh:»578

mahabbet «يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ» mazmumuna masadak olacak derecede olursa bizim

dahi buna şirk nazarile bakdığımız da şüphe yok ise de, bundan alel'itlak hürmet ve mahabbetin inkârı manâsını çıkarmak ve kulübi mü'minînden Enbiyanın ve ibadî salihînin mahabbetlerini selbetmeğe çalışmak dahi bir ifrat ve mahabbeti ilâhiye ile nâkabili tevfiq bir emri hatarnâk olduğunda iştibah etmeyiz, bervechi mesnun kabir ziyaret etmek, emvata Allah rızası için hürmet etmek, emvatın hak olan âsârından, efkârından istifade etmek, ruhlarını hayr ile yad ederek şad etmek ve onlar için Allaha dua etmek ve bu dua ile kesbi feyz eylemek onları Allah sever gibi sevmek değil, Allah için Allahın kullarını ve mahlûklarını sevmek olduğu aşikârdır. Alelhusus kabir ziyareti, yâdı mevt demektir «

أَكْثَرُوا ذِكْرَ هَادِمِ اللَّذَّاتِ» hadîsi şerifi mucebince yâdı mevt meşru ve me'murün bih

olduğu gibi sahibi kabrin faniliğini de bilmüşahede tasdik demektir. Ve kabir ziyaretini Allah ziyaretine

benzetmekte Allah için hâşâ kabir tevehhümünü tecviz etmek gibi bir şaibe küfür vardır. Bir de «

يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ» mazmunı celili ölü ile diriye tefrik etmemiş ve belki ölülerden ziyade

dirilere işaret etmiştir. Binaenaleyh emvat ve makabire hürmet ve mahabbeti alel'itlak kesmek isteyenler

daha evvel bütün dirilerle kat'ı alâka etmek, meşru veya gayrı meşru hiç bir Emîre hürmet etmemek icab

edecektir. O halde ekâbiri islâmın kabirlerini yıkan ve ziyaretlerini meneden Vehhabîlerin berhayat olan

emîrlere dahi asla muhabbet ve hürmet etmemeleri, ziyaret ve ta'zim eylememeleri iktiza eyler.

Hasılı, reislerini ve büyüklerini Allah sever gibi sevenler ve onların emri hakka muhalif emirlerine itaat ederek Allaha isyan edenler, bunları Allaha nazîr ve emsal ittihaz etmiş olurlar ki bütün putperestlik esası bu tarzı mahabbettir. Ve Allahın vahdaniyetine karşı böyle ya-

Sh:»579

pan bir takım insanlar vardır. Bunlar reislerini, metbularını Allah için değil Allah gibi severler.

﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ﴾ halbuki mü'min olanları Allaha mahabbeti, Allah

için mahabbeti her şeyden ziyade ve o müşriklerin perestiş ettikleri endad ve emsale ve hattâ varsa Allaha

muhabbetlerinden daha şiddetli ve daha kuvvetlidir. Çünkü mü'minler ancak Allaha tazarru ederler,

müşrikler ise pek sıkıştıkları ve muhtaç oldukları zaman Allahı hatırlarlar ve ihtiyaçları zail olunca endada

uyarlar. -Binaenaleyh mü'minin gerek darrada gerek serrada, gerek darlıkta ve gerek genişlikte Allaha

mahabbeti paydardır. Kâfir ve müşrik ise bazan rabbından i'raz eder, müşrikler tutarlar bir puta taparlar,

sonra ondan daha güzel bir şey gördükleri zaman onu bırakır buna perestiş ederler ve hattâ Bahile

kabileinin yaptığı gibi acıktıkları zaman ma'budlarını yerler. Bu suretle mahub ve ma'bud değiştirir

giderler. Binaenaleyh bunların mü'minler gibi paydar bir mahabbeti olamaz. Müminler müvaddid oldukları

için bütün mahabbetleri bizzat Allahda toplanır ve Allahın mahlûkatına mahabbetleri de bu mebde'den tevzi olunur. Yani sevdiklerini ancak Allah için, Allah rızası için severler, Kâfirler müşrikler ise bir ma'budun veya bir putun mukabilinde diğer ma'budları ve putları dahi re'sen sevdikleri ve bütün mahabbetlerini Allah mahabbetile, Allah rızasile ölçmedikleri için mahabbetleri dağınık ve münkasimdir ve şüphe yok ki dağınık ve mütehavvil mahabbetler, toplu ve sabit mahabbete nazaran hiç demektir. Binaberin mü'min tebeaya nail olan ve sırf Allah için sevilen reisler, muktedabihler ne kadar mes'uddurlar. Şüphe yok ki bu bahtiyarlığa mazhar olmak dahi bihakkin mü'mini müvahhid olmağa ve her şeyden ve hattâ kendinden evvel Allahı sevib, Allahın kullarına da Allah için muamele etmeğe ve Allah için bezli ma-

Sh:»580

habbet etmeğe mütevakkıftır. Başka suretle ifrat veya tefrit edenler zulümden kurtulamazlar.

﴿وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرُونَ الْعَذَابَ﴾ böyle ittihazı endad ile

zulmetmiş, haksızlık yapmış olanlar -yani Allaha karşı başkalarını endad ve emsal tutmak, onları Allah

sever gibi sevmek ve Allaha mukabil onları bizzat metbu' ittihaz ederek emirlerine itaat eylemek,

münhasıran Allah tealânın hakkı olan sıfatı ülûhiyet ve ma'budiyyete başkalarını teşrik etmek en büyük

zulümdür. « إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ » ve bunu yapanlar son derece zalimdirler. Zira

Semavat-ü Arzın halıkı ve saltanatı kâinatın hâkimi mutlakı olan Allah tealanın hakkına tecavüz etmek

cür'etinde bulunanlar hangi zulümden sakınırlar? Ve Allahın kullarına âciz mahlûklarına neler yapmak

istememezler. Buna binaendir ki lisanımızda «kork Allahdan kormiyandan» diye bir mesel vardır.- Elbette

böyle yapan zalimler bir gün gelecek Allahın azabını göreceklerdir. Bu zalimler işte o azabı bilfil

görecekları vakit ﴿أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا﴾ ne kadar kuvvet ve kudret varsa hepsi Allahın

olduğunu ﴿وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ﴾ ve Allahın azabı ne kadar şiddetli

bulduğunu bir görecek olsalar...» Burada işbu « وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ » cümle şartiyesinin cezası

tahvil için mahzutfur. Netekim lisanımızda dahi bu gibi tehdid makamında «başına geleceği bilsen...» deriz

ve cezasını hazfederiz ki bu haziften maksad bu cezada nâkabili tavsif olan bütün tehlikeleri toplamaktır.

Yani o gün bunların maruz olacakları elem-ü nedamet ve hasret o kadar dehşetlidir ki şimdiden tavsıfi kabil

değildir. Neler olacak, neler çekecekler?....

Al-elhusus 166. ﴿إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا﴾ o Allah

sever gibi sevilip arkalarına düşülen metbu'ların arkalarına

düşen o tabi'lerinden teberri ettikleri ﴿وَرَأَوْا الْعَذَابَ﴾ ve azabı görerek aman aman bunlar

bizden değil diye reddedip kaçındıkları ﴿وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابَ﴾ aralarındaki bütün

esbabı muvasalenin kesildiği, tabiiyet-ü metbuiyet ve bunlara saik olan amal-ü agraz gibi her türlü

rabitanın tamamen münkatı olduğu 167. ﴿وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا﴾ ve o arkadan giden

tabilerin ﴿لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّأْنَا﴾ ah ne olurdu

bizim için geçen Dünyaya bir dönüş mümkün olsa idi de onların bizden teberri ettikleri gibi biz de onlardan

teberri etse idik diye figan ettikleri gün, o son pişmanlık günü...

﴿كَذَلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ﴾ işte Allah onlara bütün

amellerini böyle her taraflarını istilâ etmiş büyük hasretler, son derece acı ve faidesiz nedametler halinde

gösterecektir ﴿وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ﴾ ve onlar bu ateşten çıkacak

değillerdir.- Binaenaleyh insanlar bütün bu kuvvet ve kudretin yegâne sahib-ü maliki bulunan bir Allahdan

başka ma'bud tanımamalı ve onun emrinden başkasına itaat ve ittiba etmemeli ve bütün mahabbetini

Allaha mahabbetinde toplamalıdır.

Cenabı Allah ukule iraei âyatı kudret-ü rahmet, hissiyata son derece mahabbet-ü mahafet telkin ederek

tebşir-ü inzar ve terhib-ü terhib içinde vahdaniyetini aklen ve hissien isbat ve alelumum insanları her nevi

şirkten tazhir ile imanı tevhide davet ettikten sonra âsârü ülûhiyyet-ü rububiyetini ileride bastedeceği teşri'

noktai nazarından dahi göstermek için buyuruyor ki:

Sh:»582

﴿١٦٨﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا
وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُواتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿١٦٩﴾
إِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاءِ وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا
لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٧٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا
بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوْلَوْكَانَ آبَاؤُهُمْ لَيَعْقِلُونَ
شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٧١﴾ وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الذِّبْيِ

يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ الْأَدْعَاءَ وَنِدَاءً صَمًّا بِكُمْ عَمَى فَهَمٌ

لَا يَعْقُلُونَ ﴿١٦٨﴾

Meali Şerifi

Ey insanlar bütün Arzda ki nimetlerimden halâl olmak, pâk olmak şartıyla yeyin, fakat Şeytanın

adımlarına uymayın çünkü o size belli bir düşmandır 168 o size hep çirkin ve murdar işleri emreder ve

Allaha karşı bilmediğiniz şeyler söylemenizi ister 169 Allahın indirdiğine uyun denildiği vakit de onlara yok

dediler: Atalarımızı neyin üzerinde bulduksa ona uyarız, ya ataları bir şeye akıl erdiremez ve doğruyu

seçemez idiseler demi? 170 o kâfirlerin meseli sade bir çağırma veya bağırmandan başkasını duymaz bir

kulakla haykıranın

Sh:»583

hâline benzer, sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler, akıl da etmezler 171

168. ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ﴾ Ey insanlar sizin cümleniz böyle bir Allahın mahlûku ve hitabına

lâyık gördüğü kullarısınız, ve tabi', metbu hepiniz yemeye, içmeğe muhtaç âcizlersiniz. Binaenaleyh Allaha

ubudiyet edeceğiz diye kendinizi mahrumiyetle it'ab etmeyiniz, o rahmani rahîm olan rabbınız size şöyle

müsaade ediyor: ﴿كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ﴾ şu Arzda bulunan şeylerden yeyiniz, lâkin

keyfemettafak ve her elinize geçeni değil ﴿حَلَالًا طَيِّبًا﴾ halâli hoş, ter temiz olarak yeyiniz.

Yediğiniz şeyler pis, mülevves, şunun bunun hakkı geçmiş, tab'an ve şer'an memnu veya şüpheli şeyler

olmasın, halâlından kazanınız haram, pis, şüpheli şeylerden sakınınız, onlara tenezzül etmeyiniz.

﴿وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ﴾ ve Şeytanın adımlarına uymayınız, yâni onun

arkasından, izinden gitmeyiniz, ﴿إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ﴾ çünkü o sizin her halde açık bir

düşmanınızdır. Kendisi her ne kadar gözlerinize görünmez, gizliden gizliye kanınıza iliklerinize işliyerek

kalb-ü fikrinize sokulursa da onun size düşman olduğunda ve ilkaatından hiç birisi hakk-u hayra matuf

olmıyacağında şekk-ü şüpheye mahal yoktur. Fıtratı selime, akli kâmil, kalbi safi erbabı için onun advetini

ve ilkaatının fenalığını anlamak hiç de zor değildir. Zira 169.

﴿إِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاءِ﴾ o size ancak kötü ve gayet çirkin

şeyleri

Sh:»584

﴿وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ ve min indillah delili olmadan kendi

kendinize bilemeyeceğiniz şeyleri Allaha karşı ifira olarak söylemenizi emreder. O Evamiri ilâhiye hakkında

hayal-ü evham ile, teşehhiyat ile söz söylemeğe teşvik eyler.- Şeytanın batılı hakikat, şerri hayır gibi

süslüyerek insanın hayal-ü vehmine arz ile tehyic-ü teşviki emre teşbih edilmiştir. Netekim nefsin şiddetli

arzuları hakkında «nefsim bana böyle emrediyor» denilir ki nefsi emmare ta'biri bundandır. Bu teşbihde

vesvesei Şeytaniyeyi kabul ile ona itaat eden insanların Şeytanın me'murları ve tebeası menzilesinde

olduklarına remiz buyurulmuştur.

Bilinemeyecek şeyler başlıca ikidir: Birisi zat ve hakikati ilâhiyedir. Hakikati ilâhiyeyi akli beşer ihata

edecek vechile bilemez ve bunun için Sıddıkı a'zam Hazretleri «sirri zatullahdan bahis işraktır»

buyurmuştur. Şeytan ise insanı bundan bahse teşvik eder, vehm-ü hayal ile nice sözler söyler. Diğer,

Allaha isnadı caiz olup olmayacak şeylerdir ki ekser evamiri ilâhiye, hıll-ü hurmet gibi ahkâmı fer'iyei şer'iye

bu kabildendir. Çünkü ahkâmı şer'iyei fer'iyenin alâkadar olduğu netaicin güzelliğini, menettiği şeylerin

müstelzim olacakları fenalıkları idrak etmek için akıl ve tecribei şahsiyye kâfi değildir. Furuatı ameliyeye

müteallik kavanini ilâhiyede öyleleri vardır ki netaicini tamamiyle anlayıp fezleke etmek için asırlar bile kâfi gelmez. Bunların tarafı ilâhiden nasb-ü inzal buyurulmuş delilleri vardır. Ve zaten fenalık görmek istemiyen insanların fenalığı tecrube etmiye kalkışmaları da kârı akıl değildir. Fakat Şeytan insanları bunlar hakkında da gönlüne göre hükmetmeğe teşvik eder. Adam sen de fülân şeyi yemek neye haram olsun, fülân işi yapmak neye memnu olsun? Dedirtir ve bu suretle insana Allahın emrini, Allahın kanununu teharrî ettirmeden, kendi kendine yalandan

Sh:»585

kanunlar uydurtur, kanunı hakka muhalif işler yaptırır ve nihayet başını belâya sokar. İlimi yoliyle delilinden aramıyan, Allahın emrini gösteren delili bulmadan kendi kendine bilemeyeceği şeyler hakkında Şeytanın ilkaati hayaliye ve vehmîyesine ve gönüllerinin temayülâtı fasidesine göre söz söyleyen nice insanlar vardır ki hep bunlar Allaha karşı endad ittihaz edenler cümlesindedir. Netekim 170.

﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ﴾ o insanlara Allahın inzal buyurduğu

delâili zahire ve beyyinatı bahireye ve bunların ahkâmına ittiba-ü itaat ediniz denildiği zaman

﴿قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا آَلَفِينَا عَلَيْهِ أَبَاءَنَا﴾ hayır, biz ona değil atalarımızı

üzerinde bulduğumuz eski âdetlere ittiba ederiz derler. Yani atalardan kalma eski âdetlerin emri hakka,
hükmi ilâhîye muvafık olub olmadıklarını aramazlar da sırf teassub ile onlara herçibadabad taklid ve ittiba
edeceklerini söylerler. Acaib

﴿أُولُو كَانِ آبَائِهِمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ﴾ ataları hiç bir

şeye akılları ermez ve doğru yola gitmez olsalar bile mi? Onların bulunduğu hale uyacaklar, cehl-ü dalâlete

de mi taklid edecekler?.- Filvaki esası tarihe ve nakle ve ancak nukuli ilmiyenin tesbit edeceği bir çok

asırların tecaribine ve daha doğrusu Allahın nasb-ü inzal buyurduğu delâile mütevakkıf olan ahkâmda

maziye büsbütün atmak ve ondan tegafül ederek hep yeni şeyler aramak dahi doğru değil ise de körkörüne

maziperestlik yapmak, herçibadabad atalar yolunu tutmak ve bilhassa ilimden, dinden behresi olmıyan ve

hata-vü dalâletleri aşikâr ve mintarafillâh mübeyyen bulunan ataları teassub ile taklid etmek de onları

Allaha endad-ü emsal gibi tutmak ve cehl-ü dalâlette boğulub kalmaktır. Bu babda aranacak olan şey,

hakk-u batıl, menfaat-ü mazarrat, hayr-ü şer, hüsn-ü kubuhtur. Menfaat bihakkın menfaat, hayır

bihak-

kın hayır hüsün bihakkin hüsnolmak için de hükmi ilâhîyi, delili hakkı bulmak lâzım gelir. Binaenaleyh sebebi ittiba, eskilik yenilik veya atalar yolu olup olmamak değil, emri hakka mutabık, delili hakka muvafık olmaktır. Emri hakka uyan ve yaptığını bilen atalara uyulur, bil'akis emri hakkı tanımayan, ne yaptığını bilmiyenlere atalar dahi olsa yine uyulmaz. Bu haysiyet eskilerde böyle olduğu gibi yenilerde de böyledir.

Bunun için Fıkıhta «zarar kadim olmaz» diye bir kaidei külliye vardır. «kadim kıdemi üzere terk olunur» kaidei külliyesi de bununla mukayyedir. Binaenaleyh kadim alel'ittlak kadim olduğu için değil, zararı beyyini bulunmamak haysiyetile mu'teber olduğu gibi hayr-ü hüsnü esbabı ilimden biriyle bilinen ve delili hakka muvafık olan hâdis-ü cedid dahi mu'teberdir. Hasılı mi'yari hakk-u hayır, ne kıdem-ü hudus, ne hudus, ne cehl-ü hevadır. Emri ilâhî ve delile müstenid ilim haktr. Binaenaleyh eski olsun yeni olsun Allahın inzal ettiği delâile bakmayıp da ataların haline yalnız ata olduklarından dolayı taklid etmek, onları Allaha endad ittihaz eylemek ve hakkı bırakıp hayalât-ü evhama, Şeytanın emirlerine uymak izince gitmektir ki buna teassub denilir. Bu âyet gösteriyor ki icmalî veya tafsılî bir delili hakka istinad etmiyen taklidi mahîz din hakkında memnudur. Belli bir cehalete, dalâlete ittiba-ü taklid aklen batıl olduğu gibi meşkûk olan hususatta da delilsiz taklid şer'an gayri caizdir. Bedaheten malûm olmiyan hususatta delilsiz söz söylemek ve o yolda hareket etmek, bilmediği bir şeyi Allaha iftira olarak söylemek ve Şeytana uyub cehl ile hareket etmektir. Netekim Allahın inzal buyurduğu Kur'ana ve sair hüceci zahire ve beyyatı

bahireye ve bunların ahkâmına tabi olunuz denildiği zaman Arab müşrikleri teassub ile böyle yapmış ve böyle söylemişlerdi ki bu âyet bu sebeble nazil olmuştur. Bir rivayette de böyle diyen ve âyetin nüzulüne sebep olan-

Sh:»587

lar Yahudilerden bir taifedir. Allahın indirdiğine ittiba ediniz denildiği zaman bunlar «hayır biz babalarımızı neyin üzerinde bulduksa ona ittiba ederiz, çünkü onlar bizden hayırlı bizden a'lem idiler» demişler ve vaki olan işbu teklifdeki âyât-ü edilleyi hiç mülâhaza etmiyerek taassuba sapmışlardır.

Binaenaleyh böyle taassub ve taklidcilik müşriklerin, kâfirlerin şiarıdır. Bu kâfirlerinin hali neye benzer

bilir misiniz? 171. ﴿وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ bütün kâfirlerin hali ﴿كَمَثَلِ الَّذِي﴾
o hayvanın haline benzer ki ﴿يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ الْأَدْعَاءَ وَنِدَاءً﴾ bağırib

çağırmadan başka bir şey işitemiyerek haykırır, duyub dinlediği kuru ses, çıkardığı yine kuru sestir.

Ma'nadan haberi yoktur. ﴿صُمُّ بَكْمٌ عُمَى﴾ onlar bir takım sağırlar dilsizler körlerdir,

﴿فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ﴾ binaenaleyh hiçbir şey anlamazlar. Sade hay-ü huy kuru gürültülere, çan

sedasına, kaval sesine kulak verirler haykırırlar. Bunlara söz söyleyecek tarikı hakka davet edecek olanları

hali de o hayvan çobanının haline benzer, o yolda railik etmesi ıktıza eyler. Çoban onlara insan gibi

yeyiniz, içiniz, yayılınız derse anlamazlar, manasız seslerle ıslık, düdük çalar, bağırıp çağırarak zecreder,

sürer, haylarsa bir şey duyarlar, işte kâfirlerin hali de böyledir, bunlar Allahdan, Peygamberden bir şey

anlamazlar, manalı sözleri duymazlar, çan ve düdük sesleri arkasında dolaşırlar, bunları işittikleri zaman

haykırırlar, höykürürler ve yeyib içmek, yayılmak için yola gelirlerse zecr ile haykırarak bağırıp çağırma

gelirler. Allahü a'lem balâda « لَاتَقُولُوا رَاعِنَا » buyurulmasında bu nükteye de iyma

vardır.

Sh:»588

﴿١٧٢﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ
وَأَشْكُرُوا لِلَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١٧٣﴾ إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ
الْمَيْتَةَ وَالِدَّمَ وَلَحْمَ الْخَنزِيرِ وَمَا أَهَلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنِ اضْطُرَّ
غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٧٤﴾

Meali Şerif

Ey o bütün iman edenler! size kısmet ettiğimiz rızıkların hoşlarından yeyin ve Allaha şükreleyin eğer ancak ona tapıyorsanız 172 o size yalnız şunları haram kıldı: meyte, kan, hınzır eti, bir de Allahın gayrisinin namına kesilen; sonra kim bunlardan yemeğe muztar kalırsa diğerin hakkına tecavüz etmemek ve zaruret miktarını geçmemek şartile ona da günah yükletilmez, çünkü Allah gafur, rahîmdir 173

172. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ ey mü'minler, siz o hayvanlar gibi olmayınız
﴿كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ﴾ size kısmet ettiğimiz rızıkların maddeten ma'nen temizlerinden yeyiniz. Zira âlemi tekvinde rızkın haramı da var helâlî da, pisi de var temizi de, fakat siz bunların temizlerinden ve kimsenin hakkı geçmiyerek sureti meşruada kazanılan halâllarından insanca yeyiniz, hem hayvanlar gibi pis boğaz olmayınız, hem de bir takımlarının yaptığı gibi helâl-ü hoş ve temiz şeylerden kendinizi mahrum etmeyiniz, temiz temiz, helâl helâl yeyiniz ﴿وَاشْكُرُوا لِلَّهِ﴾

de onları yaradan veren Allaha şükrediniz, o helâl ve pak rızıklarla beslenen vücudünüzü a'zayı zahire ve batınınızı mahulika lehlerine, yani gayei hilkatlerine sarfediniz.- Çünkü balâda beyan olduğu üzere hakikati şükür, ni'meti mün'ime bu suretle mukabele ederek ta'zim etmektir. Ve azayı bedenden her birinin bir hikmeti hilkati vardır ki bunun bir kısmı sureti umumiyede herkes için belli, diğer kısmını da ilmi menafiülaza denilen ilimde peyderpey tetkik etmek mümkündür. Meselâ ibkayı nesliğin ihsan edilmiş olan bir uzvı tazyî nesliğin kullananmak, kezalik keşfi hakaik ile marifetullah için bahşedilmiş olan akli, tervici mefasid ve iptalı hukuk için sarfetmek büyük bir küfranı ni'met olduğu ne kadar zahirdir. İnsanlığın kıymetini bilmiyerek pis ve haram şeyler yiyenler böyle küfranı ni'mete düşecekleri gibi küfranı ni'met edenler de maddî, ma'nevî pislikten kurtulamazlar. Birinden korunsalar diğerine behemehal bulaşrlar.

Müfessirîn diyorlar ki birinci « كَلُوا » emri ıtlakına nazaran ibaha, ikinci « أَشْكُرُوا » emri vücut

içindir. Zira ilmi Usulde mübeyyen olduğu üzere ekl-ü şurb gibi sırf kulların lehine intıfai meşru bahşeden emirler vazife değil birer hak teşkil ederler. Bunlar vazife gibi vacib telakki edilecek olursa terkinde ceza lâzım gelir, bu ise lehe olduğu zahir olan bir emrin aleyhe inkılâbını iktıza eder ki buna kalbi mevzu denilir, tenakuz olur. Binaenaleyh halâlından ekil bir hak, fakat haramdan ictinab ve Allaha şükür bir vazifedir.

Ancak « كَلُوا » emrinin ıtlakiyle ibaha için olması zımındaki bazı aksamın vacib olmasına mani

değildir. Çünkü ibaha vücubdan eamdır ve bunun zımında eklin meratibi muhtelifesi bulunabilir. Filvaki

Fıkıhta tafsil olunduğu üzere eklin farz olan ve vazife bulunan kısmı da vardır. Bir insanın ölmeyecek kadar

yemesi farzdır. Mümkün iken yemez de açlığından ölürse intihar etmiş, katli nefis günahiyle asim olmuş olur.

Sonra seddi ramak

Sh:»590

miktarından fazla olarak taate kuvvet iktisab için yemek mendubdur. Tam doycak kadar yemek muhab,

ondan fazlası haramdır ve işte « كَلُوا » emri mubah mertebesine kadar meratibi ekli mutazammındır ve

ibahaya masruf olmakla beraber farzı da muhtevindir.

Ey mü'minler!. böyle temiz temiz yeyiniz de Allaha şükrediniz

﴿إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ﴾ eğer siz hakikaten yalnız Allaha ibadet ve ubudiyet

ediyorsanız böyle yaparsınız. Cidden mü'mini muvahhid olanlar böyle yaparlar.

Şimdi size haram kılınan şeyleri de icmalen belleyiniz: 173. ﴿انَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ﴾ Allah

tealâ size ancak şunları haram ve memnu kılmıştır: ﴿الْمَيْتَةَ﴾ Meyte, yani zebholunmak şanından

olduğu halde zebholunmadan kendi kendine veya zebih yerine geçmiyecek diğer bir sebeble ölen her

hangi bir ölü, hattâ balık zebha muhtaç olmadığı halde ölüb su üstüne çıkmış ölü balık «semeki tâfi» bile

haramdır. ﴿وَالدَّمَ﴾ kan, yani demi mesfuh, akar kan ﴿وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ﴾ ve domuz

eti, yani gerek meyte ve gerek mezbuh olsun alelîtlak domuz eti ki bunun baştan başa rics ve her şeyi pis

olduğunu göreceksiniz ﴿وَمَا أَهْلًا بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ﴾ bir de Allahdan başkasının namına

zebholunan. İhlâl esasen refi savt demektir, müşrikler ma'budlarına kurban kestikleri zaman Lât namına

Uzza namına diyerek onların isimlerini yüksek sesle yad ederler ve böyle refi savt ile zebha ihlâl, velev

sessizce olsun mutlak zebih ma'nasına kullanılmıştır ki âyette bu ma'nayadır. Binaenaleyh gerek gizli,

gerek açık Allahdan maadası namına kesilen kurbanların, hayvanların ekli haramdır. Meselâ fülân türbede

Allah için kurban kesmek caiz ve ekli halâl olur ise de fülân türbe için ve onun namına kesilen kurbanın

eti

yenmez, bunlar haramdırlar. Bunların yenilmesindeki mazarratlar sayılmakla bitmez, binaenaleyh son

derece bir zarureti hayatiye bulunmadıkça bunlardan yemek kat'iyen memnu ve günâhtır.

Maamafih ﴿فَمَنْ اضْطُرَّ﴾ her kim muztar olur ve yemediği takdirde helâk olacağı muhakkak

bulunursa bu muztar ﴿غَيْرِ بَاغٍ﴾ bağı olmadığı yani kendi gibi diğer bir muztarın ölümünü def

edecek kadar elinde bulunana saldırarak kendini kurtarmak için onun helâkine sebebiyet vermediği

﴿وَلَا عَادٍ﴾ mütecaviz de olmadığı, yani ölmek için ıktıza eden zaruret mikdarından fazlasına

geçmediği halde ﴿فَلَا اِثْمَ عَلَيْهِ﴾ ona günah yoktur. Böyle bir muztar için bunlardan

hangisini bulur ise zaruret mikdarı yani ölmeyecek kadar yemeğe ruhsat vardır. Bu da bu ruhsatı terk ederse

âsim olur. -İlmi Fıkıhda «zaruretlar haram olan şeyleri mübah kılar» ve «zaruretlar kendi mikdarınca takdir

olunur» kaidei külliyesi de bu ve emsali âyetlerin mazmunudur.

İşte şimdilik haram olan şeyler icmalen bunlardan ibarettir, ilerde daha ziyade tafsilât gelecektir.

Mü'minler böyle pis ve haram olan şeyleri bıraksınlar da halâlından temiz temiz kazanıp yesinler. Allahın

emri hilâfına kendi kendilerini mahrum etmesinler ve Allahın emirlerini saklamasınlar. Zira ekiden biliniz

ki

﴿١٧٤﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ يَكْتُمُوْنَ مَاۤ اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ الْكِتَابِ
وَيَشْتَرُوْنَ بِهٖ ثَمَنًا قَلِيْلًاۙ اُولٰٓئِكَ مَا يَأْكُلُوْنَ فِىۢ بُطُوْنِهِمْۙ اِلَّا
النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْۗ وَلَهُمْ عَذَابٌ
اَلِيْمٌ ﴿١٧٤﴾

Sh:»592

﴿١٧٥﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ اشْتَرَوْا الضَّلٰلَةَ بِالْهُدٰى وَالْعَذَابَ
بِالْمَغْفِرَةِۗ فَمَا اَصْبَرَهُمْۗ عَلٰى النَّارِ ﴿١٧٦﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ
نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّۗ وَاِنَّ الَّذِيْنَ اٰخْتَلَفُوْا فِى الْكِتَابِ لَفِى
شِقَاقٍۭ بَعِيْدٍ ﴿١٧٥﴾

Meali Şerifi

Allahın indirdiği kitaptan bir şeyi ketmedib de bununla biraz para alanlar muhakkak ki onlar karınlarında

ateşden başka bir şey yemezler ve kıyamet günü Allah onlara ne söyler ne de kendilerini tezkiye eder,
onlara sade bir "azabı elim" vardır 174 Onlar işte hidayeti verib dalâleti, mağfireti bırakıp azabı satın alan
kimseler, bunlar ateşe ne sabırlı şeyler!... 175 Zira şüphesiz ki Allah kitabı sebebi hak ile indirdi, kitabda
ihtilâf edenler ise şüphesiz haktan uzak bir şıkkak içindedirler 176

174. ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ﴾ Allahın

inzal buyurduğu kitabı -ahbarı Yehudun yaptığı gibi- ketmedenler

﴿وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا﴾ ve bu ketim sebeble semeni kalil, yani ne kadar çok da

görünse nefsel'emirde az olan Dünyevî bir bedel, para veya mal ve cah satın alanlar, hasılı Dünya

müradına ermek için Allahın kitabını veya o kitabın ahkâmını ketim ve tahrifi hakikat edenler yok mu?

﴿أُولَٰئِكَ﴾ bunlar

Sh:»593

﴿مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ﴾ karınları dolusu ateşten başka bir şey

yemezler. Bu yüzden aldıkları bedeller, yedikleri şeyler içlerinde aynı ateş olacak, onları yakacak ve

mütemadiyen yakacaktır. Zira şer'i hakkın hilâfına vaki olan her amelde manevî bir şirarei nariye vardır.

Onu esasından ketmetmek suretile elde edilen metaı Dünya elbette ateşten başka bir şey olmayacaktır.

﴿وَلَا يَكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾ ve yevmi kıyamette Allah onlara söz söylemeyecek, yani rahmetle iltifat etmeyecek, zira « وَجَزَا سَيِّئَةً سَيِّئَةً مِثْلَهَا » dir. Bunlar

ise Allahın kelâmını ketmettiklerinden Ahirette kelâmı rahmetten mahrum kalacaklardır.

﴿وَلَا يَزَكِّيهِمْ﴾ onları tezkiye etmeyecek ve günahlarından temizlemeyecek, mü'mine yapacağı

gibi mağfiretinden nasıbedar kılmıyacak, oldukları gibi bütün mülevveslikleriyle haşreyliyecektir

﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ ve bunların hakkı elîm bir azabı daimdir. Çünkü 175.

﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالََةَ بِالْهُدَىٰ وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ﴾

bunlar hidayeti dalalete, mağfireti azaba satmış, hidayet bedeline dalâleti, mağfiret bedeline azabı almış

kimselerdir. Artık dalâlet ve azab onların ebedî milki müktesebleri olmuştur.

﴿فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ﴾ Bunlar ateşe karşı ne sabırlı şeyler?.. Hayr-ü hasenata,

iyiliklere istikamete, beyanı hakk-u hakikate zevki Dünyadan birini fedaya asla sabredemiyen bu adamlar,

ateşe saik olan ameller yapmakta ne sabırlar gösteriyorlar. Ve ilele'ebed ateşte yanmak için neler neler

yapıyorlar!...- Tabiatı beşeriye muktezasınca kabili tahammül olmiyan ateşe karşı böyle sabır isnadiyle

izharı teaccüb mintarafillah bir tehekkümdür. Bu sabır akıbeti selâmet olan bir sabır

Sh:»594

değil, ebedî bir felâket olan naçarlıktır. 176. ﴿ذٰلِكَ﴾ Bu azabı nar, sebepsiz ve haksız da değildir,

çünkü ﴿بَانَ اللّٰهُ نَزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ﴾ Allah, cinsi kitabını şüphesiz hak ile,

hakka mülâbis, hakkı natık olarak indirdi. Bunun için kitabını tekzib veya ketmedenin hakkı ateş olur. Bir de

﴿وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ﴾ kitabda ihtilâf edenler, Allahın indirdiği

kitabların hepsine inanmayı da kimi Tevrate, kimi İncile inananlar ve sonra bir kitabın bir kısmına inanıp

bir kısmına inanmıyanlar ﴿لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ﴾ elbette haktan, savabdan çok uzak bir hılâf-ü

şikak içindedirler. Haktan bu kadar uzak bir hılâf içinde puyan olan ehli batılın hakkı da azabı ebedîdir işte

bu sebeble bunlar o azabı nara müstehikdirler.»

Bu âyet bize şunu ifham ediyor ki: Beyinlerinde ma'mulünbih ve ihtilâf ettikleri zaman hakem ittihaz

edilecek bir kitabı hakka iman etmemiş olanlar, niza-ü şikaktan kurtulamıyacakları gibi kitapları ayrı ayrı

olan insanlar arasında bir camiai vahdet bulunamıyacağından hılâf-ü şikakları ebedî olur. Tabi

göründükleri kitabın tamamına hakikaten mü'mini sadık olmayarak onu kendi gönüllerine, hevalarına göre

anlamak isteyenler de kitablarının bir kısmına inanırsa diğer kısmına inanmaz ve bu suretle birinin inanır görüldüğünü diğeri inkâr eder, bunlar da hevalarının ihtilâfı nisbetinde ihtilâf ederler. Bunun neticesi de kitabsızlığa ve ne büyük niza-ü cidale müeddi olur, haktan tebaüd ettirir, bu da cemiyetleri perişan eder ve azabı ebedîye sevkeyler.

Her ne yapılırsa yapılsın insanlar için haktan başka ciheti vahdet ve hakka ittiba'dan başka sebebi

Sh:»595

saadet yoktur. Aslı kitabda ihtilâf etmiyerek ve onu hevasına göre ve menafii dünyeviye saikasıyla inkâr ve te'vil-ü tahrif ile ketme kalkışmıyarak hüsni niyyet ve kemali hakkaniyetle anlamağa çalıştıkları halde hasbelbeşeriye fehimleri ihtilâf edenlerin ise vahdeti asliyelerine halel gelmez ve bunların ihtilâfları şikakı baid olmaz. Her halde nâsîh-ü mensuhıyla Allahın kitaplarına inanmamak ve kitabı hakkın bir kısmını tanımamağa çalışmak felâketin başıdır. Allahın bütün kitaplarına iman etmek ve kitabda ihtilâftan ihtiraz eylemek imam-ü islâmın şartlarındandır. Mümkün olan bütün vüs'unu sarfederek bihakkın içtihadatı ilmiye

tarikleriyle vaki olan ihtilâfât ise ihdasi hılâfi gaye edinmemek şartile muaf ve hattâ bir hadîsde işaret buyrulduğu üzere teysir ve tevsî noktai nazarından vesilei rahmet de olur. O şart ile ki bunlarla amel edecek olanlar ihtilâfi değil ciheti ittifakı taharri vazifesini unutmasınlar. Bunun için bir ferdin muztarib bir zamanda müctehedünfih bir kılavli ile amel etmesi lâbe'se bih görölürse de içtimaî hususlarda ciheti ittifak taharri edilmeden kıl kavli ile ifta edilmesi şıari tevhide münafi ve bu âyetin inzarına dahil olur. Bilhassa sahib kalem ve kelâm olanlar tahrir ve te'lif ile iştigal edenler, emr-ü nehy, ta'lim-ü terbiye üzerinde bulunanlar bu âyetleri nazarı dikkatlerinden asla dur tutmamalı, ketmi hakkın, ihtilâfın, şikakın ne fena bir akibeti olduğunu düşünmelidirler. Kâ'b İbni Eşref, Kâ'b İbni Esed, Malik İbni Sayf, Hüvey İbni Ahteb, ve Ebi Yasir İbni Ahteb gibi ve Tevratdaki nüutı Muhammediye hakkındaki âyatı ve diğer bazı ahkâmı ketmeden ve bu sebeble hemcinslerinden hediyeler alan rüesayı Yehud hakkında nazil olan bu ketim âyetleri ve balâdaki nazîri müslümanlar için de pek ibretli bir dersi ahlâkîyi mütezammindir.

Hasılı saadeti insaniye, hakka kurbiyet, şirkde, küfr-ü

küfranda, cahilâne taklid-ü taassubda, hayvanlıkda, hayvan gibi halâl ve haram tanımamakta, pis pis şeyler

yemekte, Şeytana uyub çirkin şeyler yapmak ve bilir bilmez ağzına geleni söylemekte, hakkı ketmetmek,

kitabda ihtilâf eylemek, hakka karşı hilâf-ü şikak çıkarmakta değil, tam manasile birr-ü ihsanda, bol

iyiliktedir. O halde asıl birr nedir?.

﴿١٧٧﴾ لَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تُولُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ
وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ
وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ
وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ
الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا
وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ
صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾

Meali Şerif

Erginlik değil: yüzlerinizi kâh gün doğu tarafına çevirmeniz kâh batı, ve lâkin eren o kimsedir ki Allaha,

Ahret gününe, Melâikeye, Kitaba ve bütün Peygamberlere iman edip karabeti olanlara, öksüzlere,
bîçarelere yolda kalmışa, dilenenlere ve esirler uğrunda seve seve mal vermekte, hem namazı kılmakta
hem zekâtı vermekte, bir de andlaş-

Sh:»597

tıkları vakit ahidlerini yerine getirenler, hele sıkıntı ve hastalık hallerinde ve harbin şiddeti zamanında
sabr-ü sebat edenler işte bunlardır o sadıklar ve işte bunlardır o korunan müttekiler 177

KIRAET - « لَيْسَ الْبِرَّ » Hamza ve Asımdan Hafs ranın fethile, mütebakisi ranın zammile okurlar
ki evvelkinde « ﴿الْبِرِّ﴾ ، ﴿لَيْسَ﴾ » nin haberi ikinci de ismidir. « وَلَكِنَّ الْبِرَّ »

Nafi ve İbniâmir nunun tahfif ve kesri ve ranın zammile ve mütebakisi nunun teşdid ve fethi ve ranın fethile
okurlar. « لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ » bak!

Sebebi nüzulü - Ehli kitabın tahvili Kible mes'elesinde dedikoduyu ileri götürmeleri ve Yehud-ü

Nasarâdan her birinin kendi Kiblelerine teveccühün hayriyyetini iddiada ısrar eylemeleri olmuştur.

Binaenaleyh bunlara ve bu vesile ile umuma hitaben buyuruluyor ki:

Ey insanlâr!. 177.

﴿لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ﴾

Yüzlerinizi Maşrik ve Mağriba doğru çevirmeniz nefsel'emirde matlûb olan birr-ü hayır değildir. -Diğer kıraete

göre- asıl matlûb olan birr-ü hayır, yüzlerinizi Maşrik ve Mağriba doğru çevirmeniz değildir.... Bir kerre

Şark-u Garbın kible ittihaz edilmesi neshedilmiştir. Saniyen Şark-u Garbe dönmek haddi zatında ısrar

edilmesi lâzımgelen bir birr-ü hayır zannolunmamalıdır. Kible mes'elesinin ve hattâ Kâ'beye bile

teveccühün ehemmiyeti lizatîhi maksud bir birr olduğundan değildir. ﴿وَلَكِنَّ الْبِرَّ﴾ ve lâkin

nefsel'emirde sahibi bir, hakikaten iyi iren

﴿مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّنَّ﴾

Allaha ve son mes'uliyet günü olan Ahiret gününe ve Melâikeye ve Kitaba ve Peygamberlere iman etmiş

﴿وَأَتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ﴾ ve halâlından mal kazanıb se-

ve seve ﴿ذَوِي الْقُرْبَىٰ﴾ her hangi bir karabet sahibi bulunan akrıbalarına

﴿وَالْيَتَامَىٰ﴾ ve muhtaç olan yetimlere ﴿وَالْمَسَاكِينَ﴾ ve fakirlikten

kımıldanamıyacak halde bulunan miskinlere ﴿وَابْنِ السَّبِيلِ﴾ ve yol uşağına yani uzun

yoldan gelmiş müsafire ﴿وَالسَّائِلِينَ﴾ ve hacet-ü zaruret ilcasiyle dilenmek zilletine düşmüş

dilencilere -ki bir hadîsi şerifte « أَعْطُوا السَّائِلَ وَلَوْ جَاءَ عَلَى فَرَسٍ = saile at

üzerinde bile gelse veriniz.» diye varid olmuştur- ﴿وَفِي الرِّقَابِ﴾ rikab «rakabe» nin cem'idir.

Rakabe lûgaten boyun kökü demek olub mecazen insanda ve şer'an hürriyetini zayi etmiş olan insanda

kullanılır ki burada bu ma'nayadır. Yani ve rakabeler uğurunda: rikkiyete düşmüş insanların kurtulub azad

olması hususunda: Mükâtebeye kesilmiş olanların bedeli kitabetlerine muavenet etmek veya satın alıb it'ak

etmek veya esasen esaretten fekkeylemek üzere sile veya sadaka olarak mal vermiş

﴿وَأَقَامَ الصَّلَاةَ﴾ ve farz namazlarını doğru dürüst kılmış, dininin direğini dikmiş

﴿وَأَتَى الزَّكَاةَ﴾ zekâtını da ayrıca vermiş, islâm köprüsünden geçmiş olan kimse

﴿وَالْمُؤْفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا﴾ bir hususta muahede yaptıkları, kat'î söz

verdikleri vakit ahdini ifa eden vefakârlar

﴿وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ﴾ ve alelhusus

fakr-ü şiddet, hastalık ve kütürümlük gibi zaruret hallerinde ve bir de düşmana karşı muharebe vaktinde,

harb mevkilerinde sabreden sâbirlerdir. Haddizatında birr-ü hayır, hakikî iyilik bütün bu tadad olunan

zevatın birri, bunların iyilikleridir.

Sh:»599

Lisanı Arabda medih suretiyle vaki olan tadadlarda r'rabın ref-ü nasb ile ihtilâfı medha celbi dikkat için bir

âdettir. « وَالصَّابِرِينَ » bu kabilden olmak üzere «ya» ile mansub olmuştur ki mukadder fi'li medhin

mefulüdür. ﴿أُولَئِكَ﴾ işte bu evsafı cemile ile mevsuf olan kimseler

﴿الَّذِينَ صَدَقُوا﴾ öyle zatlardır ki dinde, hakka ittiba'da, taharri birr-ü hayırda sıdk-u sadakat

yapmış doğruluklarını isbat etmişlerdir ﴿وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ﴾ ve işte müttekîler diye

dinliyegeldiğiniz mes'udlar da ancak bunlar, bu birr-ü sadakat sahibleridir. Allaha şükür de böyle sıdk-u

sadakatle yapılır.- Görülüyor ki bu ayeti kerime sarahaten veya delâleten bütün kemalâtı beşeriyeyi havidir.

Buna işareten aleyhissalat-ü vesselam Efendimiz de «

مَنْ عَمِلَ بِهَذِهِ الْآيَةِ فَقَدْ اسْتَكْمَلَ الْإِيمَانَ = Her kim bu ayet ile amel

ederse imanını kemale erdirmiş olur» buyurmuştur. Bunun üzerine ahkâmı ameliyeyi tafsilen hakkı hayat

ve hıfzı nüfus ile alâkadar olmak üzere buyuruluyor ki:

﴿١٧٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي
الْقَتْلِ الْحُرِّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنثَىٰ بِالْأُنثَىٰ فَمَنْ عَفِيَ
لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتَّبِعْ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدِّءِ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ
تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنْ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ
أَلِيمٌ ﴿١٧٩﴾ وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ
لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٨٠﴾

Sh:»600

Meali Şerifi

Ey o bütün iman edenler! Maktuller hakkında üzerinize kısas yazıldı: hürre hür, köleye köle, dişiye dişi,

bunun üzerine her kim kardeşinden cüz'î bir afve mazhar olursa o vakit vazife birinin o marufu takib etmesi

birinin de ona borcunu güzellelikle ödemesidir bu, rabbınızdan bir tahfif ve bir rahmettir, her kim bunun

arkasından yine tecavüz ederse artık ona elîm bir azab vardır 178 Hem kısasta size bir hayat vardır ey

temiz aklı temiz özü olanlar! gerek ki korunursunuz 179

SEBEBİ NÜZULİ - Bi'seti seniyei Muhammedîyeden evvel katli nefse karşı Nasarâ yalnız afvın vücubuna kail oluyorlardı, Yehudîlerin ahkâmında da afiv yok yalnız katil vardı. Maamafih Buharî, ve Neseînin rivayetleri veçhile Beni İsrail diyeti katilden mukaddem tutuyorlardı, Arablar ve onlarla beraber Yehudîlerin bir kısmı bazan katlin vücubuna, bazan da diyetin vücubuna hükmeyleyorlar, lâkin bu iki hükümden her birinde taaddi yapıyorlardı, şöyleki; katilde: biri diğerinden daha şerefli olan iki kabile beyninde bir katil vaki olunca eşref olanlar her halde bizden bir köle mukabilinde onlardân bir hür ve bir kadın mukabilinde bir erkek ve bir erkek mukabilinde iki erkek öldüreceğiz derler ve kendi cerihalarını hasımlarının cerihasının iki katı addederler ve bazan daha ileri giderlerdi. Rivayet olunuyor ki bir kerre birisi eşraftan bir insan katletmişti, katilin akribası maktulün babasının yanında içtima ettiler ve ne istersin dediler, o da üçten biri dedi, nedir onlar diye sordular, «ya oğlumu diriltirsiniz veya evimi Semanın yıldızlarile doldurursunuz ve yahud bütün kavminizi bana teslim edersiniz,

Sh:»601

hebsini öldürürüm, sonrada oğluma bir ıvaz aldığım re'yiinde bulunmam demiş idi. Diyete gelince: onda da zulmederler ve ekseriya eşraftan olanların diyetini diğerlerinin bir kaç katı yaparlardı. İşte böyle kabaili Arabdan Ensarın iki kabilesi arasında cahiliye devrinden kalma kan davaları vardı, ve bir taraf şeref-ü kuvvetine güvenerek diğerine karşı ileri gidib bizden bir köle mukabilinde sizden bir hür ve bir kadın mukabilinde bir erkek öldüreceğiz diye yemin etmişlerdi, ba'del'islâm Resulullahe gelib muhakeme olmak istediler ve bu sebeble işbu âyet nâzil oldu. Kısasin vücubunu ve bu vücubun ancak ehlinden afv ile sakıt olabileceğini ve bu afvin efdaliyet ve evleviyetini ve maamafih afv sırasında mal üzerine müselahanın da cevazını tesbit ederek Yehudîlerin afvın ademi meşruiyetine ve diyetin kısastan mukaddem bulunduğuna dair olan ahkamını ve kısasan katlin asla ademi meşru'iyetine kail olan Nasara ahkâmını ve insanlık müsavatına riayet etmeyib şeref davasile teaddi ve tecavüze giden Arab âdât ve ahkamını refeyledi ve hakkı hayatta müsavatı te'sis-ü ilân etti. Gelelim manasına:

KISAS, lûgaten mukabele bilmisil, her hangi bir hakkı mislile takas etmek demektir. « قَتْلَى », katilin

cem'idir, katil de maktul demektir. « فِى الْقَتْلَى » da « فِى » sebebiyet içindir.

178. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ ey ehli iman

﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى﴾ mazlumen maktuller hakkında, yani

bunların katlinden dolayı bilmukabele katillerine kısas icrası üzerinize yazıldı, kanunı mektub oldu, farz

kılındı.- Binaenaleyh amden katli nefsin mucebi aslîsi kısastır. « أَقْتَلِي » cem'i muhalla billâm

olduğundan amden ve mazlumen maktul olanların hür, abid, erkek, dişi, müslim, muahid cümlesine

şamildir. Her birinin katili kim olursa olsun mukabilinde kısas olunur. Ve beyan olunacağı üzere sebebi

muskit olan afiv veya musaleha

Sh:»602

vaki olmadıkça bu kısasın icrası umum ehli imana farzdır. Bahusus

﴿ الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنْثَى بِالْأُنْثَى ﴾ hür hürre, köle

köleye, dişi dişiye, yani bir hür bir hürrü, bir köle bir köleyi, bir dişi bir dişiye öldürdüğü zaman o maktul hür

mukabilinde o katil hür o maktul köle mukabilinde o katil köle, o maktul dişi mukabilinde o katil dişi ve hasılı

her maktulün mukabilinde kendi katili alesseviye katlolunur. Ve bu katil, kısası kâfi olur. Cahiliye âdeti gibi

şeref-ü kıymet davasıyla katilden başkasının katline kalkışmaz.» Bu kayitler sebebi nüzul olan hâdisede

olduğu gibi katilden maadasının katlinden ihtiraz içindir. Ve bundan başka bir mefhumı muhalifi maksud

olmadığında ittifak vardır. Biz Hanefiyece zaten mefhumı muhalif makamı bürhanîde mu'teber değildir.

Meğer ki siyak gibi bir karinei zahire bulunmuş olsun, o zaman da mefhumı muhalif kelimeyi tevhid de olduğu gibi mantuk idadına dahil olur. Burada da bu kabilden olmak üzere sebebi nüzul karinesiyle katilden başkasının nefyü katli hakkında mefhum muhalifi muteber olabilirse de maadası hakkında meskûtün anih kalır, aslı sabik ile amel edilir. Binaenaleyh âyetin başındaki umumi tahsis etmez ve hürrün abde, erkeğin dişiye ve bilâkis kısas edilebilmelerini meneylemez. Bunun için dişinin erkek, erkeğin dişi mukabilinde kısasan katlolunacağı beynel'eimme müttetekun aleyhtir. Bunu müeyyid ve müfessir olmak üzere surei mâidedeki kısas âyetinde « النَّفْسَ بِالنَّفْسِ » buyurulmuş ve bununla kısasta matlûb olan mümaselet ve müsavat, nefs-ü can mümaseleti olduğu gösterilmiştir ve hakkı hayat herkes için müsavidir ve kısas bu müsavata mübtenîdir. Maktul kim olursa olsun onun katili veya müteaddid katilleri o maktulden fazla bir hakkı hayata malik değildirler, İşte bu veçhile ayetin başıâam «

الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأَنْثَى بِالْأَنْثَى ط
النَّفْسَ بِالنَّفْسِ » mümaseletiyle tesviyei nüfusu beyan ile tecavüzden ihtiraz içindir. Maamafih

imamı Malik ve imamı Şafîi Hazeratı, erkek dişi arasında tefavüte kail olmadıkları

ve hürri maktul mukabilinde abdi katili dahi kısası kâfi gördükleri halde abdi maktul mukabilinde hürün ve

gayri müslim maktul hakkında müslimin katlini tecviz etmemişler ve lâkin bunu işbu ayetin mefhumı

muhalifinden istinbat da eylememişlerdir. Zira « ^طالْأَنْثَى بِالْأَنْثَى » nin mefhumı muhalifine

alelittak ve « وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ » in mefhumı muhâlifine minvechin itibar etmediklerinde söz yoktur.

Buna mukabil « ^والْحُرُّ بِالْحُرِّ » in mefhumı muhalifi mu'teber olması da tenakuz olur. Ancak

müşarünileyhima bu hususta Hazreti Aliden mervi olan şu hâdîslere temessük etmişlerdir:

Buyurmuştur ki:

1- «Bir rücul kölesini katletmiş idi, Resulullah onu celd ve bir sene nefyeyledi, kaved yani kısas

yapmadı.»

2- « ^زمِنَ السُّنَّةِ أَنْ لَا يُقْتَلَ مُسْلِمٌ بِنَدِي عَهْدٍ وَلَا حُرٌّ بِعَبْدٍ » =Zi

ahid mukabilinde müslim ve abid mukabilinde hür katlolunmamak sünnettendir.

Bir de Hazreti Ebi Bekir ve Ömer radiyaallahü anhüma abid mukabilinde hürü katletmezlerdi eshabdan

buna itiraz eden de olmamıştır, diye istidlâl eylemişler ve bunu kisası etrafa kıyas etmişlerdir. Fakat biz

Hanefiyece abid mukabilinde maliki olmiyan katili hür, kezalik zi ahdi kâfir mukabilinde katili müslim dahi

kisasen katlolunur, Çünkü « **أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ** » buyurulmuştur. Birinci hadıs kölenin maliki

hakkında hâsıdır, diğerleri de bu nassı neshedecek derecede kuvveti haiz değillerdir. Aleyhissalâtü

vesselâm Efendimizin bir zimmi mukabilinde bir müslimi kisas etmiş «

وَأَنَا أَحَقُّ مَنْ وَفِيَ بِذِمَّتِهِ » buyurmuş olduğunu da Evzaî senedile Ebühüreyreden

rivayet eylemiştir. Vesair haberler de vardır. Kisas, hakkı hayatta, ismette müsavata ibtina eder. Bu ismet de

din ve dar ile sabit olur. Onlar ise bunlarda musavidirler. Burada şu da anlaşılır ki evsaf gibi aded de tefavüt

dahi ismette müsavata ihlâl etmez, ve

Sh:»604

binaenaleyh, bir şahsı müteaddid kimseler müştereken katlederlerse mecmuu da bilittifak kisasen

katlolunur.

TENBİH: - Evvelâ, surei İsrada «

وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيَّهِ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِفُ فِي

« الْقَتْلِ » âyeti mucebince buradaki « قَتَلَى » dan murad masumuddem olduğu halde mazlumen

katlolunanlardır. Binaenaleyh şer'en muayyen olan esbabdan birisile katle müstehak olan kimsenin veya

harbînîn katiline kısas lâzım gelmez. Saniyen, ma'sumuddem olanlar hakkında da ileride gelecek olan

âyetler mucebince katli hata kısastan müstesna olarak ayrıca ahkâma tabidir. Salisen, «

« اَدْرُوا الْحُدُودَ بِالشُّبُهَاتِ » hadîsi şerifi mazmunu meşhur ve mücme'un'aleyh ve kısas

dahi hududa mülhak olduğundan bilicma şüphe ile kısas dahi hududa mülhak olduğundan bilicma

şüphe ile kısas mündefi' olur. Binaenaleyh evlâdı mukabilinde ana ve baba ve balâdaki birinci hadîsi

şerifin delâlet ettiği üzere kölesi mukabilinde malığı kısasen katlolunmaz, ta'zir edilirler. İşte bu suretle icrayı

kısas, Ümmete ve İmama farzdır, İmamın kendisi de bigayrı hakkın bir katil yaparsa bu hükümden

müstesna değildir. O dahi ayni veçhile kısas olunur. Darı islâmda gerek müslimlerin ve gerek ahd ile duran

gayri müslimlerin hakkı hayâtları bu suretle alesseviye muhterem ve nefisleri tecavüzden alesseviye

ma'sum ve masundur.

İmdi buna amden tecavüz eden katile kısas icrası katli nefsin mucebi aslîsi olarak yazıldığı ma'lûm

olduktan sonra ﴿ فَمَنْ ﴾ her hangi bir kâtil ﴿ عَفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ ﴾ için kardeşi

tarafından cüz'î bir şey afiv yapılmış bulunursa ﴿ فَاتَّبَاعُ بِالْمَعْرُوفِ ﴾ kısas hemen sakıt

olur da iş artık o katil hakkında veliyyi katil tarafından aklen ve şer'an ma'ruf olan iyiliğe ittiba etmek

﴿وَأَدَّاءُ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ﴾ kâtil tarafından da o ma'rufı veliyyi katil olan kardeşine güzellekle

eda eylemek hasuslarından ibaret kalır.- Eğer afiv, hürde

Sh:»605

diyet, kölede kıymet gibi az çok mal üzerine bir şart dermiyan edilmeksizin ale'l'itlak vaki olmuş ise varisin

bu iyiliğe ale'l'itlak tabi olması ve afve mukabil diyet vesaire gibi bir şey talep etmeye kalkmaması icab eder.

Ve eğer tamamen veya kısmen diyet ve kıymet veya diğer bir mal verilmek şartile müsaleha tarzında bir afv

ise katilin de bunu kabul ve güzellekle te'diye eylemesi lâzım gelir. Nefis, tecezziyi kabil olmadığından velev

bir kılının veya binde birinin afvı gibi en cüz'î bir afiv bile tamamını afivdir. Kezalik vereseden birinin afvi,

hepsinin afvidir. Burada « مِنْ أَخِيهِ » de kardeşten murat «

وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيَّهِ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِفُ فِي

الْقَتْلِ ط» âyeti mucebince maktulün varisi olan velisidir. Katilin hasmı olan işbu veliyyi katil burada katilin

kardeşi olmakla tavsif edilmiştir ki bu uhuvvetten murad din veya vatan kardeşliğidir. Binaenaleyh bu

tavsıfde darı islâm içinde bulunan hür veya abid, erkek veya dişi, müslim veya muahid insanların hepsinin

kanları, canları hakkı hayatları kardeş gibi ma'sum ve muhterem bilinmek lâzım geleceğine ve bunların

birbirini katletmesi kardeşini katletmek gibi fena bir şey olduğuna işaret olmakla beraber aynı zamanda

veliyyi katili insanî, ahlâkî, içtimaî derin bir mana ile afve teşvik-u terhib için irad buyrulmuştur. «

اتَّبَاعُ بِالْمَعْرُوفِ » işbu manayı uhuvveti takdir ederek afvedecek olan veliyyi katle müsamaha

ve afvına ıvaz talebinde şiddet ibraz etmeyib, nihayet âdâti me'lûfe dairesinde ma'ruf veçhile diyet

mütalebe etmesini tavsiye ve « أَدَاءُ إِلَيْهِ بِأِحْسَانٍ » dahi afvolunan kâtili bu afvin ve bu takdiri

uhuvvetin kıymetini tanıyarak bilmukabele borcunu müşkilât çıkarmaksızın güzelce ve hasleti ihsan

dairesinde te'diyeye mecbur eylemektedir.

﴿تَخْفِيفٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ﴾ Afiv ve diyet hakkındaki bu hüküm ﴿ذَلِكَ﴾

rabbınızdan bir tahfif ve bir rahmettir. Binaen

Sh:»606

﴿فَمَنْ أَعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَلِكَ﴾ aleyh bundan sonra her kim bu hüküm ve bu emirlere riayet

etmiyerek haddini tecavüz eyler, kâtil olıyanı katleder, yahud katili afıvden veya diyeti aldıktan sonra

katledeyse ﴿فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ onun için azabı elim vardır. Dünyada kısas edilir, Ahirette

narı Cehenneme atılır. -Yani « كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ » nassından dahi müstefad olduğu

üzere katli nefiste asıl hak ve mucebi aslı kısastır. Kâtil bilmek lâzım gelir ki öldürdüğü insanın hür veya abid, erkek veya dişi kim olursa olsun o da kendi gibi bir can ve muhterem bir hakkı hayat sahibi bir binayı

ilâhî idi. Hem hakkullah ve hem hakkı abid olan bu muhterem ve ma'sum bir hakkı hayata tecavüz ve bu

binayı katledib yıkmak kanunı adl-ü muvazenenin muktezası olan «

وَجَزَا سَيِّئَةً سَيِّئَةً مِّثْلَهَا» hükmünce kendini de hakkı hayattan mahrum etmektir. Hakkı

hayata tecavüz hayatı hakka tecavüzdür. Bu ise tecavüzden masun bulunduğu için bunun ilk eseri

tecavüzün kendinde zuhur etmek lâzım gelir. Binaenaleyh katli nefsin bihakkın hükmi aslı kısasen katli

nefistir ve öldüren öldürülmeğe müstehaktır. Azimet üzere düşünülüşü zaman katli nefsin bundan başka

hükmi ve mucebi olmamak iktiza eder. Netekim ibtida Tevratda da yalnız kısas meşru kılınmış idi. Fakat aslı

hayat, sırf atıyye ilâhiye olduğu ve kısasta hakkı abidden başka bir de hakkı ilâhî bulunduğu cihetle cenabı

Allah Ümmeti Muhammede kısası yazarken bir tahfif ve rahmet olmak üzere afiv ve diyeti de meşru kılmış

ve bu afvi sahibi hak olan maktulün varisi ve halefi yedine vermiştir. Kısasa nazaran bu meşruiyetin katil

hakkında ne kadar bir tahfif ve rahmet olduğu şüpheden azadedir. Çünkü ondan kısası afvetmek, hakkı

hayatını iade ederek yeniden ihya eylemek demektir. Bu aynı zamanda veliyyi katil hakkında da bir tahfif ve

rahmettir. Zira her ne olursa olsun bir insan öldürmek

Sh:»607

her gönlün ve alelhusus ehli imanın arzu edeceği, seve seve yapacağı bir şey değildir. Ve kısas bizatihi düşünüldüğü zaman nefsinde ağır bir hükümdür. Maamafih alel'itlak afiv mecburiyeti de ekseriya bu taraf hakkında kısastan daha ağır bir teklif olur. Ve kısasın bir hakkı aslî olduğu bilinmedikçe afvin manası olmaz. Binaenaleyh ne Tevrat'ta olduğu gibi yalnız kısasta ve ne İncilde olduğu gibi yalnız avifde ısrar edilmiyerek icabı hal-ü maslahata göre ikisinden birinin tatbikına imkân bırakılmak için valiyi katîle bir hakkı hıyar verilmesi ve bundan başka afiv mukabili diyet ve saire gibi ma'ruf vechile bir ıvazı malî ahzine de mesağ gösterilmiş bulunması her iki taraf hakkında da bir tahfif ve aynı zamanda Dünyevi ve uhrevi bir çok menafii tazammun eden bir rahmeti ilâhiye olduğunda da şüphe yoktur. Afvin efdal ve evlâ olması kısasın mucibi aslî olmasına mani olmayacağı gibi bu babda veliyi katîle verilen hakkı hıyar dahi mucibi aslînin kısas ile diyet beyninde mütereddid vacibi muhayyer olmasını iktiza etmez. Çünkü evvelâ «

فَمَنْ عَفِيَ لَهُ « buyurulmuş, saniyen afiv « كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ

ta'kibiye ile irad edilmiş ve diyet bunun zımında gösterilmiş, salisen bunun bir tahfif-ü rahmet olduğu da

tezyil kılınmıştır. O halde kablel'afiv kısasa mukabil diyetin hukmi sübutü yoktur ve alel'itlak afveden varisin

Şafînin dediği gibi diyet talep etmeye hakkı kalmaz. Ancak afvetmiyen diğer varisler var ise onlar diyet

alabilirler. Kezalik diyet veya diğer bir ivaz mukabili afveden varis de bunu alâbilir. Hasılı kısas bir hakkı

aslî ve bir vecibei evveliye, afv ise bunun üzerine terettüb edebilecek bir fazilettir. Bu fazilet ya kâmil olarak

alel'itlak ve bilâ ivaz veyahud nakıs olarak diyet-ü ivaz mukabilinde yapılır. Bu suretle kısas vacibi aslî

olarak meşru olmasa idi afiv bir fazilet değil, katli nüfus cinayetini mubah bırakacak olan bir ihmal olurdu.

Daha doğrusu

Sh:»608

kısas meşru olmasa idi söylediğimiz veçhile afvin hiç bir ma'nası kalmazdı. Binaenaleyh Tevratdeki vecibei

kısas mer'iyül icra bulunmasa idi İncildeki afvin hiç bir ma'nası kalmazdı. Bu afvin katli nüfusu mubah

telâkki ettirecek bir saikai cinaiye halini almaması için hükmi İncilin hükmi Tevrat ile beraber mülâhaza

edilmek şartile meş'ru telâkki edilmesi lâzımgelir ki bu da afvin Nasaranın zannettiği gibi bir vecibe

olamayacağını isbat eder ve işte Kur'an bu hakikati tesbit ederek kısası maktul için bir hak ve umum için bir

vazifei asliye, afvi de veliyyi maktul için bir fazilet, « الْمَعْرُوفِ وَأَدَاءِ » kelimeleri altında ahzı

diyete de bir ruhsat olmak üzere teşri' etmiştir. Şu halde anlaşılır ki afiv ve diyetin bir tahfif, bir rahmet olabilmese kısasin vacibi aslî olarak bakayı meşruiyetine mütevakıftır. Binaenaleyh «madem ki afiv bir rahmet-ü fazilettir o halde kısasin büsbütün nesh-u refîle yalnız afvın vacib kılınması daha ziyade bir rahmet olurdu» gibi bir sual mümkün değildir. Ve böyle bir hatıra ile hükmi İncilin, hükmi Kur'andan daha ahlâkî olduğu zannedilmemelidir. Zira afvın ahlâkiyeti kısasin hakkı aslî olarak bakayı meşruiyetine mütevakıftır. Bunun için mahasini kısası beyan hakkında buyuruluyor ki:

Size kısas yazıldı 179.

﴿وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ﴾ ve sizin için kısasda

büyük bir hayat vardır, ey ulû'elbah, ey akıl sahipleri, -Binaenaleyh kısası adl-ü merhameti ilâhiyeye

yaraşmaz fena bir şey zannetmeyiniz de «فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ» vecizei baligasını düsturı aslî

taniyınız. Bunu böyle tanıdıktan sonra afvile amel ederseniz çok büyük bir fazilet olur. Aksi halde Arabın

yapdığı gibi haddi kısastan fazlaya tecavüzle mukabele bilkatil ve diğer işkence ve azab, nasıl bir zulüm ve

cinayet ise katli nefse karşı hükmi ilâhî yalnız afivdir demek dahi beşeriyetten hakkı hayatı selbedecek

büyük bir cinayet olur. Kısas hakkı

Sh:»609

hayatın ve ismeti nefsin muktezasıdır. Meşruiyeti kısasta zevil'ukul olan beşer için büyük bir hayat vardır. Ve afvin kıymeti buna müteferridir. Gerçi nefsi kısas izalei hayattır. Ve izalei hayatın aynı hayat olması tenakuz görünüyor. Lâkin aynı zamanda bigayrı hakkın izalei hayata karşı zıddı hayat olan kısasın meşruiyeti de hayatın ve hakkı hayatın en büyük müeyyidesidir. Evvelâ, bu hem katil olmak isteyen öldürürse, öldürülmeğe müstahak olacağını bilmiş olursa, ber muktazayı akıl katilden vaz geçer ve binaenaleyh hem kendisi ziyahat kalır, hem de karşısındaki. Saniyen, bunda bu ikisinden başka umumun hakkı hayatını da bir te'min vardır. Çünkü bu suretle katilin önüne geçilmesi bu ikisinden başka bunlarla uzaktan yakından alâkadar olması melhuz bulunan insanların dahi bakayı hayatına ve emniyetine bir zamandır. Zira bir katil, katil ile maktulün alâkadarları beyinde husumet ve fitneye ve bu da büyük muharebelere sebep olabilir. Erbabı ukul için bu katle mani olacak olan bihakkın kısasın meşruiyeti, bütün bu fitnelerin ve heyecanların önüne geçeceği için umumun hayatına sebep ve hakkı hayatına zaman olur. Bu faide ise bihakkın kısas suretile olmyan mütecevizane katillerde ve afvin mecburiyeti takdirinde mevcut değildir.

İşte kısasın meşruiyeti bu kadar mühim bir sebebi hayat olduğu gibi işbu «

فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ» vecizesi de belağatın derecatı kusvasına baliğ olmuş bir düsturı icaz-ü

i'cazdir. Bunun büyük bir cem'iyeti meaniyi son derece bir icaz bir ifade edivermiş olduğunda bülegayı Arab

ve ulemai Beyan ittifak etmişlerdir. Zira bundan evvel Arabın bu babda bazı vecizeleri vardı: ezcümle: «

قَتْلُ الْبَعْضِ أَحْيَاءَ لِلْجَمِيعِ = bazı katil cem'i ihyadır». Kezalik «

أَكْثَرُوا الْقَتْلَ لِيَقَلَّ الْقَتْلُ = katli çok yapınız ki katli azalsın» derlerdi ve bu gibi

veci-

Sh:»610

zeler miyanında en güzel saydıkları da şu idi: «الْقَتْلُ أَنْفَى لِلْقَتْلِ = katil, katli enfadır» yani

katli en ziyade nefyeden yine katildir. Halbuki «فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ» düsturının bundan dahi

bilvücuha efsah-u eblağ olduğu zahir ve müttefekun aleyhtir: Evvelâ, hepsinden daha muhtasardır. Saniyen,

tekrardan azadedir. Salisen bunda tıbak denilen bedî san'atı tezaad, kısas ve hayat kelimeleriyle en güzel

bir tarzı ma'kulda tatbik edilmiş olduğu halde obirleri zahiren gayri ma'kul bir tenakuzı muhal suretindedir.

Katlin nefyi katle, kesreti katlin kiletli katle sebep gösterilmesi zahiri itibariyle bir şey'i nefsinin intifasına

sebeb göstermek demektir ki bunda bazı zevklere nazaran bir şi'riyyet olsa bile hiç bir hikmet yoktur.

Rabian, kısas katilden minvechin eam ve minvechin ahastrır. Eamdır: Zira cerhlere dahi şamildir. Ehastrır:

Zira her katle kısas denilmez ve katillerin her nev'i katle mani olmaz, bil'akis mütecavizane katiller, fitneyi

teşdid ederek herc-ü merce sebeb olur. O halde « الْقَتْلُ » lâmi ahd ile katlin bir nev'ine yani kısasa

tahsis edilmedikçe vecize sahih olmaz. Bu surette ise kısasın curuh kısmı haric kalır. Binaenaleyh «

فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ» bu noktai nazardan üç veçhile eblâğdır. Çünkü her vechile sahihtir,

sarihtir, eşmeldir. Hamisen nefi bir gayei menfiye, hayat ise müsbet bir gayei matlubedir ve nefyi katil husuli

hayatı tazammun ettiğinden dolayı bitteb'a maksud olur. Binaenaleyh ayet maksudı aslı olan gayei

müsbeteye delâlet ve ona tevcihi nazar ettiği için pek yüksektir. Sadisen, «hayatün» nekire olarak irad

edilmiş bulunduğu için tenvini ta'zim ile hayatın bir nev'i azimine, ya'ni hayatı ammeye ve hayatı Ahireye ve

hakkı hayatın azametine işareti muhtevidir. Obirleri ise pek ilmî olan bu sirri hukukî ve dinîden mahrumdur.

İşte daha bunlar gibi bir çok vüçuh ile işbu vecizei Kur'anîyenin diğerlerine rüçhanı ve bu kadar şümüli

meani ile haddi i'cazdaki iycazı

Sh:»611

bülgayı Arabı teshir eden esbabdan biri olmuştur ve meşruiyeti kısasın mehasını mintarfillâh bu düstur ile

beyan buyurulmuştur.

İşte böyle mutazammın olduğu makasid ve mahasini hayatiye itibariyle pek mühim olan kısas size farz

kılınmıştır ki ﴿لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ korunabilesiniz, katilden, kısası ihmal veya sui isti'malden

sakinib hayatınızı ve hakkı hayatınızı muhafaza edebilesiniz ve bu hayatta mesaviden ittika ile de hayati

Ahire de naili felâl olasınız.

Şimdi ahkâmı katil münasebetile alel'itlak herkesin başına gelmesi mukadder olan mevt zamanındaki

vazaifi diniyeden olmak üzere şunu da biliniz ki:

﴿١٨٠﴾ كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا
الْوَصِيَّةَ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ
﴿١٨١﴾ فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَأَنَّمَا آثَمَهُ عَلَى الَّذِينَ
يَبْدِلُونَهُ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٨٢﴾ فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ
جَنَفًا أَوْ أَثِمًا فَاصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا آثَمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ

رَحِيمٌ ﴿١٨٣﴾

Meali Şerif

Birinize ölüm geldiği vakit bir hayır -bir mal- bırakacaksa, babası ve anası ve en yakın akrabası için

meşru'

Sh:»612

bir surette vasiyyet etmek müttelikler üzerine icrası vacib bir hak olarak üzerinize yazıldı 180 imdi her kim

bunu duyduktan sonra onu değiştirirse her halde vebali sırf o değiştirenlerin boyunadır şüphe yok ki Allah

işidir bilir 181 her kim de vasiyyet edenin bir hata etmesinden veya bir günaha girmesinden endişe eder ve

tarafeynin aralarını düzeltirse ona vebal yoktur, şüphesiz Allah gafur, rahîmdir 182

Ey mü'minler 180. ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ﴾ her hangi

birinize ölüm hazır olduğu, yani yaklaşmış emarelerini gösterdiği demde, marazı mevt hengâmında

﴿إِنْ تَرَكَ خَيْرًا﴾ eğer bir hayır terk ederse: badelmevt mal bırakacak, hattâ çok bir mal

bırakacak olursa ﴿الْوَصِيَّةَ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ﴾ ebeveyni ve

yakın akrabası için ma'ruf veçhile, yani ifrat-u tefrittan, tevahhuş ve inkisarı mucib cevirden âri, adalet

dairesinde vasiyyet yapmak üzerinize yazıldı. Bunun tenfiz-ü icrası ﴿حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ﴾

müttekiler üzerine hakkan vacib oldu.»

VASIYYET, lûgaten: masdar yani isâ ve tavsiye manasına bir isimdir. Sonra «مُوصَىٰ بِهِ»

manasına isim olmuştur. İsâ ve tavsiye lûgaten bir kimsenin hayatı veya mematı ile gayubeti halinde

diğerlerinden bir şey yapmasını taleb eylemektir ki türkce ismarlamak ta'bir olunur. Şer'an isâ (لِفُلَانٍ)

gibi «إِلَىٰ» ile veya (إِلَىٰ فُلَانٍ) gibi «إِلَىٰ» ile istimaline göre iki manaya gelir. Lâm ile

istimalinde öldükten sonra malına başkasını malik kılmak, ilâ ile nın masalihinde tasarrufu başkasına tefviz

eylemek» manasınadır. Bu âyette ise «لَام» ile istimal edilmiş olduğundan birinci manayadır. Sonra bu

âyetteki «خَيْرًا» mal manasına olduğu müttefekun'aleyhtir. Zira lûgaten hayır «intifa olunan her hangi

bir şey» demektir. Mal da böyledir. Kur'anda «لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيْهِ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ» nazmı

mecidinde

olduğu gibi hayrın bilhassa malda istimali de vardır. Burada da böyle olduğunda rivayetler ittifak etmiştir.

Ancak burada hayır denilen mal aza çoğa şamil alel'itlak malmıdır yoksa mali kesir midir? Bunda ihtilâf

edilmiştir. Zührîden rivayet olunduğu üzere mutlak diyenler çoktur. Fakat Hazreti Aliden rivayet olunuyor ki

müşarünileyh bir gün azadlı bir kölesinin marazı mevîinde yanına gitmiş idi, altı yüz veya yedi yüz dirhem

malı varmış «vasıyyet etmeyeyim mi» diye sormuş. Hazreti Ali «hayır, Allah tealâ « **انْ تَرَكَ خَيْرًا**

» buyurmuştur, senin ise çok malın yoktur» demiştir. Kezalik Hazreti Aliden mervidir ki «dört bin dirhem ve

madunu nafakadır» demiş. İbni Abbas Hazretleri «sekiz yüz dirhemde vasıyyet yoktur» demiş. Hazreti Aişe

radiyallahü anha dahi vasıyyet etmek isteyen ve çocuğu var, malı da az diye ehli tarafından menolunan bir

kadın hakkında «kaç çocuğu ve ne kadar malı var» diye sormuş, «dört çocuğu ve üç bin dirhem malı var»

demişler, bunun üzerine «bu malda fazlalık yok» demiştir ki bunlar hayrın mali kesir manasına olduğuna

delâlet etmektedirler. Filvaki böyle olmasa idi « **انْ تَرَكَ خَيْرًا** » şartı pek müfid olmazdı. Zira bir

ekmek veya setri avret edecek bir bez parçası olsun, mali kalil terk etmeden çıırçiplak ölen insan yok

denecek kadar enderdir. Böyle hayır, ma'ruf gibi takdire, re'y-ü ictihada mütevakkıf olan bazı şartlardan

dolayı bu vasıyyetin vacib değil, mendub olduğuna kail olanlar dahi bulunmuş ise de doğru değildir, zira «

كُتِبَ، عَلَيْكُمْ، حَقًّا، عَلَى » kelimelerinden her biri vücube daldır, Binaenaleyh mal

sahiblerinin ebeveyn ve akrebînine vechi ma'ruf ile sureti lâikada bir vasıyyeti maliye yapması bir farizai

diniye olarak teşri' kılınmış idi. Bu vücutun menat-ü hikmeti ise vilâdet ve karabet, daha doğrusu akrebiyyet hakkı ve camiai karabetin kuvvet ve derecesine göre halelden vikayesi olduğu da lâmin ma'nasından anlaşılmalıdır. Ancak bu hakkın ma'ruf veçhile ta'yini mıkdarı vefat edecek kimsenin re'yine ve vasiyyetine

Sh:»614

birakılmış idi. Bil'ahara surei Nisada gelecek olan miras âyetleri ile Cenabı Allah bu hakkın mıkdarlarını bizzat ta'yin etmiş ve kullarını son nefesde buna ait re'yi vasiyyet mecburiyyet-ü mes'uliyetinden ve akrıba arasında bu yüzden zuhurı melhuz inkisar tehlikesinden kurtarmıştır. Bu suretle burada vücutu müekkeden gösterilen hakkı karabet ve vilâdet daha ziyade takviye edilmiş ve fakat varis olacak akrıba hakkında vasiyyet neshedilmiştir. Bunun için aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz hacetülveda' senesindeki

hutbesinde «

أَلَا إِنَّ اللَّهَ أَعْطَى كُلَّ ذِي حَقٍّ حَقَّهُ فَلَا وَصِيَّةَ لِي وَارِثٍ

=muhakkak biliniz ki Allah tealâ her hak sahibine hakkını verdi, badema varise vasiyyet yoktur»

buyurmuştur ki bu hadîsi şerif Ümmette meşhur ve müstefiz olduğundan dolayı mütevatir hükmündedir. Ve

ümme't bunu ittifa'k ile telâkki bîlkabul ederek ma'mulünbîh tutmuştur. Kezalîk aleyhissalâtü vesselâm

Efendimiz « لَا يَجُوزُ لَوَارِثٍ وَصِيَّةٌ إِلَّا أَنْ يُجِيزَهَا الْوَرَثَةُ =varise

vasiyyet caiz olmaz meğer ki sair verese icazet versin» buyurmuştur ki « أَحْكَامُ الْقُرْآنِ » da

beyan olunduğ'u üzere bu hadîsi de sahabeden bir cemaat rivayet eylemiştir. Binaenaleyh varise vasiyyet

miras âyetlerinin işareti veya bu hadîslerin ibaresi ile mensuh olmuştur. Acaba varis olmiyan diğ'er akrîba

hakkında vazifei vasiyyet el'an baki değ'il midir? Yani bu âyetteki vücubı vasiyyet hükmi külliyyen mi

mensuhtur, yoksa kısmen mi? Ancak bu noktada selefin ihtilâfı vardır. Ekseri müfessirîn ve fukahayı

mu'teberîne göre baki değ'ildir. Nesih umumîdir. Seleften bazı müfessirîn ve fukahaya göre ise vücubı

vasiyyet varis olan akrîba hakkında mensuh, olmiyan akrîba hakkında bakidir. Nesih, küllî değ'il cüz'îdir.

Hasanî Basrî, Mesruk, Tavus, Dahhâk, Müslim İbni Yesar, Alâ ibni Ziyad Hazaratı buna kâildirler. İbni

Abbas Hazretlerinden de biri ekseriyetle, biri akalliyetle beraber olduğ'una dair iki rivayet vardır. Hattâ

müfessiri şehir dahhâk demiştir ki « akrîbasına vasiyyet etmeden vefat eden kimse amelini ma'siyet ile

hatmeylemiş olur»,

Tavus dahi «bir kimse akrabasını bırakıp da ecanibe vasiyyet ederse, ecanibden nez'olunur akrabasına

reddedilir» demiştir. Bunların iki delili vardır: evvelâ, bu âyet alel'umum akrabaya vasiyyetin vücubuna

daldır. Varis olan akrıba hakkında miras âyetleri veya « لَا وَصِيَّةَ لِرِثٍ » hadîsi veya icma' ile

bu vücub metrukülamel ise de gayri varis akrıba hakkında bir delili nasih yoktur. Binaenaleyh «

الْأَقْرَبِينَ » lâfzı ammi tahtında gayri varis akrabaya vasiyyet vazifesi gayri mensuh olarak bakidir.

Saniyen, bir hadîsi nebevîde «

مَا حَقُّ أَمْرِي مُسْلِمٍ لَهُ مَالٌ أَنْ يَبِيتَ لَيْلَتَيْنِ إِلَّا وَوَصِيَّتَهُ
مَكْتُوبَةً عِنْدَهُ

=malı bulunan müslimin vasiyyeti yazılmış olarak yanında bulunmadıkça bir iki gece

yatması caiz değildir» buyurulmuştur. Ecanibe vasiyyet vacib olmadığı mücmaunaleyh bulunduğundan bu

Cumhurun istidlâline gelince: bu da müteaddiddir. Evvelâ, burada « الْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ »

» buyrulduğu gibi miras âyetlerinin başında da «

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ
مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرًا نَصِيبًا

مَفْرُوضًا » buyurulmuştur. Valideyn ve akrabân unvanı her ikisinde müsavidir ve bunların az veya çok

terikeden farz birer nasıbleri bulunduğu iptida icmalen gösterilmiş, saniyen tafsilâta ta'yin edilmiştir.

Binaenaleyh vücutu vasiyyet âyetinin müteallâkı olan valideyn ve akrabân aynı mefhum ve mütenavel ile

zikredilmiş ve farz ve farıza ziyade ve noksanı kabul etmiyeceğinden hak, vasiyyetten mirasa tebdil

edilmiştir ki bu bir neshi külliyi natıktır. Ba'dehu tafsilâtı irsiyye bunu beyandır. Saniyen vasiyyeti icab eden

hakkı karabeti miras âyetleri ta'yin etmiştir. Bununla mirasta dahil olmıyan uzak akrabânın sahibi

hakkolmadığı da tebeyyün eylemiştir. O halde işbu vücutu vasiyyet âyetinin varislerden başkasına tenavülü

yoktur ki varise vasiyyetin neshından sonra baki kalsın. Tabiri

Sh:»616

âharle « الْأَقْرَبِينَ » ismi tafdilî izafî bir mana ifade ederek en yakın akrabayı gösterir. Miras da bunlar

hakkındadır. Binaenaleyh uzak akrabânın esasen vücutu vasiyyette duhulü müselleme değildir ki neshı

cüz'îye bir vecih kalsın. Salisen akrabân, akrıba demek olduğuna göre miras âyetlerinde «

« مَنْ بَعْدَ وَصِيَّةٍ يُوصَىٰ بِهَا أَوْ دِينَ » buyurulmuştur. Ve bu vasiyyet nekire

olduğundan dolayı bundan murad burada vacib olan « الْوَصِيَّةُ » tir denemez. Binaenaleyh şer'an

vasiyyet bulunmıyabilir ve bir vasiyyet bulunmadığı takdirde bütün terike varislerin hakkı meşruu olacaktır.

Bu ise bilişare diğerlerinin bir hakkı bulunmadığını ve binaenaleyh bunlar hakkında da vasiyyetin vacib olmadığını bil'istilzam ifade eder. Bunu Fahrüddini razî kıyas olmak üzere nakletmiş ise de bu bir kıyas değil, işareti nastır. Ve işareti nas dahi neshî ifade eder. Ve bu vecih hepsinden evceddir deniliyor. O halde varis olmiyan akrabaya vasiyyet, ecanibe vasiyyet ahkâmına tabi olarak caiz ve sülûsten mu'teber olur da vacib olmaz. Rabian zikrolunan hadîsi şerif dahi bu âyet gibi ahkâmı mirastan evvel varid olmuştur, vücudu mensuhtur. Maamafih bu ihtilâftan şu neticeye vasıl oluruz ki gayri varis akrabaya vasiyyet lâakal mendubdur. Müfessirîn içinde yalnız Ebumüslimi Isfahanî icmaa muhalefet ederek bu âyetteki vücubî vasiyyet hükmünün mensuh olmadığına kail olmuş ve demiştir ki bu âyet miras âyetlerine bizzarure muhalif değildir. Evvelâ bu vasiyyetin ma'nası başka değil valideyn ve akrabân hakkında «

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ

Ve yahud valideyn ve akrabâne vasiyyeti ilâhiye olan hissei irsiyeleri kemalile noksansız olarak verilmek ya'ni terikeden mal kaçırılmamak hususunu vasiyyet etmesi muhtazıra farz kılınmış demek olur. Saniyen, miras ile vasiyyetin em'inde münafat yoktur. Miras atıyyei ilâhiye, vasiyyet de atıyyei muhtazar olur, vâris de iki âyet hük-

münce bunların ikisini de alabilir. Salisen, münafat bulunduğu farz edildiği âyeti miras bunu nâsîh değıl muhassıs yapılmak mümkündür. Zira bu âyet akrabaya vasiyyeti vacib kılıyor, sonra âyeti miras vâris olan akrabayı ihrac eder varis olmiyan kariba da bu âyetin tahtında kalır. Çünkü ebeveynden varis olanlar bulunduğu gibi, ihtilâfi din, ırk, katil gibi esbabı mania dolayisile varis olmiyanlar da bulunabilir. Akribanın dahi eshabı feraızdan oldukları halde işbu esbabı maniadan dolayı varis olmiyanları bulunabileceğı gibi bazı ahvalde sabit ve bazı ahvalde kendisinden evvel ve akdem bulunduğu zaman sakıt olanları ve keزالik zevil'erham gibi ferizadan alel'itlak sakıt olanları da vardır. Binaenaleyh bunlardan varis olanlara vasiyyet caiz olmazsa da varis olmiyanlara silei rahim için vasiyyet vacib olur. Filvaki Allah tealâ «

﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ﴾ . ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَايَ ذِي الْقُرْبَى﴾

de etmiştir.

İşte Ebumüslim mezhebinin takriri budur. Ve bu üç veçhle neshı inkâr etmiştir. Görülüyor ki bu zat en nihayet kısmen nesha kail olan akalliyyet mezhebini müdafaa etmiş ve fakat buna nesih demeyib tahsis ta'bir eylemiştir. Halbuki tahsis tarihen mukarin veya tarihleri meçhul olmakla mukarenete mahmul olan iki

delil beyinde mülâhaza olunur. Miras âyetlerinin nüzulü ise bu âyetten muahhar olduğu bil'ittifak

ma'lûmdur. Bu surette ise tahsis değil, mukarrer olan bir hükmün kısmen neshi tahakkuk etmiş olur ki

akalliyet mezhebidir. İkinci vechinde sübutı miras ile sübutı vasiyyet beyinde münafat yoktur cemi'leri

mümkündür demesi de alel'itlak doğru değildir. İrs hakkında «

﴿نَصِيبًا مَّفْرُوضًا﴾ • ﴿فَرِيضَةً﴾ » buyurulmuş olması ziyade ve noksanı kat'iyetle

mani' olduğundan yalnız vücutbı miras, vücutbı vasiyyette münafidir. Bunun için «

لَا وَصِيَّةَ لَوَارِثٍ » buyurulmuştur. Sair veresenin icazeti şartıyla mukayyed olan cevazen

ictima' ise itlak halindeki

Sh:»618

münafata mani değildir. Bunun için kendisi de bunu farzetmeğe lüzüm görmüştür. Birinci vechine gelince

bu da bu âyetin miras âyetlerinden başka hükmü ve ma'nası yoktur demektir. Böyle demek bu âyeti

nesihten kurtararak i'mal etmek değil ihmal etmektir. Çünkü mevzuı münakaşa olan hüküm ve ma'nanın

külliyen neshinı i'tirafa müsavidir, Bu esbaba binaendir ki Ebu Müslim nihayet ekalliyet mezhebine rucua

mecbur olmuş ve ancak buna nesih demeyib -bigayri hakkın- tahsis demiştir. Ebu Müslimi buna sevkeden

saiki aslî « مَا نَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ » âyetinde sabit olan neshî siyak karinesiyle kütüb-ü şerayî

salıfeye kasr-u tahsis ile Kur'anda hükmü mensuh âyet bulunmadığını bir kaide külliyye halinde iddia etmiş

olmasıdır ki zamanımızda Mısır muharrirlerinden bazısının buna ittiba etmek istediğini gördüğümüzden

balâda bunun zahiri nassı inkâr demek olduğunu kaydetmiştik. Böyle bir fikir ilmi usulde mübeyyen olan

nas ile zahiri temyiz edememekten münbais bir taassub olur. « مَا نَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ » nazmı

ıtlakında zahir, masîka lehinde nâstır ve siyakı nas zahiri nassı tahsis ve takyid etmez. Buna kail olmak,

Kur'anda neshî inkâr etmek için « مَا نَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ » âyetinin ıtlakında bilâ sebep bir nesha kail

olmaktır ki taassub saikasıyla düşünölmüş bir tenakuzdan başka bir şey değildir. Müfessirînden ve eazımı

fukahai Hanfıyyeden cessas Ebu Bekri razî Hazretleri ahkâmı Kur'an nâm tefsirinde bu zat hakkında der ki

«ehli fıkıh olmiyan müteahhirînden bazısı şöyle bir züumda bulunmuştur ki: Peygamberimiz Muhammed

Mustafa sallallahü aleyhi vesellem şeriatinde nesih yoktur ve bunda nesih namiyle mezkûr olanların

hepsinden murad, Sebt tutmak ve Şark-u Garbe namaz kılmak gibi enbiyayı mütekaddimîn şeriatlarının

neshidir, çünkü Peygamberimiz ahırî enbiyadır ve şeriatî kıyamete kadar bakidir demiş bu züumde bulunan

bu adam belâgatten ve ilmi lûgatin çoğundan

nasibedar olmakla beraber bunun İlmî fıkıh ve Usulî fıkihtan hazzı yok idi, maamafih selimül'itikad idi, emri gayri zahir ve sui zannile gayri müttehem idi, lâkin ortaya böyle bir söz atmasında muvaffak olmamış, tevfikten dur olmuştur. Böyle bir söz bundan evvel kimseden sadır olmamış, bil'akis ümmetin selefi ve halefi Allahın din-ü şeriatinde bir hayli ahkâmın neshına akıl erdirmiş ve bize nakleylemiş ve bu babda irtiyaba düşmemiş ve neshın te'vilini tecviz de etmemişlerdir. Kur'anda âm ve has, muhkem ve müteşabih bulunduğunu nasıl şüpheden azade olarak kat'iyyen bilmiş, anlamış, bellemişlerse neshı de tıpkı öyle anlamış, bellemişlerdir. Binaenaleyh Kur'anda neshın vücudünü reddeden tıpkı Kur'anın âmm-ü hassını, muhkem-ü müteşabihini reddeden gibi olmuştur çünkü hepsinin vürudü ve nakli aynı tarzdadır. Bu adam ise mensuh ve nasih âyetlerde ve bunların ahkâmında ümmetin müttfekun aleyh akavilinden hariç bir takım şeyler irtikâb etmiş ve bununla beraber dermiyan ettiği ma'nalarda taassüfe düşmüş, tatsız tutsuz bir şeyler yapmıştır. Bunu, buna sevkeden ne idi bilmiyorum. Ancak ekseri zannım şudur ki bu adam bunu -ilmin şeraitinden olan cerayanı tarihisine- bu babdaki nükuli ulemaya kılletli ilminden ve selefin söylediği,

ümmetin naklettiği ma'lûmatı esasıyeyi bilmeksizin hemen rey'ini istimal edivermesinden naşi yapmış ve «

مَنْ قَالَ فِي الْقُرْآنِ بِرَأْيِهِ فَاصَابَ فَقَدْ أَخْطَأَ =Kur'anda sade reyile söz

söyliyen îsabet de etse hatâ etmiş olur» hâdîsi Nebevîsinin mazmuuna masadak olmuştur. Allah mağfiret

eyliye. Vücuhi nesih hakkındaki tafsilât için de Usuli fıkıhdeki kitabımıza müracaat oluna» ilâh... Alel'umum

Usuli fıkıh kitaplarında ve tefsirlerde görüldüğü üzere evvel-ü ahır ulemai islâm içinde bu suretle neshi

inkâr eden Ebu Müslimi Isfehanîden başka bir kimse yoktur. Bunun re'yine göre de mirası hesaba katmadan

yalnız

Sh:»620

bu âyet ile amele imkân yoktur. Hasılı, bidayeti islâmda bu âyet mucebince ya miras hiç yoktu da evlâd da

dahil olduğu halde valideyn ve akrabaya bervechi ma'ruf bir vasiyyet farz kılınmış idi veyahud miras yalnız

evlâda münhasırdı evlâddan maada valideyn ve akrabaya bervechi ma'ruf bir vasiyyet farz kılınmış idi ki bu

surette valideyn gibi evlâd dahi, akrabân mefhumunda dahil değildir. Uruf da böyledir. Balâda Hazreti Ali ve

Hazreti Aişeden mervi olan kelâmlar dahi bunu te'yid eylemektedir. Ve her halde evlâd ile gayri varis uzak

akrıbanın « **الْأَقْرَبِينَ** » mefhumu âmmında duhulleri kat'î değil meşkûk veya maznundur. Miras

âyetleri mucebince irsin evlâddan maadaya da teşmili ile bu âyette kat'î olan vücubı vasiyyet neshedilmiş

ve maamafih hakkı karabet daha ziyade tevsik olunmuştur. Ve bu âyette külliyyen mensuh olduğu beyan

edilen hüküm de yalnız bivechin vasiyyeti maliyyenin vücubuna ait bulunan ve bilibare sabit olan

hükümdür. İŖarât ve delâlatı sairesi ile kavaidi Usuliye dairesinde amel edilebilir. « خَيْرًا » kelimesi

bil'ibare « مَالٌ » ile müfesser olmakla beraber işaret veya delâletile daha vasi'dir. Dinde hukukî ibad ve

hukukî ilâhiyeye müteallık düyun-u emanat ve sair hukukun kazasına müteallık bazı vasiyyetlerin vacib

olduğu ahval ve eşhas da vardır. Ve bu cihetle bu âyet alel'itlak vasiyyetler hakkında bazı ahkamı fıkhiye

istinbatına me'haz da olmuştur.

Malûmdur ki vasiyyet bir iş, yapılan bir vasiyyeti tenfiz ve icra diğer bir iştir. Esası gerek vacib ve gerek

mendub veya mübah olsun bervechi ma'ruf yapılmış olan bir vasiyyeti meşruanın tenfizi musîden başka

diğer alâkadaran için bir vecibe teşkil eder « حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ » ile buna işaret de edilmiştir.

Binaenaleyh gerek vacib olsun, gerek gayri vacib olsun ma'ruf vechile bir vasiyyeti meşrua yapıldıktan

sonra onu ibtale değil tebdile bile kimsenin salâhiyeti yoktur. 181.

﴿فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ﴾ binaenaleyh vasîler-

Sh:»621

den veya şahidlerden veya hükkam ve saireden her kim onu, o vasiyyeti meşruayı bizzat işittikten veya

işitmiş gibi bildikten sonra tebdil-ü tağyir ederse ﴿فَانَّمَا اِثْمُهُ﴾ o tebdilin günah-ü vebali ancak

﴿عَلَى الَّذِينَ يَبَدِّلُونَهُ﴾ onu tebdil edenlerin boynunadır. Bunlar Allahın hükmüne karşı

gelmiş olurlar. ﴿اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ şüphesiz ki Allah semîdir, alîmdir. O vasiyyeti

işitmiştir. Onu tebdil edenleri ve bunların gizli açık kavillerini, fillerini bilir. Ona göre her birinin cezai

sezasını verir. -Vasiyyeti tebdil edenler hakkında bu suretle belîğ bir inzarı ilâhî vardır. Şu halde şahid

bulunması bile vası olan zatın bizzat musîden işittiği vasiyyeti meşruayı bilâ hükmin infaz etmesi caizdir.

Vasiyyi muhtarın vilâyeti hassası hâkimin vilâyeti ammesinden akvadır. Vasinin meyyitten işittiği diğer

hususatta da hüküm böyledir. Meselâ meyyit vasısı nezdinde bir şahsı muayyene borc ıkrar etmiş olsa o

vasının imkân bulunca bu borcu varisin, hâkimin ve sairinin ilm-ü icazeti lâhık olmaksızın kazaya salâhiyeti

vardır. Diyaneten bu ona bir vazife olur. Çünkü imkân varken terki vasiyyeti ba'dessema' tebdil demektir.

Maamafih beyyine yoksa böyle yapmak vası için bil'ahare kazaen zararı zâmanı mucib olabilir. Varisler

buna agâh olur ve meyyitin böyle bir vasiyyet ve ıkrarını inkâr ederlerse vasının ilmi mücerredî isbata kâfi

gelmez de talepleri üzerine ıkrarile ilzam ve zâmana mahkûm edilir. Bu gibi dekaik dolayisile vası olmak

diyaneten mühim, zor bir iştir. İşte evvelki âyetteki vücubı vasiyyet mensuh olmakla beraber bu âyette nesh

yoktur, vücubı tenfiz bakidir. Lâkin bu da meşru' olan vasiyyetler hakkındadır. Binaenaleyh meşru' olmanın

ve ma'rufu değil cevri mutazammın bulunan vasiyyetlerin infazı vacib değildir. O halde 182.

﴿فَمَنْ خَافَ مِنْ مَوْصٍ﴾ -Asımdan

Sh:»622

Şu'be, Hamza, Kisaî, Ya'kub, Halefî âşîr kıraatlerinde « واو » in fethi ve « صاد » in teşdidile « موص »

» müvessin. ﴿جَنَفًا أَوْ أَثِمًّا﴾ her kim ya'ni her hangi bir veli veya vası bir musînin hataen

veya amden haktan meylini, adl-ü ma'ruftan inhırafını bilir, meselâ vücutu vasiyyetin neshından mukaddem

yakın akrabasını bırakıp uzaklarına veya akrabasını bırakıp ecnebîlere vermek ve ba'dennesih varis

akrabasından bazısına irsinden fazla bir vasiyyet yapmak veya varisten mal kaçırmak gibi hılâfî hak bir

vasiyyet yapıldığına veya yapılacağına vakıf olur, hasılı bir fenalıktan korkar da

﴿فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ﴾ alâkadarların beyinlerini islah eder, cevri adle irca ile aradaki fenalığı

kaldırırsa böyle bir tebdilde ﴿فَلَا أَثِمَ عَلَيْهِ﴾ onun üzerine ism-ü vebal yoktur.- İbni Abbas

Hazretlerinden « الْأَضْرَارُ فِي الْوَصِيَّةِ مِنَ الْكِبَائِرِ =vasiyyette izarar kebairdendir»

hadîsi mevkuflu ve akıbinde « تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا » âyetinin kıraeti rivayet

edilmiştir. Kezalik Ebühüreyreden bir hadîsi Nebevîde «

إِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ سَبْعِينَ سَنَةً فَإِذَا أَوْصَى
خَافَ فِي وَصِيَّتِهِ فَيُخْتَمُ لَهُ بِشَرِّ عَمَلِهِ فَيَدْخُلُ النَّارَ وَإِنَّ

الرَّجُلَ لِيَعْمَلَ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ سَبْعِينَ سَنَةً فَيَعْدِلُ فِي وَصِيَّتِهِ
فَيُخْتَمَ لَهُ بِخَيْرِ عَمَلِهِ فَيَدْخُلُ الْجَنَّةَ» rivayet edilmiştir ki meali «bir adam yetmiş

sene ehli cennet ameli yapar, sonra vasiyyet ettiği zaman vasiyyetinde haksızlık eder de şer ameli ile

hatmolunur ve bu sebeble ateşe girer. Bir adam da yetmiş sene ehli nâr ameli yapar, sonra vasiyyetinde

adalet icra eder de hayr amelile hatmolunur, Cennete girer» demektir. Kezalik «

«مَنْ بَعْدَ وَصِيَّةٍ يُوصَىٰ بِهَا أَوْ دِينَ غَيْرِ مُضَارٍّ» âyetinde ızrarkârane

vasiyyet mu'teber tutulmamıştır. Binaenaleyh bunu tebdilde de günah yoktur

﴿إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ çünkü cenabı Allah gafur, rahimdir. Böyle bir maksadı hasen ile

tebdili vasiyyet ederek ıslahı beyn eden kimsenin bu tebdilden münbaıs günahını Allah mağfiret eyler, belki

sevab verir, evvelki

Sh:»623

tebdil ise böyle değildir.- Görülüyor ki cenabı Allah, o kimse bu vasiyyeti hakka reddile ıslahı beyn etsin

diye emretmiyor veya sevabdır demiyor da böyle yaparsa isim yoktur buyuruyor. Çünkü fi'li tebdil esasen

sevab cinsinden olmadığı ve bir de maksadı ıslah re'iy ve zannı galib üzere yapılabileceği için ancak bir

ruhsat olarak meşru kılınmıştır. Demek ki muvaffak olmadığı takdirde böyle bir müdahale dahi tehlikelidir.

İşte tenfizi vasiyyet bu kadar mühim ve maksadı hasen ile de olsa tebdili tehlikeden gayri salimdir. Ve bu

iki âyette hiç nesih yoktur. Şunu da ihtar edelim ki vakıflar mabadi mevte kaldıkları için bir manayı vasiyyeti

mutazammındırlar. Hattâ İmamı a'zam vakfi ancak vasiyyete tefri etmiştir. Bunun için « فَمَنْ بَدَّلَهُ »

âyetinin inzarı, lâzım olan vakıflara da şamildir. Bu sebeble vakfiyelerde bu âyetin derci mütearef

olmuştur. İstibdali evkaf ve şurutı evkaf mes'eleleri de « فَمَنْ خَافَ » âyetine müteferridir. Caiz

olanları sevab olarak değil, nihayet bir ruhsat olarak yapılabileceği unutulmamalıdır.

İmdi bu gibi ahkâmı şer'iyeye ve evamir-ü nevahii ilâhiyeye güzelce riayet edebilmek iyi bir terbiyeyi

nefsiyeye mütevakkıftır. Bu ise insanda sabır ve nefsi emmareyi zabt ile evamiri ilâhiyeye inkıyad

melekesini husule getirecek müessir bir ibadete, bir riyazatı ruhiye ve bedeniye ihtiyac gösterir. İşte

cenabı Allah da « كُلُوا وَاشْكُرُوا » emirleriyle başlayan ahkâmı şer'iyesini hayattan memata

kadar icmalen beyan ederken tam bu noktada mü'minlere yeni bir hayatı ruhiye nefhedecek olan sıyama

farz kılarak buyuruyor ki:

﴿ ۱۸۳ ﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ

عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٨٤﴾

Sh:»624

﴿١٨٤﴾ أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ
فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ
فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ
تَعْلَمُونَ ﴿١٨٤﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iman edenler! Üzerlerinize oruc yazıldı, netekim sizden evvelkilere yazılmıştı gerek ki

korunursunuz 183 Sayılı günler, içinizden hasta olan veya seferde bulunan ise diğer günlerden sayısınca,

ona dayanıp kalacaklar üzerine de fidye: bir miskin doyumu, her kim de hayırına fidyeyi artırırsa hakkında

daha hayırlıdır, bununla beraber oruc tutmanız sizin için daha hayırlıdır eğer bilerseniz 184

Oruc dinin a'zamı erkânından ve şer'i metnin en kuvvetli kanunlarından. Nefsi emmare bu mücahede ile tehzib olunur. Fenalığa olan hırslar bununla teskin edilir. Oruc a'mali kalb ve bütün gün me'kulât-ü meşrubat ve münakehat gibi şehvattan keffi nefisten mürekkeb mukaddes bir mücahededir. Hayatın lezzetini, iradenin kıymetini tattırır en güzel bir haslettir. Fakat nüfusı beşeriyeye tekâlifin en meşakkatlisi görünür. Bunun için hikmeti ilâhiyei rabbaniye alettedric evvelâ tekâlifin en hafifi olan selâtın, saniyen evsati olan zekâtın, salisen en zoru olan sıyamın teşriini ıktıza etmiş ve bu suretle mükellefine bir temrin yapılmıştır. Bunun için «

الْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ

» âyetinde mekâmı

Sh:»625

medihte dahi bu tertib gözedildiği gibi mebanii islâm hadîsinde de «şehadet, ikamei salât, itai zekât, savmi

Ramazan, hacci Beyt» diye bu terkiib gösterilmiştir.

Medineye hicreti Nebeviye bidayetinde tarafı nebevîden her ayda üç gün, bir de yevmi âşurada oruc

tutmak tatavvuan emrolunmuştu ki buna savmi evvel tabir olunur. Hicreti seniyeden bir buçuk sene sonra

tahvili Kibleyi müteakib aşri Şa'banda savmi Ramazan farz kılınmıştır. Bazıları bu âyetlerin ve bundaki

eyyamı ma'dudenin savmı evvel hakkında olduğuna ve bunun Ramazan âyetiyle tamamen mensuh

bulduğuna zahib olmuşlarsa da sahihi bu âyetler hep Ramazan orucu hakkında nazil olmuştur. Şöyle

ki:

183. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey iman ile mükellef bulunub da iman etmiş olanlar, ey

akıl-ü baliğ ehli iman

﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾

sizden evvelki Enbiyaya ve ümmetlerine yazıldığı gibi sizin üzerinize de sıyam yazıldı, ya'ni farz kılındı.

Binaenaleyh oruc külfeti sade size tahmil ediliyor zannedib de kocunmayınız. Oruc ötedenberi tatbik

edilegelen bir kanunı ilâhîdir. Buna beşeriyetin terbiye ve tehzib noktai nazarından büyük bir ihtiyacı ve

tatbikında hisabsız menafii vardır. -Lisanımızda oruc demek olan sıyam, savm; lûgaten nefsi meylettiği

şeylerden velevse bir söz olsun imsak etmek, ya'ni kendini tutmaktır. «

﴿أَنْ نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا﴾ bu ma'nayadır. Alelittlak imsak ma'nasına da gelir «

﴿حَيْلٌ صِيَامٌ وَحَيْلٌ غَيْرُ صَائِمَةٍ﴾ gibi. Bu babdaki âyetlerden ve ta'limi Nebevîden

anlaşıldığına göre şeriatte ma'nası ise, nefsin en büyük müşteheyatı olan ekl-ü şurb ve cima gibi muztarratı ma'huleden niyyete mukarin olarak bütün gün imsaktır. Haddi tammile ta'rif olunmak üzere: Ehliyetli bir insanın evveli sabahtan guruba kadar bâtin hükmünü haiz olan dahiline her hangi bir şeyi idlalden ve cima'-

Sh:»626

dan ibadet niyyetile nefsini imsak etmesi, ya'ni kendini tutmasıdır. Binaenaleyh ağzına veya burnuna bir şey giderse bozmez, lâkin dimağına ve dahili bedenine bir şey girerse bozar. Demek ki bedene şırınga, aşağıdan ihtikan dahi müfsiddir. Söz orucu bozmez. Lâkin mücahedei nefis için sükût, zikr-ü fikir mendub ve efdaldir. Niyyetsiz ve yalnız geceleyin imsake şer'an oruc denmez. Bu suretle sıyamı şer'f, sıyamı lûgavîden ehaştir. Burada ümemi salifeye teşbihten murad, aslı vücubda ve sıfati sıyamda veya adedde veya vakitte olmak muhtemeldir. Bir rivayete göre savmi Ramazan veyahud ayni mikdar Yehud ve Nasâraya da mektub imiş, Yehud bunu terketmiş ve senede bir gün oruc tutmağına başlamışlar ve bu gün Fir'avnin garkı günü olduğı züu'mında bulunmuşlardır. Halbuki bunda da yanılmışlardır, zira Fir'avnin garkı yevmi Aşurada vaki olmuş idi. Nasaraya gelince bunlar da Ramazanda oruc tutarlarmış, nihayet pek şiddetli bir sıcağına tesadüf

etmişler, bunun üzerine yaz ile kış beyninde mu'tedil, sabit bir mevsimin ta'yininde alimlerinin re'yi toplanarak bahara tahsis eylemişler ve bu tebdile kefarete olmak üzere de on gün daha zammetmişler kırka baliğ olmuş, sonra hükümdarları hastalanmış veyahud aralarında «ölet» vaki olmuş, bunun için de on gün daha zammetmişler, elliye iblâğ eylemişler. Daha sonraları keyfiyyetinde de ta'dilât yaptılar ki buna perhiz denilir. İşte burada bu tebdilâtta sarfı nazarla esas itibarile, sıfatı sıyamda veya adede veya vakitte olmak üzere üç noktai nazardan birile teşbih yapılmış ve bu kanunun kıdemi gösterilmiştir. Lakin bu teşbih mücmel olduğundan beyana mühtacdır ve bervechi âti peyderpey beyan olunacaktır.

İşte ey mü'minler size de oruç farz kılındı ﴿لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ ki korunabilesiniz. Oruç

sayesinde nefsinize ve şehvetleri-

Sh:»627

nize hâkim olmak melekesini istihsal ederek maasiden, tehlikelerden sakınıp mertebeyi takvaya irebilesiniz. -Zira oruç şehveti kırar, hevayı nefsanîyi mağlûb eder, azgınlıktan, fevahişten meneyler, lezaizi hasisei Dûnyeviyeyi, cah ve tefavuk da'valarını istihkar ettirir, hayatın lezzetini tattırır, kalbin Allaha

incizabını artırır, ona melekî bir zevk-ü safa bahşeyler. Çünkü «

الْمَرْءُ يَسْعَى لِغَارِيهِ بَطْنِهِ وَفَرْجِهِ = kişi iki deliği için koşar, karnı ve ferici» meseli

ma'rufu hükmünce insanları her derde sokan şehvetlerin esası batın ve ferc şehvetidir, insanın insanlığı da

bunlara hâkim olmasındadır. Oruc ise ilk evvel bu ikisini kırar, ta'dil eder. Onların ilcaatını ıztrardan ihtiyara

tahvil eyler. O suretle ki oruc tutmıyan insanlar, şehvetlerinin önünde bir oyuncak gibi yuvarlanıb

kıvrandıkları ve akl-ü iradelerine sahip olamıyarak gelişi güzel maasiye sürüklendikleri halde oruç tutanlar

bil'akis bunlara hâkim olur, kendini zaptetmesini ve nefisini de luzumuna göre kullanmasını bilir. Bunun için

aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz, nefisleri azgın olanlar hakkında «

فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ فَإِنَّ الصَّوْمَ لَهُ وَجَاءٌ = oruc tutsun: Çünkü orucun büyük bir hüsni

te'siri vardır.» Buyurmuştur. Oruç tutmıyan sabretmesini bilmez, ıktisadı nefsanîsini gözetemez, hele refah

içinde yaşıyanlar hiç oruç da tutmazlarsa bütün hürriyetlerini şehvetlerine kaptırırlar, şunun bunun ırz-ü

malına tecavüzden kendilerini alamazlar, haram halâl seçemezler, hattâ vicdanları da istemiye istemiye

rezaletlere atılırlar. Nihayet nefislerine de zülmederler, kendilerini de akl-ü vicdan, din-ü iman hılâfına telef

eylerler:

Kimi vicdana dokundu kimi cism-ü cana

Zevk namına ne yaptımsa peşiman oldum

diyerek inlerler giderler. Böyle esiri şehvet olanlar, o kadar sabırsız ve o kadar aç gözlü olurlar ki bir gün aç

kalmakla hemen ölüvereceğiz zannederler ve bu zannile orucu muzır imiş gibi telâkki ederler. Halbuki

oruç

Sh:»628

gerek ferdî ve gerek ictimâî noktai nazardan büyük bir terbiyei ruhiyeyi haiz olduğu gibi aynı zamanda

mî'denin ve bedeninin istirahatı ile sıhhî ve tıbbî bir takım fevaidi cismaniyeyi müstelzim bir riyazati

bedeniyeyi de mütezammındır. Oruç « **وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ**

» âyetinde işaret buyurulan cûi yesirden bir hissedir ki bu sayede uzun uzadıya Ahiret açıklıklarının önüne

geçilecek ve büyük sabır müjdelerine irişilecektir. Tarihi beşerde öyle zamanlar olur ki günlerce açlığa

tahammülü i'tiyad ettirebilecek bir terbiyei bedeniyenin levazımı hayatiyeden birisi olduğu takdir olunur.

Ezcümle büyük muharebe devirlerinde böyle bir idmanın lüzumu daima hissedilegelmiştir. Bu noktai

nazardan « الصَّوْمُ جَنَّةٌ مِنَ النَّارِ » = oruç ateşten koruyan bir kalkandır» hadîsi şerifi varid

olmuştur. Orucun bu veçhile bedene mukavemet, metanet, iktisadı nefsanî bahşeden bir takım fevaidi

cismaniye ve ruhaniyesi, hayatın ve insanlığın tadını tattıran ve fukaranın ahvalini hissettiren ictimâî ve

ahlâkî menafî hasenesi bulunmakla beraber bunların hepsi birer faide olub illet ve hikmeti vücub

değildirler. Orucun asıl hikmeti vücubı emri ilâhîye inkiyad ile zevkı ubudiyeti tatmak ve ruhi âsârı riyadan

tathir ederek kuvvet-ü ihlâsı artırmak ve kendini bizzat vikaye ilâhîyeye tevdi' etmek için mücahedei

nefseylemektir. Netekim Cenabı Allah bir hadîsi kudsîde « الصَّوْمُ لِي وَأَنَا أَجْزِي بِهِ =

oruç benim içindir ve onun mükâfatını ancak ben veririm» buyurmuştur. Bu suretle « لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ »

» nazmı mecîdi sıyamın hikem-ü menafimi fevaid-ü mesalihini, illet-ü makasidini bütün şümulile ifade eden

bir beyanı ilâhîdir ki hepsini, maddî manevî dinî ve dünyevî mekasıda şamil olan hasleti ittikada icmal

etmiştir.

İşte güç gibi görünecek olan oruç bu kadar güzel bir ibadettir. Hem bu her zaman değil ve çok bir

müddet de değildir. Size farz kılınan sıyam 184. ﴿ أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ ۗ ﴾

sayılı

günlerdedir. Yani senenin günlerine nazaran az ve mahdud günlerdedir. Hem de sizin sıhhatinizi ihlâl

etmiyecek ve takatlarınızı süketmiyecek bir veçhile ma'zeretlerinizi de gözeterek meşru kılınmıştır.

﴿فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا﴾ imdi bu günlerde sizden her hanginiz oruçtan zarar göreceğ

derecede hasta olur ﴿أَوْ عَلَى سَفَرٍ﴾ yahud bir sefer üzerinde bulunursa bunların farzı

﴿فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ﴾ diğerk günlerden yani iyi olduğu ve seferden geldiği günlerden aynı

mikdardır. -Bu suretle marıza veya müsafire eda farz değil, yemeğe ruhsat vardır. Bunlar yerlerse ifakat

bulduktan veya ikamet ettikten sonra kaza ederler. Vücubı eda, ifakat ve ikamet üzerine terettüb eyler.

SEFER esasen, keşif ma'nasını mutazammındır. Bunun için isfar, yüzünü açmak ve parlamak ma'nasınadır.

Uzak bir yere gitmek de yolcunun her türlü ahval ve ahlâkını meydana çıkardığı için sefer tesmiye edilmiştir.

Bu ise bir gün iki gün gibi az bir zamanda tebeyyün edemez ve filvaki âdeten de mesafei karibeye sefer

ittlak edilmez, ancak üç günlük yolun şer'an seferi sahih olduğunda da ittifak edilmiştir ve her gün için

mu'tedil yürüyüş ile altı saatlik mesafe mikyas ittihaz olunmuştur. Binaenaleyh bunun madununda sefer

ismi katiyetle sabit değildir. Merakibi berriye ve bahriye gibi vasita ile gidenler için de âdete umumî ve

mutavassıt olan vesaitin tabiî ve âdî seyri mikyastır. Fevkal'âde seri' veya fevkal'âde batı olan hususî

vasitalara itibar yoktur, çünkü hükm-ü hikmet fertte değil cinste itibar olunur. Bunun için karada yaya veya kârban yürüyüşü, ve denizde de mu'tedil rüzgârla gemi yürüyüşü mıkyaş olmuştur. Bu sebeble ahiren şimendüfer ve vapur sür'atleri de fevkal'ade vesait kabilinden addedilmişti. Filvaki eski atlar ve bu günkü tayyareler gibi bunların fevkal'ade vesaitten olduğu zamanlar olmuştur. Lâkin zamanımızda bir çok

Sh:»630

yerlerde bunlar taammüm ve takarrür ederek umum için vasaiti mu'tade halini kesbetmiş ve diğerlerine galabe eylemiş olduğunda da şübhe yoktur. O halde yelken gemisi yerine vapurla, kara vasitaları yerine şimendüferle sefer, galib ve mu'tad olan mevaki için bunların mıkyaş ittihaz edilmeleri nassın sefer hakkındaki ma'nasına evfak olduğu zahirdir. Binaenaleyh şimendüferle veya vapurla yolculuk yapanların on sekiz saatini vapur veya şimendüferin seyri vasat ve mu'tedilile hisab eylemek icab edecektir. Bunlar nassın ma'nası tebeddül etmeksizin ihtilafı ezman ile tebeddül eden ahkâmdan olduğu inkâr edilemez. Çünkü hükmi nas « سفر » kelimesindeki ma'nayı mutad üzerine mübtenidir. Şüphe yok ki asıl mes'ul yolcunun kendisidir, onun kendi ma'zeretinin derecesini kendisi takdir etmek lâzımgelir. İraei mıkyaş ise

şer'in ona bir teshilidir. Şimendüfer ve vapurun vesaiti mu'tade halini iktisab etmiş olduğunu inkâr etmek ise bunları ve zamanını bilmemektir. Meselâ Eskişehir ile İstanbul arasında gelip giden şimendüfer yolcularile diğer yolcular mukayese edilirse şimendüferin ne kadar ağırlık ve mu'tad olduğu tebeyyün eder. Fakat tayyare ve otomobil böyle değildir. Otomobil elyevm, zamanı sabıkın koşan atları mesabesinde. Tayyare de henüz vesaiti umumiyeden değildir. Maamafih bunun denizdeki eski gemiler gibi heva tarıkında yegâne bir vasıtai mu'tebere addedilmesi de kıyas ve ihtiyata muvafıktır. Bunlarla beraber şimendüfer ve vapur mutad olan yerlerde de yaya ve yelken ile giden yolcunun hali kemafissabık itibardan ıskat edilemez. Çünkü bunlar bir kerre şer'in itibar ettiği muhakkak olan tabiî ve âdî mikyaslardandır. Obirlerinin bihükmil'âde ma'nayı lûgatte (bilgalebe) bunlara ilhakı bunların asaletini ibtal edemeyecektir.

Merîz ve müsafir gibi muvakkat ma'zurlar böyle, daimî olan ikincisine gelince:

﴿وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ﴾ gerek edaen ve

Sh:»631

gerek kazaen sıyama zor dayanabilen orucu güçsüzen ya'ni oruç takatlerini tüketecek olanlar, meselâ pek

ihyiarlamış veya ifakâtî ümitsiz bir marazî müzmine müptelâ olmuş bulunanlar üzerinde ﴿فِدْيَةٌ﴾

yedikleri her oruç yerine bir fidiye yani ﴿طَعَامُ مَسْكِينٍ﴾ bir miskin taamı farzdır. -Nafi' ve Ebu

Ca'fer kıraetlerinde ve İbni Âmirden İbni Zekvan rivayetinde taama izafetle « فِدْيَةٌ » tenvinsiz ve «

طَعَامُ » meksur okunur. İzafeti beyaniyyei lâmiyye ile bir miskin taamı fidiye demek olur. Yine Nafi' ve İbni

Âmir ve Ebu Ca'fer kıraetlerinde cemi' sığasile mesakîn okunur ki mesakîn taamı fidiye demektir. Evvelkinde

her orucun fidyesi, ikincide mecmuunun fidyesi anlaşılır. Bir miskin taamı şer'en sa' denilen ölçek ile

buğdaydan yarım ölçek arpa, hurma, kuru üzüm ve saireden bir ölçektir. Bir sa' dirhemi şer'î ile bin seksen

dirhemdir. Dirhemi şer'î onu yedi miskal gelen ve vezni sebi' denilen dirhemdir ki bizim şimdiki

dirhemlerimizden iki kırat kadar küçüktür. Binaenaleyh yarım sa' buğday on altı kıratlık dirhemi örfî ile bir

okka yetmiş iki buçuk dirhem demektir, demek ki şer'iati islâmîye nazarında en fakir bir kimsenin iki öğün

itibarile bir günlük yemeği budur. Bu mikdar sadakai fitr ve sair bütün keffaratta esastır. Ancak bu hesab

sadakai fitr gibi fakirin yedine aynen veya kıymeten temlik takdirindedir. Çağırıp bil'fiil ibaha ile it'am

edilmek istenildiği zaman bir fakirin iki öğünde doyabildiği kadar yemesi mu'tebardır ki insanına göre daha

az veya daha çok olabilir. Bu fidyede ise ibaha caizdir. Fidiye bir şey'in makamına kaim olmak üzere verilen

bedel demektir. Bu kelime ve ma'nasındaki bedeliyyet olmasa idi bu taamı miskinın sadakai fitr olması

tebadür ederdi. Lâkin fidiye kelimesi bunun fidyeden başka ve oruç yerine verilecek bir bedel olduğuna ve

orucun asaletine delâlet etmektedir. « على » harfi de vücub ifade eder. Demek burada

oruç

Sh:»632

asıl ve fıdye onun taazzürü takdirinde vacib bir bedelidir. Ya'ni marîz ve müsafirin eyyamı uharde kazası

gibi kaza ma'hasında bir bedeldir. Maamafih bunun asıl vücubda bir ruhsat olması ve binaenaleyh savm

evlâ olmak üzere bir vücubı muhayyer ifade etmesi de mümkündür. Bir hayli müfessirîn işbu vücubı

muhayyer suretini kabul etmişler ve âtideki « فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ »

âyetinin itlak ve tencizile bu vücubı muhayyerin her halde mensuh olduğuna kail olmuşlardır. Her iki halde

âyetin marîz ve müsafir siyakında ehli ma'zeret için bir ruhsat olmak üzere mesûk olduğunda şüphe yoktur.

Marîz ve müsafirde yalnız eda ma'zereti mevzuibahs iken bunda itlakile orucun hem eda ve hem kaza

ma'zereti nazarı itibara alınmıştır. Çünkü fıdye mutlak oruç bedeli olunca eda ve kazaya şamil bir ma'zeret

zamanında verilebilmek lâzım gelecek ve bununla beraber bunda bir nevi' eda ma'hası da bulunacaktır.

Binaenaleyh vücubı muhayyer muhtemil olmakla beraber şıkkı evvel müraccahtır. Yani bu fıdye keyfiyeti

bir ma'zarat dolayisile eda ve kazaya imkânı kâmil bulunmadığı takdirde kaza ve kısmen de eda

ma'nasında olarak meşru kılınmıştır ki « **الَّذِينَ يُطِيقُونَ** » bu ma'zarati daima erbabıdır ve bunda

nesih yoktur. Şimdi bunu izah edelim:

YÜTIKUNE: İfal babında ve «itaka» masdarından fi'li muzaridir. «İtaka», takat ve tavktandır. Tavk, « **طا** » nin fethile takat, « **طا** » nin zammile de boyna takılan gerdanlık veya ağır bir demirdir. Takat vüsu-
istitaat ma'nasına ma'ruf ise de esasen aralarında bir fark vardır. Vüsu' takatın fevkındadır. Çünkü vüsu' bir şey'e suhuletle kadir olmak, takat de şiddet-ü meşakkatle kadir olmaktır. Binaenaleyh itaka gücü yetmek, dayanmak manasına gelirse de esasında güç yetişmek, güç tükenmek, zor dayanmak hattâ dayanamamak manasınadır ki buna tatvik, tatavvuk, tatayyuk, ichad denilir. Binaenaleyh

Sh:»633

burada itaka, ya istitaa veya tatvik manasına olacaktır. İstitaa manasına olursa gücü yetenler oruç

tutmadıkları takdirde fidye versinler demek olur ki vücubı muhayyer ifade eder. Ve savim müraccah olur.

İtakaya bu ma'na verilirse « فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ » emrinin itlak ve

tencizile mensuh olduğunda şüphe yoktur. Bunun için bu tefsire kail olanlar bunun mensuhiyetinde de

ittifak etmişlerdir. Halbuki bu mana zahir bile olsa iradesine mani' karîne vardır. Zira « يُطِيقُونَهُ » deki «

» zamiri her halde sıyama raci'dir. Maba'dindeki fidyeye rücuu caiz değildir. Gerçi bunda rütbeten ızmar

kablezzikir yoktur. Fidyeye muahhar mübteda' olduğu için rütbeten mukaddemdir. Fakat fidye kelimesi

müennes olduğundan buna müzekker zamiri gönderilemez, ondan sonraki taama irca' etmek ise cezaleti

nazmı ihlâl edecek bir rekâkettir. Ve metbu'dan tabie geçerek fidyenin bedeliyyet manasını unutturmaktır ve

bir ızmar kablezzikir ma'nasındadır. Zamirin fidye ve ta'ama irca' caiz olmadığından ma'na «fidyeye gücü

yetenlere fidye vacibdir» demek olamaz. Zamirsiz «gücü yetenlere fidye vacibdir» gibi anlaşılacak hiç caiz

olamaz « وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهَا » buyurulmadığı gibi «

« وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَ » da buyurulmamıştır. Eğer murad bu olsa idi bunlardan biri söylenmek

icab ederdi ve zamirin hezfi daha vecîz olurdu. İmdi zamir, sıyama raci olduğu halde itakayı vüs-u istitaat

manasına hamledecek olursak ma'na şöyle olacaktır: «Sıyama gücü yetenlere fidye vacibdir» böyle demek

ise gayrı ma'kul bir tenakuz teşkil eder. Çünkü sıyama gücü yetenlere fidye vacib olunca «

« كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ » mucebince oruç tutması lâzım gelenler sıyama gücü yetmiyen

acezeden ibaret kalmak ıktıza edecektir. Buna karşı fidyenin vücubu sıyamın vücubunu neshetmiştir de

denemez. Zira nazmın sıyaki ma'zerette varid olması, kezalik fidye kelimesi sonra nâsîh mensuh ictima'

etmez iken « وَعَلَى الَّذِينَ » de cem'a delâlet eden vav buna manidirler. Marîz

Sh:»634

ve müsafire kaza' vacib olduğu halde sahih ve mukimin muhayyer olması da diğer bir tenakuz demektir.

Kelâmı belîğde böyle gayrı ma'kul münafat öyle kat'î bir kar'nei maniadır ki bununla itakanın güç yetmek

ma'nasına olmadığı kat'iyyen tebeyyün eder. Bundan başka manayı muradı gösterecek bir de kar'nei

muayyine vardır. Çünkü bunun sıyaki ma'zeret ve ruhsat sıyakıdır, zira makablinde marîz ile müsafir

hakkındaki ruhsat zikredilmiştir. Demek ki bundan murad onlardan başka ve fakat onlara şebih ve

maamafih onlar gibi eyyamı uharda kaza ümidi bile bulunmayan bir sınıf olacaktır. İşte o kar'nei mania ve

bu kar'nei muayyine ile burada itakanın tatvik ve ichad gibi son derece gücsünmek, güç tükenmek, zor

dayanmak, hattâ dayanamamak ma'nasına olduğu taayyün eder ki bu ma'na mecaz olsa idi yine zarurî

olacaktı. Filvaki dirayeten böyle olduğu gibi rivayeten de bunun «

يَطُوقُونَهُ أَيْ لَا يُطِيقُونَهُ» diye tefsir edilmiş bulunduğunu görüyoruz. Sonra kıraati şazze

olarak « يَطِيقُونَهُ • يَطُوقُونَهُ • يَطِيقُونَهُ • يَتَطُوقُونَهُ • يَطِيقُونَهُ » diye beş

kıraet daha varid olduğunu ve bunların her biri kıraet itibarile şazzolmakla beraber mec'muunun tefsir

noktai nazarından mühim bir kuvvet ifade ettiğini de anlıyoruz ki bunun hasılı ve tefsir olmak üzere mervi

bulunan « يَطُوقُونَهُ أَيْ لَا يُطِيقُونَهُ » orucu çok gücsünür ya'ni dayanamazlar demektir.

Bu ma'nanın mensuh olmadığına ittifak vardır. Ve kelimenin böyle bir nefi ma'hasını tazammunu, hasılı

ma'na itibariledir. Bizzat « لا » mahzuftur demek zarurî değildir. Netekim lisanımızda dahi «filân buna zor

dayanır» demek «dayanamaz» demektir. Daha açıkçası lisanımızdaki «dayanmak» kelimesi de aynı

veçhile hem müsbet hem menfi ma'haya gelir: meselâ «fûlan buna dayanır» demek tahammül eder demek

olduğu gibi «dayandı, dayanacak = dayandı kaldı, dayanıp kalacak» tahammül edemedi, tahammül

edemeyecek demektir. İşte bu âyette itaka kelimesi de buna şebihtir.

Sh:»635

Zikrolunan karineler mevcut iken «

﴿وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَ﴾ . ﴿وَعَلَى الَّذِينَ يَسْتَطِيعُونَ﴾ demek

olamaz. Urfen bunların müradif gibi kullanıldıkları inkâr olunamazsa da esasta farkları vardır. Bilhassa

karîne bulunduğu zaman bu fark aranmak zarurîdir. Kur'anda güç yetmek ma'hasına hemen umumîyetle

istitaa kullanıldığı halde burada « يَسْتَطِيعُونَ » buyurulmayı da « يُطِيقُونَهُ » buyurulması da

ayrıca bir karîne demektir. Bu mefhumu anladıktan sonra şimdi de bunların masadakını yani merîz ve

müsafirden sonra bu sınıf ma'zeret sahiblerinin kimler olduğunu tetkik edelim:

1- Tefsiri Asamda bunun dahi merîz ve müsafir hakkında olduğu gösterilmiştir. Çünkü, denilmiş, merîz ve

müsafir başlıca iki kısımdır, bir kısmı maraz ve sefer halinde oruç tutabilir, bir kısmı tutamaz, evvelâ

tutamayacak olanlar hakkında « فَعَدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ » diye kaza farz kılınmış, saniyen

tutabilecek olanlarada vücubı muhayyer suretile tutmak veya fidye vermek beyinde bir ruhsat verilmiştir.

Binaenaleyh « كُتِبَ عَلَيْكُمْ » sahih ve mukim olanlara vücubı müneccez ifade eder. «

﴿فَمَنْ كَانَ﴾ . ﴿وَعَلَى الَّذِينَ﴾ » de iki nevi maraz ve sefer ma'zeretlerine aittir.

Bunda itaka hali mazerette edaya istitaa ile tefsir edilmiş fakat karînei mezkûreden dolayı bu ma'zeret merîz

ve müsafire tahsis olunmuştur. Bu kavil mu'teber değildir.

2- İmam Malik Hazretleri bunun «Ramazan geldiği halde üzerinde geçen Ramazandan oruç borcu

kalmış ve bu müddet zarfında kazaya muktedir olduğu halde kaza etmemiş bulunan kimseler» hakkında

olduğuna kail olmuş ve şeyhî faniye fidye vacib değil, lâkin verirse hasen görürüm demiştir. Demek olur ki

müşarünileyh bunun sıyaki ma'zerette olduğunu mülâhaza ile « يُطِيقُونَهُ » zamirini yalnız savmi

kazaya icra' ederek te'vil etmiş ve bu sayede itakayı kazaya istitaa ma'nasına haml eyliyebilmiştir. Ve

bunun zımında ikinci Ramazanın hululile sene zarfında kazaya imkân kalmamış olduğunu da

düşün-

Sh:»636

düğü cihetle itakanın ademi istitaa manasını dahi mülâhaza etmiş demektir. Böyle olunca da bu tahsısın

veçhi zahir olmaz. Bir de bunun ma'nası « فَعَدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ » de mutlak olan eyyamı uharı o

senenin günleri diye takyid ederek senesi zarfında kazanın vücubuna hükmetmektir ki bizce doğru değildir.

Zira mutlakın hükmü itlakı üzere cereyan etmektir. Takyid ancak nâsıh olabilecek bir delil ile olabilir. Bu ise

yoktur. Binaenaleyh vücubı kaza muvakkat değildir.

3- Bir çok müfessirîn burada sıyama itakanın, istitaa ma'nasile tefsirini ve vücubı muhayyerle sahih ve

mukîme hamlini mümkün görmüşler ve fakat bunun « فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ »

» âyetile külliyyen mensuh olduğuna kail olmuşlardır. Bunlar mensuhiyette ittifak ile beraber sebebi

nüzulde ihtilâf etmişlerdir. Bazıları « كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ » Ramazan hakkında olmayıb

eyyamı ma'dudatın bidayeti hicretteki Aşura ve eyyamı bıyz olduğuna ve şehri Ramazan ile tamamen

mensuh bulunduğuna zahib olmuşlardır. Ekserisi ise o günlerinin emri Nebevi ile tutulduğuna ve «

كُتِبَ عَلَيْكُمُ » Ramazan orucu hakkında olduğuna ve ancak sıyama Ramazanın ibtida

muhayyeren vacib kılınıp ba'dehu « فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ » âyetinin

nuzulile hıyar ve fidye neshedilerek sıyamin umumen tenciz kılındığına ve binaenaleyh «

وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ » mensuh olan hali hıyarı natık bulunduğuna

hükmetmişlerdir, Bu iki kavilde en zahir görünen nokta itakanın vücubı muhayyer üzere istitaa manasile

tefsirine bir imkân görülebilmiş olmasındadır. Fakat bu mana diğer cihetten bilvüch hilâfi zahirdir. Evvelâ

bu mefhumda şeyhı faninin veçhi duhulü zahir olmaz halbuki şeyhı fâni hakkında vücubı fidye mücmaun

aleyh gibidir. « فَمَنْ شَهِدَ » neshinin buna şumulü bulunmadığına ittifak vardır. Saniyen «

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ » mücmel olmakla beraber savmin mutlak bir

vücubı tencizisinde zahirdir. Kezalik «

« فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ » marîz

ve

Sh:»637

müsafir olanlar hakkında yalnız sıyama göstermiş ve ancak eda veya kazaya bir ruhsat vermiş, fidyeye mesağ bırakmamıştır. Buna karşı sahih ve mukim olan ehli takate fidyeye ile muhayyerlik iki cihetten tenakuz veya temanü' ifade eder. Zamir fidyeye irca' edilebilse idi bu mana mümkün olurdu. Halbuki zamirin buna irca' tecviz edilememiş ve bilittifak sıyama gönderilmiştir. Salisen, bunun marız ve müsafir gibi sıyaki ma'zerette olduğu zahir iken hali sıhhate hamli hilâfı zahirdir. Daha sonra nesih rivayetinin menşei şudur:

İbni ebi Leylâ Muazibni Cebel radiyallahü anhten rivayet etmiştir ki «aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz

Medineye teşrif ettiği zaman Aşura günü ve bir de her aydan üç gün oruç tutmuş idi. Sonra Allah tealâ şehri

Ramazanı farz kıldı « يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ » ı inzal buyurdu « وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ » e kadar baliğ oldu.

Bunun üzerine dileyen oruç tutuyor, dileyen bir miskin it'am ediyordu, daha sonra sahih, mukim olanların

hepsine sıyam farz kılındı. Ve it'am ancak savma istitaatı olmıyan çok ihtiyar kimseler hakkında sabit kaldı

da Allah tealâ « فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ » âyetini inzal

buyurdu. «Yine İbni ebi Leylâ rivayet etmiştir ki «Resulullah Medineye teşrif buyurduğu zaman her aydan

üç gün tetavvuan ve farz olmıyarak oruç tutmalarını emr etmiş idi, Sonra sıyama Ramazan nazil oldu.

Halbuki o zaman kavm henüz oruca alışmamış idi oruç kendilerine pek şiddetli, pek güç geliyordu,

binaenaleyh tutamayan, bir miskin it'am ediyordu, bundan sonra «

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ

ve müsafire munhasır kaldı, hepimiz sıyama me'mur olduk». Bunlar da bir nesh işareti vardır. Fakat bunun

şeyhî fâniden maa'dasında olduğu evvelkinde sarihtir. Aynı zamanda bunlardan da «

وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ

güç gelmek, dayanamamak mefhumu, hasta-

Sh:»638

lık, ihtiyarlık gibi bir özür ile eda ve kazaya cidden dayanamayanlara daima şamil olduğu gibi sahih ve

mukim oldukları halde sırf ademi itiyaddan naşi filhal dayanamayanlara veya pek çok zorlukla

dayanabilenlere dahi muvakkaten şamil gösterilmiştir. Buna nazaran Cenabı Allah sahih, mukim olanların

ademi itiyaddan naşi dayanamamaları hakikî olmayıp bir vehimden ibaret bulunduğunu cüz'î bir müddeti

muvakkate içinde umuma bittecribe isbat buyurduktan sonra «

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ

fâni denilen ve hasbel'ade günden güne za'fa doğru giden erkek veya kadın ihtiyar ve bunlar hükmünde

olan dertliler de « وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ » mazmununun hakikî masadakı olarak

baki kalmıştır. Binaenaleyh bunun mensuhiyetinden bahsedildiği zaman bu neshin şeyhi fâni ve

emsalinden maadası hakkında olduğu unutulmamak ve bunun şeyhi fâniye ne veçhile sadık olduğu da

düşünölmek lâzım gelir.

4- « وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ » herem reside olan şeyhi fâni ve şeyhai fâniye hakkında

nazil olmuştur. Ve bunlara fidyenin neshi hakkında Ashabdan hiç bir rivayet yoktur, bil'akis bu âyetin

mensuh olmadığı sarahaten mervidir. Buhârînin dahi rivayet ettiği veçhle İbni Abbas Hazretleri «bu âyet,

mensuh değildir. Savme istitaati olmiyan şeyhi kebir ve mer'eyi kebare hakkındadır. Bunlar her gün için bir

miski it'am ederler» diye tasrih etmiş ve bu Hazreti Aliden, İbni Ömerden ve sair sahabeden dahi rivayet

olunmuştur. Ahkâmı Kur'anda ve Fahrüddini Razînin tefsirinde ve İbni Hümamın Fethülkadîrinde zikr

olunduğu üzere şeyhi fâni hakkında bu ma'na Eshabdan hilâfı rivayet edilmeyen bir icma' olmuştur. Eshabı

kiramdan hadimi nebi Hazreti Enes dahi yüzü mütecaviz olan ömrünün son demlerinde bununla

amel

Sh:»639

eder, orucu tutamaz miskin it'am ederdi. Hasılı bu âyetin sebebi nüzulü şeyhî fânidir ve binaenaleyh itakanın mentuku istitaa demek değil, eda ve kaza her ikisi itibarile oruca zor dayanmak veya dayanamamaktır. Ve bu ma'na şeyhî fâni ve faniye gibi zayıf marîzi müzmine de şamildir. Bu ikisinde « حرج » harec, dayanamamak zannı senede müstenid olduğundan vehim değildir. Ademi i'tiyaddan naşi dayanamamak zannı ise vehimdir. Eda ve kaza itibarile ma'zereti daim mantukunda dahil değildir. Ve bu ma'na müttefekunaleyhtir. İşte kavli sahih budur. Mezhebi Hanefî de bunun üzerinedir. Bizim muhtarımıza göre burada ve bilhassa bu noktada asla nesih yoktur. Şafîî Hazretleri daha tevsî ederek, gebe veya emzikli olan kadınları da kendi hesaplarile değil evlâdlarının telefenden korkarak orucularını yedikleri zaman buruya idhal etmiş, fidyeye tâbi' tutmuştur. Hanefiyyece ise bunlar acuzelere kıyas edilemez, marîz hükmüne tâbidirler. Gerek kendileri ve gerek evladları korkusile iftar ederlerse marîz gibi yalnız kaza lâzım gelir, ne keffaret, ne fidyeye vacib olmaz. Çünkü fidyeye misli gayri ma'kuldür. Şeyhî fâni bu nassile hılâfî kıyas olarak sabit olduğundan makisün aleyh olmaz ve aynı zamanda çocuk hesabına fidyenin ma'nası yoktur.

Zira ihtiyarlar esasen « يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا » gibi umumat içinde hitabı savme dahildir.

Fakat çocuk değildir. Hulâsa: burada itaka istitaat ve vüsû' manasına değil oruca zor dayanmak, ya'ni hem

eda ve hem kaza haline nazaran ma'zereti daime sebebile dayanamamak ma'hasınadır. Bunu fidyeye

gücü yetmek ma'hasına te'vile de imkân yoktur. Gerçi oruca zor dayanana fidyenin vücbu için fidyeye

gücü yetmek şart ise de bu şart « يُطِيقُونَهُ » nin ma'hası değil « فِدْيَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ » teklifi

malîsinin mucabi olarak sabittir. Ma'na «

وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَ الصِّيَامَ آدَاءً وَقَضَاءً فِدْيَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ
انَّ اسْتَطَاعُوهَا

zannedenler, farzı sıyamdan fidye ile kur-

Sh:»640

tulamazlar. Bunlar bir azm ile kendilerini oruca alıştırdıkları halde göreceklerdir ki çocuklar için bile

mümkün olan oruca pek a'lâ tahammülleri vardır ve istikbalden me'yus olmağa hakları yoktur. Bu gün

tutamadıklarını diğer gün kazaya muktedirdirler. Bidayeti islâmda bunu min tarafillâh isbat için sebk eden

muvakkat bir tecrube devresini tekrar tekrar tecribeye kalkışmağa hak yoktur, «

﴿شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي﴾ . . . ﴿مَنْ جَرَّبَ الْمُجَرَّبَ حَلَّتْ بِهِ
النَّدَامَةُ﴾

» âyetinin nüzulünden sonra böyle bir fikre zahib olan müslüman yoktur ve olamaz, ancak

erbabı ma'zeret müstesnadır. Cenabı Allah bunları bir kısmı maraz ve sefer gibi ma'zereti muvakkate, bir kısmı da takatgüdaz ma'zereti daime eshabı olmak üzere iki sınıfa ayırmış, birine kaza, birine de fidye ruhsatını göstermiştir. Binaenaleyh ma'zereti sıyam, marazı mühim, seferi baid, zafı daimdir, ve bu ma'zeretler içinde de savmin zarar vermesi maznun, marazdan maadası hilâfı kıyas bir müsaadedir.

Ehemiyyeti olmiyan ve orucla mazarrat değil, bil'akis menfaat görecek olan marazlar « مَرِيضًا »

kelimesinin tenvininden haricdirler. Oruç cidden muzırrolan marazlar ise esaslı bir mıkıyası ma'zerettir buna binaen hamil, irza gibi maraz hükmünde bulunan özürler maraza mülhaktır. Fakat sefer ve fidye üzerine kıyas cereyan edemez, bunlar emsalsiz mâzeretlerdir. İşte zor gibi görünen oruç insanların böyle zahir-ü batın ciddi mazereti meşruaları gözedilerek farz kılınan ve insanlara hayatın ve insanlığın lezzetini tatdırarak onlara bir çok menafi te'min edecek ve ebedî tehlikelerden fenalıklardan koruyacak olan kadim bir ferizai ilâhiye, bir rükni dinîdir.

İmdi ﴿فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا﴾ her kim kendi gönlile tetavvuan her hangi bir hayır yaparsa ve

ezcümle fidye vermek lâzım geldiği halde fidyeyi miskin taamından daha fazla verirse, yahud hem fidye verir hem oruç tutarsa

﴿وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ﴾ ve zor ﴿خَيْرٌ لَهُ﴾ bu kendisi için daha hayırlıdır.

da olsa oruç tutmanız sizin için fidye vermekten veya kazaya bırakmaktan hayırlıdır.

﴿إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ eğer orucun faziletini bilerseniz böyle yaparsınız, tutmamak caiz olan

zamanları da dahi tutarsanız.»

Şimdi, bu sayılı günler «أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ» hangi günlerdir?.

﴿١٨٥﴾ شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ
وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ
وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ
بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا
اللَّهَ عَلَى مَا هَدَيْكُمُ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾

O Şehri Ramazan ki insanları irşad için hak fûrkanı, hidayet delili beyyineler halinde Kur'an onda indirildi, onun için sizden her kim bu Ay şuhudda -ya'ni hizada- ise onu oruç tutsun, kim de hasta yahud seferde ise tutamadığı günler sayısınca diğer günlerden kaza etsin, Allah size kolaylık irade buyuruyor zorluk irade buyurmuyor, hem buyuruyor ki sayıyı ikmal eyleyesiniz de size hi-

Sh:»642

dayet buyurduğu veçhüzere Allahı tekbir ile büyükleyesiniz ve gerek ki şükredesiniz 185

ŞEHR esasında şöhetden masdar olup bir şey'i izhar etmek ma'nasınadır. « شَهْرَ السَّيْفِ »

denilir ki kılıcı kınından çıkarıp izhar etti, demektir. Netekim lisanımızda da «teşhiri silâh» denilir. Bu ma'nadan ahz ile evvelâ Semada hilâl olarak zuhur eden Aya, saniyen, bu Ayın zuhur ve istinare ve nihayet ihtifa ve tekrar tulûu suretile bir devrinden ibaret olan müddeti zamanıyeye şehir tesmiye edilmiştir ki yirmi dokuzla otuz gün beyninde deveran eder. Müneccimîn bunu Kamerin Şems ile iki içtımâ beyninde küzeran olan müddet diye ta'rif ederler. Lâkin bu ta'rif havassa mahsus olup umum için şehir kelimesine

muvafık olan meşhur ma'na hilâlin iki zuhuru beyindeki müddettir. Ve meb'nayı lûgat budur. Salisen hilâl

nazarı itibare alınmıyarak sırf gün hisabile otuz günlük müddete dahi orfen şehir ıtlak olunur. Senei

Şemsiyenin eczasından beherine Ay, Şehr, Mah tesmiyesi de bundan me'huzdur.

Ramazan kelimesinde iki kavil vardır: birincisi; Mücahidden mervi olduğu üzere Esmaulahdan bir

isimdir. Ve şehri Ramazan demek « شَهْرُ اللَّهِ » demektir. Ve bir hadîysi Nebevî olmak üzere şöyle

rivayet edilmiştir: «Ramazan geldi, Ramazan gitti» demeyiniz, «Şehri Ramazan geldi, Şehri Ramazan gitti»

deyiniz çünkü «Ramazan Allahın ismilerinden bir isimdir.» Maamafih beyhakî bu hadîse zaîf demiştir.

İkincisi: Receb, Şa'ban gibi Şehri mahsusun ismidir.

Evvelkine göre Şehr dahil olarak « شَهْرُ رَمَازَانَ » terki binin mecmuu bir ismi alemdir. İkinciye

göre isim yalnız Ramazan olub, Şehri Ramazan âmın hassa ızafet kabilinden bir ızafeti beyaniyedir.

Tahkika göre şühurı Kameriyeden üçü: Şehri Ramazan, Şehri Rebiul'evvel, Şehri Rebiulahır, şehri

kelimesile beraber ismi alemdir. Şu kadar ki

Sh:»643

tahfifen şehri kelimesinin hazfolunduğu vardır. Ramazandan Şehrin hazfi tenzihen mekruh olduğu imamı

Muhammedden dahi mervi ise de sui iyham ve iltibas olmiyan mevakide tahfifen sadece Ramazan demek

mekruh değildir. Netekim hadîsi Nebevîde dahi «

« مَنْ صَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ »

buyurulmuştur. Mütebaki dokuz Ayın isimleri «Muharrem, Safer, Cumadelûlâ, Cumdelâhire, Receb, Şa'ban,

Şevval, Zilk'ide, Zilhicce» Şehirsiz olarak ismi âlemdir. Yalnız Şehri recebin dahi Ramazan gibi olduğu da

söylenmiştir.

Ramazaman isminin iştikakına gelince: Bunda da dört vecih zikredilmiştir:

1- İmamı Halilden naklolunduğu üzere yaz sonunda güz mevsiminin evvelinde yağış yer yüzünü tozdan

tahtir eden yağmur ma'nasına « رَمَضِي » dan me'huzdur. Bu yağmurun yer yüzünü yıkadığı gibi Şehri

Ramazan da ehli imanı zünubdan yıkayıb kalblerini tathir ettiği için bu ism ile tesmiye edilmiştir.

2- Ekseriyet kavline göre Ramazan « رَمَضَ » dan me'huzdur. Ramaz, Şemsin şiddeti hararetinden taşların gayet kızmasıdır ki böyle pek kızgın yere de « رَمَضَاءُ » denilir. Binaenaleyh Ramazan, «ramdâ» dan ihtirak ma'nasına « رَمَضَ » fi'linin masdarıdır. Ya'ni kızgın yerde yalınayak yürümekle yanmak demektir. « يُقَالُ رَمَضَتْ قَدَمُهُ أَيِ احْتَرَقَتْ مِنَ الرَّمَضَاءِ » evveline şehri kelimesi muzaf kılınarak «Şehri Ramazan» bu Şehri mübareke ismihas yapılmıştır. Çünkü bu Ayda açlık, susuzluk hararetinden ızdırab çekilir. Veyahud harareti sıyam ile günahlar yakılır. Bir de deniliyor ki Arablar Ayların isimlerini lûgati kadimelerinden tahvil ettikleri zaman her Ayı tesadüf ettiği mevsime göre tesmiye etmişlerdi. Lûgati kadimede « نَاتِقٌ » ismiyle yadedilen bu Ay da o sene şiddetli bir sıcağa tesadüf ettiğinden buna «şehri Ramazan» namını verdiler.

3- Ezherîden naklolunan kavildir ki Ramazan

Sh:»644

« رَمَضْتُ النَّصْلَ رَمَضًا » fi'linden me'huzdur ki kılıcın namlısını veya ok demirini inceltib

keskinletmek için yalabık iki taş arasına koyub döğmektir, bu Şehre, bu ismin verilmesi de Arabların bu

Ayda silâhlarını bileyip hazırladıklarından dolayıdır.

4- Ramazan isminin Esmâi hüsnadan olduğu sahih ile Şehri Ramazan bizzat bununla tesmiye edilmiş ve bunda bilhassa rahmeti ilâhiye ile günahların ihtirakı nazarı mülâhazaya alınmıştır. Ve bu ma'na ile oruç şehri Allah şehri olmuştur. Hasılı Ramazanın ma'nayı lûgavîsinde temizlik, ihtirak, keskinlik ma'naları bulunduğu gibi i'tibarî dinîsinde ihtirakı zünub ve ızafe-i ilâhiye ma'naları âmil olmuştur. Bir hadîsi Nebevîde evveli rahmet, evsati mağfiret, ahırı ateşten azatlık» diye tavsif olunan Şehri Ramazanın en mübarek bir gecesi nüzulî Kur'ana da mebd'e' olmuştur. Bu ayette de bilhassa bu vasf ile tavsif buyurulmuştur.

ELKUR'AN, Peygamberimiz Muhammed Mustafa sallallahu aleyhi veselleme sureti mahsusada inzal olunub biza tevatüren nakledilen kelâmullahın ismidir ki mushafların deffeteyni beyinde mektubdur. Bu isimde iki kiraet vardır. İbni Kesir kiraetinde vakıf ve vasılda ve Hamza kiraetinde yalnız vasılda hemzesiz olarak mütebaki kiraetlerde hemze ile okunur. Hemzelisi kiraetten hemzesizi «karn» maddesindedir, Hemze ile «مَقْرُوءٌ» ya'ni tilâvetle okunan, hemzesizi de ecza' ve mazmunu yekdiğerine mukarin ve birbirini musaddık ve mütenasık demektir. İmamı Şafî Hazretleri bunun hemzesiz olarak, Tevrat, İncil gibi bilâ iştikak ismi kitabullah olduğunu söylemiştir.

Katad ve Atâ balâdaki « أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ » in Ramazan olmayıb savmi evvel ya'ni her Aydan

üç gün veya bunlarla beraber yevmi «Âşura»dan ibaret bulunduğuna zahib olmuş ve bunun iptida tetavvu

badehu farz veyahud iptida farz kılınmış olmasında ihtilâf eylemekle beraber bil'ahare

Sh:»645

bu ayetle savmi Ramazan farz kılınarak makablinin tamamen neshedilmiş olduğunda ittifak etmişlerdi.

Hazreti Muâzin kavli de bu olduğu söylenmiştir. Bunlara göre sıyama Ramazanin delili farziyyeti «

« يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْخ
﴿شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي﴾ . ﴿فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ﴾

﴿الْخ﴾ emri ilâhîsi olmuş olur. Lâkin Cumhura göre savmi evvel sünnet ile sabit olmuş ve Ramazan

orucunun farziyyeti bervechi balâ « كُتِبَ عَلَيْكُمُ » ayetiyle başlamıştır. Ve «

« شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي » dan murad Ramazandır. « أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ »

beyandır.

O halde ma'na:

Size sıyama farz kılınan eyyama ma'dude 185. ﴿شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي﴾ o mübarek Şehri

Ramazandır ki

﴿أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ﴾

âyetleri fûrkan ve hidayetten ibaret beyinat, mecmuu bütün insanlara aynı hidayet olarak Kur'an bu Ayda

inzal olundu.»

İNZAL defaten, TENZİL de tedricen indirmek demektir. Kur'an yirmi üç senede tedricen tenzil

buyurulmuş olduğu halde burada Şehri Ramazanda inzalinin beyan buyurulması şayani dikkattir. Bunda

üç ma'na vardır. Birincisi: ekser müfessirînin rivayâtı varidesine göre Kur'an Şehri Ramazanın Kadir gecesini

denilen bir leylei mübarekesinde Semai Dünyaya, Beyti ma'mure defaten inzal, ba'dehu yirmi üç senede

tedricen, parça parça Arza tenzil buyurulmuştur. Demek ki hakikati Kur'aniye Arza nüzulinden evvel âlemi

kevnde ve Arza en yakın olan Semada bir Ramazan gecesini toptan tecelli etmiş ve Yer yüzüne nüzulü onu

takib eylemiştir. İkincisi; Kur'an bu Ayda inzal olunmağa başladı demektir. Zikri kül ve iradei cüz kabilinden

mecaz olmakla beraber Muhammed ibni İshaktan mervi ve maamafih zahir gibidir. Bu surette garı Hırada «

﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ﴾ » âyetinin nüzulü Ramazanı şerifin Kadir gecesine müsadif olmuştur.

Garı

Sh:»646

hıra' harareti Ramazan, tazyıkı leyl pek büyük bir inkişafı lâhuftınin meb'dei olmuş ve bundan itibaren kadri

giran kıymeti Muhammedî âyatı beyyinat ve mu'cizatı vazıhai hak ile bütün mevcudata ızhar ve i'lân

buyurulmuştur ki bunda:

Müptelâyı gama sorkim geceler kaç saat

deyecek ehli gama «

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ مَعَ
الصَّابِرِينَ » mazmunu üzere ne büyük bir tebşir vardır!... Bu suretle ehli dile huzuri ilâhîde kanlı göz

yaşları döktüren nice leyalı ıstıbarın pek büyük beşaretlere, saadetlere mebde' olduğu vakıdır. Ne hikmeti

sübhaniyedir ki envarı saadet, gündüzlerin nasiyei tâbnakinden ziyade gecelerin simayı hazininden doğar.

Çok gülenler ağlamağa namzed olurken, ağlıyanlar, hele hak yolunda ağlıyanlar gülmeğe istihkak

kazanırlar. Üçüncüsü; « أَنْزَلَ فِيهِ الْقُرْآنَ » hakkında bu veçhle Kur'an inzal edilmiş bulunan

Şehri Ramazan demektir. Filhakika Kur'anı azimüşşanda bu mübarek Aydan başka bilhassa medhi celili

ilâhîye mazhar olarak ismi tasrih edilmiş bir Ay yoktur. İşte Şehri Ramazan böyle mübarek bir Aydır. Ve

bunun için sıyamın farziyeti de bu Aya tahsis edilmiştir. Zikri sebkeden eyyamı ma'dude ve mahdude işte

bunun günleridir.

Binaenaleyh ﴿فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ﴾ siz mü'minlerden her kim bu

mübarek Ayda şahid ve hazır veya bu mübarek Aya şahid olursa bunda oruç tutsun. - شهود esasen

gıyab mukabili huzur demektir ki şehadet ve müşahede de bu huzur cümlesindedir. Şehir, müddeti

zemaniye olarak bunun mefulü fihi veya mefulü bihi olmak muhtemeldir. Evvelkine göre bu Ayda bilfiil hazır

olan yani vatanında mukim olub müsafır olmıyan demektir. İkincisi de Şehri huzuru ilmî ile müşahede eden

demek olur. Zaman ise müşahede olunamayacağından buna şuhud, huzuru aklî demek olan ilmi yakîn

veyahud hilâlin şuhu-

du ma'nalarından birini ifade eder. Bu da iki ma'naya muhtemeldir. Birisi her kim görürse tutsun demektir,

bunda görmiyenler meskûtün anhdır. Diğeri de her hangi biriniz hilâle şehadet ederse her biriniz tutsun

demektir. Bunda da şuhud ve şahadet, esbabı ilmolarak sabit ve mu'teber bir şahid ile de Ramazan

tutulabilmek caiz olur. Binaenaleyh « فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ » şu ma'nalara

muhtemeldir.

1- Sizden her kim Ramazanda mukim ise onu tutsun.

2- Sizden her kim Ramazanı yakînen bilirse onu tutsun.

3- Sizden her kim Ramazanın hilâlını görürse onu tutsun.

Birinci ve ikinci ma'naya göre Şehir hakikatiyle külle masruf olursa vücut tamamında teveccüh

edeceğinden Ramazanda oruç tutmak mümkün olmaz. Halbuki farz olan budur. Binaenaleyh şehudi Şehir

Şehudi cüz'i Şehir ma'nasıdır. Bu iki ma'naya göre esbabı ilim meskûtün anhdır. İkinci ve üçüncüde

gelecek müsafir fıkrası muhassıs, evvelkinde adıldır. Fahrüddini Razî der ki: «Vahidî ve sahibi Keşşaf gibi

ekser muhakkıkın birinci ma'naya zahib olmuşlardır. Lâkin benim indimde ikinci evlâdır. Zira haziften salimdir.» ilah... Hulâsa burada şuhudı hilâl ma'nası zarurî değildir. O halde esbabı ilim meskûtün anıhtır, bunu taharri etmek lâzım gelecektir:

Bu mes'elede esbabı ilim için ictihada mesağ var mıdır? Şuhud, hazar ile veya huzurı aklî demek olan ilmi yakîn ile müfesser olduğu takdirde ba'dettaharri bu babda başkaca bir nas yoksa esbabı ilim hakkında ictihada mesağ olmak lâzım gelir. Bunun için bazıları başka nas yok zanniyle hıسابatı nücumiyeye ile dahi amel olunabileceğine kail olmuşlardır. Lâkin Cümhuri eslâfa göre başkaca nas mevcut olduğundan bu mes'ele mevridi icthad değildir. Zira bu âyet bu tefsire göre sakit ise de bu

Sh:»648

babda kitab ve sünnetten müteaddid naslar vardır. Evvelâ kitabdan «

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْآهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ

kat'iyyen gösterir ki şer'an vakti ta'yin eden delil hilâldır. Hilâl ise göreceğimiz veçhile mer'inin ismidir.

Bundan başka hilâlin nasıl bilineceğini ehadisi şerife göstermiştir.

1-

الشَّهْرُ تِسْعَةَ وَعِشْرُونَ لَا تَصُومُوا حَتَّى تَرَوْهُ وَلَا تُفْطِرُوا حَتَّى
تَرَوْهُ فَإِنْ غَمَّ عَلَيْكُمْ فَاقْدِرُوا لَهُ = Ay yirmi dokuz, görmedikçe tutmayın ve

görmedikçe iftar etmeyin, eğer üzeriniz bulutlanırsa miktarını hesap ediniz». Acaba bu miktarı hesap ne

demektir? Bunu da şu hadîsler göstermiştir:

2-

لَا تَصُومُوا حَتَّى تَرَوْا الْهِلَالَ فَإِنْ غَمَّ عَلَيْكُمْ فَاقْدِرُوا ثَلَاثِينَ

= Hilâli görüncüye kadar oruç tutmayın, üzeriniz bulutlanırsa otuzu miktar yapınız»

3-

صُومُوا لِرُؤْيَيْهِ وَأَفْطِرُوا لِرُؤْيَيْهِ فَإِنْ حَالَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ مَنْظَرِهِ
سَحَابٌ أَوْ قَتْرَةٌ قَعْدُوا ثَلَاثِينَ = Rû'yeti için tutunuz ve rû'yeti için bozunuz. Eğer

sizinle manzarai hilâl arasına bir bulut veya pus haylulet ederse otuzu sayınız.»

4-

صُومُوا رَمَضَانَ لِرُؤْيَيْهِ فَإِنْ حَالَ بَيْنَكُمْ غَمَامَةٌ أَوْ ضَبَابَةٌ
فَاكْمِلُوا عِدَّةَ شَهْرِ شَعْبَانَ ثَلَاثِينَ وَلَا تَسْتَقْبِلُوا رَمَضَانَ بِصَوْمٍ
يَوْمٍ مِنْ شَعْبَانَ = Ramazanı rü'yeti sebebiyle tutunuz eğer aranızda bir bûlut veya sis girerse şehri

Şa'banın adedini otuza ikmal ediniz ve Ramazanı Şa'bandan bir gün orucıyla karşılamayınız.»

5- الشَّهْرُ هَكَذَا وَ هَكَذَا الخ = Ya'ni Ay kâh otuz ve kâh yirmi dokuz olur.

Görürseniz tutunuz, görürseniz bozunuz, eğer bulutlu olursa otuzu sayınız.

İşte bunlar ve emsalî ehadisi sahîha « يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ
» âyetine mutabık olarak « فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمْ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ » deki şuhudı Şehrin

esbabı mu'tebere şer'iyesini beyan eylemişlerdir. Binaenaleyh meselede ictihada mesağ yoktur. Bu nusüs

gösteriyor ki şer'an bir hilâlden i'tibaren Şehrin mikyası aslîsi otuz gündür. Otuzun tamam olduğu ma'lûm

olunca başkaca hiç bir delile ihtiyac yoktur. Fakat Şehir bazan yirmi dokuz da olur. O zaman delile ihtiyac

vardır.

Bu delil rü'yeti hilâldir, ya'ni ilmi istidlâl değil ilmi Şuhudîdir. İلمي Şuhudî mümkün olan mevakide ehlerinden buna müstenid olan Şehadetin de sureti umumiyede mu'teber bir beyyine olduğunda Şüphe yoktur. İstikrai nüsusa nazaran semai Şehadet ile amel, ilmi Şuhudî ile ameldir. Bundan başka «

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ • ﴿مَنْ﴾ • ﴿مِنْكُمْ﴾ ile hıtabı savm, hıtabı

âmdır. Ve bu gibi ahkâmı Şer'iye ve hukukî ilâhiyede vahid üzere hüküm, cemaat üzere hükümdür. «

﴿حُكْمِي عَلَى الْوَاحِدِ حُكْمِي عَلَى الْجَمَاعَةِ﴾ » Bunun için her hangi bir

mü'min üzerine Şuhudî hilâl ile savmın vacib olduğu sabit olunca biddelâle diğerlerine de vacib olur. Bu

vücub ve sübut ise ancak o mü'minin Şuhud ve Őehadatile olur. Bu Şehadet, ferdî surette ise vücub yalnız

iŐidenlere sirayet eder. Yok eğer içtimaî surette ve bir mahkeme huzurunda sabit ise o zaman da umuma

sirayet eder. O halde Şuhuddan Şehadete nakli kelâm edelim. Savm « مَحْضٌ حَقِّ اللَّهِ » iftar ve

bayram hakkı abiddir. Ve usuli Şer'iyyeye nazaran hukukî ibad taallük eden hususatta amel lâakal iki Şahidi

âdile mütevakkıfdir. Fakat hukukî ibad taalluk etmiyen ve yalnız hakkı ilâhî olub diyaneti mahza kabilinden

bulunan hususatta bir Şahidi âdilin haberi vahidi ile dahi amel caizdir. Binaenaleyh Bayram için Şehadeti

vahide aslâ kâfi gelmez ise de Ramazan için bunun cevaz ifade edebilmesi mümkündür. Ancak bunun zahiri

hal ile tekzib olunamaması da şarttır. Zahiri halin tekzib edebileceği habere haberi sahih nazarile bakılamaz. Binaenaleyh e'immei Hanefiye bil'ittifak demişlerdir ki Semada bir illet bulunduğu, ya'ni heva açık olmadığı zaman Şavval ve Zilhicce için lâ'akal iki âdil, Ramazan için yalnız âdil bir adamın dahi şahadeti kabul edilebilirse de Semada illet bulunmadığı zamanlar ihbarları ilim ifade edecek bir cemaati kesirenin şahadeti lâzımdır. Ma'adası kabul edilmez. Zira ayın yirmi dokuzuncu günü taharrii hilâl umum mü'minlere farzdır. Binaenaleyh bunu bir çok insanlar lâyıkile

Sh:»650

arayıp gözettği ve Semada bir mani'de bulunmadığı halde bir kaç kimsenin görüb de diğerlerinin gözleri sağlam ve mani'dan azade bulunmakla beraber görmemiş olmaları âdeten mümkün olmaz. Binaenaleyh bu zahri hal, gördük diyerek bir kaç kişinin şahadetini tekzib eder. Bunların galatına veya bir hayal görüb hilâl sandığına veya imkânı aklisine binaen yalan söylemiş olduklarına ihtimal verilir. Ahkâmı Kur'anda der ki: Bu bir aslı sahihdir, akıllar sıhhatine hüküm eyler ve emri şeriatın meb'nası da bunun üzerinedir. Bunda hatâ büyük zarara bâis olur. Bu yüzden halka şüpheler ilka ederek dinlerini teşviş edebilirler. Bunun için e'immei Hanefiye ahkâmı şer'iyeden umum nasın bilmeğe muhtaç bulunduğu hususatin tariki subutu

istifaze ve mucibi ilm olan haberler olabileceğine ve bu gibileri ahbarı âhad ile isbat caiz olmadığına kail olmuşlardır. Fakat Semada illet bulunduğu zaman böyle zahiri halin tekzibi olamayacağından hakkullah olan Ramazanda bir, hukukî ibad olan bayramlarda iki âdilın şehadetini tekzib etmeğe de hak yoktur. Bundan şu da anlaşılır ki zahiri halin tekzibi mü'minlerin ifayı feriza için fevc fevc taharri hilâle çıktıkları zamandır. Yoksa bu vazife mühmel bırakılır da taharri tek tük bir kaç kişiye kalırsa Semada illet bulunmadığı halde ifayı vazife etmeyenlerin edenleri tekzibe hakları kalmaz. Zahiri hal o bir kaç kişiyi mükezzib olmaz. Müteahhırın bu derkeye düştükleri için cemmi gafir şartından sarfı nazar ederek diğer mezhebler de olduğu gibi alel'itlak iki şahidi âdil ile iktifaya lüzum hissetmişlerdi. Hasılı savm, umuma farzı ayn olduğu için şer'an şehrin sebebi subutu da umum için mümkün olan şuhudı hilâle, olmadığı halde otuz mıkyaşna raptedilmiştir. Binaenaleyh ayın yirmi dokuzunda taharri hilâlde umuma lâ'akal farzı kifaye olarak farzdır.

Hısabatı nücumiyeye gelince: Evvelâ: Bu hisab üzere ay sureti umumiyede ne yirmi dokuz, ne de otuzdur. İki

ictimaya veya iki hilâl beynindeki şehri nücümî yirmi dokuzla otuz arasında daima kesirlidir. Vasatîsi ise yirmi

dokuz buçuk gün eder. Halbuki savm sabit olmak için gün mi'yarına merbuttur. Binaenaleyh hesabı nücümî

esasî mi'yardan haricdir. Saniyen, hesabı nücümî ile idraki hilâl, ilmi şühudî değil ilmi istidlâlîdir.

Binaenaleyh istidlâl mevkilerinde şer'an dahi mu'teber olsa da şühud mevkiinde olmaz. Salisen, bu ilmi

istidlâlî ehli fen olan havassa mahsustur. Bu esas ittihaz edildiği takdirde avam taklide cebredilmiş ve

ferizai savmiyelerini eda için ibadetinde behemehal havassın vısatatına mecbur kılınmış ve ilmi şühudî

zevkinden mahrum edilmiş olur. Böyle olmamak için hilâl hesabını anlayacak kadar İlmi nücüm tahsili dahi

müslümanların hepsine farzı ayin kılınmak lâzım gelir ki bu da umumî olan dini islâmın yüsri esasına

muhalif bir teklif olur. Rabian, ictimayı neyyireyn umuru hafıye ve ızafiyedendir. Bunun delili zahirîsi şühudî

hilâlîdir. Şer'an ümuru hafıyede bir şeyin delili o şey makamına ikame olunacağından şühuda itibar, zarurî

olmak lâzım gelir. Halbuki hesap esas ittihaz olunduğu takdirde itibar, hilâlin zuhuruna değil, ictimain vuku

ve hitamina olmak lâzım gelir. Binaenaleyh hesap noktai nazarından rü'yeti hilâl i'tibarının ne fennen ne

şer'an bir ma'nası olmaz. Bu gibi hikmetlere mebni hesabı nücuma itibar hakkında bir nas varid olmamıştır.

Bu da fennin alel'ittlak kıymetsizliğinden değil, belki mevzuı sıyam noktai nazarından umumî olamayacağı

içindir. İlmi nücüm tahsili herkese farz kılınacak iptidaî tahsillerden olamayacağı için buna mukabil senenin

ba'zı mukaddes günlerinde müslümanlara taharri hilâli teşhil edecek rasadhaneler yaparak herkesin bu zevkleri tatması için teşvikatta bulunmak elbette daha güzeldir. Görülüyor ki mu'teber olan haber, ilmi şuhudîyi nakil demek olan ve zahiren tekzib edilemiyecek olan şehadeti adildir.

Sh:»652

Yoksa hiç kimse şüphe etmez ki para için din ve vicdanını satıp yalan yere şehadet edebilecek bir kaç fasıkın ihbarına itimad etmekten ise hesab ile amel etmek evlâdır. Ve Peygamberimiz Şa'banın son günü orucile Ramazan karşılamayı da nehiy buyurduğu için Şa'ban olduğu malûm bulunan bir günde yalan bir haber ile oruç tutmak veya Ramazan olan bir günde yalan bir haber ile Bayram yapmak da günah olacağından bu babda ihtiyat da lâzımdır. Binaenaleyh cemmi gafirin şehadeti bulunmadığı zaman dinlenecek şahidler hakkında hesabı nücumîyi zahiri hal gibi mu'teber tutmak zamanımızın haline muvafık olacaktır ve müslüman olanlar her halde hilâli taharri etmek ferizasını unutmamalıdır.

Hulâsa, savmin sebebi vücbi şuhudî şehir, daha doğrusu şuhudî cüz'i Şehirdir, Yirmi dokuzda rü'yeti hilâl ile, bu olmadığı takdirde tekmili selâsîn ile hali hazarda Şehri Ramazana girmiş olan her mü'mini

mükellefe bu ayda oruç tutmak farzdır ﴿وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا﴾ ve her kim mühimce hasta
﴿أَوْ عَلَى سَفَرٍ﴾ yahud bir sefer üzerinde ise ﴿فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ﴾ bunların

oruca da Ramazandan başka günlerden sayıncadır. -Ya'ni bunlara Ramazanda ruhsat vardır,

tutmayabilirler ve tutmazlarsa diğer günlerde adedi adedince kaza etmiye borçludurlar. Kaza ettikleri

takdirde âsim olmazlar. Fakat mukim ve sahih olanlara bu ruhsat yoktur, onlar kazaya bırakırsa farzı

terketmekle âsim olurlar. Ve amden nakzettikleri takdirde kazadan başka keffaret de lâzım gelir. İşte

yazılmış olan sıyamın eyyamı ma'dudesi Şehri Ramazan ile beyan ve farziyeti tencîzen te'kid olunduktan

sonra ma'zeretlerin itibardan sukutu tevehhüm olunmamak için maraz ve sefer ma'zeret ve ruhsatları da

tekrar zikredilmiştir. Bu tekrar dolayısıyla balâdaki âyetlerin savmi Ramazan hakkında olmadığı ve olsa bile

iptidai hale aid olan vücutı muhayyer hakkında olub bu tenciz

Sh:»653

ile mehsuh buldukları ve binaenaleyh «وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ» fıkrasının tekrar

edilmediği cihette külliyyen mensuh olduğu itakayı istitaa ile tefsir eden bir çok müfessirîn tarafından

dermiyan edilmiştir. Lâkin burada itakanın ma'nası tatvik olub bunun mensuh olmadığı ve lâakal sabit ve

Şafiye göre hamil ve mürziaya dahi şamil ve hatta şeyhi fâniye fidyeyi vacib görmiyen İmam Malike göre

bu nas kaza borcu olub da muktedir iken senesi zarfında kaza etmeyenler hakkında sabit olduğu yukarıda

izah edilmiş idi. Burada tekrar edilmemesi mensuhiyetinden değil edaya mahsus muvakkat ma'zeret olan

maraz ve seferin zikrile eda ve kazaya şamil daimî ma'zeret olan za'fi takatın evleviyetle subutu

anlaşılmasına meb'nidir. Ve bu noktayı şu da te'yid eder.

﴿يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ﴾ Allah böyle orucu farz

kılmakla sizi zora, sıkıntıya giriftar etmek istemez, bil'akis size kolaylık vermek ister. -Maraz ve seferde savm

ise bazan usret olabilir, bunun yüsürü de iftara ruhsattır. Buna binaen mucibi zarar ve harec olacak

ma'zeretler hakkında ruhsatlar vermiştir. Bu hikmete mebnidir ki oruca niyyet edib de oruçlu olduğunu

unutarak yeyib içen veya muamelei zevciye yapan nasînin orucu bozulmayacağı hadîsi Nebevîde beyan

buyurulmuş ve buna ziyafetullah ıtlak edilmiştir. Yine bu yüsür esasına meb'ni ateh, cünun gibi mevani

teklif bulunmayan ve az çok hıtabı âmmile mükellefin miyanında dahil bulunan akli başında ve fakat eda

olsun kaza olsun oruca zor dayanabilecek, oruç bütün takatını tüketib zarar verecek olan ve hasbel'ade

günden güne yıprayıb fenaya doğru giden pek ihtiyar erkekler ve kadınlar, kezalik genç olduğu halde

ifakati ümitsiz bir marazı müzminden dolayı ihtiyarlar gibi takatsız bulunan zaifler hakkında da kudreti

maliyeleri bulun-

Sh:»654

mak şartile balâdaki fidye ruhsatı evleviyyetle sabittir. Çünkü bunlar için kaza dahi bir usret olacağından yüsür fidye suretindedir. Hasılı Cenabı Allah zor gibi görünen orucu farz kılmakla esasen mü'min kullarını mücadelei hayatta usretten kurtarıb yüs-ü suhulete mazhar kılmağı irade buyurmuştur. Oruçla kolay kolay mücadelei nefse alışılacak, lüzumunda sabır yolları öğrenilecek, metaibi hayat yenilecek, saadeti uhreviyeye irişilecektir. Fakat böyle usretleri yüsre tebdil edecek olan oruç, maraz ve sefer ve ihtiyarlık gibi bazı ahvalde yüsrolmaz da usrolabilir, işte o zaman da kaza veya fidye yüsür ve ruhsatı meşru' kılınmıştır. Hattâ Zahiriyeye bu âyetlerin zahrine bakarak seferde kasri salât gibi seferde iftarı savmın vücutuna bile kail

olmuşlar müsafir olana başka günlerde oruç tutmak farzdır, demişler «

لَيْسَ مِنَ الْبِرِّ الصِّيَامُ فِي السَّفَرِ» hadîsile de istidlâl eylemişlerdir. EbuHüreyre

radiyallahü anh dahi buna binaen «seferde saim olana yine kaza lâzım gelir» demiştir. Lâkin bundan

ma'ada bütün sahabe ve Tabiîn ve Fukaha' seferde savmın namaz gibi olmayıp caiz olduğunda ve tutarsa

kaza lâzım gelmiyeceğinde müttefiktirler. Bu babda EbuHüreyre şazdır. Çünkü aleyhissalâtü vesselâm

Efendimizin seferde oruç tuttuğu haberi müstefiz ile sabittir. Ebusaidi Hudrî, Enesibni Malik, Cabir ibni

Abdillah, Ebüdderda' Selemetibni muhabbık ve ibniabbas radiyallahüanhüm seferde sıyâmı Nebevîyi

rivayet eylemişlerdir. Bundan başka Hamzetibni amrileslemî radiyallahüanh Resulullahı «ben seferde

oruç tutarım» dediği zaman risaletmeâb Efendimizin «

إِنْ شِئْتَ فَصُمْ وَإِنْ شِئْتَ فَافْطِرْ = dilersen tut dilersen ye» buyurduğu da sabittir.

Müşarünileyh Hamze ve Urvetibnizzübeyr ve Ebu Meravih sefer ve hizada savmı dehir tutarlardı. Bu

âyetlerde ise marîz ve müsafire iftarın vücubuna delâlet yoktur. Binaenaleyh «

لَيْسَ مِنَ الْبِرِّ الصِّيَامُ فِي السَّفَرِ» hadîsi de bazı ahvali mahsusaya maksurdur.

Netekim fethi Mekke senesi Peygamberle beraber Eshab,

Sh:»655

Ramazanda oruç tutmuşlardı, sonra Resulullah «düşmanınıza yaklaştınız fitr sizin için daha kuvvetlidir,

binaenaleyh iftar ediniz» buyurdu. Ebu Saidi hudrî «Vallahi ben bu emirden evvel görüyordum ki

Resulullah ile beraber tutuyordum» demiştir. Bu sefer Ramazanın onu geçtikten sonra vaki olmuş ve iftar

emri «Usfan» ile «Emeç» arasında «Kedid» nam mahalde verilmiştir demek ki «لَيْسَ مِنَ الْبِرِّ»

hadîsi bu gibi esbabı mahsusaya maksurdur. Binaenaleyh seferde oruç memnu değil belki «

وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ» itlakiyle efdaldır bile. Hazreti Enes de «biz

ve konuğumuz zaman da karnımız doymazdı, fakat bu gün tok olarak gidiyoruz ve tok olarak konuyoruz»

demiş ve uşağına seferde orucu emretmişti. Cenabı Allahın bu ruhsatı teysir içindir. Seferdeki salât gibi

azîmet ma'nasında değildir. Merfız için iftarın vacib olmadığı müttefakun aleyh iken Zahiriyyenin seferde

iftarı vacib addetmesi doğru olamaz. Zaman olur ki merfız ve müsafir için vaktinde herkesle beraber edaen

tutmak bilâhare yalnız kazaen tutmaktan daha usretli olabilir, bu da iradei yüsre muhalif olur.

Hasılı Allah, yüsr ister, bir de ﴿وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ﴾ şehrin adedi eyyamına göre edaen

veya kazaen savmın adedini ikmal eylemenizi, Asımdan Ebu Bekir Şu'be rivayeti ve Ya'kub kıraetinde kâfın

fethi ve mimin teşdidıyla «وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ» okunduğuna nazaran adedi teknil etmenizi

﴿وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَيْكُمْ﴾ ve size hidayet etmesine veya hidayet ettiğine

hamdederek Allaha tekbir ve ta'ziminizi ﴿وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ ve sizin gibi mü'minlerden

me'mul olan şükrünüzü ister. -Bu rabta göre «﴿وَلِتُكْمِلُوا﴾ . ﴿وَيُرِيدُ لِتُكْمِلُوا﴾

» demektir ki «lâm» lar ta'lil olmayıb, «

﴿يُرِيدُ لِتُكْمِلُوا﴾ . ﴿يُرِيدُ لِتُكْمِلُوا﴾ » âyetlerindeki «lâm» lar gibidir.

Fakat «lâm» ları ta'lile hamle-

derek âyetin nihayetinde « شَرَعَ كُلَّ ذَلِكَ » takdiri dekik bir leffi latifi tazammun etmekle daha

beliğ olduğunu sahib Keşşaf beyan eder. Bu surette ma'na: «Allah yüsr ister, usr istemez ve adedi ikmal

eylemeniz için ve Allahın size hidayetine hamdederek kendini tekbir ve ta'zim etmeniz için, ve bir de

şükredesiniz diyedir ki Cenabı Allah bütün bunları böyle teşri eyledi», ya'ni şahide savmi Şehri, merfz ve

müsafire ibahai iftarı ve iftar ettikleri takdirde aynı adede riayetle kazayı meşru eyledi. İkmali aded, mûraatı

adedin, tekbir, ta'lim eylediği keyfiyyeti kaza ve uhdei fıtrıdan hurucun, şükür de terhis-ü teysin illeti olur.

Her iki ma'naca Ramazan orucunun adedi eyyam ile kâmilen tutulması ve Bayram ayı görülmedikçe otuzun

tekmil edilmesi matlûbı ilâhîdir. Kazada muraatı adedin matlûb olması edada ikmali adedin matlûb

olmasına müterettib ve kazanın sebebi vücubu edanın sebebi vücubundan ibaret bulunmasından

münbaistir. Aded her günün kendi orucuna sebep ve mi'yar olduğunu gösterir. O halde şuhudı şehir sebebi

icmali olmakla beraber sebebi tafsili eyyamdır ve bunun için oruç evvel'emirde eyyamı ma'dude olmak

üzere farz kılınmış ve Şehir bunun beyanı olmuştur. « وَتُكْمَلُوا الْعِدَّةَ » Şehri adedi eyyame

rabtetmiştir. Binaenaleyh Ramazanda bir kaç oruç yeyen kimsenin bütün Şehri kaza etmesi lâzım gelmez.

Balâda « أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ » nihayette « وَتُكْمَلُوا الْعِدَّةَ » denilmeyib de sade «

« وَتُكْمَلُوا الشَّهْرَ » denilse idi böyle olmak lâzım gelirdi ve hattâ gecesiyle gündüziyle bütün

Ayın bir oruç olması iktiza ederdi. Demek ki Ramazanın içinde tahavvüli teklif mu'teberdir. Ortasında baliğ olanlar mükellef olduğu gibi şeraiti teklifi zayi edenlerden de sakıt olur. Kezalik Ramazan bidayetinde mukim olan kimse Ramazan içinde sefere çıkarsa yine ruhsata mazhardır. Ancak oruçlu olarak çıktığı günü bu ruhsata dahil olmaz. Zira « **أَوْ عَلَى سَفَرٍ** » buyurulmuştur. Aded de gün üzere mürettebirdir.

Sebebi

Sh:»657

vücut yalnız evvelinden şuhudı Şehr olsa idi bunlar caiz olmazdı. Maamafih evvelinden tamamına bir niyyet ile de oruc sahih olabilir. Çünkü şuhudı Şehir bir sebebi icmaldır.

ALLAHI TEKBİR, esasen Allaha ta'zim demektir ki üç ma'na ile olur: Akdi kalb, kavlı, amel. Akdi kalb, Allahın vahdaniyyetine ve adline i'tikad ile sıhhati marifet ve zevali şükûttür. Kavlı, sıfâtı aliyye ve esmâi hüsnasını ıkrardır. Amel de salât-ü savm ve sair mefrûzât-ü meşruât gibi a'mali ubudiyyet ile ibadet etmektir. Bu kavlı-ü amelin makbul olması da i'tikadi kalbe ya'ni imana mütevakkıftır. Zira «

وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ وَسَعَىٰ لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ كَانَ

سَعِيَهُمْ مَشْكُورًا» âyetinde meşkûriyyeti sây, mü'min olmak haliyle takyid edilmiştir. İ'tikad-ü iman

savme mahsus olmayıb her ibadette cari olduğu ve ibadati saire esbabı muhtelifeye merbut olub sıyamı

Ramazana mübtani bulunmadığı cihetle bu âyete münasib olan ma'na bu tekbirin adedi Ramazanı ikmale

müteallik olarak Bayrama işaret olması ve buna evlâ olan da lâfzı tekbirin izhar edilmesidir. Lâfzı tekbir

«Allahüekber» demektir. Bunun ekmel bir sureti de tehlil-ü tahmidi dahi müştemil olan «

اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ
وَلِلَّهِ الْحَمْدُ» dir ki tekbir namiyle müteareftir. Bu âyette tekbirin «عَلَى» ile sılelenmesi de

ma'nayı hamdın tazminine mebni olduğundan buna pek münasibdir. Bu tekbir ise insanın hilâli Şevvali

rü'yet zamanında kendi nefsinde yapacağı tekbir olmak caiz olduğu gibi seleften bir çoğunun anladığı

veçhile Bayram namazına çıkarken yapılan tekbir veyahut Bayram namazının tekbirleri olmak da caizdir.

Yani her biri muhtemeldir. Bunlardan birine delâleti mahsusa yoktur. Binaenaleyh bunların biri bu âyet ile

vacibdir denilemez, cehr-ü ihfası vacibdir hiç denilemez. İbni Abbas Hazretlerinden rivayet olunuyor ki

«Müslümanlar Şevval hilâline baktıklarında Bayramlarından fariğ oluncaya kadar tekbir almaları

üzerlerine

haktır. Çünkü «وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَيْكُمُ»

buyurulmuştur. Hazreti Ali, Ebu Katade, İbni Ömer, Said ibni Müseyyeb Urve, Kasım, Haricetibni Zeyd ve

Nafi ibni Cübeyr ibni Mu'im vesair eshabı kiramdan dahi mervidir ki Bayram günü musallaya çıktıkları vakit

tekbir alırlardı. Ebu Bekri razî Ahkâmülkur'anda bunları naklederken der ki «İbni Abbasın mevlâsı Şu'be

şöyle demiştir: «Ben İbni Abbası musallaya yedib götürürdüm, nasın tekbir aldığı işidir, «nasa ne oluyor

imam tekbir mi aldı» derdi, ben hayır derdim, o da «nas deli midirler?» derdi, bundan anlaşılır ki İbni Abbas

tarikı musallada tekbiri hoş görmemiştir ve bu delâlet eyler ki onun indinde âyetteki tekbirden murad,

imamın hutbede aldığı o tekbirdir ki nas dahi beraber alabilir. Hilâl tekbiri rivayetinde de cehrin vücubuna

delâlet yoktur.» ilah... Bu delillerin hasılı olmak üzere mezhebi Hanefîde muhtar olan şudur ki bu tekbirlerin

hiç biri vecib değildir. Bayram hilâlini görünce sirren manayı eammiyle bir tekbiri müstehab Peygamberden

ve sadrı evvelden mervi olduğu için Bayramlarda musallaya giderken tekbir sünnettir. Ancak Ramazan

Bayramında sirren ve Kurban bayramında cehren almak müstehabdir. Âyetteki tekbir mutlak olduğu için

bütün bunlara şamil olursa da hepsinin vücubunu ifade etmez. Nihayet Bayramın hululü ile mutlak bir

tekbirin vücubunu ifade ederse o da Bayram namazı ve ondaki tekbirler olabilir. Şu halde hasılı ma'na

«Ramazanı ikmal edib tekbir alarak Bayram namazını kılınız» demek olur, «وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ»

da Bayram süruruna ve Bayramın bir tarzı şükran ile yapılması hususuna işareti mahsusayı haizdir. -Ve bu

suretle ferizai sıyamın ta yukarıdaki « كُؤُوا . . . وَآشْكُرُوا » emirlerine tenasuku ne kadar

ma'nidar olmuştur. Ve bu cümlelerle bu âyette Cebriyye mezhebini iptal edecek deliller vardır.

Rivayet olunduğuna göre a'rabînin birisi Resulullah

Sh:»659

sallâllahü aleyhi veselleme « أَقْرَبُ رَبَّنَا فَنَجَاهِ أَمْ بَعِيدٌ فَنَادِيهِ » = Rabbımız

yakınıdır, gizlice münacat mı edelim, yoksa uzak mıdır bağıralım mı?» diye sormuştu. Bu sebeble Cenabı

Allah müstahıkkı tekbir-ü şükran olan zati ülûhiyyetini ta'rif-ü tavsıf ederek duanın savma şiddeti

münasebetini ifham ve ahkâmının mer'iyyeti icrasını emr için telvîni hitab ile Resulüne buyurmuşdur ki:

﴿١٨٦﴾ وَآذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَانِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ
الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ
يُرْشَدُونَ ﴿١٨٦﴾

Meali Şerifi

Ve şayed kullarım sana benden sual ettilerse muhakkak ki ben çok yakınımdır, bana dua edince duacının duasına icabet ederim o halde onlar da benim da'veetime koşsunlar ve bana hakkile iman etsinler ki rüşd ile gidebilsinler 186

186. ﴿وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي﴾ kullarım sana benden sual ettiklerinde cevabı şudur: ﴿فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ﴾ ben muhakkak

yakınım, yani bana dua ettiği vakit dua edenin duasına icabet ederim, onu her halde bir cevap ile

karşılarım. -Demek ki Allahın yakınlığının ma'nası bu veçhile sür'ati icabet demektir, Kurbi mekânî kurbi

cihet demek değildir. Zati ülûhiyyetin bu veçhile tavsif-ü ta'rifinde evvelâ, halıkı kâinat olan Hak tealâyı

bilmez, işitmez, kör sağır bir kuvvet farz ederek namaz, oruç, dua gibi ibadetleri, müracaatları faidesiz,

lüzumsuz

Sh:»660

gibi zümeden cehelei tabiiyyun, kezalik mebdei kader olan ilmi ilâhîyi ve mebdei kaza olan iradei ilâhiyeyi

dahi bir kadere tabi' tutarak ihtiyarı ilâhîyi inkâr eden İcabiyeyi şiddetli bir red vardır. Yaradıcı kudreti inkâr

etmek cehli mahz olduğu gibi yaradanın cehlini, ilmi hakkın yaradıcılığını inkâr etmek de aynı veçhile cehli

mahızdır. Saniyen, Allahı zor bilir ve zor işitir gibi zannedib de dua ve ibadetinde bağırıp çağırarlara,

gürültü patırtı edenlere red vardır. Netekim bu âyetin esbabı nüzulü miyanında rivayet edilmiştir ki bir

muharebede Ashabı kiram seslerini yükselterek tekbir, tahlil, dua ediyorlardı, aleyhissalâtü vesselâm

Efendimiz «siz, sağıra veya gaibe dua etmiyorsunuz her halde bir semî karibe dua ediyorsunuz»

buyurmuştu. Ve balâda zikr olunan sebebi nüzulden de anlaşıldığı üzere bu âyet, Allahı uzak zannedip de

dualarında bağırınları red için nazil olmuştur. Cehelei tabiiyyun ve icabiyeyi reddetmesi bunun lâzımı

olarak eyleviyyetle sabittir. Bunun için duanın şeraitinden biri de hudu-ü huşu'dur. Zira insanlar Allahdan

uzak olsalar da «Allah karib»dir, bize şah damarımızdan daha karibdir «

«وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ» hattâ bize bizden ziyade karibdir.

İmam Fahrüddini Razî der ki «işbu «فَانِي قَرِيبٌ» kavli ilâhîsinde bir sirri aklî vardır. Şöyle ki:

mahiyyatı mümkinatın vücudlariyle ittisafı ancak icadi sanî' ilemdir. Binaenaleyh icadi sanî' mümkinatın

mahiyetleriyle vücudları beyninde mutavassıt gibidir ve binaenaleyh sanı' teala her mümkinin mahiyetine o mahiyetin vücudundan akrebdir. Hattâ bu makamda daha yüksek bir kelâm vardır: «sanı' o zatı âlâdır ki mahiyatı mümkinatın mevcud olması onun içindir. Bu böyle olduğu gibi cevherin cevher, sevadın sevad, aklın akıl, nefsin nefis olması da onun içindir. Mahiyatın mevcud olması, onun te'sir-ü tekviniyle olduğu gibi her mahiyetin o mahiyet olması da onun te'sir-ü tek-

Sh:»661

vini iledir», binaenaleyh sanı' tealâ her mahiyete kendinden daha karibdir.» ilah... Razînin birinci takriri mahiyatın gayri mec'ul olmasına, ikinci takriri de mec'ul olmasına göredir, bunda vücud ile mahiyetin farkı yoktur. Felâsife ve Sufiyye evvelkine, mütekellimîn ikinciye kaildirler. Evvelkinde ilmin iradeye, ikincide iradenin ilme itibaren bir tekaddümü var demektir. Çünkü sıfatı ilâhiye zaten « معى » me'î olmakla beraber i'tibaren bir terettüb bulunabilir: Şunda hiç şübhe yoktur ki Allah tealâ bütün zaruriyyatın zarurîsidir. Mümkinatın vücud ile ittisafı zarurî olmadığı herkesçe müsellemdir, fakat velev mümkin olsun her hangi bir şeyin nefesine hamli ve o şey'in o şey olmakla ittisafı zaruriyyatın en kuvvetlisi görünür. Bunun bizzat bir zaruret olduğunda da şüphe yoktur. Ve bunun içindir ki mahiyat o mahiyat olmak ma'nasına gayri mac'ul

zannedilmiştir. Fakat bunun lizzat ve liâclizzat bir zaruret olduğu iddia edilmez. Böyle bir iddia bizatihi ve lizatihi mebadii zaruriyenin, lizatihi vacibülvücudın taaddüdüne kail olmaktır. Halbuki bizatihi ve lizatihi illetülilel birdir, o da Allah tealâdır. Vücudî ilâhîyi isbat eden illiyet kanunu mucebince illeti ulâ olan zati hak üzerinde bir kader farzını istilzam edecek gayri mac'ul, ezelf mahiyattan bahsetmek, kezalik zati ilâhî üzerinde icabî ifade edecek bir mebd'e' ahzetmek İcabiyenin ilimde istinad ettikleri illiyet kanununu dönüb nakzetmek demektir. Hakikatte bir şey'in o şey, bir mahiyeti mümkünenin o mahiyet olması hakkındaki hükmi zarurî zati hakkın bizatihî ve lizatihi vücubu mülâhazasına müteferri bir zarurettir. Evvelâ lizatihi vücubî hak mülâhaza edilmemiş olsa idi, insan insandır hükmü bizzarure teslim olunamazdı. Bu suretle her nefselemir tasdikî tasdikî vacibe mütevakıftır. Binaenaleyh bütün vücubların, zaruretlerin manşei Cenabı haktır. Vücutatı mümkünine vücudî vacibden müstefad olduğu gibi umuri

Sh:»662

külliyeye ve mahiyatı mümkünine dahi vücudî haktan münteze'dir. Allahsız vücud olamayacağı gibi Allahsız mantık da olamaz. Binaenaleyh Allahın bu âyet mucebince karib olduğunda şüphe olmadığı gibi «

« وَنَحْنُ أَقْرَبُ » âyeti mucebince bize bizden ekreb olduğunda da aklen ve naklen tereddüd

edilmemek lâzım gelir ve biz kendimizin ve başkalarının reca ve temenniyatını duyub bilebiliyor ve onlara işittiğimiz zaman cevab da verebiliyorsak bize bizden daha yakın olan Allah tealânın dualarımızı, münacatlarımızı daha evvel işideceğine iman etmek zarurî olur.

DUA, esasen davet gibi çağırarak ma'nasına masdardır. Sonra küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya vaki olan taleb-ü niyaz ma'nasına urf olmuş ve ismolarak da kullanılmıştır ki dua dinledim, dua okudum denilir. Duanın hakikati, kulun rabbi celle celâlühudan istimdad ve inayet-ü meunet istid'a etmesidir. İlimden dem vuran bazı cahiller duayı fairesiz bir şey zannetmişlerdir. Bunların başında kudreti fatreyi bir kuvveti amya zümeden kör kuvvetçiler vardır. Fakat bunlardan başka İcab veya Cebir nazariyelerine saplananlardan da bu babda bir takım şüpheler iradına kalkışanlar olmuştur. Şöyle ki:

1- Dua ile matlûb, indallah ya ma'lûmülvukudur, ya gayri ma'lûmülvukudur. Ma'lûmülvuku' ise vacibülvukudur, duaya hacet yoktur. Gayri ma'lûmülvuku ise mümteniülvukudur, yine duaya hacet yoktur.

2- Bu âlemdeki bütün hâdisatın bir müessiri kadime müntehi olduğunda şüphe yoktur. O halde bu

müessiri kadimin ezelde vücudunu ıktıza ettiği şey vacibülvukudur, etmediği de mümteniülvukudur. Bunlar

ezelde sabit ve mukadder olunca duanın da elbette te'siri olamaz. Bu nokta muhtelif ta'birlerle de ifade

olunur. Derler ki kaderler sabık, kazalar mütekaddimdir, dualar bunu ne tezyid eder ne de tenkis, o halde

duanın faidesi ne?

Sh:»663

aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz bile «

قَدَّرَ اللَّهُ الْمَقَادِيرَ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ الْخَلْقَ بَكْذَا وَكَذَا عَامًا =

Allah mekadiri, halkı halk etmezden şu kadar ve şu kadar sene mukaddem takdir etti», kezalik «

جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا هُوَ كَائِنٌ « buyurmamış mıdır? «

أَرْبَعٌ قَدْ فَرِغَ مِنْهَا الْعُمُرُ وَالرِّزْقُ وَالْخَلْقُ وَالْخُلُقُ = dört şeyden

ferağat hasıl olmuştur: ömür, rızık, halk, ahlâk» hadîsi de merviy değil midir? O halde duadan ne faide?.

3- Hak sübhanehu allâmül guyubdur. Gözlerin hain bakışını, sinelerin gizli tuttuğu niyyetleri bilir. O

halde duaya ne hacet? Cibril aleyhisselâm bile bu mealdeki kelâm ile ihlâsu ubudiyetin en yüksek

derecesine ermiş, Hazreti İbrahim ateşe atılırken « حَسْبِي مَنْ سَأَلِيَ عِلْمَهُ بِحَالِي »

demekle makamı hütle kazanmış diyorlar, şevahidi akliyye ve ehadîsi sahiha ile sabit olduğuna göre

makamatı siddikînin en yükseği Allahın kazasına rıza değil mi? Dua ise nefsin muradını Allahın muradına

tercih ve hissai beşeriyeti taleb-ü iltimas demek olduğuna nazaran buna münafî olmaz mı? Fatihada

beyan olunduğu üzere bir hadîsi kudsîde «

مَنْ شَغَلَهُ ذِكْرِي عَنْ مَسْئَلَتِي أَعْطَيْتُهُ أَفْضَلَ مَا أُعْطِيَ السَّائِلِينَ

» buyurulmamış mıdır? Binaenaleyh duayı terk etmek evlâ olduğu bu vücut ile sabit olmaz mı? Demeğe

kadar varanlar olmuştur. Bunlara karşı ukalâ ve ulemanın cümhurı a'zamı duanın ehemmi makamı

ubudiyet olduğunda tereddüd etmemişlerdir. Ve buna aklî ve naklî pek çok deliller vardır:

1- Görülüyor ki balâdaki şüphelerin başı kader mes'elesinden Cebr-ü İcaba dayanmaktadır. Halbuki

bununla duayı inkâra kalkışmak tenakuz olur. Zira bu surette insanın dua etmesi ve duaya iman etmesi

ezelde ma'lûmülvuku ise o dua her halde yapılacaktır. Buna şüphe ilka ederek iptale çalışmak, cebr-ü

kaderden bahsetmek ma'hasız, ve eğer ma'lûmül'adem ise inkâra kalkışmağa hacet yoktur. O dua zaten

yapılmıyacaktır. Ezelde duaya merbut olarak takdir olunan matalîbin de her halde dua

Sh:»664

şartile malûmülvuku olması lâzım gelir. Meselâ yemek yemek şartile doyması mukadder olanın, taleb-ü azmetmek şartile muvaffakiyeti mukadder olanın, doyması, muvaffak olması, yemeye, taleb-ü azme mütevakıf olduğu gibi dua da öyledir. Binaenaleyh birinci ve ikinci şüphelerde ıtlak üzere yapılan terdid noksandır. Taleb ile, dua ile mukayyed olarak ma'lûmülvuku olan mukadderat vardır.

2- Cenabı Allah evveli küldür, bu ma'na iyi düşünülünce anlaşılır ki kadere mahkûm olan Allah değil mahlûkattır. Kaderler sabık ise, Cenabı Allah da kaza ve kadere sabık ve dua bu takaddümü ikrar-ü itiraf olduğu için ehemmi makamatı ubudiyettir. Bize gelince Allah tealânın ilmi ve keyfiyeti kaza ve kaderi akıllarımızın gıyabındadır. Sirri kader vukuundan evvel ma'lûm olmaz. Bu veçhile hikmeti ilâhiye abdin ümid-ü ihtiraz arasında koşub korunmasını ıktıza etmiştir. Ümid-ü reca saiki muvaffakiyyet havf-ü ihtiraz nazımı muvaffakiyyettir. Yaşamak bu iki hasletin muvazenesidir. Vücut ile adem beyinde deveran eden mümkünin mahiyeti de budur. Bunun için ilmi ilâhî muhiti küll, kaza ve kaderi ilâhî umumda cari olmakla beraber tekâlif de sahihtir. Biz hem kanunsuz yaşamadığımızı biliriz, hem iradenin ve azmin dahi bir kanun olduğunu biliriz. Ümid-ü ihtiraz, taleb-ü azim kanunlarının biri de duadır. Bütün vukuat esbaba merbut ise

dua da o esbabdan birisidir.

3- Eshabı kiram Resulullah'a Cebr-ü kader mes'elesini sormuşlar: «Ya Resulallah nasıl görürsün? Bizim

amellerimiz mefruğun minih bir şey mi? Yoksa bir emri müste'nef midir?» demişler, «

شَيْءٌ قَدْ فُرِغَ مِنْهُ» buyurulunca «o halde amel nerede kalır?» sualini irad eylemişlerdi. Bunun

üzerine «اعْمَلُوا فَكُلُّ مَيْسَرٍ لِمَا خُلِقَ لَهُ» = çalışınız herkes mahulika lehine

müyesserdir» buyurulmuştu. Hem kaderin sebkını ve hem müyesser olmak için çalışıp amel etmenin

lüzumunu göstererek işin ne cebr-u icabı mahiz,

Sh:»665

ne de hürriyeti mutlaka olmadığını, belki ikisi arasında mutavassıt ve icab ile ihtiyarın hasılası «emrun

beyne emreyn» olduğunu göstermiş ve müsahhar değil müyesser buyurmuştur. Şaşırانlar bu noktai

itidalin ya ifrat veya tefritine düşenlerdir.

4- Duadan maksud, i'lâm değil, izharı ubudiyyet, arzı zillet-ü inkisar ile müracaattır. Maksud bu olunca,

kaza ve kaderine rıza ile beraber Allaha dua etmek, hissai beşeriyeti tercih değil, kudreti ilâhiyeye her şeyden ziyade ta'zimidir. Bu da en büyük makamdır. Cebrailin ve Hazreti İbrahimin zikrolunan sözleri de makamına göre duanın en beligidir. Tasrihi sual duanın zaruriyatından değildir. Zaman olur ki edeb ve makamanı bilen ehli huzur için hal, kalden daha belîğ olur. «Yarab huzurundayım halim sana ma'lûm» demek, söyleyenin makamına kalbinin derecesi sıdk-u ihlâsına göre en belîğ dualardan daha belîğ olur.

Daha doğrusu dua sarîh olduğu gibi kinaye ve ima ile de olur. Bu noktai nazardandır ki kerîmi cevada karşı arzı hamd-ü sena duayı da tazammun eder ve bu sebeble « أَفْضَلُ الدُّعَاءِ الْحَمْدُ لِلَّهِ »

buyurulmuştur.

5- Dua hakkında edillei nakliye o kadar çoktur ki bunları ancak kâfirler inkâr edebilirler, ezcümle, bu

âyetten başka «

﴿ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ﴾ . ﴿ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً﴾ .
﴿أَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ﴾ . ﴿قُلْ مَا يَعْبُؤُا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ﴾ . ﴿فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلَكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ﴾

evvel surei Fatihanın Surei dua ve Ta'limi mes'ele isimlerini de haiz olduğu ve bununla edebi duanın ta'lim

buyrulduğu geçmişti. Duanın ehemmiyetini anlamak için yalnız sadedinde bulunduğumuz âyeti düşünmek

kifayet edecektir. Çünkü cenabı Allah kitabının on dört yerinde sual ve cevabı zikretmiştir ki bunların bazıları

«

﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ ۖ ﴿١٠٠﴾﴾ . ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ
فَقُلْ ۖ ﴿١٠٠﴾﴾ . ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسِيهَا قُلْ ۖ ﴿١٠٠﴾﴾

» gibi usule, bazıları da «

﴿يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ ۖ ﴿١٠٠﴾﴾ . ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ
﴿١٠٠﴾﴾ . ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ قُلْ ۖ ﴿١٠٠﴾﴾ . ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ قُلْ ۖ ﴿١٠٠﴾﴾

Sh:»666

da üç suretle varid olmuştur: Ekserisinde « قُلْ », yerinde « فَقُلْ » buyurulmuştur ki bu « فَا » da

cevabın müsta'celiyyetine ve derakab tebliğine tenbih vardır. Üçüncüsü de dua hakkında bu âyettir ki

burada « إِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي » kul veya fekul diye tasrih edilmiyerek cevabında

doğrudan doğru « فَأَنِّي قَرِيبٌ » buyurulmuş, vasıta hazfedilmiş ve kurbiyyet de icabeti dua ile

beyan kılınmıştır ki bunda büyük bir nükte vardır. Cenabı Allah duada kulu ile kendisi arasına bir vasıtanın

tavassutunu istemiyor ve keenne diyor ki: «Kulum, vasıtaya dua vaktinden başkasında mühtac olabilirse de dua vaktinde benimle onun arasında vasıta yoktur. Ben ona böyle karibim.» Ben yakınım buyurulub da kullarım bana yakındır buyurulmaması da gayet ma'halıdır. Zira kul, mümkünülvücut olduğundan kul olduğu haysiyetle merkezi ademde ve hadıdı fenadadır. Bunun Hak tealâya bizzat kurbi mümkün değildir. Binaenaleyh kurbiyyet tarafı abidden değil tarafı hakdandır. Şimdi bu iki nükte mülâhaza edilirse şu hakikate erilir ki dua eden kimsenin gönlü Allahın gayrisile meşğul olduğu müddetce hakikaten dua etmiş olmaz. Masivallahın hebsinden fena bulduğu vakit de ehadi hakkı ma'rifete müstağrak olur. Ve bu makamda kaldıkca kendi hakkını mülâhaza ve nasibi beşeriyeti talebden imtina eder, vesait bilkülliyeye mürtefi' olur ve o zaman kurbi hak husul bulur. Çünkü abid kendi garazına iltifatkâr oldukça Allaha takarrüb edemez, o garaz, vasıtai hacibe olur. Bu mürtefi' olduğu zaman ise «

«وَأَفَوِّضُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ» tafvizî kemali

samimiyyetle tecelli etmiş bulunur. Göz, didei hak olarak görür, kulak, sem'i hakkolarak işitir, kalb miratı hakkolarak bilir, duyar, ister ve o zaman milyonlarca esbabin, asırlarca zamanların yapamadığı şeyler, meşiyeti ilâhiye hükmile « اول » demekle oluverir. İşte dua böyle bir vasıtai kurbdur ve binaenaleyh

efdali ibadâtıdır. Netekim aleyhissalâtü vesselâm Efendi-

Sh:»667

miz «الدُّعَاءُ مَخُّ الْعِبَادَةِ» = dua ibadetin ilikidir.» Buyurmuş, diğer bir hadîsi şerifde ise «
ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ» = ibadet duadan ibarettir» diyerek «الدُّعَاءُ هُوَ الْعِبَادَةُ»

» âyetini okumuştur. Dikkat edilirse görülür ki duayı mühimsemeyenler, ibadeti mühimsemeyenlerdir.

Bunlar ise Allahın karîbi mücîb olduğunu bilmeyen ve hatta Allaha endad ittihaz edenlerdir. Bunlar hakka

yalvarmaktan kaçınırlar da mahlûkun teveccühüne mazhar olmayı cana minnet bilirler. İşte Cenabı Allah bu

babdaki bütün şüpheleri defi' ve ibadini irşad için duanın ehemmiyetine ve hali sıyamın buna en münasib

bir hal olduğuna işareten emri sıyamdan sonra Resulüne buyuruyor ki:

Kullarım sana benden sorarlarsa ben yakınım, bana dua ettiği zaman dua edenin duasına icabet

ederim. Binaenaleyh ﴿فَلَيْسَتْجِيبُوا لِي﴾ onlar da benim emirlerime candan icabet-ü imtisal

etsinler ﴿وَلْيُؤْمِنُوا بِي﴾ ve bana inansınlar, orucun fezaili hakkındaki beyanatımı tastık

eylesinler ﴿لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ﴾ ki rüşdlerine erebileler, doğruca naili meram olabileler.

Ma'lûmdur ki dua ile emir, ayni şîa ile yapılan birer talebdirlər. Bir düşkünün «aman yetiş» diye bağıışı bir dua, buna karşı bir imdatkârın «haydi kalk!» demesi bir icabet ve bir emirdir. Küçüklerin istimdadına inayet büyüklüğün şîarı olduğu gibi büyüğün emrine itaat de muktezayı edeb olduktan başka küçüklerin menfaatleri icabından ve akl-ü hikmet muktezasından olan bir vecibedir. Muktezayı akıl üzere harekete ise rüşdü ta'bir olunur. Büyüklerin büyüğü, âmirlerin âmiri, hâkimlerin hâkimi olan Allah tealâ ise tekbir-ü şükranı ehak ekberi mutlakdır. Ta'biri ma'rufıle her yerde hazır-ü nazır, mahlûkatının her türlü hacetlerini is'afa kadir ve onlara kendilerinden daha karîb ve akrebdir. «

أَجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ» diye

Sh:»668

ayrıca bir va'di icabette de bulunmuştur. Ve bu Allahı ekberdir ki kullarına ve mahza kullarının menfaati hesabına bir takım ahkâm teşri' etmiş ve bu babda sıyama müteallık emirler vermiştir. Allah o azamet-ü kibriyasile kendini kullarından uzak tutmaz ve taleplerine icabet ederse acz-ü fena içinde puyan olan kulların, onun emirlerine icabet ve candan imtisal-ü itaat eylemeleri lüzumu edeb-ü ahlâk noktai

nazarından evleviyyetle sabit olacak bir feriza teşkil eder. Hattâ sade ahlâk değil muktezayı akl-ü menfaat olan bir rüşd-ü sedad olur. Binaenaleyh ancak Allaha ve akhâmına iman ile icabet-ü itaat edenlerdir ki akl-ü rüşdlerini isbat etmiş olur, ve meramlarına doğruca erebilirler. Bu suretle âyet ahkâmı sıyamın meriyyeti icrasını i'lân için belîğ esbab-ü hikmeti havi bir fermanı vesik olmuştur. Bu tevsik ıtlakiyle bütün evamir-ü ahkâma şamil ise de bilhassa emri sıyamı ta'kib etmesi şayanı dikkattir. Oruc devaii nefsin hilâfına bir teklif görüldüğü için diğerlerinden ziyade zor ve zahmetli telakki edileceğinden bu tevsiki mahsus ile ihmalinden tahzir buyurulmuştur. O halde dua hakkındaki diğer tafsilâtı gelecek olan diğer âyetlere bırakarak oruca devam edelim:

Rivayet olunuyor ki bidayeten müslümanlar oruc tutacakları zaman ancak akşamdan yatsı namazını kılincaya veyahut uyuyuncaya kadar yeyip içebilirler ve mukareneti zevciyyede bulunabilirlerdi, ya'ni imsak yatsı namazından veya uykudan itibaren başlardı. Bir gün Hazreti Ömer yatsıdan sonra mübaşeretle bulundu ve derhal nedamet edib huzuri Nebevîye keldi, arzı i'tizar eyledi, derken hazırundan bir takım zatlar daha yatsıdan sonra yaptıklarını yani veçihle i'tiraf ettiler, bunun üzerine şu âyet nazil oldu:

﴿١٨٧﴾ أَحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ
لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ
أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالْعَنَ بَاشِرُوهُنَّ وَأَبْتَغُوا مَا
كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ
الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتَمُوا الصِّيَامَ إِلَى
الَّيْلِ وَلَا تَبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ
اللَّهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ

يَتَّقُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Oruç gecesini kadınlarınıza ilişmeniz size helâl buyuruldu, onlar sizin için bir libas siz de onlar için bir

libas mesabesindeyiz, Allah nefsinize emniyet edemeyeceğinizi bildiği için müraceatınızı kabul buyurdu

ve sizden afvetti, şimdi onlara mübâşeretle bulunun ve Allahın sizler için yazdığını isteyin ve tâ fecrin beyaz

ipliği siyah iplikten sizce seçilinceye kadar yeyin için, sonra da ertesi geceye kadar orucu tam tutun,

bununla beraber siz mescidlerde i'tikâf halinde iken onlara mübâşeretle bulunmayın, bunlar Allah

hudududur sakın onlara yaklaşmayın, böyle ayırd ediyor Allah âyetlerini insanlara ki sakınıb korunsunlar

187

﴿أَحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ﴾ 187. Ey mü'minler!

oruç gecesini kadınlarınıza refes size helâl kıldı: gecenin hangi saatinde olursa olsun herkes halilesine

muamele zevciye

Sh:»670

yapabilir. Mukaddema olduğu gibi yatsıdan veya uykudan sonra geceleyin mücameat savma mani olmaz.

Buna muhalif olarak «كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ» den müstefad olan

şerayii salife hükmü, kezalik savmı evvelde sünneti Nebeviyyeden me'huz olan hükmi sabık ba'dema

mensuhtur. -Bu suretle Ramazan orucu sabik oruçları nesh etmiştir ki bundan kitabın sünneti neshetmesi

caiz olduğu da anlaşılır.

REFES, Fühşi kelâm ya'ni kinayesi icab eden şey'i açık söylemektir ki kinaye olarak cimaa de itlak

olunur. Ve burada bu ma'haya olduğu müttetekunaleyhtir. Yan'î refesi kavîl değil refesi fi'lîdir.

Cenabı Allah ümmeti Muhammede yüsür murad ettiğinden savmın vaktini kısaltmış, geceleri neshetmiş,

refesi halâl kılmıştır. Çünkü ﴿هِنَّ لِبَاسٍ لَكُمْ﴾ onlar sizin elbiseniz, örtünüz.

﴿وَأَنْتُمْ لِبَاسٍ لِهِنَّ﴾ siz de onların elbisesi, örtüsüsünüz.- Bu bir istiareyi belîğadır.

Tasrih edilecek olursa ma'na şu olur: İki noktai nazardan böyle birbirinizin elbisesi mesabesindeinizdir:

bir taraftan elbise gibi yekdiğerinize sarılır sarmalaşrsınız, diğer cihetten elbisenin ayıbları örtmesi, soğuk

ve sıcaktan koruması gibi her biriniz diğèrinin halini setreder. İffetini muhafaza, fücürdan vikaye eyler.

Aranızda böyle bir ihtilât-ü mülâbeset vardır. ﴿عَلِمَ اللَّهُ﴾ Allaha ma'lûmdur ki

﴿أَنْتُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ﴾ bundan evvel muhakkak siz kendinize hıyanet

ediyordunuz. O mülâbeset dolayısile sabredemiyor, nefislerinizi tenkîsı sevaba ve teveccühi ikaba ma'ruz

kılarak kendinize zulm ediyordunuz ﴿فَتَابَ عَلَيْكُمْ﴾ binaenaleyh Allah size atfi nazar etti,

tevbenizi kabul ﴿وَعَفَا عَنْكُمْ﴾

Sh:»671

ve sizden oruç gecesi refes günahını afvedib sildi. ﴿فَالْعَن﴾ şimdi ﴿بَاشِرُوهُنَّ﴾ onlara mübaşeratte bulunun ﴿وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ﴾ Ve Allanın sizin için ezelde

yazdığı, takdir ettiği, levhi mahfuza nakşeylediği zürriyeti taleb edin. Diğer bir ma'na ile: Allahın meşru'

kıldığı mevzu tenasülü taleb edin. Üçüncü bir mana ile: kadir gecesini arayın.-

MÜBAŞERET, beşere beşereye gelmek ya'ni çıplak deri deriye dokunmaktır. Bu münasebetle cimaa da

iftlak olunur ki burada murad bu olduğu müttefekunaleyhtir. İşbu «بَاشِرُوا» emrinin «كُلُوا» gibi

ibaha için olduğu da müttefekunaleyhtir. Ya'ni mübaşerette bulununuz demek mücmaat edebilirsiniz

memnu değilsiniz demektir. Bunun akıbinde «وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ» şunu

gösteriyor ki mübaşeretten maksad evlâd olmalı, mücerred kazai şehvet ta'kib edilmemelidir. Zira halkı

şehvetin ve meşruiyetini nikâhın hikmeti tenasül ve bekai nevi'dir. Sade kazai şehvet değildir. Bu «

«وَابْتَغُوا» emrinin azilden nehyolduğu da söylenmiş ise de mefuli ibtiğa olan «ما» sarih

olmadığından ka'tî değildir. Ancak ahadisten dahi müstefad olduğu üzere kerahetine işaretten de hali

kalamaz.

Hasılı oruc gecesı o veçhile mübaşerette bulunun ﴿وَكُلُوا وَاشْرَبُوا﴾ ve yiyin için

﴿حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ﴾ ta

siyah iplikten beyaz iplik size tebeyyün edinceye kadar bunlar halâl ve mübahtır. Fakat yanlış anlamayınız,

hangi beyaz iplik bilirmisiniz? ﴿مِنَ الْفَجْرِ﴾ fecirden olan, fecri sadıktan bir cüz bulunan beyaz

iplik. -Ya'ni sabahleyin şafak sökünceye, tan yeri iplik gibi ağarıncaya kadar, bütün gece bunlara

me'zuniyet vardır. İmsak vakti sabahın bu beyaz ipliği zuhur edeceği andır. Burada « حَتَّىٰ

»

Sh:»672

nın maba'di makablinde -ta'biri istilâhîsile- gaye muğayyada dahil olmadığı için hayti abyaz tebeyyün ettiği

zaman imsak de başlamış bulunmak farzdır. Meşkûk olursa yememek müstehabdır, yenirse kaza lâzım

gelmez, çünkü tebeyyün ilmi yakîn demektir.

İşbu « مِنَ الْفَجْرِ » kaydinin sonradan nazil olduğu rivayet edilmiştir, şöyle ki: bundan evvel bazı

kimseler biri beyaz biri siyah iki iplik alır ve bunlar birbirinden seçilinceye kadar imsak yapmazlarmış, bu

hâdise üzerine « **مِنَ الْفَجْرِ** » beyanı nazil olarak ma'nayı murad tasrih olunmuş, haytî abyaz hakikati

lügaviyye olmayıb mecazı mütearef olan evveli fecr olduğu ve nehari şer'înin bundan başladığı

anlaşılmıştır. Bunun için İlmî usulde bu beyanın vakti hacetten muahhar olub olmadığı münakaşa edilirdi

doğrusu beyanı tağyirin vakti hacetten te'hırı caiz değildir, ve bu rivayete nazaran refi ihtimal, beyanı tağyir

değil, beyanı tebdil ya'ni nesh addolunmak lâzım gelir. Fecrin hakikati subhî sadıktır. Subhî kâzibe ancak

kâzib kaydile fecir denilir. Bunun için evveli neharın ve vücutu imsakin fecri sadık bidayetinden başladığına

icma' vardır. Maamafih buna şöyle bir sual irad edilmiştir: Beyaz ipliğe benzeyen sabah beyazlığı subhî

kâzıbın beyazı olmalıdır. Çünkü bu amudî ve mustatîl olduğundan ipliğe benzer, subhî sadığın beyazı ise

ufukta müstedir olur, binaenaleyh imsak, fecri kâzibden başlamak lâzım gelmez mi? . Cevab, lâzım gelmez.

Çünkü yemenin hurmetini gösterecek olan beyazlık miktarı subhî sadığın evveli ve ilk lâhzasıdır. Fecri

sadık iptida münteşir olmadan evvel küçük ve ince olur, Ufukta müstedir olması ipliğe teşbihine mani

değildir, hattâ subhî kâzıb ile subhî sadık beyinde şöyle bir fark vardır: Subhî kâzıb incecik doğar, subhî

sadık iptida incecik zuhur eder ve müstafilen yükselir ve haytî ebyaz bunda müteareftir.

Binaenaleyh

Sh:»673

öyle bir suale asla vecih yoktur. Ebu Hüreyre Hazretleriyle Hasan ibni Salih ibni Cinnî «cünüb olub da gusletmeden sabahı edenin orucu sahih olmayacağına» zahib olmuşlardır. Lâkin bu âyette inficarı subha kadar mübaşeret tecviz kılınmış olunca guslün sabaha te'hiri de bizzarure tecviz kılınmış olacağından Cümhuri ulemaya göre vaktinde imsak eden kimse cünüb da olsa orucu sahih olur.

İşte bu müsaade dahilinde fecrin beyaz iplik gibi incecik ufku şarkîde zuhura başladığı ane tecavüz etmemek şartıyla gecenin nihayetine kadar yiyib içiniz, mübaşeret ediniz

﴿ثُمَّ أَتَمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ﴾ sonra o andan itibaren imsak edib ertesi geceye

kadar sıyama itmam ediniz, tam imsak üzere bulununuz, Yani yalnız ekl-ü şurb ve cima'dan değil bunlara

mülhak olmak üzere bedeninizin dahiline her hangi bir şeyi idhal etmekten sıyam niyetiyle men'i nefis

ediniz. - İşte sıyama şer'î böyle niyetle evveli fecirden, ahırı nehara kadar imsaki tamdan ibarettir, ve

savmın ma'nayı şer'îsi, bu tafsilât ve buna müteferri beyanat dairesinde manayı lûgavîsine munzam olan

kuyud ve hududî şer'iye ile imsaki lûgavîden bir nev'i mahsustur. Bu kuyud da vakti imsak mi'yarıdır. «

﴿ثُمَّ أَتَمُّوا الصِّيَامَ﴾ sıyam niyetini iktiza ettiği gibi «ثُمَّ» bu niyetin neharen de olabileceğini

gösterir. İbadetler birer fi'li ihtiyarî oldukları cihetle irade demek olan niyyete mukarenetleri mahiyetleri

icabından bulunduğu gibi « **إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ** » hadîsi şerifi mucebince kavaidi

umumiyei şer'iyeden olduğu da ma'lûmdur. Binaenaleyh orucun farzları üçtür: Vakit, niyyet, imsaktır. Bu

âyet mucebince vakti savm, tulûi fecirden gurubî şemse kadar neharî şer'îdir. Tulûi Şemisten gurubî Şemse

kadar olan neharî urfî veya Nücumî değildir. Niyyet de ekseri nehara olsun muzaf olmak lâzımdır. Lâkin

imsak evvelin-

Sh:»674

den ahırına kadar bütün neharda tamamen bulunmak farzdır. Haytî ebyazın zuhurundan itibaren imsak

bulunmazsa oruc sahîh olmaz. Gecenin evvelinden ahırına kadar hiç bir cüz'ü, vakti savm değildir. Bunda

müfıratın hepsi mubahtır. Bazı kimseler fecirden tulûi Şemse kadar sabah vaktinin neharî şer'îde dahil

olmasına mebni gurubdan kıvıllığa kadar, yani akşam vaktinin de kıyasen gündüzden ma'dud olması lâzım

geleceğine ve hattâ yıldızlar doğuncaya kadar imsak devam etmek iktiza edeceğine zahib olmuşlarsa da

bu kıyas fasiddir. Zira evveli neharda « **مِنَ الْفَجْرِ** » buyurulmuş sonra itmama « **إِلَى الْيَلِّ** »

ile nihayet verilmiştir. Gurubî Şemisten sonra Şark tarafından karanlık zuhur eder etmez de akşam olmuş,

leyli urf girmiştir. Ve burada gayenin mugayyaya dahil olmasının ihtimali yoktur. Bunu sabaha kıyas etmek

nassı tebdil eylemek demektir. Zaten sebebi nüzulden anlaşıldığı üzere akşamdan yatsıya kadar zaman,

gecelemin oruçta dahil olduğu zamanı sabıkta bile dahil değildi. Maamafih Ca'feriye mezhebinde bulunan

Acemler, yıldızı görmeden iftar etmezler. « **ثُمَّ أَتَمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ** » emrine dikkat

edilir ve sıyamin lûgaten ma'nası da imsak demek olduğu mülâhaza olunursa sıyâmı şer'inin imsaki lûgevi

ma'nasından hiç bir noksanı olmaması ve zahr-ü batın bütün a'zanın savm üzere bulunması lüzumu

anlaşılır. Meselâ lisanın sıyâmı kizibden, nemimeden, mâlâya'niden imsak, gözün sıyâmı şüpheli mahalle

bakımdan imsak, kulağın sıyâmı isti'mai melâhiden imsak, ilah.. olduğu gibi nefsin savmı temenniyat-ü

şehvattan imsak, kalbin savmı hubbi Dünyadan imsak, ruhun savmı naim ve lezaizi Ahiretten imsak, sirrin

savmı Allahdan gayrisini şuhuddan imsaktır. İmam emri bütün bunlara delâlet ederse de hepsi vücub

tarikile olduğu iddia edilemez.

Makablinde bilhassa ekl-ü şürb ve mübaşeretten bahs edilmiş olması karinesile farz olan imsak

bunlardan ve

bunlara mülhak olan şeylerden bedenın bânın hükmünü haiz olan dahilini imsaktır ki buda gusülde

yıkanmıyan yerlerdir. Maadası nedb-ü fazilet kabilindendir. Ve adabı savmdandır. Bu suretle savmı

islâmıde geceler vakıttan hariç tutulmuş ve başka zaman halâl-ü mübah olan şeyler, sıyam gecelerinde de

halâl kılınmış olduğundan ey müslümanlar gündüzleri oruç tutmakla beraber geceleri bunları yapabilirsiniz,

fakat ﴿وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ﴾ siz mescidlerde

i'tikâf halinde iken ne gece, ne gündüz kadınlarınıza asla mübaşeretle bulunmayınız.- Lûgatta i'tikâf bir

yerde habsi nefis ederek durub beklemektir. Şer'an de bir mescidde i'tikâf niyyetile meks etmektir. Buradaki

mesacid kaydi işte bu ma'nayı şer'iyi ta'yin eder. Başka bir kayid bulunmadığı için bu mekis bir saat dahi

olsa i'tikâfı şer'î bulunabilecek gibi görünür. İmam Muhammedin zahiri rivayeti de böyledir. Bu surette

i'tikâfta savm, şart olmamak lâzım gelir. Buna nafîle i'tikâf denilir ki oruçlu oruçsuz sahih olur. Fakat âyetin

siyakına bakılırsa i'tikâfın sıyamı müstelzim olduğu anlaşılır. Zira « لَا تُبَاشِرُوهُنَّ » nehyi leyleyi

siyamdaki ibahai mübaşeret hükmünü muhassıs mevkiinde olmakla i'tikâfta savmın şart olduğuna ve

binaenaleyh müddeti i'tikâfın bir günden akal olamayacağına delâlet eder ki bu da asıl i'tikâfı şer'îdir. «

لَا اِعْتِكَافَ اِلَّا بِالصَّوْمِ » hadisi de bunu müeyyiddir. İmamı a'zamdan bunun ancak

mescidi cami'de olabileceği ve lâakal beş vakit namaz kılınan bir mescidden ma'adasında sahih

olamayacağı mervidir. « **لَا أَعْتَكِفَ إِلَّا فِي الْمَسْجِدِ الْجَامِعِ** » hadîsi şerifi

mucebince mesacid kemaline masruf demektir. Ancak kadınlar için evlerindeki mescidden başkasında

i'tikâf caiz olmaz. Aleyhissalâtü vesselâm meni' buyurmuştur. İ'tikâf, muallâk veya müneccez nezrile vacib

olur. Ramazanın aşrı ahırî içinde yani yirmisinden sonraki günler de sünneti müekkededir. Ma'adası

müstehabdır.

Sh:»676

Zira Sahihayinde dahi rivayet olunduğu üzere Aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz Medineye teşriflerinden

vefatına kadar Ramazanın aşrı ahîrinde i'tikâfa müvazabet buyurmuştur. Ancak bir dafasında ezvacı

tahirattan Hazreti Aişe ve Hazreti Hafsa ve Hazreti Zeynebin dahi müteakıben gelib mescidi saadette birer

çadır kurarak i'tikâfa girmeleri üzerine bunları nehyetmiş ve kendisi de o sene Ramazanda i'tikâfı terkedib

tâ Şevvalin aşrı evvelinde i'tikâf etmişti. Bu ise hiç terketmemeğe muadildir. Bunun için zührî demiştir ki

«acaba nâs i'tikâfı nasıl terkediyorlar? Halbuki Resulullah bazı şeyleri yapar, terkederdî i'tikâfı ise illelvefat

terketmedi.» Bu kadar müvazabet, delili vücub olmak lâzım gelirdi. Fakat Eshabdan i'tikâf etmeyenler de

bulunuyor ve Resulullah bunlara bir şey demiyordu. Bu ademi inkâr ile beraber müvazabet ise delili vücub

değil, delili sünniyet olur, maamafih bir Ramazanda bırakmış olması da vacib olmadığına delâlet edebilir.

Lâkin Şevvalde yine yapmış olması da i'tikâfsız hiç bir sene geçirmediğini isbat eder. Binaenaleyh ademi

inkâr ciheti olmasa idi hiç olmazsa senede bir i'tikâf vacib olurdu.

i'tikâf şerayii kadimedendir. Katâdeden menkuldür ki evvelce bir adam i'tikâfa girerdi ve arada çıkar, zevcesine mübaşeretle bulunur yine avdet ederdi, bu nassile bundan nehyedilmişlerdir. Binaenaleyh şeriatî islâmiyede kadınlara mübaşeret i'tikâfî müfsiddir. Ve evvelki gibi bu mübaşeretten dahi murad vatî'dir. Lâkin imamı Şafiî Hazretlerinden bir rivayette bu ikincisi vatî'den eamdır ve mülâkatı beşereteyn ma'nasınadır ki buna göre şehvetle kadına temas dahi i'tikâfî ifsad eder.

﴿تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ﴾ işte, ahkâmı mezkûre Allahın vaz'ettiği hududdur, yâhud hududı memnuadır. ﴿فَلَا تَقْرَبُوهَا﴾ Binaenaleyh tecavüz şöyle dursun bunlara yaklaşmayınız

bile.-

Sh:»677

Netekim bir hadîsi şerîfde de «

إِنَّ لِكُلِّ مَلِكٍ حِمًى وَحِمَى اللَّهِ مَحَارِمُهُ فَمَنْ رَتَعَ حَوْلَ
الْحِمَى يُوشِكُ أَنْ يَقَعَ فِيهِ = her hükümdarın bir korusu vardır. Allahın korusu da

maharimi yani nehyettiği, haram kıldığı şeylerdi. Kuru etrafında otlayanlar da içine düşmek tehlikesine

ma'ruzdur» buyurulmuş ve bu suretle maharim-ü menahiye yaklaşmaktan tahzir edilmiştir ki İlimi fıkhıda

bunlardan seddi zari'a kaideleri istinbat olunmuştur.

﴿كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ﴾ görüyorsunuz ya Allah insanlara teşri'

ettiği ahkama delâlet edecek âyetlerini böyle tebyini belîğ ile tebyin ediyor ﴿لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ﴾ ki

korunabilsinler, evamir-ü nevahisine muhalefetten sakınıp mazharı vikayeı rabbaniye olsunlar.

Şimdi ey mü'minler, bu sayılı günlerin oruçlarını ikmal-ü itmam ettikten ve Allahın hududı memnuasına

yaklaşmamak terbiyesini aldıktan sonra siz, yine « كَلُوا » müsaadesine avdet ederek, bayram yaparak

yiyip içeceksiniz, yiyin, fakat:

﴿١٨٨﴾ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَآ

إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ
تَعْلَمُونَ ﴿١٨٨﴾

Meali Şerifi

Bir de aranızda mallarınızı batıl sebeble yemeyin nasın emvalinden bir kısmını bile bile günah ile yemek

için o malları hâkimlere sarkıtmayın 188

Bu âyet pek büyük bir esası hukukî ve içtimaiyi mutazammındır. Bu öyle bir hayatı içtimaiye

te'sisinin

Sh:»678

meb'deidir ki buna riayet eden insanlar ribkai mahkûmiyetten tahlisi nefis ederek saadette yaşarlar ve

zalimlerin pençesi gadrine düşmezler. Ancak bunu bihakkın tatbik edebilmek oruç gibi tehzibi nefis ettirecek

ibadetlerin kadrini bilmek ve onu hüsni suretle eda edip nüfusı mütmeinne makamını ihraz eylemekle

mümkün olur. Buna işareten bu âyet, savm âyetlerini ta'kib etmiştir, şöyleki:

Ey mü'minler yiyin fakat 188. ﴿وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ﴾

birbirinizin mallarını aranızda batıl suretle bilâ sebebi meşru' yemeyin. - Malın haram olması ya aynı anda bir

ma'nadan veya ciheti iktisabından dolayıdır. Evvelki kısım: emvalin usulu ya meadinden veya nebatattan

veya hayvanattandır. Meadin, eczai Arzdırlar. Binaenaleyh zehir gibi yeyene muzırrolmak haysiyetinden

başka bir veçhile haram olmazlar. Nebatatin da hayatı ve sıhhatı veya aklı izale edenlerden ma'adası

haram olmaz. Müzîli hayat olanlar, zehirler, müzîli sıhhat olanlar vaktinin gayride kullanılan devalar, müzîli

aklı olanlar da müskirattır. Hayvanata gelince: Bunlar me'kûl ve gayri me'kûle münkasımdır. Ekli halâl olan

da zebhi şer'î ile zebhedilmedikçe halâl olmaz, zebholunanın da cemi'i eczası halâl değildir. Fers-ü dem

haramdır ki tafsilâtı Fıkıhtedir. İkinci kısım: isbatı yed cihetinde halelden naşi haram olanlardır. İmdi bir malı

almak ya gayri ihtiyarî bir sebeble olur, irs gibi. Veyahud alanın ihtiyariyle olur, bu da ya malikinden me'huz

olmaz: ihraz gibi, veya malikinden me'huz olur, bu da ya kahren alınır veya terazı ile. Kahren alınan ya

ismetî milkin sukutundan dolayı alınır, ganaim gibi veya ahizin istihkakından dolayı alınır, zekâtтан imtina

edenlerin zekâtı ve nefekâtı vacibe gibi. Terazı ile alınan da ya ıvaz ile alınır, beyr', mehir, ücret gibi veya

bilâ ıvaz alınır, hibe ve vasiyyet gibi.

Sh:»679

Bu suretle iktisab ve isbatı yad için altı kısım hasıl olur ki tafsilâtı kütübi Fıkhiyyededir.

Düşününüz, Ramazan günleri lezaizinden ve kendi öz malını bile yemekten emri ilâhîye imtisalen men'i
nefs eden insanlar, sonra başkalarının malını bigayrı hakkın nasıl yer, elin malına nasıl göz diker? Elbette
bunlara yaraşan daima halâl yemektir. Sakın haksız mal yemeyin

﴿وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْأَثَمِ﴾
yiyib de nasın emvalinden bir kısmını günah ile, günahkârlıkla yiyesiniz diye mallarınızla

hâkimlere, hükûmetlere düşmeyin, halkın emvalinden yemek için hâkimlere, hükûmetlere intisab etmeyin,
rişvet vermeyin ﴿وَإِنَّمَا تَعْلَمُونَ﴾ yani bunları bile bile yapmayın.- Muamelâtınızda

birbirinizin malına ve hukukuna iyi riayet ederseniz, yaptığınız ukud-u mukavelâtta haksızlıktan, nizaa badi
olacak ve işi mahkemelere düşürecek şurutı fasideden sakınırsanız hâkimlere, hükûmetlere boyun
eğmekten kurtulursunuz ve her nasılsa mahkemeye düştüğünüz zaman gerek hâkimi ve gerek birbirinizi
tezvirat, şarlatanlık, rişvet gibi esbabı batile ile ikna-u ilzama uğraşmazsanız hâkimlerinizi bozmamış,

zulme meydan vermemiş, haksız yere yekdiğerinizin malını yememiş, yedirmemiş olursunuz. Hattâ mahkemede lehinize hüküm verilmiş olsa bile mücerred bundan dolayı kendinizi haklı sanmamalısınız, hakikati hakkı gözetmelisiniz, nihayet hükm-ü hükûmeti me'kel addile halkın malını yemek için hükûmete tevessül ve intisabdan sakınırsanız hükûmetiniz yükselir, hakimiyetiniz artar, vazifeler hakkiyle görülür, ibadullahın işi bihakkın tevsiye edilir, haksızlığa sed çekilir, mes'ut bir hayat yaşarsınız.»

BATIL, lûgatte zail, ya'ni vücudda durmıyan ma'dum olan demektir. Binaenaleyh « **بِالْبَاطِلِ** » yok yere, haksız, bilâ sebebi hakikî, şayanı itibar bir sebebi meşru' olmaksızın

Sh:»680

demek olur. Haksız mal yemeğe kalkışmak bütün fenalıkların başıdır. Bundan sakınmak terbiyei diniyenin en mühim bir neticei matlûbesi olduğu bu âyetin sıyam âyetlerini takib etmesinden anlaşılır.

Rivayet olunmuştur ki Abdanı Hadremî, İmriilkaysi Kindîden bir kıt'a arz dava etmiş idi ve beyyinesi yoktu, binaeaneleyh Resulullah İmriilkaysi tahlife karar verdi, o da yemin etmek istedi, derhal aleyhissalâtü

« إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا » vesselâm

âyetini okudu, okuyunca İmriilkays yeminden çekindi ve mezkûr araziyi Abdana teslim etti. Bunun üzerine

işbu « وَلَا تَأْكُلُوا » âyeti nazil oldu. Bir de huzurı risalete iki hasım muhakeme olmiya gelmişlerdi,

Resulullah buyurdu ki: «Ben de sizin gibi bir beşerim, siz ise bana muhakeme için geliyorsunuz, olabilir ki

bir kısmınız hüccetini diğerinden eksik ifade eder, ben de dinlediğime göre hükmederim. Binaenaleyh her

kimini lehine kardeşinin hakkından bir şey hükmedersem ona bir ateş parçasını hükmetmiş olurum»,

bunun üzerine tarafeyn ikisi de ağladılar ve her biri «benim hakkım arkadaşımın olsun» dedi, Resulullah

da «haydi bakınız, araştırınız, sonra kur'a atınız, ba'dehu birbirinizle halâllaşınız» buyurdu.

Ta yukarıda Kible meselesi münasebetile hacce dair söz geçmiş ve tavaftan bahsedilmiş idi, ve fakat

henüz mü'minler için mevani, zail olmamış bulunduğundan ahkâmı haccın beyanına nevbet gelmemiş idi.

Şimdi sıyamın farzından sonra binai islâmın beşincisi olan hac ahkâmına geçilmek sırası gelmiş ise de bu

hususla bazı istihzarata daha ihtiyaç bulunması ve bunları vakt-ü zaman ile de alâkadar olması hasebile

şer'an bir mıkyası zemanî tayini muktezayı hikmet-ü maslahat olduğundan sıyam ve fitr için şuhudi şehir

mes'elesi münasebetile bir cihetten tetimme diğer cihetten taviye olmak ve aynı zamanda başlı başına bir

kanunı terbiye olacak pek mühim nasayihi de muhtevi bulunmak üzere buyuruluyor ki:

Sh:»681

﴿١٨٩﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ
وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ
اتَّقَى وَآتَى الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Sana hilâllardan soruyorlar, onlar, de: insanlara haccînin de vakit ölçüleridir bununla beraber irginlik

evlere arkalarından gelmenizle değildir, ve lâkin iren, korunandır, evlere kapılardan gelin ve Allaha

korunun ki felâh bulasınız 189

EHİLLE, hilâlin cem'idir. Hilâl, kamerin insanlara ilk görüldüğü sıradaki halidir. «

«أَوَّلُ حَالِ الْقَمَرِ حِينَ يَرَاهُ النَّاسُ» bu ta'riften anlaşılır ki hilâl kelimesi rüyet

ma'nasını mütezammındır ve hattâ görülmesi üzerine haykırıldığından dolayı bu ism ile tesmiye edildiği

beyan olunuyor. Zira bu maddenin esas ma'nası sesi yükseltmektir ki lisanımızda «Ay!» sesi de buna muvafıktır. Binaenaleyh henüz nâkabili rüyet olana hakikat olarak hilâl denilmez. Şehrin evvelinden iki gece hilâl namını alır. Zira ilk görünüşü bunlardan birinde olur, sonra Kamer namını alır. Ebülheyssem demiştir ki: kamere evveli şehirden iki gece, keزالik ahri şehirden de iki gece hilâl denilir, arasında da kamer tesmiye olunur. Mevakît, vakitten mikatın cem'idir, va'd, miad gibi. «vakit», bir emr için mefruz olan zamandır. «Zaman», maziye, hâle, istikbale maksûm olan müddettir. Müddeti mutlaka da hareketi küllün imtidadıdır. Mikat, mekânı muayyen ma'nasına da gelir ki âfâkînin ihramsız geçmesi caiz olmiyan mekânlar demek

Sh:»682

olan ihram mikatları bu ma'nadandır, binaenaleyh lâfzı müşterektir. Maamafih mevakiti ihram, mekânlardan olmakla beraber bunlara vusul, ihramın zamanı vücubunu göstermek i'tibarile birer alâmeti vaktiyye addolunabilirler, Mikat, nişanei vakit diye ta'rif edilirse müştereki ma'nevî olması da mümkündür.

Ya Muhammed! Şehri Ramazan münasebetile 189. يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْآهْلِ sana

hilâllardan sorarlar, yahud soruyorlar. -İbni Abbas Katade, Rebi' ve sairenin nakline göre müsliminden bazıları «hilâlin mehâkının, kemalinin, Şemse muhalefetinin faidesi ne» olduğunu sormuşlar ve rivayet olunmuştur ki bunu Ensardan Muaz ibni cebel ile Sa'lebetibniğunm «ya Resulallah bu ne haldir? Hilâl iplik gibi incecik beliriyor, sonra artıyor, tamamlanıyor, sonra da eksile eksile iptidaki haline rücu' ediyor» diye sormuşlardı. Bundan başka yine rivayet olunuyor ki:

1- Cahiliye devrinde bir erkek bir şey'e niyyet ederde zor gelirse evine kapısından girmez arkasından girmiş ve tam bir sene böyle kalırmış.

2- Ensardan bir kısmı omre yaptıkları vakit Sema ile aralarına bir hail sokmazlar ve bundan sakınırlar, zahmete girerlermiş. Binaenaleyh ihrama girdiklerinde şayed mübrem bir hacetleri varsa eve, başa, çadıra kapılarından girmezlermiş de sahibi bina olan ehli meder evin sırtından bir delik deler, oradan girer çıkar veya arkadan bir merdiven atar, tamamile aşarmış, çadır halkı olan ehli veber de çadırlarının arkalarından dolanırlarmış ve bu âdeti cahiliyeyi « ^وبِر = berr» sayarlarmış.

3- Ehli cahliye ihrama girdikleri zaman evlerinin veya çadırlarının arkalarını delerler oradan girer

çıkarlarmış, ancak hamaseti diniyelerinden dolayı «humüs» denilen kabileler, ya'ni Kureyş, Kinane,

Huza'a, Sekif,

Sh:»683

Haysem, Benu Amir ibni Sa'sa'a, Benu Nasr ibni Muaviye ihram ettikleri zaman diyanette şiddet da'vasile

evlerine girmezler, çadırdı gölgelenmezler, tere yağ ve keş yemezlermiş. Bir gün Resulullah ihrama

girmiş, bir de ihramlı birisi varmış, Resulullah ihram ile harab bir bostanın kapısından girmiş o adam da

görüb arkasına düşmüş, lâkin, çekil denilmiş, o da niçin diye sormuş, «Sen ihramlı olduğun halde kapıdan

girdin» buyurmuşlar. O adam durmuş da «ya Resul, ben senin sünnet-ü irşadına razıyım sen girdin ben de

girdim» demiş. İşte suali mezkûr ile beraber bu hâdiselerden biri bu âyetin nüzulüne sebep olmuş, bu

âdetler, bu şiddetler, bu aksilikler de kaldırılmıştır.

﴿هُيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ﴾ o hilâller
﴿قُلْ﴾ bu suale cevaben de ki

insanlar için ve haccin mikatlarıdır, vakit alâmetleridir.- İnsanlar vakte muhtac olan işlerinin ve bilhassa

hac «حج» vakitlerini bunlarla tayin ederler ki bu mana «

﴿وَقَدَرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِّينَ وَالْحِسَابِ﴾ . ﴿وَجَعَلْنَا

الَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَتَيْنِ فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ
مُبْصِرَةً لِتَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ
وَٱلْحِسَابِ ﴿٥٧﴾

Şuhur ile zaman takdirinde yani ayın bir mıkyası zamanî ittihaz edilmesinde bir takım menafii insaniye

vardır ki bunların bir kısmı dinî ve bir kısmı dünyevîdir. Dinî olanlar:

« شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ »-1

2- Hac « الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ »

3- İddeti vefat, « يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا » , iddeti iyas, «
فَعَدَّتْهُنَّ ثَلَاثَةَ أَشْهُرٍ»

4- Evkata müteallık nezirler ve hilâl ile ma'lûm olabilecek bir sıyâmı mendub.

Dünyevî olanlar da müdayenat, icarat, mevoid, müddeti haml-ü rıda ve saire gibi pek çoktur. Eyyam ve eczai eyyam olan saatlar için evkatı salâta olduğu gibi günün

Sh:»684

dahi bir mikat olduğunda şüphe yok ise de pek çok işler için ay hesabı elzemdir. Ve tahavvülâtı kameriye hılkaten bu hususta vaz'iyeti şemsiyeden ziyade vakit hesabına elverişli ve umum için kolaydır. Ay hılkaten müstakil bir vahidi kıyasî olmalıdır. Şemsin cirminde bir tahavvül görülmediğinden dolayı Arza nazaran metaliindeki ihtilâfatı ve bürçlar üzerindeki intikalatı umurı hafiyeden olmakla şehir tesmiyesine münasib olmayacağı gibi senei şemsiyede şehir bir mıkması zahirî değil, nihayet fusuli erbeaya veya nefsi seneye nazaran i'tibarî ve hafî bir cüz'î mıkmasıdır. Halbuki ay, terbi'lerle haftaların dahi hakikaten mıkmasıdır. Dünyanın her tarafında hafta hesabının vahdeti de bu mıkması fitrîliğinden naşidir. Nihayet ay, geceleri itibarile gün hesaplarına da bariz bir alâkayı haizdir. Ve buna binaen günlerin isimleri umumiyetle buna tatbik olunarak yedi olmuştur, İşte menafii beşeriye noktai nazarından tahavvülâtı Kamerin hikmeti zahiresi vakit hesabı için böyle bir mikat olmaktadır. Bunun için senei Şemsiye hesabında uydurma suretile olsun bir ay hesabına mecburiyet vardır ki buna tabi olmak insanlara hakikatten ziyade tevehhümat ve itibara sapmak

itiyadını verir. Bunlardan başka Kamerin cirminde her gün meşhud olan bu tahavvülât ecrâmı Semaviyenin

dahi ma'ruzi tagayyür ve kabili mahvolabileceğine bir misali bahir teşkil etmesi itibarile kudret ve

vahdaniyeti ilâhiyenin âyâtı kübrasından olan hılkati Semavat içinde Kamer, mütefekkirinden başka en

basîit insanlara bile rabbülâleminin iradesini anlatan bir âyeti mümtaze ve ona ubudiyet etmek için vakit

tayinine delâlet edecek bir alâmeti rabbaniye olduğunda da şüphe yoktur «

تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا
«هُيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ» «مُنِيرًا»

sonra samedi bahse tenbih için bilhassa «وَالْحَجِّ» kaydi de zikrolunmuş ve suali mezkûre bu suretle

bir cevabı hikmet verilmesi emredilmiştir.

Sh:»685

Bu sual ile esbabı âdiyeyi, İlmî nücüm mucebince esbabı felekiyenin beyanını kasd edenler dahi

bulunabileceğinden, soranlara bu cevabı söyle, şunu da ilâve et:

﴿وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا﴾ Bununla beraber, birr-ü

hayır denilen haslet, evlere arkalarından, sırtlarından gelmek değildir.- Bu ifadenin bir ma'nayı hakikîsi, bir

de ma'nayı kinafsi vardır. Hakikati itibarile: ehli cahiliyenin ihramda yaptıkları bu aksilik bir ibadet olmadığı

gibi ma'nayı kinafsi itibarile de Resulullah'a İlmî nücum suali sormak, hikmet ve ahkâmı ilâhiyeyi beyan-ü

tebliğ için ba's buyurulmuş olan Peygamberi hâşâ bir müneccim ve Kur'anı bir nücum kitabı yerine koymak

ve ulûmî âdiye mekasidiyle İlmî nübüvvet metalibini tefrik edememek işe tersinden başlamak demektir ki

işlere böyle tersinden başlamakla hayra erilemez, birr-ü hayır böyle aksilikle değildir.

﴿وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اتَّقَى﴾ ehli bir ancak müttaki olan, korunandır. Ya'ni yukarıda «

لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ

﴿وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ
وَالنَّبِيِّينَ﴾ ilâ « وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ » diye evsafı beyan olunan kimselerdir. Ezcümle

Peygamberin arkasına düşerek bostanın kapısından girib gölgelenen kimsedir. Bunu bilin

﴿وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا﴾ ve evlere kapılarından gelin. İşler doğru yolile, vechi

lâyıkile girişin aksilik etmeyin, bir sual sorarken de halinizi bilin, mâlâya'ni ile uğraşmayın, bu cevab ve bu

emir camiülkelim bir darbı mesel şeklinde kulağınıza küpe olsun da Peygambere tahavvüli hilâlin esbabı

felekiyesini sormaktan şimdi vaz geçin. Evvelâ kavminizin âdeti cahiliyesi olan şu aksiliğin izalesile

halasınızı düşünün ve onun esbabını sorun ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ felâh

bulmanız için de Allahdan korkun ve balâdaki evsafı ittıkayı

iktisab ederek Allahın vikayesine girin ve şu emri dinleyin:

﴿١٩٠﴾ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا
 إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿١٩١﴾ وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ
 ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجَكُمُ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ
 الْقَتْلِ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ
 فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴿١٩٢﴾ فَإِنْ
 أَنْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٩٣﴾ وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ
 فِتْنَةً وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنْ أَنْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى
 الظَّالِمِينَ ﴿١٩٤﴾ الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ
 قِصَاصٌ فَمَنْ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى
 عَلَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٩٥﴾
 وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ

وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿٦٨٧﴾

Sh:»687

Meali Şerifi

Korunun da size kıtâl edenlerle fisebilillâh çarpışın, fakat haksız taarruz etmeyin çünkü Allah haksız taarruz edenleri sevmez 190 ve onları nerede yakalarsanız öldürün ve sizi çıkardıkları yerden onları çıkarın, o fitne katilden eşeddir, yalnız Mescidi haram yanında onlar size kıtâl etmedikçe siz de onlara kıtâl etmeyin, fakat sizi öldürmeğe kalkışlırsa hemen onları öldürün kâfirlerin cezası böyledir 191 Artık şirkten vaz geçerlerse şüphesiz ki Allah gafur, rahîmdir 192 hem bir fitne kalmayıb din yalnız Allahın oluncıya kadar onlarla çarpışın vaz geçerlerse artık husumet ancak zalimlere karşıdır 193 hürmetli Ay hürmetli Aya ve bütün hürmetler birbirine kısastır, o halde kim size tecavüz ettiyse siz de ona ettiği tecavüzün mislile tecavüz edin de ileri gitmeye Allahdan korkun ve bilin ki Allah müttekilerle beraberdir 194 ve Allah yolunda infak eyleyin -masraf verin- de kendi ellerinizle tehlukeye bırakmayın, ve güzel hareket edin, çünkü Allah güzelliik edenleri sever 195

Başdaki « وَقَاتِلُوا » âyetinin Medine de ilk nazil olan âyeti kıtal olduğu ve Resulullahın, o zaman

mukatele edene mukatele, keffi yed edenden de keffeder bulunduğu ve surei « برائه » deki «

« وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً » diye umumen kıtal emrolununciya kadar böyle yaptığı Rebi

İbni Enes radiyallahü anhdn mervidir. Müslümanlar önce tedafüî dahi olsa kitalden memnu' ve her ne

olursa olsun sabr-ü muvadeaya me'mur edilir, bil'ahare kıtal âyetleri ile bu memnuyyet neshidildi. Lâkin

kıtal âyetleri iki nevi'dir bir kısmı sade me'zuniyet-ü cevaz ifade eder, bir kısmı da kıtal-ü cihadı emrederek

vücut ifade eyler. Bu âyet ise sadece âyeti kıtal değil, emri kıtal âyetidir. Hazreti Ebi Bekri Sıddık, Zührî ve

Said ibni Cübeyr gibi bir hayli zevattan kıtal hakkında nazil olan ilk âyet surei Enbiyadaki «

« أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتِلُونَ بِنَاهِمُ ظُلْمًا » âyeti olduğu da mervidir.

Binaen-

Sh:»688

aleyh Rebi' rivayetinin ma'nası bu « قَاتِلُوا » âyetinin ilk emri kıtal âyeti olmaz lâzım gelir ki ekseri

ulemai tefsirin kavli de budur. Bu emir «

« فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ » âyetinde vadedilmiş olan emirdir. Bu

kıtal emirleriyle ki Hatemülenbiyanın seyf-ü cihada me'mur olacağı hakkında kütübi salifede varid olan vasfı mahsusları da tebeyyün etmiş, bu suretle de mu'cizei ilâhiye tahakkuk eylemiştir. Bu âyetin ma'badile veya Surei «Berae» deki « وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً » âyeti ile mensuh olup olmadığı ihtilâf edilmiştir. Evvelkinin düşman hücumuna karşı tedafûi harbe münhasır bir emir olduğuna tarafdar olanlar mensuhıyyetine, bidayeten i'lânı harbe dahi muhtemil bulunduğunu anlıyanlar da muhkemiyyetine kaildirler. Gerçi surei «Berae» âyetleriyle bidayeten fisebilillâh i'lânı harbin ve taarruzî kıtalin dahi meşru ve icabına göre vacib olduğunda ihtilâf yoksa da mes'ele evvelki emrin elyevm mensuh mu yoksa ma'mulün bih mi olduğunu ta'yin etmektedir. Peygamberimizin Medineye ilk senei hicretlerinden itibaren «seriyye» ler tertib ve etrafa i'zam eylediği ve fakat bunların sırf te'mini inzıbat-ü asayiş ve etraftaki düşmanların hal-ü vaziyetlerini keşf için gönderilmiş karakollardan başka bir şey olmadığı ve düşman tarafından kıtale mübaşeret edilmedikçe harb-ü kıtal emri verilmediği, hatta Bedir, Uhud, Ahzab ve namı diğerle Handak muharebelerinin hep zarureti müdafaa ile yapılmış harbler olduğu ve bu halin bir hayli zaman devam ettiği muhakkak ise de kıtal hakkında ilk varid olan izin ve evamiri ilâhiye yalnız müdafaa harbine mahsus olup Peygamberi re'sen i'lânı harb-ü taarruzdan şer'an ve alel'itlak meni'mi ediyordu? Yoksa bu hususu iktızaı siyasete tabi tutarak sonraki emirler gibi icabına göre taarruza dahi müsaaid olduğu halde tatbikını bu günkü gibi re'y-ü siyasete mi bırakıyordu? Hasılı bu babdaki nususı müteahhire esas itibariyle nâsih

midir?

Sh:»689

Yoksa mübeyyin ve muvazzih midir? İşte mes'ele budur. Rebi' rivayetinin zahirine nazaran mensuh,

Hazreti Ebi Bekir rivayetinin zahirine nazaran da muhkem olduğu anlaşılıyor. Halbuki ihtimal sabit ve

istimal mümkün iken neshâ hükmetmek caiz olamayacağından bir çok müfessirîn muhkem olduğuna

kaildirler ki biz de buna tarafdarız. Ragıb der ki «evvelâ münhasıran rıfk, sadece va'z ve mücadelei hasene

ile emredilmiş, badehu kıtâle izin verilmiş, sonra haktan imtina edene harb-ü kıtal ile emrolunmuştur ki

bunlar aledderecat muktezayı siyasete göre varid olmuş emirlerdir» ilah...

Bu noktada Avrupalıların dini islâm hakkında iki mütehalif fikir neşretmekte olduklarını görüyoruz. Bir

kısmı re'sen ilânı harbin cevazı mes'elei mukarreresini vesile ittihaz ederek islâmın mücaviz ve sırf kılıç

kuvvetiyle intişar etmiş bir din bulunduğunu iddia etmek ve İlmî, Edebî, Hukukî, Ahlâkî, İctimaî haysiyyetle

müsbet olan nüfuzî ma'nevîsini inkâr eylemek istiyor. Bu fikir edillei islâmiyenin İlmî kuvvetine mukavemet

imkânı göremediklerinden dolayı islâmın hiç bir dinde görülmemiş olan intişarı mu'cizesini sırf kılıç

kuvvetine istinad ederek onu Hıristiyanlık taassubıyla hissî bir yoldan vurmak isteyen eski Hıristiyanların bakıyyei neşriyatıdır. Halbuki bunlar bu taarruz ile kendi davalarını iki cihetten nakzetmektedirler. Zira bir taraftan Hıristiyanlık emrine muhalif olarak Ehli salib devrinden beri Hıristiyanları hep silâha ve tecavüze saldırmışlar, diğer taraftan da alelittlak harbi din fikrine mugayir göstermekle hem kendilerini hem de mensub oldukları kütübi salifei ilâhiyeyi tekzib etmişler ve aynı zamanda bununla Hatemülenbiyanın cihad ile me'mur olacağı hakkındaki kütübi salife mu'cizatını gizlemek istemişlerdir. İslâmın sırf kılıçla intişar etmiş olması iddiası tarihe ve ahkâmı islâma karşı bühtandır. Hakikat şu hadîsi şerifin

Sh:»690

içindedir. « **إِنَّ اللَّهَ يَزَعُ بِالسَّيْفِ مَا لَا يَزَعُ بِالْقُرْآنِ** = Allah tealâ Kur'an

ile defetmiyeceği bazı fenalıkları kılıc ile def eder.», edillei İlmiye ve Akliye, söz anlıyan, ilme hürmet eden, insafı olanlar içindir. Bunları tanımayan ve fırsat bulduğu zaman her hakkı ve her nevi mukaddesatı çiğniyen ve çiğnemek için müterakkıb olanların men'i fesadı ancak seyf ile mümkün olur. Bunun için haddizatinde eyi bir şey olmıyan harb, ilm-ü akıl, nush-u irşad dinlemiyen ve mücerred şehvetlerden, garazlardan doğan büyük büyük fitnelere nazaran ehveni şerrolur. Ve bu suretle bir hüsni izafî iktisab eder

de icabına göre tedafûf ve icabına göre taarruzî harblere girişmek bir vazifei diniye ve müstahsene bile olur. Böyle olması için de bunun ancak fi sebîlillâh, hak yolunda, hak uğrunda yapılması ve bu niyyetle hareket edilmesi lâzımgelir, çünkü başka maksad ta'kib edenler, defî fitne vesilesile daha büyük fitneler ihdas ederler. Zülme boyun eğmek tervici zulüm olduğu vakit icabı diyanete muhalif olacağı gibi, hakk-u hayrı ta'mime çalışmamak da fikri dinîye muhaliftir. Fitneler hem bastırılmalı, hem önüne geçilmelidir. Hakk-u hayır mevani izale edildiği zaman islâm her halde umum beşeriyetin koşarak gireceği yegâne bir dini ilâhîdir.

Buna mukabil ikinci kısma gelince: bunlar «dini islâmda harb yalnız hali tedafû'de meşru' kılınmış, müdafaa mecburiyeti olmadıkça harbe cevaz verilmemiş ve islâm silâh ile değil, terki silâh nazariyesile ve ilm-ü akla, fikri hakka verdiği ehemmiyet ile ve kuvvei iknaiyesi ve lisanı ile intişar etmiştir» diyorlar ve islâmı müdafaa eder gibi görünerek Kur'andaki bütün kıtal emirlerinin tedafûf harbe munhasır olduğunu ve müslümanlıkta re'sen i'lânı harbe ve taarruza cevaz olmadığını iddia ediyorlar. Bunlar da Avrupa ve Hıristiyanlık noktai nazarından daha ince ve derin bir fikri siyasî ta'kib eden yeni bazı erbabı kalemin fikirleridir. Bu zevat pek â'lâ bilirler ki

Sh:»691

cevazı harbin hali tedafua münhasır olması binnetice müdafaa imkânının da selbine sebebidir. İcabında hasma takaddüm etmek için re'sen taarruz edebilmek hakkından mahrum olanlar daima denemezse de ekseriya müdafaa kudretine de malik olamazlar. Bu ise hakkı müdafaanın da selbine müsavidir. Bunlar bunu bildikleri için tahtı istilâlarına aldıkları müslümanları maddeten ve ma'nen silâhtan tecrid için zahiren dini islâm lehinde görünür telkinat ile yeni islâm aleyhinde ince bir ta'biye yapmış oluyorlar. Evvelkiler müslümanlık ne fena şey? Çünkü silâh emrediyor diyorlar, berikiler de müslümanlık ne iyi şey? Çünkü terki silâhı emrediyor diyorlar ve bu iki fikir binnetice müslümanların silâhını almak maksadında birleşiyorlar. Yeni olan bu ikinci fikri cidden insaniyet ve islâmiyet lehinde bir fikri ilmî zannederek bu sayede neşri islama hizmet edeceğiz hayalile tervic ve balâdaki nesih mes'elesini aksine te'vil etmeğe çalışan bazı islâm muharrirleri de işliyor. Bunlar da onlara tebean ilk nazil olan ve mensuhıyeti rivayet olunan muharebe âyetlerinin hem müdafaaya münhasır ve hem gayri mensuh olduğunu iddia ettikleri gibi sonra nazil olan ve müdafaaya münhasır olmadığı zahir ve müttefakun'aleyh bulunan âyetleri de ma'kûs olarak sırf tedafûî göstermek istiyorlar. Muahhar mukaddemin beyanı veya nâsihi olmak lâzım gelirken mukaddem muahharın beyanı veya nâsihi imiş gibi iradei kelâm ediyorlar ki bunlar, islâmın ruhi aslîsi olan hakk-u

hakikat fikrini bırakıp yanlış bir ümid için hilâfını tervec etmek demektir. Doğrusu dini islâmda ilk emirlerden

itibaren hakkı müdafaa meşru' olduğu gibi indelhace fisebilillâh olmak üzere hakkı taarruz da meşrudur.

Hattâ icabında bir vazifedir. Ve ancak bu ma'na iledir ki bu ilk emr mensuh değildir denebiliyor. Ve işbu

fisebilillâh kaydı her harbin rüknüdür. Bu mülâhaza edilmedikce harb-ü kıtale asla cevaz bile yoktur.

Bundan

Sh:»692

dolaydır ki Avrupalıların düşündükleri mana ile tecavüzî harbin dini islâmda yeri yoktur demek caiz olabilir.

Din fikrine münafi olacak harb de ne müdafaa ne taarruzdur. Fisebilillâh ve emri hak uğrunda olmyan fikri

Tagut ve mahzı taaddi garazile olandır. Halbuki islâmda hali harbde dahi harbi müstahsen kılabilecek gaye

hilâfında taaddi haramdır. Bunun için taarruz harbinde dahi riayet edilmesi lâzım gelen hukukî harb vardır.

Ve bunu tarihi beşeriyette ilk evvel dini islâm te'sis etmiştir «

«وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ».

Binaenaleyh dini islâm sırf silâh kuvvetile intişar etmiş bir taaddi dinidir demek iftirayı mahz olduğu gibi intişarı islâmda silâhın hiç hizmeti

yoktur demek de kitab-ü sünnete muhalif bir yalan olur. İslâm sırf silâh kuvvetiyle intişar etmiş olsa idi o

silâhı tutan ellerin cüz'î bir zaman içinde nasıl toplanıverdiğini, ve Kısraların Kaysarların silâhlarına nasıl galebe ettiklerini izah etmek mümkün olmazdı, bu kat'iyen gösterir ki zati din ve mu'cizati risalet silâhtan evvel müstakillen icrayı nüfuz eden bir âmili yegânedir. Bununla beraber feyzi islâm silâhsız olarak yalnız ma'neviyatı mücerredeye münhasır olsa idi Fahri risaletin silâh istimal etmesine ve Kur'anın kıtal emirleri vermesine hiç de lüzum olmazdı. Bu da kat'iyen gösterir ki emri dinde silâhın dahi bir mevkiî mühimmi vardır. Ve bütün hakikat « **إِنَّ اللَّهَ يَزَعُ بِالسِّيفِ مَا لَا يَزَعُ بِالْقُرْآنِ** » hadisi şerifinde mündericidir. Ruhî din bunların hududunu evvelâ tem'yiz, saniyen tatbik etmektir.

الرأى قبل شجاعة الشجعان هو اول وهو المحل الثانى

Rivayet olduğuna göre Hudeybiyye senesi müşrikler Resulullahı ziyareti Kâ'beden menetmişler ve senei âtiyede gelmek ve Mekkei Mükerreme üç gün tahliye edilmek şartıyla bir müsalahada akdeylemişlerdi. Ertesi sene [hicret 7] Resulullah bu müsalahaya mucebince ömrei kaza

için avdet ettikde müslümanlar müşriklerin ahde vefa etmiyeceklerinden endişe etmişler, Haremi şerifte ve şehri haramda muharebe etmeyi de hoş görmemişlerdi ki bu âyet bunun üzerine nazil olmuştur. Bunların ahkâmı hacci beyan siyakında varid olmuş bulunması bunu müeyyid ve nesakı tilâvet ma'badinin de beraber nüzulünü müş'irdir. Bu âyetlerin bu siyakı mülâhaza edilince anlaşılır ki bu kıtal ve katil emirleri Kiblei islâmın selâmeti, ahkâmı müsalehanın muhafazası ve ferizai haccın te'mini edası noktai nazarından refi mevânî lüzumuna mebnidir ki bunlar da Hazreti Ebi Bekir rivayetinin kuvveti ma'nasını iş'ar etmektedirler. Gelelim ma'naya:

Evlere kapılarından girin ve Allaha ittika edin. 190. ﴿وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ Allah yolunda muharebe de edin ﴿الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ﴾ o kimselere ki size bilfiil kıtal ediyor veya

edecektir.- Fisebilillâh mukatele, Allah yolunda, ya'ni dini hak uğrunda sırfi'lâi kelimetullah için cihad

demektir, Ve bu kıtalın meşruiyeti için « فِي سَبِيلِ اللَّهِ » olmak üzere bir hüsni niyyetin lüzumunu

natıktır. Müfaâle babı fi'lin iptidaen fail, saniyen mefulden sudurunda zahir olduğu için «

﴿الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ﴾ » harb-ü katle taarruzun düşman tarafından olmasını iş'ar edeceğine mebni

bu emrin yalnız müdafaayı meşru kıldığı ve bündan dolayı «

﴿وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ﴾ . ﴿وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ

وَجَدْتُمُوهُمْ ﴿١﴾ . ﴿قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ﴾ ﴿٢﴾ .
﴿وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً﴾ » emirleriyle mensuh bulunduğu berveçhi balâ

nakledilmişse de « قَاتِلُوا » dahi aynı babdan olduğu için bu noktada bir şaibei tearuz bulunacağından

birini veya her ikisini mücerred isneyn beyninde müşareket ma'nasına hamletmek lâzım gelir. Ve bu ma'na

ile bilfiil mukatele, taarruz ve müdafaadan eammolur. Netekim tefsiri Ebi Hayyanda «

الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ » zahiri «iptidaen veya defan anilhak münacezei kıtal demektir» diye taarruz

veya tedafü'den eammolduğu gösterilmiştir. Bir de fi'li muzarı istikbale de muhtemil-

Sh:»694

dir. Bu surette « يُقَاتِلُونَكُمْ » kıtale ehliyyet ve kudreti olub da harb edecek halde bulunanlar demek

olur. Ve bu ma'na Hazreti Ebi Bekirden ve Ömer ibni Abdil'azîzden mervidir. Bunda evvelkisi evleviyette

sabit olur, umumi müşterek veya umumi mecaz lâzım gelmez. Evvelkinde muhasırîn ve münasibîn haric

kalır, ikincisinde bunlar da girer. Nasbı harb etmiyen veya kadın, çocuk, piri fani, Manastırdaki Ruhbanlar

gibi ağılebi ahvalde harbetmek kudretini haiz olmyanlar haric kalır, bunlara kıtal caiz olmaz. Evamiri ahîre

de dahi hal böyledir. O halde bu iki ma'na beyninde muhtemil olan bu âyet de mensuh değildir.

Bu suretle mukatele edin ﴿وَلَا تَعْتَدُوا﴾ fakat gerek kıtalte ve gerek diğer hususlarda Allahın

emirlerini ve ta'yin ettiği hududu tecavüz etmeyin, taarruzda haksızlık yapmayın, ya'ni bu miyanda nasbı
harb etmeyenleri ve kadınları, sıbyan ve etfali, Rühbanı, harb zamanında za'f-ü aczinden naşi ağlebi ahvale
nazaran ehli kıtal olmamakta bunlar mecrasına cari olanları da öldürmeğe kalkışacak kadar ileri gitmeyin,
kezalik katilde müsle yapmayın, ya'ni öldürdüğünüz kimselerin burnunu kulağını ve sairesini kesmeğe
kalkmayın. - Netekim sıbyan-ü nisayı ve eshabı savamı katilden ve kezalik müsleden Resulullahın
nehyettiği âsarı şayia ile sabittir. Halifei Resulullah Hazreti Siddıkın dahi kumandan Yezid ibni Ebisüfyana
hukukı harbi mütazammın olarak yazdığı vesayada bunları ve kezalik şeyhı fâniyi katilden ve ma'muru
tahribden ve yemekten gayrı bir garaz için sığır ve koyun kesmekten ve meyvalı ağacı yakmak ve sair bir
suretle ifsad etmekten nehyeylemişti. Bu miyanda bazı müfessirîn ilâni harb haberi vasıl olmadan
birdenbire basmak dahi taaddi cümlesinden olduğunu söylemiştir. Bazıları da balâda zikrolunan mukatele
ma'nasından dolayı bu taaddiyi bizatihi taarruza hamletmişler ve bu

sebeble mehsuhiyetine de hükmeylemişlerdir ki Rebin kavlidir. Binaenaleyh mensuhtur denilmenin

ma'nası bidayeten taarruz alelflak taaddi değil, ıktızaı hale göre meşru'dur demek olduğu

unutulmamalıdır. Hasılı ber minvali meşruh taaddi etmeyiniz:

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾ zira Allah taaddi edenleri sevmez, onları sevaba

değil ikaba lâıyk görür.

﴿وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ﴾ Fisebilillâh muharebe edin 191. ve onları nerede

yakalarsanız öldürün, Hill-ü Harem demeyin, onlar taarruz etsin diye beklemeyin, böyle yapın

﴿وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ﴾ ve sizi çıkardıkları yerden ya'ni Mekkedden

onları çıkarın, vatanınızı onların elinden kurtarın. -Burada bu ihrac emri, emri temkinîdir. Bu va'd fethi Mekke

ile incaz buyurulmuştur. Gerçi katil haddi zatında fena bir şeydir, lâkin

﴿وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ﴾ fitne de katilden eşedir, daha ağırdır. - Zira katlin zahmet

olması çabuk geçer, fitneninki devam eder. Katil, insanı yalnız Dünyadan çıkarır, fitne ise hem dinden hem

Dünyadan oldurur. Binaenaleyh fitneye tutulmaktan ise o fitneyi çıkaranları öldürmek veya ölmek veya

çıkardıkları fitneyi kendi başlarına yıkmak elbette yeğdir. Ehveni şerreyn ihtiyar olunur kaidesi de bu gibi

nusudan müstenbattır.

FİTNE aslı lûgatte karışığını almak için altını ateşe koymaktır. Bundan mihnet ve belâya sokmak

ma'nasına isti'mal edilmiştir ki burada bu ma'na'yadır. Ya'ni vatandan ihrac gibi insanları azaba giriftar

edecek belâ ve mihnet, katilden daha ağırdır. Ölümden daha ağır ne vardır demeyiniz zira ölümü temenni

ettiren hal ölümden daha ağırdır. Bu nazmın sıyakında insanı vatanından çıkarmak da ona ölümü temenni

ettirecek fiten-ü mihan cümlesinden oldu-

Sh:»696

ğuna işaret vardır. Şirk, neşri küfür, irtidat, hetki hürumatullah, âsaişi umumîyi ihlâl, vatandan ihrac hep

birer fitnedirler, mü'minin el'iyazebillâh dönüb kâfir olması katlolunmasından eşedir. İhtida eden

mü'minlerden bazı zevat Mekke müşrikleri tarafından küfre döndürülmek için ta'zib olunuyor, onlar da «

« وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ » emri

ilâhîsi mucebince ölmeği göze alıp biizni huda sebat ediyorlardı, bu suretle Şehri haramda bazı Sahabeyi

müşrikler katletmişler ve hep bunlar müslümanların gücüne gitmiş idi. İşte bütün bunlar «

« وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ » düsturunda telhis edilerek i'lânı harbin sebebi icmal buyurulmuş

ve müslümanlar defî fitne için fisebilillâh ya gazi veya şehid olmağa terğib kılınmıştır. Sebebi nüzul hassi

se de nazım, mahiyeti fitnenin mahiyeti katlile mukayyesini ifade ettiğinden hüküm eamdır.

Maamafih

﴿وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّىٰ يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ﴾

Mescidi haram yanında, Mekke içinde evvelâ onlar size kıtal başlamadıkça siz de onlara kıtal etmeyiniz,

lâkin ﴿فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ﴾ onlar size kıtal eder de birinizi öldürürlerse siz de

onları öldürünüz, ﴿كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ﴾ kâfirlerin cezası böyledir. Hamza, Kisaî,

Halefi âşir kıraetlerinde «

﴿وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ... حَتَّىٰ يُقَاتِلُوكُمْ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ﴾ okunur ki Mescidi

haram yanında onlar sizden birini öldürmedikçe siz de onları öldürmeyiniz, eğer onlar sizi öldürürse siz de

onları öldürünüz. -Bundan anlaşılır ki Haremi Kâ'be ve Mekkei Mükerreme içinde taarruzan katil, caiz

değildir, ilk vazife yalnız ıhracdır, fakat orada katil yapan katil olunur. Hattâ Mekke içinde bir katil yapan

Haremi Kâ'beye iltica ederse orada yine katil caiz değildir, çıkarılır da kısas edilir «

﴿وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا﴾ . ﴿وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ

﴿أَمْنًا﴾ lâkin Haremi şerif içinde katil yapan orada katledilebilir. Bu emir makablini muhassıstır.

Ahkâmı Kur'anda der ki «hıtabı vahidde nasih ve mensuh bulunamı-

Sh:»697

yacağı, nesakı tilâvet ve nizamı tenzil de bu iki ayetin bir hıtabda nüzulünü iş'ar ettiği ve hılafına bir nakli

sahih, mevcut olmadığı cihetle « **وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ** » makablini nasih olmayıb

mübeyyin olduğu gibi bu nehiy de « **وَاقْتُلُوهُمْ** » emrinin umumunu nasih değil muhassis olur. Sonra

bu nehide hiç bir emrile mensuh değildir, muhkemdir. Gerçi «

« **فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ** » emri sonra nazil olduğunda ihtilâf yoksa da

bunun işbu « **وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ** » nehyine müretteb olarak

İ'mali mümkün olduğuna göre neshâ delâleti yoktur. İbni Abbas ve Ebu Şureyhi Huzaî ve Ebu Hureyre

hazaratından rivayet olunduğu üzere fethi Mekke günü aleyhissalatü vesselam irad buyurduğu hutbede

«ey nas, Allah teala Semavat-ü Arzı halk eylediği gün Mekkeyi muhterem kıldı ve o benden evvel kimseye

halâl kılınmadı, benden sonra da kimseye halâl kılınmayacaktır. Bana da ancak bir günün bir saatinde halâl

kılındı ve yine Yevmi kıyamete kadar muhterem oldu» buyurmuştur ki bu bir saat de müşrikler tarafından

orada ikaı katl edildiği saat demektir. Ve bu hadîsi şerif işbu âyetteki nehyi mukayyedin muhkem olduğuna

delâlet eder. Buna karşı Rebi' ve Katedenin buna mensuh demeleri Peygamberden bir rivayet olduğu

ma'lûm değildir. Kendi ictihadları olmak üzere telakkî edilebilir.» ilah... bu suretle bu hüküm bakıdır, nesih

sabit değildir.

192. ﴿فَانْتَهَوْا﴾ Binaenaleyh küfürden vaz geçerlerse

﴿فَانَّ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ Allah da gafur-ü rahimdir. -«

﴿وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجْتَهُمْ﴾ kaydı delâletile bu âyetin Ehli kitab hakkında

olmayıp Arab müşriklerine mahsus olduğu anlaşılır. Ehli kitabın vergi ile mutavaati dahi makbul olabildiği

halde Arab müşrikleri ya islâm veya seyfe mahkûmdur. Ve bu nokta şu âyetle tansıs olunuyor:

193. ﴿حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ﴾ onlara o suretle kıtal edin ki ﴿وَقَاتِلُوهُمْ﴾

Sh:»698

hattâ fitne ya'ni şirk-ü tefrika olmasın ﴿وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ﴾ da din hep Allah için olsun,

yalnız Allaha inkiyad-ü itaat edilsin.- Halbuki « **إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ** » dir.

Binaenaleyh bunlarda dini tevhidi hak olan islâmdan başka bir din bulunmasın, fitnenin başı olan şirk

kalksın, bunun için aleyhissalâtü vesselâm «ben bu nasa «lâilâheillâllah» diyecekleri âna kadar kıtale

me'murum, onu dedikleri zaman benden canlarını kurtarırlar» buyurmuştur. Diğerleri cizye ile dahi ismeti

deme malik olabilecekleri halde bunlara da müsaade verilmemiştir. Bundan başka bilhassa Mekke'de gayri

müslimin ikametine müsaade de edilmemiştir. Binaenaleyh ﴿ **فَإِنْ أَنْتَهَوْا** ﴾ küfürden vaz geçib

islâmı kabul ederlerse ﴿ **فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ** ﴾ artık zalimlerden

maadasına husumeti kıtal yoktur.

İyi amma bu kıtal hasbel'ade muharebenin memnu' olduğu Şehri harama tesadüf ederse ne olacak?

194. ﴿ **الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ** ﴾ Şehri

haram, Şehri harama, hurmetler, hurmetlere kısastır., -Burada hurmet, muhafaza ve ihtiramı vacib olan, el

uzatılması caiz olmıyan şey demektir ki emvale de şamildir. Bu atıfta tahsistan sonra ta'mim vardır. Binaenaleyh

﴿ **فَمَنْ أَعْتَدَى عَلَيْكُمْ** ﴾ her kim size tecavüz eder, hurmet-ü ismetinizden bir şey ihlâl

eylerse ﴿ **فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا أَعْتَدَى عَلَيْكُمْ** ﴾ onun size tecavüz ettiği

kadar, ya'ni misli olmak şartile siz de ona bilmukabele tecavüz ediniz.- Çünkü «

﴿ **وَجَزُوا سَيِّئَةً سَيِّئَةً مِثْلَهَا** ﴾ » dir. Bir tecavüze karşı mukabele bilmisil tecavüz değil,

tecavüzün cezasıdır. « **الْبَادِي أَظْلَمُ** » buna tecavüz ve taaddi ta'bir edilmesi, zatı filde mümaselet

dolayisile bir müşakeledir. Haddi zatında çirkin olan bir

Sh:»699

şey böyle bazı şerait altında izafi bir hüsün iktisab eder. Binaenaleyh bâdinin fi'li hakikaten ve hükmen

çirkin bir zararı mahz olduğu halde onun aksül'ameli demek olan mukabile bir hak vermiş olur. Böyle

olabilmesi ise mümaseletle meşruttur. Mümaselete riayet mümkün olmıyan hususatta kısas yapılmaz.

Keymiyyat birbirine takas edilmez, derecatı hukuka riayet lâzımdır. Meselâ: mağsub mevcut ise aynen

alınır, misliyyattan ise misli nev'isi ile, değil ise misli mal'isi olan kıymetiyle tazmin edilir. Hasılı meşru olan

mukabelei mutlaka değil, mukabele bilmisildir. Misle riayet edilmeyince re'sen bir zarar ika edilmiş ve

zarara zarar ile mukabele olunmuş olur. Halbuki islâmda « **لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ** » dir. Re'sen

zarar caiz değil, zarara zararla mukabele de caiz değildir, fakat izalei zarar lâzımdır. Zarar ise bizzarure

misliyle takas edilerek izale olunabilir. Yoksa diğer bir zarar ihdas edilmiş olur. Takas demek olan kısas

kelimesi bu mümaselet ma'nasını mutazammın olduğu halde zühul edilmemek ve hükümde maksud

bizatihi olduğu gösterilmek için tefrian ayrıca da tansis olunmuştur. İşte mümaseletle meşrut bulunan «

« **الْحُرْمَاتُ قِصَاصٌ** » kaidei külliyesi mucebince memnu Ay da aynı memnu Aya takas edilir.

Düşmanlar geçen Hudeybiyye senesi Zilki'dede müslümanlara taş, ok atarak kıtale kalkışmakla bu Şehri haramın hurmetini hetkettiler. Bu sene de bunu bahane ederek musaleha hükmünün icrasına mani olmak zu'münde bulunuyorlar, siz de buna mislile mukabele ederek aynı Zilki'dede kıtalden sakınmazsınız.

Hasandan mervi olduğuna göre Arab müşrikleri Hazreti Peygambere «Şehri haramda kıtalden nehyetsen» demişler, «pek iyi!» buyurmuş, müşrikler bunu fırsat bilip Şehri haram içinde tağyiri ahdi kurmuşlar, bunun üzerine bu âyet nazil olmuştur. Lâkin İbni Abbas, Rebi ibni Enes, Katade ve Dahhakten rivayet olduğuna göre Kureyş Hudeybiyye senesi Resulullahı ihramlı olarak Şehri haram olan

Sh:»700

Zilki'dede Beledi haram olan Mekkenen reddetmişlerdi, Cenabı Allah da ertesi sene yine Zilki'dede Resulünü Mekkeye idlal buyurdu da umresini kaza ettirdi. Ve bunu geçen Hudeybiyye senesi vaki olan men'-u haylulete takas etti ve sebebi nüzul bu oldu ki evvelkine göre âyet, Mekkeye kabledduhul nazil olmuş, sarahaten emr-ü inşa ve zımnen istikbale aid va'd-ü ihbar, ikinciye göre de ba'dedduhul nazil olmuş ve müşriklere «işte bu geçen senekine kıstastır» diye sarahaten ihbari ve maamafih Şehri haramda bidayeten olmamak şartile ibahei kıtal emrini mutazammın bulunmuştur. Sıyaki âyet evvelkine daha

muvafıktır. Ve her halde bu âyetler «Umrei kaza senesi» ta'bir olunan hicretin yedinci senesinde ziyareti

Ka'be sadedinde nazil olmuştur. Ancak bil'ahare Şehri haram adeti alel'ıtlak neshedilmiş olduğundan bu

âyetin Şehri haramda bidayeten i'lânı harbe cevaz vermiyen hükmü « برآة » âyetleriyle bil'ittifak

mensuhtur. Bundan maada mukabele bilmisil hakkında ahkâmı umumîyesi ise bil'ittifak bakıdır.

Bunları yapınız ve kendinizi koruyunuz ﴿وَأَعْلَمُوا﴾ ve biliniz ki

﴿أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ﴾ her halde Allah korunanlarla beraberdir. Mukabele bilmisil caiz

ise de alel'ıtlak ittikanın zaruriyatından değildir. Tatbıkında mümaseleti tecavüz etmemek için iyi dikkat

ediniz, Allahdan korkunuz ve en iyi suret hangisi ise onu yapınız ve her halde korununuz, mütteki olunuz,

ittika âyetlerini unutmayınız.- Bundan anlaşılıyor ki « إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ » mutlak

değildir. Sabır, ittika ile meşruttur ve makamına göre derecatı vardır. Vakı olmuş müsibet ile henüz olmamış

müsibetlere karşı sabrın farkı vardır. Ve def-ü ref'inde mümkün olduğu kadar sür'at gösterilecek hususat

vardır. İttika derken de ittika âyetlerinde «

« وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ ط » mazmunu

unutulmamalıdır. Evlere kapılarından girilmelidir. Şu da derhatır

Sh:»701

edilmelidir ki harb-ü kıtal denilen şey parasız ve malsız olmaz, masrafta ister bunun için 195.

﴿وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ Allah yolunda infak da yapın; mal tedarük edib havaici

harbe sarfedilmek üzere vergi, iane verin, lâkin yalnız mal kazanmak sevdasına düşüb de

﴿وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ﴾ kendi kendinizi tehlükeye bırakmayın,

sade para kazanmak ve istirahat etmek sevdasının insanları istilâi esaret ve mahkûmiyet gibi büyük

tehlikelere düşüreceğini ve bu tehlikenin önüne geçmek ancak fisebilillâh harbetmek ve harbe alışmakla

mümkün olacağını unutmayın. -Bu âyetin sıyakı ve sebebi nüzul-ü fisebilillâh harb-ü kıtal denilen ve o uğurda

sarfı maldan kaçınmanın bir tehlike olduğunu ihtar içindir. Tirmizî ve Ebûdavudda dahi tahrir olunduğu

üzere rivayet ediliyor ki: Emeviye devrinde Abdurrahman ibni Velid kumandasında bir islâm ordusu

Kostantiniye ya'ni İstanbul şehrine gaza etmiş idi, Ebü'eyyübi Ensarî Hazretleri de bu asker miyanında idi,

Rumlar şehrin surlarına arkalarını dayamışlardı, o sırada müslümanlardan bir zat kaledeki düşman üzerine

açıktan hücum etmiş, bunu gören cemaati islâm «mehmeh lâilâheillâllah, kendi kendini tehlükeye ilka

ediyor» demişlerdi. Bunun üzerine Hazreti Ebi'eyyubi Ensarî «ey müslümanlar bu âyet biz ma'seri ensar

hakkında nazil oldu, vaktaki Allah Peygamberine nusrat ve dini olan islâmı galebeye mazhar etti o zaman

biz artık mallarımızın başında durub onların islâhile meşgul olalım mı? Demiştik. Allah tealâ «

«وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ» âyetini

inzal buyurdu, binaenaleyh kendini tehlikeye ilka etmek, mallarımızın başında durub onları islâh ile

uğraşmamız ve cihadı terketmemizdir» demiş ve bunun üzerine hiç durmayıp fisebilillâh cihada girişmiş ve

nihayet şehid olub Konstantiniyede defnolunmuştur.» Müşarünileyh bu suretle tehlikeye ilka fisebilillâh

cihadı terketmek demek olduğunu ve

Sh:»702

âyetin bu hususta nüzulünü haber vermiştir ki İbni Abbasdan, Hüzeyfeden, Hasan, Katade, Mücahid,

Dahhâkten dahi böyle rivayet edilmiştir. Bera'İbni Azib ve Ubeydetisselmanî Hazretlerinden «ellerile

tehlikeye ilka, irtikâbı meası ile mağfiretten yeis» demek olduğu da mervidir. Bunun infak karinesile

«infakda israf edib yiyecek içecek bulamayacak dereceye vararak telef olmak» manasına olduğu da

söylenmiş, «düşmana icrayi te'sir etmiyecek bir veçhile harbe atılmak» demek olduğu da söylenmiştir ki

Ebueyyübün itiraz eylediği ve sebebi nüzulü söylediği cemaatin telâkkısı de bu idi. Sebebin hususu, hükmün umumuna mani olmayacağından ve bu ma'naların içtimaında da tezat ve tenâfi bulunmadığından âyetin umumuna şumulü caizdir. Bunun için imamı Muhammede siyeri kebirinde zikreder ki «Münferid bir adam bin kişiye hücum edecek olsa eğer necat veya düşmana bir nikâyet ve te'sir ümidi varsa beis yoktur.

Necat veya nikâyet ümidi yoksa mekruhtur. Çünkü müslümanlara bir faidesi olmaksızın kendini telefe arzetmiş olur. Bunu yapacak olan zat ya kurtulmak veya müslümanlara bir menfaati bulunmak ümidi bulunursa yapmalıdır necat ve nikâyet ümidi olmadığı halde diğer müslümanlara cür'et versin ve bu suretle düşmanı tepelesinler diye nümunei imtisal olmak üzere yaparsa beis yoktur ilah...» Ve bu meni' sahihdir.

Binaenaleyh dine veya mü'minîne hiç bir mefaati olmaksızın nefsi telef etmek lâyıık değildir. Fakat nefsi telef etmekte dine aid bir menfaat varsa o zaman da bunu yapmak pek şerefli bir makam olur ki Cenabı Allah

Eshabı Resulullahı bununla medhetmiş «

انَّ اللّٰهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اَنْفُسَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ بِانَّ لَهُمُ
الْجَنَّةُ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ
وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِيْنَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ اَمْوَاتًا بَلْ اَحْيَاءٌ عِنْدَ
رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ» buyurmuştur. Ebu Eyyubi Ensarî Hazretleri de bu makamı göstermiştir.

Binaenaleyh mücerred huzur perestlikte tehlike bulunduğu gibi harb noktai nazarından da

teh-

Sh:»703

lûke bulunabilir, o da düşmana icrayı te'sir etmiyecek boş yere bir müslüman telef edecek olan husustur.

Müslümanlara faidesi olmadığı gibi bil'akis zararı ma'lûm olursa o zaman harbe atılmak ve telefi nefis etmek

hiç caiz olmaz. Lâkin gafleti beşer harbi mutlak bir tehlike zannedebileceği için bu âyet mal kazanacağız,

rahat edeceğiz diye dalıp cihadı terk etmenin tehlike olduğunu ihtar siyakında nâzil olmuş ve o makamı

şerifi göstermiştir. Demek ki tehlikei sulh bil'ibare, tehlikei harb bil'işare ihtar buyurulmuştur.

Ey mü'minler, bunlara dikkat edin ﴿وَإِحْسِنُوا﴾ ve her hususta ihsan ile muamele eyleyin,

yaptığınızı güzel yapın, sizden asıl matlûb olan hasenattır. Çünkü

﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾ Allah hep muhsinleri sever. Bunun için infakı da en

güzel veçhile yapın ve her hangi bir fenalığı ahsen suretle defedin ve mukabele bilmisli daha güzeli

mümkün olmadığı zaman yapın, seyyienin cezası seyyie ise de «

﴿ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةِ﴾ emri mucebince kötülüğü dahi en güzel suretle

defeyleyin. Harbi de en güzel sebep, en güzel vasıta, en güzel suretle yapın ve ancak fisebilillâh yapın,

yapın da:

﴿١٩٦﴾ وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ
مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ فَمَنْ
كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ آذَىٰ مِنْ رَأْسِهِ فَفَدِيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ
صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا
اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ
وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلَهُ
حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ
الْعِقَابِ ﴿١٩٦﴾

Sh:»704

Meali Şerif

Hacc-ü omreyi de Allah için tamam yapın, eğer ihsara tutulmuşsanız o vakit hedyin kolayınıza geleni, bununla beraber bu hedy mahalline varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin, içinizden hasta olana veya başından bir eziyeti bulunana tıraş için oruç veya sadaka veya kurbandan ibaret bir fidye var; ihsardan aman bulduğunuz vakit de her kim hacca kadar omre ile sevab kazanmak isterse ona da hedyin kolay geleni, bunu bulamıyana ise oruç, üç gün hacda yedi de avdet ettiğinizde ki tam on gündür ve şu hüküm, ehli Mescidiharam mukimlerinden olmıyanlar içindir, hasılı Allahdan korkun ve bilin ki Allahın ıkabı cidden çok şiddetlidir 196

Bu âyet dahi makabli gibi omrei kaza senesi denilen yedinci senei hicriyede nazil olmuştur.

HACC حَج , «h» anın fethi veya kesrile mukaddemen dahi zikrolunduğu üzere lûgaten kasıd demektir. Lâkin mutlak kasıd değil, büyük ve ehemmiyetli bir şey'e kasıddir. Şer'an: zamanı mahsusunda mekanı mahsusa bir ziyareti mahsusadır ki hac niyyetile mekân ve zaman mahsusunda ihrama girib Arafatta vakfa, badehu Kâ'beyi tavafi ziya-

retten ibaret efali mahsusadır. İhram, vak'fe, tavaf bu üç fiil gerek farz ve gerek nafile haccın farzlarıdır.

İhram şart, vakfe ve tavaf da rükündür. Mekân ve zamanı mahsus dahi şartın şartı olan şurut

cümlesindedir. Bu suretle haccın şartları, erkânı ve bunlardan başka vacibatı, sünnetleri, müstehabları,

memnuatı vardır. Şöyle ki:

Erkânı: Vakfe ve tavafır.

Şartları: Şartı vücub ve şartı sıhhat olmak üzere iki nevi'dir.

Şartı sıhhat: İslâm, niyyet ile ihram, mekân ve zamanı mahsustur. Eşhûri hacdan evvel hiç biri sahih olmaz.

Şartı vücub: Bu da ikidir, birincisi nefsi vücubun şartıdır ki islâm, hürriyet, akıl, bülûğ, istitaa, vakit dari islâmda bulunmak veya dârî harbde ise haccın farziyyetini bilmiş olmaktır. İkincisi de vücubı edanın şartıdır ki sıhhati beden, mevaniî hissiyye bulunmamak, emni tarik ve kadın hakkında iddet beklemek olmamak,

zevci veya mahremi beraber bulunmaktır.

Vacibleri:

1- İhramı mikattan veya bir mahzur melhuz değilse daha evvelden yapmak.

2- Arafatta vakfeyi guruba kadar temdid etmek.

3- Müzdelifede dahi vakfe yapmak:

4- Safa ile Merve arasında yedi şavt sa'y etmek.

5- Sa'yi mu'teddünbih bir tavaftan sonra yapmak.

6- Mevkii mahsusunda taş atmak.

7- Halk veya taksir ya'ni başını kazıtmak veya kırkırmak.

8- Afakî olanlar için tavafı sader denilen veda' tavafı yapmak.

Sh:»706

9- Tavafa Haceri esvedden başlamak.

10- Tavafı sağdan yapmak.

11- Özü yoksa tavafta yürümek.

12- Tavafta hadesi asgar ve ekberden taharet üzere bulunmak.

13- Setri avret.

14- Tavafın yedi şavtından üçü, ki dördü farzdır.

15- Sa'ye Safadan başlamak.

16- Kârin veya mütemetti' olanlar için kurban kesmek.

17- Her yedi tavafta iki rek'at namaz kılmak.

18- Remy ile halk beyinde tertibe riayet etmek.

19- Yevmi nahirde kurban kesmek.

20- Halkı mekânında ve zamanında yapmak.

21- Tavafı ziyareti eyyamı Nahirde yapmak ki bu vaciblerden biri terk olunursa dem lâzım gelir.

Sünnetleri: Tavafı kudum, ya'ni Mekkeye girince Ka'beyi tavaf etmek, tavafı kudumda veya tavafı farzda «remel» yapmak ya'ni tavafın üç şavtında «devrinde» meydanı harbde mübarezeeye çıkmış pehlivan gibi omuzlarını titreterek yürümek -Safa ile Merve arasında «mileyni ahdareyn» beyninde derenin içinde koşmak- eyyamı mahsusasında geceleyin (Mina) da yatmak -(mina) dan Arafata güneş doğduktan sonra, Müzdelifeden «mina» ya da güneş doğmadan evvel hareket etmek- ve bunlardan ma'ada daha bir takım hususat ki müstehabbat-ü âdabı ile beraber tafsilâtı kütübü Fikhiyededir.

Haccın memnuatı: da iki nevi'dir. Birisi şahsın kendinde yapmaktan memnu' olduğu şeylerdir ki: cima' -saç ve kıl izale etmek -tırmak kesmek -koku sü-

Sh:»707

rünmek -başını ve yüzünü örtmek -dikişli bir şey giymektir. Diğer, başkasına yapmaktan memnu'

bulunduğu şeylerdir ki: başkasını traş etmek - gerek harem ve gerek hilde sayde taarruz etmektir.

İhramdan çıkınciya kadar bunların hiç biri yapılamaz, yapılırsa ceza lâzım gelir. Gerçi Haremin ağacını

kesmek dahi memnu' ise de bu memnuiyet hacca ve ihrama mahsus değildir. Mezhebi Şafiîde Safa ile

Merve arasında sa'y ve bir kavilde halk veya taksir dahi haccin farzlarından ve hattâ erkânındandır.

Haccın sebebi şer'isi Beytullahdır. Zira hac ona muzaf olur da « حَجُّ الْبَيْتِ » denilir, Beyt ise bir

ve gayrı mütekerrir olduğundan hacc müslümana ömründe bir kerre fevren ya'ni ilk imkân senesinde farz

olur. Terahî tarikile farz olub ta'cil, efdal olduğu da rivayet edilmiştir. Bu âyetlerin nâzil olduğu omrei kaza

senesinde Aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz Zilkı'dede omre suretile Ka'beyi ziyaret etmiş ve bir sene

evvel mümaneatı müşrikîn ile itmam edemediği omreyi bu veçhile kaza ettikten sonra berveçhi musaleha

üç günden ziyade Mekkede kalamıyacıklarından kablelhac avdet buyurmuştu. İrtesi sekizinci senei

hicriyede Hüdeybiyye müselahasının müşrikler tarafından nakzına mebni Ramazanı şerifte hareket edilmiş

ve ramazanın aşrı ahırinde Mekke fetholunmuş ve Şevval içinde Huneyn muharebesi ve Tâif muhasarası

yabılmış ve Resulullah yine bir omre yaparak vakti hacdan evvel Medineye avdet buyurmuş ve o sene

Mekkede vali bırakılan Attab İbni üseyd âdeti Arab veçhile nasa haccettirmiş idi, daha irtesi dokuzuncu

senei hicriyede Hazreti Ebibekri siddik radiyallahü anh terefi risaletten emîri hâcc ta'yin buyurulub ilk olarak

bu sene haccı islâmî eda edilmiş ve ba'dema beyti şerifin uryan olarak tavaf edilmemesi ve müşriklere hacc

yaptırılmaması il'an olunmuş ve nihayet onuncu senei hicri-

Sh:»708

yede bizzat Resulullah ilk ve son olarak edai haccetmiş ve menasiki haccı tamamen ta'lim buyurmuştur ki

bu seneye «haccetülveda» denilmiş ve irtesi sene vefatı Peygamberî vuku bulmuştur. Binaenaleyh

Resulullahın yaptığı bu son haccın edai farz için olduğunda şüphe yok ise de evvelkilerin farz olduğu sabit

değildir. İşbu « **وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ** » emri aslı haccın farzıyetini kat'ıyyen ifade

etmeyib başlanmış olan her hangi bir hac ve omrenin vücutu itmamını ifade eylediğine nazaran hac

bil'ahare « **وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا** »

nassile farz kılınmış ve tarafı Peygamberîden de ilk imkân senesinde fevren icra buyurulmuştur. Maamâfih

haccın daha evvel bu âyetlerle omrei kaza senesinde farz kılınmış olması melhuz ve bu takdirde tarafı

Nebevîden edası terahı suretile olmak da muhtemil bulunduğundan farzıyeti haccın fevrî veya gayrî fevrî

olması beynel'eimme muhtelefünfihtir. Ve imamı A'zamdan da iki rivayet vardır. Birini imam Ebuyusuf

diğerini imam Muhammed ihtiyar etmiştir. Esahhı Ebu Yusuf rivayeti olan feviridir. İmam Malikten muhtar

rivayet de budur. İmamı Şafîden muhtar rivayet de İmam Muhammed gibi terahıdır.

Haccın hikmetine gelince: bunun dinî ve Dünyevî menafı kesireyi mutazammın olduğu her türlü

şüpheden varestedir. Ezcümle emri Kiblede beyan olunan «

«أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللَّهُ جَمِيعًا» mazmunı celilindeki tevhidi içtimaîyi fi'len

tecelli ettirecek olan en büyük ve en şamil bir şiarı teabbüddür ki bunun vüs'ati şümulünü kürei Arz

üzerinde hiç bir mekânda bulmak kabil değildir. Zira Kâ'bei muazzama kadar kudsiyeti kadim hiç bir

ma'bedi tevhid yoktur. Kâ'benin milleti İbrahime alâkası bütün edyanı Semaviyece müsellemler ve hattâ

Hazreti Ademe kadar intihası da mervidir. Mekkenin hurmeti ta hılkati Arz ile kaimdir. Haccı Kâ'be,

beşeriyeti bütün urukı esasiyesinden birleştirmeğe saik ve müsaid olduğu halde ondan sonra muhdes

olan

Sh:»709

meabid-ü mevaki binnisbe hususiyetlerinden dolayı böyle tevhidi külle salih değildir. Hattâ bizzat kabri

nebevî turabı Kâ'beden efdal olduğu halde Kâ'be için mevcut olan devai ve hasası hac bunda bile

tasavvur olunamaz. Hasılı indallah hacce elyak olan Kiblei vahdet her halde «بَيْتِ عَتِيقٍ»

olduğunda hiç şüphe yoktur, bundan başka Kâ'be arayanlar, tevhide değil, şirk-ü tefrîka çalışmış olurlar.

Sonra hac bir cihetten salât gibi bedenî, diğer cihetten zekât gibi malî haysiyetleri haiz bir ibadeti camiadır.

Ve aynı zamanda ma'nayı cihadı da mutazammındır. Netekim bir hadîsi şerifte varid olduğuna göre «hacc bir cihaddır, omre tetavvudur.» ve yine bu münasebetledir ki burada mesaili hac, evamiri cihad ile beraber nazil olmuştur.

OMRE, lûgaten ziyaret ma'nasıdır. Şer'an: İhram, tavaf, sa'y, nihayet halk veya taksirden ibaret bir ziyareti mahsusadır. Omre küçük bir hac demektir ki ihram şartı, tavaf ve sa'y rûkûnleri, ve halk veya taksir vacibidir. Demek ki bunun hacdan mahiyeten farkı vakfe rûkûnünün bulunmaması, sa'yin rûknolması, hükmen farkı da hac farzdır, omre farz değil, tetavvu olan bir ibadettir. Maamafih göreceğimiz vechile bunun da farziyetine kail olanlar vardır. İmdi bir senenin Eşhûri haccinde hacc ile omrenin içtimayı ve ademi içtimasına, haccın üç nev'ı vardır: Hacci ifrad, hacci temettu' hacci kıran.

Hacci ifrad: Mikatı afakîden yalnız hac niyetiyle ihrama girib tavafı kudumu yaptıktan sonra efali hac bitinciye kadar Mekke'de muhrim olarak kalmaktır. Ki bunda omre bulunmayıb tek bir hac yapılmış olduğundan haccı müfrid ve haccı ifrad tesmiye olunur. Âfakîlerin ihramsız geçmeleri caiz olmyan miykatı mekânî beştir: Zülhüleyfe, Zati ırk, Cuhfe, Karen, Yelelemdir.

Hacci temettu': Mikatî âfakîden omre niyetiyle ihrama girib omre için tavafı ve sa'yi yaparak tıraş

olub

Sh:»710

ihramdan çıkmak, sonra Mekke'de bir Mekkeli gibi kalıb nihayet Yevmi terviyede hacc için Harem'den

ihrama girerek hacci itmam etmek ve kurban kesmektir. Tuli müddet ihramda kalınmamak için omreden bu

suretle istifade edildiğinden dolayı buna hacci temettu tesmiye olunmuştur.

Hacci kıran: Mikatî âfakîden hem omre ve hem hac ikisine birden niyyet ile ihrama girib Mekkeye

varınca evvelâ omre için tavaf ve sa'y badehu hacc için tavafı kudum ve sa'yetmek ve sonra ihramdan

çıkmağın nihayetine kadar efali haccı yapmak ve kurban kesmektir. Cahiliyede omre ile haccın Eşhri

hacde icimai caiz değil idi, bu ayet bunların meşru'iyetini beyan için nazil olmuş ve şükranesi olmak

üzere kurbanı da vacib kılınmıştır. Şöyle ki:

Balâdaki emirleri icra edin 196. ﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ﴾ Allah için hac ve

omreyi de tamamlayın. Ya'ni velev nafile olsun hac ve omreden birine veya ikisine başladınız mı

tamamlayın, nakıs bırakmayın veyahud tammolarak icra edin, ne evvelinden ne ahırdan hiç bir noksan

yapmayın - Geçen Hudeybiyye senesi omreye başlanmış ve fakat müşriklerin harbe kalkışmaları üzerine

itmam edilememiş idi binaeaneleyh bu sene hem onun itmamiyle kazası emredilmiş, hem de bu

münasebetle müheyyayı inkişaf bulunan haccın aksamı meşruasına da işaret buyurulmuştur. «

وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ» nehyi celilinde dahi beyan olunacağı üzere alelûmum nevafile bile

şuru ile farz olur ve nakıs bırakılırsa kazası lâzım gelir. Bundan anlaşılır ki bu itmam emrinde henüz haccın

veya omrenin re'sen vücbuna bir delâleti kat'ıye yoktur. Hac bundan sonra «

وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ» nassile farz kılınmış ise de omrenin re'sen vücbuna

dair bir nass yoktur. Fakat bir hayli ulema ve müfessirîn omrenin de vücbuna ya'ni

farzıy-

Sh:»711

yetine kail olmuşlardır. Hazreti Aişe ve İbni Abbas ve İbni Ömer, Hasanı Basrı, İbni sirin, omre vacibdir

demışler, İmamı şafî de bunu ihtiyar eylemiş ve itmamın vücbu, aslın vücbunu müstelzim olacağına

zahib olmuştur. Bil'akis Abdullah ibni Mes'ud ve İbrahimi nahaî ve Şa'bî den omrenin « تَطَوُّع » olduğu

rivayet edilmiş, Mücahit dahi « وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ » kavli ilâhîsinde «biz hac ve

omre ile emrolunmadık» demiştir. Aynı zamanda itmamın ma'nasında da seleften muhtelif rivayetler vaki

olmuştur: Hazreti Aliden ve Said ibni Cübeyrden ve Tavustan mervidir ki «itmamları ehlinin evceğizinden

bunlara ihram etmektir» demişler,. Mücahid «itmamları bunlara duhulden sonra nihayetlerine ırmektir»

demiş, Said ibni Cübeyr ile Atâ «itmamları bunları nihayetlerine kadar Allah için ikame etmektir, çünkü

ikiside vacibdir» demişler. İbni ömer ile Tavustan «itmamları ifradlarıdır» diye rivayet olunmuş, Katade de

«itmamı omre» omreyi hacc aylarının gayrısında yapmak olduğuna kail olmuştur. Görülüyor ki bunların

hasılı evvel emirde iki ma'naya raci' oluyor. Birinde « أَتَمُّوا » başladığınızı tamamlayın demek,

diğerinde de gerek evvelinden gerek ahırinden tam yapın demek oluyor ve saniyen tam yapmanın

suretinde ihtilaf edilmiş bulunuyor. Evvelki manada re'sen vücut ihtimali yoktur, lâkin ikinci de vücut da

muhtemeldir ademi vücut da. Halbuki farziyet ya'ni vücutu ka'î ihtimal ile sabit olamayacağından bu âyetten

hac ve omrenin farziyetini anlamak kabil olamaz, bunun için mezhebi Hanefîde omre ayrıca farz olan bir

ibadet değildir. Hacde dahil tetavvu' ve nafil kabilinden bir ibadettir. Ve her nafil gibi şuru' ile vacib olub

itmamı lâzım gelir. Filvaki omreye haccı asgar denilir, böyle olduğu halde büyük hacda dahil Olmıyan

müstakıl bir hac farz olsa idi iki hac farz olmak lâzım gelirdi, halbuki Akra ibni Habis «hac her sene midir?

yoksa bir kerre midir ya Resulallah» sualine cevaben Resulullahın «bir keredir, ziya-

Sh:»712

desi tetavvu'dur» buyurduğu sabittir. Kezalik hadîsi Cabirde «omre yevmi kıyamete kadar hacda dahildir»

ve «hac cihad, omre tatavvudur» diye rivayet edilmiştir. Binaenaleyh omrenin re'sen vucubuna delili kat'î

bulunmamakla beraber ademi vucubuna dair haberi sahih te vardır.

Lâkin gerek hac ve gerek omre tatavvuan dahi başlanmış olsa bütün nevafile olduğu gibi şuru-u iltizam

ile vacib olacaklarından tamamlanmaları farz olduğunda da şüphe yoktur. Binaenaleyh

﴿فَإِنْ أَحْصَرْتُمْ﴾ ihramdan sonra ihsar vakı olur bir manî mücbire tutulub hacdan veya

omreden kalırsanız ﴿فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ﴾ hedy nev'inden kolayınıza gelen bir

şey lâzımdır.-

HEDİY, deve, sığır, davar cinsinden Beytullaha ihda olunan kurbanlıkların ismidir ki akalli bir koyun veya

keçidir. «بَدَنَةً» nin yedide biri de kâfi olur «تَمْرٌ» ve «تَمْرَةٌ» gibi vahdinde «hedy» denilir. İhsar,

lûgâten mutlak men' manasıdır. Şer'an ihramdan sonra bir özri şer'î ile haccın vakfe ve tavaf iki rûknünü

de ifadan ve yahud omreden menedilmiş olmaktadır. Âyetde ihsar mutlakdır, binaenaleyh gerek düşmanın

men'i ve gerek kırıklık, topallık gibi bir maraz veya zayıf nafaka veya kadın hakkında fevti mahrem

manialarının men'i dahi ihsardır. Fakat İmamı Şafîi sebebi nüzul dolayısıyla yalnız düşmanın men'ine

hasretmiştir. Başlanmış olan hac ve omrenin itmamları vacib olunca badel'ihram ihsara uğrıyanlar bunları

itmam etmedikçe lâ'akal bir sene ihramdan çıkamamak ıktıza edeceği bu ise pek müşkil bir emrolacağı

cihette teysir için ihsar halinde meşruan ihramdan çıkabilmek üzere sevkı hedy vacib kılınmıştır. Fakat

﴿وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ﴾ hedy varacağı yere

varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyiniz, ya'ni ihramdan çıkmayınız.- Binaenaleyh ihsara uğrayan

muhrim tahallül etmek isterse Haremi şerife kola-

Sh:»713

yına gelen bir hedy gönderir ve gönderdiği kimse ile bir gün kararlaştırır o gün gelib de kurbanın kesildiği

zannı hasıl olduğu zaman başını tıraş edib ihramdan çıkabilir. Zira hedyin mahilli «

﴿هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ﴾ mantukunca dahili Haremdir. Abdullah ibni Mes'ud, İbni Abbas, Ata,

Tavus, Mücahid, Hasan, İbni Sirîn, buna kail olmuşlardır. Hanefiyenin ve Süfyânı Sevrînin kavilleri de budur. Lâkin imam Malik ve Şafîi muhsar için mahilli hedyin mevkii ihsar olduğuna ve mahilline bülûğu da o mevkide zebhinden ibaret bulunduğuna kail olmuşlardır. Kur'anın zahiri hilâfına olan bu ma'naya zahib olmalarının sebebi de, Hazreti Resulullahın Hudeybiye ihsarında hedyini bulunduğu mevkide zebhetmiş olmasıdır. Hudeybiye mevkii ise Haremden haric Hıl kısmındadır. Fakat hudeybiyenin bir tarafı hıl bir tarafı Haremdir. Resulullahın konak yeri hilde musallası da Harem tarafında idi, yani mevkii ihsar, Hudeybiyenin Mekke altına doğru olan tarafı idi ki burası Harem cümlesindedir. Resulullahın hedyini Haremde boğazlamış olduğu da zuhrîden sarahaten menkuldür. Binaenaleyh nassı âyeti zahirinin hilâfına hamletmiye mahal yoktur. Demek ki her iki takdirde hedy müyesser olmazsa müyesser oluncaya veya tavaf edinceye kadar muhsar ihramında kalmağa mecbur olacaktır. Hedyi gönderen de mahalline bülûgundan evvel tıraş olamayacaktır. Ancak ﴿فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا﴾ ihramda bulunan sizlerden gerek muhsar ve gerek gayri muhsar her hangi biriniz tıraşa muhtac olacak derecede hastalanır ﴿أَوْ بِهِ آذَى مِنْ رَأْسِهِ﴾ yahud başında kehle ve yara gibi bir eziyeti bulunur da vaktinden evvel başını tıraş ederse ﴿فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ﴾ ona da oruc veya sadaka veya kurban, bu üç nev'in birinden bir fidye vacib

Sh:»714

olur.- Bunun sebebi nüzulü Kâ'b ibni ucre hadisesi olmuştur. Meşhurdur ki Hudeybiye senesi Resulullah Kâ'b ibni ucreye uğramış, başının kehlelendiğini görmüş «galiba hevammın sana eziyyet veriyor?» diye sormuş, «evet ya Resulallah» deyince «tırış ol da üç gün oruc tut veya altı miskine bir fark hurma tasadduk et veya bir koyun kurban kes» diye emretmişti. Bir fark üç sa'dır. Bu hadîsin bir rivayetinde altı sa' ta'biri vardır ki bu daha evlâdır. Sebebi nüzul ihsar ve kehle eziyyeti olmakla beraber mantukî âyet muhsar ve gayri muhsar ve her nevi maraz ve ezaya âmdir. Maraz ve eza baş tıraşına muhtac kılabilceği gibi elbiseye ve tîb istimaline de muhtac kılabilir. Ve bu suretle hüküm hali ihramdaki mahzurati haccın hepsine şamil olarak fidye şartıyla ruhsatı tazammun eder ki tafsilâtı kütübi fikhiyededir.

﴿فَإِذَا أَمِنْتُمْ﴾ Badehu ihsardan emin olduğunuz, yahud emniyyet ve vüs'at halinde bulunduğunuz zaman ﴿فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ﴾ her kim hac zamanına kadar omre ile istifade etmek ya'ni omreyi hacca tefrik ederek haccı kıran yapmak ve ya omreden tahallül ile hac ihramına kadar serbes kalmak ve mahzurati ihramdan intifa etmek suretiyle haccı temettu yapmak isterse ﴿فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ﴾ bu temettu sebebiyle hedyin envaından kolayına

gelen bir şey vacibdir - Ya'ni hacci kıran veya hacci temettu yapanların hedyi gönderib nihayette bir kurban kesmeleri vacibdir. Ve bu kurban imamı Şafîye göre demi cebirdir, sahibi yiyemez. Çünkü müşarünileyhe ve imam Malike göre hacci ifrad, temettu ve kırandan efdaldır. Binaenaleyh bu kurban, omre ile haccın cem'inden mütevellid olan noksanı telâfi içindir. Fakat biz Hanefiyeye göre bu kurban demi şükrandır.

Çünkü haddi zatinde kıran, temettu'dan, te-

Sh:»715

mettu, ifraddan efdaldır. Ve böyle âdeti cahiliyeyi nesheden kıran veya temettu suretiyle iki ibadetin birden edasına muvaffakiyyet ayrıca mucibi şükran olan bir ni'mettir ve hedyi bunun içindir. Binaenaleyh bundan udhiye gibi sahibi de yiyebilir. Bu ihtilâfın sebebi de haccetülveda'da resulullahın haccı hangisi olduğu hakkındaki rivayetin ihtilâfidir. Bu babda en büyük ve en güzel ve en cem'iyetli esas, Sahihi Müslimde ve İbni Ebi Şeybe ve Ebu Davud ve Neseî ve Abdibni Hamîd ve Bezzar ve dâremî müsnedleri gibi diğer kütübi ehadiste rivayet olunduğu üzere Ca'feri Sadık Hazretlerinin pederi tarikıyla Cabir ibni Abdillah radiyallahüanh Hazretlerinden vakı olan rivayeti sahihdir. Mahalline ve ez cümle fikhi Hanefiden şerhi hidaye fethülkadire müracaat oluna.

﴿فَمَنْ لَمْ يَجِدْ﴾ Binaenaleyh her kim hedy bulamazsa

﴿فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ﴾ üç gün hacda yedi

de döndüğünüzde oruç tutması lâzımdır. -Hacdaki hacc ayları içinde tutulur ki müstahabbı Zilhiccenin

yedinci, sekizinci, dokuzuncu günleridir. Dönüşteki de efali hacdan fariğ olunca ve Şafiye göre ehl-ü

iyaline kavuştuğunda tutulmalıdır. ﴿تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ﴾ işte hedy yerine kaim olacak olan

bu oruçlar minhaysülmecmu tam ondur. Sakın terdid veya tahyir suretile üç veya yedi kifayet eder

zannedilmesin ﴿ذَلِكَ﴾ zikrolunan temettü' veya şafiye göre hükmi hedy ve sıyam

﴿لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلَهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ ehl-ü iyali

Mescidiharam huzarından olmyen kimseler içindir. -ki bunlar meskenleri mikat haricinde olan âfakîlerdir.

Çünkü mevakit ahali ve onlardan beridekiler Mekkeye ihramsız girebildikleri cihette Mekke ahali

hükümdedirler. Mekkenen çıkanlar da mikatı geçmedikçe

Sh:»716

Mekkeye ihramsız yine avdet edebilir. Binaenaleyh Mescidiharam hazırlarının hakikaten ve hükmen gayrı

bulunanlar maverayı mikat ahalisi olan afakiler demek olur. Fakat imamı Şafii bunları Mekke'de kasri salât

edecek kadar bir mesafei seferden gelenler, Tavus: «Haremi Mekke maverasından olan ehli hıll», imam

Malik de «bizzat Mekke ehalisinin gayrı» diye anlamışlardır. Hasılı haccı kıran ve temettu' maverai mikat

ehalisinden bulunan ve Mekkeye ihramsız girmeleri caiz olmiyan âfakiler hakkındadır. Âfakî olmiyan ehli

hıll-ü harem ancak haccı ifrad yapmalıdırlar.

İşte hac ve omreyi böyle Allah için tamamlayınız ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ ve Allaha isyandan

sakininiz ve bahusus emri hacda pek ittıkalı olunuz ﴿وَاعْلَمُوا﴾ ve biliniz ki

﴿أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾ Allahın ıkabı pek şiddetlidir.

Gelelim haccın vaktına:

﴿١٩٧﴾ الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفَعَّلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمَهُ اللَّهُ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَىٰ وَاتَّقُونِ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٩٨﴾ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ

رَبِّكُمْ فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ
الْحَرَامِ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَيْكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ
الضَّالِّينَ ﴿١٩٩﴾

Sh:»717

﴿١٩٩﴾ ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ
إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٠٠﴾ فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا
اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ
رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَالَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلْقٍ ﴿٢٠١﴾
وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً
وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿٢٠٢﴾ أُولَئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِمَّا كَسَبُوا
وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٢٠٣﴾

Meali Şerifi

Hacc ma'lûm aylar, kim o aylarda hacca şuru' ederse artık hacda ne refes, ne fûsuk, ne cidal yok, hayra

dair ise ne

Sh:»718

işlerseniz Allah onu bilir ve çünkü azığın en hayırlısı takvadır, azık tedarük edin de bana takva ile gelin ey

beyni olanlar 197 rabbınızın fazlından ticaret istemeniz size günah değildir, derken Arafattan ifaza ettiniz mi

Meş'arı haram yanında Allahı zikredin hem onu size doğrusunu öğrettiği gibi zikredin, doğrusu siz bundan

evvel cidden şaşırılmışlardan idiniz 198 sonra nâsın ifaza eylediği yerden ifaza edin, ve Allahın mağfiretini

isteyin, çünkü Allah gafur, rahîmdir 199 nihayet menasikinizi bitirdiniz mi vaktiyle atalarınızı andığınız gibi

hattâ daha şiddetli bir anışla Allahı anın, zikredin, çünkü nâsın kimisi "rabbena, der bize Dünyada ver"

buna Ahirette kısmet yoktur 200 kimisi de "rabbena bize dünyada bir güzellik ver Ahirette de bir güzellik ve

bizi ateş azabından koru" der 201 işte bunlar, bunlara kazandıklarından bir nasîb var, Allahın hesabı da

çabıktır 202

197. ﴿ الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ ﴾ hacc, ma'lûm aylardır. Ya'ni vakti hacc ötedenberi

beynennas ma'ruf olan aylardır. -Şeriatî islâmiye bu ma'rufu tebdil etmemiş, fakat Arabî cahiliye نسي =

Nesi dedikleri usul ile ba'zan hac mevsimlerini değiştirdiklerinden dolayı asli ma'rufu tesbit-ü takrir

eylemiştir. Bu ma'lûm aylar Şevval, Zilkı'de ile, onuna kadar Zilhiccedir. İbni Abbas, İbni Ömer, Nahaî, Şa'bî,

Mücahid, Hasani Besrî hazaratı onuncu gününün de dahil olduğunu beyan etmişlerdir ki mezhebi Hanefî

de budur. Haccın son bir rüknü olan tavafı ziyaret bu gün yapılır. Maamafih imamı Şafî Zilhiccenin ancak

dokuzunu saymış, Arefatta vakfeye yetişemeyenin yevmi nahrolan onuncu günü tulûı fecrile haccı fevt

olacağı mülahazasile bu günü vakti hacdan saymamıştır. İmam Malik Hazretleri de akalli cem'i üçtür diye

Zilhiccenin hepsi eşhürî hacda dahil olduğuna kail olmuştur ki Urvetibinizzübeyrin kavlidir. Fakat gerek bu

ve gerek kavli Şafî mütearefe muhaliftir. Binaenaleyh vakti hac, ma'lûm olan bu iki

Sh:»719

ay on gündür. Üçüncü aydan bir kısmının vakti hacda dahil olması cem'i killet ile eşhür ıtlakına kâfi

gelmiştir. Efalli hac bir taraftan namaz vakitleri gibi zarfe bir taraftan da oruç vakti olan gün gibi mi'yara

şebih olan bu vakt içinde yapılır. Cahiliyenin yaptığı gibi bu vakti tebdil etmek caiz olamaz. Acaba haccın

şeraiti mütekaddimesinden birine ya'ni ihrama da bu vakitten evvel başlanamaz mı? Şafî «hayır, böyle bir

ihram ancak omre olur» demiştir. Fakat bütün Hanefiye ve Malik ve Sevrî ve Leys ibni Sa'd vakti hacdan evvel gerek omre ve gerek haccînin ihram caiz olduğuna ve ancak gerek ifrad ve gerek temettü' ve gerek kıran suretlerinde mütebaki e'falin bu aylar içinde yapılması lüzumuna kaidirler. Ya'ni vakti hacdan evvel, ihramı hac, haram değil, sünnete muhalif olduğundan mekruhtur. «

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ

cevaza işaret vardır ki tafsîli ahkâmı Kur'anda ve kütübi fikiyededir.

İmdi vakti hac bu ma'lûm ve mukarrer aylar olunca ﴿فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ﴾ her

kim bu aylarda hacca farz kılar, ya'ni ihram telbiye veya sevki hedyile kendine iltizam ederse

﴿فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ﴾ artık eyyamı hacda ve

cima' veya fuşî kelâm, ne irtikâbı mahzurât ile hududı şeriden huruc ne de hizmetçileri veya arkadaşları ile

mücadele ve muhalefet hiç biri yoktur.- Sade haddi zatında memnu ve çirkin olan şeylerden başka ahvali

adiyede mübah olan şeylerin bir kısmı da hacda memnudur. Hac böyle bir nezaheti kâmile ve salâhı tam

ve alesseviye bir vîfak-ü intizam içinde icra edilmelidir. Burada haccın levazımı ahlâkiyesine şumullü bir

tenbih vardır ki tafsîlâtı kütübi Fıkhiye ve menasikte aranmalıdır. Bu suretle hacda salât-ü sıyam ve zekâtta

bile bulunmayan ferdî, içtimaî bir tehzihi nefis, bir idmanı ahlâkî hikmetleri bulunduğu unutulmamalıdır. Bu

nezahatlerle

Sh:»720

beraber ﴿وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ﴾ gücünüzün yetebildiği her hangi bir hayrı yaparsanız

﴿يَعْلَمَهُ اللَّهُ﴾ Allah onu bilir, ya'ni ecrini ihsan eder, fakat hiç bir şerrinizi görmek istemez, o

halde ﴿وَتَزَوَّدُوا﴾ bütün hazırlığınızı görün, ağızınızı, yol levazımınızı iyice tedarük etmiş bulunun

da takvali olun ﴿فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى﴾ çünkü en hayırlı azık takvadan ibarettir.-

ZAD, yiyecek, içecek, giyecek, binecek, ve sair havaice sarfedilecek mal demektir ki lisanımızda levazım

ta'bir olunur. Bunun azık diye tercemesi marufdur. Gerçi azık daha ziyade yiyecek ve içeceğe masrufdur,

lâkin zâd dahi bu suretle istimal olunur, çünkü bunlar en zarurîsidirler. Deniliyor ki Yemenliler Hacce

azıksız olarak gelirler ve biz mütevekkiliz derler, binnetice halka yük olurlardı. Bu fıkra bunlar hakkında

nâzil olmuş, dilencilikten ve halka ağırlık vermekten korunub sakınmaları için tezevvüd emri verilmiştir. Bu

suretle bu nazmı celil gösteriyor ki takva ehassı metalibdir, her fenalıktan korunub mertebeli takvaya ermek

için de ağızını ve levazımını tedarük etmek lâzımdır. Bunu tedarük etmeyen ve tedarük etmek için

çalışmıyanlar, sevki ihtiyaçla fenalığa düşebilirler. Ve aynı zamanda insanların diğér azıkları ne kadar mebzul olsa hissi takvaları bulunmadıkça yine mes'ud olamaz, fenalıktan korunamazlar, şehevatı mühlikeye bir ihtiyaç gibi atılırlar. Binaenaleyh tedarüki zad' medarı takva olacağı gibi hissi tekva da tedarüki zad için en büyük bir saiktir, bu suretle hayırlı azık takva ve takva en hayırlı azık demektir. Bu nazmicelil bu vechile şunu da anlatıyor ki insan için iki sefer mukarrerdir. Birisi Dünyada sefer, birisi de dünyadan seferdir. Dünyada sefer

Sh:»721

için yiyecek, içecek, binecek ve lüzumunda sarfedecek zad-ü zahire lâzım olduğu gibi Dünyadan sefer için de bir zad lâzımdır. Bu da ma'rifetullah ve mahabbetullah ile vikayetullaha girmek ve mâsivallahdan i'raz ile Allahdan başkasına arzı hacet etmemektir. Ve bu zadı takva obirinden daha hayırlıdır.

Bunu bilib her iki sefer için hazırlığınızın eyi görün ﴿وَاتَّقُونَ﴾ ve benim emirlerime muhalefetten sakınıb bana ittika edin ﴿يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ﴾ ey temiz ve tam akıllılar. Böyle hissi takva

ile levazımınızı eyi tedarük etmek emri ilahî ve akli kâmil muktezası olduğu için 198.

﴿لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ﴾ rabbınızın her

hangi bir fadl-ü atasını talep etmenizde size hiç bir cünha ve günah yoktur. Yani velev hacc aylarında olsun

kesb-ü ticaret ile erzakınızı, levazımınızı kazanmaktan memnu' değilsiniz.- Evamiri sabıkaya riayet şartıyla

hac, ticarete, kazanca mâni değildir.

Deniliyor ki Arablar cahliye devrinde hac mevsimlerinde Ukâz, Mecenne, Zülmecaz gibi pazar ve panayırları açarlar ve onlardan te'mini maişet eylerlerdi, dini islâm gelince hacde bunlardan sakınmağa başlamışlar, bu âyet de bunun hakkında nâzil olmuştur.

Sonra ﴿فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ﴾ Arefattan ifaza ettiğinizde yani Arefe günü Arefat

dağında an cemaatin vakfeden boşanıp akdığınızda

﴿فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ﴾ Meş'ari haram civarında yani

Müzdelifede Allahı zikredin. -ki bu gece akşam ve yatsı namazlarının burada birlikte kılınması bu

zikremrinin tatbikidir. Zira nâmaz en büyük zikirdir. Bundan başka

﴿وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَيْكُمْ﴾ ve Allah size böyle

güzel hidayetler bahşettiği gibi siz de orada tevakkuf edip telbiye, tehlil ve dualarla, bilebildiğiniz güzel

güzel zikirlerle onu yadedin. ﴿وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الضَّالِّينَ﴾ Bilirsiniz ya

siz bundan evvel dalâletler içinde idiniz, iman-ü taattan haberiniz yok, ne yabdığını bilmez şaşkınlık

güruhundan idiniz.»

AREFAT: Arefe günü huccacın vakfeye durdukları dağın ismidir ki Mekkeye on iki mil mesafededir. Ve

oradaki dağların en mürtefidir. Zilhıccenin sekizinci gününe yevmi terviye denildiği gibi dokuzuncu gününe

de yevmi Arefe denilir. Ve bu gün Arafatta vakfeye çıkılır. Esas itibariyle Arefe kelimesinin cem'i, veya cem'i

gibi olan Arefat isminin bu dağa ne sebep ile alem olduğu ve bunun mürtecel mi, müştak ve menkul mü

olduğu hakkında müteaddid kaviller vardır. İştikaka kail olanlar da tanımak mânasına ma'rifetten veya

itiraftan veya rayihai tayyibe manâsına «arf» dan müştak olduğunda ihtilâf etmişlerdir. Bu ihtilâflar ile vechi

tesmiye sureti kat'iyede tesbit edilmiş değil ise de her biri cebeli Arefatın bir hasletini irae etmiş olmak

itibarile isimden ziyade müsemmanın tavsıfine hadim olmuştur. Hazreti Adem ile Havvanın burada telâkki

edip birbirlerini tanımış olmaları, Hazreti İbrahimin burayı görünce tavsıfatı mütekaddime ile tanımış olması,

müşarünileyhin hitabı cibril ile menasiki haccı burada tanımış olması, Hazreti İsmailin, validesinden bir

müddet ayrılıb badehu burada telâki ederek tanışmış olmaları, huccacın burada birbirleriyle güzel bir suretle tanışmaları, burada vakfeye duranların Hak tealânın rububiyet-ü celâlini, samediyet-ü istignasını ve insanlığın meskenet-ü ihtiyacını itiraf etmeleri, nihayet, huccacın habaisi zünubdan temizlenerek indallah lâiki cinan olan revayihî tayyibeî ma'neviye iktisab etmeleri, hakikaten cebeli Arefatın evsafındandır. Arefe ve

Sh:»723

Arefat ikisi de bu dağın ismidir. Yevmi arefe buna muzaftır, bunun günüdür. Yevmi iyası küffar, Yevmi ikmalî din, Yevmi itmamî ni'met, Yevmi rıdvan isimleri dahi yevmi Arefenin esmâi mahsusasındandır.

MEŞ'ARI HARAM; esahhî rivayete göre Müzdelifede Cebeli kuzah dahi tesmiye olunan ve üzerinde «mîkade» tabir olunur alâmeti muhtereme demek olan üstuvanî bir taş bulunan bir tepedir. Mukaddema burada odunlarla ocaklar, Harunî Reşid zamanında büyük mumlar, daha sonra büyük kandiller yakılırdı, ahiren üzerine bina yapılmıştır. Asıl Meş'arı haram bu, indelmeş'arilharam da Müzdelifedir. Arefatın «Urene» deresinin içinden başka her tarafı mevkîf olduğu gibi Müzdelifenin de «Muhassir» deresinden

maada her tarafı mevkiftir. «عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ» buyurulması vadii Muhassirin istisnasiyle

müzdelifeye ve kurbi meş'arde zikrin efdaliyyetine işarettir. Gerek Arefat ve gerek Müzdelife vakfeleri

hakkında müteaddid ehadisi şerife vardır. Ezcümle: Resulullah «

الْحَجُّ عَرَفَةٌ فَمَنْ أَدْرَكَ الْعَرَفَةَ فَقَدْ أَدْرَكَ الْحَجَّ = hacc, Arefe demektir,

Arefeye yetişen hacca yetmiş olur» kezalik müzdelifede «

مَنْ صَلَّى مَعَنَا هَذِهِ الصَّلَاةَ وَوَقَفَ مَعَنَا هَذَا الْمَوْقِفَ وَقَدْ وَ
قَفَ بِعَرَفَةَ قَبْلَ ذَلِكَ لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَقَدْ تَمَّ حُجُّهُ وَقَضَى تَفَثَهُ

=bizimle beraber bu namazı kılan ve bizimle beraber şu mevkiye duran ve ondan evvel gece veya gündüz

Arefede vakfe yapmış olan kimsenin haccı tamam olur ve tavaf yapıp ihramdan çıkması zamanı gelir»

buyurmuştur.

Herkes Arefatta vakfe yaparken Kureyş ve onların dindaşları olanlar, ya'ni yukarılarda beyan olunduğu

üzere hamaseti diniye iddiasıyla «humus» namiyle yad olunanlar Arefata çıkmazlar da cemaatleriyle

Müzdelifede dururlar ve «biz ehllullahız ve huddamı haremiz» diye diğer nasa takaddüm ve tefevvuk etmek

isterler, onlarla mevkifte müsavata razı olmazlardı. Bu sebeble şu âyet nazil olmuş ve Arefatta bulunmanın

vücubuna delâleten buyurulmuştur ki: 199.

﴿ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ﴾ bundan son-

Sh:»724

ra nasın ötedenberi ifaza edegeldiği yerden, yani Arefattan ifaza yapınız, yalnız Müzdelife ile iktifa ve

müsavatı ihlâl etmeyiniz ﴿وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ﴾ ve şimdiye kadar yaptığınız muhalefetten dolayı

da Allaha istiğfar ediniz ﴿إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ şüphe yok ki Allah gafur, rahîmdir, siz

istiğfar ederseniz rahmetiyle o günahlarınızı mağfired eder de muhaliflere mahsus olan ikabından korur.

-Şüphe yok ki umumen ifazanın Arafattan yapılması lüzumu hacta herkesin Arefatta bulunmasına

mütevakkıftır ve Arefatta yetişmeyen hacca yetişmemiş olur.

200. ﴿فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ﴾ Bادهu menasikinizi, ya'ni hacca müteallik

ibadetlerinizi bitirdiğinizde ﴿فَازْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ﴾ mukaddema

atalarınızı yad-ü tezkâr ettiğiniz gibi şimdi de öyle ﴿أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا﴾ ve hatta daha kuvvetli bir

surette Allahı zikrediniz.- Bu zikir emri de hacc akıbinde (Mina) günlerine işarettir. Kablelislâm Arablar

âdetleri veçhile menasiki hacci bitirdikten sonra Minada mescid ile dağ arasındaki mevkide tevakkuf

ederler, atalarının mefahirini ve eyyamı mahsusalarını yad-ü tezkâr eylerlerdi, bunun yerine şimdi Manada

zıkruallah ile işğal emrolunarak o âdetin refine ve bundan başka hacdan alınan intibahi kudsînin idamesi

lüzumuna işaret buyuruluyor ki Şeytan taşlamak ve tekbirler almak, bunun son bir hatırai bergüzidesidir. Ve

bu suretle kelime-i tevhiddeki nefyi şirk ma'nası bütün levazımı ameliyesiyle fi'len gösterilmiş oluyor.

Bu âyetle gösteriliyor ki haccın netaici hasilesi yalnız atalar hatırası gibi dar bir sahada tevakkuf ederek

onların yadı hayalile gururlanmak değildir. Ehl-ü iyalinden, vatanından ayrılıp mallar sarfederek,

meşakkatleri

Sh:»725

ıktıham eyleyerek seferi hacca tahammül eden, gurbetin, ihram ve vakfenin te'sirâtı ruhaniye ve

cismaniyesi altında bütün bir deryayı ictimaîye dalıp kadim bir tarihi mukaddesin şeairi ulviyesi arasında

hayatı beşerin tahavvulâtı, âlemin safahatı rakikasını seyreden, fânilerin acizlerini, bakînin sirri bakasını

sezen âkıl-ü kâmil insanların bu ibadetten alacakları intibahi ruhî her türlü âsârı şirki atıp vahdeti külliyyeye

doğru yürümek nefsin gururu şahsî ve ailevî ve kavmisini, tabiatın sevakı şehevaniyesini, levhı ruhun

nukuşu batıla ve zailisini silip Allaha dua ve tedarru' ve istiğfar'ü inkıta ile zikri daim içinde arzı ihtisas

etmek ve kalblerde nurı vahidi ilâhînin tecellisini görmek gibi bir akıbeti hasene ile neticelenmelidir.

Böyle amma, insanların hepsi bu gayeye irmek için zikr-ü dua eder mi dersiniz? Hayır

﴿فَمِنَ النَّاسِ مَنْ﴾ şu nasın bir kısmı vardır ki

﴿يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا﴾ ey rabbımız bize vereceğini Dünyada ver der

﴿وَمَالَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلْقٍ﴾ ve bunun Ahirette hiç bir nasibi veya hissai talebi

olmaz, bütün himmeti Dünyaya maksurdur. -İmam Fahrüddini Razî tefsirinde der ki «saadetlerin meratibi

üçtür: ruhaniye, bedeniye, hariciye. Saadeti ruhaniye ikidir: birisi ilm ile kuvvei nazariyenin istikmalı, biri de

ahlâkı fazıla ile kuvvei ameliyenin istikmalıdır. Saadeti bedeniye de ikidir: sıhhat, cemel. Saadeti hariciye

de ikidir: mal, cah «آتِنَا فِي الدُّنْيَا» talebi de bu kısımlardan her birine şamildir. Çünkü ilim

Dünyada tezeyyün ve akrana takaddüm için taleb edilirse Dünyadan olur. Kezalik ahlâkı fazıla dahi

Dünyada başa geçmek ve masalihi Dünyayı zabt-ü idare etmek için istenirse bu da Dünyadan olur, ba'sü

meade imanı olmyanlar da gerek ruhanî ve gerek cismanî her hangi bir fazileti taleb ederlerse ancak

Dünya için taleb ederler.

201. ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ﴾ yine insanlardan diğeri bir kısım vardır ki

Sh:»726

﴿يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا
﴿عَذَابَ النَّارِ﴾ ya rabbena bize hem Dünyada hasene, hem Ahirette hasene ver ve bizi ateş

azabından koru der, böyle dua eder.- HASENE, insanın nefsinde, bedeninde, ahvalinde nailiyetle mesrur

olacağı her nimettir ki ma'nayı ismî ile güzel ve güzellik demektir. Esasen hasen ya'ni güzel, mucibi sürur

ve rağbet olan her hangi bir şey demektir ki hüsün, güzellik onun nefsinde müessir olan haleti mahsusadır.

Binaenaleyh hüsün haddi zatında vakî bir emr olmakla beraber kıymeti, enfusî te'sirâtı itibariledir. Ya'ni

hüsün istihsane mukaddemdir, fakat tecellisi onunladır. Bunun için güzel üç nevidir: ya akl-ü basiret

cihetinden müstahsen veya heva cihetinden müstahsen veya hüsün cihetinden müstahsen olur. Avam,

hüsünü hissile ve alel'ekser gözile arar, Kur'anda varid olan hüsünler ile ekseriyetle basiret cihetinden

müstahsen olanlardır. HASEN, HASENE, HÜSNÂ beyinde fark, şöyledir: Hasen hem a'yan ve hem

maaniye ıtlak edilir, Hasene de sıfat olduğu zaman böyle ise de isim olunca ma'neviyatta müteareftir.

Hüsna ise ancak maneviyatta söylenir. Nailiyeti bidayeten mucibi sürur olan hasenelerin bir çoğu nihayet

ve akıbeti itibarile felâketi dai olabilir. Binaenaleyh asıl hasene akl-ü basiret noktai nazarından müstahsen olan akıbeti salim hasenelerdir. Bunun için yalnız bidayeti nazarı itbara alarak Dünya hasenesi istemek kârı akıl değildir. Bunu isteyenler o neşvei hüsnün her halde hümarını, belasını görürler. Evvelki kısımdan olan insanlar istediklerinin bidayette olsun bir hasene olup olmadığını dahi hisaba katmıyarak sadece «ver ve dünyada ver!» diyorlardı. Buna mukabil olan erbabı basiret ise evvel ve ahırını gözederek «yarab hem Dünyada hasene, hem Ahirette hasene ver!» derler, ve hattâ bu kadarla da iktifa etmeyip azabı nardan mutlak bir vikaye de talep ve dua ederler.

Sh:»727

Ehli hakkın hali lezzet, kali lezzettir bütün:

Böyle bir hüsnün peşinden koş da mağmum olma hiç.

o halde böyle Dünya ve Ahiret haseneleri nelerdir? Müfessirîn diyorlar ki: Dünyada sıhhat, kifaf, tevfikı

hayır, Ahirette de sevabdır. Hazreti Aliden bir rivayette «hasenei Dünya mer'ei saliha, hasenei ahiret

hurüdir, azabı nar da kötü karıdır» diye varid olmuştur ki misal ile tefsirdir.

Hasılı insanların bir kısmı yalnız Dünyayı ister bir kısmı da hem Dünya ve hem Ahiret güzelliğini 202.

﴿لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا﴾ işte bu iki kısım insanlar yok mu? ﴿أُولَئِكَ﴾

bunların ikisinin de sureti taleb ve dualarına göre kazançlarından bir nasibi vardır. Evvelkiler yalnız

Dünyadan bir nasıb alır, Ahiretten mahrum kalır, berikiler de hem Dünyadan hem Ahirette nasıb alırlar

﴿وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾ Allah da seriulhisabdir, bütün bunların hesabını bir lemhada

görebilir. -Ekser müfessirîn, «أُولَئِكَ» ismi işaretinin ikinci kısma raci ve nasibin onlara ait olduğunu

göstermişlerse de Ebu hayyanın beyanı vechile her iki kısma şamil olması «

مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ
حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ

muvafilektir.

Şimdi bunları nazarı itibara alıb niyyetinizi eyice tashih edin:

﴿٢٠٣﴾ وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي

يَوْمِينَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَاخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَىٰ وَاتَّقُوا
اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٠٤﴾

Sh:»728

﴿٢٠٤﴾ وَمَنْ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
وَيُشْهِدُ اللَّهَ عَلَىٰ مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ ﴿٢٠٥﴾ وَإِذَا
تَوَلَّىٰ سَعَىٰ فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ
وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ ﴿٢٠٦﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ
الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٢٠٧﴾ وَمِنْ
النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَؤُوفٌ
بِالْعِبَادِ ﴿٢٠٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ
كَافَّةً وَلَا تَتَّبِعُوا خُطَوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ
﴿٢٠٩﴾ فَإِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمْ الْبَيِّنَاتُ فَاعْلَمُوا أَنَّ
اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢١٠﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي
ظُلْمٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ

الأمور ﴿٢١١﴾ سَلْ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَمَا آتَيْنَاهُمْ مِنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ
وَمَنْ يَبَدِّلْ نِعْمَةَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ

العقاب ﴿٢١١﴾

Sh:»729

﴿٢١٢﴾ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ
الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ
يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢١٢﴾

Meali Şerifi

Bir de sayılı günlerde Allahı zikredin -tekbir alın- bunlardan iki gün içinde avdet için acele edene günah

yok, teahhur edene de günah yok amma korunan için: Allaha korunun ve bilin ki siz ona haşrolunacaksınız

203 Nas içinden kimi de vardır ki Dünya hayat hakkında sözleri seni imrendirir bir de kalbindekine Allahı

şahid tutar, halbuki o islâm hasımlarının en yamanıdır 204 İş başına geçti mi yer yüzünde içine kadar fesad

vermek ve hars-ü nesli helâk etmek için sa'yeder Allah da fesadı sevmez 205 Ona "Allahdan kork" denildiği

zaman da kendisini günah ile onur tutar, Cehennem de onun hakkından gelir, cidden ne fena yataktır o

206 Yine nas içinden kimi de vardır ki, Allahın rızasına ermek için kendini feda eder, Allah ise kullarına çok

refettir 207 Ey o bütün iman edenler! kâffeten silme girin de Şeytan adımlarına uymayın çünkü o sizin

aranızı açan belli bir düşmandır 208 Size bunca beyyineler geldikten sonra yine kayarsanız eyi bilin ki

Allah çok onurlu bir hakîmdir 209 Onlar sade gözetiyorlar ki Allah buluttan gölgelikler içinde meleklerle

geliversin de kendilerine iş bitiriliversin. Halbuki bütün işler Allaha götürülür 210 Beni İsrail'e sor: biz onlara

ne kadar açık âyet vermiştik, fakat Allahın ni'metini her kim

Sh:»730

kendine geldikten sonra değişdirirse şüphe yok ki Allahın ıkabı şiddetlidir 211 Küfredenlere o Dünya hayat

bezendi de iman edenlerle eğleniyorlar, halbuki korunan o mü'minler kıyamet günü onların fevkındadır,

Allah dilediğine hisabsız ni'metler verir 212

203. ﴿وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ﴾ Ve bilhassa sayılı günlerde Allahı

tekbirlerle zikredin. -ki bu günlere Eyyamı teşrik denilir. Hacce müteallık âyetlerde bir «

« أَيَّامٌ مَّعْلُومَاتٍ » aşri « أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ » bir de « أَيَّامًا مَّعْلُومَاتٍ » vardır.

« أَيَّامٌ مَّعْدُودَاتٍ » da bil'itfak eyyamı teşrik ile tefsir edilmiştir. zilhicce veya « ایام نحر »

Teşrik, yüksek sesle tekbir almaktır. Hazreti İbrahime nisbet edilen ve yüksek sesle alınan ma'ruf tekbiri

mahsusa tekbiri teşrik denilir. Arefe sabahından Kurban bayramının dördüncü günü akşamına kadar

eyyamı zikr-ü tekbirdir. Ve eyyamı ma'dudat bunun beşine de muhtemeldir. Maamafih bunlardan birincisi

Arefe, üçü eyyamı nahir, beşincisi yalnız yevmi teşriktir, fakat eyyamı teşrik tabiri bilhassa zilhiccenin

onbirinci onikinci onüçüncü, yani Kurban bayramının ikinci üçüncü dördüncü günlerine itlak edilir ki bu

günler «mina» da tekbir alıp taş atma günleridir. Aynı zamanda bu günler kurban etlerini sermek günleridir

ki teşrikin bir manası da budur. Şu halde eyyamı tekbir beşe kadar balığ oluyor ise de Arefe ve yevmi nahir

zikr-ü tekbiri eyyamı malûmata dahil olduğundan menasiki haccın edasından sonraya taalluk eden eyyamı

ma'dudat zikri hassaten eyyamı teşrik itlak olunan bu üç gün demek olur. « فَمَنْ تَعَجَّلَ » sıyaki da

bunu müfiddir. Ba'delhac Şeytan taşlamak Kur'anda tasrih olunmamış ve fakat bunun ayrıca bir vesilei

tekbiri ilâhî olduğuna işaret buyurulmuştur. Rivayet olduğuna göre bu günler Hazreti Ömer

radiyallahüanh çadırında tekbir alır, ve etrafındakiler de alırlar, hattâ yolda ve tavafda bulunan bütün halk

tekbir alırlardı. Hulâsa balâdaki « فَادْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ »

zikri

Sh:»731

mutlaki ve ona matuf olan « **وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ** » tekbiri teşrik ile zikri

hass emretmektedir ki hasılı manâ şu olur:

Arefe ve nahirde malûm olan zikirlerden başka bir de menasiki haccin hitamiyle huccacın avdeti için

sayılı olan üç teşrik günleri içinde dahi namazların arkasında ve taş atmak gibi diğer vesilelerle cehren

tekbirler alarak Allahı zikrediniz ve bunu yapmadan dağılmayınız.

﴿ **فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ** ﴾ Binaenaleyh bu esnada her kim iki gün zarfında işini bitirip «

﴿ **فَلَا اِثْمَ عَلَيْهِ** ﴾ bunun üzerine günah

yoktur. Fakat bir gün zarfında değil.- Bu sebeble bu iki günün birincisine « **يَوْمُ الْقَرِّ** » yani karar günü

denilir ki bu gün minada bulunulur. İkincisine de « **يَوْمُ نَفَرٍ أَوَّلٍ** » denilir ki huccacın bazısı bu gün

minadan hareket eder. Bu iki gün bayramın ikinci ve üçüncü günleri olup hem eyyamı nahirden, hem

eyyamı teşriktendirler ﴿ **وَمَنْ تَأَخَّرَ** ﴾ ve her kim te'ahhur edibde remyini «

﴿ **يَوْمٍ نَفَرٍ ثَانِيٍ** » denilen ve son teşrik günü olan üçüncü güne bırakırsa

ademi isim alel'itlak değil ﴿لَمِنَ اتَّقَى﴾ müttaki olan hacı içindir. Ve onun kalbine halecan

düşürmemek matlûbi ilâhîdir. Zira eshabı takva en küçük bir kusurdan sakınır. Ve zaten indallah hacı böyle

müttaki olanlardır. Bu sebeble ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ hepiniz de Allaha ittika ediniz

﴿وَأَعْلَمُوا﴾ ve biliniz ki ﴿أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾ siz ancak ona toplanıb

haşrolunacaksınız.

Böyle iken 204.

﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾

insan-

Sh:»732

lardan bazısı vardır ki onun hayati Dünya zımındaki lakırdısı senin taaccübünü celbeder ve pek

beğenecek olursun ﴿وَيُشْهِدُ اللَّهُ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ﴾ o kalbindekine Allahı şahid

de tutar, kalbime, vicdanıma Allah şahiddir ki bu böyle, şu şöyle gibi yeminler ederek, tatlı tatlı diller

dökerek seni kandırmak için parlak parlak sözler söyler ﴿وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ﴾ halbuki

hakikatte onun düşmanlığı kıyaktır. Ve zaten habîs olan kimselerin düşmanlığı pek kıyak, pek gaddar olur.

205. ﴿وَإِذَا تَوَلَّى﴾ senden ayrılınca veya bir iş başına geçince

﴿سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ﴾ Yer

yüzünde fesad çıkarmak ve ekinleri, zürriyetleri mahvetmek için koşar dolaşır

﴿وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ﴾ Allah da fesadı sevmez, fesada razı olmaz. Buna binaen

206. ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ﴾ o müfside Allahdan kork denilince de

﴿أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ﴾ onu izzeti nefsi tutar daha ziyade günaha sokar,

﴿وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ﴾ bu Cehennem

de ne fena yataktır.»

CEHENNEM; darı azab olan ateşin ismi alemdir ve müennestir. Arabca cehnam kelimesinden me'huz

bu da cehmden muştaktır. Cehm, galız ve müstekreh olmak, cehnam, dibi görünmez derin kuyu demektir.

Binaenaleyh «فَعَنَّ» vezninde Cehennem alemiyyet ve te'nisten dolayı gayrı munsarîf olmuştur. Bunun

«kehennam» dan muarreb a'cemî olduğu ve men'i sarfı ucme ve alemiyyetten neş'et ettiği de

söylenmiştir.

Bu âyetler, Benisekîften Ahnes ibni Şerîk hakkında nazil olmuştur. Bu münafık Benizührenin halifi imiş,

Sh:»733

Hazreti Peygambere gelmiş müslümanlık izhar etmiş, diller dökerek mahabbetten bahsetmiş, yeminler etmiş, sonra huzuru Peygamberîden çıkınca ehli islâmın bir mezreasına uğramış, mezruatı yakmış, hayvanatı itlâf etmiş idi. Sebebi nüzul bu olmakla beraber mazmunu âyet bu gibi evsaf ile muttasıf olan münafıkların hepsine şamil olduğunu müfessirînin ekseri muhakkıkını tasrih etmişlerdir. Bu münasebetle âyet bir iş başına geçirilecek insanların dillerine bakılmayıb hallerinin tedkiki lüzumunu iş'ar için nâstan üçüncü bir kısmın hısalini göstermiştir.

Maahaza insanların bütûn bunlardan başka bir kısmı mümtazı vardır şöyle ki 207.

﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن﴾ insanlardan bazısı da vardır ki

﴿يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ﴾ Allahın rızasına ermek için canını bile verir,

yahud Allah rızası için Dünyasını ve hattâ canını bile verir de kendini ilelebed satın alır. - O bilir ki milk

kendisinin değil Allahındır, maksadı aksa can değil rızaullahdır. Allah rızası için canını veren kendini alâmi ebediyeden kurtarmış ve en büyük ticarete ermiş olur. Bunlar Allahın has kullarıdır, din-ü tâat uğrunda meşakkatlere tahammül ederler, fisebilillâh harb-ü cihad mehlekelerinde bezli can eyler veya öldürüleceğini de bilse emir bilma'ruf ve nehiy anilmünker yaparlar. Bunların bütün noktai nazarı rızaullahdır. Yaptıklarını Allah için yaparlar, istediklerini Allah için isterler. Bunlar kendilerini ve Dünyaya, ne Ahirete değil, ancak Allaha satarlar ve rızaullahı almakla da kendilerini bütün masivallahdan ve nefsi emmarelerinden satın almış, azad etmiş olurlar. Bunlar «

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

» diyenlerden daha bahtiyardırlar. Nüfusu radiye makamından dahi geçib nüfusu merdiyyeye irerler ﴿وَاللَّهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ﴾ Allah da kullarına pek re'fetlidir. Kemali re'fetinden

do-

Sh:»734

layıdır ki onlara takvayı teklif ve tavsiye etmektedir. Kulların kendi rızaları onları Allahın rızası kadar

esirgemez, kendi rızasını rızaullahda, kendi iradesini iradetullahda fani kılmış olanlar selâmet-ü saadetin

mertebei kusvasına irerler. Fakat şurası da unutulmamalıdır ki bazı insanlar gururı Şeytanî ile kendi gönüllerinin temayülâtını mahzı rızaullah zannederek taassub ve hamıyyeti cahiliye ile hilâfı şer'i ilâhî hareket eder ve kendilerini bilâ faide tehlükeye atarlar. Allahın emrettiği yerde ölmeği istemez de nehyettiği yerde gönlünün ilcasına tebean intihar etmiye kalkışır, bu iki haleti temyiz etmek için Eshabı Resulullahın ahvaliyle Havaricin ahvalini mukayese etmek kâfidir. Mes'elenin ruhu sırf Allah rızası için olmaktır ki bu da şer'i ilâhîye nazaran Allahın emirlerine tevfikı hareketle olur. «

وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ» âyetine bak.

Bu âyetin sebebi nüzulünde üç rivayet vardır:

Birincisi: İbni Abbastan; Suheyb ibni Sinanı Rumî hazretleri hakkında nâzil olduğu mervidir. Mekke müşrikleri bu zatı tutmuşlar, dininden döndürmek için işkencelerle ta'zib etmişlerdi. Suheyb Mekkelilere karşı «ben ihtiyar bir adamım, malım ve metaim da var, benim sizden veya düşmanlarınızdan olmamın size hiç zararı olmaz, ben biz söz söyledim, ondan caymayı eyi görmem, malımı ve metaimi size veririm dinimi sizden satın alırım» demişti. Onlar da buna razı olmuşlar, salıvermişlerdi, oradan kalkıp Medineye gelirken bu âyet nâzil olmuştu, Medineye girerken Hazreti Ebi Bekir rastgelmiş, «bey'in kârlı olsun ya Suheyb»

demifiti, o da «senin bey'in de zarar etmesin, o ne?» diye sorduğunda «Allah tealâ senin hakkında bir âyet inzal buyurdu» deyib bu âyeti okumuştı.

İkincisi: Hazreti Ömer ve Aliden; emir bilma'ruf ve nehiy anilmünker yapan bir zat hakkında nazil olmuştur diye mervidir.

Üçüncüsü de hicreti Nebeviye gecesi Resulullahın ya-

Sh:»735

tağında yatan Hazreti Ali hakkında nâzil olduğu mervidir.

Beyanati sabıkayı dinledikten sonra şu hitaba dikkat ediniz

208. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey iman edenler
﴿ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَآفَّةً﴾ hepiniz böyle kemali inkiyad ve bütün külliyyetinizle

sulh-u müsalemete giriniz, müslimi kâmil olunuz.

﴿وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ﴾ Şeytan adımlarına, insanları yoldan çıkaran

ehli küfr-ü dalâlin akval-ü efaline uymayın isyan-ü tefrika ve şeytanet yollarına sapmayın

﴿إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ﴾ zira o Şeytan size gizli de gelse her halde açık bir düşmandır.

İkinci bir ma'na ile o sizin Allah ile ve birbirinizle aranızı açacak ve sizi perişan edecek bir düşmandır.

Üçüncü bir ma'na ile o sizi igva etmek için belîğ ve parlak söz söylemesini bilen büyük bir düşmandır.

-«ESSİLM» Nafi, İbni Kesir, Kisaî, Ebû Ca'fer kıraetlerinde sinin fethiyle diğerlerinde kesriyle okunur ki

ma'na birdir- İki de sulh-u müsalemet demektir. Bu da esasen islâmın inkiyad ma'nasına raci'dir. İslâm,

Allaha inkiyad ve ihlâs demek olduğu gibi bir de buna istinad ile müsalemete girmek ma'nasını ifade

ediyor. Binaenaleyh bu âyet ile iman ve islâmın meali Dünya ve Ahiret silm-ü selâmete girmek demek

olduğu ifham edilerek umum ehli iman kemali islâma davet olunuyor, Netekim bir hadîsi şerifte müslimi

kâmil « الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ = müslim odur ki

müslümanlar onun dilinden ve elinden selâmet bula» diye tarif edilmiştir. Bu ise müslimin elinden ve

dilinden diğerlerini münfeil edecek hiç bir zarar ve eza çıkmayı bil'akis esbabı selâmet-ü menfaat çıkması

lüzumunu müş'irdir ki « مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ » mazmunu celilinin tatbiki

kâmilıyla bütün kavanini hukukiye ve ahlâkiyeye mûraatı âmirdir. Kıtâl ve

Sh:»736

hacc âyetlerini müteakib ahvali ruhiye noktai nazarından insanları dört sınıfta telhıs ettikten sonra ehli imana bu âyet ile hitab buyurulması haccin intibahi içtimaideki ehemmiyetine ve imanı tevhid ile cihad-ü haccin semerei matlûbesi umumiyetle te'mini silm-ü selâmet olduğuna ve bu babda ahlâkı fadıla ve dekaiki hukukiye ve ictimaiyeyi mutazammın vasi bir şeriatî ameliyenin bütün şümüliyle tatbiki lüzumuna tenbihdir.

Binaenaleyh ey mü'minler evamiri ilâhiyeye inkiyad ile öyle mükemmel bir hey'eti ictimaiye ve öyle muntazam bir Darislâm teşkil ediniz ki aranızda isyandan, niza-ü şikaktan, birbirinize ezadan, eğrilikten, hukukullahı ve hukukı ibade tecavüzden, hasılı rızaullahı muhalif harekâttan eser bulunmasın da herkes emniyet ve mahabbeti müteakibile ve asayiş ve huzuru tamm içinde vazifeleriyle meşgul olsun, istikbal ve Ahiretine neşvei kâmile ile yörüsün ve bunu ihlâl edecek fesadlara meydan verilmesin, hayatı Dünya hakkında parlak sözler söyleyib de kalbleri en kıyak husumetlerle dolu olan ehli şeytanetin arkasından

gidilmesin. 209. ﴿فَإِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمْ الْبَيِّنَاتُ﴾ size

beyyineler, aklınızı erdirecek açık deliller geldikten sonra da kusur eder, silme duhulden inhiraf ederseniz

﴿فَاعْلَمُوا﴾ biliniz ki ﴿أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ Allah, muhakkak bir aziz-ü

hakîmdir. Misli bulunmaz, galibi gayri mağlûb bir sahibi izzettir ki hükmüne karşı gelinmez, dilediğini yapar,

emrini behemehal infaz eder. Bununla beraber sahibi hikmettir, her hikmeti bilir, yaptığını hikmet ile

muhkem olarak yapar. İnsanların silm ile, nızamı islâm ile muhkem olarak yapar. İnsanların silm ile, nızamı

islâm ile yaşaması da hikmetindendir. Azîz olan Allah bu nızama karşı gelen ve şeytanet yollarına sapıb

hükmi tevhide ve ahkâmı silmi ihlâle çalışan mücrimlerin haklarından gelir, belâlarını verir, şayed tehir

ederse o da hikmetin-

Sh:»737

dendir. Böyleleri 210. ﴿هَلْ يَنْظُرُونَ﴾ başka bir şeye bakmazlar,

﴿إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ﴾ ancak

beyaz buluttan zulleler, gölgelikler, örtüler, tüller içinde Allahın ve meleklerin onlara gelivermesine

﴿وَقُضِيَ الْأَمْرُ﴾ ve işin bitirilivermesine bakarlar. -« وَالْمَلَائِكَةُ » Ebu Ca'fer kıraetinde

olduğu üzere « ظُلَلٍ » üzerine ma'tuf olarak esre okunduğuna göre: Bunlar artık başka bir şey'e değil,

ancak beyaz buluttan zulleler ve melekler içinde Allahın onlara gelivermesine ve işi bitirib, akıl ermez, ümid

edilmez bir surette kendini ve Allahlığını onlara gösterivermesine bakarlar.- Allah «

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ» olduğundan sureti cismaniyede gelip gitmekten münezzehtir. Binaenaleyh

bu âyet bir çok vücut-ü maaniye muhtemil ve müteşabihtir. Bunun muhkemata müracaatla te'vilinde

başlıca iki ma'na vardır: Allahın gelmesi emr-ü iradei ilâhiyenin kemali kudret-ü şiddetle zuhurundan

kinayedir. Sade bunu bakmak da bu mücrimlerin mücazaları hususunda her türlü esbab-ü vesait bitmiş

tükenmiş ve ancak her şeyi bitirecek olan emr-ü iradei ilâhiyenin zuhuru kalmış olması demektir ki bakmak

tavakkuf demek olur. Buluttan yağmur umulursa da beyaz buluttan yağmur yağmayacağı için bunlar o

sırada Allahdan rahmet ümid etseler bile hilâfîfade bir ümid olacağından böyle rahmet ümid ederken

yağmur yerine ateş çıkmak gibi birdenbire belâlarını buluvermeleri melhuz olur. Saniyen Allahın gelmesi

muhal olduğundan bunların emri hakka imanlarını muhale ta'lik etmiş oldukları ve ahbarı sadıka ve delâili

beyyine ile vakı olan inzara vukuundan evvel inanmayacakları ve binaenaleyh hiç ihtimal vermedikleri bir

anda belâlarını bulacakları ifade edilmiş olur ve her iki takdirde bu manaların müteşabihen ifade edilmiş

olması bunların nizam-ü intizamı âlemi ihlâl yoluna sapmalarından nâşi

işleri son derece çığırından çıkaracaklarını ve artık akıl ve kudreti beşer dairesinde tanzimi umur etmek

ihtimali kalmıyacağını ve kendilerinin de akıl ermez bir surette belâlarını bulacaklarını anlatmış olur.

Hakikat ile kinayenin cem'i mümkün olacağına göre hasılı mana şu olabilir: böyle mücrimler «

أَرْنَا اللَّهَ جَهْرَةً» diyen kavmi Musa gibi Allahı görmedikçe tariki akl-ü nakilden ahbarı sadika

ve delâili vazıha ile iman etmek istemez ve vukuundan evvel hiç bir inzara kulak asmaz, Allaha ve Allahın

inzarlarına inanmak için Allahın kendisini bütün kudretile iyanen gösterivermesini ve gelecek masaibin

bilfiil başlarına gelivermesini gözetirler, bunun için ilm-ü imana ehemmiyet vermezler de şeytanet

arkasında koşarlar, silm-ü selâmeti ihlâl ederler, dinden, imandan müstefid olub da felâketten kurtulmak

istemezler, böyle olduklarından dolayı işler akıl ve kudreti beşer dairesinde tanzim olunabilmekten öyle

çıkır ve halleri o kadar muhtell olur ki belâlarını bulmaları için yalnız emr-ü iradei ilâhiyenin zuhur

edivermesi kalır, çünkü onsuz da hiç bir şey olmaz, o zaman da her iş biter kıyametler kopar, insanlara

müktesebatı sabıklarından başka bir şey kalmaz ﴿وَالَى اللَّهِ تَرْجِعُ الْأُمُورُ﴾ ve

evvel-ü ahır bütün işler bizzarure ancak Allaha irca' olunur. Veya ancak Allaha raci' olunur. Veya ancak

Allaha raci' olur, çünkü İbniâmir, Hamza, Kısâi, Halefîâşır kıraetlerinde daima tanın fethi ve cimin kesrile «

تَرْجِعُ» okunur.

İşlerin Allaha irca' ve rucuu zarurî olunca da onun emirlerine, iradelerine karşı gelmeyib umumiyetle

silme dahil olmak lâzım gelir. Hilâfına hareket edenlerin haline misal ararsan 211.

﴿كَمْ آتَيْنَاهُمْ مِنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ﴾ Beni İsrail'e sor ﴿سَلِّ بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ biz

onlara ne kadar açık âyetler verdik, onlar bunları dinledikleri zaman ne oldular?

Dinlemeyib

Sh:»739

﴿وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللَّهِ﴾ Allahın nimetini hallerini tebdil ettikleri zaman ne oldular?

bunlar gibi her kim tebdil-ü tağyir eder de ihtilâl arkasında koşarsa

﴿فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾ Allahın onlara ıkabı da her halde pek şiddetlidir. Bu gibi

ihtilâlleri de Dünya âlâyışine meftuniyetlerinden dolayı kâfirler yapar, çünkü 212.

﴿زِينِ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا﴾ hayatı Dünya kâfirler için pek

ziynetlenmiş, gözlerine güzel gösterilmiş ve kalbleri bu alçak hayatın mahabbetile dolmuştur. Bu sebeble

bunlar Dünyadan başka bir şey istemezler ﴿وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ ve

Resulullah'a iman edip Dünyaya iltifat etmeyen mü'minlerden bir kısmını ve alehusus fakarıyı sabırını

istihfaf ederler. ﴿وَالَّذِينَ اتَّقَوْا﴾ ehli tavka olan o mü'minler ise

﴿فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ yevmi kıyamette onların fevkındadır.» Dünyadan başka bir şey

istemeyen o kâfirler Cehennem'in esfeli safilinde inleyecekler, bu müttekiler de Cenneti âlâda hıraman

olacaklardır, bu Allahın bir kısmetidir. ﴿وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾

ve Allah gerek Dünyada ve gerek Ahirette dilediğine hısabsız rızık verir.»

Ebucehil ve arkadaşları Allahın bahşettiği servetlerle zevk-u safa eyler de Ahireti inkâr ederler ve

Ammar, Suheyb, Ebu Ubeyde, Salim, Âmir İbni Fihre, Habbab, Bilâl hazarâtı gibi fukarai mü'minîn ile «o

bizim Peygamberimiz olsa idi ona eşrafımız tabi olurdu» diye eğlenmek isterlerdi. Abdullah ibni Übey ve

arkadaşları da zevk-u safa ederler ve zuafai mü'minîn ile alay etmek isterler «şunlara bakın Muhammed

bunlarla galebe edece-

Sh:»740

ğini zannediyor» derlerdi, Beni Kureyza, Beni Nadır, Beni Kaynuka' Yehudîlerinin uleması da fakarıyı

muhacirîn ile eğlenmek isterlerdi. İşte bu âyetin nüzülü bu hâdiselerden birisi olmuştur. Ve bu babda bu

suretle üç rivayet vardır.

İşte Ahireti ve Dünyanın akıbetini düşünmeyib sade hayatı Dünyaya meyl-ü mahabbet etmek ötedenberi

nev'i beşerin fitrati asliyedeki vahdetini bozan ve silm-ü sükûneti ihlâl eden bir sebebi arazî, bir re'si

hatedir. Filvaki:

﴿٢١٣﴾ كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِينَ مُبَشِّرِينَ
وَمُنذِرِينَ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِي مَا
اِخْتَلَفُوا فِيهِ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ
مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا
اِخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ
مُسْتَقِيمٍ ﴿٢١٤﴾ أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ
مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا
حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصْرُ اللَّهِ إِلَّا أَنْ
نَصَرَ اللَّهُ قَرِيبًا ﴿٢١٥﴾

Sh:»741

Meali Şerifi

İnsanlar tek bir ümmet idi Ayrılmaları üzerine Allah rahmetinin müjdecileri ve azabının habercileri olmak üzere Peygamberler gönderdi ve beraberlerinde hak ile kitab indirdi ki nas arasında ihtilâf ettikleri noktada hakem olsun, bunda da sırf o kitab verilenler kendilerine bunca beyyineler geldikten sonra tuttular aralarındaki ihtiras yüzünden ihtilâfa düştüler, bunun üzerine Allah onların ihtilâf ettikleri hakka izni ilâhîsiyle bu iman edenleri doğrudan doğru muvaffak buyurdu, öyle ya Allah dilediğini doğru yola çıkarır

213 Yoksa siz kendinizden evvel geçenlerin mesel olmuş halleri hiç başınıza gelmeksizin Cennete girivereceksiniz mi sandınız? onlara öyle ezici mihnetler, kılımdatmaz zaruretler dokundu ve öyle sarsıldılar ki hattâ Peygamber ve maiyetinde iman edenler "ne zaman Allahın nusratı?" diyeceklerdi. Bak işte Allahın

nusratı yakın 214

İhtar: « كَانِ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ » nazmı celili «

« أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا فَبَعَثَ اللَّهُ » takdirindedir. Siyak-u sibak bunu gösterdiği gibi

« وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا » âyeti kerimesinde bu kayd

musarrahtır. Bundan başka Abdullah ibni Mes'ud kiraetinde burada dahi « فَاخْتَلَفُوا » mezkûrdur ki

bu kiraet mütevatir değil ise de meşhur olduğundan vacibül'ameldir.

213. ﴿ كَانِ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً ﴾ İptida bütün insanlar ümmeti vahide idi. Kissai

Ademden de anlaşıldığı üzere hepsi bir asılden türemiş, fitratı ulâ mucibince kanunı hak üzere hareket

eder, cemaati vahide, milleti vahide idi. İnsanlar bidayeti hılkatlerinde dinsiz cemiyetsiz yaşamış değildir,

ahvali hayvanat bile gözden geçirilirse bidayeti hılkatinde anası koynunda olsun içtimaiyyetle yetişmeyen

hiç bir hayvan yoktur, Her doğan fitrat üzere doğar, insanlar da ber muktezayı fitrat bidayetinde cemaati

vahide idi, sonradan ihtilâf ettiler de

﴿فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ﴾ Allah, hakka itaatin ve vifakin

sevabını müjdeler, muhalefet-ü isyanın ıkabını anlatarak korkutur Peygamberler gönderdi

﴿وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ﴾ ve bunlarla beraber hakka müteallik kitab da
indirdi ki ﴿لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ﴾ insanlar arasında ihtilâf

ettikleri hususta hâkim olsun, nizai ve haksızlığı kaldırıp ihkaki hakketsin.- Ebu Ca'fer kiraetinde «ya» nın

zammi ve «kâf» in fethiyle meçhul sıgası üzere «لِيَحْكُمَ» okunur ki beynennas ihtilâfatta kitabı hak ile

hükmolunsun, icrayı hükûmet edilsin demek olur. Ve her iki halde hüküm-ü hükûmetin hikmet-ü gayesi vaz'ı

hak değil, hakka tevfikân refi ihtilâf ve te'sisi müsalemet olduğu anlaşılır. Sonra insanlar bu kitabı münzeldi

de ihtilâf ettiler ﴿وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ﴾ kitabda ihtilâf çıkarana da başkaları değil

﴿إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ﴾ ancak o kitaba nail kılınmış olan Ehli kitabdır. Hem bunlar bu ihtilâfı

﴿مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ﴾ kendilerine açık âyetler, nususu

zahire geldikten sonra aralarındaki bagy-ü hasedden, ileri gitmek ve Peygamberlerle bile yarış etmek

davasından naşi çıkardılar.- Eğer bu ihtilâf nass-u beyyine bulunmıyan, nassta meskûtün anı kalan

hususatta edillei gayri beyyine ile taharrii hakkıçin olsa idi ihtilâfı nası mümkün olduğu kadar azaltacak

meşru bir icthad olabilirdi, lâkin bunlar böyle yapmadılar, beyyineler geldikten sonra mevridi nassta ihtilâf

ettiler, halbuki mevridi nassta icthada mesağ yoktur. Ve bu gibi nusustan dolaydır ki bu kaide, ilmi Fıkhın

kavaidi külliyesinden birini teşkil etmiştir. Mevridi nassta icthad, fertler tarafından kanunî hak

hilâfına

Sh:»743

re'sen bir teşri'dir. Bu ise hakka tevfikân refî ihtilâf değil, vaz'î hilâftır. Bu suretle Ehli kitab nasın hubbi

Dünya ile niza-ü ihtilâfına bihakkın hâkim olmak için bahşedilmiş bulunan kitabı hakkın nusus-u

beyyinatına karşı bagy-ü tecavüzle yeniden ihtilâflar çıkararak nası teşvişe düşürdüler, hukuk payimal oldu,

ahlâk ve nizamı içtimaî bozuldu, ni'metler zeval buldu, hatîr-ü hayale gelmez belâlara giriftar oldular.

﴿فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِأَذْنِهِ﴾

Badehu Allah bunların ihtilâf ettikleri hakka bi'seti Muhammediye ve inzalî Kur'an ile biizni huda iman

edenlere hidayet verdi ﴿وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ ve

işte Allah böyle dilediğini bir sıratı müstakime hidayet eder, doğrultur.»

Mebdei beşeriyetten bi'seti Muhammediyeye kadar küzeran olan tarihi beşerin bir icmalî olan bu âyeti

celile fitratî beşerin, emri nübüvvetin, menabîi hukukun, hikmeti teşriin, icrayı hükûmetin künhi esrarını

mutazammın büyük bir ilmi içtimaî esasatını muhtevîdir. Bu münasebetle müfessirînin bu noktadaki mebahisi ilmiyelerini telhîs etmek faideli olacaktır.

Balâda «ümmeî vasatta» görmüşük ki ümmeî, fırakı nasın ittiba ettiği cemaat» diye tarif edilmiş idi.

Lâkin bu ma'na daha ziyade ümmeî vasat ıtlakına yaraşan bir ma'nayı hasır. Alel'ıtlak ümmeî, bir şey üzerine içtima edib birbirine uyan cemaat demektir ki iktida demek olan itimamdan mehuzdur. Bu âyet ise mazide insanların ümmeî vahide olduğunu tasrih ediyor. Binaenaleyh bu cihet, şayanı taharridir. Ve bu noktada müfessirîn ihtilâf etmişlerdir:

1- Ekser muhakkıkîn ilk insanların tevhide hakka iman ile dini vahid üzere içtima etmiş milleti vahide

olduklarına kaildirler. Siyakı âyette Enbiyanın ihtilâf

Sh:»744

üzerine ba's edilmiş olması da buna delâlet eder diyorlar. Ve zaten fıtratı tevhid asıl, şirk-ü küfür ve ihtilâf

hılâfı asıldır. Alel'ıtlak vahdet ve ademi ihtilâf mevzuı bahs olduğu zaman tevhide hak tebadür eder. İlk

insanların vahdetini şirk-ü küfür ve ihtilâfta bir vahdete hamletmek için hak yoktur. Her halde vahdeti ilâh hiss-ü fikri tabiaten dahi teaddüdi ilâh hiss-ü fikrine mukaddemdir. Müşriklik tevhitte sonra ilâhta ihtilâftan çıkan bir sureti tenazuun ifadesidir. Binaenaleyh Tarihi edyanda, akvamı salifede kadim gibi görünen şirk-ü küfür, vahdeti asliye ve ftriyenin bozulmasından münbais arazî bir haleti saniyedir. Her doğan çocuk, hakka samimî olarak doğar, nankörlüğü, yalancılığı sonradan öğrenir. Efradı beşer tekessür ettikçe tenazı âmal çoğalmış, bundan ihtilâf-ü şirk zuhur etmiştir. İrşadı ilâhî ile tekâmüli aklî hasıl oldukça tariki tevhide rücu olunmuştur. Binaenaleyh mebnayı silm-ü islâm olan tevhide hak imanı beşeriyetin fitrati ulâsında merkûz olan ve Hazreti Âdemden itibaren beni Ademin şuuruna telkin edilmiş bulunan bir aslı kadîm ve mutlakdır.

Buna kail olanlar bu ümmeti vahidenin kimler olabileceğinde rivayati muhtelif nakletmişlerdir:

Mücahitten bu ümmeti vahide «yalnız Âdem» dir diye menkuldür. Buna göre ümmet, «

إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا

imam manasile mecazen ferde itlak edilmiş olduğu beyan ediliyor. Âdem, alemi şahs olmayıb da alemi cins

olsa idi mecaz olmazdı. Lâkin bu mana mütearefe muhaliftir.

Bu ümmeti vahide Âdem ve Havva' ve nesem olarak zahrından çıkarıldıkları sırada Beni Âdemden ibarettir ki fitrat üzere idiler [Übey ve İbni Zeyden].

Devri Âdemden devri Nuha kadar geçen kurunu aşere hakk üzere idiler, ihtilâfları üzerine Hazreti Nuh ba'solunmuştur. [İbni Abbas ve Katâdeden],

Sh:»745

Görülüyor ki bu rivayatta ciheti vadet, kanunı hak olduğunda ittifak bulunmakla beraber bunun bal arıları gibi bazı hayvanatta olduğu veçhile bir fitrati mahza olarak garize halinde gayrı ihtiyarî bir şuuri içtimai zarurî mi? Yoksa inkişafatı fikriye ve akliye ile alakadar bir içtimai ta'limî ve ihtiyarî mi? Olması noktasında bir ihtilâf mevcuttur. Ya'ni beşerde içtimaiyet, bidayeten tabî ve zarurî mi? Yoksa sınaî ve iradî midir? Bu ihtilâf elyevm Avrupa İlmî hukuk ve İlmî içtima uleması beyninde caridir. Bizim muhtarımıza göre bidayeten fikir veya hissi içtima, icabı ilâhî ile zarurî, tatbikatı fi'liyesi ve inkişafatı ihtiyarîdir. Çünkü nübüvvet bir ilmî zarurîdir ve Hazreti Âdem nebiydir.

2- İkrime ve Katâde gibi bazı müfessirînin kavlidir ki bu ümmeti vahide küfr üzere, dini batıl üzere idiler, ve bir ta'bir ile behaim gibi idiler, Peygamberler geldiler bunlara iman ve hak telkîn ettiler, iman edenler etti, etmeyenler etmedi, bu suretle mü'min ve kâfir mileti muhtelif husule geldi. Bunlar âyette « فَاخْتَلَفُوا » takdirine lüzum görmemişlerdir. Buna göre bu ümmeti vahide « الْكُفْرُ مِلَّةٌ وَاحِدَةٌ » mazmunu üzere ademi imanda müşterek, hak tanımaz insan suretinde bir sürü hayvanat demek oluyor. Fakat bu surette şu üç sual teveccüh eder:

Evvelâ: siyakı âyete nazaran Enbiyanın ref'ı ihtilâf ve tesbiti hakkiçin ba's buyurulmuş olduğu anlaşıldığı halde eğer « فَاخْتَلَفُوا » mukadder değil ise Enbiyanın ihtilâf için ba'sedilmiş olması lâzım gelecek ve ba'slerinin te'hir edilmesi manasız olacaktır. Bu i'tirazı müfessirîn ehemmiyeti talakki etmişlerdir. Cevaben denebilir ki «haleti ûlâ devri sabavet gibi idi ve bunlarda küfrün manası; henüz teklif mevcut olmadığından naşi ademi iman demektir. Peygamberler kanunı terbiye muktezasınca bittedric tekemmülâtı akliyenin mebbeinde ba'solunmuşlardır. Ve ihdası ihtilâf için değil, terakki için ba'solundular, bunun

üzerine ihtilâf, iman etmiyenlerden çıktı, Peygamberlerden değil». Bu cevab zamanımızın Avrupa telâkkiyatına muvafık gelir. Fakat hali sabıkı muhafaza edenlere muhalefet çıkardı demek doğru olamayacağına nazaran her halde bu telâkkide Peygamberlere bir ihdası ihtilâf isnadı lâzım gelir. Bu ise siyakı âyete ve ruhi mazmuna muhaliftir. Bu noktai nazardan müfessirînin bu itiraza ehemmiyet vermeleri yerindedir.

Saniyen: Hazreti Âdem ebülbeşer ise Nebiy olmamak, Nebiy ise ebülbeşer olmamak lâzım gelecektir.

Çünkü hem Nebiy, hem ebülbeşer olduğuna göre evlâdı küfrile ona muhalefet etmiş olacak bu surette teklif mevcut ise de evveli nas, ümmeti vahide olmamış, ihtilâf etmiş bulunacaktır. Halbuki Âdem'in ebülbeşer ve ilk Nebiy olması müttefakun'aleyhtir. Bu sual kavli evvele varid değildir. Çünkü evlâdı iptida ona muvafakat etmiş ve hak üzere ümmeti vahide teşkil eylemişler, sonra ihtilâf etmişler, bunun üzerine müteaddid Enbiya ba's buyurulmuştur. Ancak bu takdirde « النَّبِيِّينَ » de teahhür, Âdemden maadasına masruf olmak zarurîdir. Cem'i muhallâ billâm lâ'akal üçten başlayacağı için Enbiyai müteaddide ya'ni taaddüdi Enbiya sonradan ihtilâf üzerine vakı olmuştur demek olur. Ve ba'si Âdem bunda dahil olmaz, bu ise Âdem'in ebülbeşer olmasına mani' olmaz. Lâkin bu ma'na ikinci kavle kâfi değildir.

Salisen: bu kavilde ümmet kelimesinin ma'nayı içtimaîsi de müsbet olarak tahakkuk etmez ve bu surette

üçüncü kavle zahib olmak lâzım gelir şöyle ki:

3- Burada ümmeti vahide demek cinsi vahid veya sınıfı vahid demektir. Yani bunlar üzerinde emr-ü nehiy

yokdu, hiç bir kanuni şer'îye tabi değil idiler, ibahai asliye devrinde yaşıyorlardı. « فَبَعَثَ اللَّهُ »

gösteriyor ki şeriatler sonradan Enbiya ile gelmiş ve ma'ruf manasiyle din ve içtimaiyet o zaman başlamış,

iman-ü küfür taksimi o za-

Sh:»747

man zuhur etmiştir. O halde evvelkiler behaim veya çocuklar gibi mükellefiyetten ari ve ahkâmdan hali

olmak itibariyle bir cins idiler veya cevheri vahidden ve bir babadan gelmiş olmaları itibariyle sınıfı vahid

idiler. Sunufi muhtelif, ırklar, milletler, ayrılmış değil idi, vatandaş ve ecnebî yok idi, binaenaleyh bunlara

ümmeti vahide itlakı hakikî manasiyle din-ü şeride müttehîc cemaat demek değil, cinsi vahid veya sınıfı

vahid demektir, bu kavil Ebu hayyanda imamı Matürîdî Hazretlerine nisbet edilmiştir. Bu surette demek olur

ki insanlar bidayeti hallerinde Avrupalıların haleti tabiiye dedikleri gibi hürriyeti mutlaka içinde bulunuyorlardı, hiç bir vazife ve hiç bir memnuiyete tabi olmuyorlardı, hiç bir vazife ve hiç bir memnuiyete tabi olmuyorlardı ve üzerlerinde hiç bir amir-ü hâkim tanımıyorlardı, henüz insanlar az, Arz vasi' mahsulâti arziye maişetlerine kâfi idi, serbes serbes yaşıyorlar, yalnız hayvanatı saireye karşı mücadele ediyorlardı, insanlar beyninde mücadele ve ihtiyacı mücadele yokdu, hilkatleri, halleri bir, temayüli fitrîleri bir, tarzı hareketleri bir idi, ilk babadan gördükleri gibi gidiyorlardı, hep böyle hareket edebilseler idi kanuna, hükûmete muhtaç olmayacaklardı. Lâkin nesilleri tekessür ettikçe, buldukları yerler darlaştıkça tezâhum ve temanü' hasıl oldu, cehaletle, hubbi hayat ile ihtilâfa düşdüler, sınıf sınıf, fırka fırka oldular, işte o zaman bu ihtilafları ref için içlerinde mintarafilah âtiyi gören, acı tatlı haberler veren, hayr-ü şerden, hill-ü hürmetten, vazife ve memnuiyet kanunlarından bahseden Enbiya ba's buyuruldu, muvafakat edenler iman ile birleşdi, bu suretle mü'min ve kâfir mileli muhtelif zuhur etti. Nihayet Hatemül'enbiya tevhide külli için ba's buyuruldu. Bu izah, « فَاخْتَلَفُوا » takdirine ve siyaki âyete de tevfuk edebilir. Lâkin bunda hılaflı zahir iki cihet vardır: Birincisi, ümmet kelimesi zahir olan mânayi içtimaîsinde kullanılmamış olur.

İkincisi, devri sabavet gibi de olsa insanın her türlü kavaninden muarra, bir hürriyet ve ibahai mutlaka devri

yaşamış olduğu teslim edilemez, bir taraftan bütün hayvanat, mebdei tevellüdde fitrî bir devri hıdane ve

terbiye yaşamış ve her uzvi hayatı bile bir vazife ve memnuiyet kanununa tabi bulunmuş olduğu, diğer

taraftan «

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ
أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ

takviye edilmiş bulunduğu halde fitrati insaniyeyi bidayetinde velev basit olsun mebadii medeniye ve

içtimaiyeden azade telâkki etmek hem istishabı hale hem de delâleti nakle muhalif olur. Binaenaleyh

Hazreti Ademden itibaren bir sirri teklif, kabul etmek zarurîdir. « وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ »

nehyi teklifin kıdemini ifade ettiği gibi nübüvveti Adem kazıyyesi de bunu icab eder. Netekim insan medenî

bittabiidir ve insan müanesetten müştakır deniliyor ki bu da sirri teklifin ve içtimaiyetin fitrati insaniyede

merkûz bulunduğunu ifade eder. Bu ise bir kanunı haktır ve bunun alel'itlak lâşuuri olduğunu iddiaya hak

yoktur, bu bir şuuri zarurîdir. Maamafih lâşuuri de olsa yine kanunı haktır. Bunu küfre değil imana mebde

olarak ahzetmek lâzım gelir.

4- Mu'tezileden Kadı Abdülcebbar ve ona tabi' olanlar demiştir ki, Peygamberlerin ba'sinden evvel insanlar şeriatı akliye temessükte ümmeti vahide idiler, şeriatı akliye sani'i Hak tealânın vücudunu ve sıfatını ı'tıraf ve ni'metine şükriyle hizmetine iştigal ve zulm-ü tecavüz, kizib, cehil, abes ve emsali gibi kabayihî akliyeden ictinab esasına müsteniddir. Çünkü bunlar aklen idrak olunurlar. Mademki âyetde «
فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِينَ» ba'si Enbiyanın terahî ifade eden «fa» ile sonradan olduğunu göstermiştir, demek ki bunlardan evvelki ümmeti vahidenin vahdeti Enbiyadan istifade edilmiş olmyan bir şeriat imiş, böyle bir

Sh:»749

şeriat ise bir şeriatı akliye olabilir. Fakat Hazreti Âdem ilk insan ve nebiy değil mi idi? O halde bi'seti Enbiyadan evvel sırf akıl ile mükellef insanlar farzı nasıl doğru olur. Kadı Abdülcebbar bu suali kendine irad ile demiştir ki: ihtimal, Hazreti Âdem iptida evlâdiyle beraber şeriatı akliyede içtima etmişlerdi de sonradan Cenabı Allah kendisini evlâdına Peygamber ba'setmiştir. Ve ihtimal ki onun ilk şeriatı nebeviyyesi münderis olmuş da insanlar şerayı akliye temessük etmişler ve bilâhare diğer Enbiya ba's buyurulmuştur. Ebu Müslimi İsfahanî de Kadînın bu mezhebini ihtiyar eylemiştir. Bunlara göre akıl; Enbiyadan evvel bir Resuli

ilâhî olmuş oluyor. Nübüvvet de akılları kendi kendilerine idrak edemeyecekleri masalih-ü kemalâta isal etmiş bulunuyor. Lâkin bu mezhebde de isbatı mümkün olmıyan iki nokta vardır. Birincisi aklın medarı ahkâm olan hüsn-ü kubuhta bizzat hâkim olub olamayacağı ve vücubî aklînin vücubî amelîyi istilzam edib edemeyeceği meselesidir ki İlmi usul ve Akaidin mesaili mühimmesindendir. İkincisi bidayeti halde insanların adl ü zulmü semiyye bilecek ve üzerine binai muamele edebilecek derecede istidlâli, aklîye muktedir olub olamayacakları ve bu kadar derin bir şuur ile hareket edib edemeyecekleri mes'elesidir. Bu İki nokta bu gün dahi sabit değildir.

5- Bazı müfessirîn de demişlerdir ki âyet iptidada ümmeti vahideyi tasrih ediyor. Fakat bunun iman üzere mi yoksa küfr üzere mi olduğunu beyan etmiyor. Bu cihet, delile muhtacdır, Binaenaleyh mes'elede hüküm vermeyib « الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ » diye tevakkuf etmek lâzım gelir.

6- Burada « النَّاسِ » dan murad, mebdei hilkatten beri umum nas değildir. Bu ümmeti vahide kavmi İbrahim veya kavmi Musadır. Enbiyadan murad da bunlardan sonra ki Enbiyayı müteahhirîndir» Diyen müfessirîn de vardır.

Sh:»750

Ve bu son kavil âyetin makabline irtibatı noktai nazarından muvafık gibi ise de « النَّاسِ » lâfzı âmmını

tahsis, hilâfi zahir olduğu gibi âyetin mazmununda umumî görünen yüksek sirri içtimaîye de kâfi değildir.

Biz de şunu ihtar etmek isteriz ki aklın en mühim kıymeti illiyet kanunu mucibince sebebden müsebbebe

veya müsebbebden sebebe intikaldedir. Bu ise garize, fitrat veya aklı garizî ve bedihî tabir olunan mebadii

zaruriyeye veya tecribeye mütevakkıftır. Nübüvvet ise matalibi nazariyeyi bile ulûmî zaruriye halinde idrak

ve telkin eden bir kuvvei rabbaniyedir. Ve ledettedkik dalâlâtı beşeriyenin inkişafatı aklıye ile inkişafatı

şehvaniyenin tedahulünden ve ukulün şehvat için istihdamından neş'et eder. Fitratı ulâ bu dalâletten

âzade olduğu gibi nübüvvet de gerek ilmî ve gerek amelî olarak bundan âzadedir. Meselâ bal arılarının

sınaatı şaşmak bilmiyen bir sınaatı gariziyedir. Ve alelûmum nübüvvetler de böyle şaşmak bilmiyen bir

vahyi ilâhîdirki « وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ » âyetiyle buna işaret buyurulmuştur.

Binaenaleyh bir fitrat mes'elesi olan nübüvvet bir taraftan ukul-ü iradatın mebdei, diğer taraftan

müntehasıdır. Bunun için bir nübüvveti ulâ, bir nübüvveti saniye vardır. Kitab, nübüvveti saniyededir bu ikisi

arasında hak tanımayan bagy-ü tegallüb üzere hareket eden bir hali küfür vardır ki hak kendi kudret-ü

iradesinden ibaret zanneder. Selâmeti umumiyeyi ihlâl eyler. İnsan ilk hılkatten itibaren insandır. Din, lisan,

içtima mebdai o zamandandır. Nübüvveti Âdem nübüvveti ûlâdır ukuli evvelîn bununla tekâmül etmiş,
hubbi Dünya, tenevvuati şehevaniye ve ihtilâfatı beşeriye üzerine nübüvveti saniye ve inzali kütüp vaki
olmuştur. Binaenaleyh kavli evvel de olduğu üzere ilk insanların fitrat ve nübuvvet ûlâya müstenid imanı fitrî
ile kanunî hak üzere bir ümmeti vahide olduklarını kabul etmek ıktıza eder. Ve siyakı âyet bize vahdeti
hakkın bu suretle kıdemini ve sirri iç-

Sh:»751

timaînin mebdaini, irşadatı ilâhiyenin sureti ceryanını hukukun ve hikmeti teşriin şeraiti evveliyesini ve
Peygamberlerden sonra onlara yarış ederek nususı zahireye karşı ihtilâfat çıkaran usuli hukukiyeyi bağyü
teğallüb ile ihlâha kalkışanlar zuhur ettiğini beyan etmektedir. O halde nası umumundan ve ümmeti
zahirinden ihraca sebep yoktur. Matüridî Hazretlerine nisbet olunan kavilde bunun bir nevi izahı olarak
kabul edilebilir. Bu âyetten şu da anlaşılıyor ki her Peygamber, zamanında meb'us olduğu insanlar
beyninde muhtelifün fi h olan emri hakkı izah ederek refı ihtilâf ve talimi tevhid etmiş ve bu babda nususı
zahire ve beyinatı kat'iyeye getirmiştir. Bu sebeble ehli imanın ve ulemanın vazifesi mevridi nassda ihtilâf
çıkarmak değil, nususun sakit olduğu hadisatı hukukiyede edillei gayri beyyineden taharrii hakk-u hakikat

ile refı ihtilâf edecek ahkâmı istinbat edebilmek ve bu suretle İcmai ümmetin tarıklarını ilmen ihzar eylemektir. Hasılı ihtilâfatı ferdiye olmasa idi insanlar hâkim-ü hükme, ahkâmı cezaiyeye muhtaç olmıyacaklardı. Ve mileli muhtelif zuhur etmiyecekti, harb-ü darbe, hükmü hükûmete lüzum kalmıyacak, kavanini fıtrat kâfi gelecekti. Mademki ihtilâf ettiler ve ihtilâfatı ferdiyeden ihtilâfı milliyeye de geçtiler, o halde hak düşmanlarıyla boğuşmağa mecbur olacaklardır. Bununla boğuşabilmek için de kendi aralarında hakka iman-ü riayetle teavün ve tekâfüli hak sayesinde Dünya ve Ahiret korunmak ve silmi külliyi tesis etmekle mükelleftirler ve risaleti Muhammediye ile Kur'anı azımüşşan beşeriyeti bu suretle mebdenden müntehasına müvazi bir vaz'iyet içinde tevhidi hakka ve selâmeti külliyeye hidayet için gelmiştir.

Şimdi bu hidayet gelmekle ey ümmeti Muhammed! siz 214.

﴿أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا
مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ sizden evvel geçen ümmetlerin hali sizin başınıza hiç

gelmeden,

meşakkatler, sıkıntılar çekmeden, bütün ahkâmı ilâhiyeyi teabbüdatı ameliye ile tatbik etmeden mücerred

iman ile dari selâm olan Cennete giri vereceğinizi mi zannettiniz?

﴿مَسْتَهُمُ الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ﴾ o ümemi salifeye nice sıkıntılar ve zaruretler el verdi

﴿وَزَلُّوا﴾ de sarsıldılar, o kadar sarsıldılar ki

﴿حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصَرَ اللَّهُ﴾ hatta

başlarında bulunan Peygamber ve onunla beraber iman edenler Allahın nusratı ne zaman deyecek

dereceye vardılar. Lâkin ﴿الْآ﴾ iyi biliniz ki ﴿إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ﴾ Allahın nusratı

muhakkak yakındır. Siz bu iman-ü hidayette sabit kadem oldukça yakında o nusratı görecek, muradınıza

ireceksiniz.- Resulullah Mekkedeki muhalefeti müşrikînden sonra muhacirîn ile terki diyar ve emval ederek

Medineye hicret buyurdıkları zaman evvel emirde Yehudun adavetine ma'ruz olmuş idi, bu sebeble bu

âyet nâzil oldu. Uhud veya Handek muharebeleri sebebiyle nâzil olduğu da mervidir. Bu âyet gösteriyor ki

istirad kanunu mucebince ümmeti Muhammed bütün ümemi salifenin geçirmiş olduğu bazı ahvale maruz

kalacak, ihtilâflar görecek, mukavemetlere uğrayacak, sıkıntılar, zaruretler geçirecek, sabit kadem olanlar

akıbet, muvaffak olacaklardır. İlk hılkatte olduğu gibi bi'seti Muhammediyeden itibaren de fitrati beşer

mecrayı hakta yeni bir inkişafe başlayacak «

إِنَّ الزَّمَانَ قَدْ اسْتَدَارَ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ خَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ

وَ الْأَرْضَ » hadîsi Nebevîsi müeddâsınca asrı Muhammedî mizanı külle bir mebde olacaktır. Bundan

sonra da âlemde hakka karşı yine bagy-ü udvan zuhur edecek, ümemi salife gibi fırkalar husule gelecek ve

bütün bunlar içinde Peygamberin ve Eshabının yoluna giden ve kitab-ü sünnet ve cemaat ile korunmasını

bilib tevhibi hakkı ehası Âmal ittihaz eden ehli hak, fırkai naciye «

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ

»

Sh:»753

medlûlünce hareket ederek sabr-ü sebat ve mesai ile nusratı ilâhiyeye erecek, galebei hakkı görecek ve

silmi küllîyi te'sis edeceklerdir. Ve muvaffak olmak için tarihten ibret alıb ona göre korunmalıdır.

İhtilâftan korunmak ve bu nusrata ermek için:

﴿٢١٥﴾ يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ
فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا

تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٢١٦﴾ كُتِبَ عَلَيْكُمُ
الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهُ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ
وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا
تَعْلَمُونَ ﴿٢١٧﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ
قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدٌّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ
الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ
الْقَتْلِ وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ أَوْ
اسْتِطَاعُوا وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَئِكَ
حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ
هُم فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢١٨﴾

Sh:»754

﴿٢١٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ
اللَّهِ أُولَئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَةَ اللَّهِ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢١٩﴾

Meali Şerif

Sana soruyorlar: neye infak edecekler? deki: verdiğiniz nefaka ana baba, en yakınlar, öksüzler, biçareler, yolda kalmışlar içindir, hayrolarak daha her ne yaparsanız hek halde Allah onu bilir 215 kıtal üzerinize yazıldı, gerçi o size hoş gelmez fakat olur ki siz bir şey'i hoşlanmazsınız halbuki hakkınızda o bir hayırdır ve olur ki bir şey'i severseniz halbuki hakkınızda o bir şerdir siz bilmezken Allah bilir 216 sana hurmetli aydan ve onda kıtalden soruyorlar; deki onda bir kıtal büyük bir günahdır, maamafih Allah yolundan bir meni' ve ona bir küfür ve Mescidiharamdan meni' ve ehlini ondan çıkarmak Allah yanında daha büyük ve fitne katilden daha büyüktür, onlar güçleri yeterse sizi dininizden döndürmek için sizinle muharebe etmekten bir zaman geri durmazlar, sizden de her kim dininden döner ve kâfir olarak can verirse artık onların bütün amelleri Dünya ve Ahiret heder olmuştur ve artık onlar eshabı nardırlar, hep orada muhalled kalırlar 217 şübhesiz iman ederler ve Allah yolunda muhacir olub da mücahede edenler muhakkak bunlar Allahın rahmetini umarlar, Allah gafur, rahîmdir 218

Sh:»755

Ya Muhammed! 215. ﴿يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ﴾ neye infak edeceklerini, ya'ni ne

gibi cihetlere nefaka vereceklerini sana soruyorlar.- Uhud muharebesinde şehid olan pek ihtiyar ve malı

çok bir zat bulunan Amr ibni Camuh, Resulullah'a «mallarımızı nelere sarfedeceğiz ve nereye vaz'

eyleyeceğiz» diye sormuş idi, bu âyet nâzil oldu. ﴿قُلْ﴾ cevaben deki

﴿مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ حَيْرٍ﴾ az veya çok hayır cinsinden, ya'ni envai maldan vacib veya tetavvu'

olarak rızaen lillâh sarfettiğiniz veya edeceğiniz nefaka ﴿فَلِلَّهِ الدِّينُ﴾ evvelâ ebeveyniniz,

saniyen ﴿وَالْيَتَامَى﴾ muhtac olan yetimler, ﴿وَالْأَقْرَبِينَ﴾ en yakın akrabanız, salisen

﴿وَالْمَسَاكِينَ﴾ miskîn fakırlar, ﴿وَابْنِ السَّبِيلِ﴾ yolda kalmış yolcular içindir.-

Babalarınıza atalarınızla bakmak ilk vazifenizdir, diğer akrabanız onları ta'kib eder ve bu suretle «

﴿الْأَقْرَبُ فَأَلْقَرُ﴾ » kadesince infak, vacib olur. Bunlardan maadasına da zekât ile vacib

olarak ve sadakatı saire ile nafîle olarak mal, sarfedilir. Bunlardan başka

﴿وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ حَيْرٍ﴾ herhangi bir hayır daha yaparsanız

﴿فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ﴾ elbette onu Allah pek iyi bilir ve ecrini verir. Bu hayır cümlesinden

olmak üzere 216. ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ﴾ silmi küllîyi te'sis ve hakkı tevhid edecek olan

o kital, ya'ni fisebilillâh muharebe üzerinize yazıldı, icmalen bir ferıza oldu ki icabında bazan farzı ayin ve

bazan farzı kifaye olur. ﴿وَهُوَ كُرْهٌ لَّكُمْ﴾ halbuki o sizin hoşunuza gitmez.

﴿عَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ﴾ bazı şeyler sizin için mahzû

hayr-ü menfaat ol-

Sh:»756

duğu halde siz onu hoşlanamıyabilirsiniz, harb de böyledir.

﴿وَعَسَىٰ أَنْ تَحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ﴾ diğer bazı şeyler de sizin için

şerr-ü zarar olduğu halde siz onu hoşlanıb sevebilirsiniz. Hoşlanıb hoşlanmamak mücerred bir histir. Sade

bununla hayr-ü şer, nef-ü hayır ta'yin edilemez, bunlar hakikati ve avakıbı umuru bilmeğe tavakkuf eder

﴿وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ bunu da Allah bilir ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ﴾ siz bilmezsiniz. -

İnsanlar ne kadar ilim iddia etseler yine cahilleri ilimlerinden çoktur. Uzun bir istikbal ile alâkadar olan

bütün hayırlarını ve şerlerini bilmezler, aklı beşer hüsn-ü kubha tamamen hâkim olamaz. Buna hâkim olan

Allahdır. Bu sebeble size hayrınız için emirler verir, şerden vikaye için nehiyeler yapar. İnsanlar evvel emirde

hissiyata merbuturlar, hoşluk nâhoşlukla filhal hislerine çarpan şeylere kapılırlar, halbuki bunların hayır

veya şerr olmaları ileride bunlar üzerine terettüb edecek menafia veya mazarrata merbuttur. Bu ise his

anında ma'lûm olmaz. Bazan uzun bir tecribeye muhtac olur. Ve ekseriya tecribesi mümkün olmaz ve

tecribe halinde iş işten geçmiş bulunur. Allah bunları kitabı ve emsali tarihiyesile bildirir. Balâda icmal

olunduğu üzere tarihi beşer bağy-ü tecavüz ve ihtilâf ile meşbu' olduğundan dolayı silmi küllfye kadar bu hal içinde harb-ü kıtal ictinabi nâkabil bir zarurettir, Allah ehli hakkın hayırları korunmalarında olduğunu bildiği için harbi size farz kılmıştır. Lüzumuna göre siz onu yapacak, tevhidi hakkile silmi tamma gireceksiniz. Şehadetler, zaferler, ganimetler size hayır olacaktır.

Bu âyette kıtal için vakit, ta'yin edilmediğinden dolayı ya Muhammed! 217.

﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ﴾ sana Şehri haramdan, o Şehri

haramda kıtalden sual soruyorlar.-

Sh:»757

Resulullah Bedir gazasından iki ay evvel «ve Bedri ûlâ» dan ba'delavde amca zadesi Abdullah İbni Cahşı

esedfi; Sa'd ibni ebi Vakkas, Ukâşe ibni Muhsın, Ukbe ibni Gazvan, Ebi Huzeyfetibni Utbetibni Rebia,

Süheyl ibni Bayza' Âmir ibni Rebia, Vakd ibni Abdillâh, Halid ibni Bekir radyallahü anhüm sekiz zat ile

beraber seriyye olarak göndermiş ve kumandan olan Abdullaha bir mektub vermiş ve iki gün gitmedikçe bu

mektuba bakmasını, sonra bakıb içindeki emri infaz etmesini ve arkadaşlarından hiç birine ikrah

yapmamasını emretmiş idi, Abdullah iki gün yol gidince mektubu açıb baktığında «

فَإِذَا نَظَرْتَ إِلَى كِتَابِي هَذَا فَسِرْ حَتَّى تَنْزِلَ بَطْنَ نَحْلَةَ بَيْنَ
مَكَّةَ وَالطَّائِفِ فَتَرِ صَدَّ بِهَا قُرَيْشًا وَ تَعَلَّمَ لَنَا مِنْ أَخْبَارِهِمْ

bu mektubuma baktığın vakit hemen yürü tâki Mekke ile Taif arasında «Batınahle» nam mevkie inedin

orada Kureyşi tarassud edersin ve haberlerini bize bildiresin» diye muharrer olduğunu gördü. Görünce

«sem'an ve taaten» dedi, sonra arkadaşlarına «Resulullah bana Nahleye varıb Kureyşi tarassud etmemi

ve haberlerini almamı emretti ve sizden birinize ikrah yapmaktan, yani zorlamaktan da nehyeledi

Binaenaleyh hanginiz şehid olmak ister ve şehadete rağbet ederse gelsin, istemeyen dönsün, bana

gelince ben Resulullahın emrini yapacağım» dedi ve hareket etti, arkadaşları da beraber hareket ettiler, hiç

biri geri kalmadı, hicaza doğru gittiler, Necran denilen bir ma'dene vardıklarında Sa'd ibni Ebi Vakkas ile

Utbetibni gazvanın bir gün biribiri arkasına bindikleri binitleri kayboldu, aramak için ikisi kaldılar, Abdullah

ile diğerleri gittiler, Nahleye indiler, derken oraya Kureyşin kuru üzüm vesair me'kûlât ve emvali ticariyye

yüklü bir kârbanı uğradı. Kureyşten Amr ibni Hadramî, Osman ibni Abdillâh ibni Mugire ve biraderi

nevfelibni abdillâh ibnil mugire ve hişam ibni mugirenin kölesi Hakemibni Keysan vardı, yakınlarına indiler,

Ukâşetibni Muhsin bunlara yanaşıb baktı, başını da kazıtmış idi. Bunu gördükleri zaman emin

oldular,

Sh:»758

bunlar bize bir şey yapamaz « **فَلَا بَأْسَ عَلَيْنَا مِنْهُمْ** » dediler. Bu gün Cumadelahirenin sonu ve ertesi gün Receb idi, bu da Şehri haram idi binaenaleyh Receb girmeden çarpışmaya lüzum gördüler, Vakıd ibni Abdillahi Teymî, Amr ibni Hadramîyi bir okla öldürdü, Osmanibni Abdillah ile Hakemibni Keysan esir oldular, Nevfel ibni Abdillah kaçtı, onu yakalayamadılar, Abdullah ibni Cahş ve arkadaşları kârbanı ve bu iki esiri alıp Medinede Resulullah'a getirdiler, bu ganimet islâmda ilk ganimet ve bu katl müşriklerden ilk katl idi, Abdullah arkadaşlarına bu ganimetin humsü Resulullahındır demişti ve halbuki o zaman daha humüs farz kılınmamıştı. Geldikleri zaman Resulullah «ben size Şehri haramda kıtal emretmedim idi» buyurdu. Abdullah «ya Resulallah, ibni Hadremîyi katlettik, akşam hilâli Recebi gördük, bilmiyoruz Recebdemi yoksa Cümadelahirede mi bunu yaptık» dedi. Binaenaleyh Resulullah o ganimetten hiç bir şey almadı. Bunu görünce bu zevat mahvolduklarını zannettiler ve tevbeleri hakkında bir şey nâzil olmadıkça kıtılamayız dediler. Müslümanlardan bunlara bu hususta emrolunmadığınız bir şeyi yaptınız, kıtal ile emredilmediğiniz halde Şehri haramda kıtal mi ettiniz diyenler oldu, Kureyş de «Muhammed ve eshabı halkın tedarüki maişet için çalıştıkları ve korkuda bulunanları emniyette bulunduğu Şehri haramı

istihlâl ettiler, Recebde kan döktüler» diye yaygara yaptılar. Mekke'de bulunan müslümanlar da «bunlar

bunu Cumadelahirede yaptılar» diye reddediyorlardı. Yehudîler de bununla Resulullah aleyhine kendi

hisablarına تَفَال =tefe'ül ediyorlar, Amr ibni Hadremîyi Vakıdibni Abdillâh öldürmüş: Amr =harb

ma'murleşti, Hadremî =harb hazırlandı, Vakıd ibni Abdillâh =harb ateşlendi» diyorlardı. Hasılı söz çoğaldı

ve ekseri müfessirîne göre bu âyet bunun üzerine nâzil oldu.

﴿قُلْ﴾ Ya Muhammed!. cevaben de ki ﴿قَاتِلْ فِيهِ﴾ bunda bir

Sh:»759

﴿كَبِيرٌ﴾ büyük bir günahdır. ﴿و﴾ fakat ﴿صَدَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾ Allah
yolundan, dini haktan meni' ﴿وَكُفَّرَ بِهِ﴾ ve Allaha küfür ﴿وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ ve
Mescidi haramdan meni' ﴿وَإِخْرَاجِ أَهْلِهِ مِنْهُ﴾ Mescidi haramın ehlini, Muhammed ve
eshabını ondan çıkarmak da ﴿أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ﴾ indallah o kıtalden ve sair kebairden daha
büyük bir günahdır ﴿وَالْفِتْنَةَ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ﴾ fitne de katilden ekberdir. Öyle ihrac,

şirk-ü küfür, nâsı iptidaen veya bakaen islâm'dan meni' dinsizlik neşriyle herkesi belâya sokmak, İbni

Hadremînin katlinden daha feci'dir.

﴿وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ

﴿اسْتَطَاعُوا﴾ halbuki ehli fitne olan o düşmanlar güçleri yeterse sizi dininizden çevirinceye kadar

size muharebe edib duracaklardır. ﴿وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ﴾ ve siz

müslümanlardan her hangi biriniz dininden döner ﴿فَيَمِتْ وَهُوَ كَافِرٌ﴾ de kâfir olarak

irtıdattan tevbe etmiyerek giderse ﴿فَأُولَئِكَ﴾ artık bu evsaf ile muttasif olanların

﴿حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾ bütün amelleri, islâm halinde

yaptıkları hasenatın hepsi Dünyada ve Ahirette haptolur, telâfisi kabil olmayacak bir surette tutulur, hakkı

hayatı kalmaz, mesaisi heder olur gider ﴿وَأُولَئِكَ﴾ ve bunlar ﴿أَصْحَابُ النَّارِ﴾

eshabı nardırlar. ﴿هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ o ateşte muhalled kalırlar. Acaba o günah kıtali

yapan Eshabı seriyye ne olacak dersiniz? 218. ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ şüphe yok ki o iman

edenler ﴿وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾

Sh:»760

ve Allah yolunda hicret edib de fitnelere karşı cihad ve mücahede yapanlar ﴿أُولَئِكَ﴾ işte bu

evsafı celile ile muttasıf bulunanlar ﴿يَرْجُونَ رَحْمَةَ اللَّهِ﴾ Allahın rahmetini umarlar,

umabilirler, ﴿وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ Allah da gafur, rahîmdir.

İnkafın kesbi emvale, harbin de kuvveti kalbe bir tevakkufu vardır. Cahiller, tenbeller, korkaklar da

kumarı bir vasıtai kesib, şarabı da bir vesilei kuvvet gibi tevehhüm ederek aldanırlar, bu münasebetle:

﴿٢١٩﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ
وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا
يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ
تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٢٠﴾ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَى
قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَآخِوَانُكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ
الْمُفْسِدَ مِنَ الْمَصْلِحِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْنَتَكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ

حَكِيمٌ ﴿٢٢١﴾

Sana hamr-ü meysirden soruyorlar, de ki bu iksinde

Sh:»761

büyük bir günah bir de nasa ba'zı menfeatler var fakat günahları menfeatlerinden daha büyüktür, yine sana

soruyorlar: Neyi infak edecekler? de ki sıkmayanını, böyle beyan ediyor Allah size âyetlerini ki düşünesiniz

219 Dünya ve Ahiret hakkında; bir de sana yetimlerinden soruyorlar, de ki: Onlar hakkında bir islâh

karışmamaktan daha hayırlıdır, kendilerine de karıştırsanız ihvanınızdırlar, Allah muslihi müfsidden ayırır,

eğer Allah dilese idi sizi mutlak sarpa sardırırdı, şüphesiz ki Allah azîzdir, hakîmdir 220

Ya Muhammed 219. ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ ط﴾ sana hamr-ü

meysirden, şarab ve kumardan soruyorlar. -Bunu soranlar Hazreti Ömer ve Muaz ile beraber sahabeden

bir takım zevat idi «ya Resulallah hamr hakkında bize bir fetva ver çünkü akılı gideriyor» dediler ve bu âyet

nâzil oldu.

HAMR, esasen örtmek ma'nasına masdar olduğu halde «çiğ üzüm şirasından iştidad etmiş ve köpüğünü

atmış olan şaraba ismolmuştur. Çünkü akli bürüyüb örter, ve bir ta'bir ile kafayı dumanlar ki buna humar denilir. Hamrin bu üzüm şarabına ıtlakı ıtlakı hastır. Bu münasebetle hamr, bir de alelûmum akla humar veren şey ma'nasına kullanılır ki bu ma'naca müskiratın hepsi hamrdır. İbni Ömer Hazretlerinden mervidir ki tahrimi hamr nâzil olduğu gün hamr beş şeyden: Üzümden, hurmadan, buğdaydan, arpadan, darıdan idi ve hamr, akla humar veren demektir». Ebu Davud da Nu'man ibni Beşirden rivayet olunduğu üzere

Resulullah «

إِنَّ مِنَ الْعِنَبِ خَمْرًا وَ إِنَّ مِنَ التَّمْرِ خَمْرًا وَ إِنَّ مِنَ الْعَسَلِ
خَمْرًا وَ إِنَّ مِنَ الْبُرِّ خَمْرًا وَ إِنَّ مِنَ الشَّعِيرِ خَمْرًا

«üzümden bir hamr, hurmadan bir hamr, baldan bir hamr, buğdaydan bir hamr, arpadan bir hamr vardır»

demektir. Buna binaen imam Malik ve Şafi'î ve bunlardan mukaddem veya muahhar bir

Sh:»762

hayli ulema ve fukaha Kur'andaki hamrın manayı eammile alel'ıtlak müskir demek olduğuna ve

binaenaleyh her nevi müskiratın nassı Kur'an ile aynen haram bulunduğuna ve her birinin yalnız sekir

derecesi değil, katrelerinin bile şurb-ü isti'mali ve bey-ü şırası asla caiz olamayacağına hükmetmişlerdir.

Çünkü bundan sonra surei «Maide» de «

انَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ
الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ

ibtila ettirilmiştir. Fakat imami âzam Ebuhanife Hazretleriyle beraber Eshab ve tabi'inden bir çok ulema ve

fukaha «hamr» kelimesinin beyyin ve kat'i olan manası, bilhassa üzüm şarabı olduğundan inkârı

küfrolabilecek vechile nassı Kur'an ile liaynihi haram olan şarab bu olduğuna ve diğer müskiratın aynen ve

bizzat değil iskarlarından dolayı kıyası Kur'ana muvafık olarak «كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ» gibi ehadisi

şerife ile haram olduklarına ve binaenaleyh hamr aynen necsolmak hasebiyle bir katresinin bile şurb-ü

isti'mali kat'iyen haram ve müslüman için bey-u şırası gayri caiz bulunduğuna ve lâkin üzüm şarabı

bulunmıyan ve ondan mamul olmiyan diğer müskiratın hurmeti ancak sekir vasfıyla sabit olduğundan

içilmekten başka bir suretle istimalleri için bey-ü şırası da caiz olabileceğine kail olmuşlardır. Demek olur ki

nassı Kur'an üzüm şarabının aynen hurmetinde kat'idir. Bu nassın diğer müskirata şumulü ise lafzan değil

hikmeti hurmet olan illeti iskâr dolayısıyla ve ehadisi şerifenin tansisiyledir. Lafzı Kur'anın manayı eamma

hamli muhtemil ise de manayı hâssı gibi kat'î değildir. Binaenaleyh dini islâmda alel'umum müskiratın

müskirat olarak isti'mali haram ve fakat üzüm şarabı aynen ve alel'ittlak haramdır. Ve bunun münkiri kâfirdir.

Üzüm şarabı ve bundan mamul olan müskirat aynen necistir. Obirlerinin ise necsolması şüphelidir. Meselâ

üzerine şarab ve şampanya ve arak, konyak dökülmüş olanlar her halde

Sh:»763

yıkamadıkca namaz kılamazlar. Lâkin üzüm şarabından mamul olmiyan ispirto, bira ve sair müskirat

içilemezse de elbiseye veya bedene sürülmesi de namaza mani olur diye iddia edilemez. Ebuhanife

Hazretleri bu suretle şarabdan maada müskiratın aynı ve katresi necis ve haram olmadığına ve

binaenaleyh iskâr derecesine varmaksızın ve feseka ve kefereye teşebbüh kasdı bulunmaksızın kuvvet için

az bir miktarda içilmesi caiz olabileceğine kail olmuş ise de «Fethülkadir» de kitabül'eşribede beyan

olunduğu üzere mezahibi selâse ile beraber mezhebi Hanefîde dahi muhtar olan «

مَا أَسْكَرَ كَثِيرُهُ فَقَلِيلُهُ حَرَامٌ» hadîsi şerifi mucebince çoğu serhoş edenin azı da

haram olmasıdır. Şer'an şurb noktai nazarından bütün müskirat manayı eammiyle harmdır. Bu günkü ehli

fennin İlmî kimyaya göre noktai nazarları da ihtimar tabir olunan hâdisei kimyeviye itibariyle her nevi

müskiratın hamr mahiyetinde müşterek olmasıdır ki buna Arabca «elkûhl» kelimesinin frenkleştirilmiş

olan «alkol» «elkûûl» veya sadece «kûul» tabir ederler. Bu da hamrın manayı eammına muntabık ise de

aynı zamanda manayı hassin esas olduğunu da müş'irdir. Tababet ve tedavi noktai nazarına gelince bu

cihhet « فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ » ruhsatına tabi olarak zaruret ve zaruret

hükümünde bulunan ihtiyac mesailindedir.

Dini islâmda hamrin ve müskiratın men'i tedricen vaki olmuştur. Bidayeti islâmda hamr henüz mubah idi.

Bu babda aledderecat dört âyet nazil olmuştur. Evvelâ Mekke'de «

وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا

» âyeti nazil olmuştu. O zaman müslümanlar da içerler, Hazreti Peygamber sükût buyururdu. Saniyen

bervechi balâ Hazreti Ömer ve Mu'az ve diğer bazı Eshabı kirâmın «

أَفْتِنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ فِي الْخَمْرِ فَإِنَّهَا مُذْهَبَةٌ لِلْعَقْلِ » diye istifalarına

binaen bu âyet nazil oldu ve ilk tahrim bununla başladı. Bunda memnuiyet zahir olmakla beraber cevaz

ihimali de yok değil idi. Bunun üzerine hemen terk edenler

Sh:»764

bulunduğu gibi henüz etmiyenler de vardı, sonra bir namaz hadisesi üzerine «

لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى » âyeti nâzil oldu. Bunun üzerine içenler pek

azaldı ise de yine vardı. Bir gün İbhan ibni Malik Sa'd ibni ebi Vakkas ile beraber bir kaç kişiyi davet etmiş,

işret de olmuş, serhoş oldukları zaman tefahura ve şiirler inşadına başlamışlar, bu sırada Sa'd, Ensardan

birinin hecvinin mutazammın bir şiir okumuş, o da bir çene kemiğiyle vurub başını yarmış, binaenaleyh Sa'd

Hazreti Peygambere giderek şikâyet etmiş, bunun üzerine Resulullah «

اللَّهُمَّ بَيْنَ لَنَا فِي الْخَمْرِ بَيَانًا شَافِيًا» diye dua etmesi üzerine surei

«Maide» deki «

انَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ
الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ . . . انَّمَا يُرِيدُ
الشَّيْطَانُ . . . إِلَى ﴿فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ﴾» âyetleri nâzil olmuş ve bununla

hurmeti hamr son derece teşdid edilmiştir. Hazreti Ömer bunu dinleyince «inteheyne yarabbi = ya'ni

tamamen vaz geçtik yarabbi» demiştir. Hazreti Alinin «bir kuyuya bir katre hamr düşse, sonra oraya bir

menare yapılırsa o menarede ezan okumazdım ve bir katre hamr bir denize düşse, sonra o deniz kuruyub

da yerinde otlar bitse orada hayvan gütmezdim» dediği, Abdullah ibni Ömer Hazretlerinin de «bir

parmağımı hamre sokmuş olsam o parmak bende kalmazdı, ya'ni keser atardım» dediği menkuldür ki emri

ilâhî üzerine eshabı Resulullahın ne büyük iman ve takvaları bulunduğunu anlamalı. Rıdvanıllahi aleyhim

ecmeîn.

MEYSİRE GELİNCE: yüsür veya yesardan masdarı mimî olarak kumar oynamak manâsınadır ki

kumarda ya kolaylıkla zahmetsiz mal çarpmak veya çarptırmak vardır. Kumar demek de zar gibi ne olacağı

belli olmıyan muhataralı bir şeye ta'lik ile mal vermek veya almak demektir. Cahiliyede Arablar gerek

kendilerinden ve gerek Acemlerden ve saireden belledikleri «nerd» ya'ni tavla, «satranç» ve saire gibi

oyunlarla kumar oynarlardı. Ezcümle frenklerin piyanko dedikleri tarzda istıksam tarikile

bir

Sh:»765

kumarları vardı ki bunu hayır bile sayarlar ve müftehirane yaparlardı şöyle ki: zar makamında ezlâm-ü

aklâm denilen on okları vardı, bunlara: fezz, tev'em, rakib, hils, nafis, müsbil, muallâ, menih, sefih, vagd

derlerdi, menih, sefih, vagd bunların üçünden maada diğerlerinin bir nasibi olurdu. Meselâ piyanko

çekilmek üzere bir deve kesilir yirmi sekiz sehme ayrılır, fezze bir, tev'eme iki, rakibe üç, hilse dört, nafise

beş, müsbile altı, muallâya yedi, sehim tahsis edilir. Menih, sefih, vağd okları boş ve mahrumdur. Bu on

kalemin hepsi rebabe denilen bir torbaya atılıb bir adlin önüne konur, o da torbayı çalkalayıp elini sokar,

iştirak eden herkes namına bir ok çeker nasıblı ok çıkanlar muayyen olan nasıbini alırlar, boş ok çıkanlar da mahrum kalırlar, ve fakat devenin bedelini öderler. Nasıb alanlar da nasıblarını fukaraya verirlerdi. Bu suretle meysir evvel emirde diğer kumarlara nazaran ehveni şer gibi görünen ve hayır zannedilen böyle tevzi-ü istıksam ya'ni piyanko tarzına ıtlak edilmiş ve bundan alelumum kumarlara dahi meysir denilmiştir. Hattâ bir hadisi şerifte çocukların aşık ve ceviz oynamaları bile meysirden ma'dud olduğun beyan buyurulmuştur. İki kişiden biri diğerine şukadar yumurtayı yiyebilirsene şu senin olsun demiş idi, bunlar Hazreti Aliye mürafaa oldular, bu kumardır diye cevaz vermedi. Zaten hayır namına piyanko haram olunca diğer kumarların haram olacağı evleviyette anlaşılır. Hamr ile meysirin bir sualde derci de müskirat ile kumarın mürafakatlerine işarettir.

﴿قُل﴾ cevaben deki ﴿فِيهِمَا أَثْمٌ كَبِيرٌ﴾ bunlarda büyük bir zarar ve günah vardır.

Ezcümle ikisi de malları telef ve insanları perişan eder, Alekser bunlar birbirine sürükler. Evvelâ hamr, akılı selbeyler, akıl ise hem dinin, hem Dünyanın kutbudur. Artık serhoşlukla öyle cinayetler yapılır, ve kumarbazlıkla öyle fenalıklara düşülür ki bunlar saymakla bitmez, ancak «büyük günah» namile anlaşılır,

Sh:»766

maamafih ﴿وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ﴾ Bunlarda nasa bazı menfeatler de vardır. Ezcümle biraz neşve

ve lezzet duyulur, haylı ticaret yapılır. Korkaklara şecaat ve tabiate kuvvet gelir. Meysir de ba'zıları badi

heva mal ele geçirir ﴿وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا﴾ günahları da menfeatlerinden,

mazarratları faidelerinden çok büyüktür.- Binaenaleyh menfeatleri hakikî ve sağlam menfeat değildir,

neşveleri humara inkılâb eder, o arızî şecaat sebebi felâket olur ve o muvakkat kuvveti tabiat, sıhhati

berbad eder, kazanılan malın hayrı olmaz, bir kâr yüz ziyan getirir. Mübtelâ olanlar yakalarını zor kurtarırlar.

Hasılı neş'e ve lezzetleri ferdî ve muvakkat olduğu halde zararları, mefsedetleri hem ferdî ve içtimaîdir, hem

bedenî ve hem ahlâkîdir. Emrazı sariye gibi umuma saridir. Cezasını önünde çekmeyenler sonunda

çekerler, muhayyel cüz'î bir kâr için, muhakkak ve küllî bir ziyana düşmek de kârı akıl değildir. Defi

mazarrat celbi menfeatten mukaddemdir. Şu halde bunların aklen haram olması lâzım gelir. Bu âyet de

böyle delâleti iltizamiye ile şer'an bunların hurmetini ifade etmiş olur. Kur'anda hamr hakkında başka bir

âyet olmasa idi sade bununla tahrimi hamr sabit olurdu. Ancak bu tahrim, liaynihi sarih bir tahrim olmazdı,

aklına güvenerek mazarratlarını tahdid ve menfeatlerinden istifade edeceğiz zannedenler bulunabilirdi.

Bunun için eshabı kiramda bu tahrimi aklîden tahrimi şer'î anlamayan zevat olmuş ve bilâhare «

﴿رَجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ﴾ emriyle sureti sariha ve mutlakada tahrimi

şer'î varid olmuştur.

Hasılı kelâm, şarab içmeyiniz veya müskirat kullanmayınız, kumar oynamayınız, piyanko ile hayır yapılır

zannetmeyiniz, bunların şerri hayrından, günahı menfaatinden çok büyüktür. Buna karşı

﴿وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ﴾ hayrolmak üzere sana ne

Sh:»767

infak edeceklerini yine soruyorlar. -« مَاذَا يُنْفِقُونَ » iki ma'naya gelir: Birisi neye infak yapılacağını

sormak, diğeri de ne infak edileceğini sormaktır, ki evvelkinde « مِنْ لَهُ النِّفْقَةُ » ya'ni nefaka

verilecek, mal sarfedilecek kimseler ve cihetler, ikincide de verilecek mal ya'ni nefsi nefaka sual edilmiş

olur. Yukarıda evvelkinin cevabı verilmiş idi. Şimdi de meysirin men'inden sonra ikinciye cevaben

﴿قُلْ﴾ de ki ﴿الْعَفْوُ﴾ afvi infak ediniz, ya'ni malınızın havayici zaruriyenizden fazlasını infak

ediniz» piyanko, kumar gibi gayri meşru vesait ile değıl esbabı meşrua ile mal kazanınız ve bu maldan

nefsinizin ve ehl-ü iyalinizin havayici zaruriyesine kâfi olanından fazlasını balâda beyan olunan cihetlere

ve vücuhı hayra infak ediniz. Diğeri âyetlerde de görüleceğı üzere evlâdı sigar, zevce, muhtac olan

ebeveyn ve bunlara mülhak olan usul; ehl-ü iyaldendir ve ehl-ü iyalin nefakası, kişinin kendi nefakasından

ma'duddur. Binaenaleyh hayır yapacağız diye kendinizi ve ehl-ü iyalinizi nefakasız bırakmak caiz olmaz.

Vücuhi hayra infak bunların fazlasından yabılır. ﴿كَذَلِكَ﴾ işte böyle

﴿يَسِّرُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ﴾ Allah sizin için ahkâmı şer'iyesine delâlet eden âyetler,
nasslar, deliller beyan edecektir ki ﴿لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ﴾ siz bunları tefekkür edersiniz, tefekkür

edib de makasidına vakıf olabilesiniz ve muktezasiyle amel edersiniz. Şu kayde dikkat etmelidir ki 220.

﴿فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾ o âyetleri hem Dünya ve hem Ahiret hakkında olarak beyan

edecektir. -Bu suretle din ve şeriatî islâmiye ne yalnız Dünyaya ve ne yalnız Ahirete münhasır olmayacak,

hem Dünya ve hem Ahirete şamil olacaktır. Ve bunda «

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ» diye dua edenlerin duasına cevab bulunacaktır. Böyle olunca bu şeriatîten yalnız Dünya isteyen

kâfirler de büsbütün mahrum kalmıyacak, Ahiretten nasıbleri olmamakla beraber

Sh:»768

Dünyaları için istifade edeceklerdir. Ve bu vechile risaleti Muhammediyenin «rahmeten lil'âlemîn» olduğu

ve dini islâmın umuma şamil bir dini tevhid olduğu tebeyyün ve tecelli edecektir. Ve maamafih harsi Ahiret

istiyenlerin harsleri müzdad olacak, bunlar emir bilma'ruf ve nehiy anilmünkeri taahhüd ederek «ümme

vasat» olacaklardır. Beyan olunacak deliller ve onların ahkâmı böyle Dünya ve Ahirete şamil olmakla

﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَىٰ﴾ sana yetimlerden de soruyorlar.- Rivayet olunuyor ki surei

«Nisa» daki «

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا

mallarına bakmayı deruhde etmekten sakınır oldular, iş müşkil göründü, Resulullah'a arzı keyfiyyet ettiler,

bu nâzil oldu ﴿قُل﴾ cevaben de ki ﴿اصْلَحْ لَهُمْ﴾ yetimler için bir islâh ﴿خَيْرٌ﴾

onları ihmal edib bırakıvermekten daha hayırlıdır. Binaenaleyh islâh tarikile hallerine, mallarına el sürmek

onların menfaatlerini, istikballerini gözeterek işlerine bakıp kendilerini ta'lim-ü terbiye ve mallarını tenmiye

etmek her halde ictinabdan daha iyidir. ﴿وَإِنْ تَخَالَطُوهُمْ﴾ ve eğer siz onlardan kaçınmaz

da ihtilat eder, yanlarınıza alır, muaşeret veya müşareket veya musaheretle içinize alır, işlerine bakarsanız

﴿فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ﴾ onlar sizin dinde kardeşlerinizdir, din kardeşliği ise kan

kardeşliğinden aşağı değil daha kuvvetlidir. İnsan olan kardeşini atamıyacağı gibi müslüman olan da din

kardeşini atamaz, hukukî uhuvvete riayet eder. «

﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ﴾ medlülünce uhuvvetin

muktezası ise islâh ve nefine çalışmaktır. Aksi halde onlar size kardeş değil, bir yabancı veya bir düşman

olarak yetişebilirler. Bu ise hayatı içtimaiyenizde büyük rahneler açar. Bunun için musaheret suretile

muhaleta

Sh:»769

edecek olursanız ihvani dininizle olsun ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمَصْلِحِ﴾

Allah da mûfsid ve müslihi bilir ve bunları birbirinden temyiz eder ve ona göre ecirlerini ve cezalarını verir.

Bunu bilmeli ve islâh namı altında ifsada kalkışmamalıdır. ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَاعْنَتَكُمْ﴾

Allah dilese idi sizi zorluklara koşar, ağır tekâlif ile zahmetlere giriftar ederdi, âciz bırakır, yetimlere hiç

müdahale ettirmezdi kendi derdinize düşer, onlara ne islâh ne ifsad hiç bir şey yapmağa muktedir

olamazdınız, bunun için Allahın verdiği kuvvet ve kudrete şükranne olmak üzere yetimlere ve kasırlara ifsad

ile değil islâh ile muamele ediniz, canım fûlan kimse yetimin hakkını yedi de ne oldu demeyiniz

﴿إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ her halde Allah aziz-ü hakîmdir. Emri behemehal yerini bulur, imhal

ederse o da hikmetindedir ve o hikmeti siz bilmezsiniz.- Bu babda nice ehadîsi şerife de vardır. Ezcümle «

﴿يَهْتَزُّ الْعَرْشُ مِنْ بُكَاءِ الْيَتِيمِ﴾ = yetimin ağlamasından Arş titrer.» Kezalik «

﴿أَنَا وَكَافِلُ الْيَتِيمِ كَهَاتَيْنِ فِي الْجَنَّةِ﴾ = ben ve yetimi tekeffül eden Cennette

şu iki parmak gibiyiz.» buyurulmuştur.

İhvanı dininizden olan eytam ile muhalata cümlesinden biri de nikâh ve musaheret ihtilâtdır. Bu

münasebetle alelîtlak nikâh hakkındaki hükmi ilâhîyi dinleyiniz:

﴿٢٢١﴾ وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّىٰ يَوْمِنَا وَلَا أُمَّةٍ مُّؤْمِنَةٍ خَيْرٌ
مِّنْ مُّشْرِكَةٍ وَلَا تُعْجِبَتْكُمْ وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّىٰ يَوْمِنَا
وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكٍ وَلَا تُعْجِبْكُمْ أُولَئِكَ يَدْعُونَ إِلَى
النَّارِ وَاللَّهُ يَدْعُوا إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ وَيُبَيِّنُ آيَاتِهِ
لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٢١﴾

Sh:»770

Meali Şerifi

Maamafih müşrikleri iman etmedikçe nikâh etmeyin, bir müşrike sizi imrendirse bile iman etmiş bir cariye

her halde ondan daha hayırlıdır, müşrik erkeklere de nikâh ettirmeyin bir müşrik size hoş görünse bile,
mü'min bir kul elbette daha hayırlıdır, onlar sizi ateşe da'vet ederler, Allah ise iznile Cennete ve mağfirete
davet ediyor da âyetlerini insanlara beyan buyuruyor gerekki hatırdâ tutarlar 221

NİKÂH, esasî lûgatte zammetmek ma'nasından me'huz olarak urfî lûgatte sıfahın ya'ni zinanın zıddı olan
ve vat'i meşru' kılan akd ma'nalarında istimal edilir. Şer'an «milki müt'a üzerine cereyan eden bir akd» diye
ta'rif olunur ki burada da murad budur.

MÜŞRİK, lisanı Kur'anda iki ma'naya itlak olunur ki biri zahirî diğeri hakikîdir. Zahirî müşrik, açıktan açığa
Allaha şerik koşan, teaddüdi ilâha kail olanlardır. Bu ma'naca Ehli kitaba müşrik denmez. Hakikî müşrik de
hakikaten tevhide ve dini islâma kâfir olanlar, ya'ni mü'min olmıyan gayri müslimlerdir. Bu ma'naca Ehli
kitab olan Yehud ve Nasara dahi müşriktirler. Zira bunlar zahiren tevhid iddialarına rağmen hakikatte
Allaha veled isnad ederler, Nasâra teslise kaildirler ve «Mesih, İbnullâhdır» derler, Yehud da «Uzeyr,
ibnillah» demişlerdir. Böyle demekle beraber tevhid de iddia ederler. Binaenaleyh her ikisi de zahir de
müşrik değilseler de hakikatte müşriktirler. Bunun için alelittak müşrik denildiği ve bilhassa iman mukabili
zikredildiği zaman itlak üzerine cereyan eder, ve umumiyetle kâfirlere şamil olur. «

« مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ » gibi mutlak

küfrile bitteka-

Sh:»771

bül zikredildiği zaman da müşrik kâfirden ehass olarak Ehli kitabdan maadasına muhtas olur. Bu âyette de

müsrîkât ve müşrikîn mü'min mukabili olarak mutlak ve muhallâbillam olarak istigrakı eşmel lâfzı âmm ile

zikredilmiş bulunduğundan zahîrî ve hakikî bütün müşriklere ya'ni umum kâfirlere şamildir. Şöyle ki:

Ey ehli iman 221. ﴿وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ﴾ gerek zahîrî ve gerek hakikî müşrik

olan ya'ni mü'min olmıyan kadınlardan hiç birini nikâhınıza almayınız, tezevvüc etmeyiniz

﴿حَتَّىٰ يُؤْمِنَ﴾ ta ki iman etsinler, o zaman tezevvüc edebilirsiniz ﴿وَلَا مَآءٌ مُّؤْمِنَةٌ﴾ ve

şunu muhakkak biliniz ki mü'mine bir cariye ﴿خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكَةٍ﴾ müşrike bir kadından

hayırlıdır. ﴿وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ﴾ velevse o müşrike sizi meftun ve hayran etsin, hüsn-ü cemali,

hal-ü etvarı, terbiye ve nezaketi son derece hoşunuza gitsin. Ehli imanolan bir kadın evli bir cariye bile olsa

mü'min olmak itibarile nikâh ve izdivaca, aile teşkiline elzem olan iffet-ü istikamet ve sadakat noktai

nazarından hür ve pek güzel görünen imansız bir kâfirenden çok yüksektir. Binaenaleyh imansız kadınları

tezevüc edib de aile teşkiline kalkışmayınız. Burada müşrikenin mü'mine mukabilinde zikredilmesi,

müşrikâttan murad gayrı mü'min alelumum kâfireler olduğunu ayrıca gösteren bir nassdır.

﴿وَلَا تُنْكَحُوا الْمُشْرِكِينَ﴾ gerek zahiri ve gerek hakiki müşrik olan ve gerek ehli

kitab olsun gerek olmasın gayrı mü'min bulunan kâfir erkeklerin hiç birine de inkâh etmeyiniz. Onlara

sizden hiç bir kız, kadın tezevüc eylemeyiniz ﴿حَتَّىٰ يُؤْمِنُوا﴾ tâ ki o imansızlar iman

etsinler,

Sh:»772

o zaman verebilirsiniz. ﴿وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ﴾ ve hiç şüphesiz ki mü'min bir köle

﴿خَيْرٌ مِنْ مُّشْرِكٍ﴾ her hangi bir müşrikten, imansız bir kâfirden hayırlıdır.

﴿وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ﴾ velevse o kâfir sizi meftun ve hayran etsin, hürriyeti, cemali veya serveti

veya cah ve ikbali Dünyevîsi veya sair ahvali ve muamelesi ile pek ziyade gözünüze girmiş bulunsun.

Böyle bile olsa gayrı mü'min olan kimseye hiç bir mü'mine ve müslimeyi nikâhlamayınız ﴿أُولَٰئِكَ﴾

o imansızlar erkek olsun dişi olsun ﴿يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ﴾ çıraları insan ve taş olan o belâli

ateşe da'vet ederler, halen veya kalen ona çağırırlar

﴿وَاللَّهُ يَدْعُوا إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ﴾ Allah ise izn-ü emrile

Cennet-ü mağfirete da'vet ediyor. ﴿وَيَبِّينُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ﴾ ve âyatını, delâili ahkâmını, gafil

insanlara beyan eyleyor ki ﴿لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾ onları tezekkür edib akıllarını başlarına

alsınlar. Ve mü'min olmıyanların behemehal müşrik olduklarını ve bunlarla nikâh ve inkâhın ve zina ve

şirke müncer olacağını anlasınlar, bu nokta tefekküre muhtac değil, tezekkür kâfidir. Binaenaleyh ey ehli

iman Allahın emrini, da'vetini bırakıb da o kâfirleri veya kâfireleri tezevvüc veya tezvic ile kendinizi ateşe

atmayınız.

Bidayeti islâmda müslümanlar gerek Ehli kitab ve gerek kitabsız ale'itlak gayrı müslimlerle kız alır

verirlerdi. Bu esnada Abdullah ibni Revaha radiyallahüanh müslime bir cariyesini azad etmiş ve tezevvüc

eylemiş idi. Haseblerine rağbeten kâfirelerle münakehayı arzu eden nas buna bir cariyeyi tezevvüc etti

diye ta'n etmişlerdi. Bir de Beni Haşimin halifi olan Ebumersedi Ganevî Ken-

Sh:»773

naz ibnilhusayn veya Mersed ibni Ebi Mersed Kureyşten anak namında müşrike ve fakat cemalden

nasıbedar olan bir kadını tezevvüc etmek için resulullahdan istizan etmiş «inneha tücibünî ya Resulallah»

demiş idi. Kezalik Huzeyfet ibnilyeman velîdei sevda hasna nam cariyesini r'tak ve tezevvüc etmiş idi, bu

hadiselerden biri veya mecmuu sebebiyle bu âyet nazil oldu, küffar ile münakehat, yani gerek almak ve

gerek vermek ikisi de sureti kat'iyede men-ü tahrim edildi. Bunda hurmetin şiddetine tenbih için ale'lumum

gayrı mü'minlere müşrik ıtlak olunmuş «

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ
وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ» medlulünce tebliğatı Muhammediye vechile mü'mini müvahhid

olmayanların hepsinde zahiren olmasa bile hakikaten bir müşriklik bulunduğu ve bunlarla nikâhın ateşe

atılmak demek olduğu da bilhassa ihtar olunmuştur ki hurmetin şiddetine tenbihtir. Ancak surei «Maide» de

«وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ» âyeti beyaniyle

bu âyetin birinci fıkrasından Ehli kitab kadınları istisna olunarak Ehli kitabdan kız almağa maalkerahe

ruhsat verilmiş ve fakat ikinci fıkra muhkem olarak kalmış ve kız vermek hiç bir suretle tecviz edilmemiştir «

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ» kanunı ilahîsi mucebince zevceler zevclerinin

tabi'iyetinde bulunurlar, binaenaleyh bir mü'mineyi kâfire tezvîc etmek onu onun tabi'iyetine tevdi etmek ve

davetine mahkûm kılmak olacağından o mü'mineyi sureti kat'iyede ateşe atmaktır. Lâkin bu kanunı ilahîyi

bilen ve kendini ona göre idare edebilecek olan erkekler hakkında bu tabiiyet ve davete mahkûmiyet zarurî

ve kat'î değildir, bu şerait altında müslüman erkekler için ihtiyac halinde bir ruhsata imkân vardır. Bunun

için bu âyet ile irşad ve tezkirden sonra «

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ» ile lüzumunda yalnız Ehli kitabdan

kız almağa ruhsat verilmiş ve zaruretler mıkdarınca takdir olunacağından ma'adası yine hurmette

birakılmıştır. Şunu da tezekkür edelim ki

Sh:»774

«

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ

ibaha ile âmel olunacağını ve fakat « لَكُمْ مَا » buyurulduğundan dolayı bu ibaha da insanlar,

insanların canı ve ırzı dahil olmadığını ve bil'akis emvaldeki ibahai asliye insanların canını, ırzını, hukukunu

menafını muhafaza için bulunduğunu ve hasılı can ve ırzda aslanan ibaha değil hurmet olduğunu görmüş

idik, can ve ırzda hurmet aslanca da bir ibaha ve cevaz delili bulunmadıkça can gibi ırz da dahi tasarruf,

haram olacağından cevazı nikâh behemehal bir delile mütevakkıftır. Delili ibaha bulunmıyan mevaki'de

nikâh, haramdır. Yani o nikâh, nikâh değil zinadır. Bu nokta iyi tezekkür olunca anlaşılır ki bu âyetteki

müşrikât ve müşrikîn mü'minat ve mü'minîn mukabili olmasa idi de müşriki zahir manasına olabilse idi o

zaman da müslüman kadınlarının diğer kâfirlere nikâhı hurmeti asliye ile haram olacaktı. Zira «

وَالْمُحْصَنَاتُ» ile müslüman erkeklerin Ehli kitab kadınlarıyla tezevvüclerine mesağ gösterilmiş

olduğu halde müslüman kadınların Ehli kitab erkekleriyle tezevvücü caiz olacağına dair ne âyet, ne hadîs

hiç bir delili ibaha varid olmamıştır. Hulâsa yakında geleceği üzere müslümanların kadınları islâm

tohumları için bir harsi muhteremdir. Ve ehli islâm alelumum harslerinden mezrealarından hiç birini ağyara

çiğnetmemek, vat' ettirmemekle mükelleftir, harsi mal olan vatan toprağını ecanibe çiğnetmek büyük bir

felâket olduğu gibi can ve din harsi olan nisvanı islâmiyeyi ağyara çiğnetmek de felâketlerin felâketidir.

Bunlar nikâh değil, onların da'vetine uyub canları ateşe atmaktır. «

أُولَئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَاللَّهُ يَدْعُوا إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ
بِأَذْنِهِ وَيَبِينُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

Şimdi nikâh dolayisile:

﴿٢٢٢﴾ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذَىٰ فَاعْتَزِلُوا
النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهَرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ
فَاتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ
الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٢٢٣﴾ نَسَاؤُكُمْ حَرْتُ لَكُمْ فَآتُوا حَرْثَكُمْ أَنِّي
سَخِطْتُ وَقَدِمُوا لِأَنفُسِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ
وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٢٤﴾

Meali Şerifi

Sana hayızdan da soruyorlar, deki o bir ezadır, onun için hayız zamanı kadınlardan çekilin ve

temizlenene kadar onlara yanaşmayın, iyi temizlendiler mi o vakit Allahın emrettiği yerden onlara varın, her

halde Allah çok tevbe edenleri de sever, çok temizlenenleri de sever 222 kadınlarınız sizin için bir harsdir,

o halde harsinize nasıl isterseniz varın ve kendileriniz için ileriye hazırlık yapın ve Allahdan korkun ve her

halde onun huzuruna varacağınızı bilin, müjdele mü'minlere 223

MEHIYZ: Masdarı mimî veya ismi mekân veya ismi zaman olabildiğine göre hayız, mahalli hayız, veya

zemanı hayız demek olur. Hayız, esasî lûgatte seyelân manasından me'huz olarak kadınların âdeti olan kan akıntısının ismidir ki rahimden vakit vakit gelen kirlî bir ifrazı tabîî olub eşhasa veya ahvale göre müddeti tefavüt eder. Maamafih akallî üç, ekseri on gündür. İmamı Şafî, akallî bir, ekseri on beş gün olduğuna ve İmam Malik akal ve ekserinin de ta'yini mümkün olmadığına kail olmuşlardır. İki hayız beynindeki temizlik müddetine tuhur denilir.

Sh:»776

Hayzın ahkâmı şer'iyesi, namaz ve oruca mani olması, mescide girmekten, Kur'an okumaktan ve Mushafa dokunmaktan ictinab edilmesi, kadının bununla bülûğa ermesi ve bu halde cimain haram olmasıdır ki burada mansus olan da budur şöyle ki:

222. ﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ﴾ sana hayızdan da sual ediyorlar. - Burada ve mekablinda vavı atf ile « وَيَسْأَلُونَكَ » buyurulmasına mebni bu suallerin hamr-ü meysirle beraber sorulmuş olması muhtemeldir. Veya bu atf, bu suallerin müslümanlar tarafından sorulmuş olduğuna işarettir. Cahiliye Arabları hayızlı kadınlarla beraber durmazlar, beraber yemek yemezlerdi ki Yehudîlerin

ve Mecusilerin âdetleri de böyle idi. Nasara ise hayza ehemmiyet vermez, mücameat bile ederlerdi.

Nihayet eshabdan bir kaç zat ile beraber Ebüddehdah Rıdvanullahi aleyhim ecmein Pegyambere sual

ettiler, o ifrat ve tefrit beyinde bir i'tidal olmak üzere şu cevap nâzil oldu:

﴿هُوَ أَذَى﴾ de ki ﴿قُلْ﴾ o bir kirlilik, bir pisliktir.» Ya'ni yaklaşına istikrah ile eziyet

verecek murdar bir şeydir. Rayıhası fena, rengi bozuk, muhteveyatı mülevves bir ifrazı süflîdir.

﴿فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي المَحِيضِ﴾ binaenaleyh kadınlardan hayız zamanına

veya hayız mahalline mahsus olarak çekilin ﴿وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهَرْنَ﴾

temizleninceye, hali tuhra girinceye kadar o kadınlara kırban etmeyin, ya'ni mücameatta bulunmayın veya

dizlik altına yanaşmayın ﴿فَإِذَا تَطَهَّرْنَ﴾ tuhur akıbında tetahhur ettikleri, ya'ni gusledib iyice

temizlendikleri vakit ﴿فَاتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللّهُ﴾ onlara Allahın emrettiği

mevzi'dan gidin ﴿إِنَّ اللّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ﴾

Sh:»777

şüphe yok ki Allah hasbelbeşeriye vakı' olacak kusurlardan dolayı çok çok tevbe edenleri sever

﴿وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ﴾ ve tertemiz olmağa çalışanları fuhşiyattan ve pislikten sıyrılıp pam

pâk olanları sever. Binaenaleyh siz de Allahın sevdiği gibi olun ve Allahın sevdiklerini sevin.- Rivayet

olduğuna göre Yehudîler bir kimse zevcesinin önüne arkasından mücamaat ederse doğacak çocuğu

şası olur derler ve bunu Tevrata isnad ederlermiş, Resulullah'a bu nakledilmiş « كَذَبَتِ الْيَهُودُ »

buyurmuş ve şu âyet nazil olmuş: ey erkekler 223. ﴿نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ﴾ kadınlarınız

sizin harsinizdir.- HARS; esasen ziraat gibi ekin ekmek demek olub ekin yeri, mezrea manasına isim de

olur ki burada bu manayadır. Bu ta'bir ile kadının kadınlık uzvu bir yere, erkeğin nutfesi tohuma, doğacak

çocuk da bitecek hasıllata teşbih edilerek bir istiare yapılmış ve bununla Allahın emrettiği mevzı-ı hars, izah

buyurulmuştur ki mana şu olur: kadınlar sizin ekinliğinizdir, siz onlara insan ve müslümanlar tohumları ekib

hasılat olarak zürriyyet yetiştireceksiniz. ﴿فَاتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ﴾ binaenaleyh

harsinize -hars manası unutulmamak ve mevzı-ı harstan olmak şartile- dilediğiniz taraftan, her hangi bir

vaz'iyette isterseniz gidiniz. ﴿وَقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ﴾ ve ma'amafih kendiniz için ilerisini

gözetib ona göre ihtiyatlı bulununuz, sade kazai şehvetle meşgul olmayıb istikbaliniz için a'mali saliha ile

hazırlık görünüz ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ ve Allaha isyandan sakınınız da eğri yola gitmeyiniz

﴿وَأَعْلَمُوا﴾ ve biliniz ki ﴿أَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ﴾ siz muhakkak Allaha mülâki olacak

huzuruna çıkacaksınız. Binaenaleyh o zaman yüzünüzü güldürecek şeyler kazanın da rûsvay olacağınız

şeylerden kaçınınız.

Ya Muhammed! Bu ahkâm-ü irşadati tebliğ et ﴿وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ ve bunları hüsni kabul ile

tatbık edecek olan mü'minleri de müjdele:

﴿٢٢٤﴾ وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِإِيمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا
وَتُصَلِّحُوا بَيْنَ النَّاسِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٥﴾ لَا يُوَاحِدُكُمْ
اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي إِيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُوَاحِدُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ
وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٢٦﴾ لِلَّذِينَ يُؤَلُّونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصٌ
أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ فَأَنْ فَآؤُا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٢٧﴾ وَإِنْ
عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٨﴾ وَالْمُطَلَّقَاتُ
يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ
اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنَنَّ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَبِعَوْلَتِهِنَّ
أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي
عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٩﴾

﴿٢٢٩﴾ الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ فَاَمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِيحُ بِاِحْسَانٍ
وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَاْخُذُوْا مِمَّا اَتَيْتُمُوْهُنَّ شَيْئًا اِلَّا اَنْ يَخَافَا
اَلَّا يُقِيْمَا حُدُوْدَ اللّٰهِ فَاَنْ خِفْتُمْ اَلَّا يُقِيْمَا حُدُوْدَ اللّٰهِ فَلَا
جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهٖ تِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ فَلَا تَعْتَدُوْهَا
وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُوْدَ اللّٰهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُوْنَ ﴿٢٣٠﴾ فَاِنْ
طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهٗ مِنْ بَعْدِ حَتّٰى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهٗ فَاِنْ طَلَّقَهَا
فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا اَنْ يَتَرَاجَعَا اِنْ ظَنَّا اَنْ يُقِيْمَا حُدُوْدَ اللّٰهِ
وَتِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ يَبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُوْنَ ﴿﴾

ve lâkin kalblerinizin irtikâb ettiği yeminlerle mü'ahaze eder ve Allah gafurdur, halîmdir 225 Kadınlarından perhiz yemini (îlâ) edenler için dört ay beklemek vardır, şayed rücu' ederlerse şüphesiz Allah gafur, rahîmdir 226 Yok eğer talâka azmetmişlerse şüphesiz Allah söylediklerini işidir, kurduklarını bilir 227 Ve tatlık edilen kadınlar kendi kendilerine üç âdet beklerler ve Allahın rahimlerinde yarattığını ketmetmeleri kendilerine halâl olmaz, Allaha ve Ahiret gününe imanları varsa ketmetmezler, kocaları da barışmak istedikleri takdirde o müddet zarfında onları geri almağa ehaktırlar, onların lehlerinde de aleyhlerindeki meşru' hakka mümasil bir hak vardır, yalnız erkekler için onlar üzerinde bir derece var, ve Allahın izzeti

Sh:»780

var hikmeti var 228 O talâk iki def'adır, ondan sonrası ya eyilikle tutmak ya güzellelikle salmaktır, onlara verdiklerinizden bir şey almanız da sizlere halâl olmaz, meğer ki erkekle kadın Allahın çizdiği hudutta duramayacaklarından korksunlar, eğer siz de bunların hududı ilâhiyeyi dürüst tutamayacaklarından korkarsanız kadının ayrılmak için hakkından vaz geçmesinde artık ikisine de günah yoktur, bunlar işte Allahın tayin ettiği hududdur, sakın bunları aşmayın, her kim Allahın hududunu aşarsa işte onlar hep

zalimlerdir 229 Derken kadını bir daha boşarsa bundan sonra artık ona halâl olmaz ta başka bir kocaya varıncaya kadar; bu da onu boşarsa Allahın hududunu sağlam tutacaklarına ümid var oldukları takdirde evvelkilerin birbirlerine dönmeleri kendilerine günah değildir Bunlar işte Allahın tayin ettiği hudud, ilim ehli olanlar için bunları beyan buyuruyor 230

URZA: Gergi ve mania yahud açıktan hedef gibi bir şey'e maruz olup duran demektir.

YEMİN: Esasen kuvvet ve sağlamlık demektir. Bu münasebetle sağ ele «yemin» denildiği gibi «bir kelâmı, ismullahı sureti mahsusada zikrederek takviye etmeğe» de şer'an yemin denilir ki söylediği sözü Allah huzurunda Allahı işhad ederek onun azameti namına söylediğini göstermek suretile bir taahhüd ifade eder. Bunun için yalan yere yemin etmek akibeti pek vahim bir günahdır.

ÎLÂ'; dahi esasen yemin etmek manasındır. Şer'an zevcesine mücamaat etmemek üzere yemin etmektir.

TALÂK; tatlık manasına bir isimdir: Selâm teslim gibi. TATLİK lûgaten ıtlak gibi bir şey'in bağını çözüb

salıvermektir veya saldırıvermektir. Şer'an kaydı nikâhın ref'idir ki lisanımızda boşamak denilir.

MA'RUF; ma'rifetten esasen tanınmış manasına sıfat olub bundan (akıl veya şeri' ile hüsnü tanınan her

fi'le ism) olmuş bir kelimeyi camiadır ki mukabili münkerdir.

Sh:»781

Adl-ü i'tidal, hakkaniyet, ihsan, cûd, tatlı dil, hüsnü muamele ve saire gibi müstahsen olan ma'aniye ve âdeti

müstahseneye hep ma'ruf itlak edilir.

Ey mü'minler 224. ﴿وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِإِيمَانِكُمْ﴾ bir de Allahı

yeminlerinize ma'ruz kılıb durmayınız. أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ ط

ki sözünüzde durasınız. Mütteki olasınız, halkın beynini islâh edesiniz. -Ya'ni Allaha çok yemin etmezseniz,

barr, mütteki, muslih olabilirsiniz veya birr-ü takva ve dargınlıkları barıştırmak için de olsa Allaha çok yemin

etmeyiniz, yahud yeminleriniz bahanesile iyilik etmenize, fenaklıktan korunmanıza, dargınlıkları

barıştırmınıza Allahı örtada bir engel bir sed gibi tutmayın. Ya'ni bu gibi umuri haseneyi yapmıyacağınıza

yemin edib de Allahı bunlara mani' tutmaya kalkışmayın. Evvelâ böyle yeminler etmeyin, saniyen böyle terki hayra mûtaallik yeminlerinizde durmak Allah rızasına muvafıktır sanmayın.- Netekim bir hadisi şerifte de varid olmuştur ki «bir kimse bir şey'e yemin eder de sonra gayrısını daha hayırlı görürse o hayırlı şey'i yapsın ve yeminine keffaret versin». Rivayet olunduğuna göre Abdullah ibni Revaha bir kırgınlık hasebiyle eniştesi Bişribni Nu'manın yanına gitmiyeceğine ve konuşmıyacağına ve kız kardeşiyle aralarını islâha çalışmıyacağına yemin etmiş ve bunun üzerine «Allaha yemin ettim artık yeminimi bozmam caiz olmaz» demiş idi. Bu âyet bunun veya Hazreti Ebi Bekrin bir yemini hakkında nâzil olmuştur. Hazreti Aişe demiştir ki bu âyet, Allaha yemini tekrar etmek aleyhinde nâzil olmuştur. Binaenaleyh doğru yeminden nehyedilmiş

olunca artık eğrisi nasıl olacağı tasavvur edilsin. ﴿وَاللَّهُ سَمِيعٌ﴾ Allah semi'dir yapılan

yeminleri işidir ﴿عَلِيمٌ﴾ alîmdir. Niyetlerinizi bilir.

Sh:»782

O halde her yemine mu'aheze eder mi? 225.

﴿لَا يُوَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ﴾ yeminleriniz içindeki lâğiv kısmıyla

Allah sizi muahaze etmez.- LÂĞİV; derecei itibardan sakıt olan kelâm demektir, yemini lâğiv da bir akd-ü

kasıd bulunmıyan yemindir. Bu da bir şey'e kanaatına göre yemin etmek ve sonra hılâfına olduğu anlaşılmasıdır ki bunda kizib kasdı yoktur. Fakat imamı Şafiî yemini lâğvi lisanda «hayır vallahi, evet vallahi» gibi mücerred te'kid için söylenip half manası hatıra gelmiyen elfazı yemine hamletmiş ve bunda keffaret lâzım gelmiyeceğine kail olmuştur. Lâkin bu âyetteki mu'ahazeden murad, muahazei Uhreviye olup mü'ahazei Dünyeviye olan keffaret demek olmadığı zahirdir, o cihhet surei «en'am» da gelecektir. Demek olur ki Allah kezzib kasdı bulunmıyarak ve doğru zannedilerek yapılab da hılafı hakikat zuhur eden boşuna yeminlerle mu'ahaze etmez. ﴿وَلَكِنْ يُوَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ﴾ ve

lâkin kalblerinizin kesbiyle, yalan kasdiyle, bile bile yalan olarak yapılan yeminlerle mu'ahaze eder.» Buna «yemini gamus» denilir ki keffareti yoktur, bunun günahından keffaret ile dahi kurtulunmaz

﴿وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ﴾ halbuki Allahın mağfireti çok, hılmı çoktur ve lâğiv yeminlerle

haddizatında günah olmadıkları için değil gufran-ü himinin çokluğundan dolayı mu'ahaze etmez. Fakat Allah böyle gafurü halîm olduğu halde kalblerin kesbile kasden yapılan yalan yere yeminlerle muahaze eder. Eksamı yeminden bir de «yemini mün'akide» vardır ki bununla istikbalde bir şey yapmağa veya yapmamağa azmedilir ve bu suretle talikî bir akid yapılır «filan şeyi yaparsam şöyle olsun, şunu vallahi yapacağım yahud vallahi yapmıyacağım» tarzında yapılan yeminler yemini mün'akidedirler. Bu kabilden olmak üzere:

226. ﴿لِّلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِن نِّسَائِهِمْ﴾ kadınlarından kaçınarak îla yapanlar, yani zevcesini vetetmemek üzere yemin edenler için ﴿تَرْبُصُ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ﴾ dört ay mühlet vardır. ﴿فَإِنْ فَآؤُاْ﴾ Binaenaleyh bu müddette « فِى » yaparlar, yani yemini bozup filen dönerlerse ﴿فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ şüphesiz Allah gafûr, rahîmdir. İleride beyan olunacak keffaret ile onları mağfiret eder. 227. ﴿وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ﴾ ve eğer « فِى » yapmazlar da îla ile talâka azmederlerse ﴿فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ her halde Allah semi, alîmdir. -azmedilen talâki işidir, ve niyyetlerinin ne olduğunu bilir.

Îla ile « فِى » yapmayı talâka azmetmek mes'elesinde selef üç vechile ihtilâf etmişlerdir: İbni Abbas demişdirki azimeti talâk dört ayın inkızasıdır, İbni Mes'ud ve Zeyd ibni Sabit ve Osman İbni Affan Hazaratının kavilleri de budur. Bunlar bir talâki bain vakı olur demişlerdir. Hazreti Ali ve İbni Ömer ve Ebüdderdadan iki rivayet vardır ki biri evvelkiler gibidir. Biri de müddet geçtikten sonra ya rücu' etmek veya tatlık eylemek üzere zevc tevkîf olunur ki Hazreti Aişenin kavli de budur. Üçüncü kavi Said ibni Müseyyeb,

Salim ibni Abdullah, Ebu Bekir ibni Abdurrahman, Zührî, Ata, Tavus kavlidir ki dört ay geçince bir talâkı ric'î vaki' olur. Hanefiye evvelkine, şafiî ve malikî de ikinciye kail olmuşlardır talâk lâfzı sarîh olub maba'dinde görüleceği üzere ric'î ifade ederse de azimeti talâk tabiri kinaye gibi beynunette zahirdir. Sonra azim umuru kalbiyeden olduğu için ayrıca talâffuzu müstelzim değildir. İlâ' yemini buna kâfidir. Bir de bu âyette ilâ' için rücu' veya talâk arasında başka bir şık yoktur. Binaenaleyh bu yemini bozma-

Sh:»784

mak onunla talâka azimdir. Bu azmile ilâ talâka niyyet edilen elfazı kineviye kabilinden olmuş olur ki bunlarla da bir talâkı bâyin vaki' olur. İlâda artık zevc başkaca bir de tatlık yapsın diye intizar edilerek şıkkı salis ihdas olunamaz.

Şimdi yemin talâka müntehi olunca mutallâkalara gelelim:

228. ﴿وَالْمُطَلَّاتُ﴾ alelumum mutallâkalar

﴿يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ﴾ nefislerini üç kuru' tutub beklerler.» Aişe, zatı hamil,

gayrı medhulün biha, sağıre ve cariye diğer nusus ile bu umumdan muhassastırlar. Kuru' ve akra' « قرء »

in cem'idir ki azdaddan olarak hayız ve tuhur manaları beyninde lâfzı müşterekdir. Binaenaleyh mücmeldir.

Ta'yini manası taleb ve taharri ile beyana mütevakkıftır. İmam Malik ve Şafîî bunu tuhur ile tefsir etmişler de

Ebu Davud ve Tirmizide tahrir olunduğı üzere Hazreti Aişeden rivayet olunan «

طَلَّاقُ الْأَمَةِ طَلَّقَتَانِ وَعِدَّتُهَا حَيْضَتَانِ = cariyenin talâkı iki talâk ve iddeti iki

hayızdır» hadîsi Nebevîsi ve buna mutabık olarak İbni Ömerden İmamı Şafîî Hazretlerinin dahi rivayet

eylediğı diğer hadîsi Nebevî delâletile iddete «kar» in hayız demek olduğı beyan olunmuş ve kemmiyette

fark varsa da bu noktai nazardan cariye ile hurrenin iddetinde fark bulunmadığı müttefekunaleyh ve siyaki

âyetten anlaşıldığı üzere beklemekten maksad beraeti rahmin tebeyyün eylemesi olub bu beraetin hayız ile

anlaşılacağı da zahir bulunmuş olmasına ve kütübi Fikhiyede mübeyyen olan daha bazı müeyyidata

binaen eimmei Hanefiye bunu hayız ile tefsir etmiştir ki hulefai Raşidîn, Abadile, Übeyyibni Kâb, Muaz ibni

cebel, Ebüdderdâ, ubadet, ibnıssamit, Zeyd ibni Sabit, Ebu Musel'eşari ve Ma'bedicühenî radiyallahü

anhüm Hazaratının kavilleri de budur. Binaenaleyh hur ve baliga olan mutallâkalar tam üç âdet görünceye

kadar nefislerini zabtedib beklিয়েceklerdir.

﴿وَلَا يَحِلُّ لهنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ﴾ ve

onlara Allah tealânın rahimlerinde halk ettiği hayız ve hamil her ne ise onu ketmetmeleri caiz olmaz ve

saklamakla intifaa kalkışmaları halâl olmaz

﴿إِنْ كُنَّ يُؤْمِنَنَّ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ eğer onlar Allaha ve yevmi Ahirete iman

ediyor iseler bunları saklamazlar: olduğu gibi söylerler, bu babda söz kendilerininindir.

﴿وَبَعُولَتِهِنَّ﴾

BÜULE «ba'l»in cem'idir. Ba'l bir zamanlar perestiş edilen bir putun ismi olduğu gibi yükseklik

mazmunile Seyyid ve Malik Ya'ni Efendi ve zevc ve zevce manalarına da gelir. Erkeklerle muzaf olursa

Hanımları, kadınlara muzaf olunca da Efendileri, zevci kaimleri demek olur ki burada böyledir. O halde

meali: Ve o mutallakaların Efendileri ya'ni onları boşayan ve fakat talâkı ric'î ile boşayıb henüz Efendiliğini

muhafaza eden kocaları ﴿أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ﴾ onları bu müddet zarfında ric'at ile

yine nikâhlarına irca etmeğe herkesten ehaktırlar. -Hattâ iddet zarfında erkek kavlen veya fi'len ric'at etmek

ister de kadın razı olmazsa söz erkeğindir. ﴿إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا﴾ eğer o Efendiler aile

beyninde bir islâh isterler, izar ve beynunet fikrinde bulunmazlarsa bunu yapabilirler, bu da hukukî noktai

nazardan verdikleri talâkı bâyin olarak vermeyib ric'î olarak vermelerile anlaşılır, buna rağmen bâtında

maksadları geçinmek olmayıp kadının iddetini uzatarak ızzar etmek gibi bir sui niyyet ile alâkadar olursa sırf

«وَلَكِنْ يُوَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ» medlûlünce

muahazei ilâhiyeye müstahik olurlar ﴿وَلَهُنَّ﴾ ve kadınlar için erkekler üzerinde

﴿مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ﴾ erkekler için kadınlar üzerinde bulunan hukuka mümasil

﴿بِالْمَعْرُوفِ﴾ maruf

Sh:»786

veçhile, yani tanınması ve muhafaza edilmesi vacib hukuk, mevcuddur, ki bunlar müteaddid âyetlerde

beyan olunmuştur. Ezcümle: «

﴿عَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴾ . ﴿أَمْسَاكُ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحُ
بِإِحْسَانٍ﴾ . ﴿وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ
بِالْمَعْرُوفِ﴾ . ﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ
بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ﴾ . ﴿وَأَتُوا النِّسَاءَ
صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً﴾ . ﴿وَإِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ
وَأْتَيْتُمْ أَحَدِيهِنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا﴾ . ﴿وَلَنْ

تَسْتَطِيعُونَ أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ
الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ ﴿۲۲۹﴾ İmdi bu hükmün umumu içinde şu da anlaşılıyor ki hîni

nikâhta mehir tesmiye edilmemiş ise mehri misil de lâzım gelir.

﴿۲۲۹﴾ Maamafih ﴿لِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ﴾ erkekler için kadınlar üzerinde fazla bir

derece vardır. Maksadı izdivacda erkekler kadınlara müşarik olmakla beraber üzerlerinde bulunurlar, onları

ve ellerindekini gözetir, muhafaza ederler, idare ve infak eylerler, me'uneti aileyi erkekler çekerler,

erkeklerin bu gibi cihetlerle der'uhde edecekleri fazla ve cibeye mukabil meziyyet ve dereceleri de fazladır.

Ve fakat bunu sui istimal etmemelidir ﴿وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ Allah da azîz, hakîmdir.

Ahkâmına muhalefet edenlerden intikamını alır ve onun ahkâmı hikem-ü masalih ile doludur.

229. ﴿الطَّلَاقُ﴾ Şer'an kaydı nikâhın refi demek olan talâk: boşamak ﴿مَرَّتَانِ﴾ iki

kerredir. ﴿فَإِذَا مَسَّكُ بِمَعْرُوفٍ﴾ Talâkı müteakıb hükûm de ya dönüb hüsni muaşeret ve iyi

muamele ile tutmaktır.- Demek ki talâk lafzı sarihi iki kerresinde talâkı ric'î ifade eder

﴿أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ﴾ veya dönmeyip ihsan ile, güzelliikle salıvermektir.

﴿وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا بِمَا آتَيْتُمُوهُنَّ مِنْ شَيْءٍ﴾ Ve mukaddema

nikâh için onlara vermiş olduğunuz mehirlerden talâk mukabilinde bir şey almanız halâl olmaz. Bu halâl olmazsa diğer mal-

Sh:»787

larından hiç olmaz. Erkekler buna tenezzül etmemeli, kadınlır tazyık edib talâk behanesiyle verdiklerini geri almağa veya onlardan istifade etmeğe kalkışmamalıdır, böyle bir şey kat'iyyen haramdır.

﴿الَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ﴾ Meğer ki o karı koca Allahın ta'yin

ettiği hududda duramayacaklarından endişe etmiş, sevişemeyip hukuki zevciyete riayet edemeyecekleri, gayrı meşru bir hale giriftar olacakları zannına düşmüş bulunsunlar.

﴿فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ﴾ o vakit ey hâkimler! bu ikisinin Allahın

ta'yin ettiği hududı şeri'de duramıyacaklarından korkar, bunu ba'zı emarelerden anlarsanız

﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ﴾ o zaman kadının kaydı nikâhtan

kurtulmak için talâka mukabil gerek mehir ve gerek saireden veridiği bedelde ne veren zevce ne de alan zevc, ikisine de cünha yoktur. -Bu suretle hul'olub nikâhtan sıyrılmak caizdir. Ve bu bir talâkı bâin olur ve talâkın da böyle ric'at caiz olmaz bâin nev'i vardır.

Rivayet olunuyor ki Abdullah ibni Übeyy ibni Selûlün kızı Cemile zevci Sabit ibni Kaysi sevmezmiş, Resulullah'a gelmiş de «ya Resulullah ne ben ne Sabit başlarımızı hiç bir şey bir araya getiremeyecek. Vallahi ne dininde ne ahlâkında bir aybını görmüyorum. Lâkin islâmdan sonra küfre düşmeği çirkin görüyorum, ona da bugzumdan tahammül edemiyorum. Bir gün perdenin bir tarafını kaldırıp baktım, karşıdan bir kaç kişi içinde gördüm, ne göreyim içlerinde en siyahı, en kısası, en çirkin yüzlüsü o» demiş, badehu bu âyet nâzil olmakla Sabitten mehrolarak aldığı bağçeyi verib hul'olmuştu.

﴿تِلْكَ﴾ işte bu ahkâm ﴿حُدُودِ اللَّهِ﴾ Allahın ta'yin ettiği hu-

Sh:»788

duddur. ﴿فَلَا تَعْتَدُوهَا﴾ artık bunları tecavüz etmeyiniz

﴿وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ﴾ ve her kim Allahın koyduğu hududu tecavüze kalkışırsa

﴿فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ işte bunlar zalimlerden ibarettirler. Bu tecavüzle kendilerini

gadab ve ıkabı ilâhîye ma'ruz kılmış olacaklarından bu zulmü de evvel emirde kendilerine yapmış olurlar.

-Zamir ile iktifa olunmayıb da Allah ismi celâlinin mükerrer ızharı, celâli ilâhîyi ihtar içindir.

230. ﴿فَإِنْ طَلَّقَهَا﴾ zikrolunan iki talâktan sonra zevc o mutallakayı ba'derric'a veya iddet

içinde bir daha boşarsa ﴿فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ﴾ artık üç talâktan sonra o kadın o erkeğe

hiç bir veçhile halâl olmaz. -Bu sarahate karşı ona halâl demek küfrolur. Bu hurmet

﴿حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ﴾ ta o kadın kendini diğer bir zevce tam manasiyle nikâh

edinceye kadar. Rifaanın zevcesi hakkındaki «

﴿حَتَّى تَذُوقِي مِنْ عُسَيْلَتِهِ وَ يَذُوقَ مِنْ عُسَيْلَتِكَ﴾ hadîsi şerifile beyan

olunduğu üzere balcığazını tatıncaya kadar devam eder.- Öyle aralarında üç talâk vaki olmuş olan erkekle

kadının samimî bir âile teşkil edebilmeleri âdeten ihtimâlsizdir. Aralarında cüz'î bir cazibe bulunsa idi her

halde bir veya iki talâkla iktifa edilir ve o zaman salâhı hale intizar olunabilirdi. Alâkai zevciyet ve ahvali

ruhiye dakik ve derin bir şey olmak hasebiyle bihakkın takdir edilemeyib bazı arızalarla bittehevvür kat'ına

kiyam edildiği halde çok geçmeden a'makı ruhtan nedamet geleyan edebileceği melhuz olduğundan

dolayı Cenabı Allah üçe kadar talâka müsaade etmiş ve bunların da kadının temiz bulunduğu tuhur

zamanlarında yapılması mesnun kılınmıştır. Binaenaleyh birinci ve ikinci talâk birer dersi tecridedir.

Bu

Sh:»789

tecribeler yapıldıktan sonra üçüncü talâka lüzum gören ve hakkın bahşettiği bu dersi tecribeden istifadeyi

hiç de takdir etmeyen bir erkekle o kadın arasında ciddî bir hayatı içtimaiyeye ihtimal verilemez. Fakat o

kadının elden çıkıp firaşı ahare girmesi gibi acı bir hicrandan sonra bile ruhlarının derinliklerinde evvelce

hissedemedikleri bir alâkai izdivac olduğunu takdir ederlerse o zaman bunun ciddiyetine inanılabilir.

Binaenaleyh ﴿فَان طَلَّقَهَا﴾ bu nikâhtan sonra bu ikinci zevc şayed o kadını tatlık ederse

﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا اَنْ يَتَرَاجَعَا﴾ bu kadın ile zevci sabıkın birbirlerine tekrar

dönüb her ikisinin rizasile nikâh olunmalarında mahzur yoktur:

﴿اِنْ ظَنَّ اَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ﴾ Allahın hududı şer'iyesinde duracaklarını

zannederler, öyle bir hicrandan sonra böyle alâka hissederlerse bunu yapabilirler. ﴿وَتَلِكْ﴾ ve işte

yukarıdan beri zikrolunan bütün şu ahkâm ﴿حُدُودُ اللّٰهِ﴾ Allahın tağyir-ü muhalefette

taarruzdan masun bulunan ahkâmı kat'ıyei muayyenesidir ki ﴿يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾

Allah bunları anlayıp bilecek olan ehli ilim zümresi için beyan eder. - Teklif, umuma, fehmi-tebliğ, ehli

ilmedir. Kitab ve sünnet ile bunlara daha bazı beyanlar lâhık olacak ve bütün bunların dekaikını veresei

Enbiya olan ulemayı din ve e'immei müctehid'in anlayacak, fûruatını ve zaman zaman netayıcı cüziyesini

onlar istinbat ve tebliğ edeceklerdir. Binaenaleyh ilimde rusuhu olmiyanlar bunları kendi kendilerine

halletmeğe kalkışmayıp ulemaya müracaat etmelidirler.

Siz şimdi bu beyanata dikkat ediniz:

Sh:»790

﴿۲۳۱﴾ وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ
أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ
ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوعًا وَادْكُرُوا
نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ
يَعْظُمُ بِهِ ۗ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ
﴿۲۳۲﴾ وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ
يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ ۗ ذَلِكَ يُوعَظُ بِهِ
مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۗ ذَلِكَمَ آزَكَىٰ لَكُمْ

وَاطَّهَّرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٧٩١﴾

Meali Şerifi

Hem kadınları boşadınız da iddetlerini bitirdiler mi, artık kendilerini ya iyilikle tutun veya iyilikle salın, yoksa haklarına tecavüz için zararlarına olarak tutmayın, bunu kim yaparsa nefesine zulmetmiş olur, Sakın Allahın âyetlerini şaka yerine tutmayın, Allahın üzerinizdeki ni'metini ve size va'zlar vererek indirdiği kitab ve hikmeti unutmayın düşünün, hem Allahdan korkun ve bilin ki Allah her şeyi bilir 231 Kadınları boşadınız da iddetlerini bitirdiler mi, aralarında meşru surette rızalaştıkları takdirde kendilerini kocalarına nikâh edecekler diye tazyık da etmeyin, bu işte içinizden Allaha ve Ahiret

Sh:»791

gününe iman etmiş olanlara verilir bir öğüttür, bu sizin hakkınızda daha hayırlı ve daha nezihtir, siz

bilmezken Allah bilir 232

231. ﴿وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ﴾ Kadınları tatlik ettiniz onlarda

ecellerine yetiştiler mi, Ya'ni bervechi bâlâ bekliyecekleri müddetlerinin sonuna yaklaştılar mı -Lâfzı sarîh

ile «tallâktüha =onu boşadım» demek bir talâkı ric'î ifade edeceğine mebni hükmi sabıka tevfikân:

﴿فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ﴾ ya o müddet bitmeden derhal ric'at edib onları vechi ma'ruf ile ve

hüsni suretle tutunuz ﴿أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ﴾ veya vechi ma'ruf ile salıveriniz

﴿وَلَا تُمَسِّكُوهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوا﴾ haklarına teaddi ve tecavüz etmek için,

meselâ hul'a mecbur edib ellerinden bir bedel kapmak için onları zararla karşılayıp izrar etmek kasdile

tutmağa kalkışmayınız. Eyice geçinmek maksadınız ve ümidiniz yoksa ilk talâkta güzelce salıveriniz de bir

iddet ile kurtulsunlar. Iddetlerinin nihayetlerine doğru müracaat edib tekrar boşamak suretiyle iki veya üç

kere iddet beklemeğe mecbur etmeyiniz ﴿وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ﴾ bunu, bu imsaki zırrari her kim

yaparsa ﴿فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ﴾ muhakkak kendine zulmetmiş olur.

﴿وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوعًا﴾ bir de Allahın âyetlerini eğlence gibi tutmayınız,

alelhusus nikâh ve talâk hakkında pek ciddi olunuz. Zira âyatı ilâhiyeyi istifaf küfüdür.»

Deniliyor ki ba'zıları nikâh, talâk ve atâk yapar sonra canım ben şaka yapıyorum demiş, bu sebeble bu

nazmı celil nâzil olmuş ve bunun için aleyhissalâtü vesselâm

Sh:»792

«Üç şeyin ciddi cid, hezli de ciddi: Nikâh, talâk, atâk» buyurmuştur.

Binaenaleyh ey müslümanlar! bu babda hezilden, istihfaftan son derece ictinab ediniz

﴿وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ﴾ de Allahın üzerinizde olan nimetlerini yad ediniz

﴿و﴾ bilhassa

﴿مَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ﴾ size va'z-u

irşad olarak üzerinize inzal buyurduğu kitab ve hikmeti hatırdâ tutunuz ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ bu

babda Allahdan korkunuz ﴿وَاعْلَمُوا﴾ ve biliniz ki

﴿أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ bilâ şek velâ şüphe Allah her şeye alîmdir.- Yaptığınız,

yapacağınız, terkettiğiniz ve edeceğiniz şeylerden hiç biri ona gizli kalmaz. Binaenaleyh siz onun

nimetlerini unutur, bu kitab-ü hikmetin kadrini bilmez, hukukunu muhafaza etmez ahkâmına riayet

eylemezsensiz tasavvur edemeyeceğiniz envayı ikaba giriftar olacağınızı bilmelisiniz. Bu âyet Sabit İbniyesar

hakkında nazil olmuştur, sinanı ensarî dahi denilir: Zevcesini tatlık etmiş iddetinin çıkmasına iki üç gün kala

ric'at etmiş yine boşamış yine ric'at etmiş yine boşamış, bu suretle kadının zararına yedi ay geçmiş ve o zaman henüz talâk, tahdid edilmemiş imiş.

ECEL; hem müddete, hem de müntehasına ıtlak olunur. BÜLÛĞ da bir şey'e erişmek demek olub tevessuan son derece yaklaşmak manasına dahi gelir. Binaenaleyh bülûğü ecel, iddetin nihayetine erib bitirmek veya nihayetine yaklaşmak ma'halarına muhtemeldir. Halbuki balâda «

وَبَعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ

meşrut olduğu anlaşılımişti, Burada ise « فَاَمْسِكُوهُنَّ » hakkı ric'ati ifade ettiğinden bu karine ile bu

âyette bülûğü ecel iddetin nihayetine yaklaşmak demek olduğu tezahür eder şimdi de iddetin inkizasından

sonraki hüküm beyan buyurulmak üzere buyuruluyor ki:

Sh:»793

232. ﴿وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ﴾ bir de ey veliler veya ey

mü'minler kadınları boşadığınız ve binaenaaleyh onlar da ecellerine erdiği ya'ni iddetlerini bitirdiği vakit

﴿فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ﴾

﴿بِالْمَعْرُوفِ﴾ eski zevçlerine nefislerini tezvic etmelerine aralarında veçhi ma'ruf ile teradı

bulunduğu takdirde mümaneat etmeyin. -Hasılı iddet bittikten sonra zevci evvelin kendiliğinden hakkı ric'ati

kalmaz, lâkin kadının rizasiyle tecdidi nikâh edebilir. Buna da ma'ruf veçhile olmak şartıyla hiç kimsenin ve

hattâ velilerin bile mümaneata hakkı yoktur. Meselâ şahidsiz veya mehri misilden dun bir mehrile razı

olmak gibi hılâfı ma'ruf olursa o zaman velisi menetmeğe salâhiyetdardır. Binaenaleyh iki talâkta böyle

bitteradı iki defa tecdidi nikâh caizdir. Fakat üçüncüsü bervechi bâla zevci ahara varmadan halâl olmaz.

Rivayet olunduğuna göre Ma'kıl ibni Yesar kızkardeşi Cümlü Ebülvelid Asım ibni Adıyyibni Aclana tezvic

etmiş, o da sonra tatlık etmiş bırakmış, iddeti çıktıktan sonra pişman olmuş, yeniden istemeğe gelmiş, kadın

da razı olmuş, bunun üzerine Ma'kıl de kız kardeşine «o seni boşadı sen yine ona varmak istiyorsun, eğer

tekrar varırsan yüzüm yüzüne haram olsun» demiş idi. Kezalik Cabir ibni Abdillah da amucasının kızını

menetmiş idi. Bu âyet bunlardan biri veya her ikisi hakkında nâzil olmuştur. Resulullah Ma'kılı çağırılmış bu

âyeti tilâvet buyurmuş, Ma'kıl de «rabbımın emriyle burnum sürtüldü, Allahım, razı oldum ve emrine inkiyad

ettim» demiş ve kızkardeşini zevcine nikâh etmiş, Hazreti Cabir de «bu âyet benim hakkımda nâzil oldu»

dermiş. Lâkin sebebi nüzul bunlar olduğuna göre tatlıkı yapanlar başka mümanaattan menolunanlar başka

olmak lâzım geleceğinden bu da « طَلَّقْتُمْ » hitabıyla « لَا تَعْضُلُوا » hitabının ayrı ayrı

muhatablara tevcihi ile tefkikini ıktıza edece-

Sh:»794

ğinden nazma muvafık olmayacağı mülâhazâsile âyete şu mana verilmiştir: ey zevçler kadınlarınızı

boşadığınız ve bunun üzerine onlar da iddetlerini bitirdikleri vakit onları tazyık edib başka kocaya

varmaktan menetmeyiniz, taradii tarafeyn ile berveçhi meşru nikâh ile gerek siz ve gerek başkası

dilediklerine varsınlar.» İbni Abbas, Zührî, Dahhak demişlerdir ki bu âyet zevcelerini tatlık ettikten sonra

başka bir kocaya varmaktan meneden zevçler hakkında nâzil olmuştur. Çünkü hamiyeti cahiliye ile

bazıları mutallakalarını zulmen tazyık ederler, izdivaçlarına meydan vermek istemezlerdi. Kuvveti rivayete

binaen ekser müfessirîn evvelkine tarafdar olmakla beraber dirayet noktai nazarından bunu evlâ görenler

de vardır. Esasen bu iki mana mütearız değildirler, biri diğerini müstelzimidir. Fakat her birinde bir noktai

nazardan faide zaide vardır. Masîkaleh noktai nazarından ikinci tefsire göre bu âyetteki nehyi adal obir

âyetteki imsaki zırar nehyinin mazmununda dahil bir nevi tetimmesi olacak, birinci tefsire göre ise ona

mukabil bir hükmi müstakil ifade etmiş bulunacaktır. Tefkiki hitab mahzuru ise üç suretle medfu'dur: Evvelâ;

telvini hitab dahi bir nevi iltifat olarak vücuhi belâgattendir. Saniyen, tatlık, sebebine isnad suretile boşatmak manasına da gelebilir. Ve bu suretle muhatablar değişmemiş ikisi de velilerden ibaret olmuş olur. Lâkin bunun Ma'kıl ve Cabir hâdiselerine intibakı biraz cayı nazardır. Salisen, diğer hitabların yalnız zevclere veya velilere aid olmayıb umum ümmete müteveccih olmasıdır ki bu suretle talâka hukukullah ta'biri aharle hukukı umumiye taalluk ettiğinden ba'zın fi'li mecmuuna nisbet edilmiş olur ve böyle isnad gerek kelâmı Arabda ve gerek Kur'anda şayi' ve müstefizdir. Hukukı şahsiye itibarile boşayanlar zevçler, mümanaat edecek olanlar diğerleri olduğu halde hukukı umumiye noktai nazarından ikisi de bir hey'eti içtimaiyeye aiddir. Ve binaenaleyh ekser müfessirîn kavli rivayeten

Sh:»795

kuvvetli olduğu gibi dirayeten de dakiktir. Ve filvaki talâкта hukukullah bulunduğu müsellemdir.

Ey muhatabı mutlak! ﴿ذٰلِكَ﴾ şu beyan olunan nehyi tazyık hükmi mühimmi

﴿يُوعِظُ بِهِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ siz

insanlardan Allaha ve Ahiret gününe iman eder olan her ferde vaz-u nasihate şayandır. Ey mü'minler!

﴿ذٰلِكُمْ﴾ bu yok mu? ﴿اَزْكٰى لَكُمْ﴾ sizin için en feyizli ﴿وَاطْهَرُ﴾ ve en temiz,

pek ziyade mucibi taharet-ü nezahet bir hükümdür.

Şer'an ve mürueten müstahsen olan veçhi ma'ruf ile bitterâzi nikâha mani olmamak, bu babda müşkilât çıkarmamak, tazyik etmemek evvelâ bunu yapabilecekler için emri ilâhîye imtisal olacağından bir hayır, bir sevabdır. Saniyen zevc ve zevce için namus-ü iffet noktai nazarından pek ziyade müstelzimi taharet-ü nezahettir. Zira nikâhtan menolundukları takdirde hudanekerde şüpheyeye ma'ruz kalmalarından korkulur.

Çünkü kadınlarla erkekler arasındaki alâkalar esrarengiz bir şeydir ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ﴾ bütün

bunların ledünniyyatını ve ahvali beşerin salâhına müteallık ahkâm-ü şerayın künhünü Allah bilir

﴿وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ siz ise bunları bilmezsiniz, zahirde dolaşırsınız.

Mutallâkalar hakkında neticei nikâh olan ve binaenaleyh menkûhalarda dahi cari bulunan ırda' ve nefeka gibi bazı ahkâm daha vardır ki bunlar da berveçhi âti beyan olunur:

Sh:»796

﴿٢٣٣﴾ وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ

أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ
بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارُّ وَالِدَةُ بَوْلِدِهَا
وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ فَإِنْ أَرَادَا
فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا وَإِنْ أَرَدْتُمْ
أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُمْ
بِالْمَعْرُوفِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ

بَصِيرٌ

Meali Şerif

Valideler evlâdlarını emziğin tamamlanmasını isteyenler için iki bütün yıl emzirirler, evlâd kendisinin olana da emzirenlerin yiyecekleri, giyecekleri lâyikiyle borc, maamafih herkes ancak vüsuna göre mükellef olur, ne yavrısiyle bir ana, ne de yavrısiyle bir baba ızrar edilmesin, varise düşen de aynı borc, eğer baba ve ana birbirlerinin müşavere ve rizalariyle memeden kesmek isterlerse kendilerine günah yok, ve şayed çocuklarınızı başkalarına emzirtmek isterseniz vereceğinizi güzel güzel verdikten sonra yine size günah yok, bununla beraber Allahdan korkun ve bilin ki Allah her ne yaparsanız görür, basîrdır 233

233. ﴿وَالْوَالِدَاتُ﴾ Menkûha olsun mutallâka olsun bütûn valideler

﴿يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ﴾ evlâdlarını tam iki sene emzirirler,

emzirmeleri lâzım gelir, hükmi ilâhîde validelerin şanı budur. Bu hüküm

﴿لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ﴾ emzir-

Sh:»797

mevi itmam etmek isteyen içindir. Binaenaleyh tam iki sene müddeti irda a'zamî olup âyette beyan

olunacağı üzere tenkısı caizdir. ﴿وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ﴾ mevlûdünleh yani çocuk kendisi için

doğmuş ve onun vilâdetine illet ve nesebine malik bulunmuş olan baba üzerine de

﴿رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ﴾ o validelerin ücretleri olmak üzere rızıkları ve kisveleri vacibdir. Fakat

alel'itlak değil ﴿بِالْمَعْرُوفِ﴾ kadri ma'ruf ile yani babanın vüs'atine göre tarafeynin hal-ü şaniyle

mütenasib olarak bir hâkimin muvafık görebileceği miktarda vacibdir. Çünkü

﴿لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا﴾ hiç bir kimse vüs'unden başkasiyle mükellef olmaz,

teklifi malâyütak mümkün olsa da yapılmaz. ﴿لَا تُضَارُّ﴾ -İbni Kesir, Nâfi'den Verş, Yakub

kıraetlerinde «ra» nın şeddesi ve zammiyle, Ebucafer kıraetinde şeddesiz «ra» nın sükûniyle Aşerenin

mütebakisinde «ra»nın şeddesi ve fethiyle okunur ki müşeddedlerde « ضرر » dan ve müfaale babından

malûm veya meçhul nehyi hazır, sâkinde « ضير » den nehyi meçhuldür.

﴿وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ﴾ ne çocuğu yüzünden valide ne de

çocuğu yüzünden peder ızrara kalkışılmaz, ızrara kalkışmasın, ızrara kalkışılmasın, hiç birine zarar

verilmesin. « لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ ».

Baba berhayat ise rızk ve kisve böyle, vefatı takdirinde

﴿وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ﴾ varis üzerine de onun gibidir.- Bu varis ya babanın varisi

veya çocuğun varisidir. Evvelâ vefat eden babasına varis olan sabiye mikdarı kâfi mal kalmış ise o rızk-u

nefaka ona, kalmadığı ve başka cihetten malı da olmadığı takdirde de o sabiye o sırada varis olabilecek

mevkide bulunan zi rahimi mahrem karî-

Sh:»798

bine veya asabasına vacib olur. ﴿فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا﴾ imdi ana ile baba iki seneden evvel

memeden kesmek isterlerse ﴿عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ﴾ ikisinin bir müşavere edib

rıza göstermeleri şartile ﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا﴾ ikisine de bunda bir günah yoktur. - Ana ile

baba beraber müşavere ederlerken her halde yavrularının menfaatini gözetirler. Böyle ikisinin re'y-ü icthadi

birleşib de rıza gösterdiler mi artık hata ihtimali pek az olur. Olsa bile hüsni niyyetle ehlinden ve yerinde

vaki olan icthad da hatâ ma'füvdür. Fakat müşavere etmezler veya birinin rızası olmadan yapılmış ise

günah olur. İşte balâda « مَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ ط » bu müşaverede kesmeye razı

olmıyanlardır.

Ey babalar! ﴿وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ﴾ bir de siz evlâdınızı süt

ana tutub emzirtmek isterseniz

﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُم بِالْمَعْرُوفِ ط﴾ vermek

istediğiniz ücreti veya ibni Kesir kıraetinde medsiz « آتَيْتُمْ » okunduğuna göre -ihسانی, orfe muvafık ve

şer'an müstahsen bir surette güzelce teslim ettiğiniz takdirde size bir günah yoktur.- Demekki baba

çocuğuna süt ana tutub valideyi emzirmekten menedebilecektir. Fakat süt anayı memnun etmelidir ki

çocuğa iyi baksın. Dikkat ediniz ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ ve Allahdan korkunuz ﴿وَأَعْلَمُوا﴾ ve

biliniz ki ﴿أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ her ne yaparsanız Allah ona muhakkak

agâhtir. Binaenaleyh size ona göre mücazat veya mükâfat eder.

Ahkâmı nikâh talâka, talâk, iddete ve neticei nikâh olan vilâdet, rıda' ve nefakaya, nefaka da «

وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ

olmakla şimdi de iddeti vefatın ve bu münasebetle yeni-

Sh:»799

den bazı azab ve ahkâmı nikâhın beyanı için buyuruluyor ki:

﴿٢٣٤﴾ وَالَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ
بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ
عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
خَبِيرٌ ﴿٢٣٥﴾ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خُطْبَةِ
النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ
وَلَكِنْ لَا تُؤَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا وَلَا تَعْزَمُوا

عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجْلَهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ
مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ
﴿٢٣٦﴾ لِأَجْنَحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ
تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتَّعُوهُنَّ عَلَى الْمَوْسِعِ قَدْرَهُ وَعَلَى الْمُقْتَرِ
قَدْرَهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٣٧﴾

Sh:»800

﴿٢٣٧﴾ وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ
فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوا الَّذِي بِيَدِهِ
عُقْدَةُ النِّكَاحِ وَإِنْ تَعَفَّوْا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ
بَيْنَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٨﴾ حَافِظُوا عَلَى
الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوَسْطَى وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ ﴿٢٣٩﴾ فَإِنْ
خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُمْ
مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿٢٤٠﴾

Meali Şerif

İçinizden vefat edib de arkalarına kadın bırakanların zevceleri nefsilerini dört ay on gün bekletecekler, iddetlerini bitirdilermi artık kendi haklarında meşru' olarak ihtiyar edecekleri hareketten size mes'uliyet yok, Allah her ne yaparsanız habîrdir 234 Kadınlara namzediği çıtlatmanızda veya gönlünüzde tutmanızda da size bir beis yoktur, Allah biliyor ki siz onları mutlaka anacaksınız, ancak kendileriyle bir gizliye va'dleşmeyin yalnız meşru' bir söz söylemeniz başka, Farzolan iddet sonunu bulamadıkça da nikâhın akdine azmetmeyin, muhakkak Allah gönlünüzde ne varsa bilir, bunu bilin de ondan hazer edin, Hem de bilin ki Allah gafur, halîmdir 235 Eğer kadınları kendilerine el sürmeden veyahud bir mehir kesmeden boşadıysa olmaz değil şu kadar ki onları müstefid edin, eli geniş olan kaderince, eli dar olan da kaderince ve güzellikle bir müt'a verin, bu, muhsinler üzerine borc bir hakır 236 Ve eğer onları kendilerine el sürmeden

Sh:»801

boşar da mehir kesmiş bulunursanız o vakit borc o kesdiğiniz miktarın yarısıdır megerki kadınlar afvetsinler

veya nikâhın düğümü elinde bulunan erkek afvetsin, erkekler! sizin afvetmeniz takvaya daha yakındır,

aranızdaki fazlı unutmayın şüphesiz ki Allah her ne yaparsanız görür, « بصيردر » 237 namazlara

dikkat edin hele orta namaza, ve kalkın Allah için divan durun 238 eğer bir korku halinde iseniz yaya veya

süvari giderken kılın, emniyeti bulduğunuz vakit de böyle bilmediğiniz şeyleri size öğrettiği gibi hemen

Allahı zikredin 239

Malûmya bu doğuşun bir de ölümü vardır. 234.

﴿وَالَّذِينَ يَتُوفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا﴾ içinizden vefat edib de geriye
zevce bırakanların zevceleri de ﴿يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا﴾

nefislerini dört ay on gün bekletirler, diğerlerine nikâh edilmezler, süslenmezler, görücüye çıkmazlar

﴿فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ﴾ sonra müddetlerinin nihayetine irdiler mi

﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴾ artık

kendi haklarında vechi ma'ruf ile ya'ni şer'in reddetmiyeceği bir suretle yaptıkları harekâta meselâ

süslenmek, namzed olacıklara görünmek gibi iddet içinde memnu buldukları kadınlık temayülâtını

meşru vechile ibraz etmelerinde size bir günah yoktur. -gerek umum ve gerek evliyai umur iddetten sonra

bunları bu gibi meşru harekâttan men'a kıyam etmemelidirler. Ba'del'idde bunlar ihtiyarlarına sahibdirler,

ancak gayrı meşru harekât başka, o zaman iş değişir ﴿وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾ ve

siz gizli açık, ma'ruf, münker her ne yaparsanız Allah ondan haberdardır.

A'malinizin

Sh:»802

ma'rufuna ma'ruf, münkerine münker karşılık görürsünüz.

Iddetin hikmeti «

« وَلَا يَحِلُّ لهنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ ناسı

celilinden müsteban olduğuna göre beraeti rahimin tebeyyünü ve bunda asıl da hayz idi. Üç hayz

alel'ekser üç ayda cereyan edebileceği gibi her kadın da zatülhayz olmaz. Talâkta kadının zatülhayz olub

olmaması da şayanı mülâhaza bir sebep olur. Bunun için talâkta zatülhayz olanların iddeti kuru' ile

âyiselerin de ona bedel şuhur ile olması mahzı hikmet olur. Fakat mevt herkes için müsavi bir sebebirdir.

Bundan neş'et eden ifirakta kadının zatülhayz olub olmamasının hiç hükmü yoktur. Binaenaleyh iddeti

vefatın umum için müsavi ve muttarid bir surette olması da mahzı hikmettir. İyas gibi bunun üç ay ile takdiri

bu müsavata kâfi değildir, umum zatülhayz olanlar noktai nazarından da te'mini müsavat için daha fazlasına lüzum olabilir. Aynı zamanda iddeti mevtin talâktan ziyade bir ma'nayı mâtemi tazammun etmesi de yaraşır. Kadın için ni'meti nikâhın zevali her halde sürür ile karşılanacak bir hâdise sayılmamalıdır.

Maamafih talâkta vesilei tesliyet olacak bir ni'met haysiyeti de melhuzdur. Ölüm ise hiç kimse için vesilei

inşirah değildir. Bunun yegâne tesliyeti « **إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ** » imanıdır. Ölüm

sebebiyle ni'meti nikâhın zevali hassasiyeti rakik ve endişei iffeti daha fazla olan kadın için talâktan daha

fazla bir sebebi matem olmak ıktıza eder. Bu hikmetlere binaen denilebilir ki iddeti vefatin şühur ile takdiri

zatülhayz olanlarla olmyanlar hakkında müsavat te'minini mutazammın olduğu gibi bunun dört ay on gün

olması da alel'ekser üç ayın üç hayza muadil, mütebaki bir ay on gün de ekalliyet noktai nazarından

tebeyyüni beraet için bir ihtiyat ve istızhar olmakla beraber mevte müteallık mâtem ma'nasını müfid olmak

hikmetiyle alâkadar görünmektedir. Bu müddetin tamam teşekküli cenîn ve nefhı ruh ile alâkadar

bulunduğu da Ebül'âliyeden ve

Sh:»803

Hasanı Basrîden mervidir. Maahâza bu müddeti iddet Fıkıh noktai nazarından muallel değil,

müteabbeddir.

235. ﴿وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ﴾

vefat iddeti bekliyen kadınlara hitbe ya'ni nikâh namzedliği nev'inden yaptığınız ta'rızda

﴿أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ﴾ veya ne ta'rızan, ne tasrihan ızhâr etmeyib gönlünüzde

gizlediğiniz rağbet ve fikri nikahta dahi size günah yoktur. Gönlünüzden geçirebilirsiniz, «ne hoşsun, ne

güzelsin, beğendim, iyi kadınsın» hattâ «evlenmek istiyorum» gibi ta'rız yapabilirsiniz «seninle evlenmek

istiyorum, nikâhına talibim» gibi tasrih etmiyerek ta'rız caizdir. Allah müsa'ade etmiştir. Çünkü

﴿عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ﴾ Allaha ma'lûm ki iddet bitince siz onları

anacaksınız, sarahaten nikâhlarına talib olacaksınız Binaenaleyh iddet içinde de tasavvur etmenize veya

sabredemeyip ta'rızan ızhârı rağbet eylemenize müsaade etmiştir.

﴿وَلَكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا﴾ lâkin bu müsaadeyi görüb de onlarla bir sirre ya'ni va'ta

va'dleşmeyiniz ﴿إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا﴾ ancak ma'ruf ve meşru' bir söz

söylemeyiniz, ya'ni tarız ile hitbeniz veya sair ahvali meşrua hakkında konuşmanız müstesnadır.

﴿وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ﴾

farzolan iddet nihayetine irinceye kadar nikâh düğümünü berkitmeyiniz. Yani akdı nikâhı iddet çıkmadan

yapmak azminde bulunmayınız. Iddet içinde nikâh haramdır, yapmayınız ﴿وَأَعْلَمُوا﴾ ve biliniz ki

﴿أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ﴾ her halde Allah gönlünüzdekini bilir

﴿فَاَحْذَرُوهُ﴾ Binaenaleyh öyle harama azm-ü

Sh:»804

karardan hazer ediniz. Lâkin ba'del'iddet nikâha iddet içinde niyyet «

﴿أَوْ أَكُنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ عِلْمَ اللَّهِ﴾ mucebince halâldır.

﴿وَأَعْلَمُوا﴾ şunu da biliniz ki ﴿أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ﴾ her halde Allahın

mağfireti ve hılmi çoktur. -Eğer öyle olmasa idi bervechi balâ tarıza müsaade etmezdi, iddeteki bir kadına

tarız ile namzedlik ve hattâ sükût ile rabtı kalb bile bir nevi kusur, bir sabırsızlık olduğu halde iddetten

sonraya aid olan samimiyet ve maslâhatınızı gözeterek onlara müsaade etmiştir. Bunlardan anlaşılır ki

zatüzzevc veya talâkı ric'î ile mutallâka bulunan kadınlara gerek tasrîh gerek ta'rız hiç bir vechile söz atmak

caiz değildir. Mu'teddei vefat olan kadınlara tarız ile talebi nikâh caiz olmakla beraber alel'umum

mu'teddelerin zatüzzevç olanların arzı nikâh mevkiinde bulunmaktan ihtiraz etmeleri vacibdir. Aksi halde
dulların hukukuna tecavüzle zulmetmiş ve kendilerini de tehlükeye maruz bırakmış olurlar.

Talâk ve iddet mesaili böyle arz-u talebi nikâha müteallik ince bir takım vezaif ve adabı içtimaiyeye
müntehi olunca hukuk noktai nazarından da bazı beyana ihtiyac hissedilir. Menkûhalar evvelemerde iki
kısmıdır. Mehir farz-u takdir edilmiş olan, olmiyan, bunlardan herbiri de iki kısmıdır: Badennikâh duhul vakı
olan, olmiyan. Binaenaleyh mutallâkalar da bu suretle dört kısmıdır, evvelkisi medhulün biha ve
mefruzûlmehrolan ki bunların hüküm balâda zikredilmiş, talâk üzerine zulmen hiç bir şey ahz olunmayıp
mehirlerinin tamamen tediyesi ve üç « قراء » iddet beklemeleri lüzumu beyan olunmuş idi. İkincisi
medhulün biha olub mehri tesmiye edilmemiş bulunandır. Bunlara da aynı veçhile «

وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْنَّ بِالْمَعْرُوفِ

idi ki bununla alâkadar daha bazı beyanlar gelecektir. Üçüncüsü ne medhulün biha ne mefruzûlmehir
olmiyan, dördüncüsü de medhulün biha olmiyan ve fakat mefruzûlmehir bulunandır ki bu ikisi de

berveç-

«فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُونَهَا» da «Ahzab» surei ile bir de hiâti iki âyet

âyetiyle beyan olunacaktır. Şöyle ki:

Mehirsiz nikâh veya kabledduhul talâk caiz olabilir mi? Gafur, hakîm olan haktealâ'inde bunların

hükümü nedir? denilirse 236.

﴿لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ﴾ Hamza ve
﴿أَوْ تَفَرَّضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً﴾ «لَمْ تَمَّاسُوهُنَّ» Kisaî ve Halefî âşîr kiraetlerinde

menkûhanız olan kadınlara ne temas ne de onlar için nikâhta ferıza olan bir mehir takdir ve tesmiye

etmediğiniz, yani ne duhul, ne de tesmiyei mehir hiç birini yapmadığınız müddette onları boşarsanız

caizdir. Sırf bundan dolayı size bir günah yoktur.» Tesmiyei mehrolmadan nikâh, sahih olabileceği gibi

kabledduhul talâk da caiz ve vakı olur. Fakat buna da bir vecibei diniye terettüb eder:

﴿وَمَتَّعُوهُنَّ عَلَى الْمَوْسِعِ قَدَرَهُ وَعَلَى الْمَقْتَرِ قَدَرَهُ مَتَاعًا﴾
﴿بِالْمَعْرُوفِ﴾ Binaenaleyh onlara maruf veçhile bir müt'a verip istifade ettiriniz, o suretle ki bu müt'a

hali geniş olana kaderince, dar olana da kaderince olsun, bunu bahşetmek

﴿حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ﴾ muhsinlere hakkâ vacibdir. - Velesve mehir tesmiye edilmemiş

bulunsun, her nikâhın kadına bir faidei maliye ile neticelenmesi lâzımdır. Mehir tesmiye edilmeden nikâhın

sahih olması alel'itlak hiç bir şey lâzım gelmez demek değildir. O zaman «

وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْنَّ بِالْمَعْرُوفِ

tesmiyeyi mehrolmadığı halde duhul bulunmuş olsa idi mehri misil lâzım gelecek idi. Kabledduhul tatlık

edilmiş olunca bu mahurmiyete mukabil bir mü't'a olsun verilmek ıktıza eder ki bu da Fıkıhta beyan

olunduğu üzere lâekal baştan başa bir kat elbisedir ki bunun da ekalli bir baş örtüsü, bir entari, bir çarşaf

veya bunların bedelidir. Ensardan bir zat bir Hanifiyeyi mehir tesmiye etmeksizin tezevvüç

etmiş

Sh:»806

sonra da henüz duhul, vakı olmadan tatlık eylemiş idi, bu âyet bunun hakkında nazil olmuş ve Resulullah

buna « وَلَوْ بَقَلْنَسُوتِكَ = külâhını sat o kadına bir mü't'a ver» buyurmuştur.

KADERÜHU, Nafi, İbni kesir, Ebu amir, İbni âmiriden Hişam, Asımdan Ebu Bekir Ş u'be, Ya'kub

kıraetlerinde «dal» in sükûniyle, mütebakisinde fethiyle okunur.

CÜNAH, esasen bir şeyi basıp meylettiren sıklet demek olub harec, sıkıntı ve alel'ülak ism-ü vebal

ma'nasına da gelir ki «günah» kelimesinin aslı budur.

KADINA MESS, temass, lisanımızda dokunmak dediğimiz gibi cima'dan kinayedir. Bu bir sirrolduğundan delili zahirîsi bulunan halveti sahiha ile ya'ni mani'den salim olarak tenhaca beraber bulunmakla ma'lûm olur ve buna duhul denilir. Bu suretle kabledduhul talâkta mehir tesmiye edilmemiş bulunduğu takdirde talâkı bain vakı olur. Ve mü'ta lâzım gelir.

237. ﴿وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ﴾ Ve eğer onlara dokunmadan evvel talâk verir ﴿وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً﴾ ve halbuki bir ferzai mehir takdir ve tesmiye etmiş bulunursanız ﴿فَنَصِفُ مَا فَرَضْتُمْ﴾ vecibemiz farz kıldığınız mehri müsemmanın nisfidir. ﴿إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ﴾ meğer ki o kadınlar bunu afv-ü iskat etsinler ﴿أَوْ يَعْفُوا الَّذِي بِيَدِهِ عَقْدَةُ النِّكَاحِ﴾ veya nikâh döğümü elinde olan, akdedilmiş nikâha ve onu çözmek hakkına malik bulunan kimse ya'ni boşayan zevc fazlasını versin.-

Hıtabdan bu ta'bir ile gıyaba iltifat olunması bu vasf ile fazla terğib içindir. Mervidir ki Eshabdan Cübeyr ibni

Mu'tim Hazretleri böyle tamamını vermiş «ve ene ehakku bil'afvi» demiştir. Radiyallahü anh. Maamafih ilk

nazarda bu kimseden

Sh:»807

murad veli gibi görünür ki «veya kadın sagire olduğundan dolayı tezvicine malik olan velisi o nisfi afvetmiş

bulunsun» demek olur. Lâkin evvelki ma'nayı te'yiden buyuruluyor ki

﴿وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ﴾ ve afvetmeniz takvaya akrebdir.- Belli ki sagirenin

hakkını iskatta bir alâkai takva bulunamayacağından bunun ma'nası şudur: Kadının afvetmesinden sizin

fazla vermeniz takvaya akrebdir.

﴿وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ﴾ Aranızda fazlı da unutmayın, birbirinize karşı fazl-ü

faziletle muamele etmeyi elden bırakmayın «وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ» mazmununu hatırdan

çıkarmayın ﴿إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ zira her ne yaparsanız Allah ona agâhtır.

Yaptığınız fazl-ü ihsanı zayi etmez. Kadın afvederse bu fazileti o ihraz etmiş olur, erkek fazlasiyle tamamını

verirse fazl-ü rüchanını isbat etmiş bulunur. Binaenaleyh nikâh, talâk ve mal derdiyle Dünyaya dalıb fazl-ü

fazileti unutmamalıdır. Böyle olabilmek için de 238. ﴿حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ﴾ ma'lûm

olan namazları ﴿وَالصَّلَاةِ الْوَسْطَى﴾ ve hele salâti vustayı üstlerine düşerek muhafaza

ediniz: Her birini dikkatle gözetib vaktinde eksiksiz olarak edaya devam ediniz

﴿وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ﴾ ve Allah için kıyam edib divan durunuz, ya'ni Allah için kalkıb

önünüze bakarak, ellerinizi güzel bir vaziyette tutub oynatmıyarak sükût-ü sekinet ve bir tavrı inkiyad için

de, Allah diyerek namaza durunuz.-

KUNUT, bir şeye o suretle devam ve mülâzemet edib durmaktır ki taat, huşu' sükût, kıyam ma'nalarını

tazammun eder ve lisanımızda divan durmak ta'bir olunur. Bunun için kunut, taattir, Kunut tuli kıyamdır,

kunut sükûttur, kunut huşu' ve hafdı cenah ve sükûnı

Sh:»808

etraftır diye muhtelif noktai nazardan ta'rif edilmiştir. Bir hadîsi şerifte «

﴿أَفْضَلُ الصَّلَاةِ طُولُ الْقُنُوتِ﴾ buyurulmuştur ki kıyam demektir. Binaenaleyh

namazda kıyam ve kiraeti, duayı veya huşu' ve sükûtu uzatmağa da kunut denilir. Netekim Hazreti

Peygamber «bir ay kunut yaptı, bunda Arab kabilelerinden biri aleyhine dua ederdi» diye rivayet olunan fi'li

Nebevîde kunut duaye kıyamı uzatmak demektir. İşbu «قُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ» emrile namazda

bilhassa Allah için niyyetin ve iftitah tekbirinin ve kıyamın ve huşu' ile Dünya kelâmından sükûtun farziyyeti

anlatılmıştır. Bu suretle kıyam namazın ilk rüknüdür. «فَاقْرَؤُوا، وَارْكَعُوا، وَاسْجُدُوا»

emirleri mucebince kıraet, rükû', sükud, ka'de tertibde bundan sonradır. Her namazda evvelâ divan durmak

vardır. Bu sebeble namaz esasen bir kunuttur. Fakat vitir namazı gibi bazı namazda kıyam esnasında bir

tekbir ile daha dua için kıyamı uzatmağa da manayı hassıyle kunut denilir ki kunut içinde kunut demek olur,

Binaenaleyh «kani'tin» musallîn, haşî'n, saki'tin demek olur. Asıl kıyam «قُومُوا لِلَّهِ» den müsteban

olduğu için «قَانِتِينَ» daha ziyade zikrullah ile durub huşu' ile sükût manasına sevk olunmuştur.

Ebuamrişşeybanîden mervidir ki «biz iptida ahdi Resulullahda namazda tekellüm ederdik «

«قُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ» nazil oldu sükût ile emr edildik» demiştir. Abdullah ibni Mes'ud dahi

demiştir ki «biz Habeşistana gitmezden evvel Hazreti Peygambere namazda olduğu halde selâm verirdik o

da bize karşılık verirdi Habeşistandan geldiğimde selâm verdim karşılık vermedi, sonra bunu kendisine

arzettim «Cenabı Allah dilediği emri ihdas eder, namazda tekellüm etmemenizi de kat'iyen emreyledi»

buyurdu. Ebusaidi Hudrîden mervidir ki bir adam Hazreti Peygambere namazda selâm verdi o da işaretle

aldı, selâm verdikten sonra buyurdu ki «biz namazda reddi selâm ederdik, ya'ni selâm alırdık amma ondan

nehyedildik». Muaviyetibnihakemissülemî hadîsinde de aleyhissalâtü vesselâm buyurmuştur ki

«bizim

Sh:»809

şu namazımız yok mu? Bunda kelâmı nastan hiç bir şey yaraşmaz, o tesbih, tekbir, kıraeti Kur'andır». Bu

âyetin nüzulünden sonra Eshabı kiramdan her hangi birisi namaza durduğu vakit heybeti Rahman ile

uzağa bakmaktan, sağa sola iltifat etmekten, bir çakılı itmekten, gönlünde Dünya umuruna müteallık bir

kuruntu yapmaktan sakınırdı.

«الصلواتِ» da «الف لام» ahdı haricî içindir ki murad günde beş vakit ma'lûm olan farz

namazlardır. Bu ahdolmasa idi ma'lûm olan bütün namazların farz olması lâzım gelecekti ki buna güç

yetmezdi.

VUSTA; evsatın müennesi olarak ismi tafdıldır ki orta veya efdal demektir. Bunun için salâtı vustâ

hakkında mefhum i'tibariyle orta namaz veya efdal namaz diye ancak iki kavil vardır. İsmi tafdil, ziyade ve

noksanı kabul eden şeylerden bina edildiği cihetle mevttten emvet denilmediği gibi bir şey'in vasat olması da ziyade ve noksanı kabul etmiyeceği için evsat ve vusta kelimesinin tafdil manasında isti'mali doğru olmayacağı ve binaenaleyh evsat en hayırlı, en mu'tedil demek olub salâti vusta da efdal namaz ma'nasına olmak lâzım geleceği ihtar da edilmiştir. Maamafih ismi tafdilin aslı fiil manasına vurudü dahi inkâr edilemiyeceği gibi tavassutun izafî veya hakikisini tasavvur da mümkündür. Şu halde salâti vustâ namazların en ortası veya ortası demek de olabilir.

Mâsadakına gelince: atf tegayür iktiza edeceğinden « الصَّلَاةِ الْوَسْطَى » essalevattan başka bir namaz gibi görünür ise de esasen essalât, « الصَّلَوَاتِ » ta dahil olduğundan bu atfın ziyadei i'tina için hassı amme atf kabilinden bulunduğu edna mülâhaza ile anlaşılır ki alel'umum müfessirîn rivayetleri de böyledir. Binaenaleyh bu atf «ve melaiketihî ve cibril» diye meleklerle Cebraili atf gibidir ve farz namazlar içinde salâti vustâ Melaike içinde Cebrail benzer, aceba bu hangi namazdır? Bunu sureti kat'iyede tayin

mümkin değildir, kibarı Tabînden Said ibni Müseyyeb Hazretleri «salatı vustâ hakkında Eshabı resulullah

şöyle idi» demiş ve parmaklarını birbirine geçirmiş. Bu babdaki akvalin hulâsası:

1- Bu, ikinci namazıdır. Bu kavil Hazreti Aliden, İbni Mes'uddan, Ebu Eyyubdan, bir rivayette İbni

Ömerden, Semretibni cüdebden, Ebu hüreyreden, Utayye rivayetinde İbni Abbastan, Ebu Saidi hudrîden,

bir rivayette Hazreti Aişeden, Hazreti Hafsadan radiyallahüanhüm, bir hayli Tabînden, imamı azâm Ebu

hanifeden, bir kavlinde imamı Şafîden, Ahmed ibni hanbelden ve bazı eshabı Malikten mervidir. Filvaki

hadîsi sahih ile şayian rivayet edilmiştir ki Resulullah Efendimiz «Ahzab» muharebesi günü «

شَغَلُونَا عَنِ الصَّلَاةِ الْوَسْطَى صَلَاةِ الْعَصْرِ مَلَأَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ وَ
بِيوتَهُمْ نَارًا = bizi salâtı vusta olan salâtı asırdan meş'gul ettiler, Allah kalblerine ve evlerine ateş

doldursun» buyurmuştur. Çünkü düşmanların kıtal için hücumlarından dolayı salâtı hafv suretiyle olsun

vaktında kılamamışlar, gurubı Şemisten sonra kılmışlardı. Hazreti Ali de «biz salatı vustayı sabah namazı

zannederdik, nihayet Resulullah söyledi de bunun asroidüğünü tanıdık» demiştir. Ebu Maliki Eş'arî ve

Semretibni cüdeb Hazaratı da Resulullahın, «**الصَّلَاةُ الْوَسْطَى صَلَاةُ الْعَصْرِ**»

buyurduğunu rivayet etmişlerdir. Bunun vechi ve hikmeti olarak denilmiştir ki: İkinci namazı vakti herkesin

ticaret ve maişet için en ziyade meş'gul oldukları bir vakittir. Melâikei leyl-ü neharın ictimai hengâmıdır, bir

de neharı şer'î ile iki gündüz iki gece namazlarının ortasındadır. Binaenaleyh her iki ma'nasiyle vustadır.

2- Sabah namazıdır. Bu da Hazreti Ömerden, bir rivayet te Hazreti Aliden, Ebumusa ve Muaz ve cabir ve Ebiümame ve bir rivayette ibni Ömer Hazaratından ve Mücahidden ve imam malikden ve bir kavilde imamı Şafîden mervidir. Bunun hakkında da resulullahın bir gün sabah namazını kılıb kablerrükû kunut de yapıdığı

Sh:»811

ve elini kaldırıp dua ettiği ve hitamında «

«هَذِهِ الصَّلَاةُ الْوَسْطَى الَّتِي أُمِرْنَا بِهَا أَنْ نَقُومَ فِيهَا قَانِتِينَ»

buyurduğu Eburecai Utaridî Hazretlerinden rivayet edilmiş ve Fahrudini Razî, tefsirinde buna daha çok istitlâlâta bulunmuştur.

3- Öğle namazıdır. Bu da ibni Ömer, Zeyd, Üsame, Ebusaid, Aişe Hazaratından ve bir rivayetde

İmamiazâmdan mervidir. Zeydibni Sabit radiyallahüanh şöyle rivayet etmiştir ki: Hazreti Peygamber öğle

sıcağında namaz kılar, nas da hâcirelerinde: sıcaktan tahaffuzgâhlarında bulunur, cemaate gelmezlerdi,

Resulullah bu hususta söylendi, cenabı Allah « وَالصَّلَاةِ الْوَسْطَى » yi inzal buyurdu ki murad

öğle namazıdır. Ve yine rivayet olunmuştur ki o zaman öğleyin Hazreti Peygamberin arkasında ancak bir iki

saf cemaat bulunurdu, resulullah «

لَقَدْ هَمَمْتُ أَحْرَقُ عَلَى قَوْمٍ لَا يَشْهَدُونَ الصَّلَاةَ بِيُوتِهِمْ = vallahi

şu namaza gelmiyen kavmin üzerlerine evlerine yakayım diye gönlüme geldi» buyurmuş bunun üzerine bu

âyet nazil olmuştur. Bir de öğle namazı resulullahın iptida Cebrail imametiyile kıldığı ilk namazdır. Bundan

başka Cum'a namazı bu vakıttadır, bunun fazileti ise malûmdur.

4- Akşam namazıdır. Bu da Ebu Ubeydetesselmanî ve Kubeysatebni Züveybden radiyallahü anhüma

mervidir. Zira bu namaz hizada ve seferde hep üç rek'at sabittir.

5- Yatsı namazı olduğu da bazı zevattan nakledilmiştir.

6- Beş vakit namazın mecmuudur ki Muaz ibni cebel radiyallahüanh buna kail olmuştur. Filvaki namaz

aslı iman ile a'mali saire beyninde mütevassit bir ibadettir. Bu i'tibarla «vustâ» sıfatı kâşifedir. Diğer cihetten

namazda sahibi tertib olmak efdal olduğunda söz yoktur. Bu ise her gün beş vakit namazın mec'muu i'tibariyledir.

7- Beş vakit namazdan gayrı muayyen olarak birisidir. Kibari Tabi'nden Said ibni Müseyyeb, ve Ebu Bekri verrak buna kail olmuşlardır. Cenabı Allah Şehri Rama-

Sh:»812

zanda Leylei kadri, esmai hüsnasında ismi a'zamını, yevmi Cum'ada saati icabeti gizlediği gibi namazlar içinde de salâti vustâyı gizlemiş ve bununla beraber muhafazasını emretmiştir ki namazların hepsine devam ve muhafazasına i'tina olunsun. Böyle olduğunu Nafi', ibni Ömerden rivayet etmiş, Rebi' ibni Haysem de buna kail olmuştur, bir de bu âyet iptida «

وَالصَّلَاةِ الْوَسْطَى صَلَاةِ الْعَصْرِ» diye nâzil olmuştu, Hazreti Hafsanın kölesine

yazdırdığı ve bu âyete gelince bilhassa imlâ suretile yazdırdığı Mushafta ve keزالik Hazreti Aişenin

Mushafında böyle, ve bir rivayette: « وَهِيَ صَلَاةُ الْعَصْرِ » olduğu, fakat bunun bil'ahare

neshedilib yalnız « وَالصَّلَاةِ الْوَسْطَى » kıraeti kaldığı kıraati mütevatire ile sabit ve Bera' ibni

Azib Hazretlerinden de bilhassa mervi bulunduğu cihetle anlaşılıyor ki bu evvelâ ikinci namazı olmak üzere ta'yin edilmiş olduğu halde bil'ahare ta'yini nesh olunub mübhem bırakılmıştır. Müfessir kurtubî demiştir ki sahih olan budur. Zira edille, mütearız ve vechi tercih, mefkuddur.

Meşhur olan kaviller bunlardır. Bunlardan başka:

8- Cum'a günü Cum'a namazı, diğer günlerde öğle namazıdır, Bu da Hazreti Aliden rivayet edilmiştir:

9- Yatsı ve sabah namazlarıdır ki Ebu Hayyanın zikrine göre Hazreti Ömer ve Hazreti Osman buna kail olmuşlardır.

10- Sabah ve ikinci namazlarıdır ki fukahai Malikiden Ebu Bekri Ebherinin kavidir.

11- Bilhassa Cum'a namazıdır.

12- Farz namazların hepsinde cemaattir.

13- Salâti havfır.

14- Vitir namazıdır. Ebülhasen Aliyibni Muhammedis sehavî bunu ihtiyar etmiştir.

15- Kurban bayramı namazı,

16- Ramazan bayramı namazı

17- Kuşluk namazıdır.

Sh:»813

Müfessir Ebu Hayyanı Endelüsî bunları telhıs ederek der ki: «Bu kavillerden her biri zikrettiği namazın fazileti hakkında varid olan hadîslerle bir de bazısının şu, şu arasında mütevassıt olmasile tercih olunmak istenilmiştir. Halbuki bu bir huccet değildir, Muayyen bir namazın fazileti mahsusası bulunmak ne efdali kül

olmasına ne de salâti vustadan muradı ilâhî o, olduğuna delâlet etmez. Bütün bu rivayat miyanında, en şayanı i'timad olan kavil; Fahri risaletin «salâti asır» diye beyanıdır.» ilah.. İbni Ceriri Taberî de tefsirinde bunu savab göstermiştir. Hanefiyenin de en ziyade tarafdar olduğu budur. Böyle olmakla beraber bu kadar ihtilâf içinde bunun kat'î bir tefsir olduğu iddia edilemez, zira âyetten «salâtül'asır» beyanının mensuhütilâve kalması ta'yin hükmünün neshına da muhtemeldir. Yalnız neshi tilâvet olması salâti vustanın ma'hudiyeti beş vakit namaz gibi takarrür edib bittevatür ma'lûm ve muayyen olmasına mütevakıftır. Halbuki görüldüğü üzere beş vakit namaz kat'iyyen ma'lûm olduğu halde bu öyle değildir, bu ancak mefhumî küllîsiyle ma'lumdur, gerçi yevmi «Ahzab» hadîsi en kavi bir beyandır. Lâkin bunun o günkü ikinci namazına masruf olması da muhtemeldir, çünkü en ziyade maniaya ma'ruz olan o, olmuştur. Ve kesreti iştiğal hikmetine nazaran salâti vustanın ekseriyetle ikinci namazına hamli, ekseri nas için ikinci namazının kesreti meşgaleye müsadif olmasından ve bu suretle ortada kalmasındandır. Halbuki umuma nazaran kesreti meşguliyet ve mania diğer namazlara da tesadüf edebilir. Bu cihetle denilebilir ki her şahs için kesreti mevani' hasebile kılınması müşkil ve en ziyade ortada kalıb fevt olması melhuz bulunan namaz hangisi ise onun hakkında efdali salevat ve salâti vustâ da odur. Ve berveçhi balâ her namaz hakkında rivayet vaki' olması bu suretle izah edilebilir. Ve nüzuli evveldeki «salâtılasır» beyanının mensuh bulunması da bunu müeyyiddir. O halde salâti vustâ hakkında esahh-u evsati

Sh:»814

akval,beş vakit namazdan gayrı muayyen birisi olmaktır. Bütün namazlara i'tinayı te'min için salâti vustâ

kat'iyetle ta'yin olunmamış ancak ekiden buyurulmuştur ki:

Namazların hepsini ve hele salâti vustâyı muhafaza ediniz ve Allah için kalkıp divana durunuz, 239.

﴿فَإِنْ خِفْتُمْ﴾ ve şayed korkarsanız; düşman veya yırtıcı hayvan gibi bir sebebden naşi şiddetli
bir korkuya düşerseniz ﴿فَرَجَالًا أَوْ رُكْبَانًا﴾ piyade veya süvari nasıl durabilirseniz öyle

kınlınız. -Ya'ni ıktizai hale göre nasıl ve ne tarafa durmak mümkün ise öylece velev hayvan üzerinde ima ile

olsun münferiden kınlınız ve her halde mümkün olduğu kadar kınlınız, terk etmeyiniz, bu suretle gelişine göre

namaza « صَلَاةُ خَوْفٍ = korku namazı» denilir ki en şiddetli korku zamanındadır. Salâti havfın

cemaatle kılınabilen diğer bir sureti vardır ki surei «Nisa» da gelecektir, onda korku bundan azdır. Fakat

düşman ile bil'fiil kıtal esnasında bunların hiç biri yapılamaz, hareket namazı müfsid olduğundan o zaman

namazı kazaya bırakmak zarurî olur. Netekim «Handak» muharebesinde «Ahzab» günü gurubı Şemse

kadar böyle olmuş da Resulullah «

« شَغَلُونَا عَنِ الصَّلَاةِ الْوَسْطَى صَلَاةِ الْعَصْرِ الْخ

namazı kazaya bırakmış ve gurubdan sonra alettertib kaza eylemiş idi.

﴿فَإِذَا أَمِنْتُمْ﴾ artık korkuyu atıp emniyet-ü selâmete çıktınız mı
﴿فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ﴾ size o

bilmediğiniz ahkâmı ve bu miyanda ahkâmı salâtı nasıl ta'lim etti ise öylece Allahı zikrediniz, namazlarınızı

yine kemalile kılınız ve diğer ahkâmını da icra ediniz ki şükretmiş olasınız, o ahkâm içinde namazlara

devam bu fadl-ü fazileti unutturmaz. -Demek ki namazlar içinde salâtı vustâ nasılsa bütün ahkâmı şer'îye

içinde namazlar da öyledir.

Sh:»815

Ve bunu anlatmak için nikâh-ü talâk mesaili henüz bitmeden arada bilhassa bu emirler verilmiştir, vefatın

ve talâkın mevzuibahs olduğu ve olacağı bir sırada fazilete sevk ve namazı emir ve havf-ü eman ile cihadı

ihtar ne kadar belîğdir. Bu intibah ile o ahkâmın mütebakisini dinleyiniz:

﴿٢٤٠﴾ وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً

لَا زَوَاجَهُمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَا فَلَا
جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَا فِي أَنْفُسِنَا مِنْ مَعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ
حَكِيمٌ ﴿٢٤١﴾ وَلِلْمُطَلَّقاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى
الْمُتَّقِينَ ﴿٢٤٢﴾ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ
تَعْقِلُونَ

Meali Şerifi

Ve içinizden zevcelerini geri bırakarak vefat edecek olanlar, zevceleri için senesine kadar

çıkartılmaksızın bir intifaı vasiyet etmek var, bunun üzerine kendileri çıkarlarsa kendi haklarında yaptıkları

meşru' bir hareketten dolayı size bir mes'uliyet yoktur, maamafih Allah azîzdir, hakîmdir 240 Mutallakaların

(boşananların) da ma'ruf veçhile bir istifade haklarıdır ki ihkakı Allahdan korkanlara bir vazifedir 241 İşte

akıllarınız irsin diye Allah size âyetlerini böyle beyan buyuruyor 242

Sh:»816

KIRAET: « وَصِيَّةٌ » Ebu Amr, İbni Âmir, hafs rivayetiyle Asım, Hamze kiraetlerinde mansub,

mütebakisinde merfu' okunur. Abdullah ibni Mes'ud kiraetinde de « كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْوَصِيَّةُ »

idi.

Cumhuri müfessirîn işbu « وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ ۝۰ » âyetinin nüzulü evvelkinden mukaddem

olduğunu ve fakat tilavette te'hir edildiğini söylemişlerdir. Maamafih tarih, mübeyyen değildir, evvelki iddet,

bu da nefaka içindir.

240. ﴿ وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا ﴾ yine içinizden vefat edib

de acıklı zevceler bırakanlar

﴿ وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ ﴾ zevceleri için

senesine kadar haneden çıkarılmıyarak nefakalanacakları bir metaı vasiyyet bırakırlar. Bunların zevceleri

için böyle bir vasiyyet hükmü vardır ki vasiyyet yapılmısa bile hükmolunur. ﴿ فَإِنْ خَرَجْنَ ﴾

bunun üzerine o zevceler kendiliklerinden çıkarlarsa

﴿ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ ﴾

zaman kendi haklarında maruf nev'inden yaptıkları harekâta size bir günah yoktur. Nefaka haklarını

kendileri iskat etmiş olurlar. ﴿وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ Allah da azîz, hakîmdir. Maruf hılâfına

hareket edenleri veya marufa müdahale eyliyenleri muahaze eder. -Burada nekire olarak «maruf»

evvelkinde «bilmaruf buyurulması, bunun nüzülü mukaddem, obirinin mu'ahhar bulunduğundan dolayı

olduğunu müfessirîn beyan ediyorlar. Huruc halinde nefyi cünah gösterir ki bu bir sene tamamen iddet

değildir, Zira iddet olsa idi hurucları günah olurdu. Binaenaleyh bu âyet evvelkinden nüzulde dahi

müteahhir olsa idi dört ay on gün iddet müddetiyle mütearız olmazdı. O halde mukaddem olduğundan

dolayı nefakaya aid olan bu müddetin iddet müddetiyle mensuh

Sh:»817

veya muhassas olması ıktıza etmezdi. Lâkin şurası unutulmamak lâzım gelir ki bu bir sene kadar hakkı

intifa' vasiyyet veya vasiyyet hükmünde olarak sabittir. Halbuki ileride görüleceği üzere zevce dahi rubu'

veya sümün bir hisse ile varis olacaktır. Bu suretle miras âyetlerinin nüzulünden sonra vârise vasiyyet,

mensuh olduğundan bu vasiyyet de mensuhtur. Ve binaenaleyh zevci vefat eden zevcelere kendi hissei

irsiyelerinden başka bir de nefaka vacib değildir, bu âyet, bidayeti islâmda zevceye miras yok iken nâzil

olmuş ve bilahare irs ile neshedilmiştir. Ve bu nesh zevcenin aleyhine değil lehine olmuştur. Bir sene de

iddet manâsı mülâhaza edenler bu neshın, nüzulü müahhar olan iddet âyetiyle olduğuna da kail olmuşlardır. Demek ki her iki takdirde mensuhtur. Ancak Mücahidden süknâ hakkında mensuh olmadığına dair münferid bir kavil vardır. Ve İmamı Şafî de ona kail olarak bunlara nefaka yoktur, fakat bir sene hakkı süknâ vardır demiş, süknâ dahi nefakadan madud olduğu cihetle bu telâkki rivayeten ve dirayeten zayıftır.

Zevci vefat edenlerin nefakaları böyle, bu beyanın âhırine evveline rapt için bu babda ilk mevzuı bahsolan mutallâkalara gelince 241. ﴿وَلِلْمُطَلَّاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ﴾ mutallâkalar

için de şer'an ve adeten maruf veçhile bir meta' bir hakkı intifa' vardır ki

﴿حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ﴾ verilmesi müttekilere, takvanın manâi eammiyle mü'minlere

vacibdir.- Zevc onu vermeli, vermezse hükkâmı müslimîn alıvermelidir. Bu meta' medhulün biha olanlar

için, nefakai iddet, olmiyanlar için de müt'adır. Fakat mü'ta balâda geçmiş bulunduğu cihetle burada aslı

masikaleh nefekai iddet olacağı aşıkârdır. Bunun ma'rufu da zevcin vüs'una göre zevcenin haliyle

mütenasib olmasıdır. «

﴿لَا تُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾ . ﴿عَلَى الْمَوْسِعِ قَدْرُهُ وَعَلَى الْمَقْتِرِ قَدْرُهُ﴾.

Sh:»818

242. ﴿يَسِّرُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ﴾ işte böyle ﴿كَذَلِكَ﴾ Allah ahkâmına delîl olan âyetlerini beyan ediyor ﴿لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾ ki aklınız ersin, sahibi akıl ve fehmolasınız.

Ahkâmı ilâhiyeyi güzelce anlayıp hüsni tatbik edesiniz de ölüm denince akıllarını kaçıranlar gibi

olmıyasınız:

﴿٢٤٣﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ
حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَذُو
فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٢٤٤﴾

Meali Şerifi

Bakmaz mısın o kimseler ki? binlerce kişi iken ölüm korkusuyla diyarlarından çıktılar, Allah da

kendilerine "ölün" dedi, Sonra da onlara bir hayat verdi, her halde Allah insanlara kar, bir adil sahibi ve

lâkin insanların pek çokları şükretmiyorlar 243

« أَلَمْ تَرَ » ekseriyetle taaccüb ve takrir için kullanılır ki lisanımızda «görmedin mi» de böyledir.

Rü'yet de ya gözle, ya kalble olur. İkisi de « إِلَى » ile sılanmaz. Binaenaleyh « أَلَمْ تَرَ إِلَى »

denildiği zaman nazar veya intifa ma'nasını tazammun eder ki «bakıb görmedin mi? Görmüş gibi bilmedin

mi, ilmin bu ma'lûm şey'e daha yetişmedi mi? Ne garib? Hayır sen onu bilirsin» yahud «haberini yok mu

baksanâ ne acaib!» demek olur.

Sh:»819

243. ﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ ﴾ Görmedin mi? Haberini yok mu? Ne acaib baksanâ

şunlara ki ﴿ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ ﴾ binlerce kişi

oldukları halde ölümden kaçınmak için diyarlarından çıktılar ﴿ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ﴾

Allah da onlara ölüni dedi ﴿ ثُمَّ أَحْيَاهُمْ ﴾ sonra bunlara yeniden hayat verdi. Ba's badel mevte

mazhar oldular.- Ölmiyelim diye kaçtıkları zaman korktukları başlarına geldi, öldüler, fakat ölüm içine düşüb

adeten öldük dedikleri bir anda da akıl-ü hayale gelmez bir surette tekrar hayat buldular. Demek ki hükmi

ilâhîden kaçılmaz ve hiç bir zaman Allahtan ümid de kesilmez. Rivayet olunmuş ki vaktiyle Irakta Vasıt tarafında « داوردان » denilir bir kasaba varmış, orada ta'un olmuş, ehalisi bundan kaçmak için memleketlerinden çıkmışlar, fakat hep telef olmuşlar, sonra Allah yine hayat vermiş. Bir de Beni İsrailden cihada memur olan bir kavim muharebeden korkub vatanlarından çıkmışlar, kaçmışlar, fakat yine ölmüşler, perişan olmuşlar, nihayet Allah onlara tekrar hayat vermiş, fisebilillâh muharebe etmelerini emretmiş. Bir gün Hazreti Ömer namaz kılariken geride iki Yehudî varmış, müşarünliyah rükû'a varırken hava yapar, ya'ni rükû'da kollarını böğürlerine kısımayıb serbes ve aralık tutarak dizlerine kor ve karnını çekkin tutar ve bu suretle rükû'da merdane ve metin bir vaz'iyet almış, bunu gören Yahudîlerin biri diğerine «bu o mu» demiş. Hazreti Ömer namazı bitirince birisinin «bu o mu» dediğini söylemiş, «biz kitabımızda biiznillâh ölüleri diriltten Hazkilin verdiği verecek demirden bir boynuz, (karn) buluyoruz» demişler, Ömerin, «biz kitabımızda Hazkil ve İsadan başka biiznillâh ıhayi mevtâ eden bulmuyoruz» demesi üzerine «Biz Allahın kitabında sana nakletmediği Peygamberler buluyoruz» demişler, Ömer de «evet» demiş, binaenaleyh

Ye-

Sh:»820

hudfler ihyai mevtaya gelince «sana şunu söyleyeceğiz ki Beni İsraille veba vaki olmuştu, bunlardan bir kavim çıktılar, bir mil gider gitmez Allah bunları öldürdü, bunlara bir divar çevirdiler, kemikleri çürüdüğünde Cenabı Allah Hazkîli gönderdi, üzerlerinde bir müddet durdu, Allah da bunları bu yüzden ba's ba'delmevte mazhar etti» dediler diye de mervidir.

İşte bu âyet bu kıssaların biri veya hepsi dolayisile nâzil olmuştur. Ve deniliyor ki Hazkîl Zülkîfl aleyhisselâmdir. Siyak, kıtal kıssasına daha münasib gibi görünürse de âyette hazeri mevt mutlak olduğu için gerek taun ve veba ve gerek muharebe her hangi bir sebeble olursa olsun ölüm korkusuyla hükmi ilâhîden firar etmek isteyenlerin hepsine şamildir, taun ve veba gibi öletlerde herkes bulunduğu yerden kaçmağa kalkmamalı, muharebe lâzım geldiği zaman da binlerle halk korkub vatanlarından kaçmamalıdır. Ölüm korkusuyla vatanlarını müdafaa ve emri ilâhîyi tenfiz etmekten kaçınarak sürü sürü terki diyar eden binlerle akvamın çok geçmeyib mahv-ü perişan oldukları ve sonradan biizni Huda yine hayat buldukları hakkında tarihi beşer misallerle doludur, burada Cenabı Allah bütün bunları ihtar ederken ölümünden, hükmi ilâhî olan vazifeden kaçıp kurtulmanın imkânı bulunmadığını ve böyle yapanların korktuklarına daha çabuk ve daha feci' bir şurette uğriyacıklarını ve hattâ Allah murad edince hükmünü infaz etmek için ölüleri bile dirilteceğini ve binaenaleyh ölmekle kurtulacaklarını zannedenlerin de

kutulamiyacıklarını ifham buyurmuş, hasılı hükmi ilâhîden kurtulmak için ne ölümden kaçmanın, ne de

ölüme koşmanın kârı akıl olmadığını anlatmıştır.

﴿إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ﴾ şüphe yok ki Allahın insanlara fadl-ü

keremi çoktur, böyle her türlü esbabın münkatı'

Sh:»821

olmuş artık hayata imkân kalmamış zannedildiği bir sırada bile yeniden hayat verir.

﴿وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ﴾ ve lâkin nasın ekserisi şükretmezler. -Onun

emirlerine muhalefet eder ve kaçmakla kurtulacağız zannına düşerler ne budalalık. Ey mü'minler siz böyle

olmayın:

﴿٢٤٤﴾ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

﴿٢٤٥﴾ مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ

أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصِطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٤٦﴾

Meali Şerifi

O halde Allah yolunda çarpışın ve Allahın semi' alîm olduğunu bilin 244 hani kim var Allaha bir karzı

hasen arz edecek ki Allah ona bir çok katlarını katlayıverirsin, Allah hem sıkır hem açar, hep de

döndürülüb ona götürüleceksiniz 245

KIRAET: « فِضَاعَفَه » Nafi', ibni Âmr, Hamze, Kisâî, halefî Âşir kıraetlerinde « فَا » nın zammiyle, İbni Kesir ve Ebu Ca'fer kıraetlerinde « فَا » nın zammı ve aynın teşdidıyla elifsiz « فِضْعَفَه » mütebakisinde « فَا » nın zammiyle « فِضَاعَفَه » okunur. « يَبْسُطُ » Nafi', bezzî, Ebu Bekir Şu'be, Kisaî, Ebu Ca'fer revh kıraetlerinde «sin» yerine «sad» ile okunur.

Siz bunlardan ibret alıb şükreleyin 244. ﴿وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ ve Allah

yolunda muharebe edin, vazifenize bakın. -Anlaşıldı ki korkunun ecele faidesi yok, kat'iyen

mukadder

olanın da reddine çare yok. Ecel geldi ise fisebilillâh ölmek, gelmediyse kıymetli zaferlere nail olub

sevablar kazanmak var ﴿وَأَعْلَمُوا﴾ ve biliniz ki ﴿أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ Allah

muhakkak semi'dir alîmdir.- Gidenlerin ve kalanların ne söylediklerini işidir. Kalblerinde neler gizlediklerini

bilir. Şimdi 245. ﴿مَنْ ذَا الَّذِي﴾ kimdir o yiğit ki

﴿يُقْرِضُ اللَّهُ قَرْضًا حَسَنًا﴾ Allaha bir karzı hasen, ya'ni gönlünden koparak, hüsni

niyyet ve ihlâsa makrun olarak, dışından tırnağından güzelce kırkış bir ödünç versin, fesibilillâh infak etsin

de ﴿فِيضَاعِفَهُ لَهَا أَضْعَافًا كَثِيرَةً﴾ o da yarın ona az' afı kesiresiyle kat kat versin,

yahud her kim öyle ödünç verir, Allah da ona böyle kat kat verir. Bu katların mıkdarını ancak Allah bilir.

Maamafih «

﴿كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سَنَابِلَةٍ مِائَةٌ حَبَّةٌ﴾ hisabiyle

bire yedi yüz de denilmiştir.

Rivayet olunuyor ki Ebüddehdah radiyallahüanh «ya resul benim iki bağçem var, birisini tasadduk

edersem bana Cennette iki misli var mıdır!» demiş «evet» buyurulmuş, «Dehdahın anası da beraberimde

mi?» demiş «evet» buyurulmuş, «sabiyye de beraberimde mi?» demiş «evet» buyurulmuş, bunun üzerine bağçelerinin en güzeli olan «huneyniyye» namındaki hadikasını tasadduk etmiş, dönüb ehl-ü İyaline gelmiş, onlar da o bahçede bulunuyorlarmış, hemen bağçenin kapısına durmuş, zevcesi Ümmi Dehdaha bunu nakletmiş, o da «iştiira ettiğin bağçeleri Allah mübarek etsin» demiş, çıkmışlar, bağçeyi teslim etmişler, bu âyet nâzil olmuş, Resulullah «Ebu dehdah için Cennette nice hurma ağaçları saçak atıyor.» buyurmuş.

Bu ne lûtuftur ki Allah kullarına böyle bir istikraz i'lân ediyor ve bu feyzin ihlâs ve hüsni niyyetle iradei abde merbut bulunduğunu da gösteriyor. Buna talib

Sh:»823

olunuz, Allah bu katlı ihsanı önceden neye yapıvermiyor demeyiniz, çünkü

﴿وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصِطُ﴾ Allah sıkar ve açar, gerek ferdlere ve gerek cemaatlere bazan

darlık verir bazan da genişlik.- Darlıkta me'yus olmamalı, genişlikte de azıtmamalı, her iki takdirde herkes

haline göre ragıbı hasenat olmalı. Dişinden tırnağından güzelce kesib Allaha malen ve bedenen -velev

sıkıntılara tahammül etmek ve hiç bir şey bulamazsa «

« سَبَّحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ » demek

suretiyle olsun- karzı hasen yapılmalıdır ki sonu genişlik olsun ﴿وَالِيَهُ تَرْجَعُونَ﴾ ve siz ne

kadar kaçınırsanız akıbet o Allaha irca' olunacaksınız. Ecir veya cezanızı behemehal bulacaksınız.

Bunların cereyanı tenvir için.

﴿٢٤٦﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَآئِكِ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى
إِذْ قَالُوا لِنَبِيِّنَا لَهُمْ ابْعَثْ لَنَا مَلَكًا يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَالَ
هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا قَالُوا وَمَالَنَا
أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَائِنَا
فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ
بِالظَّالِمِينَ ﴿﴾

﴿٢٤٧﴾ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا
قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ
وَلَمْ يَأْتِ سَعَةً مِنَ الْمَالِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ
بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللَّهُ يُؤْتِي مَلَكَهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ
وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٨﴾ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ
التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَىٰ وَآلُ
هَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لَكُمْ أَنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ
﴿٢٤٩﴾ فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ
بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا
مَنْ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ فَشَرَبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ
هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ
وَجُنُودِهِ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا اللَّهَ كَمُ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ
غَلَبَتْ فِئَةٌ كَثِيرَةٌ بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٢٥٠﴾

﴿٢٥٠﴾ وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا
صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٥١﴾
فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ
وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ
بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ
﴿٢٥٢﴾ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّكَ لَمِنَ
الْمُرْسَلِينَ ﴿٢٥٣﴾

Meali Şerif

Baksan â Beni İsrailin Musadan sonra yüze gelenlerine hani bir Peygamberlerine "bize bir melik gönder

Allah yolunda muharebe edelim" dediler, nasıl dedi, üzerinize farz kılınırsa muharebe etmeyi verir misiniz?

biz, dediler, neye muharebe etmiyelim? yurdlarımızdan çıkarıldık evlâdlarımız-

Sh:»826

dan cüda edildik, vektaki bunun üzerine muharebe kendilerine farz kılındı fakat pek azından maadası dönüverdiler, Allah o zalimleri bilir 246 Peygamberleri onlara işte, demişti: Allah size melik olmak üzere Talutu gönderdi, A! dediler, ona bizim üzerimize melik olmak nereden? melikliğe biz ondan daha lâyük iken; malce bir genişliğe de nail edilmiş değil, onu, dedi: sizin üzerinize Allah intihab etmiş ve ilimde, cisimde ona ziyade bir vüs'at vermiş, hem Allah mülkünü dilediğine verir, Allah vasi'dir alimdir 247

Peygamberleri onlara şunu da söylemişti: Haberiniz olsun onun melikliğinin alâmeti size o Tabutun gelmesi olacaktır, ki onda rabbınızdan bir sekîne ve ali Musa ile ali Harunun metrükâtından bir bakiyye vardır, onu Melaike getirecektir, elbette bunda size kat'î bir alâmet vardır, eğer mü'minlerseniz 248 vaktaki Talut ordu ile hareket etti, muhakkak, dedi: Allah sizi bir nehri ile imtihan edecek, kim ondan içerse benden değil, kim onu tatmazsa işte o benden, ancak eliyle bir avuc alan müstesna, derken varır varmaz ondan içtiler, ancak içlerinden pek azı müstesna kaldılar, derken Talut ve maiyetinde iman edenler nehri geçtiler, o vakit de "bizim bu gün Calut ile ordusuna takatımız yok" dediler, Allaha mülâki olacaklarına kani" olanlar ise şu cevabı verdiler "nice az bir cemiyet, çok bir cemiyete Allahın izniyle galebe çalmışlar, Allah sabırlılarla beraberdir" 249 Ve vaktaki Calut ve ordusuna karşı meydana çıktılar şöyle dediler "Ey bizleri yetiştiren rabbımız üzerlerimize sabır dök ve ayaklarımıza sebat ver ve bizi kâfirler kevmine karşı muzaffer buyur" 250 Derken Allahın izniyle onları tamamen bozdular, Davud Calutu öldürdü ve Allah kendisine mülk

ve hikmet verdi ve daha dilediğinden ona ta'lim de buyurdu, Allahın insanları birbiriyle defetmesi olmasa idi

Arz, mutlak fesad bulmuş gitmişti ve lâkin Allahın zevil'ukul âlemlerine bir fazlı var 251 İşte bunlar Allahın

âyetleri, onları sana bihakkin tilâvet ediyoruz, muhakkak ki sen o gönderilen Resullerdensin

252

Sh:»827

KIRAET: « عسيتم » Nafi', «sin»in kesrile, bakilere fethile « غرفة » Nafi', İbni Kesir, Ebu Amr, Ebu Ca'fer gayının fethile, mütebakisi zammile. « دفع الله » Nafi', Ebu Ca'fer, Ya'kub « دفاع الله »

« ملأ » kavm, raht gibi müfredi olmiyan bir ismi cemi'dir ki toplandııkları zaman göz veya yer dolduran bir cemaat veya cemiyet mefhumile eşrafı nasa, ya'ni ileri gelen ve sahibi re'y olan vücuha ve erbabı hall-ü akd hey'etine itlak edilir. İbni Atıyye demiştir ki « ملأ » kelimesinin aslı vaz'ı cemii kavmdır, eşrafa « ملأ » denilmesi teşbihendir. İlah.... Ya'ni eşrafa bütün kavmi temsil edebilmeleri haysiyetinden onlar gibi « ملأ » itlak olunur. Onun için âtide göreceğiz ki sözler eshabı re'ye muzaf olmakla beraber mes'uliyet

umuma müteveccihdir. Hasılı « ملاً » iki noktai nazarla cumhuri kavm demektir. Ferrâ beyan eder ki bütün

Kur'anda « ملاً ، رهط ، قوم ، نفر » rical demektir, içlerinde kadın yoktur.

Ey sahibi nazar 246. ﴿الَمْ تَرَ﴾ görmedin mi baksanâ

﴿إِلَى الْمَلَا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى﴾ Musadan sonra Beni

İsrailden o cumhur cemaata ﴿إِذْ قَالُوا لِنَبِيِّ لِهْمُ﴾ bir vakit bunlar bir Peygamberlerine

﴿ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ bize kumanda edecek bir emir,

sevket fisebilillâh muharebe edelim dediler ﴿قَالَ﴾ o Peygamber

﴿هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا﴾

size

Sh:»828

muharebe farz kılınırsa yapmamak etmiyesiniz? dedi, damarlarına basdı, hakikati gördü tesbit etmek istedi.

Cevaben ﴿قَالُوا﴾ bütün cemaat ﴿وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾

biz neye fisebilillâh muharebe etmiyelim? ﴿وَقَدْ أَخْرَجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَائِنَا﴾

halbuki yurtlarımızdan çıkarıldık ve evlâdlarımızdan olduk dediler.» Hissi sâr ve Allahdan ümidi zaferle esbabı harbin baliğın mabelağ mevcut olduğunu söylediler. Bu sırada Mısır ile Filestin arasında sakın bulunan Amalikanın başında İmlık evlâdından Calut namında bir cebbar hükümdar bulunuyormuş, bunlar Beni İsraille galebe etmişler, vatanlarının bir çoğunu zapt ile evlâdlarını, hattâ mülûk zadelerinden dört yüz kırk kişiyi esir edib götürmüşler, kalanlara vergiler tarhetmişler ve Tevratlarını bile almışlar. Bu sırada Beni İsrailin bir Peygamberleri yokmuş, nihayet Allaha yalvarmışlar, Allah tealâ bunlara sülâlei nübüvvetten kalma tek bir kadından bir çocuk vermiş ve buna nübüvvet ihsan eylemiş, bu sayede ümidlenmişler, bir taraftan onun nübüvvetini imtihan, bir taraftan da ümidi zaferle harbetmek arzusuna düşmüşler, bu saika ile ondan bu talebde bulunmuşlar ve böyle söz vermişler. İmamı Kuşeyrî bu noktada demiş ki fakat hüsni niyyetlerine mal ve evlâd endişesini karıştırarak hareket etmiş ve sırf fisebilillâh ihlâsı tam ile emri ilâhîye amâde durmayıp ızharı tecellüdle tahyici harbe kıyam eylemiş bulduklarından maksadları tamam olmamış ve alel'ekser rahata alışmış kimselerin mu'tadı olduğu üzere iptida hissi intikam ile celâdet göstermişler ve sonra iş sıkıya gelince fi'illeri kavillerine uymamış.

Filvaki ﴿فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ﴾ vaktaki muharebe yazıldı. -Emir verilip iş

kesbi kat'iyet etti ﴿تَوَلَّوْا﴾ geri döndüler.- Fi'illeri kavillerine uymadı, sözlerinde

durmadılar,

Sh:»829

emre riayet etmediler. Harb meydanına gelirken yüz çeviriverdiler ﴿الَّا قَلِيْلًا مِنْهُمْ﴾ ancak

içlerinden birazı müstesna bir makam kazandılar. -ki yakında görüleceği üzere bunlar bir avuç su ile iktifa

edenlerdi, azlıklarına bakmadılar sebat ettiler ve muzaffer oldular. Bir hadîsi şerife nazaran bu akalliyet

eshabı «Bedr» in adedince idi ki üç yüz on üç kişi imişler demek olur. Sözlerinde duran ve muvaffak olan

bu akalliyetten maadası bidayeten harbi tehyic ettiler de meydanı harbde bunları yalnız bırakıb

çekiliverdiler ﴿وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ بِالظَّالِمِيْنَ﴾ Allah da böyle zalimleri bilir. Binaenaleyh

onlara yapacağını da bilir.- Bu cümle tezyiliye sözlerinde durmıyan ve alelhusus harbe talib olub da

bilahare dönenler hakkında büyük bir inzarı muhtevidir. Burada «

لَا يَنْالُ عَهْدِي الظَّالِمِيْنَ» kavli ilâhîsini hatırlamak lâzım gelir.

Harbin nasıl kesbi kat'iyet ettiğine gelince:

Onlar öyle söylediler 247. ﴿وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ﴾ o Peygamberleri de onlara

﴿إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا﴾ Allah size Talutu emîr gönderdi

dedi. Buna karşı ﴿قَالُوا﴾ o cemaat ﴿إِنِّي يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا﴾ o bize

karşı nerden melik olacak? Yahud bizim üzerimize onun melik olması nasıl olur?

﴿وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ﴾ halbuki biz melikliğe ondan elyakız, melik olmak ondan

ziyade bizim hakkımız ﴿وَلَمْ يُوْتِ سَعَةً مِنَ الْمَالِ﴾ ona bir se'ai maliye de

bahşedilmiş değil diye i'tiraz ettiler. Cevaben ﴿قَالَ﴾ o Peygamber dedi ki

﴿إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ﴾ Allah onu istifa ve intihab ederek üzerinize sureti kat'iyede

ta'yin etti ﴿وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ﴾ ve ona ilimde ve cisimde,

maddî

Sh:»830

ve ma'nevî ziyade bir inkişaf ve inbisat verdi.- Maddeten iri, güçlü, kuvvetli, güzel, ma'nen ilmi din ve

siyaset, fenni idare ve harbde sizden yüksek yarattı. Bilfi'il hükümdarlık ve kumandanlık için umde olan

şerait de budur. Yoksa veraset, neseb, şartı aslî değildir. Deniliyor ki İbranî olan «Talut» ismi Arabca «

طول» maddesiyle de alâkadar olarak kudret ve uzunlukta mubalaga ma'nasını mutazammındır.

Binaenaleyh kudreti ilmiye ve cismaniyeye bir unvan gibidir. Esasında ucme bir ismi hastan ibaret olsa da

Kur'an, Arabî noktai nazardan mefhumuna işaretle bunu bir düsturi küllî halinde ta'rif-ü tesbit etmiştir,

Talutun ismi Süryanîce Sayil ve İbranîce Savil ibni Kays imiş. Demekki Talut, lekabdır.

Şimdi biz dururken Allah bunu neye böyle yapmış? mı denecek?

﴿وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَن يَشَاءُ﴾ Allah mülkünü dilediğine verir. -Malikülmülk o, asıl

mülk onundur. Mülke nail olanlar bil'esale değil ondan binniyabe nail olurlar

﴿وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾ hem Allah vasi' ve alimdir.- Rahmet-ü ihsanı çok faili muhtardır:

Kabzını bastı tâ'kîb eder, fakîri gani kılar, mülksüze mülk verir, vereceğini vermek için de hiç bir kayd-ü şarta

tabi değildir, cehilden münezzehtir. Mülke lâıyk olub olmiyanları, kimlere niçin ve ne kadar muddet

vereceğini de bilir. Buna karşı biz dururken mülkünü Taluta neye verdi denemez. Ancak habere i'timad

edemeyecek kimseler mantıkan bu da'vanın suçrası olan ıstıfa kazıyyesini ne ma'lûm diye menedib delil

istiyebilirler. Bunu itmam için:

248. ﴿وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ﴾ Bir de Peygamberleri onlara dedi ki

﴿إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ﴾ Talutun melik olmasının alâmeti zahiresi

ve nübüvvetin mu'cizesi size tabutun gelmesidir.-

TABUT sandık demektir. Maamafih müracaat demek

Sh:»831

olan «tevb» maddesinden mübalâga sıgası olmak hasebiyle dönüb dolaşib gelinecek, merci'î kül mealinde bir mefhum da ifade eder. Bu tabuttan murad da Tevrat sandığıdır ki Hazreti Musadan sonra Beni İsrailin isyaniyle ellerinden çıkmış, refolunmuştu. Lâkin erbabı ahbar demişler ki «Allah tealâ, Hazreti Âdeme bir tabut inzal etmiş, içinde evlâdından gelecek Enbiyanın suretleri varmış. Şimşir ağacından en boy üç iki (3 x 2) kadarmış. Âdem aleyhisselâmın vefatına kadar nezdinde kalmış, badehu birer evlâdı tevarüs etmişler, nihayet Ya'kub aleyhisselâma intikal etmiş, sonra Beni İsrailin elinde kalmış, Musa aleyhisselâma kadar gelmiş, Hazreti Musa Tevratı buna kor, muharebe ettiği zaman öne geçirir, Beni İsrailin gönülleri bununla sükûn bulurdu. Vefatına kadar yanında idi. Badehu Beni İsrailde elden ele geçti. Bir hususta muhakeme olacakları zaman buna müracaat ederler, beyinlerinde hâkim olurdu. Muharebeye gittiklerinde önlerinde götürürler ve bununla teberrük ederek düşmanlarına zafer ümid ederlerdi. Melekler bunu askerin başında

tutar, muharebeye girişirler, sonra Tabuttan bir ses işittikleri zaman muzafferiyete yakîn edinirlerdi. Vaktâki Beni İsrail isyana başlamışlar, fesada düşmüşler, işleri çığırından çıkmış, Allah başlarına Amalikayı musallat etmiş, bunlar galebe etmişler, Tabutlarını da almışlar götürmüşler, bir pislige, bir halâyaya bırakmışlar, Cenabı Allah Talutu melik yapmak murad edince Amalikaya bir belâ vermiş, hattâ Tabutun yanında abdest bozanlar basura tutulur olmuş, diğer taraftan beldelerinden beş şehir de mahvolmuş, kâfirler bu ibtilânın Tabut yüzünden olduğuna kail olmuşlar, onu çıkarmışlar, iki öküze yükletib koyuvermişler, Allah da bunlara dört Melek müvekkel kılmış sevk etmişler, Talutun evine getirmişler. İşte Beni İsrail Talutun mülküne beyyine istedikleri zaman Peygamberleri, onun âyeti mülkü tabutun gelmesi olduğunu söylemiş» ilah. Demek oluyor ki Beni İsrailde

Sh:»832

tabut, emanatı mukaddeseden olub Hıristiyanlıktaki Salîb gibi bir mevki'de tutulmuş. Netekim Hıristiyanların salîbi kebiri de buna şebih bir vak'a geçirmişti. Tabutun tâ Hazreti Ademden beri gelmesi, içi resimli bir sandık olması, bunun Ebülbeşer olan Hazreti Adem olmasile tevfikî müşkil ve aynı zamanda bu ahbarı şayiayı ceffelkalem tekzib de haksız olacağından İbni Abbas Hazretlerinden rivayet olunduğu üzere

bunun zayi olmuş «Tevrat sandığı» olmasile iktifa etmek ve şu kadar ki bunu Hazreti Musa yaptırmış

olmayıb daha kadim tarihî bir sandık olduğunu da kabul etmek muvafık olacaktır. Maamafih Ragıbın

naklettiği vechile «Tabut, kalb, ve sekîne ondaki ilimden ibarettir.» de denilmiş. Çünkü kalbe «

مَسْقَطُ الْعِلْمِ، بَيْتُ الْحِكْمَةِ، تَابُوتُ عِلْمٍ، وَعَاءُ عِلْمٍ،
صُنْدُوقُ عِلْمٍ» tesmiye edilir. ilah... Bu gerçi meşhure ve zahire muhalif görünürse de onun lâzımı

olan mühim bir ma'hayı işarî olduğu da inkâr edilemez. Buna göre hasılı meal: onun hakikî âyeti mülkü

isyan ve gurur ile zayi' olmuş ve sizi perişan etmiş olan kalbinizin yerine gelmesi ve hakikate iman ederek

sükûnet-ü itminane irmenizdir. Beyyinei hakikiye afakî olmaktan ziyade enfüsîdir. Siz fikri fesad ile zayi'

olmuş kalbinizi bulub da'vayı bırakarak ona biy'at ettiniz mi mes'ele biter. Aksi halde Allahın ona verdiği

kudret ve vereceği muvaffakiyyet size melikliğini bil'icaz teslim ettirir. İşte onun mülküne kat'î delil, işbu

zahirî ve batınî Tabutun gelmesidir. ﴿فِيهِ﴾ o Tabutta veya gelişinde

﴿سَكِينَةً مِنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةً مِمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَىٰ وَآلُ هَارُونَ﴾

rabbınızdan bir sekîne, âli Musa ile âli Harunun metrukâtından bir bakıyye vardır.»

SEKÎNE; esasen sükûnet gibi sükûndan ve vekar-ü sebat ve emn-ü itminan demektir ki lisanımızda da

sekinet denilir. Hafifliğin ve telâşın zıddıdır. Bir te tanınan ve

Sh:»833

kendisile sükûn-ü itmi'nan hissedilen her hangi bir âyet, bir alâmete sekîne itlak edilir. Meselâ bir ordu için sancak bir sekînedir. Burada bunun ne olduğu hakkında müteaddid rivayetler vardır ki bazıları maddî ve bazıları ma'nevîdir: Bir sureti mahsusa, bir rihi heffafe, ilâhî bir ruhi mütekellim, Cennetten altın bir tas ki içinde Enbiyanın kalbleri yıkanır, rahmet, elvah mahfazası, bir âyeti ma'rufe. Bunların hasılı başlıca şöyle telhıs edilmiştir.

1- Sekîne, Beni İsrailde zebercedden veya yakuttan iki kanatlı ve kedi gibi başı ve kuyruğu bulunan bir suret imiş, bir inilti yaparmış, inledikçe tabutu alıb düşmana doğru giderler, durdukça dururlarmış.

2- Hazreti Aliden: İnsan yüzüne benzer yüzü var bir rihi heffafe ریح هفافة = Hoş bir nesîm.

3- Sekîne, Hazreti Musa ve Harun ile onlardan sonraki Enbiyai Beni İsrailde nazil olmuş kitablardan

«Cenabı Allahın Talut ve askerine nusrat ihsan edib düşmanları defedeceğine dair ba'zı bişaretler.»

4- Ne olduğu gayrı ma'lûm bir şey.

BAKIYYEYE GELİNCE: diyorlar ki bu da elvah kırıkları, Asai Musa ve Tivrattan bir nebze idi. Birinci

ma'na üzere tabutun bir sebebi sekinet olduğu da mervidir.

Hasılı ma'na: O tabutta veya gelişinde size rabbınızdan bir sekinet-ü itminan ve âli Musa ve âli

Harundan kalma mebrukâtan bir bakiyye vardır ki siz bununla sükûnet bulur, emn-ü itminana irer, onlar

gibi amel edersiniz demek olur. Bu suretde tabut muhteveyatile kendisi bir sekînedir.

الْأَنْبِيَاءُ لَمْ يُورِثُوا دِينَارًا وَلَا دِرْهَمًا وَإِنَّمَا أَوْرِثُوا الْعِلْمَ =

Peygamberler ne bir altın ne bir gümüş miras bırakmamış, ancak ilim miras bırakmışlardır.» Hadîsi şerifi

medlûlünce Enbiyadan kalma bakiyyeyi yadigâr ise ilme, din-ü şeriate aid şeyler olur.

Fakat bu bakiyyeyi ve o sekîne-vü sekineti havi tabut

Sh:»834

nasıl gelir? ﴿تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ﴾ onu Melekler, Allahın elçileri, kuvvetleri getirir. -Yerden

getirir, Gökten getirir, nasıl getirirse getirir siz o ciheti düşünmeyin de gelirse bilin ki Talut meliktir,

﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّكُمْ﴾ o tabutun gelişinde sizin için muhakkak bir âyeti hak, bir beyyine ilâhiye vardır ﴿إِنَّ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ eğer siz mü'min iseniz veya iman şanınızdan

ise bu böyledir.- Bu fıkra şunu da gösterir ki ehli imana yaraşan hafiflik değil, vekar-ü sekinet, sebat-ü

itminandır. Bunda da mirası Enbiyanın, ilm-ü dinin büyük ehemmiyeti vardır. Emanatı mukaddesenin de

kuvveti kalb için bir feyz-ü bereketi bulunacağı inkâr olunmamalıdır.

249. ﴿فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ﴾ vaktaki bunlar tamam olub Talut

askerleriyle hareket etti ﴿قَالَ﴾ askerine hitaben şöyle dedi:

﴿إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ﴾ Allah sizi behemehal bir ırmakla imtihan edecektir

﴿فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ﴾ binaenaleyh ondan her kim içerse ﴿فَلَيْسَ مِنِّي﴾ benden değil,

﴿وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ﴾ ve her kim ona ağzını sürmezse ﴿فَإِنَّهُ مِنِّي﴾ o şüphesiz

bendendir, benim askerimden veya beni sevenlerdendir

﴿الَّا مِنْ اِغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ﴾ ancak eliyle bir avuc alan içlerinden müstesna, bu

kadarına ruhsat var. Doğruda doğru ağızla sümürmiye müsaade yok, Talut bir emîr sıfatıyla bu emri, bu

talimatı vermişken ﴿فَشَرَبُوا مِنْهُ اِلَّا قَلِيْلًا مِنْهُمْ﴾ ırmağa gelince askerın

birazından ma'adası hep ondan içtiler, emri dinlemediler.-

Sh:»835

Rivayet olunuyor ki bir adam bir, avuc alır kendine ve hayvanına kifayet edermiş, fakat saldırıp içenlerin

dudakları morarır, hareretleri artarmış, Binaenaleyh bunlar nehrin berisinde dökülüb kaldılar

﴿فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَهُ﴾ de Talut ile iman eden maiyyeti nehri

geçince ﴿قَالُوْا﴾ kalanlar geriden

﴿لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُوْدِهِ﴾ bu gün bizim Caluta ve askerine

harb edecek takatımız yok dediler. -Yahud bunlar değil de nehri geçmiş mü'minlerin zaıf kısmı düşmanın

çokluğunu görünce ümitsizliğe düşüb birbirlerine böyle söylediler. Çünkü mü'minlerin de imanda

dereceleri mütefavittir. Söylediler de ne oldu?

﴿قَالَ الَّذِيْنَ يَظُنُّوْنَ اَنَّهُمْ مُّٰلِكُوْا اللّٰهِ﴾ her halde Allaha mülâki

olacaklarına kani ve müntazır bulunanlar.- Ya'ni ölümden kaçmanın mümkün olmadığını, bu gün bu

muharebede ölmezse diğer bir gün behemehal öleceklerini ve nihayet huzuru ilâhîye varacaklarını bilen,

binaenaleyh ahdinde sabit veya zafer ümidile ya şehid veya gazi olmağa azmeden ehli yakîn

﴿كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ nice kerreler azacak

bir bölük bir çok bölüklere biiznillâh galebe çaldılar ﴿وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ﴾ Allah sabr-ü

sebat edenlerle beraberdir dediler.- Zaiflerin kalblerine de kuvvet verdiler. 250.

﴿وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ﴾ vaktaki Talut ve maiyyetindeki bu mü'minler

Calut ve askerlerine karşı meydanı harbe çıktılar ve düşmanın çokluğunu ve hazırlığını müşahede ettiler

﴿قَالُوا﴾ hepsi birden kuvveti kalb ile Allaha yalvarıb şöyle dediler

﴿رَبَّنَا أفرغْ عَلَيْنَا صَبْرًا﴾ ya rabbena!. Bize

Sh:»836

sabır yağdır ﴿وَوَثَّبتْ أَقْدَامَنَا﴾ ve bizi paydar eyle, ayaklarımızı denk ve yerinde tut, titretme,

kaydırma, azm-ü hedefimizden şaşırma ﴿وَوَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ﴾ ve o

kâfirler güruhuna karşı bize nusrat-ü muzafferiyet ihsan et. Bunun üzerine 251.

﴿فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ çok geçmeden o kâfirleri Allahın izniyle bozdular,

hikmet-ü nübüvvet ihsan etti. -Talut kendisine kızını vermiş ve bilahare Arzı mukaddesin meşarık-u

mağaribinde büyük bir devlete nail olmuştu. Ve Beni İsrail Davuddan evvel hiç bir melikin etrafında bu

kadar toplanmamıştı. Bunlardan başka ﴿وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ﴾ ona iradei ilâhiyesi taalluk

eden başka bazı şeyler de öğretti. - Ezcümle demirleri yumuşadıb zırlı elbiseler yapmak san'atını ve

başkalarının bilmediği kuş dilini, elhanı tayyibe ve saireyi ta'lim etti. Ve işte o zalimlerin zulmüne rağmen bir

ekalliyetin azm-ü imanı ve himmet-ü duasiyle Allah tealâ böyle ümid edilmez muvaffakiyyatı azıme ihsan

eyledi. Şimdi buna karşı iyi amma Allah muharebeye hiç meydan vermese ve sultai hükûmete müsaade

etmese daha iyi olmaz mi idi? dememeli, çünkü

﴿وَلَوْلَا دَفَعُ اللَّهُ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ﴾ Allah insanların bazısını bazısiyle

defi' veya müdafaa etmemiş, müfsid ve mütecavizleri muslih ve mücahidlerle defi' ve ehli silm-ü salâhı ve

evlâd-ü nisvani vikaye etmemiş olsa idi ﴿لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ﴾ yer yüzü fesada uğradı, Arzın

menafi-ü mesalihı muattal olur, hars-ü nesilden, ilm-ü san'atdan, din-ü imandan eser

kal-

mazdı. -Zira def-ü mukavemet kanunu olmasa idi ekser nas, mütecazib ve mutı-ü münkad bile olsa mütecaziblerin mütemadiyen hücumuna ma'ruz kalırlar, çiğnenir mahvolurlardı, muadelei içtimaiye bulunmaz, nihayet herkes mütecazib olur, herkes mütecazib olur da mukavemet de farzedilmezse hepsi mahvolur. Cenabı Allah insanları sahibi irade olarak yaratmıştır, ve böyle yaratması mahzı rahmet-ü kudrettir, fakat bu iradeler mutlak bırakılır da birbirleriyle tadil edilmez ve hiç bir mukavemete maruz kalmazlarsa külfeti mesaiye katlanılmaz, önüne geleni çiğnemeğe çalışır. Müdafea ve mukavemet olmayınca da tecavüz, aksarı turuk, tarıkı müstakim olmuş olur, o zaman da insan namına bir şey kalmaz, nizamı Arz muattal olur ﴿وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ ve lâkin Allah bütün âlemlere ve o miyanda bilhassa zevil'ukul âlemine bütün bir fazl-ü rahmet sahibidir.- Bu fesada razı olmaz, o Arza Omran verecek, üzerinde insanları fazl-ü keremiyle yaşatacak, ebedî saadetlere, yüksek mertebelere erdirecektir. Binaenaleyh fesad talisi batıldır, matlûbı ilâhî salâhtır. Binaenaleyh salâhın fesadı def etmesi için ehli salâh-ü hayrın ehli fesad-ü şerri defetmesi lâzımdır ve zaten mukavemet-ü müdafaa umum kâinata bir kanunı hakdır. İradeden, akl-ü şuardan hissedar olmyan mahlûklar bu mukavemetlerini cebri hakkile bil'ıztırar ibraz ederler. Faili muhtar olanlarda bunun tatbiki de akl-ü irade ve imanlariyle yapılmak lâzım gelir. İşte Allah harbı ve hükûmeti bu hikmetle meşru' kılmış ve insanların müfsid ve mütecazib kısmını muslih kısmıyla defi' ve hüsni suretle çalışacakları vikaye için emretmiştir. Erbabı salâh

ve fazilet bu noktayı derpiş etmeyib ve müdafaa kaydiyle meşgul olmayıb da mütecavizleri serbes bırakacak olurlarsa bütün kudret onların eline geçer ve onlar da âlemi temellük etmek sevdasiyle yer yüzüne fesad verecekler ve buna meydan verenler mes'ul

Sh:»838

olacaklardır ki balâda buna « **وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ** » ihtarı sebk etmiş

idi. Şu halde iki harb vardır. Birisi harbı islâh, diğeri harbı ifsaddır. Ehli imana emredilen de fisebilillâh harbı islâhtır ki bu da zulm-ü fesadın ve menbai zulm olan küfr-ü şirkin def'i ve silmi küllînin te'minidir. Ehli salâh ve islâm bunu yapmazsa küfr-ü fesad istilâ edecek o zaman da insanlar kökünden kazınıb kıyamet kopacaktır.

Ya Muhammed! 252. ﴿تِلْكَ﴾ şunlar, binler kıssasından Davud fıkrasına kadar olan şu kıssalar ﴿نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ﴾ biz ibret alınacak Allah âyetlerdir. ﴿آيَاتُ اللَّهِ﴾ bunları sana her türlü reyb-ü hatadan, şaibei tahrif-ü galattan ari mahzı hakk-u hakikat olarak tilâvet ediyoruz, Cibril ile sana mütevaliyen okuyoruz ﴿وَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ﴾ sen de

muhakkak ve muhakkak mürselîndensin, o büyük Peygamberler cümlesindensin, bunu bil, vazifeni ifa

et.

O mürselînin makamlarını anlamak ister misin?

﴿٢٥٣﴾ تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ
اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ
وَإِيْدِنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ
مَنْ بَعْدَ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ وَلَكِنْ اخْتَلَفُوا فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ
وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلُوا وَلَكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا
يُرِيدُ ﴿٢٥٣﴾

Sh:»839

﴿٢٥٤﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ
أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعَ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمْ

الظَّالِمُونَ ﴿٢٥٥﴾ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا
تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا
الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ
وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ
﴿٢٥٦﴾ لَا أَكْرَاهُ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ
يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى
لَا انفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥٧﴾

Meali Şerifi

O işaret olunan Resuller, biz onların bazısını bazısından efdal kıldık, içlerinden kimi var Allah kelâmına

Kelim etti, bazısını da derecelerle daha yükseklere çıkardı, Meryemin oğlu İsa'ya da o beyinleri verdik ve

kendisini Ruhul'kudüs ile te'yid eyledik, eğer Allah dilese idi bunların arkasındaki

ümmeťler, kendilerine o beyyineler geldikten sonra birbirlerinin kanına girmezlerdi, ve lâkin ihtilâfa düřtüler

kimi iman etti kimi küfür, yine Allah dilese idi birbirlerinin kanına girmezlerdi ve lakin Allah ne isterse yapar

253 Ey o bütün iman edenler size merzuk kıldığımız şeylerden infak edin: gelmeden evvel bir gün ki onda

alım satım yok, dostluk da yok şefať de yok kâfirler ise hep o zalimlerdir 254

Allah, başka tanrı yok ancak o, daima yaşayan, daima duran tutan hayy-ü kayyum o, ne gaflet basar onu

ne uyku, Göklerdeki ve Yerdeki hep onun, kimin haddine ki onun izni olmaksızın huzurunda şafať

edecek? onların önlerinde ne var arkalarında ne var hepsini bilir, onlar ise onun dilediği kadarından başka

ilmi ilahîsinden hiç bir şey kavriyamazlar, onun kürsisi bütün Gökleri ve Yeri kucaklamıştır her ikisini görüb

gözetmek ona bir ağırlık da vermez o öyle ulu, öyle büyük azametlidir 255 Dinde ikrah yok, rüşd, dalâlden

cidden ayrıldı, artık her kim Taguta küfredib Allaha iman eylerse o işte en sağlam tutamağa yapışmıştır,

öyle ki onun için kopmak yok, Allah işidir, bilir 256

Ya Muhammed! 253 ﴿تِلْكَ الرُّسُلُ﴾ o Rüsül, o işaret olunan Peygamberler, şunun bunun

intihab-ü ta'yini ile değil bizzat Allahın gönderdiği o Allah sefirleri, içinde bulunduğun Resuller kafilesi yok

mu ﴿فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ﴾ biz onların ba'zısını diğer ba'zısına tafdil ettik, evet

hepsi Resul, aslı risalette hepsi müsavi, fakat böyle olmakla beraber ba'zısına ve belki her birine bir

meziyyet, bir fazileti mahsusa, bir rütbei mümtaze verdik ﴿مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ﴾ kimisine

Allah bizzat kelâm söyledi, Kelimullah yaptı, netekim Musa Turda ve leylei hiyerede Allahın elçisiz kelâmını

dinledi ﴿وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ﴾ ba'zısını da bir çok

Sh:»841

derecelerle daha yükseklerle çıkardı, Sidrei müntehadan geçirib «قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى»

sirrile makamı kurbı mutlakta, rahmeten lil'âlemîn, meb'usı kü'l, habibi huda, Hatemül Enbiya yaparak

Makamı mahmuda il'â eyledi. Biz azimüşşan Peygamberleri yekdiğerine tafdil ettik ﴿وَ﴾ bu miyanda

obirlerinden sonra ve senden önce ﴿آتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبِنَاتِ﴾ İsa ibni

Meryeme dahi o beyyineleri -risaletini ve faziletini mübeyyin olan açık huccetleri, ya'ni İncili İncildeki o

mevaiz ve tezkîratı müessireyi natık âyetleri, ta'biri aharle kelimeyi, ihyai mevta ve ibrai ekme

mu'cizelerini- verdik ﴿وَإَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ﴾ ve kendisini ruhülkudüs ile te'yid ettik,

kudsî ve nezih bir haslete mazhar kıldık «

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ وَآتَيْنَا

«عيسى ابن مريم البينات الآيه باق» şimdi sureti tafdilî izah eden şu

cümlelerin uslûbî beyanında «فَضَّلْنَا، مِنْهُمْ، وَرَفَعَهُ، وَآتَيْنَا» diye cemi'den ifrada,

ifraddan cem'e, fadıldan efdale, efdalden fadıla iltifat iltifat üzerine nasıl bir tenevvu' var dikkat edilmelidir.

Evvelâ her biri risalette ve binaenaleyh kelimeî haktâ müttefik, saniyen sureti umumiyede ba'zısı bir fazileti

mahsusâ ile mütefadıl olarak min vechin mütenevvî ve tenevvuuna göre birer ümmete müsaid. Salisen bu

tefadulda Musa ve İsa gibi makamı cemi'de mütekabil iki haddi mütemayiz ve ortada makamı

cem'ulcemi'de cami'ülkûl ahırî evvel, evvelî ahır, dairei risaletin merkezi mutlakı cemaati rûsûlün kalbî

ekmeli ve binaenaleyh ümeme mütenevvianın derecatı müterettibe üzere kesretten vahdete ircaî için kurbi

mutlaka vasıl imamı tevhidî olarak nizâmî ekmel üzere bir silsilei Mürselîn mevcut. Şayanı dikkattir ki fıkrâ

İsa bir taraftan te'hîr ediyor, bu cihetle derecata mukarin gösterilerek kadri i'lâ ediliyor, diğêr taraftan sahibi

derecata iltibas hasıl olmamak için «وَآتَيْنَا» ile ta yukarıdaki «فَضَّلْنَا» cümlesine atfolunuyor da

«وَآتَى عِيسَى» diye

Sh:»842

«رَفَعَهُ» ye atfolunmuyor, bu suretle de sahib derecata değıl, alelûmum Rûsûl zümresine rabtediliyor. Bir

de validesine nisbetle ismi tasrihen zikrolunuyor ki bunlarda hem Beni İsrailin çirkin isnadlarına bir rağm,
hem de ona ilâh ve ibnullah diyen Nasâranın ifratlarına beliğ bir red vardır. Ve aynı zamanda bu sureti atf
ile İsanın sahib derecattan zamanen mukaddem olduğuna dahi işaret olunmuştur. Bundan başka işbu
cemaati mürselînin mazhar oldukları bu makamat ve bu fezaili müterrettibenin kendilerinde zatî ve kesbî
olmayıp mahza mevhibei ilâhiye olduğu iyice tefhim edilmek için «

فَضَّلْنَا . كَلَّمَ اللّٰهُ . وَرَفَعَ . وَآتَيْنَا . وَآيَدْنَا» buyurulmuş ve bununla hem

risaletin ma'nası izah edilmiş, hem de bu babda ifrat veya tefrit ile vartai şirke düşülmemesi ihtar

olunmuştur ki âyetin ma'badi bu nokta üzerinde bir siyak ta'kib edecek ve nihayet Ayetülkürsî ile bütün

hakikat tavzih olunacaktır, hasılı cemaati mürselîn, esasî risalette müttehid ve fezaili mütenevvia ile

mütefazıl olarak makamatı mahsusalarile yüksek bir hey'eti muntazama arzederler. Bu miyanda üçü

bilhassa calibi dikkattir ki ikisi cenah, biri kalb ve merkezdir. Bir cenahta Kelimullah, bir cenahta da İsa

Ruhullah vardır. Kalbde taayyüni kâmilinden dolayı ismini tasriha lüzum olmiyan ma'ruf birisi ta'biye

edilmiştir ki diğerlerinin bir çok derecat ile fevkinde bir makamı refii mahmuda mazhardır. Bu noktada

cenabı Allah Habibini fahr-ü ucubdan sıyanet eylemek için İsadan mukaddem ve Musadan daha yüksek

birine ve meselâ Hazreti İbrahime telmih eder gibi « وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ » diye tekrim

etmiş de «o da sensin ya Muhammed» diye tasrih etmemiş ve fakat tasrihten daha beliğ bir ahd ile iltifat

göstermiştir, Belâgatte bu tarzı beyanın bir çok misalleri vardır. Netekim şuarayı Arabdan «Hutey'e» ye en

yüksek şair kimdir diye sual olunduğu zaman Züheyri ve Nabıgayı söylemiş ve isteseydim üçüncüyü

söyledim demiş ve

Sh:»843

bununla kendini kasetmiştir ki eğer «kendimi söyledim» demiş olsa idi azameti olmazdı. Cenabı

rabîlâemîn de burada efdali rüsûlüne bu tarzı beyan ile makamını iş'ar eylemiştir, buna binaen Habibi

huda «ben evlâdı Ademin seyyidiyim fakat fahr-ü iftihar yok =

أَنَا سَيِّدُ وُلْدِ آدَمَ وَلَا فَخْرَ hadîsi şerifi ile bu hakikati beyan ettiği gibi hem bu nükteye

hem de « لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ » âyetindeki müsavâtı rüsûl fikrei imaniyesine

tenbihen « لَا تَفْضَلُونِي عَلَى يُونُسَ بْنِ مَتَّى =beni Yunüs ibni mettya tafdıl

eylemeyin, ya'ni ben de Peygamberim, o da Peygamber» buyurmuştur. Binaenaleyh Peygamberlerin

isimlerini tasrih ederek tafdile kalkışmamak muktezayı edebi imandır. İbni Abbas radiyallahü anhdan

mervidir ki «biz, demiş mescidde Enbiyanın fadlını konuşuyorduk, Nuhu tuli ibadetiyle, İbrahimi hulleti ile,

Musayı Allahın kendiye teklimi ile, İsayı semaye refi ile yâdederek ve fakat Resulullah hepsinden efdaldır,

kâffeî nasa meb'us, önü, sonu mağfurdur ve Hatemülenbiyadır dedik, derken aleyhissalâtü vesselâm giriverdi «ne gibi bahis desiniz» dedi, söyledik «hiç bir kimseye Yahya ibni Zekeriyadan hayırlı olmak gerekmez» buyurdu ve onun hiç bir seyyie yapmadığını ve niyyet de etmediğini söyledi» ilah... Şüphe yok ki bütün mürselîn miyanında Musa ile İsanın bittahsis zikri bu iki Peygamberin azameti şanlarına tenbihdir. Bu ise bunların derecat ile fevkında gösterilen Resuli ekmelin celâleti kadrine başkaca bir bürhan teşkil eder. Zikrettiğimiz ehadîsi nebeviyye de bu ekmeliyyetin tecelliyatı nezihesinde dir. Yarab bizi de bu şefiülmüznibinin şefaatile be kam eyle.

Şimdi fahvayı hitab şuna müncerr oluyor: işte makamatı mürselîn, bu miyanda makamını anla, ve ona göre ifayı vazife eyle. Fakat şunu bilmeli ki bu fazaili mütenevvia ve derecatı refia mahza bir atıyyei ilâhiyedir. Bu yükseklik kendilerinin bilasale bir hasleti zatiyeleri değil, ihsanı ilâhî ile nail oldukları bir mevhibei sübhaniyedir. Bunları

Sh:»844

Allah vermiş ve kendilerini Allah göndermiştir. Asıl vazifei risalet evamiri ilâhiyenin tebliğ-u icrasına

niyabettir. Resuller ancak emri ilâhîyi temsil ederler. Fazaili mahsusaları, meşîyyeti cüz'îye ve niyabiyeleri emri ilâhîde fânîdir. Alelîtlak kendi dileklerini yapamazlar. Bizzat meşîyyeti mutlaka ve külliyyeye malik ve bütün vukuata hâkim, vacibülvücud, ezeliyyüzzatı vessıfat, iradei külliyesahibi, hâlık ve mükevvin değıldirler, ne Musanın mazhariyeti kelâmiyesi, ne İsanın mazhariyeti beyaniye ve ruhiyesi ve hattâ bunların derecat ile fevkında olan Resuli ekmelin makamı kurbi risalet hududundan çıkıp rububiyet haddine giremez, asıl irade Allahındır, Allah murad etmeyince hiç bir şey yapamazlar. Görmez misin

﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ﴾ Allah kat'iyen dilemiş olsaydı

﴿مَا أَقْتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَ تَهُمُ الْبَيِّنَاتُ﴾

bu Peygamberlerden sonra ümmetleri kendilerine bu kadar beyinatı hak geldikten sonra birbirlerinin kanına girmezler, muharebe etmezlerdi. -Peygamberlerini tasdik ve emri ilâhîyi açık olarak beyan eden nususun mucbile amel eder, ihvan olurlar da hılâfına hareket etmezlerdi. Alelhusus Musadan sonra ne Beni İsrail birbirile boğuşurdu, ne de Peygamberlerin kanına girib İsadan sonra Nasâra ile döğüşürdü. Hele İsanın beyinatından sonra Hıristiyanlar ne kendi aralarında ne sair akvam ile hiç bir muharebe etmemek lâzım gelirdi. Zira onlara «bir yanağına tokat vurana obir yanağınını da çeviriver» diyen beyanı İsa tecavüze bile mukabeleden menetmek emrinde ne kadar samimî ve ne kadar açık idi. Bundan sonra Hıristiyanlık her ne sebeble olursa olsun birinin kanına girmek değil hattâ kimseye el kaldırmamak, hiç bir

cidal yapmamak ıktıza etmezmiydi? Onlara muharebe haram idi ﴿وَلَكِنْ اِخْتَلَفُوا﴾ ve lâkin

böyle olmadı ihtilâf ettiler, muhtelif fırkalara,

Sh:»845

milletlere ayırıldılar ﴿فَمِنْهُمْ مَنْ اٰمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ﴾ de kimi iman etti, dini

Enbiyayı iltizam eyledi, kimi de i'raz edib kâfir oldu, olabildi de biribirlerinin kanına girdiler, nice

muharebeler yaptılar ve hâla yapıyorlar. O Peygamberlerden ve o beyyinnattan sonra da bunlar olabildi,

kelime hak, tebliği emir ve Peygamberlerin bunları infaza masruf olan iradatı cüz'iyeleri bu ihtilâfı ve küfr-ü

muhalefeti mümteni kılmadı, kaldırmadı, halbuki Allah dilese idi bunlar olamazdı.- Demek ki her emri ilahî

hılâfına hareket imkânını selbetmez, her emir ademi muhalefeti irade eden bir emri tekvinî, bir meşîyyeti

cebriye değildir, eğer böyle olsa idi ademi muhalefete meşîyyeti ilâhiye taalluk etmiş bulunur, Allahın

Peygamberlerine ve tebliğ ettiği beyyinatı emriyeye küfr-ü muhalefet mümkün olamazdı. Vaki ise böyle

değildir, Demek ki Allah ihtilâfın alel'itlak ademi vukuunu dilememiştir. Dikkat olunursa tefadüli Enbiya

esasta müttehid olmak üzere bir tenevvü ifade eder ki bu tenevvü bizzat muradı ilahîdir. Bunlarla ümemi

mütenevvanın teşekkülü de muradı ilahîdir. Bu az çok bir manayı ihtilafı tazammun eder. İşte bu tenevvü ve

ihtilafı külliyi ıktiza etmemek için bunları aledderecat tevhid edecek daha yüksek Peygamberler ve hepsinin fevkında meb'usı kûl, sahib derecat ba's buyurulmuştur ki bu suretle ümmetler tenevvü ve kesret içinde bir tevhidi mutlaka mazher olsunlar. Demek ki emri tevhid bilkülliyeye mani ihtilaf olmadığı gibi imkânı muhalefeti de selbetmiş değildir, ve bunların hepsi meşiyeti ilahîye iledir. Zira olmasa idi olamazdı, binaenaleyh saa'i meşiyet, sea'i emirden, sea'i hak, sea'i hayırdan eamdir. Emri teklifi, meşiyeti cebriyeyi değil hayr-ü rızayı istihdaf eder. Vuku ve ademi vuku ise meşiyeti mutlakaya ve emri tevkine merbuttur. Görülüyor ki tebeyyüni ilmî vücubı aklî ve yalnız emri teşriî, iradatı cüz'îye, fi'l veya terkin illeti tammesi değildir. Ne kadar kat'î ve beyyin

Sh:»846

olursa olsun emri mücerred, ilmi mahız ve ne kadar vazıh ve musib bulunursa bulunsun sadece irşadat ve tenviratı fikriye velevse Peygamberlerden zahir olsun iradatı cüz'îye bütün insanları şerden, isyandan, tecavüzden, küfr-ü ihtilaftan meni' ve beyinlerinde cidal ve kıtali refetmeğe sebebi kâfi değildir. Her şeyde olduğu gibi bu hususta asıl sebebi müessir ve illeti tamme bizzat meşiyeti ilahîye ve emri tekvinîdir.

Madem ki bu kadar beyyinnattan ve bu kadar terakkiyatı ilmiyeden sonra Allahın evamırı teklifiyesine ve

Peygamberlerine karşı ihtilaf ve ümmetler beyninde cidal ve kıtal yine vuku bulmuş ve bulmaktadır, o halde

hepsi mü'min olsun ve ihtilaf-ü kıtâl mümkün olmasın» diye meşiyeti ilahiye taalluk etmemiştir.

Filvaki ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلُوا﴾ Allah dilemiş olsa idi ümmetler hiç bir zaman

iman ve küfrile muhtelif oldukları halde bile birbirlerinin yanına girmezlerdi, giremezlerdi, Allah kıtâl

olmamasını dilemiş olsa idi bazı ahvalde yaptığı gibi onu yapacak insanlara irade ve kudret vermez veya

irade ve kudretlerini hükümsüz bırakırda hepsini cebren ve bil'iztirar silm-ü vifaka sevkeyler, cidal ve kıtale

müteallık hiç bir hareket yaptırmazdı ve o zaman bunlar üzerinde cebriye mezhebi cereyan eder ve

fi'illerinde mühtar değil, mükreh ve muztar olurlardı. Ve o zaman Allahın faili muhtar olduğu da

bilinmezdi.

﴿وَلَكِنْ﴾ velâkin iş öyle değil ﴿اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ﴾ Allah ne dilerse yapar,

dilediğine ismet dilediğine hızlan verir, iradei mutlaka onun, ihtiyari tam onun, kudreti mutlaka onundur.

İradesini tevkif edecek hiç bir kudret yoktur, kudretine karşı koyacak hiç bir şey mütesavver değildir. O hiç

bir hususta mecbur değil, tam manasiyle fa'ili muhtardır ve her ihtiyari hikmettir. Alel'umum mahlûkatında

sırf müsavat ve mümaselet murad etmemiş, müsavat

Sh:»847

içinde tefadul, tenevvu ve kesret içinde vahdet murad etmiş ve insanlarda cebri mutlak murad etmemiş
teklif murad eylemiştir. Binaenaleyh kıtal imkânını selbetmemiş, bil'akis sübutunu takdir buyurmuş ve
makamatı mürselinde görüldüğü üzere tenevvu içinde tevhit emreylemiştir. Bunun için hasbelirade ihtilâf-ü
kıtal emri vakidir ve bunun hayır ciheti de vardır, şer ciheti de. İkiside meşiyeti haktan haric olmamakla
beraber emir ve rizayı ilahî hayır cihetindedir. Bu suretle mümkün ve emri vakı olan ihtilâf ve kıtalin şerr-ü
fesadını def-u refi, müteceviz veya tecavüze müste'id hak ve tevhid düşmanlarının tecavüzden men'i
zımında fisebilillah cihad büyük bir hayır ve emri ilahî ile ehli imana bir ferıza olmuştur. Şu halde cihaddan
muradı ilahî tenevvu ve ihtilafın ale'l'itlak refi değil küfr-ü muhalefeti mağlûb ederek mütenevvi' ve muhtelif
insanlar üzerinde emri hakkı galib kılmak tevhidi hakka ve silmi küllîye münafi ihtilâfat ve tecavüzata karşı
hakimiyeti hakkı te'min eylemektir, babı tekvinde kıtal nasıl bir emri vakı ise babı teşrî' ve teklifte de cihad bir
emrivakı'dır. Ve artık cihadın beyinatı haktan bir beyyinei fi'liye olduğunda şüpheye mahal yoktur.
Beyinatı saireyi dinlemiyen ve hiç bir ahid tanımayan kâfirlere, tağilere, bagilere bu beyyinei fi'liye tatbık
olunur. Fakat bu tatbık olunabilmek için yukarılarda da ihtar olunduğu üzere daha evvel bir ferıza vardır:

254. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey Allaha ve bütün Peygamberlerine iman eden

ümmeti Muhammed

﴿انْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعَ فِيهِ وَلَا خِلَّةَ وَلَا شَفَاعَةً﴾ İbni kesir, Ebü Amır, Ya'kub kıraetlerinde « ع » nin ve «ta» ların tenvinsiz nasbiyle « لَا بَيْعَ فِيهِ وَلَا خِلَّةَ وَلَا شَفَاعَةً » okunur- bir kıyamet günü gelecek ki

onda ne alım satım ne fidye ve mübadele ne dostluk ne şefaaf

Sh:»848

hiç biri bulunmıyacak, o gün gelmeden evvel bey-u şıra yapmak, Allah için uhuvvet ve sadakat te'min

etmek, şefi' ve nâsır bulmak mümkün olan eyyamı Dünyada tedarükâtı lâzimedede bulunmak üzere size her

hangi bir sebeble kismet ettiğimiz emvalden fisebilillâh nefakalar, masraflar veriniz. -Ya'ni emvalinizin

farzolan haklarını eda için zekâtlarınızı yerli yerine sarfediniz, kâfirler gibi emvalinizi keyflere, hevalara sarf

ve boşuna telef veya hukukî mefruzasını ketmedib de kendinizi ikaba ma'ruz bırakmayınız. ﴿و﴾

unutmayınız ki ﴿الْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ Allaha ve Peygamberlerine ve o dehşetli

güne ve bu emirlere iman etmeyen o kâfirler hep zalimdirler.»- Emri hakka bakmaz, hakkı yerli yerine koymaz, hududı ilâhiyeyi tecavüz ederler, neye güçleri yeterse çiğnerler, beyyinatı mücerredeyi dinlemezler, fi'len bir maniaya musadif olmadıkça hak, hukuk gözetmez saldırırlar, ahıdları mı nakzetmezler, canlar mı yakmazlar, ırlara mı geçmezler, gönüllerinin hükmettiği kadar vergiler mi almazlar, ibadethaneleri, müessesatı hayriyeyi tahrib mi etmezler, hasılı mukavemeti fi'liye görmedikçe her haksızlığı yaparlar. Siz ise haksızlığın, küfr-ü zulmün define me'mursunuz, öyle ittifaklarla bunlara karşı lâzım gelen def-u mukavemeti ihzar etmelisiniz. Bunu yapmayanlar kendilerini ikabı ilâhiye ma'ruz bırakırlar, yevmi cezadan korunmazlar da nihayet zulmü kendilerine yapmış olurlar. O gün her halde gelecek, o kâfirler o zaman bey-u şıra ile, fidye ve mübadele ile hiç bir iş göremeyecekler, ne dostları bulunacak ne şefa'at edenleri. Tapınıb sakladıkları ve Allah yolunda sarfetmedikleri altınlar, gümüşler ateşden damga olacak, alınlarını, böğürlerini dağılıyacaktır. «

الْأَخْلَاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ» medlülünce o gün

bütün dostlar birbirlerine düşman kesilecek, şefa'at kapıları kapanacak, bu felâketlerden ancak iman edib vazifesini yapan ve önceden korunan müttekiler müstesna olacaktır. Binaen-

aleyh bu mertebeye ittıkayı ihraz ve o felâketten ihtiraz için mü'minler o gün gelmeden evvel vecibelerini eda etmeli, fısebilillâh infaklar yapmalı, seve seve zekâtlarını vermeli uhuvvetlerini te'yid ve cemiyetlerini tanzım ederek hazırlanmalı, uyumayıb intibah üzere bulunmalı, kâfirler gibi Allahın emrine muhalefet edib de kendilerine yazık etmemelidirler. Bakınız Allah nasıl bir Allahdır:

255. ﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ Allah o yegâne ma'budi haktır ki hakikatte ondan başka ma'bud yoktur. ﴿الْحَىُّ الْقَيُّومُ﴾ Çünkü fena ve zevalden münezzehtir hayyükkayum ancak odur.

Ezelden ebede bütün hayat-ü beka onun, bizatihi ve lizatihi kaim vacibülvücud ve her an müdebbiri küle, mukavvimi küle ancak odur. O olmasaydı ne hayattan eser olurdu ne de vücuddan.» Hayatı ilâhiye mebbeid ilm-ü irade olan bir sıfatı ezeliyedir.

KAYYUM « قَيُّومٌ » kıyamdan «fey'ul» vezninde bir sıgâi mübaleğadır ki kendi kaim ve diğerlerini

mükim ve mukavvim demektir. Ve bunda kıyamı eşyanın kıyamı ilâhîde fanî olduğuna lâfzan dahi bir îma vardır. İbni Sina bunun vacibülvücud mefhumuna müsavi olduğunu söylemiş ise de bunda vacibülvücud mefhumunun kendinden başka lâzımıolan mucid ve müdebbiri küle gibi diğer kemal mefhumlarının hepsi de

mantukan dahildir. Âyetin maba'di bunun beyanıdır. Ve bu isimlerin ismi a'zam olduğu da söylenmiştir. -O

öyle bir hayyi kayyumdur ki ﴿لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ﴾ onu ne gaflet basar, ne uyku,
daima alîm, daima habîrdir. ﴿لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾

Semavat-ü Arzda: yukarılarda, aşağıda ne varsa onun, görünür görünmez bütün mükevvenat onun milkidir,

illeti kü'l o, gayei kü'l o, maliki kü'l o, Allahın milki olan bu mahlûkattan

﴿مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ﴾ kimin

Sh:»850

haddi ki Allahın izni olmaksızın huzuru kibriyada şefaate edebilsin, bu halde hangi budaladır ki Allahın emri

olmadan bunların birinden şefaate dilenebilsin. Çünkü

﴿يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ﴾ Allah yukarıların aşağıların, önlerindeki ve

arkalarındaki, geçmişlerini, geleceklerini, bildiklerini ve bilmediklerini bilir, onun ilminden gizli hiç bir şey

yoktur. ﴿وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ﴾ bunlar ise onun ma'lûmatından hiç birini

ihata edemezler ﴿إِلَّا بِمَا شَاءَ﴾ ancak dilediği kadarını kavrayabilirler. -Binaenaleyh bizzat

onun izn-ü emri olmadıkça herkes başından korkmadan nasıl şefaate kalkabilir. Her hangi bir şeyde velev

cüz'î bir tasarrufa kimin salâhiyeti olabilir, meğer ki onun izn-ü emrini almış sevgililerinden olsun. Ma'lûm ki şefaathurmetli birinin madununda bir diğeri hesabına reca ve niyaz ile yardım ederek ona inzımmam etmesi demektir ki bu bir meçhulü i'lâm veya bir arzuyu izhar ile bir tesahub manasını tazammun eder. Bunu da kendini ve haysiyetini bilen ve meşfua meşfu' minhten ziyade bir alâkası bulunan ve mazarrat celbetmeyeceğinden emin olan kimseler yapabilir. Halbuki milki ilâhî olan şu mahlûkattan her hangi birine Allahdan ziyade tesahub etmeğe ve ona bilgiçlik satmıya ve ilerisini gerisini tamamen idrak etmeden ve önünü ardını saymadan huzur ilâhîde kendine bir paye verib de şefaate kalkışmak gerek şefi' ve gerek meşfu' için ne kadar tehlikelidir. Eğer Allah bildirmemiş ise şefaate edecek olanın hali şefaate edilecek olandan daha ziyade endişeye şayan olmadığı nereden ma'lûm olur. Bu hal içinde vevelse Melâike ve Enbiyadan olsun kimdir o, ki izn-ü ıkdarı ilâhî olmadan önünü ardını saymayıp Allahın kullarına Allahdan ziyade tesahub etmek salâhiyetini kendinde görsün de şefaate cür'et ede-

Sh:»851

bilsin. Meğer ki Cenabı Hak dilesin, hususî veya umumî şefaate iradei ilâhiye sadır olsun da kendilerine bildirilmiş bulunsun. -Demek ki, kibriyayı ilâhîden şefaathumulamaz değildir, fakat o da herkesten ewel

onun kendi yedindedir. Ve onun izn-ü emrile cereyan edebilir. O zaman babı şefaata açılır ve şefaate me'zun olanlar kendi dilediklerine değil yine Allahın dilediklerine şefaate imkânını bulabilir. Bundan anlaşılır ki evvelâ hak tanımayan Allah düşmanlarının kendilerine şefaate etmesi melhuz bir Allah dostu bulabilmelerine, kezalik müşriklerin putları gibi ilim şanından olmıyanların şefi' olabilmelerine asla ihtimal yoktur, sonra me'zun olabilecek her şefiin hududı şefaati de indi ilâhîdeki derecesi ve o nisbette mazhar olabileceği izn-ü ikdarın şumulile mütenasib olabilecektir. Binaenaleyh evvel-ü ahır izin çıktığı zaman en umumî surette sahib şefaate balâda makamatı mürselîn hakkındaki beyanı ilâhîden müsteban olduğu üzere hepsinin fevkında sahib derecat olan efdali rûsûl olabilecektir, bu babdaki nüsusa nazaran Cenabı Allah ona şefaate için istizan salâhiyetini de bahşetmiş ve en yüksek makamı risalet makamı şefaati uzmâ olmuştur ki Makamı mahmudda hadîsi şefaate gelecektir. Allah öyle bir sahibi ilm-ü saltanattı.

﴿وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾ tecelligâhı hükmü olan kürsisi bütün

Semavat-ü Arzı geniş geniş tutmuştur. Yerlerde ve Göklerdeki bütün ecrâm-ü ecsâm içinden dışından hep bu kürsî ile muhattır her birinin kıyamı onun içindedir. Bu miyanda hiç bir nokta bulunmazki orada kürsî ilâhînin hükmi cari olmasın. Arzın içinden çıkamayan insanlar onun Yerleri, Gökleri muhit olan kürsisini nasıl idrak eder. «

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

«وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ»

Semavat-ü Arz denince bir mahbus gibi bunlarla her taraftan muhat olan insanlar madde ve kuvvetin,

hissin, hayalin, vehmin, aklın, tasavvurun, hükmün ve cemii taayyünatı izafiyenin dahilden

son

Sh:»852

haddine dayanır, bunların maverası deyince bilâ kayd-ü şart bir incizabı kalbî ile namütenahi bir muhita

namahdud bir emeli mutlak sahasına geçmek için çırpınırlar. İnsanlar kendilerince Arzın küçük bir parçası

üzerinde bile bir devlet-ü hükûmet ele geçirib idare ve muhafaza etmenin ne kadar zor bir iş olduğunu ve

asırlardan beri gelen nice nice devletlerin milletlerin bu yüzden memleketlerini görüb bildiklerinden nihayet

tasavvur edemedikleri işbu Semavat-ü Arzın bir kabzai tasarrufta kürsî vahdetten saltanatı vahide ile idare

olunur bir memleket olduğunu mülâhaza ettikleri zaman muhafazası ne kadar müşkil ve ağırdır gibi bir

zanna düşebilirler. Fakat o kürsî ilâhî bütün Semavat-ü Arzı tutmuş olmakla beraber

﴿وَلَا يُوَدُّهُ حِفْظُهُمَا﴾ bu Semavat-ü Arzı o kürsî vahdetten kabzai tasarrufta tutub

hıfzetmek Allaha ağır da gelmez, onun için bu hiç bir şey değildir, ﴿وَهُوَ﴾ o Allah celle celâlüh

﴿الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ﴾ pek yüksek pek büyüktür. Yegâne aliy, yegâne azîm ancak odur.

Binaenaleyh bundan başka bihakkin bir ma'bud nasıl mümkün olur, ve buna karşı başkalarına taabbüd edilib de şefaathleri nasıl umulur, ve böyle yapan kâfirler ne kadar bedbahttır.

Bu âyette «Âyetelkürsî» itlak edilir ve bundan dolayı bu sureye «Suretülkürsî» dahi denilir. Görüldüğü üzere bu âyet saltanat'ü melekûti ilâhînin gayet belîğ ve mucez bir tasvirini ve Allah tealânın zat-ü sıfâtını hem ta'rif ve hem Semavat-ü Arzın ve muhîtlerinin hilketi kıvam-ü nizamı, kısmet-ü vü's'atini muhafazası, sirri hayat, sirri ilim, sirri hâkimiyet gibi maddî manevî kuvvetlerinin şehadeti baligasiyle isbat ederek bütün ilâhiyyat mesailinin ümmehatını kürsîi ilâhî gibi vasi' bir şumul ile muhtevi bulunduğundan bütün âyatı

Sh:»853

Kur'aniye miyanında mevzuıyla mütenasib olmak üzere en yüksek bir şeref-ü kıymeti haizdir. Netekim aleyhissalâtü vesselâm «Kur'anda â'zamı âyet ayetülkürsîdir. Bunu her kim okursa Allah o saat bir Melek gönderir ertesi güne kadar hasenatını yazar ve seyyiatını mahveder, bu âyet bir evde okunsun da Şeytanlar onu otuz gün bırakmasın olmaz ve kırk gün ona ne sahir ne sahire girmez, ya Ali! bunu evlâdına

ve ehline ve komşularına öğretilen bundan büyük bir âyet nazil olmadı.», «Her kim salevâtı mektubinin her birinin arkasında ayetelkürsîyi okursa onu ölümden başka Cennete girmekten menedecek hiç bir şey kalmaz -ya'ni ölünce doğru Cennete gider- ve ona ancak sıddık veya abid olanlar devam eder. Ve bunu her kim yatağına yatarken okusa Allah onu kendisine ve komşusuna ve komşusunun komşusuna ve etrafındaki hanelere emin kılar», «seyyidi eyyam yevmi Cum'a, seyidi kelâm Kur'an, seyidi Kur'an Suretülbakare, seyidül Bakare de âyetülkürsîdir» buyurmuştur.

KÜRSÎ LÛGATTE üzerine münferiden oturlan ma'lûm şeydir ki esasen taht ve ilmi şerifin aynı surette olan makamı mahsus ve mümtazı demektir, nefsi ilme ve âlime dahi itlak olunur. Bilâhare iskemle ve sandalye gibi şeylere dahi ta'mim edilmiştir. Lisanımızda en çok makamı ilimde müsta'meldir, her hangi bir şeyin aslına ve toplandığı yere dahi kürsî denilir. Netekim kürsî memleket, payitaht ma'nasına gelir. Bunun aslı olan «kürs» kelimesinde içtima' ve imtizac ile keçe gibi giriftleşib muhkemleşmek ma'nası vardır. Hasılı hakikî ma'nasiyle muhkemleşmek ma'nası vardır. Hasılı hakikî ma'nasiyle kürsî ancak bir kişi oturabilen en yüksek bir nevi sandalyedir. Binaenaleyh Yerleri Gökleri kaplamış bir kürsî tasavvuru bu ma'nayı ma'rufun aynı olmayacağı da şüphesizdir. Aynı zamanda bu kelimenin bize bir hâkimiyet ve saltanat, bir ilim, bir şeref-ü azamet ve nüfuz mefhu-

Sh:»854

mu ifade ettiğinde de şüphe yoktur. Biz bir memlekette bir kürsî bir taht tasavvur ettiğimiz zaman evvelâ bir memleket, saniyen onun içinde bir payitaht salisen o payitaht içinde bir Arş bir saray rabian o saray içinde bir taht hamisen o taht üzerinde bir reisi hâkim sadisen bu hükümdardan bütün memlekete şamil bir nüfuz tasavvur ederiz ki bunda hükümdar zarf zarf içinde memleketle tamamen muhat» ve aynı zamanda nüfuzile muhıttır ve bunda en şayanı hayret olan nokta da bir şey'in hem muhit ve hem muhat olabilmesindeki sirdir ki aynı ilimde de vardır. Ve bu nokta insanlara vahdeti ilâhîyeyi en güzel telkin edecek olan bir lemhadır.

Âyeti kürsî bize bu mazmunu telkîn etmekle beraber gösteriyor ki memleketi ilâhiye Semavat-ü Arzdır.

Fakat bunlarla kürsî ilâhî muhat değil muhıttır. Bizim kürsî tasavvurumuzun hilâfıdır. Allahı tefekkür ederken hep muhattan muhıta doğru geçmelidir. Taht veya payitaht memleketi Semavat ve Arzı muhit, Arş, tahtı muhit, Rahman Arşın içinde değil üzerinde ve Allah hiç muhat değil hep muhit ve kayyumdur ve obirindeki tezaddı kaldıran budur. Şu halde kürsî ilâhî bize ancak bir isim, ve muhattan muhıta geçerek nihayet Semavat-ü Arz tasavvurunun mâverasından mübhem ve nâkabili tahâyül bir mefhumı azamet ile ma'lûm olabilir. Bunun hakikatini ta'yin edebilmemize imkân yoktur. Maamafih müfessirîn bunun ta'rifinde

bir kaç vecih, rivayet etmişlerdir. Şöyle ki:

1- Kürsî, Semavat-ü Arzı kaplamış bir cismi azîmdir. Buna Arşın kendisi diyenler de olmuştur. Lâkin ahbarı sahiha «kürsî Arşın tahtında ve Semavatın fevkında bir cisimdir.» Diye varid olmuştur. Kürsî, mevzı kademeyndir. Süddîden menkul olduğu üzere Semavat-ü Arz kürsînin cevfinde, kürsî Arşın altında ve iki ayağının mevzıdır. Bunda mevzı kademeyi kademi Arşın mevzı olduğu musarrahtır ki bunu ruh a'zamin veya

Sh:»855

hamelei Arştan büyük bir Meleğın mevzı'ı kademeyni diye gösterenler de vardır. İşbu mevzı'ı kademeyn ta'rifi kürsînin payı taht ya'ni makarrı hükûmet ma'nasile alâkadar olduğunu aşikâr gösteriyor. Semavat-ü Arz ma'lûm olan bütün âlemi cismanînini ifadesi olduğu cihetle bunları kaplamış olan cevfi kürsînin bir cism olması Semavat-ü Arzda ma'ruf bulunan ecsamin cismaniyetinden başka bir cismaniyet demek olduğunu da unutmamak lâzım gelir, ya'ni kürsî bir cismi mütehayyiz değil aynı hayyiz olan bir cisim demek oluyor ki bunun cismaniyeti madde ile değil, imtidadı mutlak, tabiri aherle alel'umum mahall-ü mekân denilen bu'di

mücerred ve cevfi küllî ile tasavvur olunmak mümkündür. Zira mekanı mutlak denilen bu'di mücerred, feza, madde imtidadının kühünü ifade eden bir imtidadı mücerredir, bu'd ve imtidad ise cismaniyetin en umumî manasıdır. Fakat ecsamı maddiye bunda mütehayyiz olduğu halde bu başkaca bir hayyizde mütehayyiz değildir, ve diğer ecsam ile kabili tedahuldür. Lâkin şu âlemi cismanîde görülen kuvayi maddiye ve şunatı vücudiyenin mevkii tecellisi de budur. Bütün ecramı ulviye bunda mütemekkin ve aralarındaki âlemi esîriye varıncaya kadar bütün emvacı mekfûfe bunda kâindir. Harekât-ü sükûn bunda caridir. Ancak zaman ve âlemi ervah bundan daha vasi'dir. Bir zamanlar malûmatı fenniyeye bir kıymeti sabite isnad eden ve münzelâtı ilâhiye hududunun hududı fenniyeden çok vasi' bulunduğunu düşünmiyerek âyatı Kur'aniyeyi zamanın malûmatı fenniyesine göre izah ve tevil etmekten zevk alanlar o zaman hey'eti âlem hakkında Batlemyus ilmi hey'etinin en yüksek bir mevkî'i fennîyi haiz olması ve kendileri de bu ilmin mütehassıslarından bulunması hasebiyle Semavat-ü Arzı ona göre mülâhaza ve te'vil ettikleri gibi kürsînin cismaniyeti hakkındaki asarı da o fennin nazariyatıyla izaha çalışmışlar ve binaenaleyh «kürsî

feleki samin olan feleki sevabit, Arş da feleki tası' olan feleki atfâstır» diye te'vil eylemişler. «Kürsîde Semavatı sebi' bir kalkan içine atılmış yedi para gibidir», «Arşta kürsî büyük bir sahraya atılmış demir bir halka gibi bir şeyden ibarettir» mealinde mervi olan iki hadîsi şerifi de buna delil gibi farzetmişlerdir. Bu gün görüyoruz ki işbu dokuz felek nazariyei fenniyesi kuvvetini zayı' etmiş olduğu halde âyatı Kur'aniye ve ehadisi nebeviye nazarlarda yine bu günkü Semavat-ü Arz gibi bütün kıymetile tecelli edib durmaktadır.

Binaenaleyh bunları behemhal kendi ma'lûmatımızın dairei ihatasına alarak izah etmeğe çalışmak ne icabatı feniyyeye, ne de icabatı diniyyeye muvafık değildir. Bu iki hadîsi şerif bize kürsînin feleki samin veya feleki sevabit olduğunu değil, nihayet Semavat-ü Arza nazaran büyük bir mekân, Arşa nazaran da pek küçük bir daire olduğunu temsil etmektedir. Binaenaleyh asrı hâzırdaki ma'lûmatı feniyyeye göre buna bir mana vermek lâzım ise kürsîyi mekânı mutlak mefhumile tasavvur etmek elbette daha muvafıktır ve bu bizim kendi mülâhazamız değildir, imam Fahrüddini razî bu âyette değil lâkin Fatiha tefsirinde kürsîyi mekân, Arşı da zaman nazariyeleriyle mütalea etmiştir. Çünkü mekânı mutlak semavat-ü Arzı cevfine almış kaplamıştır. Ve halbuki bütün imtidadı mekânî şu andaki bir lahzaî zemanîenin içine sığmış mâzi ve istikbalin cereyanı mütevalisi içinde bu dairei hal tıbkı büyük bir sahrada küçük bir halka gibi kalmakta bulunmuştur. Maamafih diğer taraftan kürsî ve Arşın manevî hasiyyetleri hakkında da rivayetler vardır.

İnsan şu muteleaları tefekkür ederken bile farkına varır ki Semavat-ü Arzı mekândan başka ihata eden,

kuvvet-ü kudret, akl-ü ilim ve bunların fevkinde ruh vardır. Ve hatta zaman, mekânı muhit görünürken

bunun da ruhta tecelli eden bir şen olduğu ve binaenaleyh âlemi ilm-ü ruhun zamanı dahi kaplıyan bir

muhit bulunduğu-

Sh:»857

nu takdir eder. Netekim kürsî ruhî azamın veya diğer büyük bir meleğin mevzii kademeyni denilmiştir. Şu

halde bunların esasî hududı Arşa dahil iseler de kürsînin kürsî olması mücerred cesamet-ü imtidaddan

değil bu manevî kuvvetlerin de bir tecellisine mazhar olmasındandır. Ve Allaha izafeti de bundan olmalıdır.

Buna binaen:

2- Kürsî, saltanat-ü kudret ve mülk demektir, zira ilâhiyyet ancak kudret-ü icad ile tezahür edeceği gibi

lisanda da taht ve kürsî denildiği zaman bizzat kudreti hâkimiyet murad olunduğu vardır.

3- Kürsî ilâhî ilmi ilâhî demektir, zira kürsî ilim taht manâsından daha ma'ruftur ve bu münasebetle nefsi

ilme dahi mecazen kürsî denilir. Bu rivayet, İbni Abbas Hazretlerinden mervidir. İbni Ceziri Taberî gibi bir

hayli müfessirîn bunu ihtiyar etmişlerdir.

4- Bu kelâmdan maksud Allahın azamet-ü kibriyasını mahzâ bir tasvirdir. Cenabı Allah halka zat ve sıfaatını ta'rif ederken nâsın mülûk ve eazım hakkında mutatları olan suretlerle hitab buyurmuştur. Netekim Kâ'beyi kendine beyt yapmış ve tavaf-ü ziyaretini emreylemiştir. Zira nâs hükûmdarlarının saraylarını ziyaret ederler, Haceri esvedin Arzda «yeminullah» olduğunu söylemiş ve mevzı-ı takbil yapmıştır. Netekim nas mülûklerinin ellerini ve eteklerini öperler. Kezalik bu kabilden olarak yevmi kıyamette kullarının muhasebesi hakkında Melâikenin Enbiyanın, şühedanın huzurda bulunacaklarını ve mizanlar vaz'olunacağını zikretmiştir. İşte bunlar gibi kendisine de Arş isbat etmiş «

الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى» buyurmuş ve bunu tavsif ederek, «
﴿وَتَرَى الْمَلَائِكَةَ حَافِينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ﴾ . ﴿وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ﴾ . ﴿الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ﴾» buyurmuş, sonra kendine kürsî de isbat etmiş «
﴿وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾» buyurmuştur. Bundan anlaşılır ki Arş ve kürsî gibi

teşbihî iham eden elfaz Ka'be ve tavaf ve Haceri esved hakkında daha ziyadesile mevcuddur. Halbuki

bunlar da

Sh:»858

meselâ Kâ'benin beytullah olmasında Allahın beytuteti gibi bir manayı teşbih ve tecsim maksud olmadığı.

Nasıl müttefekun aleyh i se Arş-ü kürsî hakkında da maksud, azamet ve kibriyayı ilâhînin tasvirinden ibaret

olduğunda tereddüd edilmemek lâzımgelir. Kaffal ve Keşşaf gibi muhakkıkîn de bunu ihtiyar etmişlerdir. Bu

surette kürsîden murad nedir? Ve nasıl şeydir? diye düşünmeğe lüzum yoktur. Bu izah Cenabı Allahı

cismanî şaibelerden tenzih için pek güzel olmakla beraber kürsî ilâhînin vakı'de bir medlûlü olmadığını

kabul etmek de hılâfî zahirdir. Evet ma'ruf olan hakikat manasile bir kürsî bir taht maksud olmadığı

berveçhibâlâ muhakkaktır. Maamafih bir beytullah bulunduğuna iman etmek lâzım olduğu gibi bir kürsî

ilâhî bulunduğuna iman etmek de lâzımdır. Ve bunun az çok cismanî bir mefhumu muhtevi olması Cenabı

Allaha hâşâ bir cismaniyet isnadını müstelzim değildir, mes'elenin ruhu kürsînin Allaha izafetini lâyikiyle

düşünebilmekte, bunun bir izafeti ku'ud olmayıp bir izafeti rububiyet olduğunu anlamaktadır. Âyetten

anlaşıldığına göre kürsî ilâhî bir taraftan ecsamı maddiye mecmuu olan Semavat-ü Arzın hepsini kaplayıp

tutan muhiti ecsam bir şeydir. Biz bunun kürsî mile mevcudiyetine iman eder ve hakikatini idrak ve ihata

edemeyeceğimizi anlarız. Diğer taraftan az çok bir tasavvur edinebilmek lüzumuna kani olur isek kürsî

ilâhîde tahtı saltanatla, kürsî ilim mefhumlarındaki kemal mazmunlarını cemi' ve kasır ve fani mefhumları «

﴿حَىُّ الْقَيُّومُ﴾ • ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾ » medlûlleri mucebince tayyederek onu

mutlak bir ilm-ü saltanat tecelligâhı olmak üzere mülâhaza ederiz. Ve binaenaleyh haddi zatında azamet-ü

kibriyanın tasavvuru mücerredî değil, sureti tecellisinin de bir ifadesini tazammun etmiş bulunduğunu tasdik

eyleriz. Ve bütûn ecsam ve ecrâmı ulviye ve süfliye kürsînin içinde kaldığından onun

üzerinde

Sh:»859

icrayı hükmeden sahibi ilm-ü saltanatın cismaniyet fevkinde bir vücudî âlâ olduğunu da yakînen anlarız. Ve

daha vazîh olmak için kürsînin cesametini ifham eden ahbara nazaran diyebiliriz ki kürsî ilâhî Semavat-ü

Arzda tecelli eden bütûn maddelerin, kuvvetlerin kaynaşmış durduğu bu'dî mutlak ya'ni ilm-ü irade ve

kuvvetten muarra olan sadece fezaî mücerred değil, bunların bir mir'atı tecellisi bulunmak haysiyetiyle

mekân ve hayyî kül olmak muhtemeldir. Bunda mütemekkin olan Allah değil Semavat-ü Arz denilen

ecsam ve ecrâmı mütehayyize mecmuudur. Bunun fevkinde daha vasi' olarak imtidadı zamanî ve âlemi

ukul ve ervahı muhtevi ve melâikei mukarrebîn ile mahfuf Arş vardır. Ve burası fevkalmekândır. Artık bunda

ma'nayı cismaniyet yoktur. Ve « **الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى** » medlûlü üzere Allah tealâ

Arşın içinde değil rahmaniyyetle fevkindedir. Ve bu fevkiyyet lâmekânî bir fevkiyyettir. «

رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا » âyeti muktezasınca da ihata ilâhiye

rahmet-ü ilim cihetiledir. Ve kürsî bu ilm-ü rahmetin bizim âlemimize mahalli tecellisidir. Binaenaleyh ne

kürsînin, ne Arşın Allaha izafeti izafeti tahayyüz değildir. Mülk-ü tasarruf, zabt-u teshir ve hükm-ü emir gibi

tecelliyat ile bir izafeti rububiyettir. Bu izafet, bu tecelli sayesinde ki ervah ile ecsam, zihn ile haric

birleşerek noktai tahakkuklarında vücudı hakkın bir lemhasına mır'at olurlar da Yerlerin Göklerin

mekânların zamanların, kürsînin Arşın ihata edemediği vücudı ilâhîyi kalbi mü'min, eşyanın her zerresinde,

mekânın her noktasında, zamanın her lâhzasında marifete yol bulur ve her şeyi idrake ancak bununla

muvaffak olur. Hak demeden hiç bir şey bilemez ve zati hakka müteallik en yüksek ma'rifeti de «

مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ » dir bunun için de sade ma'rifeti iman olmaz, se'ai iman, se'ai

ma'rifetten geniştir. Ma'rifette bir kayid vardır, iman ise bilâ kayd-ü şart bir islâm bir alâkai ilâhiyedir. Ve

en

büyük temaşa ondadır. Buna mahallolan kalbî mü'min de Yerlerden Göklerden geniştir. Bunun için mekânı mutlakın dahi kuvayı mütecelliyesiyle beraber Semavat-ü Arz cümlesinde dahil olması daha ziyade muhtemil bulunduğundan en salim iman kürsî ilâhîye beyanı ilâhî veçhile iman edib ma'rifet taslamamaktır. İşte Semavat-ü Arz ne kadar zahir ise Allah ondan daha zahirdir. Onları muhit olan kürsî ve onun maverası ne kadar batın ise Allah ondan daha batındır. Bununla beraber o hayy-ü kayyum hem evvel hem ahırdır. O halde bundan başka ma'bud, bundan başka ilâh nasıl tasavvur olunur. İhtiyar-ü irade gibi bir lûtfi ilâhîyi sui istimal edib o geniş kalbî darlatıp da Allaha ve onun emirlerine küfredenler zalim olmaz da ne olur?

Bunlardan ziyade nefislerine zulmeden nasıl tasavvur edilir? Bunlar hep cebr-ü ikrah isterler, dine davet edildikleri zaman Allah istiyorsa bizi zorla dindar yapsın derler lâkin 256.

﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ﴾ dinde ikrah yoktur.- Allah onu zorla kimseye vermez. Dini ihtiyar ile

dilemek lâzım gelir dinde ikrah kanunu yoktur. Bunu böyle anlamalıdır. Çünkü «fiddin» ikraha müteallik değil, haberdir. Aslı ma'na «ikrah, dinde yoktur» demek olur. Ya'ni sade dine değil her neye olursa olsun cinsi ikrah dini hakkolan islâmda mevcut değildir, dairei dinde ikrah, menfidir. Dinin mevzuu efali ıztırariye değil efali ihtiyariyedir. Bunun için efali ihtiyariyeden birisi olan ikrah, dinde menhidir. Hasılı nefiy veya nehiy edilen ikrah yalnız dine ikrah değil, her hangi bir şeye olursa olsun cinsi ikrahtır. Yoksa dinde dine ikrah yoktur amma Dünyaya ikrah olabilir demek değildir. Belki âlemde ikrah bulunabilir amma dinde, dinin

hükümünde, dinin dairesinde olmaz veya olmamalıdır. Dinin şanı ikrah etmek değil belki ikrahtan korumaktır. Binaenaleyh dini islâmın bihakkın hâkim olduğu yerde ikrah bulunmaz veya bulunmamalıdır.

Sh:»861

Cebr-ü ikrah olursa onun haricinde olur. Şu halde din, ikrah ediniz demez, ikrah meşru' ve mu'teber olmaz.

İkrah ile vaki' olan amelde dinin va'dettiği sevab bulunmaz, rıza ve hüsni niyyet bulunmayınca hiç bir amel

ibadet olmaz. « **انَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ** » dır. Metalibi diniyenin hepsi ikrahsız, hüsni

niyyet ve rıza ile yapılmalıdır. İkrah ile itikad değil, ikrah ile gösterilen iman, imanı hakikî değil, ikrah ile

kılanan namaz, namaz değil, oruç keza, hacc keza, cihad keza ilah... Bundan başka bir kimsenin diğerine

tecavüz edib de her hangi bir işi ikrah ile yaptırması da caiz değildir, hasılı hükmi islâm altında herkes

vazifesini bilihtiyar yapmalı, ikrahsız yaşamalıdır. Cihad da bu hikmet ile meşru'dur. « **فِي** » de zarfiyet

değil sebebiyet manası mülâhaza edilirse mana şu olur: ikrah din için yoktur, yahud ikrah din için, dine

idhal için yapılamaz. Zira ikrah bir kimseye hoşlanmadığı bir işi fi'len bir tehdid ile ilzam etmektir. Halbuki

din hoşlanılmıyacak bir şey değildir. Dinin aslı olan imanın kökü tasdik ve i'tikadı kalbîdir. Bu ise sırf bir rıza

ve hüsni ihtiyar işidir. Bunu « **يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ** » olan Allahdan başka kimse ilzam edemez. Meşiyyeti

ilâhiye ile iman ve hattâ iman ile ameli salih cebre değil hüsni ihtiyara ve rızayı vicdaniye menut

bulduğundan din için ikrah mümkün olmaz. Ancak tebliğ ve teklif edilir. «

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ مَنْ فِي الْأَرْضِ كُلَّهُمْ جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُكْرَهُ
النَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ » binaenaleyh dine dühul için kimseye cebr-ü ikrah

yapılmamalıdır. Çünkü mükrehin izhar edeceği iman indallah imanı hakikî olmaz. İkrah ile hakikî bir

mütedeyyin kazanılmaz. Maamafih kalbe Allahdan başkasının nazarı nafiz olmayacağından ve bu ikrah

halinde olsun iman edene de sen ikrah ile iman izhar ediyorsun yine kâfirsın denilmez, kâfir muamelesi

edilmez. Hali tebeyyün edib şüphe zali oluncuya kadar bakılır. Çünkü o imanı izhar etmesi de az çok bir

eseri ihtiyardır. Hiç istemese idi onu da yapmazdı. Demek ki zevki

Sh:»862

imanı bir zerre olsun tatmıştır. Bu cihetle « **لَا أُكْرَاهُ فِي الدِّينِ** » Zeccacın dediği gibi harb ile

izharı islâm eden kerahete nisbet edilmez demek olabilir ki ikrahın bir manayı lûğavîsidir.

İkraha ne hacet, cebr-ü ikrah bekletmekte ma'na nedir? Ukalânın hepsi dine sarılmak lâzım gelmez mi?

Çünkü ﴿قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ﴾ rüşd, gavayetten, doğruluk, sapıklıktan iyice

ayrılmıştır.- Bu kadar Peygamberlerden, ilmî amelî bu kadar beyinattan ve nihayet saltanatı ilâhiyenin bu

kadar büyük tecellisinden sonra iman ve dinin insanlara baisi felah-ü saadet, küfr-ü ilhadın badii ikab-ü

felâket olduğu kat'iyyen tebeyyün etmiş. Hak batıldan, hayır şerden temeyyüz eylemiştir. Belli ki ehli din,

muhakkak mes'ud olacak, ehli küfür de muhakkak ceza ve ikab görecektir, ve bunlar her nereden gelse

kendi ihtiyarlarıyla kendi kesibleri olacak ve o zaman bu mecburiyet bir ikrah manasını tazammun

etmiyecektir, bu bilhassa şunu gösteriyor ki «dinde ikrah yoktur» deyince hiç kimseye teklif, ceza ve ikab

yoktur demek anlaşılmasın, elbette rüşdün gayden kat'iyyen ayrılmış bulunması, hılâfi din harekâтта

muhakkak bir ikabın mütebeyyen olmasındandır.

Ma'lûmdur ki cebr-ü ikrah, fi'le takaddüm eder de o fi'l için ihtiyarı selb veya ifsad eyler ve o fi'l böyle

rızasız yapıldığı için neticei fi'liyesi hayır veya şer failinin hakkı müktesebi olmaz, mes'uliyeti ikrah edene

aid olur, mükrihin elinde mükreh bir âlet olur. Artık kazanc, maksad, ikrah olunanın değil, ikrah edenindir.

Fakat ikrahsız yapılmış olan küfr-ü zulmün, fık-u isyanın bil'ihhtiyar kazanılmış bir fi'li mükteseb olduğunda da şüphe yoktur. Ve artık bu yapıldıktan sonra onun neticei lâzıması olan ceza ve ikab da failinin kendi kazancı, kendi bir istihkakıdır ki bunda manayı cebr-ü ikrah tasavvur olunmaz, o kendi kendine zulmetmiş olur. Allah tealâ ise kemali rahmetinden kullarının ne kendilerine, ne de başkalarına zulm-ü tecavüz etmelerine razı olmadığından onları koru-

Sh:»863

mak için hududlar ta'yin etmiş, din ve ahkâmını bildirmiş « لَّا اِكْرَاهَ فِي الدِّينِ » buyurmuştur.

Bu nass mucebince ikrah, avarızı ehliyettedir, darı islâmda ikrah, memnudur. Hattâ hiç bir kimseye dini islâma girmek için bile cebredilemez, herkes dininde serbes ve muhtardır. Ahkâmı islâmiye altında müşrik, ehli kitab, Yehudî, Hristiyan hepsi hurriyeti diniyelerile yaşayabilirler, meselâ bir müşrik dilerse Yehudî veya Nasranî olabilir, hiç birine müslüman ol diye cebredilmez, ahdinde durmak ve vergisini vermek şartile dininde bırakılır. Fakat her kim olursa olsun ahdinde durmıyanları da cürmüne göre cezasını görür. Birriza kabulü islâm ettikten, Allaha ve Peygamberlerine ahid verdikten sonra döner irtidad eder de tevbe etmezse mücazat edilir ki bu bir ikrah değil, nakzı ahdın neticei zaruriyesidir. Bu noktada imamı Şafî gibi ba'zı ulema

ahdi islâmda bulunan Mecus veya Nasâradan birisi eski dininde kalmayıb da meselâ Yehudî olacak olsa

ben onu ya eski dinine rücu' et veya islâm ol diye cebrederim» demiştir. Fakat Hanefiye ve saire

demişlerdir ki « **الْكُفْرُ مِلَّةٌ وَاحِدَةٌ** » muccebince o suretle tebdili dinde bir nakzı ahid manası

yoktur. Binaenaleyh ya dön veya islâm ol diye cebr edilmez. Ancak dini islâma girdikten sonra dönen nakzı

ahdetmiş olur. Ve yalnız bu tevbe etmezse cezası verilir. Bundan başka ibadat ve sair muamelât gibi rıza

şart olan fûrû a'malda dahi ikrah gayrı mu'teberdir. Fi'lin nefazına mani'dir. Meğerki fil fi'li şer'î olmayıb fi'li

hissî olsun. Ve her halde ikrah bir taaddidir, derecesine göre cezaya müstehiktir. İşte dini hakda hurriyeti

vicdan ve ahd-ü misak ve hukuk bu kadar yüksektir. Hattâ bundan dolayıdır ki i'lânı cihadda bile düşmana

ya dini hakkı kabul etmesi veya mağlûbiyeti teslim ederek dininde kalıb hukuku mahfuz olmak üzere islâm

tabiiyetinde vergi vermesi beyinde ihtiyarına mufazzaz bir teklif yapılır. Bunlardan birini kabul ederse

bilmusaleha

Sh:»864

ahdına riayet edilir, kabul etmediği ve harben mağlûb olduğu takdirde de yine tebdili dine cebredilmeyib

adalet dairesinde bir vergiye bir, inzıbata mecbur tutulur. Demek cihad, tebdili din için bir vasıtai cebriye

değil, dini hakkın ulviyyetini fi'len isbat eden bir beyyineî haktr. Zira ikrah ile din olmaz. Fakat beyyinatı akliye ve ilmiyeyi dinlemeyen kefer ve zalemenin tecavüzatı da böyle bir beyyineî fi'liye olmadan durdurulmaz, herkes her türlü zulm-ü ikraha ma'ruz kalır. Maahaza cihad-ü kıtal bir ikrah değil, bir yarıştır. Hangi tarafın tehdidini ıka' edebileceğini gayrı ma'lûm bir imtihandır. Bir de cihad, hükmi din cari olan Dariislâm haricinde cereyan edeceğinden ikrahın menfi olduğu din muhitından hariçtir. Darı harp zaten tarı krahtır. Böyle iken yukarıdan beri beyanı ilâhînin siyakı dikkatle mülâhaza edilince anlaşılır ki «

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ » nazmi mübini emri cihadın gayerini tesbit etmektedir. Ya'ni cihadın

hikmeti insanları ikrahtan korumak, ikrah kabul etmeyen dini hâkim kılarak i'lâî kelimetullah etmek, ya'ni herkesi mensub olduğu akideden cebren çıkarmağa çalışmayıp hakkın bilihtiyar kabul ve intişarına sed çekmek istiyen ve gücünün yettiğine cebr-ü ikrah eden hak düşmanlarının defî ve mevaniin refi ile kalbi selim ve akli müstakim için tebeyyün etmiş bulunan tarıkı rüşdü, hâkimiyeti hakkı umuma arz-u i'lan etmek ve bu suretle ümmeti Muhammedî ile mütenasib olarak mileli muhtelifeden mürekkeb bir hey'eti içtimaiye üzerinde müsalemeti umumiyeyi kâfil kalbi kül gibi hâkim bir ümmeti vasat yapmak ve Peygamberlerin hiç birini tefrik etmeyip hepsine aledderecat iman ile vahdaniyeti ilâhiyeye mübteni olan dini islâmı bütün dinlerin rabtai külliyesi ve hedefi terakkisi olan bir dini umumî olarak müdafaa ve ızhar eylemektir. Bunun için islâmda gayeyi harb intikam, katil, tebdili dine icbar değil, hasmı

Sh:»865

mağlûb etmek ve kuvvei cebriyesini alıb dininde serbes olarak hükmi hakka tabi' tutmaktır ki l'lâi

kelimetillah bundadır. Bu sebeble her ne zaman müslümanlara za'f tari olur. Dini hak müdafaa edilmezse

fitneler kopacak, cebr-ü ikrah çoğalacak, bütün beşeriyet herc-ü merce uğrayacaktır.

Lâkin bu izahtan sonra bir sual kaldı. Balâda «

« وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةً وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ » âyetinde görüldüğü

üzere Mekke ve hatta Ceziretül'arab müşriklerine ehli kitab gibi hurriyeti din verilmemiş, bunlar hakkında «

أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَإِذَا
« قَالُوا عَصَمُوا مِنِّي دِمَائِهِمْ وَ أَمْوَالَهُمْ » hadîsiyle ya islâm ya ölüm ilân

edilmişti. Bu ise « لَّا اِكْرَاهَ فِي الدِّينِ » hükmüne münafi değil midir? Bunun cevabı şudur:

Eğer münafi ise iki âyet birbirini nesih veya tahsis eder onların bunda dahil olmadığı anlaşılır. Bununla

beraber şu da bilinmelidir ki onlara hürriyeti diniye verilmemesi bilhassa «

« لَّا اِكْرَاهَ فِي الدِّينِ » hükmünün tatbıkını te'min içindir.

Bu münasebetle müfessirînden bir kaç kavil vardır:

1- Bu «lâikrahe» âyeti mukaddemâ sureti umumiyede nâzil olmuş ve bil'ahare cihad ve kıtal âyetleriyle

neshedilmiş bulunduğu Zeyd ibni Eslemden mervidir. Fakat bu kavil itlakile savab görülmemiştir. Fılvakı «

قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ

» bunun nüzülü dinin tebeyyüni kâmilinden sonra olduğunu

göstermekte ve böyle bir mülâhazaya mani görülmektedir. Bir de görüldüğü üzere cihad mes'elesi esasen

buraya dahil değildir ki onunla nesih, mevzuı bahs olsun. Lâkin şunu bilmek lâzım gelir ki her nesih nâsihin

derecei tenavülüne göredir. Binaenaleyh bu, cihad ile mensuhtur demek diğer ahvalde muhkem demektir,

ve bu sebeble ikrahın cihada şümulü bulunduğu zahib olabilecekler için bu rivayet mühimdir, demek

olur ki bu âyette böyle bir ihtimal varsa bu ihtimal, mensuhtur. Ve rivayeti nesih ancak bu cihete

münhasırdır. Yoksa cihad âyetleriyle mütebakinin mensuhıyetine imkân yok-

Sh:»866

tur, âmm, ba'dennesih mütebakide yine kat'îdir. Hasılı nesih, küllî değil cüz'îdir.

2- Bu âyet, Ehli kitab hakkında nâzil olmuştur. Binaenaleyh Müşrikîn bunun umumundan haricidir. Fil'vakı

« تِلْكَ الرُّسُلُ » âyetinden başlayan sıyak bunu müeyyid olduğu gibi sebebi nüzul hakkındaki

rivayetler de bunu müeyyiddir. Rivayet olunuyor ki bi'seti seniyeden mukaddem Ensardan bazıları

evlâdlarını Yehudiyyete veya Nasraniyyete sokmuşlardı, dini islâm gelince bunlara ikrah etmek istediler.

Kablel'islâm Ensardan bir kadının çocuğu yaşamadığı surette «çocuğu yaşarsa onu Ehli kitab ile beraber

ve onların dini üzere bulundurmayı nezrederdi» bu sebeble Ensar çocuklarının bir takımları Ehli kitab

dininde bulunuyorlardı. Binaenaleyh islâma geldikleri zaman dediler ki biz vaktile bunların dinlerini bizim

dinimizden efdal görürdük de çocuklarımızı onun için sevkederdik, mademki dini islâm geldi her halde biz

bunları ikrah ederiz dediler, ezcümle Beni Salim ibni Avften Hüsayn namında bir Ensarınin iki oğlu vardı.

Mukaddema Şam tüccarlarının telkini ile Hıristiyan olmuş gitmişlerdi, bi'seti seniyeden sonra Medineye

geldiklerinde babaları bunlara «vallahı sizi bırakmam illâ müslüman olmalısınız» diye sataştı, onlar da

imtina ettiler, üçü bir Resulullah'a müracaat ettiler, bunun üzerine bu âyet nazil oldu, babası da onları

bıraktı. Bu hâdiseler gerek cihada izinden evvel olsun ve gerek sonra, her iki takdirde sebebi nüzul

müşriklere şamil değildir, o halde hükmünün umumu da Ehli kitaba aiddir. Ve mensuh değil muhkemdir. Bu

güzel? lâkin sebebin hususu hükmün umumuna mani' değildir, « لَّا اِكْرَاهَ فِي الدِّينِ » ise

eamdır. Sonra bu hüküm yalnız Ehli kitaba mahsus olsa idi, dari islâmda Ehli kitabdan ma'adasına ahd-ü

enam verilmemek lâzım gelirdi. Halbuki Ceziretül'arab müşriklerinden başkasına bu muamele

yapılmamıştır. Şu halde bu âyet

Sh:»867

alelittlak mensuh olmadığı gibi umumu Ehli kitaba da has olmamalıdır. Netekim Hazreti Enes: sebebi

nüzülü «Resulullah birisine» «أَسْلِمَ = müslüman ol!» buyurmuştu, o da «أَجِدُنِي كَارِهًا =

kendimi hoşlanmaz buluyorum» demişti, bu âyet bunun hakkında nazil olmuştur» diye rivayet etmiştir ki bu

sebeb daha mutlak olmakla hükmün umumunda daha zahirdir.

3- Ma'lûm ki Arab müşrikleri hakkındaki muamele «

«وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةً وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ» emrine mübtenidir.

«لَا اِكْرَاهَ فِي الدِّينِ» ise «ba'de islâmil'arab dinde ikrah yoktur, vergi kâfidir» mealinde

olduğunu tefsiri Kelbîde beyan eder. Demek ki rüşdün gayden tebeyünü o zamandır. Ve bu hüküm

mâkabline şamil olmaz bu manaca bu âyet «وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةً»

âyetinden sonra nazil olmuş demek olur. Mukaddem ise muahharı ne nesih, ne tahsis edemiyeceğinden

«lâikrahe» umumu üzere kalır. Bu surette aralarında bir cihetten tearuz varsa muahhar mukaddemi

neshetmiş olacaktır. Halbuki bunun evvelkini nâsîh olduğuna dair hiç bir kavil yoktur, ve olamaz. Zira

bunun tarihen muahher olduğu sarahaten ma'lûm değildir. Balâda görüldü ki hılâfına rivayet bile

mevcuddur. Binaenaleyh usulen mukarenete mahmul olmak lâzım gelir. Böyle olunca da yekdiğerini

mütekabilen tefsir ve tahsis edebilirler, Şu halde tebeyyüni rüşdi islâmı Araba ve ademi ikrahı ondan

sonraya tahsis de doğru olamaz. Evvelâ bidayeti islamda ikrah değil mukabele bilmiş bile yapılmadı

ma'lûm, şimdi islâmı Arabdan sonra da ademi ikrah, müsellemler, bu arada müslümanlar arasında bulunan

Arab müşriklerine dahi bu hâdiseye kadar hiç bir ikrah yapılmadığı ma'lûmdur, o halde «

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ» in bütün şumulile ma'nası «dini islâmın dairei hükmünde ikrah yoktur»

demek olur. Harb ve harbî mes'elesi bu hükmünden esas itibarile haric olduğu gibi ikraha mukabele ve

cürme ceza da bundan haricdir. Ancak bu âyeti

Sh:»868

«وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةً وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ» âyetlerle beraber

mülâhaza eylemek lâzımdır. Binaenaleyh âhiri âyetin de delâlet edeceği üzere dini islâmın dairei hükmünde ikrah bulunmaması tahsisan iki kayd ile mukayyedir ki biri fitne bulunmamak, biri de dari islâmda edyanı saire erbabının nakzı tâbiyyet etmemeleridir: âmm ise ba'dettahsis zan ifade eder, burada fitneden murad ise şirk idi, lâkin umumî manasile ahzı de caizdir. Bu surette ikinci kayde de şamil olacağından bu bir kayıd diğerinden muğni kalır. Demek ki, hasılı mana şu olur: «Fitne yoksa dinde ikrah yoktur, çünkü rüşd, dalâletten iyice ayrıldı, bunları karıştıranlar belâlarını bulurlar.»

Binaenaleyh ﴿فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ﴾ her kim Taguta,

azgınlara veya azgınlıklara küfredib Allaha iman eylerse, ya'ni hulûsı kalb ile «

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» diyerek evvelâ o Tagutları kökünden siler, saniyen bütün mevcudiyetile

Allaha iman eder ve binaenaleyh Allahın gönderdiği Resulleri, münzelâtı hakkı tasdik eylerse

﴿فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى﴾ o muhakkak en sağlam kulpa yapışmıştır.

﴿لَا انفِصَامَ لَهَا﴾ ki kopmak onun için değil -bu habli mefînin kulpu, o tutamak ne kopar, ne

kırılır. Ancak bırakılırsa fena düşünülür. Bu beyyinatı ilmiyye ve ameliyyeden, hakk-u batılın bu

temeyyüzünden sonra muktezayı akl-ü rüşd artık bu gün var yarın yok, fanî, bâtil, zıllı zail, kırılıb dökülecek,

nihayet kendine tutunanı düşürüb bırakıb gidecek olanlar Tagutların, Firavinler, Nümrudlar, Sahirler,

Kâhinler, Şeytanlar gibi azgın, sahte ma'budların çürük kulplarına yapışmak değil «

« مِنْ الْأَزَلِ إِلَى الْأَبَدِ حَيُّ قَيُّومٌ » şaşmaz, yanılmaz, uyumaz, imızganmaz,

Semavat-ü Arzın malikülmülkü, izni olmaksızın huzuruna yanaşılmaz, şefaate cür'et edilmez, sahib kibriya,

gizli aşikâr, cüz'î küllî her şey'e

Sh:»869

alîm, her şeyden habîr, ilminin künhüne irilmez, o bildirmedikçe bir şey bilinmez, kürsî celâli Yerleri Gökleri

tutmuş, Yerler Gökler kabzai kudretinde lâ şey kalmış o yüksek, pek yüksek ulüvvi kudreti, şanı azameti bi

payan « لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ » olan Allah tealânın kopmaz kırılmaz urvei vüskasına iki elile seve

seve hırzıcan edib yapışmak, ya'ni bittemsil o kürsî ilahîden uzadılmış kopmaz kırılmaz bir habli metfînin

kulpuna, tutamağına benziyen ve dinin başı olan tevhidi hakka hüsni i'tikad ile iman edib muktezasile amel

etmek ve onu hiç bırakmamaktır. İşte bu imanı yapan böyle bir kulpa yapışmış olur. ﴿و﴾ lâkin bu iman

ve i'tikad yalnız sözde ve yalnız kalbde kalmamalı, ağız, gönül bir, iç dış müsavi olmalıdır. Çünkü

﴿اللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ Allah semi' alîmdir. Hem sözleri işidir hem niyyetleri bilir. Ağızdan «

« لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ » deyib içinde küfür saklıyan münafıkların ve bil'akis içinden hakkı bilib

ağzından küfür savuran kâfirlerin yaptıklarından Allah gafil değildir.

TAGUT, «tuğyan» dan mübalâğa sıgasile bir ismi cinstir ki aslı ceberut gibi «tagavut» olub kalbi mekân ile tavagut yapılarak «vav», «elif» e kalbedilmiştir, müfrede ve cem'a, müzekkere ve müennese itlak edilir.

Aynı tuğyan kesilmiş, tuğyankâr, azgın, azman, azıtgan demek gibidir. İbni Ceriri Taberînin ta'rifi veçhile:

Allaha karşı tuğyankâr olub kahr-u cebrile veya birriza perestiş edilib ma'bud tutulan gerek insan, gerek

şeytan, gerek vesen ve gerek sanem ve gerek sair her hangi bir şey demektir, bunun tefsirinde «Şeytan,

veya Sahir veya Kâhin veya İns-ü Cinnin mütemerridleri veya Allaha karşı ma'bud tanınıb razı olan Fir'avn

ve Nümrud gibiler veya esnam» diye müteaddid rivayetlere tesadüf edilir. Ebü Hayyan der ki: «bunlar birer

misal ile beyan olmak gerektir, çünkü Ta'gut bunların her birinde mahsurdur. ilah...» balâdaki ta'rif

bun-

Sh:»870

ların hepsine şamildir. Maamafih Kazı Beyzavî bu hasra «Allah yolundan menedenler» fıkrasını da ilâve

etmiştir ki daha eam bir ta'rifi tazammun eder. Çünkü bunu yapanlar ma'bud tanınmış olmyabilir. Şu kadar

ki bu da « أَفْرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوِيَهُ » mucebince kendi hevasına uyub kendi

kendine ma'bud payesi vermiş addolunabileceği mülâhaza olunursa evvelki ta'rife dahil olacaktır. Bu

izahattan bir kaç faide alacağız. Evvelâ, Tagutun müteaddid tefsirleri misal veya tenevvüunu

gösterebileceği gibi Şeytan, Sahir, Kâhin, Ma'budı batıl, Mütemerridîni ins-ü cin kelimelerinin her biri Tagut

kelimesile ta'rife müşabih mütesadık bir tarzda ifade edildiğine göre bunların ma'nen tam müteradif

değilseler bile pek mütekarib veya mütelâzım olarak kullanıldıklarını da iş'ar edebilir. Saniyen, demek olur

ki Tagutun açığı da gizlisi de görünürü de görünmezi de vardır. Salisen, tuğyan mefhumundan anlaşılıyor ki

putlar derecei taliyede Tagutlardır. Bakılırsa zevil'ukul olmiyan asnam-ü evsan Tağutlardan ma'bud bile

olmamak lâzım gelirdi. Zira bunlar kendileri Allaha karşı sahib tuğyan olamazlar ve Tugyana riza

veremezler, fakat red de edemezler, bu sebeble nihayet bir vesilei Tugyan olabilirler. Ve bu vesileyi de

azgınlar bulurlar. Putlar esasen erkek veya dişi Tagutların hayalleri ve azgınların azmanlarıdır. Gizli veya

açık azgınlar bunlarla kendi Tuğyanlarını ileri sürerler. Bu cihette putlar asıl Tagut değil, Tagutların

mümessilleridirler. Bu suretle « فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ » şunu iş'ar etmiş oluyor ki emri

tevhidde ilk iş putlardan evvel ona saik olan azgın tuğyankârlara küfretmektir. Râbian, Allaha karşı

tuğyankâr olmiyan ve şirke razı olmak ihtimali bulunmiyan ve bununla beraber bir takım tuğyankârlar

tarafında ilâh diye telâkkî edilen Hazreti İsa ve Uzeyr gibi ekâbirin kendileri Tagutun ta'rifinden ve

masadakından haricdirler. Emri tevhidde « لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ » derken bunların ülûhiyyetini

Sh:»871

dahi selb-ü inkâr etmek, taabbüd etmemek farz olduğu halde diğer cihetten bunlara küfür caiz olmayacak,

bil'akis Allaha imanın zaruriyatından olarak Enbiyaya iman ve ta'zım dahi şeraiti imana dahil bulunacaktır.

Bu pek mühim nükteye işareten « فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ » buyurulmuş da masivaya küfür

şart edilmemiştir. Demek ki tevhidin şartı masivallaha küfretmek değil, masivallahtan ülûhiyyeti nefyetmek

ve bu miyanda Tagutlara küfreylemek ya'ni onları hiç tanımamak, ma'adasının da ülûhiyyet ma'dunundaki

derecelerine göre haklarını tanımaktır. Zira hak Allahındır, nihayet « فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ »

şunu da kat'iyen ifade ediyor ki mü'mini müvahhid olmak için Allaha imandan evvel küfre tevbe etmek

şarttır ve bu tevbenin şartı da Tagutları asla tanımamağa azmeylemektir. Bu suretle «

« لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ » « فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنُ بِاللَّهِ » kelime

tevhidinin bir tefsiri demektir, işte böyle zahir-ü batını ile iman eden muhakkak urvei vüskaya yapışmış olur

ki buna tutunanların kürsî ilâhîye, a'lâ ilâhîyyine doğru çekilip götürülecekleri ve giderken bırakıverenlerin

de dehşetli bir surette düşecekleri fahvayı kelâmdan anlaşılıyor. Şimde hem bunu daha ziyade tenvir hem

de acaba hiç tutunmasak, hiç bir kulpa yapışmasak ne lâzım gelir diyebilecekleri irşad için buyuruluyor

ki:

﴿٢٥٧﴾ اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُم مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥٨﴾

Sh:»872

﴿٢٥٨﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ آتِيَهُ اللَّهُ الْمَلِكُ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أُحْيِي وَأُمِيتُ قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٢٥٩﴾ أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتُ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ

بَلْ لَبِثَ مِائَةَ عَامٍ فَانظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ
وَأَنْظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانظُرْ إِلَى الْعِظَامِ
كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ
اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٦٠﴾

Sh:»873

﴿٢٦٠﴾ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى قَالَ
أَوْلَمْ تُؤْمِنُ قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً
مِنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ
ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦١﴾

Meali Şerifi

Allah iman edenlerin velisidir onları zulûmattan nura çıkarır, küfredenlerin ise velileri Taguttur onları

nurdan zulûmata çıkarırlar, onlar işte eshabı nar, hep orada kalacaklardır 257 Baksanâ ona: O, kendine

Allah meliklik verdi diye İbrahim'e rabbi hakkında hucet yarışına kalkana, İbrahim ona "benim rabbim o kadiri kayyumdur ki hem diriltir hem öldürür" dediği vakit "ben diriltirim ve öldürürüm" demişti, İbrahim:

"Allah güneşi Meşriktan getiriyor, haydi sen onu Mağribden getir" deyiverince o küfreden herif dona kaldı, öyle ya: Allah zalimler guruhunu muvaffak etmez 258 Yahud o kimse gibi ki bir şehre uğramıştı, altı üstüne gelmiş ıppsız yatıyor, "Bunu bu ölümünden sonra Allah nerden diriltecek?" dedi, bunun üzerine Allah onu yüz sene öldürdü sonra diriltti, ne kadar kaldın? diye sordu "bir gün yahud bir günden eksik kaldım" dedi, Allah buyurdu ki: Hayır, yüz sene kaldın, öyle iken bak yiyeceğine, içeceğine henüz bozulmamış, hele merkebine bak, hem bunlar, seni insanlara karşı kudretimizin canlı bir âyeti kılayım diyedir, hele o kemiklere bak onları nasıl birbirinin üzerine kaldırıyoruz? Sonra onlara nasıl et geydiriyoruz? Bu suretle vaktaki ona hak tebeyün etti, şimdi biliyorum, dedi: Hakikaten Allah her şey'e kadir 259 Bir vakit da İbrahim: "yarabbi göster bana ölüleri nasıl diriltirsin?" demişti, "inanmadın mı ki?"

Sh:»874

buyurdu, "inandım velâkin kalbim iyice yatışmak için" dedi, öyle ise, buyurdu: Kuşlardan dördünü tut da onları kendine çevir, iyice tanıdıktan sonra her dağ başına onlardan birer parça dağıt sonra da çağır onları

sana koşa koşa gelsinler; ve bil ki Allah hakikaten azîzdir, hakîmdir. 260

257. ﴿اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Allah, iman edenlerin, ilmi ezeldi imanı mukarrer olanların muhibbi ve veliyyül'emridir. ﴿يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ﴾

onları hidayet-ü tevfikeyle zulmetlerden nura çıkarır. -Burada «zulümat» in cemi, «nur» un müfred

getirilmesi ne kadar şayanı dikkattir, demek ki âlemde mütenevvi' zulmetler vardır. Bütün bu zulmetleri izale

edecek olan nur ise birdir ki o da «اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ط» mucebince nuri

haktır, her hangi bir hususta nuri hak bulunamadı mı insanı her tarafından sayısız zulmetler kaplar, nuri hak

tecelli edince de o zulmetler kalkar, nuri hak tecelli edince de o zulmetler kalkar. Nuri hak bulunmadı mı

Yerler Gökler hiç, gündüz gece, güneşler zifir, gözler kör, kulaklar sağır olur, kalbler bin türlü hayalât ile

buhranlar içinde çarpınır kalır, aranan bulunmaz, ne aranacağı bilinmez, gönüllere vesveseler, elemeler,

azablar çöker etrafi evhamlar, umacılar kaplar, Cinler Şeytanlar başa toplanır. O zaman insana varlık bir

belâ kesilir de ah keşke ben de bir hiç olsa idim diye haykırır, o sırada her hangi bir sebebden nuri hak

zuhur ediverirse Semalar güler, yıldızlar doğar, baharlar açılır, neşveler sunulur, elemeler silinir, inkıbazlar

unutulur, gönüller inbisat ve inşirah ile dolar, zevkı vücud duyulur. Ve zaten işte nuri hakkın bu bir lemhai

zevkıdır ki insana hayat hayat! dedirtir. Bu zevkı ebedileştirmek isteyen âkıllar da kendini kendine

birakmaktan vaz geçirip nuri hakka irmek için onun urvei vüskasına yapışmalıdır. Malûm ki her şeyde

ancak bir veçhi hak vardır ve Allaha ancak o vecihten gidilir. Buna mukabil her şeyde vücuhi

batıl

Sh:»875

namütenahidir. Meselâ bir şey kaybettiniz, o bir yerdedir. Ve ancak oradadır. O anda bunda vechi hak

budur, fakat siz bir kerre onu bilmiyor ve hele o yeri bildiğiniz halde o, orada yoktur diye itikad etmiş

bulunuyorsanız oradan başka hangi taraf aklınıza gelse vechi batıldır, bulamazsınız. Bu bir şeye karşı

bütün cıhatı cihan batıl kesilir. Bu suretle her hangi bir şeyde bir vechi hakka mukabil namütenahi vücuhi

batıl vardır. Nuri hakk olan ma'rifet doğunca bu zulmetlerden çıkılır. Binaenaleyh zulümat çok, nur birdir.

Nur vücudî, bütün zulmetler ademîdir. Bir vücuda namütenahi adem tekabül eder. Bütün mevcudat

üzerinde kayyum olan da ancak Allah tealâdır. Bunun için Allaha iman nuri hakkın, mağrifeti yakîniyenin,

inşirahı mutlakın mebdei tulûı, fecri sadıkıdır, iman-ü ma'rifete mukabil veya muhalif adem, yeis, küfür, rey, b,

vesvese, dalâl, cehil, ilmi nakıs, fisk, hevâ, terbiyesizlik, nankörlük, ahlaksızlık, hadnaşinaslık ve saire hepsi

birer zulmettir. Binaenaleyh buradaki zulümat. Zulümatı küfr-ü maasiden, zulümatı şekk-ü şüpheden, ulumı

istidlâliyenin meratibi kaviyesine nazaran meratibi zaifesinden ve hatta mertebî keşf-ü iyane nazaran
ulümü fikriye ve istidlâliyenin hepsine şâmidir. Nur ise her birine aledderecat mukabil olan ma'rifet-ü ikandır
ki ikânı imanîden ikânı iyanîye kadar gider.

İşte Allah tealâ iman edenlerin ellerinden tutar, zulmetlerden çıkarır, nuri yakîn ile işlerinde muvaffakiyet,
nefislerine edeb, gönüllerine inşirah bahşeder. Tarîkı müstakimde saadeti ebediyeye mazhar eyler, buna
mukabil ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا﴾ o urvei vüskaya yapışmayan ve Tagutlara küfredecek yerde Allaha
küfreden, tevhid ile iman kulpuna sarılmıyan kâfirler ise ki bunların bir kısmı Allaha az çok inansa bile aynı
zamanda Tagutlara da inanırlar. Bir kısmı Allaha inanmaz Tagutlara inanır, bir kısmı da ne

Alla-

Sh:»876

ha inanır ne Tagutlara, ancak kendine tutunmak ve başka hiç bir şey tanımamak ister ve Tagutlar alelekser
bu kısımdandır ﴿أَوْلِيَائِهِمُ الطَّاغُوتُ﴾ artık bunların evliyayı umuru Tagutlardır.

Başlarına azgınlar çöker, kahr-ü ikrah ile veya hile ve hud'a ile her taraflarını kısıkıvrak bağlar, zıvamlarını

ellerine alırlar ﴿يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ﴾ onları nurdan, Allahın

fitraten bahşettiği nuri imandan, tariki müstakimden çıkarır karanlıklara çekerler. -Çünkü Tagutlar dosdoğru

aydınlıkta iş görmesini istemezler, her tutduklarını aksine, tersine sürüklerler, mütemadiyen karanlığa,

gidilmedik yollara giderler, akl-ü ilmi sevmez, fikirleri ihtiyarları ifsad eder, ahlâkları bozar, Allaha,

Peygamberlere yarış etmek zu'mile yapılamıyacak şeyler yapar, keyfini icra etmek için nerde Allahdan

korkmaz varsa ardına takar ve taktığını karanlıklara, içinden çıkılmaz belâlara sürükler. Sonra ne olur?

Bunlar orada kalırlar da Tagutlar kurtulur mu? Hayır, ﴿أُولَئِكَ﴾ Tagutlarıyla beraber bütün bu

kâfirler ﴿أَصْحَابُ النَّارِ﴾ eshabı nur değil eshabı nardırlar. Allah tarafından o müebbed

ateşe mahkûmdurlar ﴿هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ hepsi o nârı Cehennemde müebbeden kalırlar.

-Görülüyor ki Allaha, iman etmiyen kâfirler Tagutlara küfür bile etmiş olsalar, ya'ni hiç bir kulpa yapışmak

istemeyib kendi kendilerine kalmak isteseler bile yine Tagutların tasallutundan kurtulamıyacak her halde

Tagutlara takılmıya mecbur olacaklardır, çünkü insanın cem'iyetsiz, emirsiz nehiysiz yaşaması kabil

olmadığından Allahın teklifini, Allahın emirlerini dinlemiyenler, behemehal Tagutların emirlerine mahkûm

olacaklardır. « لَّا اِكْرَاهَ » diyen dini tanımayıb ikrah eden cebbar Tagutlar da binnetice kendilerini

kurtara-

Sh:»877

mıyacak akıbet ebedî ateşlerde kalacaklardır. Şüphe yok ki hak tanımayan kuduz nefislerin sürükliyeceği yer nârı Cehennemdir.

Bakınız Allahın inayetiyle bir mü'min bir Taguta ne yapmış, ve Allah mü'minlere ne gibi şeyler göstermiye

kadirdir. İşte tarihten misal: 258.

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ آتَاهُ اللَّهُ

﴿الْمُلْكُ﴾ görmedin mi Allah kendisine mülk ya'ni devlet ve hükümdarlık verdiği için mağrur olarak

-veya hükümdarlığının şükranını ma'kûs bir suretde küfran ile edaye kalkışarak- Halilullah olan İbrahime

rabbı hakkında muhacce eden, galebe etmek zu'mile münazaraya çıkışan o Taguta -o Nümruda- baksan

a... ﴿إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ﴾ o zaman İbrahim «benim

rabbim o zatı ecell-ü a'lâdır ki hem ihya eder hem de öldürür» demişti ki hem hayat halk eder hem memat

demkti. Rivayet olduğuna göre Hazreti İbrahim putları kırdığı zaman Nümrud onu zındana atmış, bir

müddet sonra çıkarıb sen kime davet ediyorsun diye sormuş o da böyle söylemişti. Buna karşı Nümrud

﴿قَالَ أَنَا أَحْيِي وَأُمِيتُ﴾ ben ihya ederim ve öldürürüm dedi.» rivayete nazaran iki

adam getirtmiş birini i'dam edib birini salıvermiş, işte gördünmü demiş, bununla Hazreti İbrahimin dermiyan

ettiği ihya ve imate bürhanına gereki gibi atfı nazar etmemiş, gûya kendince bir taraftan bir üslûbi hakîm

yapmış bir taraftan da tehdid savurarak «işte o benim» diye rububiyet iddiasına kalkmış idi. Bu cahilâne

müşrik cevabına karşı derhal ona haddini bildirmek için tam yerinde bir üslûbi hakîm ile

﴿قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ﴾
İbrahim «şu muhakkak ki Allah

Sh:»878

güneşi Maşrıktan doğduruyor sen de Mağrıbdan doğdur bakayım» dedi

﴿فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ﴾ deyince kâfir tutuldu kaldı mebhut-ü mağlûb oldu.- buna kâfir azgınlık

yapmayıb da hakkı kabul etse idi ihya ve imateyi hakikatile telâkki edib hidayeti ilâhiyeyi reddile zulüm

etmese idi bu zulmete düşmezdi fakat ﴿وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾

Allah da zalimler güruhuna hidayet etmez, kendilerini aynı hak farz edib de hakk-u hakikate karşı gelen

böyle zalimler nurı haktan nasıl istifade edebilirler. Hayat halk etmenin hareketi şemsi tebdil etmekten daha

mühim ve hâdisatı hayat hadisatı mihanikiyeden daha yüksek bir bürhanı kudret olduğunu takdir etmiyen

ve onu oyuncak zannedib de istihfaf eyliyen zalimler nihayet böyle Semadan inen mihanikî bir tokatla mağlûb edilirler. Lâkin hakkı kabul etmek emelinde bulunmıyan azgınlar böyle mebhut-ü mağlûb olurlar da yine imana yanaşamaz, zulmetten çıkamazlar. Ferdler böyle olduğu gibi cemaatler de böyledir. Demek oluyor ki Tagutun misallerinden biri böyle «ben ihya ederim ve öldürürüm» diye Allah ile rekabete kalkışan kâfirdir ve işte bu mü'min böyle bir azgına müdahene etmek şöyle dursun ona lâıkiyle haddini bildiriverir ki bu Allahın bir lûtfudur. Allaha imanı olmıyanlar, bunun yanında korkusundan tiril tiril titrerken bak İbrahim ona ne yapmış, ne hale getirmiştir. Bununla şu da sabit oluyor ki kâfir, melik olabilir ve fakat bir kimse melik olmakla hidayete ermiş olmaz, ni'meti mülkin muktezası onu kendi gönlüne ve nefsanıyetine göre suiisti'mal etmek değil Allahın emrine ve hakkın muktezasına göre idare ve ta'kib etmektir. Ya'ni ihya ve imatei ilâhiye o kadar muhakkak ve mütebeyyindir ki bunun pek âdi, pek mebzul bir şey gibi zannedib kendilerine mal etmek isteyen kimseler bile bulunuyor. Fakat itlakiyle bu kadar muhkem ve metîn olan bu hakikta tafsile geçildiği zaman

Sh:»879

kısa akıllar tekerrüri hayat misallerini göremezler de aslı hayatı tasdik ederken ba's-ü neşri inkâr ederler.

Kendilerini kanunı hakkın fevkında tanımak istiyen ve emr-ü iradelerile hakk-u hakikati tağyir eylemek
sevdasında bulunanlar her halde sillei hakkın darbesine mahkûmdurlar, tebaalarile beraber kendilerini de
zulümata sürükler ve uçurumlardan yuvarlanır, derekâtı nara tıklırlar, elbette haktan kaçan hakka muaraza
eden haksız olur, haksızın hakka irmesi de bir tenakuzdur. Şüphe yok mülk-ü hükûmet pek büyük bir nimeti
ilâhiyedir. Fakat insanlar kendilerini bunun sahibi aslî ve hakikîsi değil, sahibi niyabî ve mecazîsi
bilmelidirler. Nümrud bunu böyle tanımadığı için hidayeti ilâhiyeden mahrum zalimlerden oldu. Ve Allaha
istinad eden İbrahim galebe ederek biizni Huda mebhut-ü perişan eyledi. Mufassalatı tefasirde bütün
vücuhi ilmîsi tetkik edilmiş olan bu münazarai ilmiye misali Allahın iman edenlere inayetini ve bir mü'minin
Tağuta karşı muamelesini bir iki cümle vecize içinde o kadar vuzuh ve belâğatle ifade etmiştir ki inayeti
ilâhiyenin bu misali bütün akılların kavrayabileceği bir hakikati barizeyi muhtevidir. Ta'biri aharle bu âyet,
itlakile muhkemattan olan bir âyeti beyyinedir. Maamafih Cenabı Allahın kudreti ihyası bir kerreye munhasır
da değildir, o kudreti mutlaka ile dilediği gibi ihyaya kadirdir. Ma'dumu icad edib hayat verdiği gibi meyyiti
de tekrar ba's ile ihyâ edebilir. Ve bu ihyâ ve imâtenin envaı vardır. Bunlar esbabı âdiye ile vakı' olabildiği
gibi hârikul'ade suretlerle de vakı' olabilir. Zaten sirri ihyâ başlı başına bir hârikadır. Bunun gibi Allahın
mü'minleri zulmetten nura ihracı da akılların ihata edebileceği derecelerden çok yüksektir. Onun öyle
incelikleri ve öyle ledünniyyatı ve öyle fevkal'âde suretleri vardır ki onlar akılların, fenlerin tahdid

edemeyeceği nice harikalara müntehi olur. Böyle olmakla beraber

Sh:»880

bunlar akılların kabul edemeyeceği, reddine mecbur olacakları muhalâttan değildirler. Bil'akis cereyanı

hayattan istinbat olunabilecek hakaiktırlar. Vukuundan evvel akılların tahmin etmeleri ihtimali olmiyan ve

fakat vukuundan sonra da tesliminde tereddüde imkân kalmıyan öyle misallerde vardır ki bunlar imanı

olmiyanlar için bir muamma, bir emri müteşabih kaldığı halde ehli iman için diğer bir beyyinei muhkeme

teşkil ederler. Cenabı Allah bunları da iki misal ile beyan edecektir, evvelâ şöyleki:

O misale 259. ﴿أَوْ كَالَّذِي﴾ yahud şu şahıs gibisine baksan â -işbu « كَالَّذِي » yukarıdaki « الَّذِي » ye ma'tuf olduğuna göre « أَوْ أَلَمْ تَرَ إِلَى كَالَّذِي » demek olur. Bu surette « كَافٌ » da harfi cerrolursa harfi cerrin harfe duhulü caiz olmayacağından « أَوْ الَّذِي »

» denilmek lâzım gelirdi. Buna binaen bu kâfe « مُقَّحَمٌ » ya'ni tahsini lâfz için gelmiş bir harfi zaid

diyenler olmuştur. Fakat bunun « مِثْلٌ » manasına kâfi ismî olarak «

أَوْ أَلَمْ تَرَ إِلَى مِثْلِ الَّذِي » demek olduğu ihtar edilmiş ve yahut manaya atfile «

أَوْ أَرَأَيْتَ كَالَّذِي » yahut buna benzer şey gördünmü manasında olması da söylenmiştir.

Lâkin manaya atf noktai nazarından düşünülürse « أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي » nin meali «

هَذَا كَالَّذِي = bu şunun gibi» demek olacağından « أَوْ كَالَّذِي » de buna atfen veya şunun

gibi demek olur. Maamafih her ne olursa olsun burada «kâf» ın tasrihi evvelkinden daha ziyade zati

vak'aye, burada misil ve misaline celbi dikkat edilmiş yani meşhuddan gayrı meşhuda intikal ile mümaselet

kanunu mucebince evvelâ kıyası temsilî, saniyen kıyası istikraî tarikiyle ehastan eamme bir ilmi istidlâlî

gösterilmiş ve mebadiî imandan olan « اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ » tesbit kılınmış ve bu

suretle iman ve ilim birleştirilmiş olduğuna bir ihtarı muhtevidir. Yani mü'minlerin veliyyül'emri olan Allahın

onları zulümatı cehl-ü iştihahtan nurı yakîne nasıl ihrac ettiğini ve onun imate ve ihyadaki kudreti baliğasını

anlamak için şu mahzun ve mükedder şahsın harikul'ade vak'asını münferid bir harika

olarak

Sh:»881

değil, vücuhı muhtelifeden ibret engiz vukuat ile meşhun olan kıssasını bir misal olarak alıp emsaliyle

mülahaza ediniz, ve bütün envaiyle cereyanı hayatın her lahza imate ve ba'sı mutazammın olarak teşekkürü

emsal içinde ayniyet ve şahsiyyet ifade eden bir vak'a olduğunu anlayınız ve her kanunı küllînin bidayette

bir harikâi münferidenin ta'mimi bulunduğunu biliniz ki ﴿مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ﴾ o şahıs bir karyeye, bir

şehre uğramışdı ﴿وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا﴾ o sırada bu karye damlarının üzerine

çökmüş, o ma'mur binaların tavanları çöküb inmiş, altındaki diyarlar onların üzerlerine yıkılmış altüst olmuş

veya bağlarına bağçelerine rağmen harab, bomboş, kimsesiz, ağlanacak bir halde idi.- Arş esasen tavan

demek olub müsakkafata ve her tarafına gölge veren şeylere de itlak olduğundan burada bir kaç tasvir,

mümkündür. Hazreti Ali, İbni Abbas, İkrime, Ebül'aliye, Said ibni Cübeyr, Katade, Rebi', Dahhak, Suddi,

Mukatil, Süleyman ibni Büreyde, Naciyetibni Kâ'b, Salimihavas demişlerdir ki: bu şahıs, Hazreti Uzeyr idi.

Fakat Vehb, Mücahid, Abdullah ibni Ubeyd ibni Umeyr, Bekr ibni Muzar, Hazreti Ermiya idi demişler, İbni

İshak da Ermiyanın hızrolduğunu söylemiştir. Bunlardan başka Lût aleyhisselâmın kölesi veya Şa'ya dahi

denilmiş, bidayeten bir şahsı kâfir ve fakat ba'delihya mü'min olduğu da söylenmiştir. KARYEYE GELİNCE,

Vehb, Katade, Dahhak, İkrime, Rebi' buna «İlya» ya'ni «Beytülmakdis» demişler, Dahhaktan Beyti makdis

iki fersah mesafade «Karyetül'meb» veya Arzı mukaddes, ba'zılarından Mü'tefike, İbni Zeydden balâda zikri

geçen ve ölümden kaçan binler şehri, İbni Abbastan Dicle kenarında Deyri Hirakl, Kelbîden Şabur abad,

Süddîden Selmâbad, diye de nakiller vardır. Bunların içinde en meşhuru şahsın Hazreti Uzeyr

ibni

Sh:»882

Şerhiya, karyenin de Beni İsrail devletinin makarri olan Kudüs şehri olmasdır ki Buhtünassarın harbile istilâ ve tamamen tahrib edilmiş ve bütün Beni İsrail üç kisma tefrik olunub bir kısmı baştan başa katli ammedilmiş ve bir kısmı Şamda iskân olunmuş, bir kısmı da esir edilib götürülmüş idi. Uzeyr bu esirler miyanında olub bilâhare kurtulmuş ve bir gün merkebile Kudse uğrayıb bu halde görmüş idi. İbni Abbastan sebebi nüzulün bu olduğu bittafsıl mervididir. Maamafih berveçhi balâ diğerleri hakkında da böyle birer imata ve ihya harikaları mervi ve kissanın mefhumı umumîsi her birine veya hepsine muhtemil bulunduğu gibi mevzuı kissa bir ye'is zulmeti üzerine cereyan etmiş gibi görünmesine, ye'sin de bir küfrolmasına mebni bu vak'ayı zulmeti küfürden nuri imana, yeisten muvaffakiyyet ve ümide bir intikal misali gibi telâkki eden müfessirler olmuş ise de siyakı âyet bunun meşhuru üzere bir harikai nübüvvet olmasında daha zahirdir ve mevzuı kissa kâfirane bir ye'sin değil mü'minane bir hüzn-ü kederin netaicini ve harikul'ade bir sureti incilâsını tazammun eder. Her türlü esbabı hayatı kal'etmiş görünen feci' bir hâdisei tahribden acı bir inkisara düşerek, ihyayı temenni ve fakat kudreti ihyayı i'zam ve tarikını bilmekte i'tirafı kusur eyliyerek aczi beşerîsile derin bir elem ve telehhüf içinde kalan ve bu halde Allah ile muamelesini kesmeyib velev hatâ âlud bir dil sürçmesi ile olsun hasbihal eden bir acıklının geçirdiği imtihanı ve nihayet harikai eltafi isbatı

ba'se ve zulmetten nura ihraca bir misali bedi' olarak almak için bir küfrolan ye'si mutlak tasavvuruna

mazmunu âyet, münafidir. Şu kadar ki Nümrud gibi zalimâne ve tağiyâne bir surette olmiyan ve «

حَتَّمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ» mazmunu üzere küfrü tabiat edinmemiş olanlar hakkında küfürden

imana ihrac ve o imanı harikalara mazhar etmek de «اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ»

hükmünde dahil olarak caiz olabi-

Sh:»883

lir. Ve şüphesiz «اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا» bu gibilere de şamil olarak mülahaza edilmek

lazım gelir. O halde sebebi nüzul Üzeyr veya Ermiya vak'ası da olsa mefhumı âyet, tahsis edilemeyerek

kıssa müteaddid vukuata muntabık olabilmek için «karye» nekire olduğu gibi «كَالَّذِي» de ahdi zihni

ile tasavvur olunmalıdır.

Demek olur ki ismi lâzım değil -o şahıs uğradığı karyenin bu acıklı halini görünce

﴿قَالَ أَنِّي يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا﴾ bu müdhiş ölümünden sonra Allah bu

memleketi nerden ihya edecek diyordu. Ki bu söz şahsın haline göre şu manaları ifade edebilir:

1- Edecek amma acaba nerden edecek? Nasıl edecek, ne zaman edecek?

2- Ben buna seri' bir hayat temenni ediyorum, fakat âcizim yolunu bilmiyorum, bilmem ki Allah bunu yapacak mı? yaparsa da galiba geç yapacak, onu da ben görmem, ah ne felâket, ne falâket!..

3- Yapabilir amma galiba yapmıyacak.

4- Ölen dirilir mi? Giden geri gelir mi? Bunun ihyasına, ba's ba'delmevtine imkân ve ihtimal yok heyhat!..

Ki bu dördüncüsü bir ye'si mutlak, bir küfürdür. Bunun için bu sözü söyleyen bu maksadla söylememiş olsa

dahi bu iham dolayısıyla bir lisan kayması, bir zelle yapmış olur. Mü'min hiç bir şeyden me'yus olmaz. Fakat

esbabı âdiyenin sevkile hasbelbeşeriye za'fı ümmide ma'ruz olabilir. Zira yeis küfrolduğu gibi, emni mutlak

da küfürdür. O da Allaha gurur ile ondan bir nevi inkıta'dır. Bu haysiyettedir ki «

« وَلَا يَغْرَنَكُم بِاللَّهِ الْغُرُورُ » buyurulduğu gibi «

حَتَّىٰ إِذَا اسْتَيْسَرَ الرُّسُلُ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِّبُوا جَاءَهُمْ نَصْرُنَا

» buyurulmuştur. Demekki yeis değil, fakat ye'se doğru bir zan ve tevehhüm ile inkisarı ümid ve bu suretle

bir gam ve elem Peygamberler hakkında bile mümkündür. Fakât Peygamberler ismeti ilâhiyede

bulduklarından öyle bir noktada derhal nusratı

Sh:»884

ilâhiye tecelli eder. Mü'minler de böyle bir lâhzede «

﴿لَا تَأْيَسُوا مِنْ رَوْحِ اللَّهِ﴾ . ﴿لَاتَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ﴾ .
﴿وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ » diyerek urvei imana daha ziyade sarılıb sabr-u salât ile

istiane etmek, ye'si andırır bir ceza-u feza' göstermemek, Allahın ölümden sonra da ihyaya kadir olduğunu

bilmek ve ona muntazır olmak lâzım gelir. İşte « أَنِّي يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا »

böyle mahzun calibi nusrat bir hali inkisarın ifadesi ise de bunun az çok bir ihamı yeisten dahi hâli

kalmamış olması bir zelle olacağından o anda hem nusratı ilâhiye başlayacak, hem de bu zellenin bir

terbiyesi olmak üzere husuli mürad bir asırlık bir bataet ile inkişaf edecektir.

Binaenaleyh ﴿فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ﴾ Allah hemen o şahsa yüz sene süren medid

bir ölüm verdi: bu müddette hayat namına bir şey tattırmadı.- Rivayete nazaran bir uykuya dalmış o

uykusunda öle kalmış idi ve henüz genç idi ﴿ثُمَّ بَعَثَهُ﴾ sonra da o ölüyü tekrar hayata salıverdi:

evvelki gibi hay, âkıl, fehimli, mearifi ilâhiyede nazar-u istidlâle müsteid bir ruh ile ba's ba'delmevte mazhar

etti. -Baz'ı rivayete göre bu yüz senenin yetmişinci senesi «Yuşek» namında bir Furs hükümdarı tarafından

külliyetli bir askerle Arzı mukaddes fethedilmiş, Buhtünassar helâk olmuş. Beni İsrailin bakayası yine

Beytülmakdis ve civarına yerleştirilmiş. Otuz sene zarfında Kudüs yeniden i'mar olunmuş ve işte «

أَنْتَ يَحْيَىٰ هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا» deyən Hazreti Üzeyri de Allah bu sırada o karye

gibi ba's ba'delmevte mazhar etmiş- edince ﴿قَالَ كَمْ لَبِثْتُ﴾ ne kadar kaldın diye sordu. O

da bir uykudan uyanırcasına ﴿قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ﴾ bir gün veya bir

günün bir kısmı kaldım dedi.- Belli ki ilk intibahında ruhuna bu sual teveccüh edince henüz hakikate vakıf

bulunmadığından ve fasılai zaman da vahdeti şahsiyeye mani' olmadığından evvelki hayatın uyku

hakkındaki

Sh:»885

bakıyei hatıratından bil'istidlâl tahminen ve yalândan ihtirazen bil'ihityat böyle söyledi. Demek ki her âti,

mazinin hatırasına sahibdir. Gerek uyku gerek ölüm bile ilk intibahta insana icmalen bir hatıra bırakıp da

gidiyor. Öyle olmasa idi, kalkan adam o anda kendini maziye rabtedemez, vücudunun o anda başladığını zanneder «kalmadım yeni doğuyorum» derdi. Bu suretle nice fasılalardan sonra bile ânâtı hayat birbirine rabtedilir de mazi, hal ve istikbalde yaşar. Bu irtibat o kadar seri'dir ki hayatta geçen yüz senelik bir ömür bile nihayetinde insana bir gün gibi gelir. Bütün bunlar insanlara Ahireti ve esrari ba'si anlatmak için

meşhud misallerdir. Bu müttekiyane i'tiraf üzerine ﴿قَالَ﴾ Allah hakikati anlatıp buyurdu ki

﴿بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ﴾ hayır yüz sene kaldın

﴿فَانظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ﴾ şimdi yiyeceğine ve içeceğine bak Allahın kudretini

seyret ki ﴿لَمْ يَتَسَنَّهْ﴾ hiç biri yıllamamış ya'ni bozulmamış, hep eskisi gibi tazece duruyor

﴿وَانظُرْ إِلَى حِمَارِكَ﴾ merkebine de bak onu da öyle bulacaksın

﴿وَلَنَجْعَلَ آيَةً لِلنَّاسِ﴾ ve seni ecelin geldiği için değil mahza bir ibret için, seni nasa

bir âyet, hakkın meşhud bir bürhanı kudreti kılmak için böyle öldürüb ba'settik bu hârikaları yaptık. Sana bu

kadar mev'ti medidden sonra insanî, nebatî, hayvanî, şahsî, nev'î, ruhanî, cismanî hayatların hepsinde

ba's-ü ihyayı bilfi'l gösterdik ki zevki yakîne iyanen iresin de insanlara nübüvvet veya vilâyetle bir şahidi

hak olasın. O halde sadece ahbar ile kalma, kudreti ilâhiyeyi iyanen anlamak için tekrar tekrar ircaı nazar et

﴿وَانظُرْ إِلَى الْعِظَامِ﴾ o kemiklere, ya'ni kendinin veya merkebinin kemiklerine veya her

ikisine, yahud alelûmum ke-

Sh:»886

miklere de bak, hem nazarı basar, hem nazarı basiret ile seyret ki ﴿كَيْفَ نُنْشِرُهَا﴾ biz onları

nasıl çıkarıp birbirine bindiriyoruz ve yerli yerine koyuyoruz. -Nafi', İbni kesir, Ebu Amir, Ebu Ca'fer, Ya'kub

kıraetlerinde noktasız « راء » ile « انْشَار » dan « نُنْشِرُهَا » okunduğuna göre: Bak o kemikleri

hayata nasıl atıyoruz da ﴿ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا﴾ sonra onlara et geydiriyoruz? O kemikler

nelerden, nerelerden zuhur edib geliyor, nizamına giriyor ve etler nasıl tekevün ediyor, neşv-ü nema

buluyor, o kemikleri sarıyor da bir cismi zihayat teşekkül ediyor? Bilfil imate ve ihya sirrini her lâhzasındaki

tahavvülât ve o tahavvülât içindeki bakayı şahsiyyet ile gösteren bu etlerin kemiklerin keyfiyeti zuhur ve

kiyamına dikkat et. Şimdi her hayatta cari olan ve adem ile vücudun, mevt ile hayatın, fena ile bakanın,

ayniyet ile gayriyetin bir tenakuz gibi görünen telâkilerini tazammun eden bu hâdiseler, bu hârikalar, akıl ve

kudreti beşerle ölçülecek olursa bunların vuku'una imkân olur mu idi? Ecza mütehavvil, kül sabit olsun bu

nasıl şey? Demek ki bütün bunlarda sabit olan ne o ecza, ne o küldür, ancak kudretullahtır. Bu nazarlarla

şu hakikat tamamen münkeşif olur ki hayat her şeydir ve her şey, kudretullah ile kaimdir. İnsan bunlardan

zühul ederse bilfi'l içinde bulunduğu halde bile ba's-ü neşri anlıyamaz da zulmette kalır. Bunlar hayatı

evvelde dahi cereyan edib dururken bu müşahedededen gaflet edib de bunları yapıb duran Allahın

kudretinde şüphe etmek büyük bir hızlandır. Binaenaleyh bu babda asla tereddüd kalmamak için içinde

bulunduğun şu hengâmda bunlara iyi bak da kudretullahın canlı, şuurlu bir bürhanı ol

﴿فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ﴾ bu hitab üzerine hak kendisine tebeyyün edince o şahıs

﴿قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ bilirim Allahın «

«عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ»

Sh:»887

olduğuna şüphe yoktur dedi. Hamze, kisaî kiraetlerinde emir sıgasiyle « اَعْلَمُ » okunur ki bu şüphe

üzerine Allah o şahsa bu emri yakîniyi verdi demek olur. Bu ilme irenler, mebadii, ilmiyye ve akliyyesinin

başına, beyyinatı ilmiyyenin hepsinden daha beyyin olan bu hakikati koyanların akılları fikirleri, gönülleri,

Semavat-ü Arzdan daha geniş olur. Hiç bir zaman zulmette kalmaz, akı kâmil, ilm-ü fende esbabı tâliye ve

mebadii âdiyyenin izafî olan hakkını vermek isterken saltanatı kâinata hâkim kayyumı küll olan Allah

tealânın hakkı mutlakını unutmamak lâzım gelir. Bunu unutanlar dar bir zihniyyet içinde sıkışır kalırlar da

akl-ü fen namına hareket ediyoruz zu'miyle bir yudum suda boğulurlar, imkân ve vuku' sahalarını daraltır,

yeislere kasvetlere düşer, pek âdi sebeblerden korkar kuşkulanır, havarıkı sabiteyi inkâra kalkışır, hurafe der geçer, halbuki bunu derken takıldığı sebebin zâmanına dahil olmiyan bütün kâinat onun nazarında bir hurafedir. Sebebinin kendisi de zaten bir muammadır. Bunun için nurussemavatı vel'arz olan kudretullaha tutunmıyanlar, o urvei vüskaya yapışmıyanlar, yakîn ile tenevvür edemezler, münevver olamazlar, nura zulmet, zulmete nur derler giderler.

Allah « عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ » olunca bizzat kendisi dilediği veçhile ba's-ü ihya yaptığı gibi

bunu kullarına da ihsan edebilir. Hayat ve nur bahşettiği kullarına o hayat ve o nurdan diğerlerine ifaza edecek bir ihya ve tenvir kudreti de verebilir ki bu da nurün alâ nur olur. ﴿و﴾ buna misal olmak üzere

de 260. ﴿إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ﴾ bir vakit

İbrahim «yarabbi bana göster ölüleri nasıl diriltirsin?» demişti. Şüphe yok ki «

رَبِّ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ

kadir olan rabbim» diyor, « كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ » demekle de «bilirim sen mevtayı ihya

edersin, fakat keyfiyeti tamamen ma'lûmum olmadığından

feyzî hayat gibi feyzî ihya da bende tecelli edebilir mi? Ta'yin edemiyorum da düşünüyorum, bana bunu

göstermeni niyaz ediyorum» demiş oluyordu rabbi ﴿قَالَ أَوْلَمْ تُؤْمِنُ﴾ iman etmedindemi

ki? Yan'î tafsilî keyfiyeti bilmiyorsan itlakiyle inanmadında mı, benim nasıl dilersem öylece ihyaya kadir

olduğumu bilib iman etmedin mi? İman için görmek mi lâzım ki göster diyorsun? dedi. -Bunda, her hangi bir

keyfiyet bir taayyüni mahsus ifade eder. Kudreti mutlakai ilâhiyenin taayyünatı ise nâmütenahidir, onlar

tamamen görünmez ancak imanı mutlaka bilinir, sen ise mü'mini kâmilsin o halde neye göster diyorsun ve

hangi keyfiyeti görmek istiyorsun? Elbette ben istersem sana da gösteririm fakat bütün keyfiyatı değil

bazısını gibi cilveî inzarı andırır bir tebşîr vardır. O zaman ta'yini sebep ve maksadla İbrahim

﴿قَالَ بَلَى﴾ evet yarabbi iman ettim, sen dilediğin zaman hayatı bana bende gösterdiğin gibi

ihyayı da gösterirsin ﴿وَلَكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي﴾ ve lâkin kalbim mutmain olmak için, o

imanın verdiği şevk ile kalbime düşen heyecanı ümmidi teskin etmek, imandan visali iyana, ilmi yakînden

aynı yakîne, hayattan ihyaya geçmek için istiyorum dedi ve asıl maksadının her şaibeden müberra

velâyezal bir hayatı kalb olduğunu ve bu veçhile makamı hullete erib ile'ebed Halilullah olarak kalmaktan

ibaret bulunduğunu izhar etti. Bu âşikane niyaz üzerine ﴿قَالَ﴾ Allah hayatın tayyar bir şey

olduğuna işareten buyurdu ki ﴿فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ﴾ öyle ise kuşlardan dördünü

-rivayete göre lâmi ahd olarak tavus, horoz, karga, güvercin veya nesir- tut da

﴿فَصْرَهُنَّ إِلَيْكَ﴾ bunları çevir kendine meylettir, nefesine zammet. - « صر »

»

Sh:»889

Hamze kiraetinde «sad» in kesrile, mütebakisinde zammiyle okunur zammı « صور » dan kesri « صير »

» dan gelir ki ikisi de imale manasına birer lûgattir. Parça parça kat' etmek, suret suret kesib ayırmak

manalarına da gelir. Mazmumu imale, meksuru kesme manasına olduğu da beyan olunmuş ve iki veçhile

de tefsir edilmiştir. Fakat kesme ma'nası maba'dından da anlaşılacağı cihetle burada imale kâfidir. İmalenin

« الی » ile sıılanması da zam ma'nasını tazammun eder veya müstelzimidir. Bunun için hasılı ma'na:

Onları kendine meylettir, evir çevir nefesine zammet, suret ve hakikati mahsusalarıyla bil tanı demektir. Ki

bununla tutulacak kuşların mahiyet ve hüviyyetlerini teşkil eden suveri mahsusaları iyice teemmül ve

tasavvur ve idrak olunarak sirri hayata mazhar olan hakikati hassalarıyla tanınıb ilmi İbrahime idhal, sureti

hakikiyeleri ve a'yanı sabiteleriyle nefsi İbrahime zammolunmaları kudreti ihya için bir şart olduğu

gösterilmiştir. Bu veçhile tutulan kuşlar vechi hayatlarıyla ilmi İbrahimde sabit olarak nefsi İbrahime ilhak

olunacak, İbrahim'in de Allaha bilihtiyar rücu kâmilî dolayısıyla bu nokta, ba's olunacak emvâtın Allaha

rücuu mebdetine bir misal teşkil edecektir, bu olduktan sonra da ilm ile irade arasındaki alâkanın

zuhurundan « كُن » emrinin bir lemhada tecellisinden başka bir şey kalmıyacağını anlamak kolay olur.

İşte bu usulî mühimmeye tenbihen buyuruluyor ki: Onları tut, kendine imale ve nefisine zammet, hakikati

mahsusalarıyla ilmîne al, kendine ilhak eyle

﴿ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا﴾ sonra nefsinde parça parça tahlil et,

cüz cüz ayır ve her dağın başına bunlardan bir cüz koy ﴿ثُمَّ ادْعُهُنَّ﴾ sonra onları çağır,

biiznillâh hükmi irade ve ihya zahir olsun da ﴿يَأْتِيَنَّكَ سَعْيًا﴾ sana koşarak gelsinler

﴿وَأَعْلَمُ﴾ sen de şunu bil ki ﴿أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾

Allah

Sh:»890

muhakkak bir azîz, hakîmdir. Evvelâ cemii mümkinata galib ve hâkim ve hiç bir sebebe mahkûm ve mağlûb

olmaz bir sahibi izzettir. Bununla beraber ef'al ve asarını birbirine rabtemiş, onlara da yekdiğerine karşı

sebebiyet ve müsebbebiyet bahşederek aralarına nizam-ü tertib koymuş ve binaenaleyh cüz'iyatı eşyayı

birbirlerine karşı da rabitasız, alâkasız bırakmamış hepsinin arasında nizamâtı mahsusa ve izafatı müterettibe ile de kudretini göstermiş, avakıbı umura ve gayatı eşyaya alîm bir sahibi hikmettir. Böyle efalinin esbabı âdiyye ve kavanini muttarideye ibtinası her birini harikül'âde tariklarla icaddan âciz olduğu için değil, her fi'linde namütenahi hikem-ü masalih bulunduğu içindir. Müsebbibül esbab olan Allah sebebi evvel ve faili â'lâ olduğu için hiç bir sebep halk etmeyib her fi'lini re'sen bir harika olarak yapmaya da kadırdır. Lâkin o zaman ef'ali arasında kendinden başka hiç bir vechi irtibat ve münasebet ve eşyada bu sun-u ihkâm bulunmazdı. Şüphe yok ki yalnız ma'lûlât ve müsebbihat halk etmek başka, aynı zamanda o müsebbihatı yekdiğerine esbabı muttaride ve müterettibe halinde rabtederek halketmek yine başkadır. «
يَحْيِي وَيَمِيتُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» olan Allahın ne izzeti hikmetine münafidir, ne de hikmeti izzetine münafidir. Cemii esbab ve müsebbebata hâkim ve galib olan izzeti onların hepsini tevkife de kadırdır. Esbaba teşebbüs edildiği zaman o dilemezse hiç bir şey olmaz. Hikmetiyle esbaba revac verdiğiinden dolayı izzetini esbabı mahlûkaye terk edivermiş de değildir. İşte Allah böyle bir aziz ve hakîm olduğundan emvatı da dilerse kendinden başka hiç bir sebebe merbut olmayarak ihya eder ve dilerse hikmetiyle esbabı mahsusa tahtında ihya eder. Her hâdisede hem izzeti hem hikmeti muncelidir maamafih halkı evvel izzetine, halkı sani de daha ziyade hikmetine merbuttur. Cümlei hikmetlerinden biri de kollarının iman-ü ihtiyarlarına dahi bir sebebiyeti

Sh:»891

mahsusa bahşetmiş olmasıdır ki bu sebebiyet sirri ihyaya kadar çıkabilir. Ve bu sayede insanlar rücuı cebrî

ve ba'si cebrî ile evvel-ü ahır bir hayatı muztarra atılacakları gibi rücuı ihtiyarî, ve ba'si ihtiyarî ile de bir

hayatı muhtara ve hattâ bir ihyayı ihtiyarîye nail olurlar ki din ve saadeti Ahiret bunun içindir. Demek ki «

عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» icmal, «عزير» ve «حكيم» tafsilidir. «عزير» makamı

icmalde hükmi izzetle ba'si cebrîye, İbrahim makamı tafsilde hükmi izzetle ba'si cebrîye, İbrahim makamı

tafsilde hükmi izzet ve hikmetle hem bâsi cebrîye hem ba'si ihtiyarîye mazhardır. Halilullahdır. Bu izahtan

anlaşılır ki Hazreti İbrahim bu emirlere imtisal edib muradına erdi mi ermedi mi? diye düşünmiye lüzum

yoktur. Gerçi bu ciheti âyet tasrih etmiyor. Fakat bu emirler ya emri tekvinî veya emri teklifi veya emri

ta'cizîdir. Emri tekvinî olduğuna göre muktezaları emri vaki' olacağında şüphe yok. Emri teklifi ise İbrahimin

bunlara muhalefet ve isyanı mevzuı bahsolamaz. Emri ta'cizî olmalarına ise hiç bir vecih ve karine

bulunamayacağı gibi âyetin siyakı münafidir. Zira âyet cenabı Allahın mü'minleri zulûmattan nura ihracını ve

kudreti ihyasını temsil ve Hazreti İbrahimi medih siyakında varid olmuş bulunduğundan binnetice Allah

İbrahimi bu emirlerle aciz ve mahrum bıraktı demek sarahaten batıldır, binaenaleyh Hazreti İbrahim

tarafından bu emirlere bilimsel müşahede ba's-ü ihya ile tatmini kalb bil'fil vaki olduğu fehvay kelâmdan tamamile zahirdir, ve bu babda eslaf ve ahlâftan bütün müfessirînın icmaı ve rivayetlerin ittifakı da vardır.

Bizce doğrusu bu emirler emir teklif olmakla beraber emri tevkînîyi mutazammındır. Hazreti İbrahimin rabbına imanı kâmil ile rücuı tammı biiznillâh keyfiyatı ihyadan bazısının kendisinden sudurunu müşahede ederek tatmini kalbeylemesine sebep olmuştur. Bir taraftan hevarık ile meşhun olan diğer taraftan en yüksek kavanini ilmiye ve hikemiyeyi tazammun eden şu iki kıssanın acaiba-

Sh:»892

tını şerh-ü ızah ile tüketmek mümkün değildir, bunlarda kürsî ilahinin tecellii hâkimiyeti kadarı ıyan ve maamafih onun gibi na kabili ihata esrarı ma'rifet mündemicdir. Bunlardan herkes derecesine göre gaşyi nur olur, en umumi olmak üzere şunu söyleyebiliriz ki bu âyet bize hiç söz götürmez bir sirri yakîn telkin etmektedir: Hayatın hakikatine lüzumu kadar ilim hasıl olur, ve mebdei a'laya ittisal peyda edilirse ba's-ü ihyanın bir irade mes'elesine bir, « کن » emrine raci' olacağı görülecektir, bunu akıllarına sığdıramıyanlar şu misali düşünebilirler: Bir insan nefsinde sureti ilmiyesi mevcut olan bir şeyi kalbinde dilediği gibi parçalasın, tefrik etsin, eczasını duman gibi her tarafa savursun, sonra dönüb yine kabinden o şey'e ewelki

gibi aynen gel diye bir irade etsin o anda Allah aksini murad edib ona bir nisyan veya diğer bir arıza vermezse derhal görür ki o dağılmış ecza bir an içinde kel'evvel toplanır, gelir karşısına dikilir. İşte enfüsî âlemde her zaman cereyan edib duran bu hafıza ve istihzar işi bize bir vücud ve o vücud da bir ba's-ü ihya temsil eder. Ve bizim ruhumuza nazaran enfüsî âlemin tecelliyatı ilm-ü iradei ilâhiyeye nazaran enfüs-ü âfak bütün mevcudat âleminin tecelliyatına en vazih misaldir. Bizim suveri zihniyemiz tahavvülâtındaki tahliller, terkipler her gün bize bu vücudda binlerce ba's-ü ihya nûmuneleri arz ederler ki bir çokları irademize müterettibdir. Her tezekkür bir ba'stır. Bunlar bizim kürsîi nefsimiz olan kalb-ü dimağın sahai hâkimiyetidir. Bütün enfüs-ü âfak kürsîsi Semavat-ü Arzı muhit olan Allah tealânın ilm-ü iradei ilâhiyesi tahtında bulunduğundan buna karşı âfak tasavvuru mevzuı bahs olamaz. «

وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ

» müeddasinca enfüsü âfak bir kabzada matvidir. Allahın ba's ve ihyası bizim bir tezekkürümüzden daha seri'dir, binaenaleyh bütün sahai hilkatte her şey onun bir kün emrine mü-

Sh:»893

terettibdir. O emir bize taallük ettiği vakıt biz de onun hükmünü nefsimizde ve hattâ haricimizde görürüz. Ve

netekim haricde yapabildiğimiz şeyleri de bu sayede yaparız. İşte Hazreti İbrahim rücu ilâllah ile makamı hulletinde bir emri tekviniyi dahi tazammun eden bu emirler üzerine o kuşları biiznillâh tutub nefesine zam ve ilhak edebildiğinden dolayı öyle bir hayatı kalbe ermiştir ki ihyayı enfüsî misali üzere bir irade ile ihyayı âfakîyi nefsinde müşahedeye muvaffak olmuştur. Allahın yalnız hay değil muhyi dahi yarattığını görmüş, hem azîz, hem hakîm olduğunu anlamış, izzetine teslimi nefis ederek hikmetinden Halilullah olmuş, rücu ıztırârîden sonra ba'si cebrî nasıl muhakkak ise tam bir rücu ihtiyarî üzerine de ba'sı ihtiyarînin tahakkukunu görmüş, bu sayede nârî nûmrudu söndürüb gülşen-ü gülzar yapmıştır. Allah böyle bir veliyül'emirdir, ve mu'cizatı Enbiyada tecelli eden havarık ve esrarı ihya hep böyle demektir. Bunları kabili tasavvur görmemek kendinin karşısındaki haricî âfak gibi Allahın karşısında şürekâyı âfak veya mafevk farz etmekten neş'et eder ki şirk-ü küfür de bu demektir. Allah derken böyle bir tasavvurda bulunmak ise tenakuzdur. Bu tenakuzdan çıkamayanlar ise ilel'ebed zulûmata mahkûmdurlar. Bundan ancak Allah çıkarır, o da cebren değil iman ile çıkarır. İman billah aklın başıdır. Akıl her halde bir mebde' bir tutamak arar. Onu izzeti hakka teslim edib onun urvei vüskasına yapışmalı, hikmetine ittiba etmelidir. Din ve imanın nizamı hikmet üzere ne büyük semeratı intac edeceği ve mebadii imandan olan ba's ve ihyanın bütün envaiyle imkân ve vukuu, cereyanı hayatın bununla kaim olduğu, hayatı ebediyyenin de bununla olacağı ve her ba'ste hayatı saniye hayat ûlânın semeratını hamil olacağından istikbali nâmütenahide saadeti uhreviye

hayatı Dünyadaki müktesebatın bihikmetillah

Sh:»894

semeratı müterettibesi gibi inkişaf edib gideceği ve binaenaleyh yevmi ba'ste ancak izzeti ilâhiye hâkim

olurken insanların hayatı ulâda mevzuı din olan efali ihtiyariyeleri de ber mucebi hikmet esbabı âdiyei

mütেকaddimeden olacağı ve o halde insanlar için Ahiret âlemi esbab değil, mahza ahirette değil ancak

Dünyadan biemrillâh hükmedebilecekleri ve bunun için «

لَا بَيْعَ فِيهِ وَلَا خُلَّةً وَلَا شَفَاعَةً

vüskaya yapışib fisebilillâh infak ve mücahede ile Allaha rucu' edenlerin vilâyetullah ile zulûmattan nura,

mevte muhakkaktan hayatı bakıyeye nasıl geçecekleri ve bunları yapmayıb Tagutların ellerine düşenlerin

nefislerine pek büyük bir zulûm yapmış olacakları ötedenberi beyyinatı hakkile hem ihbar, hem isbat

edilmiş, hem de bu kıssalarla erbahı ukul kâmilen tenvir buyurulmuştur. Kürsî ilâhîden tecelli eden ve din-ü

imanın mahiyet ve semeratını tebyin ve tenvir eyleyen bu beyyinatı yakîniye balâdaki «

أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ

izahından başka daha yukarıdaki ahkâmın ve bilhassa «

مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا

كَثِيرَةً» âyezindeki i'lân ve va'di ilâhînin ezeli ve ebedî te'minatı yakiniyesini dahi muhtevi

bulduğundan bu beyanın ona ittisalini göstermek için azîz ve hakîm olan Allah keyfiyeti ihyayı müteakıb

ber mucebi hikmet bu karz-u infakın keyfiyeti ribh-u nemasını ve şeraiti kabulünü dahi tenvir siyakında

buyuruyor ki:

﴿٢٦١﴾ مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ
حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سَنَابِلَةٍ مِائَةٌ حَبَّةٌ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ
لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦١﴾

Sh:»895

﴿٢٦٢﴾ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لَا يُتَّبَعُونَ
مَا أَنْفَقُوا مَنًّا وَلَا أَدَىٰ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ
وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٦٣﴾ قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ

يَتَّبِعَهَا أَذَىٰ وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ ﴿٢٦٤﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَىٰ كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ
النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانَ عَلَيْهِ
تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلَىٰ شَيْءٍ مِّمَّا
كَسَبُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٢٦٥﴾ وَمَثَلُ الَّذِينَ
يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَثْبِيتًا مِنْ أَنفُسِهِمْ
كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَآتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِن لَّمْ
يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطُلٌُّّ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٦٦﴾

Sh:»896

﴿٢٦٦﴾ أَيُّودٌ أَحَدُكُمْ أَن تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَأَصَابَهُ
الْكِبْرُ وَلَهُ ذُرِّيَةٌ ضِعْفَاءُ فَاصَابَهَا عَصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ
كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٦٧﴾

Meali Şerif

Mallarını Allah yolunda infak edenlerin meseli bir tâne meseli gibidir ki yedi başak bitirmiş her başakta yüz tâne, Allah dilediğine daha da katlar, Allah vası'dır alîmdir 261 Fisebilillâh mallarını infak eden, sonra verdiklerinin arkasından başa kakmayı gönül incitmeyi reva görmeyen kimseler, rabları indında onların ecirleri vardır, onlara bir korku yoktur ve onlar mahzun olmayacaklardır 262 Bir tatlı dil, bir mağfiret arkasına eza takılacak sadakadan daha iyidir, Allah ganîdir halîmdir 263 Ey o bütün iman edenler! sadakalarınızı başa kakmak, gönül kırmakla boşa gidermeyin: O herif gibi ki nasa gösteriş için malını dağıtır da ne Allaha inanır ne Ahiret gününe, artık onun meseli bir kaya meseline benzer ki üzerinde bir az toprak varmış, derken şiddetli bir sağanak inmişde onu yap yalçın etmiş bırakıvermiş: Öyleler kesiblerinden hiç bir şey istifade edemezler, Allah kâfirler güruhunu doğru yola çıkarmaz 264 Allahın rızasını aramak ve kendilerini veya kendilerinden bir kısmını Allah yolunda paydar kılmak için mallarını infak edenlerin meseli ise bir tepedeki güzel bir bağçenin haline benzer ki kuvvetli bir sağanak

Sh:»897

düşmüş de ona yemişlerini iki kat vermiştir, bir sağanak düşmezse ona mutlak bir çisenti vardır, Allah amellerinizi gözetiyor 265 Arzu eder mi hiç biriniz ki kendisinin hurmalık ve üzümlüklerden bir bağçesi, olsun, altından çaylar akıyor, içinde her türlü mahsulâtı bulunuyor, üstüne de ihtiyarlık çökmüş ve elleri irmez, güçleri yetmez bir takım zürriyeti var, derken ona ateşli bir bora isabet ediversin de o bağçe yanıversin? İşte Allah âyetlerini böyle anlatıyor gerek ki düşünesiniz 266

Sirri ba's ve feyzi hikmettedir ki 261.

﴿مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ Mallarını Allah yolunda,

din uğurunda hüsni ihtiyar ve kemali rıza ile sarfedenlerin, ya'ni gerek farz ve vacib ve gerek nafle ve

tatavvu' olsun hayr-ü hasenata bezli emval eyliyenlerin hâl-ü kârı ﴿كَمَثَلِ حَبَّةٍ﴾ öyle bir tânenin

hâl-ü kârına benzer ki ekilmiş ﴿أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ﴾ yedi sünbüle bitirmiş, bihikmetillah

bir kökte çatallanarak yedi başak bitmesine sebep olmuş, hem nasıl başaklar

﴿فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةٌ حَبَّةٌ﴾ her başakta yüzer tâne var - Hasılı bire yedi yüz tutmuştur.

Mü'minler bir tâneyi bile küçük görmemeli, telef etmemeli ve Allahdan hiç bir şey kıskanmamalıdır. Eğer

bunu eken elimde bir tânecik var toprağa atarsam bu da gidecek diye düşünürse ne kazanır? Hiç değil mi?

Öyle ise Allahın nizamı hikmetine dikkat etmeli, sarfedecekleri şeyleri Allah yolunda sarfetmeli ve bundan

çekinmemelidir. Nizamı hikmet ve sirri ba's olmasa idi o bir tâne çürür gider, ne filiz verirdi ne başak,
bunların her lâhzasında izzeti ilâhiye dahi hükmünü göstermekle beraber daha ziyade hikmeti ilâhiye
tecelli eder. İşte efali ibad da böyledir. Böyle

Sh:»898

olduğu içindir ki insanın ekme fi'li bir tâne sebeble bihikmetillâh yüzlerce tâneye temessül eder. Fisebilillâh
yapılan infaklar dahi Ahirette böyle inkişafatı mütezayide ile temessül edecek ve mizana konacaktır. Artık
Allah yolunda koşacak insanlar Allah için sarfedilen, ekilen tânelerin feyzını anlamalı, acaba bu temsil
farazî bir şey midir? Yoksa muhakkak mıdır?. Habbe ne cinsten olursa olsun her hangi bir tâneye itlak
edildiğine göre mahsuldar tarlalara ekilen kum darı gibi bazı hububatta bu feyz, meşhudattandır. Fakat
habbe daha ziyade buğdaya masruf olduğuna göre bu misale ender tesadüf edildiği söyleniyor. Temsilin
hakikî olması için bu kadarı da kâfi ise de âyet bize bilhassa şunu ifham ediyor ki hikmeti ilâhiye asgarî
olmak üzere bu kadarına müsaidir. Bunun böyle istihsal edilememesi nizamı hikmet üzere zer'iyat
yapılamamasındandır. Binaenaleyh insanlar fesadı bertaraf edib ilmi ziraati de terakki ettirecek olurlarsa bu
kadar mahsul almağa mübeşşerdirler. O zaman Yer yüzünün erzakı bize yetişmiyor diye gavgav etmezler,

yetiřmiyecek diye ye'se de dūřmezler. Lâkin misale dalıb da aslı maksudu unutmıyalım. Maksad buđday

toplamak değil onları yerinde fısebilillah sarfetmektir. Bu ekinin hasılatı ise asıl Cennette biçilecektir ki işte

o zaman bire yedi yüzden aşağısı yok ﴿وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ﴾ Allah

dileyeceğine böyle veya daha ziyade katlar da katlar.- Yedi yüzü sade iki kat değil, daha fazla katlar artırır.

Usuli muzaafı nâmütenahiye gider. İbni kesirden Bezzî kiraetinde « ^و_س^و_س^و يَضَعِفُ » okunur ki manâ bir

demektir. Zamanımızda ziraat tecribeleriyle uğraşanlar bir buğday tânesinden çıkan çimleri çatallandıktan

sonra ayırarak fide halinde dikmek suretiyle iki taneden iki bin tâneyi mütecaviz hasılât alınabildiğini

müşahede etmişlerdir. Bunlar bir defa daha aynı vechile ekilecek olsa nelere baliğ olur. Fakat biz habbeyi

kubbe yapmaktan vaz geçelim de şunu bilelim ki

Sh:»899

kavanini hayat her halde usuli muzaaf üzere cereyan ettiğinden hayatta erbabı hayatın intıfayı ve

kelimatullahın ilâsı için fısebilillâh Allahın kullarına ve alel'husus mücahidîne bezledilen infakat-ü sadakatın

indallah namütenahi semerat-ü sevaba sebep olacağı şekk-ü şûpheden âridir

﴿وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾ ve Allah vasürrahmedir, yolunda ne kadar ziyade infak yapılırsa

yapılsın artık yetişir ben bunların ribh-ü ecrini vermem demez. Bununla beraber alımdır de, infak edenin niyetini, mikdarı infakını, hasılâtı mev'udesini bilir, hiç birinin hesabını şaşırmaz.

SEBİLULLAH; Allah yolu, din demektir. Fakat dinin zâmanı ve ehli dinin ikrahtan vikayesi demek olan cihad fısebilillâh, harekâtın en mühimmi olduğundan « فِ سَبِيلِ اللَّهِ » ta'biri şer'an daha ziyade cihadda müteareftir. Bunun için bazı müfessirîn burada fısebilillâh mütearef olduğu üzere cihad demek olub bu âyet bizzat cihada giden ve kendi emvalini sarfeden mücahidîne, bundan sonraki de kendi gitmiyerek diğfer mücahidîne infak yapanlar hakkında nâzil olmuştur, hasenatı saireden cenabı Allah bire on vadettiği halde kendi malını sarfederek cihad edenlere lâekal bire yedi yüz ecir vad buyurmuş demişler ise de diğferlerinin beyanına göre bire on alel'umum hasenatin haddı asgarîsi olub cihad ve diğfer bazı a'mal gibi infak başkaca meziyyeti haiz olduğundan bu âyet alel'umum infaka terğib ve her nevi vücuhi hayratta infakın ecrini tasvir buyurmuş bundan sonraki de şeraiti kabulünü beyan edecektir. Tefsiri Ebi Hayyanda ibni Ömerden mervidir ki bu âyet nâzil olduğu zaman resulullah « رَبِّ زِدْنِي أُمَّتِي =

Yarab ümmetime daha artır diye dua etmiş, ba'dehu

« إِنَّمَا يُوفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ » nâzil olmuştur.

Fisebilillâh infakın ecr-ü feyzı bu kadar yüksektir. Fakat her infaka da bu ecir verilmez, çünkü sebebiyeti

asliyye tohmun, infakın kendisinde değil Allahdadır. Bu-

Sh:»900

nun için 262. ﴿الَّذِينَ يَنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ mallarını fisebilillâh
sarf-ü infak edenler ﴿ثُمَّ لَا يَتَّبِعُونَ مِمَّا أَنْفَقُوا مَنًّا وَلَا أَذًى﴾ sonra da

infaklarına ne minnet ne eza takışdırmıyanlar, mağrurlanmıyan tiksindirmiyenlerdir ki

﴿لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾ Allah yanında ancak onların ecirleri vardır.
﴿وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ ve yalnız Allahdan korkub ve ancak

ondan ecir beklediklerinden dolayı bunlara ne başka bir korku gelir, ne de mahzun olurlar, bir zaiyat yerine

kat kat mükâfat alırlar.»

Dikkat edilsin ki bazı âyetlerde « فَلَهُمْ » bazılarında da burada olduğu gibi « لَهُمْ » buyurulmuştur.

Bunun hikmeti şudur: « فَا » sebebiyet ifade eder. Beyanı sebebiyet matlûb olan yerde zikredilir. Olmıyan

mevkide de terk olunur. Balâda hikmet esası üzerine infakın ecre sebebiyeti gösterilmiş idi bunda ise

sebebiyeti hakikiye ve illeti tamme tevehhüm olunmak ihtimali vardır, bu âyet de bu tevehhümü izale ile asıl sebebi hakikînin Allah olduğunu ve hikmetin izzeti ilahîyi selbetmeyeceğini ifham ile infakın indallah şeraiti kabulünü beyan ettiğinden « فا » zikredilmemiştir.

MENN VE MİNNET lûgatte iki ma'naya gelir. Birisi in'am ve ni'met ma'nasıdır ki lisanımızdaki memnuniyet bundan mehuzdur. Diğeri de bir hakkı tenkis etmek, kesmek, ezcümle ihsan ettiği kimseye karşı ihsanını bir şey saymak ve az çok ihsanına mağrurlanmaktır ki gönül bulandırır ve ihsanın kıymetini eksiltir veya keser. Burada murad budur. Lisanımızda minnet bu ma'hadan mehuzdur.

EZA ise tiksindirmek, eyilige balgam atmaktır, ki in'amı dolayısıyla bir kusur yüzünden şikâyet etmek, el

Sh:»901

dil uzatmak, in'amı yüzüne vurmak, başa kakmak hep ezadır. Lisanımızda minnet ikisinden eammolarak kullanılır ve bunlara katlanmağa minnetdarlık denilir. Minnet çekmem, minnetdarlık etmem yerine de

«minnet etmem» denildiği vardır. Hasılı iyiliği bir vazife diye yapmalı ve unutmalı, yaptığı bir iyiliğe göz dikmek, onu kendine yapmamış farz etmekten neş'et eder. Ecir ise niyyete merbuttur. Binaenaleyh iyiliği yap denize at, balık bilmezse hâlık bilir. Gazvei Tebük için ihzar olunan ve «Ceyşi usret» tesmiye edilen ordunun techizine Hazreti Osman radiyallahüanh hatablariyle, çullariyle bin deve, Abdurrahman ibni Avf radiyallahü anh Hazretleri de dört bin dirhem sadaka vermişlerdi. Bu âyetin bunları taltifen nazil olduğu mervidir. Hükümün sebebi nüzule mahsus olmadığı da ma'lûmdur. Bilmeli ki 263.

﴿قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ﴾ gönül alan hoş bir söz, tatlı dille reddetmek ﴿وَمَغْفِرَةٌ﴾ ve kusura

bakmamak ayıb örtmek, münasebetsizliğe karşı afv ile muamele etmek

﴿خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتَّبِعَهَا آذًى﴾ arkasından ezâ gelen veya bir gönül bulantisiyle müterafık olan bir sadakadan hayırlıdır. Zira ﴿وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ﴾ Allah ki ganidir, ona kirli

şeyler takdim etmek sebebi felâket olabilir. Gani olan Allah fıkarasını başkalarının bari minnetine tahammül ettiremez, onları hatır-ü hayale gelmez öyle cihetlerden merzuk eder ki gün gelir fakiri o minnetciye sadaka verecek derecede iğna eder. Maamafih Allah halîmdir. Her günahkârı derhal muahaze edivermez. Ezâ yapanları da ukubete müstahik olmadıklarından dolayı değil, fakat tevbekâr olsunlar diye hilminden dolayı imhal eder.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ İnfak-u sadakatın şeraiti kabulü malûm olduktan sonra 264.

﴿لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى﴾ ey mü'minler

Sh:»902

sadakalarınızı yüze vurmak, başa kakmakla ibtal etmeyiniz, bunlardan biriyle ecrini kesmeyiniz, menn veya

ezâ karışan sadakalar ecirsiz kalır.

﴿كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ

﴿الْآخِرِ﴾ Ne Allaha ve ne Ahiret gününe inanmayı malını insanlara gösteriş, riya' için sarf-ü infak

eden münafikin sadakası gibi hiçe gider ﴿فَمِثْلَهُ﴾ çünkü bunun hali

﴿كَمِثْلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ﴾ üzerinde bir az toprak varken

﴿فَاصَابَهُ وَابِلٌ﴾ başına şiddetli bir yağmur inmiş de ﴿فَتَرَكَهُ صَلْدًا﴾ cas cavlak

birakmış, bir toz bile kalmamış yalçın kayanın bu hali gibidir. Öyle bir sadaka böyle bir taş üstüne atılmış

﴿لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا﴾ de imansızlıkla tohum gibi zayi olur gider

infak, riya ile, menn-ü eza ile sadaka verenler kesbettikleri bu amelden hiç bir şey elde edemezler

﴿وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ﴾ Allah kâfirler güruhunu hayra muvaffak

etmez. Binaenaleyh sadakalarını menn-ü eza ile kâfirlerin muraiyane sarfiyatına benzeten mü'minler de

onlar gibi ecirden mahrum kalırlar.

265.

﴿وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَثْبِيتًا مِنْ

﴿أَنْفُسِهِمْ﴾ Mallarını Allahın rızasını istemek ve bu sayede kendilerini veya kendilerinden bir kısmını

canlarının bir nefakası olan mallarını, amellerini, ihvanlarını temayülatı fasideden ve her türlü sarsıntıdan

muhafaza ile Allah yolunda tesbit etmek ve hayr-ü hasenatı kendilerine melekei sabite kılmak ve ondan

sonra her nevi' fezail ve ibadatı suhuletle yapmak, hulâsa ekecekleri tohumu tutturmak için can-u gönülden

infak eden-

Sh:»903

lerin hal-ü şanı ise ﴿كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ﴾ a'lâ bir tepedeki güzel bir bağçenin şu haline

benzer ki ﴿أَصَابَهَا وَاِبِلٌ﴾ buna kuvvetli bir yağmur düşmüş de

﴿فَاتَتْ أَكْلَهَا ضِعْفَيْنِ﴾ meyvalarını iki kat vermiştir. Alel'âde ahvalde meselâ bin veren

bu bağı bu yağmur sebebiyle iki bin vermiş bulunuyor. O kayayı cas cavlak bırakan yağmur, bu tepede

aynı rahmet olur.» - Bu temsil balâdaki bire yedi yüz ve daha kat kat va'dini tenzil etmiş değil belki bir daha

katlamıştır. ﴿فَإِنْ لَمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ﴾ böyle bir bahçeye şayed yağmur düşmezse

﴿فَطَلٌّ﴾ hafif bir yağmur, az bir nem de yetiştir, vereceğini yine verir.

﴿وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ unutmamalı ki Allah amellerinizi görür bilir. Sakın gösteriş

yapmayın, gizlide aşikârda ihlastan ayrılmayın.

266. ﴿أَيُّودٌ أَحَدُكُمْ﴾ hiç biriniz istermi ki

﴿أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ altında ırmaklar akar, hurmalık, üzümlükleri muhtevi ve dilnişin bir bağı, bağlık bağçelik

bir cenneti ﴿لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ﴾ ve bunun içinde kendinin her çeşid

meyvaları olsun ﴿وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ﴾ üstüne de ihtiyarlık çöksün

﴿وَلَهُ ذُرِّيَةٌ ضَعْفَاءٌ﴾ ve bu halde elleri irmez, güçleri yetmez yavrucukları dahi bulunsun

﴿فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ﴾ da o dilber bağı ateşli bir bora isabet etsin baştan başa

﴿فَاحْتَرَقَتْ﴾ bir lahza yansın mahvolsun!.. Böyle felâketi kim ister?.. İşte iman ile hasenatin

Sh:»904

mesubatı böyle cennetler, bunların ihlâsına ve Allah rızası için olmasına mani' olan imansızlık, riya, menn-ü

eza ve sair ağrazı faside gibi seyyiat da yevmi kıyamette o ateşli bora gibidir Ahiret Cennetlerinin bir yolu.

Niami ebediyenin mezraası olan ve içinde ikrahsız yaşanmak lâzımgelen darı islâm dahi böyle hüsni infak

ve a'mali salihâ mahsulü bir bağa, bir Cennete cebbar ikrahkâr, kâfir, zalim düşmanların ve kezalik fık-u

fücurun, ahlâksızlığın, himmetsizliğin onu istilâsı da bu ateşli boralara kasırgalara benzer, hem Dünyayı

yakar hem Ahireti ﴿كَذَلِكَ﴾ bunu anlattığı gibi ﴿يَسِينُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ﴾

Allah size diğer âyetler beyan edecektir ki ﴿لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ﴾ düşünesiniz.- Ya'ni ibretler

alabilirsiniz, güzel güzel kıyaslara yol bulabilirsiniz, bunların her birini delil, asıl, düstur, mebde' kübra ittihaz edib

uslubı hikmet üzere tefekkür edesiniz, ahvalinizi, masalihinizi bunlara tatbık ederek her birine lâyük suğrular

bulub neticeler alabilirsiniz ve o neticelerle amel edib muradlara iresiniz. Zira fikir, umuri ma'lûmeyi tertib ile

ma'lûmdan mechulü bulmaktır.

Şimdi düşünüb de o infakları nerden yapacağız, zekâtları, sadakaları nerden ve nasıl ve kimlere

vereceğiz mi diyeceksiniz?:

﴿٢٦٧﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ
وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ
تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِأَخِيهِ إِلَّا أَنْ تَغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ
غَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿٢٦٨﴾

Sh:»905

﴿٢٦٨﴾ الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاءِ وَاللَّهُ
يَعِدُكُم مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦٩﴾ يُؤْتِي
الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا
وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٢٧٠﴾ وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ أَوْ
نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ
﴿٢٧١﴾ إِنْ تَبَدُّوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا
الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ وَاللَّهُ بِمَا

تَعْمَلُونَ خَيْرٌ ﴿٢٧٢﴾ لَيْسَ عَلَيْكَ هُدْيُهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي
مَنْ يَشَاءُ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَا تُنْفِسْكُمْ وَمَا تُنْفِقُونَ إِلَّا ابْتِغَاءَ
وَجْهِ اللَّهِ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا

تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٣﴾

Sh:»906

﴿٢٧٣﴾ لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ
ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ
بِسِيمَتِهِمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ الْحَافًا وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ
اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٢٧٤﴾ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ
سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ

يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٥﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iman edenler! İnfakı gerek kazandıklarınızın ve gerek sizin için Yerden çıkardıklarımızın temizlerinden yapın, kendinizin göz yummadan alıcısı olmadığınız fenasını vermiye yeltenmeyin ve Allahın gani, hamîd olduğunu bilin 267 Şeytan sizi fakırlıkla korkutub çirkin çirkin şeylere teşvık ediyor, Allah ise lütfundan bir mağfıret ve fazla bir kâr va'd buyuruyor, Allahın kudreti geniş, ilmi çok 268 Dilediğine hikmet verir, hikmet verilene ise çok bir hayır verilmiş demektir ve bunu ancak temiz akıllılar anlar 269 Her ne nefaka verdiniz veya ne adak adadınızsa her halde Allah onu bilir fakat zalimlerin yardımcıları yoktur 270 Sadakaları açık veriseniz o, ne iyi ve eğer onları gizler de

Sh:»907

fukaraya öyle verirsenez bu sizin için daha hayırlıdır ve günahlarınızdan bir kısmına keffaret olur, hem Allah her ne yaparsanız haberdardır 271 Onların yola gelmesi senin üzerine değil velâkin Allahdır ki dilediğini yola getirir, ve hayır namına her ne infak ederseniz hep kendi lehinedir, ancak sırf Allah yüzünü gözeterek verirsenez, bu vechile hayra dair her ne verirsenez karşılığı size tamamen ödenir ve hiç hakkınız yenmez 272 Verin o fakırlara ki Allah yolunda kapanmışlardır, şuraya buraya dolaşamazlar, istemekten çekindikleri için bilmiyen onları zengin zanneder, onları simalarından tanırırsın: Hakkı bizar etmezler, hem

işe yarar her ne verirsiniz hiç şüphesiz Allah onu bilir 273 Mallarını gece ve gündüz, gizli ve aşikâr hayra sarfeden kimseler, işte onların rablarının yanında ecirleri sırf kendilerindir ve onlara bir korku yoktur ve mahzun olacak değildir onlar 274

267. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ ey mü'minler

﴿انْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ﴾ kazançlarınızın temizlerinden: aslen veya fer'an

halâl kesb ile ele geçirdiğiniz her nevi' emvalin iyi ve hoşlarından, ezcümle emvali ticaret ve nukuddan

﴿وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ﴾ ve size Arzdan çıkarverdiğimiz emvalden:

hububat, meyvalar, maadin ve rikâz gibi Yerden çıkan şeylerden bunların da iyilerinden infak ediniz. -Ya'ni

menbai servet ikidir: kesb, sa'iy. Kesb, sa'y-ü amel, sınaat veya mukavele ile her hangi bir cihetten bizzat

veya bilvasita istihsaldır. Veya gerek eskiden ve gerek yeniden istihsal edilmiş olsun bir şey üzerinde bir

milik takarrür etmektir diye tarif olunur ki bu surette mirasda kesib de dahil olur. Arz, karaya ve denize ve

havaya şamildir. Sonra bu iki menbain terkibi ve bu terkibin hasılatı kalır ki bunlar kısmen kesbe ve kısmen

Arza medyun olduklarından hangi taraf galib ise ona muzaf olarak bu iki

sebebe racidirler. Takdiminden anlaşılır ki insanlar için kesb en yakın sebebdir. Alel'ekser Arzdan ihracı emval dahi buna terettüb eder. Fakat aynı zamanda kesb, mevhubatı hilkat ile alâkadardır. Çünkü sa'y-ü amel fitraten bahşedilmiş olan esbab-ü alâtin istimali olduğundan kesb ve Arzın terkebini ayrıca beyana hacet yoktur, bu fehvayı kelâmdan müstefad olur. Bu noktada insanların başlıca iki hatasına tesadüf edilir.

Birisi servette sa'y-ü ameli bir sebebi mutlak gibi telakki etmek ve binaenaleyh bütün sermayeleri buna medyun farzederek hükümsüz gibi addeylemektir ki bu hataya umumiyetle çalışan ve sa-yü amel ile zahmet çeken sermayesizler düşerler ve erbabı sermaye ile derin bir cidale girerler. Bunlar sa'y-ü amelin kesbin kıymeti, sermayenin kıymeti demek olduğunu görmemek isterler. Sa'y-ü amelin gayesi sermaye istihsali olmasa idi sa'y-ü amelin hiç bir kıymeti olamazdı. Gayesini ibtale masruf olan her fikrin boş bir tenakuz olduğu da aşikârdır. Sermayenin gayei sa'y olması ise yalnız istihlâk noktai nazarından değil, balâda beyan olunan kanunı taz'if mucibince istihsal olunan hasılatın yeniden sa'y-ü amele mebde olarak kesbi teshil ve teshil ile beraber teksir etmesi haysiyetini de haiz olmasındandır. Bunun için sa'yü amel erbabının sermayeye husumet etmesi, zahmet ve mahrumiyetlerini istemektir. Buna işaretendir ki kesibden sonra bilhassa asıl sermaye olan Arz ve Arz ihracaatı kesbe mukabil olarak ihtar edilmiştir. Diğer hata, sermayeyi sebebi mutlak telakki edib sa'y-ü ameli hükümsüz addetmektir. Bu hataya da bizzat çalışmak

ihhtyacını hissetmiyen ve başkalarının sa'y-ü amelinden zahmetsiz istifade etmek istiyen çok sermaye yani para sahipleri düşerler.

Sh:»909

Bunlar nüküde mebdei evvel nazariyle bakarak her kesb onun eseri olduğuna hükmeyle ve sa'yisiz yaşamak mümkün gibi zannederler. Bunun için erbabı sa'yi istihkar ederek ve sermayelerine fazla kıymet vererek sa'yileri taziyık ve sermayelerinin mukabilsiz menafiinden istifade etmek daha doğrusu sermaye vasıtasıyla ehli sa'yın amellerini gasbeyleyib kendileri amelsiz yaşamak isterler düşünmezler ki kasalardaki paralar, kendi kendilerine hiç kimsenin karnını doyurmaz, onun bir dilim ekmek getirmesi bir amel ile mümkündür. Düşünmezler ki bunlar esasen sermaye değil, sa'y-ü amelden çıkmış meksubattırlar. Sa'y-ü ameli teshil ve teksire hadim olmaları itibariyle birer maya iseler de esasen sermaye değil neticei ameldirler. Bunların amelleri ta'kim ve taziyık etmesi, bindikleri dalı kesmek, istinad ettikleri temeli yıkmaktır. Gerçi asıl sermaye yok değildir. Fakat o olsa olsa Arz ve mevahibi hıkkattir. Bunun için sermaye erbabının kendi amelleri olmadan yaşamak sevdasında bulunmaları ve erbabı sa'y-ü ameli taziyık etmeleri de büyük bir hatadır. Her hangi bir cemiyette nükud ve sermaye bu vaziyeti alır, para, ve para sahipleri hâkimi mutlak

kesilirse aksül'ameli olarak evvelki hata yüz gösterir. Sermaye ile sa'y-ü amel arasında cidal başlar. Nizamı

cem'iyet de muhtell olur. İşte sermaye namı verilen nükudun esasen sermaye olmayıp meksubatın

bulunduğu ve hatta hüsni kesbe mukarin ise meksubatin en hoşu, en temizi olduğu ihtar edilmek için «

« مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ » buyurulmuş ve asıl sermayenin Arz olduğu diğer servetlere

nazaran kesbin de sermaye vaziyetinde bulunduğu ve hatta bunun sermayei Arzdan daha evvel nazarı

dikkate alınması lâzım geleceği gösterilmiştir. « مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ » şunu da anlatıyor ki

meksubatin bir temizi ve tayyibi bir de bunun zıddı ve habisi vardır. Her kazanılan temiz ve iyi olmaz. Bu ise

ya meksubatin kendilerine veya

Sh:»910

tarıkı kesiblerine nazaran maddî veya ma'nevî iki cihetle mülâhaza olunur. Bâlâda beyan olunduğu üzere

infak bir feyzi nâmütenahinin tohmu ve hayatı ebediyenin bir rüknü olduğundan bu tohmun en

temizlerinden seçilmesi lâzım gelir. Binaenaleyh bunları tefekkür edib ma'kul ve meşru' olarak çalışınız da

kesb ve Arz sermayelerinin halâl ve pâk ve iyi hasılatından infak ediniz

« وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ » ve öyle habisini ya'ni kötüsünü veya haramını vermeğe niyyet

etmeyiniz ki ﴿مِنْهُ تَنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِأَخِيهِ إِلَّا أَنْ تَغْمُضُوا فِيهِ﴾

ondan infak edersiniz de kendiniz iğmazı ayn etmeden, sıkılmadan hediye diye, veya mûsamaha etmeden alacağınız yerine almazsınız. Böyle kötü, aşağılık şeyleri kendiniz almazken, Allaha borcunuzu bu aşağılık şeylerden vermeğe kalkışmayınız.»

Rivayetlere nazaran iptida sadakat emirleri nazil olduğu zaman ba'zıları hurma salkımlarını getirirler, Muhtac olanlar yesinler diye Mescide asarlardı. Bu miyanda ba'zıları da caiz zannile döküntü, bozuk, çürük çarık şeyler getirmişlerdi, bu âyet nazil oldu. Bununla verilecek vergilerin, zekâtların, sadakaların ne gibi mallardan verileceği beyan olunmuştur. Her malın vacib olan vergisi kendi cinsindedir. Meselâ altına altın gümüşe gümüş, paraya para, hayvana kendi cinsinden hayvan, deveye deve, sığıra sığır, davara davar, ata at, hububatta keزالık buğdaya buğday, arpaya arpa ilah... Maadin ve saire keزالık hep böyle hepsi, ednası olmamak şartıyla kendi cinsinden borçtur. Bunların ednasını a'lâsına tahvil ederek kıymetlerini vermek mükellefin ihtiyarına aiddir. Bu tarzı mükellefiyet halk için en kolay tarık olduğundan dolayı dini islâm bunu emretmiş idi. Ve bunun intişarı islâma ve neşri ma'dilete pek büyük faideleri olmuştu. Düveli saire, ahalisinden behemhal nakdî vergi talep ettikleri ve masrafları da masarifi islâmiye gibi vücuhi hayra mahsus bulunmadığı halde dini islâmın infakı bu tarzı

Sh:»911

ma'dilete ifrağı « **يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمْ الْيُسْرَ** » kanunı ilâhîsinin bir tatbıkı olduğundan düveli

muhtelif tabi'iyetinde bulunan nas bu yüsr-ü ma'dilete agâh oldukları zaman büyük memnuniyetlerle

telâkkı etmişlerdi. Fakat bunun bir devlet için böyle büyük faydeler temin etmesi bir şarta mütevakkıf idi ki o

da bunu tatbık edeceklerin Allahı bilir dindar, ahlâklı amiller olması, ellerine tevdi edilen emaneti kendi

mallarından ziyade bir itina ile hüsni muhafaza ve idare etmeleri mes'elesidir. Bu olunca emvalin bir çoğu

mübadeleye muhtaç olmaksızın devlet-ü milletin havaicine sarfolunabilceği gibi mübadelesi ıktıza edenler

de hüsni suretle mübadele edileceğinden hiç bir vechile sui istimal mevzuı bahsolamaz. Böyle olunca da

hem milletin masarifi azalır hem devletin menabi'ı serveti inkişaf eder. Fakat böyle olmayıb gerek halk ve

gerek amillerde ahlâksızlık teammüm eder vazifeler gereği gibi yapılmaz, emanet, hüsni idare edilmeyib

sui istimal, ketim, sirket israf, lâübalilik meydan almış bulunursa aynen vergiler pek çok telefata ve sui

istimale müsaid bulunduğu gibi masarifin tezyidini ve varidatın tenkisini icab edeceğinden hükûmetler

ayniyatı bırakıb vergilerini nükud olarak taleb etmeği daha muvafık bulurlar. Nükud ise mübadelesiz hiç bir

şey göremeyeceğinden yine mübadele cereyan eder, yine olacaklar olur. Devletin masarifi mütemadiyen

artar, arttıkça milletin de yükü artar ve herkes müzayekayı hisseder para hakim olur, arada en ziyade nü kud mübadelesinde dolaşanlar kazanır. Fakat diğer istihsalât erbabı sıkışdırıldıkça bunların da istikballeri tehlikede kalır. Bütün bu tehlikelere saik ise bu babdaki avamilin erbabı vezaifin sui istimale müsait olan ahlaksızlıklarıdır. Bunu bertaraf edecek olan ise bihakkın din-ü diyanettir. Bunun için insanların din-ü diyanetten kaçınmaları ve infak vazifelerini hüsni suretle ifa ve bunları hüsni idare etmemeleri, hikmeti ilâhiyede ıztrab ve felâketlerinin

Sh:»912

mebdeini teşkil eder. Binaenaleyh bu emri ilahî mucebince hareket etmeyenler ne kadar ilm-ü hikmet davasında bulunurlarsa bulunsunlar muktezayı hikmetin zıddına gitmiş, istikballerini zayı etmiş olurlar. Bu âyet bu hakaiki muhtevi olarak zekât ve sadakat lâzım gelen emvalin usulünü beyan etmiş ve maamafih nevafile şumulü olub olmadığı cayı bahs olmuştur. Ya'ni aşâğılık ve haram şeylerden farz vergi yoktur ve verilmez. Lâkin nafiye sadaka verilebilir mi? Muhtelefünfihdir. Doğrusu haramdan nafiye sadaka da caiz olmaz. İndallah sevabı olmaz. Lâkin aşâğılık maldan nafiye caiz olabilir. Fakat mendub a'lâsından vermektir. « وَلَا تِيْمَمُوا » nehyi farzlarda tahrim, nevafilede keraheti ifade edecektir. Hükmi

umumîsi tahrimen veya tenzihen kerahet demektir. Âyetin zahiri her nevi' maldan bir zekat lâzım geleceğini gösteriyor gibidir. Fakat nisabı, miktarı hakkında sakit olduğu gibi tayyib ve habîs vasıfları ile de muhasa olduğundan sunufî emvale derecesi şumulü mücmel ve muhtacı beyan olmakla bunlar süneni Nebeviyye ile hadîsde beyan olunmuştur. Tafsilâtı için kütübi Fıkhiyye müracaat oluna.

Hasılı Allah diyor ki: ey mü'minler sizin kazandıklarınızın ve bizim yerden çıkardıklarımızın temizlerinden infak ediniz ve kendinizin almadığınız, kabul etmediğiniz kötü şeylerden zekât ve sadaka vermeye

kalkmayınız ﴿وَاعْلَمُوا﴾ ve biliniz ki ﴿أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ﴾ Allah her halde

gani, sadakalarınızdan müstağnidir, onlar sizin kendi menfaatleriniz, kârlarınız içindir. Hem Allah hamîddir,

mahmuddur. Herkes ona hamd-ü şükre borçludur.- Böyle gani ve hamîd olan Allahın rızasına irmek için

habîs, aşağılık şeyler nasıl takdim olunur. Diğer bir ma'na ile: Allah hamîddir, kendi namına yapılan hayr-ü

hasenatı daha yüksek in'am-ü hasanat ile karşılar. Rızası uğrunda vuku'bulan sa'yileri meşkûr eder. Böyle

bir Allah namına en temiz en nefis şeyler arz edilmemeli midir?

Ey nisab sahibleri bu emirlere karşı elimize geçenlerin iyilerini vere vere kendimiz fakır düşmez miyiz?

Gibi bir şey hatırlınıza gelirse bunun bir Şeytan vesvesesi olduğunu biliniz. 268. ﴿الشَّيْطَانُ﴾

şeytan: rahmeti ilâhiyeden ümidini kesmiş olan o me'yus İblis veya hayır işlere karşı gizliden veya açıktan

ümitsizlik telkin ederek yanlış ve aldatıcı efkâr-ü hissiyat saçan her nevi' şeytanlar veya nefsi emmare

﴿يَعِدْكُمْ الْفَقْرَ﴾ size fakırlık va'deder, aman hayır yapmayın züğürtlersiniz der

﴿وَيَأْمُرْكُمْ بِالْفَحْشَاءِ﴾ ve size çirkin hasletler emreder. Bahilliğe, hasıslığe sevkeder,

mallarınızı fenalıklara hevaiyyata, fuhşıyyata, isyanlara sarf için teşvik de eyler

﴿وَاللَّهُ يَعِدْكُمْ مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا﴾ Allah ise size tarafından mağfiret ve fadl-ü

kerem vad ediyor. -O sadakalarla Ahirette günahlarınıza mağfiret, Dünyada masrafınızın yerine kat kat

kârler Dünya ve Ahirette ecr-ü mesûbât ile yüksek saadetler te'min eyliyor

﴿وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾ ve Allah vasi'dir alîmdir.- Fad-lü ihsanı bol, ilmi çoktur. İnfakınızın da

kadrini bilir ecrini verir va'dini incazda darlık çekmez. Her şey'in önünü sonunu bilerek emr-ü va'd eder.

Allah vasi' olduğu içindir ki 269. ﴿يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ﴾ her kime dilerse hikmet

verir, vermek için hiç bir kayd ile mukayyed olmaz: men'i mefsedet ve celbi maslâhat edecek sebebiyyet ve

hâkimiyyeti, ilmi hak ve bil'irade fi'li savab ile âlimiyyeti faile ve fâliyyeti nafıayı yalnız kendine hasretmez

de erbabı ukulden dilediğine dahi verir ﴿وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ﴾ ve her kim hikmete

erdirilirse, yahud -«ta»nın kesrile Ya'kub kıraeti üzere- her kime hikmet

Sh:»914

verirse ﴿فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا﴾ o muhakkak bir çok hayra erdirilmiş olur. -Çünkü

hikmetsiz binde bir hayra irilirse bir hikmet ile binlerle hayra erilir. Hikmet, Dünya, ve Ahiretin hayrını

tazammun eder. Hikmetsiz hayr ise bir var bir yoktur

﴿وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ﴾ ve fakat akılı temiz, özü sağlam olanlardan

başkası tezekkür etmez,- Hakk-u savabı ne kendi düşünür hatırlar, ne de ihtar kabul eder. Bizzat Allah tealâ

âyâtiyle ihtar ve tezkir eder de yine tezekkür etmez, etmeyince de hikmeti ilâhiyeden istifade edemez.

Demek ki hikmete irmek için vermek kâfi değil almak da lâzımdır. Veren Allah vâsi' olduğundan şartı

muhtac değildir, amma alacak kul şartı muhtacdır. Hikmete irmenin mebdei tezekkürdür. Bu da temiz akıl,

temiz kalb ile olur. Allahın verdiği akılı şehavata ve Şeytanın vesveselerine kapdıranlar ne varidatı

enfüsiyeyi, ne de mevaridi âfakiyeyi tezekkür ve tefekkür edemezler.

Zihinlerinde bulamazlar. Ya hiç düşünmezler veya düşünseler bile hatıralarına ircaı nazar ederken alâimi hakk-u hayrı intihab edemezler. Edemeyince de tariki hikmette yürüyemezler. Bu suretle büyük bir fazlı ilâhî olan hikmet ancak temiz öz, halis akıl sahiblerine nasıb olabilir. Binaenaleyh akıl ve hüsni ihtiyar hikmetin şartı, tezekkür de mebdeidir. Bunlar hep Allah vergisi ve meşiyeti ilahiye eseridir. Şu vechile ki şeraiti evveliyeye bilâ kayd-ü şart bir meşiyeti mütekaddimenin eseri vehbi iken nizamı hikmette cereyanı asar meşiyeti abid mar'yetinde taalluk eden meşiyeti ilâhiye eseri olarak hem kesbî hem vehbîdir. Meşiyeti abid sebebi adî, meşiyeti ilahiye illeti mucibedir. Önünde sonunda meşiyeti ilahiye bulunmadan hiç bir şey bulunmaz. Meşiyeti abid arada bir tariktr. Meşiyeti ilahiyenin bu tenevvüü de vüs'atı ilahiyededir. Ve bu suretle aslı hikmet, mevhub ve asarı hikmet meksub ve mevhubdur.

Sh:»915

HİKMET NE DEMEKTİR? Bu kelime hüküm, hükümet ihkâm manalarıyla alâkadar olarak masdar ve ism olur. Binaenaleyh işiraki mane'vî veya lâfzî ile müteaddid manalarda müstamel olduğundan makamına göre tefsiri icab eder. Masdar olmak itibarıyla esasında men'i fesad ve celbi salâh manası vardır ki hüküm, hükümet, muhkemlik hep bu esastan me'huzdur. Her nerde defi mefsedet ve celbi menfaat ve maslâhat

varsa orada bir manayı hikmet vardır. Bunun için bir şeyin üzerine terettüb eden ve ondan maksud olan menfaat-ü maslâhate o şeyin hükmü ve hikmeti denilir ki hikmetin maanii ismiysinden birisidir. Bunda tamamen bir illeti gaiyye manası olmasa bile az çok maksud olmak şarttır. Buna binaen hikmet, illeti gaiyyeden mukaddem de olabilir. Binaenaleyh hikmet denildiği zaman her halde ya bir illiyet ve malûliyet veya daha eammolarak bir sebebiyet-ü müsebbebiyet ve bir manayı terettüb mevzuı bahistir. Yani hikmet behemehal ahırın evvele redd-ü ircaı ile bir nisbeti muhkeme ve muntazame manası ifade eder. Netekim bir emri emri ahare isnad etmeğe hüküm denildiği gibi ilmî, amelî her hangi bir hükmi musibede hikmet denilir. Hasılı böyle tazammunî veya istilzamî vücuhı maaniden her biri dolayisiyle hikmet, muhtelif manalarda müşterek bir ismolmuştur. En umumî olarak hikmet, menfaat ve maslâhat ve ihkâm manası dolayisiyle her ilmi hasen ve ameli salihin ismidir. Maamafih ilmi amelîye ihtisası ilmi nazarfden ziyade olduğu gibi amele ihtisası da ilimden ziyadedir. Âmalı saliha içinde de ameli ilmîye ihtisası daha ziyadedir. Bunlardan anlaşılır ki hem ilim hem amel hikmetin en esaslı manasını teşkil eder. Bütün bu noktai nazarlarla hikmet, bervechi âti mutelif tariflerle tefsir edilmiştir:

1- Kavilde ve fiilde isabet (Mücahidden İbninüceyh)

Sh:»916

kavl, nefsi ve lâfzîden eamdır. Fi'il de fi'li kalb, fi'li lisan ve sair âmalden eamdır. Her hangi bir hususta kalben veya lisanen şu şöyledir demeli ve öyle yapmalı ve isabet de etmeli bu bir hikmet olur. Şu halde yalnız kavilde isabet hikmet olmadığı gibi yalnız filde isabet de hikmet olmayacaktır. Kavilde isabet hükmi nefsinin hakk-u savab ve vakia mutabık olması yani ilmolu b cehil, hata, yalan olmamasıdır. Fi'ilde isabet de o fi'lin hem hükmi nefsiye mutabakatı ve hem vakı'de kendisinden matlûb olan asarın gereki gibi üzerine terettüb edebilmesi yani defî mefsetet ve celbi menfaat eyleyebilmesidir ki bunlara o fi'lin hükm-ü hikmeti, gayesi, garazı veya illeti gaiyyesi denilir. Hasılı kavilde isabet, hakka, fi'ilde isabet hayra müteveccihdir. Hikmetin evveli, ilmi hak, ahırı fi'li hayırdır. Hakikati hikmet evvelinden ilmî, âhirinden amelî iki haysiyetin içtimaı demektir, bu mana diğer suretlerle de ifade edilmiştir şöyle ki:

2- Hikmet ilm-ü ameldir: İlim ve onunla ameldir. Bu ikisini cemedemiyene hakîm denilmez «

«مقاتل وابن قتيبه» burada ilim, manayı hakikîsiyle yakîn demektir, bunu tavzih için alel'ekser

«ilm-ü amelde ihkâm ve itkan» yahud «tahkiki ilim ve ihkâmı amel» tabirini tullanmışlardır. Zira ilmin

muhkemliği yakîniyetinde amelin muhkemliği gayesine hakkıyla isabetindedir. Bu evvelki tarif bize

gösteriyor ki hikmetten cüzolan ilim tecrübe ile müeyyed ve ameli kıymeti haiz olan ilimdir. Hikmetten cüzolan amel de ilmi olan ve bir ilmin şahidi tahakkuku bulunan ameldir. Hasılı hikmet, ilim ile iradenin mütanasiben fi'le çıkması ve o fi'lin gayei maksudesini arkasına takmasıdır. Tabiri aharle ilim ve san'atın içtimadır.

3- Hikmet: İlim ve fıkıh demektir (Mücahid) bu tarif evvelkilerden başka gibi telâkki edilebilirse de öyle değildir. Fıkıh kelimesi esas itibariyle hikmet kelimesine

Sh:»917

müradif gibidir. Meselâ şunun hikmeti veya sirri veya ruh-ü hakikati şudur yerinde «fıkhı şudur» denilir.

Hikmet gibi fıkıh dahi vücuh ve esbabı mufassalası ile ilmi dakik ve ameli nafi' ifade eder. Aslı lûgatte fıkıh

garaz ve maksadı anlayıp bilmektir. O halde ilim ilmi mutlak fıkıh da o ilimden garazı idrâktir ki amele de

şamildir « مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ » hadîsi şerifi dahi bu

âyetteki hikmetten murad, fıkıh olduğunu ifham edecek bir delil olarak gösterilebilir. Dinde fıkıh ise dinin

makasadını idrak demek olur ki bunun hakikati de «nefsi insanînin leh ve aleyhindeki ahkâmı» hukuk-u

vezaifini, menafî-ü mazarratını bilmek melekesidir. Bu da kendini ve indallah merbut olduğu kavanin ve ahkâmı ve ona göre kendi işini bilmek ve hatta yapmak ıktidaradır. Şu halde fikhî olmıyan ne kadar âlim olursa olsun hakîm olamaz. Bu tarife göre şu da muhakkaktır ki fikihtan başka ilmi olmıyanlara da hakîm itlak edilemeyecektir. Filvaki fakih olmak için fikhın mütevakkıf olduğu usulü bilmek de şarttır. Bu ise bütün ulûm ile alâkadardır. Fıkıh, hem nazarı hem amelî haysiyeti haiz bir ilmolduğu gibi bir tahkika göre amelî ilmîye dahi şamildir. Yani ilmi ile âmil olmıyana hakikat olarak fakih itlak edilmez. Binaenaleyh ilmi, İlmî tevhid ve Akaid gibi usule, fıkıh da ilmi fûru' ve amele hamledilince bu tarif, hikmeti nazariye ve hikmeti ameliyenin mecmu'una muntabık olmuş olur ki hasılı; hikmet, usul ve furuu, mebadi ve makasıdı hakayık-u dekayikiyle bilib yapacağını tayin ve muktezasiyle amel etmek mealine raci'dir. Ancak fıkıhta yalnız ilmîyet mülâhaza edilirse bu tarif gelecek olan dördüncü gibi olur.

4- Hikmet; Maaniyi -eşyayı ma'rifet-ü fehimdir (İbrahimi neha'ı) maani, a'yan mukabili olduktan başka mütেকaddimîn lisanında illet kelimesi yerinde kullanılmakla evsafı müessire ve ilel-ü makasıd demek olacağını-

dan bunun hasılı âyanı eşyanın mutazammın oldukları evsafı tanımak ve evsafı müessire ve makasıdı müterettibelerini anlamak yani eşya beynindeki nizamı illiyeti takıb ile mahiyât ve gayatı eşyayı fehmeylemek demek olur. Bu tarif, amel kaydını hazfetmiş ve hikmeti yalnız ilmî haysiyette almış olduğundan evvelkilerden eamdır. Çünkü fi'il ve amel takdirine de sadık olabilir. Fakat marifet ve fehmî bütün maani eşya ile takyid edib mazmun ve cem'iyetini tezyid ettiğinden dolayı da minvechin ahasır, marifet ve fehm ilmi mütkan mealinde olub evvelâ cüz'iden küllîye intikal tarikını ifham eder. Maamafih «vav» tertib iktiza etmiyeceğinden aksine de muhtemeldir. Bunlar Allahın sıfatı olan hikmetten ihtirazdır. Zira ilmi ilahîye fıkıh denilmediği gibi marifet-ü fehm de denilmez. Çünkü bunlar sebki cehli ima ederler. Demek olur ki her marifet hikmet olmaz, fehm de şarttır. Fehm ise bir şey'in sureti akliyesini kavramaktır. Eğer bu tarife amel kaydı ilâve edilmiş olsaydı o zaman bu hikmetin sahibi bütün eşyayı yapabilmek iktiza ederdi ki o zaman âyetteki hikmete sadık olamaz. Marifet ve fehm kaydiyle sıfatı ilahiyenin tarifi olmak da müşkil olurdu. Bu tarif bütün ulum-ü fûnunun vahdete ircaiyle nesakı küllisini ifade eden ve ilmi hikmeti ilahîye tabir olunan ilmi a'lâye muntabık olur. Meşhur olduğu üzere ilmi hikmetin «hakaikî eşyayı marifet» diye tarifi de buna şebih olmakla beraber bundan kasırdır. Hakaik, sırf mabadettabî olduğu gibi makasıda şamil de olmaz. Lâkin beşerde böyle bir ilmi hikmet mümkün midir? Evvelâ marifet ve fehm bilfi'il değil

meleke ve kuvvei karibe manasına olunca mimkin ve vakı'dır. Saniyen Allah murad edince mümkündür. Ve

böyle bir ilmi hikmet Enbiyada ve eazımı evliyaullah ta tasavvur olunabilir ve filhakika Kur'anın bir çok

yerlerinde hikmet, nübüvvet ile müfesserdir. Netekim Süddî bu âyette de böyle tefsir etmiştir.

Zira

Sh:»919

Nübüvvet hem ilmî hem amelî haysiyetle hikmeti mevhubenin en yüksek mertebesini ifade eder. Bunun

içindir ki İbni Rüşd Tehafütünde «her Nebiy hakîmdir fakat her hakîm Nebiy değildir.» diye bu hikmeti i'traf

etmiştir.

5- Hikmet: akıl fiemrillâhtır (Zeyd ibni Eslem ve oğlu) bunda da akıl aklı nazarı ve aklı amelîden eamm

ise de nefsi ameale şamil değildir.

6- Hikmet: fehm demektir. (Şüreyk) bu bir ta'rifi lâfzî olmakla beraber diğerlerinin cinsini ahzeylemiştir.

Demek ki hikmeti ilmiyenin en umumîsi fehimdir, Mu'tezile bunu kuvvei fehmiye manasında ahzetmişlerse

de doğrusu fi'len fehimdir. Ve her ikisi atıyei ilâhiyedir. Fehmi olmıyan hakîm olamaz. Bu üç ta'rif, hikmeti yalnız haysiyeti ilmiyesiyle mülâhaza etmiştir. Bunlara mukabil yalnız haysiyeti ameliyesiyle mülâhaza edenler de vardır şöyle ki:

7- Hikmet: icad demektir (Ta'rifatı Seyyidden) hikmet, nisbeti 'l'liyyete raci', 'l'liyyetin hakikatide halk-u icad olduğundan asıl hikmet icad demektir. Fakat bu evvelâ Allahın hikmetine muntabıktır. Bir de icadı mutlak bir izzeti ilâhiye işi olduğundan hikmet yalnız âsar ve müsebbebatı mahza ve münferide halketmek değil, bununla beraber o müsebbebatı yekdiğerine karşı menafi' ve masalihi mutazammın olarak müterettiben icad etmek, ya'ni esbab halkeylemektir. Bu suretle eseri evvel, eseri saniye, eseri sani, salise vehelümme cerra sebep ve illeti ûlânın te'sirine bir tarik olur da o âsar birbirlerine perçinlenmiş bir halde aralarında bir nizamı müterettib cereyan eder ve buna sünnetullah ta'bir olunur. İşte bütün sirri hikmet bu nizamın içindedir. Bunun için hikmetin maanii ismiyesinden biri de sünneti muhkemedir. Nizamı hak, şeriatî hak, dini hak ve bunlara ittiba ve bu ittiba ile icadı hakka tarik olan her sireti hasene hep hikmettir. Ve yine

bundan dolayı hikmetin bir ma'nası da sebeptir. İşte bu vechile insanlarda dahi bir sebebiyet ve illiyeti âdiyye bulunduğundan bu hikmeti icad eden cenabı Allah dilediği insanlara da bundan bir hissa bahşetmiş tariki hikmeti üzerinde onlara da velev âdî ve zahirî olsun bir inşa ve vaz'ı nizam mazhariyeti ihsan eylemiş demektir ki o insan bunda mucidi hakikî değilse de icadı ilâhînin vasıtai tezahürü olmak itibariyle onun tariki olarak niyabî bir kıymeti haizdir. Hulâsa: Fahrüddini Razînin beyanına göre bu ma'naca Allahın hikmeti halde veya mealde ibadın menafi veya masalihi bulunan şeyler halk etmesi olduğu gibi ibaddan da böyledir. İnsanların hikmeti de diğer ibadullahın menafi ve masalihi bulunan şeyler yapması, sünneti ilâhiyeyi fehim ve ona göre bir icad-ü ihtiraa sebep olması ya'ni sade kendine bir eser değil diğer âsara ve bilhassa menafia sebep olan âsar yapmasıdır. Ancak insanların haddi zatında mahlûk ve müsebbeb oldukları ma'lûm bulunmakla mazharı keşf-ü icad olanlar kendilerini sebebi evvel farz ederlerse ilmî haysiyette müsebbeden sebebe geçememiş olacaklarından Zahiriyyeden kalırlar da hükemadan olamazlar.

8- Hikmet: Eşyayı mevzı ve mertebesine koymak ki bu da zahiren cemii eşyaya nazır olduğundan sıfatı ilâhiyeyi ve hikmeti külliyeyi ta'riftir. Ancak her hangi bir şey'i mevzı ve mertebesine koymak denildiği

zaman da hikmeti cüz'iyeye muntabık olacağından insanların sıfatına da sadık olur. Bir de bu vazı' hîni icaddaki vaz'ı evvele ve ba'del'icad vaz'ı saniye mütenavildir. Ve hikmetin bir nizamı tertib ve terettübü mucib veya muktazı olduğunu da müş'irdir. Bu surette bilâ tertib icad, mefhumı hikmetten haric olur. Maamafih bu ta'rif vaz'ı sani mülâhazasiyle daha ziyade adlin ta'rifi olmak üzere meşhurdur. Şu halde hikmet, adalet demek olur. Hikmeti ameliye denilen nazarî ilmi ahlâkı ifrat ve tefrit beyinde adil esası üzerine bina edenler bu ma'nayı almışlardır.

Sh:»921

9- Efali hasenei saibeye ikdamdır. Bunda hikmetin hüsn-ü hayra müteveccih olduğu ve bu gayenin mütenahi olmayıb müstemirren ikdam lâzım geldiği ve binaenaleyh hikmetin bir melekei sabite, bir hulkolduğu musarrah demektir. «Akıbeti mahmud olan fi'li yapmak» tarifi de buna karibdir.

10- Siyasette bikaderittakalıtbeşereye halik sübhanehu ve tealâya iktidadır ki bu da ilmîni cehilden fi'lini cevirden, cudunu buhulden, hilmini sefehten tenzih ile olur. (Fahrüddini Razî tefsirinden) siyaset ta'biri bu ta'rife bir hususiyet veriyor gibi görünürse de «

كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ» hadîsi şerifi medlûlu teem'mül olunursa

umumiyeti tezahür eder. Maamafih bu ta'rif her halde hikmetin hâkimiyet manasile alâkasını ibraz eyler.

11- Hikmet: ahlâkı ilâhiye ile tahalluk (Razî); netekim bir hadîsi şerifte «

تَخَلَّقُوا بِأَخْلَاقِ اللَّهِ» buyurulmuştur. Fatihada ahlâkı ilâhînin bir tecellesini görmüştük.

Surei «Nun» da aleyhissalâtü vesselam Efendimiz hakkındaki «وَأَنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ»

âyeti celilesi de bunun en büyük misalini göstermiştir. Ahlâkı ilâhiye ve hulukı azım ahlâkı Kur'an olduğu da

tefsiren beyan olunmuştur. «انَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ» hadîsi şerifi

mucebince Fahri kâinat Efendimiz'in sirri bi'seti de bu noktada toplanmıştır. Şüphe yok ki akıl, fehim, iman,

ma'rifet, ilim bu tahallukun erkânından değilse şeraitındandır. Âyet de «

وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ» da bunu beyan etmiştir. Hikmetin kâh ilim ve kâh

amel ve hâh her ikisi olmak üzere mülâhazası da bündan nâşidir. Bunun için esbab ile müsebbebat,

mebadi ile gayat arasındaki sirri nisbete raci' olan hakikatı hikmet ilm ile amel arasındaki sebebiyet ve

müsebbebiyet nizamında tecelli etmek itibarile ilk ta'rifler veçhile ilm-ü amelde ihkâm ve kavîl-ü fîlde isabet

diye ta'rif olduğu zaman mecmuu mülâhaza olduğu gibi sebep olan tarafı evvelin vücudde

takaddümüne binaen ilm ile, sonra bu nisbetten

Sh:»922

maksad netice ve gaye olması vücudde muahhar olan gayenin ilimde mukâddem bulunması i'tibarile de amel ile ta'rif edilmiştir. Fakat şunu unutmamak ıktıza eder ki sebebiyet ve mesebbehıyet nisbetini ve bu nisbette def'i mazarrat ve celbi menfaat mefhumunu tazammun eden hikmet, neticei amele tessebbühü olmıyan ilme ve keزالik ilimden mün'ber'is olmıyan amele ve her ikisinin celbi maslahatı değil celbi mefsedeti istihdaf eden kısmına muntabık olamıyacağından ilme hikmet denilmesi, üzerine ameli nafın terettüb edebilmesi yan'ı ilmi amelî olması haysiyyetine, amele hikmet denilmesi de ilminden mütesebbib ve ona müteferri' olması ya'ni ameli ilmî bulunması ve mazarrat-ü mefsedeti istihdaf etmemesi haysiyyetine raci'dir. Binaenaleyh her hangi bir ilmi nazarî bizzat bir hikmet olmadığı gibi tesadüfî olan her hangi bir ameli gayrı ilmî de öyledir. Ve bunun için hikmeti ilâhiyede ne ilmi nazarî vardır, Ne de ilmi tesadüfî. Buna binaendir ki nizamı illiyyete müstenid olan hakikatı ilim, tesadüfî inkâr eder. Tesadüf, hakikate ve ilme nazaran değil, sebebini bilmeyen cehle nazarandır. Tesadüf nazariyesi daima cehil nazariyesidir. Ve böyle olduğu için mebbe'de bir tesadüf da'vasına müncer olmaktan kurtulmıyan tabiat, tabiatın mebbei evvel ve illeti ulâ ilması nazariyesi gayrı ilmîdir. Ve bütün ulûm-u fununun cereyanına münafi bir cehalettir. Filhakika bütün vukuatı ve kemalâtı bir veçhle tesadüfe hamleden bir fikrin ne kendisinde ne eserinde hikmet nasıl

tasavvur olunabilir? Hikmet ve vücudda ihkâm her halde ilme, ilim de alîmi kül ve hakîmi mutlak olan bir sebebi evvele istinad eder. Ve hikmeti âlem bu hakîmi mutlakın izzet-ü hikmetine şahiddir. Ve hikmeti beşerin mebdei ona iman-ü ma'rifet, gayesi de onun nizamı hikmetini, sünneti cariyesini tezekkürle ona ittiba ve ahlâkile tahalluk edib her hareketinde savab ve nafi' olanı yapmaktır, Demekki sebebi evvel olan Allah tealâya mahlûkattan her birinin iki nevi' istinadı vardır. Birisi ona

Sh:»923

bizzat bir istinad ve müsebbebiyettir ki her şey'in hususiyeti bununla kaimdir. Eğer bu hususiyet ve istinad bizzat olmasa idi âlemde hiç bir şey diğerinden temayüz etmez, efradı vücud tahakkuk edemezdi. Bu nokta, mü'minin Allaha tevekkülü, izzeti ilâhiyeye ve harıkaya imanı mebdeidir. Burada akıl değil ancak iman hâkimdir. Diğer halden ezele, ezelden ebede doğru müteselsil bir sebebiyet ve müsebbebiyyet alâkası içinde nâmütenahi vesait ile olan istinaddır ki bunda bütün eşya birbirine tutunarak hey'eti umumiyesile evvel-ü ahırından Allaha dayanır. Bu da hikmeti ilâhiye mes'elesidir ve akl-u ilim sahasıdır. Hikmeti beşer bu iki nevi' irtibat-ü istinadın hasilesine intibak edecektir. Burada akıl ile kalb birleşecek ve insan, insanı kâmil olacaktır. Ve insanı kâmil olanlar ilelebed vücudda bir sirri hâkimiyete nail olurlar da hiç bir zaman

bunda esalet iddia etmezler ve onu hâkimiyeti ilâhiyenin bir cereyanı tanırırlar. Netekim Hazreti İbrahim sirri

ihyaya nail olduğu halde « **أَنَا أَحْيٍ وَأَمِيتٌ** » demeyib «

« **رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيَمِيتُ** » demiştir. Halbuki Nümrud bir mülke nail olmakla «

« **أَنَا أَحْيٍ وَأَمِيتٌ** » davasına kalkışmıştır. «

« **وَمَا يَذْكُرُ إِلَّا أَوْلُوا الْأَلْبَابِ** » insanlarda mebdei hikmet olan akıl, sırf bir atıyei

ilâhiye olduğu gibi mebdei izzet olan kalb-ü nefis de bir atıyei ilâhiyedir. Bunlar bizzat Allaha istinad

ederken eserleri olan e'fal dahi kesiblerinin tesebbübiyle hem bizzat ve hem bilvasıta bir atıyei ilâhiyedir. «

« **يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ** » alel'ittlak bu iki cihete nazırdır. «

« **وَمَا يَذْكُرُ إِلَّا أَوْلُوا الْأَلْبَابِ** » da lüb itibarile vehbe, tezekkür itibarile kesb-ü vehb

mecmuuna tenbihtir. Demek ki mahzı fazlından cenabı Allah dilediğine hak ile batılı, va'di ilâhî ile va'di

Şeytanîyi fehm-ü temyiz ederek ona göre ameli savabı yapacak ve men'i fesad ile celbi maslahat edecek

bir hikmet ve hâkimiyet bahşeder. Hikmet ise bir sebebe bir çok müsebbebatın terettübünü muktazı

olduğundan hayri kesir olur. Fakat ilim ve fehim ameli muhkem için bir sebep veya şart olmakla beraber

illeti tamme olmyacağından ehli akl-ü fehmin kesibleriyle tezekkür ve tefek-

kür edib iradelerini sarfetmeleri de hikmet noktai nazarından bu hâkimiyete ve bu hayrı kesire irmek için şarttır. Bu suretle her akıl sahibinin derecei aklına göre hikmetten bir hissesi vardır. Ve her halde va'dı Şeytanî ile va'dı Rahmanîyi fehm-ü temyiz etmek için bidayetinde insan tefekkür ve tezekkür üzere bulunmalıdır. Bilâhare bu tezekkür ve o hikmet feyzi hakk ile bir meleke olur da insan mertebesine göre ahlâkı ilâhiye ile tahalluk eder, akli amelîsi kuvvetlenir, bildiği yaptığı hakk-u savabdan şaşmaz. Şu halde tezekkür ile alâkadar olan ilmi nazarî bizzat bir hikmet değilse de ilmi amelîye sebep olabilmesi itibarile mukaddimatı hikmetten sayılabilir. Bunun için ilmi nazarî hikmetin evveli addedilerek hikmeti nazariye tesmiye edilmiştir. Lâkin yalnız bunda tevakkuf edib kalmak Şeytana yol kestirmek demektir, bu nihayet bir feylesofluktur. Ya'ni hikmet değil hikmet lâfî etmektir, sırf Felsefe ile uğraşmanın makduh olması da bundandır. Bunların ekserisinin fi'li kavline uymaz. O zaman kavli savab ise fi'li hata, fi'li savab ise kavli hata olacağından mevcudiyetleri bir tenakuz teşkil eder. Bu hal yalnız kendilerini mahzul etmekle kalmaz diğerlerini de idlâl eder de Şeytan ve Şeytanet mefhumunda dahil olurlar. Bundan tahzir için «

سَلُّوا عِلْمًا نَافِعًا وَتَعَوَّذُوا مِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ = ilimi nafi' isteyiniz ve

menfaatsız ilimden istiâze ediniz» buyurulmuştur. İşte bir çok ulemanın hikmeti ta'rif ederken amelde ısrar etmeleri hikmeti abesten tefrik ve celbi menfaat mefhumunu tahakkuk ettirmek içindir. Zira ilm-ü marifet pek

yüksek bir şey olmakla beraber lâfta ve kuvvede kaldıkça veya fi'ilde hılâfı tatbık olundukça biyhude bir ibtilâdan başka bir şey değildir, fi'lolmasa idi ilmin ilmolduğu tahakkuk edemezdi. Allah tealâ bile kâinatı bilib de halketmese idi hikmeti mevcut olmazdı. Ahlâkı ilâhî ile tahallukta bu ma'na da mühimdir. Buna mukabil diğer bir kısım ulemanın ilmi

Sh:»925

ahzetmeleri de ilimsiz amelin hikmet olamayacağını bilhasa anlatmak içindir. Yoksa ameli istihdaf etmiyen ve vücudda tahakkuku hayır hedefine nazır olmiyan ilme hikmet demek için değildir. Demek ki asıl hakikat ikisinin ictimaindadır. O halde evvelki ta'rifleri esas olarak almak, diğerlerini de bunların birer haysiyetle şerhi gibi telâkkı etmek lâzım gelir. Binaenaleyh ilim ve ameli hikmetin birer nev'i değil, birer cüz'ü olarak ahzetmek ıktıza eder. Ya'ni hikmet ya ilmi savab veya fi'li savab değil, ilmi savab ile fi'li savabdır. Bunların her birine müstakillen hikmet itlakı mecaz veya istilâhtir. Bu izah ile amelin imandan cüzü' olmadığı halde dinden cüzü' olmasının vechi de tezahür eder. Kezalik akıldan sonra tefekkür ve tezekkür hikmetin şartı olduğundan ilmi amelîden evvel nezârînin dahi hikmeti beşerin bir cüz'ü değilse bile bir mukaddimesi olacağı ve bunun behemehal ilmi amelîyi, onun da nafi' ve hayrolan ilmi amelîyi istihdaf etmesi ve her

halde ma'rifetten ubudiyyete geçilib «

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ » hikmetinin tahakkuk ettirilmesi

lüzumu anlaşılır ki fikhi islâmînin üslûbu da budur. Her hangi bir matlabda taammukı nazarî ile kalıb ameale

geçememek hüsrân demektir, hikmeti nazariye enfüs-ü âfakiyle kâinattaki sünneti cariyeyi ilahiyeyi mütalea

ve tefekkürden hasıl olur. Âlem bir kitabi hikmettir. Kur'anda bu hikmetin ledünniyyatını tezkir ve ihtar eder:

Âlem bir hal, Kur'anda bu halin evvel-ü ahırîdır, erbabı akıl hali görmeli, evvel ve ahırî tezekkür etmeli,

hikmete irmelidir. Hali görmemek veya içinde boğulub kalmak ondan evvele intikal edememek veya edib

tevakkuf etmek ve ahire kadar hikmeti takib etmemek, etikten sonra da ona ittiba' etmeyip fekki tabi'iyete

çalışmak hikmete muhaliftir, bu suretle hikmetin evveli eşyaya nazar-ü tezekkür ile fehm-ü ilim, evsati din-ü

ta'at, ahırî saadeti Ahirettir. Ve bunun için hikmet hayrî kesîri muhtevidir. Bu meaniyi tesbit için de denilmiştir

ki:

Sh:»926

12- Hikmet: Tefekkür fîemrillâh ve ona ittiba'dır. (İbni Kasımden Kuşeyr)

13- Hikmet: Allaha taat, Fıkıh, din, ameldir (Kuşeyr) Bu on üç tarif manayi hikmeti efradını cami', ağıyarını mani' bir surette tasavvur edebilmeğe kâfidir. Fakat daha ziyade tenvir edebilmek için şunları da mülâhaza etmeliyiz ki her birinde bir hassai müfide vardır:

14- Hikmet bir nurdur ki vesvese ile makam beyni bununla fark edilir (Ebu Osman)

15- Sür'atı cevab maa isabetıssavab (Bündar ibnilhüseyn)

16- Savaba red (Fadıl)

17- Ervahın müntehayi sükûnet ve itminanı (Kettani)

18- İşaret bilâille, yani mafevkinde illet tasavvur olunmayan hak tealâdan bila kayd-ü şart varid olub şekk-ü şüphe, za'f-ü fesad ihtimali bulunmıyan, niçin ve neden diye taharriye hacet bırakmıyan işaret.

19- Cemii ahvale hakkı işhad,

20- Salahı Din-ü Dünya,

21- İlmî ledünnî,

22- Vürudî ilham için tecridi sir,

23- Bunların hepsi.

Görülüyor ki bunların bazıları hikmet ilm-ü amel derken mes'eleyi kalb-ü vicdana dayamışlardır. Filvaki

ilm-ü amel, akıl ve irade mülâhaza olunurken ortada ikisinin noktai telâkkısı olan ihtisasatı vicdaniyeyi

hisab etmemek doğru olmaz. Çünkü « وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ » İübb

mefhumiyle aklın bu özüne işaret etmiştir. Şuuri şuur demek olan vicdan: Nefsin kendini kendinden filhal

bir buluştur ki bunun lemhalarını onun anatı hayatını teşkil eder. Bir lemhai vicdanda her nefis kendisinin

ikilik içinde bir vahdetini görür ki biri bulan nefis, biri bulunan nefistir. Bulan kim bulunan kim? Burada

şayanı hayret bir sirri vahdet müncelidir. Kalb dediğimiz şey de nefsin bu merkezi vahdetidir. Kalbi cismanî

bedendeki a'sab ve adelâtin ensice-

Sh:»927

sine malik olduğu gibi kalbi ruhanî de böyle bir şebekei fi'l-ü infialdir. Kalbi cismanî harekâtı

mütevaliyesiyle nasıl bir inkıbaz ve inbisat münavebesi yapıyor ve hayatı cismaniye bu inkıbaz-u inbisatın

haddi telâkisine nasıl medyun bulunuyorsa kalbi ruhanî de böyle bir takkalübi manevi tevalisi içinde bir

inkıbaz-u inbisat münavebesi yapar ve hayatı maneviye bunların anâtı telâkileri olan lemhai vicdana

medyun bulunur da her iki manasiyle hayatın gökü kalbin temayülât ve takallübatına ibtina' eder. Kalbi

cismanînin inkıbaz ve inbisatı ak ciğerlerin hevedan nefes alıb vermesinden zahiren nasıl bir imdad

alıyorsa batnen kalbi ruhanî dahi inkıbaz ve inbisatında ruhi emrî ile enfası rahmaniyeinin imdadından feyz

alır. Enfası rahmaniyeinin çekilmesi bir inkıbaz, vürudu da bir inbisat ifade eder «

وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ». Inkıbazın inbisata intikal ettiği lemhai vicdan da bir elem olur.

İnkıbaz, kalbin kendine rücu-u, elem de bu rücu içinde hissai ademi bir tadıdır. İnbisat kalbin nefesi

rahmana vusulü, lezzet de bu vusul içinde vücudu bir tadıdır. Kabzı ilâhî nefse imdadı sabıkı yutturub

hasleti asliyesi olan ademi tatdırmak üzere kalbi kendine icra' eden bir terk-ü sevk, bastı ilâhî de bil'akis

kalbi kendinden alıb vücudu tatdıran bir imdaddır. Bunun içindir ki insan kendi kendine bırakılıverdiği zaman pek ziyade münkabız ve müteellim olur da kendini her şey farzeden o azgın insan bu lâhzada hakdan cüz'î bir imdad almak için kıvrıldıkça kıvrılır. Hasılı hayat gerek zahirde ve gerek batında hakk ile böyle bir muamelei mütevaliyedir. İnkıbazın imtidadı bir maraz, inbisatın imtidadı da bir marazdır. İnkıbazı küllî mema't, inbisatı küllî yine mema'tdır. Biri boğar. Biri çatlatır. Sıhhati hayat, kalbde inkıbaz-ü inbisatın haddi telâkisinde, elem-ü lezzetin münavebesinde, istikbale nazaran hikmet, ye's-ü

Sh:»928

ümidin tevazününde, beynelhavfı verreca' i'tidal-ü metanetindedir.

Hikmetin masdar ma'nası izah edilirken manii ismiyesinden bir çoğu da bu miyanda bilmünasebe zikredilmiş oldu ki ba'zısına itlakı has, ba'zısına itlâki ammile hikmet namı verilir. Binaenaleyh ma'lûmatı muhkeme, ahlâkı hamide, sınaatı nafia, menfaati müterettibe ve maksude, sebep ve sebebiyyet, manii mefsedet veya calibi maslahat olan her hangi bir şey, mucibi ibret-ü nasihat olan her hangi bir söz, acaibi esrar, nübüvvet, sünneti muhkeme, adetullah, sünneti Nebeviyye şeriat, din, kitab, Kur'an, İncil, işte

bunların her biri hikmetin maanii ismiyesindendir.

Mukatilden rivayet olunuyor ki «hikmet Kur'anda dört veçhile tefsir edilir:

1- Mevaızı Kur'an ma'nasına hikmet ki surei Bakarede «

« وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةَ يَعِظُكُمْ بِهِ » bu

ma'nayadır.

2- Fehm-ü ilim ma'nasına hikmet ki « وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ » gibi.

3- Nübüvvet ma'nasına hikmet ki surei «Nisa» da «

« فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ » Bakarede «
« وَآتَيْنَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ » bu ma'nayadır.

4- Acaibi esrariyle Kur'an ki surei Nahilde « أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ »

kezalik bu âyetdeki « وَمَنْ يُؤْتِ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا » bu

ma'nayadır demiştir. Fahrüddini Razî de bu dört ma'nanın indettahkık ilim ma'nasına raci' olduğunu

söylemiştir. İlâh... İbni Mes'ud ve Dahhak vesaireden «يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ» da

hikmetden murad Kur'andır diye İbni Abbastan bir rivâyette «Kur'anın nasih ve mensuhunu muhkem ve

müteşabihini, mukaddem ve müahharını marifettir» diye, İbrahim ve Ebül'âliye ve Katâdeden «fehmi

Kur'an» diye, Hasandan «ورع فى دين الله» diye, Rebi' ibni Enesten «Haşyet diye tefsir

edildiği de menkuldür. Bunlar da balâda naklettiğimiz ma'halara zammedilince

Sh:»929

mecmuu yirmi dokuz vecih tefsire baliğ olur. Bunların ba'zısı ma'nayı masdarı, ba'zısı hâsılı masdar, ba'zısı

da ismi mahz olmakla beraber bir kısmı ilme, bir kısmı amele, bir kısmı da her ikisine raci olduğundan bu

tafsilât kısmen misal ve ta'rife hamledilmek suretiyle mecmuu üç tefsire irca olunabilir ki ameli nafia müeddi

olmak haysiyetile ilim, ilme müterettib olmak haysiyetile ameli nafi', biri de ilm-ü âmelde ihkâm ta'biri

aharle kavil ve fiilde isabet veya ilim ve fıkıh ma'nalarıdır. Bu ma'nalar ise mütekarib ve mütelâzımdırlar

tahsisa hiç bir karine yoktur. «lâm» in hade hamlile hikmeti nübüvvet, hikmeti Kur'an ma'naları muhtemil «

«يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ» ve «كثيراً خيراً» az çok buna bir karine gibi ise de âyetin gerek makabline

irtibâtı, gerekse « وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ » ile ciheti kesbe işareti de muhtevi

bulunması cins ve hakikati hikmete hamlini ıktıza eylediğinden muhakkıkînin muhtarları bu üç ma'nadan

ma'nayı masdarî veya hasılı masdar olarak bilâ tahsis tefsirdir. Hayrı kesir medhi her halde bu yukarıda

izah eylediğimiz veçhile iki haysiyetin cem'inde zahirdir. Men'i mefsedet ve celbi maslâhat ma'nayı

esasîsinin bil'fiil tahakkuku da buna mütevakkıftır. Her nevi hikmet, Allahın ihsanıdır. Fakat hayrı kesir

hikmeti kâmiledeedir. Ekmel hikmet de hayrı küldür.

Cenabı Allahın fadl-ü rahmeti böyle vasi'dir. Fakat Allah tealânın bu tezkîratını ülül'elbab olan âlimi âmil

erbabı hikmet ve ehli ilm-ü fıkıh tezekkür eder. Bunlardan ma'adası va'di lâhî ile va'di Şeytanînin

hükümlerini fehîm-ü temyiz eyliyemezler de emri infakın ve sair beyanatı lâhiyyenin ne büyük hikmetleri

muhtevi olduğunu ve fadl-ü ihsanı lâhînin ne kadar vasi' bulunduğunu takdir edemezler vesvesei

Şeytaniyeye aldanabilirler, çünkü kalbleri bozuktur, akılları çürüktür, lübsüzdürler. Bundan başka Allah,

alîm olduğu için 270. ﴿ وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ ﴾

az veya çok, habîs veya tayyib, gerek Allah yolunda ve gerek Şeytan yolunda her ne niyyetle her ne nafaka

sarf-ü infak eder veya gerek taat ve gerek ma'siyet her ne adak adar nezir yaparsanız

﴿فَإِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُهُ﴾ onu da Allah şüphesiz bilir. Ona göre yapacağını da bilir, iyiye iyi, kötüye

kötü ecr-ü ceza verir. Binaenaleyh Allahdan bir şey gizlenir zannedib de ma'siyeti taat, taati ma'siyet yerine

koymamalı, hukukullahı, hukukı ibadı men-ü tağyir ederek insan ne gayriye ne de kendisine

zulmetmemelidir. Çünkü ﴿وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ﴾ alel'umum zalimler için

ensar-ü a'van namına bir ferd, bir yardımcı, bir şefaateci yoktur. Allahın ıkabı o zalimleri yakaladığı gün hiç

bir taraftan bir kimse çıkıp da onlara yardımcılık etmez ve edemez. Zulüm her hangi bir şey'i hakkı ve lâyıkı

olan mevzının gayrisına koymak demek olduğundan, hayır tohmu ekmek için yapılması lâzım gelen

infakları maası ve şurura sarf ederek şer tohmu ekmek veya taatlere masruf olması lâzım gelen nezirleri,

adakları ma'siyetlere tahvil etmek, emvalini ketmedib borc olan sadakatı vermemek, men'etmek veya

nezirlerini ifa eylememek veya habîs ve bozuk şeyler infak etmek, veya riya, menn-ü eza ile infak etmek

veya daha sair bir suretle hukukullahı veya hukukı ibadı ketm-ü tağyir etmek suretiyle zulmedenler nihayet

kendilerine yazık etmiş olurlar, Allahın nizamı hikmeti bunları bir gün behemehal ıkab-ü ukubete sevkeder

ve o gün onlara bir taraftan bir yardımcı zuhur etmesine ihtimal yoktur. Allahı saymıyan o zalimlerin her

şeye kadir olan Allah tealâdan harikalar beklemeye de hakları yoktur. İlmî ilâhî onların hiç bir niyyetini, hiç

bir hareketini kaçırmıyacağından muktezayı hikmetle cezayı sezalarını bulurlar. -Burada «

رَأْسُ الْحِكْمَةِ مَخَافَةُ اللَّهِ» mazmuunu ifham vardır. Zira

Allahdan

Sh:»931

korkmıyanlar her halde korkulacak âkıbete düşerler. Hikmetin, celbi maslâhat ma'nası, mahabbetullaha

mütevakkıf olduğu gibi ona mütekaddim olan defî mefsedet ma'nası da mehafetullaha müterettibdir.

Saygısız bir alâka, severken sevilme arzusunun ve sevilmemek korkusundan müteheyyic olmanın,

zevalinden havf-ü endişe edilmiyen lâübali bir alâka, mahabbet değil bir eğlencedir. Mahbubunun rızasına

hasrı nazar etmiyen ve onu her fenalığa razı olur farzederek hiç bir hareketten nefret ve istikrahını hisaba

katmıyan ve binaenaleyh ona karşı hiç bir edepsizlikten korkub çekinmiyen bir müdde'inin mahabbet

dâvası bir oyundan başka ne olur? En yüksek, en hassas sevgi en cüz'î bir şaibei muhalefete meydan

vermemek endişesiyle titriyen, ve bu titreyişten en yüksek bir edeb-ü terbiye ilhamı alan kalbin

mahabbetidir. Bir de izzeti olmayın mahbubun ne muhibbinde ne mahabbetinde bir kıymet yoktur. İzzetin

ilk hükmü ise mehabet, ta'zim ve mehafet ilka etmektir. Ve muktezayı mehabbeti nâzım ve mahabbeti küstahlığa çevirmeye mani olacak böyle bir mehafetle mütelâzım olmiyan mahabbet davaları kizb-ü tahakkümden başka hiç bir şey değildir. Hiç bir aşk tasavvur edilemez ki onda en derin âlâm-ü lezaizin mübarezesinden çıkan ateşli bir heyecan bulunmasın. Âşıkı hakikînin kalbi en büyük harb ma'rekelerinden daha müteheyyc, en büyük zevk sahnelerinden daha neş'elidir. Hicran ile visalin çarpışmadığı hiç bir lâhzai aşk tasavvur edilemez. Elektrikte müsbet ve menfi iki zıd izdivac etmedikçe bir cereyanı müfid hasil olmadığı gibi kalbde de elem-ü lezzet, mehafet-ü mahabbet kaynaşmadıkça mecrayı mahabbet eşki mehafetle tathir edilmedikçe nurı hikmet hasil olamaz. Binaenaleyh mahabbetullah ilm-ü ameli, netaici haseneye isal eden bir rükni hikmet iken mehafetullah da onları her türlü fesaddan koruyan bir re'si

Sh:»932

hikmettir, sonra mahabbet yükseldikçe mehafet de yükselir. Zevkı terakkı, havfı tedenni ile mütenasibdir.

Şartı huzur, şartı gıyabdan başka olduğu gibi şeraiti kurb de şeraiti bu'dden başkadır. Bunun içindir ki

mazharı mahabbetullah olan ve yalnız sevmiş değil, sevilmiş olduklarını bilen ekâbir «

لَاخَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ » tebşirini aldıkları halde «hasenatül ebrar seyyiâtül

mukarrebîn = iyiler için hasenat sayılan bir takım harekât vardır ki bunların mukarrebînden suduru seyyiât,

kabahat sayılır» müeddasinca her lâhza hasenatlarının seyyiât oluvermesi tehlikesini bildiklerinden

muktezayı kurbi izzet olan en yüksek mertebeyi mehafette bulunurlar. Öyle işler vardır ki küçüklerden suduru

terfi'i derecata vesile bilinirken büyüklerden suduru iyazen billâh bir cinayeti azıme oluverir. İşte cenabı

Allah beyanı hikmetten sonra bu meratibi mehafete işareten evvelâ «

«فَإِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُهُ» saniyen «وَمَا يَذْكُرُ إِلَّا أُولُوا الْأَلْبَابِ» salisen «
«وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ» diye delâletten sarahate doğru üç mertebeye üzere birer ihtar

ve inzar yapmıştır.

Şimdi, sadakaları nasıl vermeli gizli mi açık mı diye de bir sual hatıra gelebilir: Filvaki işbu «

«وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ» âyeti nâzil olduğu zaman Resulullah'a «sadakanın gizlisi mi efdal,

aşikâresi mi» diye sormuşlardı cevaben şu âyet nazil oldu: 271. ﴿إِنْ تَبَدُّوا الصَّدَقَاتِ﴾

eğer sadakaları açıktan, alenen verirsiniz ﴿فَنِعْمًا هِيَ﴾ bu sadaka -riya olmamak şartıyla- ne iyi

ne güzel bir şeydir. ﴿وَإِنْ تَخْفَوْهَا وَتُوْتُوهَا الْفُقَرَاءَ﴾ ve eğer onları gizler ve

gizlice fukaraya verirsiniz ﴿فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ﴾ bu gizleyiş sizin için bir hayırdır veya daha

hayırlıdır. ﴿وَيَكْفُرْ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ﴾ ve sizin seyyiâtınızdan,

çirkinlikleri-

Sh:»933

nizden ba'zısını örter, ya'ni Allahın örtmesine mağfiretine tarafınızdan bir sebep, bir keffaret olur. - «

«نُكْفِرُ» ile «نُونُ» ile «يُكْفِرُ», İbni kesir, Ebu Amir, Asımdan Ebu Bekir Şu'be, Ya'kub kıraetlerinde «نُونُ» ile «رَاءُ» ile «نُكْفِرُ»

Nafi, Hamze, Kisaî, Ebu Ca'fer, Halefi a'şir kıraetlerinde «نُونُ» ve cezmi «رَاءُ» ile «نُكْفِرُ»

okunur ki: «Biz de sizin seyyiâtınızdan ba'zısını örteriz» demek olur.

SADAKA, farza da nafiye de itlak olunur. «

﴿حُذِّ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةٌ تُطَهِّرُهُمْ﴾ . ﴿إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ
نَفَقَةُ الْمَرْءِ عَلَى عِيَالِهِ صَدَقَةٌ﴾ «لِلْفُقَرَاءِ»

= kişinin ıyaline nefakası bir sadakadır» hadîsi şerifinde de bir farza itlak edilmiştir. Fakat zekât yalnız farza

itlak edilir. Ehli lûgat demişlerdir ki sadakanın aslı olan «ص د ق» maddesi bu tertib üzere bir sıhhat

ve kemal ma'hasına mevzudur. Bu maddenin sıdk, sâdık, sadîk gibi bütün müştakkatında bu ma'na vardır.

Hattâ mehre sadak denilmesi de nikâhın bununla tekemmül etmesindedir. Zekâta sadaka itlak edilmesi

de iki vechiledir. Birisi malın taharetile sıhhat-ü kemaline sebep olması, diğeri de imanda sıdk-u kemale

delâlet etmesidir. Her sadakada bu ma'nalar vardır. İşbu «^الصَّدَقَاتُ» daki «^الْف لَام» ın

istigrak veya ahdi haricî ma'nalarından hangisi olduğu hakkında bir kaç kavil vardır: Ekser müfessirîn ahd

için olub yalnız sadakatı nafileyne masruf olduğuna kail olmuşlardır. Çünkü farzlarda ızhar efdal olduğu

ma'lûmdur. Bu miyanda ba'zısı ahd için olmakla beraber yalnız farza mahmul olduğuna kail olmuştur. Ve

bu takdirde «^الْف لَام فَهِيَ خَيْرٌ لَكُمْ» daha hayırlı demek olmayıb bir hayırdır ma'nasına hamledilmiştir.

Fakat başta Hasanı Basrî Hazretleri olmak üzere diğeri bir kısım müfessirîn «lâmı istiğrak» olarak farz-u

nafileden eammolduğuna kail olmuşlardır ki muhakkıkînin muhtarı da budur. Ebussuud ve sairinin

beyanına göre âyette bu manâ üzere güzel bir üslûbı taksim ve tavzi vardır. Izharın güzel bir şey olduğunu

gösteren birinci fıkra farz olanlar hakkında, ihfanın ızhardan daha hayırlı olduğunu

göste-

Sh:»934

ren ikinci fıkra da tetavvu' olanlar hakkında olmaktır, bir de bir insanın zekâtını ızhar etmesi, servetinin

temamını ızhar etmesi demek olacağından bazı zamanlar, ve hele bazı eşhas hakkında bir takımlarının

hasedini ve zalemenin tamamı tahrik ederek zarara sebep olabilir. O zaman malını gizlemek efdal
olacağından zekâtını gizlemek de efdal olur. Bu cihette emval dahi iki kısımdır: Birisi hayvanat, mezruat gibi
alel'ittlak kabili ihfa olmiyan emvaldır ki bunlara emvali zahire denilir. Bunların farz olan sadakatını
gizlemekte de bir manâ yoktur, diğeri nükud gibi kabili ihfa olan emvaldır ki bunlara da emvali batine
denilir. Bir mazhur bulunmadıkça bunların zekâtını da ızhar efdaldır. Fakat zikrolunduğu üzere bir mahzur
bulunduğu ve meselâ açıktan verildiği zaman mahalli layıkına teslim olunamayacağı takdirde bunu da
nafile gibi gizli vermek efdal olur. Yoksa tatavvu'da sirren vermek alenen vermekten yetmiş kat efdal, farzda
da alenen vermek gizli vermekten yetmiş kat efdal olduğu beyan olunmuştur ki âyet de taksimi bedi'î ile
buna nazırdır. ﴿وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾ Allah da açık gizli her ne yayarsanız
habîrdir. Binaenaleyh Allaha bildirmek için sadakalarınızı Dünyaya ilân etmeğe kalkışmakta da manâ
yoktur, gizlemek daha muhlisane olur.»

Bu âyeti celilenin mazmunu üzere sadakatın ızhar-ü ihfasından her birinin vechi efdaliyeti hakkında
alel'umum edillei şer'iyyenin istikrasiyle elde edilen netaic bervechiâti müfessirîn tarafından beyan
olunmuştur: sadakai tetavvu'da ihfanın vechi efdaliyeti: Evvelâ ihfa riya ve sümadan uzaktır. Aleyhisselâtü
vesselâm « لَا يَقْبَلُ اللَّهُ مِنْ مُسَمِّعٍ وَلَا مَرَاءٍ وَلَا مَنَّانٍ = Allah ne işittiren

sümacıdan, ne gösteriş yapan müraiden, ne de minnetciden bir şey kabul etmez» buyurmuştur. Sadakasını

söylemeğe ve el âlem ortasında vermeğe kalkan da riya süm'a peşinde dolaşır, sükût ve ihfa ise bundan

halâs eder. Eazımı islâmiyede sadakala-

Sh:»935

rını verecekleri fakîre bile bildirmemeğe çalışan bir çok zevat geçmiştir: Kimi sessiz sadasız bir a'manın

eline bırakır. Kimi fakîrin geçeceği veya oturacağı yere göreceği vechile kor ve fakat kendini göstermez,

kimi fakîr uyurken elbisesine bağlar, bazısı başkasının vasıtasıyla fakîre isal ederdi ki hepsinden maksad

riyadan, süm'adan, minnetten sakınmaktır. Zira fakîrin vereni görmesinden şaibei riya ve minnet melhuz

olabilir. Saniyen, sadakasını gizlediği zaman beynennas şöhret, medh-ü ta'zım husule gelmez, bu da nefse

zor gelir. Binaenaleyh sevabı da çok olur. Salisen, aleyhisselâtü vesselâm buyurmuştur ki; «

أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ جُهْدُ الْمُقِلِّ إِلَى الْفَقِيرِ فِي سِرِّ = sadakanın efdali az bir

şeyi olanın fakîre gizli olarak verdiği cüdhu yani gücünün son yettiğidir.» Diğer bir hadîste «kul sirren bir

amel yapar Allah da onu sirren yazar, sonra bu ameli izhar ederse sirden nakleder, alâniyete yazar, sonra

lakırdısını ederse sirr-ü alâniyeden nakleder, riyaya yazar.» Meşhur olan bir hadîsi şerifte de «yevmi

kıyamette Allah gölgesinden başka bir gölge bulunmayan o günde Allah tealâ yedi kişiyi gölgesinde gölgelendirir. Birisi bir sadaka verib sağ elinin verdiği sol eli bilmiyen adamdır.. İlah...» Diğer bir hadisi şerifte «sadakai sirr, gadabı rabbı söndürür.» Buyurulmuştur. Rabian, ızhar etmek alan kimseye bir takım zararlar getirir ki ihfada bunlar yoktur. Birincisi: Izharda fakîrin namus ve haysiyetine dokunmak, fakrini ilân etmek vardır ki o fakîr buna razı olmayabilir. İkincisi: izharda fakîri bir az sonra gelecek olan âyette medhedilen hali teaffüften çıkarmak, ahlâkını bozmak mahzuru vardır. Üçüncüsü: Halk fakîrin sadaka almasını muhtac değil iken aldı zannederek gayri meşru' telâkki edebilirler. Fakîr mezemmete halk da gaybete düşer. Dördüncüsü yediulya yedi süflâdan hayirli olmak i'tibariyle izharda fakîri bir tezlil ve ona bir ihanet manası vardır. Halbuki mü'mini tezlil caiz değildir. Beşincisi sadaka

Sh:»936

hediyeye mecrasına caridir. Halbuki bir hadisi şerifte «her kime bir hediyeye takdim olunur da yanında bir cemaat bulunursa onlar o hediyeye ona ortakdırlar» Buyurulmuştur. Binaenaleyh açıktan sadaka verildiği zaman fakîr yanında hazır bulunan ortaklarına ondan bir şey vermezse bu ızhar yüzünden nâseza bir hale giriftar olmuş olur ki buna sebep olmak da nâseza olur. İşte bütün bu esbabı ma'kule ve menkule nafile

sadakinin ihfası efdal olduğuna delâlet ederler.

Sadakanın izharı caiz olmasının veçhine gelince: bir insan sadakasını izhar ettiği zaman halkın da kendisine iktida edib sadaka vereceklerini ve bu yüzden fukaranın müntefi' olacağını bilirse bu halde izhar ihfadan efdal olabilir. Netekim İbni Ömer radiyallahü anhdan rivayet olunduğu üzere Resulullah buyurmuştur ki «

السُّرُّ أَفْضَلُ مِنَ الْعَلَانِيَةِ وَالْعَلَانِيَةُ أَفْضَلُ لِمَنْ أَرَادَ الْأِقْتِدَاءَ

به = sir, alâniyeden efdaldır, alâniyet de kendine iktida edilmek murad eden için efdaldır». Hakîmi Tirmizî

Muhammed ibni İsa demiştir ki insan halktan gizliyerek bir amel yapar ve nefsinde onu halkın görmesini ister bir şehvet bulunduğu halde bu şehveti defeder durursa burada Şeytan ona halkın görmesi sevdasını ilka' kalbi de onu fena görerek defetmekte olduğundan dolayı bu insan Şeytan ile muhabere halindedir. Bu sebeble bunun bu gizli ameli alâniyetten yetmiş kat fazla katlanır. Sonra Allahın böyle kulları vardır ki nefislerini terbiye ve tenzih etmişler ve binaenaleyh Allah kendilerine envayı hidayet ihsan eylemiştir de kalblerinde envarı ma'rifet teraküm etmiş kendilerinden nefis vesveseleri gitmiştir, çünkü şehvetleri ölmüş, kalbleri Allah tealânın deryayı azametinde dalmıştır. Böyle bir insan açıktan bir amel yapacağı zaman mücahedeye muhtac olmaz, zira şehveti nefis batmış, münazeai nefis muzmahil olmuştur. Bu amelini

açıkladığı zaman diğerlerinin kendine uyub da naili sevab olmaları arzusundan başka bir maksad

Sh:»937

beslemez. Bu kendi tekemmül etmiş de başkalarını kemale irdirmeğe sa'yeden ve bu suretle tam ve hattâ

fevkattamam olmak isteyen bir kuldur. Netekim Allah tealâ kitabında bir takım kimseleri sena etmiş, onlara

«ibadürrahman» unvanını vermiş «**أُولَئِكَ يُحْزَنُ الْغُرْفَةَ**» diye bunlara Cennetin en

yüksek dercelerini vaad eylemiştir. Ve bunların dualarında taleb ettikleri hısali de «

«**وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا**» derler diye beyan buyurmuştur. Ümmeti Musayı medhederken «

«**وَمِنْ قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ**» buyurduğu gibi ümmeti

Muhammedi «Sallâllahü aleyhi vesellem» medhederken de «

«**كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ**

«**الْمُنْكَرِ**» sonra bir ifhami tefhîm ile «

«**وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ**» buyurmuştur. İşte bunlar

hidayet pişüvaları, din alemdarları, halkın Efendileridir ki halk, Allaha giderken bunlara ıktida etmek

sayesinde yollarını bulurlar. İlah...

Farz olan zekâtın ızharı efdal olmasına gelince: evvelâ, bu babda «

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً» diye ahze emir verilmiştir. Bu ise ızhardır. Saniyen bunun

ıfhasında kendiyi töhmet celbetmek ve herkesi sui zanna düşürmek tehlikesi vardır ki ızhar, bunu

defedeceğinden efdal olur. Netekim Resulullah farz namazlardan başka namazlarının ekserisini hanei

saadetinde kıları. Namazda nefyi töhmet için farz ile nafilenin hükmü değıştiğı gibi zekâtta da böyledir.

Salisen ızhar emir ve teklifi ilâhîye müsaraati tazammun eder gizlemeğe kalkışmak ise vacibin edasına

terki iltifatı iham eder. Emri ilâhî dururken diğfer mülâhazalara iltifat etmek esasen gayrı lâyıktır.

Binaenaleyh ferâızda ızhar, nevafile ihfa evlâdır.

Zekât yalnız mü'minlere verilir, çünkü o mücerred ihsan değil, hakkı ma'lûm olan bir borcdur. Fakat buna

kiyasen mahzı ihsan olmak üzere verilecek nafle sadakalar da böyle zannedilebilirdi. Netekim rivayet

olduğuna göre Hazreti Ebi Bekrin kerimesi Esmâ radiyallahü anhanın anası Kuteyle ile ninesi müşrike

oldukları

Sh:»938

halde Hazreti Esmâ'ya bir şey istemek için gelmişler, o da Rasulullahdan istizan etmeyince size bir şey vermem. Çünkü siz benim dinimde değilsiniz demişdi. Bir de Ensardan bir takımlarının Beni Kureyza ve Beni Nadîr Yahdilerine karabetleri vardı. Böyle iken onlara sadaka vermezler ve müslüman olmadığınız müddetce size bir şey vermeyiz derlerdi. Bir rivayete göre de fukara'ı müslimînin çoğaldığı bir sırada Resulullah müslümanları müşriklere sadaka vermekten men' etmiş ve müşriklerin sevkı ihtiyac ile islama gelmelerini arzu etmiş idi. Bu sebeplerden biri veya hepsi dolayısıyla şu ayet nazil olmuştur:

272. ﴿لَيْسَ عَلَيْكَ هُدْيُهُمْ﴾ Ya Muhammed! Onları bilfiil yola getirmek üstüne vazife

değil, sen ancak kötülüklerden nehiy ile hayre irşad ve terğib etmeğe me'mursun, bilfiil hidayete yani

kalblerde hidayet halk etmeğe gelince onu sen yapacak değilsin

﴿وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ﴾ ve lâkin Allah her kime dilerse bilfiil hidayet de nasıb

eder. Yol gösterdiği gibi yola da götürür, tevfiik verir. Tezekkür nasıb ederek gönüllerini hidayet cihetine

sevk ve onlarda hidayet de halk eyler. ﴿و﴾ siz ﴿مَا تَنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ﴾ her ne hayır,

yani her hangi bir mal infak ederseniz ﴿فَلَا نَفْسُكُمْ﴾ kendiniz içindir, menfaati alanlara değil,

size aiddir. Muhsin olacak, ihsan ecrine یرهcek olan sizsiniz. Binaenaleyh kendi menfaatinizden dolayı

sadaka verdiği kimselere menn-ü ezaya hakkınız olmadığı gibi ondan din cihetiyle intifa edemiyen

fukara'i müşrikine sadakayı men' etmeniz de lâıyk değildir.

﴿وَمَا تُنْفِقُونَ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ﴾ siz yani seninle ümmetin ve hele Eshabın

Allaha arz-u takdim olunmak arzusundan başka bir maksadla veya böyle bir talebden başka bir halde infak

da etmezsiniz. O halde

Sh:»939

Allahın her hangi bir kuluna sadaka vermekten nasıl men' edersiniz veya Allaha arz edilmeğe lâıyk olmiyan

kötü bir şeyi nasıl verirsiniz? ﴿وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ﴾ hem siz her hangi bir hayır, bir mal

infak ederseniz ﴿يُوفَّ إِلَيْكُمْ﴾ o binnetice size kat kat ecr-ü sevabiyle balıgan mabelağ

ödenecek ﴿وَأَنْتُمْ لَا تُظَلَمُونَ﴾ siz bir zulme de maruz bırakılmışacaksınız; va'dolunan

az'afı muzaaf ecr-ü sevabda ne hulf göreceksiniz ne de bir noksan, yahud böyle hüsni niyyetle infakı âmm

sayesinde siz zalemenin eline düşmekten, zulme uğramaktan mahfuz da kalacaksınız. Binaenaleyh gerek

müslim ve gerek gayrı müslim her hangi bir fakîre sadaka vermekten, verdiğiniz zaman da iyisini vermekten

sakınmayınız. Madem ki Allah mümin veya kâfir herkesin rabbıdır, ve madem ki sadakalarınız Allah

hisabınadır, o halde mümine de kâfire de Allah için tetavvuan sadaka verebilir ve her ikisinden ecrinizi

alırsınız. Fakat en iyisi hangisidir? Ve bu emredildiğiniz borcunuz olan sadakalar kimlerin hakkıdır, bu

cihete gelince, emr-ü teşvik olunduğunuz infak-u sadakat 273.

﴿لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ Allah yolunda tutulmuş, din

uğrunda ilme, cihade vakfı nefis etmiş ﴿لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ﴾ yer

yüzünde şuraya buraya gidemeyen, yani Allah yolunda meşguliyetlerinden veya maraz ve aciz gibi bir

maniadan dolayı nefakalarını kazanmağa iktidarları olmiyan o fakîrler içindir ki

﴿يَحْسِبُهُمُ الْجَاهِلُ﴾ hallerini tecrube etmiyen cahil onları

﴿أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ﴾ taaffüflerinden, yani istemeye tenezzül etmeyib tahammül ve

tecemmül ile iffetlerini muhafaza ve ibraz eylediklerinden dolayı zengin zanneder.

Sh:»940

﴿تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ﴾ sen onları simalariyle, dikkat edildiği zaman hallerinde görelecek

edeb-ü nezahet yüzlerinde müşahede olunacak asâri fakr-u zaruret gibi alâmetleriyle tanırırsın.

﴿لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ﴾ İnsanlardan dilenmezler hele ﴿الْحَافِئُ﴾ ilhah-ü ısrar ile

hiç dilenmezler, olsa olsa pek muztar kaldıkları zaman ehline ifhamı hal ederler. - İbni Mes'ud radiyallahü

anhdan mervidir ki «Allah afif ve müteaffif olanları sever, çok verilirse medihte ifrat eden, az verilirse zemde

ifrat eden fahiş, yüzşüz, dilenci, musırr olanı da sevmez», diğer bir hadîsi şerifte «

لَا يَفْتَحُ أَحَدٌ بَابَ مَسْأَلَةِ اللَّهِ إِلَّا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْهِ بَابَ فَقْرٍ وَ مَنْ
يَسْتَعْنِ يَغْنَهُ اللَّهُ وَ مَنْ يَسْتَعْفِفْ يَعْفُهُ اللَّهُ تَعَالَى لِأَنَّ يَأْخُذَ
أَحَدَكُمْ حَبْلًا يَخْتَطِبُ فَيَبِيعُهُ بِمَدٍّ مِنْ تَمْرٍ خَيْرٌ لَهُ أَنْ يَسْأَلَ
النَّاسَ = Her hangi bir kimse bir dilencilik kapısı açtı mı her halde Allah ona bir fakır kapısı açar. Ve her

kim müstağni bulunursa Allah onu igna eder, her kim de iffetli olmağa çalışır, istemekten sakınırsa Allah

ona iffet verir, her birinizin bir ip alıb odun getirerek bir miktar hurmaya satması insanlara dilencilik

etmesinden çok hayırlıdır.»

Bu âyet, Eshabı suffe tesmiye olunan fukarayı muhacirîn hakkında nâzil olmuştur ki dört yüz kişi kadar

vardılar. Medinede ne bir meskenleri, ne aşiret ve akrabaları hiç bir şeyleri yoktu, daima mescidi nebevîye

mülâzemet ederler, Mescidin sofasında ikamet eylerler, ilmi Kur'an tahsil ederler, mevaiz ve tedrisatı

Peygamber'iyi istima' ile müstefid olurlar, hep oruclu bulunurlar, hasılı ilm-ü ibadete hasrı evkat ederler ve her ne zaman bir gaza olursa giderlerdi. Bunlar medresei risaletin Allah yoluna vakfı nefsetmiş talebesi idiler. Buna binaen idi ki âlemi islâmda Medreseler, hep cevami'i şerife etrafında yapılır ve Medrese nişin talebei ulumdan da Eshabı suffenin meslekine sülûk beklenir idi. Tahsili ilim ibadet, din uğurunda her nevi meşak'ka tahammül ile muhafazai iffet ve neşri dine hizmet, icabında cihad. Maa-

Sh:»941

mafih bilâhare surei «Barea» de «

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ
طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ
لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ

lüzumu da beyan olunmuştur.

İbni Abbas Hazretlerinden vaki olan rivayete göre bir gün Resulullah sallalahü aleyhivesellem Eshabı

suffenin başlarına durmuş hallerini nazarı tedkikten geçirmiş idi, fukaralıklarını, çekmekte buldukları

zahmetleri gördü ve kalblerini tatyib edib buyurdu ki «ey Eshabı suffe size müjdeler olsun ki her kim şu sizin bulunduğunuz hal-ü sıfatta ve bulunduğu halden razı olarak bana mülâki olursa o benim

refıklarımdandır». İşte bu âyet de bunlar dolayısıyla nâzil olmuştur. Ve fakat hükmü amdır. Allah rızası için

düşmana karşı nevbet bekleyen veya Allah rızası için Medreselerde dirsek çürüten veya Allah rızası için

hidematı ammeye vakfı nefseden ve bu ahval içinde mal-ü milki yok, muhtac olmakla beraber nefakasını

kesbe vakit bulamıyan veya kudreti yetişemiyen fukarai mü'minîn bu âyetin hükmünde dahildirler. Bunlar

infakat-ü sadakatın en güzel masrını teşkil ederler. Maamafih ﴿وَمَا تَنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ﴾

gerek bilhassa bunlara ve gerek alel'umum erbabı ihtiyaca her hangi bir mal infak eder, yahud maldan,

cahdan, ilimden, nasihatten, delâletten, hizmeti nefisten, i'zaz-ü ikram ve ta'zımdan, iradei kalbden, hatta

ihiram ile selâmdan her hangi bir hayır yaparsanız ﴿فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ﴾ her halde Allah

onu bilir, ecrini zayi etmez.. Binaenaleyh veriniz efendiler veriniz ve Alel'husus Allah yolunda hasrı vücud

etmiş olan şu fakîrlere veriniz, ihlas-u kemaliniz gece gündüz gizli veya açık farkını hissettirmiyecek kadar

yükselsin, menn-ü ezadan, riya ve nifaktan sakınıb Allah rızasını talep ve kendinizi Allah yolunda tesbit için

gönül hoşluğu ile gücünüzün yettiği kadar iyilerinden vermek adediniz, huyu-

nuz, melekeniz olsun da her zaman ve her suretle veriniz. Çünkü 274.

﴿الَّذِينَ يَنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً﴾ mallarını

gece ve gündüz, gizli ve aşikâre infak edenler, yani her vakit ve her suretle infak yapabilmek melekesini

ihraz eyliyenler yok mu ﴿فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾ bu infakları sebebiyle bunların

rabbülâlemîn indinde baliğın mabelağ ecirleri vardır.

﴿وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ ve bunlara bir korku olmadığı gibi hiç

bir zaman mahzun da olmazlar. - Verdiklerini Dünya ve Ahiret kat kat alırlar, bütün korkulardan selâmet

bulurlar. Dünyada verdiklerine hüzn-ü esef duymayıb memnun oldukları gibi Ahirette de mahrumlar

mahzun olurken, bunlar her türlü hüzn-ü kederden azade kalır, mes'ud olurlar.»

Hazreti Ebi Bekir radiyallahüanh malik olduğu kırk bin dinarın on binini gece, on binini gündüz, on binini

gizli, on binini alenî olmak üzere birden tasadduk etmiş idi ve bu âyet bunun hakkında nâzil olmuştur

deniliyor. Hazreti Ali radiyallahüanh dahi dört dirhem gümüşten başka bir şeye malik değil iken bunun

birini gece, birini gündüz, birini gizli, birini de açıktan olmak üzere hepsini tasadduk etmiş idi, Resulullah

da neye böyle yaptın yaptın diye sorduğunda «rabbımın va'dine müstehik olmak için» demiş, cevaben de «

ذَلِكَ = o, senin» buyurulmuş idi ki sebebi nüzulün bu olduğu da mervidir. Bir rivayette bu âyetin

fisebillâh cihad için atlar besleyib buna masraf edenler hakkında nâzil olduğu söylenmiştir. Hazreti Ebi

Hüreyre besili bir at gördüğü zaman bu âyeti okurmuş. Bunlardan başka bu âyetin umumi evkat ve ahvalde

sadaka veren ve her hangi bir muhtacın ihtiyacına agâh oldukları zaman te'hir etmeksizin derhal o haceti

bitiren ve başka bir hal-ü vakte ta'lik etmiyen zevat hakkında ta'mimi hayra terğib için nâzil olduğu da

naklolunmuştur ki

Sh:»943

Fahrüddini Razî «sebebi nüzule dair ziredilen vücuhun içinde en güzeli budur. Çünkü bu âyet ahkâmı

infakı beyan eden âyetlerin sonu olduğundan hiç şüphe yoktur ki bunda vücuhı infakın ekmeli

zikredilmiştir» diye bunu tercih etmiştir.

Hikmet ve sünneti ilâhiyeye nazaran böyle gece gündüz, gizli açık demeyib her zaman ve her halde

infaka devam edebilmek az olsun çok olsun infakın ekmeli vücuhu olan bu tarzı sahibinin tariki kesbine

nazaran muhtelif meratibe mütehammildir. Bunun esasında emvalin intifaa tahsisıyla ihtikâr-ü iddihardan

siyaneti ve tedavülün tesrii gibi hayatî, malî, iktisadî hikmetler vardır. En calibi dikkat nokta iktisadı ferdî ile

iktisadı umumîyi telif etmektir. Cemiyetin nizamı umumîsi servetin tedavüli küllîsine mani ve iddiharî şahsî

hırsını tervice müsaîd olduğu zaman sukutı içtimaî başlamış olduğunu bilmek lâzım gelir ve o zaman ehli

imanın eshabı emvaline bu babda yüksek vazifeler terettüb eder ki bunlar bütün meksubatın sarfına kadar

müntehi olabilir. Maamafih bu tarzı infak behemehal bütün malinin infakını muktazı değildir. Bilâkis balâda

geçen « يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ ط » âyeti medlûlünce feraızda nisab nazarı

dikkate alınacağı gibi tetavvuatta da tarikına nazaran kesbin idamesi için meşrut olan masarîf veya ihtiyat

sermayesi az çok nazarı dikkatten dur tutulmamak, ya'ni ekmele infaka devam için infakta dahi itidal-ü

iktisada muraat etmek dahi bir mes'ele teşkil eder. Fukaranın hacatını defî, marziyyi ilâhî olmakla defî hacet

edenin muhtac bir halde kalması matlûbı ilâhî değildir, netekim surei «esra» de «

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ
فَتَقْعَدَ مَلُومًا مَحْسُورًا » âyeti bu noktayı tesbit buyurmuştur. Bu hikmete mebni olsa gerekir ki

İbni Ceriri Taberînin nakline göre işbu «

لَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ . . . وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ » âyetinde Katade şöyle

rivayet etmiştir: «Bunlar ehli Cennettirler, bize nakledildi ki

Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellem « **الْمُكْثِرُونَ هُمُ الْأَسْفَلُونَ** = müksirler

ya'ni çok servet toplıyanlar alçaktırlar» buyuruyordu, Eshab « **يَا نَبِيَّ اللَّهِ إِلَّا مَنْ**=

müstesnaları kimler» dediler « **الْمُكْثِرُونَ هُمُ الْأَسْفَلُونَ** » buyurdu, «

الْمُكْثِرُونَ هُمُ الْأَسْفَلُونَ » dediler « **يَا نَبِيَّ اللَّهِ إِلَّا مَنْ**

يَا نَبِيَّ اللَّهِ إِلَّا مَنْ » dediler, fakat nâkabili red bir mes'ele vukuundan korkdular, nihayet

Hazreti Peygamber yedi saadetleriyle işaret ederek «ancak maliyle- sağından ve solundan şöyle ve şöyle,

önünden şöyle ve arkasından şöyle diye etrafı erbaasına infak ederek malına hükmeden müstesna, bunlar

da pek az, işte bunlar Allahın farz kılındığı ve razı olduğu yolda israfsız, imlâksız, tebzirsiz, fesadsız infak

edenlerdir» buyurdu. Demek olur ki iktisad-ü i'tidal bu âyetteki infakta dahi mu'teberdir. Fakat bizzat âyetin

ıtlakı az veya çok elde mevcut cemii malın infakını muktazı olmamakla beraber mani de görünmüyor.

Netekim sebebi nüzulde zikrolunduğu üzere Hazreti Alinin yaptığı bu kabildendir. Ve bu noktai nazardan

kemmiyet, mevzuı bahs da değildir. Bunun için bu ıtlakın kaydı iktisad ile takyidi zikrolunan âyetlerden birile

veyahud diğer bin nass ile min vechin nesih veya tahsisini iktiza edecektir, bunun için ba'zı müfessirîn «

إِنْ تَبَدُّوا الصَّدَقَاتِ » dan buraya kadar olan âyetler surei « **براء** » deki tafsili zekât

âyetleri nazil olmazdan evvel ma'mulün bih olub «Berae» nazil olunca ona kasredildiğini nakletmiştir.

Lâkin buradaki sadakat, muhtara göre zekât ve nâfileden emamolduğu cihetle bu beyan dahi kâfi

olamayacaktır. Şu halde buradaki infak, farz, vacib, nâfile her nevi infaka mütenavil olmak ve aynı zamanda

infakın ekmele vücuhunu da mutazammın bulunmak haysiyetiyle itlak üzere ahz olunub sebebi infak olan

hacetin muktezayatına ezmine ve emkinenin, eşhas-u ahvalin icabına göre tatbikını eshabı infakın hikmet-ü

kemaldeki derecatı mütefaviteleriyle mütenasib irfan ve icihadlarına bırakmak daha muvafık olacaktır.

Zaman olur ki

Sh:»945

evlad-ü iyal, din-ü millet uğurunda bütün emvalin sarf-ü infakı kaidei iktisadın bile dairei şumulüne girer.

Sonra mal olsa olsa canın bir yongası hükmündedir. Halbuki mütevekkilen Allah fedayı hayattan bile

çekinilmemesi lâzım gleen öyle vazaifi insaniye vardır ki bu gibi yerlerde infakı küllî elbette daha hafif kalır

ve diğer cihetten « لَا سَرَفَ فِي الْخَيْرِ » hayırda israf olmaz dahi buyurulmuştur. Fakat bu

derecei âliye en büyük erbabı kemalin kârıdır ki bunlar «

« وَيُوَثِّرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ » medihasına mazhardırlar.

Bundan hissayab olabilecek derecede sabr-ü tahammüle, kuvveti kalbe malik olmayıb yaptığı hayra

binnetice müteessir ve pişman olacak olanların bütün mamelekini infak etmeleri tehlikeden salim olmadığı

için kendi haklarında da bir hayır teşkil etmez, neuzübillah bil'âhare küfre kadar müncer bile olabilir. Zira bu

gibiler hakkın da « كَادَ الْفَقْرُ أَنْ يَكُونَ كُفْرًا » buyurulmuştur. Bu hususta şahsî kıymet

kadar ve hatta daha ziyade muhiti ictimai'nin dahi büyük bir ehemmiyeti vardır. Çünkü fazlılete hasm olan

ve efradı kendi hayırhah ve faziletkâr insanlar maazallah ya bozulmıya veya boğulub boğulub gitmiye

mahkûm olurlar. Bu müşkilâtın ihlâsını iktiham etmek ise tevfikı rabbanî ile yüksek bir kuvvei kudsiyeye

mütevakkıftır. Ve işte Kur'anın baştan beri infakat hakkında devam edegelen beyanatı beligasi de

bermucebi hikmet insanlar arasında böyle feyyaz, ebedşümül bir ictimaiyet te'min edecek «

«وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ»

mısdakınca nice nice tehlikelerin önüne geçecek bir ahlâkı kudsî ta'limini natıktır ki Ahirette mev'ud olan

ecr-ü mesubatı muzaafe ahlâkı ilâhiye ile tahallûk ederek niyabet anillâh şerefini bahşedecek olan bu

hasletlere merbuttur. Binaenaleyh rehber ve muslih olabilecek havassın daha doğrusu havassı ve muslih

olabilecek havassın daha doğrusu havassı havassın melekâtı müslihanesiyle onlara peyrev olacak

avammın melekâtı salihası ahkâmı mütefavit olabileceği

gibi devri islah ile devri salâhın da ahkâmında tefavüt bulunabilir ve bu noktai nazarla infakı küllî avamm için hayır yerine şerr-ü zarar intac ederken ehli vilâyet olan ekâbiri Havass için hayrı mahız ve hattâ vazife bile olabilir. Şu da unutulmamak icab eder ki sırf infakâtı hayriye yüzünden iflâs etmiş, perişan olmuş bir zengine tesadüf edilmemiştir. Halbuki hevai nefsanî yoluna sarfedilen gayri meşru infakat ile nice hanümanlar söndüğü daima meşhuddur. Hatta muamelâtı ticariyedeki iflâsların ekserisi ve belki hepsi bir taraftan fazla kazanmak hırslıyî girişilen muamelâtı fasidenin, diğer taraftan hissi iddihar ve ihtikârın icab ettiği habsi servet ve tazyıkı a'malin netaicidir ki bunların cümlesi «

الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَاءِ

Tedavüli serveti te'mim ve tesri' eden infakâtı hayriyede ise bu tehkükelerin hiç biri yoktur. Bunlarda «

وَاللَّهُ يَعِدُكُم مَّغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا

müsmirdir. Şu kadar ki bunun semerati muhtelifesindeki ezvak ve tena'um eşhasın ve ahvalin ihtilâfiyle muhtelif olabileceği gibi bir takım kimselerde de bu semerelerin müddeti idarik kadar sabr-ü tahammül bulunmayabilir. Bunun için sureti umumiyede infaktan bahsedildiği zaman balâda beyan olunduğu üzere «melûm-ü mahsur» kalmak endişesinden azade bir surette iktisad-ü itidal unutulmak lâzım gelir. Fakat

beşeriyeti gafle hevâ ve heves yolunda neticesiz, semeresiz, istihlâki mahz olan nice nice masarifi bihude
bile emvalini israf etmekte ifrat eyler de infakâtı hayriyeye gelince bunda iktisad-ü itidal şöyle dursun kırkta
bir zekâtını vermekten bile kaçınır. Öyleleri vardır ki oyun masalarında avuc avuc paraları hevaya atmaktan
korkmaz da beri tarafta devlet-ü milletin eksigini düşünmez, karşısında yoksulluktan kıvranan
hemşehrisinin, hencinsinin kursağına bir lokma eklemek yediştirmekten tiksindir, kıskanır. Fazla olarak ona
karşı

Sh:»947

görüyor musun işte sen açsın ben tokum, sen inlersin ben zevk ederim gibi bir hissi gurur ve iftihar ile çalım
da satar düşünmez ki ferdin sefaleti hey'eti içtimaiyenin sukutudur. Ve hey'eti içtimaiyenin sukutu sefaleti
erinde, gecinde bütün efradına saridir. Düşünmez ki bir insanın muhitindeki sefalet-ü ihtiyaç kendi sefalet-ü
ihtiyacıdır. Serhadlerdeki gedikler hanenin gedikleridir. Âilesinden, akrabasında, komşusunda,
hemşehrilerinde, hencinslerindeki açlıkların, hastalıkların, perişanlıkların, felâketlerin hepsi insanın kendi
mevcudiyetindeki rahnelerdir. Fukaraların gözleri önünde açık lokantaların süslü masalarında ve yahud
velvelei hây-ü huyı etrafı çınlatan gümbürtülü hanelerin yemek salonlarında hayatı umumiyeye göz

yumarak kahaahalarla yeyib içen, servetler israf eden erbabı gaflet düşünmez ki fazla kaçırdığı her lokma belki bir fakirin bir iki günlük, kuti lâyemutu olurdu. Bir lokma belki binlerle kimselerin hakkı hayatından sıyrılmış, sızdırılmış bir hasilei sa'y-ü amel bulunuyordu. Düşünmez ki her kahaaha bir çok erbabı ihtiyacın gayzı derunîsini kaynatacak, ehli iffetin kuvvei tahammüliyelerini attatacak, namuskârları fesadlara, sirkat-ü şekavetlere sevkedecek bir mıdrabı heyecan olabilir.

Evet, kuvvet nedir bilmezsin ey mağrurı mahvet sen

Ezer bir müştî kudret beynini yevmi mesarında

Ekseriyet bu hasleti gaflede iken alel'ittlak infaka terğib, i'tidali te'min ile salâh ve müvazenei içtimaiyeyi istihdaf ve te'min eder. Ondan sonra infakta ifrat ile zenginlerin fakirleşmeğe başladığı ve bu suretle muvazenei içtimaiyenin bozulacağı zaman gelince de « **وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسِطِ** » irşadına lüzum vardır. İnsan düşünmelidir ki hiç bir kimsenin kesbi ni'metinin illeti kâfiyesi değildir, Bunda evvelâ hâlikın mevahibi fitriyesi vardır. Her doğan ır çıplak, fakır ve muhtac olarak doğar, umuma küşade, olan bu sufrai hılkate konar. Bir sineği defetmeğe kud-

Sh:»948

reti yokken etrafından kendine nasıbi kadar ni'metler sunulur. Sunulan ni'metleri alıb, hazmedecek kabiliyyetler bahşedilir, feryadlarına cazibeli, müessir nağmeler konulur, etrafında bunlara cevap verecek hizmetciler ta'biye edilir, ne suretle olursa olsun devri kesbe kadar yaşamış olan hiç bir ferd yoktur ki bunlardan hali kalmış bulunsun binaenaleyh her kesb birinci mertebede hâlıkın bu in'amlarına borçludur.

Bu suretle defteri hayatın ilk hesabı zimmet sahifeleriyle açılır. Saniyen hayatı beşerde her kesb bir çok kesblerin hissai teavününe medyundur. Hiç bir kesbi ferdf tasavvur olunamaz ki onda cemiyetin bir zâmanı, diğer efradı cemiyetin bir alâkai iktisabı karışmamış bulunsun. Tok, sofrasında karnını doyururken anda karşıdan geçen bir açın henüz ödenmemiş bir hakkı bulunmadığı iddia edilemez. İktisabatı gayrı meşruayı kale almıyalım, fakat en hukukî olan iktisabatın mübadele esasına müstenid olduğu tasavvur edildiği zaman ribh-u ticaret zaruret ve ihtiyacıyle alâkadar olan mübadelenin tam bir müvazene üzerinde yürümiyeceği ve binaenaleyh bu yüzden tevzi' emvalde bir çok açıkların teraküm etmesi de zarurî bulunacağı gibi serveti umumiyede hissasi sebkeden emsalsız bir takım amal-ü mesainin hayatı Dünyada kabili mübadele emsal ve esmanı bulunamıyacağı da teemmül edilirse her yenen lokmanın pek derin

hukuk ile alâkadar olduğu ve bu hukukun edası mübadele kanunlarından başka infakatı hayriye

kanunlariyle mümkün olabileceğini anlamak kolay olur.

İhtimal ki bir lokmanın karşısında yutkunacak fakır onu kaniyle, caniyle temin eden bir şehidin yavrusu veya babasıdır. Böyle de olmasa nefi hayat için yaratılmış olan malı habs veya itlâf edib de ifnayı hayat etmek ne büyük haksızlıktır, gafleti beşeriye ile bu ince ve derin vazifeleri düşünmiyen zenginlerin bir çoğu servetleri boşu boşuna sarf veya kilitli yerlerde habsetmekten zevk

Sh:»949

alır, hey'eti içtimaiyesiyle ve onun evlâdı olan fukarasiyle gereği gibi alâkadar olmaz, ağhiya ile fukara arasında cidal-ü husumet ihdas eder, cemiyetin salâbetini bozar ve binnetice kendilerine zulmetmiş olurlar.

Burada bilhassa bu sui istimalin islâhı sureti mutlakada matlûb olduğundan umumî itidale takrib için âyet, havassı ekabirin infakı küllî ile îsare müteveccih olan makamı vilâyetleri üzere varid olmuştur. Kur'anın

daha bir çok yerlerinde infakın mütenevvi' haysiyetlerini gösterecek âyetler gelecektir, burada Kur'an infakı, ahlakî ve içtimaî haysiyetiyle beraber daha ziyade iktisadî noktai nazarla talim edib her şeyden evvel bize şunu gösteriyor ki, kesb-ü istihsali tanzim etmek için evvel emirde gayei istihsal olan infakı tanzim ve tedavülü tesri' ve ta'mim etmek lâzımdır. Zamanımızda ilmi iktisad erababının «istihlâk = konsumasyon» tabir ettikleri infak, sureti umumiyede iki neva ayrılır. Birisi, ferdî, içtimaî hiç bir menfaat terettüb etmiyen abes veya muzır ve habîs infaklardır ki istihlâki mahzolan bu infakattan haktealâ men-ü tahzir buyurmuştur. Diğeri, her hangi bir menfaati hayatiyeye masruf olan infakatı hayriyedir ki emvali hayata kalbetmek demek olan bu infakat haddi zatında istihlâk değil gayei istihsaldır. Ve bu istihsal ne kadar umumî, ne kadar temiz ise kıymeti de o kadar yüksektir. Mesaisini indallah hayatı ebediyeye kalbedib de Dünya ve Ahiretin havf-ü hüznünden kurtulmak isteyenler bu hayriyete, bu ahlâka, bu içtimaiyete, bu tariki iktisada sülûk etmeli, bununla mütenasib kesb-ü istihsale sa'y-ü ikdam eylemeledir.

Bunun tam zıddına gidenlerin ahvaline gelince:

﴿٢٧٥﴾ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ
 الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا
 إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ
 جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ
 عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧٦﴾ يَمْحَقُ
 اللَّهُ الرِّبَا وَيُرْبِي الصَّدَقَاتِ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ
 ﴿٢٧٧﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ
 وَآتَوْا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ
 يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا
 بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٧٩﴾ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا
 فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُسُ أَمْوَالِكُمْ
 لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٨٠﴾ وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ
 إِلَى مَيْسَرَةٍ وَإِنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٨١﴾

﴿٢٨١﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ
مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٨١﴾

Meali Şerifi

Riba yiyen kimseler şeytan çarpan kimse nasıl kalkarsa öyle kalkarlar, bu işte onların "beyi' tıpkı riba gibidir" demeleri yüzünden, halbuki Allah bey'i halâl kıldı ribayı haram, bundan böyle her kim Rabbi tarafından kendine bir öğüt gelir de ribadan vaz geçerse artık geçmişi ona ve hakkında hüküm Allaha aiddir, her kim de döner yeniden alırsa işte onlar eshabı nardırlar, hep orada kalacaklardır 275 Allah ribayı mahveder de sadakaları nemalandırır, Hem Allah vebal yüklenici musırr kafirlerin hiç birini sevmez 276 İman edib eyi işler yapan ve namaz kılıb zekât veren kimselerin Rabları ındinde ecirleri şüphesiz kendilerindir ve onlara bir korku yoktur ve mahzun olacak değildir onlar 277 Ey o bütün iman edenler! Allahdan korkun ve riba hesabından kalan bakayayı bırakın eğer gerçekten müminlerseniz 278 Yok eğer yapmazsanız o halde Allah ve Resulünden mutlak bir harb olunacağını bilin ve eğer tevbe ederseniz ne'sülmallariniz sizindir, ne zalim olursunuz ne mazlûm 279 Ve şayed borçlu sıkıntıda ise o halde bir

kolaylığa intizar, bununla beraber tasadduk etmeniz hakkınızda daha hayırlıdır 280 eğer bilerseniz. Hem

korunun öyle bir güne hazırlanın ki döndürülüb o gün Allaha götüreceksiniz, sonra herkese kazandığı

tamamile ödenecek ve hiç bir zulme maruz olmiyacıklar 281

KIRAET - « فَاذْنُوا » Asımdan Ebu Bekir şu'be ile Hamze kiraetlerinde « همزه » nin meddi ve « ذ

» lin kesrile « فَاذْنُوا », « مَيْسِرَةٌ » Nâfi kiraetinde « س » nin zammile «

» Hafstan maadasında « ص » in da şeddesile «

» Ebu Amir ve

Sh:»952

Yakub kiraetlerinde « تا » nin fethi ve « cimin » kesrile « تَرْجَعُونَ » okunur.

RİBA; aslı lûgatte ziyadelenmek, fazlalanmak manâsına masdar olup faiz dediğimiz ziyadei mahsusanın

ismi olmuştur. Lisani şeri'de, bir akdi muavaza zımında ıvazsız kalan her hangi bir fazla demektir. Riba bir

muamelede hem ıvaz kasdı hem ıvazsızlık suretinde bir yalancılık bir tenakuzdur. Binaenaleyh bir akdi

muavaza zımında olmayınca riba tasavvur olunamaz. Cinsi, ölçüsü bir olan şeyler birbirleriyle mübadele edildiği zaman iki bedel beyindeki tefazul tahakkuk edebileceğinden o vakıt ziyade tahakkuk eder. Yani mıkıyası riba' cins ve mıkdar veya her biridir. Akdi muavazanın esası malı mala bitterazı mübadele demek olan beyidir ki bey'i menfaat demek olan icare de buna mülhaktır. Gerçi bey'i bazan ribh ifade eder. Fakat bu ribih bir değil lâakal iki akdin semeresi olduğundan ıvazsız olamaz. On kuruşa alınna bir şey on bir kuruşa satıldığı zamandır ki bir kuruş kâr denilir. Riba ise bir akid zımında olur. Bir akidde cins ve mıkdarı müttehid iki mal birbirine tekabül ettirilerek mübadele edilmiş olduğu halde arada bir tarafa bedelli olmak üzere verildiği halde karşılığı yokdur, Meselâ birine bedelini bilâhare almak üzere karzan on lira verdiğiniz, harcetti, bir müddet sonra yerine on lira getirib verdi, verdiği anda bu muamele bey'ı saft suretile iki on lirayı bir mukabeledir. Bunlar cins ve mıkdarında tamamen mütekabildir. Fakat o on lira yerine, meselâ on lira on kuruş verilirse bu on kuruş açıktan, bedelsiz verilmiş bir ziyadedir. İşte bu ayet nazil olduğu zaman böyle altın veya gümüş nukud ikrazile riba devri caliliye Arablarında ma'ruf idi. Hatta agniyasının alelkekser yediği içtiği hep riba demekti, biri diğerine bir va'de ile altın veya gümüş bir mıkdar para ikraz eder ve o müddet için mıkdarı istıkraza aralarındaki teraziye göre bir

mıkdar ziyade de şart eylerdi. Bu âyet nazil olduğu zaman beyinlerinde en meşhur olan riba bu idi. Her hangi bir borçta va'de hulûl ettiği zaman borçlu veremezse alacaklısına «veremiyeceğim, irba et ya'ni artır» derdi, yine bir mıkdar daha riba zammedilir ve bu suretle va'de yenilendikçe borcun mıkdarı artardı ve arta arta aslının bir veya bir kaç mislini bulurdu. Aslı deyne re'sülmal ve ziyadesine riba ta'bir edilirdi. Her va'denin tecdidinde zammedilecek ribanın yalnız re'sülmal hisabile veya evvelkinin re'sülmale zammile mecmuu üzerine yürütülmesi de şekli teraziye tabi olurdu ki zamanımız ta'birine göre biri basit faiz, biri mürekkeb faiz demektir ve ribanın re'sülmale geçib az'âfi muzaaf olması faizü mürekkebde daha seri olmakla beraber ikisinde de vakı olur. Cihanın bu günkü faiz muamelâti da mahiyyeten devri cahiliyenin bu âdetinden başka bir şey değildir. Zaman zaman faiz mıkdarının ve eşkâlinin çoğalması veya azalması ise mahiyyeti muameleyi tebdil etmez. İşte urfi Arabda riba, tam ma'nasiyle zamanımızda nukudun faizü veia güzeşte veya neması ta'bir olunan fazlasıdır. Bunun karzdan başka düyunatta tatbıkı dahi böyledir. Şüphe yok ki lûgate nazaran bunun en munasib ismi riba, ziyade, fazla, artık olmak lâzım gelir, büna faiz veya nema itlakı « **إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا** » medlûlünce bey-ü ticarete teşbihen verilmiş yalan bir itlaktır. Ribanın ziyadei nukudda mütearef olan bu ma'nası şeri'de diğer emvale ve nesieye dahi tatbik olunmuştur. Netekim « **إِنَّمَا الرَّبَا فِي النَّسِئَةِ** » hadîsi şerifi mucebince muamelei sarrafiye

de mücerred nesie ya'ni veresi başlı başına bir ribadır. Kezalik «

الْحِنْطَةُ بِالْحِنْطَةِ مَثَلًا بِمِثْلِ يَدًا بِيَدٍ وَالْفَضْلُ رَبًّا وَالشَّعِيرُ
بِالشَّعِيرِ مَثَلًا بِمِثْلِ يَدًا بِيَدٍ وَالْفَضْلُ رَبًّا الخ

altını, gümüşü, hasılı altı şeyi aynı vechile sayan meşhur hâdisi şerifte fadıl hem yeden biyedin pişin ve

hem mislen bimislin müsavi mukabili olduğundan müsavi olduğu halde pişin olmamak

suretiyle

Sh:»954

tahakkuk eden fazlın sırf veresi olmaktan ibaret ziyadei hükmiyeye şümulü müttetekun aleyhtir. Bununla

beraber bu hadîste ribanın gümüş nukuddan maada şeylerde dahi tahakkuku gösterilmiştir ki bunlar urfi

lûgatte ribadan ma'dud değil idiler. Binaenaleyh riba kelimesi ma'nayı örfisinden ta'minen menkul bir ismi

şer'î olmuştur. Böyle olduğu şununla da müeyyedir ki Hazreti Ömerülfaruk radiyallahü anh

إِنَّ مِنَ الرَّبَا أَبْوَابًا لَا تَخْفَى مِنْهَا السَّلَامُ فِي السِّنِّ = ribanın gizli

olmayan bir takım ebvabı vardır ki sinde ya'ni hayvanda selem bu cümledendir.» buyurmuştur ki bu bir

taftan ribanın ebvabı hafiyyesi dahi bulunduğunu tasrih etmiştir. Ahkâmı Kur'anda beyan olduğu üzere

yine Hazreti Ömer demiştir ki «riba âyeti Kur'anın en son nazil olan âyetlerindendir» Hazreti Peygamber

sallalahü aleyhi vesellem bunu bize tamamen beyan etmeden irtihal etti. Binaenaleyh «

دَعُوا الرَّبَّ وَ الرَّيْبَةَ = ribayı ve ribeyi bırakınız, ya'ni beyanatı mevcudeye nazaran riba

olduğu açıktan ma'lûm olanları bıraktığınız gibi riba reybi, riba şüphesi bulunanları da bırakınız» buna

binaendir ki islâmda «

الْحَلَالُ بَيْنَ وَالْحَرَامِ بَيْنَ وَ بَيْنَهُمَا أُمُورٌ مُشْتَبِهَاتٌ دَعَى مَا
يُرِيْبُكَ إِلَى مَا لَا يُرِيْبُكَ» hadîsi Nebevîsi muktezasınca al-el'umum şübühattan ihtiraz bir

nedb, bir takva mes'eleli olduğu halde bilhassa şüphei ribadan ihtiraz vacibattan olmuştur. Bunun için ilmi

Fıkıhta «şüphei riba, ribadır, zira ribada şüphe mu'teberdir» diye bir kaide vardır. Müslümanların bunları

bilmesi icab eder. Zikrolunan eşyayı sitte hadîsiyle nususu sairenin ıstıkrasından Eimmei Hanefiyenin

istinbatına göre gerek nukud ve gerek sair emvalde ribanın illeti, mıkyası iki şeydir: cins, mıkdar, Fakat

Şafi'ye nukuddan maadasında bunlardan başka ta'mı, Malikiye de kut ma'nasını ilâve

eylemişlerdir.

Ahkâmı riba, b'seti seniyyenin son senelerinde ve fethi Mekke sıralarında nâzil olmuştur. Ve hattâ

tatbikatı umumiyesi ile il'ânı Haccetülvedaa müsadif bulunmuştur. Bu sıralar ise «

الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتِمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمْ
الْإِسْلَامَ دِينًا

» âyeti mucibince dini islâmın devrei ikmalî bulunuyordu. Evvelâ surei Ali

imrandaki «

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً

ba'dehü bu âyetler nâzil oldu. Bu bize gösterir ki ribanın refi bir gayei tekâmüldür. Riba cari olan hey'eti

ictimaiye henüz tekemmül etmemiştir ve tekemmül etmiyen akvam ve milelden de riba refolunamayacaktır.

Ahlâkı dinîsi yükselmemiş, teavüni içtimaîsi ağızlardan kalblere geçmemiş, ictimaiyyetleri tağallüb ve

tahakkümden kurtulub dairei uhuvvete girmemiş olan cemiyetler ribadan kurtulamazlar, kurtulmadıkça da

marzıyı hakkolan kemali ahlâkî ve ictimaiyi bulamaz, menafi'ı âmme ile menafıı hassa tesadümünü

refedemezler. Her hangi bir hey'eti içtimaiyyede fâizsiz yaşanamıyacağı hissi çoğalmıya ve fâizin

meşruiyyetine çareler aranmağa başladı mı orada sukut ve inhitat ve devri cahiliyeye irtica' başlamıştır.

Iztırar ise ibaha kapısını açar, bu günkü cemiyeti beşeriyenin riba devrinden kurtulabilmesi ciddî bir salâhı

ictimai iktisab etmesine mütevakkıftır. Fakr azalıb salâhı ictimai ilerledikçe fâizler tenezzül edecek ve bir

gün gelib kalkacaktır. Fakat riba devam ettikçe de servetler inhisardan kurtulmıyacak, fakr azalmayacaktır.

Umumî noktai nazarla bu günün Dünyasında fâizin ref'i bir mefkûre olarak düşünülmeğe başlamış ise de doğrusu temayülâtı hazıra henüz refi değil tenzili üzerinde dolaşabilmektedir. İşte bütün Dünyanın henüz tahakkuk ettiremediği bu ümniyye mintarafillâh içtimaiyyeti islâmiyede tahakkuk etmiş idi. Bu suretle Kur'an ve dini islâm hali hazırdaki bütün beşeriyete dahi en yüksek bir tekâmülün ilhamını bahşedecek bir kitabı mübin, bir kanunı ilâhîdir. İktisadı aminı te'min için infakı hayır usulünü ta'mim eden

Sh:»956

cemiyetler fakrın tedavisini ahassı amâl ittihaz eyler, bil'akis tevzi emvalde riba usullerini tervec eden cemiyetler dahi servette inhisar ile fakrın ta'mimini istihdaf, eylerler. Fâizci riba almak için daima bir muhtac gözetir. Ve her riba bir bedel verilmeden alınan açık bir fazla olduğu için muhtacın ihtiyacını tehvin yerine sa'y-ü amelini mukabilsiz gasbederek dolayisile teşdid eder ve hakikatte o cemiyet ribacılara münhasır olur. Fukara kısmı ne kadar faziletkâr olursa olsun cemiyetin haricinde ağyar vaz'ıyyetinde bırakılır. Bu da o cemiyeti mütemadiyen ihtilâle sürükler, nâ meşru' makasidden doğan efkârı ihtilâl ile fitrî sebeblere istinad eden ihtilâlin ise âzîm farkı vardır. Rahmeti ilâhiye ağniya ve fukarının bir teavüni samimî

içinde sufrai hıkkatten mütena'im olmalarını ıktıza ederken bunun zıddına hareket eden ve karşılarında fakr
ihdas etmedikçe mütena'im olmayacağını zanneden cemiyetler, hiç bir zaman ıztırab ve ihtilâli içtimaîden
kurtulamazlar. Böyle tevzi emvalde ribayı i'tiyad eden cemiyetlerin efradı için riba tiryakilerin afyonu gibi
hasret çekilir bir ihtiyac halini alır. O zaman bir re'sülmale malik faziletkâr ferdlerin de bundan tevakkisi
müteassir olur. Hepsi çar-ü naçar bu çarkın dişleri arasında ezilir gider. O zaman bu müşkilâtı ıktiham edib
de etrafındakilere bir nefes aldirabilen eazım balâdaki «

لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

tebşirine ma'sadak olurlar. Ribacılar ise ebedî bir sar'ai ihtilâlin ihtilâcatı içindeki kıvranır giderler. İşte Hak
tealâ bunların bu hallerini beyan için buyuruyor ki:

275. ﴿الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا﴾ riba yiyenler, ya'ni faiz muamelesi yapan ve bu

suretle servet istihsal ediyoruz diye muhtacları kazanlarını ellerinden çeken ve gayei istihsali nefi amdan
hırsı hassa tahvil ederek hakikatte istihsalden ziyade istihlâke hizmet eden velhasıl infakatı hayriye
gayesinin tamamen zıd-

dına gidenler

﴿لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ﴾

sar'adan cinnetten kalkamazlar, ancak yevmi kıyamette Şeytan çarpmış sar'alı veya deli gibi perişanlık

içinde kalkarlar. -Esasen dokunmak demek olan «mess» lisanı Arabda delirmek manasına da gelir ve

mecnuna, sar'aliya memsüs denilir, bunlar kühüne irilmez esbabı hafiyeden neş'et eden fena marazlar

olduğu için Cinne, Şeytana nisbet edilerek Cin tutmuş, Şeytan çarpmış denile geldiği de umumen

malûmdur. Bunların Cin ve Şeytana nisbeti hakikat mı mecaz mı? Mes'elesi mevzu münakaşa olmuş ise

de asıl mana aşikârdır ki fenalığın dehşetini ve esbabı sirriyeye taallukunu göstermiştir. Bunlar riba ile

sa'y-ü amel erbabının semerei mesaisini alıp geçindiklerinden rahavet içinde yatar, seri' bir intibah ile

kalkamaz, ekserisi yataklarında Şeytan çarpmış gibi saatlerce gerneşerek, ağzını gözünü eğerek sendeliye

sendeliye kalkar, hayatları fikri riba ile delicesine geçer, düşdükleri zaman bellerini doğrultamazlar. Fakat

asıl mes'ele bu değil, bunlar karınlarını riba ile doldurduklarından dolayı bir hadîsi Nebevide de beyan

olunduğu üzere kabirlerinden kalkarken umumiyette sar'alı veya mecnun halinde kalkacaklar ve bu hal

onların alâmeti farikaları olacaktır. Leylei Miracda Resulullah ribacıları âyetin tasviri vechile görmüş, bunlar

kim diye sorduğu zaman Cebrail bu âyeti okumuştur.

﴿ذَلِكَ﴾ o ikab ﴿بِأَنَّهُمْ﴾ esasen şu sebebledir ki bunlar

﴿قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا﴾ bey'i başka değil ancak ribanın mislidir. Ona

mumasil ve ona mülhaktır diye itikad ettiler. Beyile ribanın hakikatteki farklarına rağmen kıyas maal'farık

suretiyle ikisini cinsi vahidden birer muamele itibar ettikten başka bununla da kanaat etmeyib ribayı asıl,

bey'i ona benzer ve onun cereyanını takib etmesi lâzım gelir bir fer'i gibi farzetmişler ve bu itikad ile

hareket

Sh:»958

eylemişlerdir. İşte fenalığın başı ribayı bey'a teşbih ve kıyas ile ikisini mütemasil nev'ı vahid itibar ettikten

sonra bu teşbihi akis veya kalb ile ribayı asıl ve bey'i fer'i itibar edib «sade riba bey'i gibi değil bil'akis bey'i

riba gibidir = ﴿إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا﴾ demeleri ve böyle bir tasarrufi fikr'i ile ribayı bey'a bir

esas imiş gibi istihlâl eylemeleri olmuştur ki bunlar bir taraftan bey ile ribanın farkını kaldırmak iddiasında

bulunur, diğer taraftan bu farkı me'kûs bir surette tesbit ederler. - Mufessirîn bu teşbihin teşbihi maktûb veya

teşbihi ma'kûs olması hakkında teşbihi maktûb veya teşbihi ma'kûs olması hakkında idarei kelâm etmişler

fakat âyetin zahiri vechile teşbihi me'kûs suretiyle bir kıyası me'kûfs olmasını ihtiyar eylemişlerdir ki birine göre mübaleğaten ribanın asıl gibi farz, diğerine göre de asıl iddia edilmiş olduğu anlaşılır.

Nukud her nevi' emvalin serian vasitai mübadelesi olmak, beyi ve mübadelenin tekerrür ve tevalisi de binnetice emvalin bir sebebi ribih ve neması bulunmak itibarile nukud durduğu yerde bilfiil bir nema yapmasa bile takdiren ve bilkuvve nami farzedilir. Bu şer'an da böyledir. Bu behane ile ribacılar birine bir para verdikleri zaman verdikleri paranın bilfi'il mevcut olmiyan nemayı tadirîsini zihnen mülâhaza ile tahayyül olunan menfaati mehumesini ivaz göstererek yerine faız denilen bir ziyadei muhakkaka alırlar.

Dava mübadele davasıdır. Fakat hakikatte bedelin birisi var diğeri bir emri mevhumdur. Alınan faızı görünür, bilinir, muayyen bir mal, onun bedeli farzedilen şey ise ne görülür, ne tutulur, ne bilinir, ne hisde mevcuddur, ne akılda, ancak şöyle olabilirdi diye karanlık namütenahi faraziyat içinde dolaşan bir kuvve, bir hayaldir. Hayal ise hakikate tekabül ettiği zaman hiçtir, hayalin hakikat ile mübadelesi de bir mübadelei hakikiyedir. Hakkın muktezası da hayale hayal, hakika-

ta hakikat hükmünü vermektedir. Ribacı hak gözetmediğinden bu mübadelei hayaliyeyi bir mübadelei hakikiye olan bey'a benzeterek karşısındakine «riba' bey'ı gibidir, ben bu faızı meccanen almıyorum, bey'ı gibi bir mübadele ile alıyorum» diye gösterir ve bunu bey'ı menfaat olan icare gibi bir şey tahayyül ettirmek ister, Halbuki icarede menfaat mütehakkık, riba' da mevhumdur. Ribacının mübadele iddiası altunların şingirtisini altuna satmaktan daha hayalî bir mübadeledir. Riba'cı altunlarına şöyle bir bakar «Ben bunları tedavüle çıkarsam da her hangi bir alış veriş etsem, neler neler kazanmazdım, işte şu on lirayı bütün bu menafıyla sana veriyorum, haydi bu menfaatları şu kadar müddette sen kazan da bu müddet nihayetinde bu on lirama on lira o menfaatler mukabilinde de şu kadar lira olmak üzere minhaysülmeccmu' on kûsûr lira getir» der, üzerine «bak sana ne kadar iyilik ettim» diye bir minnet te yapar. O zavallı fakir de belki kazanırım ümidile alır, kazanabilirse faızciye verir, kazanamazsa mahvolur gider. Maamafih ribacılar «riba bey' gibidir» sözünde kalmış olsalar, hakikate karşı büyük bir bühtan olan bu sözleri, bu haleti ruhiyeleri cem'iyeti beşeriye için binnisbe ehveni şerr olurdu. Zira o zaman bey'in asl-ü ehas olduğunu kabul ve it'raf etmiş olacaklarından fâiz muamelâtını mümkün olduğu kadar mübadelei hakikiyeye takrib etmeğe çalışırlardı ve o zeman bütün muamelâtı ticariyede riba hâkim olmaz, fâizsiz sahih ve salim ticaretlerde yapılabilir, erbabı sa'y-ü amel o kadar zarara düşmez, servetler de tamamen inhisara uğrayıp kalmaz.

Halbuki ribacılar kendi nefislerinde «riba bey'ı gibidir **الرِّبَا مِثْلُ الْبَيْعِ**» demekle kalmazlar.

Onlar Şu kanaattedirler: «Muamelâttan asıl maksad nefi âmm değil rahatla ziyade kazanmaktır. Ziyade kazanmanın en kısa en rahat yolu da fâizciliktir. Fâizde kâr muhakkak ve kavî, beyi'de mevhum ve zayıftır.

Beyi' gibi müteaddid

Sh:»960

akidlerin, muhtelif mesa'i ve zahmetlerin tevalisinden sonra hasıl olacak kâr ile bir akidde hasıl olacak kâr arasındaki fark aşıkârdır. Sonra hakikî olan eşya ve menafi'in mübadelesinden çıkacak kârde bir kuvvei icadiye yoktur, insan hayalî hakikate kalbettiği zamandır ki ciddî bir kâr yapmış olur, beyi' ve ona müteferri' olan bütün mubadeleler, hep ribh-ü kâr için vasıtalarlardır. Ve beyi' yalnız ribh-ü ticaret içindir. Tüccarlık menafîi umumiyeye hizmet değil, menafîi umumiyeyi çekmektir. Hasılı beyi'n asıl mahiyeti mubadele ile bedeline temellük değil ribh-ü ticarettir. Halis ribh ise ribadır. Binaenaleyh ticaretin kökü ve başı beyi değil ribadır. Riba bey'a benzer değil, ancak beyi' ribaya benzer « إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا » beyi, halâl ise riba evleviyette halâl olmalıdır» derler. Ve hiç bir istihsal yapmadan paralarını artırmak isterler.

Bunun için paranın menfaati dedikleri zaman ancak ribayı düşünürler. Paralarının fâizini hesab etmeden hiç bir işe girişmezler, fâiz kalkarsa ticaret durur derler, kendilerini tacirlerin en büyüğü sayarlar. Fâiz işine

karışmadan ticaret yapanlara tüccar demezler, halbuki tüccarı yaşatan fâizciler değil, fâizcileri yaşatan onalra tabi' tüccardır, fâiz düşünmeyen bir kimse meselâ yüzde beş kâr ile işe girişmek isterse ribacılar yüzde on ile bile iş tutmağa razı olmazlar, fakat diğerlerini iflâs ettirib de fâiz piyasasını fırlatmak için türlü türlü entrikalar çevirerek bir müddet zararlara bile katlanırlar. Bir kerre muamelâtı ticariyenin asl-u esası fâizdir kararı verildi mi artık riba bütün mübayeata hâkim olur. Ribaya benzetilmeden, fâiz hesabı karışmadan hiç bir beyi' yapılamaz. Maksud bizzat olan emval ile vasıta olan nukud arasındaki tevazün, emvalin aleyhine, esmanın lehine buzulmağa başlar. Sa'y-ü amellerin semeratı fâiz kanallarından ribacıların ellerinde toplanır, tedricen servet inhisara uğrar, istihlâkâtı muzırre meydan alır, sermayedarlar lehine istihlâk kıymetleri artar. Biz-

Sh:»961

zat müstahsiller hesabına istihsal kıymetleri düşer, mütevassıtlar ikisi arasında mütemadiyen bocalar, bakarsınız hem mal vardır hem de sermaye, bununla beraber ıztırabat ve ihtirasat çoğaldıkça çoğalmıştır. Toklar az, açlar çok, gülenler az, ağlayanlar çoktur. Dünyalar kadar malı olsa parası olmiyan fakîr sayılır. Derken sa'y-ü amel erbabı ile sermayedar arasında gayz-u kin başlar. Bir taraftan sermayesiz müstahsiller

nukudun vasitai mübadele olması aleyhinde efkâr-ü hissiyat beslemeğe, emvalin bilâ vasıta mübadelesini arzu etmiye başlar, diğ̈er taraftan menabii nukud dahi bütûn vasıtalarıyle bunları zabt veya ifna edebilmek için her cihetten esaret altına almağa çalışır. Git gide sermayeden, istihşalden mahrum olanlar da çoğalır.

Bunlarda da bir yağmagerlik hissi uyanır, dışından bakıldığı zaman mes'ud ve muhteşem zannedilen bir hey'eti ictimaiye, içinden çürümüş kurtlanmıştır. Sükûn içinde kımıldanmak ihtimali yok gibi görünen unsurlar, ruhlarındaki halecanı ıztırab ile patlamağa müheyyadır. Şeytanlar da bundan istifadeye kalkar.

Bütûn bu fenalıklara sebep olan ribacıları dehşetli bir sar'ai cinnet sarar da bütûn hakikatleri hayal ve bütûn emelleri payımal olur. Bu sar'a onlara ta « **انَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرَّبَا** » dedikleri zaman

dimağlarına gizlenen eseri cinnetin bir tezahürü olacaktır ki kıyameti suğrada olmazsa kıyameti vustada, olmazsa kıyameti kübrada mutlak bu ıkabı göreceklerdir. Tashihi i'tikad ile tevbe etmedikçe bu neticeden

kurtuluş yoktur. Belâgata Kur'aniyye ne şayanı hayrettir ki Edatı hasr altında bir teşbihi ma'kûs ifade eden «

انَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرَّبَا » cümlei vecizesinde bu kadar maaniyi zübde etmiş ve ihtiyacı

âmmeyi defî' ve teavüni birr-ü takvaya hizmet için mevzu' ve meşru' olan bütûn mübadelâtı umumiyye ve

muamelâtı ticariyyeyi ribanın tahtı inhisarına vermek ve cereyanı hukukî ve ictimaiyi hüsni iktisad ve infakati

hayriyye gayesinden çevirmek ve mesaii âmmeyi ihtirasatı

Sh:»962

hassaya hadim kılmak ve hakikatleri hayale irca eylemek isteyen ribacıların bir nevi cinnet ile alâkadar olan bütün ahvali ruhiyelerini gösterivermiştir.

Evet ribacılar « انَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرَّبَا » demektedirler ve bu kanaatla hareket etmektedirler
﴿ وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا ﴾ halbuki Allah bey'i halâl, ribayı haram kıldı,

bunlar mütemasil değil, yekdiğerine tamamen zıddırlar. Hükmi ilâhînin nassı böyle iken aralarındaki fark nasıl aksedilir. - Nassı ilâhî karşısında kıyasatı faside ile bey'i ribaya veya ribayı bey'a kıyas etmiye ve bunları birbirlerine karıştırıp haramı halâl, halâlî haram yapmıya kimsenin hakkı yoktur. Allahı zıddolan yalan ile, doğruyu, hayal ile hakikati nasıl tefrik etmiş ve bu farkı kaldırmak kudretini hiç bir kimseye nasıl vermemiş ise bir mübadelei hakikiyye ve sahiha olan beyi' ile bir mübadelei vehmiyye ve kâzibe olan ribanın zıddıyyetini refa ve hıll-ü hurmetini karıştırmıya kalkmak da böyledir. Zıddolan nur ile zulmeti birbirine mümasil farz etmek nasıl bir cinnet ise riba ile beyi mütemasil addetmek de öyledir.

Akl-ü idrakleri kemale gelmemiş ve henüz irşadı ilâhî kendilerine vasıl olmamış bulunanlar ne ise, fakat

böyle açık ve belîğ ihtarâtı rabbanîyyenin vürudundan sonra da bu sevdadan ayrılmayıb böyle efkâr ve hissiyatı batılada ısrar edenlerin ahvali uhrevîyyeleri şeytan çarpmış mecnun ve masru' gibi olmazda ne olur? Binaenaleyh ﴿فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى﴾ kendisine rabbından

böyle bir mev'ıza, bir nasihat-ü ihtar gelibde derhal ribacılıktan vazgeçen her kim olursa olsun

﴿فَلَهُ مَا سَلَفَ﴾ geçmiş olan riba artık onun kendisindedir. O fesh olunmaz istirdadına

kalkışılmaz, hüküm makabline şamil değildir ﴿وَأَمْرَهُ إِلَى اللَّهِ﴾

Sh:»963

ve onun hükmü sırf Allaha kalmıştır. Halde emri ilâhîyi dinlediğinden dolayı derecei ihlâs ve nedametine

göre me'cur kılar, mazisini de dilerse mağfîret eder, dilerse etmez, onu ancak o bilir. Şu kadar ki kabuli

tevbe hakkındaki va'dine nazaran afvi mercüdüdür. ﴿وَمَنْ عَادَ﴾ her kim de dönerse, ya'ni eski

hale döner yine ribayı tahlil etmiye başlarsa

﴿فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ işte bunlar eshabı nâdırılar.

Cehenneme sevk olunur, Orada ebediyen kalırlar.»

Bu nassı Kur'an mahiyeti riba ile mahiyeti bey'u muavaza beyninde öyle kat'î bir farkı tezat tesbit

eylemiştir ki bu tekabül-ü taksim « الرِّبَا^ط » daki elif lâmi ahdı haricîye hamlile «

ضَعَفًا مُضَاعَفَةً^ص » gibi bir nev'ine sarfetmeğe imkân bırakmamıştır. Binaenaleyh riba mefhumu ile

beyi' mefhumu iyice tasavvur edildikten sonra bunları yekdiğerine karıştıрмаğa imkân yoktur. İndallah beyi',

beyi' olduğu haysiyetten halâl, riba, riba olduğu baysiyyetle haramdır. Riba karışarak yapılmış olan

beyi'lere gelince: bunların da temiz ile pisin karışmasından çıkacak olan hükmi ma'lûme tabi' olacağı

ma'lûmdur. Mi'desi temiz olanlar, bir katra necaset karışmış suyu nasıl içmezlerse bu da öyledir. Netekim

bir hadîsi şerif mucebince «halâl ile haram ictima' edince haram takdim olunur.» Kaidesi de bunu natıktır.

Riba haram ve batıl olunca riba ve o gibi mefasid karışan beyi' de fasid olur ki tafsilî fıkha aiddir. Balâda

görüldüğü üzere şeri' noktai nazarından âtideki mefhumı riba mücmeldir. Bunu mümkün olduğu kadar

beyanatı Nebeviyyeden anlamak ve istinbat eylemek lâzım gelir. Ancak örfî lûgata nazaran ma'lûm olan bir

misali riba vardır ki o da nukudda cereyan eden faizdir ve bunun mentukı- âyette duhulü her türlü

şüpheden azâdedir. Âyetin bundan maadası hakkında müc-

mel olan delâleti şer'iyesi başlıca yukarıda zikredilen meşhur eşyayı sitte hadîsiyle «

انَّمَا الرَّبَّاءُ فِي النِّسَاءِ» hadîsi şerifi ile tefsir edilmek iktiza ederse de va'de ile nakid ikraz

ederek alınan meşhur faizin hurmeti âyetin bizzat mucebi kat'îsinden müstefaddir. Şu halde gerek geçen

va'id, gerek gelecek olan i'lânı harb vesaire inzarı teemmül edildiği zaman hiç bir mü'min şüphe etmemek

lâzım gelir ki hey'eti ictimaiyenin salâhını taharrî edecek yerde ondan sarfı nazar edib de beyanatı

Kur'aniyenin zıddına olarak riba için turukı cevaz taharrisine kalkışmakta faide değil azîm zarar-ü hatar

mevcuddur. Ancak alel'itlak ferd noktai nazarından düşünülürdüğü zaman her ferdin cereyanı ictimaîyi tevkîf

veya tahvile iktidarı iddia edilemeyeceğinden bazı ahvalde ve ba'zı eşhas için bunun «

فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ» medlûlünce sevki ıztırar ile ekli meyte kabilinden bir

hükme tabi olabileceğini mevzuubahs olmuş ve bunun için bir vakıtlar, eytam-ü aramil ve onlar hükmünde

olan aceze ve muztarrîn için hiylei ser'îye namı verilen devr usulüne mesağ bulunduğu zannedilmiş idi ki

bu da sui isti'malinden kat'î nazarla manadan ziyade bir şekil işidir. Ve böyle bir vaz'ı ıztırarîye düşmek

şüphe yok ki kimse için şayanı temenni değildir. Binaenaleyh riba derdi bir marazı ferdî olmaktan ziyade bir

marazı ictimaîdir. Ve bunun için teavüni ictimaîsi pek kasır olan gayrı mütekemmil cemiyetlerde sari bir

surette istilâ eder. Tekemmüle doğru yürüyen cemiyetlerde de aksi vaki' olurki bidayeti islâmda bu

tekemmül feyzi Muhmmmedî ile yirmi sene zarfında hasıl oluvermiş ve iki üç sene zarfında refi riba tatbik

edilivermiştir.

Müfessirîn ribanın tahrimi için berveçhi âti esbabı müteaddide zikretmişlerdir:

1- Balâdan münfehim olduğu üzere riba insanın malını ivazsız ahz etmektir. Yüz lirayı yüz bir liraya

peşin veya veresi satmak her halde aşikârdır ki bir lirayı kar-

Sh:»965

şılıksız almaktır, insanın malı da hacetiyle alâkadır olduğundan büyük hurmeti haizdir. Netekim Resulullah «

حُرْمَةُ مَالِ الْإِنْسَانِ كَحُرْمَةِ دَمِهِ = insanın malının hurmeti kanının hurmeti gibidir»

buyurmuştur. Binaenaleyh insanın malını ivazsız ahz etmek haram olmak lâzımgelir. Acaba o yüz lira

re'sülmalın bir müddet zimmette ibkası bir liranın ivazı değil midir? Bir de bu gün peşin olarak on kuruşa

satılacak bir şey'i bir ay sonra veresiye olarak on bir kuruşa satmak da caiz olmuyor mu? Hayır, bir lira

sağlam bir liradır. Yüz liranın zimmette durması ise mevhum ve i'tibarî bir duruştur ki bu duruş bir menfaat

olabileceği gibi aynı zamanda bir zarar da olabilir. Hattâ bundan dolayıdır ki riba yalnız insanın malını ivaz

almakla kalmayıb ıvazlı namını vermek gibi bir ahlâktır. Buna karşı gösterilen terâzının bir tarafı hakikatte rıza değil bir kerhtir. Bunun için bir lirasını doğrudan doğruya hibe veya sadak olarak veren kimsenin ahvali kalbiyyelerinde ne büyük tefavüt vardır. Birisi en yüksek zevkine ermiş bir kalb olarak münşerih olurken diğeri malını çarpmıştır bir biçare vaz'iyetinde ıztırab içindedir. Bey'ideki viresi, peşin farkına gelince, eğer alınan verilen bedeleyn bir cinsten değil iseler bunlar her hangi bir akidde yekdiğerine tekabül ettirildikleri ve yalnız birbirleriyle ölçüldükleri zaman aralarında tedaful farkına imkân yoktur, O tedaful bu mubadelede değil akidden harici olan üçüncü bir mıkayasa nazaran sabit olabilir. Bunun için yalnız bir akdı bey'i hiç bir zaman ribih ifade etmez. Beyide ribih bir şey üzerine tevali-i ukudun neticesidir. Tüccar da böyle ukudı mütevaliye ile iştiğal edendir. Meselâ on kuruş şu anda ve şu akidde bir okka buğdaya tam mukabil olabildiği gibi diğeri bir gün ve diğeri bir akidde on okka buğdaya tekabül eder. Ve kuruş ile buğday arasında cinslerin ve

Sh:»966

menfaatlerinin tehalüfünden dolayı tarafeyn her zaman için seve seve hakikî bir mübadele yapabilir. Ve hiç biri maksadına nazaran bir şeyi zayi' etmiş olmaz. Bu, bunlardan birisine bir kâr te'min etmiş olursa o kâr

yalnız bundan değil, bununla daha evvelki bir akdin mukayesesindedir. Ya'ni on okkayı on kuruşa satan ihtimalki mukaddema unu beş kuruşa almıştır. Bil'âkis bir okka unu on kuruşa satan da yirmi kuruşa almış olabilir. Ve beyi' suretile muamelâtı ticraiyyedeki kâr-ü zarar hep böyledir. Yoksa eşyayı muhtelif arasında bir mubadele re'sen ve bizzat düşünöldüğü zaman ne kâr, ne zarar tasavvur edilemez, ancak bir teadöl düşünölebilir ve öyledir. Diğer esbabı fesad bertaraf edilirse mahiyeti bey'ı böyledir. Ancak bu bey'ı buğdayın buğdaya, altının altına mubadelesi gibi mütecanis şeylerde ise o zaman her birinin miktarı yekdiğerinin mıkıyası olacağından bunlar gerek peşin ve gerek veresi olsun aralarında tefadul bir okka un ile iki okka unun, keزالik bir lira ile iki liranın mubadelesinde olduğu gibi derhal taayyün eder ve göze batar. Bunun için bunlar müsavi bile olsalar biri bir gün sonra verilmiş bulununca bir günlük teahhur veya takaddüm bir fazlalık teşkil eder ve bu artık bey'ı olmaz, mahza riba olur. Zaten ikrazat da bu kabilden olduğu için ribadır. Binaenaleyh ribayı buna benzeterek tahlil etmek bir musaderedir. Bunun için eşyayı sitte hadisiyle bu ma'na ribayı urfiye munzam olarak ayrıca beyan edilmiştir.

2- Riba insanları cidden kesb-ü istihsal ile iştigalden meneder. Çünkü her hangi bir suretle beş on kuruş para sahibi olmuş bulunan bir kimse faizcilikle parasını peşin veya veresi arttırmak imkânını bulunca artık maişetini kazanmak için az veya çok kolay bir yol bulmuş olur. Ve o zaman zahmetli olan ticaretler,

san'atler ile kazanmak külfetine tahammül edememeğe başlar. Bu

Sh:»967

ise yüksek istihsalâta kabiliyyetli bir çok şahsiyyetlerin faaliyetinden sa'y-ü amel âleminin mahrumiyyetine

ve binaenaleyh halkın menafi'ı umumiyesinin inkıta'ına sebep olur. Halbuki masalihi âlem ancak ticaretler,

hırfetler, san'atlar, umranlar ile kesbi intizam eder. Yüksek mesa'ının, yüksek sermayelerin dahi alâkadar

olduğu bu noktai nazardan sermayeleri tezyid için ribanın da menafi'ı umumiyyeye hizmet edebileceği

iddia olunamaz. Çünkü bu tezyid yalnız ribadan beklenecek olursa sa'y-ü amele hiç iltifat edilmemiş olur.

Halbuki umranat ve menafi'ı umumiye nukuda bir vasıta olmak üzere mütevakkıf ise sa'y-ü amele bizzat bir

illet olmak üzere mütevakkıftır. Binaenaleyh sermaye sahiblerinin nakidlerle beraber sa'y-ü amelleri de

diğerlerine munzamm olduğu takdirde hasil olacak netice ile bunların sa'y-ü amellerinin mevki'ini velev

kısmen olsun ribaya terkederek diğer erbabı mesa'ının sayilerini istihlâk etmekten hasil olacak netice

arasında fark pek büyüktür. Eğer âlemi ticarete riba ile ira'ei iktidar eden sermayedarların fâizcilik kudreti

ellerinden alındığı zaman kıymeti ticariyelerinin kalmıyacağı farz olunuyorsa bunların esasen kıymetli

anasırı müfideden olmadıklarını kabul etmek ve o zaman bu yüksek sermayeleri ellerinde habssetmeğe

hakları olmamak lâzım gelir. Yok eğer bu sermayedarlar cidden iktidarı ticarîyi haiz kimseler ise o zaman da ribacılık bunların mesalî hakikiyelerinden âlemi ticareti veya sınaatı mahrum ediyor demektir.

3- Ribacılık insanlar beyninde ihtiyaca göre karzı hasen suretile hayr-ü muavenetin inkıtına sebep olur.

Çünkü riba haram ve memnu olunca misli misline karz vermek insanların hem hoşuna gider hem de bu vaz'iyet, ahlâk ve emniyeti umumiyede istikametın tevessüüne ve hey'eti ictimaiyyenin rasanetine sebep olur. Herkes istihlâki nisbetinde ödemiye mecbur olacağından borcunu te'diyeye

Sh:»968

daha ziyade namus ve gayret ile sarılır. Ve şüphe yok ki on yerine on bir ödemiye mecbur olanlar da batan borçların çoğu batmaktan da kurtulur. Riba cereyan ettiği surette ise muhtac olanların ihtiyacı bir lira yerine iki lira borçlanmıya sevk edebilir ve bu imkânı bulan para sahipleri de bunu vesile tutar, karzı hasenden istinkâf etmiye başlar. Bu suretle beynennas iyilik, ihsan, muvasat hisleri silinmiye, yerine hırs ve teaddi fikirleri taammüm etmiye yüz tutar. Bu da felâketi küll olur.

4- Ribayı tecviz etmek zenginlere fakara ve zuafadan fazla bir mal çekmek imkânını bahşetmektir ki bu da Rahmani Rahîmin rahmetine münafidir. Bu bir kaç sebep, ribanın infakı hayır hasletine ziddiyetini de tamamen iş'ar eder.

5- Bunların her biri ribanın kubh-u şenaatini ifade eden zararlarını göstermekle beraber indallah hurmetinin tamamı hikmeti olmalarını da iktıza etmez. İhtimal ki bunun ma'lûm olmıyan daha bir çok mefasidi vardır. Asıl hurmeti riba nass ile sabit olmuştur. Ve cemi'i tekâlifin hikmetleri mükellef olan halkın ma'lûmu olmak da vacib değildir. Binaenaleyh biz sebep ve hikmeti bilmesek bile ribanın kat'iyyen haram olduğunu tanımamız vacib olur.

Hasılı riba, bir çok vücut ile tahriki hakk-u hakikattir. Bunda vasıtayı maksad, makası vesait farzettiren bir teşviş, bir şeyi kendisile hem mukayese etmek hem de kendine intbak ve müsavatını refetmiye çalışmak gibi bir tenakuzı muhal vardır. On lira onlira ile hem ölçülmek hem de on bir lira addedilmek hakk-u hakikatin hilâfına en büyük bir tenakuzdur. Bunun için riba hakikatte hakka bir mevcudiyet vermek istemiyen ve nihayet kendi temayülâtını mebdei hakk-u hakikat farz etmek istiyen nâkısın şiarıdır. Bunun için ribaya taraftar olanlar daima mevzuatı hukukiyyeyi hakikat mikyasile

Sh:»969

ölçmeyib beşeriyetin kavanini hak hilâfına ihtiraatı indiyesi gibi telâkkı edenler içinde bulunur. Cenabı Allah da ribanın vaz'ı beşerî ile değil vaz'ı ilâhî ile haram olduğunu ve binaenaleyh bunu halâl addedenlerin sar'adan kurtulamıyarak nihayet müebbeded Cehennemî boyliyaklarını ve yalnız tevbekâr olanların halâsları ümid olunabileceğini beyan buyurmuştur. Artık bu kadar büyük bir zarar olan ribayı bir kâr zannedib de arkasından korşamamalıdır. Sonra ribacıların zannettiği gibi riba emvali arttırır da sadakat eksiltir de değildir. Bil'akis:

276. ﴿يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيَرْبِي الصَّدَقَاتِ﴾ Allah malı arttırır zannedilen

ribayı tedricen eksilte, eksilte nihayet mahveder: Riba içinde ayın on dördü gibi parlak görülen servetleri hilâl gibi küçülte küçülte nihayetinde gözlerden nihan eyler de bil'akis malı eksiltir zannedilen sadakaları irba eder, nemalandırır. Riba emvali istihsal edecek hayatları kurd gibi yiye yiye bitirir, nihayet re'sülmallerin de batmasına sebep olur. Halbuki sadakalar ecr-ü hayat ve bereket olur.

﴿وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ﴾ ve cenabı Allah, haramı halâl tanımakta ısrar eden pek

kâfir ﴿أَثِمٌ﴾ çok günahkâr kimselerin hiç birini sevmez. O, tevbekârları sever, onlardan razı olur.

Riba ise pek kâfirâne ve pek âsimâne bir fi'ldir.

Buna mukabil 277. ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ iman edib iyi işler, salih ameller yapan ve alehusus ﴿وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ﴾

namazlarını doğru dürüst kılıb zekâtlarını veren kimseler yok mu? Her halde

﴿لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾ bunların Rablarını indinde ecirleri vardır.
﴿وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾

Sh:»970

bunlara gelecek bir korku yok, bir zayıttan mahzun olacak da değildir.

278. ﴿اتَّقُوا اللَّهَ﴾ Allahdan Ey ehli iman ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ korkunuz, ikabından korununuz. «فَلَهُ مَا سَلَفٌ» hükmünce geçmiş olan ribanın makbuza mahsus olduğundan gaflet etmeyiniz ﴿وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا﴾ da henüz

kabzedilmemiş kalmış olan riba bakayasını bırakınız. ﴿إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ Eğer siz

hakikaten mü'min iseniz böyle yaparsınız. Zira imanı kâmil ameli istilzam eder. 279.

﴿فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا﴾ Şayet yapmazsanız, yani Allahdan korkmazda ribanın haram olduğuna

inanmaz veya inanır da terketmezseniz ﴿فَأَذْنُوا بِحَرْبٍ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾ Allah

ve Resulü tarafından bir harb ma'lûmunuz olsun. Yahud - آذِنُوا kiraetine göre- Allah ve Resulü

tarafından kendinize harb ilân ediniz.»

Burada ribayı terketmeyenleri gerek riba halâldır i'tikadına avdet etmiş mürted veya nakzı ahdetmiş kâfir olsun, gerekse hurmetine iman eder ve fakat imanile amel etmez mü'mini fasık olsun ikisine de Allah tealâ ilânı harbi emretmiştir. Çünkü bunlar zekâtı inkâr veya vermekten imtina edenler gibi ya mürted veya bagidirler. Haricdeki kâfirlere ilânı harb her vakit için zarurî olmadığı halde bunlara ilânı harb alelîtlak vacib kılınmıştır. Demek olur ki ribadan sakınmak tâbi'iyeti islâmiyyede bulunanların hepsine farzı ayn bir vazifei ferdiyye olduktan başka sureti umumiyede riba muamelesini kaldırmak da muhim bir ferzîzai içtimaiyedir. Çünkü riba öyle bir fitnedir ki hey'ti içtimaiyede cereyan ettiği müddetçe efradın ondan içtinabı müteassir ve belki muteazzir olur. Filvaki dari kûfûrde bulunan bir müslûmandan müslim ile gayrı müslim beyninde ribanın hurmeti sakit olacağı mezhebi Hanefîde musarrahtır. Bilhassa bu

hikmetten

Sh:»971

naşı olsa gerek ki asrı saadette ümmeti islâmiyye mertebai kemalini bulub da harb istitaatını iktisab etmedikçe hurmeti riba il'ân edilmemiştir. Binaenaleyh hukûmeti islâmiye riba muamelesi yapan ferdleri ta'zir ve terbiye eder. Bunlar ferd veya cemaat halinde hükûmete karşı koyarsa o zaman onlara il'ânı harb umum müslümanların vazifei diniyeleri icabındandır. Maamafih bu günkü müslümanlar bu vazifelerini unutmüş ve bunun tatbiki hususunda içtimaî istitaatlarını zayi etmiş bir hali tezebzübde bulduklarından bil'amel ribadan kaçınmak sırf ferdî bir vazife gibi kalmış, cem'iyetteki revacı da bunların vaz'iyetlerini müşkillemiştir. Kur'an böyle ribayı terketmeyenlerin mintarafilâh il'ânı harbe istihkaklarını beyan etmekle bu cürmün ne büyük bir cinayet olduğunu anlatıyor ki lisanı Kur'anda «Allah ve Resulünün harbi» ta'biri ba'zan hakikaten harbde ba'zan da cürmün azametini ve zararını tasvir için makamı inzarda mecaz olarak kullanılır. Ve burada her iki tefsir varid olmuştur. Demek ki biri olmazsa biri her halde olacaktır. Faiz yiyen veya yediren maddî ve ma'nevî harbi ilâhîden azade kalamıyacaktır, bunun için bir hadîsi Nebevîde «

لَعَنَ اللَّهُ أَكِلَ الرَّبَا وَمُوكَلَّهُ = Allah riba yiyeni ve yedireni lâ'netledi» veya lâ'netlesin

buyurulmuştur.

Bu böyle, ﴿وَإِنْ تَبْتِمُ﴾ ve eğer ribanın hurmetine iman ile ribaya tevbe ederseniz
﴿فَلَکُمْ رُؤْسُ أَمْوَالِکُمْ﴾ re'sülmalleriniz sizindir. Onları alırsınız, o suretle ki
﴿لَا تَظْلُمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ﴾ zulüm etmezsiniz zulüm de edilmezsiniz irtidadınızdan

veya zulmünüzden dolayı harb ilâhî ile her türlü zaiyata uğrar re'sülmallerinizi ve hattâ bütün emvalinizi

bile gaybeder, kendinize yazık etmiş olursunuz.»

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا» dan buraya kadar bu âyetin müslüman

Sh:»972

olub da mukaddema yaptıkları riba muamelâtından henüz kabzetmedikleri alacakları kalmış olan bir takım

kimseler hakkında nâzil olduğu anlaşılıyor. Daha hususî olmak üzere bervechi âti bir kaç sebebi nuzül

rivayet edilmektedir.

Mukatilin rivayetine göre Taifde Sekif kabilesinden Benu Amr ibni Umeyr denilen me'sud, Abdi yaleyl, Habib, Rebi'a namlarındaki dört birader hakkında nâzil olmuştur ki bunlar Mekke'de Beni Mahzumdan Beni Mugireye müdayene yaparlardı. Resulullah Taifi fethettiği zaman bu dört kardeş müslüman olmuşlar, sonra Beni Mugiredeki alacaklarının fâizlerini istemişlerdi. Beni Mugire islâmda fâiz vermekten imtina ettiler, fetihten sonra Mekke valisi bulunan Attab ibni Üseyde müracaat olundu ve bir rivayete göre Sekifin Hazreti Peygamber ile Taif musalehasında halk üzerinde ribadan olan gerek alacak ve gerek vereceklerinin mevzu' ya'ni metrük ve sakıt olduğu mündericdi. Attab ibni Üseyd radiyallahuanh Resulullah'a yazdı, o zaman bu âyet nâzil oldu. Binaenaleyh Resulullah bunu yazıp Attab ibni Üseyde «razı olurlarsa febiha yoksa harb ilân et» diye emretti. Ata ve Ikrimenin beyanlarına göre ammi Nebiy Hazreti Abbas ibni Abdulmuttalib ile damadı Nebiy Hazreti Osman ibni Affan radiyallahu anhuma müşterek olarak hurma selemi yapmışlar, ya'ni vakti gelince hurma verilmek üzere pişin para vermişlerdi. Toplama vakti gelince bir kısmını kabzetmişler, mütebakisine de fâiz zamm eylemişlerdi. Bu âyet nâzil oldu. Süddînin rivayetine göre Hazreti Abbas ile Hazreti Halid ibni Velid Cahiliyede şerik olarak riba ile veresiye muamele yapıyorlardı, islâma geldikleri zaman fâizli pek çok alacakları vardı, bu âyet bunlar hakkında nâzil oldu.

Kütübi ehadiste rivayati sahiha ile tahric olunduğuna göre: İbni Ömerle Cabir radiyallahü anhuma bizzat

Hazreti Peygamberden şöyle rivayet etmişlerdir ki

Sh:»973

Resulullah «Haccetülveda» günü Mekkede ya'ni Cabirin tasrihi vechile Arafattaki hutbei seniyyelerinde «

انَّ كُلَّ رِبَا كَانَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ فَهُوَ مَوْضُوعٌ وَأَوَّلُ رِبَا أَضَعَهُ
رِبَا الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ = Cahiliyede olan ribaların hepsi batıl ve sakıttır. İlk ibtal

edeceğim riba da Abbas ibni Abdulmuttalibini ribasıdır» buyurmuş idi. Mekke ve Taifin fethi hicretin

sekizinci senesinde işbu Hacci veda'da onuncu senesinde vaki' olmuş ve bir kaç ay sonra on birinci sene

içinde vefatı Peygamberî vuku' bulmuş idi. Bundan anlaşılır ki, işbu riba âyetinin Mekkede ilk tatbikati

fi'liyesi bu hutbede i'lân buyurulmuş ve mazmunı âyet vechile makbuzu tenfiz ve gayrı makbuzu ibtal

edilmiştir. Binaenaleyh Hazreti Abbasın fâizleri âyetin bilhassa sebebi nüzulü değilse bile umumî olan

hükümünün Mekkede ilk mevridi tatbikı olmuştur. Bu âyet müslüman olan küffarın ahkâmı hakkında büyük

bir esastır. Bunların zamanı küfürlerinde ahkâmı islâma muhalif ve fakat beyinlerinde mu'teber olmak üzere

yaptıkları sabık muameleler esassından fesh-u nakzedilmez, lâkin ba'del'islâm vaki' olacak olan netaici,

ahkâmı islâma göre hallolunuz. Meselâ beyinlerinde caiz ve fakat islâmda gayrı caiz bir nikâh akdetmiş

bulunsalar bu mafüvdür. Lakin o emr-ü ta'kib olunmaz, meselâ hâli küfürde bir süd kardeşini nikâh etmiş ve dahil olmuş bulunsa, bu nikâh sabıka nazaran mu'teberdir. Verilen mehir geri alınmaz. Fakat ba'delislâm ibka da edilmez. Beyinleri tefrik olunur. Mehir verilmemiş ise mehri misil bile verilir. İşte ibaresi ribaya tealluk eden bu âyet delâleti i'tibarile muamelei sairede dahi esastır, Kezalik Haccetül'veda' hutbesi bir çok ahkâma esastır. Ezcümle bu delâlet ediyor ki dari harbde vaki' olan akıdler fasid olarak yapılmış olsalar bile fetihten sonra i'tiraz ile esasından feshedilmez. Zira ma'lûm ki âyetin nüzulü ile Mekke'de gayri makbuz ribaların ibtalini ilân eden bu hutbei Nebeviyye arasında Mekkenin fethinden evvel cereyan etmiş bir takım ukudı riba vardı. Demek ki bir dari

Sh:»974

harbde müslümanlarla diğerleri arasında vaki' olan akıdler o dari harbi müslümanların fethinden sonra esasından feshedilmez. Makbuz olanlar iade olunmaz. İşbu riba ahkâmında olduğu gibi fasid kısım idame de olunmaz. Ya'ni hükmi fetih makabline şamil olmaz, ancak maba'dine nâzır olur. Bu beyanattan şu neticeleri alabiliriz. Evvelâ, âyeti ribanın nüzulü sade Haccetülvedadan değil fethi Mekke'den bile biraz mukaddem imiş, saniyen riba için kâfir veya âsiye ilânı harb ferızası dari harbde değil, dârı islâm içinde ve

tâbi'yyeti islâmiyyeyi kabul etmiş olanlara nezeran bir hükümdür. Müslümanların vazifesi dari harbe

ribanın lağvını teklif için harb il'ân etmek değil, kendi memleketlerini müslim veya gayrı müslim kim olursa

olsun riba fitnesine ma'ruz bırakacak olanlardan muhafaza etmektir. Bunun için «

يَا أَيُّهَا النَّاسُ « diye hitab buyurmuş « يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ

» denilmemiştir. Mü'minlerin vilâyeti de dari islâma aiddir. Dari harbe tecavüz etmez. Bu ma'haya binaendir

ki Resulullah tabiyyeti islamda bulunmıyanlara terki ribayı teklif etmediği halde zimmeti islâma giren

Necran Nasârasına riba yememek ve riba yiyenden zimmeti beri olmak üzere ahid vermiş ve «ya ribayı

terkdersiniz veya Allah ve Rasulünden harb malûmunuz olsun» diye de yazarak bu âyetin mazmununu

tebliğ' buyurmuştur. Zira dari islâmda ehli zimmetin ahdı, hukuk noktai nazarından ehli islâmın imanı

makamındadır. Ve ehli zimmet ibadâtı ile değil, fakat muamelât ile mükelleftir.

Velhasıl dari islâmda riba muamelesi yapanlar gerek saikai küfr-ü irtıdad ile yapsınlar, gerekse saikai

fisû isyan ile yapsınlar, her iki surette de Allahın ve Rasulünün harbine müstahıktır. Fakat tevbe edenlerin

de re'sülmalleri bilâ ziyade vela noksan mahfuzdur. Şu kadar ki bunun derhal edası da medyunun yesarile

meşruttur. 280. ﴿وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ﴾ ve eğer medyun züğürt bulunursa

﴿فَنَظْرَةٌ إِلَى مَيْسَرَةٍ﴾

Sh:»975

o halde hüküm bizzarure hali yüsrüne intizardır. Ona verebilecek bir hale gelinceye kadar mühlet verilme

lâzım gelir. ﴿وَأَنْ تَصَدَّقُوا﴾ ve bu gibi borçlulara alacağınızı tasadduk etmeniz.

﴿خَيْرٌ لَكُمْ﴾ sizin için mühlet vermekten daha hayırlıdır. Sevabı daha çoktur.

﴿إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ Eğer bilerseniz böyle yaparsınız. «Bu âyetin hükmü biddelâle bütün

düyunata şamildir. Buda ahkâmı müdayenatta bir esastır. Bunun için medyunun usrû tahakkuk ederse

habsedilmez. Medyun olan fakirlere borçtan kurtulmaları için muavenet ve tasadduk etmemk de büyük bir

hayır teşkil eder.

Ey ehli iman! bunları yapınız. 281. ﴿وَاتَّقُوا يَوْمًا﴾ ve öyle bir güne korununuz ki

﴿تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ﴾ o gün Allaha irca olunacaksınız -yahud- rücu' edeceksiniz.

﴿ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ﴾ Sonra her nefse kazandığını baligan mabelağ

ödenecek ﴿وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾ ve bunlar zulmedilmiş de olmiyacaklardır. Bu kıyamette

müebbeden azab ve ukubete de maruz olsalar bunda mazlûm bulunmiyacaklar, çünkü kendi kazançlarını

alacaklardır.»

İbni Abbas hazretlerinden mervidir ki bu âyet kur'anın en son nâzil olan âyetidir. Şöyle ki Rasulullah

haccettiği zaman âyeti kelâle, yâni « **يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ** »

» âyeti nâzil olmuştu. Sonra Arafatta vakfede iken «

الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي » nâzil oldu. Sonra
da işbu « **وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ** » nâzil oldu. Ve Cibril aleyhisselâm

«Ya Muhammed! Bunu Bakareden iki yüz sekseninci âyetin başına koy» dedi ve bundan sonra Rasulullah

seksen bir gün yaşadı ki yirmi

Sh:»976

bir gün veya yedi gün, yahud üç saat yaşadığı da söylenmiştir. Eyi veya kötü amellere ileride terettüb

edecek ecir veya ceza sahiblerinin kazancı olmak üzere ındallah defterlerine kaydolunmuş bir karz veya

taahhüd mesabesinde bulunduğundan son nâzil olan bu âyetin vefatı ve yevmi kıyameti ihtar ederek nâzil

olması pek ma'nidar olduğu gibi bunun bilhasa riba bahsini ta'kib ederek müdayenat ahkâmı miyanına

kayd olunması da gayet belîğ' ve ma'hidardır.

Ahkâmı infak, vesaiti kesibden olan bey'-ü riba ahkâmına, bu da ahkâmı müdayenata müncer olmuş,

deyn ise evvel emirde taahhud ve zimmet denilen haysiyyeti insaniyye ile kaim bir vasıf bulunmuş olmakla

Cenabı hak bunu bizzat misakı ezeli tahtına alarak nihayet en büyük müeyyidesi olan hissi din-ü takvaya

rabtetmiş ve fakat hissi takvanın kesbi halâla mani' olacak menfi bir surette karar kılmaması için bundan

sonra alelittak müdayenatın vesaiki bulunan tevsikatı zahiresini ve diğer ahkâmı esasiyyesini beyan

ederek buyurmuştur ki:

Sh:»977

﴿٢٨٢﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدِينٍ إِلَىٰ آجَلٍ
مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُبَ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ
أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيَمْلِكِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ

وَلَيَتَّقِ اللَّهُ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسُ مِنْهُ شَيْئًا فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ
الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يَمِلَّ هُوَ فَلْيَمْلِكْ وَلِيَهُ
بِالْعَدْلِ وَأَسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا
رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحَدُ
يَهُمَا فَتُذْكَرَ إِحَدُهُمَا الْآخَرَىٰ وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا
وَلَا تَسْعَمُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ أَجَلِهِ ذَلِكُمْ أَقْسَطُ
عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمٌ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَىٰ أَلَّا تَرْتَابُوا إِلَّا أَنْ تَكُونَ
تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا
تَكْتُبُوهَا وَأَشْهَدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ وَإِنْ
تَفَعَّلُوا فَإِنَّهُ فَسُوقٌ بِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيَعْلَمِ اللَّهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ
شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٨٣﴾

Sh:»978

﴿٢٨٣﴾ وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ
فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي أُؤْتِمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ

رَبِّهِ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ أِثْمٌ قَلْبُهُ وَاللَّهُ
بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿١٠٨﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iman edenler! Muayyen bir va'de ile borçlaştığınız vakit onu yazın, hem aranızda doğrulukla tanınmış bir yazı bilen yazsın, bir yazı bilen de kendisine Allahın öğrettiği gibi yazmaktan kaçınmasın da yazsın; bir de hak kendi üzerinde olan adama söyleyip yazdırsın ve her biri Rabbi Allahüzülcelâlden korkun da haktan bir şey eksiltmesin; Şayed borclu bir sefih veya küçük veya kendisi söyleyip yazdıramıyacak ise velisi dosdoğru söyleyip yazdırsın, erkelerinizden iki hazırı şahid de yapın, şayed ikisi de erkek olamıyorsa o zaman doğruluğuna emin olduğunuz şahidlerden bir erkekle iki kadın ki biri unutunca diğeri hatırlatsın, şahidler de çağırıldıklarında kaçınmasınlar, siz yazanlar da az olmuş çok olmuş onu va'desine kadar yazmaktan usanmayın, bu, Allah yanında adalete daha muvafık olduğu gibi hem şahadet için daha sağlam, hem şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir, meğer ki aranızda hemen devredeceğiniz bir ticaret olsun, o zaman bunu yazmamanızda size bir beis yoktur, alım satım yaptığınız vakit de şahid tutun, bir de ne yazan ne şahadet eden zararlandırılmasın, eğer ederseniz o mutlak kendinize dokunacak bir fisk

olur, hem Allahtan korkun Allah size ilim öğretiyor, ve Allah her şeyi bilir 282 Ve eğer seferber iseniz bir

yazıcı da bulamadınızsa o vakit kabzedilmiş rehinler, yok birbirinize emin olmuşsanız kendisine inanılan

adam Rabbi olan Allahtan korsun da üzerindeki emaneti te'diye etsin,

Sh:»979

bir de şehadeti ketmetmeyin, onu kim ketmederse mutlak onun kalbi vebal içindedir ve Allah her ne

yaparsanız bilir 283

KIRAET - « أَنْ تَضِلَّ » Hamze kiraetinde «hemze» nin kesriyle «

﴿فَتُذَكَّرُ﴾ . ﴿أَنْ تَضِلَّ﴾ » İbni Kesir, Ebu Amr, Yakub kiraetlerinde « ذ » in sükûnu ve «

﴿فَتُذَكَّرُ﴾ Hamze kiraetinde de « ر » nın zammiyle « ك » şeddesiz olarak «

﴿تُذَكَّرُ﴾ . ﴿تُذَكَّرُ﴾ » Âsim kiraetinden maadasında refille «

﴿وَلَا يُضَارُّ﴾ . ﴿تُذَكَّرُ﴾ » Ebu Cafer kiraetinde « ر » şeddesiz «

﴿فَرِهَانٌ﴾ İbni Kesir ve Ebu Amr kiraetlerinde de « ر » ve « ه » nın zammiyle elifsiz « فَرِهَانٌ »

okunur.

Bu birinci âyete âyeti müdayene tabir olunur ki Kur'anda en uzun âyet budur. Bir rivayette sebebi nüzülü selem yani peşin semen ile veresi mal almak ise de hükmü her nevi büyü'-u müdayenata şamildir. Ancak ehli lûgat demişlerdir ki karz deynin gayrıdır. Binaenaleyh bu âyetteki şart, asıl karza şamil olmamak lâzım gelir. Fikhen de karz, bidayeten emanet, nihayeten bey'i saftır. Onun tetiyesi bir vakti muayyen ile tayin olunamaz.

282. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ Ey iman edenler
﴿إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى﴾ bir eceli müsemmaya, yani gün, ay gibi

ma'lûmiyyet ifade ve cehaleti refedecek surette ta'yin edilmiş bir vakte kadar her hangi bir borc ile

muamele yaptığınız vakit ﴿فَاكْتُبُوهُ﴾ o borcu yazınız, binaenaleyh Allah ribayı haram kıldı diye

borc ile veresiye muamelelerin hepsini haram kılmış zannetmemelidir. Borçlaşabilirsiniz, fakat alış verişte

borcun vadesi malûm olmalı, bir de yazılarak tevsik edilmelidir

﴿وَلْيَكْتُبْ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ﴾ ve bunu tarafeynden hiç birine

meyletmeyecek, alesseviyye iki tarafın da hukukunu olduğu gibi gözeterek yazabilecek bi taraf bir kâtibi adl

aranızda yazsın, yekdiğerinizin giyabında her

Sh:»980

biriniz kendi kendine veya kâtibî hususîsi ile kendi defterine ve yalnız kendi hesabına yazdırabilirse de

bununla iktifa edilmesin

﴿وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ﴾ müracaat olunan hiç bir

kâtib de Allahın ona öğrettiği gibi -yani tahiri vesâıkta mukarrer usuli kitabete tevfiikan, yahud demin

bildirildiği üzere adl-ü hakkaniyyet dairesinde, yahud bir ihsanı ilahî olan kudreti kitabetin şükranesi olarak-

yazmaktan imtina etmesin ﴿فَلْيَكْتُبْ﴾ de öylece yazsın.» -Bunu yazmak farzı kifayedir, taayyün

edince farzı aynolur. Bunun için hükûmetin kâtibî vesâık, tabiri aharle kâtibî adl tayin etmesi de

vezaifindedir. Ve böyle kâtiblerin müracaat vukuunda yazmaları farzı ayndır.

﴿وَلْيَمْلِكِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ﴾ ve hak, üzerinde bulunan, yani medyun olan taraf imlâ

etsin. Çünkü yazılacak senedin mazmunu onun ikrarı bulunacak, şehadet de onun aleyhine olacaktır. O

halde zabtolunacak ifade, mukırrin takriri olmalı, senedi o vermelidir.-

İMLÂL; imlâ' kelimesinin aslı veya müradıdır ki ezbere söyleyip yazdırmak demektir. -Bundan şu da

anlaşılır ki böyle bir müdayenede borcun senede rabtını borclu taraf teklif etmeli, o yazdırmalıdır.

Binaenaleyh tamamen imlâ etsin yazdırsın ﴿وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ﴾ ve imlâ ederken kâtibden

vesairenden değil, rabbi olan Allahtan korksun da ﴿وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا﴾ o haktan

zerre kadar bir şey tenkis etmesin, ifadesinde hile ve hud'aya saparak veya ba'zı kuyuda müdafîa

dercederek vak'anın halen veya istikbalen cereyanı hukukîsini değiştirmesin

﴿فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمِلَّ﴾ imdi hak, üzerinde bulunan borçlu malını israf ve telef eder hafif akıllı bir sefih yahud sagir

veya ma'tuh bir zaif yahud

Sh:»981

dilsizlik, tutukluluk, cehalet vesaire gibi her hangi bir sebepten dolayı bizzat söyleyip yazdırmağa gücü

yetmez bir kimse ise ﴿فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ﴾ velisi, ya'ni onun yerine işine bakan veliyyi

umuru, vasısı, vekili, tercümanı yahud veliyyi deyn olan dain adl-ü hakkaniyyet veçhile imlâ etsin, o

yazdırsın, yaptığınız borcu böyle yazınız ﴿وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ﴾

hem de siz mü'minlerin erkeklerinizden lâekal iki şahid işhad edib indeliktiza buna şahadet etmelerini taleb

ediniz.- « من الرجال » buyurulmayıb da « من رجالكم » buyurulması, çocukların, kezalik

mü'minler aleyhine gayri mü'minlerin şehadeti kâfi olmadığını anlatıyor. Ya'ni sizin ricalınızdan, ricali

mü'minînden olmyan erkeklerin siz mü'minler aleyhine şehadetleri kâfi gelmez

﴿فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ﴾ bir eğer iki erkek olmazsa ﴿فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ﴾

erkekle iki kadın şahid olsunlar, öyle ki bunlar ﴿مَنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ﴾

şehadetlerine razı olacağınız sizce adalet ve mevsukiyetleri ma'lûm şahidlerden bulunsunlar, yoksa keyfe

mettefak bir erkek ile iki kadının ve kezalik iki erkeğin şehadetleri mu'teber olmaz, diğer bir âyette «

﴿وَأَشْهَدُوا ذَوَىٰ عَدْلٍ مِّنكُمْ﴾ buyurulduğu gibi adalet de şarttır. Sonra bir erkek yerine iki

kadın olsun ki ﴿أَنْ تَضِلَّ أَحَدُهُمَا فَتُذَكَّرَ أَحَدُهُمَا الْآخَرَىٰ﴾

birisi unutacağından birisi diğerine tezkir ve ihtar etsin, yahud -Hamze kıraetine göre- birisi unuttur, şaşırırsa

birisi diğerine hatırladır.» - Ya'ni şehadete ehliyyetin şartlarından birisi de hakkiyle zabt-ü hıfızdır. Ahlâkı

marziyyesi olmyanların şehadeti mu'teber olmayacağı gibi ahzinde veya zabtında hâlel bulunanların dahi

şehadeti mu'teber değildir. Fakat zabt için evvelinden ahırına kadar her lâhza

hafızasında

Sh:»982

tutmak da şart değildir. Elverir ki edayı şahadet edeceği sırada hakkiyle tezekkür ve tahattur etmiş bulunsun. Demek ki bir vak'ayı defterine kaydeden bunu bir müddet unutsa da sonra o deftere müracaat ettiği zaman zihninden eyice hatırlarsa şahadet edebilir. Kendi kendine «kaydetmişim amma hâlâ iyi hatırlayamıyorum» diyorsa edemez. Şahidlerin ihtara tâbi' olması da iyi olmaz. Unutan şahid kendiliğinden hatırlıyabilmeli, nısabı şahadetin lâekal iki olması da reyb-ü töhmeti, ihtimali hata ve nisyânı bertaraf ederek zabtın ve adaletin kuvvetini tebyin ettirmek içindir. İşte sureti umumiyede mülâhaza edildiği zaman erkeklere nisbetle kadınlarda kuvveti zabt, nakıs ve ihtimali nisyân galibtir. Böyle olmaları bulunabilirse de i'tibar cinse ve ekseredir. Bunu şöyle mülâhaza edebiliriz: Evvelâ kadınlık fıtratında hassasiyyet galibdir ve galebei hassasiyyet, kesreti teessüratı istilzam eder. Kesreti teessür ise esbabı nisyândandır ve zabt-ü hıfz işi sadece bir zekâ mes'elesi değildir. Bir çok zeki insanlar vardır ki ziyadei hassasiyyetinden ve kesreti teessüründen naşi hafızasına i'timad olunamaz. Saniyen kadında enfüsiyyet galibdir. Hâdisatı âfakiyye onu derecei saniyede alâkadar eder. Doğrusu muamelât ve müdayenatı nas gibi âfakî vekayi ile meşgul olmak veya işgal edilmek kadınlık için arzu edilecek bir kemal değildir. Bunlar esas itibariyle erkeklerin işi olmalıdır. Binaenaleyh kadın mükemmel bir kadın olmak üzere düşünüldüğü zaman bu gibi hâdisatı

hariciyyeyi müstakillen ta'kib ederek şehadet edebilecek surette zabt-ü hıfz ile iştigalden âzade kalmak ve

bu gibi işlere re'sen sevkedilmemek icab eder. Salisen kadında haya ve hicab galibdir ve galib olmalıdır.

Onun kıymeti nev'iyyesi en cüz'î bir meşguliyyetle zayi' olur. Bunun için vakayiin muhtıraları kadında

erkekten azdır. Bu şerait altında bir kadına şehadet tahmili onu ızrar ve iz'ac etmektir. Rabian kadının fitrati

ve kemali nev'îsi

Sh:»983

erkeğe mütekebil olduğundan erkekleşmek kadın için bir züldür. Buna binaendir ki kadınlaşmış

mütehannis ricalin şahadeti mu'teber olamayacağı gibi erkekleşmiş mütereccil nisyanın şahadeti de caiz

değildir. Bunların ikisi de kemali nev'îlerinden uzaklaşmış, sukut etmişlerdir. Böyle kalbi hakikate mütemayil

olanların şahadetleri de tahrifi hak töhmetinden azâde kalmaz. Şu halde fitreti hak kadının kemaliyle,

erkeğin kemalini bil'vücuhten tefrik etmiş bulunduğu kadının vakıyatı hariciyyeye aid zabtında noksan

ihtimali fazla bulunması kemali nev'îsinin muktezasıdır. Bunun için şehadet edilecek vakıyatı kadın erkekten

ziyade unutabilir. Lâkin unuttuktan sonra tekrar hakkıyla tezekkür ve tahattur edebilirse şahadet etmesi

mümkün olur. Kadını re'sen zaptı vakaya mecbur tutmak revayı hak olmadığı gibi ledelicab üzerine tahmil

edilen şehadeti de hesbelbeşeriyye unuttuğu zaman da onu haricî muhtıralarla tahattura sevk etmek de revayı hak değildir. Binaenaleyh bir erkek mukabilinde yalnız bir kadına tahmili şehadet icabı hakka muvafık olmaz. Ancak bunlar iki kadın oldukları zaman birinin unuttuğunu diğeri, diğeri unuttuğunu da obirisi unutmamış olabilecelerinden bunlar edayı şehadetten evvel haricî hiç bir ihtira tabi' ve muhtac olmaksızın yekdiğeriyle hasbihal ederek kendi kendilerine mütekebil ihtarat ile zabıtlarını takviye ve tesbit edebilir ve bu suretle hem kendi haysiyetlerini, hem de tahmil olundukları emri hakkı muhafaza edebilirler. Şayed hiç unutmamış bulunurlarsa vaz'iyetleri daha kuvvetli olur. Şu halde bu tezkir-ü anlaşımamalıdır. Çünkü bu hal şehadetin kabulüne mani' olabilir. İşte bir taraftan kadın fitratının ve hukukunun, bir taraftan da hukukî nâsın muhafazası ve te'yidi noktai nazarından erkeklerin vâkif olabilecekleri umurda kadın işhad edilmemeli, kadınlara vazifei şehadet tahmil olun-

Sh:»984

mamalıdır. Bu gibi umurda erkek bulunamayıp da kadına müracaat zarureti hasıl olunca da bu vazife bir erkek mukabilinde bir kadına değil iki kadına tahmil edilmelidir. Şu halde erkeklerin muttali' olmaları caiz

olmayan hususatta yalnız kadınların ihbarıyla ve hattâ sırasına göre bir kadının ihbarıyla de amel caiz olur.

Meselâ kadınlar hamamında cereyan eden bir hâdisenin şahidi ancak kadın olabilir. Ve bir çocuğun

annesinden vilâdeti bir kabilenin haberiyle sabit olur.

﴿وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا﴾ Bir de şahidler her ne vakit şehadete

da'vet olunurlarsa imtina etmesinler.» -Binaenaleyh gerek tahammül ve gerek eda olsun şehadet için vuku'

bulan da'vete icabet farzı kifayedir. Hiç kimse gitmezse herkes âsim olur. Giden bulunur da maksad hasıl

olursa diğerleri de günahattan kurtulur. Başkası bulunmaz da muayyen kimselerin gitmesine ihtiyac tahakkuk

ederse o vakit bunların şehadet için davete icabet etmeleri farzı ayın olur. Ba'zı ulema bu nehyin yalnız

tahammüle, ba'zıları da yalnız edaya aid olduğunu beyan etmişler ve bir çokları ikinciye hükmeylemişler

ise de ahkâmı Kur'anda beyan olduğu üzere hüküm mutlakdır. Ve « إِذَا مَا دُعُوا » eamdır.

Bunun sebebi nüzulünde Katadeden «bu hususta bir adam oba oba dolaşır kimse aldırılmazdı, bu nâzil

oldu» diye rivayet edilmiştir. Binaenaleyh eda farzası daha mühim olmakla beraber ihtiyac vukuunda

gerek tahammül ve gerek edayı şehadet farzı ayın olur. -Hasılı böyle yapınız

﴿وَلَا تَسْمَعُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ آجَلِهِ﴾ ve büyük

olsun küçük olsun o deyni veya hakkı eceline varıncaya kadar yazmaktan usanmayınız, az olsun çok olsun

yazınız ve ecel-ü müddetine varıncıya kadar bütün müfredat ve evsafıle mufassalen yazınız, her ciheti vazih olsun «azdır, ehemmiyeti yoktur, canım şu ciheti bellidir. Yazmaya lüzum yoktur» demeyiniz. Yazmağa ve mufassalen yazmağa

Sh:»985

üşenib de baştan savmayınız.- Bu fıkra balâdaki «فَاكْتُبُوهُ» emrinin bir tavzih ve te'kidi olmak üzere

kâtiblere hitab gibi tefsir olunuyor. Fakat bunun daha şumullü olarak sened tahririnden başka gerek dayin ve gerek medyun tarafından deynin ayrıca kendi defterlerine kaydını, kezalik şahidlerin dahi şehadetini tahammül ettikleri hakkı zapt için mümkün olduğu kadar yazmalarını ihtar ile hem tarafeyne, hem kâtiblere,

hem şahidlere hitab olması da muhtemeldir. Ve mabadına nazaran bizce bu ma'na siyaka daha muvafık

görünüyor. Çünkü ey mü'minler ﴿ذٰلِكُمْ﴾ böyle mufassalen yazılması üç faideyi tazammun eder.

Evvela bu ﴿اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ﴾ Allah indinde adeldir: En ziyade adl-ü istikamettir. Vesikai

esasiyye olan takvanın icabatına pek muvafıktır. Saniyen ﴿وَاقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ﴾ ikamei şehadete

de kuvvetli bir medardır. Salisen ﴿وَاَدْنٰى اِلَّا تَرْتَابُوْا﴾ kuşkuya, şüpheye düşmemenize

en yakın bir sebebdir. Deyni, hakkı bu suretle tavsik ettiniz mi cinsinde, mıkdarında, müddetinde, şahidinde,

şehadetinde, yekdiğerinize karşı vaz'iyeti ahlâkiyye ve hukukiyye-vü ictimaiyyenizde emniyyet hasıl eder.

Şüpheden kurtulur, yakîn üzere bulunabilirsiniz. O halde bunları yapınız.

﴿إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ﴾ meğerki yaptığınız

iş aranızda yedbeyd alıp vereceğiniz tamamen peşin hâzır bir ticaret muamelesi olsun yahud meğerki iki

taraftan aranızda yed-

Sh:»986

beyed alıp vereceğiniz hâzır bir mali ticaret bulunsun. O zaman

﴿فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ إِلَّا أَنْ تَكْتُبُوهَا﴾ onu yazmamanız da size bir beis ve

zarar yoktur.» - Demek ki yine yazmakta fena bir şey değildir. Müştereken bir kâtibi adl huzurunda sened

tahririne lüzum yoksa da her ihtimale karşı hususî bir surette veya icmalen yekdiğerine bir muhtıra olmak

üzere mümkün olduğu kadar yazılıverrise fena da olmaz. Lâkin yazı bilmiyen ekser nas için bunda harec ve

meşakkat bulunacağı, bu ise faideden büyük zarar getirebileceği cihetle bunun yerine buyuruluyor ki

yazmamanızda beis yok amma ﴿وَإِذَا تَبَايَعْتُمْ﴾ velev pişin olsun bir mübayaea,

bir alım satım yaptığınızda işhad ediniz, şahid huzurunda alenen yapınız, her kesten gizli bir surette

yapmayınız.- Muamelât ve emvali ticariyye şübhedden salim olsun, çünkü hırsızlık mal kaçırmıyor, alış veriş yapıyorsunuz. Bunun için mübayeatın göz önünde yapılması emniyyet ve hukuk noktai nazarından her halde bir ihtiyattır. Cumhuri müfessirîn beyan ediyorlar ki bu âyetteki nedib ihtiyat içindir.

﴿وَلَا يُضَارُّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ﴾ börde ne kâtib, ne şahid, ızzara kalkışmasın,

indelmüracea icabet etmemek veya kitabet-ü şehadeti tahrif ve tağyir eylemek gibi ahlaksızlıkla eshabı

hukuku zararlandırmasın, yahud - « لَا يُضَارُّ » meçul sığası olduğuna göre- ne kâtib ne şahid ızzar

edilmesin, bunlara kitabet veya şehadet gibi bir vazifei diniyye tahmil olunurken kendilerince mühimm olan

işlerinden alıkonulmak veya ta'yin edilen hududdan çıkılıb ziyade teklifatta bulunmak yahud kâtib ücretini

vermemek gibi bir suretle zarar da verilmesin ﴿وَأَنْ تَفْعَلُوا﴾ ve eğer ızzar yaparsınız

﴿فَإِنَّهُ فَسُوقٌ بِكُمْ﴾ bu her halde sizin için bir fısıktır, Hak tealâyâ ita-

Sh:»987

atten çıkmaktır. Bunu yapmayınız ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ Allahdan korkunuz, ikabından korununuz,

vikayesine giriniz ﴿وَيَعْلَمُكُمْ اللَّهُ﴾ Allah size daha ziyade ilimler öğretecek, masalihiniz

tazammun eden ahkâmını, maarifini belletecektir. ﴿وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ Allah her

şey'e alımdır. Binaenaleyh emirlerin itaat, nehiyelerinden ictinab, va'dine i'timad, kendine ta'zım ile hukuk ve muamelâtınızı tevsik ediniz esaslı tevsik din ve takva olduğunu unutmayınız.

283. ﴿وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا﴾ ve şayed sefer

üzerinde olur, bir kâtib de bulamazsanız. ﴿فَرِهَانَ مَقْبُوضَةً﴾ O zaman vesikalarınız kabz

edilmiş rehinlerdir.» Gerçi rehin alınabilmek bu zamana bu şartlara munhasır değildir. Hazarda kâtib ve

kitabet mümkün iken dahi rehin almak sahîh ve caizdir. Fakat kâtib bulunmadığı, sened ve kitabet ile tevsika

imkân olmadığı zaman rehin taayyün eder. Binaenaleyh bu şartlar rehinin sıhhat ve cevazının değil, tevsik

için taayyününün şartıdır. Yani bu şartın «seferde olmaz veya kâtib bulursanız rehin alamazsınız» diye

mefhumi muhalifi muteber değildir. Mantıkan malûmdur ki mukaddemin nakızı tâlinin nakızını istilzam

etmez. Ancak şart bulunduğu zaman meşrut lâzım gelir. Şu halde sefer ve kâtib bulunamamak rehin şartı

cevaz ve sıhhatı değil, şartı vücub veya nedbidir. Ve bu şartta ehas, kâtibin bulunamaması hasebiyle

kitabetin imkânsızlığıdır. Sefer bunun sebebi âdî ve ekserisidir. Ta'biri aharle ihtirazî değil, kaydi vukuîdir.

Diğer esbabı ma'zeretten birile dahi hazarda kâtib bulunmazsa hüküm yine böyle olacaktır. Hazarda rehinin

cevazı fi'li nebevî ile de sabittir. Çünkü Rasulullah hali hazarda «zırhlı gömleğini» rehnemiştir.

Maama-

Sh:»988

fih âyet şunu gösteriyor ki sened ve kitâbet ile tevsik mümkün oldukça mü'minler beynindeki müdayenatta rehin talep etmek caiz olsada mendub olmayacaktır. Meğer ki bir ma'zeret bulunsun, birde anlaşılıyor ki rehlin tamam olması için kabız şarttır, makbuz olmiyan rehin bir tevsik ifade etmez. Zaten rehlin ma'nasında habs etmek vardır. Şu halde rehlin bir hissai şayia olmasında doğru olmaz. İşte esas olmak üzere müdayenat ve muamelâtta üç nevi' tevsik vardır: Kitabet, işhad, rehin. Fikri din-ü takva hakkı tesbit ve ihkaka hizmet eden bu gibi tevsikata mani' olmamalı, hatta saık olmalıdır. Mü'minler müdayenat ve muamelatta bu tevsikata riayet etmeli ve bu suretle mali halâli muhafaza ve helâk-ü zaya'dan sıyanet ederek tarıkı meşru ile kesb-ü istihsale sa'y eylemelidir ki insan bu sayede fisebilillah infaka kudreytab olsun. Magdubı ilâhî olan riba ve eşbahı maasiyden sakınsın da tekvaya devamı mümkün olabilsin. Görülüyor ki hukukî beşer için bu miyanda en büyük te'minat Haktealâya inkiyad ile ahkâmına itisam bahş eden hissi din-ü takvadadır. Bu olmayınca diğer tevsikati tâliyenin fevaidi pek mahduddur.

İmdi ﴿فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا﴾ ba'zınız ba'zınıza, ba'zı dayinler ba'zı medyunlara

temamen emniyyet eder, rehin almaz, Bu tevsikattan hiç birine lüzum görmezse

﴿فَلْيُؤَدِّ الَّذِي أُؤْتِمِنَ أَمَانَتَهُ﴾ emniyyet olunan kimse de emanetini te'diye etsin,

emniyyete lâyük olduğunu bihakkın isbat eylesin.» demek oluyor ki balâda emr olunan üç tevsikten hiç

birini yapmayıb da alel'ittlak emniyyet etmek dahi caizdir. O halde buna mukabil olan balâdaki «

فَرِهَانَ مَقْبُوضَةٍ» emirleri «أَشْهَدُوا» ve «فَاكْتُبُوهُ» mülâzemesi vücut için değil, nedb

içindir, Zira vücube mahmul olursa o vücutun bununla mensuh olmasını iktiza edecektir. Filhakika Hasan,

Şa'bi

Sh:»989

Hakem ibniuyeyne gibi bazı müfessirîn bunun evvelkileri nâsîh olduğunu dermiyan etmiştir. Lâkin İbni

Abbas hazretleri âyeti müdayenede nesih yoktur, muhkemdir diye tasrîh ettiği ve bu âyetin nüzulü

evvelkinden muahhar olduğuna dair bir sarahat de bulunmadığı ve halbuki tarih muahhar olmadıkça nesih

bulunamayacağı cihetle cümhuri müfessirîn burada nesih bulanamayacağı cihetle cümhuri müfessirîn

burada nesih bulunmadığında ittifak etmekle beraber ekserisi işbu cevazi emniyyetin nâsîh değil, karinei

nedb olduğuna, Ata', İbni Cüreyc, Nahaî gibi bazıları da bu cevaz «

وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا» şartına merbut ve kâtib

bulunamaması haline müterettib bulunmasına göre rehnin nedbine karine olursa da imkân takdirindeki

emirlerin nedbe hamlini ıktıza etmiyeceğinden hali imkânda kitabet ve işhadın vacib olduğuna kail

olmuşlardır. Ahkâmı kur'anda Ebu Bekri Razînin beyanına nazaran fıkıh nedb üzerindedir. Fakat her ne

olursa olsun emniyyet edilen şahıs emaneti bihakkın eda etmek farz olduğunu bilsin

﴿وَلَيْتَقِ اللّٰهُ رَبَّهُ﴾ ve Rabbi olan Allah tealâdan korksun da emniyyeti hiç bir vechile sui

istimal etmesin. ﴿وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ﴾ siz de şehadeti ketmeylemeyiniz, ey şahidler

ledelhace edayı şehadetten hem imtina' etmeyiniz, hem de görüb bildiğiniz hakk-u hakikati gizlemeyiniz,

ey medyunlar siz de nefsinizde ma'lûm ve meşhudunuz olan borcunuzu inkâr eylemeyiniz. Zira

﴿وَمَنْ يَكْتُمهَا﴾ her kim şehadeti ketmederse ﴿فَإِنَّهُ أَثِمَ قَلْبَهُ﴾ Her halde o kalbi

günahkâr bir kimsedir. Ketmi şahadet günahı öyle zahîrî ve haricî bir uzvun günahı değil, bizzat mahalli

iman olan kalb-ü nefsin bir günahıdır. Binaenaleyh en büyük kebâirdendir, küfre, akıdesizliğe yakındır.-

Netekim İbni Abbastan mervidir ki «ekberi kebâir Allaha şîrk, yalancı şahidlik ve ketmi şehadettir». Ketmi

şehadet böyle bir kalb güna-

hıdır ﴿وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ﴾ Allah ise şehadet veya ketmi şehadet gibi gizli açık

zahir veya batında her ne yaparsanız temamiyle bilir. Sırası gelince cezasını verir. Sakın kalbde kalan gizli

şeyleri kim bilecek demeyiniz. Zira:

﴿٢٨٤﴾ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبَدُّوا مَا
فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخَفُّوهُ يُحَاسِبِكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ
وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿﴾

Meali Şerif

Allahındır hep Göklerdeki ve Yerdeki, siz nefislerinizdekini açsanız da gizlesiniz de Allah onunla sizi

hisaba çeker sonra dilediğine mağfret eyler dilediğine de azab, ve Allah her şey'e kadîrdır 284

KIRAET - « ر » نافي، İbni Kesir, Ebu Amir, Hamze, Kisaî, Halefi aşir kiraetlerinde « فَيَغْفِرُ لِمَنْ »

nın cezmiyle « وَيُعَذِّبُ مَنْ » Ebu Âmir, Asım, Ebu Cafer, Yakubdan maadasında « ب » sız cezm

ile okunur, ma'hâ farkı yok gibidir.

SEBEBİ NÜZUL - Bu âyetin sebebi nüzulünde iki rivayet vardır. Birisi ketm-ü ikamei şehadet hakkında nâzil olmuştur, diğeri, mü'minlerden kâfirleri veli ittihaz edib taklid eyliyenler hakkında nâzil olmuştur. Zira ismi kalbin küfür ile münasebeti derkârdır.

Sh:»991

284. ﴿لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ Bütün Göklerde ve Yerde

bulunan her şey bilâ kayd-ü şart Allahındır, bütün hakikatleri ve nizamı mevcudiyyetleriyle onun mahlûku,

onun milkidir. Onun tahtı tasarruf ve tedbirindedir. Bütün kâinatta ilmi ilâhîden gizli hiç bir şey tasavvur

olunamaz o hepsini bilir. Siz de bunlarda dahil olduğunuzdan sizin içinizde dışınızda her amelinizi bilir.

﴿وَإِنْ تَبَدُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ﴾ ve siz nefislerinizde sabit olanı

izhar da etseniz ifha da etseniz her iki takdirde ﴿يُحَاسِبُكُمْ بِهِ اللَّهُ﴾ onunla sizi Allah

hisaba çeker. Binaenaleyh ne açık ne gizli hiç bir fenalık yapmayınız.- « مَا فِي أَنْفُسِكُمْ » itlakile

nefsin her türlü ahval ve efal ve keyyfiyatına muhtemeldir. İradat ve ihtisasat ve temayülât, tasavvurat ve tahayyülât ve efkâr ve her nevi havatır ve vesveseler, reyb-ü i'tikad, ahlâk-u melekât ve halât-ü harekât, ihtiyarî ve gayri ihtiyarî, müstekır ve gayri müstekır: eyi ve kötü nefiste bulunan her şey, bunda dahil olabilir.

Fakat evvelâ sıyak, ketmi şahadet gibi fena şeylere dair olduğundan eyi olanlar zahiren muhasebeden

haric gibi görünür. Saniyen « » zarfı müstekarrı sabit ve müstekırr olanlarda zahir

olduğundan bir var bir yok olan zail ve gayri müstekırlar haric görünür. Salisen ızhar ve ihfa, efali

ihtiyarîyeden oldukları için insanların iradesi ile alâkası olan a'mali zahire ve batine dahil olub gayri iradî

olanlar muhasebeden haric kalır. Zira muhasebe, mutlak zuhur ve hafa takdirlerine değil, insanların ızhar ve

ihfası takdirlerine müterettibdir. Bu ise behemehal kasd-ü niyyetle olur. Böyle olmyanların zuhur ve hafası

bizzat Allah tealânın ızhar ve ihfasına müsteniddir. Lâkin kötülük, kötülük olduğundan haddi zatından

sebebi elem ve azabdır. Bunun için her ne suretle olursa olsun insanlara zuhuru bir azabdır. Hele zarurîsi

zarurî bir azabdır. Bunda muhasebe olmamak da felâhı temin

Sh:»992

etmez. O zaman bunu temin edecek olan ancak Allahın ihfası ve mağfiretidir. Bunun için insanlar mağfireti

ilâhiyyeye ihtiyacdan kurtulamazlar. Hasılı insanların hiç bir şey'i Allahdan gizli kalmaz. Bunlardan

kendilerinin ızhar-ü ihfasiyle irade ve ihtiyarları taalluk edenlerin hepsinin hesabını Allah sorar, mes'ul eder.

Eder de ﴿فَيَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ﴾ mes'uliyet tebeyyün ettikten

sonra dilediğine mağfiret eder, dilediğine de azab eyler, Binaenaleyh azabı mahzı adalet, mağfireti de

mahzı fazl-ü ihsan olur. Gerçi mağfiret, azaba mukaddemdir. Lâkin bunlar hükmi meşiyyetiyle cereyan

ettiğinden mağfiret kime, adalet kime nasıb olacağını Allahdan başka kimse bilmez. Bu hakikat karşısında

insan olanlar kısmetlerine adalet çıktığı takdirde istihkakları azab olmamak için, zahir ve batında her türlü

fenalıktan sakınıb imanı kâmil ile hasenata sarılmalı ve mehasin-ü fezaili itiyad ederek güzel huylarla ittisaf

etmeli, kendilerinde çirkin şeyler huy, meleke, ahlâk değil, hal olarak bile bulunmamalı, nefsinden her

fenalığı defe çalışmalıdır. Bunlar nasıl mümkün olur demeyiniz

﴿وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ Allah her şeye kadir hem pek ziyade kadirdir. İnsanları

ve sair muhteveyatıyla Semavat ve Arzdaki şeylerin hepsini bilib halk-ü icad, ifna ve imate ettiği gibi

ölenleri tekrar ihya edib hafî, celi geçmişin hesabını sormağa, eyilere eyi, kötülere kötü ecr-ü ceza vermeğe,

müstehikki azab olanları mağfiret etmeğe de kadirdir».

Zat ve sıfatı İlahiyyeye enfüs-ü afak bütün âlemîni işhad ve böyle ihkâmı şehadet ve ilim akıbinde «

﴿لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ cümlesiyle Ayetül'kürsiye bir irca'ı

nazari muhtevi olan bu âyeti kerime kalb cürmü olan ketmi şehadet günahının mücazatını isbat

münasebetiyle yukarıdan beri surenin mutazammın olduğu âyât-ü delâilin tekâlif-ü

Sh:»993

ahkâmın fezlekesiyle umumî bir muhasebesini yaparak hedefi beyanı erkânı imandan bilhassa mes'elei

Ahırete tevcih, bunu da aslı din olan ma'rifetullah mes'elesine ve bilhassa sıfatı ilâhiyeden ilm-ü irade ve

kudret sıfatlarına rabtettiği sırada tekrardan salim bedi' bir terci'i bend neşvesi veren «

«وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» fasılasıyla surenin ahırini ta yukarısında ilk hitabı ammolan «
«يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا» âyetini evveline bağılayan ve bu suretle bu kadar mütenevvi' ve

müteaddid beyanat ve hitabın mecmuunu evvel ve ahırı mütenasık bir hitabı amda tevhid eden bir nesci

beyan olmuştur. Binaenaleyh bununla surenin evvelinde o hitabı amdan mukaddem olan dibacesine

mukabil bir hatimeye başlanmış oluyor ki bu hatime üç âyete baliğ olacaktır. Bunlara «havatimi

Suretilbakare» denilir. Bunlardan birinci balâda en ziyade kefer ve munafikîn hakkındaki on beş âyete

nazırdır. Bunu müteakib bunun bazı hafayasını dahi izah eden son iki âyetle de surenin ta başına

tenasukunu tamamen göstermek ve orada iman ve sair evsaf ile bilkuvve tasvir olunan müttekîni müflihîni

burada bil'fil ta'yin-ü tesbit eyliyerek «

لَأَرِيْبَ فِيْهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِيْنَ ۝۰۰ الخ ۝۰۰ وَأُوَلِّعْكَ هُمُ
الْمُفْلِحُوْنَ » mazmunlarına nazaren hidayet ve tebliğatı ilâhiyenin nasıl bir feyz-u semere verdiğini

ve vereceğini ve binaenaleyh imanın hakikate, gaybın şuhuda nasıl geçtiğini ve geçeceğini müsbet bir

surette anlatmak ve nihayet Fatihadaki « اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ الخ ۝۰۰ »

duasının bir sureti inkişafını tecelli ettirmek üzere buyuruluyor ki:

﴿ ۲۸۵ ﴾ اٰمَنَ الرَّسُوْلُ بِمَا اُنزِلَ اِلَيْهِ مِنْ رَّبِّهِ وَالْمُؤْمِنُوْنَ كُلُّ
اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلَئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ
وَقَالُوا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَاِلَيْكَ الْمَصِيْرُ ﴿﴾

Sh:»994

﴿ ۲۸۶ ﴾ لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ
وَعَلَيْهَا مَا اَكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُوَاخِذْنَا اِنْ نَسِينَا اَوْ اَخْطَاْنَا
رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا اِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَي الدّٰيْنِ مِنْ قَبْلِنَا

رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاعْفِرْ لَنَا
وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٨٦﴾

Meali Şerifi

Peygamber, Rabbindan ne indirildi ise ona îman getirdi, mü'minler de, her biri "Allaha ve melâikesine ve kitâblarına ve peygamberlerine: Peygamberlerinden hiç birinin arasını ayırmayız diye" iman getirdiler ve şöyle dediler: semi'na ve eta'na, gufranını dileriz ya rabbena! sanadır gidiş 285 Allah kimseye vüs'unden öte teklif yapmaz, herkesin kazandığı lehine yüklediği aleyhinedir, ya rabbena! eğer unuttuk veya kasdımız bize bizden evvelkilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme, ya rabbena! hem de bize takatımız olmayanı yükletme, ve bizden günahlarımız afiv buyur ve bizlere mağfiretini reva, rahmetini atâ kıl, sensin mevlâmız, bizi mansur buyur artık seni tanımayanlara karşı, kahrolsun kâfirler 286

KIRAET - « وَكُتِبَ » Hamze, Kisaî, Halefi âşir kiraetlerinde müfred olarak «

« لَا يُفَرِّقُ » ile « يَا » Ya'kub kiraetinde « لَا نُفَرِّقُ » . ﴿ كِتَابَهُ ﴾

okunur.

Sh:»995

SEBEBİ NÜZUL - Rivayet olunduğuna göre «

وَإِنْ تَبَدُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تَخَفُوهُ

geldi, toplanıp Resulullahın huzuruna vardılar, diz çöktüler, «ya Resulallah salât, savm, cihad, sadaka gibi

takatimiz yetecek amellerle mükellef olduk. Şimdi ise bu âyet, inzal olundu. Halbuki bizim buna gücümüz

yetmiyecek» dediler. Ve «Her birimiz kendi gönlünde öyle şeyler konuşur ki Dünyaları verseler bunların

kalbinde bulunmasını arzu etmez» diye insanın bilâ ihtiyar maruz olduğu hatırat-ü tasavvurattan bahis de

ettiler. Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellem «sizden evvelki eski ehli kitab gibi «semi'na ve

asayna» mı demek istiyorsunuz?» «

سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ

deyiniz» buyurdu, bunu «أَمَّنَ الرَّسُولُ»

âyeti nâzil oldu. Böyle Allaha tazarru' ve niyaz ile istiğfar ve ilticaya devam ettiklerinden dolayı bir müddet

sonra da «لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا» âyeti nâzil olub teklifi malâyütak

endişelerini izale etti. Demek ki Eshab «

إِنْ تَبَدُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تَخَفُوهُ يُحَاسِبِكُمْ بِهِ اللَّهُ

celilinin bütün ihtimalâtı zahire ve hafiyyesini nazarı dikkate almışlar ve bu haberin müstelzim olduğu inşa'i teklifin azm-ü iradeye ıktiran etmeyen havatırı nefsiyyeye dahi şumulü ihtimalinden korkmuşlar ve kendilerince âyetin teklifi malâyütak olmaması lâzım geleceğine hükmedib Resulullahın her ihtimali kat' ile bu hükm-ü te'vili te'yid edecek bir beyan aramışlardı. Buna karşı evvel emirde itaati mutlaka ve istiğfar-ü tazarru' ile emrolununca derhal itaat ettiler. Nefislerinde zarurî olan endişei havatır içinde teklifi İlâhî ve emri risaletpenahîyi itlakiyle hüsni telâkki eylediler. Allah tealâ da evvelâ bunların imamı kâmillerini ve bu sem'-ü taat ve kemali daraat ile rabbena «rabbena» diye istiğfar ve münhasıran kendisine iltica ve arzı dehalet etmelerini medh-ü sena ederek tatyib ve dualarına devam için terğib, saniyen bir müddet sonra kemali rıfk-u lûtfunu izhar edib « لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا » iltifatiyle arzu ve te'villerine göre beyanı hükmetmiş ve ıztırablarına

Sh:»996

sebeb olan mes'uliyyeti havatır endişesini izale eylemiştir ki işte taatın ve Allaha ilticanın semeresi daima böyle defî endişe ve refî ıztırabdır. Hasan ve Mücahid ve İbni sirinden ve bir rivayette İbni Abbastan rivayet olduğuna göre « أَمَّنَ الرَّسُولُ » bu iki âyet, Cibril vasıtasıyla nâzil olmamış, Resulullah bunları

Leylei Mi'racta bilâ vasıta istima' etmiştir. Binaenaleyh surei Bakare medenîdir ancak bu iki âyet müstesna.

Maahaza diğer bir rivayette İbni Abbas ve İbni Cübeyr ve Dahhâk ve Ata «bunlar da Medinede Cibril ile

nâzil oldu» demişlerdir. Gelelim ma'nasına:

285. ﴿أَمِنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ﴾ o Peygamber, ya'ni bu kitabi

münzelin tebliğine me'mur olan o muhatabı hass, balâda «

﴿وَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ﴾ . ﴿عَبَدْنَا﴾ . ﴿وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ﴾

﴿دَرَجَاتٍ﴾ evsafile ma'lûm bulunan o Resuli müfahham Muhammed Mustafa sallâllahü aleyhi

vesellem Rabbından kendine inzal edilenin hepsine iman etti, risaletini şüphe ile değil bu îman ve iykan ile

yaptı, Rabbından gelene hem o inandı ﴿وَالْمُؤْمِنُونَ﴾ hem de onun ümmeti olan ve yukarıda

evsafı umumiyeleri beyan edilen o mü'minler

﴿كُلُّ أَمِنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ﴾ her biri Allaha ve Allahın

Meleklerine ve Kitaplarına -yahud kitabına- ve Peygamberlerine Allahın olmaları haysiyetiyle iman

getirdiler. «قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ الْخ» gibi

emirlere tevfikân ﴿لَا نَفْرَقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ﴾ biz Allahın Peygamberlerinden

hiç birisinin arasını ayırmayız. Birinin Peygamberliğini tasdik diğerine tekzip ederek aralarını tefrik etmeyiz

hepsini derecelerine göre Peygamber tanırız. [«

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ» âyetine bak] diye iman ettiler

﴿وَقَالُوا﴾ ve bu iman ile şöyle dediler ﴿سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا﴾ dinletik ve itaat ettik, haktan

gelene kulak verdik belledik ve kerhen değil, tav'a rızamızla seve seve tuttuk,

﴿غُفْرَانَكَ رَبَّنَا﴾ gufranını niyaz ederiz Rabbımız!- Ne kadar itaat etsek yine kusurumuz

çok,

Sh:»997

hele hatıratı nefsanıyyeden kurtuluş yok ﴿وَالْيَاكُومُ﴾ akıbet varılacak merci' de ancak

sensin, senden geldiğimiz gibi dönüb dolaşib yine sana geleceğiz, ölüm, Ahiret, ba's hak yarabbi! ölümden

sonra dönülüb sana varılacak, sana hisab verilecek, sen de dilediğine mağfiret dilediğine azab edeceksin,

işte biz şimdi sana iltica ediyoruz ve mağfiretini istiyoruz.»- Bunlar Allahın tekliflerini böyle güzel bir hissi

itaaat ile telâkkı edib Ahirete iykan ve bu iykan ile Allahdan talebi gufran eylediklerinden dolayı rahmeti

ilâhiyeden şu iltifat ile cevaba nail oldular:

286. ﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾ Allah kimseye vus'undan

başkasını teklif etmez. -edemez değil etmez. Allahın tekâlifi kulların vus'u kadar ve hattâ takatının

madununda olur. Takatı tazyık eylemez. Harece ve meşakkat vermez. Mükellefler onları güçleri geniş geniş

yeterek yapabilirler. Netekim «

﴿يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ﴾ buyurmuştur. Dini hak

yüürdür onda harec yoktur. Böyle olması da tâkat yetişmez teklife kudreti olmadığından değil, mahzı fazl-ü

rahmetindendir. Bu suretle Allahın mükelleflere bahşettiği kudret ve tâkat yaptığı tekliflerden geniştir. Bu

sayede onlara vazifelerini yaptıktan sonra dinlenecek veya teklifsiz hayırlar yapmaya müsait kudretlerde

kalabilecektir. Netekim feraızı ifadan sonra daha neler yapamazlar. Meselâ günde beş vakit namazdan

ma'ada daha ne işler göremezler. Gerçi teklif, iradeye tahmili külfet demektir, her külfet ise bir kudret sarfını

ıktıza eder. Ve bu hikmetle her teklif bir kudreti mümekkinine ile meşruttur. Fakat o teklifin bu kudreti tazyık

etmemesi de şarttır. Ya'ni her ferdin mükellefiyeti vus'ıyla, kudretiyle ölçülmek lâzım gelir. Binaenaleyh

efradın kudretleri mütefavit olduğundan kudret ve istitaatleri fazla olanların meratibi mükellefiyetleri de fazla

olacaktır ki adalet ve müsavâtı hukuk da budur. Meselâ malı olmayın zekât ile mükellef olmayacağı gibi

muhtelif zenginlerin zekâtları da bir nisbet dairesinde

Sh:»998

muhtelif olur. Kimi on, kimi yüz verir. Fakat hebsi de aynı nisbet dahilinde meselâ kırkta birdir. Kudret hisaba alınmıyarak nüfus başına alesseviyye şu kadar demek bu esasa münafidir. Kezalik ümmete toptan teveccüh eden farzı kifaye tekâlifin efrada teveccühü de böyledir. Sonra bir şahsın uhdesine teveccüh eden tekâlifin mecmuu hesab edildiği zaman dahi kudretini geçmemelidir. Bunun için ba'zı tekâlifte bilâ hareç kudreti mümekkineden başka bir de kudreti müyessire denilen, yani daha ziyada kolaylık esasına istinad eden kudret de şart olmuştur. Velhasıl bu âyet hikmeti teşri'in en büyük esasını fezleke etmiştir: Teklif

mükellefin vüs'ıyle mütenasibdir. ﴿لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ﴾

Herkesin kesb ettiği lehine, iktisab ettiği de aleyhinedir,» - Kesb ve iktisab lûgatte ve Kuranda bir ma'naya kullanıldığı gibi farklı olarak da kullanılır. Kamusta dahi gösterildiği üzere evvelâ kesib, iktisab, tekessüb, talebi rızktır, yâni intifa' edecek, hazz alacak bir şey istemek ve aramaktır ki bulmak ve ele geçirmiş olmak şart değildir, İradei cüz'iyye: Bir sarfı kudret demektir. Türkçesi çalışmak olur. Kesb ile iktisabın farkı

olmayınca birinin lehe, birinin aleyhe olması ancak müteallıklarından neş'et edebilir. Bu noktai nazardan «

﴿لَهَا مَا كَسَبَتْ﴾ teki « ما » ile « مَا اكْتَسَبَتْ » teki « ما » nın ma'naları tefrik edilerek evvelki

Allahın teklif ettiği hayır, ikinci nehyettiği şerr ile tefsir edilmiştir. Saniyen, kesb, ısbet ya'ni talebini üstüne

vurdurub istediğine nail olmaktır ki türkçe kazanmak demektir. İktisab ise gerek isabet etsin gerek etmesin

alelîtlak tasarruf ve ictihad, ya'ni çalışıb çabalamaktır. Binaenaleyh kesibden min vechin eam ve min vechin

ahastır. Bu münasebetle yekdiğeri makamında kullanılabilir. Salisen kesib kazandırmak ma'hasına gelir ki

o zaman iki mefulüne taaddî eder. « كَسَبْتُ فُلَانًا الْمَالَ » fülâna mal kazandırdım denilir.

Şu halde iktisab bu ma'naya tekabül ettiği zaman bilmutavaa kazanmak, ya'ni başkasının kazandırmasilere

kazanmak demek olur. Bu ma'naya esas

Sh:»999

olmak üzere Ragıb şunu da beyan eder ki: «Kesib hem kendi ve hem başkası için kazanıp aldığına, iktisab

ise sırf kendisi için istifade ettiğine denilir. Binaenaleyh her kesib iktisab değildir. Fakat her iktisab kesibdir.

Bunlar « خیر و اختیار ، شوی و اشتوی ، طبخ و اطبخ » gibidir ilah..»

Bunun için iksiab şehvet ile kesb ise hikmet ile alâkadar olur. İşte bu ma'naların her biri i'tibarile «

لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ » müteaddid ma'nalar ifade edebilir. Ezcümle:

1- Her nefsin istediği, yaptığı iyilik kendi lehine, kendi menfaatinedir. Sonunda sevabı ancak kendinin olacaktır. Bil'akis yaptığı kötülük, yüklendiği vebâl kendi aleyhine, kendi zararınadır. Akıbet azabı kendine aiddir. « مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا » herkesin yaptığı iyilik kendine yaptığı fenalık yine kendinedir. Allahın teklifleri de iki kısımdır. Birisi zahirde veya batında veya her ikisinde yapılmasını teklif ettiği evamirdir. Bunlar hayr-ü hasenattır. Diğeri yapılmamasını teklif ettiği nevahidir ki bunlarda şerr-ü seyyiattır. Evvelkilerin fı'li menfaat, terki zarardır. Berikilerin fı'li zarar, terki menfaattır. Bunların menfaat ve zararları da Allaha değil, mükellfeleredir. Binaenaleyh teklifi İllâhî vüs'a göre olmak gibi bir kolaylığı müşt Emil olduktan başka her mükellefin sarfededeği vüs'u, zararına sarfettirmeyib tamamen menfaatine tahsis ettirmek gibi bir faidei mahsusa ve rahmeti fadileyi de muzammındır. Bunun için Allah kullarına hiç bir teklifte bulunmasa daha büyük bir rahmet olmazmıydı gibi bir vesvese hatıra gelmesin. Rahmet ve inayeti İllâhiye kullarına dayei şehvet ile zarar iktisabından nehyetmeğe ve ebedî menfaat kesbile mükellef tutmamağa müsaid olamaz, zararlar menfaatlerle mütekabildir, Zarar melhuz olmasa idi, menfaat melhuz olmazdı. Teklif ızrar için değil zararlardan sıyanet ve menfaate sevk içindir. Külfet ni'mete göredir. Bu hikmete mebnidir ki Allah verdiği kudret-ü takatten fazla bir teklif yapmaz, yaparsa menfaatten ziyade zarar, nimetten ziyade külfet tahmil etmiş olur. Bu ise artık teklif olarak kalmaz, ta'zib olur. Bunu

Sh:»1000

da adl-ü rahmeti İlähiye teklifi kabul etmemenin bir cezası olarak ta'yin buyurmuştur. Bundan dolayıdır ki «

عَلَيْهَا مَا كَتَسَبَتْ طُ» buyurulmuştur. Bu cihetle tekâlifi İlähiyeye tamamen «

سَمَعْنَا وَأَطَعْنَا» demeyen ve kavaini hak dairesinde kesib yapmıyanlar akıbet böyle bir ta'zibe

giriftar olurlar. Netekim Ahirette «أَدْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ» emri böylelere teklifi malayutak

suretinde bir ta'zibdir. Bunun Dünyada da misali yok değildir. Kavanini hakk ile amel etmiyen milletler veya

ferdler böyle nelere maruz olmuşlardır. Ve bundan sonraki duaların talimi de bu hikmetle alâkadardır. Allah

tealâ kullarının re'sen böyle bir zararlarına razı olmadığından onları mükellef tutmuş ve teklifini verdiği vüs'u

ile mütenasib yapmış ve adaletiyle külfeti ni'mete tekabül ettirmiştir. Madem ki böyledir, O halde insanlara

da nimete göre gülfete katlanmak ve hatta tekliften fazla kalan kudret ve takatını mühmel tutmıyarak bilâ

teklif nafîle ibadete ve hayr-ü hasenata sarfedib ni'met ve menfaatini tezyid eylemek yaraşır. Bu suretle «

لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا كَتَسَبَتْ طُ» hem faidei teklifi beyan ile mükellefatı kabule

sevk hem de feraizdan maada tetavvuat ve nevafile teşviki mütezammındır ki buna nedb ta'bir olunur.

2- «Her nefsin kazandığı yani yolile isteyib isabet ettiği menfaatine, aksine veya kör körüne çalışıb boğuşduğu zararınadır.» Binaenaleyh vus'a köre teklif o menfaati celb ve bu mazarratı def'i hikmetine müsteniddir. Zira teklif olmazsa insan âtil olur. Teklif vus'a göre olmazsa o zaman da boğuşur durur, her ikisi de zarar olur. Bir de Allah vus'a göre teklif yapmasa hayr-ü ni'mete vüsul için ya yol tayin etmemiş veya göstermemiş olurdu. O zaman insanlar boş durmak istemeselr bile ya boş boşuna veya kör körüne uğraşır dururlardı. Takatten fazla teklif yapsa o takat yetişmez, kesbolmaz, çalışdıkları boşuna giderdi. Her iki surette Allah kullarının hayrını istememiş zararlarını istemiş olurdu ki bu da Rahmanı Rahimin rahmetine münafidir. Bu mana-

Sh:»1001

ya göre kesib ve iktisabın müteallâkında şer esasen mevzuı bahis bile olmyabilir. Her iki « ما » hayırdan ibaret olabilir ki biri ele geçen hayır, biri de ele geçmiyen hayırdır. Yani yolile hayır kazanmak menfaati mahzadır. Şer şöyle dursun hayır kazanacağıım diye körkörüne çalışıb boğuşmak bile mazarrattan hali değildir. Çünkü netice boşa çıkarsa mesai heder olur ve ihtimal ki daha büyük tehlükeye, şerre gidilir.

Cehalet bunun için muzırdır. İşte vus'a göre teklifi ilâhî hayrın yolunu göstermekle o menfeati temin etmiş ve

kudreti itlâf ettirmiyerek bu zarardan sıyanet eylemiştir.

3- «Her nefsin hem kendi ve hem başkaları için kazanıb aldığı sırf kendi lehinedir. Asıl kazanc böyle kazanıdır ki hayır buna derler. Hayır her halde sahibinindir. Bil'akis şehvet-ü hırsına mahkûm ve mağlûb olarak «ben, ben» diye yalnız kendisi için kazandığı da zararınadır.» Zira o kendi kendine yaşayamaz kazanmak için bile ahare muhtacdır. Binaenaleyh teklifi İllâhî bu menfeati temin ve o zararı def içindir. Bunda hudkâmlıkla diğer kâmlığın güzel bir tevfikı vardır.

4- «İnsanın kazandırdığı sırf kendi lehinedir, hakk-u menfeat temin eder. Fakat diğerinin kazancıyla yaşaması da aleyhinedir.» Vazife borc, mahkûmiyet iktıza eder. Yedi ulya yedi süflâdan hayırlıdır. Binaenaleyh teklifin vus'a göre olmasında mükellefi yedi süflâdan sıyanet ve temini hukuk vardır. Bunun için cenabı Allah infakı hayır, mübadelei sahiha teklif etmiş, tesse'ülden ribadan, tecavüzden nehyeylemiştir.

Ekseriyetle müfessirîn bu dört manadan birincisi üzerine yürümüşler. Berikilerin her birini birer vechile ona ilhak eylemişlerdir. Binaenaleyh asıl tefsir ewvelkidir. Zira bütün esrari teklifi muhtevidir ve vazıhtır.

«سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ» Şimdi cenabı Allah

diyen mü'minlerin tazarru' ve ilticasına karşı iltifat ile bu cevabı verdi. Yüsr-ü tahfifi beyan ile onların

halecanını teskin etti. Bu suretle kelâmullah yalnız

Sh:»1002

Resulü ile değil ona ber vechi meşruh iman eden ümmeti ile de bir mükâleme ve münacat şeklinde tecelli

eyledi ki bu üslûb bilhassa Fatihada sebk etmişti. Bu, Kur'an okuyan veya dinliyen mü'minlerin ara sıra

kendilerini cenabı Allah ile bizzat mükâleme halinde bulmaları gibi büyük bir ni'meti intakı tazammun eder.

Bu mertebede ihlâs-u taat hissiyle huzurı ilâhîye iltica edenler yalnız şerefi hitaba nail olmakla kalmıyacak

huzurı baride ruhsatı kelâma malik olub söz söylemek, bizzat dilek dileyebilmek şerefine de mazhar

olacaklardır. İşte bu makamı visalın kuvvet ve şerefini göstermek için cenabı Allah onlara istinafen bir

cevab olan bu kelâmını bir fasıla ile ayırmakla beraber bir taraftan da yine onların sözleri ve onlardan

hikâye olunuyormuş gibi bir siyakta irad buyurmuştur. Çünkü itlakiyle «semi'na ve eta'na» diyen o

mü'minler aradıkları bu cevabı bu yüsr-ü rahmeti evleviyetle derhal kabul ve ikrah ile tekrar edecekleri

zaman aynen söyliyeceklerdir. Esası mazmunu da kendilerinin düşüncelerine muvafık olduğundan bu âyet

dahi baştan başa onların mekuli kavilleri olacaktır. Bu nükte ile bu âyet dahi onların lisanından hikâye

ediliyormuş veya onların duaları arasında bir cümle mu'teriza olarak bulunuyormuş gibi bir tarzı

müteşabihte sevk buyurulmuştur. Bu tarzı vuslet ile sirri teklifi beyan eden ve cevab kendilerine teklifi

malâyütak olmayacağını ve bil'akis vus'ile yüs-ü tahfif matlûb olduğunu tebşir ederken aynı zamandı teklifi

malâyütakın haddizatında imkânını işrab etmiş ve bununla beraber kesbin kıymetini ve ni'metin külfete göre

olduğunu ifham ederek tekliften artan takatlerin bilâ teklif kesbi hayra sarfolunmasına tergib-ü teşvik ile «

« لَا يَزَالُ عَبْدِي الْمُؤْمِنُ يَتَّقَرُّ إِلَىٰ بِالنَّوَافِلِ » hadîsi kudsîsi

mazmununu anlatmış olduğundan « عَلَيْهَا مَا كُتِبَتْ » tergibile « لَهَا مَا كَسَبَتْ »

inzarının tahtı te'sirinde tekrar bir azmi itaat ve havfi ma'siyet ile dua ve ilticaya bais olmakla bu cümle

cevabiye aynı uslûbda ve bütün arzularına muvafık gayet mühim yedi matlûbu havi

dualarla

Sh:»1003

hıtam verilmiş, şimdi de şöyle deyiniz diye emir tasrih olunmıyarak bu da evvelki dualarının ahırı suretinde

ta'lim buyurulmuştur. Bunun için burada Nahiv noktai nazarından üç vecih vardır. Birisi: «

« قَالُوا » nun mekulü olmak, ikincisi, « سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا » dan, surenin nihayetine kadar mecmuu

yine böyle olub ancak «

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا
« قُولُوا » bundan sonra bir « مَا كَتَسَبَتْ » arada cümle mu'teriza halinde bulunmak, üçüncüsü,

takdir edilmektir. Ya'ni ey mü'minler şu halde duadan kesilmeyiniz de şöyle deyiniz

﴿ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا ﴾ ya rabbena! unutsak veya

hata edersek bizi muahaze etme. -ya'ni vüs'ümüzün nisbetinde teklif ettiğin vazifeleri hüsni edaya ve hattâ

gücümüz yettikçe daha ziyade hayırlar kesbederek terakkı etmiye yeni baştan bir hissi itaat ve iştiyak ile

azmettik, fakat fark kıldığın vazifelerden birini hasbelbeşeriye unuttur veya meşru bir şey yapmak isterken

haram kıldığın menettiğin şeylerden birine kasdımız olmıyarak düşer, hata edersek bu da terki hayır veya

fi'li şer kabilinden bir ihtisab olabilecektir, « وَعَلَيْهَا مَا كَتَسَبَتْ » ise mutlak olduğundan

bunlardan muahaze muhtemeldir. Binaeanelyh ne nisyan-ü hatanın kendisinden, ne esbabından ne de

bunlardan biri sebebiyle iktisab etmiş olduğumuz terki hayır veya fi'li şerden biz ümmeti Muhammede

Dünya ve Ahirette mücazat eyleme.»

NİSYAN VE HATA İKİ NEVİ'DİR: Birisi sahibi ma'zur görülebilir, diğesinde görülmez. Meselâ bir kimse üzerinde bir necaset görse de izalesini te'hir eylese, sonra unutub namaz kılsa ma'zur olmaz. Görür görmez izale etmediğinden dolayı taksir etmiş olur, lâkin görmezse ma'zurdur. Kezalik bir kimse bir ava tüfek atsa da bir insanı vursa, orada insan bulunabileceğini hisaba katmamış ve bu hususta lâzım gelen takayüdata riayet etmemiş ise ma'zur olmaz, kezalik insan vezaifi diniyye ve şer'iyyesini bellemeğe çalışmaz ve belledikten sonra da unutmamak için tekrar tek-

Sh:»1004

rar mütalea eylemez de unutursa nisyanda ma'zur olmaz. Bunun için balâda usuli tevsik gösterilmiştir.

Binaenaleyh bizzat nisyan ve hatanın bazılarında ihtiraz, vüs'ı beşerin haricinde ise de bazılarında böyle

değildir. Binaenaleyh « **الَّا وَسَعَهَا** » alel'itlak nisyan-ü hatadan muahaze ihtimalini refetmemiş

bunların « **وَعَلَيْهَا مَا كَتَسَبَتْ** » de duhulleri melhuz bulunmuştur. Demek ki mesele müşkildir.

Nisyan ve hata ile yapılmış olan fenalıklar haddi zatında muzır, gayri meşru' ve vüsu' dahilindedirler.

Unutarak veya hata ederek yutulmuş olan bir zehrin zararı yoktur denilmiyeceği gibi bunlar da böyledir.

Seyyat ve meası tıbkı zehir gibi muzırdır. Hataen bir kuyuya düşmek tehlike olduğu gibi hataen birinin

gözünü çıkarmak da bir zarardır. Hasılı hiç nisyan ve hata yapmamak vüs'ı beşerden haric de olsa bunlar

sebebe oldukları fi'lin indallah yani haddi zatındaki netaicini değişdirmez « وَعَلَيْهَا مَا كَتَسَبَتْ طُ »

» de dahil olurlar. Bunun için insanlar bunlardan mümkün olduğu kadar tevakkı ile de mükelleftirler. Katli

hatada olduğu gibi hata mesailinde bazı ahkâmı teklifiye vardır. Nisyan ve hata hukuku ıbadadaki zararın

zâmanına mani olmaz. Bunlara işarettendir ki « لَا تُكَلِّفْنَا » denilmemiş « لَا تُؤَاخِذْنَا »

denilmiştir. Bu suretle gerek hata ve nisyardan ve gerek esbabı mütekaddimesinden, gerekse netaici

müterettibesinden ademi teklif değil alel'itlak ademi muahaze istid'a olunmuştur. Ve bu ta'lim birr-ü adli de

tazammun eylemiştir. Netekim « رُفِعَ عَنِ أُمَّتِي الْخَطَأُ وَالنِّسْيَانُ » hâdîsi şerifi

bununla alâkadardır. Evet nisyan ve hataya düşmemiz de kötü bir şeydir. Fakat lûtfunla bunlardan bizi

muahaze etme.

﴿ رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا ﴾

Yarabbena!.. Bize bizden evvelki ümmetlere yüklettiğin gibi ağır yük de yükleme, bizi asâ ve

isyan milletleri gibi yapma» - Yani bizi diğer milletlere yaptığın gibi yerinden kıvıldatmaz, tazyık eder, zor

tahammül edilir ağır boyunduruklar, şiddetli misaklar, giran tabi'yetler, tekâlifi şakka, şiddetli ahkâm-ü

kavanin ve muamelât altında bulundurma, binnetice mü-

Sh:»1005

kellelerini meshederek maymunlara hınzırlara çevirecek sıkıntılara koşma, bizim ahkâm ve hayati

umumiyyemizde tazyıklar, şiddetler olmasın rabbımız.

ISR; Aslı lügatte esr-ü habs manasiyle alâkadar olub altındakini yerinde tutan ağır yük ve bağ demektir ki boyunduruk gibi ağır misaka, zor tahammül edilir ahd-ü tabi'iyete, kezalik rahim-ü karabete itlak edilir. Anlaşıyor ki tarihlerde görüldüğü üzere Yehud ve Nesârâ gibi ümemi salifede şiddetli ahkâm ve tekâlif vardı. Müfessirînin beyanlarına nazaran meselâ Yehudîler günde elli vakit namaz kılmak malının dörtte birini vergi vermek pislik bulaşan elbiseyi kesmek, vatanlarından çıkarılmak bir çok hususatta hemen idam cezası tatbik edilmek, tevbe için intihar ile mükellef tutulmak, bir isyan üzerine hemen ceza verilmek, her hangi bir hata vakı olursa halâl olan taamlardan bazıları tahrim edilmek gibi ahkâm vardı. Tefsiri Kaffalde demiştir ki «Yehudîlerin ellerinde Tevrat diye iddia ettikleri kitabın sifri hamisi mütalea edilirse onların ne kadar sert ahkâma, ne kadar şiddetli misaklara tabi tutuldukları daha bir çok acaibat ile beraber görülür.

İşte mü'minler bu gibi tazyikat ve teşdidattan sıyanetlerini niyaz ettiler ki o da fazl-ü rahmetiyle ileride

gelecek olan « وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ ط »

âyetiyle bunları izale eyledi.» İlah..

« لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ط » buyurulduktan sonra bu duaya ne hacet

vardı? denilmesin. Çünkü evvelâ, vüsu', takatten geniş ise de takat manasına istimali de meşhurdur. O

halde teklifin takat ile mütenasib olması da muhtemil bulunur. Bu da tazyik-u şiddetten başka bir şey

değildir, ümemi salifede bunun vukuu da sabittir. Binaenaleyh bu icmalin refiile vüs'un zahir olan ma'hayı

yüsürde tesbiti istirham edilmiştir. Saniyen amel, teklifden min veckin eamdir. Bunların bizzat teşri' ve teklifi

İlâhî olarak değil teklifi hakkın hılafına giden Firavin ve saire gibi cebabirenin tasallutiyle mahzı terbiye

olması da mümkündür. Bunun için « حمل » ta'bir olunmuştur. Surenin başından beri gelen

Beni

Sh:»1006

İsrail kıssalarında her iki cihet de ihtar olunmuştur. Aynı ma'na şu duada daha ziyade melhuzdur:

﴿رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ﴾ Ya Rabbena! bize tâkatımız

olmıyan şeyler de tahmil etme hiç çekilmez, tâkat getirilmez, teklif olursa yapılamaz, isyan ve ihtilâle

sevkeder, tekvînî olursa ta'zib olur, mahv-ü ihlâk eder malâyütak belâlar, sevdalar altında inletme ey kadir

Rabbımız. «- Çünkü sen her şey'e kadirsin. Bunu rahmetinden dolayı teklif olarak yapmazsan imtihanen

veya asilere gazabından dolayı ta'ziben yapabilirsin. Her şey senin meşiyetindedir. Binaenaleyh bize ne

teklifen ne imtihanen ne ta'ziben malâyütakı tahmîl etme, hasılı «

«لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا» tebşirin ümmeti Muhammededir. Bu yüsr-ü

tahfifin, bu ümmete bahşettiğin feyzi iman, hissi itaat ve ihlâs, hüsni irade, ittiba'ı hak gibi hasaili fadile ile

mütenasibdir. Elbette bu kanunu tanımayanlar, bunun sâhasından dışarı çıkmak isteyenler alel'itlak sâhai

tekliften çıkabilecek değıller, o zaman onlara birbirlerinin muktazayı şehveti olan ve hakk-u hukuk, vüs'u

takat dinlemiyen teklifler yaptracaksın, kâfir, kâfir olmakla mükellefiyetsiz yaşamıyacak fakat hakka tabi'

olmadığından halka haksız teklifler yapacak ve bilmukabele haksız teklifler altında kalacaktır ki bu da aynı

zamanda adl-ü hakkın muktezası olarak senin bir tahminin olacaktır. Bu noktai nazardan âlemdeki her

kavmin kendine göre bir kanunu vardır. Ve o kanun behemehal bir tahmili İlâhiye müsteniddir. Şukadar ki

mü'minlerinki müstakım ve eseri rahmet, kâfirlerinki gayrı müstekım ve eseri adl-ü gadabdır. Mü'minlere

adalet olan kâfirlere adalet olmaz, kâfirlere adalet olan da mü'minlere adalet olmaz. Bütün bu liyakat

ümmetin ruhunda ve kalbindedir. Kalbler ise «Yarab, sen Rahmani zülcelâlin iki parmağı arasındadır.

Dilediğin gibi taklib edersin. Binaenaleyh bizi dini islâmın teklifi ahkâmı yüsründen, tarikı müstekımden

ayırma, bundan ayrılmaya, rahmetinden cüda düşmeğe tahammül

Sh:»1007

edemeyiz. Bizi böyle dayanılmaz derdlere ma'ruz bırakma rabbımız, o muahazeyi bu haml-ü tahmili yapma

da ﴿وَأَعْفُ عَنَّا﴾ bizden günahlarımızın asarını afvinle izale et, i'tiraf ederiz ki biz ahkâmına

itaati bütün islasımızla taahhüd etmiş olduğumuz halde yine kusurdan, gūnahtan hali deęiliz, bütün

mesaimiz esas i'tibarile bir ni'metin şükürünü eda edemez. Sarfettiğimiz, edeceğimiz vüs'u takat esasen

senin in'amın, onun sarfından hasıl olacak menafi'de bize bahşedilmiş olduğu halde biz onu tamamen

senin yolunda sarfetmek lâzım gelirken biz tutuyoruz da onunla senin rızana muhalif olarak kendimize

zararlar bile yapıyoruz. Sermayeyi kesb olarak verdiğin irade ve kudretlerimizi, akıl ve fikirlerimizi tamamen

tevhid edip de hepsini menafi'imiz yollarına sarfedemiyoruz. Bunun için dilediğimiz dilekleri

istihkakımızdan değil, fadl-ü rahmetinden ümid ile diliyoruz. Halbuki vakı', vakı'dir. Bizden herhangi bir

suretle sadir olan günahlar ilmi İlahînde sabittir. Onların oradan izalesi mümteni'dir. Fakat sen kemali

kudretinle onların bize müteveccih olan netaicini bizden silebilirsin, Zira müsebbibül'esbab, müessiri hakikî

sensin, bizim kötü fi'limizle netaici arasındaki irtibatı sen mahvedebilirsin, bizden onları afvettikten başka

﴿وَاعْفِرْ لَنَا﴾ bize mağfîret de et, ayıplarımızı ilmi İlahînde gizle, ört bastır, eller içinde bizi rusvay

eyleme, bununla beraber ﴿وَارْحَمْنَا﴾ rahmetinle bize in'am da et ﴿أَنْتَ مَوْلَانَا﴾

sen bizim mevlamız, sahib-ü malikimiz, veliyyi umurumuz, nasırımızsin. «

﴿اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ buyurdun, binaenaleyh

﴿فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ﴾ o kâfirler güruhuna karşı bize nusrat ihsan et,

maddeten, manen müdafesai hak ve i'lâi kelimedede bizi galib ve muzaffer eyle.»

Aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz bu dualarla dua ettiği zaman tarafı İlahîden «peki yaptım»

buyurulduğu Müslim ve Tirmizîde rivayet edilmiştir. İlerideki surelerde de bunlara cevabları göreceğiz,

ezcümle surei «Âli İm-

ran» bu nusrat duasında bir cevap olarak başlayacaktır. Kütübi sittede ibni Mes'uddan rivayet olunan bir hadîsi Nebevîde buyurulmuştur ki «her kim geceleyin suretül'Bakareden iki âyeti okursa ona kifayet eder.»

Hakim ve Beyhakînin Ebu Zerden tahrir ettikleri diğeri bir hadîsi şerifte de Fahri risalet buyurmuştur ki «Allah tealâ surei Bakareyi iki âyetle hitama erdirdi ki bunları bana Arşin altındaki bir hazineden verdi.

Bunları öğreniniz, kadınlarınıza, oğullarınıza bellediniz, ta'lim ediniz, çünkü bunlar hem salâttır, hem Kur'andır, hem duadır.» Hazreti Ömer ile Hazreti Ali radiyallahü anhümadan mervidir ki her biri «âkil bir adam görmezdim ki surei Bakarenin ahırindeki bu âyetleri okumadan uyusun» demişlerdir. «Cibril Resulüllaha surei Bakarenin ahırinde âmîn telkin etti» diye de Ebu Meysereden mervidir. Hemen cenabı Allah biz kullarını da bu duaların ma'nâlarını fehm ve muktezasın itiba' ile vadettiği feyzı icabetinden büyük büyük nasıblerle kâmyab buyursun.

Âmîn